

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Министерство просвещения Республики Казахстан
Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan

Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы
Национальный научно-практический центр физической культуры
National Scientific and Practical Center for Physical Culture

«ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ӨЗЕКТІЛІГІ
МЕН БОЛАШАҒЫ»

халықаралық ғылыми-практикалық конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

2025 жылғы 15-16 сәуір

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
«ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИГРЫ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ:
АКТУАЛЬНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ»

15-16 апреля 2025 года

MATERIALS

of the international scientific and practical conference
«OF INTELLECTUAL GAMES OF THE TURKIC PEOPLES: RELEVANCE
AND PROSPECTS»

April 15-16, 2025

УДК 37

ББК 74

Т 90

«Түркі халықтарының зияткерлік ойындары: өзектілігі мен болашағы» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары (15-16 сәуір 2025). – Астана қ.: ҚР ОАМ ҰҒПДТО, 2025. – 658 б.

Конференцияның мақсаты – білім және тәжірибе алмасу алаңын құру, білім беру ұйымдарындағы дене тәрбиесінің тиімділігін арттырудың өзекті мәселелері мен жолдарын талқылау. Конференция жұмысы аясында білім беру ұйымдарында дене шынықтыруды жетілдірудің өзекті мәселелері мен жолдары, Түркі халықтарының зияткерлік ойындары дене тәрбиесі процесінде білім алушылардың денсаулық мәдениетін қалыптастыру мәселелері, өзектілігі мен болашағы талқыланады.

Конференцияның негізгі спикерлері - Түркия, Қырғыстан, Өзбекстан, Латвия, Азербайжан және халықаралық, республикалық спорт федерацияларынан келген шетелдік ғалымдар, сондай-ақ отандық ғалымдар, профессорлық-оқытушылар құрамы және педагогтер, дене шынықтыру және спорт саласындағы мамандар.

Бұл басылым - мектепке дейінгі, жалпы орта мектеп және арнайы, жоғарғы білім беру ұйымдарының педагогтеріне, ғалымдарына, оқытушыларына, тренерлеріне, дене шынықтыру бағытындағы ғылыми қызметкерлеріне арналған.

Цель конференции - создание площадки для обмена знаниями и опытом, обсуждение актуальных проблем и путей повышения эффективности физического воспитания в организациях образования. В рамках работы конференции будут обсуждены актуальные проблемы и пути совершенствования физической культуры в организациях образования, интеллектуальные игры тюркских народов проблемы формирования культуры здоровья обучающихся в процессе физического воспитания, актуальность и перспективы.

Основными спикерами конференции являются зарубежные ученые из Турции, Кыргызстана, Узбекистана, Латвии, Азербайджана и международных, республиканских спортивных федераций, а также отечественные ученые, профессорско-преподавательский состав и педагоги, специалисты в области физической культуры и спорта.

Данное издание предназначено для педагогов, ученых, преподавателей, тренеров, научных работников физкультурного направления дошкольных, общеобразовательных и специальных организаций образования.

The purpose of the conference is to create a platform for the exchange of knowledge and experience, to discuss current issues and ways to improve the effectiveness of physical education in educational institutions. The conference will discuss current problems and ways to improve physical culture in educational institutions, intellectual games of the Turkic peoples, problems of forming a culture of health of students in the process of physical education, relevance and prospects.

The main speakers of the conference are foreign scientists from Turkey, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Latvia, Azerbaijan and international, republican sports federations, as well as domestic scientists, faculty and teachers, specialists in the field of physical culture and sports.

This publication is intended for teachers, scientists, teachers, trainers, and researchers in the physical education field of preschool, general education, and special education organizations.

ISBN 978-601-12-3014-8

2025 © Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы
2025 © Национальный научно-практический центр физической культуры

ҒАНИ БЕКТАЙҰЛЫ БЕЙСЕМБАЕВ
Қазақстан Республикасының оқу-ағарту министрі

Ғани Бектайұлы - Сіздер еліміздің мақтанышы ғана емес, білімнің берік іргетасына қаланған және үздіксіз білім алуға ұмтылған зияткер ұлттың нышанысыздар. Сіздердің жетістіктеріңіз жастарымызды білім алуға шабыттандырады, себебі сіздер көпке үлгісіздер. Мемлекет сіздердің әрі қарай өсулерің үшін барлық қажетті ресурстармен қамтамасыз етіп, жағдай жасауда. Сіздердің білім-ғылымға ұмтылыстарыңыз тұтас ұлт үшін қозғаушы күшке айналады деп сенемін.

САЯСАТ НҰРБЕК

Қазақстан Республикасының ғылым және жоғары білім министрі

Саясат Нұрбек - Зияткерлік мәдениетті дамыту ойлау қызметін жандандыруды, логикалық қабілеттерін дамытуды, білім алушылардың қызығушылығын арттыруды, олардың санасын сенімді білімдермен байытуды, ақыл-ой қабілеттерін дамытуды, ғылыми-зерттеу дағдыларын меңгеруді, таным объектілеріне шығармашылық пен жауапты тәсілді көздейді. Жеке тұлғаның зияткерлік дамуының нәтижесі ғылыми және философиялық дүниетанымның негізгі қағидаларын меңгеру, жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалану, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік, жоғары кәсіптілік болып табылады.

ЕРБОЛ ҚУАНТАЙҰЛЫ МЫРЗАБОСЫНОВ
Қазақстан Республикасының туризм және спорт министрі

Ербол Қуантайұлы - ХХІ ғасыр – білімділер ғасыры. Бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру – мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті. Тәрбие мен білімнің алғашқы дәні мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болуы, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Бұл орайда біз ұлттық ойындарға үлкен көңіл бөліп отырмыз.

Ұлттық ойындар – ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын-сауықтардың бір түрі. Оның бастауы тым тереңде, ғасырлар қойнауында жатыр. Осы ойындар негізінде әр халық әртүрлі жаттығулар жасау жолымен дене шынықтыру ісінің негізін салды. Бұл бертін келе шынайы спорт ойындарының шығуына түрткі болды. Оның адам денсаулығын жақсартатын пайдасы зор екені белгілі. Қазақтың ұлттық ойындары – бабаларымыздан қалған асыл қазына. Сондықтан халықтық мұраны үйренудің әрі күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуде орасан пайдасы тимек. Ойын әр баланың алдынан өмірдің жарқын сәттерін ашып, жеке қасиеттерімен біте қайнасып, әрі қарай дамуымен ұштасады.

АЛҒЫ СӨЗ

Құрметті конференцияға қатысушылар! Қадірменді қонақтар, қадірлі әріптестер!

Сіздерді «Түркі халықтарының зияткерлік ойындары: өзектілігі мен болашағы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның ашылуымен шын жүректен құттықтаймын!

Бұл конференция – түркі әлемінің бай мұрасын, соның ішінде ұлт руханияты мен парасатын ұштастыратын зияткерлік ойындарын жаңғыртуға, зерттеп-зерделеуге және кеңінен насихаттауға бағытталған маңызды алаң.

Зияткерлік ойындар – ұрпаққа білім мен тәрбиені қатар сіңіретін терең мағыналы рухани құндылық.

Бүгінгі таңда ұлттық ойындарды ғылыми негізде жүйелеу, оларды білім беру мен тәрбие үдерісіне енгізу – уақыт талабы. Осы ретте конференция аясындағы баяндамалар мен пікірталастар түркі халықтарының ортақ игілігін сақтап, келешек ұрпаққа жеткізудің тиімді жолдарын ұсынады деп сенеміз.

Баршаңызға жемісті жұмыс, кәсіби табыс, сонымен қатар жаңа ғылыми жетістіктер тілеймін! Сіздердің ұлттық зияткерлік ойындарға, жалпы спортқа, отандық ғылым мен білімнің дамуына қосқан үлестеріңіз Қазақстанның болашағы үшін үлкен маңызға ие екендігін атап өткім келеді. Ортақ мақсат үшін атсалысқандарыңызға және қолдауларыңызға шексіз рақмет!

Ташметов Арман Бақытжанұлы,
*Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының бас директоры*

Құрметті қонақтар, қадірлі қатысушылар, ардақты жастар!

Бүгін баршаңызбен Қазақстан көлемінде ұйымдастырылып отырған Ұлттық зияткерлік ойындарының аясында жүздесіп отырғанымызға қуаныштымыз. Бұл маңызды шараға Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің иелік етуі – біз үшін зор мәртебе.

Ұлттық зияткерлік ойындарды – бұл жай ғана жарыс емес. Бұл түркі мен қазақтың ортақ мұрасын, даналық дәстүрін, ойлау мәдениетін, жаңғыртатын заманауи алаң. Бұл ойындар – жастарымыздың зияткерлік әлеуетін дамытып қана қоймай, олардың ұлттық тамырымен байланысын тереңдетін рухани көпір.

Біз, Ахмет Ясауи университеті, білім беруді тек академиялық біліммен шектемейміз. Ұлттың жадында сақталған ойындар, сөз өнері мен салт-дәстүр – тәрбиенің де, даналықтың да білім берудің бір бөлігі деп санаймыз. Өйткені дана бабаларымыз «ойынды» ойын-сауық ретінде ғана емес, адамгершілікке тәрбиелеу мен ақыл-ойды дамыту құралы деп есептеген.

Бүгін осы ойындарда қатысып отырған әрбір жас – Қазақстанның ертеңгі зияткері, ғалымы, басшысы. Бұл ойындарда көрсетілген сабыр, зерде мен тапқырлық – олардың болашақтағы табысының кепілі деп білеміз.

Осы игі шараны ұйымдастыруға атсалысқан барлық мекемелерге, ұстаздарға және үлкен ынтамен қатысып отырған жастарға алғыс білдіреміз!

Ақылдарының өткір, жолдарының ашық, жарыстарыңыз сәтті болсын!

Мустафа Гиритлиоглу,

Аға оқытушы PhD., Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің Қаржы және Халықаралық байланыстар вице-ректормы

ЖАҒАНДЫҚ БІРЛІК ПЕН ІЗГІ МАҚСАТТЫ КӨЗДЕЙТІН ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ

Темірбекова Жанар
Амангелдіқызы,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университетінің
ректоры

Бүгінгі таңда Қазақстан мен Түркия арасындағы үкіметаралық келісім негізінде Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Жарлығымен ашылған Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті - Қазақстандағы ең алғаш

ашылған халықаралық жоғары оқу орны, түркі тілдес мемлекеттер арасында халықаралық мәртебеге ие болған, түркі әлемі жастарының басын біріктірген бірінші білім және ғылым ордасы.

Тарихқа көз салсақ, түркі халықтары ежелден төзімділікке, адамгершілікке, ізгілік пен кешірімге бейім жұрт ретінде танылды. Ғұлама ойшылдар Жүсіп Баласағұн, Ахмет Йүгінеки және Қожа Ахмет Ясауи өз ой толғамдарында мейірім мен махаббатты, төзімділікті кеңінен насихаттады.

Абай хәкімнің «Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп» деген идеясының мәні ашылар сәттің де енді туғанын көріп отырмыз. Бүгінгі ғаламдық үдерістер мен құбылыстар сынап, бірлік пен ынтымаққа, тұрақтылыққа сызат түсіретін, діннің атынан әрекетке көшкен теріс пиғылды ағымдардың алдын алу үшін даналар мирасын қажетімізге жарататын кез келді.

Міне, осыдан көретініміз, діни төзімділік, толеранттылық мәдениетінің тамыры тереңде жатыр. Қорқыт ата, Әл-Фараби, Махмұд Қашқари, Жүсіп Баласағұн, Ахмет Йүгінеки, Қожа Ахмет Ясауи сынды ғұлама даналардың дүниетанымы – діни фанатизмге мүлдем жол бермейтін, жаһандық үндестікке үндейтін құндылықтар әлемі. Қаншама ғасыр өтсе де, қазақ топырағындағы толеранттылық принциптері әлі де құндылығын жоймады. Осыны басты назарда ұстай отырып, Қазақстан топырағында діни толеранттылықты орнықтыруға мүмкіндігіміз толық жетеді деген пайым жасауға болады.

Осы мақсатта Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде де бірқатар ауқымды жобалар тұсауын кескен болатын. Ең алдымен, университетте Қазақстанда тұңғыш рет «Теология» факультеті ашылды. Факультет стратегиясында Қожа Ахмет Ясауи ілімін, оның ішінде төзімділік қағидасын терең меңгертуге күш салатыны көрсетілген. Ал жақын арада университет кампусында Түркия

Республикасының қолдауымен «Теология» факультеті мен «Түркология» ғылыми-зерттеу орталығына арналған заманауи ғимарат бой көтереді. Онда зайырлы дін ұстанымы негізінде сабақтар өткізіліп, теология бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізіледі.

Қазіргі кезде университет студенттері кешірім, бірлік, плюрализм, толеранттылық, адалдық сияқты негізгі құндылықтарды игеру үшін «Ясауитану» дәрістері өткізіліп келеді. Баршаңызға мәлім, 2015 жылы БҰҰ ұйымы 17 негізгі бағытты қамтитын Тұрақты даму мақсаттарын қабылдады. Инклюзия, адамдар арасындағы кемсітушілік пен теңсіздікке жол бермеу сияқты тұрақты даму мақсаттары Ясауи бабамыздың философиясымен терең үндесіп жатыр. Әсіресе, инклюзияның ең жақсы үлгісі ретінде Қожа Ахмет Ясауи хикметтерінде «жан баласына қиянат көрсетпеу керек» деген қағида жиі айтылады. «Бір дастарқан басында бас қосқан адамдар, мейлі яхуди, мейлі христиан немесе мұсылман, мейлі тіпті отқа не пұтқа табынушы болса да, оларды дініне, түріне, нәсіліне қарап бөле жармаған кісі – нағыз кемел адам» деген ұстанымнан көруге болады. Әзірет Сұлтан адамдарды имандылық, қанағат, махаббат, сабыр, игілік, жомарттық, шыншылдық, әділет, қарапайымдылық, өзара сүйіспеншілік және құрмет сияқты сезімдерді байытуға шақырады. Егер біз Ясауи ілімі және Тұрақты даму мақсаттарын терең байланыстыра отырып түсіндіру ісін қолға алсақ, қоғамға мол пайда әкелетініміз сөзсіз.

Университетіміз бұл бағыттағы жұмыстарды бастап кеттік десек те болады. «Ясауитану» ғылыми-зерттеу институтында Қожа Ахмет Ясауи ілімі мен мұраларын зерттеу, зерделеу, ондағы адамзат үшін маңызды қағидалар мен идеяларды жинақтап, оқу-тәрбие ісінде қолдану жолға қойылған. Университетте шет елдерден келіп білім алатын студенттер құрамының мол екенін ескерсек, мұның өзі жаһандық ынтымақтастық пен сұхбаттастыққа қосылған үлес бола алатынын бағамдаймыз.

Бәрімізге белгілі, бүгінгі таңда Қазақстанның диалог стратегиялары әлемдік қауымдастыққа танымал болып отыр. «Өркениеттер диалогы мен әріптестігі», «Әлемдік және дәстүрлі діндердің диалогы», «Заманауи еуразияшылдық моделі», «Дінаралық келісім моделі» сияқты стратегиялар мәдени кеңістікте сәтті жүзеге асып келеді. Өйткені мұнда толерантты сана-сезімнің қалыптасуы үшін қажетті сұхбат мәдениеті бар. Осының бәрі Шығыс пен Батысты біріктіретін бейбітшілік миссиясы үшін еңбек етуге мүмкіндік береді. Өз кезегінде, Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің съезі жоғарыда айтылған миссияны орындауға алтын көпір болады деген сеніміміз мол. Себебі әрбір үш жыл сайын ұйымдастырылатын Съезд барлық діндердің мүддесі мен мақсаты ортақ екенін айқын көрсетіп берді. Аз ғана уақыт ішінде қанатын кеңінен жайып, әлем жұртшылығына танылған бұл маңызды шара алдағы уақытта өзінің жемісін берері де сөзсіз.

ҰЛТТЫҚ СПОРТ ДОСТЫҚҚА ДӘНЕКЕР

**Доскараев Бауржан
Мелдебекович,**
*педагогика ғылымдарының
докторы, профессор,
Мұхтар Әуезов атындағы
Оңтүстік Қазақстан университеті
Шымкент қаласы, Қазақстан
Республикасы*

Т.Р. Тастан,
*психология ғылымдарының докторы,
профессор,
Мұхтар Әуезов атындағы
Оңтүстік Қазақстан университеті
Шымкент қаласы, Қазақстан Республикасы*
Б.А. Жолдасбек,
*докторант, Қазақ спорт туризм академиясы
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы*

«Орта Азия халықтарымен біздің қарым-қатынасымыз дәстүрлі достыққа негізделген. Бұл халықтардың бір тамырдан өрбуі, берік экономикалық байланыстары, дәстүр, мәдениет ортақтығы біздің достық қатынастарымыздың болашағына да оптимизиммен қарауға мүмкіндік береді».

Орта Азия мен Қазақстанның осы кездегі аумағын мекендеген, бір – бірімен қоян қолтық өмір сүрген біздің арғы бабаларымыз – ертедегі халықтардың тарихын сөз еткенде, табиғи сұрыпталудың сұрапыл жағдайында, тірі қалу үшін болып жататын қиян-кескі күрестің барлық азаптарына төтеп берген күшті де қайсар ұрпақтарды еске алмау мүмкін емес. Дене күшінің дәл солай жетілуінің бір жолы – бұлшық етті еселеп, ептілікке үйретудің ол кезде де өз атауы болған, қазірше айтсақ, «дене тәрбиесі – спорттық ойындары» бар еді. Тарихтан да оның көптеген мысалдары белгілі.

Ұлан асыр жиынды ас пен тойларда рулар, тайпалар арасында әр түрлі жарыстар мен сайыстар, ат бәйгесі, палуандар күресі, садақпен ату сияқты тартысты ойындарды жиналғандар қызыға тамашалайтын. Ондай бәсекелерде жеңімпаз аталғандардың абыройы хан мен сұлтандардың атақ даңқынан кем болмайтын. Мұндай көріністердің куәсі болған халық әрине, қырғын соғыстарда қан төгісіп жеңімпаз болғаннан, бейбіт белдесулерде мерейін асыруды артық санайды... Ертедегі гректердің де олимпиадалық ойын өткізілетін кездерде семсерді қынапқа салып, халықтар арасында бейбітшілік пен татулықты сақтауға ұмтылатын жаңағы айтылғандай ықыластан болса керек. Орта Азия мен Қазақстанның тегі бір халықтарының мәдениеті мен діні де ортақ екендігі – достық, туыскандық қатынастарды арттырып, осынау ұлы аймақта қазіргі қиын жағдайдан шығуда, экономикалық міндеттерді ойдағыдай орындауда, халықтардың тұрмыстық хал ахуалын жақсартуда, мәдениет пен спорттық байланыстарды дамытуда бұл халықтардың күш біріктіруіне мүмкіндік береді.

Туысқан Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызыстан Республикалары басшыларының 1993 жылы Ордабасында, XVIII ғасырдағы қазақтың аса көрнекті мемлекеттік қайраткерлері: Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би әруақтарына арналған ұлы жиында бас қосуы экономикалық келісімдермен қатар спорттық байланыстарымызға да кең жол ашылғанына дәлел болған. Дәл осы дүбірлі жиын өткен жерде, жоңғарлықтармен шешуші шайқас алдында, өмір мен өлім беттескен шақта да біздің бауырлас халықтарымыз өзара ынтымақтасып, үш жүздің арасында дау – дамайда жарастыққа келген болатын. Қасиетті бабаларының мүшел тойына арнап облыс спортшылары да ұлттық спорттың 14 түрінен түрлі ойындар, жарыстар өткізген еді. Оған туысқан үш республиканың 9 облысынан 16 ұлттық, 2 мыңдай таңдаулы өкілдері қатысты. Көрермендерді көбірек қызықтырған, әрине спорттың дәстүрлі ұлттық түрлері болды, әсіресе «аламан бәйге, көкпар, қазақша күрес, тоғыз құмалақ, асық ату, ат үсті сайысы» төңірегінде көрермендер өте көп болды...

Сол кезде ұлттық спорттың да әр түрлі жарыстар, кездесулер арқылы халықтар арасындағы ынтымақтастықты арттыруға қызмет ете беретініне тағы да бір көз жеткізгендей болғанбыз. Жарыстар қорытындысы да осы сөзімізге дәлел болғандай: «қазақша күрестен жеңімпаз аталғандардың бірі Сергей Волобуев – ұлты орыс, Дене тәрбие институтының оқытушысы, жұртшылық оны «қазақтың күйеу баласы» деп атайды. Жүлдесіне түйе лайық болды. «Білек күресінен» жеңімпаз атанған шешен жігіті А. Умаров жүлдеге шаңсорғыш алды. «Тас көтеруден» мерейі үстем болған Ахметов Әнуар – ұлты татар, жүлдесі кілем – палас. Тоғыз құмалақ пен асық атудан ұлты татар, ағайынды Расил, Рафаэл Байковтар жеңіске жетті. 53 жүйрік қатысқан «аламан бәйгеде» озып шыққан сәйгүліктің тізгін ұстаушысы (атшабары) Ғабит Құрманбаев – қазақ, оның алған жүлдесі «Жигули» автокөлігінің кілтін Республика Жоғары Кеңесінің төрағасы Серікболсын Әбілдиннің өзі тапсырған еді.

«Күшті болсаң өнерінді кілем үстінде көрсет» деп халық осындайда айтса керек... Орта Азия мен Қазақстанның туысқан халықтарының салт дәстүрлері, мәдениеті сияқты спорттық даму жолдары да егіз балалардай ұқсас, олай болмауы мүмкін де емес сияқты, өйткені бауырлас халықтар аралас – құралас өмір сүрген ғой. Тәуелсіз Қазақстанда спортты бейбітшілік мүддесіне, әлеуметтік құрылымы әр түрлі мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруі талаптарына сай қолдану – еліміздің спорттық ұйымдарының ең басты бағыты болып қала береді. Ұлттық спорт түрлері мен ойындарын дамытудың бүгінгі күндегі бірнеше проблемаларын міндетті түрде айтып өту керек деп ойлаймыз. Олар мыналар:

1. Республика территориясына кең таралған қазіргі заманғы ұлттық спорт түрлері мен ойындарын насихаттау және тарату қағидаларын ұйымдық жағынан қайта құру. Олардың ішіне тек қазақ халқының ғана емес, басқа халықтардың да ұлттық спорт түрлері енуі әбден мүмкін. Осы процесстерді дұрыс және мақсатқа сай басқару, тиынақты ұйымдастыру Республикада спорттың бұл түрлерін дамыту мәселелерін тиынақты шешуге ықпал етеді.

2. Дәстүрлі ұлттық дене тәрбиелеу мәдениеті мен спорт саласындағы ғылыми – зерттеу жұмыстарын жүргізу мәселесі ерекше орын алады. Бүгінгі күні көпшілікке арналған бірталай кітап пен кітапшалар жарыққа шықты. Дегенмен, бұл мәселені жан-жақты, терең қарастыратын еңбектер әлі де жеткіліксіз. Республикамыздың орта мектептерінің әр түрлі сыныптарында қазақтың ұлттық ойындарын жүргізу мәселесін зерттеген 7 кандидаттық және PhD диссертациясы қорғалған. Өкінішке орай, бұл ғылыми еңбектер республика территориясында әлі күнге тәжірибеде қолданылмай келеді.

3. Қазіргі таңда қазақтың ұлттық спорт ойындарының орта мектептерде өткізілу проблемасын аңғарамыз. Ұлттық ойындарды оқу –тәрбие жұмысында ғана емес, патриоттық

және интернационалдық бағытта да пайдаланған жөн. Бұл үшін ойындардың ерекше мүмкіншіліктері мен ұлттық өзгешелігін көрсетудің маңызы бар.

Мақаламызды бүгінгі олимпиадалық ойындардың ұйымдастырушысы, әйгілі Пьер – де Кубертенаның асқақ шабытпен айтқан: « О, спорт, сенің өзің – бейбіт әлем!» деген сөзімен аяқтап, спорттық жарыстардың достық пен ынтымаққа, бейбітшілікке қызмет ете беруіне тілектестік білдіргіміз келеді.

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛҚЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЫНЫ

Ниязов Асқар,

*Ажинияз атындағы Ноқис
Мамлекетлик Педагогикалық институты,
педагогика ғылымдарының докторы,
профессор.*

Қалмұратов Жақсыбай,

*Өзбекстан Республикасы
Тоғызқұмалақ федерациясының директоры.
Ташкент қаласы, Өзбекстан
Республикасы.*

Тоғызқұмалақ ойыны арнайы тақтада екі адам арасында ойналады. Ойын тақтасы – 2 қазан, 18 отау, 162 құмалақтан тұрады. Ойын басында әр ойыншыға бір қазан, тоғыз отауға тоғыз-тоғыздан салынған сексен бір құмалақ тиесілі.

Алғашқы жүріс жасаған ойыншыны – бастаушы, қарымта жүріс жасаған ойыншыны – қостаушы деп атайды. Кейде бастаушы үшін – ақ жағы, қостаушы үшін қара жағы деген тіркестерді де қолданамыз.

Берілген диаграммада бастаушының отаулары төменгі жағында, ал қазандағы құмал ақтар саны жоғарғыжағында орналасқан.

Жүріс ойыншылар тарапынан кезектесіп жүріледі. Жүрісті кімнің жасайтыны жеребе мен немесе қарсыластардың келісімімен анықталады.

1. Жүріс жасау үшін өз жағыңыздағы отаулардың бірінен біреуін орнына қалдырып, қалған құмалақтарды қолға алып, солдан оңға қарай бір-бірлеп таратамыз. Тарату сәтінде құмалақтар өз отауларымыздан асып кететін болса, қарсыластың отауына таратамыз. Егер соңғы құмалақ қарсыластың тақ санды құмалағы бар отауына түсіп, ондағы құмалақтарды жұп қылса (2, 4, 6, 10, 12), сол отаудағы құмалақтар ұтып алынып, өз қазанымызға салынады.

Егер соңғы құмалақ қарсыластың жұп санды құмалағы бар отауына түсіп (3 құмалақтан басқа), тақ қылса немесе өз отауымызға түссе, құмалақ ұтып алынбайды.

Мәселен, жоғарыдағы тақтадағы алғашқы жағдайда бастаушы №7 отаудағы 9 құмалағын таратса, соңғысы қарсыласының №6 отауына барып түседі және ондағы 9 құмалақ соңғы құмалақпен 10 болып, ұтып алынады және қазанға салынады.

2. Отаудағы жалғыз құмалақ көрші отауға жүргенде орны бос қалады.

3. Жүріс жасаған кезде отауларға құмалақ салмай немесе 2-3 құмалақ бөліп алып жүруге болмайды.

Тоғызқұмалақ ойынында құмалақтан басқа ойында бір рет қарсыластың отауын ұтып алуға да болады. Оны ежелде – «тұзды үй», қазіргі тілде – «тұздық» деп атайды.

4. Тұздық алу үшін жүріс жасаған кезде, қарсыластың екі құмалағы бар отауына таратқан құмалағыңыздың соңғысын түсіру керек.

Сонда сол отауда қалыптасқан 3 құмалақпен бірге отау да ұтып алынып, ойынның аяғына дейін сіздің меншігіңізге айналады.

Енді жүріс жасалған сайын тұздық алынған отауға түсетін бір құмалақ, міндетті түрде сіздің қазаныңызға салынып отырады.

Тұздық алынған отауға арнайы белгі қойылады. Жазбаша түрде – Х деген шартты таңбамен белгіленеді.

Осы жағдайда қостаушы ойыншы №7-отаудағы 10 құмалағын тарату арқылы, соңғы құмалағын бастаушының №7-отауына түсіріп, ондағы 2 құмалақты үшеу етіп, осы құмалақтарды ұтумен қатар, осы отауға тұздық жариялайды. Сонда төмендегі жағдай қалыптасады.

Ендігі кезде бүкіл ойын барысында №7-отау – қостаушының меншігіне айналады.

5. Тұздық ойында бір рет алынады және №9-отаудан ешқашан алынбайды.

6. Тұздық аттас отаулардан алынбайды.

Мысалы, жоғарыдағы диаграммадағы жағдайда қостаушы ойыншы №7 отаудан тұздық алды, енді бастаушы ойыншы ойын барысында бұл отаудан тұздық алуға қақысы жоқ.

«Атсырау» ережесі

Ойын аяқталуға жақындаған сайын әр ойыншының отауларындағы құмалақ таусыла бастайды. Әр құмалақ ұтып алынған сайын немесе тұздыққа түскен сайын қарсыластардың жүріс мөлшері кеми береді. Сондықтан ойын соңында қарсыластардың бірінің отауларында жүріс жасай алмайтын жағдай да кездеседі.

7. Ойыншылардың бірінің отауларындағы құмалақты бірінші таусып алып, жүріссіз қалуы – атсырау деп аталады.

8. Атсырауға ұшыраған ойыншының қарсыласы бұл жағдайда қосымша бір жүріс жасап, барлық құмалақтарды өз қазанына салып алады.

Өз кезегінде бастаушы №1-отауға түскен 1 құмалақты жүреді. Қостаушы №9-отаудағы жалғыз құмалақты 1 отауға салады.

Бастаушы кез-келген отаудағы құмалақпен, мәселен, 6-отаудағы 2 құмалақтың бірін орнына қалдырып екіншісін 7-отауға көшіреді.

Осы жағдайда бастаушы отауларындағы барлық құмалақтарды (23құмалақты) қазаны на салып, ойынның есебін жүргізеді.

Есеп 88-74, бастаушы ұтты.

9. Егер «атсырау» жағдайында қосымша жүріс жүрілген кезде, құмалақтар амалсыздан қарсыластың отауларының біріне түсіп, жүріс беретін болса, ойын әрі қарай жалғаса береді.

Егер ойыншы ойын барысында 82 құмалақ жинаса ойын бірден тоқтатылады.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ БАЛА ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Батырбекова Кулянда Уалихановна,
*«BilimInvest» білім беру саласындағы
инвесторлардың ұлттық қауымдастығы
басшысы. Алматы қаласы, Қазақстан
Республикасы.*

Жас ұрпақтың өсіп-өнуіне әсер ететін факторлардың бірі - дәстүрлі мәдениетіміздің бір бағыты халықтың ұлттық ойындары болып табылады.

Халықтың тарихи айнасының жалғасы ұрпақтан-ұрпаққа мұрагерлік мирас жолымен жететін мәдениеті, оның ішінде біз қарастырып отырған дәстүрлі халық ойындарын қазіргі жас ұрпақ өміріне енгізу, сонымен қатар бұл мәселені күн талабына сәйкес педагогикалық талаптар аясында баланың денсаулығына пайдалы жақтарын елестете отырып, іске асыруды орындау қазіргі дербес қазақ ғылымының зерделеуді қажет ететін өзекті тақырыптардың бірі болып табылады. Бұл жобада ұлттық халық ойындарын қолданудың негізгі мақсаты - бала бойындағы дене күшінің сапалық қасиеттерін дамытып жетілдірумен қатар, оның мінез-құлқы мен адамгершілік қабілеттерін сәби кезеңнен тәрбиелеуге ұлттық ойындардың пайдалы ықпалы бар екендігін көрсету өзектілігін айқындай түседі. Сондықтан мектеп жасындағы балалардың дене шынықтыру проблемасына ұлттық ойындардан құралатын қимыл-қозғалыс элементтерін енгізе отырып, бала денесінің дұрыс қалыптасуына әсерін зерттеу бүгінгі күнгі өзекті тақырыптың бірі болып отыр.

Бала тәрбиесінде әсіресе мектептегі балаларға арналған мемлекет тарапынан қабылданып жатқан заңдар мен нормативтік құжаттардың қазіргі бала тәрбиесіне арналған бағыттарында ұлттық мәдениет, ұлттық дәстүрді көптеп қарастыру қазіргі уақыт талабы екендігі анықталды.

Қазақстан егеменді ел ретінде қалыптасып, бүкіл дүниежүзілік саяси аренадағы орны айқындалып жатқан кезде балалардың болашақта білімді болуымен қатар, дені сау азамат болып өсуіне, елінің мәдениетін, салт-дәстүрін білетін патриот болуына ұлттық ойындардың

атқаратын рөлінің зор екендігін ескере келіп, ұлттық ойындарды балабақшадағы белсенділік орталықтан бастап үйрету таңдап алған тақырыптың өзекті екендігін айқындайды.

Мектеп жасындағы балаларды халықтың педагогика негізінде тәрбиелеуде топта жұмыс жасаудың маңызы қазіргі таңда үлкен әлеуметтік мәнге ие болды, себебі Егеменді Қазақстанның болашағын жалғастыратын қазіргі жас ұрпақтың дені сау, білімді, мәдениетті болып өсуі қазіргі білім тәрбиенің жолға дұрыс қойылуына байланысты. Ал сол дене тәрбиесін халықтың ұлттық ойындарымен ұштастыру баланың ұлттық санасының дамуына, денсаулығын сақтауына ықпалы бар екендігіне көз жеткізіледі.

Ұлттық ойындар баланың дүниені танып білуіне қадам жасар алғашқы өмір кезеңінде тікелей қоршаған ортамен байланысын, адамдармен қарым-қатынастырушы құрал екендігі дәлелденді.

Қазақ халқының ұлттық ойындары жеке адамдарды тәрбиелеу құралы ғана емес, қоғамдық ортаға тәрбиелеп, үлгі берерліктей әлеуметтік құрал ретінде күрделі қызмет атқаратындығы айқындалды.

Мектеп жасындағы балалардың жас еркешеліктеріне сәйкес денесін дамытуда қимыл-қозғалыс жаттығулары мен ойындар негізінде күнделікті ойын дағдысына айналдырсақ баланың денесін шынығып, өмірде қажетті қозғалыс, дағдыларының артатындығы анықталды. Бала ағзасын қалпын келтіру үшін де шынықтыру сабақтарын мақсатсыз ойындар арқылы емес, жүйелі түрде жинақталған ұлттық ойындар негізінде өткізу пайдалы екендігі дәлелденді.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ

Муратов Абдикарим Жаркынбаевич,

*педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ишеналы Арабаев атындағы
Қырғызстан мемлекеттік университеті. Бишкек қаласы, Қырғызстан Республикасы.*

Қазіргі қоғамға шығармашылықпен ойлана алатын, стандартты емес шешімдер қабылдай алатын, жағдайға тез және барабар жауап бере алатын белсенді және инициативті тұлға қажет. Бұл білім беру міндеттерін жаңадан қарап, таңдап алынған салада өмір сүру үшін қажетті кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастыра отырып, оларды шығармашылықпен қолдануға үйретуді талап етеді. Бұл мәселені зияткерлік ойындарды тиімді қолдану арқылы шешуге болады.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындар орталығының білім беру жүйесіндегі өзектілігі мен қажеттілігі де қоғамның бүгінгі үдерісінен туындайды. Орталықтың көкейкестілігі - Түркілік зияткерлік ойындардың классификациясы мен библиографиясын жасап, олардың тиімді үлгілерін білім беру жүйесінде пайдалану арқылы әлеуметтік-мәдени саладағы болашақ маманның кәсіби маңызды қасиеттерін дамыту болып табылады.

«Рухани жаңғыру» жалпыұлттық шеңберінде зияткерлік дәстүрлерді сақтап қалу мен дамыту бүгінгі күн тәртібінде тұрған басты мәселе. Зияткерлік ойындары арқылы (шахмат, дойбы, тоғызқұмалақ, т.б.) жеке бастың мінез-құлқының қалыптасуына, ұстамды және ізденімпаз болуына, ойлау қабілетінің артуына, еріккенінен көше кезіп босып жүрмеуіне ықпал етеді. Әлемдік көшбасшы елдер зияткерлік дүниелері (шахмат, дойбы, тоғызқұмалақ, т.б.) арқылы ұлттық білім беру жүйесінің ерекшеліктерін қалыптастырып жүр. Бұл ойындардың жас ұрпақтың интеллектуалдық деңгейін жоғарлату мүмкіндіктері мол.

«Зияткер» – қатысушылардың білімі мен тапқырлығын, эрудициясы мен логикалық ойлау қабілетін тексеруге арналған командалық сайыс.

Зияткерлік ойындар адамның өмір танымының алғашқы қадамы. Ал шахмат, дойбы, тоғызқұмалақ, т.б. зияткерлік ойындар логикалық ойлау қабілеттерін дамытып, ойын арқылы балалар өмірден көптеген мәліметтер алып, білімін желтілдіреді. Бос уақыттарын тиімді пайдаланып, жаман әдеттерден аулақ болады. Интеллектуалды ұлттық мақсатқа ұмтылу арқылы жаһандық бітімгершілік миссиясы бар – дені сау, бір-бірін ести, тыңдай алатын, оңтайлы шешім қабылдауға қабілетті, жылдам және тиімді әрекет ететін адамдар ұрпағын тәрбиелеуге болады.

Зияткерлік дүниелерді меңгеру, үйрету және жалпы білім беру оқу орындары оқушыларының шахмат теориясын игеруі, сөзсіз, олардың рухани мүмкіндіктерінің өсуіне ықпал етеді. Соның арқасында бүкіл қоғамның интеллектуалды әлеуеті артады және көп кешікпей Қазақстанның дамуында соны серпіліс, сапалы секіріс жасауға қабілетті жаңа жас әрі дарынды ғалымдар, басқарушылар мен кәсіпкерлердің тұтас шоғыры пайда болады. Біздің міндетіміз – осыған белсенді түрде ықпал ету. Зияткерлік әлеуетін дамыту әлемдік экономикадағы көшбасшылықтың жарқын үлгісі бола алады. Зияткерлік ойын шахмат неғұрлым кең тараған сайын елде жауапты да қисынды шешімдер қабылдай алатын, оларды өмірге енгізу үшін күресуге қабілетті, шығармашылық мінез-құлық таныта алатын адамдар көп болады. Зияткерлік дүниелер оқушылардың сабақтан тыс тәрбиелік уақытын тиімді ұйымдастырады. Интеллектуалды тұлғалар ұлттық құндылықтарды дәріптеп, отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастырады. Зияткерлік өнерге бейім оқушылар мен ата-аналар әлеуметтік өзекті мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Тоғызқұмалақ – әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын, түркі тектес халықтардың рухани, логикалық ойлау өнері. Бұл ойынның маңызы – жасөспірімнің ойлау жүйесін арттырып, есепке бейімділігін қалыптастырады. Адам бойындағы шығармашылық қасиеттердің дамуына септігі тиеді. Осындай маңызды қасиеттері көп болғандықтан бұл ойынды даланың ойшыл ұлдары көп қолданған. Тоғызқұмалақ ойынының мәні – адамға үйлесімді тәрбие беру, кез-келген жанның ақыл ойын шыңдау, ми қызметін дамыту және қоғам алдындағы жауапкершілігін арттыру. Бұл ойынның 4 мың жылдық тарихы бар, ерекше маңызға ие – ата-бабамыздан қалған асыл мұраларымыздың бірі.

Жалпы зияткерлік ойындарға жанашыр кез-келген адамның шығармашылық қабілетін айқындауға мүмкіндік береді. Бұл – интеллектуалды ұлтты дамыту мақсатында рухани дүниелерге ерекше мән беріледі. Осы мақсатта «Шахмат – зияткерлік ойын» атты қазақ тілінде тұңғыш рет рухани дүние жарық көрді.

Интеллектуалды ойынның арқасында ой-өрістері өсіп, жауапкершілікті сезінетін салиқалы азаматтарға айналады.

Интеллектуалды ойындар - бұл логикалық және стратегиялық ойындар, онда ойыншының немесе бүкіл команданың жетістігі ережелер мен талаптарға сәйкес дұрыс қимылдар жасау дағдыларына, дағдылары мен қабілеттеріне тікелей байланысты. Интеллектуалды ойындар ең жақсы интеллектуалды қасиеттерді көрсетуге мүмкіндік береді, өйткені, әдетте, мұндай ойындарда ойыншылар мен командалардың мүмкіндіктері бастапқыда тең болады.

«БЕСТЕМШЕ» – КАК МЕТОД КОГНИТИВНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Азимова Любовь,

*президент Латвийской Федерации Тогыз Кумалак,
руководитель клуба настольных интеллектуальных игр «Логика».
Республика Латвия*

Аннотация: Наблюдения и выводы о использовании Бестемше для развития мышления детей с особыми потребностями. В статье рассмотрены 2 группы:

Дети с логопедическими сложностями. Так в Латвии называют детей аутического спектра, а также детей с близкими проблемами такими как СДВГ, гиперактивные, дислексии и пр.

Социально травмированные дети. А именно из приемных семей, которые были травмированы в биологических семьях.

Ключевые слова: Бестемше, развитие мышления, дошкольники, аутический спектр, дислексия, травмированные дети.

Наблюдения и сравнения: Последние 10 лет я тренирую детей в различные интеллектуальные игры. И если бы у вас была возможность пристально посмотреть на всех

моих спортсменов, вы бы заметили, что где-то 30 % детей — это дети с логопедическими сложностями. На тренировках я обучаю детей в порядка 10 различных игр. Но начинаю я обычно с японской игры Рэндзю. Она достаточно простая в обучении – в Японии в нее начинают обучать детей с четырех лет.

Ремарка: Игра в Рэндзю – это «большие крестики нолики». В крестиках – ноликах надо поставить 3 в один ряд, а в Рэндзю 5 в один ряд и поле больше. Рэндзю порядка 4 тысяч лет и несмотря на простые правила, по ней проходят профессиональные Чемпионаты мира.

Если для обучения в Рэндзю нейротипичного ребенка надо потратить 10 минут, то для логопедической группы иногда приходится тратить несколько часов.

Два года назад Максат Шотаев презентовал мне Бестемше. Как-то я принесла Бестемше на тренировку и дала мальчику-аутисту. И у него вдруг каким-то чудом пошло, потом у второго, потом у третьего и так далее. Я заинтересовалась и стала наблюдать в чем же феномен Бестемше.

Ремарка: Бестемше – можно назвать упрощенной версией Тогыз Кумалак для детей дошкольного возраста. Тогыз Кумалак – это древнее интеллектуальное наследие степных народов, входящее в программу Всемирных Игр Кочевников. Так же, как и в Тогыз Кумалак играют 2 игрока, ходы делаются по средствам раскладывания шариков (кумалаков) по лункам (отау). Ребенок берет кумалаки на своей стороне и раскладывает их против часовой стрелки по одному в каждое следующее отау, если он закончил на стороне соперника и там в отау стало четное количество кумалаков, то он их съедает и кладет в свою лунку-накопитель (казан). Выигрывает, тот у кого в конце игры больше съеденных кумалаков.

Как и в японской Рэндзю все просто, но как показывает практика Бестемше лучше подходит для детей с особыми потребностями т.к. все познается в сравнении, сравним и посмотрим.

Первое, что я заметила – это разница в восприятии инвентаря. После доски по Рэндзю, дети, просто глядя на доску по Бестемше уже выдыхают и расслабляются. Доска по Рэндзю – это большое поле в клетку и 225 вариантов для первого хода. Бестемше – всего 5 отау своих и 5 отау соперника. Прямо как пальцев на руках. Пальцы же – это первый и самый привычный инструмент для счета. И начинает ребенок с того, что всего из 5 вариантов выбирает, как сделать ход.

Второе – это моторика хода. В Рэндзю надо взять камушек и большим камушком попасть на маленькое перекрестье. В Бестемше надо взять в кулачек шарики и начать их раскладывать – может показаться сложнее. Но давайте присмотримся к действию. Когда мы берем шарики и раскладываем – это прямое использование мелкой моторики, а значит стимуляция мыслительных процессов. Ребенок может даже еще не осознавать, куда и зачем он ходит, а у него уже начинается усиление мозговой деятельности. Смотрим дальше – положить много шариков по одному, кажется сложнее, но отау то больше! Действий больше, но они легко выполнимы.

Всего одно основное правило – съесть можно, когда закончил на стороне соперника и там стало четное количество (кумалаки лежат парочками). Обычно, объясняя это, я привожу аналогию с садиком. В садике все на прогулку идут парами, ты воспитатель. На минуту представьте себе ребёнка, который обычно аутсайдер и вдруг ему предлагают роль воспитателя и самому построить «детей» (кумалаки) парами и вести на прогулку – эта мысль приятна. Желание играть возрастает. И само понятие «четный» становится понятным.

Партия длится всего 3–5 минут. Столько сколько даже гиперактивный ребенок способен усидеть на месте с учетом, что игра то сама по себе интересна.

Вишенка на торте – это первый ход. Первым ходом можно сразу съесть кумалаки – т. е. ощутить пусть маленький, но вкус победы. Во многих играх Шахматах, Шашках, Го тоже можно съесть, но далеко не первым ходом. А в Рэндзю, вообще ничего не съедается и промежуточных достижений нет. Только победа в конце, пусть и партия длится у новичков те же 3 минуты.

Теперь переедем к социально травмированным детям. У всех приемных детей есть много разных проблем, но две из них встречаются практически у всех: внутренняя неуверенность в себе и повышенная нервозность. Не буду углубляться в причины, поговорим о внешних проявлениях. Кстати, подобные вещи встречаются и у детей из благополучных семей, но вот у приемных они ярко заметны в массе.

Возможно, вы замечали детей, которых посадишь выполнять задание, а они теребят что-то в руках, кусают пальчики, крутят локоны и прочее. В общем при общей задаче сидеть спокойно на месте и решать поставленную задачу, спускают куда-то очевидное нервное напряжение. А теперь представьте себе момент хода в Бестемше – взять в руку кучку кумалаков (шариков), по перекачивать их в руке (расслабляющий массаж) и постепенно их раскладывать. В момент хода ребенок получает возможность избавиться от нервного напряжения. При этом это действие не запрещается, а наоборот поощряется воспитателем. А само по себе раскладывание – это как маленькая медитативная практика: спокойно, поступательно и подряд.

Теперь взглянем со стороны ребенка на действие: он придумал, что делать и впереди его ждет расслабляющее вознаграждение от раскладывания кумалаков.

А если ему не хватило этого расслабления, он вполне может еще и в своем казане поправить кумалаки.

Выводы: Бестемше замечательная игра для детей с особыми потребностями: легкая в освоении, моторика игры сама по себе стимулирует умственную деятельность и дает возможность сбросить нервное напряжение, быстрая, дает ощущение маленьких побед, развивая уверенность в себе. При этом игра интеллектуальная и как все лучшие игры мира отлично развивает логическое мышление.

После освоения Бестемше любые другие игры будь то Тогыз Кумалак, Шахматы, Шашки, Рэндзю, Го осваиваются на порядок легче.

Бестемше – прекрасный первый шаг в мир логического мышления!

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖӘНЕ ФИЗИКАЛЫҚ ДАМУЫ

Билибаева Фарида Аманбаевна,
*Ұлттық ғылыми-практикалық дене
тәрбиесі орталығының зертханасының аға
әдіскері, Астана қаласы, Қазақстан
Республикасы*

Кіріспе. Мектептегі «Дене шынықтыру» пәні - бұл дене шынықтыруды сақтауға бағытталған міндетті пән ғана емес, сонымен қатар оқушылардың мәдени жан-жақты дамуына ықпал ететін білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі.

Мен оны физикалық денсаулыққа ғана емес, эмоционалдық күйге, әлеуметтенуге және тіпті ақыл-ой қабілеттеріне де әсер ететін жүйенің біріктірілген бөлігі ретінде көремін. Дене шынықтыру және спорт оқушылардың толыққанды тұлғасын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Олар жалпы жағдайды сақтау туралы ғана емес, сонымен қатар ақыл-ой қабілеттерін, әлеуметтік бейімделуді және эмоционалды интеллектті дамыту туралы ойлайды.

Осыған байланысты, дене шынықтыру мұғалімдері дене шынықтыру арқылы оқушылардың физикалық және интеллектуалдық дамуы арасында зерттеу жүргізді. Бұл өте өзекті тақырып екені белгілі болды және біз білім беру ғылымының практикамен байланысын байқай аламыз.

Біз теориялық негіздерді, практикалық аспектілерді және заманауи аспектілерді негізге алдық.

Физикалық және интеллектуалды дамудың өзара байланысының теориялық негіздері.

Психикалық дамуға арналған физикалық белсенділіктің психофизиологиялық механизмі физикалық белсенділік мидың когнитивті қызметін жақсартып отырып, орталық жүйке жүйесіне күрделі әсер етеді. Сабақ барысында мидағы қан айналымы мен зат алмасуды күшейтетін, есте сақтау, зейін, логикалық ойлау және оқу қабілеттерін сақтауды қамтамасыз ететін дәйекті процестер жүргізіледі. Яғни, біз іс жүзінде физикалық белсенділік жаңа жүйке жасушаларын көбейтіп, когнитивті функцияларды жақсартатынын көрдік. Физикалық белсенділік миға оң әсер етеді және ол тиімді жұмыс істей алады. Адам спортпен немесе физикалық жаттығулармен айналысқанда, жүйке жүйесінің жұмысына және ақыл-ой қабілеттерінің дамуына ықпал ететін өзгерістер болады.

Қан айналымы жақсарады. Бұл мидың жүйке жасушаларының қалыпты жұмыс істеуі үшін қажет оттегі мен қоректік заттарды көбірек алатынын білдіреді. Ми оттегімен және қоректік заттармен неғұрлым жақсы қамтамасыз етілсе, соғұрлым ол ақпаратты тезірек және дәлірек өңдейді. Бұл мектептегі дене шынықтыру сағаттарын көбейту керек екенін дәлелдейді. Жоғарыда сипатталған барлық артықшылықтарды ескере отырып, дене шынықтыруға бөлінген уақыттың артуы оқушылардың жалпы дамуына ықпал етеді деп айтуға болады.

Физикалық белсенділік арқылы мотивация мен өзін-өзі ұйымдастыруды дамыту дене шынықтыру мақсаттылықты, тәртіпті және өзін-өзі ұйымдастыру қабілеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Спортпен шұғылданатын студенттер жоспарлау, төзімділік және олардың интеллектуалды нәтижелерін қолдайтын мақсаттарға жету дағдыларын алады.

Оқушылардың интеллектуалды дамуы үшін дене шынықтырудың практикалық маңызы.

Физикалық жағдайды, зейінді және есте сақтауды талдау, зерттеулер көрсеткендей, үнемі спортпен шұғылдану зейіннің тұрақтылығы мен ұзақ мерзімді есте сақтау қабілетіне оң әсер етеді. Жедел әрекет студі және шешім қабылдауды қажет ететін спорттық ойындар жедел жадты дамытады, ал командалық спорт коммуникативті дағдылар мен әлеуметтік бейімделуді дамытады.

Физикалық белсенділік арқылы когнитивті функцияны жақсарту жүргізілген зерттеулер дене шынықтыру сабақтары логикаға, есептерді шешуге және назар аударуға оң әсер ететінін дәлелдейді. Бұл әсіресе білім беру міндеттеріне назар аудару қажет мектеп бағдарламасында өте маңызды. Дене шынықтыру сабақтары кезінде, әсіресе стратегия мен шешім қабылдауды қажет ететін техникалық спорт түрлерінде (мысалы, командалық ойындар немесе тактикалық элементтері бар спорттық ойындар) балалар миға жағдайларды тез талдауға, комбинацияларды болжауға және таңдау жасауға үйретеді. Бұл олардың оқудағы есептерді шешу қабілетіне тікелей әсер етеді, мұнда логикалық шешім қабылдау, әртүрлі нұсқаларды талдау және оңтайлы жолдарды таңдау қажет. Мысалы, футболда немесе баскетболда студент алаңдағы жағдайға байланысты қалай дұрыс әрекет ету керектігін шешеді, бұл оған сыни ойлау мен қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Стрессті азайту және эмоционалды әл-ауқат Физикалық белсенділік эндорфиндердің — стресс пен мазасыздық деңгейін төмендететін, оқушылардың эмоционалды жағдайын

жақсартатын қуаныш гормондарының өндірісіне ықпал етеді. Бұл оқушылар ынталы және жан-жақты болатын оқу үшін қолайлы атмосфераны құруға ықпал етеді.

Білім беру процесінде дене шынықтыру мамандарының ерекшеліктері.

Сабақтан тыс процестерге физикалық белсенділікті енгізу Қазіргі заманғы білім беру мекемелері, бұл тек мектеп қана емес, сонымен қатар мектеп лагерлері, балалар ұйымдары, демалыс базалары және т.б. дене шынықтыру мен спортты оқу іс-әрекетін ынталандыру құралы ретінде қолдана отырып, өз бағдарламаларына белсенді түрде біріктіреді. Бұған физикалық жаттығулар, спорттық ойындар және ашық ауада сабақ беру, басқа секциялардағы сабақтар, дене шынықтыруды арттыру жаттығулары сияқты белсенді оқыту әдістерін қосу кіреді. Бұл оқу процесін әртараптандыруға, оны қызықты әрі пайдалы етуге мүмкіндік береді. Спорттық үйірмелер мен секциялар оқушыларға өз таланттарын ашуға, өзін-өзі бағалауды және өзіне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі. Топтық сабақтар сонымен қатар оқушылардың әлеуметтік дамуын, ұжымда жұмыс істеу, жеке адамдармен қарым-қатынас жасау, қиындықтарды жеңу және мақсаттарға жету қабілетін ескереді.

Оқушылардың ұжымдық өзара іс-қимыл және әлеуметтену қажеттілігі мектептегі іс-шараларды, турнирлер мен жарыстарды ұйымдастыру командалық рухты дамытады, оқушылар арасындағы өзара әрекеттесуді орнатады және олардың әлеуметтенуін ескереді. Мектеп оқушыларына арналған спорттық ойындар көшбасшылық қасиеттерді дамытады, командада жұмыс істеуге, жеңілістерді қабылдауға және абыроймен жеңуге үйретеді.

Дене шынықтыру оқушылардың жалпы денсаулығының алдын алу және жақсарту шаралары ретінде.

Физикалық белсенділік арқылы аурулардың алдын алу Тұрақты дене шынықтыру бұл - остеохондроз, жүрек-қан тамырлары аурулары, поза проблемалары және семіздік сияқты көптеген аурулардың тиімді алдын-алу. Олар сондай-ақ дененің иммундық функциясын нығайтуға және жалпы төзімділікті арттыруға көмектеседі. Бұл әсіресе отырықшы өмір салты мен оқуға байланысты стресстің салдарынан ауру қаупін арттыратын мектеп оқушылары үшін өте маңызды.

Денсаулықты нығайту және тұрақты даму дене шынықтырумен үнемі айналысу бұлшықеттердің дамуына, келісу қозғалыстарының сақталуына, күш пен төзімділіктің дамуына ықпал етеді, бұл балалардың қалыпты өсуі мен дамуы үшін маңызды. Сонымен қатар, физикалық белсенділік дененің оңтайлы салмағын сақтауға көмектеседі, бұл әртүрлі созылмалы аурулардың даму қаупін азайтады.

Бағалау - жеке өзім тәжірибеден бастаймын, ал тәжірибе дене шынықтыру сабақтарында ұл мен қызды бағалау және бөлу керек екенін дәлелдейді. 2026 жылы бізді жаңа МЖМБС күтіп тұр, онда бағалау қайтарылады. Біздің пәнді қалай бағалауға болады? Мұнда жеке, сараланған, тұлғаға бағытталған тәсіл болуы керек. Егер бұл дене шынықтыру болса, онда физикалық дамуды психикалық қасиеттерді, денсаулық жағдайын, моториканы және дағдыларды ескеру қажет.

Қарастырылатын жеке ерекшеліктерді екі үлкен топқа бөлуге болады: дене ерекшеліктері туралы айтатын болсақ, физикалық даму ерекшеліктері (дене ұзындығы мен салмағы), дене түрі. Бағалау кезінде өзіне ең мұқият және нәзік қатынасты балалар талап етеді (артық салмағы бар және әлсіз дене түрі бар). Кейбір жағдайларда бағдарламаның жекелеген

бөлімдерін игеруге немесе стандарттарды орындауға әсер ететін дене құрылымының, тірек-қимыл аппаратының ерекшеліктеріне назар аудару керек. Егер психикалық ерекшеліктер туралы айтатын болсақ, онда қабылдау мен ойлаудың тежелуі бар балаларға мұғалімнің тапсырмаларын түсінуге, жауап беруге дайындалуға, жаттығуды орындауға көбірек уақыт қажет. Мотор жады нашар оқушыларға қажетті үлгілерді немесе игерілген қозғалыстардың жеке бөлшектерін қайталау қиынырақ. Эмоционалды, тез қозғалатын студенттер өздерінің жетістіктерін көрсете алатын тыныш, мейірімді жағдай жасауы керек. Ерік-жігері жеткіліксіз дамыған ерік-жігері бар студенттерге тапсырмалардың қиындық жағдайларына бейімделуге уақыт беру, оларға сенімді сақтандыру және көмек көрсету және т. б. қажет. Бағалау үшін барлық жауапкершілік мұғалімге жүктеледі. Мұғалім мұның бәрін түсінуі керек, міндетті. Мен бұл тақырыпта өте ұзақ және көп сөйлесе аламын. Біздің міндетіміз - оны барлық мұғалімдерге жеткізу, оларды әртүрлі әдістер мен құралдарды қолдануға үйрету.

Бөлу - бағдарлама бойынша немесе қыздарға немесе ұлдарға арналған нақты жұмыс (мұғалімнің назары гимнастика сияқты әртүрлі бағдарламаларда жұмыс істейтін екі гетеросексуалдық топқа бөлінбейді).

- Жүктемелерді мөлшерлеу, жаттығулар мен ойындарды таңдау, ұлдар мен қыздардың физикалық дамуы мен психикалық жағдайының әртүрлі деңгейлерін толық көрсетеді.

- Белгілі бір жаттығуларды орындау кезінде ұялшақтық пен ыңғайсыздық сезімі жоқ, өйткені соңғысын орындау кезінде қарама-қарсы жыныстың өкілдері жоқ. Мұның бәрі жалпы білім беру және тәрбие міндеттерін жоғары сапалы деңгейде шешуге мүмкіндік береді.

Қорытынды. Оқушылардың интеллектуалды және физикалық дамуы баланың жеке басын қалыптастырудың негізгі компоненттері болып табылады. Дене шынықтыру және спорт бұл процесте шешуші рөл атқарады, бұл физикалық көрсеткіштердің деректерін қалай есепке алуға, сондай-ақ оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл міндетті ойдағыдай іске асыру үшін мұғалімдердің, ата-аналардың және мемлекеттік құрылымдардың оқушылардың физикалық және зияткерлік өсуі үшін қолайлы орта құруға бағытталған бірлескен күш-жігері қажет. Болашақта балалардың дамуында жақсы нәтижелерге қол жеткізу мақсатында дене шынықтыруды оқу процесіне біріктіруге бағытталған әдістерді зерттеу мен жетілдіруді жалғастыру маңызды.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Байбосынов Дархан Самбетович
ҚР Оқу-ағарту министрлігі «Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы» бас директорының спорт жөніндегі орынбасары, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Адамның жас шағында жетілдірілмеген ойлау қабілеті сол қалпында қалып қоятыны белгілі. Сондықтан қазіргі ақпараттық қоғамдағы өмірге адамдарды дайындау үшін олардың тек ойлау қабілетін, анализ бен синтез жасау мүмкіндіктерін ғана дамытып қоймай, оқыту іс-барысының ең маңызды бөлігі - ақпараттық мәдениет элементтерін бойларына сіңіріп, ұғындыру керек.

Ақпараттық заманда өмір сүретін адам өзін-өзі шектей білетін негізгі мөлшерлер мен ережелерді игеруі тиіс. Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты деуге болады.

Әрбір мәдениетті және тәрбиелі адамның өмір сүріп отырған қоғамда өзін қоршаған ортаның қалай құрылғаны туралы ең болмаса жалпылама түсінігі болуы керек. Табиғатты сүю үшін ондағы болып жатқан құбылыстарды, қандай заңдылықтарға байланысты өзгерістер болып отырғанын білу қажет.

Аталған бағыттарды дамыту үшін құқықтық-нормативтік, материалдық-техникалық, ғылыми-әдістемелік және ақпараттық жағынан қамсыздандыру педагог мамандарды даярлаудың негізгі бағыттарының біріне айналып отыр.

Білім беруді қайта құру мұғалімінен үлкен дайындықты талап етеді. Олай болса, олардың тұлғалық қасиеттері мен мамандық құзырлықтарына жоғарғы талап қойылады. Қазіргі уақытта мұғалім білім беру жүйесіндегі кез келген қайта құруларды педагогикалық процестің негізгі субъектісіне айналдыруда.

Қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан мұғалім қажет. Бір уақытта педагог, психолог және оқу-процесін ұйымдастырушы технолог бола білуі керек. Сонымен қатар оқушының шектеусіз қабілетін дамыта алатындай білім берудің әлемдік кеңістігін құруға қабілетті бола білуі, яғни мұғалімнің мамандық шеберлігі анықталады.

Білім беруді ақпараттандыру іс-барысы мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Ол мұғалімнің өзін-өзі дамуына, өзіндік білім алуына және шығармашылық түрде өздігінен қызметтерін іске асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны өз қызметтеріне еркін пайдалана білуіне және оқыту құралы ретінде пайдалану бағыттары бойынша білімдерін көтеру және қайта даярлау курстарының мазмұнын өзгертіп, жасақтау қажеттілігі туындады.

Дене тәрбиесін ұйымдастыруға кететін шығыннан артық болатын оның тиімділігі осыдан көрінеді. Еңбекшілердің дене тәрбиесімен айналысуы нәтижесінде болатын тиімділікті спортпен айналысатын және айналыспайтындардың күндік еңбек өнімділігін, сонымен бірге осы топтардағы сырқаттанушылардың айырмашылығын біле отырып анықтауға болады. Өндіріс кәсіпорындардағы дене тәрбиесінің экономикалық тиімділігін зерттей отырып, еңбек өнімділігінің арту және сырқаттанудың азаюы секілді екі негізгі себептерінің есебінен құралатындығын дәлелдеп отыр. Мұның өзі дене шынықтыру-сауықтыру шараларына спорт

ғимараттары мен өзге де құрылыстарды салуға, қызметкерлердің еңбек ақысын төлеуге кететін қаржының тиімділігін көрсетеді.

Педагог мамандардың біліктілігін көтеру және қайта даярлауда ақпараттық әлемде оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың негізгі құралдарын, жаңа әдістер мен формаларды кез келген уақытта таба білуіне мүмкіндік туғызылады. Мұндай жағдайда педагог мамандар өзін-өзі дамытуына және өздігінен білім алуына мүмкіндік алады. Бұл жағдайда дамытудың өзектілігі – жаңа ақпараттық коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие процесіне жан-жақты, әрі еркін пайдалана білуге үйрету дайындау кезеңдерінің сапалығымен анықталады. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болуда.

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Осы орайда келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндеті.

Ақпараттық мәдениетті, сауатты адам-ақпараттың қажет кезін сезіну, оны тауып алуға, бағалауға және тиімді қолдануға қабілетті, ақпарат сақталатын дәстүрлі және автоматтандырылған құралдарын пайдалана білуі керектігінде.

Адамзаттың қолы жеткен ең үлкен табыстарының бірі – осы ақпарат. Бірақ оны шектен тыс ашық қолдана берсе, жастар санасын улайтын да нәрсеге айналып кетуі мүмкін. Бұл ақпараттың пассивті түрде пайдаланатын бөлігінің артуына байланысты болып отыр. Интернеттің кең таралуына орай ақпарат таратудың бақылауға көнбейтін кері процесінің күнен-күнге артып бара жатқаны байқалады.

Жаңа мыңжылдық – бұл күнтізбедегі жаңа уақыт өткелі емес. Ол- өткенді таразылап, өмірдің мәнін жаңаша түсінуге, болашақты барынша жете дұрыс анықтайтын уақыт. Әсіресе, бүгін біз өз күшімізді жарқын болашаққа жұмсауымыз керек. Қоғамның қарқынды дамуы, көбіне оның білімімен және мәдениетімен анықталады. Сондықтан, біздің ойымызша, білім жүйесін құру, қоғамды мына күнде дамып отырған әлемге дайындау – бүгінгі күннің ең негізгі және өзекті мәселесі.

Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізгі шарттарының бірі. Осы мәселені шешудегі басты рөл мектепке жүктеледі.

Компьютерлік технологиялардың даму жағдайындағы ақпараттық сауаттылыққа компьютермен өз бетінше жұмыс істей білу, компьютерлік техниканың көмегімен есептеу, жазу, сурет салу, ақпараттарды іздеу дағдылары мен біліктерінің болуында.

Ақпараттық мәдениет - адамға ақпараттық кеңістіктің қалыптасуына қатысуға және ол кеңістікте еркін бағдарлай алуға, ақпараттық өзара іс-әрекетке түсуге мүмкіндік беретін білім деңгейі. Ақпараттық мәдениет - адамның, қоғамның немесе оның бір бөлігінің ақпараттармен жұмыс істеудің барлық түрлері - ақпараттарды алу, өңдеу, жинақтау және осының негізінде сапалы жаңа ақпаратты құру және практикалық қолдану бойынша жетілу деңгейі.

Педагог ақпараттық мәдениетін қалыптастыру және дамыту – ұзаққа созылатын, педагогтың ақпараттық және педагогикалық қызметінің интеграциялау іс-барысы. Бұл іс-

барыстың күрделілігі сонда-ақпараттық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуы жолында көптеген кедергілерден өтуге тура келеді.

Ғалымдар мен мамандардың пікірінше, педагогтың ақпараттық мәдениетін дамытудың негізгі факторы ақпараттық және компьютерлік технологияларды қолдануға байланысты біліктілікті көтеру жүйесі болып саналады. Педагогтардың ақпараттық және коммуникациялық технологияларды оқыту процесінде қолдана білу мүмкіндігін дамыту мақсатында оқу курстарын ұйымдастырудың қажеттілігі бүгінгі білім беру жүйесінің кезекті мәселесінің біріне айналып отыр.

Жалпы, педагог – кадрлардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда себептердің екі тобын бөліп көрсету қажет сияқты.

Біріншісі - педагогикалық білім беретін орта кәсіптік және жоғары оқу орындары студенттерінің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру. Бұл тобындағы негізгі фактор ретінде педагогикалық білім беретін оқу орындарындағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқытуға арналған пәндік курстарды атап көрсету қажет. Бүгінгі таңдағы білім беру жүйесінде бұл пәндік курстардың мазмұнын жаңарту және сол пән бойынша сабақ беретін оқытушылардың біліктілігін арттыру - кезек күттірмейтін мәселе.

Екіншісі - білім беру ұйымдарындағы педагог-кадрлардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру жатады. Бұл факторлар жүйесінде негізгі үш факторды жеке атап көрсету маңызды.

Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мүмкіндіктерін, ақпараттық мәдениетін дамытуда бағытталған біліктілік көтеру курстары. Мұндай курстардың арнайы бағдарламасы жасалып, сол бағдарлама бойынша білім беру ұйымдарының өзінде жұмыс бағдарламалары жасалып, облыстық, республикалық мұғалімдер білімін жетілдіру институттарында жедел түрде тақырыптық курстар ұйымдастырылуы қажет. Білім беру ұйымдарындағы педагог - кадрларға әкімшілік тарапынан қойылатын талаптар. Талап қатаң, дұрыс қойылған жағдайда педагогтардың компьютерлік - библиографиялық сауаттылығы мәселесі, ұйымдағы педагогикалық қауымдастық, педагогикалық қызмет пен педагогикалық процесті модернизациялауға деген ұмтылыс, ақпараттық - коммуникациялық технологияларды қолданудағы психологиялық кедергілерді жою, қызығушылық мәселелері де өзінің оң шешімін табары сөзсіз. Тағы бір айта кететін мәселе педагог-кадрларды мерзімді аттестациялауда оларға қойылатын талаптар жүйесіне ақпараттық мәдениет деңгейін есепке алуға негізделген талаптарды белгілеп, енгізу қажет.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқыту процесінде қолдануға байланысты педагог-кадрлардың біліктілігін көтеру қазіргі кезеңде білім беруді ақпараттандырудың маңызды міндеттерінің біріне айналып отыр. Бұл маңызды міндетті шешпейінше, білім беру ұйымдарының техникалық базасын нығайту, компьютерлерді желілерге қосу, электронды оқу құралдарын дайындау ешқандай нәтиже бермейді. Бұл өте күрделі, ауқымды мәселе, сондықтан оның нормативтік, ұйымдастырушылық, ғылыми-әдістемелік және оқу - әдістемелік жақтарына тоқталып өтпеске болмайды.

Педагогикалық білім берудің нормативтік базасы (білім берудің мемлекеттік стандарттары мен оқу пәндерінің типтік бағдарламалары) білім беруді дамытудың қазіргі заманғы басым бағыттарын белгілі бір дәрежеде бейнелей алуы тиіс.

Бағдарламалық-аппараттық комплекстерді құруда және білімнің артикулденбеген бөлімін меңгеруде қолданылатын технологиялар процедурлік деп аталады. Бұл топтың компьютерлік ақпараттық технологиялары білімнің ақпараттарын бірнеше бөліктерге бөліп

тексермейді және ақпарат бөліктерін қамтымайды. Олар әртүрлі модельдер негізінде құрылған. Бұл жағдайда компьютерлік ақпараттық технологияларға мыналар жатады: қолданбалы бағдарламалар пакеті, компьютерлік тренажерлер, зертханалық практикумдер, ойындардың бағдарламалы, үйренушілерге зерттеу кезінде оқытылатын пән бойынша білім алуына (қосуына) мүмкіндік беретін экспертті-үйрену жүйелері және басқа да компьютерлік құралдар. Бүгінде біз орта білім беруді одан әрі ақпараттандырудың екінші кезеңіне көштік, ол мазмұндық тұрғыда болады және компьютерлік сауаттылықтан жеке тұлғаның ақпараттық мәдениетінің іргелі операциялық негіздеріне ауысуды білдіреді, мұнда әрбір оқушы ақпаратқа, қазіргі ақпараттық технологияларға назар салып қана қоймай, оны тиімді қолдана білуі, Интернет ғаламдық ақпарат желісін пайдалана алуы тиіс.

Алайда, білім беру жүйесінде білімдік және ақпараттық технологияларды іс-жүзінде үйлестіре қолдануда кемшіліктер кездеседі. Оның үстіне ақпараттық технологияның тез жаңаруы мәселені қиындата түседі. Жағдайды жақсарту үшін білім беру технологиялары мен ақпараттық қарым-қатынастық технологияларды кіріктіру қажет, сонда педагог өзі білетін, жақсы меңгерген, бейімделген техникалық құралдарды сабақта тиімді қолданады. Қазіргі технологияларды білім жүйесіне енгізгенде, оқыту материалдарының педагогикалық мазмұндылығы мен әркімнің өзінің үйренуіне жағдай жасаудың маңызы зор. Оқыту ісінің тиімділігі мен сапасы көбінесе өздігінен оқып үйрену процесін тиімді ұйымдастыру мен пайдаланатын материалдардың сапасына тәуелді болады.

Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде- өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашуы керек.

Бүгінгі таңдағы ақпараттық қоғам аймағындағы оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту ісін дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын педагогикалық технологиялардың тиімділігі жоғары деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. А.Меңжанова. Педагогикалық пәндерді оқыту әдістемесі. Алматы 1996.
2. Е.Қ.Уанбаев, Ф.Ж.Уанбаева. Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. – Өскемен, 2006.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР МЕН ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫМЕН МАҢЫЗДЫЛЫҚТАРЫ

Амантай Динара Мұратқызы,
Республикалық мектепке дейінгі дене шықтыру
нұсқаушыларының
ассоциясының төрайымы, Астана қаласы,
Қазақстан Республикасы.

Аннотация: Мақалада барлық жаңғырту үрдісіндегі табыстың негізгі факторларының бірі – ұлттық білім беру жүйесін жаңарту болып табылады дегендей, қазіргі кезде білім беру саласына жаңа көзқарас, жаңаша талап қойылып отырғандығы және білім заңында әрбір азаматтың білім алуға құқықтығын негізге ала отырып, оқушы бойына ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастырып, құрметтеуге тәрбиелеуде дидактикалық шарттар яғни оқыту, тәрбиелеу, дамыту, қалыптастыру үрдісін жан-жақты қамту қажеттілігі туындайды. Оқушы бойына ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үшін ұлттық мәдениет, салт-дәстүр, халық тағылымдары және т.б. мәселелеріне тоқталып өткеніміз жөн екендігі айтылған.

Бүгінгі таңда жас ұрпақты өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін білімін, адамзаттық мәдениетті, адами қасиетті мол терең түсінетін шығармашылық тұлға етіп тәрбиелеу өмір талабы, қоғам қажеттілігі.

Қазақстан Республикасы Білім туралы заңында жас ұрпаққа жан-жақты білім мен тәрбие берудің мемлекеттік саясатының негізгі ұстанымдарын айқындап береді. Олар мыналар: Қазақстан Республикасының барлық адамзатының білім алуға тең құқылығы, әрбір адамзаттың интеллектуалдық дамуы, психо-физиологиялық және жеке басының ерекшеліктері, халық үшін білімнің барлық деңгейіне кең жол ашылуы. Яғни, білім заңында әрбір азаматтың білім алуға құқықтығын негізге ала отырып, оқушы бойына 323 ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастырып, құрметтеуге тәрбиелеуде дидактикалық шарттар яғни оқыту, тәрбиелеу, дамыту, қалыптастыру үрдісін жан-жақты қамту қажеттілігі туындайды. Оқушы бойына ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үшін ұлттық мәдениет, салт-дәстүр, халық тағылымдары және т.б. мәселелеріне тоқталып өткеніміз жөн. Қазақ мәдениеті -ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениет.

Ол ұлттық тәлім тәрбиенің негізінде дамып, қалыптасты. Ұлттық тәрбие сол ұлттың мәдениетін дамытудың қозғаушы күші болып табылады. Ал, ұлттық тәрбие мәселесі - адамзат тарихынан өн-бойына ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы мақсат. Бүгінде адамзаттың өркениеттің өзгеше биігіне көтерілген, үшінші мыңжылдыққа қадам басқан кезеңінде де жас мемлекетіміз үшін рухани асыл мұрат болып қазақстандық патриотизм, азаматтық парыз, тұлға бойындағы ұлттық құндылықтар мен ар тазалығы және тағы басқа қасиеттерді жатқызамыз. Олай болса, қазіргі кезеңде мектеп табалдырығынан бастап білім беруде ел тарихын терең қозғап, тәрбие сағаттарында қазақ зиялы қауымының еңбектерін,

қоғам дамуына қосқан үлесін айтып түсіндіру арқылы оқушылардың адами құндылық қасиеттерін қалыптастыра аламыз. Сондай-ақ ұлттық салт-сананың өмірдегі қолданылмалы көріністері: рәсімдер, рәміздер, ырымдар, тыйымдар, жөн-жоралғылар, діни уағыздар, сенімдер, кісілік рәсімдері, перзенттік парыз, адамгершілік борыш, ұрпақтық міндет арқылы іске асырылып ұлттық қасиеттерге айналады.

Оқушының ұлттық қасиеттеріне меймандостық, кісілік, сыйласымдылық, имандылық, кішіпейілділік, кеңпейілділік, салауаттылық, тіршілікке бейімділігі, өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, сыпайылығы, мәдениеттілігі т.б. қасиеттері арқылы ерекшеленеді. Әрбір мәдениетті, білімді адам өзінің кәсіптік, дүниетанымдық деңгейін ұлттық мәдениетпен ұштастыра білуге міндетті. Мәдениетті болу үшін білімді болу – міндет. Білімді болғанмен ұлттық мәдениетті игермеген болса ондай тұлға ұлт алдында «мәңгірт», мәдениетсіз болып көрінеді де, халықтың наразылығына ұшырайды. Кәсіптік-мұрагерлік әдеп (мәдениет) сақталған жерде дамыған дарынның мәдени жемістері көрінеді.

Білім беру мен тәрбиелеудің мақсатын айқындау үшін қазақ білімпазы Жүсіпбек Аймауытовтың мына сөздерін еске алған жөн. «Мектеп бітіріп шыққан соң бала бүкіл әлемге, өзгенің және өзінің өміріне білім жүзімен ашылған саналы ақыл көзімен қарай білсе, міне, білімдендірудің көздейтін түпкі мақсаты осы. Мектеп осы бағытта баланың келешекте жетілуіне мықты негіз салуы керек» – деген екен. Олай болса, оқушылардың ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастыру негізінің бірден-бірі мектеп ішілік жүргізілетін тәрбиелік іс-шаралар. Адамның бойына жақсы адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы, өнер білімді игеруі – тәрбиеге, өскен ортаға, үлгі-өнеге берер ұстазға байланысты.

Осыны жақсы түсінген халқымыз «Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы», «Тәрбие басы – тал бесік» деп ұлағатты ұстаздың еңбегін текке кетпейтіндей өсиет еткен. Тәрбиенің түп қазығы үлгі берер ұстазда, «Ұстазға қарап шәкірт өсер» деп халқымыз ұстазға үлкен жүк артқан. Ұстаз үшін өз еңбегінің жемісін көруден артық бақыт жоқ. Қазіргі кезеңде республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды. Оқыту үдерісін білім мазмұнының жаңартылған бағыты мұғалімнің бағыттауымен оқушының өздігінен білім алуына ықпалы зор.

Жаңартылған білім мазмұны белсенді оқыту арқылы әр түрлі әдіс-тәсілдердерді қолдана отырып, оқушылардың барлығын сабаққа жұмылдыру, ынтасын, пәнге деген қызығушылығын ояту. Жаңартылған оқу бағдарламаларында пәннің мазмұны және мақсаттары мұғалімдер үшін бірізділігімен тиімді. Бағалаудың жетістік критерийлері де өте жақсы қамтылған. Мұғалім үшін тиімділігі оқушыны әділ бағалай алуы, мақсаттың нақтылығы, ресурстардың жеткіліктілігі. Оқушы үшін белсенді оқытудың тиімді жақтары, оның жеке, жппен, топпен жұмыс істеуінде. Бұл жерде алға қойылатын басты мақсат - оқушыға деген сенім, оның өз ісіне жауап беру мүмкіндігіне сүйеніп беделі мен қадір-қасиет сезімін дамыту. Себебі өз білмейтіндерін басқа білетін оқушылардан толықтыруы. Сындарлы ойлайтын, өз мүмкіндіктеріне сенімді; әр түрлі әлеуметтік және өндірістік проблемаларды өз

бетінше шешуге қабілетті тұлғаны дайындау үшін оқытудың сапасын жетілдіру аса маңызды мәселе болып табылады.

Осы мақсатта білім негіздерін өз еркімен үйренетін, іс-әрекет мақсатын, міндетін, түрін, тәсілін, жағдайын өзінше түсініп, алған білімін өмірде қолдана алатындай жағдайға оқушыны жеткізуіміз керек. Оқытудың ұтымды технологиясын пайдалану арқылы шәкірттің тұлғалық болмысын дамытуға мүмкіндік туады. Балаларды диалог пен дәйектеуге, талқылауға тарту белсенді жүргізілген жағдайда олардың оқуы тиімдірек және зияткерлік жетістіктері жоғары болатынын дәлелдейтін зерттеулер де көбейе түсуде. Осылайша балаларды ХХІ ғасырда және кейінгі ғасырларда да өмір сүру үшін қажетті дағдылар мен және қасиеттермен қаруландыру – мұғалімдер үшін ынталандырушы күш болып табылады. Сыни тұрғыдан ойлау «ойлау туралы ойлану» деп сипатталған. Ол маңызды мәселелерді талқылау және тәжірибені ой елегінен өткізуді қамтиды.

Мұғалімдер педагогикалық білімі бар және қосымша оқыту мен өз біліктілігін арттырушы субъектілер болғандықтан, оларда бұл дағдылар дамыған және іс-тәжірибеде қолданылады деп ойлаймыз. Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сыни тұрғыдан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көз дейді (МАН, 49 бет). Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке - ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу, және ұлттық құндылықтарды бойға сіңіру болып табылады.

Кез келген қоғам үшін өскелең ұрпақтың қайсыбір таңдау жасағанда ұлттық рух пен ұлттық мүделерді бастап орынға қойып, азаматтық пен адамгершілік ұстамдарынан

ауытқымауы аса маңызды. Сондықтан, тәрбиелей отырып, сапалы білім беру ұстанымын қою қажет. Икемді тұлға болу үшін неге икемделу керек екенін бала да, ата-ана да айқын білу керек. Ол үшін жаңа типті мектептің ең негізгі мақсаты — жалпыадамзаттың ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіру керек. Білім мазмұны да, құрылымы да, оқыту технологиялары да сол мақсатқа жетуге бағыт алуы керек». Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім - адамзаттың қас жауы» - дейді әл Фараби бабамыз. Дұрыс тәрбиеленген бала ғана «Қазақстандық білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру», («Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барыныша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы»-ҚР Президенті 2006 ж 3 жолдауынан) мақсатының орындалуына жеткізе алады. Бұл бағдарламалар мазмұны оқушылардың білімімен қатар функционалдық сауаттылығын дамытуға да бағытталған. Әсіресе, оқушының өмірлік ұстанымының қалыптасуына, отанын сүйуге, отбасы құндылықтарын қадірлеуге және сақтауға, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпты білуге баулиды.

Алдыңғы қатарлы технологияларды пайдалану білім беруді жаңарту ісіндегі маңызды буын болып табылады. Тұңғыш президентіміз Н.Ә.Назарбаев «Барлық жаңғырту үрдісіндегі табыстың негізгі факторларының бірі – ұлттық білім беру жүйесін жаңарту болып табылады», - деп атап көрсеткендей, жыл сайын білім беру үдерісі жаңару үстінде. Қазіргі кезде білім беру саласына жаңа көзқарас, жаңаша талап қойылып отыр. «Өсер елдің ұлы өнерлі, қызы мінезді келеді» дейді дана халқымыз.

Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ десек, алдымызда отырған өрендеріміздің болашағы ХХІ ғасырмен тұстас келгеніне қуаныштымыз. Өйткені, ХХІ ғасыр – білім ғасыры. Білімділерді аялап тербетер,баптап өсірер саналы тәрбие мен сапалы білім керек. Тәуелсіз елдің негізгі тірегі - білімді ұрпақ. Қазіргі таңда білімдінің алға түсіп, бәйгеден озып келетін заманы енді туды. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында «Біздің тәрбие жұмыстарының негізгі мақсаты: рухани дүниесі бай, денсаулығы мықты, азаматтылығы гуманизммен ұштасқан, инновациялық, әлеуметтік-мәдени өзгерістерге қабілетті ХХІ ғасырға лайықты, тұлғаның патриоттық сана-сезімін қалыптастыру мен дамытуға жағдайлар жасау. Тәуелсіздік жылдарында еліміз екі процесті – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қатар жүргізіп, белгілі бір нәтижеге жетті, қазіргі уақытта жаңа тарихи кезеңге – Рухани жаңғыру кезеңіне аяқ басты.

Рухани жаңғыру бізден ұлттық санамызды қалыптастырып, бәсекеге қабілетті болып, кез келген мәселеге прагматистік тұрғыдан келуді, жалпы алғанда ұлттық бірегейлігімізді сақтай отырып дамуымызды талап етеді. Рухани жаңғырудың ең басты шарты – «білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу» Өйткені, ҚР Тұңғыш Президенті «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты Бағдарламалық мақаласында атап көрсеткендей, «табысты болудың ең іргелі басты факторы білім екенін әрқайсысымыз терең түсінуіміз керек... Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді». Бұл жерде әңгіме еліміздің болашағы туралы. Оның ертеңі – жас ұрпақтың қолында.

Бүгінгі жас ұрпақ, болашақ маман Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында көрсетілген міндеттер бойынша: «Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеріп, ғылым мен практика жетістіктеріне негізделген білім алулары керек». Ендеше, біздің

ұстаздарымыз оқытудың жаңа технологияларын енгізіп, білім беруді ақпараттандырып, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу арқылы оқытуды сауатты, сапалы жүзеге асырып, мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырғанда ғана қоғамымыздың дамуына елеулі үлес қоса алады. Бұл істердің барлығын жүзеге асыратын еліміздің ұстаздар қауымы. Ендеше, бүгінгі ұстаздар қауымына қойылатын талап та жоғары болмақ.

Олар жан-жақты, әлемдегі жаңалықтардан мағлұматы бар, үнемі шығармашылық ізденістегі, кәсіби біліктілігін шыңдайтын жеке көзқарасы бар, соны қорғай білетін жігерлі тұлға, зерттеушілік қабілеті бар, білімді де білікті, көп оқитын, көп тоқитын, білімін күнделікті ісіне шебер қолдана білетін, өзінің оқушысын өз бетінше білім алуға баулитын кәсіби маман иесі болуы керек. Бұл өмір талабы. Ұстазда ұйымдастырушылық, құрылымдылық, бейімділік, сараптамалық қабілеттердің де болуы шарт. Қорытындылай келе, жоғарыда келтірілген тұжырым Қазақстанда білім беру саласына өзгеріс қажет екенін анық көрсетеді. Технология, коммуникация мен ғылым салалардағы мұндай елеулі өзгерістер әлемдік экономикаға айтарлықтай ықпал ете отырып, ХХІ ғасырда табысты болу үшін әрбір азаматқа қажетті білім мен дағдыларды алға тартады.

Білім беру бағдарламасының мазмұны, педагогикалық тәсілдер және бағалау тәсілдері бір мақсатқа жұмылдырылуы тиіс. бұл жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша менің көкейге түйгенім: алдымызға бір мақсат қоя отырып, сол мақсатқа жету жолында шәкірттердің жүрегіне жол тауып, әрекеттендіре білу шеберлігіне жетсек, егемен елдің ұл -қыздары білімді де білікті болып шықпақ. Соның арқасында біз бәсекеге қабілетті, іргесі мықты ел боламыз. Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі - мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс - оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі.

Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау - әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адам. Ұстаздықтың ұлы жолында өзімнің бар күш жігерімді салып, еліме пайдамды тигізіп жатсам, бұл ғаламда одан артық бақыт жоқ деп ойлаймын.

Қорыта айтқанда, бүгінгі күнде жастарды әдепті де саналы етіп тәрбиелеу үшін ең алдымен тәрбие ережелеріне сүйене отырып, ұлттық дәстүрімізді, әдет-ғұрыптарымызды, дінімізді, ата-бабаларымыздан қалған насихат-мұраларды жастардың санасына сіңіре білуіміз қажет. Тәрбиенің көзі ата-бабамыздан қалған мұралар мен дана сөздер десек, біз соларды насихаттайтын жүргізушіміз. Бүкіл қоғам болып қолға алып, мәдениетті, тәрбиелі болып жүруді әрқайсысымыз өзімізден бастасақ, жас ұрпақтың тәрбиесі де өз жемісін берері анық

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 ж 27.07
- 2.Мұғалімге арналған нұсқаулық Үшінші (негізгі) деңгей. «Назарбаев зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012.
- 3.Қазақстан Республикасының міндетті білім беру стандарты 2012 мемлекеттік
- 4.«Ұстаз» ғылыми – әдістемелік журнал №3(44) 2009

«АЛАҢДАҒЫ БЕСТЕМШЕ» ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жолбарысова Мөлдір Айтқалиқызы,
*Астана қаласының № 5 «Ақбота»
балабақшасының меңгерушісі.
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы.*

«Алаңдағы бестемше» ойынын үйретудің теориялық және әдістемелік аспектілері: ұлттық құндылықтар негізінде командалық әрекет арқылы нақты нәтижеге жету.

Жалпы біздің басты мақсатымыз - мектепке дейінгі жастағы балалардың бойындағы 5 дағдысын дамытып, ұлттық құндылықтарымызды бүлдіршіндеріміздің бойларына сіңіріп, құрметтеуге тәрбиелеу.

«Алаңдағы бестемше» командалық ойынына тоқталмас бұрын Бестемше ойынының шығу тарихына тоқталатын болсам «Бестемше» — әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын, рухани және интеллектуалды ойын.

Қисындық ойлау мен зияткерлік қабілеттерді дамытады;

Бала санасын жетілдіреді және ақыл-ойын кемелдендіреді.

Ойынның шығу тарихы ең алғаш ашық аспан астында, тас үстінде ойналған. Пайда болу мерзімі: 4 мың жылдық кезеңді қамтиды. Индонезия, Вьетнам, Малайзия, Марокко және Түркия сияқты мемлекеттерде.

Қазақта «Бестемше» туралы мәліметтер өте шектеулі.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде былай деп жазылған: «Тоғызқұмалақ ойынының бірнеше түрі бар. Оның балаларға арналған қарапайым түрлерін «қоздату» және «бестемше» деп атайды».

Бестемше ойыны өзінің бай мазмұнымен балаларға ойлау, есептеу және шапшаңдық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін керемет ойын.

«Бестемше» ұлттық ойыны Астана қаласында 2021 жылы № 13 балабақша, 2023 жылы № 36 балабақшаға инновациялық жоба ретінде енгізілген. Бұл ойын түрлендіріліп, өзгертіліп № 5 Ақбота балабақшасының авторлығымен «Мектепке дейінгі жастағы балаларға «Алаңдағы бестемше» командалық ойыны ретінде жасалып, республика көлемінде кеңінен таралды. Және де балабақшамызда қазіргі заманауи жаңарып, жаңғырып түрленген басқа да инновациялық

түрлері бар. Олар Қалта бестемше, Асық бестемше, Эстетикалық бестемше, Инклюзивті балаларға арналған бестемше, «Алаңдағы Тоқыма бестемше, Магниттік бестемше. Осылай түрлендіре келе шығармашылық топ құрылды.

Нәтижесінде баланың креативтілікті, коммуникативтілікті, сыни ойлауды және командада жұмыс істей білу дағдыларын яғни стандарт талаптарына сай барлық бес дағдыны дамытуға бағытталған және әлеуметтік-тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін жаңаша түрі – «Алаңдағы бестемше» командалық ойыны дүниеге келді.

Бұл ойын - қауіпсіз. Ойнау құралы ретінде тастарының көлемі үлкейтілген; ойынға қатысатын баланың саны шектеусіз, 25 балаға дейін қатыса алады. Кез келген жерде ойнауға ыңғайлы, таза ауада, ашық алаңдарда да өткізуге болады.

Артықшылығы: Топтағы балалар ұжымда бірігіп, командада жұмыс жасайды; қарым-қатынаста бола отырып, стратегиялық жоспар құрады; өзінің көңіл-күйін сипаттай білуге үйренеді, эмоцияларды танып, оларды дұрыс басқара алады.

Күнделікті: үзіліс кезіндегі топтарда бос уақытты ұйымдастыру бойынша, еркін қолжетімділікті қамтамасыз ете отырып, дамытушы ортада «Алаңдағы бестемше» командалық ойынын балаға үйретеміз. Айына 1 рет «Зияткер» академиясында «Алаңдағы бестемше» ойынынан жарыс өткізіледі. Жоспарға сай аудандық, қалалық, республикалық деңгейдегі жарыстар ҰҒПДТО пен Тоғызқұмалақ федерациясы, әдістемелік бірлестіктің бірлесе ұйымдастыруымен жарыстар өткізіліп тұрады.

Мектепке дейінгі ұйымдардың міндеттерінің бірі баланың бойындағы 5 дағдыны дамыту болғандықтан, осы орайда мемлекеттік стандарт және үлгілік оқу бағдарламасы талаптарына сәйкес ойын арқылы қозғалыс дағдылары – яғни балалардың қимыл-қозғалыс координациясы, жылдамдығы мен төзімділігі, жақсарады.

Денсаулықтың нығаяды – физикалық белсенділік артады.

Әлеуметтік дағдылары – балалар өзара қарым-қатынас жасауды, достық пен топтық жұмыс негіздерін бір-біріне көмектесуге үйренеді.

Танымдық қабілеттердің артады – ойын арқылы логикалық ойлау, есте сақтау, зейін қою және шығармашылық қабілеттері дамиды.

Эмоционалды интеллекттің қалыптасады – балалар өз сезімдерін түсініп, эмоцияларын басқара алады, ойын барысында ынтымақтастық пен әділдік қағидаларын ұстанады.

Осы нәтижелер арқылы балалардың жан-жақты дамуы қамтамасыз етіліп, олардың мектепке дайындығы физикалық және психологиялық тұрғыдан жоғары деңгейде қалыптасады.

«Алаңдағы бестемше» балалардың 5 дағдысын дамытатын ойын болғандықтан, оны әрдайым мониторингілеп, осал тұсты жетілдіріп отырудың маңызы зор. Осы орайда балабақшамызда мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасын меңгерту бойынша жүргізілетін мониторингтің тиімді критерийлері мен индикаторларын негізге ала отырып, бақылау парағын толтырамыз. Яғни, ойынға қатысатын және ойынға қатыспайтын балаларды мониторингілеу жүргізу барысында 24% айырмашылық көрсетті. Сондықтан алдағы уақытта 4-6 жас балаларын 100% ойынға үйретіп, қамту көзделіп отыр.

Бұл ойынның тағы бір атап кететін тұсы – қазақи құндылықтардың бойға сіңірілуі. Балалар үлкенді құрметтеу, әділдік, батылдық, қайсарлық секілді ұлттық қасиеттерді бойына сіңіріп, рухани-мәдени тұрғыдан дамытып, білімді және саналы азамат етіп тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Бұл ойын - қазақи тәрбие мен қазіргі заманның талабын үйлестіріп, жаңа буынның ұлттық рухын сақтап, жаһандық өзгерістерге бейімделуіне ықпал етеді. Мысалы ойында кездесетін Оңға бағыт алу - табысқа жетудің бастамасы.

Қара шаңырақ - жүріс жасағанда отауға бір құмалақ қалдыру. Бұл ереже қазақ халқының дәстүрлі ұғымындағы «қара шаңырақты» сақтап қалу сеніміне байланысты шыққан. Ата-ана әрқашан кенже ұлды немесе сүйікті ұлдарының бірін қолына қалдырып, үрім-бұтағы жұрттың орнын жоғалтпай қара шаңырақтың иесі болып отырған.

Қазақ халқында тақ сандар қасиетті деп есептелген:

3 – Үш жүз, үш арсыз, үш би.

5 – Бес уақыт намаз, бес қару.

7 – Жеті қазына, жеті ата.

9 – Тоғыз құмалақ, тоғыз толғау.

Жұп сандар тұрақтылықты білдіреді, яғни екі жағы тең болуы керек.

Командалық рух – Асар дәстүрімен байланысы.

Отбасымен ынтымақтастық - Тағы бір өзекті мәселе - Ата-аналарды педагогикалық процеске тартуға алаңдағы бестемше ойыны таптырмас құрал болды деп айтсам болады. Бұл жердегі басты мақсат ата-аналар мен балалардың арасында қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру, өзара түсіністік, екіжақты сыйластық, сыпайылық сақтау, мейірімділік таныту, үлгі болу ұрпақтар сабақтастығын тәрбие жүйесіне енгізудің тиімді жолдарын қарастыру болып табылады. Сондықтан да ойынға ата-аналардың қызығушылықтарын оятып, қолдауларына ие болу мақсатында түрлі шаралар соның ішінде жарыстар, байқаулар ұйымдастырудамыз. Ата-аналар тарапынан қызығушылық зор. Жиі, әрі түрлендірілген, деңгейі жоғары шаралар ұйымдастыруға деген сұраныстар да бар.

Білім беру ұйымдарымен, түрлі деңгейдегі әлеуметтік әріптестермен ынтымақтастық

Келесі жаңашылдығымыз балабақшамыздың материалдық техникалық базасына және әдістемелік жұмысты жүргізу мүмкіндігіне сәйкес «Бала мерген», «Шабандос», «Алаңдағы бестемше», «Асық ату» т.б. жобалар енгізілген. Осы заманауи форматтағы ұлттық ойындарды түрлендіріп республикалық, халықаралық, түрлі деңгейдегі әлеуметтік әріптестермен ынтымақтастық орнатық. Атап айтатын болсақ, ҰҒПДТО (курс тыңдаушылары арқылы ойынымыз насихаттауға мүмкіндік берді), Түркия мемлекеті Ақыл-ой ойындары конфедерациясы төрағасы, Мангала федерациясы Президенті Рауф Өзген және «Тоғызқұмалақ Зияткерлік Қауымдастығы» РҚБ-і Вице-президенті Шотаев Мақсат Есенбекұлымен. Республикалық деңгейде кеңінен насихатталып қалалық, республикалық жарыстар өткізілді.

Жоспарлы жұмыс-нәтиже кепілі демекші осындай жетістіктерімізді атап кеткім келеді.

Қорыта айтқанда, «Алаңдағы бестемше» ойынын ойнату арқылы бала ұжымдық ойлау қабілетіне, командалық жеңіліс пен жеңісті дұрыс қабылдауға, достық қарым-қатынасқа, уақытты тиімді пайдалануға үйренеді. Ұлттық мәдениетке баулу арқылы патриотизмге

тәрбиелеу үшін жағдайлар жасалады. Жалпы адами және ұлттық құндылықтар негізінде оларды толыққанды дамыту мен әлеуетін ашуға толық мүмкіндік туады.

ТҮРІК ЕЛІ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Гүмүш Айше,

Джемал Мұмтаз атындағы әлеуметтік ғылымдар орта мектебінің маман тарих мұғалімі, Эскишехир қаласы, Түркия Республикасы.

Көптеген зерттеушілердің айтуынша, қазақтың ұлттық ойындарының арғы тегі біздің жыл санауымыздан бұрынғы замандардың өзінде қалыптасып, жүйеге түсе бастаған.

Зерттеушілердің біразы қазақ ойындарын көңіл ашу ойындары, спорттық ойындар және балалар ойыны деп бірнеше түрге бөліп жүргенін айта кету керек.

Өткен жолы белгілі зерттеуші Зейнолла Сәніктің еңбектеріне сүйене отырып, қазақ халқының арасында кеңінен таралған осы көңіл ашу ойындарына тоқталған болатынбыз.

Бүгін енді қазақтың спорттық ойындарына тоқталғалы отырмыз.

Зерттеуші өзінің зерттеу еңбектерінде қазақтың спорт ойындарын негізінен ат үсті спорт ойындары және ат үсті күш сынасу ойындары деп екіге бөліп қарастырған.

Сонымен қатар, сәйгүліктердің жүйріктігін, жүрісін, күшін, жорғасын сыннан өткізу ойындары, азаматтардың атқа міну шеберлігін, ат үстінде өнер көрсету шеберлігін сынау ойындары, сондай-ақ жаяу жарыс, арқан тарту, балуанға түсіру, шалма тастау, садақ ату, сақпан тарту, нысанаға ату сияқты мергендікке, дәлдікке жетілдіретін сан алуан ойын түрлеріне тоқталып өткен.

Енді осы зерттеу еңбегінде кездесетін кейбір жайттарға тоқталып өтсек. «Тарихи жазба деректерді ақтарып көргенімізде жоғарыда аталған ұлттық ойындарымыздың арғы тегі сонау біздің жыл санауымыздан бұрынғы дәуірлерде жатқандығы мәлім болды» деп атап өткен З.Сәнік «Сүй патшалығы тарихы» деген жазба ескерткіштің «Жағрапиялық дерек» деген бөлігінде кездеседі» деп мына бір дерек келтірген. «Бесбалық (қазіргі Жемсары) – құмды аймақтың терістігінде. Ол – алдыңғы Хан патшалығы тұсында (біздің заманымызға дейінгі 206 жыл, заманымыздың 25-жылдары) үйсіндердің жұрты. Соңғы хан патшалығы тұсында (заманымыздың 25-220 жылдары) Жүйчы ордасы (ғұндар) тұрған жер. Айналасы бес мың шақырым. Бұратаналардың көне бес қаласы болғандықтан «Бесбалық» деп аталған. Бесбалық аймақ ордасын құрудан бұрын бұратаналар мен түріктер үнемі қоныстанған...» («Үйсін туралы зерттеу», 337-бет).

Бұл жазба дерек уақыт жағынан мына бір тас ескерткішке дәл келеді. 1988 жылы маусымда Бәйтік тауының үш жеріндегі тас суреттерге тексеру жүргізілген. Мұнда шауып бара

жатқан жылқы, шалма атып тұрған адам, қазақ үйі, үйдің аяқ жағында ағып жатқан бұлақ, шалғын шөп, өріп жүрген аң, т.б. түсірілген. Мұны «Үйсіндер туралы» атты жазба деректердегі: «Үйсіндердің жігіт-желеңдері шетінен сайлауыт сарбаз болып келеді... Садақ асынып, құс, тышқан атады» деген сөздермен ұштастыратын болсақ, ата-бабаларымыздың сол кездің өзінде сәйгүліктерін сайлап, ат үстінде садақ ату, шалма тастау өнеріне жетік екендігін аңғаруға болады», - деп пайым жасайды.

Зерттеушінің жазуынша, VIII ғасырдағы Тоныкөк құлпытасындағы: «Қағаны әскерімен аттанды, «жарыс жазығына жиналайық» десіпті. Ертіс өзенінен өткелсіз өттік, жарыс жазығында он мың қол жиылды» деген жолдарға да тоқталып өткен. «Ғалым М.Жолдасбековтің талдауынша, Күлтегін батыр Түрік қағанатының ержүрек қолбасшысы болғанда Тоныкөк оның ақылгөй, толғамды шешені әрі жырауы еді. Сонда Ертістің арғы жағындағы Орхон жазығында Түрік қағанатының ат жарыстыратын жарыс жазығы, бәйге төбесі бар болса керек... XI ғасырдың ірі ескерткіші «Түркі тілдер сөздігінде» М.Қашқаридың «түркі тілі араб тілімен бәйгеге қосылған аттай тең шабысқа түсті» деген сөздер кезігеді (М. Қашқари, «Түркі тілдер сөздігі», 10-11 беттер). Демек, біз бұл жазба деректерге қарап түркі халықтарында ат баптайтын, оның жүйріктерін бәйгеге қосатын салт сонау замандардың өзінде Көшпенділердің өмірімен бірге жасасып, сол өнердің табиғи мұрагері бүгінгі қазақ халқы екендігін анық аңғара аламыз», - дейді ол.

3. Сәніктің жазуынша, сол сияқты балуан салу, күрес сияқты ұлттық ойындарымыздың да тарихы тым арыда жатыр. «Ши-Ан қаласы маңындағы 140-қабірден шыққан мыс тақтайға екі адамның күресіп жатқан суреті түсірілген. Бірі – белден, бірі – бақайшықтан алып тұрған (қазақтың «балуан – бақайынан» деген сөзін еске келтіріңіз) бұл суретті археологтар түр-тұлғасын, киімдерін зерттей келе «батыс өңір адамы» деп тұжырымдаған. Уақыт жағынан бұл Хан елі мен Үйсін елінің құдаласқан дәуіріне тура келетіндігіне қарап, біз балуандардың Үйсін

елінің балуандары екендігін, әрі сол заманның өзінде, яғни бұдан екі мың жыл бұрын атабабаларымызда балуан салу дәстүрі барлығын аңғара аламыз. М.Қашқаридың «Түркі тілдер сөздігінде» «шалу», «күрес» (1-том, 471-бет) деген атаулар кезігеді. Сол мыңжылдың алдындағы «күрес» сөзін дәл өз мағынасында бұзбай, екі адамның күш салыстырмасын байқататын балуандық сайыс ретінде қолданып келе жатқан халық - түркі халықтары арасында тек қазақтар ғана», - делінеді оның еңбектерінде.

Этнограф өз зерттеулерінде түркі халықтарының өз кезінде үлкен думанмен өтетін аркыдыру ойын түрлері бұл күнге жете алмай, үзіліп қалған немесе кейін келе басқаша салтпен келіп қалыптасқан деген ой айтқан. «Айталық Әбілғазы Баһадүр ханның баяндауынша, Оғыз хан бір жылы Арқадағы жайлауында ұлы той жасап, шүлен таратады. Шүленге жылқыдан – айғыр, түйеден - бура, сиырдан - бұқа, қойдан қошқар сойғызып, ұлы мереке істейді («Асыл арналар», 129-бет). Қазір мұндай салт түркі халықтарында жоқ деуге болады. Оның орнын салтанатты астойларда құр ат, ту бие сойып, көкпар тарту, балуан түсіру, қыз қуар, бәйге салу, т.б. ойындары басқан.

Түркі дәуірінің жазба деректеріне қарағанда, сол кезде біздің ата-бабаларымызда тобық доп, сырық, шеңберек, қылышпаздық, т.б. ұлттық спорт ойындары болған. М.Қашқаридың «Түркі тілдер сөздігінде»: «Тобық шоқпармен ұрып ойнайтын доп» (1 том, 492-бет), «Талас ат бәйгесінде және тобық доп ойынында майдан шекарасына тартылған арқан» (1 том, 471-бет) деп түсініктеме берілген. Біз көрген «Түрік Энциклопедиясында»: «Бүгінгі ат үстінде ойналатын тобық доп (чэнгән) - Орта Азиядағы түркі тайпаларының қадым заманда ат үстінде ойнайтын ойындарының бір түрі. Ат добы Орта Азиядан Үндістанға тараған. Ол жерден ағылшындар көріп, Еуропаға апарды. Кейін поло («polo») деген атпен дүниеге танылған», - деп жазылған (29 том, 383-бет). Бәлкім, бұл біздің бабаларымыздың әлемдік спорт мәдениетіне қосқан үлесі шығар. Кейін бұл мәдениеттің бізде жалғаспай қалғаны өкінішті-ақ. Дегенмен тобық жасыру ойынының осы уақытқа дейін жеткені сол ата дәстүрінің бізде қалған сарқыты», - дейді зерттеушінің өзі.

Осылай деп атап өткен ол Батыс пен Шығыс мәдениетінің тоғысқан түйінінде өмір кешіп, ұлы «Жібек жолы» мәдениетінің бойында жасаған біздің ата-бабаларымыздың сол кездегі спорттық мәдениетінің кейбір мұралары мен кейін қалыптасқан түрлерінің біразына жеке-жеке тоқталып өткен.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНДАРЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шотаев Мақсат Есенбекұлы,
ҚР Оқу-ағарту министрлігі, Ұлттық-ғылыми практикалық орталығының жетекші ғылыми қызметкері, Дүниежүзілік тоғызқұмалақ федерациясының вице-президенті, ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушысы, филология ғылымдарының кандидаты, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Бүгінгі күні дүние жүзінде зияткерлік ойындарды дамыту, өркендету маңызды мәнге ие болып отыр. Өйткені жеке тұлғаның біліктілік қасиеттері мұндай ойындар арқылы шыңдала түседі. Зияткерлік ойындар дегеніміз – ой шығармашылығын дамытатын спорт түрі. Бұл ойындар - жасөспірімнің бойында салмақтылық, сабырлылық, төзімділік, есептегіштік, ойшылдық қасиеттерін қалыптастырумен қатар, кең ақыл, жүйрік қиял иесі болуына да жағдай жасайды.

Зияткерлік ойындар – ұлттың рухани көрсеткіші. Тарихи даму барысында қаншама ғасырларды артқа тастап, ұрпақтар үндестігі қызметін атқарады.

Ұлттық ойындардың өміршендігі халықтың мұқтаждығын қанағаттандырғандықтан ғана емес, олардың ұрпақтан-ұрпаққа өз заманының озық ойларын сіңіру арқылы жаңашылдығымен танылуында болса керек. Ғасырлар бойы қалыптасқан құндылықтардың бірі – зияткерлік ойындарды зерттеу, таныту, дамыту және өркендету ешқашан маңызын жоймақ емес. Қазіргі кезеңде зияткерлік ойындардың негізін зерттеу, қандай да болмасын түрлері мен пішіндерін халықтың шығармашылық ой қырларын арттыру үшін күнделікті тұрмыс-тіршілікте енгізудің маңызы зор.

Сондықтан зияткерлік ойындардың негізін түсіну үшін олардың танымдық қырларын зерттеу өте өзекті. Ойынның шығу тегі халықтың салт-дәстүрімен тығыз байланысты болғандықтан, біз бір ойынның танымдық ерекшеліктерін көрсету арқылы, ойын ережелерінің қалыптасу сырларына тоқталамыз.

Тоғызқұмалақ – әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын, логикалық ойлау өнері. Бұл өнердің басты қасиеті – адам санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Түркі халықтарының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына осы ойынның өзі де дәлел бола алады. Жасөспірімнің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойлап тапқан.

Тоғызқұмалақ ойыны арнайы тақтада екі адам арасында ойналады. Ойын тақтасы – 2 қазан, 18 отау, 162 құмалақтан тұрады. Ойын басында әр ойыншыға бір қазан, тоғыз отауға тоғыз-тоғыздан салынған сексен бір құмалақ тиесілі.

Құмалақтың не сегіз, не жеті немесе он бір, он үш болмай дәл тоғыз болу себебі кездейсоқ емес. Қазақ халқының ауызекі сөйлеу тілінде көп кездесетін сандардың бірі – тоғыз (мысалы, «тоғыз жолдың торабы», «тоғыз қабат торқадан, тоқтышақтың терісі артық», «тоғыз інген боталап, тоғыз інген құлындап»).

«Тоғыз» саны ежелгі түркілерде көптік мағынаға ие болған. Бабаларымыз осы санды шексіздік қасиеті бар сан деп түсінген. «Тоғыз жолдың торабы» деген тіркес нақты тоғыз жолды емес, көп жолдың тіркесуін бейнелейді.

Құмалақтың бір қасиеті – оның қозғалысқа бейімділігінде. Оны түртіп қалғанда жылжиды, яғни қозғалады, қозғалысқа түседі. Демек «құмалақ» – қозғалыстың символы, көшпенділіктің коды.

Құмалақтың не сегіз, не жеті немесе он бір, он үш болмай дәл тоғыз болу себебі кездейсоқ емес. Қазақ халқының ауызекі сөйлеу тілінде көп кездесетін сандардың бірі – тоғыз (мысалы, «тоғыз жолдың торабы», «тоғыз қабат торқадан, тоқтышақтың терісі артық», «тоғыз інген боталап, тоғыз інген құлындап»).

«Тоғыз» саны ежелгі түркілерде көптік мағынаға ие болған. Бабаларымыз осы санды шексіздік қасиеті бар сан деп түсінген. «Тоғыз жолдың торабы» деген тіркес нақты тоғыз жолды емес, көп жолдың тіркесуін бейнелейді.

Құмалақтың бір қасиеті – оның қозғалысқа бейімділігінде. Оны түртіп қалғанда жылжиды, яғни қозғалады, қозғалысқа түседі. Демек «құмалақ» – қозғалыстың символы, көшпенділіктің коды.

Тоғызқұмалақ ойынындағы жүріс жасау бағыты дәстүрлі дүниетанымдық негіздерден туындаған. Мәселен, Қ.Сапарбеков: «Қазақ атқа мінгенде үзеңгіге сол аяғын салып, оң аяғын ердің оң жағына асырып түсіреді. Былайша айтқанда оң жағына бағыт ұстайды. Сол секілді тоғызқұмалақшылар да құмалағын жүріс кезінде оң жағындағы отауларға салып отырады. Бұл жерде кейбір халықтар оң жақты басқаша түрде ескереді. Мысалы, орыстар аттың оң жағынан мінеді, сиырдың оң жағынан сауады. Дәл осы жерде еске ұстарлық нәрсе сол – қазақ тоғызқұмалақ жүрісін өз бағытына үйлестірген».

Тоғызқұмалақтың кейбір түрлерінде жүріс сол жаққа немесе екі жаққа да таңдау бойынша жасалады. Тоғызқұмалақта тек оң жаққа ғана жасалады.

Тоғызқұмалақ ойынындағы жүріс жасау бағыты дәстүрлі дүниетанымдық негіздерден туындаған. Мәселен, Қ.Сапарбеков: «Қазақ атқа мінгенде үзеңгіге сол аяғын салып, оң аяғын ердің оң жағына асырып түсіреді. Былайша айтқанда оң жағына бағыт ұстайды. Сол секілді тоғызқұмалақшылар да құмалағын жүріс кезінде оң жағындағы отауларға салып отырады. Бұл жерде кейбір халықтар оң жақты басқаша түрде ескереді. Мысалы, орыстар аттың оң жағынан мінеді, сиырдың оң жағынан сауады. Дәл осы жерде еске ұстарлық нәрсе сол – қазақ тоғызқұмалақ жүрісін өз бағытына үйлестірген».

Тоғызқұмалақтың кейбір түрлерінде жүріс сол жаққа немесе екі жаққа да таңдау бойынша жасалады. Тоғызқұмалақта тек оң жаққа ғана жасалады.

Атсырау ережесі – халқымыздың адамның өмірден өтуіне байланысты «дәм-тұзы» таусылды мағынасына келетін секілді. Өйткені атсыраудың – өзі жүріс сұрау, ат сұрау, күш сұрау. Күші таусылған, демі таусылған пенде өмірден өтеді. Ондай кезде оның барлық иелігі жарық дүниеде қалып, басқа біреулердің меншігіне өтеді. Сондықтан атсырауға ұшыраған

ойыншының қарсыласы қосымша бір жүріс жасап, барлық отауларындағы құмалақтарды өз қазанына салып алады.

Егер қосымша жүріс жасағанда жүрісі таусылған қарсыластың отауларына құмалақ түссе, ойын жалғаса береді. Шынында бұл да өте қызықты ерекшелік. Калах пен манкалада жүріс таусылса, ойын тоқтатылады. Ал ұлттық ойында ойыншыға тағы да бір мүмкіндік беріледі. Оның қайтадан тірілуіне, қайтадан күш алуына рұқсат бар.

Қазақ халқының әр құбылысқа немесе маңызды оқиғаларға ат қою дәстүрі тоғызқұмалақ ойынында отау аттарына берілген ерекшеліктерден де көрінеді. Тоғызқұмалақ ойынында 18 отау бар. Бұл отаулар екі жаққа тоғыз-тоғыздан бөлінген. Ойыншының бірінің тоғыз отауына берілген атау екінші жақтың да отауларының аты болып табылады. Калах ойынында отауларға реттік нөмірлеу қойылса, ұлттық ойындағы отау аттары ұзақ жылдар ойнаған шебер ойыншылардың тәжірибесіне сүйеніп қойылған. Әрбір отау атын ойлап тапқан ойыншының аты белгісіз болғанымен, бабаларымыздың бұл қойған аттарынан ойынды терең меңгергені байқалады.

Түркі халықтарының әлемнің ең көне және сан қырлы мәдениеттерінің біріне ие екендігі зияткерлік ойындардың тарихы мен түрлерінен байқалады. Ақыл-ой ойындарының шығармашылығына арналған бұл мұралардың таралу ауқымы кең болғанымен, толымды зерттеулер жасалған жоқ. Сондықтан алдағы уақытта ғалымдар мән беретін міндеттер ретінде түркі халықтарының зияткерлік ойындарын жинақтау және жүйелеу, тарихы мен танымын саралау, әрбір ойынның шығу тегі мен бүгінгі жағдайына мән беру, өміршеңдік қуаты мен эстетикалық әсерін қарастыру, оқулықтар мен монографиялар жазу, дәстүр сабақтастығын таныту болып табылмақ. Осының арқасында түркі халықтарының, оның ішінде қазақ халқының ұрпақ тәрбиесіндегі өзіндік орны айқындалып, рухани қазынасы толықтырылатын болады.

ЗАМАНУИ ҮЛГІДЕГІ ОЙЫНШЫҚТАР АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ЖАҢҒЫРТУ

Керимбаева Рысты Калдыхановна
*М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің
«Әлеуметтік психология» кафедрасының
профессоры, педагогика ғылымдарының
кандидаты, қауымдастырылған профессор,
Тараз қаласы, Қазақстан Республикасы*

Аннотация. Мақала автордың DP23692218 - «Заманауи үлгідегі ойыншықтар арқылы қазақ халқының ұлттық құндылықтарын жаңғырту» тақырыбындағы гранттық коммерцияландырылған ғылыми жобасы туралы. Автордың жүргізген ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесінен алынған ұлттық нақыштағы дамыту ойыншықтарының бала дамуындағы ықпалы талданады. Ұлттық нақыштағы дамыту ойыншықтарының мектеп жасына дейінгі балалардың дүниетанымының қалыптасуына педагогикалық және психологиялық әсері ғылыми тұрғыда сипатталады. Заманауи ойыншықтар - балалардың дамуы мен ұлттық тәрбиесіне, тұлғалық дамуы мен әлеуметтік дағдыларды меңгерту құралы ретінде қарастырылады. Гранттық коммерцияландыру жобасы негізінде автордың нарыққа шығарылатын өнімдеріне ғылыми теориялық тұрғыда талдаулар жасалады. Мектепке дейінгі балалардың ұлттық кодын қалыптастыруға арналған дамыту ойыншықтарын қолданудың ғылыми-тәжірибелік жолы ұсынылады.

Кілт сөздер: заманауи, ұлттық дүниетаным, дамыту ойыншықтары, мектепке дейінгі жас, балалар, дамыту, қалыптастыру, құндылық.

Зерттеудің өзектілігі. Бүгінгі таңда жастардың ана тілінде сөйлемей, өзінің елінің тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін білмей, батыстық тәрбиеге еліктеушілігі сияқты жат қылықтар көрініс тауып отыр. Ғасырлар бойы қалыптасқан бабалар мұрасының бала тәрбиесіндегі асыл қазыналары, ұлттық құндылықтар мен рухани-адамгершілік ілімдері кенже қалып келеді.

Осы тұрғыда біз, қазақ халқының ұлттық құндылықтарын заманауи үлгіде жаңғыртып, бала дамуында пайдаланудың ғылыми-тәжірибелік жолын арнайы зерттедік. Зерттеу нысаны ретінде мектеп жасына дейінгі балаларды таңдадық, себебі осы шақта баланың тұлғалық дамуының ең икемді, қолайлы, сензитивті шағы болып табылады. Осы кезеңде балаларға қандайда бір мәлімет берілсін, оны лезде қабылдап алады, айнала дүниеде болып жатқан құбылыстарға өте әсершіл, қағілез, елгезек болып келеді. Біз баланың бойына ұлттық тәрбие құндылықтарын сіңіру жаратылыстың табиғатынан берілген оңтайлы кезеңін үйлесімді пайдалануды көздедік.

Зерттеудің мақсаты: Қазақ халқының ұлттық құндылықтарын білім беру үрдісіне ендіру, оны қайта жаңғырту, дәріптеу арқылы балалардың ұлттық санасын, ұлттық кодты қалыптастыру, патриоттыққа тәрбиелеу.

Зерттеу әдістері: Зерттеу жұмысында қазақ халқының ұлттық құндылықтарды заманауи үлгіде қайта жаңғыртып, баланы қызықтыратындай этнопедагогикалық технологиялардың дидактикалық негіздерін жасау, ұтымды әдіс-тәсілдерін ұсыну.

Расында да, қазіргі білім беру жүйесінде қолданылып жүрген Монтессори, Арт-терапия, дамыту технологияларының мазмұнын қазақ халқы ықылым заманнан күнделікті тұрмыс тіршілігінде пайдаланған. Мысалы: асық ойнау, қамшы өру, жүн түту, арқан есу, ою ою, құрт жаю, күбі пісу, қаймақ былғау, ірімшік жасау т.б. еңбек пен ойындар арқылы балаларды тәрбиелеген.

Зерттеу нәтижелері: ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің 2024-2026 жылдарға арналған ғылыми және ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру байқауының нәтижесі бойынша, DP23692218 «Заманауи үлгідегі ойыншықтар арқылы қазақ халқының ұлттық құндылықтарын жаңғырту» тақырыбындағы гранттық жобамызға тоқталғым келеді. Жобаның жалпы құны 472 500 000 теңге. (350 000 000 теңге «Ғылым Қоры», 122 500 000 теңге «ЗARU» ЖШС қосымша қаржыландыруы). Жоба

бойынша 45 түрлі ұлттық нақыштағы авторлық ойыншықтар нарыққа шығарылады: 1-инновациялық тақта, 5-танымдық модуль, 40 түрлі дамыту ойыншықтар.

Гранттық жоба негізінде Қазақстанда тұңғыш рет, мектепке дейінгі балаларға арналған ұлттық нақыштағы авторлық ойыншықтар мен танымдық модульдер жасалады. Тараз қаласында алғашқы ойыншық жасайтын, цех ашылып, еліміздің барлық өңірлерін ұлттық-дамытушы ойыншықтар мен танымдық модульдермен қамтамасыз ету жоспарлануда.

Біздің негізгі мақсатымыз қазақ халқының ұлттық құндылықтарын жаңғырту, балаларды дамытуға арналған ұлттық нақыштағы ойыншықтар мен оқу-танымдық құралдар жасау, отандық өнім шығару. Біздің нарыққа шығаратын дамыту ойыншықтарымыз ұлттық өнім болғандықтан, оны бала тәрбиесінде қолдану, тек зерттеуші, тәжірибеге ендіруші жоба авторының ғана емес, түбегейлі ұлт үшін пайдалы.

Адами капиталды дамыту, ұлттық құндылықтарды рухани жаңғыру, жас ұрпаққа сапалы білім беру мемлекеттік саясаттың негізгі бағыты, заман талабының сұранысы. Ойыншықтар мәселесі еуропалық және әлемдік ғылымда кең таралған және танымал зерттеу пәні болып табылады. Ал инновациялық ойыншықтар жасау мәселесі экономикасы қарыштап дамыған Европа, Қытай, Жапония, Түркия, Ресей сияқты алдыңғы қатарлы мемлекеттерде үлкен бизнес көзіне айналған. Өкінішке орай, осы күнге дейін Қазақстанда ойыншық жасайтын фабрикалар мен цехтар болған емес. Еліміздің балалары шет елдерден әкелінген ойыншықтармен ойнап келеді.

Ата-аналардың балаларына арнап әперген ойыншықтарының қауіпсіздігі мен тәрбиелік мәні күмән тудырады. Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде қазақ халқының ұлттық құндылықтарын дәріптейтін ойыншықтар жоқ. Қазақстанға шет елден әкелінген сапалы ойыншықтар өте қымбат болса, ал қол жетімді бағадағы кейбір ойыншықтар балалардың денсаулығы мен психологиялық саулығына, тәрбиесі мен дамуына кері әсер етуде.

Біздің нарыққа шығарғалы отырған ойыншықтардың аналогы жоқ, ұлттық нақышта, заманауи үлгіде жасалған тың дүние. Өнімдер ағаштан және балалардың денсаулығына қауіпсіз материалдан жасалады, яғни экологиялық таза және танымдық, дамытушылық, тәрбиелік маңызы зор. Ойыншықтарды еліміздің мектепке дейінгі білім беру ұйымдары, инклюзивті дамыту орталықтары және ата-аналар қауымы балаларды дамытуда қолдана алады. Нәтижесінде тұтынушылар қол жетімді бағада, отандық өнімдерді алады.

Біз ұсынып отырған ойыншықтар мен оқу-танымдық құралдардың негізгі ерекшелігі ұлттық құндылық элементтерін құрастыру, бөлшектерді жинау, сәйкестендіру, стратегиялық жоспарлау сияқты ойлау операциясын дамытуға бағытталған. Заманауи ойыншықтарға ұлттық нақыш элементтерін қосу арқылы қазақ халқының ұлттық құндылықтарын тану, құрастыру, тапсырмаларды орындау барысында балалардың ұсақ қол моторикасы, сенсорлық дамуын қалыптастыру. Балалар жас кезінен ұлттық нақыштағы заманауи ойыншықтарды ойнай отырып, құндылықтарды меңгереді, ұлттық санасы, ұлттық коды қалыптасады, дүниетаным көкжиегі кеңейеді, патриоттық рухта тәрбиеленеді.

Жоба Тараз қаласының №7, №17, №18 «Еркежан» бөбекжай-бақшаларында сынақтан өткізіліп ойын үрдісіне және М.Х.Дулати университетінің 6B03111-«Әлеуметтік саладағы психология», 7M03111-«Кәсіби ісәрекеттегі және әлеуметтік саладағы психология» білім беру бағдарламаларының оқу үдерісіне енгізілген. Өнімдерге патенттер мен авторлық құқық куәліктері алынған.

Жоба ҚР Ғылым және білім министрлігінің ғылыми және ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру байқауының тарихында тұңғыш рет, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар саласынан жасалған өнімнің коммерциялануы болып табылады.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұрпақ тәрбиесіне ықпал ететін негізгі құралдардың бірі ойыншықтар. Батыс үлгісіндегі ойыншықтар мен анимациялық кейіпкерлер балалар санасын жаулап алған кезеңде ұлттық болмысты сақтап қалу басты міндеттердің бірі.

Осы тұрғыда қазақ халқының ұлттық құндылықтарын жаңғыртуда заманауи ойыншықтардың маңызы ерекше. Біз ұсынатын ұлттық нақыштағы дамыту ойындары ұрпақ тәрбиесінің маңызды бөлігі ретінде балалардың дене, ақыл-ой, рухани және әлеуметтік дамуына жан-жақты әсер етеді.

1. Дене дамуына әсері. Ұлттық дамыту ойыншықтардың көпшілігі қозғалысқа негізделген, ойындар балалардың бұлшық етін нығайтып, ептілігін, төзімділігін дамытады.

2. Ақыл-ой қабілетін дамыту. Ұлттық дамыту ойыншықтары математикалық және логикалық ойлауды дамытады, баланың стратегия құрып, шешім қабылдау дағдысы жетіледі.

3. Рухани-адамгершілік тәрбиесі. Ойыншықтар балаларды ұжымшылдық, сыйластық, әділеттілік, достық сияқты құндылықтарға тәрбиелейді. Балалар ойын арқылы адалдықты, ынтымақты, үлкенді сыйлауды үйренеді.

4. Әлеуметтік қарым-қатынасқа әсері. Ұлттық дамытушы ойыншықтар балалардың қарым-қатынас орнатуына, командамен жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Олар арқылы бала ережеге бағынуды, жеңіске жету мен жеңілуді қабылдауды үйренеді.

5. Танымдық және мәдени білім беру. Ұлттық дамытушы ойыншықтар халықтың тарихы мен мәдениетінің айнасы ретінде балаларды ата-баба салтын, дәстүрін танып, ұлттық сана-сезімі қалыптасады.

Біз ұсынатын ойыншықтар қазақ халқының ұлттық ойындарын заманауи үлгіде ұсынуға балалардың танымдық, эстетикалық, тілдік және моторика дағдыларын дамытуға, жан-жақты тәрбиелеуге бағытталады. Балалар ойыншықтармен ойнау арқылы дене тұрғысынан шынығып, ой-санасы дамып, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіреді. Ұлттық нақыштағы дамыту ойыншықтары қазақ халқының (және жалпы түркі халықтарының) мәдениетін, дәстүрін, ою-өрнегін, тұрмысын бейнелейтін әрі баланың даму қабілеттерін жетілдіруге арналған арнайы құралдар.

Біз ұсынатын ұлттық нақыштағы дамыту ойыншықтарының негізгі ерекшеліктері табиға ағаштан жасалған, экологиялық таза, танымдық, дамытушылық, тәрбиелік маңызды болып табылады. Ұлттық нақыштағы дамыту ойыншықтары бірнеше түрге бөлінеді: дамыту, дидактикалық, үстел үсті, лото, пазлдар, доминолар т.б.

Қазақ халқының құрмыс заттары. (Бала бөлшектерді біріктіріп, түрлі заттар мен бұйымдарды құрастырады. Ойыншықтар: -Киіз үй, кебеже, сандық, адал бақан, күбі, диірмен, асадал, үй жиһаздары т.б.

- Киіз үйдің ішіндегі заттар: кілем, текемет, сырмақ, көрпе, жастық, көпшік сияқты бөлшектерді дұрыс орналастыру керек. Баланың кеңістіктік ойлау қабілеті, кеңістікті бағдарлауы дамиды, ұсақ моторика жаттығады. Қазақ халқының тұрмысымен, үй жабдықтарымен танысады.

- Ұлттық киімді киімдер. Ұл мен қыз, ата мен әже, батыр, қалыңдық т.б. Балалар дәстүрлі киім үлгілерін таниды, ертегі кейіпкерлерін сомдап, тіл дамытады.

- Ою-өрнектер. Түрлі ұлттық өрнекті киім бөлшектерін құрастыру арқылы бала ою түрлерін, түстер үйлесімін меңгереді.

- Дидактикалық ойындар мен пазлдар. Ұлттық ою-өрнек құрастыру пазлдары. Балалар ұлттық өрнек элементтерін құрастырып, симметрия, логика және ұсақ моториканы дамытады.

- Музыкалық аспаптар. Домбыра, қобыз, шаңқобыз, дабыл, дауылпаз, сыбызғы, саз сырнай, жетіген, асатаяқ т.б. Балаларда есту, сөйлеу дағдыларын дамытады, музыкалық талғам қалыптасады.

- Саусақ қуыршақтары мен ертегі кейіпкерлері. Алдар көсе, Тазша бала, қоштар мен теке, қарлығаш, Мақта қыз т.б. Ұлттық ертегілер негізінде жасалған кейіпкерлер арқылы бала театр ойнай алады. Қиялы дамып, тіл байлығы артады.

Қорытынды: Ұлттық нақыштағы дамыту ойыншықтары, баланың тек танымын емес, ұлттық болмысын қалыптастыратын маңызды құрал. Бұл ойыншықтар арқылы бала тек ойнап қана қоймай, ата-бабасының салт-дәстүрін, мәдениетін сіңіреді.

Заманауи ойыншықтар бала үшін тек ойын құралы ғана емес, болашақ ұрпақтың дүниетанымы мен рухани әлемін қалыптастыратын маңызды жолы. Қазақ халқының ұлттық құндылықтарын жас ұрпаққа сіңіру үшін, ойыншықтар әлемін отандық, ұлттық негізде жаңғырту заман талабы. Балалар жас кезінен ұлттық нақыштағы заманауи ойыншықтарды ойнай отырып, құндылықтарды меңгереді, ұлттық санасы, ұлттық коды қалыптасады, дүниетаным көкжиегі кеңейеді, Отанын сүйіп өседі.

Қорытындылай келе төмендегі ұсыныстар жасалады:

- Ғылыми-зерттеу негізінде жасалған ұлттық нақыштағы заманауи өнімдерді нарыққа шығару.

- Заманауи үлгідегі жасалған ұлттық дамыту ойыншықтардың дамыту, оны «Ұлттық бренд» деңгейіне жеткізу.

- Елімізге шетелден әкелінетін ойыншықтардың орнын отандық өнімдермен алмастыру, оған мемлекеттік деңгейде қолдау көрсету.

- Біздің ғылыми-зерттеу жұмысымызда қарастырылмаған, қазақ халқының ұлттық құндылықтарын жаңғырту мәселесінің, әліде тың нысандарын терең зерттеу қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы

2. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000137_14.08.22.

3. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың» жалпыға міндетті мемлекеттік стандарты. –Астана, 2022. -35 б.

4. Керимбаева Р.К. Асық ойындары арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың ұлттық дүниетанымын қалыптастыру. Монография. -Тараз, 2021. -196 б.

5. Керимбаева Р.К. Ересектер тобына арналған «Асыл мұра» этнопедагогикалық жобасы.-Тараз. 2022. -104 б.

6. Керимбаева Р.К. Мектепалды даярлық тобына арналған «Асыл мұра» этнопедагогикалық жобасы.-Тараз. 2022. -84 б.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫҢ ЕР БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Ахат Нұртас Ахатұлы,

*Ж. Мусин атындағы Көкшетау жоғары қазақ педагогикалық колледжінің директоры, ф.ғ.к.
профессор. Көкшетау қаласы, Қазақстан Республикасы.*

Ұлттық ойындар – ұрпақ тәрбиесінің ажырамас бөлігі һәм дене тәрбиесі мен ақыл-ойды дамытудың, халықтың мәдениеті мен дәстүрін насихаттаудың негізгі құралы. Әсіресе, жасөспірімдерді физикалық, психологиялық, интеллектуалды және рухани жағынан дамытумен қатар, ерлік, батылдық, ептілік, жылдамдық, тапқырлық сияқты қасиеттерін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Ұлттық ойындар арқылы ұл бала тек денесін шынықтырып қоймай,

көшбасшылыққа, шешім қабылдауға, ұжыммен жұмыс істеуге және қарсыласын құрметтеуге үйренеді. Бұл ойындар жас ұрпақтың бойына ұлттық рухты сіңіріп, оларды жауынгерлік дәстүрге, елі мен жерін сүйуге бағытталған. Әр ұлттық ойынның астарында терең тәрбиелік мән бар және ол белгілі бір миссияға негізделген.

Мәселен, «Көкпар» жігітті қайсарлыққа, табандылыққа баулыса, «Аударыспақ» күш пен ептілікті дамытады. «Теңге ілу» дәлдік пен шапшаңдықты жетілдірсе, «Тоғызқұмалақ» логикалық ойлау мен математикалық қабілетті арттырады. Бұлардың барлығы ер баланы болашақ өмірге дайындаудың маңызды құралдары екені даусыз.

Ұлттық ойындардың түп-тамыры ұлттық салт-дәстүрлерімізбен сабақтасып жатыр. Бесікке бөлеуден бастап, тұсау кесу, сүндетке отырғызу және атқа мінгізу рәсімдері арқылы бала өміріндегі маңызды кезеңдер белгіленіп отырған. Ал, жоғарыда атап өткен салт-дәстүрлермен қатар аударыспақ, көкпар, теңге ілу, арқан тартыс, бәйге, жамбы ату, асық, тоғызқұмалақ сияқты ойындар арқылы баланың дене күші, ептілігі, ақыл-ойы мен батылдығы қатар қалыптасады.

Жалпы алғанда, ұлттық ойындардың ер балаларға бағытталған төмендегідей тәрбиелік аспектілерін атауға болады:

1. Физикалық тәрбие – ұлттық ойындар ер баланың физикалық дамуында үлкен рөл атқарады. Мәселен, «аударыспақ» – ат үстіндегі күрес ойыны, баланың күш-жігерін, ептілігін арттыруға негізделген. «Көкпар» – топтық ойын, командалық рухты және күшті талап етеді. «Теңге ілу» – атпен шауып келе жатып жерде жатқан тиынды алу арқылы шапшаңдық пен дәлдікті дамытуға бағытталған;

2. Ақыл-ой тәрбиесі – ұлттық ойындардың енді бір тобы балалардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға, стратегиялық жоспар құруға, ақыл-ойды жетілдіруге бағытталған. Мысалы, «Тоғызқұмалақ» – логикалық ойлауды, стратегиялық жоспарлауды дамытса, «Асық» ойындары – математикаға жақындатады, себебі ойын барысында есептеу, мөлшерлеу дағдылары қалыптасады. Ойыншы әр қадамын терең ойланып, дұрыс таңдау жасап, қарсыласының ойын жоспарын болжай білуі қажет;

3. Ұжымдық жұмыс дағдыларын дамыту – аталған аспект ұжымдық рухты қалыптастыру және көшбасшылық, топпен жұмыс істей білу қабілеттерін дамытуға бағытталған. Ұлттық ойындардың ішіндегі «көкпар», «алтыбақан», «арқан тару» сияқты т.б. ойындар жігіттерді топпен әрекет етуге, көшбасшылық қабілетті дамытуға баулиды. Аталған ойындарда команданың ауызбіршілігі, бірін-бірі тыңдау қабілеті, өзара үйлесімділігі талап етіледі;

4. Дұрыс шешім қабылдау – ойыншының жағдайға тез әрі тиімді жауап қайтару, қателіктерден сабақ алу, дәлдік қасиеттерін жетілдіруге негізделген. Мәселен, «Қыз қуу» ұлттық ойыны шапшаңдық пен ерлікке қоса, дұрыс шешім қабылдауды да қажет етеді. Аттың жылдамдығы мен ойыншының шешімді жылдам қабылдауы, қарсыласты қуу немесе жолды таңдау ойыншының стратегиялық ойлауын қалыптастырады;

5. Жауапкершілік – ойыншылардың жеке және топ алдындағы жауапкершілігін қалыптастырып, дұрыс шешім қабылдауға үйрету. «Қазақша күрес» – ұлттық ойындардың бірі. Бұл спортта әр қарсылас өз қимылдарын бақылап, өз әрекетінің нәтижесін түсінуі қажет. Күрес кезінде ойыншы тек өз күшін ғана емес, барлық жауапкершілікті сезініп, қарсыласымен әділ күресу керек.

6. Әділдік пен ептілік – ұлттық ойындарда маңызды тәрбиелік аспектілердің бірі. Әділдік – баланы тәртіпке, адалдыққа, достыққа баулыса, ептілік – дене дамуы мен ойлау қабілетін арттырады. Ұлттық ойындар арқылы бұл қасиеттер табиғи түрде қалыптасып, баланың тұлғалық дамуына үлкен үлес қосады [3].

Халқымыз ғасырлар бойы тәрбие саласында жинақтаған тәжірибесіндегі ер балаға алты асыл қасиет пен үш асыл мінез-құлықты сіңіруге тырысқан. Осыларды атап айтсақ, алты асыл қасиет мыналар:

- 1.Зерде - зейін;
- 2.Өнер - өріс;
- 3.Тапқырлық, талап, ерлік;
- 4.Жігер - күш;
- 5.Қайрат - қару;
- 6.Білім

Осы алты қасиетті:

«Тылсым сырды ұға алатын,
Өмірден әперер сыбағасын,
Дұшпанға найза сұға алатын,
Қиындықта сыналатын,

Биікке бастап шыға алатын», - деп тұжырымдап, нақты мақсаттарға түйіндеген.

Ал үш мінезге елі мен туған-туыс, жұрағат-жекжат, дос-жолдасқа адал болу, өте әділетті болу және тура бетке айтар шыншыл болуды жатқызған.

Ертеңімізді ойласақ, ер бала тәрбиесін дұрыс қолға алып, бабалар жолымен, ұлттық дәстүрде тәлім - тәрбие жүйесін көп болып қолға алу - кезек күтпес іс.

УДК 796/13

«ҚАЗАҚ ШАҢЫРАҒЫ» ИННОВАЦИЯЛЫҚ - ЛОГИКАЛЫҚ, ТАНЫМДЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ НЕГІЗІ

Бекбергенова Жанар Ешеналықызы,
*М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
педагогика және психология магистрі. Тараз қаласы, Қазақстан
Республикасы.*

Ұсынылып отырған «Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойыны адамның зейінін, есте сақтау қабілетін, ауызекі сөйлеу мәдениетін дамытуға арналған, адамгершілік сезімін оятуға, адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауға, өз ұлтымыздың тарихын, салт-дәстүрін, болмысын білуге және басқа ұлт өкілдеріне достық сезімін тәрбиелеуге үйретеді.

Өзге халықтар сияқты қазақтың да ертеден қалыптасқан, атадан – балаға мұра болып жалғасып келе жатқан ұлттық ойын-сауық түрлері бар. Зер салып байқап отырсақ, ол ойын-сауықтар қазақтың ұлттық ерекшелігіне, күнделікті тұрмыс-тіршілігіне тығыз байланысты туған және адамды жастайынан батылдыққа, ептілікке, тапқырлыққа, күштілікке, төзімділікке т.б. әдемі адамгершілік қасиеттерге баулуға бағытталған екен.

Халқымыздың тарихи-мәдени мұраларының түрлері сан алуан. Солардың қай-қайсысы да адамға, соның игілігіне қызмет етуге бағытталған. Осындай аса құнды мәдени игіліктердің бірі - ұлт ойындары. Бүгінде ойынды халық педагогикасының құрамды бір бөлігі деп тегін айтпаса керек.

Ұлттық ойындар - ата-бабамыздан бізге жеткен, өткен мен бүгінгіні байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны үйренудің, күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын адамның алдынан өмірдің есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятып, бүкіл өміріне ұштаса береді.

«Қазақ шаңырағы» инновациялық - логикалық, танымдық ойыны өте қарапайым болып көрінгенмен, мұнда адам денесін шыңдап, сомдайтын қасиеттер мен адамдарды өзара әрекетке жетелейтін ақыл-ой қимылы қаншама. Адамның ойлау жүйелерінің жетілуінен бастап,

бұлшықеттерінің жетілуіне, тынысалу мүшелерінің реттелуіне, өз дене мүшелерін меңгеруге, соның нәтижесінде баулиды.

Бұл ойынының бүгінде тәрбиелік тағылымында мәні өте зор екенін айта келе, өскелең ұрпағымыздың ой-өрісін, сана-сезімін, дене қимылын дамыту мақсатында біз Шилібаев Бекболат Аманжолұлы, Мінәрбеков Дархан Ізтілеуұлы, Бекбергенова Жанар Ешеналықызы - «Қазақ шаңырағы» инновациялық - логикалық, танымдық ойынын өз тәжірибеміздегі зерттеу еңбектермен, дүниетанымдық ой-толғамдарымызбен айқындап бердік.

«Қазақ шаңырағы» инновациялық - логикалық, танымдық ойыны Қазақстан Республикасының «Авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізілімге мәліметтерді енгізу туралы» куәлігін (№ 3548. 23 мамыр, 2019 жыл) алдық, осы ойын арқылы педагогтердің белсенділіктерін арттырып, үздіксіз ізденуге жетелейтін, ұлтымыздың мәртебесін әлемге ұлықтатар ойын боларына сенімдіміз.

Біздің төменде тәжірибемізден туындаған «Қазақ шаңырағы» инновациялық - логикалық, танымдық ойынын бүгіннен бастап бұқара халыққа кең насихаттап, «Домино» ойынына көпшіліктің қандай қызығушылығы болса, сондай дәрежеде, оданда жоғары қызығушылығын тудыруымыз қажет. Бұл «Қазақ шаңырағы» инновациялық - логикалық, танымдық ойының дағдыларын меңгертіп қана қоймай, ұрпақтың өзін-өзі дамытуына оң септігін тигізері анық.

Бүгінгі таңда алдымызда тұрған аса маңызды міндеттердің бірі - ешкімді қалыс қалдырмай, арнайы білім беру қажеттіліктері бар адамдарға бірдей сапалы білім беруді қамтамасыз ету. Осы ниетпен «Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойынын өмірге әкелдік.

Ойын адамның оқуға, еңбекке деген белсенділігін арттырады. Адамның инабатты, қайырымды, әдепті болып өсуі қоршаған ортаға байланысты екені мәлім. Адам өмірде көрген білгендерін ойын арқылы бейнелеп айқын көрсетеді. Ойын сырттай қарағанда ешқандай қиындығы жоқ - оңай тәрізді көрінуі мүмкін, ал іс жүзінде адам үшін ойынға қатысу, басқалармен тіл табысу, өзінің ойлаған ойын іске асыру оңай емес.

Бұл ойын - адамдар үшін оқуда, еңбекте, қандай ойын болмасын бір нәрсеге үйретеді. Тіл дамуына да ойын үлкен әсер етеді. Ойын - адамның психикасына әсер етіп, сапалы өзгерістер

туғызады. Ойынның түрлерін адамдардың жас ерекшеліктеріне, сабақтың мазмұны мен тақырыбына сай таңдап алған дұрыс. Ойын адамдардың өздігінен жұмыс істеуге, ойын қабілетін дамытуға үйретеді.

«Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы да жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен терезе сияқты, ол арқылы адамның рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған орта мен дүние туралы түсінік алды.

Жалпы ойын түрлерінің әдіс-тәсілдері әр түрлі, мысалы: саусақ ойындары, сюжеттік-рольдік, драматизациялық, дидактикалық, тіл дамытушылық, зейінін дамытуға арналған ойындар мен козғалыс ойындары.

Осы айтылған ойын түрлерінің қысқаша тарихына тоқтасақ адамның байқағыштық, зерттеп салыстыру, сезім қабілетін дамытуға, адамның заттарды белгілері бойынша тану, түйсіну қабілетін ұштап қана қоймай, сонымен қатар сөздік қорын молайтуда инновациялық-логикалық, танымдық ойындардың орны ерекше болып табылады.

Оларға - «Кескіндеме-кескіндеу», «Пазл», «Карта ойыны», «Шахмат спорттық ойыны», «Дойбы немесе орысша шашки спорттық ойыны», «Нарды ойыны», «Тоғызқұмалақ ұлттық спорт ойыны», «Домино ойыны» және тағы басқа әр ұлттың өзіне тән ойындары жатады.

Ал, бұл «Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойын. Қазіргі ойлау үлгісі мен дәстүрлі таным ерекшелігіне ұқсамайтын жаңа ойлау жүйесін тауып шығару, кезектегі білім мен материалдық мүмкіндіктерді пайдалана отырып көнені өңдеу, жақсарту, толықтыру, байқау, жаңа ойын, жаңа әдіс, жаңа жол, жаңа орта жаңалығымен өмірді жаңарту, адамдарға бақыт сыйлау.

«Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойыны-ойлау, дәлелдеу мен теріске шығарудың белгілі бір әдіс-тәсілдері қаралатын ғылыми теориялар жиынты. Таным әрекеті, танырлық, танылатын, танып білерлік, танылатын үрдіс, танымдық қызығушылық ғылым жаңалықтарын қоғамда болып жатқан өзгерістерді танып білуге деген қызығушылық ояту.

Ақыл-ой - адамды басқа тіршілік иелерінен ерекшелейтін аса маңызды қасиет. Ежелгі ойшылдар еңбектерінде ақылдың екі деңгейі болатыны айтылады. Ол - пайым және парасат. Пайым - ақылдың табиғи күші, ол әрбір адамға тән. Есі дұрыс әрбір адамның тіршілік дағдыларын қай дәрежеде меңгергендігіне байланысты ойлау жүйесінің ең төменгі буыны. Парасат - ойдың мүлдем жаңа таным-білімдерді қорыта алатын және шындықтың аса терең мәнін танып біле алатын жоғары жасампаздық қабілеті. Ой - қоршаған ортаны танып, біле келе, нәрселерді және олардың белгілерін бөліп аламыз. Интеллектуалдық таным қабілеті әр адамда әртүрлі, тіпті бір адамның өзінің түрлі өмір кезеңдерінде ол бірдей болмайды. Ойлау қабілетін дамыту, тәрбиелеу керек. Ақыл-ой дамуының ең жоғарғы дәрежесі — даналық, яғни өмірлік тәжірибеге сүйенетін терең ақыл.

Неліктен «Қазақ шаңырағы» деген сұраққа біз, «Шаңырақ» - қазақ халқы бұл сөзді көптеген ұғымдарға сыйғызады, яғни киіз үйге деген ежелгілік, ескілік көз қарас тудыруымен қатар, қасиеттілік күш-қуат та бере алатын сөз. Ол сөз сол үй иелерінің тамырларының терең, ру басы бабалар тарихымен астасып жатқандығының және олардың ата дәстүрін жалғастырып келе жатқан адамдар екенінің белгісі, дәлелі секілді болып тұрады. Қазіргі кезде қоғамдық тұрғыда ынтымақ-бірлікті бекемдеуге байланысты отбасы дегеніміз кішкентай мемлекет, бұл

да «халқыңды, ұлтыңды сүю отбасыңдағы сыйластықтан басталады, шыққан ортаңды құрметте» дегенге саяды, одан әрі алғашқы буын әке, сосын ата-бабаны сыйлау қазақ деген ұлтыңды сыйлауға, шаңырақты қастер тұтуға жеткізері қақ.

Ойынының мақсаты: ұмытылып, мүлде ойналмай, ережелерінің сақталмай, ойнаудың өзіндік сырларының жоғалып бара жатқандығын басты назарда ұстау және ұлттық байлығымызға лайықты деңгейде көңіл бөлу керектігін дәріптеу.

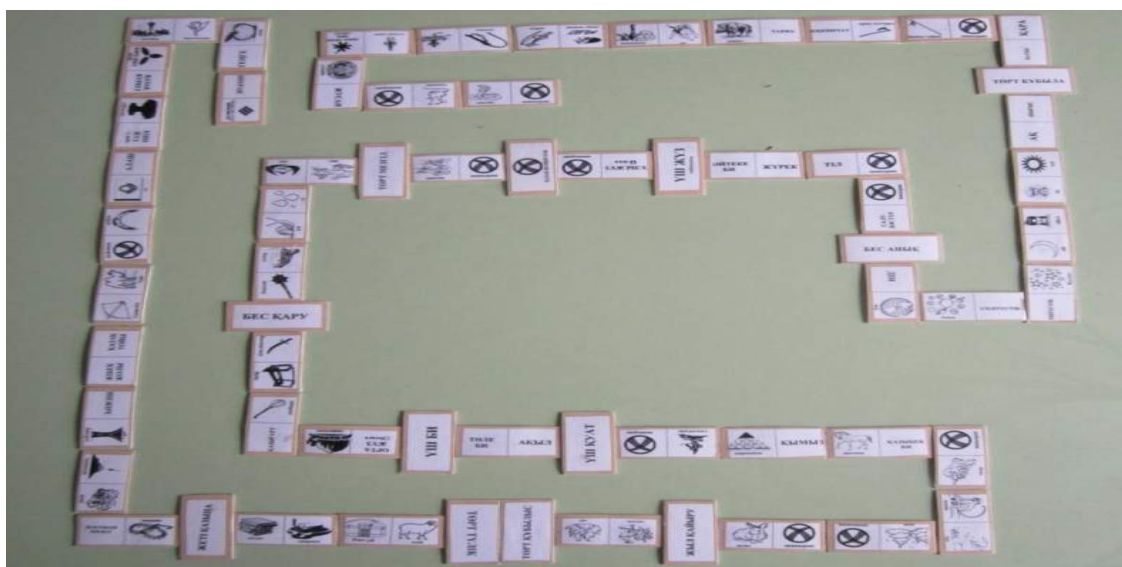
Ойынының міндеттері: жалпы ұлттық ойындарды меңгерту; бұл ойынның қажет екеніне көз жеткізу; ойынының шығу тарихын зерттеу арқылы тарихымызбен таныстыру; бұл ойынның денсаулық үшін пайдасы көп екендігін ғылыми тұрғыда дәлелдеу; ойынның ұлттық тәрбиедегі жолдарын түсіндіру; ойынның спорттық ойын екендігін насихаттау және дәлелдеу; ойынының ойналу ережесімен танысу; өткенді зерделеп, келешек ұрпаққа насихаттау; ойындардың шығу тарихын зерттеу; ұлттық құндылықтарды дәріптеуге, сақтай білуге үндеу; қазіргі таңда бұл ойын адамдарды жеке тұлға ретінде мықты тәрбиелейді және бәсекелестікке үйретеді, көшбасшылық, лидерлік қасиетін қалыптастыратынын білу; ұлттық ойындардың ұрпақ тәрбиесінде алар орны қандай дәрежеде екенін білу; бұл ойынды ойнаудың маңыздылығы неде екені мен ойынды ойнаудың адам психикасын және өмірге бейімділігін дамытудағы маңыздылығын түсіну.

Бұл ойынды араға ұзақ уақыт салып, әр түрлі идеямен, қазіргі заманға лайықты жасадық. Біз төменде тәжірибемізден туындаған «Қазақ шаңырағы» инновациялық - логикалық, танымдық ойынын ойнаудың әдіс-тәсілдері мен технологиясын халық назарына ұсынып отырмыз.

ОЙЫН ЕРЕЖЕСІНЕ КЕЛЕР БОЛСАҚ: «Қазақ шаңырағы» – үстел үстінде ойнауға арналған инновациялық-логикалық, танымдық ойын. Ойында 63 тас болады. Ойын ережесі бойынша тастың оң және сол беттеріне таңба салынған. Тас өлшемі 5х2,5 см. 63 тастың артқы бетінде «Көкте самғаған қыранмен шаңырақ» белгіленген және оның сырты қазақ оюымен безендірілген.

63 тастың алдыңғы беттері бір және екі бөліктерге бөлінген. Олар: (1. «ҚАЗАҚ ШАҢЫРАҒЫ сөзі мен шаңырақ суреті», 2. «қыран сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 3. «әлем сөзі, суреті мен СОЛТҮСТІК сөзі», 4. «ОҢТҮСТІК сөзімен жұлдыз сөзі, суреті», 5. «БАТЫС сөзімен ҚАРА сөзі», 6. «АҚ сөзімен ШЫҒЫС сөзі», 7. «ай сөзі, суреті мен әйел сөзі, суреті», 8. «ер сөзі, суреті мен күн сөзі, суреті», 9. «ҮШ ЖҮЗ сөзі», 10. «ҮШ БИ сөзі», 11. «ҮШ ҚУАТ сөзі», 12. «ТӨРТ ТҮЛІК сөзі», 13. «ТӨРТ МЕЗГІЛ сөзі», 14. «ТӨРТ ҚҰБЫЛЫС сөзі», 15. «ТӨРТ ҚҰБЫЛА сөзі», 16. «БЕС АНЫҚ сөзі», 17. «БЕС ҚАРУ сөзі», 18. «ЖЕТІ ҚАЗЫНА сөзі», 19. «ЖЫЛ ҚАЙЫРУ сөзі», 20. «ҰЛЫ ЖҮЗ (таңбасымен) сөзімен шаңырақ сөзі, суреті», 21. «сиыр сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 22. «тәуелсіздік сиыр сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 23. «Найза-түйреу сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 24. «тышқан сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 25. «жылан сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 26. «қоян сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 27. «қыс сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 28. «көктем сөзі, суреті мен шаңырақ сөзі, суреті», 29. «ТІЛ сөзімен шаңырақ сөзі, суреті», 30. «САЛТ-ДӘСТҮР сөзімен шаңырақ сөзі, суреті», 31. «елтаңба сөзі, суреті мен ЖУСАН сөзі», 32. «Алтын адам сөзі, суреті мен Astana-Almaty 2011 (азиада) сөзі, суреті», 33. «пирамида сөзі, суреті мен ҚЫМЫЗ сөзі», 34. «ханшатыр сөзі, суреті мен асық сөзі, суреті», 35. «ЖІБЕК ЖОЛЫ сөзімен

ҚАЗАҚ ТОЙЫсөзі»,36. «Киіз үйсөзі, суреті мен қойсөзі, суреті»,37. «жылқысөзі, суреті мен ҚАЗБЕК БИсөзі»,38. «ДІН сөзімен жерсөзі, суреті»,39. «Қылыш-кесу сөзі, суреті мен бесіксөзі, суреті»,40. «қамшы сөзі, суреті мен Наурыз суреті»,41. «Астана сөзі, суреті мен қызғалдақсөзі, суреті»,42. «ҚАЗЫҒҰРТсөзімен домбырасөзі, суреті»,43. «ОРТА ЖҮЗ (таңбасымен) сөзімен оқжетпессөзі, суреті»,44. «ТӨЛЕ БИ сөзімен АҚЫЛсөзі»,45. «ӘНҰРАН сөзімен Қазақстан 2050 МӘҢГІЛІК ЕЛсөзі, суреті»,46. «қақпансөзі, суреті мен ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚсөзі»,47. «Садақ-атусөзі, суреті мен Түйесөзі, суреті»,48. «тайқазансөзі, суреті мен КІШІ ЖҮЗ (таңбасымен) сөзі»,49. «ұлусөзі, суреті мен сусөзі, суреті»,50. «EXPO 2017сөзі, суреті мен ҚАЗАҚ КҮРЕСІсөзі»,51. «тауық сөзі, суреті мен отсөзі, суреті»,52. «мешін сөзі, суреті мен күзсөзі, суреті»,53. «ӘЙТЕКЕ БИсөзімен ЖҮРЕКсөзі»,54. «кітап сөзі, суреті мен диірменсөзі, суреті»,55. «жаз сөзі, суреті мен ауасөзі, суреті»,56. «ШЕЖІРЕсөзімен бәйтерек сөзі, суреті»,57. «Айбалта-шабу сөзі, суреті мен Атамекенсөзі, суреті»,58. «МЕДЕУ Спорт кешені сөзі, суреті мен кобызсөзі, суреті»,59. «ТЕҢГЕсөзімен алмасөзі, суреті»,60. «барыс сөзі, суреті мен шоқпарсөзі, суреті»,61. «ту сөзі, суреті мен АЛАШсөзі»,62. «доңыз сөзі, суреті мен ТАРИХ сөзі»,63. «байқоңыр сөзі, суреті мен итсөзі, суреті».)

ОЙЫН ТӘРТІБІНДЕГІ ЕСКЕРТУ: Ойынға кедергі немесе ойын ережесінің бұзылу жағдайында (ойыншылардың талас-тартысына, бәстесуіне, бөтен біреулердің араласуына) айып салынады. Айып келісім бойынша ойыншылардың шешімімен жүргізіледі. Айып ережесі қатаң сақталмаса ойыншы ойыннан шығарылады, бұл «Қазақ шаңырағы» ойынының міндетті тәртібі болып табылады.

ОЙЫН БАРЫСЫ: «Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойынын үстел үстінде ойнайды. «Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойынына 2 ойыншыдан бастап, 9 ойыншыға дейін қатысады.

«Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойынының арнайы 63 тасы салынатын қорап жасалынған және ойынының ережесін айқындайтын кітапшасы берілген.

Ойынды «Бисмилла» деп бастаймыз. Ойынның алғашқы бастауында «Көкте самғаған қыран мен шаңырақ белгіленген және оның сырты қазақ оюымен безендірілген» 63 тасты үстел үстіне бірдей қойып, араластырамыз.

«Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойынына қатысушы ойыншылар араластырылған 63 тастың ішінен өздеріне 7 тастан алуы міндет. Үстел үстіндегі қалған тастар ойын барысында ережеге сәйкес кезекпен алынып, ойынның жалғасуына тізбек құрайды.

«Қазақ шаңырағы» ойынын алғашқы болып «Қазақ шаңырағы» сөзі мен шаңырақ суреті» бейнеленген тасты алған ойыншы бастайды. Егер осы тас ешқандай ойыншының қолында болмаса, әр ойыншы кезекпен үстел үстіндегі араластырылған тастардан бір-бірден алады. Қай ойыншыға «Қазақ шаңырағы» сөзі мен шаңырақ суреті» бейнеленген ойын тасы шықса, сол ойыншы «Қазақ шаңырағы» ойынын бастаушы болып саналады.

Бірінші ойыншы «Қазақ шаңырағы сөзі мен шаңырақ суреті» бейнеленген ойын тасын үстел үстіне тігінен қояды. Келесі ойыншы өз кезегінде «Қазақ шаңырағы сөзі мен шаңырақ суреті» бейнеленген ойын тасына тек «Шаңырақ» суреті белгіленген таспен ойынды екі жағынан да жалғастыра алады. Бұл ойын тасы екіге бөлінген: бір жағында «шаңырақ» суреті және екінші жағында «сөздер» мен «түрлі суреттердің белгілері» салынған. Мысалы: «шаңырақ» сөзі мен суреті және екінші жағында «көктем» сөзі мен суреті белгіленген тас қойылды. Ойыншы осы таспен бір көлденең сызық бойында тізбек құрап, ойынды жалғастырады. Ойынның келесі кезегінде ойыншы тиісті тастарын ойын алаңына орналастырады. Ойын екі жолмен жалғасады: бірінші, «Қазақ шаңырағы сөзі мен шаңырақ суреті» бейнеленген тасқа жалғанады. Екінші, көлденең сызық бойында орналасқан сөздер мен суретті тастарға қойылады.

Ойында (ЕСКЕРТУ) ретінде түсінік берілген. Яғни:

- Ойыншының қолында міндетті түрде «шаңырақ» суреті белгіленген тас болуы тиіс, яғни бұл ойын тасы – ойынды бастарда және ойын барысында «жол ашар» болып табылады. Себебі, ойыншылар көлденең сызық бойында орналасқан суретті тастарға қоятын ойын тасы болмаған жағдайда, осы «шаңырақ» суреті бар ойын тастарымен жол ашады.

- Бұл жерде ҮШ ЖҮЗ, ҮШ БИ, ҮШ ҚУАТ, ТӨРТ ТҮЛІК, ТӨРТ ҚҰБЫЛА, ТӨРТ ҚҰБЫЛЫС, ТӨРТ МЕЗГІЛ, БЕС АНЫҚ, БЕС ҚАРУ, ЖЕТІ ҚАЗЫНА және ЖЫЛ ҚАЙЫРУ сөздері Қазақ халқының қасиетті сандарының басты белгілері болып табылады.

- Ойыншының қолында қоятын тасы болмаған жағдайда – жерде араластырылған ойын тастарынан бір тас алынады, егер ойын тасы сәйкес келсе ойынға қосады, болмаса келесі ойыншы кезегі бойынша ойынды жалғастырады. Бұл жағдай ойыншылардың бәріне бірдей міндеттеледі.

- Бұл жерде ойын тастарын өз ыңғайына қарай (оңға, солға немесе тіке) бұруға болады.

- Бұл сөздер (ҮШ ЖҮЗ, ҮШ БИ, ҮШ ҚУАТ, ТӨРТ ТҮЛІК, ТӨРТ ҚҰБЫЛА, ТӨРТ ҚҰБЫЛЫС, ТӨРТ МЕЗГІЛ, БЕС АНЫҚ, БЕС ҚАРУ, ЖЕТІ ҚАЗЫНА және ЖЫЛ ҚАЙЫРУ) міндетті түрде көлденеңінен қойылады.

- Бұл жерде «ҚЫМЫЗ» сөзіне «жылқы» сөзінің қатысты болуы, яғни Жылқыдан қымыз алынатындығы.

- Бұл жерде «КҮН» сөзіне «АҚ» сөзінің қатысты болуы, яғни Күн мен түннің айырмасы, яғни Күнді - Ақ түске жатқызу болып табылады.

- Бұл жерде «ТӨРТ ҚҰБЫЛЫС» сөзіне «ТӨРТ ТҮЛІК» сөзінің қатысты болуы, яғни Төрт саны болып табылды. Егерде Үш саны болса – үш, Төртке - төрт, Беске – бес деген секілді, өзгеріс пайда болады.

- Бұл ойын теңдікпен аяқталды, ал жалпы ойын әртүрлі жағдайда аяқталады, бір ойыншы бірден жеті тасы бітісімен жеңіске жетеді, ал екінші бірі қолында бірнеше таспен жеңіліп қалады.

ОЙЫН ШЕШІМІНІҢ ҚОРЫТЫНДЫСЫ: «Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойынын ойыншыларға бірдей жоғарыдағы ойын ережесімен жүргізіледі. Жеңген ойыншы мен жеңілген ойыншының қолдарындағы тастарына қарап білуге болады. Соңғы тасын бірінші болып ойынға қойған ойыншы жеңімпаз атанады. Міндетті түрде қол алысып бір-біріне алғыс білдіреді.

Сонымен түйіндеп айтарымыз, қазақтың ұлттық ойындарының басқа халықтардың ұлттық ойындарынан айырмашылығы - оның шығу, пайда болу тегінің ерекшелігіне байланысты белгілі бір тәрбиелік мақсат бірлігін көздейтінінде.

Ұлттығымыз бен кешегі келбетімізді жоғалтқымыз келмесе, ұлттық спорттың шетте қалуына жол бермеуіміз керек. Ең қарқынды дамып, жоғарғы беделге ие болған ұлттық ойындардың өзі жеткілікті қолдау таппай, алдым - салдым күй кешуде. Ұлт ретінде біз сол ойындарымызды қолдап, дамытып, барлық жағдайын жасауымыз қажет.

Қай халықтың болмасын, оның ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдауды қажет етеді. Ұлттық дәстүрлі халық ойындарының ел арасындағы беделі, тарихи қоғамдағы алатын орны және болашақ ұрпақты өсірудегі қажеттілігі, оның шығу тарихы туралы ғылыми тұрғыдан бізге дейінгі ғалымдар да көп ізденді.

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ОЙЫН МӘДЕНИЕТІ

*Мурзабеков Мирамбек Махматович,
Қорқыт ата атындағы Қызылорда
университеті, Қызылорда қаласы, Қазақстан
Республикасы*

Қазақ халқының тарихы Ұлы Даламен тығыз байланысты. Ғасырлар бойы көшпенді өмір салтын ұстанған бабаларымыздың мәдениеті, дәстүрі, тіпті ойын-сауық түрлері де даланың кеңдігімен, табиғатпен үндесіп жатады. Президент Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлы Даланың жеті қыры» атты мақаласында айтылғандай, қазақ халқының рухани және материалдық мәдениетінің бай тарихын зерттеу – бүгінгі ұрпақтың міндеті. Ұлттық ойындар – осы мәдениеттің ажырамас бөлігі және Ұлы Даланың жеті қырымен үндесіп жатыр.

1. Атқа міну мәдениеті және ұлттық ойындар: Ат – қазақ үшін тек көлік құралы ғана емес, серік, дос, тіпті отбасы мүшесі. «Көкпар», «аударыспақ», «аламан бәйге» сынды ойындар атқа міну шеберлігін, батылдықты, шапшаңдықты талап етеді. Бұл ойындар Ұлы Далада өмір сүрген бабаларымыздың күнделікті өмірінің айнасы іспетті.

1-сурет. «Атқа міну мәдениеті»

2. Қазақстан аумағындағы ежелгі металлургия: Ежелгі қазақтардың металл өңдеу шеберлігі ұлттық ойын құралдарының жасалуына да әсер еткен. Мысалы, «садақ ату», «асық ойнау» сияқты ойындар үшін металлдан жасалған жебелер, асықтар қолданылған.

2-сурет. «Металдан жасалған құралдар»

3. Аң стилі: Қазақ халқының аң стилінде жасалған бұйымдарында жануарлардың бейнелері жиі кездеседі. Бұл бейнелерді ұлттық ойындарда да көруге болады. Мысалы, «қыз қуу» ойынындағы қыз бен жігіттің киімдерінде, ат әбзелдерінде аң стилінің элементтері қолданылады.

3-сурет. «Қыз қуу ойыны»

4. Ұлы Жібек жолы: Ұлы Жібек жолы арқылы Қазақстанға түрлі мәдениеттер келіп, олардың әсері ұлттық ойындарға да тиген. Мысалы, «тоғызқұмалақ» ойынының таралуына Ұлы Жібек жолының ықпалы зор.

4-сурет. «Тоғызқұмалақ ойыны»

5. Алтын адам: Алтын адамның киімдері мен әбзелдеріндегі нақыштар, бейнелер ұлттық ойындардағы киім үлгілерімен, әшекейлермен үндесіп жатады.

5-сурет. «Алтын адам»

6. Түркі әлемінің бесігі: Түркі халықтарының ортақ мәдени мұрасы ұлттық ойындарда да көрініс тапқан. Көптеген түркі халықтарында ұқсас ойындар кездеседі, бұл олардың тарихи, мәдени байланысын көрсетеді.

6-сурет. «Қожа Ахмет Яссауи кесенесі»

7. Қазақ хандығы: Қазақ хандығының құрылуы – қазақ халқының тарихындағы маңызды кезең. Ұлттық ойындар қазақ халқының бірлігін, ынтымағын нығайтуға, жастардың бойында батылдық, ептілік, төзімділік сияқты қасиеттерді қалыптастыруға қызмет еткен.

7-сурет. «Қазақ батырлары»

Қорытындылай келе, ұлттық ойындар – Ұлы Даланың жеті қырымен тығыз байланысты, қазақ халқының мәдениетінің ажырамас бөлігі. Бұл ойындарды зерттеу және насихаттау – ұлттық құндылықтарымызды сақтауға, жас ұрпақты патриоттық рухта тәрбиелеуге үлес қосады.

КОНСЕРТТІК БАҒДАРЛАМАСЫ

1 сынып оқушылары «Аспаптар» әнімен.

Түгелбай Ақторғын - Туған ел әні, жетекшісі Султанбекова Айнур Еркінбековна.
Некрасов атындағы №9 мектеп-гимназиясы, музыка пәні мұғалімі.

Сейтқали Даяна - Түркістан әнімен.

Дүйсенбай Қасиет - дәстүрлі ән жанры бойынша домбырамен «Қалқа» әні,
жетекшілері Абидинова Айгүл Нұрсейітқызы, Шарипова Марал Аксимтаевна. М.Жұмабаев ат
15 мектеп-гимназиясының қазақ тілі пәні мұғалімдері.

Ысақ Жанат Нұрланқызы - жүргізуші, Пошанов атындағы ЖОМ, биология пәні
мұғалімі

«ҮШБАС» СПОРТТЫҚ АСЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ ДАМУЫ

Шилибаев Бекболат Аманжолұлы,
ҚР Оқу-ағарту министрлігі, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының ғылыми зертхана жетекшісі, «Үшбас» спорттық асық ойыны; «Қазақ шаңырағы» инновациялық-логикалық, танымдық ойыны; «Қазақ қырандары» сапалы-сынақ ұлттық спорт ойындарының авторы, қауымдастырылған профессор (доцент). Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Андатпа. Қазақ елінің тағылымы мол салт-дәстүрінен ерекше орын алған асық ойынының жарқын жақтарын рухани жаңғыртып, ұрпақ санасына сіңіруде ойынды халық назарына ұсынуды жөн көрдік. Үшеуміздің бірігіп жасаған еңбегіміз халықтың қазынасына айналсын деген ізгі ниетімізбен бүгінгі «Үшбас» асық ойыны деген атауға ие болды. Бұл ойынды араға ұзақ уақыт салып, әр түрлі идеямен, қазіргі заманға лайықты жасадық. Біз төменде тәжірибемізден туындаған «Үшбас» асық ойынын ойнаудың әдіс-тәсілдері мен технологиясын халық назарына ұсынып отырмыз. Асық ойынын міндетті түрде далалық (алаңдық) немесе үй ішілік (тақталық) деп екіге бөлмей-ақ бірден арнайы үстел үстінде (үстел теннисі, бильярдқа ұқсас) жиналмалы (шахмат тақтасына ұқсас) көтеріп жүруге ыңғайлы, көп жер алмайтын, бар болғаны 8-10 шаршы жерді қамтитын ұлттық нақышта жасалған (шаңырақ, ою-өрнек), 12 қой асығы (12 жыл атауына байланысты), 3 сақа (үш қасиетті сан) түсі қызыл (хан белгісі) және арнайы иық дорбасы (қазақи) ойын түрі ретінде алдық.

Түйінді сөздер: ұлттық ойын, асық, сақа, үшбас, үстел үстінде, теңдік, мергендік, шеберлік, жас ерекшелік және асық ату.

Зерттеудің өзектілігі. Халқымыздың тағылымы мол тарихы мен ықылым заманнан арқауы үзілмеген ұлттық салт-дәстүрлерін алдағы өркендеудің берік діңі ете отырып, әрбір қадамын нық басуын, болашаққа сеніммен бет алуын қалаймыз. Ұрпақ тәрбиесін мектепке дейінгі кезеңнен бастап ұлттық мұраларымыздан қалыптастырып, бүгінгі ұрпағымыздың физикалық және ой-өрісінің дамуын халқымыздың дәстүрлі ұлттық ойындары мен спорт түрлерімен нәрлендіруіміз өте қажет.

Бүгінде педагогика және психология ғылымында мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші әрекеті ойын екендігі мойындалып, білім берудің нәтижелілігі ойынның алуан түрлілігіне зер салып, оқу-тәрбие үрдісінде үйлесімді қолдануға ыңғайлы екендігі дәлелденіп отыр.

Соған сәйкес бүлдіршіндерді дамыту мақсатында қазақ елінің тарихынан сыр шерткен дәстүрлі ұлттық ойындарының бірі – асық ойыны өз танымында ұрпаққа ұлттық тәрбиені қалыптастыратын, баланың ой-өрісінің дамуын қамтамасыз ететін ұлттық мұрамыздың жемісі дер едім.

Бүгінде ұлттық мұрамызды ұлықтататын қазақтың ұлттық асық ойыны халықтың рухани-мәдени құндылықтарын ерте жас кезеңнен бастау алатын ұлттық бірегейліктің кемелденуін білдіреді. Асық ойынының бала тәрбиесінде атқаратын екі қыры бар. Біріншіден, баланың ұлттық сана-сезімінің көкжиегін кеңейтсе, екіншіден, балаға ұлттық салт-дәстүрлеріміздегі тәрбие тағылымын жаңғыртуға игі әсерін тигізері хақ.

Әуел бастан ұрпақ тәрбиесіне аса зор мән берген қазақ елі бала бойында ептілік, жылдамдық, байқампаздық, санау, реттеу, топтау, жылдам ойлап, шешім шығару қасиеттерін жақсы дамытумен қатар, көз жанарын жетілдіруге байланысты асық ойынын орайластырып, баланы ақыл-ой, адамгершілік, дене қимылы, еңбек, эстетика т.б. тәрбие түрлерімен дамытып отырған.

Зерттеу мәселесі. Қазақ елінің жаратылысында асық ойынының мал шаруашылығымен айналысып, малға қатысты мән жайдың бәрін толық білгенінен шыққан. Қазақ халқы өз өмір салтында, әдет-ғұрпында төрт түлік малға байланысты наным-сенімдері, ырым-тиымдарды санасында берік сақтап, асықты аса қастерлеген. Асыққа қатысты қаншама атауларды, ұғым-түсініктерді, таным мен пайымдарды зердесіне берік сақтаған.

Қазақ халқында «Асығың алшысынан түссін» деген ұлағатты ұлы сөз бар. Халықтың осындай ізгі тілегімен сәті түскен іс-әрекеттің жолы болып тұрғандығын білдірсе керек.

Атадан балаға мұра болып келген асық ойыны ертеректе балаларды шеберлікке, мергендікке, батылдыққа, шешім қабылдауға, ырымға, ырысқа тәрбиелеу құралы ретінде іске асқан.

Бүгінде асық ойынын ұйымдастыруда - жарыс, не жаттығу өткізуге арнайы орынды талғамай-ақ, үй ішінде, ашық алаңдарда, оқу орындары мен мектептің спорт кешендерінде, балабақша бөлмесінде өткізуге болады.

Қазақ халқы өзінің наным-сенімінде асықты өмірге ұл бала келсін деген ізгі тілегімен арнайы жинаған. Уақыттың алмасып, өмірдің өзгеруіне байланысты халық ішінде бақсы-балгерлер де асық арқылы болашаққа болжам жасағанын жұртшылық та жоққа шығара алмас. Бұл қазақ халқының ырым-тыйымдарында ерекше орын алғаны ақиқат.

Ғасырлар бойы халықтың зердесінде сақталып келген асық ойынымен өскелең ұрпақты тәрбиелеуде жылдың барлық мезгілінде, барлық жастағы адамдардың ойнауына болады. Асық ойнаған адам жылдамдықты, ептілікті, шыдамдылықты, сабырлық пен мергендікті бойына сіңіріп, ұстамдылық дағдыны қалыптастырады.

Тарихи деректерге шолу жасасақ, ежелгі түркілердің арасында кеңінен тараған асықты «Астралаг» деп атаған. Ал ежелгі Грецияда асықты «Талус» деп атап, ежелгі Римде асықты салт-дәстүріне арқау етіп, нақышталған ойын ретінде насихаттаған. Дей тұрғанмен, бүгінде асықты қазақтың ұлттық ойыны деп санағанмен, мұны Орта Азия халықтары, оның ішінде түркі тілдес ұлттар да әлі күнге дейін спорт түрлерінің бірі ретінде ойнап келеді.

Зерттеу мақсаты. Ұмытылып, мүлде ойналмай, ережелерінің сақталмай, ойнаудың өзіндік сырларының жоғалып бара жатқандығын басты назарда ұстау мен ұлттық байлығымызға лайықты деңгейде көңіл бөлу керектігін дәріптеу. Өткенді зерделеп, келешек ұрпаққа насихаттау және ойындардың шығу тарихын зерттеу. Қазіргі таңда асық ойыны адамдарды жеке тұлға ретінде мықты тәрбиелейді және бәсекелестікке үйретеді, көшбасшылық, лидерлік қасиетін қалыптастырады және ұлттық ойындардың ұрпақ тәрбиесінде алар орны қандай дәрежеде екенін білу мен асық ойынын ойнаудың маңыздылығы неде екенін түсіну.

Асық ойыны – өзінің түрлеріне қарай адамның күш-жігерін арттырып, мергендігін, шапшаңдығын, ептілігі мен қырағылығын жетілдіреді. Бір мезгілде бірнеше адам ойнайтын асық ойынының түрлерінен ойыншының намысы оянып, қатарымнан озсам деген талпынысты бойға қасиет қылып сіңіреді. Асықтың атып ойнайтын түрлері үнемі қимыл-қозғалысты қажет ететіндіктен, денені қыздырып, бойдағы қан айналымын жақсартады. Үнемі отырып-тұру, жүрелей отыру, тізені жартылай бүгу, жиырылу, ширығу адам денесін шынықтырып, аяқ-қолдағы буын ауруларының алдын алады.

Зерттеу әдістері, нәтижелері және оларды талқылау. Асық ойынының бүгінде тәрбиелік тағылымында мәні өте зор екенін айта келе, өскелең ұрпағымыздың ой-өрісін, сана-сезімін, дене қимылын дамыту мақсатында біз Шилібаев Бекболат Аманжолұлы, Кузембаев Жамбыл Елемесұлы, Минарбеков Дархан Ізтілеуұлы - «Үшбас» спорттық асық ойынын өз тәжірибеміздегі зерттеу еңбектермен, дүниетанымдық ой-толғамдарымызбен айқындап бердік.

Қазақ елінің тағылымы мол салт-дәстүрінен ерекше орын алған асық ойынының жарқын жақтарын рухани жаңғыртып, ұрпақ санасына сіңіруде ойынды халық назарына ұсынуды жөн көрдік. Үшеуіміздің бірігіп жасаған еңбегіміз халықтың қазынасына айналсын деген ізгі ниетімізбен бүгінгі «Үшбас» асық ойыны деген атауға ие болды.

Бұл ойынды араға ұзақ уақыт салып, әр түрлі идеямен, қазіргі заманға лайықты жасадық. Біз төменде тәжірибемізден туындаған «Үшбас» асық ойынын ойнаудың әдіс-тәсілдері мен технологиясын халық назарына ұсынып отырмыз. Асық ойынын міндетті түрде далалық немесе үй ішілік деп екіге бөлмей-ақ бірден арнайы үстел үстінде, жиналмалы, көтеріп жүруге ыңғайлы, көп жер алмайтын, бар болғаны 8-10 шаршы жерді қамтитын ұлттық нақышта

жасалған, 12 қой асығы, 3 сақа түсі қызыл және арнайы иық дорбасы бар ойын түрі ретінде алдық.

«Үшбас» спорттық асық ойынын ойыншылар арнайы жасалынған үстел үстінде ойнайды. Үстел көлемі екі бөліктен 1х1м, бір-біріне шахмат тақтасы секілді қосылған, тақта ортасына шаңырақ суреті кескінделген, жалпы тақтаның төрт бұрышында қазақы ою-өрнек орналасқан. Тақтаның біріккен жеріне, яғни көнге 12 асық тігіледі, әр асық орналасқан жерінде Қазақ халқының 12 жыл қайыру күнтізбесіндегі (тышқан, сиыр, барыс, қоян, ұлу, жылан, жылқы, қой, мешін, тауық, ит, доңыз) аң бастары орналасқан. Тақта (үстел) биіктігі 40 см. Үстелдің шетіне сетка (тор) орналастырылған, оның биіктігі 18 см. Тор атылған асық түсетін жер, яғни асықтың шашылмай бір жерде болуына байланысты жасалды. Тор қақпаға ұқсас, екі шетінде тіреуі бар. Үстел беті арнайы матамен қапталынған.

Практикалық маңыздылығы. Төреші ойыншылардан – асық қай қолымда деп сұрайды, тапқан ойыншыға (жұпқа, топқа) ойын алаңын анықтап, кезегін береді. Ойынды бастау барысы – сол алаңмен төреші 3 сақаны бір қолдың алақанына алып, үстел үстіне шашып тастайды. 3 сақаның түсуіне байланысты (1 алшы, 2 алшы, 3 алшы немесе әр түрлі) ату кезегін анықтап алады, яғни алшы түсуі міндет болып саналады.

Бұл ойынды екі немесе келісім бойынша жұп, топ болып ойнауға болады. Ойын бастаушы 3 сақаны алып (өзі немесе жұп, топ болып) ойынға кіріседі.

Ойын ережесінде асық ойналатын үстелге өте жақын тұруға болмайды. Жақындап, ойынға кедергі немесе ойын ережесінің бұзылу жағдайында айып төленеді. Айып төленбесе ойыншы (жұп, топ) ойыннан шығарылады, бұл асық ойынының міндеті болып саналады. Оны төреші өзі белгілейді. Ойын үстелінен кері 1,2,3 метр, яғни ойыншының жас ерекшелігіне байланысты (бойы, жынысы міндет емес) осы өлшемде өріс сызығында тұрып, 3 сақамен кезек-кезек асықтарды атады. Әр бір ойыншыға асықты үш атыстан кезек беріледі. Үш атыстан кейін келесі беттегі ойыншы (өзі немесе жұп, топ) ойынды жалғастырады, ол да дәл осы іс-әрекетті қайталайды.

«Үшбас» спорттық асық ойынында ойыншылардың жас ерекшеліктері мен ату өлшемдері төмендегідей ескеріледі: 6 жастан – 10 жасқа дейін – 1 метрден, 11 жастан – 16 жасқа дейін – 2 метрден, 17 жастан жоғары – 3 метрден асықты үш атыстан кезек беріледі. Ойынды тек төреші ғана басқарады. Көнге жалпы 12 асық (алшы немесе тәйке) бір қатарға тізіледі, тігіледі. Ойынды 3 атыс кезінде асықтар торға түсуі керек, ал сақаның қайда, қалай жатуы міндет емес. Тек асықтың торға түсуі есепке алынады. Асықтарды атқан кезде, асық үстел үстінде қалса, сол жатқан жерінде қалады, ал жерге түсіп кеткен жағдайда оны айып алаңына қоямыз. Айып алаңы үстел үстінде оң, сол қақпаның көнге жақын бұрыш жағы, арнайы белгіленген. Асықты айып ретінде бүк жағымен теріс қаратып қояды. Көндегі немесе айып алаңындағы асықты ататын кезде ойыншы қайсы бірін ататынын өзі таңдап алады, өзі шешім қабыдайды.

Егер асық тор алдына тұрып қалса, яғни алаң сызығының ішінде болса, онда асық сол жерде қалады, ал егер сыртында болса, онда асықты көнге қайта тігеміз. Асық тордың алдында емес, жанында болса онда оны қайтадан айып алаңына өз ережесімен қоямыз.

Ойын алаңдағы (үстел үстіндегі) 12 асық біткенше ойнала береді. Қазақ халқының жыл қайыру күнтізбесі үлгісінде жасалған 12 асық атылып біткен соң ойын қорытындысы

шығарылып, жеңімпаз анықталады. Осылайша ойынға қатысушылар 12 асықты қайта көнге тігіп, ойынды қайта бастап, жалғастыра береді.

Ойынды бастаушы өріс сызығын сол немесе оң аяғымен басып тұрып, оң (сол) қолындағы сақасымен көндегі асықтарды атады. Соққы неғұрлым күшті болса, тізілген асықтарды торға түсіреді.

Ал ойынды бастаушы ешқандай асықты торға түсіре алмаса, ойынға екінші ойыншы кезегін алады. Ойын ережесі ойыншыларға бірдей, жоғарыда аталған ретте жүреді. Төреші ойыншының ұтқан асықтарын есепке алып, қай ойыншының асығы көпболса, сол ұтқан немесе жеңімпаз болып есептейді.

Ойын тең болған жағдайда төреші «Үшбас» спорттық асық ойынының жаңа ережесімен екі ойыншының туылған жылын қазақ халқының жыл қайыру күнтізбесімен анықтап, ойыншылардың өзіне тән жыл қайырудағы аң басына (ортадағы 12 шеңбер ішіндегі) асықты қойып, яғни тігіп, оны атады. Асыққа тигізсе, ойыншы (жұп, топ) жеңген болып есептелінеді. Тігілген асыққа тигізбесе, келесі ойыншы (қарсы жақтағы) осы ереже бойынша жалғастыра береді, яғни асыққа тигізу міндет.

Қорытынды. Біздің төменде тәжірибемізден туындаған «Үшбас» асық ойынын бүгіннен бастап бұқара халыққа кең насихаттап, бильярд және үстел теннисі ойынына көпшіліктің қандай қызығушылығы болса, сондай дәрежеде қызығушылығын тудыруымыз қажет.

Халықты шеберлікке, мергендікке, батылдыққа, бәсекелестікке, шешімдікке, ырысқа тәрбиелейтін қазақ елінің тарихынан сыр шерткен дәстүрлі «Үшбас» спорттық асық ойынын рухани жаңғырумен жас өспірімнен бастап, жастарға дейін тағылымы мол ұлттық құндылықтарымызды ұрпаққа үлгі етуіміз керек.

Бүгінде «Үшбас» спорттық асық ойынын жасы үлкен мен жасы кіші бүдіршіндеріміз бен балаларымыз бір-біріне қамқор болып келісіп ойнаса да, құрдастар бәсекелесіп ойнаса да, аға мен іні өздерін сынай ойнаса да болады. Бұл ойынның адам денсаулығында алатын ерекше мәні мен маңызы ойын барысында жүгіресің, секіресің, көздейсің, тигізесің, жеңесің, жеңілесің, ұтыласың, ұтасың. Міне атадан балаға мұра болған тағылымы мен тәрбиелік мәні аса зор асық ойынының кереметігі де осында деп санаймын.

Демек, бүгінгі ұрпаққа тағылымы мол ұлттық асық ойынын терең танытып, ұлттық асық ойынының жарқын жақтарын ұрпақ санасына сіңіруіміз бүгінгі біздің ең басты міндетіміз.

Әдебиеттер:

1. Ж.С.Сабыржанов, Е.Б.Нарымбаев, А.Қ.Кургамбаев. Асық ойыны ережесі. Астана 2011ж.
2. «Білім және еңбек» журналы. Сөзстан. Асық атаулары. №1. 1985ж. 34 б.
3. Оқытушылар ойлап тапқан «Үшбас» ойыны. Арай газеті. 8 қараша 2018 ж. №45 (680).
4. «Асық ойыны - балалардың ежелгі спорттық ойыны. Қазақ совет энциклопедиясы. 1-том. 538 – беті.
5. «Асық ойыны - қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойыны.»Балалар энциклопедиясы» 1-том. 127-беті. 2008ж. Алматы баспасы.

6. Асық түрлері мен атаулары. Аюбай Құралұлы «Ұлттық дүниетаным» оқу құралы. (2).Өнер баспасы. Алматы 2002ж.

7. «Асықтың алты атауы». Сәнімкүл Желдербаева «Балаларға базарлық» «Балдәурен» газеті. 2008ж. 5 қараша.

8. Б.Төтенай. Дене тәрбиесі. Оқулық. «Фолиант» Астана. 2012ж.

9. Шилібаев Б.А., Минарбеков Д.І., Пушкулоа Ж.А. «Дене шынықтыру және спорт мамандығына арналған қысқаша қазақша-орысша атаулар мен ұғымдардың анықтамалық сөздігі». Оқу-әдістемелік құралы. ТарМПИ. Тараз қ. 2009ж.

10. Шилібаев Б.А., Джекенев Б.С., Касымов С., Ұлттық қимыл-қозғалыс және спорт ойындары Оқу құралы. ТарГУ им М.Х.Дулати. Тараз қ. 2014 ж.

11. «Үшбас» спорттық асық ойыны. Жамбыл – Тараз газеті.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫН «БЕС КЕНЕЙ»

**Рахметов Ескендір Серікұлы,
Әділбаев Жасұлан Шыңғысұлы,
Исламбеков Марат Калшабекұлы,**
*«Асық ату» Республикалық федерациясының
мүшелері, Астана қаласы,
Қазақстан Республикасы*

Ойынға көлемі бірдей бес кеней асық қолданылады (асықтардың төртеуі бір түсті, біреуі бөлек түсті болуы тиіс, бұл асық «хан» деп аталады). Ойнау кезегін анықтау үшін, төреші ойыншылардың «хан» асықтарын алып екеуін бірге иіреді. Иірген кезде кімнің асығы алшы немесе тәйкі түссе, сол бірінші болып ойынды бастайды. Егер екі баланың, үш баланың, немесе төртеуінің де сақасы бір қалыпта түссе, кезек ретін нақты белгілегенге дейін сақалар қайта иірледі немесе жеребе арқылы анықталады. Ойын жеке және жұптасып командалық түрде өткізуге болады.

Ойын мазмұны. Ойынды бір қолмен ойнайды. Ойыншылар жерден асықтарды жинастырған кезде, басқа асықтар қолдарына тимеуі тиіс. Егер ойын ережесі бұзылса, ойынды

келесі ойыншы жалғастырады. Ойынды жалғастыра кездегі әр сәтте, ойыншы қателескен жерінен жалғастырады.

«Түртпек». Ойыншы жерге 4 асықты бір қатарға бүк шік,бүк шік тұрысымен тігіп қойылады «хан» асықты жоғарыға лақтырып, жердегі бір асыққа сұқ саусағын тигізіп, лақтырған «хан» асықты қағып алуы тиіс. «хан» асық қайта жоғарыға лақтырылып, екіншісі, кейін үшінші, төртінші асықтарға тигізіп қағып алуы шарт.

«Тигізбек». Асықтарды иіріп шашады, «хан» асықты жоғарыға лақтырып, ал жердегі бір асықты екінші асыққа саусақ арқылы біріктіреді және лақтырылған «хан» асықты ұстап алынады. Кейін тағы екі асықты саусақ арқылы біріктіреді және «хан» асықты ұстап алады.

«Жанамақ» «хан» асықты жоғарыға лақтырылып, қалған төртеуі қолда болады. Сұқ саусағын ойыншы жерге 1 немесе 2 рет (келісім бойынша) «хан» асықты ұстап алғанша тигізуі керек.

«Сырғымақ» Асықтарды иіріп шашады. «Хан» асықты жоғарыға лақтырып, екінші қолды қырымен қойып, асықтарды бір бірлеп қолдың астынан сырғытып өткізуі керек , қалған асықтарды да осы ретпен өткізуі тиіс. Ең соңында хан асықты да өткізу тиіс.

«Жинамақ» Ойыншы бес асықты да екі қолымен алақанға салып, бәрін жоғары лақтырып, екі қолының сырт жағынан түсірмей қағып алыпқайтадан бәрін жоғары лақтырып қос алақанмен қағып алуы керек . Осылай ойыншыға үш мүмкіндік береді. Жалпы түсірмей қанша асық қағып алса яғни 1 асық қақса 1 ұпай немесе 5 асық қағып алса 5 ұпай беріледі.

БЛИЦ ТҮР

«Зерек» Ойыншы жерге 4 асықты шік,бүк,тәйке, алшы тұрысымен рет ретімен қойылады «хан» асықты жоғарыға лақтырып, жерден шік асық алып, лақтырған «хан» асықты ұстап алынған шік асықты қойып , келесі бүк асықты армен қарай тәйкі және алшы асықтарды біртіндеп «хан» асық арқылы жалғастыра береді. Ойынға 1 минут беріледі, осы уақыт ішінде ойыншы неше рет айналып шығады кім жылдам өтсе ,ептілік, икемділік жасап көп айналым жасаса сол ойыншы жеңіске жетеді

«Ұпай» Ойыншы хан асықты да бір қолымен алақанға салып жоғары лақтырып екі қолының сырт жағынан түсірмей қағып алып қайтадан хан асықты жоғары қаршып қағып алуы керек . Осылай ойыншыға бес мүмкіндік береді. Жалпы түсірмей қанша асық қағып алса яғни 1 асық қақса 1 ұпай немесе 3 асық қағып алса 3 ұпай беріледі

«БЕС КЕНЕЙ» ЭСТАФЕТАСЫ

«Кім жылдам?» эстафетасы

Бір топта 4 ойыншы, әр топқа ішінде 4 кенейі бар бір дорбадан беріледі. Бірінші ойыншы дорбаны асып алып, кенейлерді белгілеген жерге қойып шығады. Дорбаны алып келіп, екінші ойыншыға береді, екінші ойыншы дорбаны асып алып, бірінші ойыншы қойған кенейлерді жинап шығады. Ойын осылай жалғасады, жинаған кенейлерді екінші ойыншы дорбасымен үшінші ойыншыға алып келеді, үшінші ойыншы қойып шығады, төртінші ойыншы жинап келеді. Қай топ бірінші аяқтайды, сол топ жеңіске жетеді.

«Бүк, шік» эстафетасы

Ойынның мақсаты асықтың тұру түрлерін меңгерту.

Әр топта 4 ойыншы болады. Арақашықтығы 3 метрден 4 фишка қойылады. Бірінші ойынды топ басшысы фишка жанында тұрған топай асықты фишканың үстіне шік түрінде қойып шығады. Қайта жүгіріп келіп, екінші ойыншыға қолын тигізу арқылы ойын жалғасын табады. Екінші ойыншы шік тұрған топай асықтарды бүк түріне ауыстырып шығу керек. Қайта келіп үшінші ойыншыға қолына қолын тигізу арқылы ойын жалғасады. Үшінші ойыншы бүк жатқан асықтарды шікке айналдыру керек. (Құлап қалған асықтар үшін ұпай шегеріледі). Төртінші ойыншы бүк жатқан асықты қайта шікке ауыстырып кетеді. Ең жылдам және дұрыс қойған топ жеңіске жетеді.

«Алшы, тәйке» эстафетасы

Әр топта 4 ойыншы болады. Арақашықтығы 1,5 метрден 4 фишка қойылады. Бірінші ойынды топ басшысы фишка жанында тұрған топай асықты тәйке түрінде қойып шығады және жүгіріп келіп екінші ойыншыға қолын тигізіп, ойынды жалғастырады. Екінші ойыншы жүгіріп келіп, фишка жанындағы тәйке тұрған топай асықтарды алшы тұрысына тұрғызып шығу керек. Қайта жүгіріп келіп, үшінші ойыншыға қолына тигізеді және ойын ары жалғасады. Үшінші ойыншы алшы тұрған асықтарды тәйкеге айналдыру керек. (Құлап қалған асықтар үшін ұпай шегеріледі). Төртінші ойыншы тәйке жатқан асықты қайта алшыға ауыстырып кетеді. Ең жылдам және дұрыс қойған топ жеңіске жетеді.

«Кім мерген?» эстафетасы

Әр командада 4 ойыншы, 3 сақа болады. Әр топтың мәресінде 5 кеней тігіледі. Бірінші ойыншы 3 сақаны алып жүгіріп барып, белгіленген сызықтан 3 рет кенейлерді дәлдеп атады да, сақаларды жинап алып екінші ойыншыға әкеліп береді. Осылай қалған 3 ойыншы жалғастырады. Топтар жылдам және тигізген асықтарына қарай ұпай алады.

«Кеней қағу» эстафетасы

«Кеней қағу» эстафетасында бірінші ойыншы қойылған кедергілер арасымен өтіп келіп мәреде тұрған екі кенейдің бірін жоғарыға лақтырып, екіншісін жерден алады да, лақтырған кенейді қолындағы кенеймен қосып жерге түсірмей қағып алып, асықтарды орнына қояды. (Бірінші мүмкіндікте қаға алмаса тағы екі рет қағады, үш мүмкіндікте де қаға алмаса асықтарды орнына қойып тобына қайтады). Ойыншы тобына қарай жүгіріп келіп екінші ойыншыға қолын тигізеді. Екінші, үшінші, төртінші ойыншылар осылай жалғастырады. Қай топ асықтарды дұрыс қағып, эстафетаны жылдам аяқтайды, сол топ жеңіске жетеді.

БЕС КЕНЕЙ ҮСТЕЛ ОЙЫНЫ

Ойынның мақсаты: Бүлдіршіндердің ойлау қасиетін дамыту, асық ойынын жан-жақты дамыту.

Ойын ережесі: Ойынды тақта немесе алаңда екі ойыншы ойнайды. Он үш оюлы шеңберден тұратын тақтада, бес кенейден екі түсті асықтарды бір ойыншы бүк жағымен, екінші ойыншы шік жағымен қойып ойнайды. Бүк жағымен ойнайтын ойыншы ойынды бастайды. Ойын кенейлерді оюлы шеңберден, оюлы шеңберге жылжыту арқылы жалғасады. Ойын барысында кенейлерді алға, артқа, оңға, солға жылжыта отырып қарсыластың кенейі аттау арқылы алу, ойын қарсыластың кенейлері таусылғанша жалғасады, бірақ кенейлерді жылжытқанда арасында оюлы шеңбер қалып кетпеуі керек. Ойында кенейі таусылмаған ойыншы жеңіске жетеді.

«Бес кеней ойыны» бастауыш сынып білім алушылары және мектепкедейінгі тәрбиленушілері асықтың не нәрсе екенін біліп, асықтың түрлерін үйреніп білу. Асық ойыны ептілікке, мергендікке, төзімділікке, қырағылыққа, сабырлыққа үйрететінін түсіндіріп ой санасына қалыптастыру. Балабақша аясында жас ерекшелігіне сай жарыстар ұйымдастырып ұлт санасына қалыптастыру. Кішкентайынан асық ойнап қалыптасқан бала мектеп жасына келгенде, тіпті ересек кезінде асық ойнауға икемді болып «асық ату» және «Бес асық» ойындарын ойнап кетуге икемді болады. «Бес кеней» ойыны денсаулыққа пайдасы көзге жаттығу, қолдың моторикасына жақсы көмектеседі.

Асық ойыны жарыс, не жаттығу өткізуге арнайы орынды талғамайды, үй ішінде, ашық алаңдарда, оқу орындарында, мектеп, балабақшада өткізуге болады.

Асық ойнаған адам жылдамдықпен ептілікті, шыдамдылықпен сабырлықты, тәртіп пен мергендікті жастайынан санасына сіңіреді.

Ертеде халқымыз асықты жас кезінен бастап, тіпті сәби дүниеге келмей жатып, жас нәрестеге арнап асық жинайтындар да болған. Асық тұла бойы құдіретке тұнған күш іспетті.

Асық ойыны бір мезгілде бірнеше адам ойнайтын асық ойынының түрлерінен ойыншының намысы ойанып, қатарымнен озсам деген талпынысты бойға қасиет қылып сіңіреді. Асықтың атып ойнайтын түрлері үнемі қимыл-қозғалысты қажет ететіндіктен, денені қыздырып, бойдағы қан айналымын жақсартады. Үнемі отырып-тұру, жүрелей отыру, тізені жартылай бүгу, жиырылу, ширығу адамдардың денесін шынықтырып, аяқ-қолдағы буын ауруларының алдын алады.

Асық ойындарының тәрбиелік мәні де зор.

АЛАҢДАҒЫ АСЫҚТАР ЖАРЫСЫ

Кадыров Нурхат Асхатович,
*Астана қаласының №111 орта мектебінің дене
шынықтыру пәні мұғалімі,
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы*

Қазақ халқының ұлттық ойындарының бірі – асық ойыны. Бұл ойын – тек балалардың ғана емес, үлкендердің де сүйікті ойыны болып табылады. Асық – қой немесе басқа да малдардың сүйегі, ол ойынның негізгі құралы болып табылады. Асық ойыны ғасырлар бойы қазақтың мәдениетінде орын алып, бүгінгі күнге дейін өз құндылығын жоғалтқан жоқ.

Асық ойынының тарихы өте тереңде жатыр. Ол көне замандардан бері қазақ халқының тұрмысында қолданылып, бүгінге дейін ойналып келе жатқан ойындардың бірі. Асық ойыны балаларды ғана емес, үлкендерді де спортқа тарту арқылы олардың денсаулығын жақсартады, ептілік, жылдамдық, шеберлік және зейінділікті арттырады.

Асық ойыны тек көңіл көтеру емес, сонымен қатар балаларға тәрбие беретін ойын болып табылады. Бұл ойын балалардың ептілігін, шапшаңдығын, ойлау қабілетін дамытады. Ойын барысында балалар достыққа, әділдікке, жеңіске жетуге ұмтылуға үйренеді. Сонымен қатар, асық ойыны балалардың ұжымда жұмыс істей алу қабілетін арттырады, өйткені ойын көп жағдайда топ болып ойналады.

Асық ойыны – ұлттық спорттың бір түрі, ол қазақ халқының мәдени мұрасы ретінде сақталып келеді. Бұл ойын тек балаларға ғана емес, барлық ұрпаққа маңызды сабақ береді. Біздің міндетіміз – осы ойынды болашақ ұрпаққа жеткізу, оны сақтап қалу және насихаттау. Асық ойыны арқылы балалар тек денсаулықтарын жақсартпай, рухани дүниесін байытады, ұлт мәдениетіне деген сүйіспеншілігін арттырады.

Ойын ережесі: Асық иіру-қазақтың дәстүрлі ұлттық ойындардың бірі, ол балалардың ептілігі мен шапшандығын арттыруға арналған. Асық ойынында асықтың түрлі ережелер мен тәсілдермен иіріліп ойналатын бірнеше ойын түрлері бар. Міне асық иіру арқылы ойналатын ойын келесі ойын түрін ұсынамын. Ойын атауы: «Асық иіру арқылы алаңдағы асықтарды жарыстыру». Бұл ойынның негізгі мақсаты: асықтарды алшысынан немесе тәйкі түсіріп, көлікті алға жылжыту арқылы сөреден мәреге бірінші жету. Бұл ойынға 5-12 жас аралығындағы балалар қатыса алады. Ойынға 2 немесе 6 ойыншы қатыса алады.

Арнайы тігілген дорбадан қатысушылар кезегімен қолдарын салып асық алып шығады. Алдын ала қалташаға 6 түске бойалған асық салынады. Әр ойыншы таңдалған түсті асықпен тиісті жолаққа барып тұрады. Ойыншылар орындарына орналасып болған соң, бірінші жолақтағы ойыншы асығын иіріп ойынды бастайды.

Егер ойыншының асығы иіргенде алшы немесе тәйкі түссе, ол көлігін бір қадам белгіленген сызыққа ілгері жылжытады және екінші рет иіруге мүмкіндік алады.

Егер ойыншының иірген асығы шік немесе бүк түссе, мүмкіндік келесі ойыншыға беріліп, келесі жолақтағы ойыншы ойынды жалғастырады.

Кезектесіп иіру арқылы қатысушылар асықтары алшы немесе тәйкі түссе көліктерін ілгері жылжытып отырады

Көлігі мәре сызығынан бірінші болып өткен ойыншы жеңіске жетеді.

Ескерту: егер қатысушы кезектен тыс асығын иіріп жіберсе немесе ойын алаңнан шығып кетсе бірінші ауызша ескертіледі, егер ойын барысында тағы қайталанса, сол ойыншының көлігі 1 қадам кері шегіндіріледі. Әр осындай қателіктер үшін көліктер кері шегіндіріліп отырады.

Жеңіске жеткен қатысушы ойын соңында марапатталады.

Бұл ойын балалардың ептілігін, жылдамдығын, қол мен көздің үйлесімділігін жақсартады. Ойын барысында балалар жеңіске жету үшін еңбектену керек екенін түсінеді.

Олар тек өз ептілігіне сеніп, әділ ойынға үйренеді. Әр мүмкіндікті, қадамды ойластырып жасаудың маңызы зор. Бұл балаларды сабырлыққа, өз-өзін бақылауға үйретеді.

Қатысушылар ұлттық киім кигені дұрыс.

Бұл ойынды барлық мектептерде және балабақшаларда ойнауға болады.

Бұл ойын сонымен қатар қазақ халқының дәстүрлі асық иіру ойынын заманауи көлік ойынымен үйлестіреді. Балалардың асық иіру ойындарына деген қызығушылығын арттырады және қолдың моторикасын дамытады.

Ойын алаңының сызбасы:

Жалпы алаң ұзындығы -2м 60см

Ойын аланының ұзындығы –2м

Ойын алаңы ені-1,5м

Сөре сызығы аралығы -30см

Мәре сызығы аралығы-30см

Ойынға 6 көлік қатысады

Ойын алаңы, 6 түске бөлінеді; жасыл, көк, сары, қызыл, ақ.

Көліктердің ойын алаңында ілгері жылжу сызығы аралығы-15см

Сөреден мәреге жету үшін әр көлік 9 рет жылжиды.

Қорытынды: «Асық иіру арқылы асықтарды жарыстыру» ойыны балалардың физикалық дамуын жақсартуымен қатар, ойлау қабілетін, әлеуметтік дағдыларын, мінез-құлықтарын да жетілдіреді. Сонымен қатар, бұл ойын балаларға – ұлттық дәстүрлерді сақтауға, мәдени мұраны бағалауға көмектеседі.

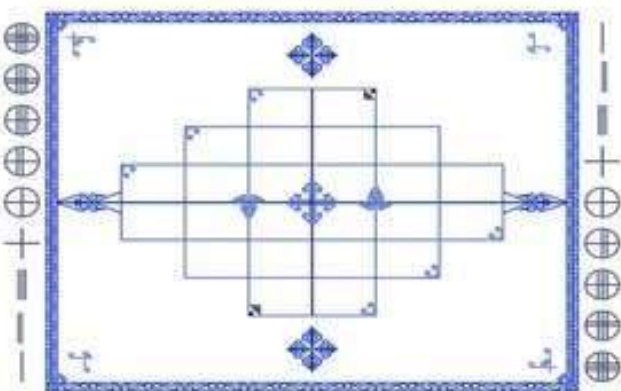

ҰЛТТЫҚ ОЙЫН «ХАН ДОЙБАСЫ»

Әнуар Қабдолда,

*Бүлдіршіндерге арналған «Тәуелсіздік әліппесі»
атты көрнекі құралдың авторы, «Хан Дойбысы» қазақтың ұлттық ойынының
авторы, зерттеуші, этнограф.
Талдықорған қаласы, Қазақстан Республикасы*

Қазақтың ұлттық ойындарының бірі – «Хан Дойбысы». Бұл ойын ертеректе хандар мен билер арасында кең таралған. Бір ерекшелігі бұл ойын тұрғысынан ғана емес, ел басқарудағы саяси құрал ретінде де пайдаланылған. Сол себепті де халық арасында кең таралмай, хандар мен билер арасында қалып қойған.

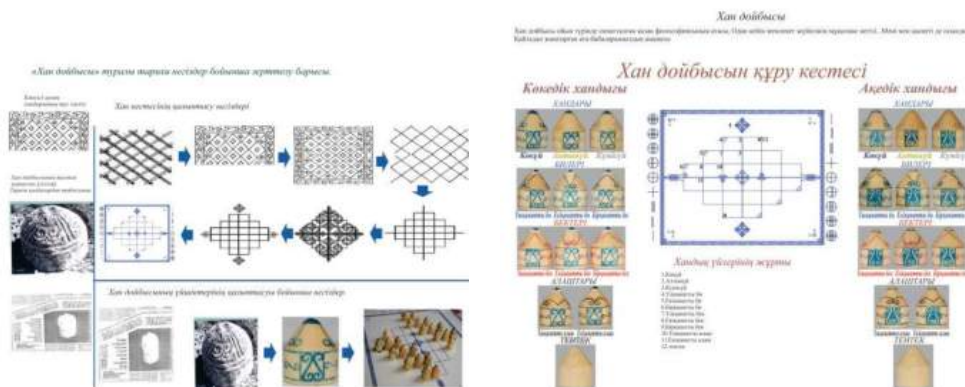
«Хан Дойбысының» қазіргі біз білетін дойбыдан айырмашылығы бұл жерде қазақ хандығының демократиялық билік жүйесінің құрылымы ойын түрінде құралған. Біздің түсінігімізде дойбы ойыны текті және тексіз болып екіге бөлінеді. Тексіз дойбы - бізге күнделікті таныс дойбы ойыны. Қай тас бірінші олып межеге жетсе, сол би бола алады. Кім мықты болса, сол ел басқарады деген сөз. Ал текті дойбы дегеніміз - "Хан Дойбысы". Оның өзінің Ханы, Тентегі және қарашасы болады (бұлар да шахматтағы фигуралар сияқты). Тор көз тақтада әрқайсысының өз қызметі бар. Қайсысы ерлік жасаса да, өз дәрежесінен бір елі ауытқымайды. Хан ханы болып, би биі болып қала береді.

Алдыңғы тор көз тақтасын ертедегі соғыс алаңы ретінде қарайсыз. Кіинің ақыл - айласы жоғары, саяси белсенділігі мол болса, сол адам жеңіске жетеді. Астары тұнып тұрған философиялық ой. Ең таңғажайыбы ол - кестесінде . Кесте "астрономиялық" жұлдыздық тағылымдардан бастап, философия, экономика, мәдениет, саясат, мемлекет құру жүйесі, демократия сынды сан саланы бір арнаға тоғыстырады.

Бұл ойын балаларды тәрбиелеп, ойлау саласын арттыруға көмектесетін таптырмас ұлттық ойын түрі екен. Ата-бабаларымыздың текті әрі мықты саясаткер болғандығының белгісі іспетті.

«Хан дойбысы» 2008 жылы ҚР туризм және спорт министрлігі тарапынан ұлттық спорт түрлері болып бекітілген болатын. Содан бері «Хан дойбысы» көшпенділер федерациясы ел игілігіне мүмкіндігінше қызмет жасап келеді. (<https://www.google.kz>)

Ұлттық спортымыздың қай түрі болсын жас ұрпақты төзімділік пен шеберлікке, ұлтжандылыққа баулумен қатар, ерік жігерін шындауға косар үлесі көп екенін аңғару қиын емес. Алайда, бүгінгі таңда осындай құнды - ұлттық ойындарымыздың орнын батыстың технологиялық атыс-шабыс мультфильмдері мен ойындары басып бара жатқаны жанымызға батады.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері қарай көптеген құндылықтарымызды жаңарттық. Жаңғырттық. Деседе, қолға алынбай жатқан әлі талай ұлттық ойындарымыздың бар екені анық.

Бүгінде еліміздің әр түкпірінде екі күннің бірінде әр түрлі спорт сайыстары өтіп жатады. Сол спорт түрлерінің бірі қазақ топырағына ертеден таныс болса, кейбіреулері кейіннен келген, тіпті, бұрын не екенін білмейтін спорт түрлері. Мысалы, «қаратэ» сияқты спорт түрлері елімізге тәуелсіздік алғаннан кейін келді. Міне, осындай спорт ойындарының елімізде кең етек алуына ерінбей еңбек етіп, терін төгіп жүрген қазақ азаматтарының да қатары жыл сайын артып келе жатқанын күнделікті өмірде көріп жүрміз. Әрине, әлемдегі әр спорт түрін меңгергеніміз өзімізге жақсы. Бірақ, өз ұлтымыздың ұлттық ойынын естен шығару елдігімізге сын екенін де ұмытпауымыз керек.

Осы орайда, екі мысал келтіре кетейік, аз ғана жылдар ішінде корей халқы қажырлы еңбегінің арқасында өздерінің «таэквондосын», жапондықтар «дзюдо» күресін Олимпиада

ойындарының бағдарламасына енгізіп үлгерді. Ал, біздің бірде-бір ұлттық ойынымыз Олимпиада ойындары түгілі Азиада ойындарының бағдарламасына енбей келеді.

Соңғы жылдары төл күресіміз - қазақ күресін кең көлемде дамытуға күш салып жатырмыз. Бұған да шүкір дейміз. Дегенмен кейбір ұлттық спорт ойындары ескерілмей, ұмытылып бара жатқаны жанымызға батады. Соның бірі көнеден келе жатқан қазақтың ұлттық ойыны - хан дейбысы.

Қазақтың хан дейбысы - ұлттық спорт түрінің бірі болып табылады. Осыдан бірнеше жылдар бұрын аталмыш ойын түрін елмізде дамытуға Әнуар Қабдолдаұлы мен Қайрат Жақияұлы есімді азаматтар ұйым құрып, ойынға арнайы патент алған болатын. Осындай ұлт өнеріне жанашыр адамдардың еселі еңбегінің арқасында Хан дейбысы қазақ елімен қайта қауышқан еді.

Алайда, бұл игі бастама соңғы жылдары жалғасын таппай қалды. Тіпті, ел ішінде жарыстар да ұйымдастырылып жатқан жоқ.

Бұл ойынның тарихы тым тереңде жатыр. Айталық, зерттеушілер Алматы облысы Есік қаласы маңынан табылған «Алтын адамға» қазба жұмыстарын жүргізу барысында хан дейбысының ойын тастарын да қоса тапқан болатын. Киіз үй пішіндес тастар әртүрлі қазақы ою-өрнектермен нақышталып, пілдің сүйегінен жасалынған. Археологиялық зерттеулердің нәтижесінде ғалымдар бұл тастардың қолданыста болған мерзімін үйсін мемлекетінің заманымен сәйкестендіріп отыр.

Хан дейбысы ойынының ерекшелігі - мұнда қазақ хандығының, демократиялық билік жүйесі ойын түрінде көрсетілген. Жалпы дейбы ойыны - адамзат ақыл ойының жемісі.

Бұл ойынның негізгі атауы «Қазақтың дана би дейбысы» екен. Бірақ, кейіннен халыққа түсінікті болуы үшін арнайы «хан дейбысы» деген атау берілген. Оның да өзіндік мәні бар. Бұл спорт түрін насихаттаушылардың сөзіне сүйенер болсақ, «хан дейбысы» сонау ертеректе мемлекет тізгінін ұстаған хандардың, билердің арасында кең таралған ойын түрі. Кезінде хан, би секілді тұтас мемлекет тізгінін қолына ұстаған бабаларымыз қазақтың «дана би» дейбысын тек ойын тұрғысынан емес, ел басқарудағы саяси құрал ретінде де пайдаланған екен. Сол себепті де қарапайым халық арасында ашық жарияланбаған, кейіннен хандық дәуір аяқталған соң қарапайым халықтан алшақтап қалса керек.

Жақында аталмыш спорт түрі туралы мынадай жазбаны оқып қалдым: «Төртеу түгел болса төбедегі келеді, алтау ала болса ауыздағы кетеді» деп халық арасында көп айтылып жүрген мақалды, «Төртеуіміз көпке түсінікті, яғни, төрт құбыламыздың тең болып, тура жолдан ауытқымай жүруіміз. Ал, алтау дегеніміз кім? Алтау ол - «хан дейбісы» ойынының кейіпкерлері. Таратып айтар болсақ: Хан, Би, Бек, Алаш, Тентек, Қараша. Енді, жоғарыда айтып өткен мақалды талдап айтып берер болсақ, әлгі ханның айналасындағылардың барлығы қашанда басшысына құлақ асып, қилы қыстау заманда бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығаруы тиіс. Қысқасы, алтау ала болмауға тиіс. Бұл ойынға қатысушы екі адам ханның рөлін атқарады. Ал, хан болғаннан соң, қол астында біршама халық болады. Сондай-ақ жауларың да болатыны сөзсіз», - деп жазылған екен. Міне, осыдан-ақ бұл ұлттық ойынымыздың қаншалық маңыздылығын, ары жағында үлкен философиялық мән-мағына жатқанын аңғару қиын емес.

Бұл ойында қатысушы екі адам ханның рөлін атқарады. Ал, хан болған соң, қол астында біршама халық болады, сондай-ақ жаулары да болатыны сөзсіз. Алдыңыздағы төрткөз тортақтаны ертедегі соғыс алаңы ретінде қарайсыз. Кімнің саяси ақылы басым болса, сол адам жеңіске жететіндігі белгілі.

Хан дейбісы - білген адамға сыры мен қыры терең, құны өлшеусіз, философиялық мәні зор, болашағы баянды, ата-бабаларымыздан қалған таптырмас мол мұраның бірі болып саналады. Дойбының ең ғажайыбы - оның кестесі. Кесте ою-өрнектермен нақышталған.

Ал, тақтадағы ортақ фигура - қазақтың киіз үйі. Киіз үйдің сыртындағы ою-өрнектері, шаңырағының түсі, олардың дәрежесін, нақтылай айтсақ ханы мен қарашасын, би мен

батырын анықтауға көмектеседі. Хан кестесі жеті қазына мен жеті ырыстан құралады. Ондағы төрт қанатты ою хан тағының белгісі, «қарашасыз хан болмайды, құйрықсыз құс болмайды» дегендей, ханның екі серігі болады. Оң жағында серкесі, сол жағында қыран бүркіті.

Қорыта келгенде, еліміздің асыл мұрасы болып сақталған хан дейбісі ата-бабамыздан қалған аманат, аманатқа қиянат - күнә. Демек, хан дейбісін дамытып, ұлттық ойымызды өркендетіп биікке жеткізу, әрі ертеңгі ұрпаққа ұластыру бірнеше азаматтың ісі емес. Қайта, барлық қазақтардың парызы болып саналады. Әрі ұлттық ойын түрінің салмағын арттырды. Олай болса, төл ойынымызды дамытуға бірге күш салайық, ағайын.

Хан дейбісінің дамуы 2004 жылы Жетісу облсы Алакөл ауданынан бастау алып, Жетісу облысында кеңінен таралып, 1000-ға жуық оқушылар қатысты, 200-ден астам оқушы жарыстарда үздік ойыншылар қатарында келеді. 2021 жылға дейін Республиканың Астана, Алматы қаласында түрлі шаралармен жалғасуда.

Хан дейбісі бүгінгі ешбір оқу орны бере алмайтын үш ұлы білімді жастар мен жасөспірімдерге беріп келеді.

1. өзін-өзі басқару;
2. капитал басқару;
3. мемлекет басқару.

Хан дейбісі ойын түрінде сыйпатталған ата-бабамыздың ұлы данышпандығының жасампаздығы болып табылады. Тұлабойы толған қазыналы білім, ілімнің атасы болсада 20 жыл бойы Қазақстаннан қолдау таппай қорланып жүр.

Дене шынықтыру сабағында Күнделік.kz порталы арқылы жұмысты ұйымдастыру

Бисембаева Айгүл Сейітмұратқызы, ҚР Оқу-ағарту министрлігінің Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы, Дене шынықтыру саласындағы ғылыми-зерттеу қызметі зертханасының маманы, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Қазіргі таңда оқушы мен мектеп, мектеп пен ата-ана арасында байланысты ұйымдастыру мәселесі өзекті мәселелердің бірі. Соның бір көрінісі қазіргі қоғамда оқушының, жасөспірімнің қоғамда өз орнын тауып, заман талабына сай өмірге ыңғайлануы. Ол үшін баланың шыңдалып шынығуы, дене тәрбиесімен қатар спорт түрлеріне икемделуі де маңызды. Ата-аналарға баланың сабаққа қатысқандығы, алған бағасы, өткен тақырыбы секілді ақпараттарды Күнделік.kz платформасы арқылы тексеру мүмкіндігі берілген. Kundelik.kz.- бұл хабар алмасуға арналған жабық әрі замануи орта. Бұл жүйе қазіргі уақытта еліміздегі барлық мектепте енгізілген электрондық портал. Бұл жүйе оқу процесін жеңілдетеді. Ата-ана - мұғалім – оқушы арасындағы үш жақты байланыс "Күнделік" жобасы арқылы нығая түседі. Кез-келген ата-ана ғаламтор арқылы сол жүйеге кіріп, баласының үлгерімін қадағалайтын және мұғалім сабақ кестесіне сәйкес, электронды журналға баға қоятын платформа болып табылады.

Әрбір өңірдегі білім беру ұйымдары ұстаздарының жұмыс жасауына арналған ыңғайлы платформалары бар. Kundelik.kz.- платформасын зерделейтін болсақ, мұнда көбінесе дене шынықтыру пәнінен басқа пәндер бойынша ақпарат толық берілген. Яғни, сабаққа қатысуы, қандай тақырып өтіп жатқандығы, баланың тоқсан сайынғы үлгерімі т.с.с. Дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері де әр спорт түріне байланысты берілген нормативтер бойынша кестелер толтырып отырады. Алайда бұл ақпараттарды тек дене шынықтыру мұғалімдері толтырып, өздері ғана көре алады. Осы себепті келесі күрделі әрі ата анаға маңызды сұрақ туындауы мүмкін. Әрбір ата-ана өзінің баласының дене тәрбиесіне қатысқандығы, оның жыл сайын (оқу жылының басы мен аяғында) өсу және даму қарқынын (бойы мен салмағын) қарап отыру, орындалған жаттығулар мен спорт түрлерінің атауы, баласының қай спорт түрінен ептілігінің бар екендігі, егер оқушы белгілі бір спорт түріне қатысса, оның жетістігі секілді деректердің болуын қалауы мүмкін. Осыған байланысты Күнделік.kz платформасының дене шынықтыру бөлігінің келесі көрсеткіштермен толықтырылуы ұсынылады.

Күнделікте келесі көрсеткіштерді қосу арқылы ата-аналарының оқушыға қатысты келесі маңызды ақпараттарды көруіне болады:

Күнделік.кз-тегі ата-аналарға арналған ақпараттар

1. Баланың жыл сайынғы даму қарқыны, яғни салмағы мен бойының өлшемдері;
2. Сыныпта өткен тақырыбы мен орындалған жаттығуы, спорт түрлеріне қатысқандығы;
3. Баланың қай спорт түрінен басым түсетіндігі туралы мәлімет;
4. Оқушының сабаққа қатысқандығы не қатыспағандығы туралы мәлімет;
5. Оқушының дене шынықтыру сабағынан алған бағасы туралы мәлімет;
6. Оқушының спорттағы жетістігі туралы мәлімет.

Қорытындылай келе, дене шынықтыру мұғалімдері жоғарыда аталған ақпараттарды Күнделікте қосу арқылы ата-анаға өз баласының дене шынықтыру сабағынан алған бағасын, оның даму қарқынын, өткен сабағын қадағалауына және толық ақпарат алуына мүмкіндік береді.

САДАҚ АТУ СПОРТЫ

Қазбек Диляра Мұхтарқызы,

*«Бал-Айбике» ұлттық сауықтыру бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы*

Елімізде мерген жастар қатары көбейіп келеді. Бүгінде Дәстүрлі садақ ату спортымен айналысып жүргендердің қатары екі мыңнан асады. Ұлттық құндылықты жаңғырту жолында өңірлерде арнайы орталықтар да ашылып жатыр. Мұндай орталықтардың саны қазір 15-ке жетті.

Былтыр «Дәстүрлі садақ ату» өнері Мәдениет және спорт министрлігінің бұйрығымен спорт түрі ретінде ресми танылды. Содан бері елімізде республикалық және қалалық деңгейдегі жарыстар жиі ұйымдастырылып келеді. Бұдан жеңген спортшылар спорт шебері, спорт шеберіне үміткер және халықаралық жарыстан орын алған жағдайда халықаралық дәрежедегі спорт шебері атанады. Жуырда ғана Астана қаласының чемпионаты өтті. Онда 80-ге жуық сұрмерген бақ сынасты. Жарысқа 18-24 және 24 жастан жоғары азаматтар қатысты.

– Чемпионат төрт түрлі нысана бойынша өтті. Олар былай жіктеледі: түріктің пута нысанасы 70 метр (ерлер арасында), 60 метр (әйелдер арасында) (9 оқтан 7 мүмкіндік), Орта Азия нысанасы 35/40 метр (5 оқтан 6 мүмкіндік), қалқан нысанасы 60 метр ерлер, 50 метр әйелдер (7 оқтан 7 мүмкіндік) және Жамбы нысанасы 30 метр (ерлер мен әйелдер) (5 оқтан 3

мүмкіндік). Барлық спортшыларға бірдей төрт нысанада бақ сынау мүмкіндігі берілді. Әр нысана бойынша анықталған жеңімпаздар бағалы сыйлықтармен бірге 23-27 маусым аралығында Алматы облысының Қарасай ауданында өтетін Қазақстан Республикасының чемпионатына қатысу мүмкіндігіне ие болды. Бұл сайыстың ерекшелігі – қазақтың дәстүрін сақтайтын ұлттық нақыштағы киіміміз. Сайыста тек спорт дамымайды, онымен қоса қазақтың рухы жаңғырып, ұлттық спортқа деген сүйіспеншілік артады. Соңғы үш жылдың ішінде дәстүрлі садақ атуға деген қызығушылық артты. 32 жылдың ішінде қазақтар енді ғана қазақ екенін сезініп жатыр, – деді «Дәстүрлі садақ ату» академиясының негізін қалаушы Диас Ахметов.

Ұлттық спорттың бұл түріне қыз-келіншектерден бөлек, 7 жастан 70-ке дейінгі ақсақалдар да қызығушылық танытып жүр. Солардың бірі – 60 жастағы Асқар Ахметов. Мергеннің садақ атумен айналысып жүргеніне үш жылға жуықтапты.

– Садақ ату – мергендік спортының бір түрі. 1900 жылдан бері жазғы Олимпия ойындарының тізіміне кірген. Бүгінде осы спорт түрімен әлемнің 140 елінде айналысады. Шыдамдылық, жүйке мықтылығы, өткір көз және қуатты қол – осының барлығы садақпен атқанда жеңіске жету үшін қажет. Әр сайыс – өзімізге сынақ. Қандай дәрежеге жеттік, қай жерден қателік жібердік деген сияқты олқылықты әрбір жарыс сайын түзетіп отырамыз. Дәстүрлі садақ атумен айналысып жүрген ең үлкен жастағы қатысушы болғасын, жастармен жаттығу арқылы олардан қуат аламын. Немереммен, баламмен жасты қатысушылар бар, – деді А.Ахметов.

Жарыста республикалық «Дәстүрлі садақ ату» федерациясының спорт менеджері әрі мерген Бақберген Сәлімов аса қырағылығымен жебесін нысанаға дөп тигізіп, көптің арасынан топ жарып бірінші орынды қанжығасына байлады.

– Мұндай іс-шара елордада осымен екінші рет өтіп жатыр. Игі іске Астана қаласының Дене шынықтыру және спорт басқармасының, Астана қаласы әкімдігінің Спортты олимпиадалық емес түрлері бойынша дамыту дирекциясының және Астана қаласының «Elorda Sadaq Atu» дәстүрлі садақ ату федерациясы мұрындық болды. Бұл спорт біздің қанымызда бар. Дәстүрлі садақ ату – бұқаралық спортқа бейім спорт түрі. Мұны ұйымдастыруға садақ пен оқ және алаң болса жеткілікті. Сол себепті федерация бұқаралық спорт түріне айналдыруға жұмыстанып жүр. Біз бұған дейін бірінші Қазақстан чемпионатына қолына садақ ұстай алады-ау деген азаматтарды іріктесек, екінші чемпионатқа бір жылдың өзінде, әр өңірден кәсіби мергендер іріктелді. Алдағы уақытта елорда күніне орай, Азия чемпионаты да ұйымдастырылмақшы. Бұрын халық арасында садақ жасайтын шеберлер санаулы-ақ еді. Қазір шетелмен тәжірибе алмасудың, халықаралық жарыстарға кәсіби мергендердің қатысуының арқасында біздің шеберлер Түркия, Мажарстан сынды елдердің садақ жасаушы шеберлерімен тәжірибе алмасып, біртіндеп өз елімізде жасап жатыр. Садақ ату өнерінің арқасында өз елімізде де ұсталық, зергерлік, ұлттық киім сияқты мұраларымыз жаңғырып жатыр. Бір айта кетерлігі ұлттық киімсіз мергендер алаңға шықпайды. Тіпті аяқкиім ұлттық нақышта болмаса, жалаңаяқ жүруге тура келеді. Бүгінде федерация осы ережені қатаң сақтап отыр. Сондай-ақ бұқаралық спортты дамыту бойынша магистрлік жобамызды алып, осы садақ ату спортын ғылыми түрде зерттеуді де қолға алдық, – деді Б. Сәлімов.

Бес қарудың бірі саналатын садақ ату өнерін дамыту алғаш 2019 жылы шілде айында «Sadaq aty» республикалық дәстүрлі садақ ату федерациясы» қоғамдық бірлестігінің ашылуымен басталған. Алғашқыда мергендер сапында 50-ге жуық спортшы ғана болған. Тіпті Алматы мен Астана қаласында садақ атуды екі мектеп қана үйреткен. Міне, араға төрт жыл салып, қажырлы еңбек пен төккен тердің арқасында әр өңірде федерация мен садақ ату мектептері ашылған. Кәсіби спортшылардың саны да мыңнан асқан.

Алғаш ашылған уақытта кішігірім залдарда жаттығып жүрдік. Қанымызда бар дүние болғандықтан қарқынды дамып, қызығушылық арта түсті. Сосын федерациядан бөлек жекелеген садақ ату орталығын ашу керек болды. Биыл мамыр айында ойымызға алған дүниені іске асырып, «Садақ ату» академиясын аштық. Бүгінде орталыққа келушілердің саны көп. Қолдан келгенше, сабағымызды өткізіп, тарихын таныстырып, одан кейін теориямен таныстырып жатырмыз. Бойдағы рухты оятқаннан кейін садақты қолға беріп атқызамыз. Сол кезде нәтиже мүлдем жоғары болады. Орталықтың негізгі мақсаты – тарихтан сыр шерту арқылы ұлттық дүниемізді жаңғырту, таныту. Оны жастарымызға насихаттау. Осыдан үш-төрт жыл бұрын садақты зерттеп қана жүрдік. Ал қазіргі кезде толық жаңғыру үдерісі жүріп жатыр. Дәстүрлі садақ атумен қатар қазақтың дүниесі жаңғырып келеді. Бүгінде федерация президенті Айдос Мұқатаевқа, Ұлттық спорт түрлері қауымдастығына, Ұлттық және ат спорты түрлері орталығына алғысымыз шексіз. Өйткені олар біз секілді мергендердің ынтасын, еңбегін көріп бағалап, үнемі жәрдемдеседі. Бірі іс-шараларымыздың жүлде қорына, екіншісі Ұлттық құраманың жарыстарға бару шығындарын өтесе, үшіншісі осы бағыттағы жобаларды жүзеге асыруда қолдан келер көмектерін аяп қалып жатқан жоқ, – деді Д.Ахметов.

Жалпы, отандық сұрмергендердің халықаралық аренада да асығы алшысынан түсіп жүр. Мәселен, дәстүрлі садақ атудан IV Дүниежүзілік көшпелілер ойындарында ел қоржынына 1 күміс медаль түскен. Сондай-ақ, былтыр мамыр айында Түркия елінің Станбул қаласында жыл сайын өткізілетін «Fetih Kurası» халықаралық турниріне Қазақстанға 14 квота беріліпті. Бұл турнирге садақшылардан ерлер және әйелдер санаттары бойынша қатысқан.

– 2022 жылғы 29 қыркүйек пен 2 қазан аралығында Түркияның Изник қаласында өткен IV Дүниежүзілік көшпелілер ойындарына 13 садақшымыз бақтарын сынап көрді. «Түрік нысанасы» бойынша садақшы Қасымхан Қанат 105 спортшының арасынан шешуші сынға шығып, 2-орынға ие болды. Биыл еліміздің ұлттық құрамасына дәстүрлі садақ атудан 36 спортшы енгізілді, – деді «Дәстүрлі садақ ату» академиясының аға бапкері Диас Ахметов.

Айта кетейік, келер жылы Қазақстанда V Дүниежүзілік көшпелілер ойындары өткізіледі. Дәстүрлі садақ атудан Қазақстанның ұлттық құрама командасының мүшелері осы дүбірлі додаға қатысып, бақ сынауға дайынбыз деп отыр.

Асық жинау- ата-баба дәстүрі

Сыздықова Райхан Шекербековна, Түркістан облысы, Шардара ауданы, № 1 М. Әуезов атындағы мектептің дене шынықтыру мұғалімі

Шардара қаласы -қазақтың дәстүрлерін берік сақтаған өңірлердің бірі. Мұнда асық ойыны ерекше дамыған және бүгінгі күнге дейін жасөспірімдер арасында кеңінен таралған жыл сайын ұлттық ойындарға арналған жарыстар ұйымдастырылып жастардың қызығушылығын арттырып келеді. Шардара

өңірінде асық ойыны тек ойын ретінде ғана емес, ұлттық спорт ретінде насихатталып келеді. Мақсаты: Оқушылардың ұлттық спорт ойындарына деген қызығушылығын арттыру, олардың дене тәрбиесін жетілдіру, ұлттық құндылықтарды сақтау және салауатты өмір салтын қалыптастыру.

Міндеттері:

1. Оқушыларды қазақтың ұлттық спорт ойындарының тарихы, түрлері, ережелері және маңызымен таныстыру.
2. Оқушылардың ұлттық ойындарға қатысу дағдыларын қалыптастыру.
3. Оқушылардың физикалық дайындығын, күшін, төзімділігін, шапшаңдығын, икемділігін және ептілігін дамыту.
4. Оқушылардың ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін, патриоттық сезімін және ұлттық мақтаныш сезімін арттыру.
5. Оқушылардың салауатты өмір салтын ұстануға, спортпен тұрақты түрде шұғылдануға ынталандыру.
6. Оқушылардың топта жұмыс істеу, өзара көмек көрсету, ынтымақтастық және әділ ойын принциптерін қалыптастыру.
7. Ұлттық спорт ойындарын кеңінен насихаттау және дамыту.

Асық ойынының тарихы. Асық ойыны қазақ халқының ежелден келе жатқан ұлттық ойыны.

Ол мал шаруашылығымен тығыз байланысты. Қазақ халқы асықты ежелден балалардың ептілігін, мергендігін, шыдамдылығын дамыту мақсатында қолданған. Асық ойындары көшпелі өмір салтына бейімделген, кез-келген жерде ойнауға ыңғайлы. Асық төрт түлік мал мен аңдар тілерсегінде болатын, бітісі бөлек, қызметі аса күрделі, буынға біткен шымыр сүйек. Ешкі, қой, сиыр, түйе асығы үлкен - кішісіне қарамастан сыртқы формасы бір пішіндес, мүсіндес зат. Қазақта асық қасиетті саналады. Баласы ұл болса, бесігінің басына бөрінің асығын іледі. Бөле –жаладан аулақ, шымыр, қайратты болсын дегені. Қыз болса, бесігіне еліктің асығын тағады. Сұлу көрікті болып бойжетсін деп ырымдағаны.

Асық жинау дәстүрі Қазақ балалары асық жинауға ерекше мән берген. Асық – дәстүрлі ойын құралы ғана емес, сыйлық ретінде берілген. Жақсы ойнайтын балалар құрметке ие болған.

Асық ойынының түрлері

Бес асық
Тас қала
Омпы
Құмар
Алшы

Өріс
Хан
Хан талапай
Көтеріспен Атбақыл
Кетсін бір

Бес асық Ойыншылар белгілі бір қашықтықтан асыққа дәл тигізуі керек. Кім көп асық атып түсірсе, сол жеңімпаз болады.

Тас қала Асықтардан мұнара (қалашық) тұрғызады Ойыншы мұнараны дәл көздеп, асықты құлату керек Құлаған асықтарды жинау арқылы ұпай жинайды

Алшы Барлық асықтар жерге тасталады Алшы түскен асықтар жеңіске жетуге мүмкіндік береді

Құмар Әр ойыншы төрт асық лақтырады

Түскен асықтардың комбинациясына байланысты жеңімпаз анықталады

Ханталапай Ойыншылар ортаға көп асық шашады. Барлығы асықтарды тез жинауға тырысады. Кім көп асық жинаса, сол жеңімпаз болады.

Асық ойынының дене шынықтырудағы маңызы

- Көздің көру қабілетін жақсартады.
- Қолдың бұлшық еттерін дамытады.
- Дәлдік ептілік, жылдамдық қабілеттерін жетілдіреді.
- Топтық ойындарда қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Асық ойнау баланың жүйке- бұлшықет жүйесін шынықтырады. Осы мақсатта №1М.Әуезов атындағы жалпы білім беретін мектебінде «Бес асық» ойындарын өткізіп жатырмыз. Қоржынымыздағы 2000-нан астам асықтарды қолдана отырып, ұлттық құндылықтарымызды дәріптеуге үлесімізді қосудамыз.

«Өз тәжірибемнен: асық ойынын насихаттау».

- «Мектептегі асық ойыны сайыстары »
- «Асық ойыны бойынша шеберлік сағаттары»
- «Бес асық» спорт лигасы.
- Бес асық тастарының шығу тарихы тақырыбында семинар сабағы
- Қыздар арасында өткен бес асық ойыны
- Жобаларым мен жетістіктерім.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Сәрсен Наурызбай Темірханұлы,
*Түркістан облысы, Білім беруді дамыту
орталығының бөлім басшысы*

Ұлттық ойындардың ұрпақты тәрбиелеу үдерісіндегі ролі ерекше. Ұлттық ойындардың түрлерін анықтап және оларды оқу үдерісіне кіріктіру мәселесі қазіргі уақытта өзекті.

Түркі халықтарының зияткерлік ұлттық ойындары және оны оқыту үдерісінде қолдану мүмкіндіктері тақырыбының өзектілігін бірнеше факторлармен негіздеуге болады, атап айтсақ:

- а) ұлттық мәдени мұраны сақтау және насихаттау;
- б) оқу үдерісін тиімді және қызықты ету;
- в) жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру;
- г) тілдік құзыреттілікті дамыту;
- д) рухани-адамгершілік тәрбие беру.

Осы факторлар оқу үдерісінде зияткерлік ұлттық ойындарды жан-жақты зерттеп, оқыту үдерісіне тиімді әдістермен енгізудің мүмкіндіктерін қарастырудың өзектілігін анықтайды.

Осыған байланысты біз өз зерттеуімізде түркі халқының зияткерлік ойындары және оны оқыту үдерісінде қолдану мүмкіндіктерін анықтауды *мақсат* еттік.

Түркі халықтарының ұлттық ойындары туралы әдебиеттерді, тарихи деректерді, этнографиялық материалдарды талдау және жинақтап, ойындардың ерекшеліктерін, мақсаттарын, ережелерін анықтауда талдау және жинақтау әдістері қолданылады.

Әртүрлі түркі халықтарының ойындарын салыстыру, олардың ортақ белгілері мен айырмашылықтары салыстырмалы-тарихи әдіс негізінде анықталады.

Осы әдістерді кешенді түрде қолдану арқылы түркі халықтарының зияткерлік ұлттық ойындарының оқыту үдерісіндегі ролін жан-жақты зерттеуге және тиімді қолдану жолдарын анықтауға болады.

Ұлттық спорт түрлері – халықтың өмірімен бірге дамып келе жатқан мәдени жетістіктердің маңызды құрамдас бөлігі. Ұлттық ойындардың түрлерін, мазмұнын ерекшеліктерін көптеген зерттеушілер қарастырған.

Түркі халықтары ғасырлар бойы өздерінің мәдениеті мен дәстүрін сақтап қана қоймай, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп келеді. Солардың бірі – зияткерлік ойындар, яғни адамның ойлау қабілетін, логикасын, есте сақтауын және стратегиялық ойлауын дамытатын ойындар. Бұл ойындар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар танымдық және тәрбиелік маңызы зор құрал ретінде де маңызды.

Қазақтың ұлттық ойындарын зерттеген ғалымдарды бірнеше топқа бөлуге болады: этнографтар, фольклоршылар, педагогтар, тарихшылар және т.б.

Атап айтсақ: этнографтар:

- Шоқан Уәлиханов: Қазақ халқының тұрмыс-салты, әдет-ғұрыптары, ойындары туралы құнды деректер жинаған. Оның еңбектерінде қазақтың ұлттық ойындарының сипаттамасы, ережелері, қоғамдық мәні туралы мағлұматтар бар.

- Әлкей Марғұлан: Қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетін зерттеген көрнекті ғалым. Оның еңбектерінде ұлттық ойындардың түрлері, тарихы, әлеуметтік қызметі кеңінен қарастырылған.

Фольклоршылар:

- Сәбит Мұқанов: Қазақ фольклорын, соның ішінде балалар фольклорын зерттеген ғалым. Оның еңбектерінде ұлттық ойындарға байланысты жырлар, өлеңдер, мақал-мәтелдер жинақталған.

Педагогтар:

- Ыбырай Алтынсарин: Қазақ балаларына арналған тұңғыш оқулықтардың авторы. Ол ұлттық ойындардың балалардың тәрбиесіндегі маңызын атап өтіп, оларды оқу үдерісінде пайдалануды ұсынған.

Жазушылар:

Ақселеу Сейдімбек: Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәніне ерекше көңіл бөлген. Оның "Қазақтың ұлттық ойындары" атты еңбегінде ойындардың балалардың физикалық, ақыл-ой және рухани дамуына әсері қарастырылған.

Мұратбек Иманғазыұлы: Қазақтың ұлттық ойындары тақырыбында бірқатар ғылыми мақалалар жазған.

Қазақтың ұлттық ойындары жан-жақты қарастырылған еңбектің бірі Ә.Бүркітбаевтың «Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні» (1985) атты жинағы. Мұнда ұлт спорты түрлері мен ұлттық спорт ойындарының балалардың күнделікті өміріндегі алатын орны, тәрбиелік маңызы және ат спорты мен ұлттық ойындардың ережесі қарастырылған. М.Балғымбаевтың «Қазақтың ұлттық спорт ойыны түрлері» (Алматы, 1985) атты еңбегіндегі ат спортына қатысты бәйгеден бастап жорға жарыс, аударыспақ, жамбы ату, аламан бәйге, т.б. жарыс түрлеріне салыстырмалы талдау жасалады. Е.Сағындықовтың авторлығымен жазылған ғылыми монография «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісінде пайдалану» (Алматы, 1993) деп аталады.

Қазақтың ұлттық ойындарын зерттегендердің бұл тізімі әлі де толық емес, бірақ үлес қосқан кейбір ғалымдардың есімдері атап өтілді. Қазіргі таңда да бұл салада зерттеулер жалғасуда.

Соның ішінде қазақтың ұлттық қозғалыс ойындарын спорттық ойындардан ажыратып, алғаш рет бөліп қараған ғалым М.Гуннер қазақ ойындарына топтамалық жіктеу жасай отырып, ұлттық ойындарды оқу үрдісінде пайдалануға ұсыныс жасайды.

Түркі халықтарының дәстүрлі зияткерлік ойындары

Түркі халықтарының арасында кеңінен таралған бірнеше зияткерлік ойындарды атап өтуге болады [1,2]:

1. Тоғызқұмалақ – қазақ халқының ұлттық ойыны, логикалық және математикалық ойлау қабілетін дамытады.

«Тоғызқұмалақ» ойыны қазіргі кезде тек түрік тектес халықтарда ғана сақталып қалған. Қазақ, Қырғыз елдерінде республика деңгейінде ойналады. Оның түрік тектес халықтарда осы уақытқа дейін көнермей сақталып қалуында үлкен мән бар. Ол «мән» тоғызқұмалақ ойынының ережелері, түркі халықтарының наным-сенімдерінің негізінде жасалған. «Тоғызқұмалақ»- көшпенді өмір салтының айнасы. Ол - тірі тарих. Тарихты білутектілік. Бабаларымыз ұрпағымыз ақылды болсын, тектілік құрсын деп осы ойынды бізге аманат етіп қалдырған. «Тоғызқұмалақ» - ойынының ұлы тектілеріміз жасаған рухани негізі - оны әліде сан-ғасыр бойы қорғап, өзінің жұмбақтығымен, рухани құндылығымен көптеген халықтарды тамсандыра береді.

Дәл осы «Тоғызқұмалаққа» ұқсас бір ойын «Калах» ойыны жайлы «Наука и жизнь» журналы 1971 жылы 12 санында жазған еді. «Тоғызқұмалақ» пен Калахты ойындарының тақталарындағы отауларының екі қатар болып орналасуы, екі ойыншының қазандарының да екі шетінде болуы бір-біріне мүлтіксіз ұқсайды. Тек «Калахта алты отауда, ал тоғызқұмалақта» тоғыз отау.

Екі ойында да солдан оңға қарай бір-бір құмалақтың отауларға тастапжүріп отырады. Екі ойында да көп құмалақ жинаған ойыншы ұтып шығады.

2. Мангала – түрік халықтарында кең таралған есептеу және стратегия құру дағдыларын жетілдіретін ойын.

3. Ортама– қырғыздардың дәстүрлі ойыны, шапшаңдық пен жылдам шешім қабылдауға үйретеді, көне түркі дәуірінен бастау алады.

4. Шатар – ортағасырлық шахмат түрі, бұл ойынның тамыры орта ғасырлардағы Орта Азия мен Таяу Шығысқа кетеді. Ойлау қабілетін жетілдіруге арналған.

5. Дүмпілдек – татар және башқұрт халықтарының ойыны, логикалық ойлауды қажет етеді.

Зияткерлік ойындар – оқушылардың білімін жетілдірудің тиімді тәсілдерінің бірі

Зерттеушілер дене шынықтыру деп аталатын дене тәрбиесінің оқушылардың интеллектуалдық белсенділігіне оң әсер ететінін анықтады [3, 4]. Дене шынықтыру жаттығулары, спорт түрлері, би және дене шынықтыру мен денсаулықты жақсартуға ықпал ететін басқа да дене жаттығуларын қамтитын іс-әрекеттердің кең ауқымын қамтиды. Дене тәрбиесінің оқушының интеллектуалдық дамуына қалай оң әсер ететіндігіне бірнеше дәлелдер келтіруге болады:

- Ми қызметін жақсарту. Осы саладағы ғалымдардың зерттеулері физикалық белсенділіктің интеллектуалдық өнімділікке қажетті ми қызметін жақсартуға көмектесетінін көрсетті [4].

Тұрақты физикалық белсенділік мидың жұмысын бірнеше жолмен жақсартады. Біріншіден, жаттығу мидың оңтайлы жұмыс істеуі үшін қажетті оттегі мен қоректік заттарды жеткізе отырып, миға қан ағымын арттырады. Бұл, өз кезегінде, нейрогенезге, жаңа ми жасушаларының өсуіне ықпал етеді, әсіресе гиппокампта, оқу және есте сақтаумен байланысты аймақ. Сонымен қатар, физикалық белсенділік көңіл-күйді жақсартатын, стрессті

төмендететін және когнитивті функцияларды жақсартатын эндорфиндер мен дофамин сияқты нейротрансмиттерлердің шығарылуын ынталандырады.

Олар келесі бағыттарда қолданылуы мүмкін:

1. Математика және логика сабақтарында

- Тоғызқұмалақ және мангала ойындары арифметикалық амалдарды орындау дағдыларын жақсартады.

- Логикалық есептерді шешу қабілетін арттырады.

2. Тарих және мәдениет сабақтарында:

- оқушыларға түркі халықтарының тарихи және мәдени мұрасымен танысуға мүмкіндік береді.

- Ұлттық ойындар арқылы тарихи тұлғалар мен оқиғаларды зерттеу қызықты әрі тиімді болады.

3. Құндылықтар мен дағдыларды дамыту

- Ойындар арқылы оқушылар төзімділік, стратегиялық ойлау, әділдік және жауапкершілік сияқты маңызды дағдыларды меңгереді.

- Командалық ойындар ынтымақтастық пен көшбасшылық қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі.

Қорыта айтқанда, түркі халықтарының зияткерлік ойындары – тек қана ойын-сауық құралы емес, сонымен қатар оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамытуға ықпал ететін маңызды құрал. Білім беру жүйесінде бұл ойындарды тиімді пайдалану оқушылардың пәндік білімін жақсартуға, ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға және ойлау қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді. Сондықтан дәстүрлі зияткерлік ойындарды қазіргі заманғы білім беру процесіне енгізу – болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына жасалған маңызды қадам.

**Дене шынықтыру пәніне арналған заманауи
электронды оқулық туралы кеңейтілген сипаттама**

Кадыров Максат Иманбедиевич, Түркістан қаласының № 31 ЖОМ дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі, Түркістан қаласы, Қазақстан Республикасы

Бүгінгі таңда білім беру саласындағы цифрландыру үдерісі қарқынды дамып келеді. Жаңа технологиялардың арқасында оқу үдерісін тиімді, қызықты және оқушының қажеттілігіне сай бейімдеу мүмкіндігі артып отыр. Осы

бағыттағы маңызды бастамалардың бірі — дене шынықтыру пәніне арналған электронды оқулықтар жүйесін дамыту.

Электронды оқулық – бұл дәстүрлі оқулықтың жаңа, интерактивті әрі цифрлық форматтағы баламасы. Оның басты мақсаты — дене шынықтыру сабағын оқушылар үшін қызықты, қолжетімді, нәтижелі және мазмұнды ету. Заманауи оқыту технологияларын тиімді пайдалана отырып жасалған бұл электронды оқулық жас ұрпақтың денсаулығын нығайтуға, олардың қозғалыс белсенділігін арттыруға және салауатты өмір салтын ұстануға деген қызығушылығын күшейтуге үлкен септігін тигізеді.

Электронды оқулықтың мазмұндық құрылымы

Электронды оқулық 12 бөлімнен тұрады және әр бөлімі спорттың белгілі бір түріне арналған. Бұл бөлімдер арқылы оқушылар әр түрлі спорт салалары бойынша теориялық және практикалық білім алады. Атап айтқанда:

1. Жеңіл атлетика – жүгіру, секіру және лақтыру техникасын үйретеді.
2. Гимнастика – дененің иілгіштігін дамыту және күш-қуат арттыруға бағытталған жаттығулар.
3. Футбол – ойын ережелері, техника және тактикалық әдістер.
4. Волейбол – командалық ойын негіздері мен ережелері.
5. Баскетбол – шеберлікті дамыту әдістері.
6. Қысқы спорт түрлері – шаңғы, коньки тебу және басқа да қысқы ойындар.
7. Стол теннисі – допты беру және ойын стратегиялары.
8. Суға жүзу – қауіпсіздік ережелері және жүзу әдістері.
9. Ұлттық спорт түрлері – қазақ күресі, асық ату және тоғызқұмалақ.
10. Универсиада – халықаралық студенттік жарыстар туралы ақпарат.
11. Спорттағы жарыстардың шынары – еліміздің үздік жетістіктері.
12. «Менің қалам, менің мақтанышым» – жергілікті спорттық іс-шаралар мен чемпиондар.

Электронды оқулықтың ерекшеліктері мен артықшылықтары

Электронды оқулықтың басты ерекшелігі — оның интерактивтілігі мен көрнекілігі. Ол оқушыға тек мәтінді оқып қана қоймай, бейнематериалдар мен анимациялар арқылы қозғалыс техникасын оңай әрі нақты түсінуге мүмкіндік береді. Қосымша артықшылықтары:

- Көрнекілік – бейнематериалдар, суреттер мен анимациялар қозғалысты түсінуді жеңілдетеді.
- Қол жетімділік – оқулықты кез келген уақытта, кез келген құрылғыда қолдануға болады.
- Жеке тәсіл – оқушы өз оқу қарқынына сай материалдарды меңгере алады.
- Үнемділік – қағаз басылымдар қажет емес, барлық материалдар цифрлық түрде беріледі.

Практикалық нәтижелер мен тиімділік

Электронды оқулық оқушылардың спортқа деген қызығушылығын арттырып, түрлі деңгейдегі жарыстарда жетістікке жетуіне ықпал етеді. Қалалық, облыстық, тіпті республикалық сайыстарда жоғары нәтиже көрсеткен оқушылар — бұл әдістің тиімділігінің нақты дәлелі. Мұғалімдер мен жаттықтырушылар спорттық шеберлікті терең меңгертіп, денсаулықты нығайтуда бұл оқулықтың ықпалы зор екенін айтады.

Қорытынды

Электронды оқулық — тек оқыту құралы ғана емес, сонымен қатар болашақ ұрпақтың дені сау, белсенді әрі жауапты болуына бағытталған үлкен әлеуметтік жоба. Ол оқушылардың білім алуын жеңілдетіп, спортты өмір салты ретінде қабылдауына жол ашады. Бұл құрал білім беру жүйесіне спорттық мәдениетті енгізіп, дене шынықтыру сабағын заманауи талаптарға сай түрлендіреді.

Ұсыныстар

Электронды оқулықты білім беру жүйесіне кеңінен енгізу арқылы дене шынықтыру сабақтарының сапасын арттыруға, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға жол ашылады. Оқулықты әрі қарай толықтыру үшін заманауи мультимедиялық технологияларды, жасанды интеллект элементтерін, интерактивті жаттығу тренажерларын қосу ұсынылады.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Абдуллаев Баходир Батырбаевич,
*Түркістан облысы, Түркістан қаласы, Ә.
Науаи атындағы № 13 мектеп-гимназияның
дене шынықтыру пәні мұғалімі, педагог-шебер,
педагогика-психология ғылымдарының
магистрі*

Түркі халықтарының мәдени мұрасы ғасырлар бойы қалыптасып, әлемдік өркениетке елеулі үлес қосқан. Бұл мұраның маңызды бөлігі – зияткерлік ойындар, олар түркі халықтарының интеллектуалдық әлеуетін, логикалық ойлау қабілетін және стратегиялық шешім қабылдау дағдыларын дамытуға бағытталған. Мәселен, қазақтың «Тоғызқұмалақ» ойыны 4000 жылдан астам тарихы бар әлемдегі ең көне логикалық ойындардың бірі ретінде танылса, түріктердің «Манкала» ойыны Орталық Азия мен Африка арасындағы мәдени алмасудың куәсі болып табылады. 2019 жылы ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра тізіміне енген бұл дәстүрлер түркі әлемінің рухани байлығын ғана емес, оның әлемдік мәдениетке қосқан үлесін де көрсетеді. Бүгінгі таңда жаһандану және цифрлық технологиялар дәуірінде түркі халықтарының зияткерлік ойындары ұлттық бірегейлікті сақтау мен жастарды тарихи тамырлармен байланыстыруда ерекше рөл атқарады. Осы баяндамада түркі халықтарының зияткерлік ойындарының тарихи маңызы, қазіргі өзектілігі және болашақ перспективалары нақты деректермен және мысалдармен талданады.

Түркі халықтарының мәдени мұрасы – ғасырлар бойы қалыптасқан, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан баға жетпес қазына. Сол мұраның бір тармағы – зияткерлік ойындар. Бұл ойындар тек көңіл көтерудің ғана емес, ақыл-ойды дамытудың, логикалық ойлауды, тапқырлық пен шешендікті арттырудың құралы ретінде қызмет еткен. Қазіргі таңда осы ұлттық құндылықтарды қайта жаңғырту, оларды болашақ ұрпаққа жеткізу аса өзекті мәселеге айналып отыр.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары ежелгі дәстүрлердің ажырамас бөлігі болып табылады. Қазақ халқының «Тоғызқұмалақ» ойынының тарихы археологиялық деректерге сүйенсек, біздің заманға дейі II мыңжылдыққа дейін барады. Ойын 18 ойықтан (әр қатарда 9-дан) және 162 құмалақтан тұрады, ойыншылар әр қадамда есептеу және тактикалық шешімдер қабылдау арқылы жеңіске жетеді. Түріктердің «Манкала» ойыны да осыған ұқсас ережелермен VII ғасырдан бастап Жібек жолы арқылы таралған. Қырғыздардың «Ордо» ойыны, онда тастарды дәлдікпен лақтырып, нысанаға тигізу керек, көшпелі халықтардың әскери дайындығы мен логикалық ойлауын дамытқан. Өзбектердің «Нард» (нарды) ойыны да ежелгі парсы және түркі дәстүрлерінің синтезі ретінде XIII ғасырдан бері танымал. Бұл ойындар тек ойын-сауық құралы ғана емес, сонымен қатар білім беру және әлеуметтік байланыстарды нығайту құралы болды. Мысалы, көшпелі қауымдарда «Тоғызқұмалақ» ойыны арқылы жастарға математикалық негіздер мен шыдамдылық үйретілсе, «Нард» қоғамдағы әділдік пен шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырған.

Мысал: Тоғызқұмалақ – қазақтың көне дәуірден келе жатқан логикалық ойыны. Бұл ойын – математикалық есептеулерге негізделген, екі ойыншының да жоғары стратегиялық ойлау қабілетін талап етеді. Тоғызқұмалақта ойыншылар 162 таспен ойнайды. Бүгінгі таңда бұл ойын бойынша халықаралық жарыстар өткізіліп келеді, 2018 жылы Астанада өткен Әлем чемпионатына 20-дан астам ел қатысты.

Мангала – Түркия мен Әзірбайжан халықтарында кең тараған ойын. Екі ойыншы арасында ойналады, ережесі тоғызқұмалаққа ұқсас. Түрік елінде бұл ойын балабақшадан бастап үйретіледі.

Зияткерлік ойындардың түрлері және ерекшеліктеріне келсек:

Түркі халықтарының арасында кең тараған зияткерлік ойындар қатарына:

Тоғызқұмалақ (қазақ),

Тогуз коргоол (қырғыз),

Мангала (түрік),

Ауызша сөз сайысы (айтыс элементтері),

Жұмбақ айту және шешу,

Мақал-мәтелмен жауап қайтару ойындары жатады.

Зияткерлік ойындардың тәрбиелік мәні

Бұл ойындар жастарды:

Төзімділікке,

Сабырлыққа,

Стратегиялық ойлауға,

Әділ бәсекелестікке,

Ұлттық құндылықты құрметтеуге тәрбиелейді.

Мысал: Қазақ қоғамында ақындар айтысы да бір зияткерлік сайыс болып есептеледі. Айтыс барысында ақындар логикалық дәлелдер, тапқырлық пен шешендік арқылы бір-біріне уәж айтады. Бұл – ауызша зияткерлік жарыстың ұлттық түрі.

Қазіргі уақытта зияткерлік ойындардың маңызы арта түсуде. Түркі әлемінде бірқатар бастамалар іске асуда:

Қазақстанда Тоғызқұмалақ федерациясы жұмыс істейді.

Түркия мен Қазақстанда мектеп бағдарламасына енгізілген.

2023 жылы Әзірбайжанда өткен Түркі халықтарының мәдени фестивалінде зияткерлік ойындарға арнайы секция бөлінді.

Бүгінгі таңда зияткерлік ойындар ұлттық бірегейлікті сақтау және жастарды тарихи тамырлармен байланыстыруда маңызды рөл атқарады. 2019 жылы «Тоғызқұмалақ» ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра тізіміне енгізілді, бұл оның әлемдік мәдени мұра ретінде мойындалуының дәлелі. Қазақстанда 2020 жылдан бастап 500-ден астам мектепте «Тоғызқұмалақ» пәні енгізілді, ал 2023 жылы Алматыда өткен халықаралық турнирге 15 елден 200-ге жуық қанаатысушы қатысты. Зерттеулерге сәйкес, бұл ойынды ойнаған оқушылардың математика мен логика бойынша тест нәтижелері 20%-ға жоғары болған.

Сарапшылардың болжамынша, 2030 жылға қарай «Тоғызқұмалақ» және «Манкала» халықаралық спорттық федерациялардың қолдауымен шахмат сияқты әлемдік деңгейде танымал болуы мүмкін. Бұл шаралар түркі әлемінің мәдени байланыстарын нығайтып, туризм мен білім саласында жаңа мүмкіндіктер ашады. Ойындарды цифрлық платформада дамыту (мысалы, тоғызқұмалақтың мобильді қосымшалары бар). Халықаралық зияткерлік олимпиадалар ұйымдастыру. Оқу бағдарламасына жүйелі енгізу. Түркі тілдес елдер арасында ортақ ойын базасын құру.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – ұлттың рухани байлығы, әрі ақыл-ой мәдениетінің көрінісі, тарих пен болашақты байланыстыратын алтын көпір. Бұл ойындарды кеңінен насихаттап, келер ұрпақтың бойына сіңіру – ұлттық тәрбиенің маңызды бөлігі. Оларды сақтау – өткенге құрмет, ал дамыту – болашаққа жауапкершілік. Олардың тарихи маңызы ежелгі дәстүрлер мен білім беру әдістерімен, қазіргі өзектілігі ұлттық бірегейлікті сақтау және жастарды дамытумен, ал болашағы технологиялармен интеграциялану және халықаралық танылумен өлшенеді. Нақты деректер бұл ойындардың әлеуетін дәлелдейді: оларды жаңғырту және насихаттау түркі әлемінің рухани байлығын сақтап, әлемдік мәдени кеңістікте лайықты орын алуына ықпал етеді.

I СЕКЦИЯ \ SESSION I
КОНФЕРЕНЦИЯ БАЯНДАМАЛАРЫ
ҰЛТТЫҚ СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАР БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ РӨЛІ

**ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МЕН ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ӨЗАРА
БАЙЛАНЫСЫ МЕН МАҢЫЗЫ.**

Ганиев Нурбол Копбаевич

*Ғ.Мұратбаев атындағы Жетісай гуманитарлық-техникалық колледжі,
«Дене тәрбиесі және спорт» кафедрасының оқытушысы, модератор, Түркістан облысы,
Жетісай қаласы*

Аннотация. Ұлттық ойындар - интернационалдық тәрбиенің құралы. Олай дейтініміз ұлт ойындарының арасында өзара үндестік, тығыз байланыс бар. Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Ұлттық ойындар халық педагогикасының бір саласы болып отыр. Ол-сандаған ғасырлар бойы ұрпақтың керегіне жарап, оларды өмірге әзірлеу қажетін өтеуде.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі, спорт, білім, ұлтжандылық, тәрбиелік.

Зерттеудің өзектілігі. Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін бүгінгі жастарға үлгілі, өнегелі тәрбие беру—қазіргі міндеттердің бірі. Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Осымен байланысты бағдарлама халқымызға тән әдептілік, қонақжайлық, мейірімділік, т.б. сияқты қасиеттер, табиғатқа деген қарым-қатынасындағы біздің халыққа тән ерекшеліктер. Ойынды сабақта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы. Бірақ оны жүргізуге арналған нақты әдістемелік құралдар жоқтың қасы. Біздің халықтық педагогикада еңбек тәрбиесі өте ертеден бастау алады.

Мұғалім әр оқушының еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды. Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге сөз әсемдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді. Бұл ұлттық ойындарды 6 – 7 сыныптар арасында орындаған нәтижелі болады.

Зерттеудің мақсаты - Қазақстан Республикасының оқушыларының көпшілігінде ұлттық спортпен, ұлттық ойындармен, дене жаттығуларымен жүйелі түрде айналысуға деген мұқтаждықтың, осы саладағы өз бетінше жүргізілетін сабақтардың ғылыми негізделген әдістемесінің жоқтығын, сонымен қатар көптеген жалпыға міндетті білім беру мекемелерінде, мектептерде (әсіресе, ауыл мектептерінде) оқудың материалдық базасының нашарлығынан,

оқушылардың оқитын орындары да қашықта болғандықтан, мектептен тыс сабақтар мүлдем жүргізілмейді.

Осы жоғарыда айтқан мәселелердің бәрі аталған тақырыптың әлі де болса жан-жақты толық зерттеуді қажет ететіндігін көрсетеді. Ұлттық ойындарды мазмұны мен күрделілігіне байланысты және балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, төменгі, орта және жоғарғы сынып оқушылары ойнайтын ойындар деп бөлуге болады. Қажетті ойындарды өтілетін сабақ не жаттығудың алдында тұрған педагогикалық міндеттеріне байланысты таңдап алу қажет.

Дене тәрбиесі сабағында және жаттықтыру кезінде қозғалыс ойындарын, оның ішінде ұлттық ойындарын қолдану арнайы үйрену міндеттерін шешуге көмектеседі. Ұлттық және эстафеталық қозғалыс ойындарын ұйымдастыра отырып оқушылардың қызығушылығын арттыру, ұйымшылдыққа, батылдыққа және салауатты өмірге тәрбиелеу. Ұлттық ойындарды спорттық ойын сабақтарында, жеңіл атлетика, гимнастика сабақтарында, жалпы дене қуаты дайындығы және жаттықтыру сабақтарында кеңінен қолдануға болады.

Ұлттық ойындардың дене тәрбиесі сабағын жоғары әдістемелік деңгейде сапалы өткізудегі пайдасы мол. Жалпы ойындарды жүйелі түрде пайдалану, қиыншылықтарды жеңуге, еңбексүйгіш субъект ретінде тәрбиелеуге ықпал етеді. Ойын — бала әрекетінің бір түрі, адамзат мәдениетінің қазынасы. Ұлы педагогтер, ғалымдар баланы тәрбиелеудегі ойын рөлін жоғары бағалаған. Бала ойын арқылы өмірге енеді, табиғатпен, қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түседі, атын – түсінігін арттырады, еңбек ете білу дағдысы қалыптасады.

Зерттеу әдістері: Психологтар мен педагогтер ежелден-ақ ойын мәселесіне өз назарын аударғанымен, тек XIX ғасырдың аяғында ғана арнайы зерттеу пәніне енгізілді. С.А.Шмаков бойынша көптеген ойындарға тән ортақ белгілер деп төмендегілерді айтуға болады: тек қана нәтижесінен ғана емес, әрекет үдерісінің өзінен де ләззат алу үшін баланың тілегімен ғана қабылданатын, еркін дамытушы әрекет етуді елеулі мөлшерде суырып салмалық, шығармашылық, осы әрекеттің белсенді сипаты («шығармашылық аясы»); әрекеттің эмоцияналды көтеріңкілігі, бәсекелестік, жарыс («эмоционалдық қуат»). Ойын мазмұнын, оның дамуын логикалық және мерзімдік, уақыт тұрғысынан бейнелейтін тікелей және жаңа ережелердің болуы. Ойындық әрекет бағдарламасын зерттеген ғалымдар пікірінше ойын педагогикалық мәдениет феномені ретінде төмендегідей қызметтерді атқарады: Әлеуметтендіру қызметі. Өйткені, ойын – баланы күшті қоғамдық қатынастар жүйесіне енгізу және оған мәдениет байлығын игерту құралы. *Ұлтаралық қатынас құралы қызметі.* Себебі, ойын – балаға жалпы адамзаттық құндылықтарды, түрлі ұлт өкілдерінің мәдениетін игеруге мүмкіндік туғызады.

Өйткені ойын - әрі ұлттық әрі интернационалдық, сонымен бірге жалпы азаматтықта. Ойында бала «адамзат тәжірибесі аясында» өзін-өзі көрсету қызметін көрсетеді. Өйткені, ойын бір жағынан баланың практикада өмірлік нақты қиындықтарды жою жобасын тексеруге және құруға мүмкіндік берсе, екінші жағынан тәжірибесінің олқы тұстарын айқындауға мүмкіндік береді. *Ойынның қатысымдық қызметін* – балаға шынайы күрделі адамдық қатысым аясына енуге мүмкіндік беретін дерегі айқын көрсетеді. *Ойынның диагностикалық қызметі дегеніміз* - педагогке баланың әр қырынан: интеллектуалдық, шығармашылық, эмоционалдық және т.б. көрінуін диагностикалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ойын – баланың өз күшін нақты сезінетін, өзін-өзі бағалау, еркін әрекеттегі мүмкіндіктерін танитын өзін-өзі көрсету аймағы

болып табылады. *Ойынның емдік қызметі* – баланың қарым-қатынаста, оқуда, мінез-құлқында туындайтын әр түрлі қиындықтарды жеңу құралы ретінде қолданылуымен түсініледі.

Ойынның мұндай қызметін Д.Б.Эльконин аса жоғары деп бағалайды. *Ойынның түзеу қызметі* деп – баланың тұлғалық құрылымының көрсеткішіне жағымды өзгерістер, толықтырулар енгізу түсініледі. Ойын әрекетінде бұл үрдіс басқа кездегіден гөрі неғұрлым жұмсақ өтеді. *Ойынның дамытушылық қызметі атап айтқанда*, оның ең маңызды қызметтерінің бірі. Сонымен бірге, ойын – баланың қызығушылықтан дамуға ұласатын, қызығушылығының ұйымдастырылған мәдени стратегиялық-кеңістігі. Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Насыр әл Фараби өзінің «Бақыт жолында» атты философиялық шығармасында адамның танымын дамыту арқылы ғана ойы бақыт жолына жетелеуге болатындығына тоқтасақ, ұлы Абай өзінің қырық үшінші қара сөзінде баланың танымын алғашқы күннен бастап дамытпаса, өзінің із-түссіз жоғалып, жойылып кететінін айтады.

Ағартушы ұстаз Ы. Алтынсарин өзінің көптеген еңбектерінде таным әрекетінің негізі - оқу, білім деп тұжырымдайды. Баланың танымын алғашқы күннен бастап дамыту құралы да, балада оқу мен білімнің, тәрбиенің негізін қалыптастыратында – ұлттық ойын болып саналады. Е.А. Покровский өзінің балалардың ойындарына арналған еңбегінде әрбір халықтың ойын туралы түсінігіне сипаттама береді. Мысалы: ежелгі гректерде «ойын» түсінігі балалардың қимылы деген ұғымды білдіреді, ал еврей халқында «ойын» сөзі қуаныш, шаттық сезімдерін сипаттайды деп, барлық халықтың ойын түсінігінің түп-тамырының сабақтасып жатқандығы туралы тұжырым жасайды. Ойын - таным үдерісін дамытудың негізгі болғандықтан әрбір тәрбиеші ұстаз оқыту мен тәрбие берудің мазмұнын үнемі ойын элементтерімен толықтырып отыру керек.

Сабақта ойынды дұрыс қолдану үшін ұстазға ойындардың мазмұны мен өткізілу әдістемесін жете білу, әр бір тақырыпқа байланысты оқу жылының басында оқу жоспарына енгізу, ойынның тәрбиелік және танымдық мақсатын аша білу, ойын арқылы баланы танымына әсер етіп, даму барысына үнемі зерттеу жүргізу талаптары қойылады. Ойын тек баланың іс-әрекеті ғана емес, ойын – еңбек, ойын – оқу, ойын - әлеуметтік қарым – қатынаста ерекше орын алатын әрекет түріне жатады.

Зерттеу нәтижелері: Педагог және психолог ғалымдар ойын іс-әрекетін жан – жақты зерттеп, баланың дамуын, тәрбиеленуін, танымдық қызығушылығын арттырудың негізгі құралы ретінде қарастырып келген. Іс-әрекет ойын, оқу және еңбек түрлеріне бөлінсе, ойын бала үшін алғашқы рет қоршаған ортаны тану құралы болып табылады. Ойын ұғымына анықтама берсек – бұл адамның мінез – құлқын өзі басқаруымен анықталатын әлеуметтік тәжірибені қалыптастыратын негізгі іс-әрекеттердің түрі. Ойынсыз ешқандай бала дамымайды, қалыптаспайды, ойын арқылы бүлдіршіндер қоршаған ортаны таниды. Әсіресе, баланың өмірінде ұлттық ойындардың орны ерекше. Ұлттық ойындар ұлт болып қалыптасқалы халықпен бірге жасасып, ғасырлар бойы ұмытылмай, атадан балаға мұра ретінде ауысып отырған. Олар баланы пайдалы еңбекке, сөйлеуге, мергендікке, тапқырлыққа, ептілік пен күштілікке, бірлесіп қызмет атқаруға, төзімділікке және т.б. тәрбиелеудің ұтымды құралы болған.

Қазірде әртүрлі ұлттар ойындары, соның ішінде қазақтың ұлттық ойындары жинақталған кітаптар шығарылуда. Ұлттық ойындары – интернационалдық тәрбиенің құралы.

Олай дейтініміз ұлт ойындарының арасында өзара үндестік, тығыз байланыс бар. Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Ұлттық ойындар халық педагогикасының бір саласы болып отыр. Ол - сандаған ғасырлар бойы ұрпақтың керегіне жарап, оларды өмірге әзірлеу қажетін өтеуде. Қазақтың ұлттық ойындары тек дүниені ғана емес, ойды жаттықтырушы да болып табылады. Ұлттық ойындарын тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған жөн. Өйткені, ойын баланың дүниені танып білуге қадам жасар алғашқы басқышы. Егер баланың алғашқы өмір кезіндегі тікелей айнала қоршаған ортамен байланысын адамдармен, жолдастарымен қарым-қатынасын елеп ескермей өмір тәжірибелерінен қол үзгізіп, бірден өзіне бейтаныс дүниеге мәжбүр етсек, олардың психикалық дамуына кері әсер етуі әбден мүмкін. Оның үстіне бұл тәрбие үдерісінде жақыннан алысқа жай нәрседен күрделіге, жеңілден ауырға, белгіліден белгісізге деген қағидаға да қайшы келмейді.

Қазақ халқының ұлт ойындары жеке адамдарды ғана тәрбиелеу құралы емес, ол бүкіл қоғамдық ортаны өз соңынан ертетін ұлттың азаматын тәрбиешісі, үлгі берершіктей әлеуметтік орта моделін жасаушы ретінде күрделі қызмет атқарған. Ұлттық ойын арқылы жеке тұлғалар қалыптасып, шыңдалып халыққа танылған сол арқылы өмірге жолдама алып, ел ішінде танымал адамдарға айналған. Қазіргідей арнайы мамандық беретін оқу орындары болмаған кезде ұлт ойындары халқымыздың өз ұрпағын тек ойын-сауықтарды бәсекеге түсіп жеңімпаз атанып, жүлде алу ғана емес, ата жолын қуып, өзінен бұрынғы дәстүрлерді жалғастырып, өз жұртында бар өнерді игеріп меңгеруге, шаруашылық жүргізу қолынан келетін, ел қорғауға жарайтын батыл да өжет, шапшаң ұрпақтарды тәрбиелеудің өзіндік жүйесін өмірге әкелген.

Қазақтың ұлттық халық ойындарының теориялық-педагогикалық тұрғыдан қарастырылуы. Дүние жүзін мекендеген барлық халықтардың ұлттық ойындарының қалыптасуының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан адамға әсер етуші ерекше қасиеттері болады. Ұлттық ойындардың қоғамдағы орнын теориялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеу ұлттық ойындар мен спортты қолданудың теориялық және педагогикалық мазмұнының сапалық жағына әсер етіп, оқытушы ұстаз, тәрбиеші мамандар даярлауда, спорттық оқу-жаттығу жұмыстарының тәжірибелік мазмұнын кеңейтеді, ұлттық ойындар мен спортқа арналған мемлекеттік заңдар мен бағдарламалардың сапалы болуына жол ашады.

Қорытынды: Қазақ халқы ойынды тәрбие құралы деп танып, баланың нәресте кезеңінен бастап үлкен жасқа жеткенге дейінгі кезеңдерінде кеңінен қолданып отырған. Халқымыз ойындарды баланың ой-өрісіне, қимыл-қозғалысының жетілдіруіне пайдалана отырып, ойындар арқылы балаға халқының ұлттық мұраларын бойына сіңіріп өсуіне жол ашады және кейінгі ұрпаққа беретін құнды тәрбие ісі деп таниды. Ойындар мазмұнында баланы қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысын ашып денесін өсіретін, қиялмен қанат бітіретін ғажайып күш бар. Ұлттық ойындардың түрлері мен мазмұндарының әралуан болуы, адамдар ойындар арқылы белгілі бір тұрмыстық, шаруашылық, танымдық т.б. мақсаттарды шешіп үйренуге жаттығу, машықтану жолдарын іске асырғандықты көруге болады. Мысалы ойнау барысында топтасу, бірігу арқылы жеңіске жету, жеке үздікті анықтау, даулы мәселені шешу, алдымен кімге жол беру қажеттігін анықтау, тілді байыту, дене

қабілеттерін арттыру, шынықтыру, салт-дәстүрлерді орындау, жастарды бір-бірімен таныстыру сияқты бағыттардың барлығы өмірге қажетті дағдыларды қалыптастыруға арналғандығын көруге болады. Қазақ халқында үлкен ойындарды бастау алдында үлкендерден рұқсат сұрау, бата алу, ойын шартын келісу сияқты қажетті жағдайлар да іске асырылып отырған. Ойынға бата беруші үлкен адамдар іске сәттілік тілеп «Жүйрік бол», «Шаң ілестірме», Жеңіп кел», «Тапқыр бол», «Жүректі бол», «Айлаңды асыр», «Адал ойна» деген сияқты тілектерін айтып отырған. Барлық ұлттардың дәстүрлі тәрбие салтында ойындарды пайдалану жетекші орын алады. Ойындарды пайдалану арқылы халық этикалық, эстетикалық талғамдарын байытып, ізгі қасиеттерге жол ашып, мәдениетті болуды ұрпақ бойына сіңіріп тәрбиелеуді іске асырып отырған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбу Насыр әл Фараби. «Бақыт жолында». Философиялық шығармасы.
2. Бекбатчаев Т.Ж. Мектептегі дене тәрбиесі жүйесінде дәстүрлі қазақ ойындары мен жаттығуларын қолдану: пед. ғыл. канд. ... дисс. - 13.00.04. – Алматы: АлМУ. 2017. – 145 б.
3. Алтынсарин Ы. Қазақхрестоматиясы. – О.: Мәкүбат, 1906.
4. Покровский Е.А. Физическое воспитание детей дошкольного возраста: М.: Просвещение, 1991. — 61 с.
5. Әбділлаев Ә.К., Оңалбек Ж.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. – Түркістан: Тұран, 2014. – 277б.
6. Уаңбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері.- Алматы: Санат, 2015ж
7. Қуанышев Т.Ш. Болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін ұлттық ойын құралдары арқылы даярлау. Автореф. дисс.пед.ғыл.канд.13.00.01. Алматы, 2017. 63б.

**ҰЛТТЫҚ СПОРТТЫҢ ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН
ДАМУДАҒЫ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

Әбіш Ержан Төребекұлы

*Ғ.Мұратбаев атындағы Жетісай уманитарлық-техникалық колледжі,
«Дене тәрбиесі және спорт» кафедрасының оқытушысы,
модератор, ғылым магистрі, Түркістан облысы, Жетісай қаласы*

Аннотация: Бұл мақалада жастар арасындағы ұлттық ойындардың жалпы жағдайы мен дамуы қарастырылады.

Түйін сөздер: Мәдениет, балалар спорты, ұлттық спорт түрлері, Қазақстан, салауатты өмір салты.

Зерттеудің өзектілігі. Мәдениеттің даму тарихын, аға ұрпақтың мұраттарын, көзқарастарын, тұрмысын, дәстүрлерін, өмірі мен ғұрыптарын оқып-үйрену қазіргі қоғамның рухани және ақыл-парасат тұрғысынан байи түсуінің маңызды шарты болып табылады.

Білім алушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға арналған, қазіргі қазақтардың ертедегі ата-бабалары өлместей бай рухани мұралар қалдыра білгенін атап көрсетеді, сондықтан оларды бәләм алушылар тәрбиелеу барысында ұтымды пайдалануы керек.

Орхон өзені маңайында бой түзеген руна жазулары ескерткішінде ағайынды бауырлар Білге қаған мен Күлтегіндердің құрметіне қазіргі қазақ тілінде кездесетін көптеген көркем бейнелер мен қанатты сөздер бар екені мәлім. Орхон-Енисей жазуларының өн бойында кездесетін негізгі ойлар - қаған билігін марапаттау, бектер мен халықтардың қағанға деген сенімділігі, халықтардың бектерге бағынуы басты орында болғаны анық.

Қорқыт - IX ғасырда өмір сүрген және шығармашылықпен айналысқан танымал жыршы және сазгер, әсем сазды дүниелерді өмірге әкелген. Ол өз шығармаларында өлім алдындағы қорқыныш сезімдері, одан қашу туралы өз ойларын білдіреді: «Өлген адам тірілмес, кеудеден шыққан жан қайтыш келмес», «Қар қанша қалың жауса да, жер бетінде қалмақ емес, гүл ашқан жасыл майса күзге дейін қалмақ емес» және т.б.

Бәрінен де Қорқыт атаның тәрбие, адамның қандай қасиеттерге ие болуы туралы, ата-бабаларымыздың тәлімгерлік мәдениеті жайлы баяндаған ой-пікірлері үлкен құндылыққа ие болған.

Әлемдік тәлімгерлік ойларды жақын және Орта Шығыстың атақты энциклопедиялық ғалымдары мен педагогтары байыта түседі. Орта ғасырдағы Шығыс мәдениеті мен ғылымының аса майталман қайраткері деген бірінші атақ Әбу Насыр Мухаммед әл-Фарабиге тиесілі еді.

Әл-Фараби адамды бақытқа апарудың мақсаты мен тәсілдері туралы Платон мен Аристотельдің ілімін дамыта отырып, өзінің ғылыми-педагогикалық еңбектерінде тәрбие мәселесіне ерекше көңіл бөлген еді. Ол табиғат бірдей етіп жаратқан адамдар тек тәрбиесімен ғана өзгешеленеді, жақсы тәрбие алған адам нашар тәрбие алған адамдарға қарағанда сый-құрметке лайықты болып келеді деп білді. Әл-Фарабидің пікірінше, педагогика дегеніміз - тәрбиеленушінің еркі мен қалауын белгілі бір бағытта соған сәйкес әдіс және тәсілдер арқылы басқара білу өнері және ол басқарушы педагог, ұстаз, мұғалім. Халықтық педагогика тәсілдері баланың бойында терең адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Мектептің негізгі міндеттерінің бірі баланың халықтың бір бөлшегі екендігіне оның өз көзін жеткізуді қалыптастыру болып табылады Білім беру мен тәрбиелеудің міндеттерін шешуде маңызды орындардың бірі дене шынықтыруға бөлінеді. Бүгінгі таңдағы дене шынықтыру көп қырлы құбылыс болып табылады, өз құрамында бірсыпыра бағыттарға, сабақ түрлері мен формаларына ие. Дене тәрбиесінің көптеген түрлерінің ішінде халықтың педагогикасына ерекше көңіл бөлген.

Зерттеудің мақсаты. Ұлттық спорт түрлері мен ойындары, билерімен шұғылдану бос уақытты өткізуге көмектеседі, денсаулықты нығайтады және ең бастысы мінездердің қалыптасуына ықпал етеді.

Ұлттық спорт түрлері мен ойындардың, бұқаралық спорт мерекелері мен жарыстардың негізгі қызметі адамның өмірлік маңызы бар дене және рухани сапаларын жетілдіру басты мұраты болып табылатын, спорттық қызметтің ең басты маңызынан келіп шығады. Олардың педагогикалық маңызы кең мағынасындағы тәрбиелеу әдістері мен

тәсілдері категориясына жатады. Бұл дегеніміз, қазақтың қазіргі ұлттық спорт түрлері осы спорт түрлерімен және ойындарымен шұғылданатындарға тәрбиелік әсер етуді ұйымдастыру тәсілінің нақты негізі екендігін білдіреді.

Зерттеудің әдістері: Қазіргі кезде халықтық педагогика тәсілдеріне деген қызығушылық барған сайын арта түсуде. Оларды барынша мерекелердің, байқаулардың, фестивальдар мен жарыстардың құрамына енгізуде. Жалпы білім беретін мектептерде халықтық педагогика тәсілдерін қолдануға арналған әдістемелік құралдар жарыққа шығуда.

Әрбір халық ғасырлар бойы өзінің ең жақсы деген ойындарын өмірге әкелді, жетілдірді және сақтай білді. Олар жастарды тәрбиелеудің, әсіресе дене бітімін тәрбиелеудің негізгі тәсілдерінің бірі бола білді. Дене тәрбиесі тек соңғы жүз жылдықта ғана бұқаралық сипатқа ие болды, бұған дейін оның орнын еңбек тәрбиесімен қоса үлкен-кішінің бәрі бірдей қатысатын халық ойындары мен жаттығулар алмастыратын еді. Сондықтан әрбір халық өзінің дәстүрлі дене тәрбиесін жетілдіруге, олардың жарасымдылығы мен халықтар арасында кең тарауына ықпал етуге тырысатын, қамқорлық жасайтын. Халықтың қозғалмалы ойындарын талдау барысы осы ойындардың қазіргі сақталған түрінде де қажетті дене сапаларын дамытуға қабілетті екендігін, дене тәрбиесінде белгілі қозғалыстарды жетілдіре алатынын көрсетуде (жүгіру, секіру, нысана көздеу, алысты дәл көздеу, ауыр заттарды көтеру және тағы басқалар).

Зерттеудің нәтежелілігі: Әдеттегі жаттығулардан басқа әрбір ойын өзінің тұтастығымен, өзіндік өмір моделімен, адамның адамгершілікті, эстетикалық, еңбек, ақыл-ой, құқықтық және басқа да сан қырлы мінез-құлқымен ерекшеленетіні анық. Ойынға өз еркімен кірген әрбір қатысушы оның ережелерін орындауға міндеттенеді, ал ол ережелерді халық ғасырлар бойы жетілдіріп, өңдей білгендіктен ойынға қатысушалар ол талаптарды жеңіл орындайды және халықтың ойын мәдениеті дәстүріне негізделген жалпы адамзаттық құндылықтарға сәйкес өз бәсекелестеріне құрметпен қарау тәртібін мүлтіксіз орындайды.

Кез-келген халықтың ойындары еңбек және қоршаған ортамен ғажап дәрежедегі жарасымдылықпен өзара үйлеседі. Әрқашан да рудың кіші өкіліне сол рудың үлкен ағасы, әкесі немесе атасы көмекке келуге әзір. Қай уақыт болсын халықтың жасы үлкен ағалары кішілерге өзінің бай тәжірибесін, әдіскерлігін, ұнайтын нәрсеге деген өз көзқарасын үйретуге тырысқан. Жанды және табиғи тізбек бойынша дәстүрлі ойындар ұрпақтан осылайша, халық ойындары атадан балаға, үлкеннен кішіге берілетін, халық дәстүрлері мен мәдениеті жиынтығының бай мұрасы болып табылды.

Халық педагогикасы әдебиет және мәдениетпен үздіксіз байланыста болады. Халық өз ән-жырларында ойындардың тәрбиелік мәнін, оның жастардың жаны мен жүрегіне әсерін мойындайды. Ойындар тек дене сапаларын: жылдамдық, ептілік пен күшін және т.б. ғана жетілдіріп қоймайды, сонымен бірге олар адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына орасан үлкен әсер етеді.

«Адам туғаннан ақылды, есті болып тумайды. Адам жүре келе көреді, естиді, өмірдегі барлық жақсы-жаманды тексеріп көреді, қолымен ұстайды, тек сонда ғана адам ақылды болып шығады» - деген болатын Абай Құнанбаев атамыз. Осыны айтқанда ол халық ойындарын жадында ұстаған болатын.

Қазақ халқы өте көптеген жұмбақтарды, мақал-мәтелдерді, жаңылтпаштарды, қанатты сөздерді, ертегілерді ойлап табады, оған қоса өз ойындары мен билерін де ұмытпайды. Қыстың қыңыр аязынан аман-есен шыққанда және аң аулаудан олжалы қайтқанда, жауды жеңіп шыққанда үлкен той жасап, мереке ұйымдастырылады, және бұл мерекелер ән-жырсыз, бисіз, халықтың ежелгі, белгілі ойындарынсыз өтпейтіні де маңыздылыққа ие.

Ұлттық спорт түрлері мен ойындардың, бұқаралық спорт мерекелері мен жарыстардың негізгі қызметі адамның өмірлік маңызы бар дене және рухани сапаларын жетілдіру басты мұраты болып табылатын спорттық қызметтің ең басты маңызынан келіп туындайды. Олардың педагогикалық маңызы кең мағынасындағы тәрбиелеу әдістері мен тәсілдері категориясына жатады. Бұл дегеніміз, қазақтың қазіргі ұлттық спорт түрлері осы спорт түрлерімен және ойындарымен шұғылданатындарға тәрбиелік әсер етуді ұйымдастыру тәсілінің нақты негізі екендігін білдіреді.

Қорытынды: Қазақтың халықтық фольклорының, ұлттық ойындарының жинақтаушысы Ә. Диваев өзінің «Қырғыз (қазақ) балаларының ойындары» атты жұмысында балаларды 3 топқа бөледі: 1 жастан 7 жасқа дейін - бала, 7 жастан 15 жасқа дейін - жеткіншек, 15 тен 30 ға дейін - бозбала. Соған байланысты ойындарды да 3 топқа бөліп қарастырады: 1) балалардың ойындары, 2) жеткіншектердің ойындары, 3) бозбалалардың ойындары, және де қазақ балаларының ойыншықтары жоқ екендігін атап кетеді.

Қариялардың айтуы бойынша, «Ақ сүйек» және «Орда» сияқты ойындарды тек түнде ғана ойнайтын болған, себебі жаугершілік шабуылдар сол кездерде жиі болғандықтан, жастар ойнай жүріп ауылдың бейбіт өмірін де қорғап, қатар алып жүрген. Сонымен қатар, жастардың бойында табандылық, тапқырлық, батылдық және ерлік қасиеттерін дамытуға ықпал ететін.

Қазақтың халықтық педагогика тәсілдері - ата-бабалардан мұра болып қалған халықтың өткені мен бүгінін біріктіретін баға жетпес байлық. Сондықтан да халықтың педагогикасының нақты, бұлжымас тәсілдерін жас ұрпақты тәрбиелеу жолында жақсы білім сіңіру негізінде пайдалану үлкен маңызға ие екені көпшілікке мәлім. Ол баланың өмір жолын биік шыңдарды бағындыру арқылы шығармашылық қабілетін биікке көтере алатындай болуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тәнікеев М.Т., Асарбаев А.Қ. Қазақстандағы дене шынықтыру спорт тарихы // Оқу құралы - Алматы, 2002 ж.
2. Мусин Ч. Қазақстан тарихы. -Алматы: ЖШС «Издательство «Нома-К», 2008ж.
3. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Санат, 2008 ж. -320б.
4. Мамиев Н.Б. Мектеп оқушыларын президенттік сынағанды орындауға ұлттық қозғалмалы ойындар арқылы дайындау. (Автореферат. пед.ғыл.кан.). – Алматы, 2008 ж. -76.
5. Омаров Қ.М. Оқушылардың туристік іс-әрекеттерінде қазақ ұлттық ойындарын пайдалану. (Автореферат. п.ғ.к.). - Алматы: 2005 ж. -7-8бб.

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Е.С. Хамзин,

Ж.Мусин атындағы Көкшетау жоғары қазақ педагогикалық колледжінің дене тәрбиесі пәні оқытушысы, педагог-зерттеуші, Көкшетау қаласы

Аннотация. Қазіргі студент болашақта білікті маман болып қалыптасуы үшін оның ғылыми-әдістемелік даярлығы мықты болуы тиіс. Білім алушыларға оқытудың негізгі әдістерін, дидактикалық принциптерін игерте отырып, оларды оқытуды өнер деңгейіне көтеруге техникалық және кәсіптік білім беру орындарында дәріс оқитын оқытушылардың басты міндеті. Бүгін күн тәртібіне студенттердің өзін-өзі басқаруды дамыту міндеттері қойылып, болашақ мұғалімнің дербестігі мен белсенділік дағдысын тәрбиелеу және дамыту қажеттілігі күннен-күнге артып отыр. Техникалық және кәсіптік білім беру орындарына жүктелген міндеттердің бірі – болашақ мұғалімдерге өз кәсіби міндеттерін жете білетін, қажетті педагогикалық дағдыларды меңгерген мұғалімдерді дайындау болып табылады. Техникалық және кәсіптік білім берудің мазмұнына оқыту нәтижелеріне бағдар жасай отырып қойылатын талаптарды жүзеге асыру кәсіптік стандарт анықтайды. ТЖКБ-ның мазмұны білім беру бағдарламаларымен анықталады және оқыту нәтижелеріне бағдарланады. Білім беру бағдарламаларының мазмұны кәсіби қызмет және кәсіби құзыреттіліктерді негізге алады.

Кілт сөздер: Құзыреттілік, менеджмент, коммуникативтік, кәсіптік стандарт, модуль, оқыту нәтижесі.

Зерттеудің өзектілігі. Техникалық және кәсіптік білім беру орындарына жүктелген міндеттердің бірі – өз кәсіби міндеттерін жете білетін, қажетті педагогикалық дағдыларды меңгерген, рухани адамгершілігі жоғары, азаматтық жауапкершілігі мол, белсенді, өз теориялық білімін практикада әр түрлі педагогикалық технологиялармен жүзеге асыра алатын, өз кәсібінің шебер мұғалімін дайындау болып табылады.

Білім беру бағдарламасын әзірлеу үшін жұмыс тобы құрылып, ішкі сараптама жүргізіледі. Білім беру бағдарламасын әзірлеуде кәсіптік модульдердің мазмұның анықтау үшін біліктілік бойынша кәсіби қызметтің мазмұнына функционалды талдау жүргізу керек. Біліктілікті функционалды талдау негізінде кәсіби қызметтің негізгі мақсатын, еңбек функцияларын қарастыру қажет. Осылардың барлығын негізге ала білім беру бағдарламаларында құзыретті қалыптастыру үшін модуль анықталып, өз кезегінде оқыту нәтижелерін қамтиды. Модульдер оқу процесінің логикалық құрылысын және оның нәтижелерін бағалауды қамтамасыз ететін тәртіппен орналастырылады.

1- Студенттердің жеке тұлғалық, кәсіби дайындығын, жалпы танымын және ұстаздық еңбегіндегі кәсіби қызметтің негізгі мақсатын, еңбек функцияларын негізге ала отырып білім беру бағдарламасын әзірлеуде кәсіптік стандарты және әдістемелік ұсынымдарды негізге алу.

2- Оқыту үрдісінде колледж студенттерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру жолдарын саралап, педагогикалық үрдісте белсенділігін арттыратын тиімді әдістерді іріктеп, дәріс сабақтар мен педагогикалық практика нәтижелерін байланыстыру арқылы студенттердің кәсіби

Қазіргі таңда білім берудің табысты болу үшін білім алушыларға білім қандай қажет болса, дағды да сондай қажет деген ойдың жақтастары көбейіп келеді. Әр түрлі әдістерді сабақтарда қолдану барасында білім алушылардың дағдыларына көңіл болу қажет: Тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым.

Зерттеу нәтижелері:

1. Болашақ мамандардың теориялық білімі, іскерлігі мен дағдысы терең, жүйелі болып, педагогикалық даярлықтарының көрсеткіштері артады.
2. Функционалдық қызмет ету бағыты бойынша ұйымдастыру тәсілдерін, спорт жабдықтары мен құралдарын қолдану ережелерін біледі.
3. Дене шынықтыру сабақтарының мәселелерін зерттеу және оларды шешу үшін сын тұрғысынан ойлау мен білімін жинақтайды.
4. Кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда әр түрлі технологияларды және оқыту үрдісін ұйымдастыру әдістерін үнемі қолданады.

Колледж оқушыларының кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған әдістермен жұмыс істеу барысында коммуникативтік дағдылары қалыптасып, қарым-қатынаста өзгені ұғыну мүмкіншіліктері артып, өздігінен ізденіп ой қорытуға деген қызығушылықтары оянады, әр түрлі педагогикалық жағдаяттарды талдау мен оны практикада қолдану іскерліктерін меңгереді.

Қорытындылай келе, өз кәсібін өте жақсы білетін, оған әбден берілген, еңбекқор адам ғана табысқа жете алады. Балалар мен жастарды тәрбиелеп, олардың бойына алты озық құндылықтарды сіңіруге айрықша көңіл бөлінуі керек.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРМЕН ҰШҚЫР ОЙЫНДАР: ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Ильгельдина Назира Кабиболлаевна,

Екібастұз қаласы №2 сәбилер бақшасының қызметкері,

Павлодар облысы, Екібастұз қаласы

Кіріспе. Қазіргі заманғы мектепке дейінгі білім беру жүйесінде балалардың жан-жақты дамуына ерекше көңіл бөлінеді. Баланың ақыл-ойын, қиялын және физикалық қабілеттерін жетілдіру үшін ұшқыр ойындар маңызды рөл атқарады. Ұшқыр ойындар – бұл балалардың шапшаң ойлау қабілетін, шешім қабылдау жылдамдығын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған ойындар жиынтығы. Бұл мақалада ұшқыр ойындардың мектепке дейінгі балаларға тигізетін әсері, олардың маңыздылығы және болашақтағы даму мүмкіндіктері қарастырылады.

Зерттеудің өзектілігі: Мектепке дейінгі балалардың дамуында ойын ерекше орын алады. Психологтар мен педагогтардың зерттеулері бойынша, ойын арқылы бала әлемді танып, қоршаған ортамен байланыс орнатады [1]. Ұшқыр ойындар баланың логикалық ойлауын,

реакция жылдамдығын және ұжымдық жұмыс дағдыларын дамытады. Қазіргі қоғамда балалардың гаджеттерге деген тәуелділігі артып, қозғалыс белсенділігі төмендеуде. Сондықтан ұшқыр ойындарды дамытып, оларды балабақша бағдарламасына енгізу өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Зерттеу мақсаты: Бұл зерттеудің мақсаты – мектепке дейінгі балалармен ұшқыр ойындарды қолданудың тиімділігін анықтау, олардың танымдық және физикалық дамуға тигізетін әсерін талдау, сондай-ақ болашақта бұл ойындарды кеңінен қолдану жолдарын ұсыну. Сонымен қатар, ұшқыр ойындардың балабақшадағы оқыту әдістемесіне ықпалын зерттеу.

Зерттеу әдістері: Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

Әдеби шолу әдісі – ұшқыр ойындардың педагогика және психологиядағы маңызын зерттеу;

Сауалнама және сұхбат әдісі – балабақша тәрбиешілері мен ата-аналардан пікір алу;

Эксперименттік әдіс – мектепке дейінгі балалармен ұшқыр ойындарды өткізу және оның нәтижелерін талдау;

Салыстырмалы талдау әдісі – ұшқыр ойындар мен дәстүрлі ойындардың тиімділігін салыстыру;

Бақылау әдісі – ұшқыр ойындарды қолданып, балалардың мінез-құлқындағы және когнитивті дағдыларындағы өзгерістерді бақылау.

Түрлері мен қолданылуы.

Ұшқыр ойындар бірнеше топқа бөлінеді:

1. Логикалық ойындар – мысалы, «Кім жылдам?» ойыны арқылы балалар тез ойлауға дағдыланады.

2. Қозғалыс ойындары – «Жүгіріп жет» немесе «Санамақ» ойындары дене белсенділігін дамытады.

3. Шығармашылық ойындар – мысалы, «Суретті аяқта» ойыны баланың шығармашылық қиялын дамытады.

4. Командалық ойындар – ұжымдық қарым-қатынас пен ынтымақтастыққа үйретеді.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу нәтижесінде ұшқыр ойындардың келесі артықшылықтары анықталды:

1. Когнитивтік даму – балалардың есте сақтау қабілеті, логикалық ойлау және зейіні жақсарады.

2. Қозғалыс белсенділігі – дене қимылы арқылы моторикасы және жалпы физикалық денсаулығы дамиды.

3. Қарым-қатынас дағдылары – топтық ойындар арқылы балалардың әлеуметтік бейімделуі жақсарады.

4. Шығармашылық қабілет – жаңа шешімдер табу және ойын сценарийін ойлап табу қабілеттері жетіледі.

5. Эмоциялық даму – балалардың өз эмоцияларын түсініп, басқару қабілеті артады.

Болашағы мен даму бағыттары.

1. Цифрлық платформалар арқылы ұшқыр ойындарды дамыту – мобильді қосымшалар мен интерактивті құрылғылар көмегімен ойындарды тиімді пайдалану.

2. Балабақша бағдарламасына енгізу – мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде ұшқыр ойындарды міндетті элемент ретінде қолдану.

3. Ата-аналармен жұмыс – үй жағдайында да ұшқыр ойындарды дамытуға бағытталған бағдарламаларды ұйымдастыру.

4. Ғылыми-зерттеу жұмыстары – ұшқыр ойындардың балалардың интеллектуалдық және физикалық дамуына тигізетін әсерін әрі қарай зерттеу.

5. Жарыстар мен фестивальдер ұйымдастыру – мектепке дейінгі ұйымдарда ойын сайыстарын өткізу арқылы балалардың қызығушылығын арттыру.

Қорытынды. Ұшқыр ойындар мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал болып табылады. Олар баланың танымдық, физикалық және әлеуметтік қабілеттерін дамытып, заманауи қоғамның өзгерістеріне бейімделуге көмектеседі. Сондықтан бұл ойындарды білім беру жүйесіне кеңінен енгізу қажет. Ұшқыр ойындардың болашағы зор, оларды дамытудың жаңа жолдары мен әдістері үнемі жетілдіріліп отыруы тиіс. Мемлекеттік білім беру бағдарламалары аясында ұшқыр ойындарды кеңінен енгізу арқылы балалардың әлеуетін арттыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Выготский Л.С. Ойынның баланың дамуындағы рөлі. – М.: Педагогика, 2017.
2. Құнанбаева С. Баланың танымдық қабілеттерін дамытудағы ойын технологиялары. – Алматы: Фолиант, 2019.
3. Айтбаева М. Мектепке дейінгі педагогика: әдістемелік нұсқаулық. – Астана: Нұр-Пресс, 2020.
4. Мұхамедқалиева Р. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуда ойын технологияларын қолдану. – Алматы: Өрлеу, 2021.
5. Мемлекеттік стандарт МЕМСТ 7.1-2003. Ақпарат, кітапхана және баспа ісі. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құрастыру ережелері.

БЕС АСЫҚ ОЙЫНҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН АРТЫРАТЫН ҚҰРАЛДАРМЕН ЖАТТЫҒУ ЖАСАУ

Ивышева Эльмира Кияковна

*Астана қаласы, № 3 жалпы орта білім беретін мектептің
дене шынықтыру пәні мұғалімі*

Аннотация: Ұлттық асық ойынын жандандырып, жоғары деңгейде оқушылардың ұлттық ойынға деген қызуғушылығын қалыптастыру. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырған. Тақырыптың негізгі мәселелері

зерттеу нәтижесінде толық шешімімен қазіргі балалар виртуалды ойын ойнағанды жақсы көреді. Қазіргі заман балалары ноутбук, планшет, ұялы телефон, бір сөзбен айтқанда виртуалды ойындарға әуестеніп барады. Басқа да, қозғалмалы ойындарды да ысырып қоятын болды. Осы орайда ұлттық ойынымыз бес асық ойындарына көбірек көңіл бөлсек, құндылығымыз жойылмас еді. Асық ойыны баланың денсаулығына көп әсерін тигізетінін, оқушыларға түсіндіру. Мысалы: жылдамдылығын жеделдету, қол моторикасын дамыту, жүйке жүйелерін шыңдау. Күнделікті өмірдегі физикалық белсенділіктің жоқтығы бұқараны ауру және түрлі дертке шалдықтыруына әкелуде. Асық ойыны баланың жастайынан ой-қабілетін шыңдап, дәлдікке, ептілікке, ширақтылыққа, ұстамдылыққа, алғырлыққа, сыйлыстыққа тәрбиелеген Қазақтың ұлттық ойындарының бірі – асық ойыны. Бұл ойын ертеден мал шаруашылығымен айналысқан ата-бабаларымыздың қолданысында келе жатқан көне ойын түрі. Ерте кезде әр қазақтың балалары мен жастарының бас қосуының негізінде асық ойыны ойнатылатын. Асық ойыны баланың жастайынан ой-қабілетін шыңдап, дәлдікке, ептілікке, ширақтылыққа, ұстамдылыққа, алғырлыққа, сыйлыстыққа тәрбиелеген. Ендеше көнеден келе жатқан ұлттық ойынның бүгінгі таңдағы өрісі қандай, асық ойындарының түрлері жайында аз-кем сөз етіп көрсек.

Кілт сөздер: дәлдік, ептілік, ширақтылық, ұстамдылық, алғырлық, сыйлыстық.

Өзектілігі: Балалар виртуалды ойын ойнағанды жақсы көреді. Қазіргі заман балалары ноутбук, планшет, ұялы телефон, бір сөзбен айтқанда виртуалды ойындарға әуестеніп барады. Басқа да, қозғалмалы ойындарды да ысырып қоятын болды. Осы орайда ұлттық ойынымыз бес асық ойындарына көбірек көңіл бөлсек, құндылығымыз жойылмас еді. Асық ойыны баланың денсаулығына көп әсерін тигізетінін, оқушыларға түсіндіру. Мысалы: жылдамдылығын жеделдету, қол моторикасын дамыту, жүйке жүйелерін шыңдау.

Мақсаты: Оқушыларды бес асық ойынына қызығушылығын артыру үшін, әр түрлі құрал - саймандар арқылы жаттығулар жасату. Қазақтың бұл ұлттық ойынның қажет екеніне көз жеткізу.

Міндеттері: - Ойыншылардың көзінің көруін жақсартып, көз жанарын жетілдіру. - Бес асық адамды тыныштандырып, сабырлылыққа үйрету. - Ойыншылардың икемділігін арттыру, ой – өрісін дамыту, ептілікке тәрбиелеу.

Зерттеу әдістері: - Теориялық, анализ, сауалнама; - Тәжірибе;

Зерттеу нәтижелері: Бес асық ұлттық ойынын жаңғырта отырып, бес асық ойынға қызығушылықтарын артыратын арқылықұралдармен жаттығу жасау үшін әр түрлі дидактикалық ойын құрастырдық. Ойын кезінде баланың жеке қасиеттері қалыптасады және қызығушылығын тудырып, олардың ойынға деген эмоциялық қатынасын анықтайды. Оқушыларға ұлттық, патриоттық, эстетикалық тәрбие берудің инновациялық негіздерін қалыптастыру, бағдар беру.

Зерттеу гипотезасы: Бес асық ойындарын жақсы меңгерсе, оқушылар виртуалды ойындардан біртіндеп арылар еді.

Күтілетін нәтиже:

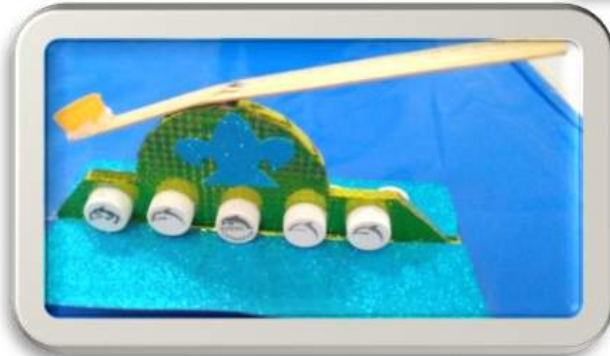
- Бес асық логикалық ойлау қабілетін арттырады;
- Ойындар арқылы логикалық тапсырмаларды жылдам орындайды;
- Оқушылардың ұлттық ойынға деген қызығушылығы арттырады;

Қорытынды: қортындылай келе, қазір оқушылар, ғаламтордағы зиянды ойындарға және ойын автоматтарына әуес болып барады. Көбінесе қазақтың баласын ойын автоматтарын ойнап жатқанын кездестіресің. Бұл ғаламтордағы ойындардың бала денсаулығына тигізер залалы көп, балалардың ойлау шеңбері мен қабілеті белгілі бір жерде шектеліп қалады. Сондықтан балалардың ойынға деген қызығушылығын, ынтасын артыру барысында, әр түрлі құрал - саймандар ойлап таптық.

Б.Момышұлы айтқандай: «Асық ептілікке, мергендікке баулиды. Бұл – үлкен халықтық тәрбие». Бес асық ойынын ұмыт қалдырмай, жаңашыл жаттығулар жасайтын құрал-саймандар ойлап табу, кімнің болса да, қолынан келеді деп ойлаймыз. Жүргізген тәжірибелер мен сауалнамалардың нәтижесінен жұмысымыздың мақсатына жеткенімізді көрдік. Сонымен қатар үйірме өткіземін дейтін мұғалімдерге көмек ретінде, «Бес асық ойына арналған құрал – саймандармен жасалатын жаттығулар» атты әдістемелік нұсқаулық жазып шықтық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Б.Төтенаев «Қазақтың ұлттық ойындары» (Алматы, 1994).
2. Е. Сағындықов Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы: Рауан, 1991.
3. Ғаламтор желісінен.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИГРЫ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ

Тен Галина Алексеевна

*Область Жетісу, Каратаьский район
ГККП «Бастобинский сервисно-технический колледж»
Преподаватель физической культуры, педагог-эксперт*

«Национальные интеллектуальные игры - это живое доказательство
глубины мышления наших предков»
Камал Абдразаков (казахский этнограф)

Национальные игры-неотъемлемая часть культуры народов. Они не только сохраняют традиции, но и способствуют всестороннему развитию детей и молодежи: формируют выносливость, ловкость, внимание, логическое мышление, умение действовать в команде и соблюдать правила.

Цели и задачи интеллектуальных этно-игр. События последнего времени заставили общественность обратить особое внимание на важность укрепления межнациональных отношений, толерантности и добрососедства между народами разных национальностей. Особенно важно вовлечь в процесс изучения культур, традиций и ценностей разных народов подрастающее поколение – детей и подростков. Как известно, знания лучше всего усваиваются ими в игровой форме. Поэтому и родилась идея давать эти знания при помощи интеллектуальных игр с вопросами на национальную тематику. Кроме того, такая форма командной работы, как интеллект-игры, дает возможность детям разных национальностей поделиться знаниями о своих семейных традициях, почувствовать свою значимость и уникальность, подружиться со сверстниками других национальностей, научиться работать в команде, заработать своими знаниями грамоты и призы.

Цель проведения этно-игр. Формирование условий для позитивных межнациональных отношений и повышения интереса детей и подростков к изучению культуры, традиций и быта народов, проживающих в многонациональном Казахстане.

Казахские национальные игры благоприятно влияют на умственное развитие подростков. Учащиеся познают окружающий мир, расширяют кругозор, узнают больше о традициях и обычаях народа, перенимают морально-этические принципы. Игра развивает умственные способности, заставляет мыслить, развивать логику. Помогает формировать умения ориентироваться в окружающей среде, воспитывает гражданскую позицию, чувство коллективизма. В богатейшем фонде народных подвижных игр концентрируются глубинные народные знания о сущности человеческой личности и правила ее телесного и духовного воспитания.

Ключевые слова: Қазақтың ұлттық ойындары, ойынның ролі, физикалық сапаның дамуы.

Казахские национальные игры, роль игры, развитие физических качеств. В настоящее время физическую культуру определяют как преобразовательную деятельность по формированию системы соответствующих потребностей и развитию специальных способностей. Основными задачами физической культуры следует считать: создание систем материальных и духовных ценностей и создание условий для овладения ими человека на основе удовлетворения его потребностей. Национальные игры любого народа формировались в зависимости от их трудовой деятельности и социально-экономического, территориального положения. Так, игры казахского народа были тесно связаны с природой и ее законами. Особенности национальных игр, это проверка на силу, ловкость, выносливость, координацию движений. Чаще всего такие игры имели состязательный характер, они имеют большое содержание и тесно связаны с искусством народа. Именно здесь были замечены и выделены много способных и талантливых людей. Ведь национальные игры – это традиция и наследие народа.

Казахстан принадлежит к странам древнейшей культуры, с богатейшим историческим фондом. Древнейшую историю имеет и физическая культура. У казахского народа много неповторимых и разнообразных видов игр. С древних времен в играх казахов применялись приспособления, сделанные из камней, костей животных, дерева и другого подручного материала. Игры были связаны с элементами бега, метания, поднятие тяжестей - это развивало ловкость, быстроту, силу. Основным направлением физического воспитания казахского народа была подготовка сильных духом и телом батыров. В условиях борьбы за независимость и суровой кочевой жизни у казахского народа сложилась самобытная система физического воспитания. В основе её лежали национальные виды спорта и подвижные игры. Их состязательный характер способствовал развитию у молодёжи силы, ловкости и выносливости, воспитанию храбрости, мужества и других качеств, необходимых кочевнику и войну.

Особенно большой популярностью пользовались конно-спортивные игры. Конь составлял подвижную основу кочевого хозяйства и являлся олицетворением красоты, чистоты и скорости. В настоящее время казахские национальные виды спорта становятся все более популярными, массовыми и подлинно народными. Внимание уделяется настолько широко и пристально, что в различных регионах нашей страны открываются федерации по казахским национальным играм. Игры, сами по себе, включают в себя действия, направленные на совершенствование различных двигательных качеств, и рассматриваются как упражнения общего физического воздействия, развивают умственные способности, заставляют мыслить, развивать логику. Помогают формировать умения ориентироваться в окружающей среде, воспитывают гражданскую позицию, чувство коллективизма.

Народные, национальные казахские подвижные игры, как важная, составная воспитательной системы, тесно связаны с представлениями народа о роли генетической наследственности, влиянием на процессы воспитания среды, об особенностях детской психики и моторики. В богатейшем фонде народных подвижных игр концентрируются глубинные народные знания о сущности человеческой личности и правила ее телесного и духовного воспитания.

Это является одной из специфических черт, которая отображена в подвижных играх свободой воспитательной деятельности в направлении дифференциации воспитательного

процесса в зависимости от особенностей ребенка. Велики педагогические возможности казахских народных игр. Будучи тесно связанными с народным творчеством, бытом, культурой народа они сосредоточили в себе большой запас обучающих, воспитательных, развивающих возможностей. Воспитательные возможности казахских народных игр отмечали великие педагоги-просветители И. Алтынсарин, А.Кунанбаев. О глубокой связи казахских народных игр с народным творчеством, уходящим в глубь веков, писали этнографы, историки, путешественники дореволюционного Казахстана: А.Диваев, А.Янушкевич, Т.Аткинсон и др.

Игра является первым и основным видом деятельности детей. Игра - это не просто развлечение, в игре находит свое отражение история народа, его духовная и материальная культура. В процессе игры происходит передача социально накопленного опыта народа, его традиций, обычаев, обрядов, способствует выработке определенных черт характера ребенка: сдержанности и выдержки, умения подчиняться правилам и коллективу, руководить своими эмоциями.

Надо сказать, что казахские национальные игры с каждым годом приобретают все большую популярность. Игры включена в список культурного наследия ЮНЕСКО. Возрождение игр – прекрасный способ сохранить казахские культурные традиции для последующих поколений. Сейчас ни одно мероприятие не обходится игры без национальных игр. Стоит отметить что национальные игры – это не просто игра, это воспитание, это связь поколений!

Спорт Республики – это не только участие в мировых турнирах и Олимпийских играх, это еще и особый пласт национальной культуры. Возрождающиеся игры тюркских народов национальный позволяет подрастающему поколению впитывать традиции и культуру своих предков, понимать истоки философии и ментальности народов.

Заключение: Национальные спортивные игры - не только путь к физическому развитию, но и мощный инструмент воспитания: они учат чести, стратегии, уважению и умению работать в команде. Их интеграция в образовательный процесс обогащает уроки физической культуры и формирует устойчивую связь между телом, разумом и культурной деятельностью.

Литература:

1. Адамбеков К.И. Социально-педагогические основы физического воспитания учащейся молодежи.- Алматы: «Санат»,1998.-198с.
2. Танекеев М.Т. Мир народного спорта: Научное издание.- Алматы. «Санат», 1998-285стр.

ОЙЫН – ЖЕТЕКШІ ІС-ӘРЕКЕТ ЖӘНЕ БАЛАЛАРДЫ ДАМУТUDЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Сиражева Светлана Халеновна

Батыс Қазақстан облысының әдістемелік орталығының әдіскерлері
e-mail: dauriya-75@mail.ru, sirazheva.svetlana@yandex.kz

Кудашева Даурия Тулегеновна

Аннотация. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың дамуында ойын әрекетінің алатын орны мен маңызы жан-жақты қарастырылады. Автор ойынның бала өміріндегі жетекші іс-әрекет ретіндегі қызметін, оның танымдық, әлеуметтік, эмоционалдық және тұлғалық дамуындағы рөлін ғылыми-психологиялық тұжырымдарға сүйене отырып сипаттайды. Ойынның бала қиялын ұштайтын, тілін дамытатын, қоғаммен қарым-қатынасын қалыптастыратын табиғи әрі тиімді құрал екендігі дәлелдермен негізделеді. Мақалада Л.С.Выготский, Д.Б.Эльконин, Дж.Брунер сынды көрнекті ғалымдардың теорияларына сүйене отырып, ойынның тәрбиелік және оқытушылық әлеуеті нақты мысалдар арқылы ашылады. Сонымен қатар, автор ойынның білім беру жүйесіндегі орны, ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні мен баланың мәдени кодын қалыптастырудағы ықпалына да ерекше назар аударады. Мақала ғылыми мазмұн мен көркем тіл үйлесімінде жазылып, педагогтер мен ата-аналарға, мектепке дейінгі білім беру саласындағы мамандарға арналған құнды әдістемелік әрі танымдық материал болып табылады.

Кілт сөздер: Ойын, балалар, дамыту құралы, тәрбие, ұлттық ойындар, тәрбиелік мән, педагогика, шығармашылық.

Зерттеудің өзектілігі. Бүгінгі таңда білім беру жүйесі түбегейлі жаңғырып, баланың ерте жастан жан-жақты дамуына бағытталған жаңа әдістер мен тәсілдерді талап етуде. Осы тұрғыдан алғанда, ойын – баланың табиғи болмысына ең жақын, оның ішкі әлемімен үндес әрекет. Алайда, цифрлық технологиялар мен дайын ақпараттың үстемдік құрған заманы ойынның құндылығын екінші қатарға ысырып жатқандай. Бұл — педагогика мен психология саласының алдында тұрған үлкен сын.

Мектепке дейінгі кезең – баланың тұлға болып қалыптасуының ең маңызды кезеңі. Бұл кезеңде баланың қоршаған ортамен өзара әрекеті, дүниетанымы, мінез-құлқы, сөйлеу тілі, қиялы мен эмоциялық әлемі қалыптасады. Ойын – бала үшін тіл де, тәрбие де, таным да, тіпті өмір сүру тәсілі. Осы үдерісте ойын – тек жетекші іс-әрекет қана емес, дамудың бастау бұлағы. Сондықтан, ойынның бала дамуындағы рөліне жаңаша көзқараспен қарап, оны тәрбиелік және оқытушылық процесте тиімді пайдалану өзекті болады. Әсіресе, ұлттық ойындар арқылы

баланың тек ақыл-ойы ғана емес, рухани-мәдени болмысы қалыптасатыны – уақыт талабымен үндесіп жатқан маңызды мәселе. Ойынның мазмұнын, түрлерін, педагогикалық мүмкіндіктерін терең зерттеп, оны балабақша мен отбасы тәрбие жүйесіне тиімді енгізу – баланың үйлесімді дамуы мен болашақта толыққанды тұлға болып қалыптасуының маңызды кепілі.

Зерттеудің мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балалар үшін ойын әрекетінің даму құралы ретіндегі маңызын ғылыми тұрғыдан негіздеу және педагогикалық-психологиялық аспектілерін көркем тілмен өрнектей отырып түсіндіру. Ойын тек қызықты уақыт өткізу құралы емес, баланың танымдық, шығармашылық, коммуникативтік және тұлғалық әлеуетін ашатын жетекші іс-әрекет екенін көрсету. Ата-аналар мен педагогтерді ойынның тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендіруші рөліне тереңірек үңілуге шақыра отырып, заманауи білім беру жүйесінде ойын әдістерін тиімді пайдалану қажеттігін алға қою. Сонымен қатар, ұлттық ойындар арқылы бала бойына төл мәдениет пен құндылықтарды сіңірудің өзектілігіне де назар аудару мақсаты көзделеді.

Зерттеу әдістері: Ойынның бала дамуындағы рөлін жан-жақты ашып көрсету үшін ғылыми-педагогикалық және психологиялық әдістердің кешенді жиынтығы пайдаланылды. Зерттеу барысында бала болмысының нәзік қырларына үңілуге, ойын әрекетінің ішкі заңдылықтарын тануға мүмкіндік беретін төмендегі әдіс-тәсілдер қолданылды:

Теориялық-талдау әдісі – отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері зерделеніп, ойынның жетекші іс-әрекет ретіндегі ғылыми негізі талданды. Атап айтқанда, Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин, Дж. Брунер сынды танымал зерттеушілердің тұжырымдарына сүйенілді.

Салыстырмалы талдау әдісі – ойынның әр түрлі жас кезеңіндегі функциялары мен ерекшеліктері салыстырылып, ойын түрлерінің бала дамуындағы ықпалы қарастырылды.

Кеңес беру және бақылау әдісі – балабақша тәрбиешілері мен ата-аналар тәжірибесі арқылы ойынның күнделікті тәрбие жүйесіндегі қолданысы мен тиімділігіне шолу жасалды.

Интерпретациялық талдау – баланың ойын әрекетіндегі рөлдік, дидактикалық, қимыл-қозғалыс элементтерін көркемдік тұрғыда сипаттап, педагогикалық мәні ашылды.

Құндылықтық көзқарас – ұлттық ойындардың тәрбиелік-мәдени әлеуетіне акцент жасалып, олардың баланың этномәдени болмысын қалыптастырудағы орны баяндалды.

Осы әдістердің үйлесімді қолданылуы арқылы ойынның тек педагогикалық құрал ғана емес, бала әлемінің ішкі гармониясын қалыптастыратын тірек жүйе екені дәлелденді. Зерттеу үдерісі көркем бейнелеу тәсілдерімен өріліп, оқырманды баланың қиял әлеміне еркін жетелейтін публицистикалық баяндаумен толықты.

Бала – ойын арқылы өзін, әлемді және айналасындағы адамдарды таниды. Бұл – жай ғана педагогикалық қағида емес, терең психологиялық ақиқат. Ойын әрекеті бала дамуының табиғи механизмі ретінде түрлі теориялармен дәлелденіп, ғылымда орныққан ұғым.

Л.С.Выготский өзінің мәдени-тарихи теориясында баланың дамуында ойынның шешуші рөл атқаратынын көрсетіп, оны мектепке дейінгі шақтың жетекші іс-әрекеті деп сипаттады. Ол ойын барысында бала шынайы өмірден жоғарырақ «даму аймағына» өтеді деп пайымдайды. Осы «жақын арадағы даму аймағы» – баланың бүгінгі мүмкіндігінен ертеңгі қабілетке көшу кеңістігі. Бұл – ойын арқылы жүзеге асатын даму феномені.

Д.Б.Эльконин болса, ойынды әлеуметтік тәжірибені меңгерудің моделі ретінде қарастырып, оны қоғамдық рөлдерді меңгерудің алғашқы сатысы деп түсіндіреді. Оның пайымдауынша, ойын – шынайы еңбек пен қарым-қатынасты бала санасына бейнелік әрі сезімдік деңгейде қабылдатын қуатты құрал.

Жан Пиаже когнитивтік даму теориясында ойынның үш түрін бөліп көрсетеді: жаттықтыру (сенсомоторлық), символикалық (қиялдық) және ережелі ойын. Әр ойын түрі баланың ойлау деңгейі мен жас кезеңіне сай дамиды. Бұл ойын – тек қимыл әрекет емес, ақыл-ойдың серпіні екенінің айғағы.

Ал Джером Брунер ойынның символдық сипатына ерекше тоқталып, оны шығармашылықтың бастау көзі ретінде қарастырады. Оның пікірінше, ойын – баланың ойын шексіз қиялмен ұштастыратын зертханасы.

Қазіргі таңда Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесі ойын технологияларын белсенді түрде ендіруде. Мемлекеттік үлгілік бағдарламаларында ойын әрекеті баланың даму динамикасын жеделдететін негізгі әдістеме ретінде қарастырылып отыр. Бұл зерттеу жұмысында мектепке дейінгі жастағы балалардың ойын арқылы дамуын зерделеу мақсатында Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту дамытудың мемлекеттік Моделіне сүйене отырып, келесі әдістер қолданылды:

«Бақылау әдісі»: Балалардың күнделікті оқу іс-әрекеті мен еркін ойын барысындағы мінез-құлқы, қарым-қатынас жасау ерекшеліктері, танымдық белсенділігі мен шығармашылығы жүйелі түрде бақыланды. Бұл әдіс арқылы ойын түрінің бала дамуына ықпал ету деңгейі бағаланды. Бұл әдіс Модельдің «Баланың тұлғалық дамуын қолдау» бағытымен үндеседі, себебі баланың қызығушылығы мен жеке қабілеті негізге алынды.

«Сұхбат және әңгімелесу әдісі»: Тәрбиешілермен, ата-аналармен және балалармен жүргізілген әңгімелесу арқылы ойын түрлерінің баланың зияткерлік, тілдік, әлеуметтік және эмоциялық дамуына әсері туралы ақпараттар жиналды. Бұл әдіс Модельдің «Отбасы мен балабақша арасындағы ынтымақтастық» қағидатымен сәйкес келеді.

«Талдау (контент-анализ) әдісі»: Ұйымдастырылған іс-әрекет барысында қолданылған ойын технологиялары, олардың мазмұны мен құрылымы сарапталып, қазіргі заманауи педагогикалық әдістермен салыстырылды. Бұл Модельдің «Қазіргі білім беру технологияларын қолдану» бағытына сай келеді.

«Педагогикалық эксперимент» (түзетуші-дамытушы ойындар енгізу): Белгілі бір уақыт аралығында балаларға арнайы таңдалған дамытушы ойындар ұсынылды. Экспериментке дейінгі және кейінгі нәтижелер салыстырылып, баланың дамуының оң серпіні зерттелді. Бұл әдіс Модельдің «Ойын арқылы оқыту» ұстанымын жүзеге асыруға бағытталған.

«Диагностикалық әдістер» (тест, сауалнама): Балалардың танымдық қызығушылығын, шығармашылық ойлау қабілетін, қарым-қатынас дағдыларын анықтау мақсатында түрлі диагностика құралдары (жас ерекшелігіне сай баланың даму мониторингісі (жылына 3 рет - бастапқы, аралық, қорытынды), педагогтер мен ата-аналарға арналған сауалнамалар) қолданылды. Бұл Модельдің «Баланың даму деңгейін бағалау» бағытымен ұштасады.

Зерттеу нәтижелері: Бала – табиғаттың ең нәзік туындысы. Оның ішкі әлемі терең, жан дүниесі жұмбақ әрі сезімтал. Сол ішкі әлемнің кілтін ашатын бірден-бір әмбебап құрал –

ойын. Бұл әрекет арқылы бала өзін таниды, өмірге бейімделеді, болмысты қабылдап қана қоймай, оны қайта құра біледі.

Ойын – бұл тек балалық шақтың көркем көрінісі емес, ол – тұлға дамуының терең психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік іргетасы. Ойын барысында бала қиялдайды, елестетеді, әрекет етеді, яғни ол өз болашағын бейсаналы түрде сомдайды. Ендеше, баланың әрбір ойыны – оның болашаққа жасаған алғашқы қадамы.

Ғылыми және тәжірибелік талдаулар ойынның білім мен тәрбиенің қуатты құралы екенін дәлелдеп отыр. Ойын – балаға міндет жүктемей, еркіндікті сақтай отырып, дамытудың ең ізгілікті жолы. Бұл – тек оқыту тәсілі ғана емес, балаға деген құрмет пен сенімнің көрінісі.

Практикалық ұсыныстар: Мектепке дейінгі ұйымдар мен ата-аналар үшін төмендегідей нақты ұсыныстар беруге болады:

Ойынға кеңістік пен уақыт беру.

Баланың күн тәртібінде еркін ойынға жеткілікті уақыт бөлінуі тиіс. Бұл – оның табиғи дамуының шарты.

Рөлдік және сюжеттік ойындарды ынталандыру.

Әлеуметтік рөлдерді меңгерту үшін «дәрігер», «ұстаз», «құрылысшы» т.с. сияқты өмірге жақын ойындарды жиі қолдану қажет.

Ұлттық ойындарды қайта жаңғырту.

«Асық ату», «Арқан тартыс», «Соқыр теке», «Ханталапай» т.с. сынды қазақтың байырғы ойындарын балабақша бағдарламасына енгізу – баланың рухани тамырын тереңдетудің тиімді жолы.

Ойын арқылы оқыту әдістерін кеңінен пайдалану.

Сандар мен әріптерді үйретуде, логикалық ойлауды дамытуда, тіл байлығын арттыруда дидактикалық ойындарды жүйелі түрде қолдану.

Ата-аналармен серіктестік орнату.

Ойынның тәрбиелік мәнін ата-аналарға түсіндіріп, оларды үй жағдайында баламен бірге ойнауға ынталандыру – баланың үйлесімді дамуына ықпал етеді.

Қиял мен шығармашылықты дамытуға бағытталған ойындарды енгізу.

Құммен, сумен, табиғи материалдармен жұмыс істейтін сенсорлық ойындар, ертегі желісімен өрбитін ойын-сценарийлер баланың шығармашылық әлеуетін ашады.

Ойын – бала өмірінің алтын арқауы. Оны тек уақытша ермек деп емес, тұлға қалыптастырудың шынайы лабораториясы ретінде қабылдау – заманауи педагогика мен ата-аналардың ортақ міндеті. Себебі әрбір ойын – баланың болашақ тұлғасына салынған кірпіш. Ал ол кірпіш мықты әрі мазмұнды болса, ертеңгі қоғам да жарқын, ұрпақ та кемел болары сөзсіз.

Қорытынды: Ойын – баланың ішкі әлемінің кілті, оның әлеуметтік және танымдық дамуының басты қозғаушы күші. Бұл мақалада ойынның балалардың жеке тұлғасын қалыптастырудағы маңызы, психологиялық және педагогикалық тұрғыдан оның тәрбиелік және дамытушылық рөлі қарастырылды. Ойын тек баланың көңілін көтеріп, уақыт өткізу құралы ғана емес, ол – дамудың маңызды сатысы.

Баланың ойын арқылы өз айналасын зерттеп, жаңа ақпараттар меңгеріп, қарым-қатынастарды қалыптастыруы оның эмоционалдық, әлеуметтік және когнитивтік дамуында

маңызды рөл атқарады. Ойын, әсіресе, балалардың сенсорлық тәжірибесін байытып, олардың қиялы мен шығармашылық қабілеттерін оятады.

Ойынның әртүрлі түрлері, мысалы, рөлдік және сюжеттік ойындар, балалардың қоғамға бейімделуін жеңілдетіп, олардың тұлғалық қасиеттерін дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні ерекше, өйткені олар баланың ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін қалыптастырып, рухани құндылықтарды ұрпақтан ұрпаққа жеткізуде маңызды ой туғызады.

Жалпы, ойынның тәрбиелік маңызы баланың білім алуына, оның әлеуметтенуіне және өзін-өзі танып білуіне әсер ететін негізгі фактор болып табылады. Олай болса, ойын – тек балалық шақтың бөлігі емес, бұл баланың дамуының өзегі, оның тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына негіз болады.

Қазіргі педагогикалық үрдістерде ойынға ерекше көңіл бөлінуде, ол мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларында, педагогтер мен тәрбиешілердің ұйымдастырылған іс-әрекеттерді өткізу әдіс-тәсілдерінде негізгі құрамдас бөлікке айналуы тиіс. Педагогтер мен ата-аналар осы құралды тиімді пайдалана отырып, балалардың жан-жақты дамуына септігін тигізе алады.

Ойын – балалардың қуанышы мен қызығушылығын қозғау арқылы олардың болашаққа қадам басар жолын сенімді және жарқын етуге мүмкіндік береді. Бұл процесс баланың әр қадамын дамытудың бастапқы кезеңі, әрі өмірлік дағдыларды қалыптастыруда ерекше маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделін бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы №137 қаулысы;
2. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 24 қыркүйектегі №412 бұйрығы;
3. Виготский, Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. —М.: Педагогика. (1984);
4. Эльконин Д.Б. Психология игры. — М.: Педагогика (1978);
5. Пиаже, Ж. Play, Dreams and Imitation in Childhood. — New York: Norton (1962);
6. Брунер Дж. The Process of Education. — Cambridge: Harvard University Press (1973);
7. Айтматов Ш. Ұлттық ойындар: тарихи-мәдени тұрғыдан зерттеу. — Алматы: Қайнар (2015);
8. Керімбай Г. Балалар психологиясында ойынның рөлі. — Астана: Фолиант (2019);
9. Макаренко А.С. Педагогика. — М.: Просвещение (2003);
10. Айтмұхамбетов С. Қазіргі мектепке дейінгі тәрбие: әдістемелер мен ойын түрлері. — Алматы (2020).

«БЕСТЕМШЕ» - БАЛА ЛОГИКАСЫН ДАМУҒА АРНАЛҒАН ӘРІ БАЛАБАҚШАДА ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Таждинова Анар Жаксылыковна

Астана қаласы, № 69 «Еркем-ай» балабақшасының тәрбиешісі

tazhdinovaa@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада бестемше ойынын балабақшада қолданудың ерекшеліктері өзге ойындармен салыстырмалы түрде, тәжірибеде қолдануда көрсетілген. Ұлттық құндылықтарымыздың лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып, ойын арқылы бойына сіңіртіп, оларды әдептілікке, мейірімділікке, тарихқа құрметпен қарауға тәрбиелеуге болатыны жайында егжей-тегжейлі жазылған.

Кілт сөздер: ұлттық ойын, ұлттық құндылық, әдістер, педагогикалық процесс, эстетикалық талғам, мектепке дейінгі білім беру және т.б.

Ойын – өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім ментәрбие берудің тарихи қалыптасқан құралы. Арнайы ұйымдастырылған түрлі ойындар балалар мен жасөспірімдер еңбекке баулуға жәрдемдеседі, оларда жылдамдық пен күш, төзімділік пен икемділік дайындықтарын жетілдіреді. Қазақ халқының санадан өшіп, ұмыт бола бастаған ұлттық ойындары көп. Солардың 4000 жылдық тарихы бар, тоғызқұмалақ ойынына ұқсас, бес таспен ойналатын «Бестемше» ұлттық ойыны. Бала бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру бүгінгі тәлім мен тәрбиенің алғы шарты. Осы мақсатта балабақша қабырғасынан бастап ұлттық құндылықтарды ұрпақ бойына сіңірудің бір жолы ұлттық ойындарды насихаттау.

Мағынасы терең, баланың жүйелі ойлануына, ортада ойын жеткізе білуіне, қол моторикасын дамытуға септігін тигізетін ұлттық ойын бестемше. 5-6 жасқа қараған балалардың дамуында елеулі өзгерістер болады. Жоғары жүйке жүйесінің қызметі жетіледі. Бұл кезең баланың психикалық дамуында елеулі өзгерістермен ерекшеленеді. Психологтардың пайымдауынша, бес жастан кейін олармен «келісуге», тапсырмалар беруге, жаңа іспен қызықтыруға болады.

Дәл осы кезеңде өзін-өзі ұстау еркіндігі — бала психикасының дамуы мен жан дүниесінің қалыптасуының көзі болып табылады. Бала нені қаласа, соған жетуге тырысады. Мен өз тәжірибемде бестемше ойының қолдануда ойының бірқатар ерекшеліктерін көре алдым. Ұлттық ойындар - ата-бабаларымыздан жалғасып келе жатырған байлығымыз, асыл қазынамыз. Бестемше ойының - үйренудің, күнделікті пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Бестемше ойынын балабақшада қолданудың ерекшеліктері.

Ұлттық ойындар - ата-бабаларымыздан жалғасып келе жатырған байлығымыз, асыл қазынамыз.

Бестемше ойының - үйренудің, күнделікті пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Бестемше ойынын балабақшада қолданудың ерекшеліктерінің бір қатарын атап өтсем. Ең бастысы ата-бабадан келе жатқан ұлттық құндылықтарымыздың лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып, ойын арқылы бойына сіңіртіп, оларды әдептілікке, мейірімділікке, тарихқа құрметпен қарауға тәрбиелеу. Мысал келтіре кетсем. Тағы бір ерекшелігі бестемше ойыны-балалардың ойлау қабілетін арттырып, есепке жүйрік болуына ықпал етеді. Бестемше ойыны – математикалық есеп ойыны. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау – оның негізгі өзегі. Сондықтан ойыншы ойынды үйрену барысында оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Бұл кез-келген салада болашақта керек, себебі алдын-ала жоспарлау, алдын-ала ойлау, ойлаған мақсатқа жетудің басты әрі алғашқы қадамы. Сонымен қатар, бұл ойын ойыншыны дербестікке, өзі шешім қабылдауға машықтандырады.

Жеңіске жету үшін ойыншы алдын ала стратегия, жоспар құруды үйреніп, жоспар құру барысында егер дұрыс емес деп санаса сол жоспардан бас тартуды, жаңадан басқа жол іздеуді үйренеді. Егер шешімді қабылдау барысында қателескен жағдайда, ойыннан жеңіліс тапса жеңілісті мойындауға, дұрыс қабылдауға тәрбиеленеді. Жоспарды жүзеге асыру үшін ойыншыға жүрістерді есте сақтау қажет болады, ойыншының біздің жағдайымызда баланың

назарын шоғырландыру арқылы зейіні дамиды, есте сақтау қабілеті артады, алдындағы ақпаратпен дұрыс жұмыс жасау машығы қалыптасады.

Кейіннен балада жеңіске деген құштарлық пайда болады, осы арқылы бәсекелестікке қабілеті артады. Бестемше ойынының тағы ерекшелігін - қол моторикасы дамиды. В.А.Сухомлинский «Бала қабілетінің қайнар көзі – оның саусақтарының ұшында» - екендігін жазған. Ұсақ моториканы дамытудың баланың жалпы дамуында алатын орны ерекше. Баланың ұсақ моторикасын дамыту арқылы барлық таным процестерінің қызметін жақсартуға болады. Бестемше ойынында ұсақ шарларды ұстау кезінде қол қозғалысы арқылы ми және жүйке талшықтарына әсер етіп, мол пайдасын тигізеді. Бұл ойынның тағы бір ерекшелігі ойнаушы талғамайды: бала да, жас та, кәрі де, ер бала да, қыз бала да ойнай береді.

Қазіргі таңда бала дамуына септігін тигізетін бестемше ойынына кейбір ерекшеліктер енгізіп, «Алаңдағы бестемше» ретінде қолданысқа ұсынып жатқан әріптестеріміз бар. Алаңдағы бестемше ойынының ерекшелігі, ойынға екі баладан көп бала қатыса алады, яғни «Бестемше» ойыны ұжымдық ойнау сипатын алады. Заманауи тұрғыда бейімделген «Алаңдағы бестемше» ойынына қатысатын баланың саны 10-ға дейін артып, балаларды қимыл-қозғалысқа түсіп, ептілікке баулиды. Жасөспірімнің физикалық қасиеттерінің дамуы, коммуникативтік дағдыларының қалыптасуы, танымдық-зияткерлік, шығармашылық және өзара әрекеттері, эмоционалдық қасиеттердің қалыптасуы сияқты 5 категория бойынша жүргізілген зерттеулерде жылдың басында ойнаған бүлдіршіндердің жыл соңында анағұрлым ілгерілеу бар екендігін тәжірибе барысында көруге болады.

Инклюзив балалардың бестемше ойнау арқылы қалыпты мектепке барғаны да бар. Осы Бестемше ойынының ерекшеліктерін тиімді пайдаланудың нәтижесінде- ойынды үйреніп, жарыстарға қатысып, жеңістің дәмін сезген ойыншы бұдан әрі гаджеттерде отырудан гөрі осы ойынға деген қызығушылығы артып, өзінің айналасына өзі секілді зияткер, талғампаз, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін, бәсекеге қабілетті, есте сақтау қабілеті едәуір дамыған, қажетті ақпаратқа зейінін тез аудара алатын, дербес шешім қабылдап сол шешімінің нәтижесін дұрыс қабылдай алатын, кез-келген жағдайды алдын-ала жоспарлай білетін, өзіне сенімді, өз ойын еркін білдіре алатын, жан-жақты қалыптасқан тұлға тәрбиеленіп шығады.

Қорытынды. Бұл халықтық ойын. Бестем немесе бестемше аталатын ойынның қазақ халқында барын іздеп тауып, ережесін қалпына келтірген зияткерлік ойындарды зерттеуші, ҚР еңбегі сіңірген жаттықтырушы, спорт шебері, математик Серікбай Тілеубаев екенін атаған абзал. Аталған ойын туралы, тарихы, ережелері, сондай-ақ тоғызқұмалақ ойыны жайында толығырақ Серік Ерғалидың «Қазақы зияткерлік ойындарды жасөспірім логикасын дамытуға пайдалану» атты кітабынан оқи аласыздар.

Қазіргі таңда қолданылып жүрген бестемшенің тақтасының дизайнын жақын жылдары осы ойынды зерттеуші ғалымдар киіз үйдің сұлбасына салып жасап шыққан, негізінде бестемше ойыны әуелде таста ойналған. Қазіргі қолданыстағы тақта шағын, ағаштан жасалғандықтан еш зияны жоқ, табиғи, бояусыз, өзіңмен алып жүруге өте ыңғайлы түрде ұсынылып отыр.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Серік Ерғалидың «Қазақы зияткерлік ойындарды жасөспірім логикасын дамытуға пайдалану» атты кітабы.
2. Тайжанов С. «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы, 2019 ж.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Жалел Али

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық
университетінің аға оқытушысы, доцент м.а, PhD докторы

Рахметов Ескендір Серікұлы

Астана қаласының асық ату спортынан жаттықтырушысы,
Жоғары ұлттық дәрежедегі спорттық төреші, педагог-зерттеуші

Аңдатпа. Дене шынықтыру сабағында ұлттық ойындарды оқыту әдістемесі – оқушылардың физикалық белсенділігін арттыру, ұлттық мәдениетті насихаттау және командалық рухты дамыту мақсатында маңызды рөл атқарады. Бұл әдістеме ұлттық ойындардың тарихы мен мәнін түсіндіру, оларды сабақ барысында тиімді пайдалану жолдарын қарастыруды қамтиды. Ойындар арқылы оқушылардың дене дайындығын, ептілігін, жылдамдығын және күшін дамытуға мүмкіндік беріледі. Сонымен қатар ұлттық ойындар балалардың әлеуметтік дағдыларын, жауапкершілігін және ынтымақтастық қабілеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Сабақ барысында ойындарды енгізу арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру, дене шынықтыру пәніне деген сүйіспеншілігін ояту, сондай-ақ, ұлттық құндылықтарды дәріптеу мақсатында тиімді әдіс-тәсілдер ұсынылады. Ғылыми жұмыста осы ұлттық ойындарымыздың жас ұрпаққа берер тәрбиесі жайлы жұмыстар жүргізілді.

Түйін сөздер: ұлттық ойын, ләңгі, дәстүрлер, құндылықтар, әдістеме, сауалнама, зерттеу.

Зерттеу мақсаты және өзектілігі. Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – оқушыларды ұлттық құндылықтарды қастерлеуге баулу, қазақ халқының брендтерін сақтап, әлемдік деңгейдегі ойындар қатарына қосуға үндеу. Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала болар ма?» демекші, ойын бала өмірі мен денсаулығы үшін аса маңызды. Оның тигізер пайдасы да мол. Дұрыс басшылық жасалса, ойын арқылы баланы жан-жақты дамытуда зор жетістіктерге жетуге болады.

Ойын – бала үшін тек қызықты әрекет ғана емес; ол – ептілік пен дағдыларды қалыптастыратын, денені шынықтырып, денсаулықты жақсартатын тамаша тәсіл. Әрбір ұлттың өз тарихы, тілі мен діні, салт-дәстүрі, өнерімен қатар ұлттық ойындары да болады. Сол секілді қазақта да бірталай тамаша ұлттық ойындар бар. Этнографтардың пайымдауынша, алғашқы ұлттық ойындар Қазақстан жерінде б.з.б. бірінші мыңжылдықта қалыптасқан [5].

Еліміз егемендігін алған тұста ұлттық құндылықтарымызбен қайта қауыша бастадық. Бабаларымыз нені ойласа да, оның мағынасына көп мән берген. Тіпті, сойылған малдың сүйексаяғын былай қойып, құмалағынан математикалық ойын - тоғызқұмалақты жасау –

ерекше тапқырлық. Өзге халықтар сияқты, қазақтың да атадан балаға мұра болған ежелгі ойын-сауық түрлері бар. Зер салып байқасақ, бұл ойындар қазақтың ұлттық ерекшелігіне, күнделікті тұрмыс-тіршілігіне байланысты туған екен. Ахмет Жүнісовтың айтуынша: «Ұлттық ойындар – сонау ежелден ата-бабаларымыздан бізге жеткен мұра, ұлтымыздың өткені мен бүгінің байланыстырған асыл қазынасы.

Ұлттық ойындар адамды жігерлік пен батылдыққа, ептілікке, тапқырлыққа, күштілікке, төзімділікке, жылдамдыққа баулиды. Сонымен қатар денсаулығын нығайтып, жеңіске деген сенімін шыңдайды; адамгершілік қасиеттерге баулиды». Ал енді, «Қазақстан. Ұлттық энциклопедия» кітабында қазақтың ұлттық ойындарының мән-маңызы туралы былай деп жазылған: «Қазақ ұлты негізінен ұрпақ қамын басты мақсат етіп қойып, балалардың нағыз азамат болып қалыптасуына аса зор мән берген. Нәтижесінде дәстүрлі бала тәрбиесінің басты құралы ретінде ұлттық ойынды орайластырып, дамытып отырған» [5].

Ежелгі ойындар бала үшін ұлттық тәрбие үлгісі десек, артық айтқандық емес. Ойын түрлері өте көп. Ол - жан-жануарларға, түрлі құбылыстарға, түрлі заттарға т.б. байланысты ойындар деп жіктеліп кете береді.

Зерттеу жұмысының міндеттері мен әдістері: «Халқымызда өздері қызықтаған алуан түрлі ойындар болған. Әр ойынның өзінше бір ерекше мағынасы бар», – деп заңғар жазушы Мұхтар Әуезов айтқандай, қазақтың тұмса тарихында ұлттық ойындардың алуан түрін кездестіреміз. Егер біз ұлттық ойындардың өресін кеңейтсек, бұл қазақты әлемге танытудың ғажайып үлгісі болар еді. Мәселен, «Ләңгі» ойыны [6].

Ойынның денсаулық үшін пайдасы былай тұрсын, оның ұрпақ тәрбиесі үшін де мәні ерекше. Ол жас ұрпақтың бойында батылдық, ептілік, шапшаңдық, шыдамдылық секілді керекті қасиеттерді қалыптастыруымен құнды. «Ләңгі» ойнағанда адамның тек екі аяғы емес, бүкіл денесі қозғалысқа түседі. Ойлау мүшелерінен бастап, иығы, аяғы, барлық бұлшық еттері қимылдайды. Одан бөлек, ептілікке икемдейді, қырағылыққа баулиды. Бұл баланың көру қабілетін жақсартып екен. Сондай-ақ «Ләңгі» ойнаған бала топпен жұмыс істеуді үйренеді, өзгелермен тез тіл табысуға бейім болады. Мұның бәрі жеткіншектің дүниетанымын кеңейтеді. Демек, пайдасы – шаш-етектен. Бұдан, біз ойынның баланы бәсекелестікке жетелеп, жігерлі болуға тәрбиелейтінін көреміз.

Ұлтымыздың негізсіз ұмытыла бастаған ойындарының бірі – осы «Ләңгі тебу» ойыны. Ауыл баласы үшін ертеде сүйікті ойындардың бірі – асық болса, екіншісі – осы ләңгі еді. Бүгінде асық ойнап шуылдап, ләңгі теуіп секіріп, асыр салып жүгіріп дене шынықтыратын балаларды көрдім деп айта аласыз ба? Әлде, ғаламтордан бас алмай, телефонға телміріп отыратын жеткіншектерді жиі көресіз бе? Әрине, қазіргі кезде, ғаламтор мен телефон – балалар түгілі ес білер үлкендерді де әбден еліктіріп алған. Әйтпесе, қазір, немересіне асық жинап жүретін қариялар қайда? Бар болса да, саусақпен санарлық ғана шығар. Ал ләңгі ойыны ше? Кез келген баладан «Ләңгі деген не?» деп сұрап көріңізші. Аузын ашып, ата-анасына қарар, ата-анасы жерге қарар. Ата-анасы білсе айтады, ал, білмесе несін айтады? - Қазіргі заманның компьютер құмар баласы шеберлік пен аяқ ептілігін қажет ететін «ләңгі» ойыны бар екенін білер ме екен?

Осы сұраққа байланысты гимназия оқушылары арасында ішінара сауалнама алынды (1 кесте).

Нәтижелерді және оларды талқылау: «Асық ойнаған озар – доп ойнаған тозар» деп мақал да тарап жүр. Ұлттық ойындарымызды жаңартар кез келді. Халқымыз ежелден-ақ «қызына қылықты қылып, ұлына – ұлық қылып» тәрбие берген. Қызды отбасының тірегі, шаңырақтың ұйтқысы қылып, бала тәрбиелейтін аяулы ана болуға тәрбиелесе, ер баланы батыл, отбасыны асырайтын, қамқоршы қылып өсіреді. Отбасында берген тәрбиеден бөлек бүкіл салт-дәстүр, өмір сүру дағдысының өзі тәрбиеге үлкен мән береді. Солардың ішінде қазақтың ұлттық ойындарын алып қарастыруға болады. Әрбіреуі ақылоймен қадам жасап, епті болуға баулайды. Тек тәннің күштілігін ғана ескермей, ақылмен ойлап, кедергіден тапқырлықпен өту, жолын іздеуге шақырады. Қазақ ұлты негізінен ұрпақ қамын басты мақсат етіп қойып, балалардың нағыз азамат болып қалыптасуына аса зор мән берген. Нәтижесінде дәстүрлі бала тәрбиесінің басты құралы ретінде ұлттық ойынды орайластырып, дамытып отырған [3].

Зерттей келе, біз мынадай қортындыға келдік. «Ләңгі» ойыны бар екенін білесің бе?» деген сұрақ қойылған кезде, оның 35 % ғана таныс, қалған 65 % білмейді екен. «Ләңгі» ойынын спорт түріне жатқызуға бола ма деген сұраққа білгендер 35 % «иә» десе, білмегендердің 65% «жоқ» дейді. «Ләңгі» теуіп көрдің бе?» деген кезде 17 % теуіп көрсе, оның 83 % теуіп көрмепті. Ал, «Сеніңше біздің аймақта осы ұлттық спорт түрін дамыту қажет пе?» десек, 95 % «иә» десе, 5 % «жоқ» деп жауап берді.

Қазақ халқының ұлттық ойындары – ерлікті, өжеттілікті, батылдықты, шапшандықты тағы басқа қуаты молдылығын, білек күшін дененің сомданып шынығуын қажет етеді. Балаларға өз ұлтымыздың тұрмыс-салтын, дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, әдебиетін, мәдениетін үйрету, ұлттық ойындарымызды тәрбие құралына айналдыру үлкендердің ұрпақ алдындағы абыройлы міндеті емес пе? Сонда ғана, олар өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіре алады! Сонда ғана, балалар кешегі мен бүгіннің ара-жігін ажыратып, дұрыс бағытты таңдай алады! Ал, ұрпағына ұлттық тәрбие беретін отбасында жаны жақсылыққа құмар, көркем мінезді, ұлтжанды бала өсіп шығатыны анық! Ұлт ретінде әлемге танылу үшін әрқашан ұлттық құндылықтарымызды сақтай білу қажет [4].

Осы ретте, техника дәуірі тасасында қалып қойған ұлттық ойындарымызды қайта жаңғыртып, насихаттай білсек, нұр үстіне нұр болар еді!

Ұлттық ойындарды өмірде қолдану – балалардың ой-өрісін жетілдірумен қатар, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы [2].

Ұлттық ойындарды ойнату арқылы балаларды жан-жақты тәрбиелейміз. Сондықтан балаларға ұлттық ойындарды ойнатудың маңызы зор. Ұлттық ойындар бала денсаулығын арттырып, ойлау қабілеттерін дамытып, ұлттық сана-сезімдерін оятады деп ойлаймын. Сонымен, ежелгі ойындарды жаңғырту өз қолымызда.

Қорытынды: Осы тұрғыда ойын туралы мынандай тұжырым жасауға болады: Ойын – тәрбие құралы. Демек, ұлттық ойын ақыл-ойды байытады, тіл ұстартады, сөздік қорды дамытады, өмірді танытып, сезімді кеңейтеді. ә) Жасөспірімдердің денсаулығын мықты етеді, әсіресе аяқ бұлшықеттерін нығайтады, ерік және мінез – құлықты қалыптастырады, жігерлі болуға үйретеді. б) Ұжымдық сана- сезім арта түседі. в) Ойын – эстетикалық тәрбие құралы болғандықтан - жасөспірімдерде өнерді, әсемдікті түсінуге жетелейді. г) Еңбек тәрбиесін беру

мәселесін шешуге көмектеседі. д) Дене күшін арттыруға мүмкіндік береді. е) Ойын – баланы жан-жақты тәрбиелеудің психологиялық және физиологиялық негізі болып табылады

Әдебиеттер тізімі:

1. 2024-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы: Әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024 – 54 б.
2. Жүнісов А. Фәниден бақиға дейін. Алматы: «Қайнар» баспасы, 1994- 128 б.
3. Сағындықов Е. Ұлттық ойындарды оқу тәрбие ісінде пайдалану. Монография. – Алматы: Рауан, 2016 -160 б.
4. Құлкенов М. Әлемдік және ұлттық спорт ойындары: Энциклопедия/ Алматы: «Мерекенің баспалар үйі» ЖШС, 2014 – 272 бет/192 б.
5. Мейрманов А.Б., Маршыбаева У.С. Жеткіншек ұрпақты тәрбиелеуге қазақтың ұлттық ойындардың алатын орны //Халықаралық көпшілік журнал: Қазақстанның ғылымы мен өмірі 2016 №3 (38). 95 – 99 б.
6. Қайдар Ә. «Қазақтар ана тілі әлемінде» этнолингвистикалық сөздік/– Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2013. Т.2: Қоғам - 2013 - 559 б.

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ
САБАҒЫНДАҒЫ ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІ**

Калыбекова Алтынбике Ыждахатовна,
*Қызылорда қаласы Ұ.Қараманов атындағы 262 мектеп-гимназиясының
бастауыш сынып мұғалімі, педагог-сарапшы*

Андатпа. Мектеп табалдырығын аттаған бірінші сыныптың оқушысы мектеппен қалай танысса, дене тәрбиесі сабағымен де солай танысуы қажет. Ал мектептегі жалпы дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарының басқа пәндермен салыстырғанда өзіндік ерекшелігі бар. Оқушылар спорт залға, алаңға, арнайы спорттық киіммен ғана шығуға болады десек, бұл оларға қойылатын-алғашқы басты талап.

Түйін сөз: бастауыш мектеп оқушылары, дағдылар, жаттығулар, сабақ тығыздығы, ойындар.

Тақырыптың өзектілігі: Қазақтың ұлттық дене шынықтыру мәдениеті жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің құрамдас бір бөлігі ретінде мектептегі кезеңнен қалыптаса бастайды. Сондықтан оны пайдалану тек қозғалмалы біліктілік, дағдыларды дамытып қана қоймайды, сонымен қатар мектеп оқушыларынан қазақтың ұлттық спорт түрлеріне деген көзқарасын қалыптастырып, дене жаттығулары мен ойындарын өз беттерінше дамытуға тәрбиелеп, оқу- ойын материалдарын бір жүйе ретінде олардың руханилығын, адамгершілігін, дене тәрбиесін тірбиелеуге баулуды қалыптастырады.

Зерттеудің мақсаты: Халқымызда қозғалмалы ойындардың түрі кең таралған. Мамандар қозғалмалы ойындарды төрт топқа бөледі: Табиғи заттарды қолданып ойнайтын ойындар: асық, бестас, лек, лек жалау, сиқырлы таяқ, бақатай пісті, жылмаң т.б.; Жануарлар бейнесін елестетіп ойнайтын ойындар: соқыр теке, түйе-түйе, ақ байпақ, көк сиыр және т.б.; Мүліктік бұйымдарды қолданып ойнайтын ойындар: шалма, бөрік жасырмақ, түйілген шыт, тақия телпек, белбеу тастау, орамал тастау, т.б.; Құрал-жабдықсыз ойнайтын ойындар: айгөлек, ақсерек-көксерек, шымбике, мәлкетотай, тоқтышақ, шертпек, жасырынбақ, бұғынай, т.б.

Халықтың әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, әдет-дағдыларын жас ұрпықтың бойына сіңіру, ойын арқылы дарытып, көңіліне қондыра білу өмір қажеттілігінен туындап отыр. Өйткені баланы бала шағынан бастап адалдыққа, батылдылыққа, елін, жерін, тілін сүйе білуге, отаншылдыққа, адамгершілікке, мейірімділікке, еңбек етуге тәрбиелеудің құралы- ойын. Оның тәрбие білім берудегі сиқырлы сырын терең меңгеру үшін ежелден бері өркен жайып, үздіксіз дамып келе жатқан ұлттық ойындарды оқыту процесінде пайдаланудың тиімді жолдарын анықтау- бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Дене шынықтыру- денсаулық көзі, денсаулықты сақтау үшін әрекет, адамның күш мүмкіншілігін дамыту, жеңіске деген жігерін шыңдау, қиыншылыққа төзу қимыл- әрекетін шоғырландыра білу, соларға үйрену. Ұлттық ойындардың тиімділігі олардың сабақтың әр кезеңіндегі орны мен мақсат-міндетін дәл анықтауға, оны қолданудың теориясы мен практикасын мұғалімнің жетік игеруіне, жетік танытуына, ойынға қажетті материалдардың жиынтығын алдын-ала дайындап алуы, ойын процесіне оқушыларды белсенді ұйымдастыруға байланысты.

Зерттеудің нәтижесі: Дене тәрбиесі мұғалімдері әр сабақты жүйелі ұйымдастыра отырып, оқушылардың денсулығын нығайтуға көңіл бөлуі тиіс. Осы тұрғыдан мынадай ұсыныстар айтуға болады: қазақ ұлттық ойындары бойынша дене жаттығулары ендірілген сабақтарды ұйымдастыру; ұлттық ойындар арқылы оқушылардың дене дайындығын қалыптастыру үшін олардың теориялық негіздерін жетік меңгеру; әрбір ұлттық ойынның атқаратын қызметі мен педагогикалық мүмкіндіктерне сай сабақта қолданылу орнын анықтау керек.

Мектептегі дене шынықтыру пәнінің жұмыс түрлерінің басты бағыттар төмендегідей: жүйелі түрде жаттығумен айналысуға оқушыларды көбірек тарту.

Оқушылардың денсаулықтарын нығайтуға, дене қуаты дайындығын жоғарылатуға көмектесу, уақыттарын пайдалы өткізулерін ұйымдастыру.

Дарынды балаларды анықтауда кешенді қадам жасау ұтымдырақ болатыны сөзсіз. Бұл тұста кең ауқымды түрлі әдістер қолданылады: баланың отбасылық жағдайы, оның ерте балалық шағынан бергі жетілуі туралы ақпараттарды жинаудағы түрлі әдістер (ата-аналармен әңгіме, сауалнама алу, балалар шығармалары, күнделік жазбалары және т.б.):арнайы психодиагностикалық тренингтерарнайы бағдарламалар бойынша “байқау” сабақтарын өткізу, балаларды арнайы ойын және пәндік-бейімделген сабақтарға қатыстыру.

Оқушының дамуы мен тәрбиелілік деңгейін диагностикалаудың барлық түрлері сияқты бала дарынын анықтауда бала оқитын сыныпқа сабақ беретін мұғалімдердің, сондай-

ақ мектеп кітапханашысы мен дәрігерінің пікірлерін ескеріп, мүмкіндігінше педагогикалық кеңестер жүргізген дұрыс.

Бастауыш мектепте басқа пәндермен қатар дене шынықтыру жөнінен де жүйелі білім, тәрбие беріліп, балдырғандардың дені сау болып өсуіне ерекше көңіл бөлініп, қамқорлық жасалады.

Мектеп жасына дейінгі балалар үнемі қозғалыста болады: жүреді, жүгіреді, ойнайды, әйтеуір, қимылдаумен болады. Ұйқыдан тұрғаннан түнгі ұйқыға жатқанға дейін бала әдетте 6 сағаттан артық уақыт бойында қозғалыста жүреді. ал мектеп табалдырығын аттағаннан бастап олардың жүріс-тұрысы, қозғалысы, таза ауада болатын уақыты әлдеқайда азаяды, тіпті ұйқысы да бұзылады. Сөйтіп, олардың қозғалыс белсенділігі 50 процентке дейін кемиді де, ағзаның дұрыс өсуіне кері әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, баршамызға белгілі мектеп оқушыларының 80 процентінің ағзасында ақау болады. Әрине, жұмасына ететін 2 сағат дене тәрбиесі сабағы ағзаның күнделікті қозғалыс қажеттілігін шамалап болса да қанағаттандыра алмайды.

Ендеше балалардың күнделікті дене қозғалысының орнын толтырып күнде ғана Бүлдіршіндерді дені сау етіп тәрбиелей алады екенбіз. Міне, осыған орай не істеу керек деген сұрақ туындайды.

Адам өзінің күнделікті тіршілігінде, еңбек барысында толып жатқан әрекеттер мен әр түрлі қозғалыстар жасайды. Осының бәрі дененің кейбір жекеленген мүшелерінің қалыптасып, жетілуіне өзіндік әсер етеді. Кей жағдайда мұндай ықпалдар теріс болуы да мүмкін. бір бағыттағы артық қозғалыстың әсерінен дененің бір мүшесі шаршап, немесе деформацияға, яғни ағзаның қалыпты нормаларын өзгертуге әкеліп соғады. сондықтан да күнделікті тіршілікте болатын, бір бағытта ғана жүргізілетін дене қозғалыстары мен әрекеттерінің бәрін бірдей дене тәрбиесінің құралы деуге болмайды.

Адамның жеке басының қасиеттері дененің қалыптасуымен тығыз байланысты. Демек, денені жүйелеп шынықтыру мен денсаулықты қалыптастыру адамның ой-санасының жетілуі мен шығармашылық күштерінің дамуының негізгі.

Ағза шамасы келетін жаттығуды және дұрыс ұйымдастырылған жұмысты орындағанда ғана дамып, нығайып жетіледі.

Саналы түрде орындалатын жаттығулар денсаулыққа, мінез-құлықтың, белгілі бір мүсіннің қалыптасуына қалай әсер етеді деген сұрақтарға жауап бермес бұрын ең алдымен аз да болса адам ағзасының жұмыс істеу жүйесі мен құрылысы жайынды бірер сөз айта кеткеніміз жөн. жалпы білім беретін мектепті бітіретін жасөспірімдер мектеп бағдарламасына сай адам дене құрылысының негізімен танысады. Оның себебі адамның барлық ағзасының, іш құрылысының әрекеті өзара байланысты. Демек, қандай да болмасын жеке мүшелерге түскен ауыртпашылық бүкіл денеге әсерін тигізеді.

Дене мүсінің дұрыс қалыптасуы үшін күнделікті жаттығуларды неден бастап, қалай аяқтау керек екендігін білген абзал.

Адамның қимыл әрекеті таңертең ұйқыдан оянудан басталады. Алғашқы тіршіліктің бастамасы-таңертеңгілік бой жазу жаттығулары. Бала спорттың қай түрімен шұғылданса да, өзінің жас ерекшелігі мен ағзаның құрылысы, құбылысынан хабардар болуы керек. Осы негізде нақтылы спортпен шұғылдану үшін жоғарыдағы айтылған жағдайлардың бәрін ескерте

отырып, болашақта нәтиже көрсететінде спорттық түрін таңдап алған жөн. Мәселен, гимнастика, суда жүзу тәріздес спорт түрлерімен шұғылдануды жасырақ кезден бастаған абзал.

10-15 жастағы жасөспірімдердің мінез-құлық мен сана-сезімінде әлі де болса тұрқтылық бола бермейді. Демек, олар өзінің спортпен шұғылданудағы әрекетін өз санасымен қажетті деп, белгілі бір жүйеде бақылап та отырмайды.

Жасөспірімдер спорттың қандай түріне қабілеті бар екенін жаттықтырушылар мен мұғалімдерден сұрап, ақылдасып барып, содан кейін ғана жаттығуды бастаулары керек. 14-15 жасқа дейінгі ұлдарға қарағанда қыз балалардың дене жағынан даму процесі тез болады. осы кезде олар спорт қоғамдарындағы жаттығуларға, басқа да балалар спорт мектептеріндегі әр түрлі жаттығу түрлеріне қатысып, шеберліктерін шындығына дұрыс.

Әр оқушының әуелі спорттың қай түріне бейім екендігі мектеп бағдарламасының талабын орындағанда ғана байқалады.

Ал дене тәрбиесі сабағында мұғалім оқышылардың жаттығулар орындағанда дем алысының дұрыс та бірқалыпта болуын бақылайды. Дұрыс та терең дам алудың ашық алаң мен жабық орындарда шұғылданушылар үшін орны ерекше. Тағы бір ескертетін жайт-шұғылданушылардың жас ерекшеліктерін ескерген жөн. спортпен шұғылдана бастаған Бүлдіршіндердің сүйегі қата қоймаған, буындары тиянақты бекімегендіктен, жаттығуды жасына, шама-шарқына қарай шамалап орындайды.

Бастауыш сыныптарда дене тәрбиесі сабағының мазмұны негізінен қозғалмалы ойындардан тұрады. Қозғалмалы ойындарды өткізудің күрделі педагогикалық процесс екенін ескере отырып, оларды өткізуді үш кезеңге бөледі:

Дене жаттығуларының мәні, ойынды өткізер алдындағы даярлық жұмыс, ойынның басталуы мен ойналу барысы, ойынның аяқталуы.

1. Ойынды өткізер алдындағы даярлық жұмысы Қандай да болмасын дене тәрбиесі сабағына жүргізілетін даярлық жұмысында өтетін сабақтың мақсатына байланысты жоспары жасалып, ойындар іріктеліп алынады. Бұл іріктеліп алынған ойындардың қандайы болмасын балаларды сабаққа ынталандыратындығын ұмытпаған жөн ойын жабдықтарының қаншылақты бар-жоғын, сабақ өткізілетін орынның дайындығын білу керек.

2. Ойынның басталуы мен ойналу барысы.

Мұғалім жасалған сабақ жоспарының негізінде ойында қалай өткізетіндігін таңдайды. Ойында бастау алдында уақытты көп кетірмес үшін оның ойналу тәртібін яғни ережесін ауызша баяндаудан гөрі, дереу балаларды ойынның бастапқы қалпына тұрғызып, өзі көрсеткені тиімді. Сонда ол балаларға түсінікті де, ойнаған кезде ойын ережесі бұзылмайды. Жалпы ойынның ойналу барысы оқушылардың дайындығына, ынта-жігеріне байланысты.

3. Ойынның аяқталуы ойын сабақтың негізгі бөлімінен кейін өткені ойнаушылардың шаршау-шаршамауына байланысты қайталанады. Сабақта бірнеше ойын ойналатын болғандықтан, бір ойынды көп болғанда 2-3 рет қайталаған жөн. Әр ойынның қорытындысы қайталнып, ойналып болғаннан кейін бірақ шығарылады да, келесі ойын басталады.

«Екі аяқпен орынан ұзындыққа секіру» деген басталады. 1- сыныптағы сабақ үлгісі етіп алайық. Осы негізде сабақтың жоспарын жасағанда, ең әуелі жалпы дамыту жаттығуларын жүйелеп жазғаннан кейін, сабақтың мақсатына байланысты міндетті түрде дайындық жаттығулары жасалады.

Сабақтың мақсаты: екі аяқпен орына ұзындыққа секіру болғандықтан, 10-12 метр жерге дейін орынан бір аяқпен секіру, екі оқшы екі жағынан ұстап тұрған жіптің үстінен секіру, т.б. даярлық жаттығулары өткізілген соң, сабақтың мақсатын орындау жұмыстары басталады.

Сондықтан диагностикалық әдістер де кешенді сипатқа ие. Демек, дарынды балаларды анықтау-арнайы бағдарлама мен білікті мамандардың қатысуын қажет ететін өте күрделі мәселе және дарынды балалармен жұмыс істеудегі қажетті кезең болып табылады.

Дене мәдениеті жұмыстарының өтуіне қызығушылықтарын қалыптастыру.

Ойынды ұйымдастырмас бұрын ойынды өткізетін орынды, керекті құралдарды дұрыс тандап, даярлап алу қажет. Ойынды топқа бөліп ойнатқанда, ойын өте қызықты, тартымды өтуі үшін қимыл қабілеттілігі, күші жағынан оқушылар тепе-тең болғандары жөн. Ойындарды таза ауада өткізген дұрыс. Таза ауада ойын маңызды сауықтыру міндеттерін атқарады, ағзаның жұмыс қызметін жақсартады, сонымен қатар белсенді демалыс құралы ретінде қолданылып, оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытып, адамгершілікке, ұжымшылдыққа тәрбиелейді.

Дене тәрбиесі сабағын жүргізудің төмендегідей ерекшеліктері бар:

1. Бастауыш сынып оқушыларына негізгі үйрететін жаттығулар табиғи қимыл әрекеттерді детілдіру түрінде болып келеді. Олар: жүру, жүгіру, секіру, лақтыру, өрмелеу т.с.с.

2. Бір сабақ кезінде оқу материалын меңгеру және жетілдіру үрдісінің 2-3 міндетін ғана орындаса жеткілікті болады.

3. Сынып төмен болған сайын табан бұлшық еттерін нығайту және түзу тұлға қалыптастыру жаттығуларын беруге айрықша көңіл бөлу қажет.

4. Әрбір сабақта міндетті түрде қозғалмалы ойындар ойнату керек. 3,4-ші сынып оқушыларымен сабақ өткізгенде ойын жаттығулары сабақтың 50 % уақытын алса дұрыс болады.

5. Оқушыларға негізгі жаттығулардың техникасын үйреткенде, оны дұрыс және нақты орындауға көп көңіл бөлу керек. Оқу үрдісі кезінде жаттығуды үйрету және жетілдірумен бірге дене қуаты қасиеттерін дамытуға бірдей көңіл бөлу қажет.

Қорытынды: Мектепте ұйымдастырылатын дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарының ең алғашқы бастамасы күнделікті өткізілетін сабаққа дейінгі бой жазу жаттығулары. Мұндай жаттығуларды орындаудың мақсаты-бала ағзасын алдын ала жұмысқа дайындап, жұмыс қабілеттілігін артыру, және олардың сыныпта дұрыс отыруын қалыптастыру.

Бастуыш мектептерде таңертеңгілік бой жазу жаттығуларын сынып мұғалімі өткізеді. Оған мұғалімнің мүмкіндігі болмаған жағдайда бұл міндет әр сыныптың сауықтыру жұмысын ұйымдастырушыға жүктеледі. Бұл ретте партаның қасында тұрып (далада өткізілмеген жағдайда) орындалатын 15 минуттық жаттығулардың қайталану реті ескеріледі. Содан жаттығулар біртіндеп күрделендіріледі, жүктеме арта түседі. Жаттығулар жүйесі апта сайын өзгеріп тұрады. Бұл жаттығулардың кейбіреулерін оқушыларға дене шынықтыру сабағында үйретуге болады. жаттығуларды дайындаған кезде оқушылардың маусымға байланысты киім ерекшеліктері ескеріледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Дене шынықтыру бағдарламалар. 1-4 сыныптарға арналған. Алматы. РОНД, 2003ж.
2. М.Т. Тұрыскелдина Дене тәрбиесі 1 сынып Алматы «Атамұра»

3. М.Т. Тұрыскелдина Дене тәрбиесі 2 сынып Алматы «Атамұра»
4. М.Т. Тұрыскелдина 3 Дене тәрбиесі сынып Алматы «Атамұра» 1999ж.
5. Төтенайдың Базарбегі, Басыбеков Болатбек. Дене шынықтыру. 4 сынып. Алматы «Атамұра» 2000.
6. Ю.Ф.Курамшина. Теория и методика физической культуры. «Советский спорт» М. 2004.
7. Ю.И. Евсеев. Физическая культура. Ростов-на-Дону. «Феникс». 2004.
8. Ю.Д.Железняк, П.К.Петров. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. «Академия». Москва. 2002.

АСЫҚ АТУ ОЙЫНЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Шилибаев Нурболат Аманжолович,

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық университеті, «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы, педагогика магистрі

Ойын барысында балалар арасындағы қарым-қатынас нығайып, достық байланыстар орнайды. Топтық жарыстарда балалар бір-бірінің жетістіктеріне қуанып, сәтсіздіктері үшін қолдау көрсетуді үйренеді. Бұл, өз кезегінде, эмоционалдық интеллектінің дамуына ықпал етеді, өйткені балалардың өз эмоцияларын түсінуі және оларды басқару қабілеттері артады. Сонымен бірге, асық ату ойыны арқылы балалардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығы артады. Бұл ойын қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарын, әдет-ғұрыптары мен салттарын таныстыруға мүмкіндік береді. Балалар ұлттық мәдениетті меңгеру барысында, өз сәйкестіктерін қалыптастыруға, ұлттық мақтаныш сезімін дамытуға көмектесетін ортаға ие болады. Сондай-ақ, асық ату баланың зейінін арттыруға ықпал етеді.

Ойынның талаптары, мақсаттары мен ережелерін есте сақтау, нәтиже мен есеп жүргізу балалардың зейін шоғырландыру, еске сақтау қабілеттерін күшейтеді. Бұл дағдылар өмірлік тәжірибеде, оқу процесінде маңызды рөл атқарады. Осылайша, асық ату ойыны — балалардың жан-жақты дамуына арналған тиімді құрал. Оның образының қарапайымдылығы мен шынайылығы арқылы балалар тек ойнау ғана емес, сонымен қатар өмірлік дағдыларды дамытуға ойын ретінде қатысып, әлеуметтік, эмоционалдық және интеллектуалдық қабілеттерін таниды.

1. Ұлттық асық ойындарының мектеп жасындағы балалардың дағдыларын дамыту Асық ату ойыны — қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойындарының бірі. Бұл ойын мектеп жасындағы балалар үшін ерекше маңызға ие, себебі ол бірнеше негізгі дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Координация. Асық ату, балалардың қол-аяқ координациясын дамытады. Олар асықты дәлдікпен ату барысында көзбен бағып, қозғалыс жасауды үйренеді.

Логикалық ойлау.

Ойын барысында балалар стратегия құру, қарсыластың қимылдарын болжау арқылы логикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

Сабырлылық және шыдамдылық. Ойынның жүйесі балаларды сабырлы болуға және сәтсіздіктері болса да, қайтадан әрекет етуге үйретеді. Командалық жұмыс. Асық ойындары топта ойнау формасында да жүргізіледі, бұл балалардың командалық жұмыс істеуі мен коммуникация дағдыларын арттыруына көмектеседі.

2. Физиологиялық дамуы. Асық ату ойыны балалардың физиологиялық дамуына да жақсы ықпал етеді. Оның басты аспектілері:

Физикалық белсенділік. Асық ату — балаларды қозғалысқа мүлдем жетелейтін динамикалық ойын. Ойын барысында балалар дене белсенділігін арттырады, бұл сау және жетілген физикалық дене құрылымын қалыптастыруға ықпал етеді.

Бұрыштық және сызықтық жылдамдық. Ойынды ойнау кезінде балалардың реакция жылдамдығы мен жүріс-тұрысы жақсарады, бұл көпшілік спорт түрлеріне дайындық ретінде пайдалы болып табылады.

Моторика. Асық ату кезіндегі қозғалыстар балалардың дрожылық қозғалыстарын (fine motor skills) дамытуға көмектеседі, бұл әсіресе жазу және бейнелеу өнеріне қатысты дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді.

3. Интеллектуалдық дамуы. Асық ату ойынының интеллектуалдық даму үшін маңызы зор. Ойын барысында балалар:

Стратегиялық ойнау. Ойынның өзі стратегиялық ойлауды талап етеді. Балалар қарсыласты жеңу үшін өз стратегияларын дайындап, әрі қарай іс-қимыл жасауды үйренеді.

Шығармашылық. Ойын барысында балалар ұсынылған ережелерге жаңа түсініктер мен интерпретацияларды қосуға мүмкіндігі зор, бұл олардың шығармашылық әлеуетін дамытады. Соматика. Ойын өтіп жатқанда, балалар жағдайды бағалау, реакция жасау, шешім қабылдау секілді дағдыларды дамытады, бұл олардың көпшілікті ажырату қабілеттерін арттырады.

Сабақтас әрекеттер. Асық ату балалардың көз алдында бірнеше процесстердің байланысын жасауға ықпал етеді, бұл олардың анализ жасау және синтез кезінде белсенді рөл ойнауы үшін тиімді. Асықты пайдалана отырып санау, құрастыру, асық үстінен жүру, математикалық логикалық тапсырмаларды шешу сияқты әртүрлі оқиғаларды ойлап тауып, біз бала үшін әлдеқайда қызықты түрде өзіміздің біліміміз бен өмірлік тәжірибемізді, қоршаған әлемнің заңдылықтары мен оқиғаларын көрсете аламыз. Балаларды ұлттық ойындарды ойнау барысында шапшаңдылыққа, ептілікке, бірбірін сыйлауға, өз ойын еркін жеткізе алуға баулимыз. Асық ату ойыны арқылы көз жітілігін, мергендікті дамытып, ұстамдылық пен шыдамдылыққа тәрбиелейміз.

Асықтан құрастырылған инновациялық тақтайшалар мен массажды қолғаптар арқылы бала денсаулығын шыңдаймыз.

Асықты жіпке тізу. Балалар боялып, тесілген асықтарды жіпке бір түстен соң екінші түске тізбектеп тізеді. Бұл тізбекті тізу арқылы бала түстермен танысып, бір – бірінен ажырата алады. Қолмен жұмыс жасау барысында баланың ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтарымен жұмыс жасауда баланың саусақтары иілгіш болып, жұмыс жасауға жаттығады (бірінші кіші топтағы жұмыс төмендегі әдіспен жүзеге асырылуда).

Асықпен із салу. Балалар түрлі – түсті бояуларды асықты қолдану арқылы пайдаланады. Бұл жерде балалар санына байланысты төрт – төрттен бірнеше топқа бөлінеді, әр топқа тиесілі түс пен шеңбер сызылған парақшалар беріледі. Балалар парақшада берілген шеңбердің ішіне асықты бояуға малу арқылы парақша бетіне нүктелер түсірулері тиіс. Бұл әрекет осылайша бірнеше рет қайталаанады. Нәтижесінде парақ бетінде әр балада әртүрлі бейне пайда болады. Балалар үшін бұл жасырын пайда болған бейне, қызықты әрі сиқырлы сәт болады. Мұндай әдісті қолдану балалардың саусақ моторикасын дамытумен қатар, баланы берілген тапсырманы таза әрі ұқыпты орындауға баулиды. • Асықпен құмда сурет салу. Балалар құмның үстіне асықпен түрлі мазмұнды суреттер сала отырып, нені бейнелегендерін айтып береді. Ойнай отырып құмға асықпен сурет салу бала үшін қызықты, әрі пайдалы. Баланың ұсақ моторикасымен қатар бейнелеуге деген қызығушылығы артады, қиялы дамиды және өзінің ойымен салынған бейнені өз сөзімен түсіндіру барысында сөздік қоры молаяды, өз ойын еркін жеткізуге дағдыланады.

«Сиқырлы асық» қолғаптарымен уқалау. Балалар «сиқырлы асық» Қолғаптары арқылы түрлі дене шынықтыру жаттығуларын орындайды. Бір – бірінің арқасын уқалау, сипалау арқылы омыртқа, арқа жоталарына демалдыру әдісін жасайды. Мәселен, бұл әдістерді «сиқырлы» қолғаптармен қолдану барысында балалардың арасындағы арқаның ұюы, майтабандылық, аяқтың ұйып қалуы деген денсаулық сыр беретін қолайсыз жағдайлар жойыла бастайды. Балалар түрлі жаттығуларды жасау барысында шыдамдылыққа, төзімділікке, ұқыптылыққа тәрбиеленеді. Асықты тақтайшамен жүру. Тақтайшалармен жүру арқылы балалардың аяқ, қол еттері қатайды, жұмысқа қабілеттілігі артады. Қимыл-қозғалыс координациясы артып, қол мен аяқтың бірлескен қимылы дамиды. Табандағы жүйке нүктелері арқылы ойлау қабілеті дамып, психикалық процестердің дамуына әсерін тигізеді.

Жалпақ табанның алды алынып, ең бастысы балалардың дұрыс жүру дене бітімі артады. «Луллия шеңбері». Мақсаты: Сөздердегі дыбыстарды ажырата білуге үйрету, әріптерді тани білу дағдыларын жетілдіру. Ойын барысында балалары зейінді болуға дағдыландыру. Керекті құралдар: Луллия шеңберінің тақтасы, асықтар Ойын шарты: Үстелді айналып балалар отырады. Луллия шеңберінің жоғары бөлігіне әртүрлі суретті карточкалар қойылады. Балалар алдарына айналып келген шеңбердегі суретке қарап, оның қай дыбыстан басталып тұрғанын ажыратады да сол әріпті екінші шеңберге орналастырады.

Ойын осылай жалғаса береді. Қорыта айтқанда, асық терапиясының мектепке дейінгі балалардың дене, психологиялық және әлеуметтік дамуында орны ерекше, сонымен қатар оның көп функционалдық рөл атқаратынына көзіміз жетіп отыр. Бұл тек асық терапиясының бастапқы нұсқасы ғана. Келешекте мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту стандартына, үлгілік бағдарламаға сай барлық білім салаларында асық терапиясын қолдану мүмкіндігіне жол ашып, оны түрлендірудің теориясы мен әдістемесін дайындау және тұжырымдамалық негіздеу мақсатын қойып отырмыз.

Қорытынды. Асық ату ойыны — ұлттық құндылықтардың бір бөлігі, әрі балалардың физикалық, психологиялық және интеллектуалдық дамуына үлкен көмек береді. Бұл уақыт өткізудің түрлілігі жөніндегі үлгі бола отырып, балалардың тәрбиесіне оң әсер етеді. Сондықтан, асық ату ойындарын оқу процесіне енгізу қажет, өйткені олар балалардың тұлғасын қалыптастыруға және дамытуға үлкен үлес қосады.

Мысалы: Шығармашылық Дәстүрден тыс сурет салуға, бояулардың түсін ажыратуға, заттардың шамасы мен үйлесімділіктегі айырмашылығын бере білуге үйретеді, музыкалық шығармалардың сипатын, көңіл күйін ажырата үйретеді, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Математика Қарапайым дағдыларды қалыптастыруға, таным процестерін қалыптастырып, зейінді, есті қабылдауға балаларды кеңістікті бағдарлай білуге, санауға үйретіп, логикалық ойлау қабілетін дамытады.

Коммуникация Дыбыстық талдау жасауға, дауысты, дауыссыз дыбыстарды ажырата білуге, сөздік қорын жетілдіруге ықпал етеді. Денсаулық, шыдамдылыққа, жылдамдыққа, ептілікке, топпен бірлесе әрекет ете білуге тәрбиелейді.

Патриоттық Отанға деген сүйіспеншілікке, туған жерге, ата дәстүріне, ұлттық құндылықтарына қамқорлықпен қарауға тәрбиелейді.

Физикалық Физикалық тұрғыдан алғанда, асық ату қимыл-қозғалыс координациясын, моторика мен реакция жылдамдығын жақсартады. Бұл денсаулықты нығайтып қана қоймай, өмірлік дағдыларды дамытуға да септігін тигізеді.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУҒА ҮШІН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Жулсаитова Гульжан Ерубаетна,

Тараз қаласы, №11 орта мектебінің «Көркем еңбек» пән мұғалімі, мұғалім-зерттеуші

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру - сапалы білім кепілі, білім беру ұйымдары жастарға жалаң білім беріп қана қоймай алған білімдерін өмірдің түрлі жағдайларында пайдалана алуға үйретуі керек екендігін баса айтып, үкіметке оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың бес жылға арналған Ұлттық шаралар жоспарын дайындау жөнінде нақты тапсырма берген болатын.

Функционалдық сауаттылығы дегеніміз - адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Қоғамның дамуына байланысты сауаттылық ұғымының мәні тарихи тұрғыдан өзгергенін, тұлғаға қойылатын талаптарда оқу, жазу, санай білу қабілеттерінен гөрі белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен біліктердің жиынтығын игеру, яғни функционалдық сауаттылыққа жету, қалыптастыру, меңгерту.

Жай сауаттылық - адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндерді құру және қарапайым арифметикалық әрекеттерді орындауы. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым - қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады.

Жақсы мұғалім оқушылардың оқу және проблемаларды шешу қабілетін дамытады. Мұғалімнің көшбасшылық қабілеті ең бірінші сабаққа даярлықтан басталады, яғни, өтілетін сабақтың жоспарын құру, оны өткізу әдістемесі, оқушылардың қабілеттерін, жас ерекшеліктерін ескере отырып, иллюстрация, техникалық құралдарды, дидактикалық материалдарды пайдалану. Мұғалімнің осы шығармашылық әрекеті арқылы оқушының шығармашылық қабілеті қалыптасады. Ал, көшбасшылық қабілеттер шығармашылық елес, шығармашылық ойлау арқылы жүзеге асады. Оқушыны шығармашылық ойлауға, жылдамдыққа, икемділікке, тапқырлыққа үйрету ол мұғалімнің әр сабағында қалыптасып отыратыны анық.

Кез келген пәнді оқытудың ең маңызды мақсаттарының бірі - пәннің қолданбалы мүмкіндіктерін ашу. Мысалы жаратылыстану пәндерін оқытуда мазмұнды есептерді шешу барысында оқушылар пәндік ұғымдар мен заңдылықтарды тереңірек түсініп, ұғынып, сонымен қатар кәсіби даярлықтың негіздерін меңгереді. Оқушылардың дүниетанымына әр оқу пәні өз үлесін қосып отырады. Жаратылыстану пәндерін оқыту барысында нақтылы өмірден оқушыларға түсінікті түрде келтірген деректер ғылыми білімдердің пайда болу негізін, қоршаған ортаның табиғат құбылыстарының танымалы жеке пәндердің ұғымдары мен абстрактілі жағдайларын оңай сезіне біледі. Оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуда, оларды тәрбиелеуде, біліктері мен дағдыларының қалыптасуында, сабақ барысында тақырыпты практикамен байланысын көрсетудің маңызы өте зор. Сондықтан теория мен практиканың байланыста болуын қамтамасыз ету үшін әрбір пән бойынша берілетін білімнің мазмұны мен көлемін анықтағанда теориялық қағидалардың, заңдылықтар мен ережелердің, яғни ұғымдық-ақпараттық материалдардың бала өмірінде кездесетін түрлі проблемалық мәселелерді шешуге көмегі тиетіндей, бала оны қолдана алатындай практикалық маңызы ескерілуі тиіс.

Оқушылардың мектепте алған білімін қоғамдық - әлеуметтік ортада пайдалануға икемдеу, олардың функционалдық сауаттылығын арттыру арқылы еліміздегі білім мен ғылымды дамыту мәселелеріне басымдық берілуі тиіс. Олай болса қоғам -жаңалыққа жаны құмар, жаңаша ойлайтын, өзгермелі өмірге икемделіп қана қоймай, оны жағымды жаққа өзгертуге белсенді қатысатын ұстаздарға мұқтаж.

Ақпараттық оқыту технологиясынан математика сабақтарында интерактивтік тақтаны қолдану. Интерактивті тақта арқылы оқушылар жаңа материалдарды арнаулы бағдарламалар көмегімен мүмкіндігінше меңгерумен қатар функционалдық сауаттылығы да артады. Біздің заманымыз ғылым мен техниканың ғарыштап дамыған кезеңі, біз ұстаздар сол заманмен бірдей қадам басуға міндеттіміз, себебі біз адам тағдырына, бала тағдырына жауаптымыз.

Сондықтан оқушылардың функционалдық математикалық сауаттылығын арттыру үшін мынадай жұмысын жүргізуіміз керек:

Сабақ берудің жаңа технологиясы негізінде құрастырылған сабақтың әр тарауы, әр тақырыбы бойынша «білу – түсіну – қолдану – тұжырымдау» деңгейлік тапсырмаларымен жүйелі жұмыс жасауды күшейту;

Сабақта практикалық мазмұнды есептерді, әртүрлі форматтағы тест тапсырмаларын, стандартты емес жағдайларда білімді қолдануға арналған қызықты есептер шығарту;

Математика пәні сабақтарында, таңдау курстарында алған білімдерін өмірмен ұштастыруға, оны практикада қолдануға, логикалық есептер шығаруға үйрету;

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жағдайы. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру - жаңаша педагогикалық теория мен практиканың өзекті мәселесі болып тұр. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту - оқу тәрбие процесіне ықпал етудегі өмір талабы. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жолдары, олардың танымдық қабілеттері мен өзіндік іс-әрекеттерді дамыту педагог, психолог, әдіскерлер және мұғалімдердің міндеті. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту - мәселені шешуде, оқу сапасының артуына, технологияларды ұтымды қолдануға көмек беретін негіз болып табылады

Жаңа технологияның тиімді әдіс- тәсілдерін ұрпақтың бойына сіңірте білу ұстаздардың басты міндеті.

Жаңа технологияның тиімділігі сол, Оқушы: мақсат қоюға үйренеді; есте сақтау қабілеттері дамиды; басқалармен бірігіп жұмыс жасайды; кітаппен жұмыс жасауға үйренеді; қатарынан қалмауға тырысады; дарынды оқушылар өз қабілеттерін одан әрі бекіте түседі; әлсіздер оқуға ниет білдіріп, өзіне деген сенімсіздіктен арылады. Күшті сыныптарда оқуға деген ынта артады. Білім дәрежесі бірдей сыныптарда оқу жеңілдейді өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады

Мұғалім: жүйелі тапсырма беруге ұмтылады; оқушыны жан-жақты танып біледі; қарым қатынас орнатады; оқушылардың өзара әрекеттесуіне жол ашады; оларға шығармашылық еркіндік беріледі.

Қорытынды: Елдің ертеңі білімнің тереңдігі мен өлшенеді демекші. Үздіксіз өзгеріп тұрған әлем адамнан да қабілет пен қажеттіліктерді үздіксіз дамытуды талап етеді. Сондықтан білім беру саласының басты мақсаты оқушыларды өзгермелі өмірде қорықпай, еркін өмір сүруге, білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеге, өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, аналитикалық ойлау қабілеттерін дамыту және олардың шынайы өмірде дара тұлға етіп қалыптасуына ықпал ету.

«Шәкірт – нығырлай беретін ыдыс емес, керісінше тұтандыруды талап ететін шырақ» демекші оқушылардың жеке шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту және оларды шынайы өмірдегі дара тұлға етіп дайындау мектептің басты мақсаттарының бірі.

АСЫҚ ОЙЫНЫ - ҰЛТТЫҚ ҚАЗЫНА

Нурумбетов Елубай,

*№2 Ш.Уәлиханов атындағы жалпы білім беретін
мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі,
Түркістан облысы, Төлеби ауданы, Ленгір қаласы*

Аңдатпа: Бұл мақалда ұлттық ойындар арқылы оқушылардың ептілігін, күш қуатын молайтып, дене даму деңгейін және ой - өрісін дамыту қарастырылған. Асық ойынының маңызы мен оның түрлері анықталған. Ұмытылып бара жатқан ойынды жаңғырту, бабаларымыздың ойыны туралы түсінік беріп, қызығушылығын оятуға арналған практикалық жұмыстар көрініс тапқан.

Түйін сөз: Ұмытылып, кенже қалып бара жатқан ұлттық құндылықтарымызды жаңа форматта сабақта жандандыру - әрбір педагогтің міндеті.

Халқымыздың тарихи-мәдени мұраларының түрлері сан алуан. Осындай аса құнды медени игіліктердің бірі - ұлт ойындар.

Ұлт ойындар -- ата - бабамыздан бізге жеткен, өткені мен бүгінгіні байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны үйренудің, күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын бала алдынан өмірдің есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятып, бүкіл өміріне ұштаса береді. В.А. Сухомлинскийдің сөзімен айтқанда: «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы да жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, ол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады.

Ойын дегеніміз- ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты». Міне, ойын дегеніміз тынысы кең, алысқа меңзейтін, ойдан - ойға жетелейтін, адамға қиялымен қанат бітіретін осындай ғажайып нәрсе, ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы демекпіз.

Бүгінде ойынды халық педагогикасының құрамды бір бөлігі деп тегін айтпаса керек, адам баласы жасаған жеті кереметтің қатарына сегізінші етіп осы ойынның аталып жүруі де жайдан-жай емес. Бүгінгі замандастарымыз бен болашақ ұрпақтарымыздың оны оқып үйрене отырып, өздерінің кім екендіктерін барлау жасауына, ата-бабаларының психологиялық болмысы мен ойлау жүйелеріне зер салуларына, көздеген мақсаттарын саралап, жете білулерін, дәстүрлер жалғасын өрістете отырып, өткен мен бүгінгіні байланыстыра білулеріне, сөйтіп «мәңгірттік» атаулыға тосқауыл қоюларына септігін тигізбек. Ең бастысы - ел қорғауға қабілетті болашақ қайраткер, өзінің осы қабілетін шаршы топтың алдында, баршаға тең (досқа да, дұшпанға да) еркін бәсекеде жеңіп алуға тиіс болған. Манашыұлы Тұяқбай жырында:

«Балалармен ойнайды, Ойнап жүріп ол бала, Кеудеге ақыл ойлайды», - деп түйіндейді.

Сонымен бірге бұл ойындар әділдік пен адамгершіліктің жоғары принциптеріне негізделген Н.К.Крупская мынаны ескерткен болатын: «Егер бала ойнамаса, онда оның не ауырғаны немесе шамадан тыс педагогикалық ықпалға түскені». Қазақтың ұлтты ойындары жас ұрпақтың қалыптасуына әсер ететін басты факторы.

Баланың мінез-құлқымен көзқарасының қалыптасуына, бір жүйеге түсуіне ұлттық ойындарымыздың қай түрі ықпал жасайтындығын. Ата-бабаларымыз әбден білген...

Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала болар ма?» деп түйіндейді. Қазақтың ұлттық ойындары ерлікті, өжеттілікті, батылдықты, шапшаңдықты, ептілікті, тапқырылықты, табандылықты, байсалдылықты, т.б. мінез-құлықтың ерекшеліктерімен бірге күш-қуат молдылығын, білек күшін, дененің сомданып шынығуын қажет етеді. Сонымен бірге бұл ойындар әділдік пен адамгершіліктің жоғары принциптеріне негізделген.

Қазақтың ұлттық ойындары: көкпар, сайыс, күрес, теңге алу, қыз қуу, садақ ату, жамбы ату, асық, бестас, тоғыз құмалақ, т.б. спорттық сипатпен бірге үлкен тәрбиелік маңызға ие болады.

Қазақтың ұлттық ойындарының бір қыдыруы «ойлануды қажет ететін ойындарға» жатады. Олар негізінен логикалық ойлау мен математикалық, философиялық ойлануды дамытуға негізделіп жасалғандай. Солардың төресі - «Тоғыз құмалақ».

«Тоғыз құмалақ» ойынының фотосуреті мен ойнау тәртібін қағаз бетіне алғаш түсірген этнограф Н. Пантусов 1906 жылы: «Бұл ойын өте көне және кім ойлап тапқаны белгісіз. Ол қазақтың үш ордасының барлығына тегіс тараған» деп жазды.

Қазақтың ұлттық ойындары бес түрге бөлінеді.

Олар: аңға байланысты, малға байланысты, түрлі заттармен айналысатын зеректілікті, ептілікті және икемділікті қажет ететін, соңғы кезде қалыптасқан ойындар. Олардың негізгілерінің өзі жүзден асады.

Ұлттық ойын, салт - ғұрыпқа бай. Халқымыздың көнеден келе жатқан дәстүрлерінің бірі - асық ойыны. Асық ойыны - қазақ халқының ежелгі өте кең тараған ұлттық ойын түрлерінің бірі. Оны көшпелі этномәдени өмір тудырған төл тума өнер деп танымыз.

Асықтың түрлері:

Асық - төрт түлік мал мен қоңыр аңның санының орта тұсында орналасқан асық жіліктен алынады. Оның түрлері көп. Атап айтқанда:

Сақа - асықтың үлкен әрі шымыр түрі. Бұл асық жетілген қойдан (серкеден) немесе қошқар-текеден алынады.

Кеней - көпшілік ойнауға арналған қарапайым асықтар.

Шүкейт - жас малдың асығы.

Ешкімек - ешкінің асығы.

Құлжа - құлжаның асығы.

Көктабан - қорғасын құйылған салмақты сақа асық.

Топай - сиырдың асығы.

Жабай - ірі асықты айтады.

Қолқар - арқардың асығы.

Асықтың тұрысының атаулары:

Алшы - асықтың тәйкеге қарама-қарсы жағы яғни алшы тұруы.

Тәйке - асықтың алшыға қарама-қарсы жағы.

Бүге - асықтың дөңес жағының жоғары қарап түсуі.

Шіге - асықтың қуыс жағының жоғары қарап түсуі.

Омпы - асықтың ашасы немесе мұртша жағы жоғары қарап түсуі немесе тік тұрып қалуы.

Шоңқай - асықтың омпқа қарсы жағымен тік түсуі.

Ойнау әдіс-тәсілдері де өзгеше. Сөйте тұра аталмыш ойын түрі осы барлық ерекшеліктерін сақтай отырып дамыған. Осының барлығын салыстыра отырып аталмыш ойын түрін - «үй ішілік» және «далалық» деп екіге бөліп жіктеуге болады. «Үй ішілік» - ойын түрі қазіргі заманауи жағдайға икемделіп - «тақта ойыны» деп аталса, ал «далалық» түрі - «алаң ойыны» делініп жүр.

Асық ойынының «тақталық» түріне:

«Хан немесе «Ханталапай», «Хан атауы», «Құлжа ату»; «Құмар»; «Қақпақыл»; «Қаржу» немесе «Қаржымақ»; «Сасыр»; «Төрт асық»; «Бес тас»; «Бес асық»; «Иірмекіл», т.б. жатады.

Асық ойынының «алаңдағы» түріне: «Арқаласпақ»; «Алты атар»; «Омпа»; «Кетсін бір»; «Шыр»; «Бәйге»; «Алшы»; «Бес табан»; Кетеріспек (Атбақыл)», т.б. жатады.

Тақта - көн киіз шағын тақтаның үстіне орналасады. Тақта дөңгелек немесе 4-6 қырлы болады. Ойыншылардың қимылына кедергі келтіретіндей болмауы шарт. Тақта ойыншылардың қалауына ұйымдастырушылардың ұсынысына қарай отырып болмаса түрегеп тұрып ойын жүргізуге қолайлы болу керек. Асық иіру – ойыншы асықты иіргенде көп асық қолына сыймайтын болса екі-үш бөліп иіруіне болады. Иіріп тасталған асық көн киіздің сыртына шашырап кетпеуі қажет. Ондай жағдайда көннен тыс жатқан асық ойыннан да тыс қалады. Былайша айтқанда ойыншы өз мүмкіндігіне толық ие бола алмайды.

Асық иірудің әдісі – ойыншы асықты жай шашып тастамайды аса ептілікпен иіреді. Асықты қос қолдап немесе бір қолмен иіріп тастайды. Қолды төңкеріп немесе көн киіздің ортасын көздеп шиырлата иірген асық дұрыс орындалған болып есептеледі. Егер ойыншы асықты дұрыс иірмесе төреші тарапынан ескерту алады. Ескертуді қатарынан үш рет алған жағдайда асықты келесі ойыншыға ауыстырады. Асық ату — бұл асық ойынының ең бір ептілікті қажет ететін тұсы. Ойыншы қажетті асықты атқанда екі қолдың оң саусағының кез-келгенін пайдаланады. Бірақ ату кезінде саусақты сүйретіп немесе жай түртіп атуға болмайды. Бұлай істеген жағдайда асық келесі ойыншыға ауысады. Асық атудың әдісі - ойыншы көндегі асықты орналасуына қарай асықтарды атады. Асықты (атуға ыңғайлы саусақ бүгіліп, екінші бір саусақтың тіреуінен шертіліп барып асыққа тигені дұрыс.

Жалпы жұмысты жазу барысында мен асық ойын бірнеше пәнмен байланыстырдым.

Тарих пәнімен байланысы

Ғалымдардың пайымдауынша, ата-бабаларымыздан бізге жеткен ұлттық ойындарымыздың тарихы Қазақстан жерінде б.з.б. бірінші мыңжылдықта –ақ қалыптасқан.

Асық ойыны қазақ халқының ежелгі өте кең таралған ұлттық ойын түрлерінің бірі. Оны көшпелі этномәдени өмір тудырған төлтума өнер деп танымыз. Ойынның басты объектісі де, құралы да - асық.

Тарихының көнелігіне қарамастан ойын үнемі жаңа, ол тот баспайтын, ескірмейтін нәрсе. Қазақтың ұлттық ойындары туралы қағаз бетіне түскен алғашқы деректер XIII ғасырдан басталады. Оны алғаш жинап, Европа жұртшылығына таныстырған Италия саяхатшысы Планко Карпини болды.

Қазақ тілі пәнімен байланысы

Лексика - сөз мағынасын зерттеу барысында ,онда асық атудағы кейбір сөздердің ағынасын оқушылар түсіне бермейді. Мен сол сөздерге түсінік бере отырып,мағынасын аштырдым. ғни асық ойынындағы асықтың белгілі қырларын қалай атайды және ол қандай мағына беретінін оқушыларға ұқтырдым.

Қой асығы деменіз қолайыңа жақса сақа ғой, Жасы кіші деменіз ақылы асса аға ғой.

Асықтың тұрысының атаулары: алшы, тәйке, бүге, шіге, омпы, шоңқай.

Жалпы биология пәнімен байланысы

Асық -төрт түлік мал мен қоңыр аңның санының орта тұсында орналасқан асық жіліктеп алынады. Оның түрлері көп. Атап айтқанда:

Қойлық - қойдың асығы.

Ешкімек - ешкінің асығы.

Құлжа - құлжаның асығы.

Топай - сиырдың асығы.

Қолқар - арқардың асығы.

Шүкейт – киіктің асығы.

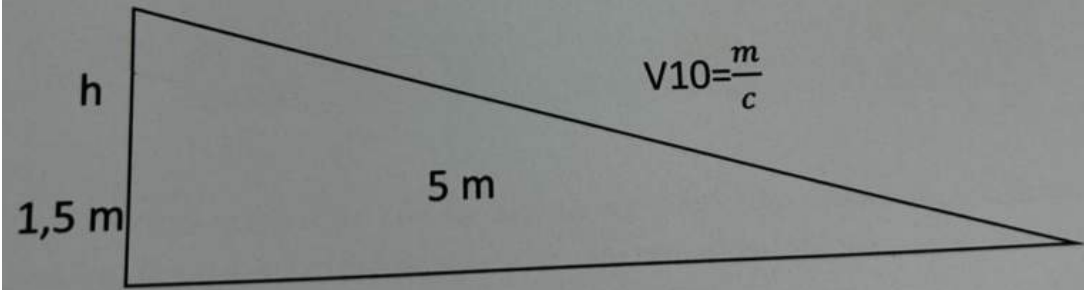

Физика пәнімен байланыс

Көкжиекке бұрыш жасай лақтырылған дененің жылдамдығының формуласын пайдаланып:

$$V_0 = \sqrt{\frac{Lg}{\sin \alpha}} = \sqrt{\frac{5m * 10 \frac{m}{c^2}}{0,5}} = \sqrt{\frac{50}{0,5}} = \sqrt{100} = 10 \frac{m}{c}$$

Көкжиекке бұрыш жасай лақтырылған дененің, биіктігін мына формуласын пайдаланып табамыз:

$$h = \frac{v_0^2 \sin^2 \alpha}{2g} = \frac{(10 \frac{m}{c})^2 (\sin^2 30^\circ)}{2,10} = \frac{100(0,5)^2}{10} = 1,25m$$

Жалпы асық ойнаған бала денесі қимыл-қозғалыс арқылы шынығып, шымыр болады. Екіншіден, жаны таза болады. Сондықтан мен асықты тек тазалықтық ойыны дер едім.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.Балғымбаев «Қазақтың ұлттық спорт ойын түрлері» Алматы, 1985, 86 бет.
2. Е.Сағындықов «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы, 1994, 58-61 бет.
3. Б.Төтентаев «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы, 1994, 19-24 бет.
4. Базарбек Төтентаев «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы, 1994, 27 бет.
5. Ә.Бүркітбаевтың авторлығымен жылы жазылған «Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні» Алматы, 1998, 16-21 бет.
6. <https://images.app.goo.gl/xxXqnjDJJUgnMtcg7>
7. <https://images.app.goo.gl/sXSpnFWV9DkDjvcU9>
8. <https://images.app.goo.gl/AvA8cKib3Abjs9Au8>

ҰЛТТЫҚ ОЙЫН ҰЛТ ҚАЗЫНАСЫ

Кусаинова Даметкен Боранбековна,

*Астана қаласының №70 «Құлыншақ» балабақшасының
дене тәрбиесі нұсқаушысы, педагог-модератор*

Аннотация. Мақалада қазақ халқының дәстүрлі ойындарының тәрбиелік және мәдени мәні қарастырылды. Ұлттық ойындардың жас ұрпақтың жан-жақты дамуына әсері мен оларды тәрбиелеу процесіне енгізудің жолдары сипатталды. Зерттеу нәтижесінде ұлттық мұраның маңыздылығы мен оның бүгінгі замандағы қажеттілігі айқындалды. Ұлттық ойындардың маңызы, олардың тәрбиелік рөлі, балалардың дамуына әсері және ұлттық ойындардың халықтың тарихы мен мәдениетін сақтаудағы рөлі қарастырылды. Ұлттық ойындарды балалармен жұмыс істеуде, өзара қарым-қатынас жасауда бұл ойындарды пайдаланудың тиімді тәжірибелері көрсетілген. Ұлттық ойындар балалардың ақыл-ой, физикалық және әлеуметтік дамуына септігін тигізеді. Олар халқымыздың ғасырлар бойы жинақтаған даналығы мен өмірлік тәжірибесін ұрпақтан-ұрпаққа жеткізудің бір тәсілі болып табылады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар ұлттың мәдени мұрасын сақтауға және оны қазіргі замандағы балалар арасында насихаттауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: Ұлттық ойындар, тәрбие, мәдени мұра, рухани құндылықтар, балалар дамуы, білім беру, ұлттық сана.

Зерттеудің өзектілігі. Қоғам дамуындағы өзгерістер ұлттық болмысты сақтау қажеттілігін күшейтіп отыр. Дәстүрлі ойындар – ұлттың тарихи жады мен рухани байлығын жеткізетін маңызды құрал. Сондықтан оларды тәрбие мен білім беру жүйесіне бейімдеу мәселесі күн тәртібінде тұр. Ұлттық ойындар арқылы балалардың дүниетанымы кеңейіп, ұлттық құндылықтарға деген көзқарасы қалыптасады.

Біртұтас тәрбие бағдарламасында: «Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Адам жанын игілікпен, ізгілікпен қуаттандырып, адами құнды қасиеттермен қанаттандырады. Ал, қазіргі уақыт – өзгермелі әлемдегі жасампаз ұрпақтың дәуірі. Ұлттық құндылықтармен сусындап өскен ұрпақ ұлағатты болмақ. Ұлағатты ұрпақ ұлттың сапасын құрайды. Ал ар-ұят, намыс, адалдық, отаншылдық, жауапкершілік, әдептілік пен инабаттылық, мейірімділік пен бауырмалдық, отбасына сүйіспеншілдік, үлкенге құрмет, кішіге ізетті болу қасиеттері берік қалыптасқан жасампаз азаматты тәрбиелеу маңызды. Еліміздің өркендеп дамуы үшін халқын сүйетін, мемлекет мүддесін жоғары ұстайтын, білімді де адал ұрпақ тәрбиелеу аса өзекті мәселелердің бірі ретінде үнемі назарда ұстауды қажет етеді»-деп көрсетілген.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәнін қазіргі заман талабына сай жаңғыртып, балалардың физикалық, әлеуметтік және психологиялық дамуына тигізетін әсерін анықтау қажеттілігімен негізделеді. Екінші жағынан, зерттеу ұлттық ойындарды мектепке дейінгі тәрбие бағдарламаларына тиімді енгізу жолдарын қарастыруды талап етеді. Сондықтан ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызын зерттеу және оларды бала тәрбиесінде қолдану өзекті болып табылады

Қазақ халқының ұлттық ойындары - ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұрасы және олар балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін тәрбиелік мәні зор дәстүрлердің бірі. Бұл ұлттық ойындардың тек ойын-сауық емес, сонымен қатар жас ұрпақты тәрбиелеуде, олардың физикалық және рухани дамуына ықпал ететін маңызды құрал.

Ұлттық ойындар – халықтың мәдениетінің, дәстүрлерінің және рухани мұрасының маңызды құрамдас бөлігі. Қазақ халқының ұлттық ойындары тек қана ойын ретінде емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні бар, баланың рухани және физикалық дамуына ықпал ететін құрал болып табылады. Осыған орай, қазіргі уақытта ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызын қайта қарап, оларды жаңа заман талабына сай балалар тәрбиесінде кеңінен қолдану мәселесі өзекті болып отыр.

Әлемде жаһандану жағдайында, ұлттық құндылықтар мен мәдениет, оның ішінде ұлттық ойындар өз ықпалын жоғалтуы мүмкін. Бүгінгі күні жаңа ақпараттық технологиялардың дамуы мен балалардың ойын мәдениетінің өзгеруі ұлттық ойындардың маңыздылығын төмендетуге әкеп соғуда. Алайда, ұлттық ойындардың тәрбиелік рөлі, балалардың дене шынықтыруы мен әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудағы рөлі бұрынғыдан да маңызды бола түсуде. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды енгізу мәселесі қазіргі уақытта ерекше назар аударуды қажет етеді. Өйткені ұлттық ойындар балалардың жеке тұлғасын дамытуда, олардың мінез-құлқын қалыптастыруда және ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілікті арттыруда үлкен рөл атқарады.

Зерттеудің мақсаты. Қазақтың дәстүрлі ойындарын зерттеу арқылы олардың тәрбиелік әлеуетін анықтап, қазіргі мектепке дейінгі ұйымдарда тиімді пайдалану мүмкіндіктерін ұсыну.

Зерттеудің міндеттері:

- ұлттық ойындардың баланың психоэмоционалдық және физикалық дамуына ықпалын зерттеу, қазақтың ұлттық ойындарының мазмұнын зерделеу;
- қазақ халқының ұлттық ойындары мен олардың тәрбиелік мәнін анықтау, ойындардың балалардың физикалық және рухани дамуына әсерін саралау
- ұлттық ойындардың балалардың әлеуметтік дағдыларын, ұжымда жұмыс істей білуін дамытудағы рөлін қарастыру, тәрбиеуде ұлттық ойындарды енгізудің жолдарын көрсету
- ұлттық ойындарды мектепке дейінгі тәрбие бағдарламаларында тиімді қолдану және заманауи форматта жаңғырту әдістерін ұсыну;
- ұлттық ойындардың баланың дүниетанымын, ұлттық құндылықтарға деген құрметін қалыптастырудағы маңыздылығын көрсету;

Бұл міндеттерді жүзеге асыруда №70 «Құлыншақ» балабақшасында қарқынды жұмыстар жүргізілуде. Алтын қазынамызды жалғастыру негізінде балабақшамызда 2024 жылы Қазақстанда өткен 5-ші Дүниежүзілік көшпенділер ойынынан кейінгі ұйымдастырылған «Көшпенділер ойыны балабақшада» атты қалалық семинарымызда Қазақстан Республикасының Тоғызқұмалақ Зияткерлік Қауымдастығының вице-президенті Шотаев Махсат Есенбекұлының «Бес кеней», зияткерлік ойындарын балабақшамызда алғаш тұсау кесерін жасап көрсеткен болатынбыз. Келген қонақтарымыз, қатысқан мектепалды тобының балалары қызығушылықпен қатысып шықты. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының Тоғызқұмалақ Зияткерлік Қауымдастығының вице-президенті Шотаев Махсат Есенбекұлының

«Бес кеней» зияткерлік ойындарын балабақшамызда әр жас топтарының балаларының арасында ойнатып, ойындарымызды түрлендіріп өткізіп келеміз. Сол ойындардың қатарында атап өтсем: «Ақсүйек», «Бес атар» ойыны, «Тас қала» ойыны, «Шертпек» ойыны, «Бес кеней үстел» ойыны, «Үшбұрыш кеней» ойындарын тәрбиеленушілеріміз қызығушылықпен ойнайды. «Бес кеней ойыны», «Алаңдағы бестемше» мектепке дейінгі тәрбиеленушілері асықтың не нәрсе екенін біліп, асықтың түрлерін үйреніп біледі.

Зерттеудің нәтижесінде балалардың тәрбиесінде ұлттық ойындардың рөлін арттыру жолдары ұсынылады, бұл өз кезегінде баланың тұлғалық дамуын қолдауға және ұлттық мәдениетті сақтауға ықпал етеді. Сондықтанда менің бұл тақырыпты алғандағы мақсатым мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиеленушілерімізге ұлттық құндылықты негізге ала отырып, қазағымыздың ұлттық ойындарын ойнатып, олардың физикалық дамуы, қиялын шарықтатып, ойынға деген қызығушылықтарын ояту. Ұлттық ойындар, ұлттық құндылығымыз – біздің ең қымбат, ең асыл баға жетпес қазынамыз.

Зерттеу әдістері: Зерттеу барысында теориялық-талдау, салыстыру, педагогикалық бақылау және сауалнама және эксперимент жүргізу әдістері қолданылды. Бұл тәсілдер ұлттық ойындардың тәрбиелік мүмкіндіктерін жан-жақты қарастыруға мүмкіндік берді.

Ұлттық ойындарды қолдану арқылы балалардың физикалық және интеллектуалдық дамуына әсерін бақылап, тәжірибе жүргізіледі. Бұл әдіс балалардың белгілі бір уақыт аралығында ұлттық ойындарға қатысқаннан кейінгі өзгерістерін талдауға мүмкіндік береді.

Бұл әдістер зерттеудің мақсатын толыққанды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, ұлттық ойындардың балалар тәрбиесіндегі маңызын анықтап, оларды мектепке дейінгі білім беру жүйесінде тиімді қолдану жолдарын ұсынуға мүмкіндік туғызады.

Ұлттық ойындар халықтың ежелгі мәдениетінен сыр шертеді. Қазақ халқының ұлттық ойындары, мысалы, «Ақсүйек», «Асық», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ», «Арқан тарту» сияқты ойындар балалардың физикалық және интеллектуалдық дамуына әсер етеді. Олар тек дене шынықтыруды дамытпай, сондай-ақ шығармашылық ойлау, жылдамдық пен ептілік, төзімділік секілді қабілеттерді қалыптастырады. Бұл ойындар ұлттың мәдениетін, тарихын және әдет-ғұрыптарын сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді.

Асық ойыны ептілікке, мергендікке, төзімділікке, қырағылыққа, сабырлыққа үйрететінін түсіндіріп ой санасына қалыптастыру. Балабақша аясында жас ерекшелігіне сай жарыстар ұйымдастырып ұлт санасына қалыптастыру. Кішкентайынан асық ойнап қалыптасқан бала мектеп жасына келгенде, тіпті ересек кезінде асық ойнауға икемді болып «асық ату» және «Бес асық» ойындарын ойнап кетуге икемді болады. «Бес кеней» ойыны денсаулыққа пайдасы көзге жаттығу, қолдың моторикасын дамытуға жақсы көмектеседі. Ұлттық ойындардың балаларға беретін тәрбиесі ерекше. Олар ұжымда жұмыс істей білуге, өзара сыйластықты қадірлеуге, табандылық пен әділдікті сақтауға үйретеді. Ойын барысында балалар әр түрлі жағдайларға жауап бере отырып, әлеуметтік дағдыларын дамытады. Мысалы, «Қыз қуу» ойынында ұл балалар жылдамдық пен ептілігін көрсетсе, қыз балалар сабырлы және нәзік болу керек. Сонымен қатар, ұлттық ойындар баланың өз халқының мәдениетіне деген сүйіспеншілігін арттырады.

«Ақсүйек» ойыны – қазақ халқының танымдық және дене шынықтыруға бағытталған ұлттық ойыны. Осы ойынды домино ережелерімен бейімдеп ойнату арқылы оның тәрбиелік,

когнитивтік және әлеуметтік әсерін арттыруға болады. Мұның тиімді жақтары: домино ережелерін қолдану арқылы ойынға ойлану, сәйкестік табу, стратегия жасау элементтері енеді, бұл балалардың логикалық ойлауын жетілдіреді.

Ұлттық мазмұнды жаңаша форматта ұсыну арқылы «Ақсүйек» ойынының элементтерін домино ережесіне сәйкестендіріп ұсыну балалардың қызығушылығын арттырып, дәстүрлі ойынды заманауи тәсілмен танытуға мүмкіндік береді. Топпен жұмыс істеу және тәртіп сақтау дағдыларын қалыптастырады. Домино тәртібі ойын барысында кезек күту, ережені сақтау, ұжыммен әрекет ету секілді дағдыларды дамытады.

Көру және салыстыру қабілетін арттырады. Ақсүйек элементтерінің визуалды белгілер арқылы сәйкестігін табу – балалардың зейіні мен көру-есте сақтау қабілеттерін нығайтады. Ақсүйек ойынын домино ережелерімен бейімдеп ойнату – ұлттық мазмұнды ойындарды жаңа форматта ұсынып, балалардың зияткерлік және әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл ұлттық ойындардың тәрбиелік рөлін күшейтіп, оларды білім беру үдерісінде тиімді қолдануға жол ашады.

Зерттеу нәтижелері:

Ұлттық ойындардың түрлері мен мазмұны зерттеліп, олардың дене шынықтыру, логикалық ойлау, тапқырлық пен шапшаңдықты дамытуға бағытталғаны анықталды.

Педагогтар мен ата-аналар арасында жүргізілген сауалнама нәтижесінде ұлттық ойындардың тәрбиелік ықпалы жоғары бағаланатыны және олардың тәрбиелік процесте жиі қолданылуы қажет екені белгілі болды.

Балалармен жүргізілген тәжірибелік жұмыс барысында ұлттық ойындардың топтық жұмысқа, ұйымшылдыққа, тіл байлығын арттыруға оң әсер ететіні байқалды.

Ұлттық ойындарды сабақ барысында қолдану – балалардың қызығушылығын арттырып, білімді меңгеруін жеңілдететіні дәлелденді.

Ойындарды заманауи форматқа бейімдеу (анимация, интерактив, цифрлық ойындар) олардың қолжетімділігін және тиімділігін арттыратыны байқалды.

Зерттеу нәтижелері ұлттық ойындардың балалардың моральдық-этикалық құндылықтарды қалыптастыруға көмектесетінін көрсетті. Ұлттық ойындар балалардың адалдық, әділдік, өзара сыйластық, төзімділік сияқты қасиеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар балалардың ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін арттырып, оларды өз халқының дәстүрлерін құрметтеуге үйретеді.

Ойымызды қорытындылай келе, ұлттық ойындар – халқымыздың дүниетанымын, салт-дәстүрін және өмірлік тәжірибесін бейнелейтін құнды мұра. Оларды балалар тәрбиесіне ендіру арқылы ұлттық бірегейлік пен мәдени жалғастықты сақтауға болады. Дәстүрлі ойындарды заманауи білім беру әдістерімен ұштастыра отырып, жас ұрпақтың рухани және интеллектуалдық дамуына оң ықпал етуге болады. Ұлттық мұраны сақтау – болашақ алдындағы жауапкершілік.

Зерттеу нәтижелерін саралай келе, төмендегідей бірқатар ұсыныстарды айта кетуді жөн көрдік: ұлттық ойындарды білім беру бағдарламасына енгізу: Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балаларға арналған оқу-тәрбие процесіне ұлттық ойын элементтерін жүйелі түрде енгізу қажет. Бұл балалардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, тәрбиелік әлеуетті арттырады; ұлттық ойындарды заманауи форматта жаңғырту: Дәстүрлі ойындарды цифрлық

платформада, мобильді қосымшалар мен интерактивті әдістер арқылы бейімдеу арқылы қазіргі балалардың қызығушылығын арттыруға болады.

Педагогтер мен ата-аналарға арналған семинарлар мен шеберлік сабақтарын өткізу: Ұлттық ойындардың мәні мен әдістемесін үйрететін оқыту бағдарламаларын ұйымдастыру – тәрбиелік жұмыстың тиімділігін арттырудың маңызды жолы.

Әдебиеттер тізімі

1. Біртұтас тәрбие бағдарламасы. Астана. 2023.
2. Құлжанова, Г. Қ. Ұлттық ойындар және олардың тәрбиелік мәні. Алматы: Рауан. 2016 ж.
3. Шотаев М., Адильбаев Ж.Ш, Бекбосынова Б.Е. «Бес кеней» асық ойындары, Әдістемелік құрал. Астана, 2024.36 бет.
4. Нұрғалиева, Б. Б, Ұлттық ойындардың балалар тәрбиесіне ықпалы. Қазақстан педагогикасы, Алматы. 2019.
5. Марчибаева У.С., Омаров Е.Б. Ахметов Ә.Қ.Ұлттық ойындарды оқу үрдесінде қолдануға арналған-әдістемелік құрал. Оқу-әдістемелік құрал. Астана,2008.-84 б. 5,2 б.б ISBN9965-31-13696.
6. Куланова К.К.Марчибаева У.С.,Уалиева А.К. Мектеп жасына дейінгі балаларды зияткерлік ойындар арқылы ойлау қаблеттерін жетілдіру. Международная научно-практическая конф. «Физическая культура и спорт в системе образования:опыт и перспективы развития». Алматы.2022. С. 182-185. ISBN 978-601-04-5864-2

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ

Рахимжанова Айжан Бауыржановна,

*Астана қаласының №70 «Құлыншақ» балабақшасының инновация әдіскері,
педагог-модератор*

Аннотация. Мақалада қазақ халқының рухани-мәдени мұрасының маңызды саласы болып табылатын ұлттық ойындардың мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеудегі рөлі қарастырылды. Ұлттық ойындар – тек көңіл көтерудің құралы емес, сонымен қатар баланың ойлау қабілетін, тапқырлығын, тіл байлығын дамытуға, эстетикалық талғамын қалыптастыруға ықпал ететін тәрбие құралы. Ойын барысында бала біртіндеп көрушіден белсенді қатысушыға, кейіннен үйретушіге айналды. Ұлттық ойындар арқылы бала халқымыздың дүниетанымымен, адамгершілік құндылықтарымен және халық философиясымен танысады. Зерттеу барысында ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызы мен балабақша тәрбиеленушілерінің жан-жақты дамуына тигізер ықпалы сарапталып, әр ойын жас ұрпақты салиқалы да салмақты, шебер әрі епті болуға баулитындығы айқындалды. Зерттеу нәтижелері ұлттық ойындары балалардың әлеуметтік дағдыларын, ұжымдық жұмысқа бейімділігін және өзара сыйластықты қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетеді.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, тәрбие, балабақша, рухани даму, эстетикалық мәдениет, халық мұрасы, ақ сүйек.

Зерттеудің өзектілігі. Ұлттық ойындар – халықтың тарихи-мәдени тәжірибесін ұрпақтан ұрпаққа жеткізетін құнды мұралардың бірі. Бүгінгі таңда жаһандану үдерісі қарқын алған заманда ұлттық болмысты сақтау, жас ұрпақтың бойына рухани-адамгершілік құндылықтарды сіңіру – өзекті мәселелердің бірі. Ұлттық ойындар баланың ойлау қабілетін дамытып қана қоймай, оны өз халқының мәдениетіне жақындатып, отансүйгіштікке, салт-дәстүрді құрметтеуге тәрбиелейді. Сондықтан да ұлттық ойындарды балабақшадағы тәрбие мен оқыту процесінде жүйелі пайдалану – бүгінгі күннің өзекті педагогикалық міндеттерінің бірі.

Тәрбиенің тереңдігі мен білімнің мазмұндылығы – келешек ұрпақтың кемел келешегінің кепілі. Осы орайда, мектепке дейінгі ұйым – баланың тұлғалық қалыптасуындағы алғашқы және маңызды баспалдақ. Балабақша қабырғасындағы тәрбиенің ұлттық негізге құрылуы, оның ішінде ұлттық ойындар арқылы жүзеге асуы – жас ұрпақ бойына отансүйгіштік, адамгершілік, рухани құндылықтарды дарытуда маңызды рөл атқарады. Астана қаласы әкімдігінің №70 «Құлыншақ» балабақшасында бұл бағыттағы жұмыстар нәтижелі жүзеге асып жатқанын көру – бүгінгі күннің үлкен жетістігі.

Қазіргі таңда №70 «Құлыншақ» балабақшасы «Бестемше», «Бес кеней», «Бес атар», «Қалашық» ойынын, «Зерек», «Шертпек», «Үш асық» ұлттық ойындарын жанұя тәрбиесінен бастап, балабақшада түрлі тәрбиелік шараларда қосымша материал ретінде пайдаланып келеді. Осы ұлттық ойындарды негізге ала отырып, Астана қаласындағы №70 «Құлыншақ» балабақшасының меңгерушісі Домова Арайлым Нурсеитовнаның жетекшілігімен ата-бабаларымыздан келе жатқан «Ақсүйек» ойынын қайта жандандырып, балабақшаның тәжірибесінде қолданысқа енгізілді. Астана қаласы бойынша дене шынықтыру нұсқаушыларымен өткізілген қалалық семинарда авторлық «Ақ сүйек» ойынының тұсауын кесу шарасы өткізіліп басқа балабақшаларға ұсынылды. «Ақ сүйек» ойынының тұсауын ұлағатты ұстаз, мектепке дейінгі білім саласының жанашыры балабақшаның ғылыми жетекшісі Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, п.ғ.к, Жумабекова Фатима Ниязбекқызы, Астана қаласы тоғызқұмалақ спорты федерациясының вице президенті Шотаев Мақсат Есенбекұлы кесті.

Зерттеудің мақсаты. Қазақ халқының ұлттық ойындарының тәрбиелік және дамытушылық әлеуетін ашу арқылы оларды мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбие үдерісіне тиімді енгізудің жолдарын көрсету.

Зерттеудің міндеттері: балабақша тәрбие үрдісінде ұлттық ойындарды тиімді қолдану әдістерін анықтау және ұлттық ойындардың тәрбиелік, танымдық және дамытушылық маңызын ғылыми-тәжірибелік тұрғыда негіздеу; қазақ халқының ұлттық ойындарының мазмұны мен түрлерін сипаттау және бұл ойындардың мектепке дейінгі жастағы балалардың тұлғалық дамуына ықпалын талдау; тәрбиешілердің, нұсқаушылардың тәжірибесіне сүйене отырып, ұлттық ойындарды ұйымдастырудың тиімді түрлендірілген формаларын ұсыну.

Зерттеу әдістері: Ақсүйек ойынының тарихи және мәдени контексті, оның дәстүрлі түрде қалай ойнағаны жайлы әдебиеттерді зерттеу. Теориялық талдау – ұлттық ойындар жөніндегі ғылыми-педагогикалық, психологиялық, әдістемелік әдебиеттерді зерделеу.

Салыстырмалы талдау – заманауи тәрбие әдістері мен ұлттық ойындарды салыстыра отырып, олардың тиімділігін бағалау. Бақылау әдісі – балабақшадағы ұлттық ойындарды ұйымдастыру мен балалардың оған қатысу ерекшеліктерін бақылау. Сұхбат және сауалнама – тәрбиешілер мен ата-аналардан ақпарат алу арқылы тәжірибені зерделеу. Жүйелеу және жалпылау – алынған мәліметтерді талдап, практикалық ұсыныстарды негіздеу. Эмпирикалық әдіс: Ақсүйек ойынын нақты іс-әрекет барысында талдау. Яғни, ойынның балаларға әсерін, оларды тәрбиелеудегі тиімділігін байқау үшін ойын өткізуді бақылау. Бұл әдіс ойынды жаңартудың және оны балаларға ыңғайлы етіп бейімдеудің әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері: Зерттеу барысында ұлттық ойындардың мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық, тілдік және әлеуметтік дағдыларын дамытуда жоғары тиімділікке ие екені анықталды. Балалардың логикалық ойлау қабілеті, сөйлеу тілі, шығармашылық белсенділігі мен ынтымақтастыққа бейімділігі ұлттық ойындар арқылы едәуір арта түсетіні тәжірибе барысында байқалды. Тәрбиешілер тарапынан ұлттық ойындарға қызығушылық жоғары, оларды оқу-тәрбие процесінде қолдану баланың жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

«Ақсүйек» ойынының бала дамуына әсері: қазақтың ежелден келе жатқан ұлттық ойындарының бірі, ол негізінен ашық далада, ұжымдық түрде ойналды. Бұл ойын балалардың дене қимылдарын дамытып, физикалық белсенділігін арттыра түсті. Сонымен қатар, «Ақсүйек» ойыны баланың зейінін шоғырландыруға, жылдам шешім қабылдауға және кеңістікте бағдар жасай білуіне ықпал етті. Іздеу, табу, жүгіріп жету сынды әрекеттер арқылы балалардың реакция жылдамдығы артады, батылдық, ұйымшылдық және жауапкершілік сияқты тұлғалық қасиеттері қалыптасады. Ойын барысында балалардың бір-бірімен қарым-қатынасы нығайып, достық, өзара көмек көрсету сезімдері дамиды. Сонымен бірге, түнгі мезгілде ойналатын бұл ойын – балалардың қорқыныш сезімін жеңуге де әсер етіп, сенімділік пен табандылықты арттырады.

Ал, №70 «Құлыншақ» балабақшасының авторлық «Ақсүйек» ойыны домино ойынының қағидаларына негізделіп – ұлттық дәстүр мен заманауи әдістемені ұштастыра отырып, балалардың ойлау қабілеті мен танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған жаңашыл тәсіл деп айта аламыз. Бұл түрлендірілген нұсқада балалар домино тақтайшалары тәрізді бөлшектер арқылы «ақсүйекті» іздеп қана қоймай, әр бөлшекте берілген тапсырманы (мысалы, суретті сәйкестендіру, қарапайым математикалық амал, буындардан сөз құрау т.б.) орындау арқылы келесі қадамға өтеді.

Мұндай ойын форматының *ерекшелігі* – баланың физикалық белсенділігі мен логикалық ойлауын бір мезетте дамытуы, танымдық тапсырмалар арқылы қызығушылығын арттыруы және топпен бірлесе жұмыс жасауға бейімдеуі.

Қорытынды. Ойымызды қорытындылай келе, қазақтың ұлттық ойындары – баланың жан-жақты дамуына ықпал ететін тәрбиелік мәні зор құнды мұра. Зерттеу барысында ұлттық ойындардың мектепке дейінгі балалардың танымдық, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын дамытуда тиімді құрал екені дәлелденді. Олар баланың денсаулығын нығайтып, ойлау қабілетін дамытып, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады. Осындай ойындардың бірі – «Ақсүйек» арқылы балалардың қозғалыс белсенділігі мен батылдығы, ұжыммен әрекеттесу дағдылары қалыптасады.

Ұсыныстар: Мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларына ұлттық ойындарды жүйелі түрде енгізу, балабақша базасында ұлттық ойындар фестивальдерін ұйымдастырып, балалардың қызығушылығын арттыру.

Тәрбиешілерге ұлттық ойындарды дұрыс ұйымдастыру және қолдану бойынша әдістемелік нұсқаулықтар әзірлеу.

Ата-аналармен бірлесіп ұлттық ойындарды отбасылық тәрбиеге енгізу арқылы ұлттық құндылықтарды кеңінен насихаттау.

Әдебиеттер тізімі

1.Жұмабаев, М. Ұлттық ойындар. Алматы: «Ғылым» баспасы. 1998.

2.Шотаева М.Е. 3. Шотаев М., Адильбаев Ж.Ш, Бекбосынова Б.Е. «Бес кеней» асық ойындары, Әдістемелік құрал. Астана, 2024.36 бет.

3.Нұрғалиева, Б. Б, Ұлттық ойындардың балалар тәрбиесіне ықпалы. Қазақстан педагогикасы, Алматы. 2019.

4.Марчибаева У.С., Омаров Е.Б. Ахметов Ә.Қ.Ұлттық ойындарды оқу үрдісінде қолдануға арналған-әдістемелік құрал. Оқу-әдістемелік құрал. Астана,2008.-84 б. 5,2 б.б ISBN9965-31-13696.

5. Нұрсұлтан, М. Ақсүйек ойынының тарихы мен мәдениеті. ҚазҰУ хабаршысы, 4(9), 2017. 55-63.

6. Әлімқұлова, Қ. (2019). Ұлттық ойындар мен спорттың қазақ қоғамындағы рөлі. Қоғамдық мәдениет және ұлттық ойындар, 1(1), 34-42.

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ДАМУДАҒЫ АЛАТЫН ОРНЫ

Ж.М. Есиркепов,

*Халықаралық туризм және меймандостық университеті, педагогика
ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., Түркістан қаласы*

Ғ.Ә. Сәдуақас,

*Ү.Түктібаев атындағы №24 орта мектебінің дене шынықтыру пәнінің педагог-
зерттеуші мұғалімі, Қызылорда облысы, Қазалы ауданы*

М.І. Молдабеков,

*К.Қаракөзов атындағы №235 мектеп-гимназияның дене шынықтыру пәнінің
мұғалімі, педагог-сарапшы, Қызылорда қаласы*

Аннотация: Бұл мақалада «Тоғызқұмалақ» ойынының қазақ халқының бай мәдени мұрасы болып табылатындығы жан-жақты қарастырылады. Тоғызқұмалақ ойыны арқылы ұлттық дәстүр мен оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға ықпал етіп, сабырлылық пен логикалық ойлауды жетілдіруге бағытталған материалдар қамтылады. Ойынның

ерекшеліктері мен ережелері ұлттық мәдениеттің айнасы ретінде қоғамда кеңінен насихатталып, мектептегі оқу үдерісінде қажеттілігі баяндалады. Сонымен қатар, тоғызқұмалақ ойыны Қазақстанның мәдени тұтастығын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратындығы ашылады.

Кілт сөздер: тоғызқұмалақ, ұлттық мәдениет, ұлттық салт-дәстүр, ойлау қабілеті, зияткерлік қабілет.

Зерттеудің өзектілігі. Тоғызқұмалақ - қазақ халқының бай мәдени мұрасының маңызды бөлігі және халқымыздың терең ақыл-ойына, логикалық ойлау қабілетіне негізделген ұлттық ойындардың бірі болып табылады. Әлемде көптеген ұлттық ойындар бар болса да, тоғызқұмалақ қазақ халқының тарихында өз орнын алып, бүгінгі күнге дейін сақталып келеді [1]. Бұл ойынды ойнау арқылы тек дене белсенділігі ғана емес, сонымен қатар, интеллект, математикалық ойлау, стратегия құру дағдылары дамиды. Сондықтан тоғызқұмалақтың ұлттық мәдениетті дамытудағы рөлі қазіргі таңда ерекше маңызға ие болып отыр.

Қазақстан қоғамында қазіргі таңда жастар арасында ұлттық мәдениетке деген қызығушылықтың артуы байқалып келеді. Алайда, жаһандану мен ақпараттық технологиялардың дамуы ұлттық құндылықтарымызды ұмыттыруы мүмкін деген қауіп бар. Осы орайда, тоғызқұмалақ сияқты ұлттық ойындарды сақтау, насихаттау және жастар арасында оның танымалдылығын арттыру маңызды міндеттердің бірі болып саналады. Тоғызқұмалақ ойынын бірқатар зерттеушілер өз еңбектерінде «Ойын арқылы ұрпақтардың мәдени-рухани байланысын нығайту, қазақтың тарихы мен дәстүрлерін қазіргі заман талаптарына сай қалыптастыру, сондай-ақ ұлттық тәрбиені, ақыл-ойды дамыту сияқты мәселелер өзекті болып табылады», - деп атап өтеді [2,3,4,5,6,7,8].

Тоғызқұмалақ ойынының тәрбиелік мәні мен ұлттық мәдениетті сақтау тұрғысынан алатын орны өте зор. Бұл ойын тек көңіл көтеру немесе уақыт өткізу үшін ғана емес, сондай-ақ балалардың ақыл-ойын дамытуға, әлеуметтік қабілеттерін жақсартуға, логикалық ойлауды жетілдіруге ықпал етеді. Сонымен қатар, тоғызқұмалақтың мәдениеттің дамуына әсер етуі, ұрпақтан-ұрпаққа ұлттық құндылықтарды жеткізу қызметін атқаратыны белгілі.

Қазіргі қоғамда ұлттық ойындарды жастар арасында қайта жандандыру мен дәріптеу мәселесі де өзекті болып отыр. Осылайша, тоғызқұмалақ ойынының ұлттық мәдениеттегі орны мен оның бүгінгі қоғамдағы рөліне деген зерттеулер маңызды болып табылады. Тоғызқұмалақтың тарихи маңызы мен мәдени контекстін зерттеу арқылы ұлттық ойындар мен құндылықтардың сақталуы мен дамуын қамтамасыз ету, сондай-ақ жастарды рухани жағынан тәрбиелеу жұмыстарын жүйелеу мүмкіндігі туындайды.

Сонымен, тоғызқұмалақ ойынының ұлттық мәдениетті дамытудағы орны туралы зерттеу жұмысы қазақ халқының мәдениетін қазіргі уақытта сақтау мен дамытудың өзекті мәселелеріне жауап береді. Тоғызқұмалақ ойыны арқылы ұрпақтар арасында ұлттық мәдениетті сақтау, рухани және зияткерлік тұрғыдан тәрбиелеу мақсаттары жүзеге асырылады. Қазіргі заманның жедел өзгеріп жатқан технологиялық және әлеуметтік жағдайында, дәстүрлі ұлттық ойындардың қоғамдағы рөлі артып келеді. Сондықтан, тоғызқұмалақ ойынының ұлттық мәдениетті дамытудағы орны мен мәні терең зерттеуді қажет етеді.

Зерттеудің мақсаты. Тоғызқұмалақ ойынының ұлттық мәдениеттің дамуына қосқан үлесін талдау және осы ойынның тәрбиелік, білім беру және мәдени құндылықтарды сақтау

тұрғысынан маңыздылығын көрсету. Зерттеу барысында тоғызқұмалақтың тарихы, әлеуметтік мәні, ойынның адамға әсері және оны бүгінгі қоғамда насихаттау жолдары қарастырылады.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды: тоғызқұмалақ ойынының тарихы мен мәдени контекстін зерттеу; ұлттық ойындардың тәрбиелік мәнін және олардың жастарға әсерін зерттеу бойынша бұрынғы ғылыми жұмыстарды қарастыру; ойынға қатысушылар мен мамандардың пікірлері мен көзқарастарын жинақтау; тоғызқұмалақ ойынының қазіргі жағдайы мен оның ұлттық мәдениеттегі орны туралы талдау; «Тоғызқұмалақ ойынының ұлттық мәдениетті дамытудағы орны» тақырыбында Түркістан қаласындағы және Қызылорда облысы, Қазалы ауданындағы жалпы білім беретін мектептердегі дене тәрбиесі мұғалімдеріне сауалнама жүргізу.

Зерттеу нәтижелері. Тоғызқұмалақ ойыны тек қана ойын емес, ол ұлттық құндылықтарды, тарихты, математикалық ойлауды және стратегия құруды үйрететін маңызды құрал болып табылады. Ойынның бірнеше ерекшеліктері бар. Атап айтқанда:

- тарихи мәні - тоғызқұмалақ ойынының тарихы мыңдаған жылдарға созылып, қазақ халқының көне мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл ойынның өзінде халықтың рухани байлығы, дүниетанымы мен эстетикалық талғамы көрініс табады.

- тәрбиелік мәні - ойын арқылы балалардың зияткерлік қабілеттері дамып, ақыл-ойын, стратегиялық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

- ұлттық сәйкестілік - тоғызқұмалақ ойыны ұлттық мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, өйткені, ол қазақ халқының рухани болмысын сақтауға көмектеседі.

Тоғызқұмалақ ойынын мектептер мен жоғары оқу орындарында енгізу, жастарды ұлттық құндылықтармен таныстыру мақсатында бірқатар бастамалар көтеріліп келеді. Сонымен қатар, бүгінде халықаралық деңгейде де тоғызқұмалақ жарыстары өткізіліп, қазақ мәдениетінің танылуына үлес қосуда. 1-кестеде тоғызқұмалақ ойынының тәрбиелік әсеріне талдау жасалады.

Кесте 1 - Тоғызқұмалақ ойынының тәрбиелік әсері.

Тәрбиелік аспект	Әсері
Зияткерлік дамуы	Стратегиялық ойлауды, математикалық есептеулерді жақсартады.
Әлеуметтік аспект	Командалық ойын дағдыларын дамытады, достық пен ынтымақтастыққа үйретеді.
Этикалық әсері	Сабырлықты, тәртіпті және әділ болуды қалыптастырады.
Рухани байлық	Ұлттық дәстүр мен мәдениетті сақтауға ықпал етеді.

Біз зерттеу жұмысын жүргізу барысында «Тоғызқұмалақ ойынының ұлттық мәдениетті дамытудағы орны» тақырыбында Түркістан қаласы мен Қызылорда облысы, Қазалы ауданы бойынша жалпы білім беретін мектептердегі 100 дене шынықтыруі мұғалімдерінен сауалнама алдық.

Кесте 2 - Сауалнама нәтижелері мен пайыздық көрсеткіштер.

Сұрақтар	Жауаптар	Пайыз (%)
1. Сіз тоғызқұмалақ ойынына қаншалықты қызығушылық танытасыз?	Өте қызығамын	60%
	Қызығушылығым орташа	30%
	Мүлде қызықпаймын	10%
2. Сіздің ойыңызша, тоғызқұмалақ ойыны ұлттық мәдениетті сақтау үшін маңызды ма?	Иә, өте маңызды	75%
	Маңыздылығы орташа	20%
	Жоқ, маңызды емес	5%
3. Тоғызқұмалақ ойынының тәрбиелік мәні туралы не ойлайсыз?	Өте үлкен тәрбиелік мәні бар	80%
	Тәрбиелік мәні орташа	15%
	Тәрбиелік мәні жоқ	5%
4. Тоғызқұмалақ ойынының жастарға тиімділігі қандай деп ойлайсыз?	Жастар үшін өте пайдалы	85%
	Орташа пайдасы бар	10%
	Пайдасы жоқ	5%
5. Сізде тоғызқұмалақ ойынын насихаттау үшін қандай шаралар қажет деп ойлайсыз?	Мектептерде, жоғары оқу орындарында оқу бағдарламалары енгізілуі тиіс	45%
	Жарыстар ұйымдастыру арқылы насихаттау керек	35%
	Қоғамдық орындарда қосымша ақпараттық кампаниялар жүргізілуі керек	20%

Сауалнама нәтижелерін талдаудан көрініп тұрғандай, респонденттердің 60%-ы тоғызқұмалақ ойынына қызығушылық танытса, ал 75%-ы тоғызқұмалақтың ұлттық мәдениетті сақтау үшін маңыздылығын жоғары деп бағалайды. Сонымен қатар, 80% және 85% мұғалімдер ойынның тәрбиелік мәні мен жастарға тиімділігі туралы көпшілігі оң көзқарас танытқан. Тоғызқұмалақ ойынын насихаттау үшін, 45% респонденттер мектептерде және жоғары оқу орындарында арнайы бағдарламалар енгізуді маңызды деп санайды, сондай-ақ 35% мұғалімдер ұлттық ойындарды жарыстар арқылы насихаттау қажеттігін атап өткен.

Тоғызқұмалақ ойыны тек ойын ғана емес, сонымен қатар білім беру құралы, жастарды тәрбиелеуде маңызды рөл атқаратын құрал болып табылады. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды мектептер мен қоғамдық мекемелерде кеңінен насихаттау, жастар арасында ұлттық құндылықтарды тарату үшін арнайы бағдарламалар мен жобалар қажет. Осы бағыттағы жұмыстарды жалғастыру ұлттық мәдениетімізді сақтаудың маңызды жолы ретінде келесі ұсыныстарды атып өтеміз:

Мектептерде, колледждерде және университеттерде тоғызқұмалақ ойынына арнайы сабақтар енгізіліп, оның тәрбиелік маңыздылығын көрсету.

Тоғызқұмалақ ойынының мәдени құндылығын насихаттау мақсатында республикалық және халықаралық деңгейде жарыстар ұйымдастыру.

Бұл ойын туралы арнайы кітаптар, әдістемелік құралдар мен оқу бағдарламаларын жасау.

Тоғызқұмалақ ойынын балалар мен жастар арасында танымал ету үшін медиада жарнамалар мен бағдарламалар ұйымдастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Иманбаев Е.(2003). Құмалақ санау жүйесі. - Қызылорда, 2003. - 20 б.
2. Шотаев М., Абдужаппаров Ы. (2006). Тоғызқұмалақ ойынындағы тұздықтар тартысы. Оқу құралы. - Кентау, 2006. - 90 б.
3. Шотаев М. (2016). Ә.Ақшораев Тоғызқұмалақ қайраткері. - Астана: «Жасыл орда», 2016. - 160 б.
4. Шарипов С.А., Шотаев М.Е., Сейтжанов А.М. (2008). Тоғызқұмалақ ойынының ережесі. Әдістемелік оқу құралы. - Астана: «Арай» баспасы, 2008. - 128 б.
5. Шотаев М., Жұмабаев Н., Ақназаров С. (2009). Таңғажайып тоғызқұмалақ. Түркістан: «ХҚТУ баспасы», 2009. - 156 б.
6. Куватов А.Ж. (2008). Тоғызқұмалақ ұлттық ойыны: әдістемелік нұсқаулар. - Павлодар: «Кереку», 2008. - 36 б.
7. Омаров Д., Иманбаев Е. (2010). Тоғызқұмалақ ойынының философиялық негізі. Оқу құралы. - Алматы, 2010. - 190 б.
8. Молдахметова А.Ш., Байзақова Н.О., Молдахметова Р.Ш. (2020). Тоғызқұмалақты үйрету әдістемесі. Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: «Қазақ университеті», 2020. - 94 б.

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНІҢ МАҢЫЗЫ

Бектемиров Канатбек Бекоскенович

*Дене шынықтыру пәнінің мұғалімі М.Жұмабаев атындағы №15 мектеп-гимназиясы,
Түркістан қаласы*

Аңдатпа. Мақалада балалардың сымбатты, көрікті, шымыр, денсаулығы мықты болуы үшін мектептегі дене шынықтыру пәнінің бала өмірінде маңызды рөл атқаратыны жөнінде айтылады. Өйткені дені сау, қимылы ширақ, өзін жеңіл де сергек сезінетін бала ғана қатарының алды, оқушының озаты бола алады. Спортпен айналыспайтын, бойкүйездік пен енжарлыққа бой алдырған баланың денсаулығындағы ақаулық оның мінезіне, жүріс-тұрысына кері әсерін тигізеді. Яғни, дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері мектептегі әрбір оқушының саулығына көңіл бөліп, бөлінген уақытты тиімді пайдаланып, олардың әрқайсысымен жеке жұмыс істеп, салауатты өмір салтын қалыптастыра білу керектігі негізге алынған.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі сабағы, дене жаттығулары, спорт, салауаттылық

Кез-келген ұлт балаларының сымбатты, көрікті, шымыр, денсаулығы мықты болғанын қалайды. Міне, осы ретте мектептегі дене шынықтыру пәні бала өмірінде маңызды рөл атқарады. Өйткені дені сау, қимылы ширақ, өзін жеңіл де сергек сезінетін бала ғана қатарының

алды, оқушының озаты бола алады. Спортпен айналыспайтын, бойкүйездік пен енжарлыққа бой алдырған баланың денсаулығындағы ақаулық оның мінезіне, жүріс-тұрысына кері әсерін тигізеді. Сондықтан біздер, яғни дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері мектептегі әрбір оқушының саулығына көңіл бөліп, бөлінген уақытты тиімді пайдаланып, олардың әрқайсысымен жеке жұмыс істеп, салауатты өмір салтын қалыптастыра білуіміз керек.

«Дене тәрбиесі» сабағы туралы жалпы ережеге бағына отырып, мектеп сабағы әр түрлі сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне, оқу бағдарламасының мазмұнына, оқу күнінің режиміне және сабақ кестесіндегі өзге де жалпы білім беретін пәндердің қатарында өзіндік ерекшеліктерге ие болады. Мұның барлығы сабақ әдістерінде кейбір талаптарды сақтауды қажет етеді.

Біріншіден, әрбір сабақ тақырыптық жоспарға сәйкес алдын ала жоспарланған сауықтыру, іскерлік және тәрбиелік міндеттердің жүйесін шешу керек. Сабақ міндеттерін анықтаған кезде нақты тақырыпты үйренуге бөлінген уақыт көлемін, оқу сатысын, оқушылардың білімділігін, дене дайындығының және олардың тәрбиелілік деңгейін, материалдық-техникалық жабдықталуын есепке алу керек. Міндеттерді айқындау нақты, қысқа және жоспарланған соңғы нәтижені анық көрсететіндей болуы қажет. Бұл мұғалім мен оқушылардың өзара іс-қимылының мақсат бағыттылығын қамтамасыз етіп қана қоймай, сол сабақтың нәтижесінде оқушылар жинақтаған дене қабілеттерінің, дағдыларының және білімінің өсуі туралы бағалауға да мүмкіндік жасайды. Міндеттерді ұсынғанда жаттығушылардың танымдық мүмкіндігі және олардың, көп реттерде көңіл күйі мен қажеттілігі есепке алынады. Мысалы, төменгі сыныптарда міндеттер әдетте нақты түрде (тура жолмен жылдам жүруді үйрену), орта сыныптарда арнаулы атауларды ендірумен (қысқа қашықтыққа жүгіруде адым техникасымен таныстыру), жоғары сыныптарда танымдық белсенділікті артыру түрінде (оқушылар қызметін белсенді ету) баяндалады. Бір сабақта жаңа материалды үйрену немесе бұрын игерілгенді жетілдірумен байланысты 2-3 міндетті шешуі ғана тиімді.

Екіншіден, оқу материалының құрамы балалардың жас ерекшелігіне сәйкес келуі керек және көлемі тиімді болуы қажет (сабақтың ұзақтығы, оқушылар саны, т.б.). Бағдарламадан тыс материал үйретудің жекелеген мақсатында ғана міндетті емес, қосымша материал түрінде ұсынуы мүмкін.

Үшіншіден, әрбір сабақ ұйымдастырылу тұтастылығымен және логикалық аяқталумен, педагогикалық міндеттердің бағыттылығымен, оқу материалының мазмұны, бұрынғы және алдыңғы сабақтардың көлеміне және жеделділігіне байланысты болуы керек. Оны ішінде үйренетін тақырып деңгейіне ғана емес, оқу бағдарламасының таралуына да тәуелді.

Төртіншіден, үйрету мен тәрбиелеуде қолданылатын тәсілдер сабақтың міндеттерін есептей отырып ұсынылады. Мысалы, теориялық материал іс жүзінде жаңа болса немесе төменгі сынып оқушыларына баяндалатын болса, міндеттері – білімді түсінік деңгейінде қалыптастыру және берік есте сақтау болса, онда фактілерді баяндау, түсініктерді анықтау немесе хабарларды жеткізу әдісі қолданылады. Егер міндет – шығармашылық ойлауды және жеке дара қабілеттерді дамытуды ұсынса, онда айтылғандармен байланыстырыла түсіндіру, оқушыларды қатыстыру әдістері пайдаланылады.

Бесіншіден, сабақ кезінде оның мазмұнының барлық элементтері өзара тиімді байланысып, оқушыларға жан-жақты әсер етуі қажет. Мысалы, дене жаттығуларының мазмұны және қайталануы білімдік тиімділігін ғана емес, дене және адамгершілік қасиет-қабілеттерін, сезімталдықты дамыту, танымдық қызығушылықты кеңейту, оны тереңдету керек. Оқу қызметін ұйымдастыру түрлерінің өзара іс-қимылы жекелік элементтерінің ұжымдық жұмысқа қосылуымен қамтылады.

Алтыншыдан, сабақтың барлық кезеңінде кезекті жұмыстарға оқушылардың қозғалыс дайындығын қамтамасыз ету және бос болмауын қадағалау қажет, ол үшін жаттығулар арасында үзілістерде оқушылар жолдастарының бұрын бақыланбаған іс-қимылын талдау негізінде алдағы іс-әрекетті ойластыруға дайындалады. Өзара көмек көрсетуге, белсенді демалысты қамтамасыз ететін тапсырманы орындауға қатыстырылады. Оқушылар қызметін бұлай ұйымдастыру педагогикалық мүмкіндіктерді кеңейтіп, сабаққа уақытты тиімді пайдалануға және тәртіптің сақталуына әсер етеді.

Жетішіден, әрбір сабақты ынталандыру мен реттеуді және ұйымдастыруды қамтитын оқушылар қызметін басқару қамтамасыз етілуі қажет. Ол талдау, оқу тапсырмасының орындалуын бағалау және жаттығушылардың өзіндік сезінуін есептей отырып денеге түсетін күшке организмнің реакциясы негізінде жүзеге асырылады. Оқушылар қызметін басқару оқу хабарларын белсенді қабылдауды ұйымдастырып, оқу материалының мазмұның түсіну үшін танымдық белсенділік пен зейінді бірқалыпты ұстауды қарастырады. Мұны жүзеге асырудың дидактикалық жағдайлары мынадай: сөзбен баяндаудың сапасы мен көрнекі құралдарды ұсыну; үйренушілердің зейіні төмендеген кезеңде бақылау сұрақтарын пайдалану; түсіндіргеннен кейін, іле, жаппай сұрау; алынған білімді, қимылды іс жүзінде, үлгі бойынша стандартты емес жағдайда қолдану; бұрынғы тапсырма нәтижесінің тиімділігіне сәйкес денеге түсетін күш пен ойлау жүйесін реттеу. Сабақта оқушылар қызметін басқару ісінде мұғалімнің әсерлі жағдай туғызу біліктілігіне едәуір маңызды болмақ. Бұған оқушылардың жаттығуға қызығушылығы мен ықыласын, жаттығу белсенділігін көрсету деңгейін, көңіл-күйін, ырғағын, қарым-қатынас стилін, сөз мәнерін өзгерте білуін, ымдау белгілерінің айқындық дәрежесін, т.т. көптеген нәрселерді жатқызуға болады.

Біз әрдайым мектептегі жас жеткіншектердің дұрыс білім алып, салауатты өмір салтын қалыптастырып кетулері жолында бар күш-жігерімізді аямаймыз. Өйткені бұл біздің халық алдындағы азаматтық борышымыз. Қашан да салауатты өмір салты туралы сөз болса, негізінен спорт пен дене шынықтыру бірінші болып ауызға ілінеді. Бұл заңды құбылыс та. Себебі, дене шынықтыру немесе арнайы спорт түрімен ұдайы шұғылданушының сыртқы пішімінің өзі салауаттылық эталоны ретінде қабылданып жүр емес пе? Салауаттылық негіздерінің мектеп жасында қалыптасқандығын ескерсек және орта білім беру мекемесінде салауатты өмір салтын насихаттап, балалардың жан-жақты өсіп жетілуіне жағдай туғызып, қамқорлық жасау отбасы мен мектеп педагогикалық ұжымына міндеттелгенмен, басты орын дене тәрбиесі мұғаліміне берілетіні даусыз. Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық серпіліс жағдайындағы құзырлығы жоғары, денсаулығы мықты өскелең ұрпақ тәрбиелеп шығару білім мекемелерінде жаңа тұрпаттағы ұстазды, соның ішінде дене тәрбиесі пәні мұғалімін қажет етеді. Басқаша айтсақ, қазіргі білім кеңістігіндегі ұстаз дене тәрбиесінің базалық мазмұнын сапа тұрғысынан жаңартуға көңіл бөліп, сабақ берудің оқытушылық, себеп-салдарлық және әлеуметтік

негіздерін нығайту, нәтижеге бағытталған оқу үрдісін қалыптастыруды көздейтін шығармашыл педагог болуы керек.

Қалай болғанда да балаларға тәрбие беруде денсаулықтың аса қажет екенін түсіндіріп отыру ғана болашақтың дені сау азаматын тәрбиелеуге жол ашады. Біз мұны өз тәжірибемізден байқап жүрміз және осы салада жұмыс жасап келеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.И.Адамбеков, М.Ш.Тұяқбаева, Е.Қ.Уанбаев. Жалпы білім беретін мектептерде дене тәрбиесі сабағын жүргізу әдістемесі (Әдістемелік ұсыныстар, 2012 ж.)
2. Әбділлаев Ә.К., Мухамеджанов Б.Қ. Дене мәдениеті. Түркістан. 2008ж.
3. Е.Уақбаев. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. – Алматы: Санат, 2000ж.

**ТАБИҒАТ АЯСЫНДАҒЫ ҚОЗҒАЛЫС: ЖАСЫЛ БАЛАБАҚШАДА ДЕНЕ
ДАМУЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҰШТАСТЫРУ**

А.Ж.Шуиншалиева,

Аннотация. Бұл мақалада жасыл балабақша жағдайында дене шынықтыру мен ұлттық ойындарды біріктіру арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың дене дамуын жетілдіру мәселесі қарастырылады. Зерттеу барысында ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні мен олардың экологиялық ортадағы қолдану мүмкіндіктері талданады. Нәтижесінде, балалардың физикалық және рухани дамуына оң әсер ететін әдістемелік ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: Жасыл балабақша, дене тәрбиесі, ұлттық ойындар, мектепке дейінгі тәрбие, экологиялық тәрбие, балалардың дене дамуы.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі таңда балалардың денсаулығын нығайту мен ұлттық құндылықтарды сақтау мәселесі өзекті болып отыр. Жасыл балабақша жобасы арқылы экологиялық тәрбие мен дене шынықтыруды біріктіру, сондай-ақ ұлттық ойындарды қолдану – балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құралдар болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Жасыл балабақша жобасы аясында ұлттық ойындар мен дене шынықтыруды ұштастыра отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың дене дамуын жетілдірудің тиімді жолдарын анықтау.

Зерттеу әдістері: Әдебиеттерге шолу: Ұлттық ойындар мен дене шынықтырудың бала дамуына әсері туралы ғылыми еңбектерді талдау.

Бақылау: Балабақшадағы дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеті мен ойындарды бақылау арқылы мәлімет жинау.

Сауалнама: Тәрбиешілер мен ата-аналар арасында сауалнама жүргізу арқылы пікірлерін анықтау.

Тәжірибелік жұмыс: Ұлттық ойындарды дене шынықтыру сабақтарына енгізіп, олардың тиімділігін бағалау.

Зерттеу нәтижелері: Ұлттық ойындардың маңызы: Ұлттық ойындардың балалардың физикалық, әлеуметтік және танымдық дамуына оң әсер ететіні анықталды.

Экологиялық ортаның әсері: Табиғи ортада өткізілген ойындар мен жаттығулар балалардың табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттырып, экологиялық сананы қалыптастырады.

Дене дамуының көрсеткіштері: Ұлттық ойындарды жүйелі қолдану арқылы балалардың қозғалыс белсенділігі мен дене дайындығының жақсарғаны байқалды.

Балалардың дене дамуы мен ұлттық тәрбиесі – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі. Жасыл балабақша жобасы арқылы экологиялық тәрбие мен дене шынықтыруды біріктіру, сондай-ақ ұлттық ойындарды қолдану – балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құралдар болып табылады.

1. Жасыл балабақша ұғымы және оның маңызы

Жасыл балабақша – экологиялық тәрбие мен білім беруді мақсат ететін мекеме. Мұнда балалар табиғатпен етене байланыста болып, қоршаған ортаға деген сүйіспеншілігі мен жауапкершілігі қалыптасады.

2. Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні

Ұлттық ойындар – қазақ халқының мәдени мұрасы. Олар балалардың физикалық дамуын ғана емес, сонымен қатар олардың ойлау қабілетін, ептілігін, шапшаңдығын және топпен жұмыс істеу дағдыларын дамытады.

3. Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде ұлттық ойындарды қолдану әдістері

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде ұлттық ойындарды енгізу арқылы балалардың қызығушылығын арттырып, сабақтың тиімділігін жоғарылатуға болады. Мысалы, «Асық ату», «Арқан тарту», «Теңге ілу» сияқты ойындар қозғалыс белсенділігін арттырады.

4. Табиғат аясында өткізілетін ойындардың балаларға әсері

Табиғи ортада өткізілген ойындар балалардың денсаулығын нығайтып, психоэмоционалды жағдайын жақсартады. Сонымен қатар, табиғатпен тікелей байланыс олардың экологиялық санасын қалыптастырады.

1. «Табиғат кереметі» ойыны

Мақсаты: Табиғи заттарды қолдана отырып қозғалысты дамыту. Ресурстар: Тас, жапырақ, бұтақ, жаңғақ, ағаш қабығы, шөп т.б. Шарты: Балалар табиғи материалдардан жасалған кедергілерді еңсеріп, межелі жерге дейін жүгіріп барады. Әр кезең сайын ұлттық нақыштағы қимылдар орындалады (мысалы, «атпен шауып бара жатқандай», «асық жинау», т.б.).

2. «Жаяу көкпар» ойыны

Мақсаты: Шапшаңдық, төзімділік, топтық әрекетті дамыту. Ресурстар: Жастықша немесе арнайы «көкпар» орамы. Шарты: Балалар 2 топқа бөлінеді. Арнайы белгіленген шеңбердің ортасында «көкпар» жатады. Белгі берілгенде 2 баладан жүгіріп шығып, көкпарды өз тобына алып келуге тырысады.

3. «Жел мен бұлт» ойыны

Мақсаты: Табиғат құбылыстарын ұлттық сипатпен сипаттау, қозғалыс пен ойлау қабілетін дамыту. Шарты: Тәрбиеші «жел соқты» десе – балалар бір бағытқа жүгіріп, «бұлт

келді» десе – айналып қозғалады, «жаңбыр жауды» десе – тізерлеп отырады. Ойынға қазақы музыка қойылса, әсерлі болады.

4. «Қаражорға» қозғалысты би жаттығуы

Мақсаты: Ырғақ сезімін, икемділікті, ұлттық биді меңгеру. Шарты: Балалар ұлттық киім немесе белдемше киіп, «Қаражорға» әуенімен қимыл жасайды. Бұл – денені қыздыруға және би терапиясы ретінде де қолданылады.

5. «Аңшы мен қоян» ойыны.

Мақсаты: Сергектік, ептілік, реакцияны дамыту. Шарты: Аңшы – бір бала, қалғандары – қоян. Аңшы белгілі белгі бойынша жүгіріп барып қояндарды ұстайды. Ойын далада, жасыл алаңда өткізіледі.

6. «Түсті қамшы» ойыны

Мақсаты: Зейін мен ептілікті дамыту. Ресурстар: Түрлі-түсті матадан жасалған жеңіл «қамшы». Шарты: Балалар шеңберде отырады, бір бала қамшыны артына тастайды. Қай балада қалғанын байқамаса, оны «жеңіл қамшымен» жүгіріп келіп түртіп кетеді. Бұл — «орамал тастамақтың» ұлттық түрленген нұсқасы.

Қорытынды: Жасыл балабақша жобасында ұлттық ойындар мен дене шынықтыруды ұштастыру балалардың дене дамуын жетілдіруде тиімді әдіс болып табылады. Бұл тәсіл балалардың физикалық қабілеттерін ғана емес, сонымен қатар ұлттық құндылықтарға деген құрметін, табиғатқа деген сүйіспеншілігін қалыптастырады. Осылайша, экологиялық тәрбие мен ұлттық мәдениетті біріктіру арқылы жан-жақты дамыған ұрпақты тәрбиелеуге мүмкіндік туады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Рауан, 1991.
2. С. Тойлыбаев. Дене тәрбиесі және ұлттық ойындар. – Алматы: Білім, 2004.

ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН БАЛАБАҚШАДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

С.Н.Нұрғабыл,

Аннотация. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуда логопедиялық жаттығуларды қазақтың ұлттық ойындарымен ұштастырудың тиімді жолдары қарастырылады. Ұлттық ойындар арқылы балалардың сөйлеуге деген қызығушылығын арттырып, тілдік дағдыларын жетілдіруге жағдай жасауға болады. Мақалада практикалық ұсыныстар мен әдістемелік нұсқаулар берілген.

Кілт сөздер: логопедия, ұлттық ойындар, сөйлеу тілі, балабақша, жаттығу, тіл дамыту, әдістеме.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі таңда мектеп жасына дейінгі балалар арасында сөйлеу тілі бұзылыстары жиі кездеседі. Бұл балалардың оқуға дайындығына, қарым-қатынасына және

психологиялық дамуына кері әсерін тигізеді. Логопедиялық жұмыс жүйелі жүргізілмесе, баланың кейінгі өміріне де ықпал етеді. Осы орайда, логопедиялық жаттығуларды балаларға қызықты формада ұсыну – өзекті мәселе. Қазақтың ұлттық ойындарын логопедиялық жұмысқа енгізу арқылы біз тек тіл кемшіліктерін түзетіп қана қоймай, ұлттық құндылықтарды да бойына сіңіре аламыз. Бұл тәсіл – логопедиялық процесті тиімді, мазмұнды әрі тәрбиелік мәні зор етіп ұйымдастырудың заманауи жолы.

Зерттеудің мақсаты - мектепке дейінгі балалардың сөйлеу тіліндегі бұзылыстарды түзету мақсатында логопедиялық жұмысқа қазақтың ұлттық ойындарын енгізудің тиімділігін анықтау және практикалық ұсыныстар ұсыну.

Зерттеу әдістері:

Теориялық әдістер: педагогикалық, психологиялық және логопедиялық әдебиеттерге шолу жасау;

Эмпирикалық әдістер: бақылау, логопедиялық диагностикалау, балалардың сөйлеу ерекшеліктерін сараптау;

Эксперимент: логопедиялық сабақтар барысында ұлттық ойындарды қолдану арқылы практикалық жұмыс жүргізу;

Салыстырмалы талдау: ұлттық ойын қолданылған топ пен дәстүрлі әдіспен оқытылған топ нәтижелерін салыстыру.

Зерттеу нәтижелері: Жүргізілген зерттеу жұмысы барысында логопедиялық сабақтарға ұлттық ойындарды жүйелі енгізу балалардың сөйлеу белсенділігін арттырып, дұрыс дыбыстау дағдыларын қалыптастыруда айтарлықтай нәтиже бергені анықталды. Экспериментке қатысқан балалардың 78%-ында дыбыстық қателер саны азайып, сөйлем құрау және сөздік қор көлемі жақсарған. Сонымен қатар, балалар логопедиялық сабақтарға белсенді қатысып, қызығушылығы артқан. Бұл тәсіл тек тілдік емес, эмоционалдық және мәдени тұрғыда да оң өзгерістерге жол ашты. Балалар өз халқының салт-дәстүріне қызыға бастады, ұлттық сөздер мен ұғымдарды меңгере түсті.

Сөйлеу – баланың тұлғалық қалыптасуындағы маңызды аспектілердің бірі. Бала өміріндегі алғашқы жылдар – оның тілдік дағдыларының қарқынды дамитын кезеңі. Бұл кезеңде сөйлеу тілінде ауытқушылықтар байқалса, баланың ойлау қабілетіне, әлеуметтік байланысына, білім алуға бейімділігіне кедергі келтіреді. Логопедиялық жұмыстың тиімділігі – баланың сөйлеу ерекшеліктерін дер кезінде анықтап, түзету шараларын жүргізуде. Осы орайда, қазақтың ұлттық ойындарын логопедиялық жұмысқа қолдану – әрі тиімді, әрі тәрбиелік маңызы зор әдіс болып табылады.

Қазақ халқының ұлттық ойындары – халық даналығының, салт-дәстүрінің көрінісі ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні жоғары құрал. Логопедиялық жұмыс барысында ойын элементтерін пайдалану баланың қызығушылығын арттырып, сөйлеуге деген ынтасын күшейтеді. Ұлттық ойындарда дыбыстардың, сөздердің, сөйлемдердің қайталануы, қимылмен қатар сөйлеу әрекеті баланың артикуляциялық аппаратын дамытуға оң әсер етеді. Мысалы:

«Сиқырлы сөз» ойыны арқылы балалар сөйлем құрап, дыбыстарды дұрыс айтуға машықтанады;

«Жаңылтпаш жарысы» балалардың тілін ширатып, дыбыстарды анық айтуға көмектеседі;

«Орамал тастау», «Кім жылдам?» сияқты қимылмен бірге жүретін ойындарда сөйлеу мен қозғалыс үйлесімі дамиды;

Артикуляциялық жаттығулармен қатар «Жел соқты», «Қоңырау» ойындарын жүргізу тыныс алуын реттеуге әсер етеді.

Ұлттық ойындарға негізделген логопедиялық жаттығулар

«Орамал тастау» ойыны + Дыбыстық қайталау

Мақсаты: дыбысты дұрыс айту, сөйлем құрау.

Шарты: Балалар шеңбер жасап отырады. Ойыншы біреудің артына орамал тастайды, сол бала тұрып, берілген дыбыстан басталатын бір сөз немесе сөйлем айтады.

Мысалы: - А дыбысы: Айгүл – «Ат апаға алма апарды» - Ш дыбысы: Шынар – «Шыршада шырша жанды»

«Сақина салу» ойыны + Тыныс алу жаттығуы

Мақсаты: дұрыс тыныс алуды қалыптастыру.

Шарты: Балалар тыныс алу жаттығуын орындай отырып (мысалы, ұзақ «ссс» деп дыбыс шығару), сақина салу ойынын жалғастырады.

«Ақ серек, көк серек» + Артикуляциялық жаттығулар

Мақсаты: артикуляциялық бұлшықеттерді жаттықтыру.

Шарты: Тәрбиеші белгілі бір артикуляциялық жаттығу береді, оны екі топ та орындайды. Содан кейін сұрақ/жауап сөйлем құралады.

«Хан талапай» + Дыбыстық талдау

Мақсаты: дыбыстарды ажырату, сөйлеу, сөздік қорын кеңейту.

Шарты: Асықпен бірге дыбыстар мен суреттер таңдалады. Әр бала сәйкес сөз айтып, сөйлем құрауы қажет.

«Кім тез?» + Жаңылтпаштармен жарыс

Мақсаты: сөйлеу жылдамдығы мен анықтылығын дамыту.

Шарты: Екі жаңылтпашты балалар жарыса айтады.

Мысалы: - Шеше шеше не шешеді? - Қапшағайда көп шыбын, көп шыбында көп шығын

«Тақия тастамақ» + Сөйлем құрау

Мақсаты: сөздік қорды кеңейту.

Шарты: Баланың артына тақия тасталады. Тәрбиеші айтқан дыбыстан сөйлем құрайды.

«Асық ату» + Дыбыстарды ажырату

Мақсаты: дыбыстарды естіп тану.

Шарты: Асықтарға дыбыстар жазылады. Балалар атып, сөз айтуы немесе дыбысты ажыратуы керек

Осы жаттығулардың барлығы сөйлеу тілінің дамуына, дыбыстарды дұрыс айтуға, сөздік қорын байытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, балалар халқымыздың ұлттық құндылықтарын, сөз мәдениетін меңгереді. Логопедиялық жұмысты ойын арқылы жүргізу – баланы шаршатпай, белсенділікке жетелейтін тиімді әдіс.

Қорытынды: Логопедиялық жұмыс – күрделі әрі жан-жақты әрекет. Баланың сөйлеу дағдысын дамытуда қазақтың ұлттық ойындарын қолдану баланың тіліне ғана емес, сана-

сезіміне де оң әсер етеді. Бұл әдіс балаларды тіл кемшілігін түзетуге қызығушылықпен тартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, олар өз ұлтының мәдениетін, салт-дәстүрін танып өседі. Демек, ұлттық ойын – әрі логопедиялық құрал, әрі тәрбие құралы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Рауан, 1991.
2. Тойлыбаев С. Дене тәрбиесі және ұлттық ойындар. – Алматы: Білім, 2004.
3. Жолымбетов К. «Ұлттық ойындар – тәрбиенің көзі» // Мектептегі тәрбие, №3, 2018.
4. Қазақстан Республикасының Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту стандарттары. – Астана, 2016.
5. Иманбекова Б. «Балабақшадағы дене тәрбиесі: әдістемелік нұсқаулық». – Шымкент, 2020.
6. Тәрбиеші порталы – www.tarbie.org
7. ҚР Мектепке дейінгі ұйымдарындағы дене шынықтыру бағдарламасы. ҚР БҒМ, 2021.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ СТРЕССТІ ЖЕҢУ

Д.Е.Канбетова,
Педагог-сарапшы, Астана қаласы.

Аннотация. Ұлттық ойындар адам өмірінде маңызды рөл атқарады, себебі олар тек дене шынықтырумен ғана шектелмей, психологиялық күйге де әсер етеді. Стрессті жеңудің тиімді тәсілдерінің бірі – ұлттық ойындарды ойнау. Ұлттық ойындар денені сергітіп, көңіл-күйді көтереді, сондай-ақ ұжымдық жұмыс пен коммуникацияны нығайтады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар адамды табиғатқа жақындатып, мәдениеттің байлығын сезінуге мүмкіндік береді. Ойнау барысында адам өз эмоцияларын реттеп, күнделікті қиындықтарды ұмытып, жаңа күшпен өмірге деген оң көзқарасын қалыптастырады. Сондықтан ұлттық ойындар стрессті жеңу және жалпы психоэмоционалды жағдайды жақсарту үшін пайдалы әрі тиімді болып табылады.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, стрессті жеңу, денсаулық, көңіл күй, қозғалыс, сергектік, психология.

Зерттеудің өзектілігі: Ұлттық ойындар арқылы стрессті жеңу қазіргі қоғамда ерекше маңызға ие. Бүгінде адамдардың психологиялық жағдайы, стресстік жағдайлар мен күйзелістер жиі кездесетін мәселе болып отыр. Жұмыс пен күнделікті тұрмыс талаптары, ақпараттық жүктеме мен әлеуметтік өзгерістер адамның психоэмоционалдық ахуалын нашарлатады. Осы жағдайлардан арылудың бір жолы ретінде ұлттық ойындар ұсынылуы мүмкін. Ұлттық ойындар адамның дене және психикалық тұрғыдан дамуына ықпал етеді, олар ұлттық дәстүрлер мен мәдениетпен тығыз байланысты болып келеді. Мұндай ойындар арқылы физикалық белсенділік пен көңіл-күйдің көтерілуі, сондай-ақ ұлттық құндылықтарды

насихаттау жүзеге асады. Сонымен қатар, бұл ойындар тек жастар үшін емес, барлық жас топтары үшін пайдалы бола алады. Оларды ойнау стрессті жеңуге көмектесіп қана қоймай, әлеуметтік қатынастарды нығайтуға, адамдардың бір-бірімен өзара түсіністік пен достық байланыстарын орнатуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – ұлттық ойындардың денсаулыққа және психологиялық жағдайға оң әсерін пайдалану арқылы стрессті жеңудің жаңа әдістерін ұсыну, ұлттық ойындарды психоэмоционалды сауықтыру құралдары ретінде кеңінен таныту арқылы халықтың рухани және денсаулықты сақтауға бағытталған мәдениетінің бір бөлігі ретінде насихаттау.

Зерттеу әдістері: Сауалнама (анкеталау), интервью, эксперимент, кейс-стадия, психологиялық тесттер

Зерттеу нәтижелері: Ұлттық ойындар адамның психоэмоционалды жағдайын жақсартып, стресстен арылуына ықпал етеді. Әр түрлі зерттеулер ұлттық ойындардың адамның көңіл күйін көтеріп, физикалық және эмоциялық күйзелістерді жеңуге көмектесетінін көрсетеді.

Ұлттық ойындар көбінесе физикалық белсенділікті талап етеді, бұл қуаныш гормондары бөлінуіне ықпал етеді. Бұл гормондар көңіл күйді көтеріп, адамның стреске деген төзімділігін арттырады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар көбінесе қауымдық қатынасты қажет етеді, бұл әлеуметтік байланыстарды нығайтуға ықпал етеді, адамды жалғыздық пен оқшауландудан арылтады. Қазіргі заманның қарқынды өмірінде стресс пен мазасыздықтың көбейіп кеткені баршаға белгілі. Адамдардың өмірі сан түрлі күйзелістер мен қиындықтармен толы, ал оларды жеңу үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Бұл тұрғыда ұлттық ойындар адам психологиясын жақсартуға, стрессті жеңуге және психикалық жағдайды тұрақтандыруға ерекше әсер етеді.

Ұлттық ойындар – халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұрасы, ол тек қана ойын емес, адамды әлеуметтік ортада қалыптастыратын, рухани және физикалық тұрғыдан тәрбиелейтін құрал. Ұлттық ойындар арқылы адамның эмоциялық күйін жақсартуға, денсаулығын нығайтуға және стресстің теріс әсерлерінен арылуға болады. Қазақ халқының ойындары көбінесе адамды жан-жақты тәрбиелеуге бағытталған. Олар дене шынықтыру, ақыл-ойды дамыту, ұжымдық және командалық рухты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ойындарда жарыс, мақсатқа ұмтылу, қиындықты жеңу сияқты элементтер бар, олар адамның стрессті жеңуге көмектеседі.

Қазақтың ұлттық ойындары мен стресстің байланысы

Ұлттық ойындар денені ғана емес, психиканы да дамытады. Мысалы, «Асық ату» сияқты ойындар адамды дәлдікке, тыныштыққа, зейін қоюға тәрбиелейді. Ойын барысында адамның ойлау қабілеті жақсарып, психологиялық қысымнан арылуға мүмкіндік алады. "Теңге алу" ойындарында топтасып жұмыс істеу және қарсыласты жеңу арқылы адамның әлеуметтік дағдылары жетіледі, бұл да стрессті жеңуге ықпал етеді.

Қазақтың ұлттық ойындарының психологиялық пайдасы

Жүйке жүйесін тыныштандыру: Ұлттық ойындар – физикалық және менталды тынығудың тамаша тәсілі. Белсенді қимылдар мен сергітетін ойындар миға оттегінің көп түсуіне мүмкіндік береді, бұл жүйке жүйесінің тынышталуына ықпал етеді.

Жаттығулар арқылы көңіл күйді көтеру: Ойындар көңіл-күйді жақсартуға көмектеседі, бұл да стресс деңгейін төмендетуге әсер етеді. Мысалы, қазақтың «Қыз куу» сияқты ойындарында адам бойындағы адреналин мен қуаныш сезімдері психологиялық тұрғыдан оң әсер қалдырады.

Топтық ойындар арқылы әлеуметтік байланыстарды нығайту: Ұлттық ойындар көбінесе ұжыммен немесе топпен ойнайды. Бұл адамға қоғамда өз орнын сезінуге, командада жұмыс істеуге дағдылануға мүмкіндік береді. Осылайша, стресстік жағдайларда қолдау табуға, әлеуметтік желі құруға көмектеседі.

Ұлттық ойындар мен шығармашылықтың байланысы

Ұлттық ойындар тек денені ғана емес, ойлау қабілетін де дамытады. «Арқан тарту», «Көкпар», «Алтыбақан» сияқты ойындарда қатысушылар әртүрлі шешімдер қабылдап, шығармашылық ойлау арқылы қиындықтарды жеңеді. Бұл ақыл-ойды сергітеді және стресстің әсерін әлсіретеді.

Қорытынды. Ұлттық ойындар арқылы стрессті жеңу - бұл адамдардың денсаулығы мен психологиялық жағдайын жақсартудың тиімді тәсілдерінің бірі. Ұлттық ойындар халықтың мәдени мұрасы болып табылып, олар тек көңіл көтеру ғана емес, сондай-ақ адамды рухани және физикалық жағынан дамытатын ерекше құрал ретінде қызмет етеді. Мұндай ойындар белсенділікті арттыру, достық қарым-қатынас орнату және біртұтас ұжымдық рухты қалыптастыру үшін маңызды. Сонымен қатар, ұлттық ойындар адамның эмоциялық тепе-теңдігін сақтауына, өзін-өзі түсінуге және сыртқы қысымдардан босатылуына мүмкіндік береді. Ұлттық ойындар арқылы стрессті жеңу тек дәстүрлерімізді жаңғыртып қана қоймай, қазіргі заманның талаптарына сай жеке тұлғаның үйлесімді дамуына да ықпал етеді. Осылайша, біз тек денсаулығымызды жақсартумен шектеліп қалмай, сонымен қатар ұлттық мәдениетімізді насихаттай отырып, болашақ ұрпаққа мұра етіп қалдыра аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Бекбосынова, А. (2019). «Ұлттық ойындар және олардың денсаулыққа әсері». Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.
2. Қалиев, С. (2021). «Қазақтың ұлттық ойындары: тарихи және мәдени аспектілері». Алматы: «Өркениет» баспасы.
3. Шәмшидинова, Р. (2020). «Стресс пен депрессияның алдын алу әдістері: ұлттық дәстүрлер мен ойындар». Психология журналы, 22(3), 45-53.
4. Жарқын, М. (2018). «Спорттық және ұлттық ойындар арқылы психологиялық денсаулықты сақтау». Жоғары оқу орындары студенттеріне арналған психология оқулығы.
5. Ахметова, Н. (2022). «Ұлттық ойындардың балалар мен жастар арасында стресс деңгейін төмендетудегі рөлі». Қоғамдық денсаулық сақтау журналында.
6. Сейтқалиев, Ж. (2020). «Қазақ халқының ойындары және олардың психологиялық әсері». Қазақ педагогикалық журналында.
7. Жасұланова, С. (2021). «Ұлттық ойындар мен денсаулық: стресс пен мазасыздықты басқарудың тиімді жолдары». Қазақстан психологиясы журналы, 12(4), 67-74.
8. Мұқанова, Б. (2017). «Қазақтың ұлттық ойындары: психологиялық және әлеуметтік маңызы». Алматы: «Қазақстан» баспасы.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Сапаров Азиз Талипович

*Сауран ауданы, Х.А.Яссауи атындағы жалпы білім беретін мектебі, Түркістан
облысы*

Үсенов Олжас Қожа-Ниязұлы

Сауран ауданының білім бөлімінің әдіскері, Түркістан облысы

Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану сабақтың тақырыбы мен мазмұнын ашуға, белгілі бір мақсатқа жетуге өз ықпалын тигізеді. Отанын қорғауға дайындау үшін, салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін пайдасы зор.

Ұлттық ойындар дене шынықтыру сабағында оқушыларды өзінше әрекеттенуге, қабылдау мүшелерінің жұмысын арттыруға және ойлай білу, мақсатқа жету, өзін-өзі ұстай білуге үйретеді, өзіне-өзі сенуге, белсенділікке тәрбиелейді, ойын тәртібін сақтау оларды ұйымшылдыққа тәрбиелейді. Сабақтарда қолданылатын қазақтың ұлттық ойындарының басқа халықтардың ұлттық ойындарынан айырмашылығы — оның шығу, пайда болу тегінің ерекшелігіне байланысты белгілі бір тәрбиелік мақсат бірлігін көздейтінінде.

Балалар сабақта қызығушылық танытып, асық ойнаудағы ережелерді ұстанып, өздерінің ептіліктерін, алғырлықтарын, ширақтылықтарын көрсете білді. Ұлттық ойындарды оқу және тәрбие үрдісінде пайдаланудың өзектілігі бүгінгі жастарға үлгілі, өнегелі тәрбие беру — қазіргі міндеттердің бірі. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабақта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білудің бір құралы болып саналады.

Дене тәрбиесі өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру саласының бір тармағы болып табылады және ол жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне, ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыруға, оны Отансүйгіштікке дайындауға қызмет етеді.

«ҚР Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңында адамның денесін жетілдіруді жас кезеңнен бастау қажет екендігі ерекше атап өтілген. Дене тәрбиесін қазақ халқының ұлттық құндылықтарымен байланыстыру мәселесі де қалыс қалған жоқ. Себебі, ұлттық құндылықтар ғасырлар бойы дамып, талай тұрпақтың тәрбиесіне өз үлесін қосқан болатын. Сондықтан да бізді әлем кеңістігіне апаратын және биік белестерге көтеретін ежелден қалыптасқан ұлттық құндылықтарымыз бен білімді ұрпағымыз. Сол себептен жас ұрпақты тәрбиелеуде басты ұстанар бағытымыз — ұлттық құндылықтар болуы қажет. Олай болса, басты мақсат — жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани-мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу. Осы орайда дене тәрбиесін ұлттық ойындар арқылы қалыптастыру өзекті болып табылады.

Осы орайда біздің мектебімізде қазіргі таңда қазақтың ұлттық ойындары: «Бес асық», «Арқан тартыс», «Тоғызқұмалақ», «Аударыспақ», «Асық ату» ойындары сабаққа кіріктірілген. Сабақтан тыс уақытта үйірмелер де жүйелі жұмыс жасайды. Балалар ұлттық ойындарды асқан қызығушылықпен, бар ынта-жігерімен ойнайды. Нәтижесінде аудандық сайыстарда әрдайым жүлдемен оралады.

Арғы ата-бабаларымыз жас өренді елін, жерін сүюге үндеп, ұлттық салт-дәстүрмен сусындатуды мұрат тұтқан. Сол рухани құндылықтар бүгінгі күнге жеткізді. Жаңа ғасырға аяқ басқан қазақ елі тарихын ұмытқан емес. Рухани мұралардың арқасында жас ұрпақтың бойына құнды қасиеттерді дамытуға тырысты. Адал, ақкөңіл, еркін ұрпақ тәрбиеледі.

Тарихтың даму эволюциясы адам капиталының ең маңызды құндылығы салауатты өмір сүру салтын сақтау болғанын дәлелдей түседі. Қай ғасырды алсақ та, адамның бойындағы дене тәрбиесін дамыту, оның қуаты мен батырлығын дәріптеу ақын-жазушылардың қаламынан түскен емес. Ұрпағын батырлыққа, ержүректілікке тәрбиелеген халқымыздың тәжірибесі орасан зор. Ол халқымыздың батырлар жырында, эпостық әңгімелерінде, поэзия жанрында, ауыз әдебиетінде және ұлттық ойындарында көрініс тапты. Ғасырлар бойы бала тәрбиесінде пайдаланды. Сөйтіп, бірнеше ұрпақ осы сабақтастық пен үйлесімділікті жалғастырды.

Өскелең ұрпақты дене тәрбиесіне тәрбиелеу қоғамның маңызды міндеттерінің біріне айналды.

Жалпы білім беруді реформалаудың негізгі бағыттарында жас ұрпақты отанымыздың физикалық дамыған, шыңдалған, жұмыс істеуге және қорғануға дайын етіп тәрбиелеу өте маңызды екендігі атап өтілді. Дене тәрбиесінің көптеген құралдарының ішінде спорттық дағдыларды қалыптастыруда жетекші болып табылатын ұлттық ойындар кеңінен қолданылады.

Ойын, біріншіден, жеке тұлғаның белсенді іс-әрекетін қалыптастырса, екіншіден, өмірге деген көзқарасы мен сенімін дамытады. Ойын арқылы бала қимыл-қозғалыс жасайды.

Дене тәрбиесінің негізгі мазмұны денені жаттықтыру болып табылады. Ол мынадай түрлерге бөлінеді.

Таңертеңгілік жаттығу;

Қимыл — қозғалыс ойындары;

Спорттық жаттығулары.

Қазақ халқы ойынды тәрбие құралы деп танып, баланың нәресте кезеңінен бастап үлкен жасқа жеткенге дейінгі кезеңдерінде кеңінен қолданып отырған.. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Арқан тартыс», «Орамал тастамақ», «Бәйге», «Аударыспақ», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ», «Қамшы тастау», «Сақина салу», «Бес асық» т.б. балалардың дене тәрбиесін, қозғалысын, белсенді іс-әрекетін, ептілігін, жауапкершілік қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Сонымен қатар, «Дені саудың –жаны сау», «Бірінші байлық – денсаулық» - деп өмір сүрген халқымыз әрқашанда дене қозғалысына ерекше мән берген.

Ұлттық ойындарды спорттық ойын сабақтарында, жеңіл атлетика, гимнастика сабақтарында, жалпы дене және жаттықтыру сабақтарында кеңінен қолданылады. Дене шынықтыру сабағында ұлттық ойындарды қолдану мұғалімнің шеберлігін, кәсібилігін көрсетеді.

Қазақтың ұлттық ойындары тек дүниені ғана емес, ойды жаттықтырушы да болып табылады. Ұлттық ойындарын тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған жөн.

Қазақтың ұлттық ойындарының бірі – асық. Асық ойыны – қазақ балаларының ең сүйіп ойнайтын ойыны болған. Бұл ойын балаларды мергендікке, төзімділікке баулиды. Асық ойындары алдымен адамның жүйке жүйелерін шыңдап, ұстамдылыққа дәлдікке, тұрақтылыққа, тыныс мүшелерінің қалыпты дамуына, т.б. тәрбиелейді. Мысалы: «Тас қала», «Омпы», «Бестас», «Үйіртпекіл», «Алшы» т.б. асық ойынын дене шынықтыру сабағында қолдану оқушының логикалық ойлауын, шапшаңдығын, әділеттілігін дамытады. Сонымен қатар, оқушының бәсекелестік дағдысын қалыптастырады.

Қорытыта айтқанда, ұлттық ойындардың адамға тигізетін пайдасын халық ертеден-ақ білген. Қазақтың ұлттық ойындары жүгіру, секіру элементтеріне бай. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді, өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді.

Ұлттық ойындар – атадан балаға мұра болып келе жатқан рухани, мәдени қазына. Ол халықтың сәби шағы мен бүгінгі өскелең дәуірінің ұласымды көрінісі ретінде зерттеудің, үйренудің нысаны және бүгінгі ұрпақты оқытып-тәрбиелеуде үлкен білімділік, тәрбиелік маңызы бар, ұрпақтан ұрпаққа үздіксіз беріліп келе жатқан тәрбие үрдісі болып табылады.

БАЛАБАҚШАДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.Қ.Набиева,

Аннотация. Бұл мақалада балабақшада ұлттық ойындарды қолданудың тәрбиелік мәні мен әдістемесі қарастырылады. Ұлттық ойындардың балалардың физикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік дамуына тигізетін әсері жан-жақты талданады. Сондай-ақ, балабақшадағы тәрбие процесінде ұлттық ойындарды тиімді пайдалану жолдары мен тәжірибеден алынған мысалдар ұсынылады. Ұлттық ойындар арқылы баланың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың маңыздылығы айқындалады.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, балабақша, тәрбие, дамытушы ойындар, мәдени мұра, құндылықтар, дене шынықтыру.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтарды сақтап, келесі ұрпаққа жеткізу маңызды міндеттердің бірі болып отыр. Ұлттық ойындар – қазақ халқының мәдени мұрасының ажырамас бөлігі және балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды тәрбие құралы. Балабақша жасындағы балаларға ұлттық ойындарды үйрету арқылы олардың дене бітімі ғана емес, ұлттық сана-сезімі мен рухани-адамгершілік қасиеттері қалыптасады. Қазіргі білім беру жүйесінде инновациялық әдістер кеңінен қолданылып жатқанымен, ұлттық ойындардың маңыздылығы толық зерттеліп, жеткілікті деңгейде

пайдаланылмай келеді. Сондықтан бұл мақалада балабақшадағы ұлттық ойындарды жүйелі түрде қолдану, олардың тәрбиелік әсері мен әдістемелік негіздері қарастырылады. Ұлттық ойындарды балабақша бағдарламасына енгізу – балалардың патриоттық сезімін арттыру, ұлттық мәдениетке қызығушылығын ояту және салауатты өмір салтын қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі.

Зерттеудің мақсаты – балабақшадағы ұлттық ойындардың балалардың жан-жақты дамуына тигізетін әсерін анықтау, олардың тәрбиелік маңызын айқындау және оларды тиімді қолдану әдістерін ұсыну. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды балабақша бағдарламасына енгізудің педагогикалық негіздерін зерттеу арқылы тәрбие процесінде олардың рөлін арттыруға ықпал ету.

Зерттеу әдістері:

1. Теориялық талдау – ұлттық ойындарға қатысты ғылыми еңбектерді, әдістемелік құралдарды зерделеу.

2. Сауалнама жүргізу – балабақша тәрбиешілерінің ұлттық ойындарды қолдану тәжірибесін анықтау.

3. Бақылау әдісі – балабақшадағы балалардың ұлттық ойындарға қатысуын бақылап, олардың мінез-құлқы мен дағдыларындағы өзгерістерді саралау.

4. Эксперименттік әдіс – ұлттық ойындарды жүйелі түрде қолдану арқылы балалардың физикалық, танымдық және әлеуметтік дағдыларының дамуын зерттеу.

Зерттеу нәтижелері: Зерттеу барысында ұлттық ойындарды жүйелі түрде қолданудың балабақша тәрбиесінде келесі оң нәтижелер беретіндігі анықталды:

Балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігі артып, дене бітімі шымыр бола түсті.

Топтық ойындар арқылы балалардың бір-бірімен қарым-қатынасы жақсарып, әлеуметтік дағдылары дамыды.

Ұлттық ойындар арқылы балалардың қазақ мәдениеті мен салт-дәстүріне деген қызығушылығы артты.

Ойын барысында балалардың логикалық ойлауы, зейіні, шапшаңдығы дамыды.

Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген балалардың тәрбиелілігі мен жауапкершілік сезімі жоғарылағаны байқалды.

Ұлттық ойындар – халқымыздың көнеден келе жатқан бай мұрасы, тәрбие құралы. Әр ұлттың өзіндік ерекшелігін көрсететін, рухани-мәдени болмысын бейнелейтін осы бір ойын түрлері арқылы жас ұрпақты тәрбиелеудің маңызы зор. Қазіргі мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолдану – жас баланың ой-өрісін дамытуға, ептілікке, шапшаңдыққа, өзара достық пен бірлікке тәрбиелеуге жол ашады. Бұл мақалада балабақшада ұлттық ойындарды қолдану ерекшеліктері мен олардың тәрбиелік мәні, қолдану әдістемесі мен тәжірибелік тиімділігі қарастырылады. Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні Қазақтың ұлттық ойындары – халқымыздың тұрмыс-тіршілігінен, салт-дәстүрінен, ұлттық болмысынан туындаған ойындар жиынтығы. Мұндай ойындар баланың жан-жақты дамуына, денесінің шымыр болуына, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Мысалы, «Соқыр теке», «Ақ серек – көк серек», «Асық ойыны», «Арқан тартыс», «Тақия тастамақ» сынды ойындарда баланың дене қозғалысы мен ойлау қабілеті қатар дамиды. Сонымен қатар, топпен ойнау барысында балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау мәдениеті

қалыптасады. Олар достықты, әділдікті, бір-біріне деген құрметті үйренеді.

Ұлттық ойындарды балабақшада қолданудың өзіндік әдіс-тәсілдері бар. Ең алдымен ойын баланың жас ерекшелігіне сай іріктелуі тиіс. 3–4 жастағы балалар үшін қарапайым қозғалыс ойындары тиімді болса, 5–6 жастағыларға ережесі күрделірек ойындарды енгізуге болады.

Ұлттық ойындар ұйымдастырылған іс-әрекеттің барлық түрлерінде қолданылады:

- Қозғалыс белсенділігін арттыру (дене тәрбиесі)
- Танымдық дағдыны дамыту (санау, түстерді ажырату, бағыт-бағдар табу)
- Коммуникативтік дағдыларды дамыту (топпен ойнау, кезек күту, келісу)

Сондай-ақ ойындар таңертеңгілік жаттығуда, серуен кезінде немесе еркін ойын сәтінде ұйымдастырылады. Тәрбиеші ойынның мақсатын нақты белгілеп, балаларды қызықтыра білуі керек. Құндылықтарды сіңіру жолы ретінде ұлттық ойындар арқылы балаға тек қимыл-әрекет пен ептілік қана емес, өмірлік құндылықтар да беріледі. Мысалы, «Арқан тартыс» – бірлік пен күшті біріктірудің белгісі, «Асық ату» – дәлдік пен әділдіктің көрінісі. Ойын барысында бала өз әрекетін басқалармен салыстырып, өзін-өзі бағалауға, тәртіп сақтауға үйренеді. Сонымен қатар, үлкенді сыйлау, кезек күту, ұжыммен бірлесіп жұмыс жасау секілді әлеуметтік дағдылар да қалыптасады.

Біздің балабақшада жыл сайын «Ұлттық ойындар апталығы» ұйымдастырылады. Бұл шара барысында әр топ өздеріне бекітілген ұлттық ойын түрін көрсетіп, оны қалай ойнау керектігін басқаларға үйретеді. Ата-аналармен бірлесіп өткізілетін «Ұмыт қалған ұлттық ойындар» жобасы арқылы отбасында да осы дәстүр жалғасын табуда. Сонымен қатар, ашық ұйымдастырылған іс-әрекеттерде «Кім жылдам?», «Түйе-түйе, түймешек», «Қол добын қағып ал» сияқты элементтері бар ойындар жиі өткізіледі.

Қорытынды: Ұлттық ойындар – тек көңіл көтеру құралы ғана емес, ол – баланың жан-жақты дамуына, тәрбиесіне әсер ететін маңызды құрал. Балабақша тәрбиешілері бұл ойын түрлерін жүйелі түрде қолданса, болашақ ұрпақ ұлттық рухта тәрбиеленіп өседі. Сондықтан ұлттық ойындарды жаңғыртып, балабақша тәжірибесіне ендіру – ұлттық болмысымызды сақтаудың бір жолы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сейітбекова Г. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуда ойын технологиясын қолдану»
2. Ысқақ Б. «Халықтық педагогика негіздері»
3. Балабақшаға арналған әдістемелік құралдар жинағы
4. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі білім беру стандарты.

АҒАШ АЯҚ – БАЛАБАҚША БАЛАЛАРЫНА АРНАЛҒАН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН

А.С.Ешмахан, К.Н.Исаева, Г.К.Сеитова,

Аннотация. Бұл мақалада ағаш аяқ ұлттық ойынының мектеп жасына дейінгі балалар үшін маңызы мен мәні қарастырылады. Ағаш аяқ ойыны балалардың дене қимылын жетілдіруге, тепе-теңдік сақтауға, ептілік пен батылдыққа үйретуге көмектеседі. Ойын арқылы балалар қазақтың ұлттық дәстүрімен танысады әрі ұжыммен ойнауға машықтанады.

Кілт сөздер: ағаш аяқ, ұлттық ойын, балабақша, дене шынықтыру, тәрбие, тепе-теңдік, ептілік.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі заманда балалардың қозғалысы шектеулі болып бара жатыр. Смартфон, теледидар сияқты құрылғылардың әсерінен балалар таза ауада ойнауды азайтып, дене белсенділігі төмендеуде. Сондықтан ұлттық ойындарды, соның ішінде ағаш аяқ ойынын балабақшада қолдану өте өзекті болып табылады.

Зерттеудің мақсаты - ағаш аяқ ұлттық ойынын балабақшада қолдану жолдарын қарастыру, оның балаларға тигізетін пайдасын көрсету, тәрбиелік және ұлттық құндылықтық маңызын айқындау.

Зерттеу әдістері: Әдебиетке шолу, бақылау, тәжірибе жүргізу, балалармен ойын ұйымдастыру және ойыннан кейінгі рефлексия әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері: Ағаш аяқ ойынын қолдану арқылы балалардың ептілігі, тепе-теңдік сақтау қабілеті, батылдығы артқаны байқалды. Ойын барысында балалардың қызығушылығы мен белсенділігі жоғары болды. Олар бір-бірімен көмектесіп, ойынға ұжым болып қатысуға дағдыланды.

Ағаш аяқ – бұл қазақ халқының ежелгі ойындарының бірі. Ол ептілік пен тепе-теңдікке негізделген қызықты ойын. Балалар ұзын екі ағаштан жасалған аяқтарға мініп, белгілі бір қашықтықты жүріп өтеді. Бұл ойын балалардың физикалық дамуына ғана емес, сонымен қатар эмоционалдық және әлеуметтік дамуына да оң әсер етеді. Ағаш аяқпен жүру барысында бала өз денесін басқара білуге, қозғалысты үйлестіруге үйренеді. Тәрбиешілер балаларға ойын алдында қауіпсіздік ережелерін түсіндіріп, алдымен жаттығу ретінде қолдау көрсетеді. Жетілдірілгеннен кейін балалар түрлі жарыстарға, эстафеталарға қатыса алады.

Ойынның басты ерекшелігі – оның ұжымдық түрде ойналуы. Бұл балаларды достыққа, көмектесуге және бірігіп әрекет етуге баулиды. Сонымен қатар ойын баланың сенімділігін арттырып, батыл болуға итермелейді. Қуаныш пен жеңіс сезімі балада жағымды эмоциялар тудырып, оның көңіл-күйіне жақсы әсер етеді.

Балабақшада ағаш аяқ ойынын әртүрлі тәсілмен ұйымдастыруға болады: таза ауада, спортзал ішінде, мерекелік шараларда. Түрлі кедергілер қойып, ойын барысын қызықтыруға болады. Әр бала өз мүмкіндігіне қарай ойынға қатыса алады, бұл инклюзивті орта қалыптастыруда да маңызды.

Әдістемелік ұсыныстар:

Ойын құралдарын дайындау: Ағаш аяқ құралдары балалардың бойына қарай жеңіл әрі берік материалдан жасалуы керек. Аяқ тұратын тұғыр жұмсақ материалмен қапталуы ұсынылады.

Қауіпсіздік: Ойын алдында балаларға қауіпсіздік ережелерін түсіндіру міндетті. Алғашқы кезеңде тәрбиеші әр баланы жеке-жеке бақылап, қолдау көрсетуі қажет.

Деңгейлік тәсіл: Алғашында ағаш аяқпен жүруді үйрену, кейін жүгіру, содан соң жарыс және жаттығу элементтерін қосу арқылы қиындатуға болады.

Ынталандыру: Балаларға мадақ сөздер айту, жұлдызша беру, дипломдар табыстау арқылы ынталандыру ұсынылады.

Ұжымдық әрекет: Балаларды жұппен немесе топпен ойынға қатыстыру – олардың қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Практикалық ұсыныстар:

Аптасына кемінде 1-2 рет ағаш аяқ ойынын дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетіне енгізу.

Ашық ауада арнайы алаң жасап, балалардың қауіпсіздігі үшін жұмсақ төсеніштер қолдану.

Ата-аналарды ойындарға қатыстыру арқылы ұлттық ойындарға деген қызығушылықты арттыру.

Балалардың жетістігін арнайы бұрышта көрсету (фото, жұлде, мақтау).

Мерекелік шараларда сайыс түрінде өткізу арқылы балалардың белсенділігін арттыру.

Арнайы күн – «Ұлттық ойындар күні» ұйымдастырып, балалардың шығармашылық және физикалық дамуын қатар қамту.

Қорытынды: Ағаш аяқ ұлттық ойыны – баланың тек физикалық белсенділігін емес, сонымен қатар оның рухани, эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қалыптастыратын маңызды тәрбие құралы. Бұл ойын балалардың дене бітімін жетілдіріп, ептілік, батылдық, тепе-теңдік сақтай білу сияқты маңызды дағдыларды дамытады. Сонымен қатар ойын барысында бала өз-өзіне сенімді болуды үйреніп, қорқынышын жеңіп, ұжымда жұмыс істеуге дағдыланады. Балабақша жасындағы балалар үшін бұл ойын аса пайдалы, себебі олардың қимыл-қозғалыс аппараты әлі толық қалыптаспағандықтан, дәл осындай ұлттық ойындар арқылы қозғалыс дағдылары дамиды. Сонымен қатар ағаш аяқ ойыны – ұлттық құндылықтардың жарқын көрінісі. Ойын арқылы балалар халқымыздың өткенінен сыр шертетін дәстүрлермен, мәдениетпен жақын танысады. Тәрбиеші ағаш аяқ ойынын жүйелі түрде сабақ барысында қолданса, ол баланың дене дамуымен қатар, мінез-құлқын тәрбиелеуге, өз-өзіне деген сенімділігін арттыруға, бір-біріне көмектесу, қолдау көрсету сынды адами қасиеттерді бойына сіңіруге жағдай жасайды. Ұлттық ойындарды сақтау мен жаңғырту – ел болашағы үшін маңызды. Ағаш аяқ ойынын балабақшада жүйелі түрде пайдалану арқылы біз болашақ ұрпақтың тек физикалық емес, ұлттық тұрғыдан саналы, салауатты, мәдениетті болып өсуіне үлес қоса аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Рауан, 1991.
2. С. Тойлыбаев. Дене тәрбиесі және ұлттық ойындар. – Алматы: Білім, 2004.

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ҰЛТТЫҚ СПОРТТЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ОНЫ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНЕ ЕНГІЗУ

Маханбетова Сауле Кенесовна,
Утеулиева Гулайна Мухитовна,
Жуманова Ляззат Шакмуратовна,

Аннотация. Бұл мақалада балабақшада ұлттық спорт түрлерін қолданудың тәрбиелік маңызы қарастырылады. Ұлттық спорттың балалардың дене тәрбиесіне, олардың патриоттық сезімін қалыптастыруға тигізетін әсері жан-жақты талданады. Сонымен қатар, ұлттық спорт ойындарын балабақша бағдарламасына енгізу әдістері ұсынылып, тәжірибелік зерттеулер нәтижелері көрсетіледі.

Кілт сөздер: ұлттық спорт, балабақша, дене тәрбиесі, тәрбие, ұлттық құндылықтар, патриоттық тәрбие.

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі заманда балалардың физикалық белсенділігі төмендеп, ұлттық құндылықтардан алыстап бара жатқаны байқалады. Сондықтан мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ұлттық спорт элементтерін қолдану аса маңызды. Ұлттық спорт түрлері – жас ұрпақтың физикалық тұрғыдан шынығуына ғана емес, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға, ептілік пен батылдық қасиеттерін дамытуға көмектеседі. Балабақша бағдарламасына ұлттық спорт ойындарын енгізу арқылы балаларды жан-жақты дамытуға мүмкіндік туады. Қазіргі заманғы технологиялар мен гаджеттердің әсерінен балалардың қозғалыс белсенділігі төмендегені белгілі. Бұл олардың физикалық дамуына ғана емес, психологиялық және әлеуметтік бейімделуіне де кері әсерін тигізеді. Сондықтан мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық спорт ойындарын жүйелі түрде қолдану арқылы балалардың денсаулығын нығайту, оларға ұлттық мәдениетті сіңіру, рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Балабақшада ұлттық спорт түрлерін қолдану арқылы балалардың дене тәрбиесін жетілдіру, олардың қозғалыс белсенділігін арттыру және ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын қалыптастырудың тиімді әдістерін ұсыну. Сонымен қатар, ұлттық спорт ойындарын педагогикалық үдерісте қолданудың әдістемелік негіздерін анықтап, оларды тәжірибеге енгізу жолдарын ұсыну.

Зерттеу әдістері:

1. Теориялық талдау – ұлттық спорт ойындарына қатысты ғылыми еңбектер мен әдістемелік құралдарды зерттеу.
2. Сауалнама жүргізу – балабақша тәрбиешілерінің ұлттық спорт ойындарын қолдану тәжірибесін анықтау.
3. Бақылау әдісі – балалардың ұлттық спорт ойындарына қатысуын бақылау, олардың қозғалыс дағдыларын зерттеу.
4. Эксперименттік әдіс – ұлттық спорт ойындарын қолдану арқылы балалардың дене дайындығы мен әлеуметтік дағдыларының өзгерісін анықтау.

Зерттеу нәтижелері: Эксперименттік зерттеу барысында ұлттық спорт ойындарының балабақшада қолданылуы балалардың дамуына оң әсер ететіні анықталды:

Қозғалыс белсенділігі артты – балалардың ептілік, шапшаңдық, тепе-теңдік сақтау қабілеттері жақсарды.

Әлеуметтік дағдылар дамыды – топтық ойындарға қатысу арқылы балалардың қарым-қатынас жасау қабілеттері жақсарды.

Патриоттық тәрбие күшейді – балалар қазақтың ұлттық ойындары арқылы өзінің мәдениетіне, дәстүріне құрметпен қарауды үйренді.

Балабақша – баланың алғашқы даму кезеңіндегі ең маңызды білім беру орны. Бұл кезеңде баланың физикалық, әлеуметтік және зияткерлік дамуы қалыптасады. Дене тәрбиесі мен қозғалыс белсенділігі бала өмірінде маңызды рөл атқарады, сондықтан ұлттық спорт ойындарын осы кезеңде тиімді қолдану үлкен нәтиже береді. Қазақ халқының ұлттық спорт ойындары тек дене шынықтырумен шектелмей, сонымен қатар, баланы төзімділікке, батылдыққа, ұжымшылдыққа тәрбиелейді. Ұлттық спорт түрлері халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұрасы болып табылады. Олар тек қана дене шынықтырумен шектелмейді, сонымен қатар, ұлттың рухани құндылықтарын, өмір сүру салтын, салт-дәстүрлерін бейнелейді. Сондықтан, мектепке дейінгі тәрбие беру мекемелерінде ұлттық спорт элементтерін кеңінен қолдану балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Балабақшадағы ұлттық спорттың тәрбиелік мәні Ұлттық спорт ойындары баланың дене дайындығын жақсартумен қатар, олардың мінез-құлқын, адамгершілік қасиеттерін дамытады. Мысалы:

Асық ату – дәлдік пен шапшаңдықты дамытады;

Қыз қуу – жылдамдық пен ептілікке үйретеді;

Теңге ілу – көзбен мөлшерлеу, назар аудару қабілеттерін дамытады;

Арқан тарту – топтық рухты, бірлік пен күшті талап етеді.

Балабақшадағы балаларға ұлттық спорт түрлерінің маңызы Балабақшадағы балалар үшін ұлттық спорттың маңызы өте зор. Ол тек физикалық дамуға емес, олардың жан-жақты тәрбиесіне ықпал етеді:

Физикалық тұрғыдан – қозғалыс белсенділігін арттырып, денсаулықты нығайтады.

Психологиялық тұрғыдан – сенімділік пен төзімділікті дамытады.

Әлеуметтік тұрғыдан – командада жұмыс істеуді, достық қарым-қатынас орнатуды үйретеді.

Мәдени тұрғыдан – ұлттық құндылықтарға деген қызығушылықты арттырады.

Ұлттық спорт ойындарын балабақшада қолдану әдістері Балабақшадағы тәрбиеші ұлттық спорт ойындарын әртүрлі тәсілдермен ұйымдастыра алады:

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде – белгілі бір спорт түрін жүйелі түрде үйрету;

Таңертеңгі жаттығуларда – қозғалыс белсенділігін арттыру үшін қысқа ойын элементтерін қосу;

Серуен кезінде – ашық ауада ойындарды ұйымдастыру;

Арнайы ұлттық спорт апталығын өткізу – ата-аналар мен балалардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету. Зерттеу барысында ұлттық спорт ойындарының балабақшадағы балалардың физикалық және психологиялық дамуына оң әсер ететіні анықталды:

Балалардың қозғалыс белсенділігі артып, төзімділік, ептілік, күш көрсеткіштері жақсарды.

Ұжымдық ойындар балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытты.

Қазақтың ұлттық спорт ойындарына қызығушылық танытқан балалардың өзіне деген сенімділігі артты.

Ата-аналар тарапынан ұлттық ойындарды қолдау деңгейі жоғарылады, нәтижесінде отбасы ішінде де спорттық ойындар ойнала бастады.

Қорытынды: Балабақшадағы ұлттық спорт ойындары балалардың дене шынықтыруын жақсартып қана қоймай, олардың ұлттық құндылықтарды бойына сіңіруіне, патриоттық сезімдерін дамытуға ықпал етеді. Сондықтан ұлттық спорт элементтерін балабақша бағдарламасына енгізу – ұлт болашағын тәрбиелеудің маңызды бағыты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сейітбекова Г. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуда ойын технологиясын қолдану»
2. Ысқақ Б. «Халықтық педагогика негіздері»
3. Балабақшаға арналған әдістемелік құралдар жинағы
4. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі білім беру стандарты.

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ – БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ ҚУАТЫН ЖЕТІЛДІРУГЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Адилбаев Жасұлан Шыңғысұлы,

Астана қаласы, № 42 орта мектебінің дене тәрбиесі мұғалімі

Исламбеков Марат Калшабекович,

Астана қаласы, № 18 орта мектебінің дене тәрбиесі мұғалімі

Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы,

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті, Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы

Аннотация. Адам мәдениетінің жетілуі – оның денсаулығы: егер денің сау болса, онда оны сақтамақ керек, ал егер сау болмаса, онда денсаулықты жетілдіру керек.

Кілт сөздер: эмоционалды, бағдарлама-нормативтік.

Дене тәрбиесі – ол адамның жан-жақты жарасымды қалыптасуына, дененің дұрыс дамуына, денсаулығына, өмірге керекті қозғалыс аппараттарының белсенділігін арттыруға және дене күші мен рухани күшінің бірлесіуне бағытталған саналы тәрбие жұмысы. Бұл жан-жақты тәрбие жүйесі адам азғаларының бірлігінен, оны бөлуге болмайтындығынан туындап отыр. Адам ағзасы бір және бүтін болғандықтан, оның дене мүшесінің қасиеттерінің бәрін бірдей дамыту керек. Өйткені, адамның әрбір жеке қасиетінің төмендеуі оның өзге тәрбие тек

денені, не жанды емес, адамды тәрбиелеу бағытында жүру керек. А.Н. Вишневский дене тәрбиесінде 2 бағыт қолданылатындығын көрсетеді. Біріншісі – дененің дұрыс өсуіне және сол дененің саулығына бағытталса, екінші бағыт – дене мүшелерінің қалыпты өсуіне, шыдамдылық, беріктілік, икемділік қасиеттерін дамытуға бағытталған. Дене мәдениеті – адамның дене қуатын жетілдіруге қолданылатын мемлекеттің, қоғамның материалдық және рухани байлығын құрайтын, халықтың жалпы мәдениетінің бір саласы. Материалдық байлықтар – спорт сарайлары, стадиондар, бассейндер, спорт залдары, түрлі спорттық ғимараттар, құрал жабдықтар. Рухани байлықтар – дене тәрбиесі мен спорт саласындағы арнаулы білім, ғылыми зерттеулер, озық тәжірибелер, әдістемелер, идеялар. Дене мәдениетінің бағыттары: негізгі дене мәдениеті, спорт, сауықтар, қолданбалы дене мәдениеті және жеке басылық дене мәдениеті. Негізгі дене мәдениетінің міндеттері – біріншіден адамдардың өмірінен керек қимылының шеберлігі мен дағдысын қалыптастыруы, дене қуаты қасиеттерінің деңгейін дамытуы, екіншіден осы жинақтаған қасиеттерді (базаны, негізгі) адамдардың қалап алған мамандықтарына (кәсіптік, спорттық т.б.) қолдануы. Негізгі дене мәдениеті жалпы білім беретін мектептерде, колледждерде, жоғары оқу орындарында, оқу-тәрбие мекемелерінде дене тәрбиесі сабақтары, әр түрлі жаттықтыру түрлерінде жүргізіледі. Осыған орай өз сабақтарымда сабақтың құрылымына көп көңіл бөлеміз. Сабақтың құрылымы-бұл ойынның мазмұн элементтерін дене тәрбиесі сабағында дидактикалық негізделген қатынасы мен реттілігі. Педагог дайындығы – дене тәрбиесі сабағының мазмұндық – ұйымдастырушылық мәнін бейнелейді және бақыланады: көрнекі нысанда қозғалыстағы қыймылды, спорттық жаттығулардың әр түрін педагогтың айтуы арқылы ұсынуы, ұстаздық оқыту, тәрбиелеу және ұйымдастыру әдістерімен тәсілдері қолдануы. Сабақтың кіріспе – дайындық бөлімі жас мамандардың негізгі бөлімінде жұмыс істеуінің алғашшарттарының қамтамасыз етеді. Оның мазмұны мен міндеттер: а) бастапқы ұйымдастыру: сапқа тұрғызу, сабаққа топтың дайын екенін жөнінде рапорт беру, бір орындағы саптық жаттығулар; ә) мақсатты нұсқау жасау (сабақтың міндетін хабарлау); б) түрлі ойындарды қолданып, рухани және жағымды қызу қандылықты қамтамасыз ету (ұсақ құрал жабдықтарды және ұлттық ойын әдістерін пайдалана отырып, жаттығуды жаппай орындау); в) жалпы қыздырынуы, дене қызметін ойын ережесіне біртіндеп кірістіру және бір қалыпты белсенділікке қол жеткізу(шапшаң менгеруге келетін, ұлттық ойындарға келтірген қарапайым дене жаттығуларын және бұрын игерген жаттығуларды, ұлттық ойында қолданатын жүру, жүгірудің әртүрлі байланыстарын орындау); г) оларға өз денесінің қимыл – қозғалыстарын басқару қабілетін дамыту мақсатында жаттығулар техникасын үйрету. Сабақтың қортынды бөлімі, оқушылардың ағзаларын келесі қызмет үшін тиімді қозғалысжағдайына келтіру және осы қызметке нақты жағдай жасау мақсатын көздейді. Негізгі типтің міндеттері мен мазмұны мынадай: а) тұлғаның физикалық қызуын және бұлшық еттерінің жеке топтарының артық жиыруылын төмендету;

а) топтағы эмоционалдық жағдайды реттеу(қалыпқа келтіретін қозғалыс ойындары, назар аударатын жаттығулар);

б) педагогтың бағалауы және жас дәрігерлердің қызмет нәтижесін өзін-өзі бағалау жолымен сабақ қорытындысын нығайту.

Дене мәдениеті жүйесінің мақсаты мен міндеттері. Дене мәдениеті жүйесінің негіздері. Дене мәдениеті жүйесінің негізгі бағыттары. Қазақстан мемлекетінің дене мәдениетінің жүйесі дегеніміз – әлеуметтік-экономикалық, заң-құқықтық, ғылыми-әдістемелік, нормативтік-бағдарламалық негіздердің жиынтығы және республикада дене тәрбиесі мен спорт мәселелерін үйлестіріп, әрі басшылық етіп отыратын ұйымдар мен мекемелер. Дене мәдениеті жүйесінің басты мақсаты – күш қуаты мықты, жан-тәні сау, елімізді қорғауға әзір, шығармашылық жұмыстарға құштар, жан-жақты дене тәрбиесі дайындағынан өткен адамдар тәрбиелеу. Бұл мақсат төмендегідей міндеттерге негізделген:

Білім беру міндеттері – қимылдың ептілігі мен дағдысын меңгеру және дене тәрбиесі көлімінде арнайы білім беру.

Сауықтыру міндеттері – дене тәрбиесі жаттығулары көмегімен денсаулықты нығайту.

Тәрбиелік міндеттері – адамгершілік, жігерлік қасиеттерді қалыптастыруға, өнегелі, көркемдік танымдарды үйренуге негізделген. Дене мәдениетінің жүйесінің мазмұны қоғамның әлеуметтік-экономикалық, заң – құқықтық, ғылыми-әдістемелік, бағдарлама-нормативтік негізіне жататындар: дене тәрбиесі мемлекеттік бағдарламалары, презенттік сынама, мемлекеттік спорттық классификация.

Дене мәдениетінің жүйесі.

Республикамызда мемлекеттік, қоғамдық және жеке дербес негізінде ұйымдастырылады. Дене мәдениеті жүйесінің үш бағдары бар: жалпы дене дайындығы, кәсіптік қолданбалы дайындық, спорттық дайындық.

Өзін-өзі бағалауға тапсырма:

Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері пәні, оның мақсаты.

Дене мәдениеті, оның бөлімдері.

Дене мәдениетінің қызметтері.

«Дене мәдениеті», «Дене қуаты дайындығы» дегеніміз не ?

«Спорт дегеніміз не?» Ол қандай бөлімдерге бөлінеді?

«Дене дамуы», «Дене қуатын жетілдіру» деген ұғымдарға жауап беріңіз.

Дене мәдениеті жүйесі, оның мақсаттары мен міндеттері.

Дене жүйелерінің негіздері.

«Презенттік сынама» -адамдардың дене қуаты деңгейін анықтайтын негізгі сынақтар жиынтығы. Дене мәдениеті және спорт жұмыстарын ұйымдастыру түрлері. Дене мәдениеті жүйесінің бағыттары.

Спорттық техника мен оның тұрғыда жетілдіруге үйрету әдістерінің кез-келген түрінің жағымда жақтары бар, бірақ ол жеке қалпында шапшаң әрі тиімді үйретудің толық қамтамасыз ете алмайды. Сондықтан спорттық техниканы меңгеру барысында барлық әдістер бірін-бірі толықтыратын түрде қолданылады. Қимыл-қозғалыстарды белгілі реттілікте игеру. Атап айтқанда: Дайындалып жүрген оқушылардың оқуға деген жағымды ынтасын қалыптастыру; Қозғалыс қимылының мәні туралы білімді қалыптастыру; Әрбір спорт түрлері бойынша үйренетін қозғалыстар туралы толық түсінікті қалыптастыру; Үйрететін қозғалыс қимылын тұтастай игеру.

Сөйтіп қимылға үйрету дегеніміз – бұл білім алу қозғалыс икемділігін қалыптастыру және тиісті дене жағынан қалыптасудың қасиеттерін тәрбиелеу. Дене тәрбиесі сабағында

оқытудың дәстүрлі емес құралдарын қолдану барысында оқушылардың дене тәрбиесін дамыту технологияларын жетілдіруге; дене тәрбиесі сабақтарында оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге дене тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның психофизиологиясын өзгертуге; өзін-өзі реттеуін қалыптастыру; дене тәрбиесі сабақтарын пән аралық байланыс арқылы жетілдіру; дене қабилетін рухани құндылықтар арқылы дамыту.

Психикалық қуат мүмкіндіктері мен дене тәрбиесін сабақтастырып дамытуға қол жеткізуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

Психология Г.В. Ильин Е.П. М-1983 г.

Психология Мельников В.М. М-1987 г.

Методика психодиагностики в спорте. Нарушек В.П: М-1984-1990 г.

Практические задания по психологии М-1977 г.

Психология Ф.В. и спорт М-1979 г.

Бала тәрбиесі журналы №12, 2009 ж.

Ұстаздар ұясы Павлодар 2004 ж.

ЖАСТАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН ДАМУЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Спатаева Бакытгул Курбановна

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі,
Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының
Республикалық курс лекторы. Астана қаласы, № 71 мектеп-лицейі,
бірінші білікті басшы, қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,
педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-шебер

Сламов Адилбек Манапович,

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі,
Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының лекторы, педагог-
психолог, дефектолог

Андатпа. Мақалада қазіргі қоғамның өмір сүру жағдайында дене шынықтыру мен спорттың ең өзекті мәселелеріне қатысты материалдар берілген, сондай-ақ осы мәселелерді ғылыми-практикалық шешу жолдары ұсынылған.

Түйінді сөздер: дене шынықтыру, спорт, қазіргі мәселелер, қоғам, қазіргі өмір сүру жағдайлары.

Зерттеудің өзектілігі. Ұсынылып отырған қазіргі өмір жағдайлары адам ағзасына жоғары талаптар қояды және экстремалдылықтың жоғарылауымен сипатталады. Бұл қолайсыз экологиялық жағдайды алдын ала анықтайтын экологиялық ерекшеліктерге ғана емес,

сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық, психологиялық сипаттағы көптеген факторларға және т.б.

Бүгінгі таңда қазіргі қоғамда кез келген адам оның психологиялық жағдайына да, денсаулығының жалпы деңгейіне де сөзсіз әсер ететін әр түрлі жағымсыз әсерлердің үлкен мөлшерін бастан кешіретіні белгілі болды. Соңғы жылдары халықтың әртүрлі топтары арасында жедел және созылмалы аурулардың әртүрлі түрлерінің айқын өсуі тіркелуі кездейсоқ емес, көбінесе олардың әлеуметтік жағдайы айтарлықтай ерекшеленеді. табыс деңгейі және т.б.

Қазіргі күрделі әлеуметтік-экономикалық, психологиялық және экологиялық жағдай қоғам өмірінің әртүрлі салаларына, оның ішінде дене шынықтыру және спорт сияқты адам әрекетінің түрлеріне мүлде жаңа талаптар қоюы әбден заңды. Қазіргі қоғамның әртүрлі қабаттарының өкілдеріне нақты оң әсер ете алатын ғылыми және практикалық білімнің осы саласындағы ең өзектісі қандай?

Ең алдымен айта кету керек, бүгінгі күні де дене шынықтыру мен спорттың әртүрлі түрлерін халықтың әртүрлі топтары арасында кеңінен тарату қажеттігі туралы ұстаным әлі де өзектілігін жойған жоқ. Әртүрлі формадағы дене жаттығуларының әртүрлі түрлерін жүйелі түрде орындау қазіргі тұрғындардың әртүрлі табиғаттың қолайсыз әсерлеріне жалпы төзімділігін арттыруға көмектесетіні анық.

Бұл мәселе әсіресе біздің жас ұрпаққа қатысты өткір. Жастардың денсаулығының айтарлықтай төмендеуі және олардың арасында әртүрлі аурулардың таралуы біздің қоғамымыздың жақын болашақтағы экономикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік тұрақтылығына қауіп төндіреді. Өкінішке орай, соңғы жылдары мектеп оқушыларының да, жас студенттердің де дене тәрбиесі деңгейінің күрт төмендегенін атап өтуге болады. Оқушылар мен студенттер арасында дене шынықтыру және спортпен шұғылдану уақытының негізсіз қысқаруы ғана емес, ең өкініштісі, салауатты өмір салтын ұстану, жүйелі спорт беделінің төмендеуі, сонымен қатар спорттың беделінің тез төмендеуін айтпағанда. мектеп дене шынықтыру мұғалімі, әртүрлі типтегі балалар мен жасөспірімдер спорт мектептеріндегі жаттықтырушы мамандығының қоғамы.

Оның үстіне фитнес, бодибилдинг, теннис және т.б. сияқты дене шынықтыру жаттығуларының элиталық түрлеріне және негізінен белгілі бір әлеуметтік мәртебесі мен қаржылық байлығы бар адамдардың қатаң шектеулі тобына қатысты негізсіз бейімділік байқалды. Дене шынықтыру мен спортты дамытудың бұл стратегиясының салдары жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарында оқу-жаттығу сабақтарының санының қысқаруы болды. Осының барлығы балалар мен жастардың дене саулығы мен дене дайындығы деңгейінің төмендеуіне ғана емес, сонымен қатар бұқаралық дене шынықтырудың қолайсыз бейнесінің қалыптасуына әкеледі.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты қазіргі қоғамдағы дене шынықтыру мен спорттың экономикалық, әлеуметтік және ұлттық тұрғыдан маңыздылығын тез қалпына келтіруге бағытталған жұмыс қазіргі кезеңдегі аса өзекті мәселе болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін әртүрлі мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың бірлескен күш-жігері декларативті түрде емес, іс жүзінде қажет. Көп мөлшерде қабылданған түрлі бағдарламалар

енді бұл мәселені нақты шешуді қамтамасыз ете алмайтыны анық, олар отандық дене шынықтыру мен спорт саласындағы қолайсыз жағдайды қалпына келтіре алады.

Спорт бойынша дене шынықтыру саласындағы мамандарды тікелей таңдаған мамандығы бойынша мақсатты, ұзақ мерзімді дайындаудың қазіргі кездегі жеткіліксіздігі де айтарлықтай күрделі мәселе болып табылады.

Бұл мәселеде дене шынықтыру мен спортта жаңа тартымды және бәсекеге қабілетті мамандықтарды ашумен де, оларды толық материалдық қамтамасыз етуді ұйымдастырумен де байланысты сапалы серпіліс қажеттілігі әлдеқашан кешіктірілді. қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы қоғамның қажеттіліктері.

Біздің жетекші спортшыларымыздың халықаралық аренадағы жетістіктерінің көпшілігі негізінен бірнеше ондаған жылдар бұрын жасалған материалдық және адами ресурстармен байланысты екені ешкімге құпия емес. Қазіргі уақытта көптеген мамандар әртүрлі спорт түрлері бойынша мамандар жұмысының тиімділігінің айтарлықтай төмендеуін атап өтті, бұл оларды мемлекеттік қаржыландырудың жеткіліксіздігінің объективті себептерімен, білікті кадрлардың шетелге кетуімен, балалар жаттықтырушыларын материалдық ынталандырудың төмен деңгейімен және т.б.. Бұл мәселелерді шешу қазіргі бұқаралық спорт пен элиталық спорттың өзекті мәселелерінің бірі екені анық. Спорттағы оқу-жаттығу процесін медициналық-биологиялық қамтамасыз ету мәселесі де өзекті болып табылады.

Спорт ғылымының осы бағыттағы елеулі табыстарына қарамастан, қазіргі заманғы компьютерлік технологиялардың жетістіктерін пайдалана отырып, спортшылардың қазіргі жағдайын жедел бағалауға, оңалту шараларының тиімділігін арттыруға және спортшыларды сауықтыру шараларының тиімділігін арттыруға мүлдем жаңа әдістемелік тәсілдерді әзірлеу үдерісін белсендіру қажет сияқты. Тек осы жағдайда ғана біз болашаққа сеніммен қарап, спортшыларымыздан жоғары спорттық жетістіктер күтуге болады.

Мектеп оқушыларының психикалық дамуына дене жаттығуларының әсері дене тәрбиесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Қазіргі балалар компьютерлер, ноутбуктер, теледидарлар мен планшеттер серуендеуден, дене шынықтырумен және спортпен айналысудан (қалыпты дене дамуына кедергі келтіріп, денсаулыққа зиян келтіретін) олардың назарын көбірек аударатын жоғары технологиялар мен ғылыми-техникалық жетістіктер дәуірінде өсіп, дамиды. Таңертеңгілік жаттығуларды жасайтын немесе спорттық үйірмелерге баратын балалар азайып келеді, бірақ физикалық белсенділік бұрыннан дәлелденген.

Бүгінгі таңда дене шынықтырумен байланысты емес адам қызметінің бір саласын табу мүмкін емес, өйткені дене шынықтыру мен спорт қоғамның және әрбір адамның жеке материалдық және рухани құндылықтары болып табылады.

Дене шынықтыру жалпы мәдениеттің құбылысы ретінде ерекше.

Дене шынықтыру адамның денесінің күйіне, психикасына және әлеуметтік жағдайына айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Тарихи тұрғыдан алғанда, дене шынықтыру, ең алдымен, қоғамның қазіргі жас ұрпақты және ересек тұрғындарды еңбекке толық физикалық дайындауға арналған практикалық қажеттіліктерінің әсерінен дамыды. Әрбір адам өмір бойы қозғалысқа деген

қажеттілігін қанағаттандырды. Ғылыми-техникалық прогресс дамыған сайын еңбек пен күнделікті өмірде дене күшінің үлесі тұрақты түрде төмендей бастады. Бұған Қазақстанның басқа қалаларындағы халықтың урбанизациялануы да ықпал етті. Осылайша, ірі қалалардың өсуі қалалық көліктің, лифттердің, телефондардың, теледидардың дамуына әкелді, бұл адамдардың физикалық белсенділігінің айтарлықтай төмендеуіне ықпал етті.

Осылайша, ғылыми-техникалық прогресс қазіргі қоғамдағы өмір сүру және еңбек жағдайларын жақсартумен қатар, қозғалысты шектеу денсаулықты нашарлататын, зат алмасуды және миға ақпараттың түсуін төмендететін ерекше физикалық белсенділіктің алғышарттарын жасайды. бұлшықет рецепторларынан, бұл мидың реттеу функциясының бұзылуына әкеледі және барлық ішкі органдардың жұмысына әсер етеді. Бүгінгі күннің басты проблемасы адамдардың физикалық белсенділігінің жетіспеушілігі болып табылады, бұл аурулардың басталуы, олардың арасында жүрек-қан тамырлары патологиясы: гипертония, атеросклероз, ишемиялар, инфаркт және т.б. жетекші орынды алады.

Қазақстандық оқушылардың дене белсенділігінің оңтайлы деңгейі мектеп жасындағы балалар ағзасының қалыпты физикалық және функционалдық дамуының алғы шарты болып табылады. Осылайша, мектеп жасына дейінгі балаларда қозғалысқа (негізінен ойынға) табиғи, туа біткен қажеттілік бар, ол тек оқу әрекетімен шектелмейді және күніне орта есеппен 13,5-15,7 мың қадам жасайды. Кіші мектеп оқушылары үшін демалыс кезіндегі негізгі қозғалыстың (жүру, жүру) тәуліктік көлемі 16,3-20,6 мың қадамға жетеді. Сабақ уақытында олардың қозғалыс саны 20-30%-ға азаяды. Балалардың денсаулығы мен қалыпты дамуы мен оқу үлгеріміне бей-жай қарамайтын қозғалыс тапшылығы мәселесі туындайды.

Орта мектеп жасында (11-15 жас) қозғалыс белсенділігінің көріністері күрт сараланады. Спортпен белсенді айналысатын Қазақстанның қазіргі ұрпағы дене белсенділігінің жоғары деңгейін көрсетеді (күніне орта есеппен 35-38 мың қадам). Міндетті дене шынықтыру сабақтарымен ғана шектелетін мектеп оқушыларының дене белсенділігі айтарлықтай төмендейді (13,5-15,3 мың қадам). Жоғары сынып оқушыларында қазақ мектеп оқушыларының психикалық жүктемесінің айтарлықтай артуына байланысты қозғалыс ауқымы одан да шектелген және спортпен шұғылданбайтындар үшін орташа есеппен күніне 9-11 мың қадамды құрайды.

Бұл жерде өте маңызды мәселе туындайды. қазақ мектеп оқушыларының дене белсенділігінің минималды, оңтайлы және максималды көлемдерін анықтау. Ең төменгі шек барлық дене жүйелерінің қалыпты жұмысын қамтамасыз ету үшін адамға қажет қозғалыс мөлшерін сипаттауы керек. Максималды шек балаларды шамадан тыс жұмыс істеуге, шамадан тыс жаттығуларға және үлгерім деңгейінің күрт төмендеуіне әкелетін және көбінесе қазақстандық мектеп оқушыларының денсаулығына қауіп төндіретін шамадан тыс жоғары физикалық белсенділіктен ескертуі керек.

Сонымен, практикалық іс-әрекетте мектеп оқушыларының дене белсенділігінің оңтайлы көлемін анықтау, олардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға, сонымен қатар жоғары сынып оқушыларының дене белсенділігінің деңгейін зерттеу маңызды олардың қозғалыс белсенділігін төрт деңгейге бөлуге мүмкіндік берді.

- төмен деңгей, онда орташа тәуліктік қозғалыс (қозғалыс) көлемі 11 мың қадам немесе одан аз, қозғалыс тапшылығы оптимумның 50-70% құрайды, мұндай мектеп оқушылары 44,1% құрайды.

- 10-20 мың қадам дыбыстың орташа деңгейін құрайды, ал қозғалыс тапшылығы 25,6% құрайды.

мектеп оқушылары 20-40% құрайды

- дейінгі көлемге жоғары деңгей сәйкес келеді

21-30 мың қадамдық қозғалыс оңтайлы болып саналады немесе мектеп оқушыларының 21,7% гигиеналық норма болып табылады,

дене белсенділігінің максималды деңгейі тәулігіне 31 мың қадамнан асатын шектерде және негізінен циклдік спортпен шұғылданатын және жоғары физикалық белсенділікке ие жоғары сынып оқушыларының 8,6% -ында байқалады.

Қазақстандық орта мектеп шыңдарының дайындығы (тестілеу нәтижелері бойынша) дене белсенділігінің төмен деңгейі бұл көрсеткіштердің жоғарылауын қамтамасыз етпейтінін көрсетті, ал кейбір жағдайларда олардың төмендеуі байқалады. Дене белсенділігінің қалыпты деңгейі кезінде мектеп оқушылары физикалық және функционалдық дайындығының қалыпты жоғарылауын сезінеді. Дене белсенділігінің жоғары деңгейі балалар ағзасының қалыпты дамуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, физикалық белсенділіктің максималды деңгейі гиперкинезия жағдайын тудырады (яғни, артық қозғалыстар) және кейіннен мектеп оқушыларының денсаулығы мен физикалық дамуына теріс әсер етуі мүмкін.

Адамның қозғалыс белсенділігінің барлық түрлерінің ішінде жүру және жүгіру адам денесінің бұлшық еттерінің көп бөлігін және орталық жүйке жүйесінің көптеген бөліктерін қамтитын ең табиғи қозғалыстардың бірі болып табылады, сондықтан бұл қозғалыстар оңтайландыру үшін ең тиімді және қол жетімді.

Қозғалыстардың денеге жағымды әсер етуінің мәні мынада: тіпті салыстырмалы түрде қарапайым жаттығулар көп бұлшықеттердің қатысуымен орындалады (мысалы, алға еңкейгенде 90-ға жуық бұлшықет қатысады). Жұлын сигналдары жұмыс істейтін бұлшықеттерде пайда болады, олар орталық жүйке жүйесіне ынталандырушы әсер етеді, жүйке орталықтарының жұмысын сақтайды. Мұндай сигналдардың жүйелі ағымы мидың әртүрлі функцияларының (зейін, есте сақтау, ойлау және т.б.) дамуына және вегетативті жүйке жүйесінің күйіне оң әсер етеді.

Мектеп оқушыларының қозғалыс белсенділігін оңтайландыру үшін өз бетінше дене шынықтыру жаттығулары да маңызды.

Біз үшін дене шынықтыру сабақтарында балаларды бос уақытында физикалық жетілдіру үшін қолданатын әртүрлі қозғалыс әрекеттерін (әсіресе спорттық және ашық ойындар) үйрету маңызды болды.

Жаттығуларды ашық жерлерде және қолайсыз ауа райы жағдайында ғана орындаған жөн, сабақтар мектеп ғимаратына ауыстырылады. Өзгерістерге ең үлкен әсер төмен және орташа қарқындылықпен орындалатын ойындарды қамтиды. Ойын кезіндегі жүктеменің жоғары қарқындылығы балаларды қатты толғандырады және мектеп оқушыларының спорт түрлері бойынша секцияларында және спорт бойынша балалар спорт мектептерінде сабақтарда жаттығулардың одан әрі жұмыс істеуіне кері әсер етуі мүмкін. Аптасына 3-4 жаттығу

сабақтары мектеп оқушыларының дене шынықтыру сабақтарында алатын қозғалыстар санын тиімді толықтырады және мектеп оқушыларының қозғалыс белсенділігін оңтайландырады, сонымен бірге бір мезгілде денсаулықты нығайтады және мектеп оқушыларының физикалық және интеллектуалдық мүмкіндіктерін арттырады.

Сонымен, қазақ мектеп оқушыларының оқу-тәрбие процесін айтарлықтай интеллектуализациялау және компьютерлендіру мектеп жасындағы балалардың денсаулығына, физикалық және интеллектуалдық дамуына теріс әсер ететін қозғалыстардың күрт төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, дене шынықтыру жаттығуларын оңтайландыру қазақстандық мектеп оқушыларының физикалық және ақыл-ой қабілеттерін айтарлықтай арттыруға, сондай-ақ олардың денсаулығын жақсартуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған дереккөздердің тізімі:

1. Жанысбеков М.А., Абдурахманов Н.А., Еркінбекова А.С. Қазақстанның қазіргі заманғы тарихы 2017. <https://aknurpress.kz/reader/web/1298>
2. Примбетов Е.У. Қазақ елі тарихы 2019. <https://aknurpress.kz/reader/web/1787>
3. Алимханов Е. Қазақтың ұлттық халық ойындары мен спортының теориялық және педагогикалық негіздері:2020. <http://rmebrk.kz/book/1178858>
4. Шилібаев Б. Ұлттық спорт ойындары: Оқу құралы. - Алматы : Альманахъ, 2019. <http://rmebrk.kz/book/1175662> 19

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОРНЫ

А.Е.Калиоллаев,

*Абай облысы, Ақсуат ауданы, Ақсуат ауылы «Балдырған»
бөбекжайының дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдардағы дене тәрбиесі процесінде ұлттық ойындарды пайдаланудың тиімділігі қарастырылады. Ұлттық ойындардың балалардың физикалық және тұлғалық дамуына әсері, сондай-ақ олардың тәрбиелік және мәдени маңызы сипатталады. Автор ұлттық ойындарды сабақта қолдану жолдарын ұсына отырып, олардың балалардың қозғалыс белсенділігін арттыруға, денсаулығын нығайтуға, ұлттық құндылықтарды меңгеруге ықпал ететінін негіздейді.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, дене тәрбиесі, мектепке дейінгі тәрбие, қозғалыс белсенділігі, дәстүр, салауатты өмір салты, бала дамуы.

Қазіргі білім беру жүйесінде балалардың денсаулығын нығайту, қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыру және ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру басты міндеттердің бірі болып отыр. Әсіресе мектепке дейінгі жаста дене тәрбиесін дұрыс ұйымдастыру-баланың болашақтағы дене және психологиялық дамуының іргетасы. Бұл кезеңде балалар ойын арқылы әлемді танып, қимыл-қозғалыс дағдыларын меңгереді. Осы орайда, ұлттық ойындар -баланың

жан-жақты дамуына ықпал ететін, тәрбиелік мәні терең, дене сапаларын жетілдіретін бірден-бір тиімді әдіс.

Ұлттық ойындар-халқымыздың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесінің жемісі, тәрбие құралы. Олар тек қозғалыс белсенділігін арттырумен шектелмей, балалардың ойлау қабілетін, ептілігін, төзімділігін, ерік-жігерін дамытады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар арқылы бала ұлттық сана, мәдени мұра, салт-дәстүрмен ерте жастан танысады. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды дене тәрбиесі сабақтарында пайдалану балалардың тәрбиелік әлеуетін арттырып, оларды өз ұлтының рухында тәрбиелеуге жол ашады [1], [2].

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі таңда мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде балалардың жан-жақты дамуына бағытталған инновациялық әдістер мен ұлттық негіздегі мазмұнды үйлестіре қолдану маңызды. Қазақ халқының ұлттық ойындары – тәрбие мен оқытудың ерекше құралы. Бұл ойын түрлері арқылы балалардың дене сапалары ғана емес, ұлттық сана-сезімі, мәдени танымы қалыптасады. Ұлттық ойындарды дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерде қолдану балалардың қимыл белсенділігін арттырып қана қоймай, оларға халқымыздың тарихын, салт-дәстүрін сезіндіреді [1].

Зерттеудің мақсаты: Мектепке дейінгі ұйымдардағы дене тәрбиесі барысында ұлттық ойындарды қолдану арқылы балалардың дене сапаларын дамыту және ұлттық рухта тәрбиелеу жолдарын айқындау.

Зерттеу әдістері:

Теориялық талдау (әдебиеттерді зерделеу, педагогикалық көзқарастарды салыстыру);

Практикалық бақылау (балалардың ойын барысындағы әрекетін қадағалау);

Тәжірибелік эксперимент (ұлттық ойындарды сабақта қолдану арқылы алынған нәтижелерді бағалау).

Зерттеу нәтижелері: Ұлттық ойындарды дене тәрбиесіне жүйелі түрде енгізу балалардың дене қимылдарына белсенді қатысуын арттырды. Сабақтарға қызығушылығы жоғарылап, қозғалыс дағдылары шапшаң, нақты, үйлесімді қалыптаса түсті. Сонымен қатар, балалардың ұйымшылдық, достық, әділдік сынды мінездік қасиеттері байқалды. Тәрбиеленушілер қазақтың ұлттық мұраларына қызығушылық танытып, дәстүрлі ойындарға қызыға қатыса бастады [2], [3].

Қазақ халқы мәдени қазыналарға аса бай халықтардың бірі. Сондай қомақты дүниелер қатарына ұлттық ойындар жатады. Ойын өнер ретінде әдебиет пен мәдениеттің сан алуан түрлерімен қабысып, бірін-бірі толықтырып, байыта түседі.

Өзінің өлең-жырларында халық ойынды тәрбие құралы ретінде таныған. Ойын тек балалардың дене күш-қуатын молайтып ғана қоймай, оларды шапшаңдыққа, дәлдікке тәрбиелеп, сонымен қатар ақыл-ойының толысуына, есейіп өсуіне де пайдасын тигізеді.

Ұлттық ойындар өзінің бастауын халық педагогикасының тұңғығынан алады. Қазақтың ұлттық ойындары ерлік, өжеттік, батылдық, шапшаңдық, ептілік, тапқырлық, табандылық сияқты мінез-құлықтың ерекшеліктерімен бірге күш-қуат молдығының, білек-күшін, дененің сомданып шығуын қажет етеді. Сонымен бірге бұл ойындар әділдік пен адамгершіліктің жоғары принциптеріне негізделеді.

Ұлттық ойындар – қазақ халқының өмір салтымен, тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланысты, ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан халықтың рухани мұрасы.

Бұл ойын түрлері балалардың бойында адамгершілік қасиеттерді, ұйымшылдықты, әділдікті, батылдық пен ептілікті қалыптастырады. Сонымен қатар, балалардың ерік-жігерін шыңдап, тәртіпке, құрдастарымен қарым-қатынас орнатуға баулиды [1].

Ұлттық ойындар баланың жан дүниесіне жақын, табиғи іс-әрекетімен үйлескендіктен, оларды дене тәрбиесі процесіне енгізу – тәрбиелеудің тиімді жолы болып табылады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерде ұлттық ойындарды қолдану келесі мүмкіндіктерді береді:

Қозғалыс белсенділігін арттырады – жүгіру, секіру, еңбектеу, иілу, тепе-теңдік сақтау әрекеттері арқылы дене дамуын жетілдіреді;

Қимыл үйлесімділігі мен ептілікті дамытады – ойын кезіндегі нақты, дәл қозғалыстар дене қабілеттерін шыңдайды;

Ұжымдық әрекетке бейімдейді – топпен, жұппен ойнау барысында балалардың ұйымшылдық пен достық қарым-қатынасы қалыптасады;

Ұлттық сана-сезімді дамытады – ойын мазмұны мен атаулары арқылы бала халқымыздың тарихы мен мәдениетімен танысады [2], [3].

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде қолдануға болатын кейбір ұлттық ойын түрлеріне мыналар жатады:

«Ақ серек, көк серек» – жүгіру, тартылу, топтық әрекет;

«Тақия тастамақ» – ептілік, зейінділік, байқампаздық;

«Соқыртеке» – кеңістікті бағдарлау, есту арқылы бағыт алу;

«Асық ату», «Ханталапай» – дәлдік, көз мөлшері, шапшаңдық;

«Арқан тарту» – күштілік, топтық ынтымақтастық [1], [4].

Ұлттық ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекеттің кіріспе, негізгі, қорытынды бөлімдерінде де әртүрлі мақсатта қолдануға болады. Мысалы, сергіту, көңіл-күй көтеру, денені қыздыру немесе белсенді тынығу үшін.

Зерттеу барысында мектепке дейінгі жастағы балалармен жүйелі түрде ұлттық ойындарды дене тәрбиесі сабақтарында қолдану келесі нәтижелерді көрсетті:

Балалардың қозғалыс белсенділігі мен сабаққа қызығушылығы артты;

Қимыл-қозғалыс ептілігі мен шапшаңдығы жақсарды;

Топтық және жұптық әрекет арқылы қарым-қатынас мәдениеті дамыды;

Балалар қазақтың дәстүрлі ойындарына деген қызығушылық танытып, этномәдени білімге ие болды [2], [5].

Тәрбиеленушілердің денсаулық жағдайын, дене бітімінің дамуы мен қозғалыс әрекетін ескере отырып, оларға жеке көңіл бөліп, дене тәрбиесі сабағына қойылатын басты талаптардың бірі болып табылады. Оқушыларды ұлттық рухта тәрбиелеу мақсатында дене шынықтыру пәні барысында қазақтың ұлттық ойындарын жиі қолдану, сабақтан тыс уақыттарда ұлттық ойындардан асық, көкпар, күш сынасу, арқан тарту ойындарын ойнау керек.

Жалпы алғанда, тәуелсіз елімізге білімді, саналы, парасатты адамды тәрбиелеу үшін ұшқыр ойлы, тәні таза, денсаулығы мықты, адал да терең білімді шәкірт тәрбиелеу басты міндет болып саналады.

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымның дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде қолдану балалардың денсаулығын нығайтып, олардың қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Бұл ойындар балаларды ептілікке, шапшандыққа, төзімділікке, әрі ұлттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде рухани дамуға тәрбиелейді. Сонымен қатар, олар балалардың ұжымда жұмыс істей алу, әділдік пен достықты қадірлеу сияқты әлеуметтік құндылықтарды қалыптастырады. Ұлттық ойындар мектепке дейінгі ұйымдардағы дене тәрбиесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Оларды жүйелі түрде қолдану баланың жеке тұлғалық қасиеттерін дамытып, ұлттық мұраны жаңғыртуға мүмкіндік береді. Осылайша, ұлттық ойындар – баланың дене тәрбиесі мен тәрбие үрдісінің маңызды құралы болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Төтенаев Б. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Өнер, 2001.
- 2.Оспанова Г.С.,Баймұратова Б.А. Мектепке дейінгі жастағы балалардың дене тәрбиесі. – Алматы: Білім, 2017.
- 3.ҚР Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Нұр-Сұлтан, 2020.
- 4.Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Раритет, 2019.
- 5.Тұрғынбаева Б.А. Ойын арқылы оқыту технологиясы. – Алматы: Білім, 2005.
6. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992.
7. Баймұратова Б.А. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2015.
8. Адамбаева Ж. Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні. // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2018. – №2.
9. Мұқанова Н. Мектепке дейінгі жастағы балаларды тәрбиелеудегі ұлттық ойындардың орны. // Бала мен балабақша. – 2020. – №4.
10. Әбенбаева К. Қазіргі мектепке дейінгі білім беру. – Астана: Фолиант, 2021.
11. Әбдіғаппарова С.А. Ұлттық ойындардың дидактикалық негіздері. – Шымкент: Өлем, 2016.
12. Сейсенбаева Г. Балалардың дене дамуына ұлттық ойындардың ықпалы. // Мектепке дейінгі тәрбие. – 2021. – №3.
13. Қалиева Н. Қазақтың дәстүрлі ойындары және олардың бала тәрбиесіндегі рөлі. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
14. Ахметов К. Дене шынықтыру және спорт. -Алматы: Білім, 2006.
15. Жарықбаев Қ. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы.-Алматы: Рауан, 1994.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСТАРЫ

Минарбеков Дархан Изтилеуович,

*М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің «Спорттық пәндердің әдістемесі»
кафедрасының аға оқытушысы, педагогика магистрі*

Касымов Муратбек Рахимбекович,

*М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің «Музыка және Көркем білім»
кафедрасының аға оқытушысы*

Аннотация. Ұлттық ойындар - интернационалдық тәрбиенің құралы. Олай дейтініміз, ұлт ойындарының арасында өзара үндестік, тығыз байланыс бар. Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Ұлттық ойындар халық педагогикасының бір саласы болып отыр. Ол-сандаған ғасырлар бойы ұрпақтың керегіне жарап, оларды өмірге әзірлеу қажетін өтеуде.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі, спорт, білім, ұлтжандылық, тәрбиелік.

Зерттеудің өзектілігі. Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін бүгінгі жастарға үлгілі, өнегелі тәрбие беру – қазіргі міндеттердің бірі. Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Осымен байланысты бағдарлама халқымызға тән әдептілік, қонақжайлық, мейірімділік, т.б. сияқты қасиеттер, табиғатқа деген қарым-қатынасындағы біздің халыққа тән ерекшеліктер. Ойынды сабақта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы. Бірақ оны жүргізуге арналған нақты әдістемелік құралдар жоқтың қасы. Біздің халықтық педагогикада еңбек тәрбиесі өте ертеден бастау алады.

Ертеден келе жатқан еңбек тәрбиесінің әдіс-тәсілдер құралы, сөз жоқ, еңбек болып табылады. Еңбек адамның қалыптасуы мен тәрбиеленуінде бір ұрпақтан екінші ұрпаққа өмірлік тәжірибе береді және халықтың даму барысында шешуші роль атқарады. Еңбек ету кезінде адамның дене, ақыл-ой, эстетикалық дамуы мен еңбек тәрбиесі қатар жүреді. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Бәйге», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады. Ойын дегеніміз – адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе. Ұлы педагог В.И.Сухомлинский [1]: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды», – дейді. Демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы баиі түседі. Оқу үдерісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Оқушыларды әсіресе, «Сиқырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдану керек деген пікір бар. Оқушы ойынның үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін.

Мұғалім әр оқушының еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды. Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге сөз әсемдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа,

өжеттікке тәрбиелейді. Бұл ұлттық ойындарды 6 – 7 сыныптар арасында орындаған нәтижелі болады.

Зерттеудің мақсаты - Қазақстан Республикасының оқушыларының көпшілігінде ұлттық спортпен, ұлттық ойындармен, дене жаттығуларымен жүйелі түрде айналысуға деген мұқтаждықтың, осы саладағы өз бетінше жүргізілетін сабақтардың ғылыми негізделген әдістемесінің жоқтығын, сонымен қатар көптеген жалпыға міндетті білім беру мекемелерінде, мектептерде (әсіресе, ауыл мектептерінде) оқудың материалдық базасының нашарлығынан, оқушылардың оқитын орындары да қашықта болғандықтан, мектептен тыс сабақтар мүлдем жүргізілмейді.

Осы жоғарыда айтқан мәселелердің бәрі аталған тақырыптың әлі де болса жан-жақты толық зерттеуді қажет ететіндігін көрсетеді. Ұлттық ойындарды мазмұны мен күрделілігіне байланысты және балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, төменгі, орта және жоғарғы сынып оқушылары ойнайтын ойындар деп бөлуге болады. Қажетті ойындарды өтілетін сабақ не жаттығудың алдында тұрған педагогикалық міндеттеріне байланысты таңдап алу қажет.

Дене тәрбиесі сабағында және жаттықтыру кезінде қозғалыс ойындарын, оның ішінде ұлттық ойындарын қолдану арнайы үйрену міндеттерін шешуге көмектеседі. Ұлттық және эстафеталық қозғалыс ойындарын ұйымдастыра отырып оқушылардың қызығушылығын арттыру, ұйымшылдыққа, батылдыққа және салауатты өмірге тәрбиелеу. Ұлттық ойындарды спорттық ойын сабақтарында, жеңіл атлетика, гимнастика сабақтарында, жалпы дене қуаты дайындығы және жаттықтыру сабақтарында кеңінен қолдануға болады.

Ұлттық ойындардың дене тәрбиесі сабағын жоғары әдістемелік деңгейде сапалы өткізудегі пайдасы мол. Жалпы ойындарды жүйелі түрде пайдалану, қиыншылықтарды жеңуге, еңбексүйгіш субъект ретінде тәрбиелеуге ықпал етеді. Ойын — бала әрекетінің бір түрі, адамзат мәдениетінің қазынасы. Ұлы педагогтер, ғалымдар баланы тәрбиелеудегі ойын рөлін жоғары бағалаған. Бала ойын арқылы өмірге енеді, табиғатпен, қоршаған ортамен қарым-қатынасқа түседі, атын – түсінігін арттырады, еңбек ете білу дағдысы қалыптасады.

Зерттеу әдістері: Психологтар мен педагогтер ежелден-ақ ойын мәселесіне өз назарын аударғанымен, тек XIX ғасырдың аяғында ғана арнайы зерттеу пәніне енгізілді. С.А.Шмаков бойынша көптеген ойындарға тән ортақ белгілер деп төмендегілерді айтуға болады: тек қана нәтижесінен ғана емес, әрекет үдерісінің өзінен де ләззат алу үшін баланың тілегімен ғана қабылданатын, еркін дамытушы әрекет етуді елеулі мөлшерде суырып салмалық, шығармашылық, осы әрекеттің белсенді сипаты («шығармашылық аясы»); әрекеттің эмоцияналды көтеріңкілігі, бәсекелестік, жарыс («эмоционалдық қуат»). Ойын мазмұнын, оның дамуын логикалық және мерзімдік, уақыт тұрғысынан бейнелейтін тікелей және жаңа ережелердің болуы. Ойындық әрекет бағдарламасын зерттеген ғалымдар пікірінше ойын педагогикалық мәдениет феномені ретінде төмендегідей қызметтерді атқарады: Әлеуметтендіру қызметі. Өйткені, ойын – баланы күшті қоғамдық қатынастар жүйесіне енгізу және оған мәдениет байлығын игерту құралы. Ұлтаралық қатынас құралы қызметі. Себебі, ойын – балаға жалпы адамзаттық құндылықтарды, түрлі ұлт өкілдерінің мәдениетін игеруге мүмкіндік туғызады.

Өйткені ойын — әрі ұлттық әрі интернационалдық, сонымен бірге жалпы азаматтықта. Ойында бала «адамзат тәжірибесі аясында» өзін-өзі көрсету қызметін көрсетеді. Өйткені, ойын

бір жағынан баланың практикада өмірлік нақты қиындықтарды жою жобасын тексеруге және құруға мүмкіндік берсе, екінші жағынан тәжірибесінің олқы тұстарын айқындауға мүмкіндік береді.

Ағартушы ұстаз БІ. Алтынсарин өзінің көптеген еңбектерінде таным әрекетінің негізі-оқу, білім деп тұжырымдайды. Баланың танымын алғашқы күннен бастап дамыту құралы да, балада оқу мен білімнің, тәрбиенің негізін қалыптастыратында – ұлттық ойын болып саналады. Е.А. Покровский өзінің балалардың ойындарына арналған еңбегінде әрбір халықтың ойын туралы түсінігіне сипаттама береді. Мысалы: ежелгі гректерде «ойын» түсінігі балалардың қимылы деген ұғымды білдіреді, ал еврей халқында «ойын» сөзі қуаныш, шаттық сезімдерін сипаттайды - деп, барлық халықтың ойын түсінігінің түп-тамырының сабақтасып жатқандығы туралы тұжырым жасайды. Ойын — таным үдерісін дамытудың негізгі болғандықтан әрбір тәрбиеші ұстаз оқыту мен тәрбие берудің мазмұнын үнемі ойын элементтерімен толықтырып отыру керек.

Сабақта ойынды дұрыс колдану үшін ұстазға ойындардың мазмұны мен өткізілу әдістемесін жете білу, әр бір тақырыпқа байланысты оқу жылының басында оқу жоспарына енгізу, ойынның тәрбиелік және танымдық мақсатын аша білу, ойын арқылы баланы танымына әсер етіп, даму барысына үнемі зерттеу жүргізу талаптары қойылады. Ойын тек баланың іс-әрекеті ғана емес, ойын – еңбек, ойын – оқу, ойын — әлеуметтік қарым – қатынаста ерекше орын алатын әрекет түріне жатады.

Зерттеу нәтижелері: Педагог және психолог ғалымдар ойын іс-әрекетін жан-жақты зерттеп, баланың дамуын, тәрбиеленуін, танымдық қызығушылығын арттырудың негізгі құралы ретінде қарастырып келген. Іс-әрекет ойын, оқу және еңбек түрлеріне бөлінсе, ойын бала үшін алғашқы рет қоршаған ортаны тану құралы болып табылады. Ойын ұғымына анықтама берсек – бұл адамның мінез-құлқын өзі басқаруымен анықталатын әлеуметтік тәжірибені қалыптастыратын негізгі іс-әрекеттердің түрі. Ойынсыз ешқандай бала дамымайды, қалыптаспайды, ойын арқылы бүлдіршіндер қоршаған ортаны таниды. Әсіресе, баланың өмірінде ұлттық ойындардың орны ерекше. Ұлттық ойындар ұлт болып қалыптасқалы халықпен бірге жасасып, ғасырлар бойы ұмытылмай, атадан балағ мұра ретінде ауысып отырған. Олар баланы пайдалы еңбекке, сөйлеуге, мергендікке, тапқырлыққа, ептілік пен күштілікке, бірлесіп қызмет атқаруға, төзімділікке және т.б. тәрбиелеудің ұтымды құралы болған.

Қазірде әртүрлі ұлттар ойындары, соның ішінде қазақтың ұлттық ойындары жинақталған кітаптар шығарылуда. Ұлттық ойындары – интернационалдық тәрбиенің құралы. Олай дейтініміз ұлт ойындарының арасында өзара үндестік, тығыз байланыс бар. Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Ұлттық ойындар халық педагогикасының бір саласы болып отыр. Ол - сандаған ғасырлар бойы ұрпақтың керегіне жарап, оларды өмірге әзірлеу қажетін өтеуде. Қазақтың ұлттық ойындары тек дүниені ғана емес, ойды жаттықтырушы да болып табылады. Ұлттық ойындарын тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған жөн. Өйткені, ойын баланың дүниені танып білуге қадам жасар алғашқы басқышы. Егер баланың алғашқы өмір кезіндегі тікелей айнала қоршаған ортамен байланысын

адамдармен, жолдастарымен карым-қатынасын елеп ескермей өмір тәжірбиелерінен қол үзгізіп, бірден өзіне бейтаныс дүниеге мәжбүр етсек, олардың психикалық дамуына кері әсер етуі әбден мүмкін. Оның үстіне бұл тәрбие үдерісінде жақыннан алысқа жай нәрседен күрделіге, жеңілден ауырға, белгіліден белгісізге деген қағидаға да қайшы келмейді.

Қазақ халқының ұлт ойындары жеке адамдарды ғана тәрбиелеу құралы емес, ол бүкіл қоғамдық ортаны өз соңынан ертетін ұлттың азаматын тәрбиешісі, үлгі берершіктей әлеуметтік орта моделін жасаушы ретінде күрделі қызмет атқарған. Ұлттық ойын арқылы жеке тұлғалар қалыптасып, шындалып халыққа танылған сол арқылы өмірге жолдама алып, ел ішінде танымал адамдарға айналған. Қазіргідей арнайы мамандық беретін оқу орындары болмаған кезде ұлт ойындары халқымыздың өз ұрпағын тек ойын-сауықтарды бәсекеге түсіп жеңімпаз атанып, жүлде алу ғана емес, ата жолын қуып, өзінен бұрынғы дәстүрлерді жалғастырып, өз жұртында бар өнерді игеріп меңгеруге, шаруашылық жүргізу қолынан келетін, ел қорғауға жарайтын батыл да өжет, шапшаң ұрпақтарды тәрбиелеудің өзіндік жүйесін өмірге әкелген.

Қазақтың ұлттық халық ойындарының теориялық-педагогикалық тұрғыдан қарастырылуы. Дүниежүзін мекендеген барлық халықтардың ұлттық ойындарының қалыптасуының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан адамға әсер етуші ерекше қасиеттері болады. Ұлттық ойындардың қоғамдағы орнын теориялық-педагогикалық тұрғыдан негіздеу ұлттық ойындар мен спортты қолданудың теориялық және педагогикалық мазмұнының сапалық жағына әсер етіп, оқытушы ұстаз, тәрбиеші мамандар даярлауда, спорттық оқу-жаттығу жұмыстарының тәжірибелік мазмұнын кеңейтеді, ұлттық ойындар мен спортқа арналған мемлекеттік заңдар мен бағдарламалардың сапалы болуына жол ашады.

Қорытынды: Қазақ халқы ойынды тәрбие құралы деп танып, баланың нәресте кезеңінен бастап үлкен жасқа жеткенге дейінгі кезеңдерінде кеңінен қолданып отырған. Халқымыз ойындарды баланың ой-өрісіне, қимыл-қозғалысының жетілдіруіне пайдалана отырып, ойындар арқылы балаға халқының ұлттық мұраларын бойына сіңіріп өсуіне жол ашады және кейінгі ұрпаққа беретін құнды тәрбие ісі деп таниды. Ойындар мазмұнында баланы қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысын ашып денесін өсіретін, қиялмен қанат бітіретін ғажайып күш бар. Ұлттық ойындардың түрлері мен мазмұндарының әралуан болуы, адамдар ойындар арқылы белгілі бір тұрмыстық, шаруашылық, танымдық т.б. мақсаттарды шешіп үйренуге жаттығу, машықтану жолдарын іске асырғандықты көруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Әбу Насыр әл Фараби. «Бақыт жолында». Философиялық шығармасы.
- 2.Бекбатчаев Т.Ж. Мектептегі дене тәрбиесі жүйесінде дәстүрлі қазақ ойындары мен жаттығуларын қолдану: пед. ғыл. канд. ... дисс. - 13.00.04. – Алматы: АлМУ. 2017. – 145 б.
- 3.Алтынсарин Ы. Қазақхрестоматиясы. – О.: Мәктубат, 1906.
- 4.Покровский Е.А. Физическое воспитание детей дошкольного возраста: М.: Просвещение, 1991. — 61 с.
- 5.Әбділлаев Ә.К., Оңалбек Ж.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. – Түркістан: Тұран, 2014. – 277б.
6. Уаңбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері.- Алматы: Санат, 2015ж

7. Қуанышев Т.Ш. Болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін ұлттық ойын құралдары арқылы даярлау. Автореф. дисс.пед.ғыл.канд.13.00.01. Алматы, 2017.63б

БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ

Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті, Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы

Мақала болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби қызметіне арналған. Болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру процесінің міндетті шарты оның болашақ кәсіби қызметінің мазмұны мен құрылымының ерекшелігін ЖОО-да педагогикалық процесті жүзеге асырудың шарты ретінде анықтау болып табылады. Оқытудың белсенді сипаты болашақ мұғалімдердің нақты кәсіби міндеттерін қоюға және шешуге бағытталған оқу қызметі ретінде сабақтарды ұйымдастыруды қамтиды.

«Іс – әрекеттің» жалпы ғылыми тұжырымдамасы әлемге деген адамның белгілі бір тәсілін, адамның табиғатты шығармашылықпен өзгертетін, осылайша өзін белсенді субъектіге айналдыратын және табиғат құбылыстары-оның қызметінің объектісі. Педагогикалық қызметтің мақсаты-тарихи құбылыс. Ол рухани және табиғи мүмкіндіктерін ескере отырып, қазіргі адамға қойылатын талаптардың жиынтығын ұсына отырып, әлеуметтік даму тенденциясының көрінісі ретінде әзірленеді және қалыптасады. Онда, бір жағынан, әртүрлі әлеуметтік және этникалық фуппалардың мүдделері мен үміттері, ал екінші жағынан, жеке тұлғаның қажеттіліктері мен ұмтылыстары қамтылған.

Қызметтің негізгі сипаттамаларының бірі - оның пәндігі. Пән қызметтің пәндік мазмұнының маңызды элементі болып табылады, оған одан басқа құралдар, әдістер, өнім және нәтиже кіреді. Болашақ дене шынықтыру мұғалімін кәсіби даярлау процесінде іс-әрекеттің пәндігі Дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру процесі ретінде әрекет ететін білім мазмұнымен анықталады. «Тақырыптың мақсатты белсенділігінің мәні болып табылатын мазмұнды түсіну өзекті болып табылады, яғни. белгілі бір қызмет жүйесіндегі ішкі немесе сыртқы әрекеттің тікелей мақсатының құрылымдық орнын алады».

Іс-әрекеттің хабардарлығын жоғарыда келтірілген түсіндіру болашақ мұғалімнің кәсіби шеберлік пен дағдыларды қалыптастыруға дайындығын талдау үшін өте маңызды, өйткені болашақ дене шынықтыру мұғалімі оқу пәнінің мазмұнын рефлексиялауды және өзекті түрде білуді үйреніп қана қоймай, одан әрі оқушыларға үйретуі керек.

Болашақ мұғалімді кәсіби дағдыларды және дағдыларды қалыптастыруға дайындау тұрғысынан мұндай бағдарламаның рөлін тиісті оқу бағдарламасы, сондай-ақ кәсіби дағдыларды қалыптастыру бойынша арнайы курс немесе факультатив бағдарламасы орындай алады. Бұл бағдарламаларды ЖОО-ның кәсіптік оқытуында, жоғары мектеп аспектісінде жүзеге асыру технологиялық деңгейдің психологиялық-педагогикалық шарттарының бірі,

болашақ мұғалімнің кәсіптік дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға қажетті дағдылар мен дағдыларды игеру шарты болып табылады.

Бұл оған педагогикалық практиканы жүргізу барысында, орта мектеп аспектісінде оқушылардың мақсаттары, тәсілдері мен тәсілдері туралы хабардарлығын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дене шынықтыру іс-әрекетінің нәтижелері, сондай-ақ кәсіби дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға, жеке өзін-өзі тануды рефлексия деңгейіне жеткізуге кең оң мотивацияның қалыптасуы мен дамуына ықпал ету, бұл өз кезегінде оқытудағы тұлғаға бағытталған тәсіл талаптарының бірі болып табылады.

Педагогикалық үдеріс екіжақты үдеріс ретінде құрылатыны белгілі: бір жағынан, бұл мұғалімнің, ақпараттың, өзінің және басқа адамдардың пәндік іс-әрекетінің сыртқы әсерлері, екінші жағынан, болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру. Онда шартты түрде үш кезең бөлінген. Бірінші кезеңде болашақ мұғалімдер өздерінің жеке, жеке және психофизикалық ерекшеліктерін біледі, анықтайды және бағалайды, олар дене шынықтыруға оң көзқарас қалыптастырады, өзін оның субъектісі ретінде бейнелейді.

Екінші кезең болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру әдістері мен құралдары туралы білімді игеруге бағытталған.

Үшінші кезең болашақ мұғалімнің дене шынықтыру-спорттық іс-әрекет процесінде болашақ мұғалімнің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру бойынша жүйелі және шығармашылық қызметін көздейді. Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінде дене шынықтыру-спорттық іс-әрекет процесінде кәсіби дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру процесі компоненттерді дамытудың оңтайлы деңгейінде, жеке, рухани және физикалық әлеуетін тиісті жағдайларда қойылған міндеттерді шешуге жұмылдыру қабілеттерінің, қабілеттерінің болуымен көрінеді.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру процесіне мұғалімнің ықпалының тиімділігін арттыру үшін біз келесі өзара байланысты және өзара байланысты компоненттерді бөлдік: когнитивті, мотивациялық-құндылық, операциялық, рефлексивті.

Когнитивтік компонент негізінен кәсіптік білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу процесінде қалыптасады, дене шынықтыру пәні ретінде өзі туралы білім жүйесінің болуын ашады және дене шынықтыру саласындағы жеке тұлғаның практикалық іс-әрекетін білдірмейді. Когнитивті компонентті қалыптастыру физикалық өзін өзі жетілдіру құралдары мен әдістерін қолдануда шығармашылық белсенділікті ынталандыру арқылы жүзеге асырылады; студенттердің сабақтарына және өзіндік жұмысына зерттеу сипатындағы элементтерді қосу (іздеу әдістері, жобалар, презентациялар, жаңа технологияларды әзірлеу және т.б.).

Мотивациялық-құндылық компоненті селективті анықтайды. Мұғалім кәсібилігінің моральдық-психологиялық мазмұнын, мұғалім құндылықтарының жеке иерархиясындағы кәсіби қызметтің орнын, оның кәсіби іс-әрекетінің жағдайына байланысты мотивацияның, эмоциялар мен сезімдердің ерекшеліктерін көрсете отырып, кәсіби-педагогикалық қызметке назар аудару. Бұл компонент мұғалімнің шығармашылыққа деген қажеттілігін, кәсіби және

шығармашылық іс-әрекеттің мақсатын өз бетінше қою және оған қол жеткізу, кәсіби маман ретінде өзін-өзі бейнелеу кешені (кәсіби «Мен-тұжырымдама»), мотивациялық-құндылық компонентін қалыптастыру кезінде: дене шынықтыру құндылықтарын интериоризациялау арқылы өзін-өзі тану мотивациясын дамыту, оларда өзін-өзі анықтауға, өмірлерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. жоспарлар; өзін-өзі танудың пайдалылығы мен нәтижелілігі өлшемін түсінуге бағытталған ақпаратты игеру; сабақтарда сәттілік жағдайын жасау; сабақтар процесіне және оларды өткізу шарттарына қанағаттану; топтағы және тұлғааралық қарым-қатынастағы сенімді қарым-қатынастар; тұлғаның психологиялық қорғалуы мен ішкі тыныштығын құру;

Сабақтың эмоционалды негіздері; қиындықтарды жеңуге көмек көрсету; мұғалімнің жеке мысалы; болашақ мұғалімдердің жеке психологиялық ерекшеліктерін ескеру; вербалды, вербалды емес, экспрессивті құралдар мен әдістерді қолдану.

Операциялық компонент дене шынықтырудың белсенді процесінде тиімді кәсіби дағдылар мен дағдылардың жиынтығын қамтиды, ол белгілі бір идеалды модельді қалыптастыруға бағытталған, болашақ мұғалімнің кәсіби қызметіне қатысты тиімді принциптің көріну ерекшеліктерін, оның педагогикалық технологияларды игеруін және білім беру кеңістігін құруды сипаттайды. Мұнда Дағдылар мен дағдылар пысықталады. іс жүзінде де, кәсіби қызметте де туындайтын барлық жаңа мәселелерді шешу қабілеті дамиды. Операциялық компонентті қалыптастыру процесі физикалық және психикалық өзін-өзі дамыту технологияларын қолданумен қатар жүреді; өзін-өзі тәрбиелеуді, дене шынықтыру саласында алған білімдерін, дағдыларын, дағдыларын өзін-өзі тануға қолдана білуді ынталандыру; дене шынықтыру-спорттық іс-әрекеттің жеке ерекшеліктеріне әсерін анықтау; түсіндіру, сендіру және ұсыныс әдістерін қолдану.

Рефлексивті компонент барлық компоненттердің құрамына кіреді және өзін-өзі тану функциясын жүзеге асырады. Бұл компонент субъектінің өзінің ішкі психикалық әрекеттері мен кәсіби қызметке байланысты күйлерін түсіну және бағалау ерекшеліктерін сипаттайды. Оның күйін бейнелеу, бағалау, сананы өзіне бұру, физикалық және психикалық күйіңіз туралы ойлау қабілетін қамтиды. Не істелгенін, алған білімдерін, қасиеттері мен мінез-құлық ерекшеліктерін өзін-өзі бағалауға сүйене отырып, өзін-өзі дамытудың одан әрі перспективалары анықталады. Рефлексивті компоненттің қалыптасуы өзін-өзі тану процесінің құрылысын, оның әдістерін игеруді; өзін-өзі талдау және өзін-өзі бақылау дағдыларын, оның психофизикалық күйін және жеке дамуын дамытуды; дене шынықтыру және спорттық іс-әрекеттің тиімділігінің өзін-өзі бағалауын түсінумен қатар жүреді.

Әдебиеттер:

1. Орысша-қазақша сөздік. 1-2т. Қазақ совет энциклопедиясының бас редакциясы. Алматы 2014ж.
2. С.Қасымбекова., Д. Мырзамед. Дене тәрбиесі (сыныптас тыс жұмыстар) 5 сынып. Алматы «Атамұра» 2011.
3. М.Я. Виленский, П.И. Образцов, А.И. Уман. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: Учебное пособие. Издание второе /Под ред. В.А. Сластенина. -М.: Педагогическое общество России, 2015. 192с.

4. И.Е. Малова. Непрерывная методическая подготовка учителя математики к осуществлению личностно ориентированного обучения учащихся: Монография. Брянск: 2013. 225с.

ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ДАМУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫННЫҢ ОРНЫ

Қазыбай Жандос Ерболұлы, Қордан Досым Аскербекұлы,
*Ұлытау облысы, Жезқазған қаласы, Қарсақпай агротехникалық колледжінің
дене тәрбиесі пәнінің оқытушылары*

Аннотация: Бұл мақалада жастар арасындағы ұлттық ойындардың жалпы жағдайы мен дамуы қарастырылады.

Түйін сөздер: Мәдениет, балалар спорты, ұлттық спорт түрлері, Қазақстан, салауатты өмір салты

Зерттеудің өзектілігі. Мәдениеттің даму тарихын, аға ұрпақтың мұраттарын, көзқарастарын, тұрмысын, дәстүрлерін, өмірі мен ғұрыптарын оқып-үйрену қазіргі қоғамның рухани және ақыл-парасат тұрғысынан байый түсуінің маңызды шарты болып табылады.

Білім алушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға арналған, қазіргі қазақтардың ертедегі ата-бабалары өлместей бай рухани мұралар қалдыра білгенін атап көрсетеді, сондықтан оларды бәләм алушылар тәрбиелеу барысында ұтымды пайдалануы керек.

Орхон өзені маңайында бой түзеген руна жазулары ескерткішінде ағайынды бауырлар Білге қаған мен Күлтегіндердің құрметіне қазіргі қазақ тілінде кездесетін көптеген көркем бейнелер мен қанатты сөздер бар екені мәлім. Орхон-Енисей жазуларының өн бойында кездесетін негізгі ойлар - қаған билігін марапаттау, бектер мен халықтардың қағанға деген сенімділігі, халықтардың бектерге бағынуы басты орында болғаны анық.

Қорқыт IX ғасырда өмір сүрген және шығармашылықпен айналысқан танымал жыршы және сазгер, әсем сазды дүниелерді өмірге әкелген. Ол өз шығармаларында өлім алдындағы қорқыныш сезімдері, одан қашу туралы өз ойларын білдіреді: «Өлген адам тірілмес, кеудеден шыққан жан қайтыш келмес», «Қар қанша қалың жауса да, жер бетінде қалмақ емес, гүл ашқан жасыл майса күзге дейін қалмақ емес» және т.б.. Бәрінен де Қорқыт атаның тәрбие, адамның қандай қасиеттерге ие болуы туралы, ата-бабаларымыздың тәлімгерлік мәдениеті жайлы баяндаған ой-пікірлері үлкен құндылыққа ие болған.

Әлемдік тәлімгерлік ойларды жақын және Орта Шығыстың атақты энциклопедиялық ғалымдары мен педагогтері байыта түседі. Орта ғасырдағы Шығыс мәдениеті мен ғылымының аса майталман қайраткері деген бірінші атақ Әбу Насыр Мухаммед әл-Фарабиге тиесілі еді.

Әл-Фараби адамды бақытқа апарудың мақсаты мен тәсілдері туралы Платон мен Аристотельдің ілімін дамыта отырып, өзінің ғылыми-педагогикалық еңбектерінде тәрбие

мәселесіне ерекше көңіл бөлген еді. Ол табиғат бірдей етіп жаратқан адамдар тек тәрбиесімен ғана өзгешеленеді, жақсы тәрбие алған адам нашар тәрбие алған адамдарға қарағанда сый-құрметке лайықты болып келеді деп білді. Әл-Фарабидің пікірінше, педагогика дегеніміз - тәрбиеленушінің еркі мен қалауын белгілі бір бағытта соған сәйкес әдіс және тәсілдер арқылы басқара білу өнері және ол басқарушы педагог, ұстаз, мұғалім. Халықтық педагогика тәсілдері баланың бойында терең адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Мектептің негізгі міндеттерінің бірі баланың халықтың бір бөлшегі екендігіне оның өз көзін жеткізуді қалыптастыру болып табылады. Білім беру мен тәрбиелеудің міндеттерін шешуде маңызды орындардың бірі дене шынықтыруға бөлінеді. Бүгінгі таңдағы дене шынықтыру көп қырлы құбылыс болып табылады, өз құрамында бірсыпыра бағыттарға, сабақ түрлері мен формаларына ие. Дене тәрбиесінің көптеген түрлерінің ішінде халықтың педагогикасына ерекше көңіл бөлген.

Зерттеудің мақсаты. Ұлттық спорт түрлері мен ойындары, билерімен шұғылдану бос уақытты өткізуге көмектеседі, денсаулықты нығайтады және ең бастысы мінездердің қалыптасуына ықпал етеді.

Ұлттық спорт түрлері мен ойындардың, бұқаралық спорт мерекелері мен жарыстардың негізгі қызметі адамның өмірлік маңызы бар дене және рухани сапаларын жетілдіру басты мұраты болып табылатын, спорттық қызметтің ең басты маңызынан келіп шығады. Олардың педагогикалық маңызы кең мағынасындағы тәрбиелеу әдістері мен тәсілдері категориясына жатады. Бұл дегеніміз, қазақтың қазіргі ұлттық спорт түрлері осы спорт түрлерімен және ойындарымен шұғылданатындарға тәрбиелік әсер етуді ұйымдастыру тәсілінің нақты негізі екендігін білдіреді.

Зерттеудің әдістері: Қазіргі кезде халықтық педагогика тәсілдеріне деген қызығушылық барған сайын арта түсуде. Оларды барынша мерекелердің, байқаулардың, фестивальдар мен жарыстардың құрамына енгізуде. Жалпы білім беретін мектептерде халықтық педагогика тәсілдерін қолдануға арналған әдістемелік құралдар жарыққа шығуда.

Әрбір халық ғасырлар бойы өзінің ең жақсы деген ойындарын өмірге әкелді, жетілдірді және сақтай білді. Олар жастарды тәрбиелеудің, әсіресе дене бітімін тәрбиелеудің негізгі тәсілдерінің бірі бола білді. Дене тәрбиесі тек соңғы жүз жылдықта ғана бұқаралық сипатқа ие болды, бұған дейін оның орнын еңбек тәрбиесімен қоса үлкен-кішінің бәрі бірдей қатысатын халық ойындары мен жаттығулар алмастыратын еді. Сондықтан әрбір халық өзінің дәстүрлі дене тәрбиесін жетілдіруге, олардың жарасымдылығы мен халықтар арасында кең тарауына ықпал етуге тырысатын, қамқорлық жасайтын. Халықтың қозғалмалы ойындарын талдау барысы осы ойындардың қазіргі сақталған түрінде де қажетті дене сапаларын дамытуға қабілетті екендігін, дене тәрбиесінде белгілі қозғалыстарды жетілдіре алатынын көрсетуде (жүгіру, секіру, нысана көздеу, алысты дәл көздеу, ауыр заттарды көтеру және тағы басқалар).

Зерттеудің нәтижелілігі: Әдеттегі жаттығулардан басқа әрбір ойын өзінің тұтастығымен, өзіндік өмір моделімен, адамның адамгершілікті, эстетикалық, еңбек, ақыл-ой, құқықтық және басқа да сан қырлы мінез-құлқымен ерекшеленетіні анық. Ойынға өз еркімен кірген әрбір қатысушы оның ережелерін орындауға міндеттенеді, ал ол ережелерді халық ғасырлар бойы жетілдіріп, өңдей білгендіктен ойынға қатысушалар ол талаптарды жеңіл

орындайды және халықтың ойын мәдениеті дәстүріне негізделген жалпы адамзаттық құндылықтарға сәйкес өз бәсекелестеріне құрметпен қарау тәртібін мүлтіксіз орындайды.

Кез-келген халықтың ойындары еңбек және қоршаған ортамен ғажап дәрежедегі жарасымдылықпен өзара үйлеседі. Әрқашан да рудың кіші өкіліне сол рудың үлкен ағасы, әкесі немесе атасы көмекке келуге әзір. Қай уақыт болсын халықтың жасы үлкен ағалары кішілерге өзінің бай тәжірибесін, әдіскерлігін, ұнайтын нәрсеге деген өз көзқарасын үйретуге тырысқан. Жанды және табиғи тізбек бойынша дәстүрлі ойындар ұрпақтан осылайша, халық ойындары атадан балаға, үлкеннен кішіге берілетін, халық дәстүрлері мен мәдениеті жиынтығының бай мұрасы болып табылды.

Халық педагогикасы әдебиет және мәдениетпен үздіксіз байланыста болады.

Халық өз ән-жырларында ойындардың тәрбиелік мәнін, оның жастардың жаны мен жүрегіне әсерін мойындайды. Ойындар тек дене сапаларын: жылдамдық, ептілік пен күшін және т.б. ғана жетілдіріп қоймайды, сонымен бірге олар адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына орасан үлкен әсер етеді.

«Адам туғаннан ақылды, есті болып тумайды. Адам жүре келе көреді, естиді, өмірдегі барлық жақсы-жаманды тексеріп көреді, қолымен ұстайды, тек сонда ғана адам ақылды болып шығады.» - деген болатын Абай Құнанбаев атамyz. Осыны айтқанда ол халық ойындарын жадында ұстаған болатын.

Қазақ халқы өте көптеген жұмбақтарды, мақал-мәтелдерді, жаңылтпаштарды, қанатты сөздерді, ертегілерді ойлап табады, оған қоса өз ойындары мен билерін де ұмытпайды. Қыстың қыңыр аязынан аман-есен шыққанда және аң аулаудан олжалы қайтқанда, жауды жеңіп шыққанда үлкен той жасап, мереке ұйымдастырылады, және бұл мерекелер ән-жырсыз, бисіз, халықтың ежелгі, белгілі ойындарынсыз өтпейтіні де маңыздылыққа ие.

Ұлттық спорт түрлері мен ойындардың, бұқаралық спорт мерекелері мен жарыстардың негізгі қызметі адамның өмірлік маңызы бар дене және рухани сапаларын жетілдіру басты мұраты болып табылатын спорттық қызметтің ең басты маңызынан келіп туындайды. Олардың педагогикалық маңызы кең мағынасындағы тәрбиелеу әдістері мен тәсілдері категориясына жатады. Бұл дегеніміз, қазақтың қазіргі ұлттық спорт түрлері осы спорт түрлерімен және ойындарымен шұғылданатындарға тәрбиелік әсер етуді ұйымдастыру тәсілінің нақты негізі екендігін білдіреді.

Қорытынды: Қазақтың халықтық фольклорының, ұлттық ойындарының жинақтаушысы Ә. Диваев өзінің «Қырғыз (қазақ) балаларының ойындары» атты жұмысында балаларды 3 топқа бөледі: 1 жастан 7 жасқа дейін - бала, 7 жастан 15 жасқа дейін - жеткіншек, 15 тен 30 ға дейін - бозбала. Соған байланысты ойындарды да 3 топқа бөліп қарастырады: 1) балалардың ойындары, 2) жеткіншектердің ойындары, 3) бозбалалардың ойындары, және де қазақ балаларының ойыншықтары жоқ екендігін атап кетеді.

Қариялардың айтуы бойынша, «Ақ сүйек» және «Орда» сияқты ойындарды тек түнде ғана ойнайтын болған, себебі жаугершілік шабуылдар сол кездерде жиі болғандықтан, жастар ойнай жүріп ауылдың бейбіт өмірін де қорғап, қатар алып жүрген. Сонымен қатар, жастардың бойында табандылық, тапқырлық, батылдық және ерлік қасиеттерін дамытуға ықпал ететін.

Қазақтың халықтық педагогика тәсілдері - ата-бабалардан мұра болып қалған халықтың өткені мен бүгінін біріктіретін баға жетпес байлық. Сондықтан да халықтың педагогикасының нақты, бұлжымас тәсілдерін жас ұрпақты тәрбиелеу жолында жақсы білім сіңіру негізінде пайдалану үлкен маңызға ие екені көпшілікке мәлім. Ол баланың өмір жолын биік шыңдарды бағындыру арқылы шығармашылық қабілетін биікке көтере алатындай болуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Тәнікеев М.Т., Асарбаев А.Қ. Қазақстандағы дене шынықтыру спорт тарихы // Оқу құралы - Алматы, 2002 ж.
- 2.Мусин Ч. Қазақстан тарихы. -Алматы: ЖШС «Издательство «Нома-К», 2008ж.
- 3.Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Санат, 2008 ж. -320б.
- 4.Мамиев Н.Б. Мектеп оқушыларын президенттік сынаман орындауға ұлттық қозғалмалы ойындар арқылы дайындау. (Автореферат. пед.ғыл.кан.). – Алматы, 2008 ж. -7б.
- 5.Омаров Қ.М. Оқушылардың туристік іс-әрекеттерінде қазақ ұлттық ойындарын пайдалану. (Автореферат. п.ғ.к.). - Алматы: 2005 ж. -7-8бб.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ОҚУШЫЛАРДЫҢ СПОРТҚА ДЕГЕН СҮЙІСПЕНШІЛІГІН АРТТЫРЫП, ДЕНЕ БІТІМІН ДАМУ

Бақытбергенов Дәулет Бақытбергеноұлы

*Қызылорда облысы, Қазалы ауданы, Ғани Мұратбаев атындағы №91орта
мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші*

Андатпа. Тәжірибемізде оқушылардың күнделікті дәстүрлі сабаққа деген қызығушылығының төмендігі, кейбір оқушылардың дене бітімдерінің жас ерекшеліктеріне сай сәйкес болмауы сияқты т.б. кедергілер кездеседі. Осы тұста «Дене шынықтыру сабағында ойын технологиясын қолдана отырып, оқушылардың спортқа деген сүйіспеншілігін арттырып, дене бітімін дамыту» бағдарламасының өзектілігі айқын байқалады. Ойын ойната отырып, оқушылар әр сабақтың басында өткен сабақты еске түсіреді. Әр сабақтың ортасында - көңіл-күйін сергітеді, ерік-жігерін дамытады, сабаққа деген сүйіспеншілігі артады, дене бітімі дамиды. Сабақтың соңында – тақырыпты бекіту, демалдыру, сабақта алған білімді жинақтау мақсатын көздейді. Ойын процесін дамытуда ойын элементтерімен үнемі толықтырып отыру керек. Ойын арқылы дамыған бала жан-жақты жетілген, мінез- құлқын, ерік -жігерін, қабілетін дамытып, спортқа деген сүйіспеншілігі артады. Баланың дене бітімін дамыта отырып, спортқа сүйіспеншілікпен қарау бүгінгі күн талабы. Ойын- өмір тынысы, алысқа жетелейтін, адамға қиял мен қанат бітіретін, ақыл-ой жетекшісі, кепілі. Денсаулық «Бала біздің болашағымыз, болашақ ұрпақты тәрбиелеуге өз үлесімізді қосайық» деген ұранмен бұл бағдарлама оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай құрылып, тақырыпқа сай іріктелген.

Түйінді сөздер: ойын, ұлттық, эстафеталық, тоғызқұмалақ, сүйіспеншілік, ұлтжандылық, насихаттау.

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі - жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алған білімдері болашақ азаматтардың денсаулығын сақтап қалуға берік тірек болады. Дене шынықтыру сабағында сабаққа деген дәстүрлі сабақтың бір болуы, оқушылардың қызығушылықтарын төмендеуіне, сонымен қоса дене бітімінің жас ерекшелігіне сай жетілуіне кедергі болады. Мұның өзі болашақ ұрпақтың салауатты өмір салтын бірі. Қалыптастыруда.

Зерттеудің мақсаты: Ойын технологиясын пайдалана отырып, оқушылардың спортқа деген қызығушылығын арттыру.

Зерттеудің әдістері: Оқушылардың бойына спортқа деген сүйіспеншілікті сіңірудегі тиімді әдіс-тәсілдерді (жұптық, топтық, жекелей ойындар, практикалықәдіс) шығармашылық әдіс, тексеру жіне кері байланыс әдісі, бақылау және саралау т.б.) таңдап алып, нәтиже алу.

Зерттеудің нәтижесі: Осы бағдарламаны жүзеге асыра отырып, дене шынықтыру сабақтарын тиімді пайдалану. Ойын элементтерін пайдалана отырып, сабақты қызықты, тартымды өткізіп, оқушыларды спортқа, дене шынықтыру сабағына сүйіспеншілігін, қызығушылығын арттыру. Ұлттық ойындарды насихаттап, мектеп бағдарламасына енгізу. Болашаққа дені сау, салауатты, ұлт жанды, патриотты ұрпақты тәрбиелеу.

Тәрбие мен білімнің алғашқы дәні ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының мектеп тәрбие дұрыс жетілуі мектеп кезеңде қалыптасады. Ең бастысы ата-бабадан қалған өнер мен өнеге, үлгілерінің лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып көзіне көрсете отырып, ұлттық ойындар арқылы бойына сіңіріп, оларды әдептілікке, мейірімділікке ізеттілікке, туысқандық пен бауырмалдыққа, үлкенге - құрмет, кішіге - қамқорлыққа баулып адамды қажеттерді ұғындыру, қалыптастыру. Бір ғажабы ойындар балалардың жан сұлулығында, тән сұлулығында жан-жақты жетілдіруге бағытталған. Халқымызда «Ел болайын десең, бесігінді түзе» деген нақыл сөз бар. Ертенгі болашағымыз, бүгінгі алдымызда отырған бүлдіршіндеріміз. Бүгінгі таңда қоғамымыздың даму бағытында жан-жақты дамыған, сауатты, саналы, патриотты азамат тәрбиелеу мәселесі жүктеліп отыр. Мысалы: Жапон елі 6-7 сыныпқа дейін сабақты басқа тілде оқытпай тек қана өз тілінде оқытып, жәнеде өздерінің салт дәстүрімен тарихын оқытады екен. Ал қазір қарасан сол күншығыс елі дамыған елдер қатарында тұр. Сол жапон елінен әлемнің көптеген елдері үлгі алуда. Спорттық нәтижелеріне көз салсақ олимпиада ойындарының ең жүлделі орындарының арасынан көресін. Сол сияқты проблеманы шешуге басқа елдерден іздемей, шет елге еліктемей, білім саласына терең көңіл бөлсек. Жұмылған жұдырықтай бірігіп, салауатты, саналы, ұлтжанды, иманды, патриотты ұрпақты тәрбиелеп жеткізетіндей мектеп бағдарламасына нәтижесі бар бір жүйе

құру керек деп ойламын. Міне осыдан «Қазақ» елі дегенде бүкіл әлемге әйгілі, дамыған елдердің қатарында болуымыз ықтимал.

Қорытынды. Ұлттық білім беру ісінің әлемдік білім жүйесіне кіруі болып отыр. Олар бабалардың игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр. Олар қазақ, орыс, ағылшын тілдерін еркін меңгереді, олар бейбіт, абат, жылдам өркендету үстіндегі, күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады деп көрсетілгеніндей, ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш-білім нәрі. ХХІ білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1) Амандықова Г.Н., Мұхтарова Ш.Е., Баймұқанова Б.С. «Оқытудың тиімді әдістемелік әдіс-тәсілдері» туралы. «Фолиант» баспасы 2007ж. 45 беттер
- 2) Әбенбаев С.Ш "Мұғалімнің тәрбие үрдісін ұйымдастыру" жайлы. Алматы қаласы, Дарын-2003 ж 83-90беттер
- 3) «Бастауыш мектеп»// 1999 № 7,6 бет еңбектері мен мақалалары.
- 4) Дүйсеналиева Н.Б «Ойын көрнекіліктеріне сүйене», Қазақстан мектебі № 3-62-63 б
- 5) Жангельдина А Б "Использование игр на уроке № 2, 2002, 23-бет
- 6) Конаржевский.Ю.А. анализ урока.-М.,Педогогический поиск,2000-с.336
- 7) «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамыту» // бағдарламасы (2005-2010).
- 8) Livingstone С. «Role play in Language Learning». London,83-906
- 9) «Оқу әрекеті-ойлауға негіз»//Бастауыш мектеп, 2000ж № 1 30-326
- 10) «Профессиональные способности педагога»// М:Флинта, 1998 ж.
- 11) Рауза Әбенова «Сабақтарда өткізілетін ойын түрлері» №7. 18-32 б
- 12) Станкин М.И. «Профессиональные способности педагога» Москва, «Флинта» баспасы 1988 ж, 78-80б
- 13) Тіленова Р.Ш. «Сабақтың бір түрі-ойын»//Қазақстан мектебі. 2004ж- № 3.626
- 14) «Шапшаң ойнау-үлкен өнер»// журналы 1998ж 17 қараша 6-7

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ МҰҒАЛІМІНІҢ ОҚУШЫЛАРДЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ТӘРБИЕЛЕУГЕ ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбіл Әмірхан Базарбайұлы

Қызылорда обл, Қазалы ауданы, Әйтеке би кенті N288 орта мектеп дене шынықтыру пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші

Мақалада мектеп оқушыларында салауатты өмір салты негіздерін қалыптастыру бойынша дене тәрбиесі мұғалімнің кәсіби даярлығын жетілдіру жолдары қарастырылған.

Бүгінгі жағдай физикалық, психикалық және рухани денсаулықтың нашарлауымен сипатталады, әсіресе жас ұрпақ және ғалымдардың пікірінше, табиғаттан алшақтау,

гиподинамия, темекі шегу, алкоголь мен басқа да есірткілерді жүйелі тұтынумен байланысты адамның өмір салтына байланысты. Денсаулық әлеуетін сақтау мен дамытуға адамның өз күшімен ғана қол жеткізуге болатындығын, сондай-ақ салауатты әдеттерді, «өмірлік философияны» қалыптастыру балалық шақта тиімді болатындығын ескере отырып. Демек, адамның денсаулығына деген көзқарасының өзгеруі ең алдымен тәрбиелік мәселе болып табылады. Сондықтан қоғам әлеуметтік тапсырысты қоғамға ұсынады-мектеп ортасын сауықтыру, балалардың денсаулығын нығайту және олардың салауатты өмір салтын қалыптастыру жөніндегі жұмысты күшейту.

Демек, қазіргі кезеңдегі мектептегі дене тәрбиесінің негізгі проблемасы балалар мен жасөспірімдердің психофизикалық денсаулығын сақтау, нығайту және жетілдіру, олардың денсаулығына мәдени-құндылық қатынасын қалыптастыру, дене шынықтыру процесінде салауатты өмір салтына баулу мәселесі болып табылады.

Бұл проблема жан-жақты болғандықтан, оны шешу миогиялық ғылымдардың жетістіктерін: философия, педагогика, психология, физиология, гигиена, медицина, валеология және басқаларын қолдана отырып, кешенді тәсілмен ғана жүзеге асырылуы мүмкін.

Дене шынықтыру интегратор рөлін қабылдауы керек, өйткені. біріншіден, адам денсаулығын сақтау мен көбейтуге әсер ету қабілеті бойынша ол басқа құбылыстар арасында тең білмейді, өйткені дене шынықтыру құндылықтарының кез-келгені адам денсаулығына белгілі бір дәрежеде «жұмыс істейді».

Екіншіден, қазіргі кезеңде өскелең ұрпақтың дене тәрбиесіндегі басым бағыттар мынадай құндылықтар болуы тиіс: оқушы тұлғасының тұтас үйлесімді дамуына ықпал ететін гуманистік; баланың жеке басының дене шынықтыруын тәрбиелеуге негізделген мәдениеттанулық; оқушыны белсенді құндылық-бағдарланған дене шынықтыру-сауықтыру шығармашылық қызметінің толыққанды субъектісіне айналдыруды көздейтін белсенділік, оның барысында оқушының дене шынықтыру-сауықтыру іс-әрекетінің оның денсаулығына, дене шынықтыру құралдарына құндылық қатынасы қалыптасады.

Денсаулық сақтау бағытындағы мінез-құлық реакцияларын түзетуде мұғалім шешуші рөл атқаратыны даусыз, ол білім беру процесінің субъектісіне оның іс-әрекеттерінің салауатты өмір салтының принциптері мен шарттарына сәйкестігі туралы ақпарат береді. Сонымен қатар, денсаулық сақтау саласындағы зияткерлік және практикалық іс-әрекеттер үшін оқушыға қажетті және жеткілікті ақпаратты таңдауда мұғалім - білім беру процесінің жетекшісі ынталандыратын жеке-жеке қажеттіліктер шешуші мәнге ие болады.

Денсаулық сақтау қызметін жүзеге асыру үшін мұғалімнен білімнің, дағдылардың, дағдылардың белгілі бір багажы. Сондықтан бұл туралы қорытынды жасауға болады. бұл қызмет кәсіби-педагогикалық қызметтің ажырамас бөлігі болып табылады қызметі.

Демек, біздің ойымызша, мұғалімнің денсаулығын сақтау қызметін проффессиялық-педагогикалық біліктіліктің аспектілерінің бірі ретінде бөлу өте заңды. Біз зерттеушілердің бұл аспектіні «Мұғалімнің мектеп оқушыларының денсаулығын сақтауға дайындығы» деп қарастыру пікірімен бөлісеміз, бұл мұғалімнің білім беру процесіне қатысушылардың денсаулығын сақтау және нығайту жөніндегі қызметті жүзеге асырудың интегративті қабілеті, белгілі бір білімнің, тәжірибенің, дағдылардың болуы және осы салада дағдылардың қалыптасуы.

Айта кетейік, дене шынықтыру мұғалімі, оның іс-әрекеті балалардың дене шынықтыру жаттығуларына, қозғалыс режимін сақтауға деген қажеттілігін қалыптастыру болып табылады, дені сау ұрпақты тәрбиелеу процесінде ерекше рөл атқарады. Қойылған міндеттерді іске асыруда халықтық ойындарды дене шынықтыру құралы ретінде тиімді пайдаланудың маңызы зор.

Бүгінде Қазақстанда өз халқының тарихына, ата-баба мәдениетін жаулап алуға деген қызығушылықтың артуы байқалады, ұлттық мәдениеттің түрлі салт-дәстүрлерін, рухани құндылықтарын сақтау және қалпына келтіру үшін белсенді күрес жүргізілуде. Кез-келген халықтық рәсімнің маңызды құрамдас бөлігі-жаттығулар мен ойындар. Күш, ептілік, қашықтық жарыстары мерекелік ойын-сауық қана емес, сонымен қатар халықтың физикалық және моральдық-ерік-жігерін тексеру, оның өміршеңдігін, мызғымастығын, салауатты рухын растау болды.

Оқушы жастардың физикалық мәртебесі оңтайлы емес екенін ескере отырып, оқу сабақтарының тиімділігі өте төмен, дене шынықтыру сабақтарының ұсынылған түрлері танымал емес, оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес келмейді және қолайсыз, біздің ойымызша, бұл көбінесе мұғалімдердің дене шынықтыруды қолданудың аймақтық, мәдени және тұрмыстық ерекшеліктеріне жеткіліксіз назар аударуымен байланысты.

Дене шынықтыру сабақтарында мектепте ұлттық ойындар мен дене жаттығуларын қолдану оқушылардың дене шынықтыру сабақтарына назарын аударуға айтарлықтай ықпал ететінін ерекше атап өткен жөн. Аталған міндеттер мен өскелең ұрпақты физикалық жетілдіру мәселелерін шешуден басқа, ұлттық ойындар бірқатар маңызды әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектеседі, мысалы, отбасылық демалысты бірлесіп ұйымдастыру нәтижесінде отбасын нығайту және т. б.

Дене тәрбиесі бойынша педагогикалық үдерісте ұлттық ойындарды пайдалану педагогке қамқорлықтағы адамдарға қатысты және адамгершілік жағынан жетілдіру бойынша педагогикалық арсеналды едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді, оқушылардың ұлттық сана-сезімін тәрбиелейді, қарым-қатынас шеңберін кеңейтеді және жалпы оларды қазақ халқының тарихи жетістіктері мен мәдени мұрасына баулиды.

Денсаулық сақтайтын білім беруді жүзеге асыру білім алушылардың денсаулығын нығайту, оқу жүктемесін қалыпқа келтіру міндеттеріне сүйене отырып, білім беру процесін ұйымдастыруды түбегейлі жақсартуды көздейді. Ол үшін балалардың денсаулығын қорғауға және нығайтуға, сондай-ақ валеологиялық даярлық жүйесін дамытуға, оқушылардың денсаулығын сақтау және дене бітімін дамыту мәселелерінде педагогтердің біліктілігін арттыруға бағытталған бағдарламалардың орындалуын ынталандыру қажет.

Сонымен, дені сау ұрпақты тәрбиелеу міндетін іске асыру мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық құзыреттілігін арттыру бойынша арнайы жұмыс жүргізуді; педагогтердің Денсаулық сақтау қағидаттарында мектептің оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға дайындығын қалыптастыруды; Қазақстан аумағында тұратын қазақ халқының және басқа да халықтардың салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын және халықтық педагогиканың тәрбиелік әлеуетін пайдалану дағдыларын дамытуды көздейді; дене шынықтыру және спорт құралдарын

пайдалана отырып, профилактикалық іс-шараларды жүргізу және сауықтыру жұмыстарының әртүрлі нысандарын қолдану.

Әдебиеттер:

1. М.Я. Виленский, П.И. Образцов, А.И. Уман. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: Учебное пособие. Издание второе /Под ред. В.А. Сластенина. -М.: Педагогическое общество России, 2015. 192с.
2. И.Е. Малова. Непрерывная методическая подготовка учителя математики к осуществлению личностно ориентированного обучения учащихся: Монография. Брянск: 2013. 225с.
3. Е.Ю. Игнатьева. Технологии профессионально - ориентированного обучения: Учебно-методическое пособие /Под науч. ред. О.С.Орлова.- Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2012. -68 с.
4. Л.Г.Семушина, Н.Г.Ярошенко. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях: Учеб. Пособие для преп. учреждений сред. проф. образования. -М.: Мастерство, 2011. - 272 с.

**ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ҚҰРАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР
МАЗМҰНЫ**

Ермашова Камшат Мусилимхановна
*Қызылорда облысы, Қазалы ауданы №15 «Балдәурен»
бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі*

Тақырыптың өзектілігі: Құралдар тек сабақ барысында қолданылып, оның міндеттерін орындауға бағытталған, оқытушы мен оқушының іс-әрекет қимылдарымен олардың түрлерін атаймыз. Әдіс-бұл нақты тапсырмаларды орындау үшін қолданылатын амалдардың қосындысы. Дене тәрбиесі сабақтары тапсырмаларын орындаудың құралдары мен әдістеріне дене жаттығулары мен түрлі ақпарат түрлері жатады. Дене тәрбиесі сабақтарының құралдары мен әдістері ажырамас бірлікте болады.

Барлық жаттығулар қозғалыс құрылымы бойынша айналымдық және айналымдық емес болып бөлінеді. Айналымдық деп, белгілі бір қимыл топтамасы барлық іс-әрекет барысында дерлік түгелдей қайталанып отыратын дене жаттығуларын айтамыз (мысалы, жүгіру, жүру, жүзу, ескек елу, шаңғы тебу, коньки тебу). Айналымдық емес деп қимыл түрлері қайталанбайтын дене жаттығуларын айтамыз (секіру, лақтыру бокс, күрес, ойындар, семсерлесу, т.б.). Аталған әр бөлімдер топтар мен шағын топтарға бөлінеді

Зерттеудің мақсаты: Бұдан бұрын да айтылғандай дене жаттығуларын негізгі төрт топқа бөлеміз: 1) спорт жаттығулары; 2) гимнастикалық жаттығулар; 3) ойындар; 4) туристік шаралар. Спорт жаттығулары, бұл – дене дайындығы дәрежесімен, қимыл өнерін меңгеруімен, психиканың кей жақтарын дамытумен жарыс пәні ретінде көрінетін қимыл

іс-әрекеті. Гимнастикалық жаттығулары еңбек, әскери, спорт және табыну іс-әрекеттері мен солардың үйлесуінен құралады. Ойындар ойыншыларды ролдерге, олардың орындайтын қимыл-қозғалыстарына бөлуді анықтайтын фабуламен сипатталады. Туристтік шаралар (серуен, экскурсия, жорық және саяхат) қозғалыстың белсенді құралдарымен елді мекендері аз жерде орындалады.

Зерттеудің нәтижесі: Дене жаттығуларының бұлай болу оқытушы мен оқушының дене тәрбиесі мен спорт сабақтарындағы кез-келген тапсырманы орындау үшін қолданылуы мүмкін. Өзіне тән қимыл іс-әрекеттерін білуі үшін қажет. Алайда дене жаттығуларын аталған топтарға бөлуді оларды жіктеуге талаптану деп қарастыру дұрыс емес, себебі дене тәрбиесінің ешқандай да қимыл құралдарын тек бір ғана топқа жатқызып қоюға болмайды. Дене жаттығуларының көпшілігі дене тәрбиесі мен спорт сабақтарының барлық тапсырмаларын орындауға арналған.

Жаттығу (дене тәрбиесі мен спорт сабақтарының әдісі ретінде) – бұл нақты тапсырмаларды орындауға арналған, (қойылған мақсатқа жету) мақсатты бағытталған белгілі қимыл іс-әрекетінің жүйелі қайталануы.

Олардың мағынасына қарай (үлкен немесе кіші міндеттерді атқару мүмкіндігіне қарай) жаттығуларды (әдістерді) екі топқа бөлеміз: негізгі және көмекші. Негізгі әдістерге дене тәрбиесі мен спорт сабақтарының барлық міндеттерін орындайтын, ал көмекші жаттығуларда дене жаттығуларын үйретуде ғана қолданылатын жаттығулар жатады.

Дене жаттығуларын олардың көмегімен қандай тапсырмалар орындалатынына қарай мынандай топтарға бөлуге болады: 1) реттік; 2) дайындық, 3) жүргізілетін; 4) кіріспе; 5) сымбат; 6) тәрбиелік.

Реттік дене жаттығулары деп - дайындалушыларды ұйымдастыруға, оларды сапқа тұрғызуға арналған жаттығуларды айтамыз. Дайындық дене жаттығулары тірек-қимыл аппараты мен қимыл сапаларын дамыту үшін қолданылады. Дене жаттығуларының бұл түрі өз ішінде қимыл сапасына, яғни оның әсер ету мүмкіндігіне қарай бірнеше түрге бөлінеді (күшті, тездікті, төзімділікті, т.б. дамытуға арналған жаттығулар). Дайындық жаттығуларына тыныс алу жаттығулары да жатады. Жүргізілетін жаттығулар үйреніп жатқан қимыл туралы бейне қалыптастыру, оның құрылымын меңгеруді жеңілдету қатені дұрыстау тактикалық дағдыны игеру үшін пайдаланылады. Кіріспе жаттығулары белсенді демалыс және сабаққа қызығушылығын арттыру үшін қолданылады. Сымбат жаттығулары дене кемшілігін дұрыстау үшін жүргізіледі. Тәрбиелік жаттығулар көмегімен белгілі бір мінез-құлық сипатына, психикалық процестерге ықпал ету үшін қолданылады (мысалы, батылдыққа шешімталдыққа, аптықтауға, байқампаздыққа, есте ұстау мен зейінге).

Қолдану аясының белгілеріне қарай жаттығу әдістері пайдаланылатын айналымдық және айналымдық емес дене жаттығуларына бөлінеді.

Негізгі әдістер жұмыс сипатына қарай үздіксіз және интервалды болып бөлінеді. Үздіксіз жаттығулар (әдістер) ұзақ уақыт ішінде орташа қарқынмен белгілі бір қимылды орындау арқылы жасалады (мысалы, 800м-ге жүгіруге дайындалған спортшы үшін – 3-5 км-ге біркелкі жылдамдықпен тоқтамай жүгіру). Үздіксіз жаттығулар негізінен айналымдық спорт түрлерінде, сондай-ақ қимыл ұзақтығы белгіленген уақытпен шектелетін айналымдық емес түрлерінде де қолданылады (мысалы, бокста, күресте, спорт

ойындарының көпшілігінде). Спорттың айналымдық емес түрлерінде үздіксіз жаттығулар құрылымы бойынша өзгертін немесе өзгермей орындалатын спорт жаттығуларын бүтіндей немесе оның жеке топтарын демалыссыз орындау арқылы жүзеге асырылады (мысалы, бокстағы қапты ұру топтама жаттығулары, футболшылар мен баскетболшылардың допты алып жүру жаттығулары). Үздіксіз жаттығуларда сабақтан сабаққа жаттығу көлемі бірте-бірте ұлғая береді.

Интервалды жаттығулар қимылдарды үзбей орындауды қарқындылықпен игеріп немесе түрлі ұзақтық пен үзіп-үзіп орындау арқылы құрылады.

Жоғарыда аталған жағдайлардың өзгеруіне қарай бұл әдіс кезекті жаттығулар және қайталау жаттығулары деп екіге бөлінеді.

Кезекті жаттығулар қимылды орындау күшін бірте-бірте өзгерту арқылы (кезекпен) орындалады. Бұл әдіс айналымдық және айналымдық емес спорт түрінде қолданылады, яғни үздіксіз жаттығулармен қатар қолданылады (бокс, күрес, спорт ойындары). Спорттың айналымдық емес түрлерінде кезекті жаттығулар түрлі қарқындағы үздіксіз қимыл түрінде орындалады (өзгермелі).

1. Қашықтықтың көп бөлігі баяу, азы-тез бағындырылады
2. Қашықтықты тең түрде әрі тез, әрі баяу бағындыру
3. Қашықтықтың көп бөлігі тез, азы, баяу бағындырылады
4. Тез бастау қимылды баяулатумен аяқталады, сосын жылдамдық артады, ол қашықтықты тез өтумен аяқталады
5. Қашықтықты қысқа, бөліктерде баяу өтумен жылдамдықты бірнеше дүркін өзгерту
6. Жаттыққан қашықтықты тез өтіп, қанша спортшы ырғақты ұстап тұра алады, сосын қалған қашықтық бөлігін баяу аяқтау

Қайталау жаттығулары бір сабақ барысында белгілі бір қимылды демалыс үзілістерімен орындауға құралады. Бұл әдіс барлық спорт түрі сабақтарында қолданылады. Интервалды әдістің қайталау және кезекті нұсқаулары арасындағы айырмашылық бірінші жағдайда оқушылар демалыстық үзіліс уақытында толығымен демалмайды (немесе басқа бір қимылдарды орындайды), ал екінші жағдайда-демалыс үшін негізгі жаттығу пайдаланылады, бірақ оның орындалу қарқыны бұнда тез төмендейді (мысалы, жүзуде-еркін жүзу, желаяқтарда-жай жүгіру) Дене жаттығуларының айналымдық емес түрлерінде қайталау әдісі жаттығу пәнінің өзгермеуін нақтаумен немесе жаттығу пәнін өзгертумен орындалады. Жаттығулар бір сызықпен немесе дәлдеумен орындалады. Дәлдеу әдісінің түрі шеңбер әдісі болып табылады. Қайталау әдісінің бір сызықты түрінде жаттығу спорт жаттығуының түрлі тәсілдік жүйеліктерін немесе оның тактикалық түрлерін меңгеру үшін түрлі қимыл сапаларын бірізді әсер етуі үшін бір шеңбермен жүргізіледі. Қайталау әдісінің дәлдеу немесе шеңбер нұсқасында жаттығу бірнеше «шеңберде» орындалады. Көптеген зерттеушілердің (С.П. Белиц-Гейман мен Г.Ф. Полевой-теннисте, Ю.В. Куншир-жүзуде, Е.М. Чумаков-күресте) мәліметтері бойынша сызықты әдіске қарағанда дәлдік әдісі тиімді деп есептеледі. Шеңбер әдісі түрлі дене жаттығуларын бағдарланған ретпен және олардың әрқайсысын қарқынды қайталаумен бірізді орындауға құрылған.

Бұнда қимыл сипаты, жаттығудың қарқындылығы мен көлемі сабақ міндетіне байланысты анықталады. Бұл әдіс бойынша жаттығулар қатарына тапсырманы алдын-ала үйреніп және оқушылардың ең жоғарғы мүмкіндіктерін анықтағаннан кейін ғана кірісе алады. 4-6 аптадан соң әр жаттығу бойынша оқушылардың ең жоғарғы мүмкіндіктерін анықтау үшін бақылау жүргізіледі. Тапсырма реті кезеңімен ауысып тұрады.

Үздіксіз, қайталау және кезекті жаттығулар «таза» күйінде бір-бірімен үйлесіп те қолданыла береді. Ең көп тараған үйлесімді қайталау кезекті жаттығулар болып табылады.

Таңдаған спорт түріне, сабақ кезеңі, орындалатын тапсырмалар, оқушылардың жағдайына қарай аталған жаттығу әдістерінің біріне немесе олардың түрлі үйлесімдеріне таңдау жасалады. Олар бір немесе бірнеше аралас сабақтар барысында белгілі бірізділікпен кезектесіп отырады.

Жаттығулардың негізгі әдістері академиялық және ойындық жарыстар түрінде орындалады. Академиялық түр ең бастысы орындалатын жаттығулар түрінде, олардың құрылымдарын қатаң сақтай отырып, оқушы зейінін аударумен сипатталады, ал ойындық (жарыстық) түріне сюжеттік ендіріледі, нақты қимыл тапсырмалары мен оған қол жеткізу көрсеткіштері анықталады. Ойын әдісі дегенде жарыстың ұйымдастырылуын немесе ойынды тура мағынасында түсінген жөн емес ол берілген тапсырмаларды шешуге көмектесетін қосымша екпінді іздеуге бағытталған. Дене жаттығулары бүтіндей және оның жекелеген жүйеліктері оқытылады, ал қимыл сапасын дамытуға арналған жаттығулар жарыс түрінде орындалады. Жарыстар оқытушының немесе оқушылардың өздері ұсынған өндірістік ережелер бойынша орындалады. Бұл әдіс үшін түрлі снарядтар мен ойын жаттығуларының аспаптарын пайдалану сипатына тән. Жарыстық әдіс оқушыға үлкен қимыл. Еркіндігін береді, олардың қызығушылығын арттырады, қимыл түрлерін іздеуде бастама көтеруге мүмкіндік береді. Жаттығуларды үлкен көлемде және үлкен қарқынмен орындауға жол ашып, спорт тәсілдерін тез әрі жетік меңгеруге, ағзаның қызмет мүмкіндіктерін дамытуға жәрдем береді. Бірсайыс сияқты спорт түрлері сабақтарында немесе спорт ойындарында жарыстық әдіс негізгі болып табылады.

Жаттығудың қосымша әдістері тобына мына әдістер жатады: а) «қажет көмек арқылы», ә) «екі жақтан», б) «қимылды бейнелеу арқылы», в) «қимылды көрсету арқылы».

Қажет көмек арқылы жаттығулар әдісі мынандай: оқытушы үйретіп жатқан қимылды орындауда өзі араласады, оқушыларға дене көмегін көрсетеді. Ол қимылды бағыттады, оқушыны ұстап тұрады, тартады, оның қимылын жылдамдатып, баяулатады, дененің жеке бөліктерінің қалпын дұрыстайды.

«Екі жақтан» жаттығу әдісі оқушыларға ассиметриялы спорт жаттығуларын екі аяқ-қолмен немесе дененің екі жағымен орындауды үйренуге мүмкіндік береді.

Қимылды бейнелеу жаттығулар әдісінің мәні мынада: оқушылар спорт жаттығуларының тәсілдері туралы жүйелі ойлайды, спорт жаттығуларын бүтіндей немесе жекеше бөліктері тәсілдерін, қимылдарын бірізділігін бірнеше дүркін бейнелейді. Оқушылар өз зейінін қимылдың жеке параметрлеріне (ырғағына, екпініне, қимыл жиілігіне) және қимылды орындау уақытында пайда болатын қимыл сезімдеріне аударуы мүмкін. Бұл әдіс спорт жаттығуларының тәсілін меңгеруге, кейде сәйкес қимыл сапасын

дамытуға жәрдем береді. Бұл әдістің жаттығулар түріне белгілі бір дене жаттығуын бірізді орындауды бейнелейтін суреттерді салу болып табылады.

«Қимылды көрсету» жаттығу әдісі оқушылар айқын спорт жаттығуларын қимыл құрылымдары мен жағдайлары қатынасына қарай бейнелейді (мысалы, гимнастикалық таяқты белтемір).

Қорытынды: Дене тәрбиесі мен спорт сабақтарында қолданылатын ақпарат құралдар мен әдістері (жаттығу әдістері сияқты) негізгі және көмекші болып бөлінеді. Негізгілеріне сөз бен бейнелеп көрсету жатады. Сөздің көмегімен дене тәрбиесі мен спорт сабақтарында а) оқушыларды ұйымдастыру; ә) білімді мәлімдеу; б) орындалған жаттығуларды және олардың нәтижелерін талдау мен бағалау; в) көңіл-күй жағдайын реттеу; г) тәрбиелеу міндеттерін оындау қамтамасыз етіледі. Бейнелеп көрсету үйренетін қимылдар туралы нақты мәліметті қысқа уақыт ішінде білуге мүмкіндік береді.

Ақпараттың көмекші құралдары мен әдістеріне қимыл барысындағы дыбыстар қимылдан қалған іздер, бағыт-бағдар, сондай-ақ ақпараттың техникалық құралдары мен әдістері жатады.

Әдебиеттер тізімі:

1. С.Ш. Әбенбаев Тәрбие теориясы мен әдістемесі (оқу құралы) Алматы «Дарын» 2004ж.
2. Мектептегі дене шынықтыру. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. Алматы қаласы. 2004 жылдан 2 айда 1рет шығады, 2005, 2013, 2015ж.
3. Т.Баимбетов. Дене шынықтыру сабақтарындағы жалпыдамытушы жаттығулар және терминология . Әдістемелік құрал. Алматы. «Қазақ университеті» 2006ж
4. Р.Р.Аманбаев. Спорт теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері.(оқу құралы) Алматы 2006ж. ҚС ж ТА.
5. Е.Қ. Уанбаев, Ф.Ж. Уанбаева Дене мәдениеті және спорттың теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. Өскемен. С.Аманжолов атындағы ШҚМУ баспасы. 2006ж.
6. Ю. Телеуғалиев. Ырғақты гимнастика. Оқу-әдістемелік құрал. Алматы «Жазушы» 2000ж.
7. Т. Байметов. Дене шынықтыру сабақтарындағы жалпыдамушы жаттығулар және терминология әдістемелік құрал. Екінші басым. Алматы. «Қазақ университеті» 2006ж.
8. Ю. Телеуғалиев. Дене тәрбиесі. Оқу -әдістемелік құрал. Алматы «Жазушы» 2006ж.
9. Н.О. Байзақова. Дене тәрбиесі сабақтарындағы ұлттық ойындарды қолданудың әдістемесі. Оқу-әдістемелік құралы. Алматы «Қазақ университеті» 2009ж .

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМЫН ДАМУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ

Ә.Т.Өтепберген,

Аннотация. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін дамытудағы қазақтың ұлттық ойындарының рөлі қарастырылады. Ұлттық ойындардың тәрбиелік, дамытушылық және танымдық маңызы жан-жақты сипатталып, олардың балабақшадағы оқу-тәрбие процесіне тиімді енгізу жолдары ұсынылады. Сонымен қатар, ұмыт болып бара жатқан ұлттық ойындарды жаңғырту арқылы балалардың ұлттық сана-сезімін ояту мәселесіне де көңіл бөлінеді.

Кілт сөздер: ұлттық ойын, балабақша, танымдық даму, дәстүр, тәрбие, мектеп жасына дейінгі балалар, этнопедагогика, ойын технологиясы

Зерттеудің өзектілігі. Бүгінгі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесінде балалардың ұлттық рухта тәрбиеленуі, олардың танымын, сөйлеу дағдысын, логикалық ойлауын, зейінін дамытудың тиімді жолдарын қарастыру – өзекті мәселелердің бірі. Қазақтың бай мұрасының бірі – ұлттық ойындар балалардың ой-өрісін дамытып қана қоймай, оларды салт-дәстүр, әдет-ғұрып негізінде тәрбиелеудің маңызды құралы болып табылады. Алайда қазіргі таңда бұл ойындардың көбі ұмыт қалып барады. Сондықтан ұлттық ойындарды балабақша практикасына енгізу арқылы балалардың танымын дамыту өзекті болып табылады.

Зерттеудің мақсаты - Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық дамуын жетілдіруде ұлттық ойындарды қолданудың тиімділігін анықтау және оларды тәрбиелік үдерісте жүйелі пайдаланудың жолдарын ұсыну.

Зерттеу әдістері:

- Теориялық талдау (әдеби көздерді саралау);
- Педагогикалық бақылау;
- Сауалнама жүргізу (тәрбиешілер арасында);
- Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс;
- Қорытындылау және салыстырмалы талдау.

Зерттеу нәтижелері: Балабақшада ұлттық ойындарды жүйелі қолдану барысында балалардың танымдық белсенділігі артқаны, логикалық ойлау дағдылары дамығаны және ұлттық құндылықтарға қызығушылығы оянғаны байқалды. Педагогтер арасында жүргізілген сауалнама нәтижесі де ұлттық ойындарды оқу-тәрбие процесіне енгізудің тиімділігін көрсетті. Сонымен қатар, балалар арасында өзара ынтымақтастық, бір-бірін тыңдау, топпен жұмыс істеу дағдылары қалыптасты.

Қазақ халқының ғасырлар бойы жинақтаған мол мәдени мұрасы – ұлттық ойындар арқылы ұрпақ тәрбиелеу дәстүрі бүгінгі таңда қайта жаңғыртуды қажет етеді. Балабақшада тәрбиеленуші балалар – болашақтың негізін қалайтын тұлғалар. Олардың ойлау, тану, есте сақтау қабілеттерін дамытуда ұлттық ойындардың алар орны ерекше. Әсіресе, ойын барысында бала қоршаған ортаны танып, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіреді. Осы мақалада ұлттық ойындардың бала танымын дамытудағы маңызы мен оларды қолдану әдістері қарастырылады.

Ұлттық ойын – баланың таным көзі. Ұлттық ойындар – ата-бабаларымыздың баланы өмірге бейімдеу мақсатында қолданған тәжірибелік мектебі. Ойын барысында бала заттарды салыстырып, белгілерін ажыратады, кеңістікті бағдарлайды, тіл байлығы артады. Мысалы, «Тақия тастамақ», «Асық ойыны», «Арқан тартыс», «Ақ серек – көк серек» сияқты ойындар баланың ойлауын, дене қимылын, тілін және қарым-қатынасын дамытады.

Қазіргі таңда көптеген дәстүрлі ойын түрлері балабақша бағдарламасынан тыс қалып қойып отыр. Мәселен, «Соқыр теке», «Ханталапай», «Санамақ» секілді ойындарды күнделікті оқу қызметіне енгізу арқылы балалардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттыруға болады.

Ұлттық ойындар баланың төмендегідей танымдық қасиеттерін дамытады:

- Зейін мен есте сақтау;
- Салыстыру мен қорытынды жасау;
- Кеңістікті бағдарлау;
- Байқағыштық пен жылдам шешім қабылдау;
- Тілдік қарым-қатынас.

Мысал ретінде қолданылған ойындар:

- «Санамақ» – баланың сөйлеуін, ойлауын дамытады.
- «Көкпар» (модификацияланған) – топтық жарыс арқылы ұйымшылдыққа, тәртіпке

үйретеді.

- «Орамал тастау» – зейін мен реакцияны жетілдіреді.
- «Асық ату» – көзбен көру мен дәлдікке тәрбиелейді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың танымын дамыту үшін ұлттық ойындарды қолдану өте тиімді. Ұлттық ойындар баланың танымдық қабілеттерін ғана емес, оның рухани және мәдени дамуын да қолдайды. Қазақ халқының бай мұрасы мен дәстүрлерін таныту арқылы балалардың ойлау, есте сақтау, зейін және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың танымын дамытуға арналған бірнеше ұлттық ойындар:

1. «Тақия тастамақ»

Мақсаты: Баланың ойлау қабілетін және зейінін дамыту.

Шарты: Балалар дөңгеленіп тұрады, бір бала ортада тұрып, тақияны басына киеді. Ал басқалары оның артына тақия тастаған кезде, ол кімнің тастағанын тауып алу керек. Бұл ойын балалардың назарын жинақтауға, ойлау қабілетін жетілдіруге көмектеседі.

2. «Асық ойыны»

Мақсаты: Баланың ептілігін, зейінін және қол моторикасын дамыту.

Шарты: Асықтар түрлі пішіндермен белгілі бір қашықтыққа ату керек. Бұл ойын балалардың ептілігін, көзбен көру қабілетін дамытумен қатар, әлеуметтік қарым-қатынас орнатуға да ықпал етеді.

3. «Арқан тарту»

Мақсаты: Балалардың ұйымшылдық қабілеттерін дамыту.

Шарты: Екі топқа бөлініп, бір-біріне арқан тартады. Бұл ойын балалардың физикалық күшін арттыруға және топпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, балалар ынтымақтастықтың маңыздылығын түсінеді.

4. «Ханталапай»

Мақсаты: Балалардың назарын шоғырландыру және танымдық белсенділігін арттыру.

Шарты: Балалар шеңбер жасап тұрады. Ортада бір немесе бірнеше ойыншық немесе заттар қойылады. Балалар кезекпен оларды жинап алады, бірақ ойын барысында басқа балалардан ұрлап кетпеуге тырысады. Бұл ойын балаға шапшаңдық пен зейінділік дағдыларын береді.

5. «Кім жылдам?»

Мақсаты: Баланың жылдамдық пен реакциясын дамыту.

Шарты: Тәрбиеші бір затты көрсетіп, балаларға оның атын не қасиетін айтуды сұрайды. Балалар бұл сөздерге тез жауап беру керек. Ойынның шарты бойынша, ең жылдам жауап берген бала жеңіске жетеді. Бұл ойын балалардың зейінін жинақтап, ойлау жылдамдығын арттырады.

6. «Қыз қуу»

Мақсаты: Баланың қимыл-қозғалыс дағдыларын дамыту.

Шарты: Бұл ойын физикалық белсенділікті қажет етеді. Бір бала қыздың рөлін, ал екіншісі жігіттің рөлін атқарады. Олар бір-бірін қуып, бір-бірінен қашады. Ойын балалардың физикалық белсенділігін арттырып, қозғалыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

7. «Соқыр теке»

Мақсаты: Баланың есту және сезім қабілетін дамыту.

Шарты: Бір бала «соқыр теке» болып таңдалады, ол көзін байлап, тек қана дыбыстарды тыңдай отырып, басқа балаларды тауып алу керек. Бұл ойын балаға сенсорлық қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі.

8. «Бүркіт пен қоян»

Мақсаты: Баланың қоршаған ортаға деген қызығушылығын арттыру. Шарты: Балалар екі топқа бөлінеді. Бір топ бүркіт рөлін, екіншісі қоян рөлін атқарады. Бүркіт қоянды ұстау үшін қуады, ал қоян оның қолынан қашып құтылуға тырысады. Бұл ойын балалардың қимылдарын жақсартып, оларды айналадағы әлемді тануға үйретеді.

9. «Санамақ»

Мақсаты: Баланың сөйлеу қабілетін және есте сақтау дағдыларын дамыту. Шарты: Тәрбиеші балаларға санамақ айтады, ол балалардың сөздерді дұрыс айтып, ырғақпен қайталауын талап етеді. Бұл ойын балаға тіл байлығын дамытуды және сөйлеу шеберлігін арттыруға көмектеседі.

10. «Үй артында қолқа бар»

Мақсаты: Баланың қиялын дамыту және топпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру.

Шарты: Балалар қатар-қатар болып тұрып, тәрбиеші әртүрлі сөздер немесе сөйлемдер айтады, ал балалар сол сөздерді бейнелеп көрсетуі керек. Бұл ойын балалардың қиялын дамытады және сөздік қорын кеңейтеді.

Қорытынды: Қазақтың ұлттық ойындары – балалардың танымын дамытуда теңдесі жоқ педагогикалық құрал. Оларды жүйелі түрде оқу қызметіне енгізу арқылы бала тек қана ойнап қоймай, ұлттық тәрбиенің қайнарынан сусындайды, ұлт мәдениетіне жақындай түседі. Сондықтан балабақша тәрбиешілері мен әдіскерлеріне ұлттық ойындарды тиімді пайдалану – бүгінгі күннің маңызды талабы. Ұлттық ойындар балабақшадағы балалардың танымын дамытуда аса маңызды рөл атқарады. Олар балалардың логикалық ойлау, физикалық дамуы, тіл байлығы, эмоциялық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Бұл ойындар арқылы балалар өз ұлтының тарихын, дәстүрлерін, мәдениетін меңгереді, сол арқылы олардың тұлғалық дамуы қамтамасыз етіледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бейсенбаева А.А. Педагогикалық технологиялар және олардың мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі орны. – Алматы: Рауан, 2019.
2. Сейсенбаева З.А. Мектепке дейінгі балалардың зияткерлік қабілетін дамыту жолдары. – Алматы: Дарын, 2020.
3. Меңжанова Г.М. Мектепке дейінгі педагогика. – Астана: Фолиант, 2017.
4. Сухомлинский В.А. Балаларға жүрек жылуы. – Алматы: Мектеп, 2005.
5. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2004.
6. Әмірова Қ.Т. Мектепке дейінгі тәрбиеде ойын технологияларын қолдану жолдары. // Мектепке дейінгі білім журналы, 2022, №2.
7. ҚР Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2020.
8. Поддьяков Н.Н. Развитие интеллектуальных способностей дошкольников. – Москва: Просвещение, 2018.

БАЛАБАҚШАДА ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ

А.Т.Кушербаева,

Аннотация. Бұл мақалада зияткерлік ойындардың балабақшадағы тәрбиелік мәні мен маңыздылығы қарастырылады. Балалардың ойлау қабілетін, зейінін, тіл байлығын дамытуда интеллектуалды ойындардың рөлі талданып, оларды тәрбиелеу мен оқыту процесіне тиімді енгізудің жолдары ұсынылады. Мақалада түрлі зияткерлік ойын түрлері мен олардың балалардың тұлғалық дамуына әсері көрсетілген.

Кілт сөздер: зияткерлік ойын, балабақша, тәрбие, даму, бала, логикалық ойлау, шығармашылық, оқу-тәрбие үрдісі

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін әдіс-тәсілдерді іздестіру өзекті мәселеге айналууда. Балалардың логикалық ойлауын, сөйлеу мәдениетін, шығармашылық қабілеттерін дамыту – заман талабы. Осы тұрғыда зияткерлік ойындарды қолдану баланың тұлғалық қасиеттерін тәрбиелеуде тиімді құрал ретінде қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты: Балабақшадағы оқу-тәрбие процесінде зияткерлік ойындарды пайдалану арқылы балалардың зияткерлік және тұлғалық дамуын жетілдіру жолдарын анықтау.

Зерттеу әдістері:

Теориялық талдау (әдебиеттерді саралау);
Бақылау;
Тәжірибелік іс-әрекеттерді ұйымдастыру;
Салыстыру және қорытындылау әдістері.

Зерттеу нәтижелері: Зияткерлік ойындарды жүйелі түрде қолдану баланың логикалық ойлауын, есте сақтауын, зейінін, шығармашылық қабілетін арттыратыны байқалды. Сонымен қатар, балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау дағдылары жетіліп, өзіндік пікірін ашық айтуға және шешім қабылдауға үйренгені анықталды. Ойындар арқылы тәрбиелеу нәтижесінде балалардың танымдық белсенділігі артып, мектепке даярлығы жақсарды.

Балабақша – баланың алғашқы әлеуметтік ортасы, тұлға ретінде қалыптасуының бастау нүктесі. Осы кезеңде балалардың ақыл-ойын, логикалық ойлау қабілетін, зейінін, есте сақтауын, шығармашылық қабілетін дамыту – тәрбие мен білім берудің негізгі міндеттерінің бірі. Бұл мақсатқа жетуде зияткерлік ойындардың маңызы зор.

Зияткерлік ойын дегеніміз не? Зияткерлік ойын – баланың ойлау қабілетін, есте сақтауын, логикасын, тіл байлығын, зейінін дамытуға бағытталған ойын түрі. Бұл ойындар баланың тек қана білімін тереңдетіп қоймай, мінез-құлқын тәрбиелеуге, шығармашылықпен ойлауға, өз ойын дәл және нақты жеткізе білуге үйретеді.

Зияткерлік ойындардың тәрбиелік маңызы

Мұндай ойындар балалардың:

Шешім қабылдау дағдысын қалыптастырады;

Топпен жұмыс істеуге үйретеді;

Өз ойын ашық айтуға, дәлелдеуге дағдыландырады;

Қарым-қатынас жасау мәдениетін дамытады;

Жеңіске жетуге ұмтылдырып, жеңілісті қабылдай білуге тәрбиелейді.

Балабақшада қолданылатын зияткерлік ойын түрлері

«Не өзгерді?» – есте сақтау қабілетін дамытады.

«Сандар әлемінде» – математикалық ойлау қабілетін арттырады.

«Кім тапқыр?» – логикалық ойлауға баулиды.

«Қиял әлемінде» – шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді.

«Сиқырлы сөздер» – тіл байлығын дамытады.

1. «Не өзгерді?»

Мақсаты: Баланың есте сақтау қабілетін, зейінін дамыту.

Шарты: Тәрбиеші бірнеше затты (5-6 дана) үстелге қойып, балаларға 10-15 секунд қарап шығуға мүмкіндік береді. Кейін балаларға көзін жұмуды тапсырып, бір затты алып тастайды немесе орнын ауыстырады. Балалар не өзгергенін табуы керек

2. «Сиқырлы сандар»

Мақсаты: Математикалық ойлау мен зейінді дамыту.

Шарты: Тәрбиеші белгілі бір сандар қатарын айтады (мысалы, 2, 4, 6, 8...), балалар заңдылықты тауып, келесі санды айтуы тиіс. Күрделендіру үшін тақ сандармен, кері санаумен де қолдануға болады.

3. «Кім жылдам?»

Мақсаты: Логикалық ойлау мен жылдам реакцияны дамыту.

Шарты: Тәрбиеші сұрақтар қояды, мысалы: «Қайсысы ұшады: торғай ма, сиыр ма?», «Қайсысы тәтті: қант па, тұз ба?». Балалар дұрыс жауапты шапшаң айтуы керек.

4. «Артық затты тап»

Мақсаты: Салыстыру, жалпылау, топтастыру дағдыларын қалыптастыру.

Шарты: Балаларға 4 сурет немесе зат көрсетіледі (мысалы: қалам, қарындаш, өшіргіш, қасық). Біреуі басқа топқа жататындықтан артық деп саналады. Балалар сол артық затты тауып, неліктен екенін түсіндіреді.

5. «Сиқырлы қап»

Мақсаты: Түйсік және жанасу арқылы тану қабілетін дамыту.

Шарты: Қаптың ішінде бірнеше таныс заттар (ойыншық, қасық, кілт т.б.) болады. Бала көзін жұмып, тек қолымен сипап, қандай зат екенін табуы керек.

6. «Логикалық тізбек»

Мақсаты: Себеп-салдар байланысын орнату дағдысын дамыту.

Шарты: Тәрбиеші сөйлемнің басын айтады, балалар оны мағыналы түрде аяқтауы тиіс. Мысалы: «Егер жаңбыр жауса, онда...», «Күн суық болса, адамдар...».

Қорытынды. Зияткерлік ойындар – баланың жан-жақты дамуына әсер ететін тиімді құрал. Мұндай ойындарды жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы баланың ой-өрісі кеңейіп, мінез-құлқы қалыптасады, өзін-өзі еркін ұстай білуіне, өмірлік дағдыларды меңгеруіне мүмкіндік туады. Сондықтан тәрбиешілер мен ата-аналар зияткерлік ойындардың тәрбиелік мәнін терең түсініп, оларды күнделікті тәрбие үрдісіне тиімді енгізуі қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бейсенбаева А.А. Педагогикалық технологиялар және олардың мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі орны. – Алматы: Рауан, 2019.
2. Жұмабекова Ф.Ж. Ойын арқылы оқыту – мектепке дейінгі тәрбие негізі. // Педагогика және психология журналы, 2021, №4, 32-36-б.
3. Сейсенбаева З.А. Мектепке дейінгі балалардың зияткерлік қабілетін дамыту жолдары. – Алматы: Дарын, 2020.
4. Меңжанова Г.М. Мектепке дейінгі педагогика. – Астана: Фолиант, 2017.
5. Сухомлинский В.А. Балаларға жүрек жылуы. – Алматы: Мектеп, 2005.
6. Поддьяков Н.Н. Развитие интеллектуальных способностей дошкольников. – Москва: Просвещение, 2018.
7. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2020.
8. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2004.
9. Әмірова Қ.Т. Мектепке дейінгі тәрбиеде ойын технологияларын қолдану жолдары. // Мектепке дейінгі білім журналы, 2022, №2, 15-19-б.
10. Хухлаева О.В. Дошкольная педагогика и психология. – Москва: Академия, 2016.

САЛАУАТТЫ ӨМІР СҮРУДІҢ НЕГІЗГІ

**Бекежанов Максат Газизович,
Джунисов Дархан Берикович,**

Мойлауов Ануар Абдул-Азизович,

*Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының Ғылыми-тәжірибелік
дене шынықтыру орталығының аға әдіскерлері*

Әрбір адамның адами болмысының қалыптасуы өзінің еркінде екендігін кез-келген пенде мойындамайды. Әуелгі байлық денсаулық деген қағиданы да есте сақтай бермейміз. Өз бақытың - өз қолыңда дегендей – ақ, мектеп қабырғасынан бастап адамның жан-жақты қалыптасу жүйесінің негізі жасалады.

Елбасы - салауатты өмір салтын ынталандыру әрқайсымыздың дене тәрбиесімен айналысуымызға, дұрыс тамақтануымызға, есірткі, темекі мен (ішімдікті) тұтынуды қойып, тазалық пен тәртіп және санитария шараларын сақтауымызға бағытталған.

Салауатты өмір сүрудің негізгі принципі еш ауруға шалдықпай, дертке жеткізбесі – ақ, алдын - ала жалпы денсаулық көзін ашу. Баяғыда Лұқпан Хакімнен «Өмірде байлық қымбат пе жоқ, даңқ қымбат па?» деп сұраған екен. Ол біраз ойланып тұрып, байлықта, даңқ та адамды бақытты ете алмайды. Біле білсеңдер, ауру ханнан дені сау қайыршы бақытты. Ал бақыт дегеніміз не? Әрбір адам өзінің күш жігерін халқына, өз еліне ұрпақ тәрбиесіне жұмсап, ақылды, парасатты, және денсаулығы зор болса ғана бақытты” деген екен.

Бақытты адам өзінің жұмысқа деген ынтасын, санасын рухани байлығын өмір бойы дамытып еңбекке араласады. Тек қана дені сау адам өзінің ой- өрісін кеңінен кеңейтіп, өмірдегі мақсатына жетеді. Сондықтан әрбір адамның денсаулығының мықты болуы да өз қолында. Міне, денсаулықтың принципі де осында. Ешкімнің денсаулығына ешкім көмектеспейді.

Салауатты өмір сүру үшін тіршіліктің күресі тек қана ағзаның биологиялық өзгерістері ғана емес сонымен қатар әлеуметтік маңызы зор құбылыс. Бұл күрес адам баласына туған күнінен бастап өмір бойы тоқталмай, оның тіршілік қабілетін жоғалтпай, жасының ерекшелігіне қарай қызмет етеді. Бұл құбылыстың барлығын ағзаның орталық жүйке жүйесінің, ең негізгі реттеуші бөлігі – мидың адам өмірінде атқаратын қызметі тіршіліктің негізгі көзі.

Болашақ студент жастарды салауатты өмір сүруге тәрбиелер, олардың яғни біздердің мәселелерін дұрыс шешуге тәрбие және оқыту теориясы тәжірибесіне аса көңіл бөлінеді. Тәрбие адамзат қоғамында ғана болатын қоғамдық құбылыс, адамдардың күнделікті тіршілігіндегі саналы әрекеті.

Сондықтан да жастардың рухани қабілетінің салауаттылық жолын жөнге келтіріп, сонымен бірге дененің саулығынан да хабардар ету міндеті тұр. Салауатты өмір дегеніміз – тек қана тән саулығы деп түсінбегеніміз жөн. Ол адамгершіліктің асыл қасиеттерін сақтай білудің тәсілі.

Демек айтайын деп отырған мәселем ұлттың болашағы – студент жастар қауымының денсаулығы. Ұлттың болмысын сақтайтын болашақтың тұтқасын ұстайтын ұрпақ бүгінгі ұрпақ яғни студенттер ертеңгі ұлттың зиялысы. Бүгінгі оқушы ертең студент болатынын ескерсек, олардың денсаулығына қатысты іс- шараларының ешқашан да сын көтермейтіндігін дәлелдеуді қажет етпейтін сияқты.

Иә, мемлекет тарапынан қолданып отырған саясат, алдағы күнде әркімнің жеке басының денсаулығын сақтауды өзінің жауапшылығына жүктегеніне әлі де болса халық

бұқарасы мойын ұсына қойған жоқ. Ендеше, осы аталған мәселелердің барлығы сайып келгенде, ең әуелі студент қауымның салауатты өмір сүрудің негізгі принципі-адам организмі дұрыс дамып жетілу үшін уақытында дұрыс тамақтану керек екендігі ғылыми анықтаманы керек етпейді.

Дегенмен де, бүгінгі студенттердің материалдық жағдайы қалай десек те сын көтермейді. Мұны мойындауымыз керек. Осылайша күнкөрісті салдарынан студенттер арасында ұрлық – қарлық, тонаушылық, жезөкшелік т.б. құбылыстадың күн өткен сайын көбеюін кімнен көреміз.

Бүгінгі таңда студент жастардың арасында өте-мөте қауіпті дерт – кеңінен етек жайып бара жатқан нашақорлық, шылым, ішімдіктерді қолдану бақылаусыз қалып барады. Бұл жастардың тіршілігіне қарап нашақордан – нашақор туады, арақкештен – арақкеш туа ма деп те ойлай қаласың. Барын айт та жазып айт, жақсысын айтайық деп бір құдайға жүгінсек, дәл бүгінгі студент-жастардың анадан әлі де пәк туды деуге негіз жоқ сияқты. Еркек кіндікті қойдың ішеді дейік, тарылды дейік. Ең өкініштісі, студент – қыздарымыздың бір-екеуі болса кәнекей, жаппай ауыздарын ауыздары шылым шегуден босамайды. Ал шылым тартқандардың ішімдік ішулері шектеулі деп тағы айта алмаймыз.

Біз болашаққа таза жүрекпен қарап, жат қылықтардан аулақ болуымыз керек деп ойлаймын. Өйткені, қазір көп ересек адамдар жаман әдеттерден арыла алмайды. Соларға қарап жасөспірімдер үлгі алады. Біздің сана сезіміміз жетілгенде қайсы жаман, қайсы жақсы екенін білеміз. Егер біз жаман әдеттерден аулақ болсақ, онда бізден кішкентайлар үлгі алып, осындай әдеттерден аулақ болады.

Енді ғана бүршік жарып, қызғалдақтай құлпырған өзімізді гүлге теңеймін. Сол гүлдердің жайқалып өсуі үшін не қажет, не зиян, не істеу керек?

Осындай сауалдарға өз пікірімді былайша қосып отырмын. Мәселен, гүл. Егер гүлді суармасаң, ол солады. Адам сол сияқты. Адамды бұзатын жаман әдеттер: темекі, насыбай, арақ, есірткі.

Темекі өкпеге зиян. Оны тартқанда адамның аузына түтін кіріп, түтіні өкпесінің тесіктерінде тұрып қалып, темекі түтінінің күйесі адамның өңешіне жиналып, адам нашар дем алатын болады. Насыбайдан адамның басы айналады, көзінің алды қарауытып, асқазанында бөріткен пайда болады. Арақты ішсең, бауырды ірітіп жібереді. Бауыр ұйып тұрған қан.

Анаша –миды кептіреді, адамды есінен тандырып, не істегенін білмейтін халге жеткізеді.

Есірткі тамыр арқылы жібереді, ол бірден жүйкеге әсер етеді. Басты айналдырады, өзі бәрінен де күшті болып, көзіне көрінгенге тиісіп, өлтіруге дейін барады.

Міне, осындай жаман әдеттерден аулақ болсақ, болашақта деніміз сау, салауатты азаматы болып, қоғамымыздың бір – бір кірпіші қаланырамыз сөзсіз. Мен достарымды осындай жаман әдеттерден аулақ болуға, білімімізді одан әрі жетілдіре беруге шақырамын, өйткені біз – болашақтың гүліміз.

Бұл өмірде не керек? Дұрыс сөйлеп, дұрыс жүру керек. Ішімдік ішпей, шылым шекпей, Денемізді шынықтыру керек.

Қоллданылған әдебиеттер

Ә.С. Әділханов, К.А. Жаңабердиева, Қ. Қайым Салауаттану терминологиялық түсіндірме сөздік, Алматы кітап 2002.

Ж.Ж. Жатқанбаев Валеология, Алматы 2003.

Г.М. Куколевский Здоровье и физическая культура. Москва «Медицина» 1979.

А.А. Гужаловский «Сегодня и каждый день», Москва, ФиС, 1983.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР – ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ

Н.Б. Мамиев,

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, дене тәрбиесі кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР еңбегі сіңген жаттықтырушысы, Астана қаласы

Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті, Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы

Аннотация. Бұл мақалада ұлттық ойындардың педагогикалық тәрбиелік мәні мен болашақ ұрпаққа тәрбие құралы ретінде беретін әсерінің маңыздылығы қарастырылған.

Кілт сөздер: Дене шынықтыру, ұлттық ойындар, ұрпақ тәрбиесі, педагогика.

Зерттеудің өзектілігі. Бүгінгі таңда ұлттық ойындарды педагогика саласында, оның ішінде тәрбие құралы ретінде кеңінен пайдалану заман талабы және мектеп бағдарламасының негізгі талаптарының бірі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты – ұлттық ойындарды кеңінен насихаттап, дене шынықтыру жүйесіне қолдану және оның пайдалы жақтарын насихаттау.

Қазақ халқының ұлттық ойындары алуан түрлі, сан қырлы, мазмұнға бай, адам баласының сәбилік шағынан бастап, бүкіл өмірін тұтас қамтуға негізделіп жасалған. Бұл мемлекеттік тәрбие беру мекемелері мен халық жасаған, барлық мәдени іс-әрекеттерді өз бойына жинақтап, халыққа білім және тәрбие беру мәселесін шешудің құралы қызметін атқарады. Өйткені ұлттық ойындар балалардың жас ерекшеліктеріне олайластырып жасалған. Баланың сәби шағынан бастап ер жетіп, азамат санатына қосылғанға дейінгі өмірін қамтып қана қоймайды, адамның бүкіл өмір бойғы жан серігіне айналады. Атап айтқанда, дүниеге жаңа келген нәрестеден бастап, ер жеткенге дейін ойын арқылы тәрбие алады. Жігіттік шағында

байсалды ұлттық ойындарына қатынасып, жарыс аренасына шығады. Одан кейінгі жігіт ағасы жасында ойынды ұйымдастырушының рөлін атқарады. Келесі кезеңде сол халық дәстүріне өз ұрпағын тәрбиелеуші, баулушы, ақылшы-кеңесші ретінде де, сондай-ақ көрермен ретінде де қатынасады. Қай халықтың болмасын ұлттық ойындарына тән негізгі ортақ қасиет – дидактикалық негізгі, көздейтін мақсаты жас ұрпақты өз ортасының салт-санасы, әдет-ғұрыпы мен дәстүріне сай, психологиялық ерекшеліктеріне байланысты білім беріп тәрбиелеу. Олай болса, әр ұлттық ойындардың бойында педагогикалық әлеуметтік негіз бар.

Ұлттық ойындардың әрқайсысына тән қасиет, көздейтін негізгі мақсат – адамға әсер ету, оған қоршаған орта туралы мағұлмат беріп, дүниетаным көзқарасын өсіріп қалыптастыру. Әр ұлттық ойынының бойына адамды білімге, білуге, үйренуге, өмірді танып білуге деген ынтаны оятатын, ұжымға деген ынтымақ, жолдасқа деген ілтипат, сыйластық, тіл табысу, басқалармен санаса білу т.б. өмірге аса қажетті адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру секілді дидактикалық негіз, тұтас педагогикалық үрдіс, іргелі идея бар.

Осы күнге дейін біреулер ойын десе, күлкіні, жеңіл-желпі көңіл көтеруді көз алдына елестетеді. Дәл осылай ойлағанның өзінде де ойын өз дегеніне жетіп, әлеуметтік–педагогикалық бір мақсатты көздеп, тәрбие құралы қызыметін атқратыны анық.

Кеңес одағы құлап, тотаритарлық құрылыстың ыдырауына байланысты, еліміздің еркіндік алауы, ел өмірінің барлық саласына айтарлықтай жаңалықтар әкелді. Ендігі жерде өткен өміріміз бен өнерімізге жаңаша қарап, ұрпақ тәрбиесін халқымыздың ежелгі арманы болып келген, өз халқының мүддесіне сай қайта құруға мүмкіншілік туды. Бүгінде оқу орындарының алдында тұрған негізгі мақсат – заманымызға сай ұлттық мүддені көздейтін, отанын сүйе білетін, қазақстандық патриотизмді жастар бойына сіңіріп, оны өмірдің өзі талап етіп отырғандай күн тәртібіне қою. Яки, ойынды оқу-тәрбие жұмысының негізгі идеялық арқауына айналдыру міндеті тұр. Бұл міндетті орындаудағы әлеуметтік-педагогикалық идеяларды іс жүзіне асыруда негізгі көмекші болатын ұлттық ойындар екендігі анық.

Алайда, көптеген авторлар өз зерттеулерінде, ойынды халық педагогикасының бір саласы ретінде ала отырып, оны тек тәрбие құралы ретінде ғана қарастыруды өздерінің басты міндеттері ретінде көрсететіндіктерін айта отыруды жөн көрдік. Ұлттық ойындарды, жалпы ойын атаулыны, тек тәрбие құралы ретінде бөліп алып қарау, біржақтылықты апарып соғатынын ескерген жөн деп білеміз.

Ғылыми жүйе ағымында бірінші рет дене шынықтырудың халықтық тәсілі – қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын М.Гуннердің еңбегінен кездестірдік, ол қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын мынандай белгілер бойынша жіктеді: жалпы сипаттағы ойындар; қарсыласу және күрес элементтері бар ойындар; ашық алаңдағы ойындар; демалыс ойындары; ат-спорт ойындары; аттракцион ойындары. Мұндай ұсынысты автор ұлттық қозғалмалы ойындарының жалпы ережесі негізінде ұсынады. М.Гуннер қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындары мен спорт ойындары арасына шекара қоймай береді.

Б. Т.Төтенаев Қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын қазақ халқының рухани өміріндегі жас ерекшеліктері ойындарына көп көңіл бөле қарастырады. Автор қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын екі үлкен топқа бөледі:

тұрмыс-салт негізінде пайда болған ойындар;
жастар және қозғалмалы ойындар.

Біріншінің құрамын келесі топтарға бөледі:

А) мерекелік ойындар;

Б) қазақша күрес.

Бұл топқа халықтың тұрмысқа және жерге байланысты ойындары кіреді.

Екіншінің құрамына келесі топтар кіреді:

А) 1 жастағы сәбилер ойыны;

Б) балаларды өмірге қалыптастыратын әр түрлі ойыншықтармен ойнау ойындары;

В) халықтық тәсілдерді пайдаланып ойналатын ойындар;

Г) жануарларға еліктеу қимыл ойындары;

Д) материалды заттарды пайдаланып ойналатын ойындар;

Ж) құрал-жабдықтармен ойналатын ойындар

З) қозғалмалы ойындар.

Жалпы білім беретін мектеп тәрбиесінде қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын пайдалану мәселесі теориясын зерттеп,

Т.Б. Бекбатшаев өзінің диссертациялық жұмысында қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын 10 топқа жіктейді:

ойыншықтарға байланысты ойындар;

лақтыру, жүгіру және секіру элементтері бар ойындар;

күрес және қарсыласу ойындары;

көзін байлап ойналатын ойындар;

ашық даладағы ойындар;

судағы ойындар;

әскери-қолданбалы бағыттағы ойындар;

үстел үстіндегі ойындар;

ат спорты ойындары;

аттракцион ойындары.

Бекбатшаевтың ойындарды жіктеуі Гуннердің жіктеуімен ұқсас екенін байқау қиын емес.

Е.С. Сағындыков қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын математика, ана тілі сабақтарында пайдалану мәселесін зерттей отырып, сыныптан тыс және оқудан тыс тәрбие жұмысында қолданылған ойындардың сипаты мен мазмұны жағынан жан-жақты болатынын айтады. Автор қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын үш топқа бөледі:

А) ойын-сауық ойындары;

Б) дене шынықтыру-спорт ойындары;

В) ойлау қабілетін дамытушы ойындар.

Қазіргі педагогикалық үрдістің дене тәрбиесіне қазақтың қозғалмалы ойындарын енгізу жағдайын қарастырған Ж.М. Төлегенов қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын [1] алты блокқа бөліп қарастыруды ұсынады:

жылдамдықты, ептілікті және қозғалыс координациясын дамытуға бағытталған ойындар;

күшті, төзімділікті дамытуға бағытталған ойындар;

қимыл реакциясын және назарды тәрбиелеуші ойындар;

лақтыру қимылын дамытушы ойындар;
ұжымдық сезімге тәрбиелеуші ойындар;
негізгі қозғалыс қасиетін кешенді дамытушы ойындар.

Ж.М. Төлегеновтің негізгі қағидасы — дене қасиетін дамытуға арналған ойындарды жіктеуі. Сонымен бірге, 6-блоктағы негізгі қимыл қасиетін кешенді дамытумен топталатын ойындарды барлық блоктардың ойындарымен үйлестіруге болады. Қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын бөлу кезіндегі мұндай әмбебаптық біздің көзқарасымызша нақты ойындарды білу үшін жіктеуге жақындықты талап етеді. Қазақтың қозғалмалы ойындарын жіктеу мәселесімен айналысатын авторлардың әр ойындарын түрлі ұсыныстарынан олардың пайдалану деңгейінің кең екенін байқаймыз. Жүйелеу сипатына көптеген факторлар әсер етеді, мысалы, сабақтың жағдайы, пайдалану мақсаттары, ойнаушылардың дайындығының деңгейі және т.б. Ойындардың психологиялық сипаты да әсер етеді. Бұл дегеніміз, әр түрлілігі мен аясының кеңдігінен жалпыға бірдей ойын жіктеуін беру мүмкін емес. Әр түрлі қазақтың ұлттық қозғалмалы ойындарын жіктеумен айналысатын авторлардың ұсыныстарын бағалауға болады.

Оқу-тәрбие жұмысын өткізуде жақсы нәтижеге, олардың ойынша, ойды нақты топтау жағдайында ғана жетуге болады. Т.Ш. Қуанышов өзінің өткізген зерттеу жұмыстарының нәтижесін қорытындылай келіп, ойындардың классификациясын құрды:

- ойнаушыларды ұйымдастыру (топтық және топқа бөлмей);
- қимылдың ерекше түрі (секіру, лақтыру, затпен қимыл, күшпен қарсыласу, жүгіру, кешенді қимыл);
- дене қасиетінің ерекше пайда болу (төзімділік, жылдамдық, ептілік, икемділік, күш);
- координацияның ерекше түрі (қол, аяқ);
- физиологиялық жүктеме (үлкен, орташа, кіші).

Біздің пікірімізше, ұлттық ойындар — кешендік тәрбиенің тұтас ала отырып, біз педагогикалық үрдістің таптырмайтын құралы. Осы идеяларды басшылыққа ала отырып, зерттеулерімізді сабақтары барысында ұлттық ойындарын ана тілі, математика дидактикалық материал ретінде ұсындық. Оны нақты ойындары қазақ тілі, математика пәндерінде материалдармен бекіттік. Атап айтқанда, пайдалануды нақты және кластан тыс тәрбие жұмыстарында: сабақ аралық үзілістерде, ертеңгіліктер мен кештерде және ұзартылған күн топтарында пайдаланудың жолдарын көрсеткенбіз.

Мұны айтуымыздың себебі: біздің осы жұмыстарымыздың байыбына бармаған зерттеушілер, өз ойларына өздері иланғыш, ұлттық ойындарды шынықтыру сабақтарында пайдалану туралы ғана сөз етіп келеді. Қарапайым көзбен қарағанда, ойын деген атынан көрініп тұрғандай, ол дене шынықтыру пәніне көбірек жанасатыны белгілі. Алайда, ұлы жазушы Мұхтар Әуезов айтқандай, ойынның өзінше бір ерекше мағыналары болған. Олай болса, барлық ұлттардың ойындарын бір үлгіге салып пішуге болмайды. Оның өмірге келуі әр халықтың өзіндік әлеуметтік-экономикалық ерекшелігіне, түсінігіне, материалдық мүмкіншілігі мен наным-сеніміне байланысты. Ұлттық ойындар — адамның дене, ақыл-ой, адамгершілік қасиеттерінің шындалып өсуіне жан-жақты әсер ететін әмбебап құрал. Ол өзін-өзі тәрбиелеп, өзіне-өзі білім берудің бүгінгі біртұтас педагогикалық талаптарға сай келетін дидактикалық негіздегі педагогикалық-әлеуметтік ахуалды байыта түсетін оқу-тәрбие құралы.

Ұлттық ойындардың бойында тұтас педагогикалық үрдістің негіздері бар. Тұтас педагогикалық үрдістің құрамына – оқу, оқыту, білім беру, тәрбие, дамыта оқыту, дамыта тәрбиелеу үрдісінің табиғи бірлігі жатады. Ал ұлттық ойындардың бойына ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық, еңбек, дене тәрбиесінің негіздері сіңген. Сондықтан ұлттық ойындардың әлеуметтік-педагогикалық негіздерін сөз еткенде, оның дидактикалық негіздері туралы сөз айтпай кетуге болмайды.

Педагогиканың негізгі ұғымдары – оқу, оқыту, тәрбиенің негізгі мақсаты – дамыту. Баланың дамуы – күрделі қайшылықтары бар ішкі және сыртқы факторлардан тұрады. Олар тұқым қуалаушылық, орта және тәрбие. Педагогикалық үрдістің нәтижелі болуы оның ішкі (тұқым қуалаушылық) қозғаушы күштеріне байланысты. Қозғаушы күш деп қойылатын талаптар мен оларды орындауда оқушылардың мүмкіншілігі арақатынасындағы қайшылықты айтады. Егер қойылатын талап оқушылардың мүмкіншілігіне, яғни даму дәрежесіне сай келсе, онда қайшылық даму үрдісінің көзіне айналады. Орта мен тәрбие бір-бірімен байланысып, ұштасып жататын, адам өміріне ықпал жасайтын сыртқы әсерлерді құрайды. Адамға сырттай әсер ететін сан алуан құбылыстардың жиынтығын, әдетте, орта деп түсіндіреді. Орта көбінесе адамға стихиялық (санасыз) түрде әсер етіп, ішкі сезімді оятады. Сыртқы әсерлерді қабылдау қабілетіне қарай жеке бастық дара психологиялық ерекшеліктермен қалыптасады. Адамға сырттай болатын маңызды да анықтаушы ықпал – әлеуметтік ортаның ықпалы болып табылады. Әлеуметтік ортасыз, адаммен араласпайынша, адам өздігінен тәжірибе жинақтап, білімді адам бола алмайды. Адам дегеніміз – қоғамдық қатынастардың жиынтығы деп айтудың негізі осыдан болса керек. Ұлттық ойындары балаларды әлеуметтік-педагогикалық негізде бір-бірімен араластырып, тәжірибе, білім ауыстыру мен қарым-қатынас, тіл табысу, еңбек үрдісіне, басқа да іс-әрекет түрлеріне әзірлеуге айтарлықтай әсер етеді. Адамға сырттай әсер ететін әсердің үшінші түрі – тәрбие. Ортаның ықпалынан оның айырмашылығы – адам бойына, оның дамуына сырттан жасалатын ықпалдың белгілі бір мақсатқа сай, саналы және ұйымдасқан түрде жасалатындығы. Оқу-тәрбие жұмысында ұлттық ойындарын саналы түрде пайдаланудың нәтижесінде – сабақтың мазмұнын байытып, оқушының білім алу мен білуге деген ынтасын арттырып, дүниетанымын кеңейту, өмірге құштарлығын күшейту мақсаты көзделеді.

Педагогикалық үрдістің нәтижелі болуы оның ішкі қозғаушы күшіне байланысты. Қозғаушы күш деп қойылатын талаптар мен оларды орындаудағы жеке оқушылардың ішкі-жеке бастық мүмкіншілігі арасындағы қайшылықты айтады. Егер қойылатын талап оқушылардың мүмкіншілігіне, яғни даму дәрежесіне сай келсе, онда қайшылық даму үрдісінің көзіне айналады. Осы қайшылықтарды оқушы мүддесіне қарай орайластыру, оның жеке бас мүдделеріне сай шешіліп, адамды алға жетелейтін оқушының өзіне деген сенімін шыңдап, өмірге құштарлығын арттыратын, ұлттық ойындардың адам бойына дарытатын қасиеттері аз емес. Атап айтқанда, моральдық қасиеттер: сапалық қасиеттер, физиологиялық қасиеттер секілді одан әрі бөлшектеліп кете баратын неше алуан, адамшылыққа тән қасиеттерді адам бойына дарытып, үнемі ілгері жетелей түседі.

Дидактикалық материалдар ретінде пайдалану бірыңғай ойын сабақтарын өткізу деген сөз емес. Оны тиімді пайдаланудың жолдары бар. Ол сабақтың тиімділігін арттырып, оқушылардың сабақтың әр кезеңінде сергектікпен жұмыс істеу қабілетін сақтауға мүмкіндік

береді. Ойын – адам баласының алғашқы және саналы әрекеті. Кейін табиғат құбылыстарын игеруіне байланысты, адам баласының сан жағынан өсіп, көбеюіне қарай тұрмыс, күнкөріс әрекеті еңбек етіп, өз өмірін сақтап қалу қамын жасауға келді, оны өз тұрмысын жеңілдету ол үшін тамақ тауып жан сақтау қам-қарекетіне мәжбүр етті. Өмірдің осы қайшылықтарын ойлауға, оны шешуге талпыныс жасауға, ойлылыққа жетеледі. Осыдан келіп саналы әрекет күрделене түсті. Еңбектен бос кезінде ол әрекетсіз отырмайтын болды. Еңбек пен ойын әрекеті адам баласын саналылыққа жетеледі. Әрбір ру, тайпаның өзінің сүйіп ойнайтын, қайталап ойнайтын тұрмыс-салт ойындары қалыптасты. Ол кейін ру, тайпалар өсіп, халыққа, одан кейін ұлтқа ұласып өскенде халық пен ұлтты бір-бірінен ерекшелік түсетін ұлттық ойынға ұласты. Адам баласының қоғамдасқан алғашқы дәуірінде ұлттық ойындар әмбебаптық рөл атқарды. Оның диапазоны, қолданылу әрекеті кең болды. Ұлттық ойындар сан салаға бөлініп, адам баласын ойлылыққа, саналылыққа бастады. Дене жаттықтыру, дене шынықтыру, денсаулық кепілі, салауатты өмір тек ойын арқылы іске асты.

Ұлттық ойын – руларды, тайпаларды, халықты, одан бергі жерде тұтас бір ұлтты өмірге әкеліп, оны ұлт ретінде шыңдап, өзіндік ерекшелік, ұлттық сапа, ұлтқа тән әдет-ғұрып дәстүр жасаушы, бүкіл ұлтқа тән ашық мектепке айналды. менсінбей қарайтын болды. Алайда шындықтан қашып құтыла алмайсың. Қандай бүркегенмен күннің нұрын жауып қою мүмкін еместігіндей, ұлттық ойындардың адам баласының өркениетті өскелең өмірге бастап, оны аяғынан тік тұрғызған, тілін шығарып, абстракциялық ойлау қисынды ой-толғамдарына, дүниетанымындағы философиялық ой жүйелерінің күрделі категорияларын сатылап меңгеруге дейін, әлемді барлап, ғарышты зерттеу, жер тартылысынан босанып шығу, әлем кеңістігін шарлау, одан ойлаудың жоғарғы сатысына жеткен тіршілік иесін табу т.б. құбылыстардың түп атасы осы қарапайым ұлттық ойыннан туындайды. Ұлттың негізгі ерекшелігі оны басқаларға ұлт ретінде танытатын тілі десек, бала сол тіл негізін ойын үстінде меңгеріп, үйреніп, ілгері дамытады. Әдет-ғұрып, салт-сана, дәстүр ұлтты өзінше көркейтіп, басқалардан ерекшелеп көрсететін құбылыс десек, соның бәрі балаға жастайынан беріледі. Оны бала ойын үстінде қабылдап, ұжымдық өмірдің алғашқы сабағын алады. Бала бойында ділді (менталитетті) қалыптастыратын да ұлттық ойындар. Ол бұған кіріп, бүкіл өміріне негіз қалайды. Салада күнбе-күнгі өмір барысында көзге көрінбей, бала бойына біртіндеп ұлттық ойындардың бойындағы осы қасиеттері бүгінгі егемен елдің өз ерекшелігін айқындап беретін, тілін, ділін айқындайтын өткен тарихынан хабар беріп, ойлау жүйелерінің ұлттық логикалық негіздерін қалайтын, денсаулығын оңдап, салауатты өмір салтын мұра тұтқан жан-жақты дамыған дара тұлғаларды қалыптастыратын адам өмірінің даму барысында басқа да тәрбие құралдарымен астаса отырып, бүгінгі егемен елдің белсенді азаматтарын тәрбиелеуге өз үлестерін қосатын нәрменді құрал. Кеңес дәуірінің көрнекті педагогі, бүкіл өмірін жастар тәрбиесіне арнаған, тәлімгерлік істің майталманы, педагогикалық-әдіснамалық іс-әрекетке, ойынның оқу-тәрбиедегі мүмкіншіліктерін өз тәжірибесі арқылы зерттеп дәлелдеген В.А.Сухомлинский сөзімен айтқанда: «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы да жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті, сол арқылы баланың рухани сезімі жасампаз өмірмен ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады. Ойын дегеніміз ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты». Бұл ойын қасиетін өте дәлділікпен жеткізе айтқан пікір деп білеміз. Ұлттық ойындарды зерттеп,

тәжірибеде қолданып, ғылыми еңбектер жазуымыздың барысында, біздің ұлттық ойындарға деген көзқарасымызды айқындап, адам баласының адам тәрбиесіне арнайы жасаған дүниелерінің ішінде, оның көп қырлы, жан-жақты, алуан салалы тәрбие құралы екендігіне көзімізді жеткіздік.

Қорытынды: ойын егеменді елдің жас ұрпағын дара тұлға етіп, денсаулығын мықты, салауатты өмір салтына бағдарлай тәрбиелеуде бүгінгі талапқа сай мектептегі тұтас педагогикалық үрдісті жетілдіре түсудің дидактикалық әдісі қызметін атқарары сөзсіз. Ұлттық ойындардың тәрбиелік негіздерін бір сөзбен айтып жеткізуге болмайтын, күрделі іс-әрекеттердің басын құрайды. Ұлттық ойындардың жастарға берер тәрбиелік негіздерін, олардың тәжірибедегі қолдану мүмкіншілігінің пайдалы салмағын ескере отырып, былайша топтастырмақпыз. Атап айтқанда: Ақыл-ой тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі, дене тәрбиесі, дене саламаттылығы тәрбиесі, салауатты өмір салты тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, эстетикалық және өнер тәрбиесі, патриоттық тәрбие, интернационалдық тәрбие т.б. Бұлардың мектептегі тұтас педагогикалық үрдісті, жеке дара тұлғаны, салауатты өмір салтына бағыттайтын, жастар бойына білім, білік, дағды, іскерлік қасиеттерді дарытатын оқу орындарындағы басқа да дидактикалық құралдармен астасып, ұштасып негізгі мақсатқа жетуге ықпал ететіні анық. Сонымен бірге, ұлттық ойындары мектептегі оқушылардың даралық тұлға ретінде қалыптасуына, олардың жеке басының жан-жақты өсіп өркендеуіне де айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тулегенов Ж.М. Использование казахских национальных подвижных игр на уроках физического воспитания //Вопросы профессионально-педагогической подготовкой специалистов по физической культуре в Казахстане, - Алма-Ата,1981.С-54-62.
2. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы,1994,144б.
3. «Қазақстан республикасының дене шынықтыру мен спорт саласын дамытудың 2023-2029-ж.ж. арналған мемлекеттік тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Үкіметінің Қаулысы № 251 28 наурыз 2023 ж. Астана.
4. Тойлыбаев Б.А. Бастауыш мектеп оқушыларына дене тәрбиесін беруде халықтық педагогика элементтерін пайдалану. П.ғ.к. дисс. Авторефераты. Алматы, 1995.23б.
5. Мамиев Н.Б., Асарбаев А.Қ. Дене тәрбиесі жүйесіндегі ұлттық ойындар (оқу құралы). Қостанай, 2003.175б.

**ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР ЖӘНЕ ОНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Абдыхайранов Нурбек Усенович

*Тараз қаласы, М.Мақатаев атындағы №14 орта мектебінің
«Дене шынықтыру» пәні педагогі, педагог-зерттеуші.*

Зияткерлік ұлттық ойындары және оны оқыту үдерісінде қолдану мүмкіндіктері тақырыбының өзектілігін бірнеше факторлармен негіздеуге болады, атап айтсақ:

- а) ұлттық мәдени мұраны сақтау және насихаттау;
- б) оқу үдерісін тиімді және қызықты ету;
- в) жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру;
- г) тілдік құзыреттілікті дамыту;
- д) рухани-адамгершілік тәрбие беру.

Осы факторлар оқу үдерісінде зияткерлік ұлттық ойындарды жан-жақты зерттеп, оқыту үдерісіне тиімді әдістермен енгізудің мүмкіндіктерін қарастырудың өзектілігін анықтайды.

Осыған байланысты біз өз зерттеуімізде түркі халқының зияткерлік ойындары және оны оқыту үдерісінде қолдану мүмкіндіктерін анықтауды *мақсат* еттік.

Зияткерлік ұлттық ойындары туралы әдебиеттерді, тарихи деректерді, этнографиялық материалдарды талдау және жинақтап, ойындардың ерекшеліктерін, мақсаттарын, ережелерін анықтауда талдау және жинақтау әдістері қолданылады.

Әртүрлі түркі халықтарының ойындарын салыстыру, олардың ортақ белгілері мен айырмашылықтары салыстырмалы-тарихи әдіс негізінде анықталады.

Осы әдістерді кешенді түрде қолдану арқылы түркі халықтарының зияткерлік ұлттық ойындарының оқыту үдерісіндегі рөлін жан-жақты зерттеуге және тиімді қолдану жолдарын анықтауға болады.

Ұлттық спорт түрлері – халықтың өмірімен бірге дамып келе жатқан мәдени жетістіктердің маңызды құрамдас бөлігі. Ұлттық ойындардың түрлерін, мазмұнын ерекшеліктерін көптеген зерттеушілер қарастырған.

Түркі халықтары ғасырлар бойы өздерінің мәдениеті мен дәстүрін сақтап қана қоймай, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп келеді. Солардың бірі – зияткерлік ойындар, яғни адамның ойлау қабілетін, логикасын, есте сақтауын және стратегиялық ойлауын дамытатын ойындар. Бұл ойындар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар танымдық және тәрбиелік маңызы зор құрал ретінде де маңызды.

Қазақтың ұлттық ойындарын зерттеген ғалымдарды бірнеше топқа бөлуге болады: этнографтар, фольклоршылар, педагогтар, тарихшылар және т.б.

Атап айтсақ: этнографтар:

- Шоқан Уәлиханов: Қазақ халқының тұрмыс-салты, әдет-ғұрыптары, ойындары туралы құнды деректер жинаған. Оның еңбектерінде қазақтың ұлттық ойындарының сипаттамасы, ережелері, қоғамдық мәні туралы мағлұматтар бар.

- Әлкей Марғұлан: Қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетін зерттеген көрнекті ғалым. Оның еңбектерінде ұлттық ойындардың түрлері, тарихы, әлеуметтік қызметі кеңінен қарастырылған.

Фольклоршылар:

- Сәбит Мұқанов: Қазақ фольклорын, соның ішінде балалар фольклорын зерттеген ғалым. Оның еңбектерінде ұлттық ойындарға байланысты жырлар, өлеңдер, мақал-мәтелдер жинақталған.

Педагогтар:

- Ыбырай Алтынсарин: Қазақ балаларына арналған тұңғыш оқулықтардың авторы. Ол ұлттық ойындардың балалардың тәрбиесіндегі маңызын атап өтіп, оларды оқу үдерісінде пайдалануды ұсынған.

Жазушылар:

Ақселеу Сейдімбек: Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәніне ерекше көңіл бөлген. Оның "Қазақтың ұлттық ойындары" атты еңбегінде ойындардың балалардың физикалық, ақыл-ой және рухани дамуына әсері қарастырылған.

Мұратбек Иманғазыұлы: Қазақтың ұлттық ойындары тақырыбында бірқатар ғылыми мақалалар жазған.

Қазақтың ұлттық ойындары жан-жақты қарастырылған еңбектің бірі Ә.Бүркітбаевтың «Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні» (1985) атты жинағы. Мұнда ұлт спорты түрлері мен ұлттық спорт ойындарының балалардың күнделікті өміріндегі алатын орны, тәрбиелік маңызы және ат спорты мен ұлттық ойындардың ережесі қарастырылған. М.Балғымбаевтың «Қазақтың ұлттық спорт ойыны түрлері» (Алматы, 1985) атты еңбегіндегі ат спортына қатысты бәйгеден бастап жорға жарыс, аударыспақ, жамбы ату, аламан бәйге, т.б. жарыс түрлеріне салыстырмалы талдау жасалады. Е.Сағындықовтың авторлығымен жазылған ғылыми монография «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісінде пайдалану» (Алматы, 1993) деп аталады.

Қазақтың ұлттық ойындарын зерттегендердің бұл тізімі әлі де толық емес, бірақ үлес қосқан кейбір ғалымдардың есімдері атап өтілді. Қазіргі таңда да бұл салада зерттеулер жалғасуда.

Соның ішінде қазақтың ұлттық қозғалыс ойындарын спорттық ойындардан ажыратып, алғаш рет бөліп қараған ғалым М.Гуннер қазақ ойындарына топтамалық жіктеу жасай отырып, ұлттық ойындарды оқу үрдісінде пайдалануға ұсыныс жасайды.

Түркі халықтарының дәстүрлі зияткерлік ойындары

Түркі халықтарының арасында кеңінен таралған бірнеше зияткерлік ойындарды атап өтуге болады [1,2]:

1.Тоғызқұмалақ – қазақ халқының ұлттық ойыны, логикалық және математикалық ойлау қабілетін дамытады.

«Тоғызқұмалақ» ойыны қазіргі кезде тек түрік тектес халықтарда ғана сақталып қалған. Қазақ, Қырғыз елдерінде республика деңгейінде ойналады. Оның түрік тектес халықтарда осы уақытқа дейін көнермей сақталып қалуында үлкен мән бар. Ол «мән» тоғызқұмалақ ойынының ережелері, түркі халықтарының наным-сенімдерінің негізінде жасалған. «Тоғызқұмалақ»- көшпенді өмір салтының айнасы. Ол - тірі тарих. Тарихты білу-тектілік. Бабаларымыз ұрпағымыз ақылды болсын, тектілік құрсын деп осы ойынды бізге аманат етіп қалдырған. «Тоғызқұмалақ» - ойынының ұлы тектілеріміз жасаған рухани негізі - оны әліде сан-ғасыр бойы қорғап, өзінің жұмбақтығымен, рухани құндылығымен көптеген халықтарды тамсандыра береді.

Дәл осы «Тоғызқұмалаққа» ұқсас бір ойын «Калах» ойыны жайлы «Наука и жизнь» журналы 1971 жылы 12 санында жазған еді. «Тоғызқұмалақ» пен Калахты ойындарының тақталарындағы отауларының екі қатар болып орналасуы, екі ойыншының қазандарының да

екі шетінде болуы бір-біріне мүлтіксіз ұқсайды. Тек «Калахта алты отауда, ал тоғызқұмалақта» тоғыз отау.

Екі ойында да солдан оңға қарай бір-бір құмалақтың отауларға тастапжүріп отырады. Екі ойында да көп құмалақ жинаған ойыншы ұтып шығады.

2. Мангала – түрік халықтарында кең таралған есептеу және стратегия құру дағдыларын жетілдіретін ойын.

3. Ортама– қырғыздардың дәстүрлі ойыны, шапшаңдық пен жылдам шешім қабылдауға үйретеді, көне түркі дәуірінен бастау алады.

4. Шатар – ортағасырлық шахмат түрі, бұл ойынның тамыры орта ғасырлардағы Орта Азия мен Таяу Шығысқа кетеді. Ойлау қабілетін жетілдіруге арналған.

5. Дүмпілдек – татар және башқұрт халықтарының ойыны, логикалық ойлауды қажет етеді.

Зияткерлік ойындар – оқушылардың білімін жетілдірудің тиімді тәсілдерінің бірі

Зерттеушілер дене шынықтыру деп аталатын дене тәрбиесінің оқушылардың интеллектуалдық белсенділігіне оң әсер ететінін анықтады [3, 4]. Дене шынықтыру жаттығулары, спорт түрлері, би және дене шынықтыру мен денсаулықты жақсартуға ықпал ететін басқа да дене жаттығуларын қамтитын іс-әрекеттердің кең ауқымын қамтиды. Дене тәрбиесінің оқушының интеллектуалдық дамуына қалай оң әсер ететіндігіне бірнеше дәлелдер келтіруге болады:

- Ми қызметін жақсарту. Осы саладағы ғалымдардың зерттеулері физикалық белсенділіктің интеллектуалдық өнімділікке қажетті ми қызметін жақсартуға көмектесетінін көрсетті [4].

Тұрақты физикалық белсенділік мидың жұмысын бірнеше жолмен жақсартады. Біріншіден, жаттығу мидың оңтайлы жұмыс істеуі үшін қажетті оттегі мен қоректік заттарды жеткізе отырып, миға қан ағымын арттырады. Бұл, өз кезегінде, нейрогенезге, жаңа ми жасушаларының өсуіне ықпал етеді, әсіресе гиппокампта, оқу және есте сақтаумен байланысты аймақ. Сонымен қатар, физикалық белсенділік көңіл-күйді жақсартатын, стрессті төмендететін және когнитивті функцияларды жақсартатын эндорфиндер мен дофамин сияқты нейротрансмиттерлердің шығарылуын ынталандырады.

Олар келесі бағыттарда қолданылуы мүмкін:

1. Математика және логика сабақтарында

- Тоғызқұмалақ және мангала ойындары арифметикалық амалдарды орындау дағдыларын жақсартады.

- Логикалық есептерді шешу қабілетін арттырады.

2. Тарих және мәдениет сабақтарында:

- оқушыларға түркі халықтарының тарихи және мәдени мұрасымен танысуға мүмкіндік береді.

- Ұлттық ойындар арқылы тарихи тұлғалар мен оқиғаларды зерттеу қызықты әрі тиімді болады.

3. Құндылықтар мен дағдыларды дамыту

- Ойындар арқылы оқушылар төзімділік, стратегиялық ойлау, әділдік және жауапкершілік сияқты маңызды дағдыларды меңгереді.

- Командалық ойындар ынтымақтастық пен көшбасшылық қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі.

Қорыта айтқанда, түркі халықтарының зияткерлік ойындары – тек қана ойын-сауық құралы емес, сонымен қатар оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамытуға ықпал ететін маңызды құрал. Білім беру жүйесінде бұл ойындарды тиімді пайдалану оқушылардың пәндік білімін жақсартуға, ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға және ойлау қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді. Сондықтан дәстүрлі зияткерлік ойындарды қазіргі заманғы білім беру процесіне енгізу – болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына жасалған маңызды қадам.

ТҮРІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК БЕСТЕМШЕ ОЙЫНЫ

Сумбаева Злиха Усеновна,

Түркістан облысы, Кентау қаласы

Дарын мектеп-интернаты дене шынықтыру мұғалімі

Аннотация. Үстел ойыны туралы не білеміз? Әрине, үстел ойыны дегенде ең алдымен еске түсетіні – ханталапай, шахмат, дойбы, тоғызқұмалақ. Бүгінде бүкіл әлемде үстел ойынының танымалдығы күн санап артуда. Осындай ерте заманда ата-бабаларымыз қой бағып жүргенде ойнаған «Бестемше» ұлттық ойыны туралы біреу білсе, екіншісі білмесі анық. Аталған ойын ми жұмысын дамытумен қатар жақсы қарым-қатынас орнатуға жәрдемдеседі. Бір қызығы, ойын адамға ережелерді есте сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, әділдікті ұмытпауға үйретеді. Бестемше ойынының ережесі екі адамның қатысуын талап етеді. Олар үнемі жақын қарым-қатынаста болып, ойыннан тәжірибе алмасады.

Кіріспе. Өкінішке орай, қазір біз уақытымызды жақындарымызбен не болмаса достарымызбен бірге үстелдің басына жиналып ұялы телефонға үңілумен өткізіп жатырмыз. Осындайда пайдасы мол «Бестемше» ойынын неге отбасымызда ойнамасқа? Сондықтан да балалар ата-бабамыз ұрпақтан-ұрпаққа қалдырған «Бестемше» зияткерлік ұлттық ойынын үйреніп, есепке жүйрік болайық. Осындай төрт мың ғасырлық тарихы бар ойынның жаңа үлгідегі тақтасын ойлап тапқана ұлттық ойындарды зерттеуші, ғалым Мақсат Шотаев пен Жандос Полатбеков сынды ағаларымызға алғысымыз шексіз. Сонымен қатар, аталған ғылыми мақалада бестемше ойынының тарихымен, ережесімен, ойын негіздерімен, ойындағы жүріс ерекшеліктерімен, тас сұрау және атсырау ережесімен және ойын нәтижесін есептеу жолдарын зерттедім.

Бестемше ойынының тарихы. Бестемше - әлемдік мәдениеттің озық үлгілері мен бой теңестіре алатын рухани ойын, қисындық ойлау өнері. Бұл өнердің басты қасиеті – адам санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Қазақ халқының ұрпақ

тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына осы ойынның өзі дәлел бола алады. Жасөспірімдердің дене күшінің мол болуымен қатар ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойлап тапқан. Бестемше ойынының тарихы 4 мың жылдық кезеңді қамтығанымен, нақты жазба деректерінің болмауы кесірінен ойынның хронологиялық кезеңдері бірізді емес. Ауыз әдебиеті үлгілері мен аңыз-эпсаналарда ғана тоғызқұмалақ туралы мәліметтер бар, бестемше туралы деректер жоқтың қасы. Ең алғашқы жазба әдебиет үлгісі ретінде Махмуд Қашғаридің Диани Луғатит-ат-турк шығармасын айтуға болады. Шығарма XI ғасырда жазылған. Осы еңбекте Бестемше ойынына ұқсас ойын – «Көшүрме» деген атпен ұшырайды. Бұл ойын осыдан 4 - 5 мың жылдар бұрын пайда болған деген деректер бар.

Ерте замандағы тастан қашалған қазақтың ұлттық ойыны.

Бірақ одан әрі дәуірде пайда болуы да мүмкін. Зерттеушілердің дерегіне үңілер болсақ, Бестемше ойынының қай уақытта пайда болғаны жайында нақты дерек көрсетілмеген. Кейбір деректерге сүйенер болсақ Бестемше ойынының тас тақта төрт мың жыл бұрын пайда болған. Қазақ халқының ұлттық ойыны бестемшені қырғыздар да, қарақалпақтар да, алтайлықтар да ойнайды. Алайда қазақтың «Бестемше» ойыны кемеліне келген және дамыған ойын. Себебі, бұл ойынды алғашында өрісте қойларын жусатып жіберген қойшылар ойнайтын болған. Жерден ұяшық немесе шұңқырлар қазып, қойдың құмалағымен, я болмаса кішкентай жұмыр тастармен ойналған. Олар бұл ойынды ойнау арқылы санауды үйренген. Осылайша қойшылар өрістегі малдарының санынан жаңылыспаған көрінеді.

Бестемше аталатын ойынның қазақ халқына барын іздеп тауып, ережесін қалпына келтірген зияткерлік ойындарды зерттеуші, ҚР еңбегі сіңірген жаттықтырушы, спорт шебері, математик Серікбай Тілеубаев екенін атаған абзал. Зияткерлік ойындарды зерттеушілер қазақтың бестемше және қырғыздың ұйымтуды ойындарының атауларында ерекшелік болғанымен, олардың тақта құрылысы ұқсас екендігін келтіреді. Сондай-ақ, зерттеуші Серік

Ерғали өз еңбегінде бестемше туралы нақты мәліметтер берген. Бестемше ойынын Түріктің Көшірме кітабында да қысқаша жазылған. Бестемше ұлттық ойынын ойнау үшін ағаштан қазандық етіп ойып жасаған көрінеді. Зерттеушілердің дерегіне сүйенсек бұл «Бестемше» ойынына ұқсас ойынның тақтасы болуы да мүмкін екен.

Бестемшенің басты маңызы – адамның ойлау жүйесін дамытады. Бестемше ойыны – математикалық есеп ойыны. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау – оның негізгі өзегі. Сондықтан бала ойынды үйрену барысында оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Бұл ойын балаға кез-келген салада болашақта керек болады. Өйткені, өмірде де келешекте алға қойған мақсаттар мен жоспарланған істерді алдын-ала ойлау – негізгі мәнге ие. Бұл ойын адамның ақыл-ойын дамытатын және қабілетін арттырып, ми қызметін жетілдіретін зияткерлік ойынның бірі болып табылады. Алғашқы кезде үш отау, бес отаулық шағын үлгілері болған болса, бүгіндері арнайы тақтасы бар классикалық ережелі спорттық ойын қатарына енгізілді. Тек ойын ғана емес, оның танымдық әрі тағылымдық тұрғыда да, сондай-ақ спорт, өнер, ғылым ретінде де маңызы зор.

Бестемше ойыны – математикалық есеп ойыны екенін зерттеушілерден бұрын дана қазақ халқы дәлелдеді. Ал, біздің зерттеуші ғалымдарымыз атадан, балаға мұра болып ашылмай тасада қалған осындай зияткерлік ойындарды зерттеп, ашып халыққа ұсынуда. Бестемше зияткерлік ойыны математикалық арифметика деуге де болады. Қазіргі таңда Бестемше ойынын тек біздің елімізде ғана емес өзге де мемлекеттерде ойнатылуда. Әлемнің 32-ден аса еліне таралып үлгерген зияткерліктік ойынды Манғолия, Қытай, Алтай, Түрік, Чехия, Ресей, Якутия және тағы да басқа елдер балабақша мен мектептерге әдістемелік сабақ ретінде енгізген. Өкінішке орай, ұлттық ойынымыз біздің елімізде кенжелеп қалған жайы бар. «Бестемше» зияткерлік ойынның тақтасының авторлары ҚР Еңбек сіңірген азаматы Мақсат Шотаев пен Бестемше және Тоғызқұмалақ ойындарының төрешісі Жандос Полатбеков. Осы ойынды 2015 жылдан бастап республикамыздың түпкір-түпкірінде насихаттауды қолға алып, жаңғыртып келеді. Әлемдік мәдениетінің озық үлгілері мен бой теңестіре алатын рухани ойын, қисындық ойлау өнерінің бірі. Балабақша мен мектептерде рухани жаңғыру аясында жаңа инновациялық технология негізінде «Бестемше» ойынын қолға алып отыр. Әрине, бұл қуантарлық жаңалық. Аталған ойынды Маңғыстау, Атырау, Ұлытау, Қызылорда, Талдықорған, Жамбыл, Шығыс Қазақстан, Түркістан облыстары мен Астана, Алматы, Шымкент қалалары көбірек насихаттауды қолға алып келеді. Бұл ойынды жаңғыртудың негізгі мақсаты - Қазақстан халқының рухани мәдени құндылықтарын сақтау мен арттыру болып табылады. Ежелде біздің ата-бабаларымыз «Бестемше» ойынының адам санасының қабілетін арттыруға мүмкіндік жасайтынын білген.

Бестемше ойынына зейін қойып ойнаған әрбір ойыншы тез арада үйреніп алады. Себебі, бұл ойын әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын үлгісі. Сонымен қатар, логикалық ойлау өнері болып табылады. Аталған өнердің басты қасиеттігінің бірі - баланың санасын жетілдіруге, ақыл-ойды кемелдендіруге ерекше күш салады. Сондай-ақ, бұл ойын адамның басындағы майда тамырлардың жұмыс жасауына және қан айналымының жақсаруына да үлкен септігін тигізеді. Ата-бабамыз бен түркі халықтарының ұрпақ тәрбиесіне үлкен жауапкершілікпен қарайтынына осы ойынның өзі дәлел бола алады десек артық айтқандығым емес.

Бестемше тақтасының жаңа нұсқасы

Бестемше ойынының тактикасына келер болсақ, бұл есеп ойынының бір түрі. Сондықтан да, отаудағы тастарды мақсатсыз жүре беруден сақ болған жөн. Ойланбай және жүріске мән бермеудің салдары жеңіліске алып келіп соғады. Сонымен қатар, ойынның сапасын төмендетеді. Ойынға міндетті түрде шығармашылық тұрғыдан қарау қажет. Ал, тактика дегеніміз – ойындағы қолданатын айла-тәсілдер. Бестемше ойынын алғаш қолға алған күннен бастап-ақ тактика қойып ойнауды дағдыға айналдырған жөн. «Бестемше» ойыншылардың алдына қоятын негізгі мақсаты – өз қазанына кем дегенде 26 тас жинау қажет. Сөйтіп, қарсыласынан басым екенін көрсетуі қажет. Бұл ойында екі қарсыластың бірдей ұтуы немес ұтылуы мүмкін емес. «Бестемше» ойынының ережесіне тоқталар болсақ - ойын арнайы тақтада екі бала арасында ойналады. Ойын тақтасында – 2 қазан, 10 отау, 50 құмалақ тастан тұрады. Ойын басында әр ойыншыға бір қазан, бес отауға бес-бестен тас салынған жиырма бес құмалақ тиесілі болады.

«Атсырау» ережесі. Ойын аяқталуға жақындаған сайын әр ойыншының отауларындағы шарлар таусыла бастайды. Әр шар ұтып алынған сайын жүріс мөлшері кеми береді. Сондықтан ойын соңында қарсыластардың бірінің отауларында жүріс жасай алмайтын жағдай да кездеседі.

Ойыншылардың бірінің отауларындағы шарды бірінші таусып алып, жүріссіз қалуы – атсырау деп аталады.

Бестемше ойынында «тас сұрау» ережесі. Бестемше ойынын ойнау барысында өзге ойындардан тағы бір ерекшелігі – ойын барысында тас сұрауға болады. Ойын аяқталуға жақындаған сайын әр ойыншының отауларындағы тастар да таусыла бастайды. Тастарды ұтып алған сайын құмалақтардың да мөлшері кеми береді. Осындай жағдайда, ойын соңында қарсыластардың бірінің отауларында жүріс жасай алмайтын жағдай да кездеседі.

Ойыншылардың бірінің отауларындағы тасты бірінші таусып алып, жүріссіз қалған ойыншы – «тас сұрау» ережесіне жүгіне алады. Тас сұрауға ұшыраған ойыншының қарсыласы мұндай жағдайда қосымша бір жүріс жасап, барлық тастарды өзінің қазанына салып алады.

Бестемше сөздігінің маңызы. Қазақтың ұлттық зияткерлік «Бестемше» ойынының тақтасын ойлап тапқан ойшыл азаматтарымыз Мақсат Шотаев пен Жандос Полатбеков ойын тақтасының дизайнын жасау барысында әрбір бөлігіне ерекше мән берген екен. «Бестемше»

тақтасы қазақтың кигіз үйі секілді. Кигіз үй секілді тақтаны ашсаңыз екі бөлікке бөлінген отаудан және құмалақ секілді тастардан тұратын арнайы тақта.

- «Құмалақ» ойында пайдаланатын арнайы дөңгек тастар.
- «Қазан» ұтып алған тастарды салатын шұңғыл.
- «Отау» бестемше тақтасындағы тас салынатын арнайы ұяшық.
- «Бастауыш» - ойында алғашқы жүретін ойыншы.
- «Қостауыш» бастаушыдан кейін жүретін ойыншы.
- «Тас сұрау» - ойын соңына қарай жүрістің таусылуы.
- «Тақ сандар» - екі санына қалдықпен бөлінетін сандар.
- «Жұп сандар» - екі санына қалдықсыз бөлінетін сандар.
- «Ашық отау» тақ санды тастары бар отау.
- «Жабық отау» жұп санды тастары бар отау.
- «Табысты жүріс» - ұтысқа ие болған жүріс.
- «Табыссыз немесе кезекті жүріс» - ұтысқа ие болмаған жүріс.

Түйін. Сөзімді түйіндей келер болсам, Бестемше ойыны Тоғызқұмалақ ойынының әліппесі болғанымен де, бұл екі ойынның өзіндік ерекшеліктері бар. Бестемше ойыны туралы айтар болсақ, бұл ойын тоғызқұмалақ ойынан бұрын пайда болған деген дерек те бар. Себебі, дана қазақ халқымыз ұлттық ойынды жас ерекшелігіне қарай ойластырған. Бестемше ойыны 5 жастан жоғары балалар қызығушылықпен ойнайды. Ойын 15-20 минутқа созылады. Он бес минутта бала зерікпейді. Тез әрі жылдам ойналған ойынды бала да қызығушылықпен ойнайды. Ал, тоғызқұмалақ ойынын бес жастан жоғары балаға ауыр тиеді. Себебі, тоғызқұмалақ ойынын бір сағаттан аса ойналады. Сондай-ақ, тоғыз отаудың 162 тасын санау да жас бала үшін оңай шаруа емес.

Қорытынды. Қазақ халқының ұлттық зияткерлік ойындарының бастысы да, үзіліссіз ойналып келген түрі де - бестемше. Бұл ойын ойнаушы талғамайды: бала да, жас та, кәрі де, ер бала да, қыз бала да ойнай береді. Бестемше ойыны 4 жасар баладан бастап егде жасты қамтыған көпшілік арасында ой спортының дағдысын қалыптастыруға болады. Алайда, тоғызқұмалақтың күрделілігі қанша дегенмен балдырғандардың ойлау жүйесіне салмақ салады.

Ойынның барынша қарапайым әрі тоғызқұмалаққа қарағанда тақтасы да мейлінше шағын, отау саны екі еседей аз болғандықтан, бұл ойынды тарату мен дамытудың мүмкіндігі де, маңызы да зор. Бестемше әсіресе, балабақшалар мен бастауыш сыныптарға кеңінен таратып ойнату арқылы баланың арифметикалық қабілетін ашып, зердесін шыңдауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Ойшылдар ойыны» 2021 жыл Кентау қаласы, авторлары Ж.Полатбеков, Р.Нарбек.
2. «Тоғызқұмалақты үйрету әдістемесі: оқу-әдістемелік құрал» Алматы 2020 жыл. Авторлары: А.Ш. Молдахметова Н.О. Байзақова Р.Ш. Молдахметова
3. «Қазақ энциклопедиясы» (87 бет)
4. «Дене шынықтыру» кітабы 4 сынып, Алматы «Атамұра» 2000ж

АСЫҚ ОЙЫНЫ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ЖАҢҒЫРУДА

Омарова Раушан Кудайбергеновна,

Түркістан облысы, Кентау қаласы

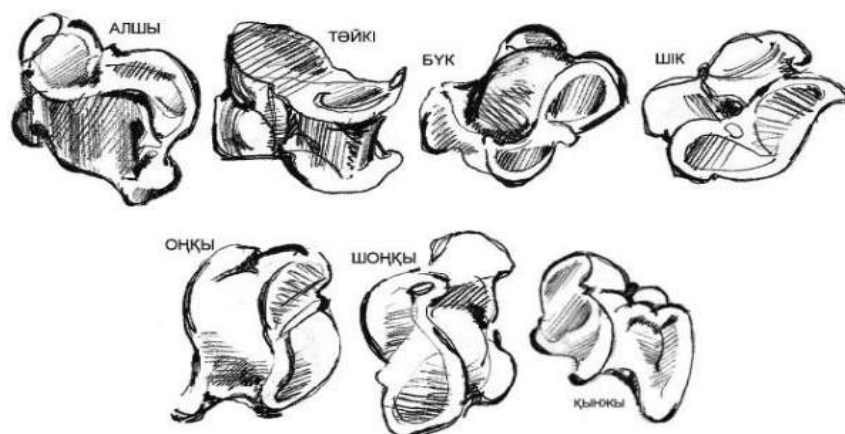
Дарын мектеп-интернаты дене шынықтыру мұғалімі

Аннотация. Мен өзімнің ғылыми мақаламда түркі және қазақ халқының арасында кеңінен таралған асық ойыны жайында зерттедім. Асық ойыны ерте заманнан келе жатқан ойынның бірі. Асық ойыны – қазақ халқының ежелден жалғасқан мұрасы екенін келер ұрпаққа үйреткеніміз абзал. Асық ойынның зертеушілердің дерегіне сүйенер болсақ, кемінде жеті мың жылдық тарихы бар. Кезінде отаршылдыққа тап болған қазақ халқын асық ойынан алшақтатқаны да белгілі. «Асық ойнаған азар, доп ойнаған тозар» деген мақалды алға тартушылар да болды. Дегенмен де, дана қазақ халқымыз баласы шаңырақ көрегеннен бастап асық жинаған. Себебі, отбасыма ат тізгінін ұстар, асық ойнар азамат келсін деген ырым болса керек. Ал егеменді ел болып, етегімізді кеңге жайғаннан кейін, ұлттық мәдениетіміз бен кенжелеп қалған ұлттық ойынның бірі ретінде асық ойынын қайта жаңғырттық. Қазіргі таңда, ұмыт болып кеткен асық ойындардың қайта жаңғыртуға мұрындық болып жүрген зиялы, өнертапқыш азаматтарымыз бен ҚР Асық федерациясы бар.

Өзімнің ғылыми мақаламда атадан, балаға мұра болып қалған асық ойынының бірнеше түрін ашуға тырыстым. Кіріспе бөлімде асық ойынының тарихына тоқталуды жөн санадым. «Асық» сөзі түрік тілдерінен шыққан және алғашқы мәні ретінде қойдың немесе ешкінің жілігінің ортаңғы бөлігіне орналасқан екі жілікті қосып ұстап тұратын кішкене сүйекті білдіреді. Этимологиялық тұрғыдан алғанда, «асық» сөзі – қазақ және басқа да түрік халықтарының тілдерінде ұзақ уақыт бойы қолданыста болып, өзінің түпкі мәнін сақтап келген. Қазақ жеріндегі көшпелі тайпалардың қай-қайсысы болмасын, қай кезеңде дамымасын олар тек өндірістік құралына пайдалануға жарамды тас, ағаш, сүйек тағы басқа табиғи заттар осы дәуірде қалыптасқан ұлт ойындарында қолданылады. Асық - қазақтың ерте заманнан келе жатқан ұлттық спорттық ойындарының бір түрі. Оны қазақтардан басқа қырғыздар, қарақалпақтар, алтайлықтар және соңғы кездері Түріктер де ойнады. Жолаушы адамның жолдан аман оралуына асық үйірген. Баласы ұл болса, бесігінің басына бөрінің асығын іледі. Бәле-жәледен аулақ, шымыр-қайратты болсын дегені. Қыз болса, бесігіне еліктің асығын тағады. Елік секілді сұлу, көрікті болып бойжетсін деп ырымдаға саяды. Келіні құрсақ көтергенде, атасы мен әжесі ырымдап асық жинайды. Онысы – ұл тілегені. Келінге көз тимесін, аман-есен босансын дегенге ырым болса керек. Асық ойынының ежелден келе жатқан ұлттық құндылығымыз екеніне дәлел көп. Әсіресе ауыз әдебиеті мен фольклорлық шығармаларда ол дәлел жеткілікті. Қарасаңыз, мақал-мәтел, қанатты сөздер, тақпақ, жұмбақ, жаңылтпаштарда, ауыз әдебиеті нұсқаларында асыққа қатысты тұстар көптеп кездеседі. Мәселен, «Алтын сақа», «Тазша бала» ертегілерінде асық туралы айтылады. Қазақтың тұрмыс-салты сөз етілген көптеген әдеби көркем шығармаларда асық туралы сөз қозғалады. Қазақтың мәдени құндылығы оның тұрмысының ажырамас бөлігі. Сол себепті де асық ойынының тарихы сонау мыңдаған жылдарға кетсе де, өміршендігін жоймақ емес. Асық ойыны туралы көптеген ақын,

жазушыларымыздың көркем-әдеби шығармаларында, өлеңдерінде айтылады. Ерте кезеңде өмір сүрген ру-тайпалар өндірістік құрал жасауға тас, ағаш, сүйек және басқа да табиғи заттарды пайдаланған.

Асық ойынының түрлері: Қазақ халқының ұлттық ойындарының басым бөлігі табиғи заттармен ойнауға негізделген. Дала қазағының жұмысы мал шаруашылығына негізделгендіктен қазақ халқының ұлттық ойындары да төрт түлікке икемделген. Ата-бабамыз қойды көп өсіргендіктен, балалар ойынының көпшілігі де асықа байланысты болып келеді. Сондықтан болар асық ойындары қазақ халқының, ұлт ойындарының ішіндегі арыдан келе жатқан көнелерінің бірі болып табылады. Асық - төрт түлік малдың тілерсегінде болатын, қызметі аса күрделі, буынға біткен шымыр сүйек. Қой, ешкі, сиыр, түйе асығы үлкен-кішілігіне қарамастан бір пішіндес, мүсіндес келеді. Ал жылқы асығы басқа пішінде болады. Жаугершілік заманда бабаларымыз соғыс стратегиясын, соққы беретін тұсты асықты шашып жіберіп түсіндіріп, жоспарлаған. Есі кірген қазақ балаларының ең алғаш ойнайтыны да осы – асық ойыны. Асықтың түр-түрімен балалар мен үлкендер де қызығып ойнаған. Асықты тек балалар ойыны деп қарауға болмайды. Кезінде үлкендер бұл асықпен иіру арқылы шешілмеген дауларын шешіп ымыраға келген күндері болған. Асық төрт түлік малдың ішінде қой-ешкінің тілерсегінде, асықты жілік басында орналасатын шымыр сүйек. Асық сойылған қойдың, арқардың, ешкінің, киіктің асықты жілігінен алынады. Оны шикідей де, піскен күйінде де сіңірінен тазалап, пайдалана береді. Шикі асық салмақты, берік келеді. Қазақтың өмірінде мал шаруашылығы қандай маңызды болғандығының бір дәлелі осы – асық ойыны. Асық уақ малда қой, ешкіде, киікте, тау текеде болады. Асықтың бір кереметі оны ешкім қолдан жасап жатпайды. Табиғи нәрсе. Оның жақсы салмақты түрлерінен сақа жасайды. Қазақта «Қой асығы болғанмен қолыңа жақса сақа тұт, жасы кіші болса да ақылы асса аға тұт» деген мақал бар. Бір нәрсенің дайын екенін білдіретін «Сақадай сай» сөз тіркесі де бар.

Асықтың түрлері: Асықтың Алшы, Тәйке, Бүк, Шік, Омпа деген жақтары болады. Оның ішінде алшы жатысын өте бағалаған. Өмірде жолы болған дәулетті адамдарды «Асығы алшысынан түсіп тұр» деп айтқан. Қазақтың ұлттық ойыны ретінде ережесін жазып, спорт ойынына енгізсе, болашақ ұрпақтарымыз бекем, әрі мерген, әрі төзімді қасиеттерге ие болар еді. Біздің ұрпақ осы асық ойынының артықшылығын көзбен көрген ұрпақ. Асық ойнайтын

тақыр алаң жасау үшін сауыншы шешелеріміздің сиыр қораларын тазартып беріп, сабақтан бос демалыс кездерінде талай асық ойынының қызығын көруші едік- ау. Сақаны қорғасын құйып және асықты қынаны теріп алы, суға қайнатып, оның суына сақаларымызды бояйтынбыз. Қынамен боялған асықтың түсі өңбейді. Асық – балалар үшін ең қажет ойын.

Асық ату – қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысында ғасырлар бойы маңызды орны болған дәстүрлі қазақ ойыны. Асық атудың тарихи маңызын, ойын ережелерін, оның жастарды тәрбиелеудегі рөлі мен асық атудың дәлдік, ептілік және сыни ойлау сияқты қасиеттерді дамытуға қалай ықпал ететінін қарастырып көрдік. Асық ату ойынының ежелгі дәуірден басталатын терең тамыры бар. Сондай-ақ асық ату ойыны балалар мен ересектерді біріктіретін маңызды әлеуметтік механизм ретінде қызмет етеді және мәдени құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуде орасан зор орны бар.

АСЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ 200-ДЕН АСА ТҮРІ БАР. Асық ату ойынының еліміздің әр өңірінде 200-ден аса түрі бар. Сонымен қатар, қазіргі таңда еліміздегі бір туар өнертапқыш азаматтарымыз асық ойындарын жаңартып жаңа бағытта шығарумен қатар, асықпен ойналатын жаңа ойындарды да балаларға ұсынуда. Ерте заманнан келе жатқан асық ойындарының келер болсақ, «Алшы» ойыны. Бұл ойынның мақсаты – асықты тік тұрғызып (алшы күйінде) қою. Ойыншылар кезекпен асықтарды тастап, олардың қалай құлағанына қарай ұпай жинайды. Алшы болып түскен асықтар ең жоғары ұпай әкеледі. Атбақыл ойыны. Бұл ойында ойын-шылар асықтарды белгілі бір қашықтыққа тастап, олардың қалай түскеніне қарай ұпай алады. Асықтың белгілі бір қырымен түскендері жоғары ұпай әкеледі. Қарагөл ойыны. Бұл ойында ойыншылардың мақсаты – асықтарды атып, оларды белгілі бір шеңберден шығарып алу. Шеңберге тігілген асықтарды сақамен атып, шеңберден шығарған асықтарды ойыншы өзіне алады. Бестабаң ойыны. Бұл ойында әрбір ойыншының 5 асығы болады. Ойыншылар асықтарды белгілі бір қашықтыққа тастап, олардың түсу ретіне қарай ұпай алады. Әрбір асықтың түсу күйіне байланысты әртүрлі ұпай беріледі. Асық тізу ойыны. Бұл ойында ойын-шылар асықтарды бір-біріне тізіп, сақамен атып құлатады. Тізілген асықтарды құлатып, олардың ішінен ең көп асық жинаған ойыншы жеңімпаз болады. Теңге ілу ойыны. Бұл ойында белгілі бір арақашықтықта жатқан асықтардың арасына тиын немесе басқа кішкене заттар орналастырылады. Ойыншылар асықтарды сақамен атып, олардың арасындағы тиындарды алып шығуға тырысады. Кім көп тиын жинаса, сол жеңімпаз болады. Сондай-ақ, «Тасқала», «Құмар», «Шеңбер» және «Омпы» ойындары ойналған. Тасқала. Ойыншылар кезекпен асықтарды бір сызыққа тізіп қойып, оларды сақамен атып құлатады. Құмар. Ойыншылар асықтарын бір нүктеге тастап, қай асық бірінші құласа, сол жеңімпаз болады. Шеңбер. Ойыншылар шеңбердің ішінде асықтарды тізіп қойып, оларды шеңберден шығарып алу үшін сақамен ату керек. Омпы. Асықты белгілі бір бұрышта тұрғызып қойып, оны атып құлату керек. Әр ойынның өзіне тән ережесі бар. Бірақ, бұл ойындардың арасында көп ойналмай ұмытылып бара жатқандары да жоқ емес.

Атап өтер болсам, Бестемше ойынының авторы, Тоғызқұмалақ және Бестемше ойындарының төрешісі Жандос Полатбеков Түріктің «Көшірме» деген кітабында аталған «Қоздату» және «Ханталапай» ойындарын да жаңғыртып балаларға ұсынды. Қоздату ойын асықпен ойналады. Бастауыш сыныпта оқитын оқушылар асық арқылы 98 таспен, 7 отауға 7 асықтан қойылатын ойынның ережесін қалпына түсірді. Сонымен қатар, Ханталапай ойынын

да әр өңір өз бетінше ойнайды. Ал, Жандос Аббазұлы осы ойынның тақтасын шығарып, балалар арнайы тақтада ойнауда. Тағы бір атап өтер жайт, асық жайында әртүрлі ойындар бар. Ол ойындардың басым бөлігі асықты атып, ұтып алуға негізделген. Ал, Ж.Полатбековтың 2024 жылы Түркістан облысында Білім басқармасының ұйымдастыруымен өткен «Алаңдағы бестемше» ойынан ұйымдастырылған облыстық сайыста жаңадан интеллектуальды «Бүк-Шік» ойынының тұсауы кесілген болатын. жаңа иновация ретінде ойнатылып жүрген «Бүк-Шік» ойыны республика көлемі мен әлемнің 4 елінде ойнатылып келеді. Атап өтер болсақ, Ресейде, Монғолияда, Қырғыстанда және Түркияда мектеп жасындағы балалар арасында ойнатылуда. Аталған ойынға кеңірек тоқтала өтер болсам, бастаушы – ойынды бастайтын ойыншы. Қостаушы – ойынды жалғастыратын ойыншы.

АСЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ БАЛАҒА БЕРЕР ПАЙДАСЫ. Асық ойынын халқымыздың көшпелі мәдени өмірінен туындаған төл өнеріміз деуге болады. Асық ойынының қазақ дәстүріндегі орны ерекше, тәрбиелік мәні зор. Негізінен, асық ойынына қой мен ешкінің, арқардың, ұсақ малдың асығы пайдаланылған. Бұл ойын баласын ептілікке, мергендікке, шапшаңдыққа, сергектікке баулиды. Баланың жігерін қайрап, жеңіске деген талпынысын арттырады. Баланың шымырлығын арттырып, есте сақтау қабілетіне де жақсы әсер етеді. Асық ойнағанда тек екі қол емес, мидың ойлау функциясына серпін береді. Дене мүшелері түгел қозғалысқа түседі, бас, көз, мойын, иық, аяқ, қол, барлық бұлшық еттер қимылдайды. Ойын үнемі қимыл-қозғалысты қажет ететіндіктен, денені қыздырып, бойдағы қан айналымын жақсартады. Жүгіру, секіру, көздеу, дәлдеп тигізу, отырып-тұру, жүрелей отыру, тізені жартылай бүгу, жиырылу, шырығу ойыншыны шынықтырып, буын ауруларының алдын алуға септеседі. Баланы топпен ынтымақтасуға бейімдейді. Сондай-ақ топтан озып шығу қабілетіне де икемдейді. Әділдікке баулиды. Өзгелердей шебер ойнап, ұтамын, жеңемін деп алға талпындырады. Асық ойыны баланың жастайынан жүйке жүйесін шыңдап, оларды дәлдікке, ұстамдылық пен сабырлыққа тәрбиелейді. Бүгінгідей жастардың теледидар мен ұялы телефонға байланған кезеңінде жас ұрпақ еш қимыл-қозғалыссыз әлсіздікке бой алдырып, денсаулығына залал келтіреді. Ал асық ойыны бүгінгі ұрпақты салауатты өмір қалыптастыруына бірден-бір жолы деуге болады. Асық ойыны арқылы балалар ұлттық құндылықтарды үйреніп, ептілік пен шыдамдылыққа тәрбиеленеді. Мергендікке жетілдіреді. Ұйымшылдыққа, көңіл көтеруге, бәсекелесіп алға ұмтылуға, қажырлы болуға, шыдамдылыққа тәрбиелейді, әдепті болуға, ойын ережелеріне бойұсынып, бірін-бірі сыйлауды, аялауды, араларында сый-құрмет жасауға дағдыланады. Сонымен қатар бұл ойын балаларды адалдыққа, достыққа, тәртіпке баулиды. Ойын барысында балалар бір-бірімен араласып, танысып, әңгімелесіп, сырласып, тілдерін дамытып, әлеуметтік орта қалыптастыруға жетілдіреді.

«БҮК-ШІК» ИНТЕЛЕКТУАЛЬДЫ ОЙЫНЫ. Мақсаты: Кезінде ата-бабамыз баласы отау құрған кезде яғни бала дүниеге келмей тұрып «ұрпағымды жалғастыра ұл дүнеге келсін» деген ниетпен асық жинаған. Балалар бұл ойынды ойнау арқылы асықтың атауларын үйренеді. Асық баланың ойлау қабілетін арттырады. Санауға жүйрік болады. баланың тілін де дамытады. Асық баланың қол моторикасына массаж жасау арқылы мидағы майда тамырлардың жұмыс жасауына септігін тигізеді. Сонымен қатар, бұл ойынды ойнау арқылы баланың есте сақтау қабілеті артып, жылдам әрі шапшаң қимылдауға машықтанады. Сондай-ақ, балалардың бойында қазақ халқының тарихи – мәдени мұрасына құрмет сезімін

қалыптастыру, ептілікке, ұқыптылыққа, сергектікке баулу, логикалық ойлауын қалыптастыру, қазақтың ойындарын білуге құштарлығын арттыру болып табылады.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Жансакалов Ильяс Женисбаевич

*Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Абай ауылы, Абай атындағы орта мектебінің
«Дене шынықтыру» пәні педагогі. Педагог-шебер.*

Түркі халықтарының мәдени мұрасы – ғасырлар бойы қалыптасқан, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан баға жетпес қазына. Сол мұраның бір тармағы – зияткерлік ойындар. Бұл ойындар тек көңіл көтерудің ғана емес, ақыл-ойды дамытудың, логикалық ойлауды, тапқырлық пен шешендікті арттырудың құралы ретінде қызмет еткен. Қазіргі таңда осы ұлттық құндылықтарды қайта жаңғырту, оларды болашақ ұрпаққа жеткізу аса өзекті мәселеге айналып отыр.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары ежелгі дәстүрлердің ажырамас бөлігі болып табылады. Қазақ халқының «Тоғызқұмалақ» ойынының тарихы археологиялық деректерге сүйенсек, біздің заманға дейі ІІ мыңжылдыққа дейін барады. Ойын 18 ойықтан (әр қатарда 9-дан) және 162 құмалақтан тұрады, ойыншылар әр қадамда есептеу және тактикалық шешімдер қабылдау арқылы жеңіске жетеді. Түріктердің «Манкала» ойыны да осыған ұқсас ережелермен VII ғасырдан бастап Жібек жолы арқылы таралған. Қырғыздардың «Ордо» ойыны, онда тастарды дәлдікпен лақтырып, нысанаға тигізу керек, көшпелі халықтардың әскери дайындығы мен логикалық ойлауын дамытқан. Өзбектердің «Нард» (нарды) ойыны да ежелгі парсы және түркі дәстүрлерінің синтезі ретінде XIII ғасырдан бері танымал. Бұл ойындар тек ойын-сауық құралы ғана емес, сонымен қатар білім беру және әлеуметтік байланыстарды нығайту құралы болды. Мысалы, көшпелі қауымдарда «Тоғызқұмалақ» ойыны арқылы жастарға математикалық негіздер мен шыдамдылық үйретілсе, «Нард» қоғамдағы әділдік пен шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырған.

Түркі халықтарының мәдени мұрасы ғасырлар бойы қалыптасып, әлемдік өркениетке елеулі үлес қосқан. Бұл мұраның маңызды бөлігі – зияткерлік ойындар, олар түркі халықтарының интеллектуалдық әлеуетін, логикалық ойлау қабілетін және стратегиялық шешім қабылдау дағдыларын дамытуға бағытталған. Мәселен, қазақтың «Тоғызқұмалақ» ойыны 4000 жылдан астам тарихы бар әлемдегі ең көне логикалық ойындардың бірі ретінде танылса, түріктердің «Манкала» ойыны Орталық Азия мен Африка арасындағы мәдени алмасудың куәсі болып табылады. 2019 жылы ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра тізіміне енген бұл дәстүрлер түркі әлемінің рухани байлығын ғана емес, оның әлемдік мәдениетке қосқан үлесін де көрсетеді. Бүгінгі таңда жаһандану және цифрлық технологиялар дәуірінде түркі халықтарының зияткерлік ойындары ұлттық бірегейлікті сақтау мен жастарды тарихи тамырлармен байланыстыруда ерекше рөл атқарады. Осы баяндамада түркі

халықтарының зияткерлік ойындарының тарихи маңызы, қазіргі өзектілігі және болашақ перспективалары нақты деректермен және мысалдармен талданады.

Мысал: Тоғызқұмалақ – қазақтың көне дәуірден келе жатқан логикалық ойыны. Бұл ойын – математикалық есептеулерге негізделген, екі ойыншының да жоғары стратегиялық ойлау қабілетін талап етеді. Тоғызқұмалақта ойыншылар 162 таспен ойнайды. Бүгінгі таңда бұл ойын бойынша халықаралық жарыстар өткізіліп келеді, 2018 жылы Астанада өткен Әлем чемпионатына 20-дан астам ел қатысты.

Мангала – Түркия мен Әзірбайжан халықтарында кең тараған ойын. Екі ойыншы арасында ойналады, ережесі тоғызқұмалаққа ұқсас. Түрік елінде бұл ойын балабақшадан бастап үйретіледі.

Қазақстанда Тоғызқұмалақ федерациясы жұмыс істейді. Түркия мен Қазақстанда мектеп бағдарламасына енгізілген. 2023 жылы Әзірбайжанда өткен Түркі халықтарының мәдени фестивалінде зияткерлік ойындарға арнайы секция бөлінді. Бүгінгі таңда зияткерлік ойындар ұлттық бірегейлікті сақтау және жастарды тарихи тамырлармен байланыстыруда маңызды рөл атқарады. 2019 жылы «Тоғызқұмалақ» ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра тізіміне енгізілді, бұл оның әлемдік мәдени мұра ретінде мойындалуының дәлелі. Қазақстанда 2020 жылдан бастап 500-ден астам мектепте «Тоғызқұмалақ» пәні енгізілді, ал 2023 жылы Алматыда өткен халықаралық турнирге 15 елден 200-ге жуық қанаатысушы қатысты. Зерттеулерге сәйкес, бұл ойынды ойнаған оқушылардың математика мен логика бойынша тест нәтижелері 20%-ға жоғары болған. Түркияда «Манкала» ойыны мектептердегі мәдени іс-шараларда қолданылады, ал 2022 жылы Анкарада өткен жарыста 120 ойыншы бақ сынады. Қырғызстанда «Ордо» ұлттық спорт ретінде жыл сайынғы фестивальдерде насихатталып, 2023 жылы 3000-нан астам көрермен жинады. Бұл ойындар экран алдында өткізетін уақытты азайтып, балалардың зейінділігін арттырады. Заманауи білім берудегі ойын арқылы оқыту (gamification) әдісінің танымалдығы артуымен түркі ойындары табиғи және тиімді ресурсқа айналады.

Зияткерлік ойындардың болашағы технологиялармен интеграциялану және халықаралық деңгейде танылумен байланысты. 2022 жылы «Тоғызқұмалақ» ойынына арналған мобильді қосымша жасалып, 50 мыңнан астам жүктелім жинады, ал 2024 жылы онлайн турнирлерге 10 елден 500-ден астам ойыншы қатысты. Түркияда «Манкала» ойынына арналған цифрлық платформа 2023 жылы жылы іске қосылып, 30 мың қолданушыға жетті. Қырғызстанда «Ордо» ойынын виртуалды шындық (VR) технологиясымен дамыту жоспары 2025 жылға белгіленген. Түркі елдері арасындағы бірлескен шаралар да өсуде: 2024 жылы Түркияда өткен түркі халықтарының зияткерлік ойындар фестиваліне 8 елден 300-ден астам қатысушы жиналды, бұл іс-шара 50 мыңнан астам турист тартты. Сарапшылардың болжамынша, 2030 жылға қарай «Тоғызқұмалақ» және «Манкала» халықаралық спорттық федерациялардың қолдауымен шахмат сияқты әлемдік деңгейде танымал болуы мүмкін. Бұл шаралар түркі әлемінің мәдени байланыстарын нығайтып, туризм мен білім саласында жаңа мүмкіндіктер ашады. Ойындарды цифрлық платформада дамыту (мысалы, тоғызқұмалақтың мобильді қосымшалары бар). Халықаралық зияткерлік олимпиадалар ұйымдастыру. Оқу бағдарламасына жүйелі енгізу. Түркі тілдес елдер арасында ортақ ойын базасын құру.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – ұлттың рухани байлығы, әрі ақыл-ой мәдениетінің көрінісі, тарих пен болашақты байланыстыратын алтын көпір. Бұл ойындарды кеңінен насихаттап, келер ұрпақтың бойына сіңіру – ұлттық тәрбиенің маңызды бөлігі. Оларды сақтау – өткенге құрмет, ал дамыту – болашаққа жауапкершілік. Олардың тарихи маңызы ежелгі дәстүрлер мен білім беру әдістерімен, қазіргі өзектілігі ұлттық бірегейлікті сақтау және жастарды дамытумен, ал болашағы технологиялармен интеграциялану және халықаралық танылумен өлшенеді. Нақты деректер бұл ойындардың әлеуетін дәлелдейді: оларды жаңғырту және насихаттау түркі әлемінің рухани байлығын сақтап, әлемдік мәдени кеңістікте лайықты орын алуына ықпал етеді.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ӘРТҮРЛІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПСИХОФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ержанова Қызылгүл,
*Қызылорда облысы, Шиелі кенті, № 46 А.С. Пушкин
атындағы мектеп-лицейдің дене шынықтыру пәні
мұғалімі, педагог-зерттеуші*

Іс жүзіндегі қызметте дене шынықтыру мен спортты оқытып, үйрету әдістерін жүзеге асыру оқушылардың дене дайындығы жағдайлары, дене дамуы, денсаулық жағдайы сияқты бірқатар қозғаушы күштерге байланысты болады.

Дене мүмкіндігі жағдайы дене дамуы, оқушылардың дене дайындығы мен денсаулық жағдайы көрсеткіштерінің жалпы саны бойынша бағаланады. Дене дамуы бой, салмақ, кеуде оралымы, бұлшық ет жүйесінің дамуы, сол сияқты өкпенің өмірлік сиымдылығы, кеуде қаңқасының қозғалмалылығы, бұлшық ет күші, икемділік сияқты морфологиялық көрсеткіштерін сипаттайды. Дене дамуының деңгейі сыртқы тексеру және антропометрлік көрсеткіштерінің мәліметтері бойынша анықталады.

Денсаулық жағдайы адамның барлық органдары мен жүйелерінің дұрыс қызметі, сол сияқты аурудың болмауы, шұғылданушы ағзасындағы морфологиялық өзгерістерге байланысты болады. Бұл мәліметтерді медициналық (диспансерлік) тексеру кезінде анықтауға болады.

Дәл осылай оқушылардың да дене даярлығы әр жақты қозғалыс қабілеті, дене және қолданбалы дағдылардың үйлесімді даму деңгейін алдын ала болжамдайды.

Дене дайындығы күшті, шапшаңдықты, төзімділікті және әбжілдікті дамытатын дене жаттығуларымен жүйелі шұғылдану әсерінен жетілдіріледі.

Дене жаттығулары білім алушылар ағзасының қызметтік жағдайын елеулі жақсартады. Жаттығумен жүйелі шұғылданған оқушылардың жүрек-қан тамыры жүйелері әртүрлі жүктемелерде қалыпты сезінеді, қан айналу жүйесі органдарының үнемді жұмысымен сипатталады. Өкпенің арттырылған көлемі қанды оттегімен жақсы қамтамасыздандырады және оның қорғаныс қасиетін арттырады, яғни басқа да ағза жүйелері мен органдарының қызметіне қолайлы әсері байқалады.

Дене жаттығулары адам ағзасындағы зат алмасу процесін жақсартады, Сонымен, бұлшық етке негізгі қуат беретін зат болып табылатын гликогеннің мөлшері артады. Гликоген үнемді жұмсалады, ыдырау өнімдерінің тотығуы толық және шапшаң жүреді, зат алмасу өнімдерінің бөлінуі жылдамдайды.

Ағзада басқа да қолайлы процестер жүреді, яғни денсаулықтың нығайтылуына, сол сияқты жалпы және кәсіби жұмыс қабілеттілігін жақсартуға мүмкіндік туғызады.

Жаттығулар дене дамуын жақсартады, денсаулықты нығайтады, дене жетілуінің негізгі құралы болып табылатын оқушылардың жан-жақты дене даярлығы деңгейін арттырады.

Оқушылардың жоғары дене даярлығы ақыл-ой қызметін дамытады, оқу пәндерін жақсы меңгеруге мүмкіндік туғызады, қолайсыз қозғаушы күштердің әсеріне ағзаның төзімділігін артырады.

оқушылардың жоғары деңгейдегі дене даярлығы оларға өз қызметтерін анық, дәл орындауға, дене жүктемелері мен жүйке-психикалық күштенуін жеңуге мүмкіндік жасайды.

Дене даярлығы жақсы оқушылардың шаршауға, қажуға бой алдырмайды, төзімді болады, оқу материалын тез меңгереді, жақсы оқиды, болашақта жақсы кәсіби маман болады.

Оқу үдерісінде қолданылатын жаңа технологиялық жүйелер оқушылардың спорттық бейімділігін қалыптастырудың барынша маңызды және сенімді құралы болып қала береді. Оның сенімділік дәрежесі әдістік, физиологиялық, ұйымдастырушылық және басқа қозғаушы күштердің әсеріне байланысты болады. Сондықтан оқушылардың дене даярлығы жағдайын белгілі бір дәрежеде сүйемелдеу және жүйелі түрде арттырып отыру маңызды. Бұл дене мүмкіндігі жағдайына, әсіресе нәзік қозғалыс үйлестігін өндіруге оңды әсер ететін ерекше өзгешелігі бар жаттығуларды жүйелі түрде орындау есебінен іске асырылады.

Спорттық ойындар, мысалы баскетбол, волейбол, стол теннисі, суға жүзу, спорттық қозғалысты орындау кезінде жоғары сезімталдықты, үйлесімділікті дамытуға жағдай жасайды.

Оқытып, үйрету және жаттығу нәтижесі ретінде дене жетілдірілуі оқушылардың морфологиялық ерекшеліктері, қызметтік мүмкіндіктері мен қозғалыс қабілеттерінің кешенді көрсеткіштерімен анықталады. Дене жетілдірілуін қалыптастыру құралдарды, әдістерді, дұрыс пайдалану, оқу қызметінің жағдайы және ұйымдастыру, сол сияқты мұғалімдердің (жаттықтырушылардың) біліктілігіне, білім беру мекемесінің материалдық қорының мөлшері мен жағдайына байланысты көп қырлы үдеріс болып табылады.

Оқушылардың білім алу кезеңінде морфологиялық жағынан елеулі өзгереді, яғни бойы мен салмағы өседі. Бұл жылдарда қалыптасу дағдыларын бекітеді және жетілдіреді, өз беттерімен дене жаттығуларымен сапалы түрде шұғылданады.

Бұған дұрыс ұйымдастырылған оқу үдерісі мен демалыс, тамақтану, ұйқы, қалыпты тұрмыстық жағдай, медициналық қамтамасыздандыру мен бақылау, жеке және қоғамдық гигиена ережелерін сақтау, бос уақыт мөлшері, зиянды әдеттерден аулақ болу салауатты өмір бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік туғызады.

Алайда денені жетілдіруге қол жеткізудің басты және тиімді құралына сипаты мен қарқындылығы бойынша әртүрлі дене жаттығуларымен жүйелі шұғылдану жатады.

Жаттығудың әсерімен кеуде қаңқасының оралымы иық және сан бұлшық еттерінің көлемі артады; тері асты май ұлпаларының қалыңдығы азаяды; жарақат алу мүмкіндіктері төмендейді; омыртқа, қол, мойын, аяқ және табан формалары өзгереді; бұлшық еттер білеуленіп бедерленеді; жүрек, тұлға және сымбат сұлуланып, үйлесімділікте болады. Мына қызметтік көрсеткіштері де елеулі жақсарады: өкпенің өмірлік сиымдылығы мен көлемі кеуде қаңқасының қозғалмалылығы, бұлшық ет күші артады, салмақ тұрақтайды.

Бірқатар жағдайларда дене жаттығулары дене құрылысының туылғаннан және қалыптасқан кемшіліктерін түзетуге мүмкіндік туғызады.

Әсіресе бұған спорттық қозғалыс-қимылдық ойындар, гимнастикамен, жеңіл атлетикамен, шаңғы дайындығымен, жүзумен және спорттың басқа түрлерімен шұғылдану қолайлы жағдай туғызады.

Бұл міндеттерді шешуде дене мәдениеті мен спортқа оқытып, үйретудің психологиялық – физиологиялық негіздері ерекше рөл ойнайды.

Психология ұзақ уақыттар бойы табиғат және қоғам туралы ғылымдардан бөлек қарастырылған білім саласы болатын. Бұл елеулі шамада психологиялық ғылым өз пәніне идеалистік тұрғыдан қарастырылуынан болды. Ол өзінің алдына адамның ішкі әлемін зерттеу, оның әсерлену, қоршаған ортаның әсерінен байланыссыз ағзаның терең ішінде туындайтын бастапқы рухани тіршілігіне тән бұл ішкі дүниені ұғынуы міндеттерін қойды.

И.М.Сеченов психологияның табиғат туралы басқа ғылымдардың ішіне қосылуы, яғни оның дүниесі қоршаған ортаның әсер етуі барысында жүретін «психологиялық қызметтерді қалыптастыруды зерттеу дүниесі» ретінде қарастырды.

Кеңес үкіметі кезеңіндегі психологтардың жүргізген жұмыстарындағы психологияның рефлекторлық концепциясы, И.М.Сеченовтың дамытылған материалистік қозқарастары сыртқы құбылыстардан оқшауланған ішкі әлем туралы ғылым болуын доғарды. Адам психикасы ішкі дүниенің ең бастапқы қасиеті ретінде емес тіршілік қызметіндегі ұзақ уақыттар нәтижесі ретінде, яғни оның даму үдерісінде ағза сыртқы ортамен өзара белсенді әрекеттестікте болады, оған бейімделеді және оның дұрыс әлемінде көрінеді. Сыртқы ортаның оңды әсер ету көрінісі мен қызметінде пайда болады, яғни оны психикалық деп атауымызға болады. Осындай бейнеде психикалық үдерістер, дене мәдениеті мен спортта ерекше мәні бар объективті зерттеу пәніне айналады. Дене мәдениетіне оқытып, үйрету үдерісінде ерекше мәні бар, психологиялық ғылым сүйенетін негізгі санаттар (категориялар) мыналар болып табылады: түйсік (сезім), қабылдау (түсіну), ойлау, жад, назар, елестету, сөйлеу.

Түйсік дене мәдениеті дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл ойнайды. Түйсік адамның бірінші танымдық қабілеті болып табылады. Түйсік бұрын сезім органдарына әсер еткен нысандардың бейнелерін көзге елестету түрінде із қалдырады. Аристотель, бұл бейнелердің мына үш бағытта бірігетінін атап көрсетті: ұқсастығы, шектес байланыстылығы және қарама-қайшылы бойынша, сонымен бірге ол байланыстардың негізгі түрлерін, яғни психикалық құбылыстар ассоциациясын бөлді. Түйсік – мидың жүйке орталығын қоздыру және сезім органдарына олардың әсері нәтижесінде пайда болатын шындықтың жекелеген қасиеттерінің көрінісі. Түрлері бойынша түйсік көру, есіту, дәмін сезу, иіс сезу, түйсіну. Түйсіктің қайсы бірінің сапалық ерекшелігі олардың модальдығы (сөздің шындыққа қатынасы) деп аталады.

Түйсік – немесе сыртқы немесе ішкі ортада пайда болатын сапалы түрде түсіндіру, бірақ адамның мінез құлқына, іс-әрекетіне әсер ететін оның орталық жүйке жүйесінде қайта өңделген елеулі қоздырғыштардың психикалық құбылыстарының ішіндегі ең қарапайымы. Түсінуге қабілеттілік жүйке жүйесі бар тіршілік иелерінің барлығында болады. Бірақ әлемді бейнелер түрінде қабылдау қабілеті тек адамда ғана жаратылған. Түйсіктің тіршіліктегі рөлі мыналардан тұрады, яғни сыртқы және ішкі орта жағдайы ондағы маңызды биологиялық қозғаушы күштер туралы мәліметтерді орталық жүйке жүйесіне дейін жеткізеді. Бұл процесс стимул беретін қоздырғыштар түрінде әртүрлі қуат түрлерін қабылдау және қайта өңдеу үшін туылған күйінен бейімделген адамның сезім органдары немесе талдағыштар (анализаторлар) арқылы жүзеге асады. Қоздырғыштардың әсер етуінің басталуымен және түйсінудің пайда болуы арасында бірқатар уақыт өтеді, бұл латентті (жасырын) кезең, яғни бұл уақытта жүйке импульстарына стимул беру әсерімен қуаттың қайта пайда болу процестері жүреді. Түйсіктің пайда болу нәтижесі – сезімталдықтың пайда болуы.

Дене шынықтыру және спортпен шұғылдану барысында, егер түйсік қажетті және пайдалы жүктемемен сәйкес келетіндей мөлшерленіп, белгіленген болса, олар дұрыс болғаны және адаи істелінген дене еңбегінен қанағаттану сезімін алады.

Жаттығу кезінде алынатын әртүрлі стимул беретін қоздырғыштарға байланысты түйсік жекелеген түрлерге бөлінеді. Оларға мыналар жатады: бұлшық ет жүйелерінің жағдайы туралы ақпарат беретін перцептивті түсіну және ішкі органдардан түсетін интероцептивті түйсік, сол сияқты уақыт, үдеу, жалпы соматикалық жағдайы туралы ақпарат әкелетін түйсіктің спецификалық түрлері. Сондықтан стимул түрлерінің әртүрлі дене қозғалыстарымен дене жүктемелерін меңгеру барысында белгілі бейнеде уақытпен белгіленген және есепке алынған болуы тиіс. Көп жағдайда спорттық нәтижелер бұған байланысты болады. Биологиялық белсенділіктің көрінуі ретінде түйсік жаттығуда беріледі. Дене жаттығуларын орындау барысында түйсікті қабылдайтын және беретін сезім органдарының жұмыстарын уақытша жандандыру тәсілдерін меңгеру маңызды. Бұған қыздырыну, реттелетін тыныс алу, жоғары және төменгі температурада денені ысқылау, биологиялық белсенді нүктелерге массаж жасау және т.б. жатады.

Қабылдау – адамның өзін қоршаған әлемде объективті шындық пен бағдардың көрсетілуін қамтамасыз ететін ақпараттарды қабылдау және қайта өңдеп даярлаудың күрделі үдерісі. Затты сезіммен көрудің үлгісі ретінде қабылдауға (түсіну) сезімдік бейнені

қалыптастыру, оның ақпараттық мазмұнын, әрекеттің сәйкес келетін мақсатын бөліп қарау, нысанның жекелеген белгілерін айыру, нысанды бүтін ретінде айқындау кіреді.

Қабылдау (түсіну) қандайда бір дене жаттығуларын үйрену барысында жекелеген қозғалыс әрекетін немесе берілген заттың бейнесі түрінде алға шығатын тұтас заттардан немесе құбылыстан алынатын әртүрлі түйсіктерді байыппен түсініп (шешім қабылдау) қорыту болып табылады.

Қабылдау талдағыштары (анализаторлары) мына түсіну түрлері бойынша айырмаланады: қабылдау-көру, талдағыш (анализатор)-көру; қабылдау – есіту, талдағыш (анализатор)- есіту; қабылдау – сезіну, талдағыш (анализатор) – есіту; қабылдау – түйсіне қабылдау, талдағыш (анализатор)- бұлшық етпен, терімен.

Қабылдаудың дамуы барлық сезім органдарының жетілуімен, яғни тәжірибенің, білімнің артуымен, зердемен, көзге елестетумен, ойлаумен, назар аударумен, сезіммен және ерік жігермен байланыстарды күшейтумен қамтамасыз етіледі.

Қабылдаудың орнықтылығы оқытып үйрету және жаттығуды орындау барысында әртүрлі бейнедегі дене қимылдарын есте сақтаудың орнықтылығымен, жылдамдығымен, оларды жекелеген жаттығуларды орындауды қалыптастырумен байланысты.

Ойлау – бұл заттардың мәнін айқындайтын ой, пікірлер (идеялар) қозғалысы, жоғары танымдық үдеріс оның қорытынды нәтижесі бейне емес, яғни кейбір ойлар, пікірлер, ұғымдар.

Бұл өзіне әрекет және бағдарлау-зерттеу, қайта жасау және танымдық сипаттағы операциялар ендірілген жүйені болжалдайтын ерекше бейнедегі теориялық және практикалық қызмет.

Ойлау – адам ұғымының ең жоғарғы сатысы. Ол танымның сезімдік сатысына тікелей қабылдауы мүмкін емес ақиқат әлемнің нысандары, қасиеттері және қатынастары туралы білім алуға мүмкіндік туғызады.

Дене шынықтыру мен спортта әрекетті, оның бір ізді жүйелілігін, күшін, жеке мүмкіндігіне сәйкес сезімдік күштеуін, спорттық шаралардағы, жаттығудағы, жарыстардағы объективті жағдайлар есепке алынуын байыпты саралаусыз жоғары спорттық нәтижеге жету мүмкін емес.

Ойлау заңдары мен формалары логикада, ал оның жүру механизмдері психология мен нейрофизиологияда оқытылады. Кибернетика ерекшелігі адамның дербестігін анықтайтын кейбір ойлау қызметінің үлгілеу міндеттерімен байланысты дүние тануды талдайды. Үтгілеу спорттық әрекеттің жасалуы және оның нәтижесі туралы алдын ала ойша көзге елестету, спортшының өзінің спорттық қызметін ұйымдастыруының маңызды тәсілі. Ол өзінің жеке мүмкіндіктерімен өз дене дайындығы мүмкіндіктерінің ерекшелігінен шығатын жекелеген дене қозғалыстарын орындауды үлгілей алатын спортшылардың жоғары спорттық нәтижеге жетуінде маңызды рөл ойнайды.

Ойлаудың жәрдемімен жаңа білім туындайды, яғни бұл күнделікті өмірде, сол сияқты спортта бар дәстүрлерді адамның жаңадан жасауы және шығармашылықпен көрсетудің жанды үлгісі. Ойлау ақиқат жүзінде де, субъективтіде уақыттың сол сәтінде жоқ нәтижені туындатады. Басқа психологиялық процестерден ойлаудың айырмашылығы міндеттердің санымен және бұл берілген міндеттердің жағдайды белсенді өзгерту жолымен шешілетін проблемалы жағдайлармен байланысты барлық уақытта дерлік байланыста.

Әдетте ойлау теориялық түсінік, теориялық бейне, көрнекілік- бейне және көрнекілік-әрекеттік болып бөлінеді.

Теориялық түсінікті ойлау – бұл студент-спортшы оқу спорттық міндеттерін іске асыру барысында практикалық қызметіндегі тәжірибесімен тікелей байланыссыз, белгілі бір ұғымды басшылыққа алып әрекетті ойында орындауды пайдаланатын ойлаудың түрі. Ол пікірлесу және ойша қорытындылаудың көмегімен спорттық міндеттерді шешудің жолдарын іздейді. Теориялық түсінікті ойлау қандай да бір спорттық қозғалысты немесе жаттығуды орындау бойынша алда тұрған қызмет әрекетін немесе жекелеген бөлек әрекетті алдын ала ұсыну үшін тән.

Теориялық бейнелі ойлау спорттық міндеттерді шешу үшін пайдаланылатын оның материалымен айырмаланады. Бұл тек ұғым, талқылау немесе ақылмен қорытындылау ғана емес, яғни бейнелер. Олар тікелей зердеден алынып тасталады немесе шығармашылықпен елестету арқылы жаңғыртылады. Қандай да бір жағдайларда еске түсіруі мүмкін, белгілі бір бейне түрінде сипаттамасы бойынша жақсы таныс және есте сақталған спорттық қимыл әрекеттерін орындауға дайындық кезінде спортшы-жастардың мұндай ойлауды пайдаланады. Көрнекі-бейнелік ойлау-терең ойлы адамның өзін қоршаған ақиқатты қабылдауымен тікелей байланысты ойлағыштық процесі. Көрнекі-бейнелі ойлы адам ақиқатқа бейім, құштар, ал ойлау үшін қажетті бейнелері оның қысқа уақыттық жедел жадында сақталады. Әдетте көрнекі-бейнелік ойлау қайсібір жаттығуды немесе жекелеген спорттық қозғалысты жаттықтырушының тікелей көрсетуінен кейін немесе орындау барысында пайда болады.

Көрнекі-әрекеттік ойлау спортшы-жастардың нақтылы заттармен орындалатын іс жүзіндегі қайта өзгертіліп жасау қызметінде іске асырылады. Дене шынықтыру мен спортта спортшы-студент сөздің көмегімен оқу материалын оқып, зерттейді, оқу-жаттығу сабағы кезіндегі оқытушының тарапынан берілген тапсырмалардың талаптарын меңгереді, бір-бірімен өзара түсіністікте қызмет атқарады және қарым-қатынас нәтижесінде өзіне және қасындағыларға әсер етеді.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУДІҢ ТИІМДІ ЖАҚТАРЫ

Мухатаев Мейрбек Шарипович,

*Ақмола облысы, Көкшетау қаласы «Ақмола облысы білім басқармасының туризм,
дене шынықтыру, алғашқы әскери және технологиялық дайындық орталығы» КММ,
басшының орынбасары*

«Баланы тәрбиелеу - демек оның ертеңгі қуанышқа
ие болатын келешек жолын тәрбиелеу»

А.С.Макаренко

Аңдатпа. Мақалада ҚР Президентінің әрбір жылғы халқына арналған жолдауларында «Жедел дамып келе жатқан ортада өмір сүру қабілеті, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық мәдениетті бойында қалыптастырған, шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру» деп атап өткендей «Дене тәрбиесі» пәнінде жаңа технология элементтерін қолдана отырып, оқушылардың бойында колледжден тыс денсаулықты жақсарту, тұлға бойындағы биологиялық- психологиялық қажеттіліктерді жан-жақты жетілдіру, өмірге белсенді ұстаным және ізгілікті қатынастарды дамыту жайлы жазылған.

Түйін сөздер: жалпыадамзаттық құндылықтар, бәсекеге қабілетті білім, оқу- тәрбие үдерісі, жеке тұлғаның психофизиологиясы.

Қазақстан Республикасы Президенті Қасым Жомарт Кемелұлы әрбір жылғы халқына арнаған жолдауында: «жедел дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті; ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық мәдениетті бойында қалыптастырған, шығармашылығы дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру» деп атап өткен болатын.

Бүгінде білім - қоғамның әлеуметтік-экономикалық, интеллектуалдық және рухани дамуының стратегиялық бағдары ғана емес, сонымен қатар біздің қоғамымыздың қауіпсіздігінің кепілі.

Оқытудағы жаңа технология аса қажетті педагогикалық мәселелердің шешімдерін табуға, ой еңбегін арттыруға, оқу процесін тиімді басқаруды қамтамасыз етеді. Жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолданудың негізгі ерекшелігі ол оқытушылар мен оқушыларға өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасауға көп мүмкіндік береді және оны педагогикалық мақсатта пайдалану оқушылардың зердесіне, сезіміне, көзқарасына әсер ете отырып оның интеллектуалдық мүмкіншіліктерін арттыруға көмектеседі.

Дене тәрбиесінің әлеуметтік жүйе және қоғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес өсіп келе жатқан ұрпақтың дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін керек. Дене тәрбиесі тек колледждерде дене шынықтыру сабағы ғана емес, ол сабақтан тыс, колледжден де тыс денсаулыққа байланысты шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді. Мұндай маңызды әдістеме ғылыми және оқу пәні ретінде жетекші рөл атқаратын, дене тәрбиесі саласындағы кәсіптік бағытта болашақ мұғалімдерді дайындауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесіне тікелей байланысты. Қазіргі кезеңде техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында оқу бағдарламаларын құрастыру бағыт-бағдары өзгерді. Алайда, бұлардың бәрінде колледж білім алушылары қайда оқитындығы ескерілмейді, олардың меңгеруі тиіс негізгі дағдылар мен қабілеттер, оқу нормасын тапсыруға арналған шарттар көрсетілген. Денені шынықтыру жаттығуларының орындалуы козғалыс дайындығының деңгейі туралы мәлімет береді. Дегенмен, бұл бағдарламалар базалық, үлгілік сипатқа ие, сондықтан оларды әрбір педагог жергілікті жағдай мен салт-дәстүрлерге орай өзгертулер мен толықтырулар енгізіп, өзгерте алады. Дене тәрбиесі мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуге, өзгермелі өмір

жағдайында инновациялық процестер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тәжірибеге сын көзбен қарап, дене тәрбиесі міндеттерін жүзеге асыруға белсенді, салауаттылық пен дене мәдениетін меңгерген маман даярлаудың маңыздылығы артуда.

Зерттеудің өзектілігі. Дене тәрбиесін, жаңа технология мен озат тәжірибені ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қағидаларымен сабақтастыра зерттеу – бүгінгі күн талабынан туындап отырған педагогика ғылымының міндеттерінің бірі.

Дене тәрбиесінің мәнін бүгінгі жаңа заман талабына сәйкес қарастыру – бұл адамды өзі өмір сүрген ортаның жемісі ғана емес, сол ортадағы дене мәдениеті, адамгершілік қарым-қатынасы әрекетімен көрінетін субъект деп танылуымен айқындалады. Қоғамның елеулі өзгерістерге түсуі, адамның мақсат-мұраттарына, тұрмыс-тіршілігі мен мінез-құлқына, сондай-ақ өзінің жеке басына да субъект ретінде өзгеріс енгізуде. Оның үстіне қоғамдағы салауаттылық, дене мәдениеті мен рухани құндылықтардың табиғаты, мәні, шығу тегі және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеу, оқушылардың дене тәрбиесін салауаттылық дене мәдениеті мәселесімен байланыста қарастыру қажеттігі біздің тақырыбымыздың өзектілігін айқындай түседі.

Зерттеудің мақсаты. Елімізде бәсекеге қабілетті білім – білім беру саласының ең басты міндеті болып отыр. Дамудың алдыңғы қатарындағы елдердің білім дәрежесімен теңесу – еліміздің білім саясатының негізгі көздегені. Дамыған елу елдің қатарына енудің алғышарттарының бірі де осы сапалы да бәсекеге қабілетті білім. Сондықтан да еліміздегі мектептердегі білім берудің басты ұстанымдары мен міндеттері, әрекеттері, жолдары осы мақсатқа орай ұйымдастырылады.

Мақсатқа жетудің түрлі жолдары бар. Солардың бірі де бірегейі оқытудың жаңа технологияларын пайдалану. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 18-бабының 8-тармағында: «Оқытудың жаңа технологияларын сынақтан өткізу, білім берудің жаңа мазмұнын енгізу үшін білім беру ұйымдарында эксперимент тәртібімен іске асырылатын білім беру бағдарламалары әзірлену мүмкіндігі», - атап көрсетілген. Осыған орай қазір еліміздегі көптеген колледждерде білім берудің жаңа жүйесі енгізіліп, әлемдік білім беру кеңістігіне бет алуда. Білімі мен ғылымы өз дәрежесінде дамыған елдер көш бастап, қашан да елдік дамудың кез келген саласында озық тұрары сөзсіз. Бізде осы көштен қалмаудың қамын жасап бағудамыз.

Техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында «Дене тәрбиесі» пәнінің мақсаты әлі күнге дейін толықтыруды қажет етеді, осыған орай оның ғылыми негізделген бағыт-бағдарын жасау қажеттілігі туындайды. Осы бағыттағы ізденістердің тиімдісі дене тәрбиесі сабағында дәстүрлі емес оқыту құралдарын қолдануды зерттеу болып табылады.

Дене тәрбиесі өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру саласының бір тармағы болып табылады және ол жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне, ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыруға, оны Отан сүйгіштікке дайындауға қызмет етеді.

Республикамыздағы білім беру саласында және әртүрлі қолдану салаларына байланысты жаңа бағыттағы спорт, дене тәрбиесі жүйесі бойынша мамандарға деген сұраныстардың артуы, оларды дайындаудағы білімділігі мен қабілеттілігі, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуы өте үлкен маңызды жұмыстарды атқаруды талап етеді және болашақ

педагогтардың кәсіби даярлығын, білім стандартына, мазмұнына сай жетілдіру мәселелері көкейкесті мәселе болып отыр. Көрсетілген міндеттерді толық жүзеге асыру дене тәрбиесі жүйесіне тікелей байланысты. Дене тәрбиесін жүзеге асыру – денсаулықты нығайту, білім беру, дамыту, тәрбиелеу міндеттерін шешуге арналған педагогикалық жұмыстардың бірі бола отырып, жеке тұлғаның денсаулық деңгейін арттыру, табиғи күш-қуатын нығайту, дене мүшелерін гигиеналық негіздері мен дене- қозғалыс қабілеті мүмкіндіктеріне сай, өз бетінше қимыл-қозғалыс жаттығуларын орындап, өзін- өзі үнемі дамытып, көңілді де сергек жүруге баулиды. Болашақ ұрпағымыздың денсаулығының мықтылығы, салауатты өмір сүруі колледж мұғалімінің жеке басымен оның жоғары оқу орнындағы теориялық жеке тәжірибелік дайындығының дәрежесіне тікелей байланысты. Осыған орай оқушылардың дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыру жұмыстарын ұйымдастыруға болашақ мұғалімдерді даярлау ісін кәсіби дайындықтың ажырамас бөлігі ретінде қарастыру керек. Дене тәрбиесі және спорт мамандары күрделі әлеуметтік міндеттерді шешуге араласумен бірге оқушылардың психологиялық ерекшеліктеріне сай, оқу-тәрбие міндеттерін шешуде олардың рухани жетекшісі де болуы тиіс. Оқушыларға дене шынықтыру сабақтарында жаңа технологияны пайдалану оқыту мен тәрбиелеудің жалпы заңдылықтарына бағынған. Сондықтан оны іске асыру барысында дене тәрбиесінің жас және жыныстық ерекшеліктерін ескере отырып, осы заңдылықтарды көрсететін жалпы педагогикалық ұстанымдарды басшылыққа алу қажет. Ол ұстанымдарға жататындар: жан- жақтылық, саналылық пен белсенділік, бірте-бірте жасалатын әрекет, қайталамалық, көрнекілік, жеке даралық.

Зерттеу әдістері: Оқу үдерісінің үздіксіздігі негізгі үш қағидаларда көрініс тапқан:

а) оқу-тәрбие үдерісі көп жылғы және жыл бойындағы сипатқа ие болуы тиіс;

ә) сабақ барысында әрбір келесі сабақтың әсері алдыңғы сабақтың ізінше қатпарлы әсер қалдыруы тиіс, себебі жас оқушының ағзасында алдыңғы сабақтардың әсерінен пайда болған жағымды өзгерістер беки түсуі және жетіле түсуі қажет;

б) демалыс жұмыс қабілетін қалпына келтірудің арта түсуі үшін жеткілікті болуы тиіс.

Дене жүктемелерін бірте-бірте және жоғары деңгейге арттыру ұстанымы олардың көлемі мен қарқындылығының, оқушыны дайындауға қойылатын талаптардың бірте-бірте күрделенуінің үздіксіз арта түсуімен байланысты болып келеді. Сабақтарды бір-бірте күрделендіру оқушыны дайындаудың мүмкіндіктері мен деңгейлеріне сәйкес келіп, олардың спорттық жетістіктерінің үздіксіз арта түсуін қамтамасыз етуі тиіс. Дене жүктемелерінің толқынды түрде өзгеру ұстанымы олардың динамикасының толқынды сипатын көрсетеді, себебі ол салыстырмалы алғанда оқу – тәрбие үдерісінің кішігірім үзіндісіне, немесе сабақтардың кезеңдері мен тұтас бір дәуіріне де тән болуы мүмкін.

Спорттық техника мен оны жаңа тұрғыда жетілдіруге үйрету әдістерінің кез- келген түрінің жағымды жақтары бар, бірақ ол жеке қалпында шапшаң әрі тиімді үйретуді толық қамтамасыз ете алмайды, сондықтан спорттық техниканы меңгеру барысында барлық әдістер бірін-бірі толықтыратын түрде қолданылады. Олар жиірек бір уақытта пайдаланылады.

Қимыл-қозғалыстарды белгілі реттілікте игеру. Атап айтқанда: дайындалып жүрген оқушылардың оқуға деген жағымды ынтасын қалыптастыру; қозғалыс қимылының мәні туралы білімді қалыптастыру; әрбір спорт түрлері бойынша үйренетін қозғалыстар туралы толық түсінікті қалыптастыру; үйренетін қозғалыс қимылын тұтастай игеру. Сөйтіп, қимылға

үйрету дегеніміз - бұл білім алу, қозғалыс икемділігін қалыптастыру және тиісті дене жағынан қалыптасудың қасиеттерін тәрбиелеу.

Талдау, колледждерде оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру мен басқаруға білім беру мен спорттық мекемелерге тән құрылымдар - мақсат, жалпы және арнайы міндеттер, әдістер мен қағидалар, оқу кеңістігінде жүзеге асатын, нақты бағыттылығы бар, оқу материалының теориялық және тәжірибелік мазмұны кіретінін көрсетті. Оқушы-спортшының осы білім беру кеңістігіндегі таңдаған жолының басы, мектептегі оқу мерзіміндегі бастапқы кезеңнің де нақты құрылымы немесе мазмұны болады.

Қорытынды. Қорыта келе, дене тәрбиесі сабағында оқытудың дәстүрлі емес құралдарын қолдану барысында оқушылардың дене тәрбиесін дамыту технологияларын жетілдіруге; дене тәрбиесі сабақтарында оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеуге, дене тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның психофизиологиясын өзгеруге: өзін-өзі реттеуін қалыптастыру; дене тәрбиесі сабақтарын пәнаралық байланыс арқылы жетілдіру; дене қабілетін рухани құндылықтар арқылы дамыту; релаксация арқылы жеке тұлғаның психофизиологиялық қабілеттерін дамыту; психикалық қуат мүмкіндіктері мен дене тәрбиесін сабақтастырып дамытуға т.б. қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 ж.
2. Республикалық ғылыми-әдістемелік, спорттық-патриоттық журналы, 2016 ж.
3. К.Бержанов, С.Мусин. Педагогика тарихы. - Алматы: Мектеп, 1972.
4. К.Сейталиев. Тәрбие теориясы. - Алматы, 1986.
5. Мектепте дене шынықтыру. Республикалық оқу-әдістемелік журнал. №1-3 2018 ж. №6 2012 ж.
6. Ұстаз. Ғылыми-әдістемелік журнал. №1 2019ж

**ТҮРКІ ХАЛҚЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОҚИТУ
ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ**

Мурзабеков Мирамбек Махмутұлы, аға оқытушы

Назарова Гүлмира Асылбековна, педагогика ғылымдарының кандидаты

Маханова Нұрсұлу Базарбаевна, аға оқытушысы

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қаласы

Аннотация. Бұл мақала түркі халықтарының бай зияткерлік мұрасының бір бөлігі болып табылатын ұлттық ойындарының мазмұны және оларды қазіргі заманғы оқыту үдерісінде тиімді қолдану жолдары қарастырылады. Мақалада әртүрлі зияткерлік ойындардың ерекшеліктері, олардың танымдық дағдыларды, логикалық ойлауды, шығармашылықты және әлеуметтік-эмоционалды дамуды дамытудағы рөлі талданады. Сонымен қатар, бұл ойындарды

оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқу бағдарламасына интеграциялаудың әдістемелік ұсыныстары беріледі. Зерттеу нәтижелері ұлттық ойындардың оқушылардың мотивациясын арттыруға, оқу үдерісін қызықты әрі тартымды етуге, мәдени құндылықтарды қалыптастыруға ықпал ететіндігін көрсетеді.

Кілт сөздер: түркі халықтарының ойындары, ұлттық ойын, зияткерлік ойын, ұлттық зияткерлік ойындар.

Зерттеудің өзектілігі. Ұлттық ойындардың ұрпақты тәрбиелеу үдерісіндегі ролі ерекше. Ұлттық ойындардың түрлерін анықтап және оларды оқу үдерісіне кіріктіру мәселесі қазіргі уақытта өзекті.

Түркі халықтарының зияткерлік ұлттық ойындары және оны оқыту үдерісінде қолдану мүмкіндіктері тақырыбының өзектілігін бірнеше факторлармен негіздеуге болады, атап айтсақ:

- а) ұлттық мәдени мұраны сақтау және насихаттау;
- б) оқу үдерісін тиімді және қызықты ету;
- в) жан-жақты дамыған тұлға қалыптастыру;
- г) тілдік құзыреттілікті дамыту;
- д) рухани-адамгершілік тәрбие беру.

Осы факторлар оқу үдерісінде зияткерлік ұлттық ойындарды жан-жақты зерттеп, оқыту үдерісіне тиімді әдістермен енгізудің мүмкіндіктерін қарастырудың өзектілігін анықтайды.

Осыған байланысты біз өз зерттеуімізде түркі халқының зияткерлік ойындары және оны оқыту үдерісінде қолдану мүмкіндіктерін анықтауды *мақсат* еттік.

Зерттеу әдістері: түркі халықтарының ұлттық ойындары туралы әдебиеттерді, тарихи деректерді, этнографиялық материалдарды талдау және жинақтап, ойындардың ерекшеліктерін, мақсаттарын, ережелерін анықтауда талдау және жинақтау әдістері қолданылады.

Әртүрлі түркі халықтарының ойындарын салыстыру, олардың ортақ белгілері мен айырмашылықтары салыстырмалы-тарихи әдіс негізінде анықталады.

Осы әдістерді кешенді түрде қолдану арқылы түркі халықтарының зияткерлік ұлттық ойындарының оқыту үдерісіндегі ролін жан-жақты зерттеуге және тиімді қолдану жолдарын анықтауға болады.

Зерттеу нәтижелері:

Ұлттық спорт түрлері – халықтың өмірімен бірге дамып келе жатқан мәдени жетістіктердің маңызды құрамдас бөлігі. Ұлттық ойындардың түрлерін, мазмұнын ерекшеліктерін көптеген зерттеушілер қарастырған.

Түркі халықтары ғасырлар бойы өздерінің мәдениеті мен дәстүрін сақтап қана қоймай, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп келеді. Солардың бірі – зияткерлік ойындар, яғни адамның ойлау қабілетін, логикасын, есте сақтауын және стратегиялық ойлауын дамытатын ойындар. Бұл ойындар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар танымдық және тәрбиелік маңызы зор құрал ретінде де маңызды.

Қазақтың ұлттық ойындарын зерттеген ғалымдарды бірнеше топқа бөлуге болады: этнографтар, фольклоршылар, педагогтар, тарихшылар және т.б.

Атап айтсақ: этнографтар:

- Шоқан Уәлиханов: Қазақ халқының тұрмыс-салты, әдет-ғұрыптары, ойындары туралы құнды деректер жинаған. Оның еңбектерінде қазақтың ұлттық ойындарының сипаттамасы, ережелері, қоғамдық мәні туралы мағлұматтар бар.

- Әлкей Марғұлан: Қазақ халқының материалдық және рухани мәдениетін зерттеген көрнекті ғалым. Оның еңбектерінде ұлттық ойындардың түрлері, тарихы, әлеуметтік қызметі кеңінен қарастырылған.

Фольклоршылар:

- Сәбит Мұқанов: Қазақ фольклорын, соның ішінде балалар фольклорын зерттеген ғалым. Оның еңбектерінде ұлттық ойындарға байланысты жырлар, өлеңдер, мақал-мәтелдер жинақталған.

Педагогтар:

- Ыбырай Алтынсарин: Қазақ балаларына арналған тұңғыш оқулықтардың авторы. Ол ұлттық ойындардың балалардың тәрбиесіндегі маңызын атап өтіп, оларды оқу үдерісінде пайдалануды ұсынған.

Жазушылар:

Ақселеу Сейдімбек: Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәніне ерекше көңіл бөлген. Оның «Қазақтың ұлттық ойындары» атты еңбегінде ойындардың балалардың физикалық, ақыл-ой және рухани дамуына әсері қарастырылған.

Мұратбек Иманғазыұлы: Қазақтың ұлттық ойындары тақырыбында бірқатар ғылыми мақалалар жазған.

Қазақтың ұлттық ойындары жан-жақты қарастырылған еңбектің бірі Ә.Бүркітбаевтың «Спорттық ұлттық ойын түрлері және оның тәрбиелік мәні» (1985) атты жинағы. Мұнда ұлт спорты түрлері мен ұлттық спорт ойындарының балалардың күнделікті өміріндегі алатын орны, тәрбиелік маңызы және ат спорты мен ұлттық ойындардың ережесі қарастырылған. М.Балғымбаевтың «Қазақтың ұлттық спорт ойыны түрлері» (Алматы, 1985) атты еңбегіндегі ат спортына қатысты бәйгеден бастап жорға жарыс, аударыспақ, жамбы ату, аламан бәйге, т.б. жарыс түрлеріне салыстырмалы талдау жасалады. Е.Сағындықовтың авторлығымен жазылған ғылыми монография «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісінде пайдалану» (Алматы, 1993) деп аталады.

Қазақтың ұлттық ойындарын зерттегендердің бұл тізімі әлі де толық емес, бірақ үлес қосқан кейбір ғалымдардың есімдері атап өтілді. Қазіргі таңда да бұл салада зерттеулер жалғасуда.

Соның ішінде қазақтың ұлттық қозғалыс ойындарын спорттық ойындардан ажыратып, алғаш рет бөліп қараған ғалым М.Гуннер қазақ ойындарына топтамалық жіктеу жасай отырып, ұлттық ойындарды оқу үрдісінде пайдалануға ұсыныс жасайды.

Түркі халықтарының дәстүрлі зияткерлік ойындары

Түркі халықтарының арасында кеңінен таралған бірнеше зияткерлік ойындарды атап өтуге болады [1,2]:

1. Тоғызқұмалақ – қазақ халқының ұлттық ойыны, логикалық және математикалық ойлау қабілетін дамытады.

«Тоғызқұмалақ» ойыны қазіргі кезде тек түрік тектес халықтарда ғана сақталып қалған. Қазақ, Қырғыз елдерінде республика деңгейінде ойналады. Оның түрік тектес халықтарда осы уақытқа дейін көнермей сақталып қалуында үлкен мән бар. Ол «мән» тоғызқұмалақ ойынының ережелері, түркі халықтарының наным-сенімдерінің негізінде жасалған. «Тоғызқұмалақ»- көшпенді өмір салтының айнасы. Ол - тірі тарих. Тарихты білу-тектілік. Бабаларымыз ұрпағымыз ақылды болсын, тектілік құрсын деп осы ойынды бізге аманат етіп қалдырған. «Тоғызқұмалақ» - ойынының ұлы тектілеріміз жасаған рухани негізі - оны әліде сан-ғасыр бойы қорғап, өзінің жұмбақтығымен, рухани құндылығымен көптеген халықтарды тамсандыра береді.

Дәл осы «Тоғызқұмалаққа» ұқсас бір ойын «Калах» ойыны жайлы «Наука и жизнь» журналы 1971 жылы 12 санында жазған еді. «Тоғызқұмалақ» пен Калахты ойындарының тақталарындағы отауларының екі қатар болып орналасуы, екі ойыншының қазандарының да екі шетінде болуы бір-біріне мүлтіксіз ұқсайды. Тек «Калахта алты отауда, ал тоғызқұмалақта» тоғыз отау.

Екі ойында да солдан оңға қарай бір-бір құмалақтың отауларға тастапжүріп отырады. Екі ойында да көп құмалақ жинаған ойыншы ұтып шығады.

2. Мангала – түрік халықтарында кең таралған есептеу және стратегия құру дағдыларын жетілдіретін ойын.

3. Ортама– қырғыздардың дәстүрлі ойыны, шапшаңдық пен жылдам шешім қабылдауға үйретеді, көне түркі дәуірінен бастау алады.

4. Шатар – ортағасырлық шахмат түрі, бұл ойынның тамыры орта ғасырлардағы Орта Азия мен Таяу Шығысқа кетеді. Ойлау қабілетін жетілдіруге арналған.

5. Дүмпілдек – татар және башқұрт халықтарының ойыны, логикалық ойлауды қажет етеді.

Зияткерлік ойындар – оқушылардың білімін жетілдірудің тиімді тәсілдерінің бірі

Зерттеушілер дене шынықтыру деп аталатын дене тәрбиесінің оқушылардың интеллектуалдық белсенділігіне оң әсер ететінін анықтады [3, 4]. Дене шынықтыру жаттығулары, спорт түрлері, би және дене шынықтыру мен денсаулықты жақсартуға ықпал ететін басқа да дене жаттығуларын қамтитын іс-әрекеттердің кең ауқымын қамтиды. Дене тәрбиесінің оқушының интеллектуалдық дамуына қалай оң әсер ететіндігіне бірнеше дәлелдер келтіруге болады:

- Ми қызметін жақсарту. Осы саладағы ғалымдардың зерттеулері физикалық белсенділіктің интеллектуалдық өнімділікке қажетті ми қызметін жақсартуға көмектесетінін көрсетті [4].

Тұрақты физикалық белсенділік мидың жұмысын бірнеше жолмен жақсартады. Біріншіден, жаттығу мидың оңтайлы жұмыс істеуі үшін қажетті оттегі мен қоректік заттарды жеткізе отырып, миға қан ағымын арттырады. Бұл, өз кезегінде, нейрогенезге, жаңа ми жасушаларының өсуіне ықпал етеді, әсіресе гиппокампта, оқу және есте сақтаумен байланысты аймақ. Сонымен қатар, физикалық белсенділік көңіл-күйді жақсартатын, стрессті төмендететін және когнитивті функцияларды жақсартатын эндорфиндер мен дофамин сияқты нейротрансмиттерлердің шығарылуын ынталандырады.

Олар келесі бағыттарда қолданылуы мүмкін:

1. Математика және логика сабақтарында
 - Тоғызқұмалақ және мангала ойындары арифметикалық амалдарды орындау дағдыларын жақсартады.
 - Логикалық есептерді шешу қабілетін арттырады.
2. Тарих және мәдениет сабақтарында:
 - оқушыларға түркі халықтарының тарихи және мәдени мұрасымен танысуға мүмкіндік береді.
 - Ұлттық ойындар арқылы тарихи тұлғалар мен оқиғаларды зерттеу қызықты әрі тиімді болады.
3. Құндылықтар мен дағдыларды дамыту
 - Ойындар арқылы оқушылар төзімділік, стратегиялық ойлау, әділдік және жауапкершілік сияқты маңызды дағдыларды меңгереді.
 - Командалық ойындар ынтымақтастық пен көшбасшылық қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі.

Қорыта айтқанда, түркі халықтарының зияткерлік ойындары – тек қана ойын-сауық құралы емес, сонымен қатар оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамытуға ықпал ететін маңызды құрал. Білім беру жүйесінде бұл ойындарды тиімді пайдалану оқушылардың пәндік білімін жақсартуға, ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға және ойлау қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді. Сондықтан дәстүрлі зияткерлік ойындарды қазіргі заманғы білім беру процесіне енгізу – болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына жасалған маңызды қадам.

Әдебиеттер тізімі:

1. Б.А.Шилібаев. Ұлттық спорт ойындары. Оқу құралы. Альманахь. Алматы-2019.
2. Е.Алимханов. Қазақтың ұлттық халық ойындары мен спортының теориялық және педагогикалық негіздері. Қазақ университеті баспасы. Монография. Алматы-2018
3. Каменский Д. А., Гаджимурадова Г. З., Сергеева А. Г., Сердюковский В. В. Влияние физических упражнений на качество сна, успеваемость и социальную активность студента // Физическая культура и спорт в профессиональном образовании: Межвузовский сборник научно-методических работ / под ред. Щеголева В. А. — 2020. — С. 80–82.
4. Ионов А. А. Физическая культура как средство стимуляции интеллектуальной деятельности студентов // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. — 2008. — № 3 (8). — С. 53–64.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ

Бекбергенова Майра Нурлановна, аға оқытушы
Ахметов Несипжан Аманжолович, аға оқытушы

Өтеген Руслан Қанатұлы, оқытушы

Шерхан Мұртаза атындағы Тараз инновациялық университеті, Тараз қаласы

Аннотация. Бұл мақала дене мәдениеті мен спорт бойынша оқу бағдарламасының мазмұнын таңдаудың әдістемелік негіздері оқытып, үйрету үдерісінің жалпы және арнайы міндеттерін шешумен байланысты. Бұл қандай да бір спорт түрінің ерекшелігіне байланысты оқу-тәрбие жүйесін ұйымдастыру және жүзеге асыруға дифференциалды жолмен шешу қажеттілігімен байланысты.

Кілт сөздер: дене мәдениеті, спорт, міндеттер, жүйесі, студент, оқыту, негіздер.

Зерттеудің өзектілігі. Дене мәдениеті мен спорттық білім жүйесінің мақсаты барлық жастағы азаматтардың оқып, үйренуге, өндірістік еңбекке және шығармашылық қызметке дене даярлығын қамтамасыз етуге жағдай жасаудан тұрады.

Бұл мақсат дене мәдениеті мен спорттың қазіргі заманғы даму сатысында жетілдірудің жалпы және арнайы міндеттерін шешумен жүзеге асады. Білім беру мекемелеріндегі оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде дене мәдениеті мен спорт жүйесінің негізгі жалпы міндеттеріне мыналар жатады: оқып, үйренушілердің дене сапаларын дамыту және жетілдіру; әрбір оқып, үйренушіге дене мәдениетінің негізгі қолданбалы дағдыларын меңгерту; мақсатқа лайықтылық, батылдық және шешімшілдік, бастамашылдық және тапқырлық, табандылық және жігерлілік, ұстамдылық және байсалдылық, ұжымшылдық сезімі және өзара жолдастық көмек беру сияқты адамдық қасиеттерге тәрбиелеу; денсаулықты нығайту және ағзаны шынықтыру, қолайсыз қозғаушы күштердің және кәсіби қызмет жағдайының әсеріне орнылықты арттыру.

Дене мәдениеті курсының арнайы міндеттері – оқытып, үйретудің мақсаттар мен міндеттерін іске асыруға, бағыттылық оқыту бағдарламасына дене мәдениетінің барлық бөлімдерін кіргізу, олардың әрқайсысын меңгеруге оқу уақытының үйлесімді қатынасын белгілеу, оқу-тәрбие үдерісін жандандыру. Әрбір міндеттің өзінің өзгеше ерекшелігі болады. Бірінші міндет – дене мәдениеті міндеттерінің ішінде басты орынды дене сапаларын дамыту және жетілдіру алады. Төзімділікті, күшті, шапшаңдықты және әбжілдікті дамытудың жоғары деңгейінің маңызы жалпыға белгілі және көпшілік мойындаған қағида болып табылады. Қазіргі заманғы жағдайда бұл дене сапаларының маңыздылығы тек дәлелденіп қойылған жоқ, сонымен бірге адам ағзасының жалпы тұлғалық жағдайына олардың әсерінің сандық және сапалық сипаттамасы алынған.

Жоғары дене дайындығы деңгейі бар, үлкен дене жүктемелері мен жүйке-психикалық күштенудің әсері жағдайында жан-жақты дамыған адам, тәжірибе бойынша, жұмыс қабілеттілігі, қажуы, жүйке орнықтылығы көрсеткіштері бойынша басқа адамдарға қарағанда едәуір басымдықта болады.

Екінші міндет - дене мәдениетінің негізгі қолданбалы дағдыларын әрбір оқып, үйренушінің меңгеруі жүруде, жүгіруде, секіруде, өзін-өзі қорғау әдістерін орындаудағы әрекетте және қозғалу біліктілігіндегі қалыптасуды қарастырады.

Зерттеу нәтижелері: Адамның қозғалыс біліктілігінің бөлшегі ретінде әдістер мен жаттығулар дене және психологиялық сапаларды дамыту және жетілдірудің тиімді құралы болып табылады. Олар экстремальды жағдайларда апаттық-құтқару құралдарын, жеңіл суға

сүңгудің (водолаз) жабдықтарымен, киімімен жүзу, сүңгу және басқа судағы және су астындағы әрекеттер, күтпеген жағдайда кедір-бұдырлы, жыртылған жермен жүгіру, қарлы-борасын жағдайында қашықтықты қажет болған жағдайда шаңғымен жүріп өту сияқты арнайы дағдыларды меңгеруге негіз болады

Суға жүзуді үйрету үдерісі ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін арттыру, әсіресе жүрек-қан-тамыры және тыныс алу жүйесінің қызметін жақсарту, денсаулықты нығайту және шынықтыру мақсатында жеке тұлғаның дене және ерік-жігер сапаларын жетілдіру үшін қолайлы мүмкіндік туғызады.

Шаңғымен жүру негізінен қысы қарлы аудандарда меңгеріледі. Қазіргі таңда кез келген ауа райында роликті шаңғылармен, роликті конькилермен шаңғымен қозғалу жаттығуларының иммитациялық мүмкіндіктерін орындауға болады.

Үшінші міндет – оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде оқып, үйренушілердің жеке тұлғалық сапаларын қалыптастыру.

Жеке тұлға – адамның психологиялық-әлеуметтік қасиеттерінің негізгі иесі.

«Жеке тұлға» ұғымында жеке адамның қоғам құрамында болатындығы анықталатын белгілері айқындалады.

Мақсатқа ұмтылуға, батылдыққа және шешімшілдікке, бастамшылдыққа және тапқырлыққа, табандылыққа және қажырлылыққа, ұстамдылыққа және сабырлылыққа, ұжымшылдық сезіміне және өзара жолдастық көмектесуге тәрбиелеу өскелең ұрпақтың және азаматтың жеке тұлғасы сипаты мен сапаларын қалыптастырудағы маңызды міндеті болып табылады.

Жоғарыда атап көрсетілген сапаларды дене мәдениеті мен спорт құралдары арқылы дамыту және жетілдірудің іс жүзіндегі мүмкіндіктері адамдардың жеке ерекшеліктерімен алдына қойылған оқу және тәрбиелік міндеттерді шешуі есепке алынып пайдаланылатын арнайы жаттығулар мен әдістемелік тәсілдерді шұғылдану сабақтарында орындау кезінде оларды жүйелі және мақсатты бағытта қолдану жағдайында ғана жүзеге асырылады.

Адамның өзінің даралық қасиеті (индивидуальность) қоғамдық-тарихи мәдениетті дамытудағы іс әрекет пен білім иесі ретінде әрбір адамның тіршілік қызметіндегі дара ерекшеліктері мен алдына қойған оқу және тәрбиелік міндеттерін жүзеге асырудағы өзіне тән қайталанбайтын рухани күйі мен ішкі сезімі болып табылады.

Төртінші міндет - оқу тәрбие үдерісіндегі сауықтыру бағыты. Бұл бірінші кезекте денсаулықты нығайту және ағзаны шынықтыру, қолайсыз жағдайлардың әсеріне орнықтылықты, төзімділікті арттыру және кәсіби қызметтің өзіне тән ерекшелігі болып табылады.

Бұл міндетті шешуде теория мен іс тәжірибені дене мәдениеті мен спорттың үдерісіндегі байланысы принципі өз көрінісін табады.

Кез келген спорттық міндетті шешу тек студенттің денсаулығы есебінен ғана емес, керісінше денсаулықты үнемі нығайту және ағзаны шынықтырудағы мақсатты міндеттерді орындау негізінде қамтамасыз етілуі тиіс. Жақсы денсаулық дене мәдениеті мен спортты дұрыс ұйымдастырудың басты нәтижелерінің бірі ретінде қарастырылады.

Оқу және кәсіби қызмет үдерісінде пайда болатын әртүрлі бейнедегі қолайсыз қозғаушы күштердің (факторлардың) көптігі, адам ағзасының орнықты төзімділігін арттыру

шараларын талап етеді. Мұның негізі, жан-жақты дене даярлығын қажетті деңгейіне жеткізу болып табылады.

Бірқатар жағдайларда жекелеген сыртқы қолайсыз әсер етуші күштердің әсер етуіне ағзаның жоғары төзімділік көрсетуіне жетуі үшін жан-жақты дене даярлығы арнайы құралдар мен денені жаттықтыру әдістерімен толықтырылады.

Студенттің психикалық дамуының қозғаушы күші, оның қабілеттері мен қоршаған ортамен байланысу түрлерінің жеткен даму деңгейінің арасындағы үйлеспеушілік болып табылады.

Дене мәдениеті мен спорт саласындағы арнайы міндеттерді шешу жеке тұлғаның рухани және дене сапаларының қалыптасуы үшін үлкен маңызға ие. Оларды орындау спорттың қандай да бір түрі бойынша спортшыларды дайындаудың қажетті мүмкіндігі болып табылады.

Арнайы міндеттердің жекелеген (тобына) дене дамуында ауытқуы бар және дене даярлығы төмен студенттермен шұғылдану сабақтарын ұйымдастыру міндеттері арнайы қарастырылады. Бұл міндеттерді шешу оқытушыдан медицина саласы мен физиологияның жас ерекшеліктері мен морфологиясынан арнайы білімі болуын талап етеді.

Жеке тұлғаның құрылым негізі, яғни студенттің қызығушылығы мен қажеттілігі, күрделі психикалық құрылымының бағыты оның мінез-құлқын, іс әрекетін, спорттық қызығушылығын анықтайды.

Адамның оқу және кәсіби қызметі жағдайындағы және мінезіндегі мазмұндық айырмашылық дене мәдениеті мен спорттың жалпы және арнайы міндеттерін шешу қажеттілігін айқындайды. Арнайы міндеттерде дене дайындығына нақтылы, ерекше талап қою өз сипатын табады.

Арнайы міндеттерді шешу және оны жүзеге асыру жолдары студенттердің дене және психологиялық дайындықтарын дұрыс ұйымдастыруда негізді маңызы бар.

Алайда арнайы міндеттерді анықтау елеулі қиындықтар туындатады, яғни дене даярлығына қойылатын ерекше талаптың сипаты сырт көзге жиі байқалмайды.

Арнайы міндеттерді шешуге қойылатын негізгі талапты бөліп қарау үлкен қиыншылық туғызады, өйткені әрбір спорт түрі үшін оларды шешудің өзіндік ерекшелігі болады.

Студенттің психикалық дамуы – жеке тұлғаның сапалық біртіндеп дамушы өзгерісі, яғни оның барысында әртүрлі динамикамен жас ерекшелігіне қарай жаңа құрылу қалыптасады. [29;]

Студенттердің дене даярлығына қойылатын ерекше өзгешелігі бар талапты талдау негізінде дене мәдениеті мен спорттың арнайы міндеттерін анықтаудың маңызды мәселесі, студенттерді оқытып, үйрету үдерісінде барынша көп мөлшерде қажетті қозғалыс дағдылары мен дене, психологиялық, арнайы сапаларын анықтау болып табылады.

Студенттердің дене даярлығына қойылатын ерекше талап арнайы міндеттерде өз көрінісін табады.

Дене мәдениетінің құралдары мен әдістері арқылы шешілетін арнайы міндеттер мыналар болып табылады:

- оқу аудиторияларындағы аз қозғалыстағы және бір сарынды еңбек немесе сабақ кезіндегі орныққан күш түсуіне төзу қабілеттілігін қалыптастыру;

- төзімділікті, шапшаңдықты және жауап беру және әрекет реакциясының дәлдігі, кеңістікте және уақытқа бағдар жасауды дамыту және жетілдіру;
- дененің үйлесімді салмағын сүйемелдеу;
- ыстыққа, суыққа, температураның ауытқуына ағзаның төзімділігін арттыру;
- батылдықты және шешімшілдікті, ұстамдылық пен сабырлылықты, бастамашылдық пен тапқырлықты, мақсатқа ұмтылушылық пен сезім күші орнықтылығын дамыту;
- жүйке және жүрек қан-тамырлары жүйесіндегі, асқазан-ішек жолдарындағы қызметтік бұзылуды, көздің қажуын, мүсіннің ауытқуын қалпына келтіру.

Арнайы міндеттер дене мәдениетінің барлық тарауларын оқыту бағдарламасына ендіру, жекелеген тақырыптар бойынша шұғылдануға бөлінген оқу уақытының үйлесімді қатынасын белгілеу есебінен жүзеге асырылады.

Арнайы міндеттерді дұрыс анықтаудың негізді (принципті) мәні бар, өйткені бұл міндеттер оқу тәрбие үдерісінің мазмұны мен бағытына елеулі әсер етеді.

Арнайы міндеттердің сипаттамасы спорт түрінің ерекшеліктерін сапалы ұғынуға қажеттілікпен, олардың әрқайсысының оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне қоятын талаптарына байланысты болады.

Мектептерде және кәсіби орта білім беру мекемелерінде мамандық (профиль) бойынша оқыту ендірілуімен байланысты оқу үдерісін тиімді арттыратын, оған дараландыру мүмкіндіктерін туғызатын, оқушыларды дайындаудың дифференциялау бағдарламасы дайындалуда.

Дене мәдениетін жетілдірудің маңызды бағыты спорт мектептерінде, мамандандырылған спорт залдарында, спорт үйірмелері сияқты қосымша білім беру жүйелерінде оқытып, үйрету үдерісін даралау болып табылады, яғни олардың әрқайсысында әртүрлі спорт түрлерінің ерекшеліктерін есепке алатын күрделі бөліктерімен (дифференциял) оқу бағдарламалары болады.

Бұдан басқа, бөліктермен үйрету және даралау негізінде дене мәдениеті мен спорт бойынша оқытып, үйретуде оқу бағдарламасын қалыптастыру шұғылданушыларға биологиялық, ауа райы географиялық және әлеуметтік қозғаушы күштердің әсерлерін есепке алып жүзеге асырылады. Сонымен бірге, бұл қозғаушы күштер оқытып, үйретудің спецификалық міндеттерін анықтап, іске асыруға елеулі әсерін тигізеді.

Оқытып, үйретудің мазмұны, сипаты, жағдайы және студенттерді даярлаудың өзіндік ерекшеліктері болады, яғни оларды оқытып, үйретудің және тәрбиелеудің арнайы бағытын анықтайды. Студенттерді арнайы бағытпен дайындау дегеніміз, қандай да бір спорттың түріне жалпы және жекелеген бейімделу міндеттерін шешудің ең жақсы дәрежесін қамтамасыз ететін дене мәдениетін оқытып, үйретудің және тәрбиелеудің формалары мен әдістерін, жүйелі құралдарын іріктеу, таңдау және іс жүзінде қолдану болып табылады.

Қазіргі өскелең өмір талабы жағдайында дене мәдениетіне оқытып, үйрету және тәрбиелеудің арнайы бағыты жайлы мәселелер үлкен теориялық және тәжірибелік маңызға ие болуда.

Ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелері мен тәжірибе көрсеткендей студенттерді дене мәдениетіне оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің арнайы бағытын анықтайтын қозғаушы күштер мыналар болып табылады:

- білім беру үдерісі жүргізілетін орындағы жағдай;
- оқу барысындағы дене жүктемесінің және жүйке-психикалық күштенудің мөлшері мен сипаты;
- ЖОО-дағы оқытудың сапасы және оның студенттердің дене және психикалық жағдайларына әсер етуі;
- оқу топтарын жүйелеп, құру ерекшеліктері;
- кейбір жекелеген ерекшеліктері (білім, біліктілік және дағдыларды меңгеруге ынталану дәрежесі; оқу-спорттық базаның ұзақтығы және бытыраңқы, бөлек-бөлек орналасуымен байланысты және т.б.).

Студенттер күнделікті өздерінің уақыттарының негізгі бөлігін аудиторияларда, спорт ғимараттарында, яғни дымқылдық немесе құрғақтық көрсеткіштер жоғары, ауасы ластанған жерде жаттығумен шұғылданды кезіндегі ұзақ күштену жағдайында өткізеді.

Ағзаға елеулі әсер етуші тітіркендіргіштердің саны, жүктемелер сипаты, оларды жою үшін арнайы шаралар кешенінің әсерімен өзгеруі мүмкін. Мысалы, егер қажу, шаршау, жүйке-психикалық күштенуі пайда болса жеткіліксіз дене белсенділігін қалпына келтіретін, нашар сезім күйін түсіретін, жұмыс қабілеттілігін тез орнына келтіретін және көңіл-күйін көтеретін жаттығулар орындалады. Мұндай оқу бағдарламасында белгіленбеген жаттығулар спорт ойындары, қызмет түрі бойынша қызықты, күлкілі жарыстар түрінде өткізілуі мүмкін.

Дене тәрбиесінің маңызды міндеттерінің бірі әрбір шұғылданушыны дене жаттығуларын орындауға қызықтыру болып табылады. Мұнда оқытушының біліктілігіне, қабілеттілігіне және тәжірибелілігіне, оқу орнының материалдық-техникалық және оқу-спорттық базасына, санитарлық-гигиеналық жағдайына, сабақ өтілетін орынның спорт құрал-жабдықтарымен және спорт қондырғыларымен жарактандырылуына көп дәрежеде байланысты.

Оқу тобының ұжымын ереже бойынша бірдей жастағы шұғылданушылар құрайды. Оқытып, үйрету барысында әрбір шұғылданушының спецификалық ерекшеліктері ескеріледі, спорттық құрал-жабдығынсыз және спорт қондырғыларынсыз да орындалуы мүмкін әртүрлі жаттығулар, әдістер мен әрекеттер меңгеріледі. Студенттердің даярлық деңгейі неғұрлым жоғары болса, солғұрлым оқытып, үйрету құралдары мен әдістері де әртүрлі және күрделірек болады.

Қорытынды: Оқытып, үйретудің арнайы бағытын анықтайтын қозғаушы күштер оқу-тәрбие үдерісінің мазмұнына және сипатымен өзара тығыз байланыста. Әрбір оқытушының барынша маңызды міндеті-студенттердің дене тәрбиесінде бұл қозғаушы күштердің барлығы жан-жақты талдануы және есепке алынуы мүмкін. Дене мәдениетіне оқытып, үйрету және тәрбиелеудің арнайы бағыттылығын жүзеге асыру, студенттердің жұмыс қабілеттілігін арттыру, сонымен бірге сабақ үлгерімін жақсарту үшін барлық құралдар мен әдістерді тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Сондықтан кәсіби қызметін табысты жүргізу үшін оқытушы оқу-тәрбие үдерісінің арнайы бағыттылығын анықтайтын негізгі қозғаушы күштерді ескеру қажет; шұғылданушылардың дене және психологиялық жағдайларына олардың әсер етуі; дене мәдениетіне оқытып, үйретудің барынша тиімді құралдары мен әдістерін пайдалану. Дене мәдениетіне оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің арнайы бағыттылығының міндеттерін шешу

студенттермен жұмыс жүргізуде оқытушыдан (жаттықтырушы) кәсіби шығармашылық ізденіс және жоғары педагогикалық шеберлікті және арнайы дайындық деңгейін талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Еркін Уақбаев. Дене тәрбиесінің негіздері. Алматы «Санат» 2000ж.
2. Тәникеев М, Асарбаев А. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы. Оқу құралы. Алматы. 2002ж.
3. Б.А.Шилибаев. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. Альманах баспа үйі. Алматы қ. 2012ж.
4. С.Ш. Әбенбаев Тәрбие теориясы мен әдістемесі (оқу құралы) Алматы «Дарын» 2004ж.
5. Р.Р.Аманбаев. Спорт теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері.(оқу құралы) Алматы 2006ж. ҚС ж ТА.

**РОЛЬ СЕМЕЙНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КАК ФАКТОР ФИЗИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ**

Десятов Сергей Викторович,
учитель физической культуры

КГУ «Средняя школа имени Геннадия Зенченко»

Аннотация. Статья рассматривает влияние совместного участия семьи в интерактивных квестах на основе ИИ на физическое развитие, мотивацию и психологическое состояние ребёнка. Исследование показало, что вовлечённость родителей в игровые спортивные форматы способствует укреплению семейных связей, повышает уровень активности детей и формирует устойчивые привычки к здоровому образу жизни. Особое внимание уделяется персонализированным программам тренировок, геймификации и использованию дополненной реальности в образовательном процессе.

Ключевые слова: интерактивные квесты, физическое воспитание, мотивация, семейное участие, дополненная реальность

Я, неоднократно наблюдал: ребёнок, который растёт в атмосфере дружелюбного взаимодействия и регулярной физической активности в семье, достигает больших успехов в спорте и демонстрирует лучшее физическое развитие. Но в чём секрет этого влияния? Какие действия предпринимают родители, чтобы их ребёнок развивался гармонично? Чтобы ответить на эти вопросы, провёл собственное исследование, объединив практические наблюдения на уроках и инновационные подходы к педагогике.

Методология. Чтобы более системно изучить это явление, провёл анкетирование среди родителей и детей. Вопросы касались режима дня, привычных форм досуга, интереса к спорту, наличия совместных занятий. Результаты показали:

Регулярная активность (велопрогулки, спортивные игры, пробежки) в выходные дни повышает у ребят скорость реакции и координацию в среднем на 15–20%.

Положительный пример: когда родители сами посещают спортзал или занимаются дома, ученики проявляют больше упорства и внимательности на уроках физкультуры.

Наличие семейных традиций (совместные утренние зарядки, ежегодные спартакиады) формирует устойчивую привычку к движению [1].

Одновременно стал замечать, что учащиеся, у которых отсутствует позитивная роль семьи в плане физической активности, гораздо чаще жалуются на усталость, не проявляют настойчивости в играх с мячом, плавании или гимнастических упражнениях. Эти же ребята имеют слабую мотивацию не потому, что им неинтересен сам спорт, а потому, что им не хватает примера и эмоциональной поддержки дома.

Практическая реализация

Для этого я начал внедрять несколько инновационных решений:

«Family Fit App: спорт как семейная игра

Представьте: каждое утро определенная семья получает в приложении челлендж — «Планка-марафон». Родители и ребёнок встают в стойку одновременно, а встроенный таймер фиксирует результат. Это могут быть 10-минутные утренние разминки, веселые эстафеты в выходные, короткие кардиотренировки перед сном. За успешное выполнение, синхронность, количество участников, начисляются виртуальные баллы, которые можно обменять на значки достижений, повысить свой рейтинг среди других семей или открыть новые уровни заданий.

Этот метод оказался особенно эффективным, поскольку геймификация делает тренировки не обязательной нагрузкой, а весёлым семейным соревнованием. Родители отмечают, что с появлением приложения дети сами напоминают о тренировках, стремясь выполнить задания и заработать дополнительную награду [2].

«Active Class» — персонализированные рекомендации

Как это работает? Всё просто: создаю персональные планы развития для каждого ученика, основываясь на его индивидуальных потребностях. В его аккаунте я заполняю ключевые данные: уровень координации, гибкости, выносливости, особенности осанки, моторики и возможные затруднения. На основе этих параметров платформа автоматически разрабатывает тактику тренировок, предлагая конкретные упражнения, которые помогут устранить слабые стороны и усилить сильные.

Родители получают структурированные рекомендации в формате видеоинструкций, где расписаны точные упражнения с нужным количеством повторений и временем выполнения [3].

Система отслеживает прогресс, фиксируя данные о регулярности занятий, динамике выполнения. Родители могут загружать видео, а я вношу коррективы в программу, отмечая, какие элементы требуют доработки. Это исключает хаотичность в физическом развитии, создавая чёткую и управляемую образовательную траекторию, где каждый шаг основан на анализе реальных показателей.

Дополненная реальность (AR) в формате квеста внеурочной деятельности

Вместо классического урока участники получают список заданий, ученик вместе с родителем должны подойти к указанной точке и навести камеру смартфона на специальный

маркер или QR-код. Появляются объекты — от призрачных стен до «летающих» мячей. Чтобы пройти испытание, нужно прыгнуть через виртуальную преграду, «словить» движущиеся цели или выполнить серию приседаний. Каждый выполненный этап открывает следующую точку маршрута.

Интерактивность AR в системе PlayPortal делает эти тренировки эмоционально насыщенными: у ребёнка появляется реальная цель — пройти «цифровой уровень», в чём ему помогает родной человек. При этом оба двигаются, координируют действия, соревнуются с другими командами. Постоянная смена геолокаций не даёт заскучать, а поддерживает высокий уровень мотивации [4].

Подобный формат решает сразу несколько задач. Во-первых, физическая нагрузка распределяется равномерно и незаметно, ведь все силовые нагрузки встроены в сюжет квеста. Во-вторых, семейное взаимодействие выходит на первый план: родители не наблюдают со стороны, а становятся активными участниками игры, укрепляя связь с ребёнком. В-третьих, внеурочная деятельность наполняется практическим смыслом: школьники учатся применять базовые двигательные навыки не в зале, а в «полевых» условиях, ориентируясь на цифровые подсказки и реальные препятствия.

Благодаря технологиям, школьники по-другому смотрят на физкультуру: не как на обязательный предмет, а как на пространство, где можно исследовать, играть и улучшать свои способности. Семьи становятся союзниками, готовыми помочь, а значит, и сами приобщаются к здоровому образу жизни.

Проект «Олимпийская история семьи»

Школьники создают презентацию о спортивных достижениях бабушек, дедушек, родителей и своих собственных. Это может быть всё, что связано с движением: участие в школьных соревнованиях, семейные походы, рекорды по шагам в день [5].

Чтобы добавить интерактивности, мы используем Google Fit — приложение, которое отслеживает активность в реальном времени. Например, семьи фиксируют, сколько километров они прошли за неделю, а потом сравнивают результаты с родственниками. Для оформления истории подключаем Canva, в ней создают коллажи, инфографику, диаграммы, превращая отчёт в настоящий мультимедийный проект. Такой формат делает спортивные достижения видимыми и мотивирует поддерживать спортивный образ жизни.

Командная эстафета «Динамика движения»

Деятельность направлена на освоение принципа эффективного распределения усилий, координации и тактического взаимодействия.

Описание задания: Семейным командам, предстоит преодолеть серийный маршрут, состоящий из трёх этапов. Главная цель — пройти дистанцию не быстрее, а максимально технически точно, выполняя каждое упражнение в заданной последовательности.

«Баланс и синхронность» — участники встают на платформы с ограниченной опорной зоной (имитация нестабильного покрытия), держа в руках мяч. Они должны передавать его друг другу, сохраняя равновесие и не выходя за границы. Так развивается стабилизация корпуса и координация движений.

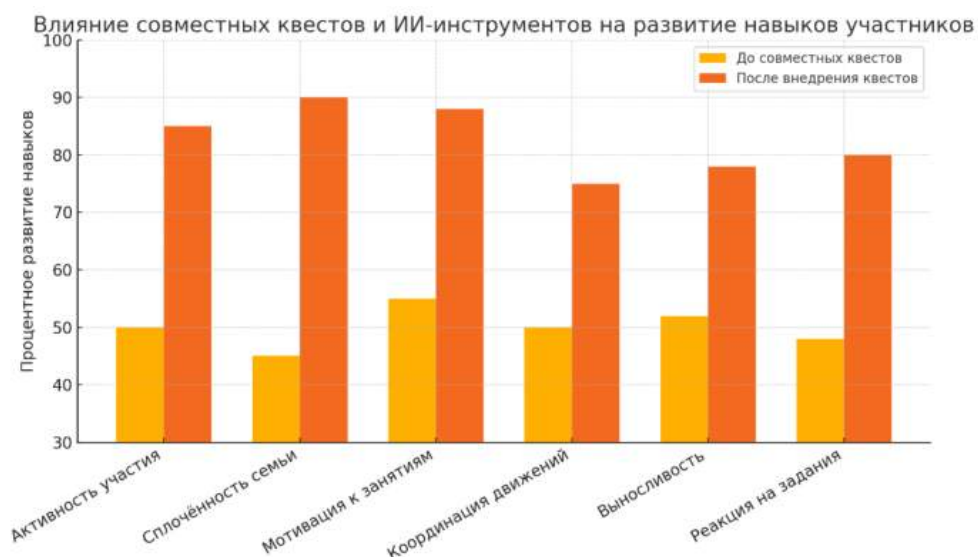
«Сила и импульс» — родители выполняют комбинированные приседания с ребёнком на плечах или, если возраст участника не позволяет, используют медицинбол. Ученики

параллельно выполняют упражнения на гибкость, стараясь коснуться пальцами рук пола, не сгибая колени. Этот этап формирует понимание биомеханики движений и учит работать с собственным весом.

«Реакция и скорость» — финальный этап эстафеты превращает физические упражнения в захватывающее цифровое испытание, где участники буквально взаимодействуют с виртуальной средой. На площадке установлен проектор с сенсорной системой, который трансформирует пол в интерактивное игровое поле. Изображение меняется в реальном времени: появляются движущиеся препятствия, зоны ускорения, неожиданные преграды, а датчики фиксируют каждый шаг, отслеживая точность движений.

Мониторинг наблюдения

Проведённое исследование выявило, что использование интерактивных программ на базе ИИ-технологий трансформирует не только физические, но и социально-психологические параметры развития. Результаты демонстрируют синергию между кинестетическим обучением и комплексным личностным ростом, что коррелирует с концепцией биопсихосоциальной модели.

Ключевые аспекты: Физическое развитие — игровые механики улучшают координацию, выносливость и скорость реакции, делая занятия спортом естественными и мотивирующими.

Социально-психологические эффекты — рост мотивации, снижение тревожности, укрепление семейных связей через совместные активности.

Роль семьи — поддержка способствует усилению увлечённости детей, формированию привычки к движению и развитию эмоциональной уверенности.

Цифровизация — ИИ и геймификация позволяют адаптировать задания, обеспечивать персональную траекторию и мгновенную обратную связь.

Закключение: благодаря семейному взаимодействию школьники проявляют больший интерес к занятиям, стремятся достигать результатов, а спорт становится не обязанностью, а осознанным выбором, укрепляющим здоровье и личностный рост.

Список использованной литературы:

1. Абдильдин, М.К. Влияние семейных традиций на уровень физической активности детей младшего школьного возраста в Казахстане. – Алматы: Современные тенденции физического воспитания, 2020. – №3. – С. 92-108.
2. Жунусова, Г.Б. Цифровые технологии в физическом воспитании школьников: перспективы и реализация в Казахстане. – Алматы: Вестник КазНПУ имени Абая, 2022. – №4. – С. 112-124.
3. Сагинтаева, М.К. Интерактивные образовательные платформы для повышения двигательной активности школьников в Казахстане. – Нур-Султан: Цифровое образование и спорт, 2022. – №3. – С. 110-123.
4. Турекулов, Е.М., Баймуханов, К.Т. Интерактивные методики физического воспитания с использованием дополненной реальности. – Астана: Вестник образования и науки Казахстана, 2023. – №1. – С. 78-89.
5. Тлеубаев, Б.К. Формирование осознанного отношения к физической активности через семейные проекты. – Астана: Вестник педагогических исследований, 2023. – №2. – С. 54-68.

**ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЛОГИКАСЫН
ДАМУ**

Хайырлиева Мейрамгул Камидуллиевна,
*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,
Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі*

Зерттеудің өзектілігі: Бүгінгі балабақшадағы бала-болашақ қоғам иесі. Оған тәрбие мен оқыту негізінде алғашқы жол көрсетуші, бағыт беруші-тәрбиеші. Өйткені баланың жан-жақты қалыптасуы балабақшадан басталады. Бала бойында ұлттық сана, ұлттық психология қалыптасқан бүгінгі қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты дамыған азамат тәрбиелеп өсіру, үздіксіз білім берудің негізгі бастау бұлағы болып табылатын мектепке дейінгі ұйымдардан басталуы дұрыс. Өсіп, дамып келе жатқан балалардың бойында алуан түрлі қасиеттер байқалады. Осы қасиеттерді бала бойында дер кезінде байқап, оған оң баға беру, баланың танымын дамыту әрбір тәрбиешінің міндеті. Балабақшада логикалық ойындарды қаншалықты ерте бастаса, соншалықты бала тез жан-жақты дамиды. Сондықтан логикалық қабылдау үрдісін қалыптастыру 2-3 жастан бастау тиімді деген шешімге келдім. Баланың танымдық құзыреттілігін қалыптастыруда логикалық ойындар ерекше рөл атқарады. Баланы әдемі сөйлеуге үйретсе, логикалық ойындарды шешуге деген қызығушылығын оятып, жағдай жасаса

жаттау қабілеттері, танымдық ой-өрісі дамиды. Логикалық ойындар ойнау арқылы бала өзінің қоршаған ортадан көргенін, байқағанын өзінің өмірінен алып, оны өзгеше тереңірек беруге тырысады. Бала өзінің қоршаған ортаны адамдар арасындағы қарым-қатынасты білуімен сенуі ойын негізінде жүзеге асатындықтан тәрбиеші логикалық ойындар түрлерін тиімді қолданғаны жөн. Мұндай ойындар баланың зейінін, есте сақтау, ойлау қабілетін, дүниетанымын дамытады. Балалардың ойлау қабілетін дамытатын жұмыстардың бір түрі-логикалық ойындар. Зияткерлік ойындар баланы тапқырлыққа, ойлауға баулып, ойының ұшқырлығына, өздігінен шешім қабылдауға, салыстыруға, дәлелдеуге үйретеді.

Зерттеудің мақсаты: Мектепке дейінгі жастағы балалардың ойлау қабілеттерін дамытуды логикалық ойындар арқылы жан-жақты жетілдіру. Балалардың ойлау әрекетін дамытуға ықпал ету; Зияткерлік ойындар арқылы білім, білік, дағдыларын қалыптастыру; Балалардың математикалық тілде сөйлеу қабілеттерін жетілдіру. Балаларды тез шешім қабылдауға ойлана білуге, зеректілікке жетелеп, дүниетанымын кеңейту.

Зерттеудің әдістері: Мектепке дейінгі ұйымдарда білім сапасын арттыру аса маңызды мәселе, ол үшін жалпы және негізгі жағдайды жақсарту басты міндет болып табылады. Біріншіден, білім мен тәрбие беруге арналған дамытушы ортаны жабдықтау қажет десек, ол мектепке дейінгі кезеңнің әзіндік ерекшелігі мен құндылықтарын сақтайтын, баланың жас ерекшелігіне сәйкес бағытталуы қажет. Екіншіден, тәрбие мен білім беру мекемесінің тәрбиеші педагогтар қауымы кәсіби шеберліктерін үнемі шыңдап, білімін жетілдіруге жүйелі кәңіл бөліп, ұжымның шығармашылық бағыт бағдарын айқындап, оны жүзеге асыруға белсенділікпен ат салысуға және жағымды психологиялық ахуалдың тұрақтылығына ықпал ету қажет. Сондай-ақ отбасының сұранысы мен талап-тілектерін қанағаттандыру және білім мен тәрбиенің балаға берілген үрдісі жайында ата-анамен үнемі бірлескен ынтымақты негізде жұмыс істеу де маңызды. Үшіншіден, балабақшада еңбек етуге толық жағдай жасалып, тәрбиелеу мен білім берудің технологияларын сауатты меңгеріп, жаңа педагогикалық әдіс-тәсілдер жүйесін кәсіби шеберлікпен игеріп, оны тәжірибеде пайдалануға шығармашылықпен үлес қосып отырса, нәтиже болады. Білім беру жүйесінің негізгі мақсаты-тұлғаны оқыту, тәрбиелеу, дамыту. Осы мақсаттар тығыз байланыста болғанда ғана нәтижелі жұмыс болады. Бала өмір бойы дамып келеді. Даму үрдісінде баланың таным белсенділігі арта түседі. Зияткерлік ойындар 2-6 жас аралығында жүйелі жүргізілсе, балалар заттардың түсі, түрі, көлеміне қарап ажырата бастап, олардың құрылысын, пайдалану тәсілдерін біледі. Күнделікті өмірде бала шындық дүниенің құбылыстары мен заттарын анықтай білуге, адам баласының жинақтаған бай тәжірибесін үйренуге талаптанады.

Даму барысы: 1. Зердесін дамыту. 2. Эмоциясы мен сезімін дамыту. 3. Қиыншылықтарға тәтеп бере алуын дамыту. 4. Өзіне – өзінің сенімділігі, өзін – өзі қабылдау, жақсы көруді дамыту. 5. Танымдық үрдісін дамыту. 6. Өзін-өзі алып жүре алуы, дербестігін дамыту. 7. Өзін-өзі көрсете алуына, өзін- өзі жетілдіруге ынтасын дамыту. 8. Қазіргі кездегі тәрбиешілер мен педагогтар баланың жеке басының дамуындағы қиялдың маңыздылығының ең тиімді жолы шығармашылық жұмыста көрсету, үйрету, көркемдік әдебиетте нақтылау, өз бетінше жұмыс жасауына жағдай жасау, яғни еркіндік беру қажеттілігі жөнінде айтады.

Мектепке дейінгі кезеңде баланың зейіні төңіріктегі заттарға және солар арқылы орындалатын іс-әрекеттерге қатысты ынтымақпен сипатталады. Бала бір нәрсеге ынтасы әшпей

тұрған кезде зейінін шоғырландырады. Жаңа бір нәрсе көргеннен-ақ баланың зейіні соған ауады. Сондықтан балалардың ұзақ уақыт бір іспен шұғылдануы сирек болады. Мектепке дейінгі жастағы балалар оқу қызметінің күрделенуіне жалпы ақыл-ой дамуының ілгеруіне байланысты зейіні күшті шоғырланып, тұрақтылыққа ие болады. адам миында жалпылай және жанама түрде сөз арқылы бейнеленуі. Зияткерлік ойындар арқылы балалардың логикасын дамытуда көптеген әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылады.

Зерттеудің нәтижесі: Бүгінгі күні мектепке дейінгі жастағы балалардың толық интеллектуалды даму мәселесі әлі де өзекті болып отыр. Интеллектуалды толық дамыған мектеп жасына дейінгі бала жақсы оқиды, берілген материалды тез қабылдайды, әзінің күшіне сенімді, айналасындағылармен тез тіл табысады. Сол себепті мектепке дейінгі білім беру мекемесінде ұйымдастырылған оқу-тәрбие үрдісінде зейін, есте сақтау, ойлау қабілеті, елестеу, сөздік қорын дамытатын және жаттықтыратын жұмыстарға көп көңіл бөлінеді. Зияткерлік ойындар арқылы балалардың ойлау қабілеттері дамиды, оқу қызметіне деген қызығушылығы артады. Балалардың интеллектуалдық дамуына әсер ететін жаңа ойын технологиялары да біздің балаларға танымал.

Мысалы: «Логикалық тізбек» ойындары. Логикалық ойлау арқылы бала саралау, салыстыру, жинақтау сияқты өз бетімен іс-қимылдар жасауды үйренеді. Баланың логикалық ойлауы өздігінен қалыптаспайды, оның дамуына мақсатты түрде білім беру мамандарының, ата-аналардың, балалардың бірлескен жүйелі жұмысы қажет. Балалар ойыны заттық-қол қимылының (пирамида жинау, текшелерден үй құрау) даму жолынан бастап интеллектуалды даму ойынына дейін жетеді. Логикалық ойлауды дамытудың негізгі рөлі математикалық ойындарға жатады. Бұл ойындар арқылы баланың интеллектуалды дамуы тек белгілі бір білім көлемін ғана емес, жалпы тәлім-тәрбиелік іс-әрекеттерді игерумен бірге, ойлау, қиялдау, есте сақтау, елестету және т.б. қабілеттерінің; танымдық, іскерлік, шығармашылық қасиеттерінің дамуын қамтиды.

Мысалы, «Суреттерді есте сақта», «Керекті фигураны тап», «Қызықты геометрия», «Лабиринт ойындары» және т.б. «Ойы саяздың, тілі саяз» деген ұлғатты сөз бекер айтылмаған. Ойлау негізі баланың сөйлеу тілін де қалыптастырады. Қорытып айтқанда, балаларды интеллектуалды дамыту тәрбиесі білімді тереңдетуге, бекітуге, оның тәжірибелік мәнін түсінуге септігін тигізеді. Мектеп жасына дейінгі балалармен зияткерлік ойындар арқылы жұмыс істеу баланы жылдамдыққа, тапқырлыққа үйретеді.

Нәтижесінде балалардың танымдық үрдістері дамиды, қиялдары ұшталады, тапқырлыққа жетеленеді; зияткерлік ойындар мен тапсырмаларды орындауға қызығушылықтары артады; қиын жағдайда тез шешім табуға үйренеді

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының заңы (27.07.2007 ж, №319-III)
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты
3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (2016 жылғы 13 мамырындағы №292 ҚРҰК)
4. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы (2016 жылы 12 тамызындағы №499)

5. Аманова Г. К. Логикалық тапсырмалар жинағы.- Әскемен, 2007. 6. Ахметжанова Ә.
6. Логикалық ойлау. Сынып жетекшісі. 2009ж №5 7. Жарықбаев Қ.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚИМЫЛ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРАТЫН ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР

Сарсенғалиева Тамара Темірболатқызы,
*БҚО, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы,
«Айгөлек» бөбекжайы сарапшы санатты тәрбиеші*

Аннотация. Қимылды ойындар балалардың өздерінің білімдері мен ептіліктерін ойындардың құбылмалы жағдайларында нақтылы қимылдық тапсырмаларды орындау үшін қолдануына мүмкіндік береді. Қимылды ойындар шартын орындаудың міндеттілігі балаларды тәртіптендіреді, еркінділікке тәрбиелейді. Ойын мақсатына жету үшін қимыл тәсілдерін өз бетінше тандап ала білуді қажеттілігі өзіндіктің, инициативаның, жеке басының және басқа сапаларының қалыптасуына жағдай жасайды. Қимылды ойындарда тәрбиешінің балалармен араласуға кең мүмкіншілігі бар. Тәрбиеші ойынның мазмұнын, оның шартын әңгімелейді. Балалар жаңа сөздердің мәнін біледі. Сөзге белсене араласу, сондай-ақ тексті және әнді айта жүріп ойнауларын қалыптастырады. Ұлттық ойындар балалардың дене дамуына, қозғалыс үйлесімділігіне, шапшаңдығы мен ептілігіне оң әсер етеді. Мақалада қазақтың дәстүрлі қимылды ойындарының ерекшеліктері мен олардың тәрбиелік маңызы баяндалады. Ұлттық ойын түрлері өте көп. Соның ішінде қимыл-қозғалыс ойыны. Ойынның негізін-әртүрлі қимыл-қозғалыс әрекеттері шығармашылықпен құрылып, дәлелді мазмұны, тақырыбы, идеясы бар, ережелері, көбінесе қарапайым ойындар құрайды.

Түйінді сөздер: қимыл ойындар, ұлттық ойындар, ойын түрлері

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі таңда балалардың қимыл белсенділігі төмендеуде, бұл олардың денсаулығы мен физикалық дамуына кері әсер етеді. Ғаламтор мен технологиялардың дамуымен балалардың қозғалысқа деген қызығушылығы азайып, түрлі аурулардың пайда болу қаупі артуда. Осыған байланысты, мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық ойындар арқылы қимыл-қозғалыс белсенділігіне баулу – өзекті мәселелердің бірі. Ұлттық ойындар баланың табиғи қозғалысын дамытып, денсаулығын нығайтуға ықпал етеді.

Ұлттық ойындар қимыл-қозғалыс ойындары – мектепке дейінгі жастағы баланың сүйікті де пайдалы іс-әрекетінің бірі болып табылады. Ойын адам ағзасының жұмыс істеу қабілетін арттырады. Көңіл-күйін сергітіп, тамаққа тәбетін ашады, еңбекке құлшынысын күшейтеді.

Ойын ежелден келе жатқан адам өмірінің маңызды бөлігі екені сөзсіз. «Бала ойынмен өседі» - демекші, қимыл-қозғалыс ойындарының бала тәрбиесіндегі рөлі ерекше. Ол – сандаған ұрпақтың керегіне жарап, оларды өмірге әзірлеу қажетін өтеген, сыннан өткен сенімді тәрбие

құралы. Ойын жігерлікке, шыдамдылыққа және ұйымшыл болуға тәрбиелейді. Сондай-ақ тез арада ойлау қабілеттерін дамытады.

Зерттеудің мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балалардың қимыл белсенділігін арттыруда қазақтың ұлттық ойындарының тиімділігін анықтау және оларды тәрбие үрдісінде қолдану жолдары

Қазақ халқының ойындары — баланың ой-өрісін, дене дайындығын, тапқырлығын арттыратын рухани қазына.

Ертеден келе жатқан ойындар: «Соқыртеке», «Арқан тарту», «Ақ серек – көк серек», «Тоғызқұмалақ», «Асық ату», «Қуыр-қуыр қуырмаш», т.б.

2. Қимыл белсенділігіне әсер ететін ойын түрлері

3. Тәрбие үрдісінде қолдану жолдары

Күн тәртібіндегі дене шынықтыру сәттеріне қосу.

Оқу іс-әрекетімен байланыстыру (мысалы, математикада — асықпен санау).

Серуен кезінде қолдану.

Мерекелік және спорттық іс-шараларда ұйымдастыру.

«Шалма тастау» ойынына қатысушылар алаңға топталады. Мәре сызылып, он метр жерге қазық немесе үшкір ағаш қағылады. Ұзындығы сол жерге жететін арқанның бір ұшы ілмекпен, шалма тастайды [3, 32 б.]. Қыз балаларға арналған «Үй тұсынан ақ қоянды ояту» ұлттық ойынында бір ырғақта әрекет жасап, ән айтуға, тіл байлығын молайтуға, моральдық, эстетикалық тәрбие беруге тигізер септігі мол. Ойынды қызықты өткізу үшін - ойынның шартын бұзбау, достарын ренжітпеу, жеңілсе ашуланбау, бастаушының айтқандарын орындау керек. Пайдаланылған ойындарды қортындылағанда баланың өздеріне талдау жасату қажет. Балалардың не себептен немесе қандай мүмкіндікпен жеңіске жеткендіктерінде көздерін жеткізу арқылы балалар ойын ережесін жете түсінетін болады.

Орамал тастамақ

Балалар шеңбер жасап тұрады. Бастаушы балаларды айнала жүріп бір баланың артына орамал тастап кетеді, артына орамалды тастағанын сезген бала «менің артымда» деп жауап береді. Артына орамалдың тасталғанын сезбесе ол өлең, тақпақ айтып немесе билеп беруі керек. Балалар шеңбер бойында көздерін жұмып тұруы керек. Ойын осылай жалғаса береді.

Ақсерек - көксерек

Бұл ойында ойнау үшін балалар екі топқа бөлінеді, қолдарын ұстап тұрады. Ара қашықтық-20-30 қадам.

1-топ ойын бастайды.

Ақсерек-ау, ақсерек,

Бізден сізге кім керек?

2-топ.

Ақсерек-ау, ақсерек.

Бізге (бала аты) керек.

Аты аталған бала келесі топқа дейін жүгіріп барып ортасынан ұстасқан қолдарды ажыратып өтуі керек. Егер өтіп кетсе сол топтан бір баланы тобына алып қайтады, өте алмаса сол топта қалады. Ойын осылай жалғаса береді.

Асау мәстек

Ойын бастаушы арқанды жерден 50 см биік етіп керіп байлайды да, қасындағы балаларға былай дейді.

Ер екенінді білейін,

Ешкі сойып берейін,

Тақия алсаң еңкейіп,

Құламасаң теңкейіп

Ерлігіңе сенейін.

Ойын шартын қабылдап ортаға шыққан бала:

Асау мәстек бұл болса

Үйретейін, көріңіз,

Маған таяқ беріңіз! - дейді де арқаннан асылып таяқпен жердегі тақияны іліп алуы керек. Ойынды келесі бала осылай жалғастырады.

Теориялық талдау (әдебиеттерді зерделеу, ғылыми мақалаларды қарастыру);

Салыстырмалы әдіс (қазақтың ұлттық ойындары мен басқа халықтардың ойындарын салыстыру); Қазақ ойындары көбінесе кең далада, еркін ортада ойналатын, денені шынықтыруға бағытталған.

Орыс халық ойындары көңілді, балалардың бір-бірімен араласуына, көңіл көтеруіне бағытталған.

Шығыс ойындарында (жапон, қытай) ойын тәртіп пен нақтылыққа, денені бақылауға үйретеді.

Барлық халықтардың ойындары – ұрпақ тәрбиесінде маңызды, балалардың қимыл белсенділігін арттырып қана қоймай, ұлттық сана мен мәдени мұраны жеткізу құралы.

Практикалық әдіс (балабақшада ұлттық ойындарды өткізу және олардың әсерін бақылау); Балаларға ұлттық ойындарды ойната отырып, қоршаған орта туралы білім алумен қатар, балаларға ұлттық ойындардың құндылықтарын сезіндіру, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу үшін бөбекжайымызда топтар арасында, аудандық, республикалық сайыстарға қатысып жүреді

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу барысында ұлттық ойындардың мектеп жасына дейінгі балалардың қимыл белсенділігін арттыруда маңызды рөл атқаратыны анықталды. Балаларға арналған келесі ұлттық ойындар олардың физикалық дамуына оң әсер ететіні байқалды:

1. «Ақ серек, көк серек» – шапшаңдық пен жылдамдықты дамытады;

2. «Арқан тарту» – бұлшық ет күшін нығайтады;

3. «Асық ойындары» – дәлдік пен ептілікті қалыптастырады;

4. «Қыз қуу» – жылдамдық пен үйлесімділікті жақсартады;

5. «Теңге ілу» – көзбен мөлшерлеу және денені басқару қабілетін арттырады.

Ұлттық ойындарды күнделікті оқу-тәрбие процесіне енгізу балалардың физикалық дамуын ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтік дағдыларын жетілдіріп, командалық жұмысқа бейімделуіне ықпал ететіні байқалды.

Қорытынды. Қазақтың ұлттық ойындары – балалардың дене белсенділігін арттырудың тиімді тәсілі. Оларды мектепке дейінгі ұйымдардың оқу-тәрбие үдерісіне енгізу арқылы балалардың қозғалыс белсенділігін арттырып, денсаулықтарын нығайтуға болады.

Ұлттық ойындар арқылы балалар өз халқының мәдениеті мен дәстүрлеріне жақындай түседі, сондай-ақ олардың психологиялық және физикалық дамуы үйлесімді жүреді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ахметова З. "Қазақтың ұлттық ойындары". – Алматы: Рауан, 1991.
2. Жарықбаев Қ. "Қазақтың ұлттық тәрбиесі". – Алматы: Білім, 2004.
3. Төтенаев Б. "Қазақтың дәстүрлі ойындары". – Алматы: Ана тілі, 1994.
4. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі білім беру стандарты. – Нұр-Сұлтан, 2021.
5. Мұхамеджанова А. "Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған қимыл-қозғалыс ойындары". – Алматы, 2018.

АСЫҚ - ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ

Сагингалиева Асия Еркиновна,

Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,

Ақжайық ауылының «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор

Зерттеудің өзектілігі: Еліміздің заманауи білім кеңістігіне бет бұруы ұлттық педагогикада оның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуда уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді қажет етеді. Халқымның тағылымы мол, тарихы мен ықылым заманнан арқауы үзілмеген ұлттық салт-дәстүрлерін алдағы өркендеудің берік діңі ете отырып, әрбір қадамын нық басуын, болашаққа сеніммен бет алуымен қаланады. Демек, мектепке дейінгі кезеңнен бастап ұлттық тәрбиені қалыптастыру, баланың физикалық және ой-өрісінің дамуын қамтамасыз ететін жаңа технологияларды іздестіру өте өзекті.

Қазақтың ұлттық ойындары - сан қырлы, мазмұнға бай қазыналардың бірі. Олар адам көңілін көтеріп, ойын сауықтық рөл рөл атқарып қалмастан дененің шынығуына ептілік, күш-қайрат түрлерінің қалыптасып, ақыл-ойдың жетілуіне ғасырлар бойы игілікті әсер етіп келген. Ұлттық ойындарымыздың тәрбиелік мәні бірлік пен ынтымақ жолын дамытуда маңызы зор. Сондықтан да біз педагог ретінде жас балдырғандарды тәрбиелеу үдерісінде атты вариативтік бөлімге «Мектепке дейінгі ұйымдардағы асық терапиясының тиімділігі» атты тақырыпта алып жоспарлы түрде жұмыстана білдік.

Ұлттық ойындарымыз балаларға тәрбиелік мәнімен, дене бітімінің әсемде сымбатты болып бітуге пайдасы зор. Балаларды қазақ халқының ұлттық ойынымен ойната отырып жан-жақты тәрбиелейміз.

Педагогика және психология ғылымында мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші әрекеті ойын екендігі мойындалып, білім берудің нәтижелігі ойынның алуан түрлігіне, оқу-тәрбие мақсатында үйлесімді қолдануға тікелей байланысты екендігі дәлелденді. Соған сәйкес бүлдіршіндерді дамыту мақсатында қолданылатын технологияларда жеткілікті. Асық

технологиясы бүгінгі бүлдіршіндерді дамытуға қажетті бірегей методикалық құрал екенін айтуға болады. Балабақшадағы асық ойнай бастаған баланың бойындағы оң өзгерістерді ата-аналар күн сайын байқауға болады, себебі, бала еңкейеді, тұрады үздіксіз қозғалыс дене сымбатына көмектеседі, сонымен қатар кәсіпкерлік қабілеті дамиды, ұтып алған асығы көбейген сайын қуанышқа бөленеді. Жақынындағы өзі қатарлы балалармен бірге ұйымшылдығы мен тіл байлығын арттырады. Асықты ұяшықтарға салу баланың саусақ буындарына өте пайдалы. Балалар боялып тесілген асықты бір түсті кейін екінші түсті жіпке өткізіп тізбектейді. Тізу арқылы бала түстерді ажырата алады, қолының ұсақ моторикасы дамиды.

Қазіргі таңда аяғын дұрыс баспайтын, жалпақ табанды балалар өте көп. Табан астынан мидың жұмысына әсер ететін нүктелер бар. Осы мәселені шешу үшін асықтан жасаған арнайы денсаулық жолақшасын жасауға болады. Баланың аяқ өлшемін алып, оған асықты орналастырамыз. Бала асықтың үстінен өткенде табан нүктелеріне тиіп, тітіркенеді. Асықты таңғы жаттығу барысында тиімді қолдануға болады. Асықты ойыннан бөлек балаларды жан-жақты дамыту мақсатында ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде пайдаланамыз. Балалардың саусақ буындарына өте пайдалы, ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтармен жұмыс жасау арқылы саусақтары иілгіш болып жаттығады. Мұның бәрі баланың қиялы мен ойын, ұшқырлығын зейінін жан-жақты дамытады. Асық терапиясы балалардың қимыл-қозғалысын реттеуге, кеңістікті бағдарлай білуге, сөздік-логикалық ойлауды сатылай қалыптастыруға, шығармашылық ойлауға, сабырға, бірлесе әрекет етуге тәрбиелейді. Сондықтан мазмұнды ойындар, жаттығулар құрастырып оқыту барысында қолданамыз.

Зерттеудің мақсаты: Ұлттық асық ойынын жандандырып, жоғары деңгейде балалардың ұлттық ойынға деген қызуғушылығын қалыптастыру.

Шығармашылық, ізденпаздық, ойлау қасиеттерін дамыту, шыдамдылықтарын арттыру, ұжымдасып жұмыс істеуді қалыптастыру. Асық ойынын жоғары деңгейде меңгертіп, ойлау стилі мен рухани мәдениеті қалыптасқан, өмірде өз орнын табатын, эстетикалық сауатты тұлға тәрбиелеп, даярлау.

Асық ойынын жетік меңгере алатын тұлға қалыптастыру. Қазіргі ұрпақтың санасына алыстап бара жатқан бабаларымыздың ұлттық ойын түрлерін әсіресе асық ойынын жандандыру. асық ойынын ойнау барысында: тарихын, жүріс тәсілдерін меңгерту, ойлау қабілетін арттыру, ойында ойнау барысында жаңа әдістерді қарастыра алуға баулу, өз ойындарына талдау жасай білуге үйрету. Халқымыздың ұлттық ойындарын бала бойларына сіңірту, ұлттық, патриоттық, эстетикалық тәрбие беру. Балаларды зеректілікке, қырағылыққа, мергенділікке, сабырлыққа, жауапкершілікке тәрбиелеу.

Зерттеудің әдістері: Ұлттық асық ойындарды ойнату барысында көрсету, түсіндіру, хабарлау, сұрақ-жауап, көрсету секілді қарапайым тәсілдер қолданылды. Балаларды ойын ережесін сақтай білуге үйрену үшін ойын жүрістерін дұрыс орындауға бағыт, бағдар берілді. Тәрбиедегі және үйретудегі жетістік көбіне белгілі мазмұнды балаларға жеткізу, оларда білімді, іскерліктер мен дағдыларды, сондай-ақ іс-әрекеттің қайсыбір саласындағы қабілеттілік қалыптастыру үшін педагог қандай әдістер мен тәсілдерді қолданатыны байланысты, сондықтан да мен педагог-тәрбиеші ретінде біз бабадан қалған бай мұрамыз ұлттық ойындары, соның ішінде «Асық терапиясы» тақырыбында ізденіспен, жүйелі түрде

жұмыстандық: балалармен үнемі үздіксіз, ата-аналармен жоспарлы жұмыс жүргізе балабақшамен ата-ана арасындағы сабақтастықты нығайта алдық, бастысы көзделген мақсатқа толық жеттік, демек, біз балаларды асық арқылы санату, құрастырту, асық үстінен жүргізу, математикалық-логикалық тапсырмаларды шештірту, түрлі оқиғаларды ойлап табуға үйрете, бала танымына қоршаған әлем заңдылықтары мен оқиғаларын қызықты түрде жеткізуге жетелей алдық.

Зерттеудің нәтижесі: ХХІ ғасыр білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған маңызды міндеті болып тұр. Ол үшін әуелі сапалы білім қажет, өйткені, жаңа ғасыр технологиямен ақпараттандыру ғасыры болып табылатындықтан заман ағымына сай жан-жақты құзіретті балалар тәрбиелеуде жасалынып жатырған әр әрекеттерімізге дәстүрлі тәсілдемені жаңартып, ұлттық құндылықтарымызды дәріптеуге бағытталған қажеттіліктері туындап отыр.

«Ойнап өспеген бала ойлап өспейді» - деген халық даналығына сүйене, баланы ойната отырып, қажеттілігін қанағаттандыра білуді мақсат тұтамыз. Асық ату ойыны арқылы балалардың мергендік қабілеттерін дамыта алсақ, асықпен ойналатын басқа да бірнеше ойындар арқылы балалардың денсаулығын шыңдай алдық. Балалардың логикалық ойлауы, көзбен көру арқылы есте сақтау қабілеттері артты, эстетикалық талғамы дамыды және балалар бір-бірімен бәсекелесіп орындау барысында шапшаңдылыққа үйренді. Асықтан құралған тақтайшалармен жүру арқылы балалардың аяқ-қол еттері қатайып, қабілеттері артып зеректілікке тәрбиеленді. Табандағы жүйке нүктелері арқылы ойлау қабілетінің дамуына, жалпақтабандылықтың алдын-алуға болады.

Бұл - асық терапиясының бастапқы нұсқасы болатын. Біз педагог-тәрбиешілер осы вариативтік бөлімді тәрбиеленушілерімізге ұнағанын, өзімізде олардың танымдық, коммуникабельдік, әлеуметтік қабілеттерінің нығаюына оң септігін тигізетін ескеріп, балаларды асықтың қыр-сырын әлі де түрліше тәсілдерді қолданып, көптеген мәлімет беріп жобалық жұмыстар жүргізетін боламыз, бұл біздің нақты қадамымыз, басты міндетіміз. Асық ойынның түрлі әдіс-тәсілдерін жетік меңгеріп орындай алады және жұмыстарын қортындылап, дәлелдеп береді.

- алдымен баланың ұлттық спортқа, асық ойынына деген қызғушылығы пайда болады;
- ойынға деген бейімділігі мен икемділігі қалыптасады;
- ойлау қабілеті артады;
- шеберлік, іскерлік дағдылары шыңдалады

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңы» № 319 27.07.2017ж
2. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты ҚР Үкіметінің № 604 31.10.2018ж
3. «Қазақстан мектебі» журналы № 9-10 2005 ж.
4. «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы «Рауан » 1991ж
5. «Шынашақ» кітабы. Құрастырушылар – М. Әлімбаев, Қ. Баянбаев. Алматы «Балауса» 1992 ж.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫН – БАЛАНЫҢ БІЛІМ-БІЛІК DAҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН ТӘРБИЕ ҚҰРАЛЫ

Орунбасарова Жанат Мырзакуловна,
*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,
Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор.*

Ұлттық тәрбие – баланың жеке тұлға болып қалыптасуына әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Адамгершілік, моральдық, әлеуметтік құндылықтар мен ұлттық болмыс бала бойына туғаннан бастап сіңіріле бастайды. Мектепке дейінгі кезең – бұл баланың алғашқы дүниетанымы қалыптасатын, сезімдер мен түсініктердің дамуының маңызды кезеңі. Бұл кезеңде ұлттық тәрбие берудің теориялық негіздері негізінен психологтар мен педагогтердің зерттеулерінде айқындалады. Баланың туғанынан бастап ұлттық мәдениетпен тәрбиеленуі оның болашақ тұлға болып қалыптасуында маңызды рөл атқарады.

Тәжірибеде төмендегі ұлттық ойындарды үнемі қолданып келемін, олар балалардың дене шынықтыруын, ұжымдық жұмысқа бейімделуін, ойлау қабілетін дамытуға және қазақ халқының мәдениетіне деген сүйіспеншіліктерін қалыптастыруға ықпал етеді:

«Тақия тастамақ» ойыны

Ойым бар бір ойын бастамақ,

Аты оның - «Тақия тастамақ».

Шеңбер боп отыра қалыңдар,

Ым қағып жүрмесін қас-қабақ.

Ақырын аспаймын, саспаймын,

Шеңберді айнала бастаймын.

Біріңнің тұсыңа жеткенде,

Сездірмей тақия тастаймын.

Орнына жеткенше жүгіріп,

Өзіңнен аламын соққыны.

Шығасың тақия тастауға,

Ойынды басынан бастауға. Балалар шеңбер жасап тұрады. Бастаушы (тәрбиеші) балаларды айнала жүріп бір баланың басына тақия кигізе салады. Тақияны байқаған бала тұра жүгіріп орнына тез жету керек жете алмаса ойынды жалғастырады. Тақияны бала сезбесе ол өлең, тақпақ айтып немесе билеп беруі керек. Балалар шеңбер бойында көздерін жұмып тұруы керек. Ойын осылай жалғаса береді.

Арқан тарту.

Бұл екі топқа бөлінген балалармен немесе екі баламен ойналады. Арқанның екі жағынан екі бала немесе екі топқа бөлінген балалар тартысады

Қай топ арқанды өз жағына тартып, алып, кесе сол топ жеңіске жетеді.

Екі бала тартысқанда қай бала өзіне қарай арқанды тартып екінші баланы құлатса ,құламаған бала жеңіске жетеді.

«Хан талапай»

Бұл ойынға 5 немесе 10 бала қатыса алады.Көп асықтың ең ірісін қызыл түске бояп қояды.Бұл асық «хан» асығы.

Талапай-ау, талапай,

Табылды ойын , алақай!

Бүк асықпен- бүкті,

Шік асықпен- шікті,

Тәйкеменен- тәйкені,

Алшыменен- алшыны.

Бір- біріне атамыз!

Қызығына батамыз!

Талапай-ау, талапай,

Ойын қызық, балақай!

Асықты алға шашамыз,

Егер, «Хан» алшы түссе

Талапайға басамыз.

Біреу- бесеу, он алды,

Біреу-одан мол алды.

«Хан» түссе кім қолына,

Бар асықты сол алды- деп

«Хан» алған бала жеңімпаз атанады.

Асықтар тізіліп қойылады да бастаушы хан асығымен оларды көздеп құлатады.Құлаған асықтарды жинап алады.Егер хан асығы бүк,шік,тайқы-қалыптарымен түссе,бастаушы жақын құлаған асықтарды ата береді.Егер бастаушы асықтарды қолымен құлатып алса немесе басқа асықтарымен атса,онда ойынды келесі бала жалғастырады.Ең соңында хан асығы кімнің қасында қалса,сол бала жеңіске жетеді.Келесі ойынды жеңіске жеткен бала жалғастырады.

«Көтермек»

Ортаға екі ойыншы бала шығады.

Бір-біріне арқаларын беріп тұрады.

Белгі бойынша кім бірінші бірін- бірі арқада көтеріп алса,сол бала жеңіске жетеді.Жеңіске жеткен бала ойында қала береді де басқа балалармен бірге күш сынасады.Ойын осылай жалғаса береді.

«Қыз – қуу»

Балалар арасынан бір ер бала,бір қызды (ағаш атпен) қуады. Бала қызға жетіп қолынан ұстаса ол жеңіске жеткені. Кейде қызды 2 бала да қуады қай балбұрын жетіп қыз қолын ұстаса сол бала жеңіске жетеді.

«Сақина жасыру»

Ойынды өткізуші және сақина жасырушы бала белгіленеді. Қалған ойыншылар жерге отырып тізілерінің үстіне алақандарын жаяды. Бастаушы жұмулы қолын әрбір

ойыншың алақанына салысымен, ол бала алақанын жаба қояды. Бастаушы бір баланың алақанына сақина салысымен, ойыншылардың біреуінен - «Сақина кімде» - деп сұрайды. Осы сәтте сақинаны алған ойыншы «менде» деп орнынан тұруы керек. Ал әрбір ойыншы өзінің оң жағындағы көршісі үшін жауап береді. Сондықтан сақина кімде екенін ешкім білмесе, ойыншылар бірін-бірі ұстап тұрғызбауға тырысады. Ойын басқарушы ойынды осылай жалғастыра береді.

«Тауық күрес немесе итеріспек»

Балалар екі топқа бөлінеді. Осы екі топтан екі бала шығып, кәдімгідей күреседі. Оның ең қызығыда, басқаша күрестен айырмасы да – тек жалғыз аяғымен ақсаңдай жүріп, иықтарын қағып күресуінде. Ойнаушылар жиналып болғаннан кейін, үлкен шеңбер сызылады да, ортаға екі ойыншы шығады. Егер бір аяқпен секіріп жүріп, екі ойыншының біреуі екінші аяғын жерге тигізбестен, қарсыласын шеңберден итеріп шығарса-жеңгені. Аяғын жерге тигізіп алса-жеңілгені. Бұл күрес балалардың нық басып, орнықты жүруін жетілдіреді. Ойын жалғаса береді.

«Асық ату»

Аумағы екі-үш қадамнан тұратын дөңгелек көн сызылады. Ортасына әр ойыншы келісім бойынша екі-үштен (не одан да көп) асық тігеді. Сақасын иіру арқылы кезегін алған ойыншылар он-он бес қадамдай қашықтан тігілген асықтарды сақамен ата бастайды. Ойыншы сызықтың сыртына шыққан асықты ғана алады да, әрі қарай сақасының жртқан жерінен (егер сақа сызықтың ішінде жатса, онда сызықтың сыртына ғана атуға болады) қайтадан ата бастайды. Егер ойыншы бірде-бір асықты дөңгелек көннің сыртына шығара алмаса, ойыннан шығады. Ойыншылардың бәрінің кезегі біткенде, асықтарды қайта тігіп, ойын жалғаса береді.

«Түйілген орамал»

Ойын жүргізуші ойынды өзі бастайды. Ең алдымен балаларды айналасына жинап алады да «1,2,3» - деп дауыстайды. Осы кезде балалар жан-жаққа бытырай қашады. Ал ойын жүргізушісі қолында түйілген орамалы бар баланы қуалайды. Ол орамалды басқа біреуге лақтырады қағып алған бала қаша жөнеледі. Осылайша ойын жүргізіледі, түйулі орамалды алғанша қуалай береді. Ұсталған ойыншы көпшілік ұйғарымымен ортада тұрып өнер көрсетеді. Одан кейін ойын жүргізуші ауыстырылады. Ойын ойнап болған соң балалар шеңбер жасап тұрады.

«Белбеу соқ»

Ойыншылар екі-екіден жұптасып шеңбер жасап тұрады. Бір белбеуді алып екіншісін қууға тиіс.

Қашып жүрген бала шеңбердегі жұптасып тұрған екі баланың алдына келіп тұрады. Артық қалған үшінші бала қаша жөнеледі. Ойыншы оны қуып жетіп белбеумен соғады да, өзі де бір жұптың алдына тұра қалады. Оның орнына келесі ойыншы шығып, ойынды жалғастыра береді. Белбеу ең соңында кімде қалса сол ойыншы жеңіліске ұшырайды да өз өнерін көрсетеді.

«Теңге ілу»

Ойынға қатысушылар тепе-тең екі топқа бөлінеді. Әр қайсысы жеке-жеке шыбықтан ат мінеді.

Ойын кезгі басталатын жерге сызық сызылады. Одан әрі 20-30 метрдей жерден тереңдігі бір қарыстай екі шұңқыр қазылады. Шұңқырға он-оннан тас салынады. Содан екі топтан екі сайыскер шығады. сызыққа келіп қатарласып тұрады. Бастаушының белгісі бойынша шыбық аттарын құйыңғытып, шаба жөнеледі. Сол беттерімен әлгі шұңқырға жетіп қол соғып жібереді де, тасты іліп алып, әрі қарай шауып кете барады, шұңқыр тұсында бөгелуге болмайды.

Ұпай әр сайыскердің іліп алған тастарының санына қарай есептеледі. Қай топ көп ұпай жинаса, сол топ жеңеді.

«Тасымақ»

Бұл ойында 2 жерге ыдасқа су құйып қояды. сол суды қарсы бетке құйылған бос кесеге қасықтап екі адам тасыиды. Бұнда команда құрып ойынайды, әр командада үш адамнан болады. Ойынның шарты: су таситын адам суды төкпей-шашпай, тез тасуы керек, қай команда жеңіске жетсе, жүлдеге сол ие болады.

«Орын тап»

Екі жұп арқасын түйістіріп қойған екі орындыққа айналып музыканың сүймелдеуімен билейді. Музыка кілт тоқтағанда, тұрған екі орындыққа отырып үлгеруі керек, орын алмай бос қалған екі адам айып төлейді, ән салу, би билеу, жұмбақ, жаңылтпаштар қайту /Екі немесе одан да көп ойыншылар қатынасуға болады/.

«Соқыртеке»

Ойнайтын балалар қатар-қатар тұрады. Ойын басқарушықатар тұрғандардың әрқайсысын жоғарыда көрсетілгендей мал атымен атап шығады. Ең соңғы аталған бала «тентек теке» болады. Ойын кең үйде де, далада да ойналады. Егер далада ойналса, шеңбер сызылып, ойынға қатысушылар осы шеңберден шықпауы керек.

Ойынды жүргізуші «тентек текені» ортаға шығарып, көзін таңа бастағанда, «Соқыр теке» былай дейді:

Қараңғыда көзім жоқ,
Тиіп кетсем сөзім жоқ
Маған жақын келіңдер,
Біреуін ұстап беріңдер.
Мұнан кейін «Соқыртекені» айнала қоршаған балалар:
Соқыр, соқыр, соқырақ
Ұмтыла қу ұстауға
Тырысамын түспеуге
Сенің айла, қуыңа
Ал ұстап көр батырым
Міне келе жатырмыз, -

деп, өлеңдерді бірге қосылып айтады. Өлең айтылып болысымен, «Соқыртеке» шеңбер ішіндегілерді ұстауға ұмтылады. Бірақ бұл кезде ойнаушылардың шеңберден шығып кетпеуі қадағаланады. «Соқыртеке» ұстаған бала оның орнына тұрады. Ойын қайта басталады.

«Түйе мен бота»

Ойынды алаңда немесе кең залда ойнауға болады. Ойнаушылар саны шектелмейді. Олар өз арасынан бір адамды бастаушы, бір адамды ұстаушы етіп сайлайды. Осыдан кейін ойнаушылар бірінің соңынан бірі белдерінен құшақтасып, бастаушының артынан тізіліп тұрады. Бастаушы-түйе артындағылар боталар болады. Егер ұстаушы бастаушының артында тұрған ойнаушыларды біртіндеп ұстап алып қойса, онда ұстаушы жеңген болып саналады. Егер тізбек үзілсе ойын тоқтайды.

Осы тәртіп бойынша, бастаушы мен ұстаушы қайта белгіленіп, ойын бұрынғыша жүргізіле береді.

«Күш сынаспақ»

Бұл ойын стол үстінде екі баланың білек сынасуымен орындалады. 2 бала шынтақтарын столға тірек қол бастарын айқастырады. Кім білекті столға жықса сол бала жеңіске жетеді. Ағаш аттың үстінде аттың басын ұстап тұрып 2-ші қашан білектен тартысып сынасуға да болады. Бірақ баланың қауіпсіздігі қатаң бақыланады.

Қолданылған әдебиеттер.

1. «Қазақтың ұлттық ойындары» кітабы авторы: Базарбек Төтенаев. Алматы «Қайнар» баспасы 1994 ж.
2. «Шынашақ» кітабы. Құрастырушылар – М. Әлімбаев, Қ. Баянбаев. Алматы «Балауса» 1992 ж.
3. «Ұлттық ойындар - халық мұрасы» - А.С.Атабаев «Кітап» 2006 ж.

ТРАНСФОРМЕР МЕН LEGO ОЙЫНШЫҚТАРЫ АРҚЫЛЫ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР ОЙНАТУ

Нуртазина Зиягул Амантаевна,

*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы
«Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор.*

Зерттеудің өзектілігі: Баланың зияткерлік қабілеттерін дамыту – тәрбиенің маңызды бағыттарының бірі. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны зерттеп, ойлау, қиялдау және мәселе шешу қабілеттерін жетілдіреді. Соңғы жылдары трансформер және LEGO ойыншықтары балалардың танымдық дамуына ерекше әсер ететін құрал ретінде танылды. Олар шығармашылықты, логикалық ойлауды және ұсақ моториканы дамыта отырып, баланың интеллектуалды әлеуетін ашуға көмектеседі. «Ойнап өспеген бала ойлап өспейді» - деген халық даналығына сүйене отырып, біз педагог- тәрбиешілер баланы ойната отырып, қажеттілігін қанағаттандыра білуді мақсат тұтып «Бәрін білгім келеді» интеллектуалды

дамыту зертхана аясында жүргізілген жұмыстарды осы әдістемелік құралда жинақтау мақсат еткенбіз. Осыған орай, мына әдістемелік құралда трансформер мен LEGO ойыншықтарының бала тәрбиесіндегі рөлі мен олардың танымдық қабілеттерді арттырудағы артықшылықтарын қарастырдық. Баланың танымдық -зияткерлік қабілеттері – оның қоршаған әлемді қабылдауы, түсінуі және үйренуі үшін маңызды психологиялық және интеллектуалдық процестердің жиынтығы. Танымдық қабілеттерге есте сақтау, зейін, қиял, ойлау және мәселе шешу сияқты дағдылар кіреді. Бұл қабілеттерді дамытуда ойыншықтардың рөлі ерекше, ал трансформер мен LEGO сияқты инновациялық ойыншықтар олардың қалыптасуына ерекше ықпал етеді.

Басты міндет,айқын мақсат «Мектеп жасына дейінгі балаларын зияткерлік ойындар ойнату арқылы танымдық, креативтік, шығармашылық қабілеттерін арттыру» болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Трансформер мен LEGO ойыншықтарын пайдалана отырып, балалардың зияткерлік қабілеттерін дамыту әдістерін зерттеу және оларды күнделікті тәрбиеде қолдану мүмкіндіктерін көрсету арқылы трансформер мен LEGO ойыншықтарының бала дамуына тигізетін әсерін талдау.Танымдық қабілеттерді дамыту үшін тиімді ойын түрлерін ұсыну.Ата-аналар мен педагогтерге балаларды шығармашылыққа және логикалық ойлауға баулудағы осы ойыншықтардың маңызын түсіндіру. Баланың ұсақ моторикасын, логикалық ойлауын және қиялын дамытатын жаттығулар жинағын құру. Балабақша баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін мекеме болғандықтан, трансформер мен LEGO ойыншықтарын оқу-тәрбие процесіне енгізу үлкен тиімділік береді осылайша біз педагогтар зияткерлік ойындар арқылы балалардың танымдық қабілеттерін арттырып, шығармашылық, моторикалық және логикалық дағдыларын дамытуға ықпал етуге жұмыстанамыз.

Зерттеудің әдістері: Мектепке дейінгі білім сапасын түбегейлі жақсарту барлық педагогтердің көздеген мақсаты, өйткені бұл кезең балалардың тұлғалық дамуының және оқу-танымдық қабілеттерінің негізі қаланатын уақыт болып табылады. Әсіресе, бүгінгі таңда білім беру жүйесінің бірінші сатысы – балабақшадағы оқу үдерісі – балалардың болашақта қалай дамитынына айтарлықтай әсер етеді. Аталған ойыншықтарды балабақшада дұрыс қолдану үшін арнайы әдістемелік тәсілдер қажет етті:

1. Оқу бағдарламасына ойыншықтарды енгізу

Мақсаты ҰІӨ: Трансформер мен LEGO-ны барлық ұйымдастырылған іс-әрекеттерге кіріктіру, интеграциялау (мысалы, математика негіздері, қоршаған ортамен таныстыру, құрастыру).

Математика негіздері: LEGO бөлшектерін санау, пішіндер мен түстерді сәйкестендіру.

Ғылым: Трансформерді құрастыру арқылы технология мен инженерия негіздерін үйрету. Трансформерлерді бөлшектеу және қайта жинау арқылы механикалық байланыстарды зерттеу.

Шығармашылық, технология және дизайн: LEGO арқылы белгілі бір тақырыпқа сәйкес ғимараттар немесе фигуралар құрастыру.

Сөйлеуді дамыту:

LEGO және трансформерлерді қолдана отырып, әңгімелер құру, кейіпкерлер ойлап табу. «Трансформердің саяхаты» немесе «Менің LEGO қалам» сияқты тақырыптарға байланысты балаларды ойын арқылы сөйлеуге ынталандыру.

Интерактивті-зияткерлік ойындар: ҰІӨ барысында топтық ойындар ұйымдастыру арқылы балаларды бірлесіп жұмыс істеуге баулу.

2. Арнайы ойын аймақтарын құру

Балабақшада LEGO мен трансформерлерге арналған арнайы ойын бұрыштарын ұйымдастыру.

Бұл аймақтарда әртүрлі деңгейдегі ойыншық жиынтықтары орналастырылып, балалардың қызығушылығына қарай таңдау мүмкіндігі беріледі.

Балаларға ойыншықтарды дұрыс қолдану мен оларға күтім жасау ережелері түсіндіріледі.

3. Балалардың жас ерекшеліктеріне сай іріктеу

3-4 жас: Ірі бөлшектері бар LEGO (Duplo) және қарапайым трансформерлер. Бұл жас тобындағы балалар үшін қауіпсіздік және қарапайымдылық басты назарда болады.

5-6 жас: Күрделілігі жоғары трансформерлер мен стандартты LEGO жинақтары. Бұл жас топтарында балалардың логикалық ойлау және күрделі құрылымдарды құрастыру қабілеттері дамиды.

4. Педагогтерді дайындау және әдістемелік қолдау

Арнайы тренингтер: Тәрбиешілерге трансформер мен LEGO-ны оқу-тәрбие процесінде қалай қолдану керектігін үйрету.

Әдістемелік нұсқаулық: Балалармен ойыншықтарды қолдану бойынша әдістемелік материалдар дайындау. Мысалы, LEGO құрастыру бойынша ҰІӨ жоспарлары немесе трансформерлерді қолдану арқылы өткізілетін ойындар.

5. Ата-аналарды қатыстыру

Шығармашылық жарыстар: «Балалар және ата-аналар бірлесіп LEGO құрастыру» немесе «Трансформерлер шоуы» сияқты іс-шаралар ұйымдастыру.

Тренингтер: Ата-аналарға бұл ойыншықтардың танымдық қабілеттерге тигізетін әсері туралы ақпарат беру және оларды үйде қолдану бойынша кеңес беру.

Ұй тапсырмалары: Балалар мен ата-аналарға LEGO немесе трансформермен бірлескен жобаларды орындауға тапсырмалар беру.

6. Инклюзивті білім беруде қолдану

Трансформер мен Лего ойыншықтары ерекше қажеттіліктері бар балаларға бейімделуі мүмкін. Олар:

Ұсақ моториканы дамыту.

Танымдық және әлеуметтік дағдыларды жетілдіру.

Қарапайым және күрделі тапсырмаларды орындау арқылы өзіне деген сенімділікті арттыру.

7. Бағалау және бақылау жүйесін енгізу

Балалардың ойын барысында алған дағдыларын бағалау үшін арнайы бақылау карталарын жасау.

Мысалы, «LEGO арқылы пішіндерді тану», «Трансформер арқылы мәселе шешу дағдылары».

Бұл бағалау балалардың даму динамикасын анықтап, әдістемені жетілдіруге мүмкіндік береді.

8. Еркін ойындарда қолдану

Балалардың өз бетімен ойнауы үшін трансформер мен LEGO ойыншықтарын арнайы бұрыштарға орналастыру:

Құрылыс алаңы: Балалар LEGO жиынтықтарын пайдаланып, ғимараттар мен көліктерді құрастырады.

Трансформация бұрышы: Балалар трансформерлерді құрастырып, бөлшектеп, оларды әртүрлі нысандарға айналдырады.

Бұл еркін ойындар балалардың қиялын дамытуға және шығармашылық қабілеттерін арттыруға көмектеседі.

9.Топтық және жұптық жұмысқа пайдалану

Балаларды топтарға бөліп, бірлескен жобалар жасауға мүмкіндік беру:

LEGO бөлшектерінен ортақ қала немесе саябақ құрастыру.

Трансформерлермен сценарий бойынша ойындар ойнау.

Топтық жұмыс арқылы балалар қарым-қатынас дағдыларын дамытып, достарымен ынтымақтастықты үйренеді.

10.Тәрбие жұмысына енгізу

Экологиялық тәрбие:

LEGO бөлшектерінен табиғат бейнелерін жасау немесе трансформерлерді пайдаланып, «таза орта» тақырыбында ойындар өткізу.

Әлеуметтік тәрбие:

Топтық ойындарда балаларға достық, мейірімділік және ынтымақтастық қағидаларын түсіндіру.

11.Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту

Көрме ұйымдастыру:

Балалар жасаған LEGO құрылымдарын немесе трансформер композицияларын көрмеге қою.

Тақырыптық жобалар:

«Менің арманымдағы үй», «Болашақ көлігі» сияқты тақырыптарға байланысты LEGO мен трансформерлерді қолдану.

Сценарийлік ойындар:

Трансформер кейіпкерлерін пайдаланып, балалар өздерінің оқиғаларын құрастырады және сахналайды.

12. Мектепке дайындық процесінде пайдалану

Балалардың зейінін, есте сақтауын және ойлау қабілетін дамыту үшін логикалық тапсырмалар беру:

LEGO бөлшектерінен белгілі бір үлгілерді қайталау.

Трансформерлерді дұрыс құрастыру тапсырмаларын орындау.

Бұл ойындар балаларды мектепке қажет дағдыларға дайындайды.

Трансформер мен LEGO ойыншықтарын балабақшаға енгізу және қолдану балалардың танымдық, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға үлкен ықпал етеді. Балабақша тәрбиешілері мен ата-аналар бірлесіп жұмыс істеген жағдайда, бұл ойыншықтар тиімді оқыту құралына айналады және оларды ҰІӨ-де, еркін ойындарда және

тәрбиелік шараларда қолдану арқылы балабақша тәрбиесін қызықты әрі нәтижелі етуге болады.

Зерттеудің нәтижесі: Психология мен педагогика ғылымында ойын баланың дамуындағы негізгі әрекеттердің бірі ретінде қарастырылады. Ойыншықтар арқылы балалар:

Әлем туралы білім алады.

Қоршаған ортаға қатысты сұрақтарға жауап табады.

Логикалық және шығармашылық ойлауын жетілдіреді.

Өзіндік шешім қабылдауға және өзін-өзі көрсетуге үйренеді.

Трансформер және LEGO ойыншықтары баланың осы қабілеттерін дамытуға бағытталған заманауи құралдар болып табылады.

Трансформер ойыншықтарының теориялық негізі

Құрылымдық таным: Трансформерлер – бірнеше функцияны бір ойыншыққа біріктіретін инновациялық құрылым. Бұл балаға объектіні бөлшектеу, қайта жинақтау және оның мүмкіндіктерін зерттеу арқылы құрылымдық ойлау қабілетін дамытады.

Проблема шешу дағдылары: Трансформерді өзгерту барысында бала логикалық тізбектерді құруды үйренеді. Бұл оның ойлау процестерінің жылдамдығы мен тиімділігін арттырады.

Зейін мен шоғырлану: Бөлшектерді біріктіру немесе өзгерту баладан толық зейін қойып, нәтижеге жетуге тырысуды талап етеді.

LEGO ойыншықтарының теориялық негізі

Шығармашылық дамуы: LEGO бөлшектерін пайдаланып, бала өз қиялы бойынша түрлі нысандарды құрастырады. Бұл шығармашылық ойлау қабілетінің дамуына ықпал етеді.

Логикалық және кеңістіктік ойлау: LEGO элементтерін дұрыс құрастыру баланың кеңістіктік елестету және логикалық байланыстарды құру қабілетін жетілдіреді.

Ұсақ моториканың дамуы: LEGO бөлшектерін қолмен жинау кезінде бала саусақ бұлшықеттерін дамытады, бұл жазуға, сурет салуға және басқа да әрекеттерге дайындық болып табылады.

Ойыншықтардың танымдық қабілеттерге әсер ету теориялары

Жан Пиаже теориясы (танымдық даму): Балалар ойын арқылы өз танымдық қабілеттерін жетілдіреді. Трансформер мен LEGO ойыншықтары осы теорияның «операционалды ойлау» кезеңінде үлкен рөл атқарады.

Выготскийдің дамудың әлеуметтік-мәдени теориясы: LEGO және трансформерлерді бірігіп ойнау балалардың әлеуметтік қарым-қатынас жасау және бірлескен іс-әрекет арқылы танымдық қабілеттерін арттыруға ықпал етеді.

Эриксонның психоәлеуметтік даму теориясы: Ойыншықтарды пайдалану балалардың өзіне деген сенімділігін арттырып, шығармашылық арқылы өзін-өзі тануға мүмкіндік береді.

Трансформер мен LEGO ойыншықтары балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда кешенді әсер береді. Олар баланың зейінін шоғырландыру, мәселелерді шешу, шығармашылық ойлау, қолдың моторикасын дамыту сияқты маңызды дағдыларды қалыптастырады. Осылайша, бұл ойыншықтар білім беру процесінде және бала тәрбиесінде ерекше маңызға ие.

Трансформер мен LEGO ойыншықтары бала тәрбиесінде оң ықпал етуі мүмкін. Олар шығармашылық қабілеттерді, қиялды, логикалық ойлауды және моториканы дамытуға көмектеседі. Міне, әрқайсысының ықпалы туралы толық мәлімет:

1. Трансформер ойыншықтарының ықпалы:

Қиял мен шығармашылықты дамыту: Балалар трансформерді әртүрлі формаға келтіріп, оны роботтан көлікке немесе керісінше өзгерте отырып, қиялдарын дамытады. Бұл рөлдік ойындар арқылы олардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді.

Мәселе шешу дағдылары: Трансформерді құрастыру мен бөлшектеу барысында балалар логикалық ойлауды, стратегия құруды үйренеді.

Қол моторикасын жетілдіру: Дәлдік пен шоғырлануды қажет ететін ойыншықты басқару арқылы балалардың ұсақ моторикасы дамиды.

2. Лего ойыншықтарының ықпалы:

Шығармашылық пен құрылымдау: LEGO бөлшектерін пайдаланып, балалар өз жобаларын жасайды, бұл шығармашылықты және ойлау қабілетін арттырады.

Инженерлік қабілеттер: LEGO-мен ойнау балаларды құрылымдау мен инженерия негіздеріне баулуға көмектеседі.

Сабырлық пен табандылық: Құрастыру барысында қиындықтарды жеңу үшін бала төзімділікке үйренеді.

Командалық жұмыс: Егер балалар бірлесіп ойнаса, бұл олардың қарым-қатынас дағдыларын дамытып, командада жұмыс істеуді үйретеді.

Коммуникацияны жетілдіру: LEGO жиынтықтарын бірге құрастыру балаларды топтық жұмысқа, достыққа және бір-біріне көмектесуге үйретеді.

Сана мен математикаға қызығушылық: Бөлшектерді санау, пішіндерді сәйкестендіру және комбинацияларды табу арқылы математикалық ойлау қабілеті артады.

Тәрбиеге жалпы ықпалы:

Жауапкершілік: Балалар ойыншықтарына күтім жасап, бөлшектерін жоғалтпауға жауапкершілікпен қарайды.

Ой-өрісті дамыту: Трансформер мен LEGO арқылы бала айналасындағы әлемді тануға және өз идеяларын жүзеге асыруға, өз ойларын білдіруге мүмкіндік алады.

Технологиядан алшақтау: Бұл ойыншықтар балаларды сандық құрылғылардан алыстатып, дәстүрлі ойындар арқылы білім алуға ынталандырады.

Ата-аналар баланың Қауіпсіздік: Бұл ойыншықтардың ережелерге сай жасалған нұсқалары балаларға физикалық және психологиялық тұрғыдан қауіпсіз.

Ойыншықтарды дұрыс пайдалануына бағыт беріп, оны мадақтап, жетістіктерін қолдап, бірге ойнау арқылы өзара қарым-қатынастарын нығайта алады. Сонымен қатар, ата-аналар балалардың ойынына бақылау жасап, шығармашылыққа ынталандыру арқылы ойыншықтарды тиімді пайдалануға көмектесуі керек.

Трансформер мен LEGO ойыншықтары бала тәрбиесінде маңызды рөл атқара алады. Олар тек ойыншық қана емес, сонымен қатар баланың ойлау, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға ықпал ететін құралдар болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына 1-қосымша
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы № 137 қаулысымен бекітілген «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі». 2020 ж.
3. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспары» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 9 қыркүйектегі № 394 бұйрығы.
4. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 14 қазандағы № 422 бұйрығы.
5. Педагогика: Большая современная энциклопедия /Сост. Е.С.Рапацевич. Лего конструктор энциклопедия {стр 1 Lego -конструктор}, 2028 ж.
6. Парамонова Л.А.- М., 2002. 3. Фешина Е.В. Лего — конструирование в детском саду.
7. LEGO Digital Designer атты 3D модельдеу бағдарламасы. EV3-дің үлгісіндегі құрал. 2018 ж.

БАЛА ДАМУЫНДАҒЫ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫННЫҢ ОРНЫ

Капизова Бибинур Сагынғалиевна,

*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы
«Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі*

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде бала дамуының барлық аспектілерін қолдау маңызды. Солардың ішінде зияткерлік ойындардың орны ерекше. Олар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар ойлау қабілетін, шығарма-шылықты, логиканы және әлеуметтік дадыларды дамытудың тиімді әдісі болып табылады.

Зияткерлік ойындардың маңыздылығы. Зияткерлік ойындар баланың миын белсенді түрде жұмыс істеуге итермелейді. Мұндай ойындар балалардың назарын шоғырландыруға, тез шешім қабылдауға, өз идеяларын еркін жеткізуге және күрделі мәселелерді шешуге үйретеді. Шығармашылық және қиялды дамыту.

Кейбір ойындар баланың шығармашылық әлеуетін ашуға көмектеседі. Конструкторлар, рөлдік ойындар және сурет салуға негізделген ойындар баланың қиялын дамытып, оның өз ойын еркін жеткізуіне мүмкіндік береді. Бұл дағды әсіресе болашақ жазушылар, суретшілер және өнертапқыштар үшін өте маңызды.

Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру. Топтық зияткерлік ойындар балаларға бірлесіп жұмыс үстеуді, пікір алмасуды және бірін-бірі тыңдауды үйретеді. Әсіресе, командалық ойындар балаға көшбасшылық қабілеттерін дамытуға, серіктестік қатынастар орнатуға және сенімділікке ие болуға көмектеседі. Сондай-ақ, мұндай ойындар өзгенін пікірін құрметтеуді және бәсекелестікті үйретеді.

Мектепке дейінгі жастағы балалар үшін зияткерлік ойындар олардың болашақ білім алуына берік негіз қалайды. Балабақшада осындай ойындарды жүйелі қолдану балалардың когнитивті дамуын жеделдетіп, олардың әлеуметтік бейімделуіне көмектеседі.

Балабақшадағы зияткерлік ойындардың маңыздылығы

Балабақша - баланың тұлға ретінде қалыптасуының бастапқы кезеңі. Бұл жерде алынған білім мен дағдылар оның болашақ өміріне тікелей әсер етеді. Зияткерлік ойындар баланың танымдық белсенділігін арттырып, өз бетінше ойлау қабілетін қалыптастырады. Мұндай ойындар балалардың назарын шоғырландыруға, тез шешім қабылдауға, өз идеяларын еркін жеткізуге және күрделі мәселелерді шешуге үйретеді. Сонымен қатар, ойын барысында баланың эмоционалдық интеллекті де дамиды, ол топпен жұмыс істегенде, жеңіске жеткенде немесе жеңіліске ұшырағанда өзін дұрыс ұстауға көмектеседі.

Ойлау қабілетін дамытуға арналған ойындар. Көптеген зияткерлік ойындар баланың логикалық және сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамытады.

Мысалы, шахмат, ребустар, математикалық жұмбақтар және стратегиялық ойындар ойлау жүйесін жақсартып, баланы тез әрі дұрыс шешім қабылдауға дағдыландырады. Мұндай ойындар баланы стандартты емес шешімдер табуға, әртүрлі болжамдар жамап, олардың дұрыстығын тексеруге үйретеді.

Логикалық жұмбақтар-балаларға ойлау жүйесін жетілдіруге көмектеседі.

Балабақшадағы тәрбиешілер түрлі логикалық есептер мен жұмбақтар арқылы баланың логикалық байланыстарды табу қабілетін дамытады. Математикалық ойындар-сандарды танып білуге, қарапайым арифметикалық амалдарды меңгеруге ықпал етеді. Домино мен пазлдар – баланың кеңістік ойлауын дамытады.

Шахмат пен дойбы - стратегиялық ойлауды үйретіп, алдағы қадамдарды жоспарлауға бейімдейді. Бұл ойындар баланың тез шешім қабылдау қабілетін дамытып, олардың күнделікті өмірде кездесетін мәселелерді шешу дағдыларын нығайтады.

Шығармашылықты дамытатын ойындар. Балабақшада шығармашылық ойлауды дамытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Балаларға арналған ойындардың ішінде маңызға ие:

Рөлдік ойындар - балаларға әртүрлі әлеуметтік рөлдерді ойнауға мүмкіндік береді. Дәрігер, мұғалім, сатушы немесе құрылысшы секілді рөлдер арқылы олар әлемді түсініп, әлеуметтік өзара әрекеттесу ережелерін меңгереді.

Құрылыс ойындары - лево, конструкторлар мен басқа да жинақтар арқылы балалардың кеңістік ойлау дамиды, олардың ұсақ моторикасы жетіледі.

Сурет салу, мүсіндеу және қолөнер-шығармашылық қабілеттерді ашуға және қалыптастыруға көмектеседі. Бұл ойындар баланың қиялын дамытуға және жағдай жасайды. Сонымен қатар, олар баланың сенсорлық және моторлық дағдыларын жетілдіреді.

Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыратын ойындар

Топтық зияткерлік ойындар балаларға бірлесіп жұмыс істеуді, пікір алмасуды және бірін-бірі тыңдауды үйретеді. Балабақшада өткізілетін командалық ойын-дар мен бірлескен іс-шаралар келесі маңызды дағдыларды дамытады:

Көсбасшылық қабілеттерін қалыптастыру-кейбір ойындарда балалар өз командаларын басқару мүмкіндігін алады.

Ынтымақтастық - ойын барысында балалар өзара көмек көрсетіп, ортақ шешім қабылдауды үйренеді.

Эмпатия мен эмоционалдық интеллект-ойын кезінде әр бала өз серіктесінің сезімін түсініп, оған қолдау көрсетуге дағдыланады.

Тілдік және қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру-кейбір ойындарда балалар өз ойларын анық және сенімді жеткізуге үйренеді.

Таным процестерді жеделдететін ойындар. Зияткерлік ойындардың басты артықшылықтарының бірі - олар баланың когнитивтік даму қарқынын арттырады. Ойын барысында бала жаңа ақпаратты жылдам қабылдап, оны өз тәжірибесінде қолдануды үйренеді. Балабақшада мұндай ойындардың бірнеше түрлері қолданылады:

Есте сақтау қабілетін жақсартатын ойындар-суреттерді сәйкестендіру, сөздерді қайталау және есте сақтау тапсырмалары баланың ақпаратты тез ұғып, ұзақ уақыт есте сақтауна ықпал етеді.

Тілді дамытуға арналған ойындар-сөздік қорды кеңейту үшін арнайы ойындар ұйымдастырылады. Бұл ойындарға «Сөздерді тап», «Сурет бойынша әңгіме құрастыр» секілді тапсырмалар жатады.

Қоршаған ортаны зерттеуге бағытталған ойындар-табиғат құбылыстарын, жануарларды және күнделікті өмірдегі түрлі заттарды зерттеуге арналған ойындар баланың дүниетанымын кеңейтеді.

Балабақшадағы зияткерлік ойындарды ұйымдастыру жолдары.

Зияткерлік ойындарды тиімді ұйымдастыру үшін мұғалімдер мен тәрбиешілер арнайы әдістемелерді қолданады. Олардың ішінде:

Ойын әдісін сабақпен біріктіру-зияткерлік ойындар тек еркін уақытта емес, сабақ барысында да қолданады. Мысалы, математика сабағында сандармен ойын түрінде жұмыс істеу немесе әңгіме құрастыру арқылы тіл дамыту. Баланың қызығушылығына сәйкес ойындарды таңдау қажет.

Мадақтау және ынталандыру - бала жетістікке жеткен сайын оны мақтау, ынталандыру өте маңызды. Бұл оның өзіне деген сенімділігін арттырады. Ойын кеңістігін дұрыс ұйымдастыру -балабақшада ойынға арналған арнайы бұрыштар немесе бөлмелер болуы тиіс, олар балалардың қауіпсіздігі мен ыңғайлылығын қамтамасыз етеді.

Қорытынды. Балабақшадағы зияткерлік ойындар-баланың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал. Олар логикалық ойлау, шығармашылық қабілет және әлеуметтік дағдыларды жетілдіреді. Сонымен қатар, мұндай ойындар балалардың мектепке дайындығын арттырып, олардың жаңа ақпаратты жылдам қабылдауына көмектеседі. Сондықтан ата-аналар мен тәрбиешілер балаларды осындай ойындарға жиі тартуы тиіс. Бұл олардың білімге деген қызығушылығын арттырып, болашақта жетістікке жетуіне негіз болады.

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА «БЕСАСЫҚ» ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ
МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ АРҚЫЛЫ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ**

Камбарова Алия Алипбаевна,
Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы
«Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор

Аннотация: Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың ойлау қабілеттерін дамытудағы Бесасық ұлттық ойынының маңыздылығы қарастырылады. Зерттеу барысында ойынның логикалық ойлауды, ұсақ моториканы, зейінді шоғырландыруды жақсартуға тигізетін әсері талданады. Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарды насихаттау және балалардың танымдық белсенділігін арттырудағы рөлі көрсетіледі. Мақалада ойын әдісі, көрсету, түсіндіру, жаттығу сияқты оқыту тәсілдері сипатталады. Зерттеу нәтижелері Бесасық ойынының балалардың интеллектуалды және әлеуметтік дамуына оң әсер ететінін дәлелдейді.

Түйін сөз: Бесасық ойыны, мектеп жасына дейінгі балалар, ұлттық ойындар, ойлау қабілеті, ұсақ моторика, зейін, танымдық дамыту, ұлттық құндылықтар.

Зерттеудің өзектілігі: Қазақ халқының ұлттық ойындары ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан асыл мұралардың бірі. Олар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар балалардың ой-өрісін, танымдық қабілетін дамытуда үлкен рөл атқарады. Солардың ішінде ерекше орын алатын – Бесасық ойыны. Бұл ойын мектеп жасына дейінгі балалар үшін танымдық қабілеттерін дамытудың, ұсақ моторикасын жетілдірудің, кеңістікті бағдарлаудың, жылдам ойлау мен шапшаң қимылдаудың тиімді құралы болып табылады.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды бойға сіңіру маңызды міндеттердің бірі болып отыр. Жаһандану заманында жас ұрпақтың ұлттық ойындарға қызығушылығын арттыру, олардың бойына қазақ халқының мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне деген құрметті ұялату аса қажет. Бесасық ойыны осы талаптарға толық сай келеді. Ойын барысында балалар логикалық ойлау қабілеттерін дамытып қана қоймай, жылдам шешім қабылдауға, қимыл-қозғалысты үйлестіруге, жеңіске деген жігерін арттыруға үйренеді.

Зерттеудің мақсаты: Бұл зерттеудің басты мақсаты – Бесасық ұлттық ойыны арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың ойлау қабілеттерін жетілдіру. Сонымен қатар:

Балалардың логикалық ойлауын дамыту;

Ұсақ моторикасын жақсарту арқылы жазуға дайындау;

Зейінін тұрақтандыру және есте сақтау қабілетін күшейту;

Ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттыру;

Балаларды топпен жұмыс істеуге, әділдікке және өзара сыйластыққа баулу.

Зерттеу әдістері: Балаларға Бесасық ойынын үйрету барысында бірнеше тиімді әдістер қолданылады:

Көрсету әдісі – тәрбиеші ойынның ережелерін іс жүзінде көрсетеді, әрбір қимылды түсіндіреді.

Түсіндіру әдісі – балаларға ойынның мәні мен мақсаттары, ережелері туралы толық ақпарат беріледі.

Жаттығу әдісі – балалар ойынға біртіндеп бейімделуі үшін қайталау арқылы дағдыларын дамытады.

Қадағалау және бағыттау әдісі – тәрбиеші ойын барысын қадағалап, қажет болған жағдайда бағыт-бағдар береді.

Сұрақ-жауап әдісі – балалармен кері байланыс орнату арқылы олардың ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Негізгі әдіс – ойын әдісі. Себебі мектеп жасына дейінгі балалар үшін ең тиімді оқу тәсілі – ойын арқылы үйрену. Бесасық ойыны баланың танымдық белсенділігін арттырып, оның қабілеттерін шыңдайды.

Ойынның сипаттамасы және ережелері

Бесасық ойыны – ғасырлар бойы қазақ халқының балалар арасында кең таралған ұлттық зияткерлік ойындарының бірі. Бұл ойын үшін бес асық және тегіс жер қажет.

Ойынның негізгі ережелері:

Балалар жерге отырып немесе алаңға жайғасып, бес асықты алақандарына салып, жоғарыға лақтырады.

Түскен асықтарды белгілі бір ретпен жинап, әртүрлі амалдармен аулауға тырысады.

Бірінші кезеңде ойыншылар бір асықты жоғары лақтырып, қалған төрт асықты жерден алу керек. Бұл әрекет асықтарды қолмен шапшаң жинауға және қозғалыс координациясын дамытуға көмектеседі.

Ойынның келесі кезеңдерінде асықтарды әртүрлі әдістермен алу арқылы қиындық деңгейі артады.

Соңында ең көп асық жинаған немесе барлық кезеңнен сүрінбей өткен ойыншы жеңімпаз атанады.

Бесасық ойыны тек қана шапшаңдық пен қимыл үйлесімділігін дамытумен шектелмейді. Ол сонымен қатар ойлау жылдамдығын, шешім қабылдау қабілетін, кеңістікті бағдарлауды жетілдіреді.

Ойынның маңызы

Ойлау қабілетін дамыту – балалар ойын барысында әр қимылды алдын ала жоспарлап, логикалық ойлау дағдыларын жетілдіреді.

Зейінді шоғырландыру – ойын барысында балалар зейінін толық ойынға бағыттайды, бұл олардың болашақта оқуға деген қабілетін арттырады.

Қол моторикасын жақсарту – асықтарды лақтыру, жинау, белгілі бір ретпен ұстау арқылы балалардың қол бұлшықеттері дамиды, бұл жазу дағдыларына оң әсер етеді.

Топтық қарым-қатынасты нығайту – балалар бірге ойнап, өзара қарым-қатынас орнатып, достық, сыйластық, әділдік сияқты қасиеттерді бойларына сіңіреді.

Шыдамдылық пен табандылыққа баулу – жеңіске жету үшін балаларға шыдамдылық пен қайсарлық қажет, бұл мінез-құлқына оң әсерін тигізеді.

Зерттеу нәтижесі: Бесасық ойыны балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда ерекше орын алатыны дәлелденді. Ойынға қатысқан балалардың зейіні тұрақталып, қимыл-қозғалыс координациясы жақсарды, ойлау қабілеттері жетілді.

Сондай-ақ, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылық артты, балалар қазақ халқының дәстүрлері мен ойын мәдениетіне жақын бола түсті. Ата-аналар мен тәрбиешілер бұл ойынның балаларға оң әсер еткенін байқап, оны күнделікті іс-шараларға енгізуді қолдады.

Аталған ойын тек балалар арасында ғана емес, ата-аналар мен тәрбиешілер арасында да қызығушылық тудырды. Тәрбиешілер өзара шеберлік сабақтарын өткізіп, ойынның жаңа тәсілдерін үйренуге ұмтылды.

Қорытынды: Бесасық ойыны – тек ойын ғана емес, ұлттық мұра, тәрбиелік құрал, дамыту әдісі. Ол баланы зеректікке, жылдамдыққа, шешім қабылдауға үйретеді. Осы себепті мектепке дейінгі ұйымдарда бұл ойынды кеңінен насихаттау қажет.

Болашақта ұлттық ойындарды жаңғырту, оларды жаңа әдістермен қолдану – жас ұрпақтың саналы, ойы ұшқыр, епті болып өсуіне септігін тигізеді. Сондықтан Бесасық ойынын балабақшалар мен мектептерде кеңінен енгізу, оны ғылыми-педагогикалық тұрғыдан зерттеу – басты міндеттердің бірі болып қала береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» баспасы, 1998.
2. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: «Рауан», 1991.
3. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика. – Астана, 2008.
4. Ядешко В.И., Сохин Ф.А. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы: «Мектеп», 1982.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР-БАБАЛАРЫМЫЗДАН ҚАЛҒАН АСЫЛ ҚАЗЫНА.

Жалелова Акжаркын Бериковна,

*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы
«Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор*

Зерттеудің өзектілігі: ХХІ ғасыр білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр. Тәрбие мен білімнің алғашқы дәні - мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

Ұлттық ойындар - қазақ халқының ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын-сауықтардың бір түрі. Оның бастауы алғашқы қауымдық қоғамда шыққан. Ұлттық ойындар негізінде әр халық түрлі-түрлі жаттығулар жасау жолымен дене шынықтыру ісінің негізін салды. Бертін келе шынайы спорт ойындарының шығуына түрткі болды. Оның адам денсаулығын жақсартуда пайдасы зор.

Ұлттық ойындар - ата-бабаларымыздан жалғасып келе жатқан байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, ұлттық ойындарды үйренудің, күнделікті пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, ұштаса береді.

Тақырыптың өзектілігі балаларды балабақшада ұлттық ойындармен ойната отырып, ұлттық құндылықтарды бойларына сіңіруге нақты мақсат-міндетті айқындап жұмыстану болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Ойынның шығу тарихына шолу жасауда көңіл аударатынымыз ол, еңбекпен, өнермен, қоршаған ортамен тығыз байланыста дамыған, яғни ойынды өмірден ажыратып қарай алмаймыз. Балалар тек ойнап қана қоймайды, сонымен бірге ойлайды, аңғарады, көп нәрсені білуге, зерттеуге талпынады.

Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың асыл қазынасы бір жүйеге келтірілген, тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Бұл пікіріміз жалаң болмас үшін, заманымыздың ұлы адамдарының сөздерін есімізге алайық. Мысалы: қазақтың заңғар жазушысы, ұлы ойшылдарымыздың бірі Мұхтар Омарханұлы Әуезов: «Біздің заманымыздың өмір кешкен ұзақ жолында, өздері қызықтаған алуан өнері бар. Ойын деген менің түсінуімше, көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір мағыналары болған», деп айтса, аса көрнекті үздік педагог Н.К.Крупская қимылды ойын жөнінде былай деп толғанады: «Ойын – өсіп келе жатқан бала организмнің қажеті. Ойында баланың дене күші артады, қолы қатайып, денесі шыңдала түседі, көзі қырағыланады, зеректілігі, тапқырлығы, ынтасы артып, жетіле түседі. Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары қалыптасып, шыңдалады». Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» десе, ал ұлы педагог В.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды», дейді.

Халқымыздың тарихи – мәдени мұраларының түрлері өте көп. Солардың қай-қайсы да адам игілігіне қызмет етуге бағытталған. Сондай, аса құнды мәдени игіліктердің бірі – ұлттық ойындар болып табылады. Қазақтың ұлттық ойындары ерлікті, өжеттілікті, батылдылықты, дененің шынығуын қажет етеді. Ұлттық ойындар – қазақ халқының ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын-сауықтардың бір түрі. Оның бастауы алғашқы қауымдық қоғамда шыққан. Ұлттық ойындар – ата-бабаларымыздан қалған байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, үйренудің күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор.

Бөбектерді тәрбиелеуде ұлттық ойындардың берер тәрбиесі мол. Сонымен қатар ұлттық ойындарымыз балаларға тәрбиелік мәнімен, дене бітімінің әсем де сымбатты болып бітуге пайдасы зор. Осының негізінде қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырып, бірінші топқа, сол жастағыларға лайықты: «санамақ, тәй-тәй, айгөлек, соқыр теке, қуырмаш, алақан соқпақ, ақ серек-көк серек» т.б. ойындарын, ал одан кейінгі топқа: «тақия тастамақ, тартыс, сиқырлы қоржын, бәйге, көкпар, асық, хан талапай, теңге алу, қыз қуу, орамал тастамақ, ақсүйек, күрес» т.б. ойындарын жатқызуға болады. Мұндай ойындар баланы тез ойлауға, тапқырлыққа баулып, жаңа тақырыптарды жылдам меңгеруге ықпал етеді, сөз тіркесіне, ұйқастыруға дағдыландырады.

Зерттеудің әдістері: Ұлттық ойындардың балабақша балаларын тәрбиелеудегі маңызына байланысты мәліметтерді жинақтау, әңгіме, сұхбаттасу әдістері жүзеге асты. Ойын балаларының қызметіндегі психикалық процесті (сезіну, қабылдау, ойлау, елестету, ес, ықыласын, тілін) белсендіреді. Ойын ерікті түрде құрылады.

Ойын шығармашылық қабілетті дамыту үшін барынша мүмкін жағдай жасайды.

Ойын барысында балалар қанағаттанарлық, қуаныш алады. Ойын кез келген оқу материалын еліктіретіндей, қызықтыратындай жағдайға әкелуге көмектеседі.

Сабақ барысында немесе сабақтан тыс кезде баланы ұлттық ойын арқылы өмірге тәрбиелеу үздіксіз процестің жалғасы. Халықтың ұлттық ойындары - жас ұрпақтың қалыптасып өсіп-өнуіне әсер ететін факторлардың бірі және дәстүрлі мәдениетіміздің бір бағыты. Ойын - дене қозғалысы, шыныққан денесінің шеберлігі, көңіл көтеру, дем алу, бас қосып бірлесіп әдет-ғұрыпты жалғастыруға үндесу. Мектеп оқушыларына дене күшін, қозғалыс дағдыларын дамытуға байланысты ұлттық ойындар түрлері физиологиялық, психологиялық тұрғыдан қазіргі заман талабына сай ары қарай дамытуды қажет етеді. Мектепте оқушыларға ұлттық ойындардың құндылығын насихаттаумен қатар, оларды қолданудың озық тәжірибелерін жинақтау және дамыту керек. Ұлттық ойындар екі топқа бөлінеді, спорттық және ақыл ойға арналған ойындар болып. Спорттық ойындарға: қыз қуу, кокпар, ақсүйек, арқан тартыс т. б жатса, ақыл ойға арналған ойындарға тоғызқұмалақ, асық ойындары жатады.

Ұлттық ойындарға мына ойын түрлері жатады: «Тоғызқұмалақ», «Бәйге», «Асық», «Ақсүйек», «Арқан тарту», «Қыз қуу», «Көкпар», «Күміс алу», «жамбы ату». Бұл ойындар баланың еңбекке деген қарым-қатынасы мен ойлау қабілеттерін арттырады және баланы шымыр да епті, зерек те алғыр, тапқыр да парасатты болып өсуге тәрбиелейді. Ұлтымыздың асыл қазынасы болған ұлттық ойындарымызды жоғалтып алмай, ұрпақтан-ұрпаққа жетуін насихаттау, халқымыздың, баршамыздың міндетіміз деп білейік.

Қазақтың ұлттық ойындарын дене тәрбиесі сабағында жоспарға енгізу арқылы өткізу жас буынды тәрбиелеуде теңдесі жоқ әдіс десек болады. Әр сабақ сайын ұлттық ойынның үш-төрт түрін алып, солардың ойнау тәсілін үйретіп отырса, жетілдірсе, қайталау арқылы пысықтап отырса, әрбір бала жадында сақтайды да, оны ойнай біледі. Алдымен ұлттық ойындарды мазмұны мен күрделілігіне байланысты және балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, төменгі, орта және жоғарғы сынып оқушылары ойнайтын ойындар деп бөліп алу керек. Мысалы, орта сынып оқушыларына эстафеталық қозғалыс ойындарын ұйымдастыруға болады. Көп қозғалыс пен күшті талап ететін де ұлттық ойын түрлері бар, соларды әр дене шынықтыру пәнінде қолдану балалардың шымыр да ширақ боп өсуіне әсер етеді.

Қазақтың ұлттық ойындары - баланың зерек те ақылды, шымыр да ширақ боп өсуінің басты құралы. Оны оқыту процесінде қолдану - тиімді әдіс. Ойын балалар өмірінің нәрі, яғни оның рухани жетілуі мен табиғи өсуінің қажетті алғы шарты және халықтың салтын үйренуде, табиғат құбылыстарын тануда олардың көру, есту, сезу қабілеттерін, зейінділік пен тапқырлықтарын дамытады. Ойын арқылы балалар қоғамдық тәжірибені меңгереді, өзінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады. Ойнау процесінде сөйлесу қарым-қатынасы үлкен рөл атқарады. Сөйлесе жүріп, балалар өзара пікірлесіп, әсер алысады. Ойын баласының жан-жақты дамуын көздейтін, оның тілін жаттықтыратын, қимыл-қозғалысын жетілдіретін, белсенділігін арттыратын, басқа адамдармен қарым-қатынасын реттеп, құрдастарымен ұйымшылдығын арттыруға негіз бола алады.

Халқымыздың тарихи-мәдени мұраларының түрлері өте көп. Солардың қай-қайсы да адам игілігіне қызмет етуге бағытталған. Сондай аса құнды мәдени игіліктердің бірі – ұлттық

ойындар болып табылады. Қазақтың ұлттық ойындары ерлікті, өжеттілікті, батылдылықты, дененің шынығуын қажет етеді. «Асық ату», «Түйілген орамал», «Қыз куу», «Ұшты-ұшты», «Соқыртеке», «Түйе мен бота», «Арқан тарту» т.б. ұлттық ойындар баланың сөздік қорын молайтуға, өмір тәжірибесін кеңейту, ептілік қабілеттерін жетілдіруге өз әсерін тигізеді. Ұлттық ойындардың мектеп жасына дейінгі балаларға лайықтары «Көкпар», «Орамал алу», «Тақия жасыру», «Алтын қақпа», «Ақ серек-Көк серек», «Айгөлек», «Ақ сандық – Көк сандық», «Ақ сүйек», «Теңге алу» т.б.

Ұлттық ойын баланың дамып жетілуіне, адамгершілік қасиеттерінің артуына, психикасына да тигізетін әсері мол. Шындығына келсек, адамның өмір сүруінде қазақтың ұлттық ойындарының атқаратын маңызы ерекше. Басқаны былай қойғанда, әр ұлттық ойын оған қатысушыны өмір сүруге бейімдеп ғана қоймай, қиындықтан қорықпай, қарсы тұра білуге үйретеді. Мысалы, бір ойын шеберлік пен ептілікке, енді бір ойын талғампаздыққа, ал енді бір ойын қиын-қыстау кезеңде тез шешім қабылдап, оңтайлы жол таба білуге баулиды. Оның үстіне ұлттық ойындардан спорт пен патриоттық тәрбие айқын аңғарылады. Мұның өзі қазақтың ұлттық ойындарының бала тәрбиесінде маңызы зор екеніндігін дәлелдейді.

Зерттеу нәтижесі: Қорыта келгенде, қазақ халқының ұлттық мұраларының бірі – ұлттық ойындары. Өйткені ұлттық ойындар арқылы біз болашақ жастарды рухани сезімге тәрбиелей аламыз. Мектепке дейінгі білім беру мекемесі-өскелең ұрпақтың болашағын қалыптастырудың алғашқы табалдырығы, еліміздің келешегін айқындау жолында қажырлы еңбектің үлгісін көрсетіп жүрген балабақша тәрбиешілерінің, оларға үлкен сеніммен қараған ата-аналар мен бүлдіршіндердің алтын ұясы. Мен осынау күрделі де, аса маңызды міндетті орындау жолында бүлдіршіндердің халқымыздың ұлттық ойындарына, ұлттық ерекшеліктеріне деген сый-құрметін арттыра отырып, ұлтжанды азаматтар тәрбиелеп шығаруды өміріміздің басты мақсаты деп білемін. Халқымыздың ұлы перзенттерінің бірі, аса көрнекті жазушы М.Әуезов: «Біздің халқымыздың өмір кешкен ұзақ жылдарында өдері қызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген менің түсінуімше, көңіл көтеру ғұжұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір ерекше мағыналары болған», - деп тегіннен-тегін айтпаса керек.

Ең бастысы ата-бабадан қалған өнер мен өнеге, үлгілерінің лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып көзіне көрсете отырып, ойын арқылы бойына сіңіріп, оларды әдептілікке, мейірімділікке ізеттілікке, туысқандық пен бауырмалдыққа, үлкенге - құрмет, кішіге - қамқорлыққа баулып адамды қажеттерді ұғындыру, қалыптастыру

Сондықтан ұлттық ойындар балалардың қозғалу белсенділігінің дамуы, олардың денсаулығының күшеюі үшін қолайлы жағдай жасайды, қандай да бір оқу-тәрбиелеу тапсырмаларын шешуге, соның ішіндегі ойын үйрету бойынша тапсырмаларды шешуге жәрдемдеседі. Ұлттық ойындар белгілі ережелер бойынша ұйымдастырылады, балалар оларға сәйкес әрекет етеді, қарым-қатынас жасайды. Сондықтан ойын-баланың өмірінің нәрі деп білеміз.

Ұлтымыздың асыл қазынасы болған ұлттық ойындарымызды жоғалтып алмай, ұрпақтан - ұрпаққа жетуін насихаттау, халқымыздың, баршамыздың міндетіміз деп білейік.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ғаламтор көзінен, А.Ш. Балапанова, «Мектеп жасына дейінгі балаларды халық ойындары арқылы ұлттық мәдениет көздеріне тарту» презентациясы, 2015 жыл.
2. Ғаламтор көзінен, Бекен Қайратұлы, «Асық ату» ойыны, «Асық түрлері».
3. Құрманбаева С.К. «Ұлттық ойындардың бүгінгі мен келешегі», «Алматы» 2004 жыл
4. Несіпбаев Б.К. «Ұлт мәдениеті мен өнері», «Білім» 2009 жыл
5. Атабаев А.С. «Ұлттық ойындар- халық мұрасы», «Кітап» 2006 жыл

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНА БІЛУ ЖОЛДАРЫ

Есмакова Толкын Жумаситовна,

*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы
«Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор.*

Зерттеудің өзектілігі: «Қазақстан-2050» стратегиясының негізгі бағыттарының бірі ретінде халықтың ұлттық моделі мен салт-дәстүрлерін есепке ала отырып, білім мен білігі жағынан өркениетті елдердің замандастарымен қатар тұра алатын, бойында ұлттық, отаншылдық рухы мықты қазақстандықтардың жаңа ұрпағын тәрбиелеу қажеттігі баса айтылған. Мектеп жасына дейінгі балалардың мемлекеттік міндетті білім беру стандартының жобасында «Мектепке дейінгі білім беру – Қазақстан Республикасының жалпы білім беру жүйесінің құрылымдық бөлімі ретінде маңызды роль атқарады, себебі шегінде баланың табиғилық сапалары мен ерекшеліктері анықталып, олардың даму жағдайлары қамтамасыз етіледі...» деп көрсетілген.

Зерттеудің мақсаты: Тәуелсіздік алған еліміздің келешек ұрпақты, халықтық және эпостық - мәдени тұрғыда тәрбиелеуі бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Бұл мәселенің шешімін табу үшін үздіксіз білім беру жүйесі айтарлықтай қайта қаралып, оны желтілдіру жолында іздестірілуде. Мұндағы алға қойылып отырған негізгі талаптар- Қазақстан білім беру жүйесінің бүкіләлемдік білім беру кеңістігінде толық енуінің алғашқы ұлттық даму стратегиясын жасап, моделін құру. Бұл талаптардың жүзеге асырылуы бағытындағы жұмысты үздіксіз білім берудің алғашқы сатысы-мектепке дейінгі ұйымдарда баланың білімге деген құштарлығын арттырудан, ұлтымызға тән қасиеттер бойына сіңген шәкірт тәрбиелеуден бастағанның маңызы өте зор.

Зерттеу әдістері: ХХІ ғасыр білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр. Тәрбие мен білімнің алғашқы дәні – мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

Қазақ халқы ежелден бала тәрбиесіне аса зор мән беріп, олардың жауынгерлік рухта ержетуін ұқыптылықпен қадағалаған. Жалпы баланың өмірге қадам басардағы алғашқы қимыл

әрекеті ойын арқылы басталады. Ойын адамның өмірге қадам басардағы алғашқы адымы. Сондықтан бала үшін ойынның мәні ерекше. Ойын баланың негізгі іс - әрекетінің бір көрінісі болып табылады. Қазақ халқының ұлы ойшылы А. Құнанбаев: «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала болама?» деп айтқандай ойын бала өмірінде ерекше орын алады. Ойынды көркемдік іс - әрекетінің алғашқы қадамы деп түсіндіреді. Ойынға шартты түрле мақсаттар қойылады, ал сол мақсатқа жету жолындағы іс - әрекет бала үшін қызықты. Ойын балаларға ақыл - ой, адамгершілік дене шынықтыру және эстетикалық тәрбие берудің маңызды тетігі. Балалар ойын барысында өзін еркін сезінеді, ізденімпаздық, тапқырлық әрекет байқатады.

Ойын тәрбие құралы арқылы ақыл - ойды кеңейтеді, тілді ұстартады, сөздік қорды байытады, жақсы ұғысады және өзінің денсаулығын нығайтады. Халқымыз ойындарға тек балаларды алдандыру ойнату әдісі деп қарамай, жас ерекшеліктеріне сай, олардың көзқарастарын, мінез - құлықтарын қалыптастыру құралы деп те ерекше бағалаған.

Ойынды сабақта қолдану оқушының ой - өрісін жетілдіру мен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы деп білген. Бос уақытта әртүрлі ойындар ойнаған баланың денсаулығы үшін өте пайдалы. Жастардың ұлттық сана - сезімнің дамуында қазақтың ұлттық ойындарының алатын орны айрықша.

Зерттеу нәтижесі: Ұлттық ойындар – қазақ халқының ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын - сауықтардың бір түрі. Оның бастауы алғашқы қауымдық қоғамда шыққан. Ұлттық ойындар негізінде әр халық түрлі – түрлі жаттығулар жасау жолымен дене шынықтыру ісінің негізін салды. Бертін келе шынайы спорт ойындарының шығуына түрткі болды. Оның адам денсаулығына жақсартуда пайдалы аса күшті екені қилы.

Ұлттық ойындар – ата-бабаларымыздан бізге байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, үйренудің күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, ұштаса береді.

Қазақтың ұлттық ойындарының қоғамдық және әлеуметтік маңызы аса зор. Ұлттық ойындар қазақ халқының ежелгі - мәдениеті мен өнерінің де ешкімнен кем болмағанын байқатады. Қазақ халқы ұлттық ойындарға бай халық. Ұлттық ойындар атадан балаға, үлкеннен кішіге мұра болып жалғасып жатыр. Ата-бабаларымыз ұлттық ойындар арқылы ұрпақтың мықты әрі жігерлі болып өсуіне ықпал етіп, олардың береке бірлігі мен ынтымағын жарастырып отырған. Шындығына келсек өмір сүруімізде ұлттық ойындардың атқаратын міндеті айрықша. Қазақ халқы материалдық мұраларға қоса мәдени қазыналарға да аса бай халықтардың бірі.

Қоғамның қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі ұйымдардың оқу-тәрбие процесінде балаларды жан-жақты дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеуді жүзеге асыруда, балалардың мінез-құлқын қалыптастыруда ұлттық педагогиканың алатын орны зор, оның ішінде ойынның орны ерекше. Балалардың ойын арқылы тәрбиелеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Осыған сәйкес дәстүрлі құндылықтар негізінде жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеудегі қазақстандық қоғамның қажеттіліктері мен мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеуді қалыптастыру жүйесінің жеткіліксіздігі бірнеше қайшылықтар туындатады.

Халқымыздың ұлт ойындарында ұрпақ қамын ойлаған, бір жүйеге келтіріліп өрнектелген ой мен әрекеттің, құпия философияны түсінуге жетелейтін адамгершілік үлгі-өнегенің желісі бар. Жас бала ойынға алдымен үйренуші, көруші, өсе келе соған белсенді

қатынасушы, келесі кезеңде үйретуші, жаттықтырушы, ұлғая келе көруші жанкүйер ретінде қатынасады. Ұлт ойындарын жанұя тәрбиесінен бастап, балабақшада түрлі тәрбиелік шараларда қосымша материал ретінде пайдалану қажет. Кейінгі кезде ұлт ойындарында көңіл бөлу нәтижесінде, көбі ұмыт болып, мүлде жоғалуға жуық.

Қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырып, бірінші топқа, сол жастағыларға лайықты: «санамақ, тәй-тай, айгөлек, соқыр теке, қуырмаш, алақан соқпақ, ақ серек- көк серек» т.б. ойындарын, ал одан кейінгі топқа: «тақия тастамақ, тартыс, сиқырлы қоржын, бәйге, көкпар, қыз қуу, асық, хан талапай, теңге алу, орамал тастамақ, ақсүйек, күрес» т.б. ойындарын жатқызуға болады. Мұндай ойындар баланы тез ойлауға, тапқырлыққа баулып, жаңа тақырыптарды жылдам меңгеруге ықпал етеді, сөз тіркесіне, ұйқастыруға дағдыландырады. Ойын баланың көңілін өсіріп, бойын сергітіп қана қоймай, оның өмір құбылыстары жайлы таным-түсінігіне де әсер етеді.

Балалар ойын арқылы тез тіл табысып жақсы ұғысады, бірінен-бірі ептілікті үйренеді. Оның үстінде дене қимылы арқылы өзінің денсаулығын нығайтады. Халқымыз ойындарға тек балдарды алдандыру, ойнату әдісі деп қарамай, жас ерекшеліктеріне сай оларды көзқарасының, мінез-құлқының қалыптасу құралы деп ерекше бағалаған. Қазір бізге жеткен ойындарымыз: тоғызқұмалақ, қуыршақ, асық ойындары. Қазақтың көне жыр-дастандарында ұлттық ойындар балаларды тәрбиелеуде ерекше орын алғандығы айқын көрінеді. Ойындардың үйретуші мүмкіндіктері туралы бұрыннан белгілі. Көптен белгілі педагогтар оқыту процесінде ойындарды қолдану тиімділігіне баса назар аударған. Ойында адамның, әсіресе баланың қасиеттері ерекше толық және кейде күтпеген жерден пайда болады.

Ойын – эмоциялық және ақыл-күштерінің қысымын талап ететін, ерекше ұйымдастырылған жұмыс. Ойын әрқашан шешім қабылдауды болжайды – не істеу, не айту керек, қалай жеңу керек? Бұл сұрақтарды шешу тілегі ойнайтындардың ойша қызметін шиелінестіре түседі. Балалар үшін ойын ең алдымен – қызықты ермек. Ойында бәрі тең. Ол тіпті әлсіз балалардың да қолынан келеді. Бала ойыны – кең түсінік. Сабақтағы ойындардың орны және ойынға берілетін уақыт бірқатар факторларға байланысты: балалардың дайындығына, оқытылатын материалға, нақты мақсаттар мен сабақ шарттарына және т.б. Егер ойын бірінші бекіту кезінде жаттықтыратын жаттығу ретінде қолданылатын болса, онда оған сабақтың 20-25 минутын беруге болады. Көптеген ойын құралдары қандай да бір белгілі тақырыппен байланысты емес, сондықтан, әрине, оларда балаларға таныс емес лексиканың біраз пайызы бар.

Біз оны ойын шарттарын түсіндіру процесінде енгізуді ұстанамыз. Ұлттық қимылды ойындар балалардың Қозғалу белсенділігінің дамуы, олардың денсаулығының күшеюі үшін қолайлы жағдай жасайды, қандай да бір оқу-тәрбиелеу тапсырмаларын шешуге жәрдемдеседі. Қимылдық ойындар белгілі ережелер бойынша ұйымдастырылады, балалар оларға сәйкес әрекет етеді, қарым-қатынас жасайды. Мен ұлттық ойындарды балаларға, серуендерде, сабақ арасындағы уақыттарда, сондай-ақ қандай да бір оқу тапсырмаларын орындау кезінде сабақтарда немесе бой сергіту кезінде ұсынамын.

Ұлттық ойындар: Тәрбиеші ойын арқылы әр баланың игі бастамасын өргіте, өзіндік мінез-құлқын қалыптастырады, әр баланың бойында өмірге деген белгілі бір бейімділігі сүйікті істер болады. Соны дер кезінде байқап, жан-жақты дамыта тәрбиелеу қажет. Тәрбиеші ойын

ойнауға жағдай туғызып, балалардың ойынға белсенділігін үнемі арттырып отыруға тиісті. Балалардың өзара ынтымақтық жағдайында балалардың ойынды өз қалауымен бастауы, не болмаса еркімен қатысуына маңызды. Ойын сонау ата-бабалар заманынан бері мазмұн жағынан толысып, дамып, дәстүрлі жалғасып келеді. Ойын еш уақытта да дамудың бір сатысына жеткенде тоқтап қалмайды, жетіле түседі. Әр бір ойын-сабақтарды қызықты, өзекті ететін тәсілдердің бірі.

Ойын балаларға сабақта да, серуенде де өте қажет, тіпті бала жай демалып отырғанның өзінде де ойын үстінде болады. Қимылды ойындар баланың барлық жаскезеңінде өтеді.

Ұлттық ойындардың мектеп жасына дейінгі балаларға лайықтары «Көкпар», «Орамал алу», «Тақия жасыру», «Алтын қақпа», «Ақ серек-көк серек», «Айгөлек», «Ақ сандық-көк сандық», «Ақ сүйек» баланың көзін жұмғызып алаңдағы ағаш ішіне сүйекті лақтырып жіберіп, іздеу т.б. ойындар ойнату арқылы баланы тапқырлыққа, жылдамдыққа, шапшандыққа, икемділікке, батылдылыққа үйрету іске асырылады. Яғни, таңертеңгі қабылдау кезінен кешке баланың үйге қайтуына дейінгі уақыт аралығындағы күн тәртібіне сәйкес дене тәрбиесі күні бойғы тәрбие түрлерімен біртұтас сабақтас жүргізіледі. Сондықтан да, бағдарлама бойынша арнайы өтілетін тақырыптық тәрбие сәттерінің арасында әуелі дене сергіту, жұмыс соңында ырғақты қимыл –қозғалыс ойындарын өткізу көзделеді.

Ойынды ойнату мен үйретудің мақсаты:

- ұлттық ойындар дене шынықтыру іс-әрекетінде кең қолдана отырып, балалардың дене тәрбиесін дұрыс жолға қою, спорттық шеберліктерін, мүмкіндіктерін арттыру;

- қазақ халқының ерлік-жауынгерлік тарихын ұрпаққа ерліктің өшпес үлгісін қалдырған хас батырлардың өмір өнегесімен таныстыру, өз жерін, өз елін қорғай алатын ел жанды, ұлттық намысы мол жігерлі бүлдіршіндерді тәрбиелеу;

- жас ұрпақты өздігінен білім деңгейін көтеруге үйретіп өзін-өзі тәрбиелеуге дағдыландыру.

Ұлттық ойын ойнатудың негізгі мақсаты :

балалардың денсаулығын нығайту;

денені шынықтыру;

мәдениетін қалыптастыру;

өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру.

Ойынды ойнату мен үйретудің міндеттері:

- Қажетті дене қозғалыс дағдыларын, танымдық-қозғалыс белсенділігін арттыру;

- қалыптастыратын дене жаттығуларының негізгі түрлерімен балаларды таныстыру; денсаулықты нығайтуға бағытталған қозғалыс әрекеттерімен дене жаттығуларының негізгі түрлерін балаларға меңгерту;

- ызығушылығын қалыптастырып дамыту;

Оқу іс-әрекеттерінде бағдарламаның мазмұнына қарай сергіту жаттығулары ретінде қолдануға болады. Дене шынықтыру іс-әрекеттерінде қимылды ойын ретінде ұлттық ойындарды алуда тәрбиешінің өз еркінде.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұйымдастырылған тіршілік әрекетінің күн тәртібінде жоспарлауға болады.

Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану оқу іс-әрекеті тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Балаларды әсіресе, «Сиқырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдану керек деген пікір бар. Бала ойынының үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін. Тәрбиеші әр баланың еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеріктікке, білгірлікке баулиды.

Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көз қарасын құрметтеуге сөз әсемдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді.

Ең бастысы ата-бабадан қалған өнер мен өнеге, үлгілерінің лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып көзіне көрсете отырып, ойын арқылы бойына сіңіріп, оларды әдептілікке, мейірімділікке ізеттілікке, туыскандық пен бауырмалдыққа, үлкенге - құрмет, кішіге - қамқорлыққа баулып адамды қажеттерді ұғындыру, қалыптастыру. Бір ғажабы ойындар балалардың жан сұлулығында, тән сұлулығында жан-жақты жетілдіруге бағытталған. Өзгені былай қойғанда жан-жануарлар қалай дыбыстайды, қалай іс-әрекеттер жасайды, оларды тілімізде қалай айтады дейтін танымдық, тілдің маңызы зор мәселелерді «Қалай айтуды білесің?» ойынның өзі балалардың құлағына құйып береді.

Сондықтан ұлттық ойындар балалардың қозғалу белсенділігінің дамуы, олардың денсаулығының күшеюі үшін қолайлы жағдай жасайды, қандай да бір оқу-тәрбиелеу тапсырмаларын шешуге, соның ішіндегі ойын үйрету бойынша тапсырмаларды шешуге жәрдемдеседі. Ұлттық ойындар белгілі ережелер бойынша ұйымдастырылады, балалар оларға сәйкес әрекет етеді, қарым-қатынас жасайды. Сондықтан ойын-баланың өмірінің нәрі деп білеміз.

Ұлтымыздың асыл қазынасы болған ұлттық ойындарымызды жоғалтып алмай, ұрпақтан-ұрпаққа жетуін насихаттау, халқымыздың, баршамыздың міндетіміз деп білейік.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығына 1-қосымша
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы № 137 қаулысымен бекітілген «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі». 2020 ж.
3. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспары» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 9 қыркүйектегі № 394 бұйрығы.
4. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 14 қазандағы № 422 бұйрығы.

ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫН «БЕСТЕМШЕ» АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫ ЖАН - ЖАҚТЫ ДАМУ

Джанбузова Райхан Хамидулловна,
*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,
Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжайының дене шынықтыру
нұсқаушысы, педагог-модератор*

Зерттеудің өзектілігі: Тәрбие мен білімнің алғашқы дәні мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бүгінгі күн талаптарына сәйкес мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген саналы тұлға тәрбиелеу. «Бестемше» ұлттық зияткерлік ойының маңыздылығы балалардың сана-сезімін жетілдіреді, есте сақтау қабілетін арттырады, қол моторикасын, сөздік қорын дамытады. Сонымен қатар стратегиялық және жүйелі ойлау қабілетін арттырады. Алаңдағы бестемше ойыны балалардың қимылдау арқылы денені ширата сонымен қатар шынықтырады. Бестемше ойыны арқылы бала дербес шешім қабылдай алуға үйренеді.

Зерттеудің мақсаты: Тәрбиеленушілерді бестемше ұлттық ойынына деген қызығушылықтарын арттыру. Логикалық ойлау қабілеттерін дамыту. Бос уақыттарын тиімді пайдалануға машықтандыру. Қазақтың ежелгі бестемше зияткерлік ойынын жаңғырту арқылы ұлттық құндылықтарды дамыту.

Зерттеу әдістері: Бұл ойынды ойнату барысында көрсету, бағыттау, түсіндіру әдістері қолданылады. Осы әдістер арқылы ойын шарты толық таныстырылады. Негізгі әдіс - ол - ойын болып саналады. Баланың танымын алғашқы күннен бастап дамыту құралы да балада оқу мен білімнің, тәрбиенің негізін қалыптастыратын ойын әрекеті болып саналады. Өйткені, ойын үстінде баланың бір затқа бейімділігі, мүмкіндігі және қызығуы анық байқалады. Интеллектуалдық ойындар - баланың мектепке дейінгі жасынан бастап, танымдық қабілеті мен әлеуметтік дағдыларының негізінде қалайтын, білім алу және тәрбие процесіндегі рөлі ерекше.

Бестемше зияткерлік ойынын балаларға үйрету барысында дене шынықтыру нұсқаушысының шығармашылық қабілетіне байланысты әр түрлі бағытын ұсынуға болады. Ойын сипаты өзгермейді. Ойын тақтасы - 2 қазан, 10 отау, 50 шардан тұрады. Қазанға ұтып алынған құмалақтар салынады. Ойын басында әр ойыншыға бір қазан, бес отау және 25 шардан тиесілі. Шарлар әр отауға бес - бестен салынады. Бестемше ойынында барлығы 3 ереже бар. 1. Жүріс жасау ережесі. 2. Құмалақ ұту ережесі. 3. Атсұрау ережесі. Ойын мақсаты: Өз қазанына 25-тен көп құмалақ жинау керек.

Ол мақсатқа жетудің екі жолы бар. 1. Өз қазанына әр түрлі әдіс жасап, 26 құмалақ ұтып салу. 2. Қарсыластың отауларында құмалақ қалдырмай, оның жүріс жасайтын мүмкіндігін қалдырмай, өз жағындағы құмалақтарды қазанға салу.

Ойын аяқталуға жақындағанда сайын әр ойыншының отауларындағы шарлар таусыла бастайды. Әр шар ұтып алынған сайын жүріс мөлшері кеми береді. Сандықтан ойын соңында қарсыластардың бірінің отауларында жүріс жасай алмайтын жағдай да кездеседі. Ойыншылардың бірінің отауларындағы шарды бірінші тауысып алып, жүріссіз қалуы - атсырау деп аталады. Бестемше ойынының маңызы . Ойлау жүйесін дамыта отырып дербестікке үйрету. Жеңілісті дұрыс қабылдауға баулу. Алдын ала жоспарлауға және бас тартуды қолдана білу.

Зерттеу нәтижесі: Балалар ұлттық “Бестемше” ойынымен танысып, ойынға қызығушылық танытып белсене араласады, ұлттық құндылықты ұғына бастайды. Бұл ойында кеңістікті бағдарлауға, логикасы жетіліп, тез ойлануға, зеректілік пен зейінділікке тәрбиеленеді. Баланың зейіні тұрақталып, жауапкершілікті сезіну қабілеті мен жеңіске деген талпынысы артады. Бестемше ойындарын 5 жастағы баладан бастап егде жастағы адамдар арасында ой спортының дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ұлттық ойын бестемше арқылы өз халқының тарихын, жерін, дамыту сатысын, әдет - ғұрпын, салт - дәстүрін айқындап көруге болады. Бұл ойын арқылы әділдікке, достыққа, сыйластыққа, кішпейілдікке баулимыз. Басқа ойындар сияқты қазақтың ұлттық ойындар тәртібін бұлжытпай орындауы баланың ойын барысында тәртіп сақтауы, баланы осы кезден бастап тәртіпке, әділдікке, жинақылыққа баулиды, адал, қайырымды, өжет болуға тәрбиелейді.

Бестемше ойынын тәрбиеленушілер ғана емес ұжым арасында және ата-аналармен ұйымдастыру барысында жақсы қызығушылықты байқадым. Ұжым арасында ойнату барысында әріптестер өзара топтасып команда құру арқылы сыйластық, қамқорлық, қарым - қатынас нығайтылды. Ата-аналармен алаңдағы бестемшені ойнату барысында олар бір - бірімен жақын танысып, араласып өзара ынтымақтастық, достық қарым-қатынастары өрбиді. Бөбекжайышлық шараларға ата-ана ретінде белсене қатысуға ынта білдіріп, жауапкершілік танытады.

Жалпы, мен дене шынықтыру нұсқаушысы ретінде осы «Бестемше» зияткерлік ойынын кеңінен қолданып, осы тақырыпта аудандық, облыстық семинарларда шеберлік сыныптар оздырып, іс-тәжірбиеммен бөлістім. Бұл өз кезегінде өзге әріптестермен бәсекеге түсу қабілетімді шыңдады, сондай-ақ, олардың ой-пікірлерімен ұсыныстарын қабылдап жаңаша бағытта ізденісте жұмыстануыма себепші болды. Әріптестер арасында жағымды байланыс пен хал-ахуал, көтеріңкі көңіл-күй орнатуға көмек көмегі зор.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедиясы/бас редактор Ә.Насынбаев-Алматы «Қазақ энциклопедиясы» бас редакция ,1998 жыл
2. Қазақтың ұлттық ойындары-Алматы «Рауан»-1991 жыл
3. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика-Астана 2008 жыл
4. Ядешко В.И.,Сохин Ф.А. Мектепке дейінгі педагогика - Алматы,Мектеп 1982 жыл

БАЛАБАҚШАЛАРДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Байбатырова Асылгул Мураткалиевна,
*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,
Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі,
Педагог-модератор.*

Зерттеудің өзектілігі: Ұлттық ойындар көбінесе әр халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайларына шаруашылық мүмкіншіліктеріне байланысты қалыптасқан. Балабақшада балаларға ұлттық құндылықтар дәріптеудегі басты құрал -ойын болып табылады, сол себептіде ұлттық ойындар ойнату маңызды. Қазақ халқының ұлттық ойындарының көбі табиғи заттармен ойнауға негізделген. Шаруашылығы мал шаруашылығына негізделгендіктен қазақ халқының ойындары да осыған икемделеді. Тақырыптың өзектілігі балаларды балабақшада ұлттық ойындармен ойната отырып, ұлттық құндылықтарды бойларына сіңіруге нақты мақсат-міндетті айқындап жұмыстану болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Балабақша тәрбиеленушілерінің ұлттық ойындарға деген қызығушылықтарын оятып, ұлттық құндылықтарға деген оң көзқарастарын қалыптастыру. Ұлттық ойын туралы түсінік беру, ұлттық ойындарды қолдана отырып, халықтық тәрбиені бала бойына сіңіру қимыл-қозғалыс арқылы балалардың денсаулығына, дене түзелісінің дұрыс жетілуіне назар аудару. Ұлттық ойын арқылы балалардың жастайынан жүйке жүйелерін шыңдап, сөздік қорларын молайту, оларды дәлдікке, ұстамдылыққа және сабырлыққа, бір-біріне деген сыйластыққа қамқорлық қарым-қатынасқа, еркіндікке тәрбиелеу бағытында жүйелі жоспарлы жұмыстар жүргізу. Бала қабілетінің қырларын жан-жақты дамыту. Ой-өрісін, дүние-танымын кеңейту, сөздік қорын молайту.

Еңбек, дене тәрбиесін жетілдіру, оның өмірге көзқарасын, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру, эстетикалық талғамын арттыру, есте сақтау қабілетін дамыту. баланың қызығушылығын туғызып, сезімін ояту. Сонымен қатар өзара сыйластық, қамқорлық, жанашырлық, мейрбандылық, жақсылық жасай білуге тәрбиелеу. Ойындардың арқасында балалар өз істеріне баға бере білуге, өзінің сезімін және сонымен қатар жанындағы адамдардың табиғи болмыс-сымен қабылдап, ықылас таныта білуге үйретеді. Ұлттық ойындар ойнатып балалардың күш-жігер төзімділігін, батылдылығы мен ептілігін, жауапкершілікті сезіну, өзін-өзі бағалау, құрбы-құрдастарына ой-пікірін жеткізе алуға үйретіп, танымдық-зияткерлік, коммуникабельдік, әлеуметтік құзіреттіліктерін жетілдіріп физикалық дамуын қамтамасыз ету арқылы жан-жақтылыққа тәрбиелеу.

Зерттеудің әдістері: «Балабақшаларда ұлттық ойындарды жүзеге асыру»тақырыбын жинақтау барысында философиялық, тарихи әдебиеттерді талдау. Ұлттық ойындардың балабақша балаларын тәрбиелеудегі маңызына байланысты мәліметтерді жинақтау, әңгіме, сұхбат әдістері жүзеге асты. Бала еңбегі – ойын. Халық ойындары өмірлік қажеттіліктен туады да, психологиялық жағынан денсаулық сақтауға негізделеді. Ендеше, ойын балалардың күнделікті тіршілігі адамның басынан өтетін өмірінің әр уақытындағы жазғы, күзгі, қысқы істелетін кәсібі сияқты. Тіршіліктің түрі бар. Сондықтан да қазақ балаларының негізгі ойындары асық, құмалақ (түйенің, қойдың), бес тас, доп міне мұның бәрі осы балалар еңбегінің құралдары болады.

Қазір бізге жеткен ойындарымыз: тоғызқұмалық, қуыршақ, асық ойындары. Қазақтың көне жыр- дастандарында ұлттық ойындар балаларды тәрбиелеуде ерекше орын алғандығы айқын көрінеді. Мәселен «Қобыланды», «Алпамыс», «Ер Тарғын» сияқты эпостық жырларда елін сүйген батырлардың, жұртшылық сүйіспеншілігіне бөленген ер жігіттердің ең алдымен ұлттық ойындарда сайысқа түсіп, одан кейін көп кісі қатысқан ойын-сауықтарда өздерінің мергендік, палуандық, шабандоздық шеберліктерін көрсеткендері айтылады. «Домбырамен

күй шерту», «Аттың құлағында ойнау», «Аударыспақ», «Күлкі ойыны», «Балалар ойыны», «Ақсүйек», «Тоғызқұмалық», «Жұмбақ айтыс», «Асық ойнау» өте ерте заманда пайда болған. Мұның өзі біздің ата-бабаларымыздың ұлттық ойындарының ғасырлар бойы өмір сүргендігін айқын көрсетеді. Балалардың жиі ойнайтын «Ақсүйек» ойыны байқағыштыққа, қырағылыққа, бытылдыққа, ерлікке, шапшаңдыққа баулиды. Ұлттық ойындарды ойнатуда түсіндіру, хабарлау, сұрақ-жауап, көрсету тәсілдері қолданылды.

Зерттеу нәтижесі: Ұлттық ойын балаларды зейінділікке, білгірлікке тәрбиеленеді. Ата-бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге, әсемділігін сезінуге тәрбиеленеді. Ұлттық ойындар туралы ежелден келген ұлы мирасты қастерлеу туралы түсініктері қалыптасады. Ұлттық ойындарды қызығушылықпен асқан белсенділікпен ойнай алад, олардың ойналу ережесін үйренеді. Балалардың бойында жаңа міндеттер мен мәселелерді шешу талпыныстары оянып, өз күштеріне сенуге, өзін-өзі сыйлауға тәрбиеленеді, осы ұлттық ойындардың арқасында балалар өз істеріне баға бере білуге үйренеді. Әр бала өз ісі мен қылығына жауапкершілікпен қарап, ойын нәтижесінде құрбыластарымен жағымды қарым-қатынас жасау дағдыларына ие болады, әлеуметтік дағдыларды меңгереді.

Қорыта келе, менің педагог-тәрбиеші ретінде ұсынысым алаларға ұлттық ойындарды балаларға үйретіп қана қоймай, дәстүрлі ұлттық ойындарды жаңашалап, жаңартып өзгерістер енгізіп өткізіп отыруды ата-аналар да біз тәрбиешілер үнемі есте сақтағанымыз дұрыс. «Ойнай білмеген бала - ойлай білмейді» деген халық даналығы, олай болса балаларымыздың дүниетанымын, ой-өрісін кеңейтуде ұлттық ойындарды көбірек ойната білейік, ұлтжандылыққа тәрбиелей берейік!

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Ұлттық ойындар - халық мұрасы» Атабаев А.С Алматы кітап 2006 ж
2. «Қазақтың ұлттық ойындары» кітабы авторы: Базарбек Төтенаев
3. «Қазақтың ұлттық ойындары» Абишев К Алматы: Нұр-Принт, 2014ж
4. «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы «Рауан » 1991ж.
5. «Шынашақ» кітабы. Құрастырушылар – М. Әлімбаев, Қ. Баянбаев. Алматы «Балауса» 1992 ж.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ

Арыстанова Салтанат Муратовна,
*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,
Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай директоры*

Зерттеудің өзектілігі: Балабақша балалары болашақ иесі болғандықтан дүниежүзілік мәдениетті танитын, өзінің төл мәдениетін білетін, сыйлайтын, рухани дүниесі бай, саналы ойлайтын деңгейі жоғары білікті болуы міндетті. Ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы

жинақтаған тәжірибесін, мәдениетін жасөспірімдер бойында саналы сіңіріп, қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, мінез-құлқын, өмірге деген көзқарасын, бағытын дұрыс қалыптастыру тәрбиесіне байланысты. Тәрбие балаларды ұлттық негізде ұлтжандылыққа баулудан басталған жөн. Балабақшада балаларға ұлттық құндылықтар дәріптеудегі басты құрал -ойын болып табылады, сол себепті де ұлттық ойындар ойнату маңызды.

Ойын – балалар өмірінің нәрі, яғни оның рухани жетілуі мен табиғи өсуінің қажетті алғы шарты және халықтың салтын үйренуде, табиғат құбылысын тануда олардың көру, есту, сезу қабілеттерін, зейінділік пен тапқырлықтарын дамытады. «Адам өркениетке бейім болуы үшін балалық шақты бастан кешуі міндетті, егер ойын мен қызыққа толы балалық шақ болмаса, ол мәңгілік жабайы болып қалған болар еді» деп К.Чуковский бала денесінің дамуы мен ой-дүниесінің өркен жаюы ойынға тікелей тәуелді екендігін атап көрсеткен.

Балабақшада ұлттық ойындарды қолдану арқылы балаларды тәртіпке бағынуға, жауапкершілікті сезінуге ширақтылық пен тапқырлыққа, жинақылыққа, өжет болуға сондай-ақ адалдық, қайырымдылық зеректілік, зейінділік, кішіпейілділік, әділдік секілді ізгі қасиеттерге тәрбиелейді. Демек, болашақ қайраткердің тәрбие жолы, тәлімдік өнегесі ойыннан бастап өрбиді.

Зерттеудің мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балалардың ұлттық ойындарға деген қызығушылықтарын оятып, ұлттық құндылықтарға деген оң көзқарастарын арттыру. Ұлттық ойын арқылы балаларды өз күш-жігерін жаттықтыра алуға, қоршаған орта мен құбылыстарды ақиқат сырын ұғынып, еңбек дағдысына үйренуге талпыныстарын бекіту, үлкендердің еңбегіне қызығу мен сыйластық сияқты адамгершілік сапалары қалыптастыру. Ұлттық ойындар ойната отырып балалардың қимыл-қозғалыс икемділігін дамыту, қырағылыққа, батылдыққа, өзара достыққа, ауызбіршілікке, жауапкершілікке, байсалдылыққа тәрбиелеу.

Зерттеудің әдістері: Ұлттық ойындарды ойнату барысында түсіндіру, хабарлау, сұрақ-жауап, көрсету секілді қарапайым тәсілдер қолданылып қана қоймай ұлттық ойынның түрлілігіне, атауына, мазмұнына қарай және де ерекшелігіне, шартына байланысты жаңа технологияларды жүзеге асты. Зерттеу барысында ұлттық ойынның сан түрлісі жүзеге асты. Мәселен, асық ойынында барлық ережелерін, қыр – сырларын зерттеп, ізденіс жұмыс жасап, асықтың түрлері мен ерекшеліктерін біледі, және де асық -мал сүйегі екенін анықтап төрт-түлік туралы білімі кеңейеді. Зерттеу ойындар негізінде өрбиді.

Ойынға тек ойын деп қарамай халықтың асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Бұл пікіріміз жалаң болмас үшін заманымыздың заңғар жазушысы, ұлы ойшылдарымыздың бірі Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің мына бір пікірін еске ала кетейік: «Біздің заманымыздың өмір кешкен ұзақ жолында өздері қызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген менің түсінуімше, көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір мағыналары болған». Халқымыз ұлт ойындарында ұрпақ қамын ойлаған, бір жүйеге келтіріліп өрнектелген ой мен әрекеттің, құпия философияны түсінуге жетелейтін адамгершілік үлгі-өнегенің желісі бар. Жас бала ойынға алдымен үйренуші, көруші өсе келе соған белсенді қатынасушы келесі кезеңді үйретуші, жаттықтырушы, ұлғая келе көруші жанкүйер ретінде қатынасады. Кейінгі кезде ұлт ойындарына көңіл бөлмеу нәтижесінде, көбі ұмыт болып, мүлде жоғалуға жуық. Ұлт

ойындарын жанұя тәрбиесінен бастап, балабақшада түрлі тәрбиелік шараларда қосымша материал ретінде пайдаланып келеміз.

Ұлттық мұраның бай қазынасының бірі – халықтың ұлттық ойындары көп салалы, көп қырлы құбылыс, ол тек ойындық сала емес, мәні жағынан да балабақша тәрбиеленушілерінің рухани өресі кең өсіп-жетілуіне, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелейтін негізгі құралдардың бірі. Ұлы педагог В.Сухомлинский «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» дейді, демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы байи түспек. Фольклортанушы ғалым Ә.Диваев «Қазақ балаларының ойындары» деген еңбегінде адамның жас ерекшелігін үш топқа бөледі: «...өмірге келгеннен бастап жеті жасқа дейінгі бала, жеті жастан он бес жасқа дейінгі балалар, он бес пен жиырма жас аралығындағы жастар...».

Осының негізінде қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырып, бірінші топқа, сол жастағыларға лайықты: «санамақ, тәй-тәй, айгөлек, соқыр теке, қуырмаш, алақан соқпақ, ақ серек-көк серек» т.б. ойындарын, ал одан кейінгі топқа: «тақия тастамақ, тартыс, сиқырлы қоржын, бәйге, көкпар, асық, хан талапай, теңге алу, қыз қуу, орамал тастамақ, ақсүйек, күрес» т.б. ойындарын жатқызуға болады. Мұндай ойындар баланы тез ойлауға, тапқырлыққа баулып, жаңа тақырыптарды жылдам меңгеруге ықпал етеді, сөз тіркесіне, ұйқастыруға дағдыландырады. Мысалы, «Соқыр теке» ойыны («Ақ сандық, көк сандық» Құраст. Ш.Ибраев.А., 1988, 161-бет) арнайы сызылған шеңбердің ішінде ойналады. Жүргізуші «Тентек текені» ортаға шығарып, көзін таңа бастағанда, ол былай деп әндетеді:

Қараңғыда көзім жоқ,
Маған жақын келіңдер,
Тиіп кетсем сөзім жоқ,
Бір қыз ұстап беріңдер!..
Көзі байланған «Соқыр текені» айнала қоршап тұрғандар мазақтап:
Соқыр, соқыр, соқырақ,
Тотияйын салайын,
Оң көзіңе топырақ,
Ал, ұстап көр, батырым,
Топырағын алайын,
Міне, келе жатырмын!

деп өлеңді айтып болысымен әр жаққа қашады, ал «Соқыр теке» олардың бірін ұстауға тырысады. Ұстаған баласы оның орнына тұрады, сөйтіп, ойын жалғаса береді. Ұлт ойындары – ата-бабамыздан бізге жеткен, өткен мен бүгінгіні байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз, сондықтан оны күнделікті оқу-тәрбие үрдісінде пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор екендігі сөзсіз. Ұлттық ойындардың адамға тигізетін пайдасын халық ертеден-ақ білген. Алғашқы қауымдық құрылыс, ертедегі тайпалардың одаққа біріккен дәуірлері ұлт ойындарының едәуір дамыған кезеңі болды. Көшпелі өмір кешіп, мал баққан тайпалардың көзін ашқаннан көрген театры да, өнері де, көңіл көтерер қызығы да осы ұлт ойындары еді.

Қазақ халқының сонау, көне заманнан бергі негізгі кәсібі мал шаруашылығы болғандықтан, мал өсіру, мал басын көбейтуі өндіріс процесінің негізгі мақсаты, сондықтан да

«халықтың бар байлығы малда болды». Қазақ халқының тіршілігінде төрт түлік (қой, сиыр, жылқы, түйе) мал шешуші орын алған. Бүкіл өмірі мал өсірумен өткен қазақ халқының этнографиялық даму ерекшеліктері, той-думан, қуанышы мен реніші де осы малмен байланысты болды.

Амандасқанда да жан амандығын сұрамай, мал-жан амандығын сұрауы, қазақтың тіршілігінің тірегі, көзі малға деген көзқарасының ерекше бір сезіммен қалыптасуы болды. Оларды халық ауыз әдебиетінде мақұлықтар дүниесінің өкілі деп ұқпай, адамның өмір сүруінің негізгі тірегі мен жан серігі екендігін шабыттана жырлаған.

Осындай экономикалық құрылыстың негізінде төрт түліктің қасиеті тек қазақ ауыз әдебиетінде ғана жырланып қоймай, барлық мәдениет пен өнердің, соның ішінде ұлт ойындарының дамуының да негізі болды, келе-келе негізгі бас кейіпкерлері осы төрт түліктен тұратын «ақбайпақ», «көк сиыр», «түйе-түйе», «соқыр теке» т.б. сияқты ұлт ойындары да дами бастады.

Бұл ойындардың барлығы дерлік қазақ халқының төрт түлікті аса бір сүйіспеншілікпен дәріптеп, қадірмен тұтып, жануарлардың бойында адам баласының қасиеттері бар, сондықтан жан-жануарлардың бәрі бірдей деген ұғымнан барып шыққан ойындар болды. Ондай қасиеттерді бірі осы ойындардың көпшілігінде дерлік төрт түліктің қай-қайсысы болмасын, аналықтарының өз төлдерін өлімге қимайтындығын аңғартады. Сондай «Ақбайпақ» ойынында, жоғалтқан ботасын іздеген інген қатты күйзеледі. Ақырында ботасын көріп, жаны жай тауып, ботасымен әңгімелесе келіп өзін тыққан ұрылардың кімнен жақсылық, кімнен жамандық көрдің деп, содан ботаның айтуы бойынша інгеннің бұйрығымен ойнаушылар жазасын алады.

Қазақ халқының малды соншалықты қадірлейтін себебі сол, халықтың саяси әлеуметтік және экономикалық жағдайының даму процесінде осы төрт түлік арқасында жеке адамның қай-қайсысы болмасын өмірден мұқтаждық көрмеді. Сондықтан да төрт түлік қазақ халқының ауыз әдебиетінің, өнерінің, мәдениеті мен ұлт ойындарының негізгі кейіпкері.

«Бесік жырынан» бастап ұлт ойындарының барлығы халық тәрбиесінің көзі. Қай дәуірдің ұрпағына болмасын тіршілік жолына бағыт сілтеп, өмірге аттандырады. Халық жырлары ата-ананың балаға қойған бірінші сенімі, тілек-талабы. Мұның бәрі баланы ойната, көңілдендіре, бойларын сергіте жүріп айтылады да, өміріне рухани азық болатын өнегелі де ілтипатты сөздерді жас кезінен құлақтарына құя береді. Ал ойындар болса баланың осы айтылған өнеге-өсиет сөздерін күнделікті тіршілікте тәжірибе жүзінде іске асырудың құралы болды. Айталық, ойын үстінде осы айтылған өнеге-өсиет бастан аяқ қолданылады, осы негізде оның бойында адамдық қасиеттер қалыптаса бастайды. Демек, ойын әр түрлі әрекетке қозғалысқа, денешынықтыруға ғана төселдіріп қоймай, өмірдің рухани азығы – үлкеннің барлық қасиетін, яғни баланың жан-жүйесіне әсер ететін этикалық, эстетикалық тәрбиені қабылдауға қалыптастырады.

Ұлттық ойынның бірі – «Ұшты-ұшты». Бұл ойынға ересек балалар мен кішкентай балалар да қатысса қызықтырақ болады.

Ойын ережесі: Бір бала ортаға шығып жиналғандарды дөңгелете, өзіне қаратып бір қатарға отырады. Содан кейін ойынның ойналу тәртібін түсіндіреді. Сөйтіп ойынды бастайды. Ойын жүргізуші «Ұшты-ұшты бөдене ұшты» деп қолын көтереді. Сол кезде ойнаушылар

тыңдап отырады да ұшатын затқа олар да қолдарын көтереді. Ұшпайтын затты ұшты қолын көтерсе, ойын жүргізушімен бірге қолдарын көтерген ойыншылар жазасын тартады. Ал ұшатын затты айтқанда, қолдарын көтермей қойса онда да жаза тартады. Сондықтан ойын жүргізушінің әр айтқан сөзіне өте сақ болу, қырағы болу керек. Ойын жүргізуші ұшатын зат пен ұшпайтын затты ұйқастырып айтып ойыншыларды ылғи да жаңылдырып отыруға тырысады. Тіпті көпшілікке таныс емес құстардың атын айтып та, ұшатын жәндіктердің атын айтып та жаңылдыруға болады. Мысалы, ұшты-ұшты кекілік ұшты, ізінше кекілік ұшты, қарға ұшты – сырға ұшты, көбелек ұшты – ебелек ұшты, тауық ұшты, уық ұшты, қаршыға ұшты, қанжыға ұшты деп жалғаса береді.

Алданған ойыншылардың жазасы өлең айтып би билеп, мақал-мәтел, жаңылтпаш, тақпақ айтады. Алданушылар көбейген сайын ойын қыза түседі, ендеше ойын жүргізуші мен ойнаушылардың арасындағы бірін-бірі аңдаушылық та күшейе түседі.

Бала ойындарының мазмұны байып, түрі өзгеріп отырады. Ата-ананың ойлау, қиялдау, армандау қабілетін қалыптастыру үшін халық ауыз әдебиетінің жанрларын – ертегі, жаңылтпаш, жұмбақтар, санамақтарды айтып үйреткен.

Мысалы, «Тоғызқұмалақ» ойыны:

Қызықтырған есепшіні, ойлыны,
Бабалардың бұл ежелгі ойыны.
Екі адамға тең бөлінген мал жайы,
Ойнау үшін тақтасы бар арнайы.
Онда бар он сегіз ұя – кіші отау,
Екі қазан – үлкен келген іші отау.
Бір жүз алпыс екі – барлық құмалақ
Сексен бірден екі ойыншы тұр қамап.
Әрқайсының сегіз ұя – ойы бар,
Әр ұяның дәл тоғыздан қойы бар.
Екі ойыншы – екі қойшы кезекпен
Түсіреді ұяға қой есеппен.
Бір-бірінің ұясына айдайды
Қой – құмалақ санын жіті аңдайды.
Ұяда қай жұп болса қой – құмалақ
Бәрі қарсы қазанға кеп құламақ.
Солай талай қой қазанға түседі
Есепке оны екі қойшы тізеді.
Кімде-кімнің қазаны тез толады,
Сол ойыншы ұтып шыққан болады.
...Қызықтырған бүгіндерде ойлыны
Міне, осындай бабалардың ойыны.

Халық мұғалімі Байтоғайұлы Малқай бала өміріндегі ойынды және ермекті «ол - баланың еңбегі», - дейді, демек бұл жай ермек емес, бала әлеміндегі кәдімгі еңбек. «Сондықтан да бала еңбегі – ойын. Ендеше, ойын балалардың күнделікті тіршілігі адамның басынан өтетін өмірінің әр уақытындағы жазғы, күзгі, қысқы істелетін кәсібі сияқты. Тіршіліктің түрі бар. Сол

сияқты балалардың да өзіне меншікті бала кезінде істейтін істері бар. Ол іс – жас уақытындағы ойын». Сондықтан да қазақ балаларының негізгі ойындары асық, құмалақ (түйенің, қойдың), бес тас, доп міне мұның бәрі осы балалар еңбегінің құралдары болады. Өмір мен өнерге деген талаптың түп негізінің өзі осы асық, доп, құмалақ, ләңгі, қуыршақ, мәшине, үй болып т.б. ойнауларда жатыр. Ендеше халықтың бұл дана сөзін тура мағынасында түсінуге болмайды.

Ойын баланың көңілін өсіріп, бойын сергітіп қана қоймай, оның өмір құбылыстары жайлы таным-түсінігіне де әсер етеді. Балалар ойын арқылы тез тіл табысып жақсы ұғысады, бірінен-бірі ептілікті үйренеді. Оның үстінде дене қимылы арқылы өзінің денсаулығын нығайтады. Халқымыз ойындарға тек балаларды алдандыру, ойнату әдісі деп қарамай, жас ерекшеліктеріне сай оларды көзқарасының, мінез - құлқының қалыптасу құралы деп ерекше бағалаған. Қазір бізге жеткен ойындарымыз: тоғызқұмалық, қуыршақ, асық ойындары. Қазақтың көне жыр- дастандарында ұлттық ойындар балаларды тәрбиелеуде ерекше орын алғандығы айқын көрінеді. Мәселен «Қобыланды», «Алпамыс», «Ер Тарғын» сияқты эпостық жырларда елін сүйген батырлардың, жұртшылық сүйіспеншілігіне бөленген ер жігіттердің ең алдымен ұлттық ойындарда сайысқа түсіп, одан кейін көп кісі қатысқан ойын-сауықтарда өздерінің мергендік, палуандық, шабандоздық шеберліктерін көрсеткендері айтылады. «Домбырамен күй шерту», «Аттың құлағында ойнау», «Аударыспақ», «Күлкі ойыны», «Балалар ойыны», «Ақсүйек», «Тоғызқұмалық», «Жұмбақ айтыс», «Асық ойнау» өте ерте заманда пайда болған.

Мұның өзі біздің ата-бабаларымыздың ұлттық ойындарының ғасырлар бойы өмір сүргендігін айқын көрсетеді. Балалардың жиі ойнайтын «Ақсүйек» ойыны байқағыштыққа, қырағылыққа, бытылдыққа, ерлікке, шапшаңдыққа баулиды. Баланың ақыл-ойын дамытатын тәжірибелік маңызы зор тағы бір ойынның түрі – «Он бір қара жұмбақ». Оның басты ерекшелігі есеп сұрақтарын қою арқылы баланың ойлау қабілетін дамытады. Бөбектерді тәрбиелеуде де ұлттық ойындардың берері мол. «Санамақ», «Жылдам айт», т.б. тартымды ойындарды үйрету, тіл өнеріне негіз салады деп есептелген. Балалар негізінен ойын үстінде бір-бірімен тез тіл табысады. Ойынына қарап баланың психологиясын аңғаруға болады. Бес саусақ бірдей емес дегендей, әр отбасынан шыққан балалардың мінез-құлқы бірдей емес.

Зерттеу нәтижесі: Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие беру, білім беру үрдісінде әр түрлі іс-әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Балалармен ұлттық ойынның әр түрін ұйымдастыра отырып, бір-біріне деген қайырымдылық, мейірімділік, жанашырлық, достық, жолдастық сезімдерді тәрбиелеуге болады. Қазақ халқының жылдар бойы атадан балаға жалғасып, қалыптасқан ұлттық дәстүрі, әдет-ғұрпы, тәрбие мектебі бар. Баршамызға белгілі, ойын арқылы баланың дене құрылысы жетіліп, өзі жасаған қимылына сенімі артады. Баланың бойында ойлау, тапқырлық, ұйымдастырушылық, шыдамдылық, белсенділік қасиеттер қалыптасады. Ойын, соның ішінде ұлттық ойындарды ойнау мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуына игі ықпал ететін жетекші, басты құбылыстың бірі деуге болады. Баланың қуанышы мен реніші ойында айқын көрінеді. Ойын кезіндегі баланың психологиялық ерекшелігі мынада: олар ойланады, эмоциялық әсері ұшқындайды, белсенділігі артады, ерлік қасиеті, қиял елестері дамиды, мұның бәрі баланың шығарымпаздық қабілеті мен дарынын ұштайды.

Ұлттық ойындарды қолдану:

- Тәрбие құралы, ақыл-ойды, тілді ұстартады, сөздік қорды байытады, өмірді танытып, сезімді кеңейтеді;

- ерік пен мінез қасиеттерін бекітеді, адамгершілік сапаны жетілдіреді;
- ұжымдық сезім әрекеттерінің өсеуіне, командалық жұмысқа;
- эстетикалық тәрбие беріп, өнерді, көркемдікті түсінуге жетелейді;
- еңбек тәрбиесін беріп, мақсаттарын шешуге мүмкіндік береді.

Ең бастысы ұлттық ойын - баланы жан-жақты жарасымды тәрбиелеудің психологиялық және физиологиялық негіздері болып табылады.

Жалпы ойынның қандай түрі болмасын, атадан балаға, ұрпақтан- ұрпаққа ауысып отырады. Халық ойындары өмірлік қажеттіліктен туады да, психологиялық жағынан денсаулық сақтауға негізделеді. Тапқыр да алғыр, шымыр да епті, қайратты да қажырлы бала өсіруді армандамайтын отбасы жоқ. Демек ойынның өзі бала үшін біліктің, тәлімнің қайнар көзі болып табылады. Балаларға ұлттық ойындарды үйретіп, оған өзгеше әр беріп, жаңартып өткізіп отыруды ата-аналар, тәрбиешілер бір сәт те естен шығармағандары абзал. Өйткені жас өндірі бүлдіршіндер ойнай да, күле де, ойлай да білсін!

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Казахские детские игры» кітабы авторы: Молдагаринов А. Алма-Ата «Жалын» 1987г
2. «Қазақстан мектебі» журналы № 9-10 2005 ж.
3. «Қазақтың ұлттық ойындары» кітабы авторы: Базарбек Төтенаев
4. «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы «Рауан» 1991 ж.
Алматы «Қайнар» баспасы 1994 ж.
5. «Шынашақ» кітабы. Құрастырушылар – М. Әлімбаев, Қ. Баянбаев.
Алматы «Балауса» 1992 ж.

АСЫҚ КӨНЕДЕН КЕЛЕ ЖАТҚАН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН

А.М Сулейменова,

*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,
Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі*

Асық ойыны баланың жастайынан ой-қабілетін шыңдап, дәлдікке, ептілікке, ширақтылыққа, ұстамдылыққа, алғырлыққа, сыйлыстыққа тәрбиелеген. Қазақтың ұлттық ойындарының бірі – асық ойыны. Бұл ойын ертеден мал шаруашылығымен айналысқан ата-бабаларымыздың қолданып келе жатқан көне ойын түрі. Ерте кезде әр қазақтың балалары мен жастарының бас қосуының негізінде асық ойыны ойнатылатын. Асық ойыны баланың жастайынан ой-қабілетін шыңдап, дәлдікке, ептілікке, ширақтылыққа, ұстамдылыққа,

алғырлыққа, сыйлыстыққа тәрбиелеген. Ендеше көнеден келе жатқан ұлттық ойынның бүгінгі таңдағы өрісі қандай, асық ойындарының түрлері жайында аз-кем сөз етіп көрсек.

Ерте де ата-бабаларымыз асық ойынын балаларына жас кезінен бастап үйрете бастаған. Тіпті сәби дүниеге келмей жатқанда, жас нәрестенің ойнайтын асықтарын жинаған. Асық ойындары тек қана қазақ халқына ғана таныс ойын түрі емес. Бұл ойынды Орта Азия халықтары, оның ішінде өзбек, қырғыз, тәжік ұлттары да әлі күнге дейін ойнап келеді. Асық ойыны ептілікке, мергендікке, шапшаңдыққа, сергектікке баулиды. Асық ойындарының көп бала болып ойналатын түрі әрбір жас баланың намысын қайрап, жеңіске деген талпынысын арттырады. Асық ойынында үнемі отырып-тұру, жүрелей отыру, тізені жартылай бүгу, жиырылу, ширығу жас балалардың денесін шынықтырып, аяқ-қолдағы буын ауруларының алдын алады.

Мектепке дейінгі ұйымда өз тәжібиемде көне асық ойындарын балалармен қолданып көруді жөн көрдім.

Серуендегі дербес ойын кезінде балаларға асықтармен өз бетінше ойнауға рұқсат бердім де өзім сырттай бақылап тұрдым. Әр бала әртүлі ойындармен өз бетінше ойнауға кірісті ал, Өмір болса асықтарды тізіп, қалған асықтармен атып, құлатып ойынды жалғастыра берді.

Келесі күні Өмір топқа асығып келгенін байқадым. Оның қолында бір асығы бар екен, ол маған асық алып келгенін көрсетті. Анасы күліп кеше кешкі аста жіліктен асықты көріп оның қуанғанын, тіпті асықты тазалап бергенше шыдамсыздық танытқанын да айтты. Өмірдің асыққа ерекше қызығушылығын байқадым да оның қызығушылығына сай жүргізетін жұмыс түрлерін жоспарлай бастадым.

Топтағы ұлттық бұрыштағы асықтарды алдыма алып, асықтың шығу тарихын балаларға айта бастадым. Асық – төрт түлік малдың ішінде қой-ешкінің тілерсегінде, асықты жілік басында орналасатын шымыр сүйек. Асық сойылған қойдың, арқардың, ешкінің, киіктің асықты жілігінен алынатынын айттым. Асықпен «Ханталапай», «Үш табан», «Шеңбер» сияқты неше түрлі асық ойындары ойналады. Ойында асықтың сыртқы пішіндері үлкен рөл атқарады. Алшы, Тәйке, Бүге (бүк), Шіге (шік) – асықтың иірілгенде шұңқыр құрсақ жағы үстіне қарап, шалқасынан жатық түсуі. Ол төртінші дәрежелі мәнге ие. Асық туралы мәліметтер презентация арқылы түсіндіріледі.

Өмір топта асықтан түрлі бейнелер құрастырып (пішіндер, мәшине т.б) не жасағанын айтып береді.

-Өмір неге сен асықтан құрастырдың , басқа құрастырғыштар да бар ғо– деп сұрақ қойдым

-Мен теледидирдан асықтан құраған жылқыны көрдім, ол «Мықты»- деп жауап берді.

-Сенде солай жылқының мүсінің неге жасамадың?

-Оған көп асық керек- деп жауап берді.

Мақсат: болашақ ұрпақ өз ата-бабаларынан қалған ұлттық ойындарды білу және қолдану, дәріптеу. Кележек ұрпаққа аса қадірмен жеткізу.

Асықпен із салу. Балалар түрлі – түсті бояуларды асықты қолдану арқылы пайдаланады. Бұл жерде балалар санына байланысты төрт – төрттен бірнеше топқа бөлінеді, әр топқа тиесілі түс пен шеңбер сызылған парақшалар беріледі. Балалар парақшада берілген шеңбердің ішіне асықты бояуға малу арқылы парақша бетіне нүктелер түсірулері тиіс. Бұл

әрекет осылайша бірнеше рет қайталанады. Нәтижесінде парақ бетінде әр балада әртүрлі бейне пайда болады. Балалар үшін бұл жасырын пайда болған бейне, қызықты әрі сиқырлы сәт болады.

Бұл нені білдіреді? Асықты көп жинап одан түрлі мүсін жасағысы келетіні.

Мүмкіндіктері: асыққа деген қығушылығын құрметтеп, фантазиясына ерік бергізу.

Ата-анаға ұсыныс: үйдегі малдарды атап, асықтың қай малда болатынын, оның қай сүйек бөлігінде орналасқаны туралы мәлімет беру. т.б

Тәрбиешінің берген білімі мен тәрбиесін қоса меңгеріп және басқа балалардан ерекшеленіп тұратын ол- Әмір. Өте зерек, тапқыр. Ол тапсырылған жұмыстардың мерзімінен бұрын орындалуына ұйытқы бола білетін, іскер бала.

Баланың қызығушылығы белгілі болғаннан кейін әр түрлі ойындар, бақылаулар болды. Әр істеген ісін мадақтап отырдым. Жапсырма смайликтер беріп, мадақтау сөздер («жарайсың», «нағыз шебер») айтып отырдым. т.б Сонымен қатар бақылау ресурстары арқылы, диалог/сұрақтар, заттық-кеңістік ортада жүріп отырды.

Бұл әдістердің тиімділігі Әмірдің шығармашылығы, дүниетанымы, коммуникативтілігі, сыни ойлауы, креативтілігі одан әрі арта түсті. Ұлттық ойындар ұйымдастырылып оған әкелерімен бірге қатысты. Сайыста асық ойындары ойналды. Ойын барысында ата-аналар бір бірімен, балалармен қарым-қатынаста болды. Балалардың команда болып, жеңіске жету ынталары арта түсті.

Асық туралы ақпараттар жинап оны балаларға түсінікті етіп көрсетіп отырдым. Сонымен қатар асық арқылы креативті тапсырмалар, ойындар іздестірдім. Интернет желісі арқылы көптеген мәліметтер алып отырдым. Бұл менің де жеке шығармашылық ізденісімді арта түсті. Ашық оқу қызметтерімде тиімді пайдаланып отырдым. Мысалы топқа асықтың түстері арқылы бөлу, асықтың үстіне әріптерді жапсырып олардан сөз құрату т.б әдіс-тәсілдерді қолдандым.

Әрі қарай бақылау жұмысымды ата-анасын кірістіре отырып жалғастырғым келеді. Олармен бірге жаңа идеялар ойлап табу. «Рухани жаңғыру» бағдарламасын ұстана отырып, асықтан жасалған бұымдар, мысалы асықты пайдаланып музыкалық аспаптар жасау (сылдырмақ). Майтабандылыққа арналған асықтан алаша жасау. Асыққа байланысты аңыз әңгімелер, суреттер жинақтау. Оны балаларға оқып беріп сұрақ- жауап, әңгімелеу әдістерін жүргізу. Және де жиналған бұымдардан көрме ұйымдастырып басқа да, топтарға көрсету, таныстыру. Осындай жұмыстар нәтижесінде өткен ата-баба салт-дәстүрі мен мәдениетін туралы білімдерін толықтырсам деген ойдамын.

Асық ойыны – ұлттық спортымыздың бір түрі. Асық ойыны-қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойыны. Халқымыз асықты қастерлеген. Өйткені әрбір көшпенді өмір сүрген халықтың өмір салты, әдет-ғұрпы төрт түлік малға мейлінше байланысты. Осыған байланысты қаншама атау, ұғым-түсінік, таным мен пайым пайда болды. Қазақтың мақал-мәтелі де, аталы сөзі де асыққа байланысты құрылып, күнделікті байланысқа түсті. Одан өрбитін сөз де, мақал-мәтел де жеткілікті. Мысалы, қазақта «Асығың алшысынан түссін» деген ізгі тілек бар. Ол сәті түсіп, жол болып тұрғандығын білдіреді. Сондай-ақ халықтың «Қой асығы деменіз, қолға жақса сақа тұт, жасы кіші деменіз, ақылы асса аға тұт» дегеніне түсінген адамға астарында үлкен мән жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қанат Забайұлы тарихшы, «Қазақтың ұлттық асық ойындары» [e-history.kz](http://e-history.kz/kz/news/show/32411) [kz/news/show/32411](http://e-history.kz/kz/news/show/32411)
2. Сағындықов Е.С «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы «Рауан» 1991
3. Т. Ғабитов, Ж.Жүтәліпов, А. Кусаева «Мәдениеттану» Алматы 2003.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАНЫҢ АҚЫЛ-ОЙЫН ДАМУЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Шалова Ботакуз Орынбековна,

Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тараз қаласы білім бөлімінің № 11 орта мектебінің мектепалды сынып педагогы

Андатпа. Аталған мақалада мектепке дейінгі жаста ұлттық ойындар арқылы баланың ақыл-ойын дамытудың маңызы көрсетілген. Мектепке дейінгі тәрбиені ұлттық құндылықтарға негіздеудегі ұлттық ойындар арқылы зияткерлік қабілеттерін дамытудың мүмкіндіктері ұсынылған. Бұл педагогтардың жаңаша ойлауын қалыптастыруды, әдіс-тәсілдерді тәжірибеде дұрыс, тиімді пайдаланудың өзгеруіне ықпал етеді. Білім беруді ізгілендіру тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік моральдық және кәсіби дамуының біртұтастығын қарастырады. Жас ұрпақтың ойлау, сөйлеу, еңбек мәдениетін өзара бірлікте қарастырып, зияткерлік әлеуетін жетілдіруге ықпал етеді. Ұлттық ойындар – балалардың зияткерлік, шығармашылық және әлеуметтік қабілеттерін дамытуда заманауи білім беру мен тәрбие жүйесінің тиімді құралы бола алады.

Түйін сөздер: ұлттық құндылық, ұлттық ойындар, зияткерлік қабілет, инновациялық бағыттар, мәдени мұра.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі кезеңде мектепке дейінгі ұйымдардың нормативтік құжаттарындағы тәрбиелеу мен білім біру мазмұнының өзгертілуі, мақсат, міндеттерінің нақтылануы, жас ерекшеліктерінің қысқаруы, әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану жолдары мен оны іске асыру құралдарының жаңартылуы деп айтсақ болады. Осы құралдардың бірі ретінде ұлттық ойындарды пайдалану арқылы еліміздің ертеңі өсіп келе жатқан жас ұрпақтың тәрбиесіне басымдық беру тақырыптың өзектілігін көрсетеді. Терең тәрбие – баланы дүниеге әкелуді жоспарлаудан бастап одан кейінгі ұлттық құндылықтарды үйрету емес, оны баланың санасына сіңіріп, көкірегіне түйіп, жүрегіне жеткізудің нақты тиімді жолдарын қарастыру болып табылады. Бос сөзбен емес, іспен, әрекетпен, үлгі болумен жас ұрпақтың қазіргі талап-тілектерін қанағаттандыру қажет-деп атап көрсетілген. Біртұтас тәрбие бағдарламасында: «Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Адам жанын игілікпен, ізгілікпен қуаттандырып, адами құнды қасиеттермен қанаттандырады. Ал, қазіргі уақыт – өзгермелі әлемдегі жасампаз ұрпақтың дәуірі. Ұлттық құндылықтармен сусындап өскен ұрпақ ұлағатты болмақ. Ұлағатты ұрпақ ұлттың сапасын құрайды. Ал ар-ұят, намыс, адалдық, отаншылдық, жауапкершілік, әдептілік пен инабаттылық, мейірімділік пен бауырмалдық,

отбасына сүйіспеншілдік, үлкенге құрмет, кішіге ізетті болу қасиеттері берік қалыптасқан жасампаз азаматты тәрбиелеу маңызды. Еліміздің өркендеп дамуы үшін халқын сүйетін, мемлекет мүддесін жоғары ұстайтын, білімді де адал ұрпақ тәрбиелеу аса өзекті мәселелердің бірі ретінде үнемі назарда ұстауды қажет етеді» -деп көрсетілген [1]. Қазақ халқының ұлттық ойындары - ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұра, олар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні зор дәстүрлердің бірі. Бұл пікірлер ұлттық ойындардың тек ойын-сауық емес, сонымен қатар жас ұрпақты тәрбиелеуде, олардың физикалық және рухани дамуына ықпал ететін маңызды құрал екенін көрсетеді.

Зерттеудің мақсаты: ұлттық ойындар арқылы балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытудың инновациялық бағыттарын анықтаудың мақсаты – ұлттық ойындар арқылы балалардың танымдық белсенділігін, логикалық ойлау қабілетін, шығармашылық әлеуетін және шешім қабылдау дағдыларын жетілдіру. Инновациялық әдістерді тәжірибеге енгізуге ұлттық және заманауи құндылықтарды бойына сіңірген тұлға ретінде қалыптастыру. ХХІ-ғасыр білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр. Тәрби мен білімнің алғашқы дәні-мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Бұл жаста балаларды дамыту, тәрбиелеу мақсатында қолданылып келген педагогикалық технологиялар жеткілікті. Дүние жүзінді және елімізде қолданыста болып, мектепке дейінгі мекемелерде педагогикалық процестерге ұлттық ойындарды кірістіру үрдіске айналып келеді. Қызықты ойын әрекеті процесінде балалардағы білімдерімен, әскерліктердің қалыптасуы тікелей оқуға қарағанда жылдам әске асады. Баланың бірінші әрекеті – ол ойын, сондықтан да оның маңызы ерекше. Салт-дәстүр ұлттың ғұмыр бойы жиған мәдениеті, ұлттың ұлт екенін әлем халықтары мойындаудағы төрт белгінің бірі. Біз асылы бар, жасығы бар салтқа бай халықпыз.

Зерттеудің нәтижелері: Ұлттық ойындардың тиімділігі: Балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытуда ұлттық ойындардың жоғары тиімділігі анықталды. Бұл ойындар олардың есте сақтау, логикалық ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етті. Танымдық қызығушылықтың артуы: Ұлттық ойындар танымдық белсенділікті арттыру құралы ретінде балалардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтті. Әлеуметтік және коммуникативтік қабілеттердің жақсаруы: Ұжымдық ұлттық ойындар балалардың қарым-қатынас дағдыларын, топта жұмыс істеу және көшбасшылық қасиеттерін дамытуға оң әсерін тигізді. Эмоционалдық тұрақтылық: Балалардың эмоционалдық жағдайының жақсарғаны және стресстік жағдайларды жеңу қабілетінің артқаны байқалды.

Ұлттық сана мен құндылықтардың қалыптасуы: Балаларда ұлттық мәдениетке қызығушылық пен құрмет сезімінің артуы анықталды. Ұлттық ойындар балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытуға бірнеше маңызды тәсілдермен ықпал етеді: логикалық ойлауды, математикалық және стратегиялық ойлау қабілетін дамытады. Бұл ойындарда сандық есептеулер мен бірнеше қадам алға жоспарлай алады. Ұлттық ойындар балаларды шығармашылық шешімдер іздеуге және жағдайға бейімделуге үйретеді.

Шығармашылық және тапқырлыққа баулиды. Мысалы, "Ақсүйек" немесе "Арқан тарту" ойындары баланың физикалық ғана емес, ақыл-ой қабілеттерін де сынайды. Есте сақтау

қабілеті дамытады, кейбір ұлттық ойындар ережелер мен стратегияларды есте сақтауды талап етеді. Бұл балалардың жады мен ақпаратты өңдеу қабілетін нығайтады. Ұлттық ойындардың көбісі ұжымдық түрде ойналады, бұл балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау, көшбасшылық қасиеттерін дамыту және топтық үйлесімділікті нығайту қабілеттерін арттырады.

Ұлттық ойындардың мектеп жасына дейінгі балаларға лайықтары «Көкпар», «Орамал алу», «Тақия жасыру», «Алтын қақпа», «Ақ серек-көк серек», «Айгөйлек», «Ақ сандық-көк сандық», «Ақ сүйек» баланың көзін жұмғызып алаңдағы ағаш ішіне сүйекті лақтырып жіберіп, іздеу т.б. ойындар ойнату арқылы баланы тапқырлыққа, жылдамдыққа, шапшандыққа, икемділікке, батылдыққа үйрету іске асырылады. Мектепке даярлық тобының балаларын тәрбиелей отырып оқытуда ұлттық ойындар оның ішінді асық ойынына ерекше назар аударылып отыр. Қазақтың ұлттық ойындарының ең алғашқы сатысы халқымыздың салт-дәстүрі мен мәдениетінің ажырамас бөлігі ретінде әуелі асықты айтамыз. Сондықтан асық ойындары ұлт ойындарының ішіндегі арыдан келе жатқан көнелерінің бірі болып табылады. Асық-ойыны сол бай салтымыздың бір дәстүрі.

Әдістері: Мектеп жасына дейінгі балаларды асықты жаңа заман талабына сай модернизациялау, жаңғырту, жанару. Танымдық дағдыларын дамыту бойынша балалар боялып, тесілген асықты бір түстен кейін екінші түсті жіптерден өткізіп, тізбектеп тізуді қолданады. Бұл тізбекті тізу арқылы баланың түстерді есте сақтай отырып, бір-бірінен ажырата алу дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар балалар қолымен жұмыс жасау барысында, баланың қол ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтармен жұмыс жасау арқылы, саусақтары иілгіш болып жұмыс жасауға жаттығады. Келесі әдіс бұл фетралық қағазбен жұмыс. Бұл әдіс логиканы дамытуға, математикаға жақындау. Себебі, фетралық қағаз тор көз дәптері беттері сияқты шаршыларға теңдей бөлінген. Келесі тапсырмада балалар жеке-жеке отырғызылады. Оларға асықтан жасалған белгілі бір бейнеленген пішін беріледі. Пішінді балалар дәл сондай қалыпта боялған асықтармен құрастырып шығулары тиіс. Бұл тапсырма балалардан ұқыптылық пен мұқияттылықты талап етеді. Себебе, тапсырманы орындау барысында балалар пішіннің көлемімен қатар оның ішінде берілген түстерден жаңылмауы тиіс.

Қорытынды:

Компьютерлік ойындар	Асық ойындары
Баланың жүйке жүйесін тоздырады	Баланың ойлау қабілетін дамытады
Баланың бойына тұйық мінезді қалыптастырады	Адамдармен тез тіл табыса білуге үйретеді
Қан айналымын бұзады	Денені шынықтырады
Жүрек қан тамырларының жұмысын баяулатады	Қан айналымы мен тыныс алу мүшелерінің жұмысын жақсартады
Көздің көруін нашарлатады	Көз қашықтықтан көруге қалыптасады
Бойдың өсуіне кері әсер етеді	Бойдың жылдам өсуіне көмектеседі

Ұлттық ойындар-ата-бабаларымыздың бізге берген байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, үйренудің күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ұлттық ойындарының ішіндегі асық ойындарының бала танымының

дамытуында алатын орны ерекше. Сондықтан да біз бүгінгі ұрпағымызды ата-бабамыздан қалған бай мұрамыз салт-дәстүрлерімізбен, мәдени құндылықтарымызбен таныстыруымыз керек. Дана халқымызда «Ағаш түзу, әдемі болып өсу үшін оны көшет кезінде баптау керек, ал қисық ағаш болып өскенде оны түзете алмайсың» деп бекерге айтылмаған. Бір тұтас тәрбие бағдарламасын жүзеге асыруда өскелең ұрпақ тәрбиесіне баса мән беріп, ұлттық төл мәдениетімізді, салт-дәстүрімізді насихаттауымыз керек.

Әдебиеттер тізімі.

1. Ақ сандық, көк сандық - Алматы «Жазушы» 1988 ж.
2. Кел, балалар, ойнайық! - Алматы «Арда» 2006 ж.
3. Қазақтың ұлттық ойындары - Алматы «Рауан» 1991 ж.
4. Ә. Бүркітбаев. Спорттың ұлттық түрлері және оның тәрбиелік мәні. Алматы 1985 ж.
- Абай атындағы Қазақ педагогикалық институты.
5. Құрманбаева С.К. «Ұлттық ойындардың бүгінгі мен келешегі», «Алматы» 2004 жыл.

БАЛАБАҚШАДА БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУҒА АРНАЛҒАН ШЫНЫҚТЫРУ ШАРАЛАРЫ

Хайролдина Акбаян Жарылхановна,

Астана қаласының №27 «Балауса» балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-сарапшы

Аңдатпа. Бұл мақалада балабақшада балалардың денсаулығын нығайтуға бағытталған шынықтыру шараларының маңызы қарастырылады. Зерттеу барысында денсаулықты нығайтуға арналған түрлі әдістер, оның ішінде дене жаттығулары, табиғи факторларды қолдану және қазақтың ұлттық ойындары талданады. Шынықтыру шараларының балалардың иммундық жүйесіне, физикалық және психикалық дамуына тигізетін әсері анықталады. Сонымен қатар, ұлттық ойындардың бала денсаулығын жақсартудағы рөлі мен олардың физикалық белсенділікті арттырудағы маңызы көрсетіледі. Жүргізілген зерттеу нәтижелері жүйелі шынықтыру шараларының балалардың денсаулығын нығайтуда тиімділігін дәлелдейді.

Кілт сөздер: балабақша, денсаулық, шынықтыру шаралары, ұлттық ойындар, дене шынықтыру, балалардың физикалық дамуы, иммундық жүйе, сауықтыру әдістері.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі уақытта балалардың денсаулығы – қоғамның маңызды мәселелерінің бірі. Жас ерекшеліктеріне байланысты балалардың иммундық жүйесі әлсіз болып келеді, сондықтан денсаулықты нығайтуға бағытталған шаралар ерекше маңызға ие. Балабақшада жүргізілетін шынықтыру шаралары балалардың денсаулығын жақсартып, ауруларға төзімділігін арттырады. Әсіресе, баланың физикалық дамуына ықпал ететін кешенді жаттығулар, су процедуралары және табиғи факторларды пайдалану денсаулықты нығайтуда үлкен рөл атқарады [1].

Зерттеу мақсаты - Балабақша жағдайында балалардың денсаулығын нығайтуға бағытталған шынықтыру шараларының тиімділігін зерттеу және олардың денсаулыққа тигізетін әсерін анықтау.

Зерттеу әдістері:

Теориялық талдау – ғылыми әдебиеттерді, әдістемелік нұсқаулықтарды зерттеу;

Сауалнама жүргізу – балабақша тәрбиешілері мен ата-аналар арасында сауалнама өткізу;

Байқау әдісі – шынықтыру шараларын енгізу барысындағы балалардың денсаулығындағы өзгерістерді бақылау;

Сандық және сапалық талдау – жиналған мәліметтерді жүйелеп, қорытындылау;

Эксперименттік зерттеу – белгілі бір уақыт аралығында балалардың физикалық көрсеткіштерін салыстыру арқылы шынықтыру шараларының тиімділігін бағалау [2].

Зерттеу нәтижелері: Жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша балабақшада жүйелі түрде шынықтыру шараларын жүргізу балалардың иммундық жүйесін нығайтып, суық тию және басқа да аурулардың жиілігін азайтатыны анықталды. Сонымен қатар, балалардың физикалық белсенділігі артып, жалпы даму көрсеткіштері жақсарды. Зерттеу барысында келесі оң өзгерістер байқалды:

Балалардың қозғалыс белсенділігі артты;

Дене температурасының тұрақтылығы күшейді;

Төзімділік пен бұлшықет күші жақсарды;

Балалардың эмоционалдық көңіл-күйі тұрақтанды;

Ата-аналар мен тәрбиешілердің шынықтыру шараларына деген қызығушылығы артты [3].

Қазақ халқының ұлттық ойындарының көбі балалардың денсаулығын нығайтуға және ақыл-ой қабілеттерін дамытуға бағытталған. Ұлттық ойындардың ішінде «Бестемше» ойыны ерекше орын алады. Бұл есеп ойыны балалардың математикалық ойлау қабілетін дамытып, есте сақтауын және зейінін арттырады. Сонымен қатар, «Асық ату», «Қазан асық», «Арқан тартыс» сияқты ойындар балалардың физикалық дамуына оң әсер етеді.

Мысалы, «Бестемше» ойыны балалардың есепке деген қабілетін дамытып, жылдам ойлауға дағдыландырады. Бұл ойында бес ұяшық, бес тас қолданылады. Ойын кезінде балалар сандарды санауды үйреніп, логикалық ойлау қабілетін дамытады. «Асық ату» ойыны баланың дәлдік, көзмергендік және шапшаңдық қабілетін арттырады. «Қазан асық» ойынында балалар шеңбер жасап тұрып, асықты шұңқырға салуға тырысады, бұл олардың қолдың бұлшықеттерін нығайтып, көз координациясын жақсартады. Ал «Арқан тартыс» ойыны топтық жұмысқа баулиды және балалардың төзімділігін арттырады.

Қорытынды: Балабақшада шынықтыру шараларын жүйелі түрде жүргізу балалардың денсаулығын нығайтуда маңызды рөл атқарады. Дене жаттығулары, таза ауада серуендеу, су процедуралары және ұлттық ойындарды дұрыс қолдану балалардың физикалық және психикалық дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар, шынықтыру шараларын тиімді жүргізу үшін тәрбиешілер мен ата-аналардың ынтымақтастығы қажет. Болашақта бұл бағыттағы зерттеулерді жалғастыру, инновациялық әдістерді енгізу және шынықтыру шараларының тиімділігін арттыру маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сатыбалдиева, Л.Қ. Балалар денсаулығын нығайтудағы шынықтыру шараларының рөлі // Педагогика ғылымдары журналы, 2022.
2. Әлімжанова, Г.Т. Мектепке дейінгі мекемелердегі денсаулық сақтау технологиялары. – Алматы: Білім, 2021.
3. Нұржанова, А.Б. Балабақшадағы дене шынықтырудың маңыздылығы // Қазақстан педагогикалық зерттеулер орталығы, 2020.
4. Қасымова, Р.Ш. Балалардың физикалық дамуын жетілдіру әдістері. – Нұр-Сұлтан: Педагогика, 2019.

«БЕСТЕМШЕ» ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ

Тукибаева Камшат Кенжебековна,

*Шымкент қаласы №126 «Шұғыла» бөбекжай-бақша II корпус
дене шынықтыру нұсқаушысы*

Кіріспе. Қазақ халқының ұлттық ойындары – ұлт мәдениетінің ажырамас бөлігі. Олар балалардың дене тәрбиесіне, ақыл-ойының дамуына, ерік-жігерінің қалыптасуына ықпал ететін құнды құралдардың бірі. Әсіресе мектепке дейінгі жастағы балалар үшін ұлттық ойындардың орны ерекше. Бұл жаста балалар ойын арқылы айналадағы өмірді таниды, қоршаған ортамен байланысқа түседі, қарым-қатынас жасауды үйренеді. Ұлттық ойындар – тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні зор әдіс. Солардың бірі – «Бестемше» ойыны.

Ұлттық ойындардың мектепке дейінгі тәрбие жүйесіндегі рөлі

Мектепке дейінгі жастағы бала – ойын арқылы дамитын тұлға. Сондықтан ойын әдістерін дұрыс ұйымдастыру – тәрбиешінің басты міндеттерінің бірі. Ұлттық ойындарды

енгізу арқылы біз баланың туған халқына, тіліне, салт-дәстүріне деген құрметін қалыптастырамыз. Сонымен қатар:

Ойын баланың тіл байлығын арттырады;

Қимыл-қозғалыс арқылы дене тәрбиесін жетілдіреді;

Коммуникативтік қабілеттерін дамытады;

Ұжымдық жұмысқа бейімдейді.

«Бестемше» ойынының сипаттамасы

«Бестемше» — қазақтың көне қимыл-қозғалысқа негізделген ойындарының бірі. Бұл ойын көбінесе балалардың жылдамдығын, ептілігін, шапшаңдығын, ойлау қабілетін дамытуға бағытталған.

Ойынның мазмұны:

Ойынға 5-10 балаға дейін қатыса алады.

Балалар шеңбер жасап тұрады.

Жүргізуші ортада болады, не болмаса сыртта жүреді.

Балалардың бірінің алақанына қолын ұрып:

– Бестемше, бестемше, бес саусақты естемше,

Ұстап ал да, қаш! – деп айтып, бір балаға білдіртпей соғады да, жүгіріп кетеді.

Алақанына соғылған бала оны қуып жетіп, ұстап алуы керек.

Ойын ережесі:

Жүргізушіні ұстап алса, соққан бала қайта тұрады да, қуған бала жүргізуші болады.

Егер ұстай алмаса, ойын жалғасады.

Тәрбиелік мәні

«Бестемше» ойынының тәрбиелік мәні зор. Бұл ойын арқылы балада:

Шапшаңдық;

Дәлдік;

Назар аудару қабілеті;

Командалық рух;

Жеңіске деген ынта қалыптасады.

Сонымен қатар, бала өзінің эмоцияларын басқара білуге, тәртіп сақтауға, ойын ережесіне бағынуға үйренеді.

Мектепке дейінгі мекемеде қолдану әдістемесі

Тәрбиеші бұл ойынды оқу қызметінде, серуенде немесе дене шынықтыру сабағында ұйымдастыра алады. Маңыздысы — баланың жас ерекшелігі мен қауіпсіздігін ескеру.

Ұйымдастыру кезеңдері:

Ойынның мақсатын түсіндіру.

Ережесін қарапайым тілмен айтып беру.

Қауіпсіздік шараларын сақтау.

Балаларды белсенді қатысуға ынталандыру.

Қорытындылау: Ойын соңында балалардың әсерін талқылау, жетістіктерін мадақтау.

Қорытынды. Қазақтың ұлттық ойындары — ұлттың рухани мұрасы. Ал оны мектепке дейінгі білім беру жүйесінде пайдалану – жас ұрпақтың бойына ұлттық болмысты сіңірудің тиімді жолы. «Бестемше» ойыны — баланы тек қимылға ғана емес, сонымен бірге тәртіпке,

ойлауға, топта жұмыс істеуге тәрбиелейтін маңызды құрал. Сондықтан мұндай ойындарды күнделікті тәрбие жұмысына енгізу – ұлттық тәрбиені жандандырудың бірден-бір жолы.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ НАСИХАТТАУ ЖӘНЕ ДАМУ

Т.Т.Беристемова,

*Шымкент қаласының № 95 «Алтын дән» бөбекжай-бақшасы
МКҚК, дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация. Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды насихаттау және дамытудың маңыздылығы қарастырылады. Ұлттық ойындар баланың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына оң әсер ететін маңызды құрал болып табылады. Зерттеуде ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызы, оларды мектепке дейінгі ұйым бағдарламасына енгізу жолдары және ата-аналармен бірлесіп ұйымдастыру мүмкіндіктері талданады. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды насихаттау арқылы мектепке дейінгі балалардың танымдық қызығушылықтарын, қимыл-қозғалыс дағдыларын дамытуға болатындығы дәлелденеді. Зерттеу нәтижелері ұлттық ойындарды тәрбие мен білім беру үдерісіне жүйелі түрде енгізудің қажеттілігін көрсетеді.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, мектепке дейінгі тәрбие, дәстүрлі мәдениет, балалардың дамуы, тәрбие, педагогика, ойын технологиясы.

Қазір заманға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру біздің алға қойған ең маңызды міндеттерімізді бірі болып табылады. Тәрбие мен білімнің алғашқы баспалдағы – мектепке дейінгі тәрбие ұйымдарында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбие-оқыту жұмысында пайдалану дене тәрбиесі нұсқаушысынан үлкен білімділікті, шеберлікті, соның нәтижесін көруге деген құштарлық пен төзімділікті, сабырлықты қажет етеді. Өйткені ол, бір күндік немесе бір жылдық іс-әрекеттің жемісі емес, ұзақ жылғы тірнектеп жиылған еңбектің жемісі болып табылады. Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие жұмысына пайдалану педагогикалық жүйенің жалпы заңдылықтарына бағынады. Ұлттық ойындар өзінің табиғатында, жаратылысында

ұлттық өнегені бойына сіңіріп, бүкіл ұлтқа тән қасиеттерді өз бойына дарытып, толығып, жетілу арқылы, өзінің жан-жақты тәрбиелік қасиетін шыңдай түседі.

Ұлттық ойындар - қазақ халқының ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын-сауықтарының бір түрі. Ұлттық ойындар негізінде әртүрлі жаттығулар жасау жолымен дене шынықтыру ісінің негізі салынды. Кейіннен шынайы спорт ойындарының шығуына түрткі болды. Балалар тек ойнап қана қоймайды, сонымен қатар ойланады, аңғарады, көп нәрсені білуге, зерттеуге талпынады. Яғни, қазіргі заман ағымына қарай белсене дамиды. Ұлттық ойындарымыз балаларға тәрбие беріп ғана қоймай, олардың дене бітімінің әсем де сымбатты болып өсуіне пайдасы зор. Балаларды қазақ халқының ұлттық ойындарымен ойната отырып біз оларды жан-жақты тәрбиелейміз[1]. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолдану-болашақ ұрпақтың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырумен қатар, оларды рухани-адамгершілік тұрғыдан тәрбиелеудің тиімді жолы[2]. Осы мақалада ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдарда насихаттау мен дамытудың маңызы қарастырылады.

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды сақтау және оларды болашақ ұрпаққа жеткізу маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Ұлттық ойындар – халық педагогикасының ажырамас бөлігі, оларды мектепке дейінгі ұйымда қолдану балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді[3]. Дегенмен, бүгінгі таңда мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды жүйелі түрде енгізу мәселесі толық шешімін таппаған. Сондықтан бұл зерттеу ұлттық ойындарды оқу-тәрбие үдерісіне енгізудің тиімді жолдарын анықтауға бағытталған [4].

Зерттеудің мақсаты: Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолданудың теориялық және практикалық негіздерін анықтау, олардың тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктерін талдау [5].

Зерттеу әдістері: Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

Теориялық талдау (педагогикалық және психологиялық әдебиеттерді зерттеу) [6];

Салыстырмалы талдау (ұлттық ойындардың басқа тәрбиелік әдістермен салыстырылуы) [7];

Практикалық бақылау (балабақша топтарында ұлттық ойындарды ұйымдастыру);

Сауалнама және әңгімелесу (тәрбиешілер мен ата-аналардың пікірлерін анықтау) [8].

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу нәтижелері ұлттық ойындардың балалардың физикалық, танымдық және әлеуметтік дамуына оң әсер ететінін көрсетті[3]. Ұлттық ойындар балалардың жалпы және ұсақ моторикасын дамыта отырып, олардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттырады[4]. Сонымен қатар, бұл ойындар балалардың логикалық ойлауын жетілдіріп, есте сақтау және зейінін шоғырландыруын жақсартады[6]. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, ұлттық ойындар балаларға топта жұмыс істеу, өзара көмек көрсету, үлкендерді құрметтеу және кішіге қамқорлық таныту сияқты дағдыларды меңгеруге көмектеседі[7].

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі оқу-тәрбие процесінде жүйелі енгізу - балалардың үйлесімді дамуына ықпал ететін маңызды фактор. Бұл ойындар олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, мәдени мұраны меңгеруіне жағдай жасайды[5]. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ұлттық ойындар мектепке дейінгі білім беру жүйесінде қолданылатын тиімді тәрбиелік құрал болып табылады[2]. Сондықтан, ұлттық ойындарды оқу бағдарламасына енгізу, арнайы іс-шаралар өткізу және дене тәрбиесі нұсқаушыларының кәсіби

біліктілігін арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады [8]. Болашақта ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдарда кеңінен қолдану үшін олардың әдістемелік негіздерін жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Ұйымдастырылған іс-әрекет кезінде баланы ұлттық ойын арқылы өмірге тәрбиелеу үздіксіз процестің жалғасы. Халықтың ұлттық ойындары - жас ұрпақтың қалыптасып өсіп-өнуіне әсер ететін факторлардың бірі және дәстүрлі мәдениетіміздің бір бағыты. Мектепке дейінгі ұйымның балаларының дене күшін, қозғалыс дағдыларын дамытуға байланысты ұлттық ойындар түрлері физиологиялық, психологиялық тұрғыдан қазіргі заман талабына сай ары қарай дамытуды қажет етеді. Мектепке дейінгі ұйымның балаларына ұлттық ойындардың құндылығын насихаттаумен қатар, оларды қолданудың озық тәжірибелерін жинақтау және дамыту керек. Ұлттық ойындар екі топқа бөлінеді, спорттық және ақыл ойға арналған ойындар болып. Спорттық ойындарға: кыз қуу, көкпар, ақсүйек, арқан тартыс т. б жатса, ақыл ойға арналған ойындарға тоғызқұмалақ, асық ойындары жатады.

Ұлттық ойындарға мына ойын түрлері жатады: «Тоғызқұмалақ», «Бәйге», «Асық», «Ақсүйек», «Арқан тарту», «Қыз қуу», «Көкпар», «Күміс алу», «жамбы ату». Бұл ойындар баланың еңбекке деген қарым-қатынасы мен ойлау қабілеттерін арттырады және баланы шымыр да епті, зерек те алғыр, тапқыр да парасатты болып өсуге тәрбиелейді. Ұлтымыздың асыл қазынасы болған ұлттық ойындарымызды жоғалтып алмай, ұрпақтан-ұрпаққа жетуін насихаттау, халқымыздың, баршамыздың міндетіміз деп білейік. Қазақтың ұлттық ойындарын дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттер жоспарына енгізу арқылы өткізу жас буынды тәрбиелеуде теңдесі жоқ әдіс десек болады.

Әр ұйымдастырылған іс-әрекет сайын ұлттық ойынның үш-төрт түрін алып, солардың ойнау тәсілін үйретіп отырса, жетілдірсе, қайталау арқылы пысықтап отырса, әр бала есінде сақтайды да, оны ойнай біледі. Алдымен ұлттық ойындарды мазмұны мен күрделілігіне байланысты және балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, кіші, орта, ересек, мектепалды топтарында ойнайтын ойындар деп бөліп алу керек. Мысалы, мектепалды топтың тәрбиеленушілеріне эстафеталық қозғалыс ойындарын ұйымдастыруға болады. Көп қозғалыс пен күшті талап ететін де ұлттық ойын түрлері бар, соларды әр дене шынықтыру ұйымдастырылған қолдану балалардың шымыр да ширақ боп өсуіне әсер етеді.

Қорытындылай келе, қазақтың ұлттық ойындары - баланың зерек те ақылды, шымыр да ширақ боп өсуінің басты құралы. Оны оқыту мен тәрбиелеу процесінде қолдану - тиімді әдіс. Ойын балалар өмірінің нәрі, яғни оның рухани жетілуі мен табиғи өсуінің қажетті алғы шарты және халықтың салтын үйренуде, табиғат құбылыстарын тануда олардың көру, есту, сезу қабілеттерін, зейінділік пен тапқырлықтарын дамытады. Ойын арқылы балалар қоғамдық тәжірибені меңгереді, өзінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады. Ойнау процесінде сөйлесу қарым-қатынасы үлкен рөл атқарады. Сөйлесе жүріп, балалар өзара пікірлесіп, әсер алады. Ойын баласының жан-жақты дамуын көздейтін, оның тілін жаттықтыратын, қимыл-қозғалысын жетілдіретін, белсенділігін арттыратын, басқа адамдармен қарым-қатынасын реттеп, құрдастарымен ұйымшылдығын арттыруға негіз бола алады.

Халқымыздың тарихи-мәдени мұраларының түрлері өте көп. Солардың қай-қайсы да адам игілігіне қызмет етуге бағытталған. Сондай аса құнды мәдени игіліктердің бірі – ұлттық

ойындар болып табылады. Ұлттық ойындардың мектеп жасына дейінгі балаларға лайықтары «Көкпар», «Орамал алу», «Тақия жасыру», «Алтын қақпа», «Ақ серек-көк серек», «Айгөлек», «Ақ сандық – көк сандық», «Ақ сүйек», «Теңге алу» т.б.

Ұлттық ойын баланың дамып жетілуіне, адамгершілік қасиеттерінің артуына, психикасына да тигізетін әсері мол. Шындығына келсек, адамның өмір сүруінде қазақтың ұлттық ойындарының атқаратын маңызы ерекше. Басқаны былай қойғанда, әр ұлттық ойын оған қатысушыны өмір сүруге бейімдеп ғана қоймай, қиындықтан қорықпай, қарсы тұра білуге үйретеді. Мысалы, бір ойын шеберлік пен ептілікке, енді бір ойын талғампаздыққа, ал енді бір ойын қиын-қыстау кезеңде тез шешім қабылдап, оңтайлы жол таба білуге баулиды. Оның үстіне ұлттық ойындардан спорт пен патриоттық тәрбие айқын аңғарылады. Мұның өзі қазақтың ұлттық ойындарының бала тәрбиесінде маңызы зор екеніндігін дәлелдейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Құнанбаева С. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: «Атамұра», 2010.
2. Төлеуов Ә. Балаларға арналған қазақтың ұлттық ойындары. – Нұр-Сұлтан: «Фолиант», 2015.
3. Мұқанов С. Қазақ халқының дәстүрлі ойындары. – Алматы: «Рауан», 1998.
4. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың халық педагогикасы. – Алматы: «Білім», 1995.
5. Сейітқазиева А. Ұлттық ойындар және олардың тәрбиелік маңызы. – Қарағанды: «Болашақ», 2018.
6. Айтмұхамбетова Б. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудағы ойын технологиялары. – Алматы: «Қазақ университеті», 2020.
7. Оразбекова Б. Халық педагогикасы және тәрбие. – Алматы: «Мектеп», 2006.
8. Нұрмағамбетов Т. Қазақтың ұлттық ойындарының теориясы мен практикасы. – Астана: «Елорда», 2017.

ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Т.А.Карабалаева,
№ 98 «Мерей» бөбекжай-бақшасы МКҚК
дене тәрбиесі нұсқаушысы, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Аннотация. Мақалада ұлттық зияткерлік ойындардың маңызы, олардың тәрбиелік және танымдық әлеуеті қарастырылады. Ұлттық зияткерлік ойындардың балабақшадағы рөлі, балалардың ойлау қабілетін дамытудағы ықпалы, сондай-ақ оларды мектепке дейінгі оқыту

мен тәрбие процесіне енгізу жолдары талқыланады. Зерттеу барысында ұлттық ойындардың мәдени мұра ретіндегі өзектілігі мен болашағы зерделенеді. Қазақтың ұлттық ойындары атадан балаға, үлкеннен кішіге мұра болып жалғасып келе жатқан асыл қазына екені белгілі. Ата-бабаларымыз ұлттық ойындар арқылы ұрпақтың мықты әрі жігерлі болып өсуіне ықпал етіп, олардың береке-бірлігі мен ынтымағын жарастырып отырған. Ұлттық зияткерлік ойындар ойлау қабілеттерін арттырып, баланы шымыр, епті, зерек, алғыр, шапшаң болуға тәрбиелейді.

Түйін сөздер: ұлттық зияткерлік ойындар, мәдени мұра, білім беру, танымдық даму, ойын технологиялары.

Зерттеудің өзектілігі - ұлттық зияткерлік ойындар тек уақыт өткізу тәсілі ғана емес, сонымен қатар олар балалардың танымдық қабілеттерін дамытатын тиімді құрал болып табылады. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, ойындар логикалық ойлау, есте сақтау және стратегия құру қабілеттерін арттырады [2]. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық ойындарды білім беру бағдарламаларына енгізу өте маңызды.

Зерттеудің мақсаты - ұлттық зияткерлік ойындардың маңыздылығын зерттеу, олардың қазіргі білім беру жүйесіндегі қолданылу мүмкіндіктерін анықтау және болашақ дамуын қарастыру.

Зерттеу әдістері: зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

Әдеби шолу – ұлттық зияткерлік ойындар туралы ғылыми еңбектерді талдау [3];

Сауалнама және сұхбат – педагогтер мен ата-аналар арасында сауалнама жүргізу;

Эксперименттік әдіс – ойындарды мектепке дейінгі білім беру жүйесіне енгізу тәжірибесін талдау.

Зерттеу нәтижелері:

Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні

«Тоғызқұмалақ», «Асық», «Бестемше», «Бес кеней» сияқты ойындар балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытады [4];

Ойындар арқылы тәрбиеленушілердің математика, логика және стратегия құру дағдылары жетіледі.

Ұлттық ойындарды білім беру жүйесінде қолдану

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдардың бағдарламасына енгізу тәрбиеленушілердің қызығушылығын арттырады [5];

Дене шынықтырудан ұйымдастырылған іс-әрекеттерде зияткерлік ойын элементтерін қолдану оқу процесін жеңілдетеді.

Ойындардың заманауи форматтары

Ұлттық зияткерлік ойындарды цифрлық форматқа көшіру (мобильді қосымшалар, онлайн платформалар);

Заманауи технологияларды қолдану арқылы ойындардың танымалдығын арттыру [6].

Зияткерлік ойындардың қазіргі білім беру жүйесінде алатын орны ерекше. Олар балалардың зияткерлік дамуына, логикалық ойлау қабілеттерін арттыруға, сондай-ақ жеке тұлғаның өз-өзіне деген сенімін нығайтуға көмектеседі. Ойындар арқылы балалар шешім қабылдауды, стратегиялық жоспарлауды, есептеуді және шыдамдылықты үйренеді. Бұл дағдылар қазіргі қоғамның талаптарына сай болуға ықпал жасайды [7].

Балабақшадағы дене шынықтырудан ұйымдастырылған іс-әрекеттерге ұлттық зияткерлік ойындарды енгізу балалардың дене белсенділігін ғана емес, сонымен қатар олардың ойлау қабілеттерін де дамытады. Мұндай ойындарды қолдану баланың кешенді дамуына оң әсер етеді:

Қозғалыс пен ойлау үйлесімділігі – ойын барысында балалар физикалық жаттығулар орындаумен қатар, тез шешім қабылдауды үйренеді;

Топтық жұмыс пен қарым-қатынас – ұлттық ойындар балаларды топпен жұмыс істеуге, бір-біріне көмектесуге үйретеді;

Логикалық ойлау – ойындар арқылы балалар жаңа тәсілдер мен стратегияларды ойлап табады.

Зияткерлік ойындарды мектепке дейінгі ұйымдардың оқыту және тәрбиелеу процесінде қолданудың артықшылықтары көп. Олар тәрбиеленушілерді тек қана теориялық біліммен қамтамасыз етумен шектелмей, олардың физикалық дағдыларын да дамытады. Сонымен қатар, бұл ойындар балалардың әлеуметтік өзара әрекеттесуін, топтық жұмысты үйренуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда зияткерлік ойындар цифрлық формаға да көшуде. Онлайн шахмат, тоғызқұмалақ, нарды сияқты ойындардың сандық нұсқалары дамып, бүкіл әлем бойынша танымал болуда. Цифрлық формат ойындарды халықаралық деңгейде таратуға және жас ұрпақты қазақ мәдениетінің ойындарымен таныстыруға үлкен мүмкіндік береді.

Қазіргі қоғамның дамуымен қатар, ойындардың да түрлері мен формалары өзгеруде. Әсіресе цифрлық технологиялар мен интернеттің ықпалымен зияткерлік ойындар жаңа, кең ауқымды алаңға шығып жатыр. Онлайн платформалар арқылы, әр түрлі ұлттардың өкілдері бір-бірімен ойын ойнап, зияткерлік қабілеттерін шыңдай алады. Зияткерлік ойындар да осы бағытта дамып, бүкіл әлемге танымал бола алады.

Мысалы, тоғызқұмалақтың онлайн нұсқасы пайда болды, бұл өз кезегінде ойынның кеңінен таралуына және танымал болуына ықпал етуде. Сонымен қатар, цифрлық платформалар балаларға қазақ халқының мәдениетін, дәстүрлерін таныстыру үшін де тиімді алаң болып табылады. Цифрлық ойындардың көмегімен қазақ халқының ойындарын әлемге таныстыруға болады.

Зияткерлік ойындардың болашағы өте зор, әсіресе олардың қазіргі білім беру жүйесіндегі орны мен рөлі үнемі артып келеді. Зияткерлік ойындарды дамыту үшін бірнеше маңызды бағыттарды қарастыруымыз қажет:

Қазақ халқының зияткерлік ойындары – бұл тек қана ойындар емес, олар біздің мәдениетіміздің, тарихымыздың, дүниетанымымыздың айнасы болып табылады. Олар балалардың білімін жетілдіру, логикалық ойлауын дамыту, әлеуметтік дағдыларын арттыруға зор ықпал етеді. Ұлттық зияткерлік ойындарды қазіргі білім беру жүйесінде тиімді қолдану арқылы біз болашақ ұрпақтың зияткерлік деңгейін көтере аламыз. Сонымен қатар, цифрлық технологияларды пайдалану арқылы осы ойындарды әлемге танымал ете аламыз. Зияткерлік ойындардың болашағы өте зор, және олар мәдени мұра ретінде сақталып, жаңа заманға бейімделіп дамуы тиіс.

Зерттеу нәтижелері зияткерлік ойындардың тарихи және мәдени маңыздылығын, олардың қазіргі білім беру жүйесінде алатын орнын айқындады. Бұл ойындар тек зияткерлік

дамуды емес, сонымен қатар ұлттық мәдениет пен дәстүрді сақтауға және оны жаңа ұрпаққа жеткізуге бағытталған маңызды құрал болып табылады. Болашақта зияткерлік ойындарды цифрлық технологиялар мен халықаралық платформалар арқылы дамыту қазақ халқының мәдени мұрасын кеңінен танытуға және әлемдік деңгейде танымал етуге мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды енгізу – баланың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттырып, оның рухани және зияткерлік дамуына ықпал етеді. Ұлттық ойындар балалардың ой-өрісін кеңейтуге, денсаулығын нығайтуға, әлеуметтік дағдыларды дамытуға және ұлттық мәдениетті сақтап қалуға көмектеседі. Ұлттық зияткерлік және қимыл-қозғалыс ойындары – қазақ халқының мәдени мұрасы ғана емес, сонымен қатар жас ұрпақтың зияткерлік және физикалық дамуының маңызды құралы болып табылады. [15]

Дене тәрбиесі нұсқаушылары осы ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекеттер барысында тиімді қолданса, балалардың дене дайындығын жақсартып қана қоймай, олардың ойлау қабілеттерін дамытуға да үлес қосады деп ойлаймын. Оларды білім беру жүйесіне енгізу арқылы тәрбиеленушілердің логикалық ойлау қабілетін дамытуға, ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға болады. Болашақта ұлттық ойындарды цифрландыру, оларды заманауи спорттық бағдарламалармен ықпалдастыру және халықаралық деңгейде танылуына жағдай жасау маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әубәкіров Ж. Ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызы. – Алматы: Білім, 2015.
2. Қасымов Т. Қазақтың зияткерлік ойындары және олардың дамуы. – Астана: Назарбаев Университеті баспасы, 2018.
3. Оразбаева Г. Ойын арқылы оқыту әдістері. – Алматы: Рауан, 2020.
4. Тұрсынов А. Ұлттық мұра және ойын мәдениеті. – Шымкент: Қазығұрт, 2017.
5. Баймұратов М. Қазақтың дәстүрлі ойындары: тарихи және мәдени аспектілері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
6. Сағындықова Л. Балаларды оқытуда ойын технологияларын пайдалану. – Астана: Фолиант, 2021.
7. Мұқанов С. Қазақтың ұлттық спорт ойындары. – Алматы: Ана тілі, 2016.
8. Ермекбай А. Мектепке дейінгі жастағы балалардың ойлау қабілетін дамыту. – Алматы: Өрлеу, 2019.
9. Уалиханова А. Қазақ халық ойындарының тәрбиелік маңызы. – Білім журналы, №6, 2021.
10. Оспанова М. Дене шынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды қолдану әдістері. – Дене тәрбиесі журналы, №7, 2021.
11. Ахметова С. Мектепке дейінгі ұйымдарда қазақтың ұлттық ойындарын дамыту. – Алматы: Ғылым, 2019.
12. Мұхамедова Л. Ұлттық ойындардың педагогикалық негіздері. – Астана: Білім баспасы, 2022.
13. Жолдасбекова А. Ойын технологиялары және олардың қолдану ерекшеліктері. – Оқулық баспасы, 2020.
14. Тілеубергенов Б. Қазақтың дәстүрлі ойындары: шығу тарихы мен маңызы. – Фолиант, 2018.

15. Исабекова Н. Балабақшадағы дене шынықтыруда ұлттық ойындарды қолдану. – Педагогика және спорт журналы, №9, 2021.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ АҚЫЛ-ОЙЫН ДАМУЫ

Сагидолда Орынбек,

Ақмола облысы, Көкшетау қаласы Ақмола облысы білім басқармасының туризм, дене шынықтыру, алғашқы әскери және технологиялық дайындық орталығының басшысы

Аңдатпа. Ойын жалпы баланы дамытатын құрал. Ұлттық ойындарды ойнату арқылы жеке тұлғаның дамуына септігін тигізеді. Жас ұрпақ өзінің асыл мұрасын танып білуі тиіс. Қазақ халқы баланы ұлттық ойындарды ойнату арқылы ептілікке, шапшандыққа, бірлікке тәрбиелеген. Балалар жалпы ұлттық ойындарды ойнау кезінде дәлдікке, ептілікке үйренеді. Ойын ойнау арқылы ойлау қабілеті артады, шыдамдылыққа да үйренеді. Қазақ халқының ұлттық ойындары қыз қуу, садақ ату, көкпар, тақия тастамақ, тоғызқұмалақ, асық ату, хан талапай сынды қаншама тәрбиелік мәні зор ойындардың бала тәрбиесіне берері мол екені айтылған. Осы ұлттық ойындарды дене шынықтыру сабағында тиімді қолдансақ балалардың дені сау, салауатты өмір салтын ұстанған тұлға болып қалыптасады.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, жеке тұлға, асыл мұраны тану, ептілікке, шыдамдылыққа, тәрбиелік мәні зор, дені сау тұлға.

Кіріспе. Қазақ халқының ұлттық ойындары - ұлт тәрбиесінің қайнар көзі. Жас ұрпақты тәрбиелеуде ұлттық ойынның маңызы зор. Сондықтан ұлттық ойынды ойната отырып, еліміздің жас ұрпағын тәрбиелей аламыз. Қазақтың ұлттық ойындарының оқу және тәрбие үдерісінде балаларға сабақ беру кезінде пайдалану бүгінгі күнде өзекті мәселе болып табылады. Еліміздің егемендік алуы Қазақстандағы дене шынықтыру, ұлттық ойындар мәселесіне басқаша сын көзбен қарауды талап етеді.

Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабақта қолдану - олардың ой-өрісін жетілдірумен бірге өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы. Халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ойын жатады. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Сөйтіп өзінің өмірден байқағандарын іске асырып қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен қазақтың ұлттық ойындары «Бәйге», «Көкпар», «Қыз қуу», «Асық ату», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Тоғызқұмалақ» т.б. балалардың еңбекке деген қарым- қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Ойын дегеніміз - адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан- ойға жетелейтін, тынысы кең, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе. Ұлы педагог

В.И.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз творчествосыз, фантазиясыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» деген. Демек шәкірттің ақыл-ойы, парасаты, ұлттық сананы сіңіру арқылы байи түседі. Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Оқушыларды әсіресе

«Көкпар», «Асық», «Теңге алу» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдануға болады. Балалар ойынның үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін. Тәрбиеші әр баланың еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды. Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге, сөз әсемдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді.

Қазақтың ұлттық ойындарын дене тәрбиесі сабағында жоспарға енгізу арқылы өткізу жас буынды тәрбиелеуде теңдесі жоқ құрал. Әр іс әрекет сайын ұлттық ойынның үш-төрт түрін алып, солардың ойнау тәсілін үйрете отырып, жетілдіре, қайталау арқылы пысықтап, әрбір бала жадында сақтайды да, оны ойнай біледі. Ұлттық ойындар ережесін түсіндіру, қызықтыру арқылы меңгерте отырып, сабағымда қолданамын. Ұлттық ойындар балаларды тәрбиеге жетелейді. Ұлттық ойындардың ұлттық құндылыққа жетелеудегі тәрбиенің қайнар көзі болып табылады. Мысалы: қазақтың ұлттық ойыны «Бәйге», «Қыз қуу», «Теңге алу»,

«Көкпар» ойындарына ағаш аттың макетін көмбеге киіз үйдің макетін жасап сабақтарда қолданудамын.

Ұлттық ойындарды балабақшада сабақта қолдануды ойлап табу әрине қиын. Әрбір баланың санасына ойынды сіңістіріп енгізу үшін біз қызықты да дұрыс әдістерді қолдануымыз керек. Ұлттық ойындар өзінің табиғатында, жаратылысында ұлттық өнегені бойына сіңіріп, бүкіл ұлтқа тән қасиеттерді өз бойына дарытып, толығып, жетілу арқылы, өзінің жан жақты тәрбиелік қасиетін шындай түседі. Ұлт ойындары өте күрделі дүние, ол адам баласының табиғи әрекеті. Іс әрекеттің барысында сол табиғилығын сақтай отырып, оның элементтерін ретті пайдалану сабақтың әр кезеңінде балалардың көңіл-күйіне психологиялық жағынан барлау жасай отырып, білгірлікке әрекет жасауды талап етеді.

Бала ойын арқылы ойлап, ойын арқылы қиялдайды. Көңіл аударарлық ойынның бір түрі – асық ойыны. Асық ойнаушылардың саны 4-8 балаға дейін жетеді. Бұл ойынның түпкі мақсаты – асық ұтып алу. Асық ойынының түрлері өте көп. Олар – алшы, омпы, хан, құмар,

ханталапай, көтеріспек. Асық ойыны өте қарапайым болып көрінгенмен, мұнда адам денесін шыңдап, сомдайтын қасиеттер, баланың «бұзылып» кетпеуі үшін, оны өзара әрекетке жетелейтін қимылы қаншама. Ең бастысы, ол баланы жастайынан салауатты өмір салтына жетелейді. Адамның ойлау жүйелерінің жетілуінен бастап, бұлшық еттерінің жетілуіне, тыныс алу мүшелерінің реттелуіне, өз дене мүшелерін меңгеруге, соның нәтижесінде қырағылық пен мергендікке баулиды.

Асық ойыны арқылы баланың қол моторикасын дамыту. Асықты бар ынта жігерімен ойнаған балалар жан-жақты дамыған. Асықпен ойнаған баланың зейіні тұрақталады, логикалық ойлау қабілеті дамиды, бала еңкейеді, тұрады, үздіксіз қозғалыста болады. Жанындағы өзі қатарлы балалармен бірге ұйымшылдығы мен тіл байлығын дамытады. Асықты ойыннан бөлек балаларды жан-жақты дамыту мақсатында оқу іс-әрекетінде пайдаланылды. Балалардың саусақ буындарына өте пайдалы, ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтармен жұмыс жасау арқылы саусақтары иілгіш болып жаттығады. Мұның бәрі баланың қиялы мен ойын ұшқырлығын, зейінін жан-жақты дамытады.

Асық ойынын дене тәрбиесі сабағында үйретіп жарыс түрінде өткізуге болады. Асық ойыны білмейтін бала қазір ауыл түгіл, қалада да жоқ. Каникул кезінде аула ішінде асық ойынын балалар көп ойнайды, ішінара қыздар да кездеседі. Ұлттық ойындар арқылы біз баланы көпшілдікке, ұйымшылдыққа тәрбиелейміз, оларды жеке-дара тұлға ретінде қалыптастырамыз.

Асық ойыны – баланың ұсақ моторикасын дамытады, бұлшық ет қозғалысын жақсартады. Дәлдікті, мергендікті, зейінін арттыруға ықпал етеді. Көпшілдікке, сыйластыққа, әділдікке тәрбиелейді. Қазіргі технология дамыған заманда балалар смартфонға телміріп, ұлттық ойыннан жырақтап барады. Балаларды ұлттық ойынды ойнай отырып, смартфоннан жырақтатуға, ұлттық құндылығымызды сақтауға тәрбиелей аламыз.

«Теңге алу» ойыны. Бұл ойын әсіресе ұлттық ат спорттық ойынның бір түрі. Ойын шабандоздардың ат құлағында ойнай білетін үлкен шеберлікті, асқан жылдамдықты, ерекше ептілікті қажет етеді. Ойынның мәні-атпен шауып келе жатқан жігіт айтулы мәреге дейін белгілі межелерге көміліп қойылған күміс теңгені іліп алуға тиіс. Осы ойын элементтерін пайдалана отырып, сабақ кезінде балалар қатты жүгіріп келіп әр жерде жатқан, не болмаса арнайы қойылған шыттарды іліп ала жүгірулері керек. Осылай ойнату арқылы баланы шапшаңдыққа, ептілікке тәрбиелей аламыз.

«Бәйге» ойыны. Бұл ойын барысында жылдамдық, ептілік, шапшаңдық секілді дене сапалары дамиды, көпшілдікке тәрбиелейді. Көрнекілік құралдарға ата-аналардың көмегімен

жасалған ағаш аттарды, киіз үй макетін, қол шыттарын пайдалану арқасында сабағым қызықты да, әсерлі өтті.

Ойынды эстафеталық жарыста командамен ойнауға пайдалануға болады. Бұл ойын да баланы ептілікке, жылдамдыққа баулиды. Ойлау қабілетін арттырады. Ағаш аттардың орнына резеңке шарларды да пайдалануға болады.

«Арқан тартыс» ойыны. Ұзындығы 8-10 метрдей жуан кендір арқан керек. Арқанның тең ортасынан орамал немесе шүберек байланып белгі жасалынады. Осы орталық белгінің екі жағынан бір жарым-екі метрдей жерден тағы да жоғарыдығы тәртіппен белгі жасалынады. Ойнаушылар (ойынға 10-15 адамнан) екі топқа бөлініп қатысады, екіге бөлінудің тәртібі: ойнаушылар бойларының биіктігіне қарай бір қатарға тізіліп тұрады. Ойын жүргізушінің берген командасы бойынша тізбекте тұрған ойнаушылар оң жақ шетінен қатар санды: бір, екі, үш... деп бастап, сол жақ шетіне дейін санап шығады. Сөйтіп, бұл топ тақ, жұп болып екіге бөлінеді. Қатысушылардың саны он адамнан кем болмауы керек.

«Аударыспақ» ойыны басқаша болып та ойнала береді. Бұл ойынды командамен де, жеке де ойнауға болады. Аударыспақты гимнастикалық орындықты пайдалану арқылы өткізуге болады.

«Тақия тастау» ойынын сабағымда қолдандым. Бұл ойынға бірнеше бала қатысады. Балалар шеңбер жасап отырады. Жүргізуші шеңбердің сыртын айнала жүгіріп, бір баланың артына білдіртпей тастап кетеді. Сезіп қойған бала жүргізушіні қуып жетуі керек. Ал жүргізуші бала

қуған баланың орнына келіп отыра қалуға тырысады. Жүргізушіге жете алмаған бала айыбын төлейді, өнер көрсетеді. Өте қызықты әрі жан-жақты ойын. Себебі, бұл ойын дене бітімін тәрбиелеуге көмектеседі, шапшандық, мұқияттылық және ең ұтымдысы баланың өнерін жан-жақты дамытуға көмек береді. Қазақтың ұлттық ойындарын көптеген спорттың түріне байланыстырып қолдануға болады.

Ұлттық ойындар дене тәрбиесі сабақтарын дамытудағы негізгі құралы болып табылады. Бұл ойындарда көптеген тәсілдер жүйесі, үйрету мен тәрбиелеу әдістері жинақталған. Олар ұрпақтан-ұрпаққа таралып, әдет-ғұрып, салт-сана білімдерінің жиынтығы ретінде халық өмірін жан-жақты түрлендіруде. Арнайы спорт жабдықтары мен құрал-саймандарды көп қажет етпейтін қазақтың ұлттық ойындарының дене тәрбиесі сабағын жоғары әдістемелік деңгейде сапалы өткізудегі пайдасы мол.

Қазақтың ұлттық ойындарының дамымаған түрлерін тауып, дене тәрбиесі сабағына көптеп қолдануға шақырамын. Бұл ойындар адамның ой-өрісінің, өмірге көзқарасының дамуына, сана-сезімнің өсуіне мол мүмкіндіктер туғызумен қатар адамның дене дамуына және рухын көтеруіне көмектеседі. Бұл ойындардың құндылығы – ойын кезінде адамгершілік мінез-құлық, өзара сыйласу, татулық, ұжымда бір-бірімен тіл табысу сияқты мінездер қалыптастырады.

Қорыта келе, балабақшада ұлттық ойынды ұтымды пайдалансақ дене шынықтыру іс әрекеттерінде балалардың өз бетімен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру арқылы балалардың білімге деген құштарлығын арттыруға және халықтың асыл мұрасын бойына сіңіріп, ұлттық сананы қалыптастыруға болады.

Әрбір бала өзін қазақпын деп есептесе өзінің ұлтының дәстүрін, ойындарын жатқа біліп, соны пайдаланып өсуге тиіс. Сонда ғана біз оларды патриот ете аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Мұғалім қыз» - Республикалық оқу-әдістемелік газеті. №5 (10) мамыр 2011 ж.
2. «Мектептегі дене шынықтыру» - РҒӘЖ №5 2010 ж.
3. «Мектептегі дене шынықтыру» - Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал №3 2014 ж.

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ДАМУЫ МЕН ТӘРБИЕСІНЕ АРНАЛҒАН
ҰЛТТЫҚ ОЙЫН «БЕСТЕМШЕ»**

Нұрымбетова Бейбткул Хусайнвна,

Шымкент қаласы №126 «Шұғыла» бөбекжай-бақша II корпус дене шынықтыру нұсқаушысы

Кіріспе. Мектепке дейінгі балалардың тәрбиесі мен дамуы — болашақ ұрпақтың қалыптасуының маңызды кезеңі. Бұл кезеңде балалардың физикалық, интеллектуалдық,

моральдық және әлеуметтік дамуы ерекше маңызға ие. Ұлттық ойындар осы дамудың барлық аспектілерін қамтып, баланың шығармашылық қабілеттерін, ойлау мен зейінін, тілін және денсаулығын нығайтуда үлкен рөл атқарады. Қазақстанда көптеген ұлттық ойындар бар, олардың бірі — «Бестемше» ойыны. Бұл ойынның баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуындағы рөлі зор.

1. Бестемше ойынының тарихы мен мәні

«Бестемше» — қазақ халқының ұлттық ойыны, әрі балалар арасында кең тараған ойындардың бірі. Ойынның атауы «бестемше» деп аталуымен байланысты. Бұл ойын бірнеше адамнан құралған топпен ойналады, және балалардың дене шынықтыруы мен қимыл-қозғалысын дамытуға бағытталған.

Бестемше ойыны көбінесе көгалды жерлерде немесе ашық алаңқайларда ойнауға қолайлы. Ойынның негізгі мақсаты: бестемше — шеңбер бойымен кезекпен жүріп, әрбір қатысушының тапсырмасын орындау. Бұл ойынның бала дамуына әсері өте көп, себебі ойын барысында балалар әртүрлі дене қимылдарын жасайды, өзара әрекеттесіп, рухани даму мен тұлғалық қасиеттерді қалыптастырады.

2. Бестемше ойынының баланың дамуындағы рөлі.

Физикалық даму: Бестемше ойыны балалардың дене шынықтыруына көмектеседі. Ойында қимыл-қозғалыс пен дене белсенділігі басты назарда болады. Ойын барысында балалар жүріп, жүгіреді, секіреді, бұрылады, бұл олардың қозғалыс дағдыларын дамытады. Мұның нәтижесінде, балалардың бұлшық еттері нығаяды, координациясы жақсарады.

Әлеуметтік даму: Бестемше ойыны балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау қабілеттерін жақсартады. Ойнау барысында балалар топ болып жұмыс істеп, бірлескен мақсатқа ұмтылады. Олар бір-бірімен ойнай отырып, достық қарым-қатынас, сыйластық пен топтық тәртіпті үйренеді. Бұл олардың әлеуметтік ортада дұрыс өзін-өзі ұстауға және құрдастарымен жақсы қарым-қатынас орнатуға үйретеді.

Эмоционалды даму: Ойында баланың эмоциясы да маңызды орын алады. Бестемше ойыны барысында балалар қуаныш, шаттық, қуаншақтық сезімдерін сезінеді. Бұл олардың эмоционалдық жағдайын жақсартады және көңіл-күйін көтереді. Сонымен қатар, ойын

барысында олар өздерінің жеңістеріне қуанып, жеңіліс жағдайында сабырлық пен шыдамдылықты үйренеді.

Интеллектуалдық даму: Ойын барысында балалар тапсырмаларды орындау арқылы ойлау дағдыларын дамытады. Бестемше ойынындағы әр түрлі стратегиялар мен шешімдерді табу балалардың ақыл-ойын шыңдайды. Сонымен қатар, бұл ойында балалар өздерінің шешімдерін топ алдында қорғап, тілдік дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады.

3. Бестемше ойынының тәрбиелік маңызы

Ұлттық ойындар балаларды тәрбиелеудің қуатты құралы болып табылады. Бестемше ойыны баланың мінез-құлқын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Ойын арқылы балаларға ұлттық құндылықтарды, дәстүрлер мен мәдениетті үйретуге болады. Бұл ойынды ойнату кезінде балалар қазақ халқының ұғымдары мен түсініктерін бойларына сіңіреді, ұлттық тарих пен мәдениетке деген қызығушылықтарын арттырады.

Бестемше ойыны арқылы балалардың өзара сыйластық пен құрмет көрсетуі, топтық жұмысқа үйренуі, басқалармен үйлесімді өмір сүруге дағдылануы қалыптасады. Сонымен қатар, балаларға әрқашан әділдік, тазалық, жауапкершілік, батылдық, адалдық сияқты қасиеттерді дамытуға мүмкіндік беріледі.

Қорытынды. Мектепке дейінгі баланың дамуы мен тәрбиесіне арналған ұлттық ойындар үлкен маңызға ие, олардың бірі — бестемше. Бұл ойын баланың физикалық, интеллектуалдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына әсер етіп, оларды ұлттық рухта тәрбиелейді. Ойын арқылы балалар өзара ынтымақтастықта жұмыс істей отырып, ұлттық дәстүрлер мен құндылықтарды бойларына сіңіреді. Осылайша, бестемше ойыны мектепке дейінгі баланың дамуында маңызды орын алады.

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ - «АТҚА МІНУ МӘДЕНИЕТІ»

Оралбай Динара Керімбайқызы,

Астана қаласының №20 «Арайлым» балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-сарапшы

Аңдатпа. Бұл мақалада ұлттық тәрбие мен ұлттық құндылықтар мәселесін қарастырдым. Ұлттық тәрбие мәселесі – адамзат тарихынан өн бойына ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы мақсат. Болашақ ұрпағымызды тәрбиелегенде, оларға жастайынан

имандылық пен ұлттық қасиеттерді сіңіре білсек, сонда ғана біз ұлттық рухы дамыған, Отанының гүлденуіне өз үлесін қоса алатын азамат өсіре аламыз. Ол үшін ең әуелі ұрпағымызды бала кезінен ұлттық тәлім - тәрбиеге баулып, халқының салт-дәстүрін жақсы білетін саналы азамат тәрбиесіне көңіл бөлуіміз керек. Осы мақсатта мақаламда мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ұлттық тәлім-тәрбие беру және ұлттық құндылықтарымызды дәріптеу мәселесіне аса көңіл бөліп, рухани байлығы терең, ақыл-ойы дұрыс дамыған, дену сау болашақ ұрпағымызды тәрбиелеп шығару мақсатын алға қойдым.

Кілт сөздер: Атқа міну маңызыдылығы, ойындарының түрлері, ұлттық құндылық, ұлттық ойындары.

Бұл пікірлер ұлттық ойындардың тек ойын-сауық емес, сонымен қатар жас ұрпақты тәрбиелеуде, олардың физикалық және рухани дамуына ықпал ететін маңызды құрал екенін көрсетеді.

Біртұтас тәрбие бағдарламасында: «Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Адам жанын игілікпен, ізгілікпен қуаттандырып, адами құнды қасиеттермен қанаттандырады. Ал, қазіргі уақыт – өзгермелі әлемдегі жасампаз ұрпақтың дәуірі. Ұлттық құндылықтармен сусындап өскен ұрпақ ұлағатты болмақ. Ұлағатты ұрпақ ұлттың сапасын құрайды. Ал ар-ұят, намыс, адалдық, отаншылдық, жауапкершілік, әдептілік пен инабаттылық, мейірімділік пен бауырмалдық, отбасына сүйіспеншілік, үлкенге құрмет, кішіге ізетті болу қасиеттері берік қалыптасқан жасампаз азаматты тәрбиелеу маңызды.

Еліміздің өркендеп дамуы үшін халқын сүйетін, мемлекет мүддесін жоғары ұстайтын, білімді де адал ұрпақ тәрбиелеу аса өзекті мәселелердің бірі ретінде үнемі назарда ұстауды қажет етеді» - деп көрсетілген.

Қазақ халқының ұлттық ойындары - ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұра, олар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні зор дәстүрлердің бірі. Халық даналығындағы - «Ойнай білмеген, ойлай да білмейді, ойында озған өмірде де озады, ...ойнаған баланың ойы өседі» - деген аталы сөздің сырына жүгінсек, балалардың ойынға деген қызығушылығы, қарым – қатынасы, мінез – құлық көріністері олар өсіп, есейгенде де өмірде жалғаса беретіні белгілі. Ұлттық ойындарды ойнату «ата-ана-бала-тәрбиеші» жүйесіндегі қатынастарды өзгертуді ынтымақтастық орнатуды талап етеді. Сондай-ақ, бұл педагогтардың жаңаша ойлауын қалыптастыруды, әдіс-тәсілдерді тәжірибеде дұрыс, тиімді пайдаланудың өзгеруіне ықпал етеді. Білім беруді ізгілендіру тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік моральдық және кәсіби дамуының біртұтастығын қарастырады. Жас ұрпақтың ойлау, сөйлеу, еңбек мәдениетін өзара бірлікте қарастырып, зияткерлік әлеуетін жетілдіруге ықпал етеді.

Ұлттық құндылық – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған мұраттар. Оларға: меймандостық, кісілік, сыйластық, имандылық, кішіпейілділік, салауаттылық, қайырымдылық, ізгілік, еркіндік, өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, сыпайылық, мәдениеттілік, шығармашылдық, рухани байлық, махаббат сынды қасиеттер жатады.

Ұлттық ойындардың тиімділігі: Атқа міну мәдениеті – бұл ежелгі көшпелі халықтардың өмір салтымен тығыз байланысты дәстүр, ол тек көлік құралын пайдаланумен шектелмей, сонымен қатар қоғамның рухани, әлеуметтік және мәдени аспектілерін көрсетеді. Атқа міну мәдениетінің маңызы мен ерекшелігі бірнеше деңгейде қарастырылады:

Ұлттық ойындарды қолдану тәжірибесі:

Көшпелі өмір салтының ажырамас бөлігі: Ат - көшпелі халықтардың өмірінде басты көлік және ауыл шаруашылығы құралдарының бірі болды. Атқа міну арқылы олар кең далаларды, шалғай жерлерді оңай аралап, мал шаруашылығын жүргізе алды. Бұл атқа мінуді тек көлік құралы ғана емес, сонымен қатар күнделікті өмірдің қажетті элементіне айналдырды.

Атқа міну мәдениетінің маңызы:

Дене тәрбиесі мен шеберлік: Атқа міну тек күнделікті қажеттілік емес, сондай-ақ дене тәрбиесі мен арнайы шеберлікті дамыту үшін маңызды болды. Бұл дағдыларды балалар мен жасөспірімдерге жас кезінен үйрету дәстүрі қалыптасты. Атқа міну арқылы жастар батылдықты, тепе-теңдікті сақтау мен жылдам шешім қабылдауды үйренді.

Атқа мінудің ерекшелігі:

Әлеуметтік және мәдени маңызы: Атқа міну мәдениеті көп жағдайда әртүрлі халықтардың бай мәдениетін, салт-дәстүрлерін білдірді. Мысалы, қазақ халқының «қазақтың ат үстіндегі тұрмысы» деген түсінігі дәстүрлі мәдениеттің бір бөлігі болып табылады. Атқа міну сонымен қатар ерекше мәртебе мен елге деген құрметті білдіретін болды.

Салт-дәстүр мен ритуалдар: Атқа міну көптеген дәстүрлер мен ритуалдармен байланысты. Мысалы, атқа мінгенде арнайы киімдер кию, міну алдында дұға ету, аттың күтімі мен тәрбиесі туралы арнайы ережелер қалыптасқан. Бұл рәсімдер тек дене дайындығын ғана емес, сонымен бірге рухани тәрбиені де қамтыды.

Жарыстар мен спорт: Атқа міну спорт түрлерінің біріне айналды. Әсіресе, ертедегі халықтар үшін ат жарыстары мен саятшылық өте маңызды рөл атқарды. Олар тек спорттық іс-шаралар ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік мәртебе мен ерлікті, батылдықты көрсету алаңы болды.

Осылайша, атқа міну мәдениеті адамдардың рухани және әлеуметтік өмірін терең ықпал еткен, әрі ұлттық ерекшеліктер мен мәдени құндылықтарды ұрпақтан ұрпаққа жеткізу жолы болған.

Ұлы даланың жеті қыры:

1. Атқа міну мәдениеті.
2. Ұлы даланың ежелгі мәдениеті
3. Аң стилі
4. Алтын адам
5. Түркі әлемінің бесігі
6. Ұлы жібек жолы
7. Қазақстан-алма мен қызғалдақтың Отаны.

Құралдар: Ат әбзелдері, Маңдайлық, шылбыр, ер тоқым, үзеңгі,

Топтық жұмыстар: Ат үстінде шабу

Жас ерекшелігіне сай: Бала тәрбиесіне байланысты салт-дәстүрдің бірі — 3-4 жасқа келген ұл баланы атқа мінгізу. Алдымен ағаштан ашамай-ер жасалған. Оның қолтырмаш — баланың белін буатын жұмсақ белбауы және тепкішек — баланың аяғын салатын, үзеңгі орнында жүретін дорбасы болған.

Атқа мініудің балалар үшін пайдасы: Баланың денесін шынықтыратын жаттығудың бір түрі – атқа міну. Пайғамбарымыз (с.ғ.с.) атқа мініп шабуды балаға үйретуді, оны күнделікті

жаттығу ретінде қолдануды айтқан. Ат және түйе жарыстарын өткізіп тұруға шақырған (Нәсәи, Хайл, 6/214-229). Аталарымыз да баланы жастайынан атқа мінуге дағдыландырып отырған. Бұл сол кездегі өмірдің ең негізгі қажеттілігі еді. Қаншама батырларымыз да ат үстінде отырып елімізді қорғаған. Атқа міну, бір жағынан, көңіл күйінді көтеретін болса, екінші жағынан, денсаулыққа пайдалы. Жылқының өз биотогы болады, адам денсаулығына жақсы әсер етеді, қан қысымымен, жүйке жүйесімен ауыратын адамдарға көмегі көп. Атпен баяу серуендегенде, адам денесіне минутына 100 шайқау импульсі беріледі. Ол – массаж, ат үстінде отырған адамның барлық бұлшықеті жұмыс жасайды. Қазіргі таңда дәрігерлер көптеген жүйке ауруларына да қатысты ем ретінде атқа мінуді қолданып келеді. Сонымен қатар атқа міну баланың денесінің шымыр боп өсуіне, әрі бойына батырлық рухын сіңіруде де өзіндік орны бар.

Физикалық дамуы: Ойын барысында балалардың қол бұлшықеттері мен аяқ кимылдары, координациясы дамиды.

Ақыл-ой дамуы: Логикалық ойлау, ептілік пен тапқырлық аса маңызды.

Әлеуметтік дағдылар: Балалар командалық жұмысқа үйренеді, бір-бірімен қатынас орнату дағдылары дамиды.

Ұлттық дәстүрді сақтау: Қазақтың ұлттық құндылықтарын, мәдениетін балаларға үйретеді.

Қорытынды: Атқа міну мәдениеті — ұлттық мәдениеттің бір бөлшегі, балалардың дамуына оң ықпал ететін маңызды құрал. Балабақшада осы мәдениет арқылы балаларға осы ойындарды пайдалану тек физикалық тұрғыдан ғана емес, сондай-ақ ұжымда бірлесіп жұмыс жасау, кішіпейілділік пен құрмет пен ізеттілікке үйретеді. Ұлы даланың жеті қыры - Атқа міну мәдениеті мәдениеттің бір бөлшегі, балалардың дамуына оң ықпал ететін маңызды құрал. Балабақшада осы жылқы малының пайдасы арқылы орындалатын элементтер мен шыңдалады, балалар тек физикалық тұрғыдан ғана емес, сондай-ақ рухани және интеллектуалды тұрғыдан да дамиды. Атқа міну мәдениеті балалардың ұлттық сана-сезімін оятып, оларды өз мәдениетімен, ерекшелігімен таныстыруға мүмкіндік береді. Сондықтан, ат спортын, яғни көненің көзін жаңғырту балабақша бағдарламасына енгізу — ұлттық құндылықтарды сақтап, балалардың жан-жақты дамуына бағытталған тиімді шара болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ғаламтор көзінен, Бекен Қайратұлы, «Атқа міну» ойыны, «Аттың міну әдіс-тәсілдері түрлері»;
2. Ғаламтор көзінен, А.Ш. Балапанова, «Мектеп жасына дейінгі балаларды; халық ойындары арқылы ұлттық мәдениет көздеріне тарту» презентациясы, 2015 жыл;
3. Құрманбаева С.К. «Ұлттық ойындардың бүгіні мен келешегі», «Алматы» 2004 жыл, 209 б.;
4. «Қазақтың ұлттық ойындары» кітабы авторы: Базарбек Төтенаев. Алматы «Қайнар» баспасы 1994 ж.
5. Куланова К.К., Марчибаева У.С., Махашева З.У., Уалиева А.К. Оқу құралы, Астана 2021ж.

ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Медиева Жанар Рысбековна,

Астана қаласының №76 «Әдемі» балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы

Аннотация. Аталмыш мақалада мектепке дейінгі балалардың жеке тұлға болып қалыптастырудағы ұлттық ойындардың маңызы қарастырылады. Ойын дегеніміз не, ойынды дамытудың қандай әдістері бар, жеке тұлға қалыптастырудағы қазақ халқының ұлттық ойындарының пайдасы жөнінде сөз қозғалады. Мәдени мұраның бөлігі ретінде ұлттық ойындар когнитивті қабілеттердің дамуына, соның ішінде тұрақты және таңдамалы зейінге оң әсер етеді. Ұлттық дәстүрлерге негізделген ойын әрекеті байқампаздықты, қойылған міндеттерге шоғырлану және өзгерістерге тез жауап беру қабілетін дамытуға ықпал етеді. Ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекетте немесе тыс жұмыстарда, басқа да сауықтыру шараларда қолдануды қоса алғанда, білім беру процесінде ұлттық ойындарды практикалық қолдануға ерекше назар аудару керек.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, ойын, танымдық қабілеттер, білім беру процесі, тәрбие, ұлттық құндылықтар.

Тақырыптың өзектілігі: ХХІ ғасыр білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой - өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр. Тәрбие мен білімнің алғашқы дәні - мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамыту тұжырымдамасында «Білім берудің мақсаты - жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алған терең білімнің, кәсіби дағдыларының негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті, дені сау жеке тұлғаны қалыптастыру» делінген.

Жеке тұлғаның ең маңызды белгілері

Тақырыптың мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балаларды жеке тұлға болып қалыптастырудағы ұлттық ойындардың маңыздылығын қарастыру.

Күтілетін нәтиже: Қазақ халқы ежелден бала тәрбиесіне аса зор мән беріп, олардың жауынгерлік рухта ержетуін ұқыптылықпен қадағалаған. Оларды аяғын басып жүре бастаған кезінен бастап ұлттық ойындарға икемдеп баланың епті, шымыр болып өсуіне тәрбиелейді. Ұлттық ойындар балаларды тапқырлыққа, турашылдыққа, шымырлыққа, балалардың туған жерге, Отанға деген сүйіспеншілігін арттырады. Кез-келген елдің баласы ойынмен ержетеді. Бірақ әр халықтың бала болашағына көңіл бөлуі әрқилы. Осы тұрғыдан алғанда қазақ елі өзге халықтардан оқ бойы озып тұр деуге толықтай негіз бар. Баланың байсалды да байыпты болып қалыптасуы - ұлттық ойындардың тамырынан нәр алуында жатыр. Ұлттық ойындар бала тәрбиесінде негізгі екі жауапты рөл атқарады: біріншіден, жаттығулар жасап, ұлт ойындарын ойнаған кезде дене дамуы жақсарса, екіншіден, ұлт ойындарының мазмұнын, ойлау тәртібін түсіндірген кезде ұлттық әдет-ғұрпымыздан, өткен өмірімізден хабар алады. Егер балабақшада жұмыс стилі ұлттық дәстүр, салт-санаға бағытталған болса, мысалы, барлық топ бөлмелері, залдар қабырғаларындағы тұскиіз, ою, сырмақ, домбыра, қамшы, ер сияқты заттардың өзі күнделікті баланың көз алдында болғандықтан осы бұйымдарға көздері қанық болып өседі. Ойын – мектеп жасына дейінгі балалар іс-әрекеттерінің негізгі түрі. Ойын – баланың, бүкіл балалар коллективінің дамуында басты роль атқарады. Ол жай ғана дамытып қоймайды, сонымен қоса жеке тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.

Ойын - дене қозғалысы, шыныққан денесінің шеберлігі, көңіл көтеру, дем алу, бас қосып бірлесіп әдет-ғұрыпты жалғастыруға үндесу. Бала ойын арқылы ойланады, эмоциялық әсері ұшқындайды, белсенділігі артады, ерік қасиеті, қиял елестері дамиды. Мұның бәрі баланың шығарымпаздық қабілеті мен дарынын ұштайды.

Ойынға шартты түрде мақсаттар қойылады. Сол мақсатқа жету жолындағы іс-әрекет бала үшін қызықты. Қызыққан сайын бала ойынға ерекше мән береді. Ойын арқылы қалыптасқан балалық шақтың түйсігі мен әсері адамның көңіліне өмірбақи өшпестей із қалдырады. Ұлтымызды ұлықтайтын тұрмыс-салтының өзі - дене тәрбиесіне негізделген. Бала ойын арқылы қуаныш, реніш сезімдер әлеміне сүңги отырып, келешекте алға қойған арман-қиялдарын өмірде жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

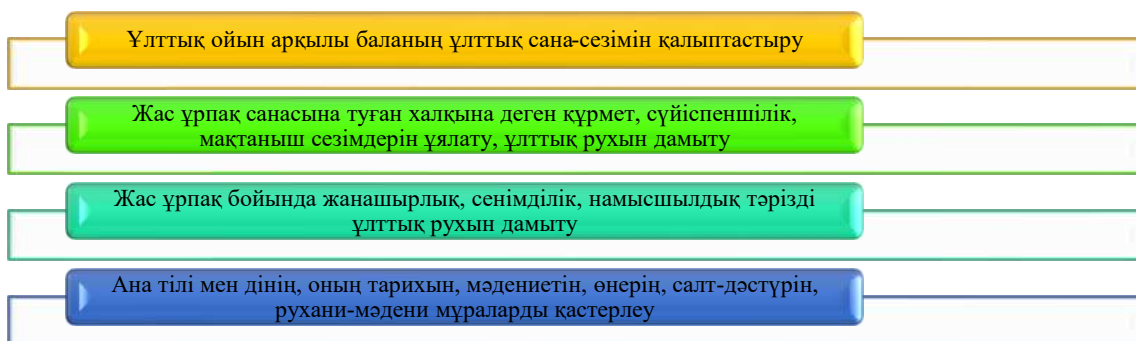

Баланы жастайынан шынықтыру, моральдық-рухани нығайту, темірдей тәртіпке үйрету, ерік-жігерді дамытуға тәрбиелейді.

Ұлттық ойындар – халық мәдениетінің бастау алар қайнар көзі. Ұлттық ойындары негізінде халық түрлі-түрлі жаттығулар жасау жолымен дене шынықтыру ісінің негізін салды. Бертін келе шынайы спорт ойындарының шығуына түрткі болды. Балалар тек ойнап қана қоймайды, сонымен бірге ойлайды, аңғарады, көп нәрсені білуге, зерттеуге талпынады. Яғни, қазіргі заман ағымына қарай белсене қатысады. Ұлттық ойындары балаларға тәрбиелік мәнімен, дене бітімінің әсем де сымбатты болып бітуге пайдасы зор.

Сол себептен жас ұрпақты тәрбиелеуде басты ұстанар бағытымыз – ұлттық құндылықтар болуы қажет. Соның ішінде мектеп жасына дейінгі балалардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіре отырып тәрбиелеуде ұлттық ойындардың маңызы зор.

Ұлттық ойындарымыз арқылы ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеудегі басты міндеттеріміз:

Ұлттық ойын баланың дамып жетілуіне, адамгершілік қасиеттерінің артуына, психикасына да тигізетін әсері мол. Ұлттық ойындар арқылы өз халқының тарихын, жерін, даму сатысын, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін айқындап көруге болады. Балаларға ұлттық ойындарды үйрету арқылы әділдікке, достыққа, сыйластыққа, кішіпейілділікке тәрбиелей отырып, адамгершілік қасиеттерін қалыптастырамыз. Қазақтың ұлттық ойындар тәртібін бұлжытпай орындауы баланың ойын барысында тәртіп сақтауы баланы осы кезден бастап тәртіпке, әділдікке, жинақылыққа баулиды, адал, қайырымды, өжет болуға тәрбиелейді.

Ұрпақ тәрбиесі жайындағы озық ұлттық мұраны бүгінгі тәлім-тәрбие жұмысына пайдалана отырып, атадан-балаға жалғасып келе жатқан әдет-ғұрпымызды, салт-дәстүрімізді, тілімізді, дінімізді қадірлеуді балаға сәби кезінен қалыптастырған жөн.

Ұлттық ойынның тәрбиелік мәні бала өз халқының ұлттық мәдениетімен танысып, заттардың пішінін, көлемін, қасиеттерін байқауға, қоршаған ортаға еркін араласуына көмектесетіндігінде.

Ең басты міндет - ұлттық ойынның өзіндік құндылығын жоғалтпай, ойынның мазмұнын ұйымдастыруға жағдай жасау, тәрбиеге де, ой-санаға да лайықты етіп пайдалана білу. Ел арасында көп тараған ойын түрлерін баланың жас ерекшелігіне сай саралап, рухани талап-тілектеріне сәйкес бағыттауымыз керек. Ойынның шартының күрделілігін жеңілдету, оны баланың ұғымына жақындату және оның мазмұнын ұғындырудағы балалардың ойлау қабілетін дамыту мақсатын көздеу. Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінің міндеті - қимылдың белгілі бір кешенін жасап үйрену болып табылады.

Қазақтың ұлттық ойындары анға, малға байланысты алуан түрлі заттармен ойналатын, зеректікке, ептілік пен икемділікке, батылдыққа баулитын ойындар деп бірнеше түрге бөлінеді.

Ұлттық ойынды ойнату мен үйретудің міндеттері:

қажетті дене қозғалыс дағдыларын, танымдық-қозғалыс белсенділігін арттыру;
қалыптастыратын дене жаттығуларының негізгі түрлерімен балаларды таныстыру;
денсаулықты нығайтуға бағытталған қозғалыс әрекеттерімен дене жаттығуларының негізгі түрлерін балаларға меңгерту; қызығушылығын қалыптастырып дамыту.

Мектепке дейінгі мекемеде ұлттық ойындарды қолданудың әдіс-тәсілі болады:

Ұлттық ойындарды оқыту мен тәрбие құралына айналдыру үшін бір қатар әдістемелік талаптардың қатаң сақталуы тиіс:

- жаттықтырушы ұлттық ойындардың дидактикалық мәнін жете түсіну;
- дидактикалық мақсатта қолданылатын ұлттық ойындарды балалардың жас ерекшеліктері және қызығушылығына байланысты іріктей білу;
- ойын ережесін өзі жете біліп, балаларға да түсінікті етіп жеткізе білу;
- барлық ойындардың негізгі мақсатын анықтап алу;
- ойын барысында ережені сақтауды қатаң түрде қадағалау;
- ойын барысында ережені сақтауды алдын-ала даярлау;
- қажет болған жағдайда өз қолымен даярлау немесе басқа құралдармен алмастыру.
- ұлттық ойындарды мектеп жасына дейінгі дене тәрбиесіне енгізудегі бағыттар:
- ағартушылық-ұлттық тәрбиеге насихаттау, үйрету;
- тәрбиелік-имандылыққа, әдептілікке баулу;

Бақылау - дене тәрбиесінде ұлттық ойындардың қажеттілігіне әсер ету, қолдау көрсету.

Дене тәрбиесінің ұйымдастырылған іс-әрекетіндегі ұлттық ойындарды жалпы тәрбиешілер де өзі ұйымдастырған іс-әрекетінде ұлттық ойынмен сабақтастырып түсіндірсе, баланың пән тақырыптарын тез, жылдам меңгеруіне ықпал етеді.

- ✓ Балабақшада ұлттық ойындардың қолдану жүйелері;
- ✓ Таңертеңгілік-гигиеналық жаттығуда;
- ✓ Сергіту сәттерінде;
- ✓ Ұйымдастырылған іс-әрекетінде;
- ✓ Таза ауаға серуенге шыққанда;

Жеке тұлға қалыптастырудағы ұлттық ойындардың маңызы:

- ✓ ақыл-ойды, тілді ұстартады, сөздік қорды байытады;
- ✓ ерік және мінез қасиеттерін бекітеді, адамгершілік сапаны жетілдіреді;

- ✓ ұжымдық сезім әрекеттері өсе түседі;
- ✓ өнерді, көркемдікті түсіндіру құралына айналып, эстетикалық тәрбие береді;
- ✓ еңбек тәрбиесін беру мақсаттарын шешуге мүмкіндік береді;
- ✓ дене күшінің жетілуіне көмектеседі.

Ер балаларға арналған ұлттық ойындар баланың күшін дамытып, жігерін, денесін ширатып, бұлшық еттерін нығайтып, төзімділікке, батылдыққа баулиды.

Қыз балаларға арналған ұлттық ойындар дененің икемділігін дамытып, биязылығы мен нәзіктігін үйлестіріп, тапқырлық пен табандылыққа баулиды.

Ұлттық ойын – салауатты өмір салтын мұрат тұтқан арманшыл, елі мен жерінің қамын ойлайтын, ұлтқа тән барлық қасиетті қадір тұтатын, дара тұлға – жаңа адамды тәрбиелеп шығарудың құралы.

Ұлттық мұраның бай қазынасының бірі – халықтың ұлттық ойындары - көп салалы, көп қырлы құбылыс, ол тек ойындық сала емес, мәні жағынан да балабақша тәрбиеленушілерінің рухани өресі кең өсіп – жетілуіне, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелейтін негізгі құралдардың бірі. Ұлы педагог В.Сухомлинский «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» дейді, демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы байи түспек. Ұлтымыздың асыл қазынасы болған ұлттық ойындарымызды жоғалтып алмай, ұрпақтан - ұрпаққа жетуін насихаттау, халқымыздың, баршамыздың міндетіміз деп білейік!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Сен білесің бе?» энциклопедиясы/Қ.Ж.Райымбеков; Қ.Т.Байғабылов Алматы - Аруна 2011 жыл
2. «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісіне пайдалану» Е.Сағындыков Алматы 1993жыл
3. «Қазақ ұлттық спорт ойыны түрлері» Ш.Балғымбаев Алматы 1985жыл
4. «Бала тәрбиесі» журналы 2014ж
5. «Мектепке дейінгі тәрбие» Республикалық ғылыми-әдістемелік педагогикалық журнал
6. «Бала мен балабақша» журналы 2016 ж
7. «Зерек бала», «Алғашқы қадам» бағдарламалары

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР

Ж.С. Есенгулова,

Астана қаласы, №25 «Таңшолпан» балабақшасының спорт нұсқаушысы

Аннотация: Ерте заманнан бүгінгі күнге дейін дене тәрбиесі тәрбие жүйесіндегі адамның денсаулығын нығайтып, күш-жігерін арттыруға бағытталған маңызды сала екені

белгілі. Бала денсаулығын нығайту, оның организмнің толықанды дамуы бүгінгі күннің кезек күттірмес мәселесі екені де белгілі. Сондықтан балалардың дене дамуы жағдайына ерекше назар аударып, қимылдық-танымдық белсенділіктерін ояту мақсатында қимыл-қозғалыс әрекеттерді орындай білу дағдыларын қалыптастыру қажет. Баланың мектепке жақсы дайындығының бірі баланың денсаулығы, оның жұмысқа қабілеттілігі, яғни, бала мектепте ойдағыдай оқу үшін оның тек ақыл-ой, өнегелі еркін дайындығы ғана емес, сондай-ақ дене дайындығы да қажет. Денсаулығы ойдағыдай болмаса оның жұмыс қабілеттілігі төмен болады, ол өз ретінде баланың жан-жақты дамуына кедергі жасайды, оның қызығушылығы, төзімділігі, белсенділігі, қабылдау қабілеті басқа құрбы-құрдастарымен салыстырғанда төмен болады. Бұл жағдайлар биологиялық, әлеуметтік, гигиеналық және басқа факторлармен байланысты болғандықтан, әр баланың жеке басының даму ерекшелігін ескеру негізінде, оның өмірге қуанышын, сергектігін, өз күшіне сенімділігін арттыру, психологиялық тұрақтылығы мен ақыл-ой парасатының дамуына жан-жақты жағдай жасаудың жолы – дене тәрбиесі сабағына қазақтың ұлттық ойындарын көбірек кіріктіру. Осы мәселені ескере отырып, жобаның тақырыбын «Мектепке дейінгі ұйымдардағы ұлттық ойындар» деп атауға негіз болды.

Түйін сөздер: қлттық ойындар, балабақша, тәрбие, дәстүр, балалардың дамуы, мәдениет, ұжымдық жұмыс, рухани тәрбие.

Зерттеудің өзектілігі: Халық ұрпақтан-ұрпаққа өзінің қоғамдық әлеуметтік тәжірибелері мен рухани байлығын қалдыра отырып, сол арқылы қоғамның материалдық және рухани мәдениетінің тарихын да жасайды. Мұндай сабақтастық және ұрпақтың өзіне дейінгі адамзат жасаған игіліктерден өзіне қажеттісін іріктеп алып, ұлттық тәрбиеміздің қайнар бұлағының тереңіне бойлап, сол бұлақтан бойға қуат алу жаңа уақыт талабына сай тарихи құндылықтарды жан-жақты байыта түсуіне мүмкіндік береді. Халық үшін тәрбие – тұтас дүние. Оның мақсаты: адам тәрбиелеу. Балаларға ұлтымыздың әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін оның сәбилік шағынан бойына сіңіріп, ойына ұялату, сол арқылы ізгілікке тәрбиелеу қай күннің болмасын басты өзекті мәселесі.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні: Педагогика ғылымында дене тәрбиесінің халықтық түрліше құралдарын қолдану проблемаларына арналған ғылыми-практикалық тұрғыдан негізделген ұлттық, халықтық ойындарды пайдалану арқасында білім берудің қазіргі жүйесінде оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыру мүмкін екендігін көрсетеді. Халқымыз материалдық мұраларға қоса мәдени қазыналарға да бай. Солардың қай-қайсысы да адамға, соның игілігіне қызмет етуге бағытталған. Сондай қомақты дүниелер қатарында ұлттық ойындар да жатады. Бала өзін қоршаған дүние туралы алғашқы түсінікті ойын үстінде алады, ол дүние сырларын түйсініп аңғарады, тәжірибе жинақтайды.

Ұлттық ойындар - ата-бабамыздан бізге жеткен өткен мен бүгінгіні байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны үйренудің, күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы мол. Ойын үстінде бала еш нәрсеге тәуелсіз, өзін еркін ұстайды. Ал еркіндік дегеніміз - барлық дамудың баспалдағы. Тәрбиенің баға жетпес құралы ретінде ойынның айтарлықтай алатын ролі бар. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятып, бүкіл өміріне ұштаса береді.

Ойын дегеніміз - тынысы кең, алысқа меңзейтін, ойдан-ойға жетелейтін, адамға қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе, ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы. «Бала

ойынмен өседі», - деп халық бекер айтпаған. Ұлттық ойындарды күнделікті іс жүзінде пайдаланудың маңызы зор. Өйткені ойындарда түрліше қозғалыстар бар екендігін, өсіп келе жатқан ағзаға жағымды әсер ететін барлық ет топтарының жұмысқа қосылатындығын көрсетеді.

Ұлттық мәдениетті насихаттау: Әр халықтың өз ұрпағын өмірге әзірлеуде, баулып тәрбиелеуде, өзіне ғана тән ерекшеліктері болады. Ол ерекшеліктері ең алдымен сол халықтың әдет-ғұрыпы, салт-санасы, тұрмысы мен дәстүрлеріне байланысты қалыптасады. Ал, сол ұлттық ерекшеліктерді көрсететін әдет-ғұрып пен салт-сана, дәстүрлер сайып келгенде, сол ұлттың географиялық орнына, соған байланысты қалыптасқан шаруашылық, экономикалық, тұрмыс жағдайларына байланысты бір емес, әлде бірнеше ғасырлар бойы кайталанып сыннан өтіп, сандаған ұрпақтың тәрбие құралы ретінде өмір қажетін өтеуге негізделген сол халықтың өзіне тән асыл қазынасы болып табылады.

Осы ұғымдардың жиынтығы халықтың жан дүниесін құрап, оның психологиялық ерекшеліктерін, өзіне тән ойлау жүйелерін анықтап, өзіндік ерекшеліктерін белгілейді. Сондықтан осы ұғымдарды өз бойына жинақтаған барлық тәрбие құралдарын, біз бүгінде халық педагогикасы деп атап жүрміз. Халық педагогикасының бір саласы - ұлттық ойындар. Ұлттық ойындар әр халықтың өзіне тән ерекшеліктерін айнытпай дәл көрсете білетін өте құнды мәдени мұраларының бірі. Әр халықтың өзіне тән тұрмыс - тіршілігіне байланысты шаруашылық - экономикалық ерекшеліктері ұлттық ойынның негізгі мазмұнын құрайды. Қазақ халқының ұлттық ойындарының өзіне тән бір ерекшелігі сол, ол тек көңіл аулап, қызық қуып, уақыт өткізу үшін ғана емес, белгілі бір білімділік, дидактикалық мақсаттарға арналып жасалғандай.

Себебі шаруашылық - экономикалық жағдайына байланысты бүгінгідей бүкіл елге жалпақ жайылған мектебі болмаған кезде, өз ұрпағына қоршаған ортаның сыр-сипатын, өмір тіршілігінің жай-күйін білдіретін, өмірге келген жас сәбиді күнбе-күнгі өмірмен тікелей араластырып, байланыстыратын жас организмнің қимыл-қозғалысы ғана емес, оның тілі мен дінінің, ақыл-ойы мен дүние танымының, адамгершілік, инабаттылық түсінігін қалыптастыратын өнер атты асыл қазынаға бастап апаратын, бірден-бір тура жолы осы ұлттық ойындар деп атау артық емес. Оның да өзіндік мәнісі бар.

Өйткені аға ұрпақ өкілдері өздері өмір сүрген дәуірдің тәжірибесін жинақтаудың нәтижесінде туып қалыптасқан тәрбие құралдары арқылы, келешек ұрпаққа өз өмір тәжірибесін жинақтап қалдыруға тырысады. Сондықтан болар қазақ халқының ұлттық ойындары нақты тәжірибелік, білімділік, тәрбиелік негізде құрылып, халық өмірімен тығыз байланысып, ұштасып келеді. Олай дейтініміз ұланғайыр қазақ даласында, ешқандай техникалық қатынас құралы болмай тұрған кездің өзінде, қазақ халқының тіл тұтастығын сақтауға бірден-бір себеп болған ауыз әдебиет туындылары десек, соны әр адамға жеткізіп, ауыздан-ауызға айтқызып отыруда негізгі қызмет атқарған да ұлттық ойындар мен ойын-сауығы, салт-дәстүрлері болды деп айта аламыз.

Олай болатын себебі қазақ халқының бірде-бір ұлттық ойыны ән-күйсіз, өнер жарысынсыз өтпейді. Сондықтан әрбір ойынның бойында өнерге, білімге, білуге деген құштарлық отын жағар дидактика адамды өмірге шыңдап шығарар педагогикалық-психологиялық негіз бар. Осы тұрғыдан алып қарайтын болсақ, қазақ халқының ұлттық

ойындары негізінен үш саладан тұрады. Атап айтқанда: ойын-сауық ойындары, оймен келетін ойындар, дене тәрбиесі мен спорттық ойындар. Бұл үш саладағы ойындардың бәрі де негізінен жас ұрпаққа өзін қоршаған өмірден қажетті білім, тәжірибе жинақтауға негізделген. Олардың әрқайсысының өзіндік мүмкіншіліктері бар.

Кейбір ойындар сабақтың барысында бірден дидактикалық материал ретінде қолданылуға мүмкіншілік берсе, ал кейбіреулерінің тек негізгі идеялары мен оны жеткізу формаларын балалардың ұғымын жеделдетуге лайықтап іс-әрекеттің тиімділігін арттыру құралына айналдырамыз. Ойын дегеніміз жаттығу, ол арқылы бала өмірге әзірленеді. Балабақша табалдырығын алғаш аттап отырған балалардың дене тәрбиесіне қызыға қатысуына жету үшін ұлттық ойындарды тәрбие құралы деп қарауға болады. Балаларды бақшада ойналатын ұлттық ойындарын іріктеп, балалардың жас ерекшелігіне байланысты ойнауды ұсынған дұрыс. Дене тәрбиесі сабағында халық ойындарын пайдалану жас өспірімдердің тек дене тәрбиесіне ғана әсерін тигізіп қоймай, олардың жан-жақты дамуына, сана-сезімінің өсіп жетілуіне, оқу үлгеріміне де айтарлықтай әсер тигізеді.

Оқу-тәрбие кездерінде бір-бірімен ұштасатын дәнекерлердің бірі- ұлттық ойындар. Сабақтан тыс уақытта өтілетін, жүргізілетін тәрбие жұмыстарына көп көңіл бөлінбейінше жақсы нәтиже бермейді. Ұлттық ойындарды оқушылар жиындарда, үзіліс арасында, сыныптан тыс, бос уақыттарында пайдалану үшін белсенді, қабілетті оқушылардың жетекшілік рөлін пайдаланған жөн. Ұлттық ойын барысында бала тынығады, өмір танымын кеңейтеді, бірлеседі, ұйымшылдыққа үйренеді. Төзімділік, шыдамдылық пен ұстамдылық, өзін-өзі тежеу сияқты қасиеттердің қажеттігін алғаш сезіну осы ұлттық ойындардан басталады.

Мысалы, дене шынықтыру сабақтарында балалармен ойнауға мынадай қазақтың ұлттық ойындарын ұсынуға болады. «Айгөлек», «Арқан тарту», «Белбеу тастау», «Қойыңа қасқыр шапты», «Жаяу көкпар», «Жалау алу», «Сақина жинау», «Күзетшілер» т.б. Ойындарды өткізу арқылы педагог балаларды қазақ халқының дәстүрі мен әдет ғұрпын жоғалтпай, оны ары қарай дамытуға, өз ұлтына деген сүйіспеншілікке жастайынан баулып, оны құрметтеуге тәрбиелейді. Қазақтың ұлттық ойындарын бақшада үзбей өткізу балалардың қозғалыс белсенділігін арттырады, денсаулығын нығайтып, денесінің шынығу деңгейін көтереді, баланың бойында ұйымдастырушылық, белсенділік, ойлау, тапқырлық, шыдамдылық қасиеттерін қалыптастырады.

«Ойын дегеніміз жаттығу, ол арқылы бала өмірге әзірленеді», - деген П.Ф. Лесгафтың пікіріне көңіл бөле отырып, балада ұлттық ойындар арқылы адамгершілік қасиеттерінің қалыптасатынын байқадық. Ойын арқылы баланың бойына түрлі адамгершілік қасиеттермен қатар білімге, өнерге деген құштарлығын оятып, сабаққа деген ынтасын қалыптастыруға, ойын элементтерін пайдалану арқылы оқу процесін жандандырып, сабаққа деген белсенділігін көтеріп, сүйіспеншілігін арттырумен бірге логикалық жүйелі ойлауды қамтамасыз етеді.

Сондай-ақ, ұлттық ойындарды әртүрлі пән сабақтарында дидактикалық құрал ретінде пайдалану, балалардың еркін сөйлеуін, тіл байлығын жетілдіре түсуді, халықтың еркін сөйлеу әдісі мен логикалық ой жүйелерін дамыту тәсілдерінің ерекшеліктерін, тапқырлық пен дәлділікті тез ойлап, дәл шешу мен сөзді дәл өз мағынасында қолдануды бағдарлай білу қасиеттерін жетілдіре беру болып табылады. «Бала сөзбен де ойнайды.

Осы сөзбен ойнағанда, өз ана тілінің нәзік қасиеттерін үйренеді, тілдің музыкасын ұғынады», - деген А.М. Горькийдің ойларын біз өз тәжірибемізде сынап, күнбе-күн жұмысымызда балалар қауымымен араласып, олардың ойын үстіндегі тіл өнерін меңгеру белсенділігіне байланысты өте дұрыс және орынды айтылған пікір екеніне көзіміз әбден жетті. Ұлттық ойындары мен элементтерін сабақ барысында деректерден дерексізге, жеңілден ауырға, күрделіден қарапайымға, жақыннан алысқа деген принциптердің негізі балаларға әсерлі болып, олардың білуге деген құмарлығын оятып, балалардың қызығушылығын арттыраы сөзсіз.

Зерттеу нәтижелері: «Дені сау адам - табиғаттың ең қымбат жемісі», - деп тегін айтылмаса керек. Денсаулық мықты болу үшін түрлі әдістерді қолдануды, жақсы көңіл-күй қалыптастыруды, күнделікті тұрмыс қиындықтарын жеңуді және белсенді өмір сүру жағдайларын білу қажет. Денсаулық - салауатты өмір кепілі. Осы салауатты өмір кепілін, оның қыр-сырын білу басты міндет. Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мақсат-міндеттердің ең бастысы-өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салиқалы, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ал салауатты өмір сүру дегеніміз-әлеуметтік тұрмысты жақсарту, бос уақытты тиімді пайдалану, денсаулықты сақтау және нығайту, сапалы тамақтану, зиянды әрекеттерден аулақ болу.

Ерте заманнан бүгінгі күнге дейін дене тәрбиесі - тәрбие жүйесіндегі адамның денсаулығын нығайтып, күш-жігерін арттыруға бағытталған маңызды сала екені белгілі. Бала денсаулығын нығайту, оның организмінің толықанды дамуы бүгінгі күннің кезек күттірмес мәселесі екені де белгілі. Сондықтан өзім спорт нұсқаушысы болғандықтан балалардың дене дамуы жағдайына ерекше назар аударып, қимылдық-танымдық белсенділіктерін ояту мақсатында, қимыл-қозғалыс әрекеттерді орындай білу дағдыларын қалыптастыру қажет екендігін бала бойына кішкентайынан сіңіруді көздедім.

Әр баланың жеке басының даму ерекшелігін ескеру негізінде, оның өмірге қуанышын, сергектігін, өз күшіне сенімділігін арттыру, психологиялық тұрақтылығы мен ақыл-ой парасатының дамуына жан-жақты жағдай жасаудың жолы – дене тәрбиесі сабағына қимылды ойындарды көбірек кіріктіру. Ойын арқылы баланың бойына түрлі адамгершілік қасиеттермен қатар білімге, өнерге деген құштарлығын оятып, сабаққа деген ынтасын қалыптасады. Қимыл-қозғалыс белсенділіктері артып, денсаулығы нығая түседі. Елдің айнасы-жастар. Егемендікті сақтайтын да, қорғайтын да болашақ ұрпақ.

Тәуелсіз Қазақстанның кемел келешегі шыныққан, денсаулығы мықты, салауатты өмір салтын ұстанған патриоттық сезімі бар ұрпаққа байланысты. Кез-келген мемлекеттің басты байлығы-адам және оның денсаулығы. Денсаулығы мықты, шымыр да шыныққан, бәсекеге қабілетті ұрпақтың алатын асуы биік болатындығын уақыттың өзі дәлелдеп отыр. Денсаулық тек жеке бастың ғана емес, ұлтымыздың да ұлы игілігі. Біздің бақытымыздың оннан тоғызы тікелей деніміздің саулығында. Әр адам салауатты өмір салтын ұстанып, өз денсаулығына сақтықпен қараса ғана жарқын өмірге жол ашылады. Демек өміріміз бен нұрлы болашағымыз өзіміздің қолымызда екенін ұмытпайық! Жас ұрпақ дені сау, жан-жақты дамыған, білімді болса ғана болашағымыз жарқын болмақ!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ахметова. С (2004) Қазақ халқының ұлттық ойындары Алматы: Мектеп

2. Жүсіпова. Қ (2010) Балабақшадағы ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні. Алматы: Білім
3. Құдиярова А (2012) Қазақ балалар ойындарының тарихы мен тәрбиелік мәні. 4. Астана: Қазақ университеті
4. Сағындықова. Н (2015) Қазақ халқының ұлттық ойындары. Мәдени және тәрбиелік маңызы Алматы: Қазақ педагогикалық кітапханасы т.б

ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ОРТАҚ ОЙЫН – МАНГАЛА

Ахмадеева Мақпал Исламқызы,

*Астана қаласы, № 36 «Балапан» балабақшасының
дене тәрбиесі пәнінің нұсқаушысы*

«Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?»

Абай Құнанбайұлы

Аннотация: Бұл мақалада Түркі халқына ортақ зияткерлік және стратегиялық мангала ұлттық ойынының ережесі, ойынның баланың дамуына пайдасы турасында. Ұлттық ойынды ойнап, бойына сіңіріп өскен өскелең ұрпақ қалтқысыз ұлтқа қызмет етіп, ұлттық құндылықтарға құрмет көрсетіп, еліміздің болашақ патриот азаматы болып өсері сөзсіз.

Кілт сөздер: Мангала. Ұлттық ойын. Бала тәрбиесі.

Ойын – дегеніміз баланың ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра, еліктіре отырып, ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін қиялына қанат бітіретін ғажайып нәрсе. Қай халықтың болмасын оның ұлттық ойындары белгілі бір мақсатқа негізделіп, жасалады. Яғни сол халықтың тұрмыс-салты, әдет-ғұрпы, наным-сенімімен етене жақын дамыған мәдени мұра. Әлеуметтік психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттерге негізделіп отырып, сол ұлттың мінез құлқын, өмір сүру салты мен жас ерекшелігі ескеріле отырып, жасалып, іске асырылады. Бүгінде жас талғамай ойнай алатын, ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұралары тізіміне енгізілген өте ежелден келе жатқан Түркі халықтарға ортақ зияткерлік ойынның бір түрі Мангала зияткерлік ойыны туралы ой қозғаймыз.

Мангала – түркі халықтарының Орта Азия елдерерінде және соның ішінде Қазақ жерінде өте ерте заманнан келе жатқан зияткерлік, дәстүрлі логикалық ойыны. Ол негізінен көшпелі халықтар арасында өте ерте заманда танымал болған және кейде «құмалақ» немесе «тас» ойыны деп те атаған. Мангала ойынының дәл қай жерде пайда болғаны белгісіз, бірақ оның тарихы өте терең.

Сурет 1. Қазақстанда орналасқан мангала жартасы (М.Д. 3000-1200) 2-Сурет. Мангала жартасы Абиссиниядан табылды * Профессор Доктор Абдулахап Қара мұрағатынан үзінді (www. academia.edu.tr). [2,984]

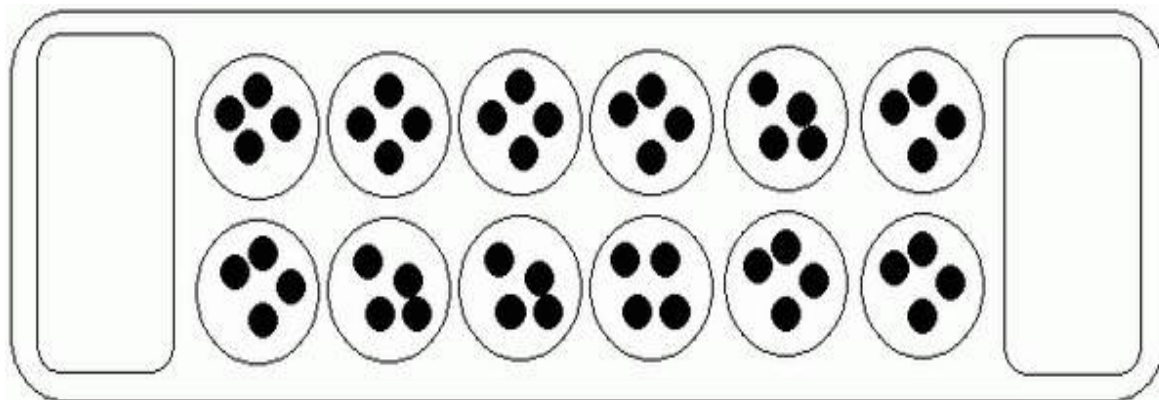
Шындығында әрбір ұлттың ойындардың бойында әлеуметтік – педагогикалық негіз бар. Өйткені ұлттық ойындардың әуел бастағы қызметі баланы алдандырып қою ғана емес, қайта оны сан қырлы өмірге әзірлеу, оның сырларымен жақын таныстыру, табыстыру, ұштастыру болып табылады. Ғалымдар пікіріне сүйенсек, алғашқы қауымдық құрылыстан бастау алған ұлттық ойындар қазақ жерінде ең алғашқы хандықтардың пайда болуымен бірге өзінің даму сатысының шарықтау шегіне жеткен. Оған дәлел Қазақстанда орналасқа Мангала жартасының табылғандығы.

Осындай тың деректерге қарап, ата-бабамыздың ежелден ақ, өзге халықтар секілді ертеден қалыптасқан, атадан – балаға мұра болып жалғасып келе жатқан ұлттық логикалық, зияткерлік ойындар түрлері бар екендігін аңғарамыз. Ата-бабамыздың халықтың тұрмыс-тіршілігімен біте қайнасып, ойының ұшқырлығын, қиялының кендігін, логикасын мықтылығын көрсететін ұлттық ойындардың бірі – қазақтың байырғы қара есептерге негізделген осындай жас талғамайтын ойындар ойнауы дәлел. [3,316].

Мангала ойыны:

Мангала ойыны негізінде екі адам арасында ойналатын ойын. Аталған маңғала ойын тақтасында екі қатарда орналасқан алты бірдей шұңқырша болады.

48 таспен ойналатын маңғала ойынында, ойыншылардың тастарды жинайтын үлкен жинақтаушы сақтау шұңқыршалары болады. Ойыншылар барлық 48 тасты, төрт-төрттен 12 шұңқыршаның әрқайсысына таратып, жинақтау шұңқыршаларын бос қалдырады.

Сурет 2. Мангала ойынының тақтасы.

Ойыншылар өз қоймасында мүмкіндігінше көп тас жинауға тырысады. Кім көп тас жинаса, сол жеңіске жетеді. Команда екі ер, екі әйел адамнан тұрады.

Мангала ойынының тур саны – 7, әр ойыншыға 20 минут уақыттан беріледі. Яғни ойнап отырған екі тараптағы екі ойыншының стратегиялық ойлау қабілеті жоғары, жылдам әрі тез, дұрыс шешім қабылдай алуға бейімдейтін ойынды әрбір жаста ойнауға болады. Яғни бұл ойынды ойнаушы баланың алыстан ойлау деңгейі артып, логикалық дамуы ұшталады.

Мангала ойынын ойнау ережесі:

Ойынның басталуы:

Ойын тақтасында әрбір шұңқырда бастапқы 3 немесе 4 құмалақ немесе тас болады (бұл сандар әр түрлі болуы мүмкін, бірақ ең жиі кездесетін бастапқы сан 4 тас).

Ойынның барысы:

- Әр ойыншы кезекпен өзінің тастарын алып, оларды қарсыласының шұңқырларына таратады.

- Әр шұңқырда тастарды тарату кезінде белгілі бір ережелер сақталады. Мысалы, әр шұңқырдан бастап алған тас сол шұңқырдан кейінгі келесі шұңқырларға таратылады. Бұл процесс «құмалақ таратушылық» деп аталады.

- Ойыншылар тастарды тарату кезінде қарсыласының тастарын «жеуге» немесе оларды өз жағына жинауға ұмтылады.

Жеңіс:

- Егер бір ойыншы барлық қарсыласының тастарын өз жағына жинап алса немесе қарсыласында тас қалмаса, ойын аяқталады, және ол жеңеді.

- Кейде ойын арнайы уақыт ішінде немесе белгіленген ережелермен ойнауға болады.

Қосымша ережелер:

- Мангала ойынының әр түрлі нұсқалары бар, олардың әрқайсысында өзіндік ережелер мен ерекшеліктер болуы мүмкін.

- Ойында белгілі бір стратегиялар мен тактикаларды пайдалану өте маңызды. Ойыншылар әр қадамдарын ойлап жасап, қарсыласының қателіктерін пайдаланып, жеңіске жетуге тырысады. [4,984].

Мангала ойынының пайдасы:

- Логикалық ойлау: Бұл ойын балалардың логикалық ойлау қабілетін дамытады, себебі ойын барысында олар түрлі тактикалық қадамдарды жоспарлап, есептеп отыруы керек.

- Стратегиялық ойлау: Ойында жеңу үшін дұрыс стратегия таңдау маңызды. Бұл балалардың стратегиялық ойлау дағдыларын жетілдіреді.

- Кеңістіктік бағдарлау: Ойыншылар өзінің тасын немесе құмалағын қалай және қайда орналастыру керек екенін дұрыс бағалап, кеңістікте бағдарлану дағдыларын арттырады.

- Төзімділік: Ойын ұзағырақ уақытты талап еткенімен, балалар өз әрекеттерін алдын ала жоспарлап, сабырлықпен ойнауға үйренеді.

Ойындар адамның өміріндегі маңызды орын алатын бірден-бір құрал. Себебі олар тек қана көңіл көтеру құралы емес, сонымен қатар ойлау қабілетін дамытуға, әлеуметтік қарым-қатынастарды нығайтуға ықпал етеді. Ойындардың балалық шақтан бастап ересек өмірге

дейінгі маңыздылығын ескере отырып, олардың адам өміріне тигізетін әсері орасан зор екені анық. Ойындар тек көңіл көтеру ғана емес, сонымен қатар олар түрлі мәдениеттердің көрінісі болып табылады. Әрбір халықтың ойыны мен оған қатысты мақал-мәтелдері сол елдің өмір салты мен дүниетанымын көрсетеді. Ойын арқылы адам баласы өзінің қабілеттерін шыңдап, жаңа тәжірибе жинайды, болашаққа деген көзқарасын қалыптастырады. Осы мақал-мәтелдер жинағы сіздерге ойындардың терең мағынасын түсінуге көмектеседі.

Мангала ойынын оқу бағдарламасына енгізу:

Жас талғамайтын Мангала зияткерлік ойынын елімізде жас ұрпақтың ой ұшқырлығын, зияткерлік ойлауын дамытуда балабақшадан бастап, мектеп, жоғары оқу орындарының оқу бағдарламасына енгізу маңызды. Себебі грек ойшылы Платон «Өмірдің мәні де шебер ойнай білуде, адам қандай істі болмасын жетістікке жету үшін «ойын арқылы жаттығу» керек деп түсіндірді. Демек грек ойшылы ойынның тәрбиелік мәнін, өмірлік қажет екендігін алдыңғы кезекке шығарады.

«Мангала» ойыны логика мен дәл есептеулерді дамыту үшін өте пайдалы болып саналады, өйткені ойын барысында математикалық есеп жасау керек болады - қосу, азайту, көбейту және бөлу. Бұл ойын түркі хадықтардың мәдени мұрасын сақтай тұра, әр жастағы адамдар үшін өте пайдалы.

Мангала — көңілді әрі пайдалы логикалық ойын. Ол балалар мен ересектер арасында кеңінен танымал және бүкіл әлемде әр түрлі нұсқалары бар. Ойын барысында ойыншылар стратегиялық ойлау қабілетін жетілдіріп, уақыт өте келе жеңіс үшін қажетті тактикаларды меңгереді.

Балалар ұлттық ойынымыз Мангаланы сүйіп ойнайды. Бала тыныштықта ойланып, қарсыласын тереңірек танып, біліп, сақтықпен әрбір қадамын ойлана жүреді. Жеңіске жеткен бала қуанып, мәртебесі асады. Ал жеңілген бала келесі де қандай қадам жасасам жеңемін деген секілді сұрақтармен ойланып, барынша сақтық танытып, жеңіске жетіп жатады. «Бала ұлттық ойын арқылы өзінің күш-жігерін жаттықтырады, қоршаған заттар мен құбылыстардың ақиқат сырын ұғынып, еңбек дағдысына үйрене бастайды».

Қорыта айтқанда бала ұлттық ойындар арқылы өзін таниды, түрлі шиеленісті жүрістер арқылы ғұмырында кездесетін өмірлік проблемаларды шешу жолын меңгереді. Өмір заңдылықтарын түсіне, түйсіне отырып, дұрыс шешім қабылдауға дағдыланады. Мәселен бала қуанышы мен реніші, сезімдері ойын барысында балалар бір-бірімен қарым-қатынасқа түскен сәтте айқын байқалады. Бала ойын барысында ойланып, түрлі эмоциялық әсерге ұшырайды, белсенділігі артады ерік қасиеті, қиял елестері дамиды, мұның бәрі баланың шығармашылық қабілеті мен дарынын ұштайды. Сондықтан да болар бала өмірінде ойынның орны ерекше. Ұлттық ойынды ойнап, бойына сіңіріп өскен өскелең ұрпақ қалтқысыз ұлтқа қызмет етіп, ұлттық құндылықтарға құрмет көрсетіп, еліміздің болашақ патриот азаматы болып өсері сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ұлттық ойындарды оқытуда қолданылатын әдістемелік құрал. Оқу-әдістемелік құрал Қ.Қ.Құланова, Ұ.С.Марчибаева, Омаров Е.Б., А.Қ.Ахметов. – Астана:Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті. 2008. -84б

2. Turkish Studies Social Sciences Volume 13/18, Summer 2018, p. 979-990 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13860> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY Research Article / Araştırma Makalesi

3. Ұлы дала ойындары (Ойындық фальклор). Жинақты құрастырып, баспаға дайындағандар: Матыжанова К.І. (жалпы редакциясын басқарған), Медеубек С., (жауапты редактор), Жақан Д.С. (жауапты шығарушы), Набиолла Н., Ислямбекова А., Жолдыбай О. – Алматы: «Service Press», 2021. – 584 б.

4. Төленова Ұ.Т. Ұлттық ойын арқылы балаларды адамгершілікке тәрбиелеу. Атырау Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің Жаңа ақпараттық технологиялар орталығы, 2006. – 98 б.

ЖАСТАРДЫҢ РУХАНИ ЖӘНЕ ФИЗИКАЛЫҚ ДАМУЫ: ҰЛТТЫҚ МҰРА МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР ЖОЛЫ

Молдаханов Жаксыбек Муратбекович,

Түркістан облысы, Жетісай ауданы, Асықата кенті, № 15 колледж МКҚК, дене тәрбиесінің оқытушысы

Жастардың рухани және физикалық дамуы – қоғамның болашағы үшін аса маңызды бағыттардың бірі. Ұлттық мұраны ұлықтап, салауатты өмір салтын ұстану – жас ұрпақтың жан-жақты қалыптасуына жол ашады. Қазақтың салт-дәстүрі, мақал-мәтелдері мен ұлттық ойындары жастардың ішкі жан дүниесін байытып, патриоттық рухын оятады. Салауатты өмір салты тек спортпен шектелмей, дұрыс тамақтану, психологиялық тұрақтылық және зиянды әдеттерден алшақ болу сынды кешенді ұғымдарды қамтиды. Ұлттық құндылықтар мен дене тәрбиесін қатар ұстану – жастардың тұлғалық дамуына, елжандылық пен мәдени танымының артуына оң әсерін тигізеді. Рухани бай, дені сау жас ұрпақ – мемлекеттің жарқын болашағының негізі.

Жастар, рухани даму, физикалық даму, ұлттық мұра, салауатты өмір салты, ұлттық ойындар, тәрбиелік құндылықтар, дене тәрбиесі.

Қазіргі жаһандану дәуірінде жастардың рухани және физикалық тұрғыдан үйлесімді дамуы аса маңызды мәселеге айналып отыр. Ұлттық болмыс пен құндылықтардан алыстау, денсаулыққа немқұрайлы қарау сияқты жағымсыз үрдістер белең алуда. Мұндай жағдайда ұлттық мұраны сақтап, салауатты өмір салтын насихаттау – жас ұрпақтың сана-сезімін қалыптастырып, оларды тәрбиелеудің тиімді жолы ретінде қарастырылады. Жастардың бойына ата-баба аманатын сіңіру, оларды зиянды әдеттерден аулақ ұстау, ұлттық ойындар мен дене тәрбиесін жандандыру – болашақ ұрпақтың жан-жақты дамуына негіз қалайды. Осы бағыттағы жұмыстар елдің әлеуметтік-мәдени тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Жастардың рухани және физикалық дамуына ықпал ететін ұлттық мұра мен салауатты өмір салтының маңызын айқындау, ұлттық құндылықтар мен дене тәрбиесінің тәрбиелік әлеуетін көрсету және жастардың бойында елжандылық, адамгершілік, салауатты өмір дағдыларын қалыптастыру

Қоғамның болашағы – жастардың қолында. Жас ұрпақтың жан-жақты дамуы, олардың рухани тазалығы мен физикалық мықтылығы – елдің ертеңгі әл-ауқаты мен тұрақтылығының кепілі. Осы орайда ұлттық мұраны ұлықтай отырып, салауатты өмір салтын ұстану – жастарды тәрбиелеудің басты бағыты болуы тиіс.

Қазіргі таңда жастардың рухани және физикалық дамуы қоғамның әлеуметтік прогресінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып отыр. Жас ұрпақтың денсаулығын нығайту, олардың зияткерлік деңгейін арттыру және рухани байлығын тереңдету – мемлекеттің жарқын болашағының негізі. Бұл мақсаттарға жету жолында ұлттық мұра мен салауатты өмір салтының маңызы зор. Салауатты жастар клубы сияқты ұйымдар жастарға осы бағытта маңызды тәрбиелік әсер етіп, олардың өмірін жақсартуға үлес қосуда. Жастардың рухани өсуі – олардың ішкі жан дүниесінің, адамгершілік, тәрбиелік қасиеттерінің қалыптасуы. Бұл тұрғыда ұлттық мұраның, ата-баба аманатының орны ерекше. Қазақтың мақал-мәтелдері, жыр-дастандары, салт-дәстүрлері – жас ұрпақтың сана-сезімін тәрбиелейтін рухани азық. Мысалы, «Тәні сау адамның – жаны сау» деген сөздің өзінде-ақ рухани мен физикалық үйлесімділікке мән берілген.

Бүгінгі жастар ұлттық болмысын танып, тарихын біліп өсуі керек. Өйткені рухани мықты адам ғана өмірдің қиындықтарына қарсы тұрып, биік мақсаттарға ұмтылады. Ұлттық мұра мен мәдениетімізді сақтау және жаңғырту қазіргі уақытта өзекті мәселе болып отыр. Қазақ халқының ғасырлар бойы сақталған бай ұлттық ойындары мен мәдени дәстүрлері жастарға тек тарихи білім мен рухани тәрбие беріп қана қоймай, олардың патриоттық сезімін оятады.

Салауатты жастар клубы жастар арасында ұлттық ойындарды жаңғыртуға ерекше назар аударуда. Мысалы, қазақтың дәстүрлі ойыны тоғызқұмалақ жастардың логикалық ойлау қабілетін дамытып, ой-өрісін кеңейтеді. Бұл ойының философиялық мағынасы терең, ол жастарға ұлттың бай мұрасын құрметтеп, оны өз өміріне енгізуге мүмкіндік береді. Ұлттық ойындар арқылы жастарымыз өз тарихы мен мәдениетіне деген құрметін арттырып, солар арқылы рухани дамуына септігін тигізеді.

Қазіргі заманда салауатты өмір салты – тек спортпен шұғылдану емес, ол – дұрыс тамақтану, ұйқы режимін сақтау, зиянды әдеттерден алшақ болу және психологиялық тұрақтылықты сақтау. Қазақ халқы ежелден денсаулықты басты байлық деп білген. Ата-бабамыз көп қозғалып, табиғи өнімдермен тамақтанып, денесін шынықтырып өмір сүрген. Бұл бүгінгі таңда әлемдік деңгейде ұсынылып жүрген «wellness» мәдениетінің төл бастауын көрсетеді.

Жастарды спортқа, ұлттық ойындарға тарту – олардың физикалық дамуымен қатар, елжандылық пен бірлікке тәрбиелейді. Қазақ күресі, асық ату, тоғызқұмалақ сынды ұлттық спорт түрлері жасөспірімнің денесін ғана емес, ой-өрісін де дамытады.

Жастардың физикалық дамуы мен денсаулығы да маңызды мәселелердің бірі. Спорт пен денешынықтыру, салауатты өмір салтын ұстану – қазіргі заманның басты талаптарының

бірі. Денсаулық – бұл тек физикалық күштің емес, жалпы адамның бойындағы күш-жігердің негізі.

Салауатты жастар клубы жыл сайын спорттық жарыстар мен денешынықтыру шараларын ұйымдастырып, жастарды салауатты өмір салтына баулиды. Спорттық турнирлердің, волейбол, шахмат, тоғызқұмалақ сияқты интеллектуалды және командалық ойындардың өтуі жастарға тек дене күшін шынықтыруға ғана емес, олардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауына, ынтымақтастық пен адалдықты бағалауға да мүмкіндік береді. Спорттың қоғамда өзара түсіністік пен бірлікті нығайтуға ықпалы зор, әр жас азаматты жаһандық өзгерістерге дайындау жолында маңызды рөл атқарады.

Жастардың дамуы тек бір бағытта ғана емес, барлық салада үйлесімді түрде жүзеге асуы қажет. Рухани байлық пен физикалық күш бір-бірін толықтыра отырып, жастардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді. Ұлттық мұра мен салауатты өмір салтының үйлесімді болуы – жастардың тұтас тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Салауатты жастар клубы өз іс-шараларымен жастарды тек физикалық тұрғыдан ғана емес, рухани тұрғыдан да тәрбиелеуге үлкен көңіл бөледі. Ұлттық ойындар мен спорттық жарыстар жастардың бойында ел тарихына деген құрметті, ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілікті қалыптастырып, олардың патриоттық сезімін тереңдетеді. Мұның бәрі болашақ ұрпақтың рухани және физикалық тұрғыдан жан-жақты дамуына жол ашады.

Ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, салауатты өмір салтын ұстану – жастардың жеке басының дамуына ғана емес, қоғамның да дамуынан негіз болады. Салауатты жастар клубы сияқты ұйымдар жастарды дені сау, білімді, рухани бай ұрпақ ретінде тәрбиелеу бағытында ауқымды жұмыстар атқарып келеді. Олардың ұйымдастырған іс-шаралары жастарды тек физикалық жаттығуларға ғана емес, рухани құндылықтарға да баулиды, әр жасқа болашақтың жарқын болуына сенімді қадам жасауға мүмкіндік береді.

Салауатты өмір салты мен ұлттық мұраны насихаттау – бұл еліміздің жарқын болашағына апарар жолдың алғашқы қадамы. Жастарымызды салауатты, білімді әрі рухани бай етіп тәрбиелеу арқылы біз болашақ ұрпаққа ұлы жетістіктерге жету үшін маңызды негіздер қалдырамыз.

Ұлттық мұра мен салауатты өмір салты – бірін-бірін толықтыратын маңызды құндылықтар. Бұлардың үйлесімі жастардың жан-жақты қалыптасуына ықпал етеді. Рухы биік, дені сау ұрпақ – ел болашағының берік тірегі. Ендеше, жас ұрпақтың бойына ұлттық рух пен денсаулық мәдениетін сіңіру – баршамыздың ортақ міндетіміз.

Жастардың рухани және физикалық дамуы – ел болашағының берік негізі. Ұлттық мұра мен салауатты өмір салты – бұл тек өткеннің сарқыншағы емес, бүгінгі және келешек ұрпақтың жан-жақты қалыптасуына жол ашатын маңызды құндылықтар. Зерттеу барысында ұлттық ойындар, салт-дәстүрлер мен салауатты өмір салтын ұстанудың жастарға тәрбиелік, танымдық және дамытушылық жағынан үлкен әсері бар екендігі айқындалды. Жастарды ұлттық рухта тәрбиелеу арқылы олардың бойында отансүйгіштік, жауапкершілік, денсаулыққа деген қамқорлық және өзін-өзі жетілдіруге деген ынта артады. Сондықтан ұлттық мұра мен салауатты өмір салтын үйлестіре отырып, жас ұрпақты тәрбиелеу – қоғам дамуының басты тетіктерінің бірі болуы тиіс. Бұл бағыттағы жұмыс әрі қарай да жалғасын тауып, мемлекеттік және қоғамдық деңгейде кеңінен қолдау табуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан–2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. – Астана: 2012.
2. Әлжанова С.Р. Рухани тәрбие – ұлт болашағының кепілі // Қоғам және дәуір. – 2020. – №4. – Б. 45–49.
3. Мұхамбетқалиев Қ. Ұлттық тәрбие және бүгінгі жастар. – Алматы: Раритет, 2018. – 128 б.
4. Жүнісова А.Б. Салауатты өмір салты – жастар тәрбиесінің негізі // Дене тәрбиесі және спорт. – 2021. – №2. – Б. 33–36.

ФУТБОЛДАҒЫ ФИЗИКА ЗАҢДАРЫ

Суйнешева Асель Мухтаровна,

Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы, Вальдорф бағытындағы мектеп-гимназиясы,
тел.77053891724

Аңдатпа

Ғылыми жобада оқушы тақырып жайлы жан-жақты зерттеулер жүргізген. Ұсынылып отырған ғылыми жобада оқушы тақырыпқа байланысты жан-жақты ізденіп, дереккөздер негізінде зерттеу жұмыстарын жүргізді. Ізденіс барысында оқушы интернет, т.б. ашық мәліметтерге сүйене отырып, дәлелдемелер келтірген. Теориялық бөлімдегі мәліметтерге сүйене отырып, практикалық талдаулар жүргізген. Ғылыми жобаның мақсатынан құрастырылған міндеттер бойынша жұмыстар жүргізіліп, талдаулар мен зерттеу жұмыстары дәлелді тәжірибемен ұйқасқан.

Abstract

In the scientific project, the gunman conducted extensive research on. In the proposed scientific project, the student made extensive research on the topic and conducted research based on sources. During the search, the student uses the Internet, etc. provided evidence based on open data. He conducted practical analyzes based on the information in the theoretical section. Work is carried out on tasks created from the purpose of the scientific project, analyzes and research are combined with proven experience.

Аннотация

В рамках научного проекта ученик провел обширные исследования. В предлагаемом научном проекте ученик провел обширное исследование по теме и провел исследование на основе обоснованных источников. Во время работы ученики используя доказанные материалы представил исследовательские аргументы и факты, основанные на проделанной практике. Она провела практические анализы на основе информации в теоретическом разделе. Работа ведется по задачам, созданным из цели научного проекта, анализы и исследования сочетаются с проверенным опытом.

Кіріспе. Футбол – бір қарағанда қарапайым ойын. Ойыншылар жай ғана дриблинг жасап, қарсыластың қақпасына кіруге тырысып жатқан сияқты. Шындығында, олар көптеген дағдыларға ие болуы керек. Допты соғу-солардың бірі. Соққының дәлдігі мен ұқыптылық сәтті шабуыл үшін шешуші рөл атқарады, сондықтан жаттығуда ойыншылар техниканы үйрену қажет. Қабылдау мәнін түсіну көптеген жағдайларда әртүрлі қателіктерден аулақ болады, допты қабылдау кезінде оның теориялық негіздемелерін ескеру қажет [2]. Көптеген кәсіби командалар футбол ойнайды, аулаларда, мектеп алаңдарында, спорт залдарында допты "жарысады" деп ойлайды. Көптеген адамдар футбол ойнай отырып, оны жетілдіретіндер жеңеді.

Ғылыми жоба мақсаты: Әртүрлі ойын жағдайларын түсіндіретін және адам ағзасының футболдағы мүмкіндіктерін жақсырақ пайдалануға мүмкіндік беретін физика заңдарын теорияда зерттеу және эксперименталды түрде тексеру.

Ғылыми жоба міндеттері:

1. Футбол соққысын физика тұрғысынан қарастыру.
2. Сапалы футбол ойнау үшін қажетті физика заңдарының теориясы мен эксперименттері.
3. Мектептің футбол командасының ойыншыларының қуатын Маргарита баспалдақ сынағы әдісімен есептеу.
4. Жақсы жылдамдық пен күш сипаттамалары бар балалардың рейтингін жасау.
5. Роберто Карлостың айып соққысы мысалында газдағы дене қозғалысын зерттеу.
6. Матчтар кезінде денсаулықты сақтау және физикалық қасиеттерді дамыту бойынша" футболшыларға арналған кеңестер".

Зерттеу нысаны – допты соғу кезінде механика заңдарын ескеру қажеттілігі.

Зерттеу пәні – доптың қашықтығы, допты тоқтату, доп пен футболшының өзара әрекеттесуі, шалт соққы.

Зерттеу әдістері: бақылау, процестерді модельдеу, эксперимент, өлшеу, талдау.

Тақырып бойынша жұмыс барысында олар футбол ойыны, физика бойынша оқу әдебиеттері, Интернет желісіндегі сайттар, энциклопедия, кітаптар қолданды.

1 тәжірибе. Футболшы қозғалмайтын допты тепті.

Деңгейі жақсы футболшы Дияс

Доп массасы m_1 (г)	Доп массасы m_2 (г)	Доп массасы m_3 (г)	Доп жылдамдығы	Доп жылдамдығы	Доп жылдамдығы
340	335	443	2.04	1.89	1.92

Деңгейі орташа футболшы Алихан

Доп массасы m_1 (г)	Доп массасы m_2 (г)	Доп массасы m_3 (г)	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы
340	335	443	2.14	1.91	1.83

Деңгейі орташа футболшы Алихан

Доп массасы m_1 (г)	Доп массасы m_2 (г)	Доп массасы m_3 (г)	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы
340	335	443	2.98	2.21	57с

ауыр доп кішірек массасы бар қозғалмайтын шармен соқтығысқан кезде жеңіл доптың соққыдан кейінгі айналу диапазоны мен жылдамдығы үлкенірек болады, ал ауыр доп үшін домалау диапазоны мен жылдамдығы айтарлықтай аз болады. Демек: жеңіл доппен ойнаған кезде доп алаңнан ұшып кетуі мүмкін және допты басқару жоғалады. Егер доп футболшы үшін ауыр болса, онда өту қашықтығы (пас ұзындығы) айтарлықтай қысқарады.

2-тәжірибе. Доп қозғалыста

Деңгейі жақсы футболшы Нурлыбек Диас

Доп массасы m_1 (г)	Доп массасы m_2 (г)	Доп массасы m_3 (г)	Доп жылдамдығы	Доп жылдамдығы	Доп жылдамдығы
340	335	443	1.60	1.45	1.30

Деңгейі орташа футболшы Хангерей Алихан

Доп массасы m_1 (г)	Доп массасы m_2 (г)	Доп массасы m_3 (г)	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы
340	335	443	1.23	1.57	1.45

Деңгейі төмен футболшы Алмағамбетов Әділет

Доп массасы m_1 (г)	Доп массасы m_2 (г)	Доп массасы m_3 (г)	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы	Шар жылдамдығы
340	335	443	1.39	1.22	60с

Тәжірибелерден қорытындылар: допты «жүгіруден» соққаннан кейін футболшы бірден тоқтай алмайды, ол біраз уақыт сол бағытта қозғала береді (доптар бір бағытта қозғалады, футболшы допты оның алдында итереді). Алынған нәтижелерді талдау ойында стандартталған массалық допты пайдалану талаптарымен сәйкес келеді.

Футболды сәтті ойнау үшін аяқтарыңызды шынықтырып, аяқтар мен жамбастардағы бұлшықет массасын көбейту ерек. Ең күшті соққылар сізге қарай келе жатқан допқа соққан кезде алынады.

Тәжірибе 3. Доптың ұшу қашықтығын не анықтайтынын зерттейік.

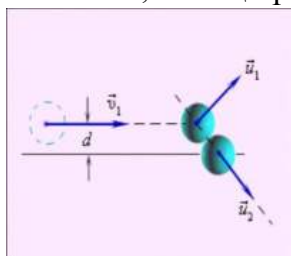
Түсіру бұрышы $\alpha, ^\circ$	Доптың ұшу қашықтығы, м
15 ⁰	18м
30 ⁰	17.10м
45 ⁰	22м
60 ⁰	16м
75 ⁰	12м

Тәжірибеден қорытынды: шардың ең үлкен ұшу қашықтығы $\alpha=45^0$ бұрышта. Доптың массасы кішірек болса, әр тәжірибеде ұшу қашықтығы артады, ең үлкен қашықтық ұшу бұрышында да болады $\alpha = 45^0$. Сондықтан: егер допты ұзақ пас беру қажет болса 40-50⁰ бұрыппен ұшу керек.

3.3. Шалт тебу - бағыты алыс өтетін соққы доптың ауырлық орталығы.

4-тәжірибе. Басқа тәжірибені қолданып, шалт соққы жасаймыз.

Құрал-жабдықтар: спорттық алаң, науа, әртүрлі салмақтағы доптар
m1 және m4 шарларын алыңыз, m1 допты (допты) науаның шетіне m4 доптың (футболшының аяғы) әсер ету сызығы бірінші доптың ортасынан өтетіндей етіп қойылады. Содан кейін үлкенірек шарды белгілі бір биіктіктен домалатамыз, m1 шардың траекториясын үстелге белгілеп, L1-нің түзу ұшу сызығынан ауытқу шамасын өлшейміз.[4].

Тәжірибеден қорытынды: доптың m1 сызықты қозғалыстан ауытқуы байқалады, тәжірибе нәтижелері қиғаш соғу кезіндегі шардың ауытқуын растайды;

1.3 Маргариа сынағы спортшының күшін анықтайды.

Адам ағзасында 639 түрлі бұлшықеттер бар. Денені, бас пен аяқ-қолды қозғалту мүмкіндіктерін ескере отырып, адам бұлшық еттерінің көмегімен 107 түрлі қозғалыс жасай алады, яғни 107 қозғалыс еркіндігі болады.

Дегенмен, барлық еркіндік дәрежесін бір уақытта жүзеге асыру мүмкін емес. Салмақсыздық жағдайында және скафандрсыз ғарышкер 39 еркіндік дәрежесін басқара алады, ал скафандрда - небәрі 36. Оның денесін басқару ептілігі адам жүзеге асыра алатын еркіндік дәрежелерінің санына байланысты.

$$N = (h \times m \times g) / t$$

мұндағы h – көтеру биіктігі (м), m – спортшының массасы (кг), t – қажетті биіктікке (с) жүгіру уақыты, $g=9,8 \text{ м/с}^2$ – еркін түсу үдеуі.

Мысалы, Айгожин Мадияр $h=3\text{м}$, $m = 42.35\text{кг}$, $t = 4.27 \text{ с}$, онда $N = (3 \times 42.35 \times 9,8) / 4.27 = 291.5 \text{ Вт}$.

Біз орта топтағы футболшылардың күшін мына әдіс арқылы есептеймін:

Аты жөні	Жасы	h (м)	m (кг)	t (с)	N (Вт)
Нурлыбек Диас Нурдаулетұлы	11 жас	3м	36.90	4.49	241.6
Амиров Арон Айкенович	12 жас	3м	39.75	3.74	312.4
Хангерей Алихан Мирланұлы	11 жас	3м	40.55	4.27	279.1
Берік Арсен Азаматұлы	12 жас	3м	47.30	5.01	277.5
Алмағамбетов Әділет Берікқалиұлы	11 жас	3м	36.40	4.53	236.2
Құбаш Ерасыл Асқарұлы	12 жас	3м	39.85	4.23	276.6
Бекболат Алдияр Абайұлы	12 жас	3м	45.60	4.83	277.5
Абай Санжар Серікұлы	12 жас	3м	39.95	4.65	252.3
Абылай	11 жас	3м	43.15	4.27	297.09

Тест нәтижелері бойынша біз жоғары жылдамдық пен күш қасиеттері бар оқушыларды анықтай аламыз.

1.4 Бразилиялық Роберто Карлостың айып добы.

Бұл трюкті физика тұрғысынан қалай түсіндіруге болады? Айналмалы қозғалыстың бүйірлік ауытқуының бірінші түсіндірмесі

Бұл тақырыпты 1852 жылы неміс физигі Густав Магнус берген.

Шардың бетіндегі ауа ағыны турбуленттен ламинарға ауысады. Ламинарлық ағын (күрделі) - егер ағын бойымен әрбір таңдалған жұқа қабат көршілеріне қатысты олармен араласпай сырғанады. Турбулентті (құйынды) – егер ағын бойымен интенсивті құйынды түзілсе және газдың (сұйықтың) араласуы орын алса.

Төмен жылдамдықта ламинарлы газ ағыны байқалады. Газдағы қатты денелердің (шардың) қозғалысын, атап айтқанда газдың қозғалатын денеге әсер ететін күштерін қарастырайық. Газда допқа екі күш әсер етеді, оның біреуі доптың қозғалысына қарсы бағытта (ағынға қарай) - сүйреу, ал екіншісі осы бағытқа перпендикуляр - көтеру.

Нәтижесінде баяу қозғалатын футбол добы салыстырмалы түрде жоғары қарсылық күшіне ұшырайды. Бірақ егер сіз допты ауа ағыны турбулентті болатындай жылдам соқсаңыз, тежеу күші шамалы болады, бірақ көтеру күші артады. Көтергіш допты жоғары және жан-жаққа тартып, Магнус әсерін тудырады.

Қорытынды

Футболшыға физика керек пе? Допты соғу кезінде физикалық заңдар мен ережелерді ескеру керек пе? Тәжірибиелердің қорытындылары мұның қажет екеніне көз жеткізеді. Зеңбірек ұңғысының көлбеу бұрышына байланысты доптың ұшу қашықтығын зерттеуге арналған эксперименттер доптың ең үлкен ұшу қашықтығы 45^0 бұрышта қол жеткізілетінін көрсетті, бұл тұжырым жаттығуларда бірнеше рет расталды. Әрі қарайғы зерттеулерде доптың көтерілу биіктігін кету бұрышына байланысты есептеуге болады. Заманауи ойында командалар қандай тактикалық жоспар ойнаса да, техникалық шеберлік өте қажет, теориялық негіздемелерді ескере отырып, техниканың мәнін түсіну оның даму процесін тездетеді және көптеген жағдайларда әртүрлі қателерді болдырмауға мүмкіндік береді. [8] Техникалық меңгеру жаттығулар арқылы жетілдіріледі, физика оқулықтарында теориялық негіздемелер көрсетілген. Сондықтан механика (физика) заңдарын білу футболшыға қажет. Зерттеу барысында көптеген тәжірибелер жүргізілді, физикалық эксперимент дағдылары жетілдірілді, бұл сабақта пайдалы болады, ал алынған білім футбол ойнағанда қолданылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. С.Н. Андреев, Э.Г.Алиев «Мини-футбол в школе» М.:Советский спорт, 2006г.
2. С.Н. Андреев, В.А.Мутко, Э.Г.Алиев «Мини- футбол игра для всех» М.:Советский спорт, 2007г.
- 3.А.В.Брюханов,Г.Е.Пустовалов, В.И. Рыдник «Толковый физический словарь» М.; «Русский язык», 1988г.
4. «Физический практикум .Дидактический материал: 9-11 кл. Под ред. Ю.И. Дика, О.Ф. Кабардина.- Москва.: Просвещение, 1993.
5. Нурмагамбетов, А. С. (2019). Спорт және физика: Технологиялар мен инновациялар. Алматы: Білім.
- 6.Рахимбаев, Б. А. (2017). Спорттық құралдар және олардың физикалық қасиеттері. Алматы: Спорт баспасы.
7. Интернет-энциклопедия Википедия
8. сайт physics.ru/
- 9.http://www.kakprosto.ru/
10. www.studmed.ru/.Ляковский К.П. «Техника ударов»

«БАЛАБАҚШАМЫЗДА КІШІ ОЛИМПИАДА» ТАҚЫРЫБЫНДА ЭСТЕФЕТАЛЫҚ САЙЫС

Мирзахмедова Огулжан Таировна,
Түркістан облысы, Кентау қаласы, Қарнақ ауылы «Айша-Бибі»
бөбекжай-бақшасының Дене шынықтыру нұсқаушысы

Салауатты өмір салтын насихаттау, спорттық шеберлігін арттыру. Қимыл-қозғалыс қабілеттерін дамыту. Балаларды шапшаңдыққа, жылдамдылыққа, төзімділікке, отансүйгішдікке тәрбиелеу. Мектепке дейінгі балаларды ұйымшылдыққа,топпен жұмыс істеуге үйрету.

Ұйымдастырылған іс-әрекетінің түрі: эстафеталық сайыс-сабақ.

Әдіс-тәсілдер: түсіндіру, көрсету, ойын.

Құрал-жабдықтар: кіші доптар, кілемдер, обруч, шашка тақтайшалары, арқан, суреттер.

Сабақтың барысы:

Нұсқаушы: - Армысыздар, құрметті әріптестер! Біздің балабақшамыздағы кіші олимпиадаға қош келдіңіздер!

Олимпиаданың ашылу сәті.

Кіші олимпиадаға қатысушы тәрбиеленушілер үш топқа бөлініп (Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Америка құрама штаттары), үш елдің гимнімен залға кіреді.

Нұсқаушы: Балалар, бүгін бізде спорттық мереке. Балабақшамызда кіші олимпиада өткіземіз.

Ғажайып сәт: Залға олимпиаданың символы – Аю олимпиадалық жалауды ұстап кіреді.
Аю балаларға сәттілік тілейді.

Аю: Балалар, олимпиадаға дайынсыңдар ма?

Балалар: Ия.

Аю: Өздеріңмен бірге шапшаңдықты, батылдықты алып келдіңдер ме?

Балалар: Ия.

Аю: Олай болса, денемізді сергітіп алайық. Сергіту сәті.

Нұсқаушы: Балалар, бүгінгі олимпиадамызда Аю бізге қазылық етуге көмектеседі. Қанекей
әр топ өз ұранымызды айтайықшы...

Ресей тобы: Олимпийцы лучше всех, Олимпийцы ждет успех.

Қазақстан тобы: Аспанда жұлдыз, жерде біз – жеңілмейміз жеңеміз.

Америка тобы: It is wonderful We are sure, We wish we could to win olympiade.

Нұсқаушы: Жарайсыңдар, балалар. Эстафетамыздың кезеңдерімен танысып өтейік.

«Кім жылдам?» ойыны – Үлкен доппен секіріп көрсетілген жерге дейін секіріп барып келу.

«Бағдаршам» ойыны – Әр топ өздеріне айтылған түстегі кіші доптарды себеттеріне жинау
керек.

«Кедергіден өту» - Кілем үстінен аунап көрсетілген жерге дейін жүгіріп барып қайтып келу.

«Ертегі кейіпкерін тап» - Әр топ бір ертегі кейіпкерін тақтайшаға жинау керек.

«Нөмірмен шағыру» - Әр балаға бір сан айтылады, қай сан аталса сол сандағы бала
белгіленген жерге дейін жүгіріп барып келеді.

«Шашка»- шашка тақтайшасына тастарды орналастыру, әр топтан бір бала шығады.

«Арқан тарту» - Барлық топ бірдей қатысып арқан тартысады.

Аю балалардың жинаған ұпайларын балалармен бірге әр топ өз тілінде санайды.

Жеңіске жеткен топ балаларын құттықтап, марапаттау.

Аю: Балалар сендерге үлкен рахмет әр уақытта осындай үлгілі, ұйымшыл, көңілді болып
жүрулеріңе тілектеспін. Сау болыңыздар.

Хор «Көк тудың желбірегені».

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ АҚЫЛ-ОЙЫН ДАМУЫ

Амиралина Молдир Кайратовна,

Шымкент қаласы білім басқармасы «Мектепке дейінгі дамыту орталығы» №118 «Әсел» бөбекжай бақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы

Андатпа. Қазақ халқының ұлттық ойындарының түрлерін атап жазған. Балабақшада ұлттық ойын түрлерін ойнату арқылы балалардың ширақ, дені сау ұрпақ болып қалыптасуына, көмегін тигізетінін жазған. Ойын жалпы баланы дамытатын құрал. Ұлттық ойындарды ойнату арқылы жеке тұлғаның дамуына септігін тигізеді. Жас ұрпақ өзінің асыл мұрасын танып білуі тиіс. Қазақ халқы баланы ұлттық ойындарды ойнату арқылы ептілікке, шапшаңдыққа, бірлікке тәрбиелеген. Балалар жалпы ұлттық ойындарды ойнау кезінде дәлдікке, ептілікке үйренеді. Ойын ойнау арқылы ойлау қабілеті артады, шыдамдылыққа да үйренеді. Қазақ халқының ұлттық ойындары қыз қуу, садақ ату, көкпар, тақия тастамақ, тоғызқұмалақ, асық ату, хан талапай сынды қаншама тәрбиелік мәні зор ойындардың бала тәрбиесіне берері мол екені айтылған. Осы ұлттық ойындарды дене шынықтыру сабағында тиімді қолдансақ балалардың дені сау, салауатты өмір салтын ұстанған тұлға болып қалыптасады.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, жеке тұлға, асыл мұраны тану, ептілікке, шыдамдылыққа, тәрбиелік мәні зор, дені сау тұлға.

Қазақ халқының ұлттық ойындары ұлт тәрбиесінің қайнар көзі. Жас ұрпақты тәрбиелеуде ұлттық ойынның маңызы зор. Сондықтан ұлттық ойынды ойната отырып, еліміздің жас ұрпағын тәрбиелей аламыз. Қазақтың ұлттық ойындарының оқу және тәрбие үрдісінде балаларға сабақ беру кезінде пайдалану бүгінгі күнде өзекті мәселе болып табылады. Еліміздің егемендік алуы Қазақстандағы дене шынықтыру, ұлттық ойындар мәселесіне басқаша сын көзбен қарауды талап етеді.

Балаларда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени мұрасының салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабақта қолдану олардың ой-өрісін жетілдірумен бірге өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы. Халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ойын жатады. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Сөйтіп өзінің өмірден байқағандарын іске асырып қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен қазақтың ұлттық ойындары

«Бәйге», «Көкпар», «Қыз қуу», «Асық ату», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Тоғызқұмалақ» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Ойын дегеніміз - адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе. Ұлы педагог В.И.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз творчествосыз, фантазиясыз толық мәніндегі ақыл –ой тәрбиесі болмайды» деген. Демек шәкірттің ақыл-ойы, парасаты, ұлттық сананы сіңіру арқылы байи түседі. Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Оқушыларды әсіресе «Көкпар», «Асық», «Теңге алу» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдануға болады. Балалар ойынның үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін. Тәрбиеші әр баланың еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды. Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге, сөз әсемдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді.

Қазақтың ұлттық ойындарын дене тәрбиесі сабағында жоспарға енгізу арқылы өткізу жас буынды тәрбиелеуде теңдесі жоқ құрал. Әр іс әрекет сайын ұлттық ойынның үш-төрт түрін алып, солардың ойнау тәсілін үйрете отырып, жетілдіре, қайталау арқылы пысықтап, әрбір бала жадында сақтайды да, оны ойнай біледі. Ұлттық ойындар ережесін түсіндіру, қызықтыру арқылы меңгерте отырып, сабағымда қолданамын. Ұлттық ойындар балаларды тәрбиеге жетелейді. Ұлттық ойындардың ұлттық құндылыққа жетелеудегі тәрбиенің қайнар көзі болып табылады. Мысалы: қазақтың ұлттық ойыны «Бәйге», «Қыз қуу», «Теңге алу», «Көкпар» ойындарына ағаш аттың макетін көмбеге киіз үйдің макетін жасап сабақтарда қолданудамын.

Ұлттық ойындарды балабақшада сабақта қолдануды ойлап табу әрине қиын. Әрбір баланың санасына ойынды сіңістіріп енгізу үшін біз қызықты да дұрыс әдістерді қолдануымыз керек. Ұлттық ойындар өзінің табиғатында, жаратылысында ұлттық өнегені бойына сіңіріп, бүкіл ұлтқа тән қасиеттерді өз бойына дарытып, толығып, жетілу арқылы, өзінің жан жақты тәрбиелік қасиетін шыңдай түседі. Ұлт ойындары өте күрделі дүние, ол адам баласының табиғи әрекеті. Іс әрекеттің барысында сол табиғилығын сақтай отырып, оның элементтерін ретті пайдалану сабақтың әр кезеңінде балалардың көңіл-күйіне психологиялық жағынан барлау жасай отырып, білгірлікке әрекет жасауды талап етеді.

Бала ойын арқылы ойлап, ойын арқылы қиялдайды. Көңіл аударарлық ойынның бір түрі – асық ойыны. Асық ойнаушылардың саны 4-8 балаға дейін жетеді. Бұл ойынның түпкі мақсаты – асық ұтып алу. Асық ойынының түрлері өте көп. Олар – алшы, омпы, хан, құмар, ханталапай, көтеріспек. Асық ойыны өте қарапайым болып көрінгенмен, мұнда адам денесін шыңдап, сомдайтын қасиеттер, баланың «бұзылып» кетпеуі үшін, оны өзара әрекетке жетелейтін қимылы қаншама. Ең бастысы, ол баланы жастайынан салауатты өмір салтына жетелейді. Адамның ойлау жүйелерінің жетілуінен бастап, бұлшық еттерінің жетілуіне, тыныс алу мүшелерінің реттелуіне, өз дене мүшелерін меңгеруге, соның нәтижесінде қырағылық пен мергендікке баулиды.

Асық ойыны арқылы баланың қол моторикасын дамыту. Асықты бар ынта жігерімен ойнаған балалар жан-жақты дамыған. Асықпен ойнаған баланың зейіні тұрақталады, логикалық ойлау қабілеті дамиды, бала еңкейеді, тұрады, үздіксіз қозғалыста болады. Жанындағы өзі қатарлы балалармен бірге ұйымшылдығы мен тіл байлығын дамытады. Асықты ойыннан бөлек балаларды жан-жақты дамыту мақсатында оқу іс-әрекетінде пайдаланылды. Балалардың саусақ буындарына өте пайдалы, ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтармен жұмыс жасау арқылы саусақтары иілгіш болып жаттығады. Мұның бәрі баланың қиялы мен ойын ұшқырлығын, зейінін жан-жақты дамытады.

Асық ойынын дене тәрбиесі сабағында үйретіп жарыс түрінде өткізуге болады. Асық ойыны білмейтін бала қазір ауыл түгіл, қалада да жоқ. Каникул кезінде аула ішінде асық ойынын балалар көп ойнайды, ішінара қыздар да кездеседі. Ұлттық ойындар арқылы біз баланы көпшілдікке, ұйымшылдыққа тәрбиелейміз, оларды жеке-дара тұлға ретінде қалыптастырамыз.

Асық ойыны – баланың ұсақ моторикасын дамытады, бұлшық ет қозғалысын жақсартады. Дәлдікті, мергендікті, зейінін арттыруға ықпал етеді. Көпшілдікке, сыйластыққа, әділдікке тәрбиелейді. Қазіргі технология дамыған заманда балалар смартфонға телміріп, ұлттық ойыннан жырақтап барады. Балаларды ұлттық ойынды ойнай отырып, смартфоннан жырақтатуға, ұлттық құндылығымызды сақтауға тәрбиелей аламыз.

«Теңге алу» ойыны. Бұл ойын әсіресе ұлттық ат спорттық ойынның бір түрі. Ойын шабандоздардың ат құлағында ойнай білетін үлкен шеберлікті, асқан жылдамдықты, ерекше ептілікті қажет етеді. Ойынның мәні-атпен шауып келе жатқан жігіт айтулы мәреге дейін белгілі межелерге көміліп қойылған күміс теңгені іліп алуға тиіс. Осы ойын элементтерін пайдалана отырып, сабақ кезінде балалар қатты жүгіріп келіп әр жерде жатқан, не болмаса арнайы қойылған шыттарды іліп ала жүгірулері керек. Осылай ойнату арқылы баланы шапшаңдыққа, ептілікке тәрбиелей аламыз.

«Бәйге» ойыны. Бұл ойын барысында жылдамдық, ептілік, шапшаңдық секілді дене сапалары дамиды, көпшілдікке тәрбиелейді. Көрнекілік құралдарға ата-аналардың көмегімен жасалған ағаш аттарды, киіз үй макетін, қол шыттарын пайдалану арқасында сабағым қызықты да, әсерлі өтті.

Ойынды эстафеталық жарыста командалмен ойнауға пайдалануға болады. Бұл ойын да баланы ептілікке, жылдамдыққа баулиды. Ойлау қабілетін арттырады. Ағаш аттардың орнына резеңке шарларды да пайдалануға болады.

«Арқан тартыс» ойыны. Ұзындығы 8-10 метрдей жуан кендір арқан керек. Арқанның тең ортасынан орамал немесе шүберек байланып белгі жасалынады. Осы орталық белгінің екі жағынан бір жарым-екі метрдей жерден тағы да жоғарыдығы тәртіппен белгі жасалынады. Ойнаушылар (ойынға 10-15 адамнан) екі топқа бөлініп қатысады, екіге бөлінудің тәртібі: ойнаушылар бойларының биіктігіне қарай бір қатарға тізіліп тұрады. Ойын жүргізушінің берген командасы бойынша тізбекте тұрған ойнаушылар оң жақ шетінен қатар санды: бір, екі, үш... деп бастап, сол жақ шетіне дейін санап шығады. Сөйтіп, бұл топ тақ, жұп болып екіге бөлінеді. Қатысушылардың саны он адамнан кем болмауы керек.

«Аударыспақ» ойыны басқаша болып та ойнала береді. Бұл ойынды командамен де, жеке де ойнауға болады. Аударыспақты гимнастикалық орындықты пайдалану арқылы өткізуге болады.

«Тақия тастау» ойынын сабағымда қолдандым. Бұл ойынға бірнеше бала қатысады. Балалар шеңбер жасап отырады. Жүргізуші шеңбердің сыртын айнала жүгіріп, бір баланың артына білдіртпей тастап кетеді. Сезіп қойған бала жүргізушіні қуып жетуі керек. Ал жүргізуші бала қуған баланың орнына келіп отыра қалуға тырысады. Жүргізушіге жете алмаған бала айыбын төлейді, өнер көрсетеді. Өте қызықты әрі жан-жақты ойын. Себебі, бұл ойын дене бітімін тәрбиелеуге көмектеседі, шапшандық, мұқияттылық және ең ұтымдысы баланың өнерін жан-жақты дамытуға көмек береді. Қазақтың ұлттық ойындарын көптеген спорттың түріне байланыстырып қолдануға болады.

Ұлттық ойындар дене тәрбиесі сабақтарын дамытудағы негізгі құралы болып табылады. Бұл ойындарда көптеген тәсілдер жүйесі, үйрету мен тәрбиелеу әдістері жинақталған. Олар ұрпақтан-ұрпаққа таралып, әдет-ғұрып, салт-сана білімдерінің жиынтығы ретінде халық өмірін жан-жақты түрлендіруде. Арнайы спорт жабдықтары мен құрал-саймандарды көп қажет етпейтін қазақтың ұлттық ойындарының дене тәрбиесі сабағын жоғары әдістемелік деңгейде сапалы өткізудегі пайдасы мол.

Қазақтың ұлттық ойындарының дамымаған түрлерін тауып, дене тәрбиесі сабағына көптеп қолдануға шақырамын. Бұл ойындар адамның ой-өрісінің, өмірге көзқарасының дамуына, сана-сезімнің өсуіне мол мүмкіндіктер туғызуымен қатар адамның дене дамуына және рухын көтеруіне көмектеседі. Бұл ойындардың құндылығы – ойын кезінде адамгершілік мінез-құлық, өзара сыйласу, татулық, ұжымда бір-бірімен тіл табысу сияқты мінездер қалыптастырады.

Сонымен түйіндеп айтарым, балабақшада ұлттық ойынды ұтымды пайдалансақ дене шынықтыру іс әрекеттерінде балалардың өз бетімен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру арқылы балалардың білімге деген құштарлығын арттыруға және халықтың асыл мұрасын бойына сіңіріп, ұлттық сананы қалыптастыруға болады.

Әрбір бала өзін қазақпын деп есептесе өзінің ұлтының дәстүрін, ойындарын жатқа біліп, соны пайдаланып өсуге тиіс. Сонда ғана біз оларды патриот ете аламыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «Мұғалім қыз» - Республикалық оқу-әдістемелік газеті. №5 (10) мамыр 2011 жыл.
2. «Мектептегі дене шынықтыру» - Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал №5 2010 жыл.
3. «Мектептегі дене шынықтыру» - Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал №3 2014 жыл.

БАЛАБАҚШАДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР-ДӘСТҮР МЕН ТӘРБИЕНІҢ ҮНДЕСТІГІ

Ж.Ж.Махмутова,

Астана қаласының № 42 «Бәйшешек» балабақшасының меңгерушісі

Аннотация: Мақалада балабақшада ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні және балалардың дамуына әсері қарастырылған. Ұлттық ойындар – халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбие құралы. Бұл ойындар балалардың рухани, физикалық және әлеуметтік дамуына зор ықпал етеді. Балабақшада ұлттық ойындарды енгізу баланың тұлғалық дамуына, мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға, топта жұмыс істей білу дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Мақалада ұлттық ойындардың балабақшадағы тәрбиелік рөлі мен олардың баланың жалпы дамуына тигізетін пайдасы туралы баяндалған.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, балабақша, тәрбие, дәстүр, балалардың дамуы, мәдениет, ұжымдық жұмыс, рухани тәрбие.

Қазіргі таңда ұлттық тәрбие мен халықтық дәстүрлерді сақтау – ұрпаққа берер қымбат мұра. Балабақшада ұлттық ойындарды енгізу, олардың балаларды тәрбиелеудегі маңызын түсіну, бүгінгі тәрбиенің өзекті мәселелерінің бірі. Ұлттық ойындар – халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесі мен даналығының айқын көрінісі. [1] Ол баланың жеке тұлғасын қалыптастыруда, ұлттық сана мен руханиятын дамытуда маңызды рөл атқарады.

Ұлттық ойындар баланы тек ойын түрінде ғана емес, сонымен қатар моральдық-этикалық тұрғыда да тәрбиелейді.[2] Халық ойындары баланың қиялын, ептілігін, жылдамдығын дамытуға, сондай-ақ топпен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыруға септігін тигізеді. Мысалы, қазақтың «Арқан тарту», «Көкпар», «Теңге алу» сияқты ойындары балаларға топта жұмыс істеу, адалдық, өзара сыйластық сияқты құндылықтарды үйретеді.[3]

Зерттеудің өзектілігі: Балабақшада балаларды тәрбиелеу үдерісінде ұлттық дәстүрлер мен ойындардың маңызды рөл атқаратын кезеңге жеттік. Қазіргі таңда елімізде ұлттық мәдениеттің маңызы артып, оның ұрпақ тәрбиесінде үлкен орны бар екені айқын көрініс табуда. Ұлттық ойындар – баланың дене тәрбиесін, рухани құндылықтарын және әлеуметтік дағдыларын дамытуда тиімді құрал ретінде қарастырылуда.[4] Сондықтан да, балабақшада ұлттық ойындарды қолдану, олардың тәрбиелік әлеуетін дұрыс пайдалану мәселелері өзекті болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Мақаланың негізгі мақсаты – балабақшада ұлттық ойындарды қолданудың тәрбие беру үдерісіндегі тиімділігін зерттеу, олардың балалардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына әсерін анықтау.

Зерттеу әдістері:

Зерттеуде қолданылған әдістер:

Әдебиетке шолу: Балабақшадағы ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні мен олардың балалардың дамуына тигізетін әсері туралы ғылыми мақалалар мен кітаптар арқылы талдау жасалды.[1-5]

Аналитикалық әдіс: Ұлттық ойындардың баланың денсаулығы, психологиялық күйі және әлеуметтік қарым-қатынасқа әсерін талдау.[4.6]

Педагогикалық тәжірибе: Балабақша тәрбиешілері мен психологтарының ұлттық ойындарды қолдану тәжірибесін зерттеу.[3.7]

Сауалнама және интервью: Балабақша тәрбиешілері мен ата-аналар арасында сауалнама жүргізу арқылы ұлттық ойындардың балабақшадағы қолдану деңгейін бағалау.[8]

Зерттеу нәтижелері:Зерттеу барысында балабақшада ұлттық ойындардың балалардың әлеуметтік және эмоционалды дамуына оң әсер ететіндігі анықталды.[5] Ұлттық ойындарды пайдалану арқылы балалар топтық жұмыстарды орындауға үйреніп, өзара сыйластық пен жауапкершілікті сезінеді. Сонымен қатар, бұл ойындар дене шынықтыруды дамытуға, балалардың моторикасы мен қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.[4] Ұлттық ойындар балалардың қиялын, ойлау қабілетін дамытып, рухани құндылықтар мен мәдениетке деген құрметті арттырады.[6]

Ұлттық ойындар баланың дене дамуына да ерекше әсер етеді. Дене жаттығулары арқылы балалардың моторикасы дамып, денсаулығы нығаяды. Сонымен қатар, мұндай ойындар рухани тәрбие беріп, балаларды мәдениетке, салт-дәстүрге баулиды.[9] Олар ата-бабаларымыздың өмір салты мен әдет-ғұрпын жақсы түсініп, соны құрметтеуге үйренеді.

Балабақшадағы ұлттық ойындарды енгізудің артықшылықтары

Ұлттық мәдениетті насихаттау: Ұлттық ойындар арқылы балалар қазақ халқының тарихымен, мәдениетімен танысады. Әрбір ойынның өзіндік мағынасы мен ережелері балаларға рухани байлық пен дүниетаным сыйлайды.[2]

Ұжымдық ынтымақтастық: Ұлттық ойындардың көпшілігі ұжымдық сипатқа ие. Бұл балаларға бір-бірімен жұмыс істей білу, топ ішінде өзін-өзі ұстау, жауапкершілікті сезіну сияқты қасиеттерді дамытады.[3]

Жеке тұлғаны дамыту: Ұлттық ойындар баланың шығармашылық қабілеттерін дамытады. Қиялды дамыту, логикалық ойлау, жылдам шешім қабылдау сияқты дағдылар осы ойындар барысында қалыптасады.[6]

Эмоционалды тәрбие: Ұлттық ойындар балалардың эмоционалды жағдайын жақсартады. Ойын барысында балалар қуаныш, үміт, жеңіс пен жеңіліс сезімдерін сезініп, эмоционалды интеллекті жоғары болады.[7]

Балабақша педагогтері ұлттық ойындарды балаларға жеткізуде дұрыс әдістемені таңдауы маңызды. Ойынның мазмұны мен ережелерін түсіндіріп, балаларға қызықты әрі пайдалы болатындай етіп жүргізу қажет. Сонымен қатар, баланың жас ерекшелігін ескере отырып, ойын түрлері мен деңгейлерін таңдаған жөн.[8] Мысалы, 3-4 жасар балаларға қарапайым және қимыл-қозғалысқа негізделген ойындарды ұсыну, ал 5-6 жасар балаларға көбірек топтық ойындар мен ойлануды талап ететін тапсырмаларды беру тиімді.

Ойынды ойнау барысында балалардың жас ерекшелігі ескеріледі. Әр түрлі ойынның өтілу барысында, оның ережесін сақтап, яғни 3 кезеңнен тұратынын ескеруіміз керек:

- ойынды өткізер алдындағы дайындық жұмысы;
- ойынның басталуы мен ойналу барысы;
- ойынның аяқталуы.
- Балабақшада ұлттық ойын ойнатудың негізгі мақсаты :
- балалардың денсаулығын нығайту;
- денені шынықтыру;
- мәдениетін қалыптастыру;
- өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру.

- ойынды ойнату мен үйретудің міндеттері;
- қажетті дене қозғалыс дағдыларын, танымдық-қозғалыс белсенділігін арттыру;
- қалыптастыратын дене жаттығуларының негізгі түрлерімен балаларды таныстыру;
- қызығушылығын қалыптастырып дамыту.

Ойынға қойылатын әдістемелік талаптар:

- ойынның мақсатын нақты анықтап керекті көрнекіліктер мен материалдарды алдын-ала дайындап, оңтайлы жерге қою;
- ойынға кірісер алдында оның жүргізілу тәртібін балаларға әбден түсіндіру;
- ойынға балалардың түгел қатысуын қамтамасыз ету;
- ойын үстінде шешім қабылдай білуіне, ойлана білуіне жетелеу;
- ойын түрлерін бағдарламаға сай іріктеп алу;
- ойынды баланың жас ерекшелігіне қарай түрлендіріп пайдалану;
- қарапайым ойыннан қиын ойынға көшу;
- міндетті түрде ойынның қорытындысын жариялау қажет.

Ұлттық ойындар тек физикалық жағынан ғана емес, интеллектуалды, эмоционалды тұрғыда да пайдалы[10]. Олар баланың өмірге деген құштарлығын арттырып, ұлттық рухтың жарқын өкілдеріне айналуына мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындар – тек баланың денесін дамытуға ғана емес, сонымен қатар оның рухани байлығын арттыруға, мәдениетке деген құрметін қалыптастыруға арналған керемет құрал. Балабақшадағы ұлттық ойындарды ұтымды пайдалану арқылы біз ұрпақтың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіріп, тәрбиенің биік деңгейіне жетеміз.

Қазақ халқының бай мәдениеті мен дәстүрлерін балаларға жеткізіп, олардың тұлғалық дамуына әсер ету арқылы біз ұрпағымызды рухани бай, ұлттық сана-сезімі жоғары азаматтар етіп тәрбиелей аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қуанышбекова, А. Қ. (2019). Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні. Алматы: Ғылым.
2. Есентаева, Г. Т. (2018). Балабақшада ұлттық тәрбие беру әдістемесі. Астана: Жас Өркен.
3. Әбдіқалықова, М. (2020). Ұлттық мәдениет және балалар тәрбиесі. Шымкент: Білім.
4. Сейітбекова, А. К. (2017). Балабақшада ұлттық ойындарды қолдану. Қарағанды: Қарағанды университеті.
5. Дүйсенбекова, Г. (2015). Қазақ халқының ойындары: тарихы мен тәрбиелік мәні. Алматы: Қазақ университеті.
6. Әбдіқалықова, С. (2021). Балабақшадағы ұлттық дәстүрлер: тәрбиелік мүмкіндіктер мен әдіс-тәсілдер. Астана: Қазақ университеті.
7. Сатыбалдиева, С. (2017). Ұлттық ойындар мен балалар психологиясы. Алматы: Педагогика баспасы.
8. Жұматаева, Н. Б. (2016). Ұлттық тәрбие мен ойындардың рөлі. Алматы: Қазақтан.
9. Қозыбаев, А. Қ. (2014). Қазақ халқының дәстүрлері мен тәрбиелік мәні. Астана: Қазақ университеті.

10. Омарова, С. (2018). Балабақшада ұлттық ойындардың педагогикалық мәні. Астана: ҚазМемСалық.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ХАНТАЛАПАЙ ОЙЫНЫ

Кошенова Манат Джанибековна

*Шымкент қаласының «Гүлмерей» бөбекжай
балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы*

Кіріспе: Мектепке дейінгі баланың дамуы мен тәрбиесіне арналған ұлттық ойындар қазіргі таңда еліміздің мәдени мұрасы мен ұрпақ сабақтастығын сақтауда ерекше орын алады. Балалар үшін ұлттық ойындар тек қана көңіл көтеру мен серуендеу көзі ғана емес, сонымен қатар олар психоэлеуметтік, физикалық және моральдық тұрғыдан дамытатын құрал болып табылады. Олардың арасында ханталапай ойыны ерекше орын алады. Бұл ойынның маңызы жайында сөз қозғап, баланың жалпы дамуына қосар үлесін қарастырайық.

Ұлттық ойындар – халықтың мәдениетінің маңызды бөлігін құрайтын және балаларға ұлттық құндылықтарды сіңіруге бағытталған құралдардың бірі. Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың ой-өрісін дамыту, дене тәрбиесін жетілдіру және өзара қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру үшін ұлттық ойындарды қолдану өте тиімді. Соның ішінде қазақ халқының көне ойындарының бірі – ханталапай ерекше маңызға ие.

Ханталапай ойынының тарихы

Ханталапай – қазақ халқының ежелгі ойындарының бірі болып табылады. Бұл ойын көп жағдайда балалардың қозғалыс белсенділігін арттырып, олардың ептілігін, тапқырлығын, жылдамдығын дамытады. Сонымен қатар, ол балалардың ұжымдық жұмыс істеу қабілетін және командалық рухын тәрбиелейді.

Ойынды өткізу ережелері

Ханталапай ойынының ережелері өте қарапайым. Ойынға қатысушылар екі топқа бөлінеді. Ойынның мақсаты – қарсы топтың ойыншыларының ортасынан қазынаны (әдетте, түрлі түсті доп немесе тағы басқа зат) алу. Ханталапай ойынының басты ерекшелігі – ойыншылардың бір-біріне жүгіріп, өзара әрекет етуі, бір уақытта қозғалыс пен логикалық ойлауды талап етуі.

Мектепке дейінгі ұйымдағы маңызы

Мектепке дейінгі ұйымдарда ханталапай ойынының көп пайдасы бар:

Дене тәрбиесі: Ханталапай ойыны балалардың дене қимылын дамытуға ықпал етеді. Олар жүгіріп, секіреді, жылдамдық пен ептілікті үйренеді.

Қарым-қатынас дағдылары: Ойын барысында балалар бір-бірімен әрекет етіп, топпен жұмыс істеуді үйренеді. Олар бір-біріне көмек көрсетіп, топтық мақсатқа жету үшін ынтымақтасады.

Ұлттық құндылықтар: Ханталапай ойындары қазақтың ұлттық мәдениеті мен дәстүрін балаларға танытуға мүмкіндік береді. Бұл ойынның қолданылуы балаларға халқымыздың бай мұрасын түсінуге көмектеседі.

Психологиялық даму: Бұл ойын баланың логикалық ойлауын дамытады, өйткені оған белгілі бір стратегия жасау қажет болады. Сонымен қатар, ойын барысында балалар шешім қабылдауды, батыл болуды үйренеді.

Ханталапай ойынының сипаттамасы

Ханталапай — қазақ халқының ерте замандардан бері белгілі болған ұлттық ойындарының бірі. Бұл ойын, әдетте, топ болып ойналады және оның негізгі мақсаты – әр баланың физикалық, зияткерлік, әлеуметтік дағдыларын дамыту. Ханталапай ойынының ережесі қарапайым болғанымен, оны ойнау барысында балалар қимыл-қозғалыс пен ойлау қабілетін қатар пайдаланады. Ойынның басты мәні- бір затты немесе допты алып, басқа ойыншылардың қолына бермеуге тырысу.

Ойын барысында балалар жылдамдықты, ептілікті және көңіл-күйдің тұрақтылығын меңгереді. Сонымен қатар, бұл ойында топтасу мен ұжымдық жұмысқа деген қажеттілік туындайды, себебі әр ойыншының өз орнын табуы және басқалармен үйлесімді әрекет етуі қажет. Әсіресе, мектепке дейінгі баланың танымдық дамуына зор ықпал етеді, өйткені олар әртүрлі жағдайларды ескеріп, логикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

Ханталапай ойынының балалар дамуына әсері

1. Физикалық даму

Ханталапай ойынының физикалық тұрғыдан балаларға әсері зор. Бұл ойын балалардың жылдамдығын, ептілігін, қол мен аяқтың координациясын дамытады. Бала денесін бақылап, тез қимылдап, бағытты анықтау қабілетін қалыптастырады. Балалар ойын барысында ұшып кетіп, бір-бірін қуалап, әртүрлі қозғалыстарды орындау арқылы моторикасын жақсартады.

2. Әлеуметтік және психологиялық даму

Бұл ойында балалар бір-бірімен өзара қарым-қатынас жасайды, командалық жұмысқа үйренеді. Ойын кезінде балалардың бір-бірімен сөйлесіп, пікір алмасып, бір мақсатқа ұмтылуы қажеттілігі туындайды. Бұл олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектеседі. Олар топтастыруды, кезек күтуді, ойын барысында ұтылғанда жеңіл қабылдауды үйренеді.

3. Ойлау қабілетінің дамуы

Ханталапай ойыны балаларға зияткерлік тұрғыдан да әсер етеді. Олар ойын барысында әртүрлі жағдайларға реакция білдіріп, қимылдар арқылы шешімдер қабылдайды. Мысалы, қашып бара жатқан бала үшін қай жолды таңдау, қайда жүгіру тиімді екенін ойлау қажет. Бұл олардың логикалық ойлау қабілетін дамытады.

4. Эмоциялық даму

Балалар ойын барысында көп көңіл-күйге ие болады. Ойында ұту мен ұтылу сезімдері, сәттілік немесе сәтсіздік жағдайлары психологиялық жағынан балалардың мінез-құлқын қалыптастырады. Олар эмоцияларын бақылауды үйренеді, сондай-ақ топтың бір бөлігі болу сезімі оларға өзіндік сенімділік береді.

Ханталапай ойынының тәрбиелік мәні

Ханталапай ойынының тәрбиелік мәні өте жоғары. Бұл ойын балаларға адалдық, әділдік, командалық рух, достық, ынтымақтастық сияқты маңызды құндылықтарды үйретеді. Бала ойын барысында өзара түсіністікпен, бір-біріне көмектесу арқылы ұжымдық жұмыс дағдыларын игереді. Сондай-ақ, ханталапай ойыны балаларға қиындықтар мен кедергілерге төзімді болуды, жеңісті немесе жеңілісті қабылдай білуді үйретеді.

Ойын барысында әртүрлі жағдайлар мен қиындықтар туындайды, осының нәтижесінде балалар өздерін еркін сезініп, эмоцияларын білдіруге мүмкіндік алады. Олар ойын барысында ашық және еркін болуға тырысады, өз мүмкіндіктерін сынап көреді, және де ұтылған жағдайда жеңілдіктерін жеңіл қабылдайды. Бұл психологиялық жағынан күшті және төзімді тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді.

Қорытынды. Мектепке дейінгі баланың дамуы мен тәрбиесінде ұлттық ойындардың маңызы зор. Ханталапай ойыны балалардың физикалық, әлеуметтік және зияткерлік дамуын қамтамасыз етеді, сондай-ақ оларды тәрбиелік тұрғыдан да жетілдіреді. Ойын балаларға тек қана көңіл көтеруге емес, сондай-ақ маңызды дағдылар мен өмірлік құндылықтарды үйретуге мүмкіндік береді. Осылайша, ханталапай ойыны мектепке дейінгі баланың дамуы мен тәрбиесіне маңызды үлес қосады және оны қазақ халқының мәдени мұрасында лайықты орын алады.

БАЛАНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ ҰТЫМДЫЛЫҒЫ

Космаханова Гулшат Еламановна,

Астана қаласының №84 «Кәусар» балабақшасы дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аңдатпа. Баланың зияткерлік қабілетін дамытуда ұлттық ойындардың алатын орны ерекше. Ұлттық ойындар арқылы бала өз халқының тарихын, тілін, салт-дәстүрін тереңірек меңгереді. Командалық ойындар арқылы қарым-қатынас жасау, бірлесе әрекет ету, жауапкершілік секілді әлеуметтік дағдылары қалыптасады. Сонымен қатар логикалық ойлау, қабылдау, зейіні, стратегиялық ойлау қабілеті дамиды.

Түйін сөздер. Ұлттық ойындар, зияткерлік қабілет, тоғызқұмалақ, асық, бестемше, мобильді қосымша, логикалық ойлау.

Кіріспе. Білім беру саласындағы заманауи өзгерістер мен жаһандану үдерістері баланың тұлғалық және зияткерлік дамуына баса назар аударуды талап етеді. ХХІ ғасырдың балаларына қойылатын басты талап – тек білімді ғана емес, сонымен қатар жан-жақты дамыған, ойлау қабілеті жоғары, шығармашыл тұлға болу. Осы ретте ұлттық ойындардың

тәрбиелік, дамытушылық және оқытушылық мүмкіндіктерін пайдалану – өзекті мәселе. Ұлттық ойындар – ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесінің жемісі, балалардың бойында шапшаңдық, зеректік, тапқырлық, логикалық ойлау, есте сақтау сияқты қасиеттерді дамытатын маңызды құрал. Бұл мақалада баланың зияткерлік қабілетін дамытуда ұлттық ойындарды қолданудың ұтымдылығы жан-жақты қарастырылады.

Ұлттық ойындар – қазақ халқының мәдени мұрасы ғана емес, сонымен қатар баланың жан-жақты дамуына ықпал ететін тәрбиелік және танымдық құрал. Әсіресе зияткерлік қабілетті дамытудың тиімді тетігі ретінде қазіргі білім беру жүйесінде ерекше мәнге ие болуда.

Ұлттық ойындарды қолданудың ұтымдылығы олардың көпқырлылығында. Олар баланың тек физикалық қимылдарын ғана емес, ойлау, есте сақтау, зейін, шапшаң шешім қабылдау сынды зияткерлік қабілеттерін де дамытады. Әсіресе асық ойыны, бестемше және тоғызқұмалақ сынды ойын түрлері логикалық ойлау мен танымдық қабілеттерді арттыруға зор ықпал етеді.

Асық – қазақ халқының ең көне және кең тараған ойындарының бірі. Бұл ойын баланың көзбен мөлшерлеу, дәлдікпен ату, зейінді шоғырландыру дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, асық ойнау барысында балалар арасында бейресми ереже бойынша қарым-қатынас орнайды. Бұл – коммуникативтік дағдылардың жетілуіне септігін тигізеді. Топпен ойнағанда бірін-бірі қадағалап, тәртіп сақтауға үйренеді, ал жеке ойында батылдық пен дербестік дағдылары қалыптасады.

Тоғызқұмалақ – қазақтың дәстүрлі зияткерлік ойыны. Бұл ойын қазіргі шахмат пен дойбы сияқты логикаға негізделген, бірақ ұлттық рух пен тілдік ортада ойналатындықтан, баланың ұлттық сана-сезімі де қатар дамиды. Ойын барысында балалар бірнеше жүріс алға қарап есептеп, стратегия құра білуге машықтанады. Бұл қабілет – зияткерлік дамудың ең маңызды көрсеткіштерінің бірі. Тоғызқұмалақ арқылы баланың ойлау тереңдігі, есте сақтау қабілеті, және математикалық логикасы дамиды.

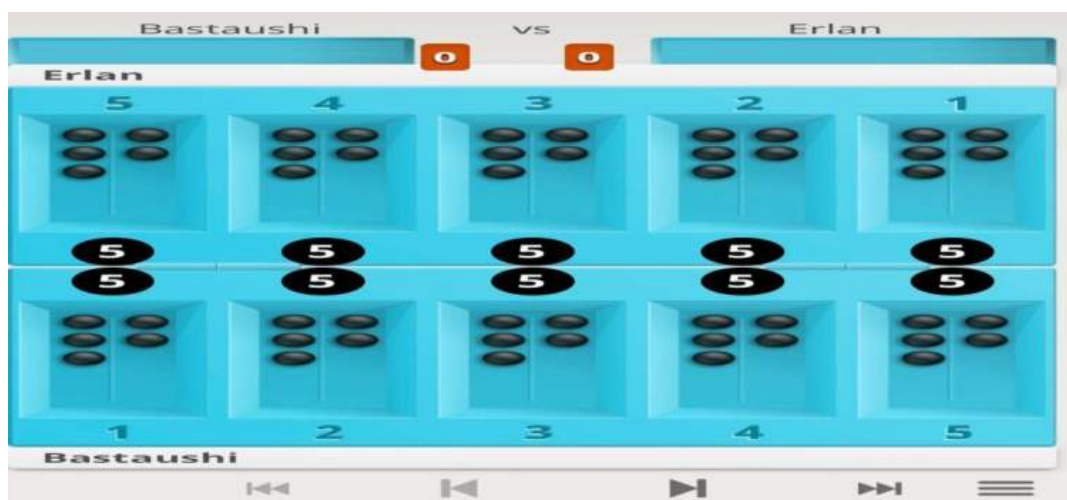
Бестемше – есеп пен саусақ қимылдарына негізделген ұлттық ойын. Ойын барысында балалар санау, шапшаң ойлау, жылдам шешім қабылдау дағдыларын дамытады. Бестемше ойынында моторика мен логикалық ойлау қабілеті қатар іске қосылады. Сонымен бірге, балалар арасында бұл ойын жарыс түрінде ойналып, зейінділік пен тапқырлықты қажет етеді.

Осындай ерекшеліктері арқылы бестемше баланың зияткерлік дамуына айтарлықтай ықпал етеді.

Алаңдағы бестемше – бұл ойынның ерекше түрі, ол ашық алаңда ойналады және қатысушылардың жылдам ойлау, стратегия құру және қозғалыс үйлестіру қабілеттерін дамытады. Ұжыммен жұмыс жасау арқылы әлеуметтік дағдылар қалыптасады. Ойыншылар алаңда арнайы белгіленген аймақтарда бестемше тастарын жылдам орналастыру арқылы жеңіске жетуге тырысады.

Ұлттық ойындар арқылы тәрбие беру – ата-бабалардан қалған ұлағатты үрдіс. Қазақ халқында «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» деген мақал бекер айтылмаған. Баланың қызығушылығын арттыру үшін ойын элементтері пайдаланылады. Әрбір ойынның ішінде мейірімділікке, достыққа, жауапкершілікке үйрететін тәрбие өнегесі бар.

Қазіргі заманғы технологиялар ұлттық ойындарды жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Бестемше ойынын мобильді қосымшалар арқылы ойнау – балалардың зияткерлік дағдыларын дамытуға және ойынды кеңінен насихаттауға тиімді әдіс. Мұндай қосымшалар ойыншыларға түрлі деңгейлерде жаттығу жасап, логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ойын онлайн режимде ойнауға бейімделсе, қатысушылар бір-бірімен жарысып, өз дағдыларын шыңдай алады. Бестемшенің мобильді нұсқасын жасау арқылы ұлттық ойындарды кеңінен таратуға және заманауи балалардың қызығушылығын арттыруға болады. Қазіргі таңда мобильді қосымшалар арқылы ұлттық ойынымыз «Бестемше» дамып келе жатыр.

«Бестемше» - қазақ халқының ұлттық ойыны, бұл ойынды ойнап, әдіс-тәсілін үйренген баланың логикалық ой-өрісін дамиды.

- математикалық есептеу әдісі арқылы балалардың логикалық ойлауы дамуда; - балалардың ойынға деген қызығушылықтары, тастарды санап үйренуі мен дағдылары арта түседі;

- ойын барысында қабылдау, есте сақтау, ойлау, қиял т.б. танымдық қабілеттері артады, сөйлеу тілі жақсы және тез дамиды.

2024 жылы «Бестемше» ойынымен Астана қалалық ұлттық ойын жарысында тәрбиеленушім Салыхан Азиз жүлдегер атанды.

2025 жылдың 11 наурыз айында өткізілген мектеп жасына дейінгі балаларға арналған IV «Бестемеш» ұлттық ойын жарысы аудандық кезеңнен тәрбиеленушім Орынбасар Райымбек жүлдегер атанып, қалалық ұлттық ойын жарысының I дәрежелі жеңімпазы атанды. Жүргізілген әдістемелік жұмыстардың жүйелі түрде жоспарға сәйкес орындалған жаттығулардың нәтижесінде «Шұғыла» тобының тәрбиеленуші Орынбасар Райымбек Республикалық жарысқа жолдама алды.

Ұлттық ойындарды балабақша мен мектеп бағдарламасына енгізу баланың қызығушылығын арттырып, сабақтың тиімділігін көтереді. Мұғалімдер ойындарды оқу

процесінде қолдану арқылы оқушылардың зияткерлік деңгейін жақсартып қана қоймай, олардың ұлттық құндылықтарға деген құрметін қалыптастыра алады. Ойын барысында бала өз қабілетін танып, жеке тұлға ретінде дамиды.

Қорытындылай келе, ұлттық ойындарды тәрбиелеу және оқыту үрдісінде жүйелі қолдану – баланың зияткерлік әлеуетін дамытудың, ұлттық құндылықтарға баулудың және шығармашылық ойлауын жетілдірудің тиімді жолы. Ойын арқылы үйрету – баланың қызығушылығын арттырып, ойынға деген ынтасын оятады. Сондықтан да, асық, бестемше, тоғызқұмалақ сынды ұлттық ойындарды баланың күнделікті өміріне енгізу – болашақ зияткер тұлғаны қалыптастырудың бірден-бір ұтымды тәсілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Ана тілі, 2003.
2. Мырзахметұлы, Қ. Қазақ мәдениеті: энциклопедиялық анықтама. – Алматы: Атамұра, 2010.
3. Құрастырған: Сейіт Кенжеахметұлы. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы: Өнер, 2007.
4. Байжігітов, Б. Қазақтың дәстүрлі ойындары. – Астана: Фолиант, 2015.
5. Нұрмағанбетова, Ә. Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні. – Алматы: Білім, 2018.
6. Сатыбалдиева С. "Ұлттық ойындарды қолдану – баланың зияткерлік дамуының негізі" // Білім-Образование журналы. – 2021.
7. Маханбетова М. Тоғызқұмалақ – ойлау өнері. – Шымкент: Қазақ ұлттық ойындары орталығы, 2019.
8. Төлеубекова Р.К. Қазіргі білім берудегі ұлттық құндылықтар негізі. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
9. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру бағдарламалары мен әдістемелік нұсқаулықтар. – Нұр-Сұлтан, 2022.

СПОРТ ПЕН ҰЛТТЫҚ МҰРА

Жұмәділлә Мейірлан Болатұлы,

Түркістан облысы, Жетісай ауданы, Асықата кенті, № 15 колледж МКҚК Дене шынықтыру оқытушысы

Әр халықтың өзіндік тарихы, мәдениеті мен салт-дәстүрі бар. Бұл құндылықтар – сол ұлттың ұлттық мұрасы болып саналады. Ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлттық мұра – елдің болмысын, рухани байлығын және бірегейлігін сақтап тұратын баға жетпес қазына. Ал спорт – тек дене тәрбиесі емес, ол да халықтың рухын көтеріп, ел намысын әлемге паш ететін үлкен күш. Спорт пен ұлттық мұра өзара тығыз байланыста болып, бірін-бірі толықтырып тұрады.

Қазақ халқы ертеден-ақ спортқа жақын халық болған. Мал шаруашылығымен айналысқан, көшпелі өмір салтын ұстанған ата-бабаларымыз өз өміріне қажетті қасиеттерді – ептілік, күш, батырлық, жылдамдық пен төзімділікті – ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеген.

Қазақтың дәстүрлі спорттық мұраларына мыналар жатады:

Көкпар – жігіттердің ептілігі мен батылдығын сынайтын ат үстіндегі тартыс.

Бәйге – аттың жүйріктігін, шабандоздың шеберлігін көрсететін жарыс.

Қазақша күрес – ұлттық күрес өнері, онда балуандар әдіс пен күш сынасады.

Аударыспак, теңге ілу, жамбы ату – жауынгерлік өнердің көрінісі.

Тоғызқұмалақ – ақыл-ойды дамытатын логикалық ойын.

Бұл спорт түрлерінің барлығы – тек ойын емес, олар ұлттық рух пен салт-дәстүрдің көрінісі, халқымыздың тарихы мен өмір салтының айнасы.

Ұлттық спорт түрлері – елдің мәдени келбетін танытатын құрал. Олар арқылы жастар өз халқының тарихымен, мәдениетімен танысып, ұлттық сана-сезімі мен патриоттық рухын қалыптастырады.

Бүгінгі күні мемлекет ұлттық спортты дамытуға үлкен көңіл бөлуде. Арнайы ұлттық спорт мектептері, этносport фестивальдері, дүниежүзілік қазақ күресі.

Салауатты жастардың жарқын болашағы қазіргі заманда жастардың денсаулығы мен рухани байлығы қоғамның дамуына, болашағына әсер ететін басты факторлардың бірі болып табылады. Салауатты жастар клубы – осы маңызды бағытта жастарды тәрбиелеу, ұлттық құндылықтарды насихаттау және салауатты өмір салтын ұстануға үндейтін жарқын бастамалардың орталығы. Клуб әр жыл сайын өткізілетін іс-шаралар арқылы болашақ ұрпақтың санасын қалыптастырып, денсаулығын жақсартуға үлес қосып келеді. Биылғы жылы клубтың ұйымдастырған шаралары ұлттық мұра мен спортты үйлестіре отырып, жастарды жаңа жетістіктерге жетеледі.

Тоғызқұмалақ күні: Ұлттық мұраға деген құрмет 9 қыркүйек күні Салауатты жастар клубы қазақ халқының бай мәдени мұрасының бір бөлігі саналатын тоғызқұмалақ ойынынан турнир өткізді. Бұл шара V дүниежүзілік көшпенділер ойындары аясында ұйымдастырылып, ұлттық ойынның маңыздылығы мен философиясын жастарға түсіндіруді мақсат етті. Турнирге қатысушылар тек ойынның ережелерін ғана емес, сонымен қатар оның терең мән-мағынасын ұғынды. Тоғызқұмалақ ойынының жастардың зияткерлік деңгейін арттыруда ерекше рөл атқаратын құрал екені дәлелденді.

Конституция күні: Интеллектуалдық жарыс арқылы елге құрмет 30 тамызда Қазақстан Республикасының Конституциясы күніне орай, «Ата Заңым – айбыным» тақырыбымен шахматтан турнир ұйымдастырылды. Бұл интеллектуалды жарыс жастардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға, заңға деген құрметті қалыптастыруға бағытталған болды. Шахмат арқылы жастар өз ойларын жүйелі түрде құрастыруды үйреніп, елдің Ата Заңына деген құрметін арттырды. Турнирдің жеңімпаздары арнайы марапаттарға ие болып, өз құрдастарына үлгі көрсетіп, ел үшін маңызды құқықтық білімдерді меңгерді.

Республика күні: Спорт пен патриотизм 25 қазан күні Республика күніне арналған мерекелік шаралар жастарды бірлікке, елге деген сүйіспеншілікке шақырды. Шара барысында Қазақстан Республикасының Әнұраны орындалып, спорттық сайыстар ұйымдастырылды. Бұл шара жастардың спортқа деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, патриоттық

сезімдерін оятты. Спорт жарыстарындағы командалық рух, жеңіске деген құштарлық жастарды жаңа биіктерге көтерді, олар бір-біріне қолдау көрсетіп, елі үшін үлкен жетістіктерге ұмтылды.

Студенттер күні: Волейбол турнирі – достық пен ынтымақтастық 13 қарашада Жетісай қаласында Студенттер күніне арналған волейболдан турнир өткізілді. Бекзат Саттарханов атындағы спорт кешенінде өткен жарыс жастарды бірлік пен ынтымақтастыққа шақырды. Спорттың достықты нығайтудағы рөлін түсінген жастар жеңіске жетуге ғана емес, құрдастарымен бірге уақыт өткізуге, қызықты әрі пайдалы тәжірибе алуға да тырысты. Бұл турнир болашаққа деген сенімділік пен жаңа мақсаттар қоюға ынталандыратын ерекше оқиғаға айналды.

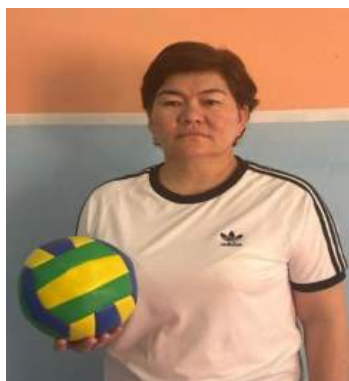
Ұрпақ тәрбиесі – ұлттық құндылықтар мен спорт арқылы Салауатты жастар клубы өз іс-шараларымен жастарды тек дене шынықтырумен айналысуға ғана емес, рухани тұрғыдан да тәрбиелеуді мақсат тұтады. Ұлттық ойындар мен спорттық жарыстар арқылы жастардың ел тарихына, мәдениетіне деген құрметін арттырып, олардың патриоттық сезімдерін оятып келеді. Жастардың өз Отанына деген сүйіспеншілігін ояту, ұлттық құндылықтарды сақтап, жаңғырту – клубтың басты мақсаты.

Келешекке деген сенім Салауатты жастар клубы ұлттық мәдениет пен спортты дәріптеу, салауатты өмір салтын ұстануға бағытталған жұмыстарын жалғастыра береді. Өйткені болашақ ұрпақтың негізі – дені сау, білімді, рухани бай жастарда. Ұлттың болашағы мен еліміздің тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін бізге салауатты және рухани бай ұрпақ қажет. Клубтың жастарды осындай бағытта тәрбиелеуге қосқан үлесі зор, себебі салауатты өмір салтын ұстанатын жастар – жарқын болашақтың кепілі!

Салауатты жастар – елінің ертеңі, ұрпағының болашағы!

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ — ҚАЗАН АСЫҚ

Бегман Жазира Оразалықызы,

Шымкент қаласы №26 «Самұрық» бөбекжай-бақша дене шынықтыру нұсқаушысы

Кіріспе. Қазақ халқының ұлттық ойындары — ата-бабамыздан келе жатқан баға жетпес рухани мұрамыздың бір бөлігі. Бұл ойындар халықтың тұрмыс-тіршілігін, әдет-ғұрпын,

дүниетанымын бейнелейді. Әр ұлттық ойынның өз тарихы, тәрбиелік мәні бар. Солардың бірі — «Қазан асық» ойыны.

Бұл ойын — балалардың ептілігін, дәлдігін, шапшаңдығын дамытатын әрі қызықты өтетін дәстүрлі ойын түрі. Ол тек ойын емес, баланың дене шынығуына, логикалық ойлау қабілетінің дамуына да ықпал етеді.

«Қазан асық» — асық ойынының бір тармағы. Асық ойыны — көшпенді қазақ баласының ең сүйікті және кең таралған ойыны. Асықты негізінен қойдың асық сүйегінен жасайды, кейде ірі қара малдың асығы да пайдаланылған. Қазақ халқы асықты қасиетті деп таныған. Оны тұмар етіп тағып, көз тимеу үшін де қолданған.

Қазан асық ойыны ауыл балаларының жазда ашық алаңда, қыста үй ішінде ойнайтын қызықты әрі жарыс сипатындағы ойындарының бірі. Атауының өзінен-ақ түсінуге болады: ойын барысында қазан (немесе шұңқыр) және бірнеше асық пайдаланылады.

Ойынның ережесі мен қажетті құралдар

Қажетті құралдар:

Асықтар (әр ойыншыда бірнешеу болады)

Қазан (немесе қазан орнына қолданылатын шұңқыр, тостаған)

Тепкіш немесе сақа (асық ататын сүйек)

Ойын шарты:

Ойын алаңында ортасына қазан немесе шұңқыр қазылады.

Қазанға ойыншылардың ортақ асықтары салынады.

Әр ойыншы кезекпен қазандағы асықтарды белгілі бір қашықтықтан атып, қағып шығаруға тырысады.

Қазаннан шыққан әр асық — атқан ойыншының ұпайы немесе иелігіне айналады.

Кім көп асық атып шығарса, сол жеңімпаз атанады.

Бұл ойын әділдік пен шеберлікті талап етеді. Кейде ойыншылар келісіп, қазанға тек түрлі-түсті немесе қымбат бағалы асықтарын ғана салып ойнайды, бұл ойынды қызықтыра түседі.

Ойынның тәрбиелік маңызы

Қазан асық ойыны — тек көңіл көтеру құралы емес. Оның бала тәрбиесінде алатын орны ерекше. Төмендегі бірнеше бағытта пайдасы бар:

Дене тәрбиесі: Қол бұлшық еттері мен көз дәлдігі жаттығады, дене қозғалысы артады.

Шапшаңдық пен ептілік: Ойыншы тез шешім қабылдап, қолын дәл бағыттап атуы керек.

Сабыр мен төзімділік: Кейде асық бірден шықпайды, сондықтан ойыншы бірнеше мәрте тырысады.

Жеңіске деген құштарлық: Бұл ойын бәсеке арқылы баланы алға ұмтылуға, жеңіске жетуге үйретеді.

Достық пен ұйымшылдық: Командалық ойындар кезінде бір-біріне көмектесу, бірігу арқылы балалар арасында достық қарым-қатынас дамиды.

Қазіргі замандағы орны

Қазіргі таңда ұлттық ойындар қайта жаңғырып келеді. Мектептерде, балабақшаларда ұлттық ойындарды үйрету қолға алынуда. «Қазан асық» ойыны да солардың қатарында. Арнайы асық жарыстары, ұлттық спорт ойындары аясында турнирлер ұйымдастырылады. Асық атудан республикалық жарыстар өткізіліп, бұл ойын түрі халықаралық деңгейге де шығып келеді.

Кейбір мектептерде асық үйірмелері жұмыс істейді. Балалар арасында ұлттық ойындарға деген қызығушылық артып келеді. Бұл — ұлттық құндылықтарымызды сақтаудың, өскелең ұрпаққа жеткізудің бір жолы.

Қорытынды. Қазан асық ойыны — қазақ халқының тарихымен біте қайнасқан, ұлт болмысының бір айғағы. Ол — қарапайым ғана ойын емес, терең тәрбиелік мәні бар, баланың дамуына ықпал ететін ұлттық мұра. Мұндай ойындарды жаңғырту — ұрпақ тәрбиесінің алтын кілті.

Бүгінгі заманда сан түрлі технологиялар мен гаджеттер балалар өмірін жаулап жатқанда, ұлттық ойындарды қайта жандандыру — ұлт болашағына жасалған үлкен қадам. Қазан асық сияқты ойындарымызды сақтап, насихаттап, күнделікті өмірімізге енгізу — әрбір ата-ана мен ұстаздың борышы болмақ.

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ САПАЛАРЫН ЖӘНЕ
ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КОМАНДАМЕН БІРГЕ
ӘРЕКЕТ ЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ТУРАЛЫ МАҚСАТЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН
АРНАЙЫ ОЙЫНДАР ТИІМДІЛІГІ**

Таукебаева Г.Б.

Балалар денесінің үйлесімді дамуы – тәрбиелеу мен оқытудың маңызды міндеттерінің бірі. Мектепке дейінгі кезең – дене сапалары мен қозғалыс дағдыларының қарқынды дамитын уақыты. Бұл жастағы балалар үшін арнайы қимылдық ойындар тек физикалық дамуға ғана

емес, сонымен қатар әлеуметтік дағдылардың, соның ішінде топпен әрекет ету, бірлескен шешім қабылдау қабілеттерінің қалыптасуына да әсер етеді.

Баланың шапшаңдығы, икемділігі, төзімділігі, тепе-теңдік сақтау қабілеті – дене сапаларының негізі.

Қимыл-қозғалыс ойындары арқылы бұл қасиеттер тиімді дамиды.

Мысалы, «Кім жылдам?» секілді ойындар шапшаңдық пен дәлдікті дамытса, «Секіріп өт» ойыны тепе-теңдікті қалыптастырады. Ойын арқылы бала әртүрлі қозғалыс түрлерін меңгереді, жаңа жағдайларға бейімделеді, өзінің қозғалыс мүмкіндіктерін түсінеді және жетілдіреді. Қимыл-қозғалыс тәжірибесі арта келе, балада сенімділік, табандылық қалыптасады. Командамен әрекет ету – бала үшін маңызды әлеуметтік тәжірибе. Топпен бірлесіп мақсатқа жету, өз рөлін түсіну, жолдастарына көмектесу – осындай дағдылар арнайы ойындар барысында дамиды. «Шарды бірге тасу», «Көпірден өту», «Құтқару операциясы» секілді ойындар – балада ұжымдық сана, жауапкершілік пен көмек көрсету сезімін

Педагогтар қолданатын танымал ойындар:

Ойын атауы	Мақсаты	Дамытатын қабілеттері
«Кім жылдам?»	Топпен жарысу	Шапшаңдық, ұйымшылдық
«Топпен шар тасу»	Шарды құлатпай жеткізу	Тепе-теңдік, өзара көмек
«Көпірден өту»	Қиын жерден бірге өту	Сенім, бірлескен әрекет
«Жауыннан қаш»	Жасырыну, жүгіру	Реакция, қозғалыс дәлдігі

«Кім жылдам?» ойынының мақсаты – балалардың немесе қатысушылардың зейінін, жылдам ойлауын, шапшаң әрекет етуін дамыту. Бұл ойын арқылы:

логикалық ойлау қабілеті артады;
есте сақтау қабілеті жетіледі;
топпен жұмыс істеу дағдысы қалыптасады;
салауатты бәсекелестікке үйренеді;
көңіл-күй көтеріліп, белсенділік артады.
«Топпен шар тасу» командылық ойын

Мақсаты:

Топпен бірігіп әрекет етуге үйрету;
Қимыл-қозғалысты дамыту;
Ынтымақтастық пен ұйымшылдықты арттыру.

«Көңілді сөре» – мектепке дейінгі жасындағы балаларға арналған қимыл-қозғалыс ойыны. Бұл ойын балалардың шапшаңдығын, ептілігін және топпен жұмыс жасау қабілетін дамытуға бағытталған.

Ойынның мақсаты:

Балалардың дене қимылын дамыту;
Ұжыммен әрекет етуге үйрету;
Жылдамдық, икемділік және тапқырлық қасиеттерін қалыптастыру.

Қажетті құралдар:

Сөре сызығы (жіппен, лентамен немесе белгімен белгіленеді)
Әртүрлі кедергілер (конустар, доптар, шеңберлер)

Мақсатты мәреге жету элементтері (мысалы, жалауша, доп, жастықша т.б.)

Ойынның барысы:

1. Балалар бірнеше командаға бөлінеді.
2. Әр команда өзінің сөре сызығына тұрады.
3. Белгі бойынша бірінші ойыншы жүгіріп, кедергілерден өтіп, мәреге жетіп, қайтып келіп, эстафетаны келесі ойыншыға береді.
4. Барлық ойыншылар жүгіріп өткен соң, жылдам әрі тәртіпшен орындаған команда жеңімпаз атанады.

Ойын ережесі:

Кедергілерден дұрыс өту міндетті.

Басқа ойыншыға жеткенше келесі ойыншы жүгіре алмайды.

Тәртіп бұзған командаға айып салынуы мүмкін.

Тәрбиелік мәні:

Балаларды әділдікке, ұйымшылдыққа, белсенділікке тәрбиелейді.

Ойын атауы: Доп басшы

Мақсаты:

Командамен жұмыс істеуді дамыту

Жетекшінің нұсқауын тыңдау және орындау

Қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыру

Ойын сипаттамасы:

Балалар шеңберге тұрады. Бір бала – «басшы» ретінде таңдалады. Басшы қандай бағытта доп лақтыратынын, кімге пас беретінін өзі шешеді. Басқа балалар мұқият тыңдап, допты ұстап алып, қайтадан басшыға допты қайтарып отырады. Жаттығу бірнеше рет қайталанып, барлық балалар доппен әрекет етеді.

Дамытатын қабілеттері:

Зейін мен ептілік

Жедел реакция

Командалық қолдау және сенімділік

Қолжетімділік – ойын мазмұны баланың жасына, дене мүмкіндіктеріне сай болуы керек.

Қызығушылық пен белсенділік – ойын мазмұны баланың қиялы мен эмоциясын оятып, белсенді қатысуын ынталандыруы тиіс.

Қайталанғыштық пен жүйелілік – қимыл-қозғалыс дағдыларының қалыптасуы үшін жаттығулар жүйелі түрде қайталануы қажет.

Тәрбиелік бағыт – ойын барысында балалар тәртіп, сыйластық, көмек көрсету, жауапкершілік секілді құндылықтарды меңгереді.

Қортынды: арнайы қимыл-қозғалыс ойындары – мектеп жасына дейінгі балалардың дене сапаларын қалыптастырумен қатар, оларды әлеуметтік өмірге бейімдеудің тиімді құралы. Командамен әрекет ету дағдыларын дамыту арқылы бала болашақтағы мектептік оқуға және қоғамда өз орнын табуға дайындалады. Бұл бағыттағы жұмыс жүйелі, мақсатты және шығармашылықпен ұйымдастырылған жағдайда ғана толық нәтижеге қол жеткізуге болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы.(Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 5 тамызда №29031)

2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үлгілік оқу бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 14 қазандағы №422 бұйрығына қосымша.

3. Степаненкова Э.Я. Теория и воспитания физического воспитания и развития ребенка. –Москва, 2006. -171с.

4. Осокина Т.И. Физическая культура в детском саду. – М.,1986. –285 с.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚТАРЫН САҚТАНДЫРУ МАҚСАТЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН АРНАЙЫ ЖАТТЫҒУЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Бағдатова Б.Б.

Мектепке дейінгі жас психикалық және физикалық денсаулық негіздерін қалыптастыруда шешуші болып табылатыны белгілі. Бұл кезеңде органдардың қарқынды дамуы және дененің функционалдық жүйелері, тұлғаның негізгі қасиеттері, өзіне және басқаларға мінезі мен көзқарасы қалыптасады. Бұл кезеңде балаларда салауатты өмір салты туралы білімдер мен практикалық дағдыларды, жүйелі дене тәрбиесі мен спортқа саналы қажеттілікті қалыптастыру маңызды.

Денсаулық деген не? С.И.Ожеговтың «Орыс тілінің сөздігіне» жүгінсек, денсаулықтың келесі анықтамасын табамыз: «Бұл дененің дұрыс, қалыпты әрекеті». Ал Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) Конституциясында денсаулық дегеніміз аурудың немесе дене кемістігінің болмауы ғана емес, сонымен бірге толық физикалық, психикалық, рухани және әлеуметтік салауаттылық деп көрсетілген. Сондықтан денсаулық мәселесін жан-жақты, кең әлеуметтік аспектіде қарастыру керек.

Физикалық және психикалық денсаулық баланың жағдайы өзара байланысты және өзара тәуелді. Сіздің физикалық денсаулығыңыз бен физикалық мүмкіндіктеріңізді сезіну, дененің әл-ауқаты тұрақты жайлылық сезіміне ықпал етеді. Кез келген оқиғаға жан мен тән бірге жауап беретіні белгілі. Психикалық кернеу бұлшықет тонусын тудырады және керісінше бұлшықет кернеуі эмоционалды жарылысқа әкеледі. Ал бұлшықет релаксациясы эмоционалдық шиеленістің төмендеуіне әкеледі және тыныштық пен жылдам тыныс алуды қалпына келтіруге әкеледі. Бұл кері әсер психикалық жағдайды реттеу үшін қолданылады.

Баланың денсаулығы үшін қалыпты психикалық денсаулықты қамтамасыз ету өте маңызды екенін атап өту керек: сөйлеуді дамытуға көңіл бөлу, шамадан тыс жұмысты болдырмау, эмоционалды жайлылықты құру.

Балалардың оң психоэмоционалдық жағдайын үнемі қолдау қажеттілігі баланың өмір сүру ортасымен үйлесімді өзара әрекеттесуі және оның психикалық денсаулығын нығайту үшін қажетті қолайлы жағдайларды жасауды талап етеді:

Бұзушылықтар ұйықтаудың қиындауы мен мазасыз ұйқыда, жақында оны шаршатпаған әрекеттен кейін шаршау, себепсіз жанасу, көз жасы немесе керісінше, агрессивтіліктің жоғарылауы, өзіне деген сенімсіздік, бұл баланың барған сайын ізденуімен көрінеді. үлкендердің мақұлдауы, сөзбе-сөз «оларға жақын араласу», бей-берекеттік, немқұрайлылық, беймазальық пен мазасыздық, қыңырлықтың көрінісі.

Психикалық денсаулыққа қатысты сияқты, балалардың толық физикалық дамуына және қозғалыс қажеттілігін жүзеге асыруға жағдай жасау қажет.

Осылайша, топтарда балалардың белсенді қимыл-қозғалысы үшін орындар бөлінеді, қозғалыстарды дамытуға арналған белсенділік орталықтары ұйымдастырылады. Балалардың дербес қимыл-қозғалысы тәуліктің әртүрлі уақытында және әр түрлі формада стандартқа сай ұйымдастырылады: таңертең таңғы ас алдында таңғы гимнастикалық жаттығу, үіә, ұйқыдан кейінгі жаттығу, түстен кейін және кешкі серуендерде. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында эстафеталық жарыстар, ашық ойындар, дене шынықтыру іс-шаралары және спорттық іс-шаралар өткізіледі, бұл тек дене дамуын ғана емес, сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалдық және жағымды көңіл-күйін арттырады.

Күн ішінде бала ұсынылған дене шынықтыру және сауықтыру іс-шараларынан эмоционалдық, физикалық және психикалық қанағаттануды сезінуі керек. Осы мақсатта балабақшаларда дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарының әртүрлі тиімді әдістері мен формалары қолданылады:

Вибрациялық гимнастика

Бассейин

Таза ауадағы серуен

Йога

Вибрациялық гимнастика.

Инновациялық технологияның бұл түрін академик Микулин жасаған. Дененің бұл шайқауы қан айналымын күшейтеді, токсиндердің жиналуын жояды және денені сергітеді.

Виброгимнастика бірнеше себептерге байланысты белсенді қозғалыстармен айналыса алмайтын балаларға арналған және олар әдетте мұны өткір сезінеді.

Виброгимнастиканы қарқынды ақыл-ой әрекеті кезінде немесе одан кейін дене шынықтыру сәті ретінде де қолдануға болады.

Саусақтарыңызбен көтерілуіңіз керек, сонда өкшелер еденнен тек 1 сантиметрге көтеріліп, еденге күрт төмендейді. Бұл жағдайда жүгіру және жүру кезіндегідей жағдай орын алады: тамырлардағы клапандардың арқасында қан жоғары қарай қозғалу үшін қосымша импульс алады. Сонымен қатар жүйке жүйесін қозғалыс беріп мидағы жүйке талшықтарын оятады. Бір сөзбен айтқанда психикалық және физикалық сауықтырудың тиімді жаттығу болып табылады.

Бұл жаттығуды баяу орындау ұсынылады, секундына бір реттен жиі емес. Жаттығуды 30 рет қайталаңыз (30 секунд, содан кейін 5-6 секунд демалыңыз. Сондай-ақ аяқтың шаршамауы үшін өкшенің еденнен 1 сантиметрден аспайтын көтерілуін қамтамасыз ету керек.

Мидың шайқалуы қатты және өткір болмауы керек. Діріл гимнастикасын орындау кезінде. Сіз иегіңізді қаттырақ қысуыңыз керек.

Жаттығудың жалпы ұзақтығы - 1 минут. Күн ішінде жағдайға байланысты 2-3 рет жасауға болады.

Жпондық вибрация - бұл қарапайым, бірақ өте тиімді жаттығу. Ол бүкіл әлемге танымал жапон емшісі Кацудзо Ниши әзірлеген сауықтыру жүйесіне кіреді.

Организмнің дұрыс жұмыс істеуі үшін капиллярлардың жай-күйіне үлкен мән берді. Капиллярларды нығайту мақсатында ол «Вибрация» әзірледі.

Жаттығу таңертең және кешке қатты бетте жатып орындалады, ал мойынның астына білік (түкті сүлгіден жасауға болады) қойылады. Қолды және аяқты еденге перпендикуляр көтеріп, 1-3 минут бойы қатты сілкіп тұру керек. Бірнеше секундтан бастауға болады. Барлық денеге вибрация-бұл түрі барлық күрделі жаттығудан кейін дененің бұлшықеттерін босансытуға арналған жаттығудың бір формасы. Екі қолды бірақ және аяқтарды кезек кезек сілкілеу арқылы орындалады. А.А.Микулиннің айтуынша, вибрация гимнастикасы омыртқаға және оның дискілеріне ешқандай қауіп төндірмейді.

Бассейн жаттығу түрлері

Аталған шаралар кешені баланың жалпы жағдайын жақсартуға ықпал етеді. Жүйелі жүзу гиперактивтілік кезінде бұлшық ет тонусын алып тастауға көмектеседі, ал дамудың кідіруі кезінде үйлесімді жақсартуға көмектеседі. Бассейндегі сабақтар кезінде ұсақ және ірі моторика ынталандырылады және баланың денесіндегі әрбір бұлшық ет жұмысқа қосылады. Бала суда басқа ортамен байланыста болады және сезінудің өзгеруі бүкіл ағзаны, соның ішінде миды тонусқа келтіреді. Жүзу жөніндегі нұсқаушы және ғылыми мақалалардың авторы Дуглас Доман бала су астында тыныс алуды қалай ұстап қалу керектігін түсінгенде, оны өзі бара жатқан жерге бағыттау үшін аяқ-қолдарын үйлестіруді үйренетінін айтады. Аяқ қолы бір уақытта жұмыс істегенде баланың ақылы жаңа синапстарды дамытады. Алғашқы сабақтардың маңызы зор. Суды игеру кезеңінде мен мыналарды қосамын: қауіпсіздік техникасын түсіндіру (еден жабынының ылғалды бетімен қозғалу ережелері туралы егжей-тегжейлі баяндай отырып иллюстрацияларды қарау; тік баспалдақ бойынша бассейн тостағанына батыру техникасы туралы, су толтырылған бассейн тостағанында қозғалу кезінде қашықтық пен қарқынның сақталуы туралы); балаларды қолдың шартты сигналдарымен және олардың мәнімен таныстырамын (жоғары көтерілген қол - назар аударыңыз, қолды жоғары көтеріңіз және ысқырықпен кенеттен төмен көтеріңіз - терең дем алыңыз және суға батыңыз, оң (сол) қол жанына көтерілген - оңға, солға бұрыңыз). Ашық және жабық көздермен суға түсу жаттығулары («Жуыну», «Су астында кім жылдам жасырынады?», «Хоровод», «Сүңгуірлер», «Брод», «Туннельге поезд», «Сүңгуір үйректер»), тыныс алуды кідірту («Су айдайтын орын», «Поезд», «Селкілдек») кейбір қозғалмалы ойындар.

Йогамен айналыса отырып, балалар табиғатпен және өмірдің табиғи ырғағымен байланыста болады, өзін және басқа балаларды құрметтеуге үйренеді. Йога жаттығулары балалардың сүйектерін нығайтады, бұлшықеттерін серпімді және икемді етеді. Теңдестіру жаттығуы балаларға үйлестіруді және шоғырлануды дамытуға көмектеседі. Тұрақты жаттығулары балалардың эмоцияларын бақылауға және жұмсартуға көмектеседі, дұрыс демалу мен ұйқыны қамтамасыз етеді. Жаттығуларды көпшілігі жануарлар мен табиғатты

бейнелейді, сонымен қатар бұл қызықты, жарыссыз ойын. Йога балалардың жұмсақ әрі мейірімді болып өсуіне көмектеседі.

Қорытындылай келе, мен шынымен де заман ағымына ілесуді қалайтынымды айтайын. Балаларды баурап алатын, дене шынықтыру үіэ қызықты ететін технологиялар мен әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы қазіргі балалардың дене тәрбиесіне деген сүйіспеншілігін ояту. Әрине, балаларға психологиялық жеңілдік пен заманауи шындықта эмоционалды тұрақтылық қабілетін үйрету қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Лесгафт, П.Ф. Избранные труды [Текст]/ П.Ф. Лесгафт. – М. : Физкультура и спорт, 2007. – 360 с.
2. Жуков, М.Н. Подвижные игры: учеб. для студентов пед. вузов по специальности 033100 - Физ. культура / М. Н. Жуков. - 2-е изд., стер. - М.: Academia, 2014 (ГУП Сарат. полигр. комб.). - 157, [2] с.
3. В.Л.Страковская, Подвижные игры в терапии больных и ослабленных детей. М., «Медицина», 1978, -184 с.
4. Сеченов, И.М. Участие органов чувств в работах рук у зрячего и слепого[Текст]/ И.М. Сеченов // Избранные произведения Т. 1. – М., 1952. – 516 с.
5. Арямов, И.А. Возрастные особенности детей и наука о физическом воспитании [Текст]/ И.А. Арямов // Теория и практика физической культуры. – 1950. – № 10. – С. 781-782.
6. Бальсевич, В.К. Физическая подготовка в системе воспитания культуры здорового образа жизни человека (методологический, экологический и организационный аспекты) [Текст]/ В.К. Бальсевич // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 1. – С. 22 – 26.
7. Леонтьев, А.Н. Проблемы развития психики[Текст]/А.Н.Леонтьев. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 2009. – 356 с.
8. Урунтаева, Г.А. Практикум по дошкольной психологии: пособие для студентов высш. и средн. пед. учеб. заведений [Текст]/ Г.А. Урунтаева, Ю.К. Афонькина. – М.: Академия, 2000. – С. 247, 249, 250.
9. Степаненкова, Е.А. Теория и методика физического воспитания: учеб. пособие [Текст]/ Э.Я. Степаненкова. – М. : Академия, 2001. – 368 с.
10. Щедрина А.Г. Педология – наука о детстве в формировании здорового образа жизни: научное издание [Текст]/ А.Г. Щедрина. – Новосибирск: Сибирский центр деловых технологий, 2017. – 218 с.

II СЕКЦИЯ \ SESSION II

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ

БЕСТЕМШЕ ОЙЫНЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шотаев Максат Есенбекұлы,

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының ғылыми қызметкері, Дүниежүзілік Тогызқұмалақ Федерациясының бас хатшысы, филология ғылымының кандидаты.

Ұлттық ойын дегеніміз – ұлттық мәдениеттің қайнар көзі. Оның негізінде дүниетаным, тіл мен этномәдениет көріністері бар. Қоғамдар ауысып, уақыт өткен сайын ұлттық ойындардың ішінде өміршендігін жоғалтпай, замана ағымына ілесе білген түрлері ғана сақталып, көпшіліктің қолдауына ие болып, әлемдік деңгейге көтеріледі. Міне сондай құнды мұралардың бірі – зияткерлік ойындар.

Әрбір ұлттың зияткерлік ойындары бірден қалыптаспайды. Ғасырдан-ғасырға жетіп, ұрпақтан-ұрпаққа ұласып бүгінгі күнге жеткен әрбір ойын замана талабына сәйкес өзгеріске ұшырауы мүмкін. Кейбір ережелер өзгертіліп, кейбірі ауыстырылып, жетілген нұсқасы пайда болуы мүмкін. Кейде жаңа ережелер қосылады, кейбірі қысқартылады. Әрине, бұл өзгерістердің барлығы халықтың дүниетанымдық ерекшеліктерінен туындайды. Сонымен қатар, ойын ережелерінің өзгеруі басқа мәдениеттік ортада жаңа ойын түрінің қалыптасуына да ұласуы мүмкін.

Әр халықтың ұлттық ойындарының қалыптасуы мен дамуы сол ұлттың өзіндік дамуымен тығыз байланысты. Өйткені қандай да болмасын ойынның негізінде жергілікті

дәстүр, салт көріністері болатыны сөзсіз. Қазақ халқының зияткерлік ойындарын жинақтау, талдау және саралау барысында олардың бірқатарының сол жергілікті шыққан өңірлерінде кеңінен танылып отырғанын, кейбіреулерінің жаңадан таныла бастағанын, бірқатарының тек мұражайларда, құжаттық деректерде ғана сақталғаны байқалды.

Халықтың шығармашылық ойын арттыру үшін қазіргі кезде зияткерлік ойындардың кез келген түрлері мен пішіндерін күнделікті тұрмыс-тіршілікке енгізу арқылы бұқаралық сипатын арттырудың маңызы зор. Өйткені, кеңестік кезеңде ұлттық ойындар, оның ішінде қазақ халқының зияткерлік ойындарына деген тоғышар көзқарас көптеген ойындардың жоғалуына әсерін тигізді. ХХІ ғасырдың басына дейін көпшілікке беймәлім, бірақ мұрағаттық құжаттарда сақталған ойынның бірі – бестемше.

Бестемше ойыны қазақ халқының ақыл-ой ойындарының бірі. Оның пайда болу мерзімі 4 мың жылдық мерзімді қамтиды. Бұл ойынға ұқсас ойындар Қырғызстан, Индонезия, Вьетнам, Малазия, Марокко және Түркияда кездеседі. Бестемше туралы мәліметтер өте аз.

Ойын туралы «Қазақ тілінің түсіндірме» сөздігінде былай делінеді: Тоғызқұмалақ ойынының бірнеше түрі бар. Оның балаларға арналған қарапайым, түрлерін «қоздату», «б е с т е м ш е» - деп атайды

Бестемше ойыны - қазіргі кезде тек Қазақстан Республикасында ғана емес, дүниежүзінде де кеңінен насихатталып отыр. Көптеген елдерде бұқаралық сипаты артып, түрлі іс-шаралар өткізілуде. Бестемше ойынының халықаралық деңгейде кеңінен таралуына оның өміршендік қуаты әсер етіп отыр. Бестемше жасөспірімнің математикалық қасиетін шыңдауда таптырмас құрал. Яғни ұрпақты зияткерлікке тәрбиелеудің озық құралы.

Бестемше ойынын алғаш рет халыққа таныстырған және оның насихатшысы болған белгілі тоғызқұмалақ қайраткері – Серікбай Тілеубаев болды. Ол 1998 жылдан бастап тоғызқұмалақ көрмелерін жасап, сол жерде бестемше тақтасын да таныстырып жүрді. 2001-2002 жылдары Түркістан қаласында бірге жұмыс жасаған кезімізде, бестемше тақтасын сыйлап, оның ерекшеліктерін түсіндірді.

Бестемше ойыны халықаралық деңгейде алғаш рет Астана қаласында тоғызқұмалақтан 1 Әлем чемпионатына арналған көрмеде қойылды. Ол көрменің авторы – Серікбай Тілеубаев еді. Ол тоғызқұмалақ тақталарымен қатар, пластмассадан жасалған, бестемше тақтасында көпшілікке таныстырды. Бұл көрмедегі бестемше тақтасы Чехиядан келген спортшы Хана Котинованың назарына түсіп, ол қатты қызығады. 2011 жылы Чехияда Мангала Федерациясы құрылып, оның эмблемасына бестемше тақтасы үлгі ретінде алынады.

2012 жылы Чехияда тоғызқұмалақтан 2 Әлем чемпионаты Пардубице қаласында өтеді. Осы кезде Мангала Федерациясы президенті Хана Котинова үлкен қорапшаларға кішкене шарларды салып, бестемше тақтасының үлкен түрін жасап, зияткерлік олимпиадаға келген қонақтарға, ойыншыларға ойынды таныстырады.

2012-2014 жылдан бастап Чехияда тоғызқұмалақтан Пардубице және Прагада өткізілетін халықаралық жарыстарда, бестемше ойынынан да таныстырушылық шаралар ұйымдастырылады. Бұл Бестемше ойынының Еуропаға ашылған терезесі болды. 2015 жылдан бастап аталмыш қалаларда бестемше зияткерлік ойындар жарысының бағдарламасына енгізілді.

2014-2015 жылдары Үрімші қаласында тоғызқұмалақтан халықаралық семинар өткізілді. Семинар барысында бестемше ойыны да таныстырылып, Қазақстанда жасалған ойын тақталары көрсетілді. Бестемше тез арада таралып, бастауыш сыныптарда үйретіле бастады.

2015 жылы Түркияның Анталия қаласында тоғызқұмалақ, бестемше және мангала ойындарынан халықаралық семинар өткізілді. Бұл бастаманы Түркия Мангала Федерация президенті Рауф Өзген өткізді. Семинардан кейін жарыстар ұйымдастырылып, 2020 жылға дейін жүзеге асты. Пандемия кезінде іс шаралар тоқтағанымен, 2023 жылы MIND SAMMIT деген атпен Анталияда қайта өткізілді. Осы халықаралық семинардың арқасында бестемше ойыны Түркияның Анкара, Анталия, Ескішезир, Измир, Самсун және Стамбул қалаларында кеңінен танылды.

Бестемше ойынынан халықаралық жарыстар 2015 жылдан бастап көптеген елдерде өткізілді. Атап айтқанда, Қазақстан (Астана, Ақтау), Чехия (Прага, Пардубице), Түркия (Анталия, Стамбул), Қытай (Үрімші, 2017), Ресей (Горно-Алтайск, 2018), Өзбекстан (Нүкіс, 2019).

Астана қаласы Білім беруді жаңғырту орталығының үздіксіз жұмысының арқасында Бестемше ойыны 2021 жылдан бастап Астана қаласындағы және 2022 жылдан бастап республикадағы балабақшаларда таныла бастады. Алғаш Солтүстік Қазақстан, Түркістан, Жамбыл, Алматы облыстары мен Шымкент қаласында танылса, 2023 жылы бүкіл еліміздегі балабақшаларда кеңінен қанат жайды.

Бестемше ойыны бабаларымыздың кең ақыл, биік болмыс иесі болғандығын көрсетеді. Бұл ойынның әлемге тез арада жайылуы – оның өміршеңдік қуатының жоғарылығын, ережелеренің эстетикалық деңгейінің биіктігін көрсетеді. Көптеген елдер бестемшені бала тәрбиелеудің, математикалық қабілетін арттырудың озық үлгісі ретінде дамытатын болады.

Бестемше ойыны жасөспірімдердің мінез-құлқын, сана-сезімін әлеуметтік жағынан тәрбиелеп, тәртіпті тиянақтауға, ойлау жүйесін шыңдауға көмектеседі. Бұл ойын ойнаушы талғамайды: бала да, жас та, кәрі де, ойнай береді. Бестемше ойындарын 5 жастағы баладан бастап егде жастағы адамдар арасында ой спортының дағдысын қалыптастыруға болады. Балғын ойыншыларға ұлттық зияткерлік ойынның тарихы бойында түзілген ақпараттарды таныстыру оларды ойынға қызықтыра және мүдделі ете түседі. Осындай құнды әрі маңызды қасиеттерінің арқасында бестемше бүкіл әлемге кеңінен насихатталып жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Төтенаев Б. Қазақтың ұлттық ойындары. – А.: Қайнар, 1994.
2. Акшораев А.С. Молодость древней игры тогызкумалак. Тараз., ТарГУ, 2000.
3. Шотаев М., Жұмабаев Н., Ақназаров С. Таңғажайып тоғызқұмалақ. – Түркістан: ХҚТУ баспасы, 2004.
4. Тәжиев Қ. Киелі сандардың генезисі және эпикалық жырлар мен жыраулар поэзиясындағы көркемдік қызметі. Автореферат, Түркістан, 2004.
5. Анаркулов Х. Кыргыз эл оюндары. – Бишкек: Кыргызстан, 1991.
6. Abdulvahap K.- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü. Öğretim üyesi - "DÖRT BİN YILLIK ZEKA VE STRATEJİ OYUNU DOKUZ KUMALAK (DOKUZ TAŞ)", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Eylül 2007.
7. Tüzün A. Türk dünyasında ortak sporlar. Ankara, 2010

8. Metin And, Oyun ve Büğü Türk Kültüründe Oyun Kavramı. – İstanbul, 2007. – S. 342.

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ЗАМАНАУИ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңсағанов Ерсұлтан Мейржанұлы,
Семей қаласы

Аннотация. Бұл мақалада түркі халықтарының зияткерлік ойындарын білім беру жүйесінде қолданудың өзектілігі мен мүмкіндіктері қарастырылады. Ұлттық ойындар — халықтың тарихи-мәдени мұрасы ретінде ғана емес, сонымен қатар тұлғаның шығармашылық, логикалық және әлеуметтік қабілеттерін дамыту құралы ретінде қарастырылады. Авторлар зияткерлік ойындарды қазіргі білім беру үдерісіне интеграциялау жолдарын, әдістерін және оның оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырудағы әлеуетін зерттейді. Сонымен қатар, мақалада білім алушылардың ұлттық құндылықтар негізінде тұлғалық дамуын қамтамасыз ету жолдары ұсынылады. Практикалық мысалдар мен ғылыми-әдістемелік ұсыныстар арқылы ойын элементтерін тиімді қолдану тәсілдері айқындалады.

Кілт сөздер: зияткерлік ойындар, түркі халықтары, білім беру, ұлттық құндылықтар, оқыту әдістері, функционалдық сауаттылық, тұлғалық даму, тәрбие.

Зерттеудің өзектілігі. Білім беру жүйесінде ұлттық мазмұнды, мәдени-тарихи негізі бар әдістер мен тәсілдерді қолдану қажеттілігі күннен-күнге артып келеді. Әсіресе, қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттың рухани-мәдени бірегейлігін сақтау және дамыту мәселесі білім беру мазмұнына тікелей қатысты. Осы тұрғыда түркі халықтарының зияткерлік ойындары — ұрпақ тәрбиесінде, білім беру мен дамуда маңызды рөл атқаратын мәдени мұра. Бұл ойындар тек бос уақытты қызықты өткізудің амалы емес, сонымен бірге логикалық ойлау, шешім қабылдау, зейін мен ептілікті дамыту құралы.

Зияткерлік ойындарды оқу процесіне енгізу арқылы білім алушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға, ұлттық құндылықтарға деген құрметті қалыптастыруға және заманауи білім беру талаптарына сәйкес тұлғаны жан-жақты дамытуға болады. Сондықтан да, бұл зерттеудің өзектілігі — ұлттық мұраны жаңғырта отырып, оны қазіргі білім беру жүйесімен ұштастыруда.

Зерттеудің мақсаты: Түркі халықтарының зияткерлік ойындарын қазіргі білім беру үдерісіне енгізудің заманауи жолдарын анықтау, олардың оқушылардың функционалдық сауаттылығын, ойлау қабілетін және тұлғалық қасиеттерін дамытудағы тиімділігін талдау.

Зерттеу әдістері:

Теориялық талдау (әдебиеттерді зерделеу, салыстырмалы талдау);

Педагогикалық эксперимент;

Жүйелеу және модельдеу әдістері;

Статистикалық өңдеу және интерпретациялау.

Зерттеу нәтижелері: Зерттеу барысында Қазақстан мен Орталық Азия елдеріне тән түркі зияткерлік ойындарының мазмұны, құрылымы мен тәрбиелік мәні зерделенді. Атап айтқанда, «Тоғызқұмалақ», «Мангала», «Ашық хат», «Санамақ» сияқты ойындардың логикалық ойлауға, есептеу дағдыларына, стратегиялық шешім қабылдауға үйрететіндігі анықталды.

Мектеп бағдарламасына енгізілген жағдайда бұл ойындар оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырып қана қоймай, олардың оқу мотивациясын, белсенділігін және шығармашылығын дамытады. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды қолдану арқылы оқушылардың ұлттық сана-сезімі, туған елі мен тіліне деген сүйіспеншілігі қалыптасады[1].

Эксперименттік сыныптарда өткізілген сабақтардан кейін логикалық тапсырмаларды шешу қабілеті 27%-ға, зейін мен еске сақтау көрсеткіші 19%-ға артқаны байқалды.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – ғасырлар бойы қалыптасқан, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған мәдени мұраның бір бөлігі. Бұл ойындар тек ермек пен көңіл көтеру құралы емес, сонымен қатар адамның ойлау қабілетін, логикасын, зеректігін, зейінін дамытуға бағытталған ерекше құрал ретінде танылады[2]. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде тұлғаның жан-жақты дамуына бағытталған әдістер мен технологиялар іздестіріліп жатқан уақытта, осы ұлттық ойындардың әлеуетін тиімді пайдалану өзекті мәселеге айналууда.

Зияткерлік ойындар – оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда, математикалық және логикалық ойлау қабілеттерін дамытуда, шығармашылық пен тапқырлықты жетілдіруде таптырмас тәсіл. Мысалы, қазақтың «Тоғызқұмалақ», қырғыздың «Ордо», әзербайжанның «Нард» секілді ойындары арқылы оқушылар стратегиялық ойлау, шешім қабылдау, сабыр сақтау, уақытты тиімді пайдалану сынды дағдыларды меңгереді. Бұл дағдылар – ХХІ ғасыр адамына қажетті әмбебап қабілеттер қатарына жатады[3].

Бүгінгі білім беру үдерісінде осы ойындарды бірнеше бағытта қолдануға болады:

1. Пәнішілік интеграция – зияткерлік ойындарды математика, тарих, қазақ тілі, көркем еңбек секілді пәндермен байланыстыра отырып қолдану. Мысалы, «Тоғызқұмалақ» ойынын математикалық амалдарды түсіндіруде пайдалануға болады.

2. Клубтық және үйірме жұмыстары – мектептерде зияткерлік ойындар үйірмелерін ашу арқылы оқушылардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру.

3. Тәрбие сағаттары мен ұлттық мерекелерде қолдану – ойындар арқылы ұлттық құндылықтарды дәріптеп, мәдени мұрамен таныстыру.

4. Интерактивті технологиялармен ұштастыру – зияткерлік ойындардың электрондық нұсқаларын жасап, оларды сандық білім беру платформаларына енгізу.

5. Арнайы оқу құралдарын дайындау – ойындарды үйрететін және сабаққа кіріктіретін әдістемелік құралдар мен нұсқаулықтар әзірлеу.

Білім беру үдерісінде бұл ойындарды қолдану оқушының тұлғалық дамуына әсер етумен қатар, ұлттық болмысты тануға, салт-дәстүрге құрметпен қарауға, тарихи жадыны жандандыруға ықпал етеді[4]. Демек, түркі халықтарының зияткерлік ойындары – тек мәдени құндылық қана емес, заманауи педагогикалық құрал ретінде үлкен маңызға ие.

Өз педагогикалық тәжірибемде түркі халықтарының зияткерлік ойындарын оқу-тәрбие үдерісіне енгізу арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын оятуға ерекше көңіл бөлдім. Атап айтқанда, «Тоғызқұмалақ» ойынын сабақтар мен сыныптан тыс іс-шараларда жүйелі түрде қолданып келемін. Бұл ойын оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытып, математикалық сауаттылығын арттыруға септігін тигізуде. Сабақ үстінде оқушылар стратегия құруды, шешім қабылдауды, сабырлылық пен есептеудің дәлдігін үйренеді.

Сонымен қатар, «Асық ату», «Арқан тарту», «Теңге алу», «Күміс алу», «Ордо» сияқты ұлттық және түркі халықтарына ортақ зияткерлік әрі қимыл-қозғалыс ойындарын түрлі пәндермен ықпалдастыра отырып пайдаландым. Бұл ойындар арқылы оқушылар бір-бірімен өзара әрекеттесу, топта жұмыс жасау, әділдік пен құрмет сияқты әлеуметтік дағдыларды меңгере бастады.

Мектепішілік іс-шаралар аясында «Ұлттық зияткерлік ойындар апталығы», «Ұрпаққа аманат – ұлттық мұра» атты танымдық жобаларды ұйымдастырдым. Бұл жобаларға оқушылар ғана емес, ата-аналар да тартылып, ұлттық ойындардың тарихы мен маңызын таныстыру, оларды отбасылық деңгейде дамыту мәселелеріне назар аударылды.

Оқушылардың қызығушылығын ескере отырып, үйірме және клубтық жұмыстар шеңберінде арнайы «Ұлттық зияткерлік ойындар» бағдарламасы жасалып, тұрақты түрде жүргізіліп келеді. Бұл үйірмеде оқушылар өзара жарысып қана қоймай, ойынның шығу тегі мен мәнін зерттеп, шағын зерттеу жобаларымен де айналысады.

Осы жұмыстардың нәтижесінде оқушылардың пәндерге деген қызығушылығы артты, логикалық және сыни ойлау қабілеттері дамыды, ұлттық құндылықтарға құрметпен қарау, өзіндік пікір айту, шығармашылықпен жұмыс жасау дағдылары қалыптасты.

Қорытынды. Түркі халықтарының зияткерлік ойындарын білім беру үдерісінде тиімді қолдану – ұлттық рухты жаңғыртумен қатар, заманауи талаптарға сай тұлғаны тәрбиелеудің ұтымды жолы. Бұл ойындар оқушылардың зияткерлік дамуына ықпал ететін, олардың ойлау, талдау, шешім қабылдау қабілеттерін арттыратын маңызды педагогикалық құрал болып табылады. Ұлттық ойындарды оқу бағдарламаларына енгізу арқылы білім беру мазмұнын байытып, оқыту үрдісін жандандыруға болады.

Болашақта бұл бағытта оқулықтар, әдістемелік құралдар әзірленіп, мұғалімдерге арналған арнайы курстар ұйымдастырылуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Сатиева, М.Ә. Ұлттық ойындар – рухани тәрбиенің көзі. — Алматы: Рауан, 2019. — 224 б.
2. Ибраева, Г.А. Түркі халықтарының ойын мәдениеті: тарихи-мәдени аспектілер. — Астана: Фолиант, 2020. — 192 б.
3. Жумабеков, Т.Т. Зияткерлік ойындардың тәрбиелік мәні. // Білім және ғылым. — 2021. — №4. — Б. 25-30.
4. Құдайбергенова, К. С. Білім беру жүйесіндегі инновациялық тәсілдер. — Алматы: Қазақ университеті, 2018. — 180 б.

Сабиева Улжан Абеновна
*Астана қаласы әкімдігінің №48 «Ақ көгершін» балабақшасының
меңгерушісі*

ҰЛТ САУЛЫҒЫ – ҰЛТ МЕРЕЙІ

Аннотация: Ұлт саулығы – әрбір қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды негізі. Бұл мақалада ұлттық саулықтың маңызы, оның білім беру салаларында және қоғамда қалыптастырудағы рөлі талданады. Мақалада денсаулықты арттыру үшін салауатты өмір салтын, спортты насихаттау қажеттілігіне басымдық беріледі.

Түйін сөздер: спорт, стресс, депрессия, ұлт саулығы, денсаулық, гиподинамия.

Ұлт саулығы – мемлекетіміздің, қоғамымыздың, тіпті жеке адамдардың өркендеуінің басты көрсеткіштерінің бірі. Денсаулық – әрбір азаматтың бақытты өмір сүруінің, шығармашыл күш-қуаттың, белсенділіктің негізі. Сондықтан, ұлт саулығын сақтау, нығайту – әрбір азаматтың, тұтас қоғамның міндеті. Кез-келген мемлекеттің өсіп-өркендеуіне оның әлеуметтік-экономикалық дамуы және саяси тұрақтылығы оң әсерін тигізетіні түсінікті. Осы орайда халықтың денсаулығы да өте маңызды рөл ойнайды. Өйткені мемлекеттің алға қойған мақсат-мүддесін, стратегиялық жоспарларын іске асыратын сол елдің азаматтары. Демек ол міндетті орындау үшін бірінші кезекте ұлттың саулығы қажет.

Спорт адамның денсаулығы мен әл-ауқатын сақтауда шешуші рөл атқарады. Белсенді өмір салты фитнесі сақтауға ғана емес, сонымен қатар психикалық жағдайды жақсартуға, ұзақ өмір сүруге ықпал етеді және көптеген аурулардың қаупін азайтады. Тұрақты жаттығулар жүрек-қан тамыр жүйесін нығайтады, төзімділікті арттырады және өкпенің жұмысын жақсартады. Олар «жаман» холестерин деңгейінің төмендеуіне және «жақсы» деңгейдің жоғарылауына ықпал етеді, бұл жүрек-қан тамырлары ауруларының даму қаупін айтарлықтай төмендетеді. Физикалық белсенділік қалыпты салмақты сақтауға көмектеседі.

Қазіргі заманғы статистикаға сүйенсек, белсенді спортпен айналысатын адамдардың денсаулық деңгейі олармен салыстырғанда әлдеқайда жоғары. Спорттың асқынулар мен созылмалы аурулармен күресудегі тиімділігі дәлелденген. Физикалық белсенділік, соның ішінде спорт, адамның иммундық жүйесін нығайтады, жүрек-қан тамырлары жүйесін жақсартады және психикалық денсаулықты қолдайды.

Физикалық белсенділік — тек спортшыларға ғана емес, барлық деңгейдегі адамдарға қажетті нәрсе. Күнделікті 30 минуттық қарқынды жаттығу, жүгіру немесе дене шынықтыру

сабақтары, адамның өмір сүру сапасын арттырады. Бұл тек физикалық денсаулыққа ғана емес, психологиялық тұрғыдан да көмектеседі, адамның стресс пен депрессияны жеңуіне ықпал етеді

Спорттың көптеген пайдасын атап өтуге болады:

Денсаулықты нығайту: Спорт, әсіресе аэробты жүктемелер, жүрек-қан тамырлары, тыныс алу және бұлшық ет жүйесін нығайтады.

Психологиялық тұрақтылық: Спортпен айналысатын адамдарда стресс деңгейі төмен және позитивті көңіл-күй жоғарылайды. Эндорфиндердің бөлінуі көңіл-күйді көтереді.

Әлеуметтік байланыстар: Командалық спорт түрлері адамдар арасында ынтымақтастық пен достықты дамытады, сонымен қатар әлеуметтік байланыстарды нығайтады.

Тәртіп және мақсат қою: Спорттың талап етуі адамды тәртіпті болуға, мақсат қоюға және оларға жету үшін еңбек етуге үйретеді.

Жастардың спортқа қызығушылығы — салауатты өмір салтын қалыптастырудағы ең маңызды аспектілердің бірі. Спорт балабақшаларда, мектептерде, колледждерде және университеттерде кеңінен дамытылған, бұл жастардың бойында командалық рух, жауапкершілік, төзімділік және көшбасшылық қасиеттерін дамытуға көмектеседі.

Қазақ халқының «Бірінші байлық – денсаулық», «Дені саудың – жаны сау», «Жаны саудың – тәні сау» деген мақал-мәтелдері адам денсаулығын күтуде терең тәрбиелік және философиялық маңызын осы күнге дейін жойған жоқ.

Балалардың денсаулығы - қоғамның экономикалық, әлеуметтік және саналы жетістіктерін сипаттайтын маңызды көрсеткіштердің қатарына жатады. Болашақ үміт артқан балаларымыздың кішкентайынан денсаулығына көңіл бөлу маңызды рөлге ие. Мектепке дейінгі балалардың денсаулықтарына теріс әсер ететін факторлар қатарына оқыту мен тәрбиелеудегі баланың тұлғалық және жас ерекшеліктерін қажетті деңгейде есепке алынбаушылықтарын, гиподинамия және т.б. атап көрсетуге болады. Балабақшадағы оқу-тәрбие жұмысын қазіргі заманның талаптарына сәйкес жүргізу, баланың денсаулығын сақтау мен нығайту мәселелерін тиімді шешу медициналық қызметкерлер мен тәрбиешілердің бірлескен нәтижелі еңбектеріне байланысты. Педагогика ғылымында осы туындаған мәселені шешудегі тиімді жолдары мен құралдарын негіздеу қажеттілігі туындайды.

Баланың денсаулығын нығайтуға, дене және ақыл-ой қызметінің жұмысын жақсартуға, жүйке жүйесін сақтауға бағытталған іс-шараларды балалар шаршап-шалдықпайтындай, жарақаттанып қалмайтындай, жалықпайтындай етіп ұйымдастыру керек. Сонымен қатар, осы кезеңде күн тәртібін сақтауды қамтамасыз ететін шаралар кешенін жүргізу, жеке бас гигиенасын сақтау, қоғамдық орында өзін-өзі ұстау тәртібі мен өз-өзіне қызмет жасау дағдыларын меңгерту өте маңызды. Әр түрлі қозғалыс түрлеріне жаттықтыра отырып, балалардың оны түсініп, дұрыс, дәл орындауын қадағалау керек. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін арнайы ережелері бар қозғалыс ойындары ойнатылады

Ұлт саулығын қалыптастыруда спорт — денсаулықтың кепілі. Ол кімнің болса да өмірінде маңызды рөл атқарады. Адамдардың салауатты өмір салтын қалыптастыру, физикалық белсенділікке деген қызығушылықтарын арттыру және жалпы қоғамның денсаулығын көтеру үшін спорттық іс-шаралар мен бағдарламалар мемлекеттік деңгейде қолдау табуы керек. Спорт — бұл тек дене шынықтыру ғана емес, бұл — бақыт, жан тыныштығы және толыққанды өмірдің кілті.

Ұлт саулығы – тек денсаулығымыздың ғана емес, қоғамымыздың, мемлекеттің мерейі. Әр азаматтың дені сау болған сайын, ұлтымыз да шарықтап, өркендеуге қуатты қадам басады.

Сондықтан, ұлттық сауықтыру шараларын, салауатты өмір салтын қалыптастыруды, дәстүрлі мәдениетті құрметтеуді жастарымызға насихаттау – біздің ортақ міндетіміз. Жаңа ұрпақтың денсаулығы – ел келешегі, ал ұлт саулығы – ұлттық мерейіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жумабекова Ф. Н. Мектепке дейінгі педагогика/Ф.Н. Жумабекова. -Астана, 2013
2. Қазақстан педагогикалық жаршысы, 02.2014

БЕСКЕНЕЙ ОЙЫНЫ: ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ МЕН ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Акбулатов Әділхан Нурланұлы,
*Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы,
Теректі ауылы, Федоровка ЖОББМ дене шынықтыру нұсқаушысы*

Аннотация. Бұл мақалада қазақ халқының ұлттық ойындарының бірі – «Бескеней» ойынының шығу тегі, мазмұны мен ережесі, сондай-ақ оның балаларды тәрбиелеудегі және дене дамуын жетілдірудегі рөлі қарастырылады. Автор ойынның ұмытылып бара жатқан көне түрі ретінде оны мектеп және тәрбие жүйесінде қолдану мүмкіндіктерін саралайды.

Кілт сөздер: бескеней, ұлттық ойын, тәрбие, дене шынықтыру, этнопедагогика, қазақ дәстүрі.

Қазақ халқының ауызша және қолданбалы мәдениетінде ұлттық ойындар – халықтың болмысын, дүниетанымын, ұлттық кодын жеткізудің маңызды тетігі. Әсіресе балаларға арналған ойындар арқылы ата-бабаларымыз жас ұрпақты еңбекке, шапшандыққа, ұйымшылдыққа тәрбиелеген. Ұлттық ойын – бұл тек көңіл көтеру құралы ғана емес, қазақ этнопедагогикасының негізі, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін халықтық тәрбие жүйесі болып саналады [Құндақбаев, 2006: 38-б.].

Сондай ойындардың бірі – «Бескеней» ойыны. Бұл – өткен ғасырларда ауыл балалары арасында кең таралған, бірақ қазіргі таңда сирек ойналатын танымдық әрі қозғалысқа негізделген ойын түрі. Ойын баланың қимыл-қозғалысын жетілдірумен қатар, зейінін, реакция жылдамдығын, кеңістікті бағдарлау қабілетін арттырады [Ахметов, 1992: 82-б.].

«Бескеней» ойынының шығу тегін қарастыра отырып, оның құрылымы мен мазмұны көшпелі халықтың өмір салтымен байланысты екенін аңғарамыз. Ойын барысында балалардың шапшаң қимылдауы, күтпеген жағдайда шешім қабылдауы, топ ішіндегі әрекетке бейімделуі – әскери машықтар мен көшпенді тұрмыстың бейімделу формаларын еске салады [Сағындықов, 1991: 114-б.].

«Бескеней» сөзі кей өңірлерде «Бес кене», «Бесқонақ», «Бес жүгірмек» секілді түрлі нұсқаларда кездеседі. Бұл атаудың әртүрлі нұсқалары өңірлік диалектілер мен жергілікті халықтың тілдік ерекшеліктеріне байланысты қалыптасқан. Ғалымдар бұл ойынды ертеден келе жатқан, көне түркілік негізі бар ойын түрі деп сипаттайды. Түркілік танымда «бес» саны

ерекше мәнге ие. Ол бес саусак, бес уақыт намаз, бес парыз, бес қонақ, бес туыс сияқты мәдени ұғымдарда жиі кездеседі. Демек, «Бескеней» атауының өзі де қазақ дүниетанымындағы символдық сандар жүйесіне негізделген [Құндақбаев, 2006: 41-б.].

Көшпелі өмір салтына бейімделген қазақ баласы үшін бұл ойын – тек көңіл көтеру құралы емес, жылдам әрекет етуге, кеңістікті шебер бағдарлауға, қарсыласты байқаусыз айналып өтіп, жеңіс пен жеңіліске дайын болуға үйрететін өзіндік жаттығу түрі болған. Ойын барысында баланың қимыл координациясы, қырағылығы, шешім қабылдау қабілеті, сәтті тактика құру дағдысы дамиды [Сағындықов, 1991: 116-б.].

«Бескеней» – ата-баба тәжірибесінен сіңген психологиялық дайындық, топпен әрекет ету, көшбасшылық қасиеттерді байқату алаңы ретінде де бағалануы керек. Ойын атауы мен құрылымының өзі сандық реттілікке құрылған: бес бағыт, бес қозғалыс, бес әрекет сияқты элементтер бұл ойынның символдық құрылымға негізделгенін көрсетеді [Ахметов, 1992: 86-б.].

Халық педагогикасында әр ойын балаға өмірлік модель ұсынған. «Бескеней» де солардың бірі. Онда «ұсталмау», «бос орынға жету», «шапшаң әрекет ету» секілді ұстанымдар – ертеңгі шынайы өмірге бейімдеудің көрінісі. Мұнда бала ойын арқылы өмірдің өзі – бәсеке, сергектік пен ептілік қажет болатынын аңғара бастайды.

Бескеней ойыны – қазақ балалары арасында кең тараған, дене қимылына, жылдамдық пен зейінге негізделген ұлттық ойын түрі. Бұл ойын көбіне ауыл балаларының аулада, ашық алаңда немесе тегіс жерде ойнайтын сүйікті ермегі болған. Ойын ережелері қарапайым болғанымен, оның құрылымында логикалық ойлау, стратегиялық шешім қабылдау, қарым-қатынастық дағды сияқты бірқатар маңызды қабілеттер дамиды.

Ойынға кемінде 6–8 бала қатысады. Балалар үлкен шеңбер құрайды, әрқайсысы өз орнына тұрады. «Бескеней» деп белгіленген ойыншы – шеңбердің ортасында тұрады. Ойынның негізгі мақсаты – бір-бірінің орнын басу арқылы шеңбер ішіндегі қозғалысты жандандыру, ал ортада тұрған ойыншы сол орындардың біріне жылдам жетіп, шеңберге қосылуға тырысады.

Ойынның кезеңдері:

Барлық ойыншы шеңбер құрап тұрады. Әр балада жеке орын болады.

Орталықта бір ойыншы – «бескеней» – тұрады.

Шеңбердегі ойыншылар белгі бойынша өзара орындарын ауыстырады.

Осы сәтте ортадағы ойыншы бос қалған орынды иеленуге әрекеттенеді.

Егер ол бір ойыншының орнына жетіп үлгерсе, сол орын иесі ортада қалады.

Ойын осылай жалғасып, балалардың шапшаңдығы мен ептілігі сыналады. Бұл ойын

баланың:

Зейінін шоғырландыруға;

Қимыл-қозғалыс координациясын арттыруға;

Уақыт пен кеңістікті дұрыс бағалауға;

Топ ішіндегі ережеге бағынуға;

Жеңіліске төзе білуге баулиды [Сағындықов, 1991: 117-б.].

Сонымен қатар, «Бескеней» – балаларды бақылауға, болжам жасауға және логикалық тұрғыдан ойлануға жетелейді. Бір қарағанда, бұл ойын жай ғана шеңберде орын ауыстыру

сияқты көрінгенімен, іс жүзінде бала мұнда тактикалық шешім қабылдайды, қарсыласының әрекетін болжайды, өзінің қозғалысын соған қарай үйлестіреді.

Бұдан бөлек, ойынның құрылымы интерактивті әрекетке, серіктестікке және шынайы бәсекеге негізделген. Сондықтан оны қазіргі білім беру жүйесінде, әсіресе қимыл-қозғалыс, ұжымдық тәртіп, зейін мен төзімділікті дамытуға бағытталған сабақтарда қолдануға болады [Ахметов, 1992: 89-б.].

«Бескенеі» – тек ойын емес, ол – топтық қарым-қатынасты қалыптастыратын, достық пен ұйымшылдыққа баулитын, көп ғасырлық тәжірибеден өткен ұлттық тәрбие құралы. Бұл ойында бір ойыншының жеке шеберлігінен гөрі, топтың біртұтас келісімі, жылдам реакциясы мен ауызбірлігі маңызды рөл атқарады. Мұнда ойыншылар бір-бірінің орнын басып қана қоймай, бірін-бірі қолдап, әрекетіне жауапты болуға үйренеді. Бұл – бүгінгі қоғамда аса қажет ынтымақтастық, ортақ мүдде, өзара түсіністік секілді қасиеттердің іргетасын қалаудың тамаша жолы [Сағындықов, 1991: 118-б.].

Ойын – бала үшін табиғи әрекет. Ал ұлттық ойын – сол табиғилықты ұлттық болмыспен ұштастыра отырып, тәрбиенің терең арнасын қалыптастырады. «Бескенеі» ойыны баланың еркіндігін шектемей, керісінше оның әлеуетін ашуға, өзін топ ішінде еркін сезінуіне, жауапкершілікті сезінуге жетелейді. Әр баланың өз рөлін дұрыс атқаруы ортақ мақсатқа жетудің алғышарты болатынын ұғындырады. Бұл – қоғамдық сананың бастамасы [Ахметов, 1992: 90-б.]. Сонымен қатар, ойын барысында физикалық белсенділік артып, бала:

қозғалыс дағдыларын жетілдіреді;

кеңістікте бағдарлауды үйренеді;

зейіні мен реакция жылдамдығын дамытады;

эмоциялық көңіл-күйін реттейді және ең бастысы – шынайы қуаныш сезімін бастан кешіреді.

Қазақ халқында ойын мен тәрбиені бір-бірінен бөліп қарау мүмкін емес. Ұлттық ойындар арқылы баланың тілі шығады, ойы жетіледі, мінезі қалыптасады. «Бескенеі» – дәл сондай құндылықтарды бойына жиған дәстүрлі тәжірибенің бір көрінісі. Егер бұл ойын қазіргі мектепке дейінгі ұйымдар мен бастауыш сынып бағдарламасына мақсатты түрде енгізілсе, баланың: тілдік белсенділігі, психоэмоциялық тұрақтылығы, жеке тұлғалық өсуі белгілі бір жүйе аясында дамып, ұлттық рух, отансүйгіштік, ұжымшылдық қасиеттері де қатар қалыптасар еді [Құндақбаев, 2006: 43-б.].

«Бескенеі» – балаларды тек қимылға емес, байланысқа, әрекетке, ойға, сезімге бейімдейтін ұлттық тәрбиенің қарапайым, бірақ аса тиімді құралы. Ол – ата-баба даналығының бүгінгі ұрпаққа аманаты. Сондықтан да бұл ойынды қайта жаңғыртып, қазіргі білім мен тәрбие жүйесінде кеңінен қолдану – ұлттық болмысымызды сақтаудың жарқын жолы болмақ.

Қорытындылай келе, «Бескенеі» – ұлттың зердесінде сақталған, бүгінгі ұрпаққа тәрбиелік мәні зор көне ойын. Оны жаңғырту – рухани жаңғырудың бір көрінісі, ұлттық құндылықтарды ұлықтаудың нақты мысалы. Себебі әрбір ұлттың болмысын танытатын ең басты белгілердің бірі – мәдени коды, ал ұлттық ойындар – сол кодтың көркем айғағы. «Бескенеі» – қазақ баласының қимыл-әрекеттен ғана емес, ынтымақ пен ұйымшылдықтан, ептілік пен естіктен құралған табиғи мектебі.

Бұл ойын – баланың қимылын дамытып қана қоймай, оның ішкі жан дүниесіне әсер етіп, тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Қарапайым ережелерге негізделгенімен, «Бескеней» – шынайы өмірдің үлгісі: жылдам шешім қабылдау, ортақ ережеге бағыну, жеңіліске мойымай, алға ұмтылу, яғни өмірлік дағдыларға жетелейтін ойын.

Білім мен тәрбиенің алтын көпіріне айналған бұл ойын – балабақша мен мектеп қабырғасында ұрпақ санасына ұлттық рухты сіңірудің ұтымды құралы. Ендеше, ұмыт қалған асыл мұраны қайта тірілту – бүгінгі ұстаз бен тәрбиешінің ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Себебі тарихты оқыту – болашақты ойлаудың баспалдағы. Ал «Бескеней» сияқты ойындар – сол болашаққа барар жолда ұлттың жүрегін оятып, рухын серпілтетін рухани мұра.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ахметов С. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 160 б.
2. Сағындықов Е. Қазақтың ұлттық ойындары және оларды оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 1991. – 200 б.
3. Құндақбаев Ж. Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні // Халық педагогикасы. – Алматы: Ғылым, 2006. – 88 б.
4. Нұртаева М.Ш. Бастауыш сынып оқушыларына арналған ұлттық ойындар арқылы тәрбие беру жолдары // Бастауыш мектеп. – 2014. – №3. – Б. 57–60.

**ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ҚАЗІРГІ
ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

Курманғалиев Ерқайыр Асқарұлы,

*Батыс Қазақстан облысы Бөкей ордасы ауданы «Ертөстік» бөбекжайының
дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-модератор*

Аннотация. Бұл мақалада түркі халықтарының дәстүрлі зияткерлік ойындарының маңызы, олардың тарихи дамуы, қазіргі қоғамдағы рөлі мен болашағы қарастырылады. Зияткерлік ойындардың тұлғаны дамытудағы орны, әсіресе балалар мен жасөспірімдер үшін логикалық ойлау, стратегиялық жоспарлау және шығармашылық қабілеттерді жетілдірудегі маңызы талданады. Сондай-ақ, олардың заманауи білім беру жүйесіне интеграциялау жолдары, болашақтағы даму жолдары мен цифрлық ортаға бейімделу мүмкіндіктері ұсынылады.

Кілт сөздер: түркі халықтары, зияткерлік ойындар, мәдени мұра, когнитивтік даму, цифрландыру, ұлттық бірегейлік, спорттық даму.

Зерттеудің өзектілігі. Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – тек мәдени мұра ғана емес, сонымен қатар тұлғаның ойлау қабілетін дамытатын құнды құрал. Қазіргі жаһандану дәуірінде дәстүрлі ойындардың ұмыт қалуы ұлттық бірегейлікті жоғалту қаупін тудырады. Сондықтан бұл ойындарды қайта жаңғырту және жаңа буынға бейімдеу маңызды. Зерттеудің өзектілігін бірнеше аспектілермен түсіндірсем:

1. Білім беру жүйесіндегі маңызы. Зияткерлік ойындар математикалық және логикалық ойлауды дамытудың тиімді құралы. Оларды оқу бағдарламаларына енгізу білім алушылардың зияткерлік қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді.

2. Мәдени мұраны сақтау және насихаттау. Дәстүрлі ойындар түркі халықтарының ортақ мәдени қазынасы болғандықтан, оларды сақтау және жаңғырту ұлттың тарихи санасын қалыптастырады. Бұл ойындар жастардың ұлттық құндылықтарға қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

3. Ақпараттық технологиялармен интеграциялау қажеттілігі. Цифрлық дәуірде дәстүрлі зияткерлік ойындарды мобильді қосымшалар мен онлайн платформаларға бейімдеу арқылы олардың танымалдығын арттыруға болады. Геймификация арқылы білім беру процесін қызықты әрі тиімді етуге мүмкіндік бар.

4. Халықаралық деңгейде насихаттау және спорттық даму. Тоғызқұмалақ пен мангала секілді ойындарды халықаралық спорттық жарыстардың бір бөлігіне айналдыру – ұлттық мұраны әлемге таныту жолдарының бірі. Зияткерлік ойындар арқылы түркі халықтары арасындағы мәдени байланыстарды нығайтуға болады.

Осыған байланысты зерттеу зияткерлік ойындардың қазіргі қоғамдағы рөлін айқындап, оларды дамыту мен жаңғыртудың тиімді жолдарын ұсынуға бағытталған.

Зерттеудің мақсаты – дәстүрлі зияткерлік ойындарды жаңғырту арқылы олардың қоғамдағы орнын нығайтып, келешек ұрпаққа жеткізу және болашақта даму мүмкіндіктерін ұсыну.

Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылады:

Түркі халықтарының зияткерлік ойындарының тарихын зерделеу. Олардың пайда болу кезеңдерін, таралу аймақтарын және дамуын зерттеу.

Бұл ойындардың логикалық және стратегиялық ойлау қабілеттерін дамытудағы рөлін талдау. Ойындардың когнитивтік дамуға әсерін анықтау.

Зияткерлік ойындардың білім беру жүйесінде қолданылуын зерттеу. Оларды мектептер мен жоғары оқу орындарында оқыту әдістерін қарастыру.

Қазіргі қоғамда зияткерлік ойындарды дамыту жолдарын ұсыну. Цифрландыру, мобильді қосымшалар әзірлеу және халықаралық жарыстар ұйымдастыру мүмкіндіктерін қарастыру.

Түркі халықтарының мәдени мұрасы ретінде зияткерлік ойындарды насихаттау. Оларды ұлттық құндылық ретінде таныту және халықаралық деңгейде ілгерілету.

Зерттеу әдістері. Зерттеуді жүргізу барысында бірнеше ғылыми әдістер қолданылды:

Теориялық талдау әдісі. Түркі халықтарының зияткерлік ойындары туралы тарихи және ғылыми деректерді зерделеу. Зияткерлік ойындардың білім беру жүйесіндегі рөлін сипаттайтын ғылыми еңбектерді талдау.

Салыстырмалы әдіс. Түркі халықтарының дәстүрлі зияткерлік ойындарын бір-бірімен және басқа халықтардың ұқсас ойындарымен салыстыру. Бұл ойындардың логикалық, математикалық және стратегиялық аспектілерін салыстырмалы түрде қарастыру.

Эмпирикалық әдістер. Ойындарды практикалық түрде талдау және олардың когнитивтік дағдыларға әсерін бақылау.

Қолданбалы зерттеу әдістері. Зияткерлік ойындарды цифрлық форматқа көшіру мүмкіндіктерін зерттеу.

Осы әдістерді қолдану зерттеудің ғылыми негізділігін арттырып, зияткерлік ойындардың қазіргі қоғамдағы маңызын жан-жақты ашуға мүмкіндік береді.

Түркі халықтарының арасында кең таралған зияткерлік ойындар

Ойын атауы	Түрі	Дамытатын қабілеттер	
Тоғызқұмалақ	Математикалық-стратегиялық	Логикалық ойлау,	есептеу дағдылары
Мангала	Логикалық -стратегиялық	Аналитикалық ойлау,	жоспарлау
Шатар	Логикалық -стратегиялық	Шахматтық ойлау,	стратегия
Ортек	Логикалық	Есептеу дағдылары,	жылдам ойлау

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу барысында түркі халықтарының зияткерлік ойындарының қазіргі қоғамдағы рөлі мен даму перспективаларына қатысты бірнеше маңызды нәтижелерге қол жеткізілді:

1. Түркі халықтарының зияткерлік ойындарының тарихи және мәдени маңызы. Түркі халықтарының дәстүрлі зияткерлік ойындары ғасырлар бойы қалыптасып, мәдени мұраның бір бөлігі ретінде сақталып келеді. Тоғызқұмалақ, мангала және шахмат сияқты ойындар түркі әлемінің түрлі аймақтарында кеңінен таралған және олардың тәрбиелік мәні жоғары. Ойындардың тарихи көздері мен дамуын зерттеу нәтижесінде олардың жастардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытудағы маңызы айқындалды.

2. Зияткерлік ойындардың білім беру жүйесіндегі маңызы. Түркі халықтарының зияткерлік ойындары оқушылардың математикалық ойлауын, стратегиялық жоспарлау және есептеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл ойындар білім беру жүйесінде қолданылса, оқушылардың зияткерлік әлеуеті жоғарылайды. Ойындар мектеп бағдарламасына енгізілген жағдайда, олардың когнитивтік даму мен шығармашылық қабілеттерге әсері зерттеу барысында оң нәтижелер көрсеткен.

3. Зияткерлік ойындардың қазіргі қоғамдағы танымалдығы мен қолданылуы. Зияткерлік ойындардың бүгінгі қоғамда танымалдылығы артуда. Атап айтқанда, Тоғызқұмалақ пен Мангала ойындары халықаралық деңгейде таралуда. Түркі мемлекеттері арасында халықаралық турнирлер өткізу арқылы бұл ойындардың мәртебесі көтерілуде. Сонымен қатар, мектептерде зияткерлік ойындарды қолдану көбінесе логикалық тапсырмаларды шешу, жоспарлау және стратегия құру дағдыларын арттыру мақсатында жүргізіледі. Бұл бағыттағы жұмыстар білім беру жүйесінде оң нәтиже берген.

4. Цифрландыру және заманауи технологиялармен интеграциялау. Зияткерлік ойындардың мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар арқылы таралуы тиімді екені анықталды. Бұл ойындардың цифрлық нұсқалары оқушылар мен жастар арасында кеңінен тарала бастады, ол ойындарға деген қызығушылықты арттырды. Қазіргі заманғы технологиялар көмегімен түркі халықтарының зияткерлік ойындарын жаңа форматта ұсыну, оларды жаһандық аудиторияға таныту мүмкіндіктерін кеңейтті.

5. Зияткерлік ойындардың мәдени мұра ретінде сақталуы. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі зияткерлік ойындар түркі халықтарының мәдени мұрасы ретінде сақталуы тиіс. Бұл ойындар ұлттық бірегейлікті сақтауға және түркі мәдениетінің ерекшеліктерін жаһандық деңгейде танытуға ықпал етеді. Түркі халықтарының мәдени мұрасын сақтау үшін, зияткерлік ойындарды халықаралық деңгейде насихаттау және арнайы ғылыми-зерттеу жобаларын іске асыру қажет.

Маңызды рөлі мен олардың қазіргі қоғамдағы маңыздылығы анықталды. Бұл ойындардың білім беру жүйесіне интеграциялануы, цифрландыру, халықаралық деңгейде танылуы және мәдени мұра ретінде сақталуы олардың болашағы үшін үлкен мүмкіндіктер туғызады. Әсіресе, зияткерлік ойындар баланың ойлау қабілетін дамытуға, математикалық есептерді шапшаң шешуге және логикалық ойлауға үйретуге бағытталған. Сондықтан түркі халықтарының зияткерлік ойындарын дамыту мен жаңғырту жолдарына ерекше назар аудару қажет. Түркі халықтарының мәдени мұрасы сан алуан, оның ішінде ұлттық ойындар ерекше орын алады. Олардың қатарында ақыл-ойды дамытуға арналған зияткерлік ойындар бар. Бұл ойындар логика мен математикалық ойлауды дамытудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Қазіргі жаһандану жағдайында дәстүрлі ойындарды қайта жаңғырту, оларды заманауи білім беру және цифрлық ортаға енгізу өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбілдаев Ж. Қазақтың дәстүрлі ойындары және олардың тәрбиелік маңызы. – Алматы, 2018.
2. Турсынов К. Тоғызқұмалақ: Тарихы мен даму жолдары. – Астана, 2020.
3. UNESCO. Traditional Games and Their Role in Cultural Heritage. – Paris, 2021.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ

Д.К.Муратбеков,

Абай облысы., Жарма ауданы., Қалбатау ауылы.

Алтынай балабақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация: Мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда дене шынықтыру және спорттық тәрбие арқылы балалардың денсаулығын нығайту, қозғалыс белсенділігін арттыру және тұлғалық қасиеттерін дамыту жолдары қарастырылады. Жұмыста заманауи әдістер мен ұлттық спорттық элементтерді ұштастыра отырып, тәрбие мен білімнің үйлесімділігі сипатталады.

Түйін сөздер: дене шынықтыру, мектепке дейінгі тәрбие, қимыл-қозғалыс, спорт, салауатты өмір салты, қозғалыс белсенділігі.

Қазіргі қоғамда ұлт денсаулығы-ел болашағының кепілі ретінде қарастырылуда. Осы орайда, мектепке дейінгі ұйымдардағы дене шынықтыру мен спорттық тәрбиенің рөлі ерекше. Бұл кезең – балалардың қимыл-қозғалыс дағдыларының қалыптасып, физикалық даму мүмкіндіктерінің кеңейетін уақыты. Дене тәрбиесі-баланың денесін шынықтырып қана қоймай, ой-өрісін, ерік-жігерін, ынтасын, ептілік пен батылдық қасиеттерін де жетілдіреді. Балабақшадағы дене тәрбиесі жүйелі түрде ұйымдастырылса, бала өмір бойына берік денсаулық пен қозғалыс дағдыларын қалыптастырып шығады.

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі кезде балалардың қозғалыс белсенділігінің төмендеуі мен физикалық дамудың бәсеңдеуі-өзекті мәселелердің бірі. Осыған орай, мектепке дейінгі ұйымдарда дене шынықтыру мен спортты жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы балалардың денсаулығын нығайту мен даму әлеуетін арттыру маңызды болып отыр.

Зерттеудің мақсаты: Мектепке дейінгі жастағы балалардың дене шынықтыру және спорттық іс-әрекеттер арқылы қозғалыс белсенділігін арттыру және денсаулығын нығайту жолдарын қарастыру.

Зерттеу әдістері: Бақылау, жаттығулар, педагогикалық талдау,салыстыру, сауалнама жүргізу, тәжірибелік әдістер.

Зерттеу нәтижелері: Зерттеу нәтижесінде балалардың қозғалыс белсенділігінің артқаны, спортқа деген қызығушылығының өскені, дене дайындығы мен қарым-қатынас дағдыларының жақсарғаны байқалды. Спорттық іс-шаралар балалардың психоэмоционалдық жағдайына да оң әсер ететінін көруге болады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесін ұйымдастыру кезінде дене тәрбиесі нұсқаушылары балалардың жас ерекшелігі мен даму деңгейін ескеруі тиіс. Жас ерекшеліктерге сай қимыл әрекеттерін дамытуға бағытталған ойындар мен жаттығулар балалардың қызығушылығын арттырып, белсенді қатысуға ынталандырады [2].

Дене тәрбиесінен ұйымдастырылған іс-әрекеттерде балалардың назарын шоғырландырып, сергек күйге келтіру мақсатында тыныс алу және жеңіл қимылдар жасалады. Сонымен қатар жүру, жүгіру, секіру, өрмелеу, лақтыру сияқты негізгі қозғалыс түрлерін дамытатын жаттығулар қоса, бұлшық етті босаңсыту, тыныс алу жаттығулары мен ойын элементтері қолданылады[3].

Мектепке дейінгі балалармен өткізілетін «Көңілді старттар», «Шымыр бала», «Жарық жұлдыздар» сияқты спорттық іс-шаралар арқылы балаларды ынтымақтастыққа, әділдікке, командалық жұмыс жасауға деген қабілеттерін дамытамыз.[4]. Бұл іс-шаралар баланың физикалық және әлеуметтік дамуына зор үлес қосады.

Сондай-ақ балабақшада таңғы жаттығулар, серуен кезіндегі қозғалыс ойындары, ашық ауада өткізілетін спорттық ойындар да балалардың иммунитетін нығайтып, қозғалыс белсенділігін арттырады[5]. Ұсақ және жалпы моториканы дамытуға арналған жаттығулар мен музыкалық сүйемелдеу балалардың қимылдарын ырғақты және үйлесімді етуге көмектеседі [6].

Мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесі жүйелі, мақсатты, баланың жас ерекшелігі мен психофизиологиялық мүмкіндіктеріне сай ұйымдастырылуы қажет. Бұл тұрғыда қимылды ойындар, спорттық жаттығулар, шығармашылық қозғалыс, цифрлық технологиялар, ойын тренажерлері сияқты заманауи әдістерді қолдану маңызды[2].

Мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесін тиімді әрі қызықты ету үшін қолдануға болатын заманауи әдістер мен технологиялар өте көп. Төменде ең тиімді және балабақша жағдайына бейімдеуге болатын бірнеше әдісті ұсынамын:

1. Интерактивті технологиялар

Интерактивті тақтада жаттығулар көрсету-балалар экрандағы кейіпкерлердің қимылын қайталап орындайды (мысалы, «Жаттығу жасаушы Арыстан» анимациясы).

Проекциялық ойындар-еденге проекцияланған қозғалыс ойындары (мысалы, бала көбелекті қуып жүгіреді).

QR-код арқылы видео жаттығулар-ата-аналармен бірге үйде де қайталауға болады.

2. Сандық фитнес құрылғылар

Балаларға арналған фитнес білезіктер-күнделікті қозғалыс белсенділігін бақылауға мүмкіндік береді (ата-анамен бірлесе жұмыс істеу үшін өте тиімді).

Қадам санағыш ойындар-балалар күніне қанша қадам жүргенін есептеп, кішкентай марапат алуына болады.

3. Ойын тренажерлері мен құрылғылар

Мультимедиялық тренажерлар-қозғалысқа жауап беретін экрандағы ойындар (мысалы, допты дәл тигізу, тепе-теңдікті сақтау).

4. Виртуалды серуен немесе жаттығу

Балаларға арналған VR көзілдірікпен (немесе экрандағы 3D форматта) орманда жүгіріп жүргендей әсер беретін жаттығулар ұйымдастыру.

5. Баланың қиялын дамытатын қозғалыс тренингтері

Сюжеттік жаттығулар (мысалы, «Жолбарыс орманнан өтіп келеді», «Бүркіт болып самғайық»)-қимыл арқылы ойлау мен қиялды дамытады.

6. Қозғалысты музыкамен біріктіру

Ритмикалық би жаттығулары- музыканың ырғағына сәйкес қозғалу.

Классикалық музыка немесе қазақ күйімен жаттығу жасау- эмоциялық тұрақтылықты дамытады.

7. Геймификация (ойын) әдісі

Жаттығуларды ойын түрінде ұсыну -«Кім жылдам?», «Кедергілерді еңсер», «Қазына іздеу» т.б.

Балалар жетістікке жеткен сайын марапат белгісін (жұлдызша, смайлик, жүрекше) алу арқылы мотивациясы артады [8].

Осы әдістердің бәрі балалардың қозғалысқа деген қызығушылығын оятып қана қоймай, олардың өзін-өзі реттеу, шоғырлану, ұйымшылдық, шығармашылық дағдыларын да дамытады. Әдістер тиімді жүзеге асу үшін дене тәрбиесі нұсқаушылары төмендегі ұсыныстарды жүйелі қолданса, жақсы жетістіктерге жетеді деп ойлаймын.

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде аптасына бір күн ұлттық спорт элементтері енгізілген күн ретінде белгілеу.

Асық, шылбыр, арқан, киіз үй пішініндегі кедергілер сияқты ұлттық ойын құралдарын арнайы бұрыштарға орналастыру.

Интерактивті технологияларды қолдана отырып, қимыл ойындарын ұлттық образдармен үйлестіру (мысалы, «Батыр болайық!» жаттығуы).

«Ұлттық спорт апталығы» аясында ашық сабақтар, жарыстар, ата-аналармен бірлескен спорттық ойындар ұйымдастыру.

Балабақша психологымен бірлесе отырып, ұлттық ойындар арқылы эмоциялық тұрақтылықты дамытуға бағытталған тренинг-жаттығулар өткізу.

Әрбір жаттығуды немесе ойынды балалардың қызығушылығы мен белсенділігіне қарай бейімдеу.

Мектепке дейінгі ұйымдарда дене шынықтыру мен спорттық іс-шараларды дұрыс ұйымдастыру-балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл бағыттағы жүйелі әрі шығармашылық жұмыстың нәтижесінде балалар белсенді, епті, жігерлі болып өседі. Сонымен қатар, оларда жауапкершілік, достық, өзара көмек көрсету сынды адами қасиеттер де дамиды. Сондықтан балабақшадағы дене тәрбиесі - тәрбиенің ажырамас бөлігі ретінде үнемі жетілдіруді қажет ететін маңызды салалардың бірі.

Балалардың денсаулығын нығайтып, жан-жақты дамытудың тиімді жолы - дене тәрбиесін ұлттық мәдениетпен және заманауи технологиямен байланыстыру. Балалар ұлттық спорттық ойындар арқылы өз тамырын танып, өздігінен қимыл жасауға, жауапкершілік алуға, әділ болуға, достық пен бірлікке тәрбиеленеді. Заманауи әдістер-олардың қозғалыс белсенділігін арттырып, оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесі жұмысын ұлттық әрі заманауи бағытта дамыту - болашақ ұрпақтың саулығы мен рухани дамуына қосылған үлес.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы.
2. «Балабақшада дене тәрбиесі» әдістемелік нұсқаулық. – Алматы: «Өрлеу», 2019.
3. Тажіғұлова М. Дене тәрбиесі негіздері. – Астана: Фолиант, 2020.
4. Құсайынов Ж. Балабақшадағы спорттық мерекелер. – Алматы: Рауан, 2018.
5. Дене шынықтыру теориясы және әдістемесі. Оқулық. – Астана, 2021.
6. Бала денсаулығы және қозғалыс. – Түркістан: Қарлығаш, 2022.
7. Сапарбаева Г. Спорттық ойындар арқылы бала тәрбиесі. – Шымкент, 2019.
8. Дене тәрбиесі: инновациялық технологиялар. – Нұр-Сұлтан, 2020.
9. Құлмағамбетова А. Мектепке дейінгі дене тәрбиесі. – Қарағанды, 2017.
10. Елубаева Ж. Қимылды ойындар мен жаттығулар жүйесі. – Алматы, 2021.
11. Мұратова С. Жас ерекшелік педагогикасы. – Астана, 2022.
12. Мектепке дейінгі білім беру бағдарламасы. – ҚР БҒМ, 2020.

БАЛАБАҚШАДА ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ

А.Т.Кушербаева,

*№11 «Балапан» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі,
педагог-модератор*

Аннотация. Бұл мақалада зияткерлік ойындардың балабақшадағы тәрбиелік мәні мен маңыздылығы қарастырылады. Балалардың ойлау қабілетін, зейінін, тіл байлығын дамытуда интеллектуалды ойындардың рөлі талданып, оларды тәрбиелеу мен оқыту процесіне тиімді енгізудің жолдары ұсынылады. Мақалада түрлі зияткерлік ойын түрлері мен олардың балалардың тұлғалық дамуына әсері көрсетілген.

Кілт сөздер: зияткерлік ойын, балабақша, тәрбие, даму, бала, логикалық ойлау, шығармашылық, оқу-тәрбие үрдісі

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін әдіс-тәсілдерді іздестіру өзекті мәселеге айналууда. Балалардың логикалық ойлауын, сөйлеу мәдениетін, шығармашылық қабілеттерін дамыту – заман талабы. Осы тұрғыда зияткерлік ойындарды қолдану баланың тұлғалық қасиеттерін тәрбиелеуде тиімді құрал ретінде қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты: Балабақшадағы оқу-тәрбие процесінде зияткерлік ойындарды пайдалану арқылы балалардың зияткерлік және тұлғалық дамуын жетілдіру жолдарын анықтау.

Зерттеу әдістері:

Теориялық талдау (әдебиеттерді саралау);

Бақылау;

Тәжірибелік іс-әрекеттерді ұйымдастыру;

Салыстыру және қорытындылау әдістері.

Зерттеу нәтижелері: Зияткерлік ойындарды жүйелі түрде қолдану баланың логикалық ойлауын, есте сақтауын, зейінін, шығармашылық қабілетін арттыратыны байқалды. Сонымен қатар, балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау дағдылары жетіліп, өзіндік пікірін ашық айтуға және шешім қабылдауға үйренгені анықталды. Ойындар арқылы тәрбиелеу нәтижесінде балалардың танымдық белсенділігі артып, мектепке даярлығы жақсарды.

Балабақша – баланың алғашқы әлеуметтік ортасы, тұлға ретінде қалыптасуының бастау нүктесі. Осы кезеңде балалардың ақыл-ойын, логикалық ойлау қабілетін, зейінін, есте сақтауын, шығармашылық қабілетін дамыту – тәрбие мен білім берудің негізгі міндеттерінің бірі. Бұл мақсатқа жетуде зияткерлік ойындардың маңызы зор.

Зияткерлік ойын дегеніміз не? Зияткерлік ойын – баланың ойлау қабілетін, есте сақтауын, логикасын, тіл байлығын, зейінін дамытуға бағытталған ойын түрі. Бұл ойындар баланың тек қана білімін тереңдетіп қоймай, мінез-құлқын тәрбиелеуге, шығармашылықпен ойлауға, өз ойын дәл және нақты жеткізе білуге үйретеді.

Зияткерлік ойындардың тәрбиелік маңызы

Мұндай ойындар балалардың:

Шешім қабылдау дағдысын қалыптастырады;

Топпен жұмыс істеуге үйретеді;
Өз ойын ашық айтуға, дәлелдеуге дағдыландырады;
Қарым-қатынас жасау мәдениетін дамытады;
Жеңіске жетуге ұмтылдырып, жеңілісті қабылдай білуге тәрбиелейді.
Балабақшада қолданылатын зияткерлік ойын түрлері
«Не өзгерді?» – есте сақтау қабілетін дамытады.
«Сандар әлемінде» – математикалық ойлау қабілетін арттырады.
«Кім тапқыр?» – логикалық ойлауға баулиды.
«Қиял әлемінде» – шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді.
«Сиқырлы сөздер» – тіл байлығын дамытады.

1. «Не өзгерді?»

Мақсаты: Баланың есте сақтау қабілетін, зейінін дамыту.

Шарты: Тәрбиеші бірнеше затты (5-6 дана) үстелге қойып, балаларға 10-15 секунд қарап шығуға мүмкіндік береді. Кейін балаларға көзін жұмуды тапсырып, бір затты алып тастайды немесе орнын ауыстырады. Балалар не өзгергенін табуы керек

2. «Сиқырлы сандар»

Мақсаты: Математикалық ойлау мен зейінді дамыту.

Шарты: Тәрбиеші белгілі бір сандар қатарын айтады (мысалы, 2, 4, 6, 8...), балалар заңдылықты тауып, келесі санды айтуы тиіс. Күрделендіру үшін тақ сандармен, кері санаумен де қолдануға болады.

3. «Кім жылдам?»

Мақсаты: Логикалық ойлау мен жылдам реакцияны дамыту.

Шарты: Тәрбиеші сұрақтар қояды, мысалы: «Қайсысы ұшады: торғай ма, сиыр ма?», «Қайсысы тәтті: қант па, тұз ба?». Балалар дұрыс жауапты шапшаң айтуы керек.

4. «Артық затты тап»

Мақсаты: Салыстыру, жалпылау, топтастыру дағдыларын қалыптастыру.

Шарты: Балаларға 4 сурет немесе зат көрсетіледі (мысалы: қалам, қарындаш, өшіргіш, қасық). Біреуі басқа топқа жататындықтан артық деп саналады. Балалар сол артық затты тауып, неліктен екенін түсіндіреді.

5. «Сиқырлы қап»

Мақсаты: Түйсік және жанасу арқылы тану қабілетін дамыту.

Шарты: Қаптың ішінде бірнеше таныс заттар (ойыншық, қасық, кілт т.б.) болады. Бала көзін жұмып, тек қолымен сипап, қандай зат екенін табуы керек.

6. «Логикалық тізбек»

Мақсаты: Себеп-салдар байланысын орнату дағдысын дамыту.

Шарты: Тәрбиеші сөйлемнің басын айтады, балалар оны мағыналы түрде аяқтауы тиіс. Мысалы: «Егер жаңбыр жауса, онда...», «Күн суық болса, адамдар...».

Қорытынды. Зияткерлік ойындар – баланың жан-жақты дамуына әсер ететін тиімді құрал. Мұндай ойындарды жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы баланың ой-өрісі кеңейіп, мінез-құлқы қалыптасады, өзін-өзі еркін ұстай білуіне, өмірлік дағдыларды меңгеруіне мүмкіндік туады. Сондықтан тәрбиешілер мен ата-аналар зияткерлік ойындардың тәрбиелік мәнін терең түсініп, оларды күнделікті тәрбие үрдісіне тиімді енгізуі қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бейсенбаева А.А. Педагогикалық технологиялар және олардың мектепке дейінгі білім беру жүйесіндегі орны. – Алматы: Рауан, 2019.
2. Жұмабекова Ф.Ж. Ойын арқылы оқыту – мектепке дейінгі тәрбие негізі. // Педагогика және психология журналы, 2021, №4, 32-36-б.
3. Сейсенбаева З.А. Мектепке дейінгі балалардың зияткерлік қабілетін дамыту жолдары. – Алматы: Дарын, 2020.
4. Меңжанова Г.М. Мектепке дейінгі педагогика. – Астана: Фолиант, 2017.
5. Сухомлинский В.А. Балаларға жүрек жылуы. – Алматы: Мектеп, 2005.
6. Поддяков Н.Н. Развитие интеллектуальных способностей дошкольников. – Москва: Просвещение, 2018.
7. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2020.
8. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2004.
9. Әмірова Қ.Т. Мектепке дейінгі тәрбиеде ойын технологияларын қолдану жолдары. // Мектепке дейінгі білім журналы, 2022, №2, 15-19-б.
10. Хухлаева О.В. Дошкольная педагогика и психология. – Москва: Академия, 2016.

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК
ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ**

Курманова Гульбану Ерпаисовна,

*Қызылорда облысы, Қазалы қаласы, №3 «Өрімтал»бөбекжай балабақшасының дене
шынықтыру нұсқаушысы*

Білім көші жаңалықтан құр қалмау керек деп, шет елдің білім беру жүйесінің жаңа да, тың тұстарын өзімізде қолдану жиілеп кетті. «Бірақ, өз салт – дәстүріміз қайда қалады?» - деген үлкен сауал мені мазалайды. Өркениетті дамыған елдің қатарына қосылсақ, өзіміздің ұлттық нақышымызды паш ететін біздің балалар. «Ал, біз оларға ұлттық нақыштағы тәлім – тәрбиені қаншалықты бере алып жатырмыз?» - бұл сауал да бүгінгінің ертеңгі ел ұрпағын тәрбиелеп жатқан тәрбиешілер қауымына артылған үлкен жүк. Мектепке дейінгі ұйымдардың оқу тәрбие процессінде балаларды жан жақты дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеуді жүзеге асыруда, балалардың мінез-құлқын қалыптастыруда ұлттық педагогиканың алатын орны зор, оның ішінде ойынның рөлі ерекше.

Балаларды ойын арқылы тәрбиелеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі, осыған сәйкес дәстүрлі құндылықтар негізінде жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеудегі мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеуді қалыптастыру көзделуде. Қазақ халқының ұлттық ойындары негізінде балаларды адамгершілікке тәрбиелеу. Балаларды

ұлттық ойындар негізінде тәрбиелей отырып, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруды көздеп отырмыз.

Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Сөйтіп өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану оқу қызметінің тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі.

Балаларды көбіне «Сиқырлы қоржын», «Көкпар» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдану керек деген пікір бар. Бала ойынның үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін. Біз әр баланың еңбегін бағалап, ынталандырып отыруымыз керек. Оның тәрбиелік маңызы мынада, ол баланы зеректікке, бірлікке баулиды. Бабаларымыздың асыл қазыналырына деген көз қарасын құрметтеуге, сөз әсемдігін сезінуге үйретеді. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді.

Мектепке дейінгі мекемелерде адамгершілік тәрбиесіне тәрбиелеу және білім беру үрдісінде әр түрлі іс-әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Олармен ойынның әр түрін ұйымдастыра отырып, бір-біріне деген қайырымдылық, мейірімділік, жанашырлық, достық, жолдастық сезімдерді тәрбиелеуге болады. Қазақ халқының жылдар бойы атадан балаға жалғасып, қалыптасқан ұлттық дәстүрі, әдет-ғұрпы, тәрбие мектебі бар. Баршамызға белгілі, ойын арқылы баланың дене құрылысы жетіліп, өзі жасаған қимылына сенімі артады. Баланың бойында ойлау, тапқырлық, ұйымдастырушылық, шыдамдылық, белсенділік қасиеттер қалыптасады. Ойын дегеніміз – жаттығу, ол арқылы бала өмірге әзірленеді.

Ойын үстінде бала бейне өмірдің өзіндегідей қуаныш, реніш сезіміне бөленеді. Бірақ бала одан ойын екенін білмейді деген түсінік тумайды. Сондықтан шындықтағыдай «сөйтейік, бүйтіп көрейік» деуі, олардың «ойынды ойын» деп түсінуде жатыр. Ойын балаға не береді?:

а) ойын - тәрбие құралы, ақыл - ойды, тілді ұстартады, сөздік қорды байытады, өмірді танытып, сезімді кеңейтеді тәрбиелейді.

ә) ерік және мінез қасиеттерін бекітеді, адамгершілік сапаны жетілдіреді.

б) ұжымдық сезім әрекеттері өсе түседі.

в) эстетикалық тәрбие беру - өнерді, көркемдікті түсіндіру құралына айналады.

г) еңбек тәрбиесін беру мақсаттарын шешуге мүмкіндік береді.

д) дене күшінің жетілуіне көмектеседі - ойын баланы жан-жақты жарасымды тәрбиелеудің психологиялық және физиологиялық негіздері болып табылады.

Ұлттық мұраның бай қазынасының бірі – халықтың ұлттық ойындары көп салалы, көп қырлы құбылыс, ол тек ойындық сала емес, мәні жағынан да балабақша тәрбиеленушілерінің рухани өресі кең өсіп-жетілуіне, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелейтін негізгі құралдардың бірі. Ұлы педагог В.Сухомлинский «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды» дейді, демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы байи түспек. Фольклортанушы ғалым Ә.Диваев «Қазақ балаларының ойындары» деген еңбегінде адамның жас ерекшелігін үш топқа бөледі: «...өмірге келгеннен бастап жеті жасқа дейінгі бала, жеті жастан он бес жасқа дейінгі балалар, он бес пен жиырма жас аралығындағы жастар...».

Осының негізінде қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырып, бірінші топқа, сол жастағыларға лайықты: «санамақ, тәй-тәй, айгөлек, соқыр теке, қуырмаш, алақан соқпақ, ақ серек-көк серек» т.б. ойындарын, ал одан кейінгі топқа: «тақия тастамақ, тартыс, сиқырлы қоржын, бәйге, көкпар, асық, хан талапай, теңге алу, қыз қуу, орамал тастамақ, ақсүйек, күрес» т.б. ойындарын жатқызуға болады. Мұндай ойындар баланы тез ойлауға, тапқырлыққа баулып, жаңа тақырыптарды жылдам меңгеруге ықпал етеді, сөз тіркесіне, ұйқастыруға дағдыландырады.

Ұлт ойындары – ата-бабамыздан бізге жеткен, өткен мен бүгінгіні байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз, сондықтан оны күнделікті оқу-тәрбие үрдісінде пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор екендігі сөзсіз. Адамның денсаулығы жас кезінен бастап қалыптасуы керек. Демек, кезінде ойындарды көп ойнап, жүгіріп, далада, таза ауада жүру – жас организмнің дұрыс та сергек өсуінің көзі. Онымен бірге бүлдіршіндер ойын ойнаған кезде көпшіл, Отанның болашақ азаматы болуға, халқына адал қызмет етуге бағыт алады.

Ұлттық ойынның бірі – «Ұшты-ұшты». Бұл ойынға ересек балалар мен кішкентай балалар да қатысса қызықтырақ болады.

Ойын ережесі : Бір бала ортаға шығып жиналғандарды дөңгелете, өзіне қаратып бір қатарға отырады. Содан кейін ойынның ойналу тәртібін түсіндіреді. Сөйтіп ойынды бастайды. Ойын жүргізуші «Ұшты-ұшты бөдене ұшты» деп қолын көтереді. Сол кезде ойнаушылар тыңдап отырады да ұшатын затқа олар да қолдарын көтереді. Ұшпайтын затты ұшты деп қолын көтерсе, ойын жүргізушімен бірге қолдарын көтерген ойыншылар жазасын тартады.

Жалпы ұлттық ойындарды мынадай төрт топқа бөлуге болады:

1.Аңға байланысты ойындар: «Ақсерек-көксерек», «Аңшылар», «Аңшылармен қояндар», «Ордағы қасқыр».

2.Малға байланысты ойындар: «Асаукөк», «Бура-қотан», «Көксиыр», «Соқыртеке», «Түйеменбота».

3.Түрлі заттармен ойналатын ойындар: «Ағашаяқ», «Аққала», «Ақсүйек», «Арқанаттау», «Арқантартыс», «Асаумәстек», «Асық», «Жаяукөкпар», «Күмісілу», «Қызқуу», «Орамал тастамақ», «Түйілген орамал».

4. Зеректілікті, ептілікті және икемділікті қажеттететін ойындар: «Айгөлек», «Айдапсал», «Аударыспак», «Бағанаөрмелеу», «Бөріктастамақ», «Жасырынбақ», «Жаяужарыс», «Көкпар», «Ұшты-ұшты».

Ханалшы: Ойынға 5-10 балағадейінқатысабереді. Асық көп болу керек. Көп асықтың ішінен үлкенірек біреуін қызыл түске бояу қажет. Осы асық «Хан» болады. Алдымен санамақ арқылы ойын бастаушыны тағайындап алады. Осы бала асықтың бәрін уысына жиып алып, отырған балалардың алдына шашып жібереді. Балалар «Ханның» қалай түскенін байқап отырады. Егер «хан» бүк, шік, тәйкі түссе, ойын бастаушы бала « ханның» түсуіне қарай жақын асықтарды бас бармақтардың көмегі арқылы сұқ саусағымен итере-ыршытып біріне-бірін дәлдей отырып тигізеді.

Тигізген асықтарды өзіне алады. Осы арада «ханды» тек ең соңғы өзі сияқты жатқан асықпен атып алуға болатынын ұмытпаған жөн.Ойын бастаушы басқа асықтарға қолымен не асықпен тиіп кетсе, ойынды келесі бала жүргізеді. Ал, егер «хан» алшысынан тұрса, «ханды»

әрқайсысы өз қолдарына түсіруге әрекеттенеді. «Хан» кімнің қолына түссе, сол бала жеңіске жетеді. Ойынды да сол жеңген бала бастайды.

Тақия тастамақ: Ойынға бірнеше бала қатысады. Балалар, шеңбер жасап отырады. Жүргізуші шеңбердің сыртын айнала жүтіріп жүріп, бір баланың артына білдіртпей тақияны тастап кетеді. Егер сезіп қойсаңдар, жүргізушіні қуып жетулері керек. Ал, жүргізуші қуған баланың орнына келіп тұра қалуға тырысады. Жүргізушіге жете алмаған бала айыбын төлейді, өнер көрсетеді.

Оқтау тартыс: Бұл ойынды ойнау үшін де ортаға екі бала шығады. Алдымен жерге сызық сызады және сол сызықтың екі жағына тұрады. Енді оқтаудың екі ұшынан ұстап тартады. Қайсысы сызықтан өтсе, жеңіледі. Ал, күші басым болып тартып алғаны жеңіске жетеді.

Күш сынаспак: Бұл ойын стол үстінде екі баланың білек сынасуымен орындалады. Екі бала шынтактарын столға тіреп қол бастарын айқастырады. Кім білекті столға жықса сол бала жеңіске жетеді. Бірақ баланың қауіпсіздігі қатаң бақыланады.

Өтеш күрес: Балалар екі топқа бөлінеді. Осы екі топтан екі бала шығып, кәдімгідей күреседі. Оның ең қызығы, басқаша күрестен айырмасы тек жалғыз аяғымен ақсаңдай жүріп, иықтарын қағып күресуінде. Бұл күрес балалардың нық басып, орнықты жүруін жетілдіреді. Күресте бір аяғын тізесінен бүгіп, мата белбеуін байлап тастайды. Қайсысы сүрініп жығылса, сол ұтылады.

Қыз – қуу: Балалар арасынан бір ер бала, бір қызды (ағаш атпен) қуады. Бала қызға жетіп қолынан ұстаса ол жеңіске жеткені. Кейде қызды 2 бала да қуады. Қай бала бұрын жетіп қыз қолын ұстаса сол бала жеңіске жетеді.

Асау мәстек: Ойын бастаушы арқанды жерден 50 см –дей биік етіп керіп байлайды да қасындағы балаларға былай дейді:

Ер екенінді білейін

Ешкі сойып берейін

Тақия алсаң еңкейіп

Құламасаң теңкейіп

Ерлігіңе сенейін

Ойын шартын қабылдап, ортаға шыққан бала:

Асау мәстек бұл болса

Үйретейін көріңіз

Маған таяқ беріңіз!-дейді де таяқпен арқаннан асылып жердегі тақияны іліп алуы керек. Ойынды келесі бала осылай жалғастырады.

Әуе таяқ: Балалар екі топқа бөлінеді. Әр топта 5-тен 10-ға дейін ойыншы болады. Екі топқа екі таяқша (жұмсақ) беріледі, жерге түзу сызық сызылады. Ойыншының біреуі ортаға шығады да бір алақанына зат жасырып, екінші қолының жұдырығын бірдей жұмады.

Екінші ойыншы зат жасырылған қолды тапса, ойынды бастаушы сол болады. Сөйтіп қолындағы таяғын жоғары лақтырады. Осы кезде қасындағы екінші бала таяғымен лақтырылған таяқты қағып түсіруі керек. Таяқты қағып түсірген бала өз тобына ұпай әкеледі.

Қарақұлақ: Ойынға 5-10 бала қатысады. Олар оңаша жерге топталып өз араларынан бір баланы қазық етіп белгілейді. Қазық тұрған жерінде қозғалмай тұрады. Басқалары әрі

кетеді. Содан кейін ойынға қатысушылар қазықты алыстан қоршап бірте-бірте жақындай түседі. Таяп келіп: - Мынау кім? –деп бір-бірінен сұрасады. Біреуі: - Ойбай бұл қарақұлақ қой!-деп қаша жөнеледі. Қалғандары да: - Қарақұлақ, қарақұлақ!-деп бытырай қашады. Қарақұлақ біреуін ұстау үшін тұра қуады. Ұсталған бала қарақұлақ болып, ойын әрі қарай жалғасады.

Алақан соқпақ: Ойынға қатысушы балалар үйге немесе оңаша жерге жиналады да дөңгелене отырады. Орталарынан бастаушы белгілейді. Оған сүлгі (орамал) беріледі. Бастаушы шеңбер ішін айнала жүріп біреуге –Алақанды тос!-дейді. Ол тосқан кезде бастаушы оның алақанына сүлгіні тигізіп: -Сүлгі қайда?-деп сұрайды. Сонда ойыншы «анада» -деп бір баланың атын атайды. Аты аталған ойыншы орнынан тұрып алақанын тосады. Бастаушы: - Сүлгі қайда?-деп атын айтады. Ойын осы ретпен жалғаса береді. Жақсы өлең айтып ән салғандар ұпай жинайды.

Сақина жасыру: Ойынды өткізуші және сақина жасырушы бала белгіленеді. Қалған ойыншылар жерге отырып тізілерінің үстіне алақандарын жаяды. Бастаушы жұмұлы қолын әрбір ойыншың алақанына салысымен, ол бала алақанын жаба қояды. Бастаушы бір баланың алақанына сақина салысымен, ойыншылардың біреуінен: -«Сақина кімде»-деп сұрайды. Ол сақинаның кімде екенін білсе сол баламен орнын ауыстырады. Ал білмесе ол өз өнерін көрсетеді. Ойын басқарушы ойынды осылай жалғастыра береді.

Белбеу соқ: Ойыншылар екі-екіден жұптасып шеңбер жасап тұрады. Бірі белбеуді алып екіншісін қууға тиіс. Қашып жүрген бала шеңбердегі жұптасып тұрған екі баланың алдына келіп тұрады. Артық қалған үшінші бала қаша жөнеледі. Ойыншы оны қуып жетіп белбеумен соғады да, өзі де бір жұптың алдына тұра қалады. Оның орнына келесі ойыншы шығып, ойынды жалғастыра береді. Белбеу ең соңында кімде қалса сол ойыншы жеңіліске ұшырайды да өз өнерін көрсетеді.

Допты қуып жет: Ойын мақсаты: балаларды шыдамды, сабырлы қалыпта берілген белгіні тыңдауға, тез жүгіругі, түсетерін, көлемін ажырата білуге баулу. Ойынның шарты: Бұл ойынға 5-6 бала, тәрбиеші басқаруымен қатысуымен ойналады. Тәрбиеші доптарды себетке салып алып, балалардың алдына домалатып жібереді. «Допты қуып жет»-деген белгі бойынша, балалар допты ұстап алып тәрбиеші ұстап тұрған себетке салуы керек.

Түлкі мен балапандар: Ойын шарты: Бұл ойынды балалар 7-8 ден бөлініп ойнайды. Топ ішінде бір баланы «түлкі» етіп сайлап, қалған балаларды балапандар деп әрқайсысына бетперде кигізіп ойын ойналады. Ойында балапандар түлкі кейіпкеріне ұсталып қалмауы үшін, тәрбиеші көмегімен белгі бойынша ойынды бастап аяқтауы тиіс. Балалар шапшаң кең бөлмені айнала қашуы тиіс. Түлкіге ұсталған балапан айып төлейді.

Ұйқыдағы аю: Бұл ойынға топ балалары 2-ге бөлініп қатысады. Ойын шарты: Топ ішіндегі бір баланы аю бетпердесін кигізіп орындыққа отырғызып қояды. Балалар орманда серуендеп келе жатып, ұйқыдағы аюды көреді. Аю болса балалардың шуылынан (дыбысынан) оянып кетіп, балаларды қуа жөнеледі. Ұстап алған баланы өз мекеніне отырғызып қояды. Ойын қайта жалғаса береді.

Ат жарыс: Бұл ойын екі командаға бөлініп ойналады. Ойын шарты: Балалар тәрбиешінің «Алға»-деген белгісі бойынша, ат үстіндегі қимылын салып жарысады. Қай команда мәреге тез жетіп келеді. Сол команда жеңімпаз болады.

Куыр-куыр куырмаш: Оң қолдың бес саусағын бір жерге түйістіреді де, сол қолымен оны бүрмелеп қапсыра ұстайды. Содан соң екінші балаға: - Ортаңғы саусағымды тапшы? - дейді. Екінші бала қарап байқап отырады да: Міне.-деп бір саусақтың басынан шымшып ұстап тұрады. Егер екінші бала жасырушының ортаңғы саусағын дәл тапса, ұпайды бірінші бала тартады. Ұтқан бала ұпай алу үшін мына ережелермен сөздерді жақсы білуі керек.

1. Бас бармақтан бастап шынаққа дейін саусақтардың атын бір түгел атап беруді: басбармақ, балан үйрек, ортан терек, шылдыр шүмек, кішкентай бөбек. Бес саусағын түгел жұмады. Тағы да бас бармағынан бастап, былай деп бес саусақты түгел жазады.

Сен тұр қойыңа бар

Сен тұр түйеңе бар

Сен тұр жылқыңа бар

Сен тұр сиырыңа бар

Сен кішкентай әлі жас екенсің

Қазанның қаспағын қырып же де, жыламай отыра тұр.

Енді осы шынашақтың өзін алақан шұңқырына бүгіп тұқырта ұстайды да:

Куыр-куыр, куырмаш

Балапанға бидай шаш

Әжең келсе есік аш

Қасқыр келсе мықтап бас

Шынашақты шыр айналдырып, баланың алақанын қытықтайды. Осыларды істеп бола беріп:

- Мына жерде қой бар

Мына жерде жылқы бар

Мына жерде күлкі бар - деп баланың білегінен қолтығына дейін түртіп ең соңында мына жерде күлкі бар –деп сәл ғана қытық-қытық деп қытықтайды.

Үш табан: Бұл ойынды үш-төрт баладан топтап екі-үш жерде ұйым-дастыруға болады. Ойын шарты бойынша әр балаға бір-бірден асық, бір-бір сақа беріледі. Көмбеге бір-бірден асық тіккен әр топтың ойыншылары өз алаңдарында жеке-жеке сақаларын иіріседі. Сақасы алшы түскен бала бірінші болып одан кейінгілері рет-ретімен (тәйке, бүк, ішік) «ұшуға» кіріседі. Ұшу дегеніміз - көмбеден алшақтау жерге барып сақа иіру. Сақасы алшы түскен ойыншы бірден көмбедегі тігіулі асықты атуға жолдама алады. Осылай болмаған жағдайда асық ату бәрі ұшып болған соң бастапқы кезек бойынша жалғасады.

Алысқа ұшқан асыққа мергендер тигізе алмаса, көмбеде қалған ойыншыға кезек тиеді. Көздеген асығына дәл тигізіп және оны көмбеге жиегін алып өлшегенде үш табан артық қашықтыққа ұшырған ойыншыны қашан келесі асыққа тигізе алмай қалғанша атуды жалғастыра береді. Болмаса атқан асығы үш табаннан аспай қалғанда ғана ойынды тоқтатып, өзінен кейінгі бәсекелесіне кезек беруіне мәжбүр болады.

Ереже бойынша ұтылған бала ойыннан шығып қалады. Сөйтіп, айналасы екі-үш айналымның ішінде әр көмбеден бір-бір жеңімпаз шығып, олар енді орталық көмбеде ақтық (финал) сайысқа түседі. Бұл шешуші жарысқа бірінші, екінші орынға ие болған мергендерге арнаулы жүлделер тапсырылса нұр үстіне нұр.

БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНДА, ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ БЕСТЕМШЕ АРҚЫЛЫ ТАНЫМДЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Куланова Куралай Кадиоровна,

Дене шынықтыру және спорт кафедрасының доценті, п.ғ.м.

Марчибаева Улбосын Саметхановна,

Дене шынықтыру және спорт кафедрасының профессоры, п.ғ.к.

Жалел Али,

Дене шынықтыру және спорт кафедрасының доктор PhD

Темирова Айгерим Канатовна,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Ақпараттық технологиялық факультетінің докторанты, п.ғ.м.

Астана қаласы

Андатпа: Мақалада қазақтың ұлттық ойындарынның шығу тарихы, ойын ережесі, теориялық және практикалық маңызы, балалардың танымдылық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған.

Кілт сөздер: қызығушылық, танымдылық, ойын стратегиясы, комбинация.

Өзектілігі. Мектепке дейінгі жас - балалардың танымдық белсенділігінің даму кезеңі. Мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық үдерістерін дамыту мәселесі бүгінгі күні өзекті болып табылады және тұлғаның жалпы дамуындағы маңызды рөл атқарады. Танымдық үдерістер мектепке дейінгі бала үшін үлкен маңызға ие, себебі бұл үдерістердің қалыптасу және даму дәрежесі одан әрі оқу қызметіндегі табыстылықты айтарлықтай дәрежеде анықтайды.

Танымдылықты дамытуға тиімді әсер ететіндей жағдай жасауға, шетелдік (Д. Болдуин, Д. Брунер, К. Бюлер, Э. Клапаред, Ж. Пиаже, В. Штерн және т.б.), сондай-ақ отандық (П. П. Блонский, В. П. Вахтеров, П. Ф. Каптерев, Е. И. Конради, А. А. Смирнов және т. б.) көптеген педагогтар мен психологтар жүгінді [1].

Таным мәселесі бала болмысымен тығыз байланысты болғандықтан, баланың санасымен, сөйлейтін тілімен сабақтасып, жаңа ойындардың туындауына ықпал етті. Таным өте күрделі мәселе болғандықтан, ойын арқылы анықтап, айқындап алуды қажет етеді. Таным баланың ақылымен, санасымен сабақтас. Дәлірек айтсақ таным ойын арқылы дүние танымдылығын көбейтеді.

Ойынның маңыздылығы:

- ұсақ моториканы дамытады
- саусақпен жұмыс істеу және қолдың ептілігі үйлестіруді жақсы үйретеді.
- зейін мен зеректікті үйретеді.
- логика мен стратегиялық ойлауды дамытады
- қозғалыстарды жоспарлауды және тәуекелдерді бағалауды үйренеді.

- есте сақтауды ынталандырады
- ойыншылар қозғалыстар тізбегі мен кезеңдерін есте сақтайды.
- дәстүрлерді жеткізеді

Бұл балаларға өз тамыры туралы көбірек білуге көмектесетін қазақ халқының мәдени мұрасының бір бөлігі.

Ойын нәтижесі және пайдасы. Ойлау — дербес үрдіс. Ол туа біткен талант емес. Ойлау қабілеті арнайы құралдар, техника, ойындар және тұрақты жаттығулар арқылы жүзеге асырылады.

Қол моторикасы- ойынында тасты ұстау кезінде қол қозғалысы арқылы ми және жүйке талшықтарына әсер етеді. Жеңілісті дұрыс қабылдау- өмірде сәттілік пен сәтсіздіктің қатар жүруі - заңдылық. Уақытты тиімді пайдалану— ойын кезінде уақытты дұрыс қолдана білуіміз қажет.

«Бестемше» ойынына деген балалардың қызығушылығы;

Математикалық есептеу әдісін балалардың логикасын дамытуға бағыттап отырып, ауқымды түрде қолданылуы;

Балалардың ойында тастарды санап үйренуі мен дағыдарының арта түсуі;

Ойын барысында қабылдау, есте сақтау, ойлау, қиял т.б. танымдық қабілеттерінің артуы, тілдерінің дамуы;

Ғалымдардың ойын туралы ой-пікірлері: Н.К.Крупская әлде неше рет айтты: «Толып жатқан ойындар бар, олар дене күшін нығайтады, олар дене дағдысын дамытады, олар көздің дәл барлай білу қабілетін күшейтеді, ептілікті дамытады. Ал, О. Бальзак айтуынша «Мақсатқа жету үшін, ең алдымен, ойлану керек» дегендей, Бестемше ойыны ойлануды қажет етеді[2].

М.Шотаев «Бестемше ойынының орны бөлек. Бұл ойын баланы тапқырлыққа үйретеді. Миды шыңдайды», Е.Сағындықов бестемше ойыншысының жылдам ойлауына, есептеудің түрлі тәсілдерін меңгеруіне ықпал етеді және бабаларымыздың осал адамдар болмағанына көз жеткізгенін айтқан[3].

Проблемалық оқыту - ойынды үйренушілерге құрғақ ережелерді түсіндіру орнына ойынның негізін қалайтын идеялар мен ұстанымдарды жеткізу, тарихқа сүйене отырып түсіндіру оқыту тәжіриесінде ең нәтижелі тәсіл болып келеді.

Ұлт ойындарының шығуы мен қалыптасу тарихын зерттеу, оны жүйеге келтіру өте қиын мәселе, себебі оның қойнауы тереңде жатыр. Ықылым заманнан бері қазақтың кең ұлы даласында мекендеген көне қазақтың арғы тегі болған түркі тілдес тайпалар ғасырлар бойы өмірімен бірге жасасқан ұлт ойындар үнемі дамып отырған және өмірдің талап-тілектеріне байланысты жетілдіріп немесе сұрыпталып тұрды.

Оқыту технологиясы – «Бестемше» тақта үстінде ойналатын қазақтың ұлттық ойындары туралы айтпай кетуге болмайды. Бұл ойындар балалардың ақыл-ой қабілеттерін дамытады, ойынға қатысушылардың математикалық қабілеттерін жетілдіруге ықпал көрсете отырып, жасалған жүрістерді талдауға үйретеді. Осы тұрғыдан, бұл ойын Астана қаласындағы №61 «Шолпан» балабақшасынан бастау алып, оның әрі қарай ұрпақтан-ұрпаққа таралуы үшін қазірден бастап оған ата-бабамыздан қалған ұлттық өнер ретінде қарап, оның кеңінен насихатталуына, дамуына жағдай жасауалуда. Сондықтан да, ойынды балаларға үйрету үстінде.

Бұл ойын балаларға бақылағыштыққа, тапқырлыққа тәрбиелеуге, қоршаған ортадағы жағдайдың өзгеруіне қарап бағдар белгілеу, қалыптасқан жағдайдан жол тауып шығу, тез шешім қабылдап, оны жүзеге асыру, батылдық, ептілік, мақсатқа жетудің өзіндік әдісін таңдау қабілетін қалыптастыруға көмектеседі. Танымдылықты дамытудағы әдістері:

«Көрсету» әдісі

«Ойын» әдісі

«Ынталандыру» әдісі

«Санау» әдістемесі

«Қол моторикасының» әдістемесі

«Сергіту сәтті» әдістемесі

Балалар білім құмар болып, туылады, олар үйренгісі келіп тұрады. Балалар ойнағанды жаны сүйеді. Бала үшін ойнау қолмен тасты ұстау және лақтыру, жылжыту, таңдау және қарау. Бұл ойында бала бірқолдан, екіншісіне ауыстырып, салуды, оны лақтыруды, санауды үйренеді. Бала назарын жұп сандарды (2,4,6,8) алу, соған жету қажеттілігін түсінеді, тақ сандарды (1,3,5,7) алуға тырысады, жұп сандарды алмауға үйрене бастайды.

Бұл ойынның өзіне тән ерекшелігі – ол аса күрделі жабдықтарды қажет етпейді. Құмалақ орнына тас, шарик моншақ, т.б, ал тақта орнына кез-келген тегіс материалды қолдануға әбден болады. Қазақстан жеріндегі жартастардың немесе төбенің үстіндегі тегіс тастың бетіне ойып салынған бестемше тақтасының бейнесі бұл ойынның халқымыздың тұрмысына терең сіңгенін аңғартады.

Ойынның әдістемесі - қазақтың ұлттық ойыны бестемшені ұйымдастыруда әр баланың ой-өрісі және қозғалыс белсенділігі дамиды. Ойын үстінде бала математикалық қосу және алу амалдарын түсінеді. Ойын балаларға өмірде кездесетін қиыншылықтарды жеңудің жолын үйретіп қана қоймайды, дене қозғалыс қабілеттерін қалыптастырады.

Бестемше ойынын арнайы тақтада екі адам арасында ойналады. Ойын тақтасы – 2 орда, 10 отау, 50 шардан тұрады. Ойын басында әр ойыншыға бір орда, бес отау және 25 шардан тиесілі. Шарлар әр отауға бес-бестен салынады. Алғашқы жүріс жасаған ойыншыны – бастаушы, қарымта жүріс жасаған ойыншыны – қостаушы деп атайды

Жүріс ойыншылар тарапынан кезектесіп жүріледі. Жүрісті кімнің жасайтыны келісіммен анықталады.

Ойыншылар өз қазанына 25 шар ұтып алғаннан кейін де ойынды тоқтата салмай, аяғына дейін жеткізуі керек. Бұл ойынның қандай есеппен аяқтағанын білу үшін қажет.

Ойыншылар ойын барысында қозғалыста болады. Жүріс жасайтын ойыншы өзінің кез келген отауынан жүре алады. Жүріс жасау үшін өз жағыңыздың отаулардың бірінен біреуін орнына қалдырып, қалған шарларды қолға алып, оңнан солға қарай бір-бірлеп таратамыз. Тарату сәтінде шарлар өз отауларымыздан асып кететін болса, қарсыластың отауына таратамыз. Егер соңғы шарлар қарсыластың тақ санды тасы бар отауға түсіп, ондағы шарларды жұп қылса (2, 4, 6, 8, 10, 12), сол отаудағы шарлар ұтып алынып, өз ордамызға салынады. Егер соңғы шар қарсыластың отауына түсіп, ондағы шардың саны тақ болса немесе өз отауымызға түссе, шар ұтып алынбайды.

Ойынның жүріс әдістері - ойын барысында жаттықтырушы балалардың қозғалыс тәртібін қадағалайды.

Әр бала жүріс жасап болғаннан кейін, шарлардың отауларда ретімен орналасып жатуын, яғни олардың не жұп, не тақ санды екендігі анық көрінетіндігі болып орналастыруы қажет.

Егер жүріс табысты болса, қарсылас та сол жүрістің табысты екендігіне көз жеткізгеннен кейін ғана бала шарды қазанға салады.

Ойын барысында отауда жатқан шарларды қарсыласының рұқсатымен ғана санауға, көруге болатынын ескерту керек.

Ойындағы комбинация жасау - бестемше ойынында талдауды, алдын ала болжауды, жүрісті шаршамай есептеуді керек ететін тактикалық тәсілдердің ішіндегі өз алдына заңдылықтары бар, өте күрделі процесс.

Комбинация құру - алғы шартсыз, бірден жасалмайды. Алаңдағы позиция комбинация жасауда ғана жүріске зер салады. Қарсы жақтың әлсіз жерін тауып, комбинация жасамаса болмайды. Ал қарсы жағының отауларынан комбинация жасауға лайық позиция қарастырады. Ойыншы ең алғаш комбинацияның алғы шарты. Дәлірек айтқанда, әр жүрісімен қарсы жақтың отауларынан шарлардың орналасуын өзіне тиімді етіп өзгертеді. Ал уақыты келді-ау дегенде комбинациялы жүрісті бастап кетеді[4].

Комбинация дегеніміз – көздеген мақсатқа жылдам жеткізетін бірнеше ойлы жүрістердің қортындысы. Қарсы жақтың әлсіз жерін тауып комбинация жасау керек.

«Комбинация» - ойындағы ұпай жинау әдісі. Комбинация мына бағыттардан тұрады:

Бастама —>жүйе —>түрі —. өрістеу —>жалғасу—>комбинация—>есеп—>мүмкіндік.

Бастама - алғашқы жүрістер. Жалғыз тас жатқан отауларға және қатарынан орналасқан бірнеше "бай" (шарлар көп) отаулардан абай болу керек.

Ойын жүйесі «Жүйе» ойын үстіндегі көрініс. Ойыншының бұл командаға қорғаныста және шабуылда нәтижелі ойлауға болысады. Ойын жүйесі бұл ойыншының тактикалық өнерінің айқындығы[5].

Алаңдағы тақ сандар мен жұп сандардың өзара тартысы

Алаңдағы бестемше ойыны – тақ сандар мен жұп сандардың өзара тартысы

Не ғұрлым көбірек шар ұтсаңыз жеңіске соғырлым тез жетесіз;

Қорғаныстың басты түрі қарсы шабуыл болып есептеледі.

Ойынның басында артқы отаулардан жүру ертерек.

Ойынның басынан бастап отаулардағы шарларды ұтымды пайдалану керек.

Ойынның басынан бастап, позицияның осал жерін көру, іздеу бірден

бір қажетті шарт. Ал, осал жерлерді көрісімен оны дереу пайдаланып қалу ең маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Ойынды болжай отырып ойнау керек.

Шарды өзі беріп отырғанда алу қажет болғанмен ойыншының өз құқығында шарды алу.

Ойын кезінде, бала алаңдамай басқаға көңіл бөлмей, бар зердені алаңдағы ойын барысына салуы қажет.

Мүлдем жоспарсыз ойнағаннан, жоспарлап ойнау дұрыс.

Бестемше сабағы кезінде басқада ойындар ойнату орасан зор маңызы бар, ептілікті, күшті, ордаға шарды дәл тигізе білуді жетілдіретін ойындар және ой-өрісін дамытуға ерекше маңызды.

ОЙЫНДАР АТЫ	Таным	Саусақтар ойын	Эстафета	Лақтыру	Дене дайындығы	Тактика
ОЙЫН «Бестемше»	+	+		*		+
ОЙЫН «Доппен жарыс»		+	*		+	+
ОЙЫН «Допты қу»	+			+	+	
ОЙЫН «Санамақ »	*		+			
ОЙЫН «Пенгвиндер жарысы»			*	+		*

+ - ойындағы шешуші мақсаттар

* – қосымша тапсырмалар

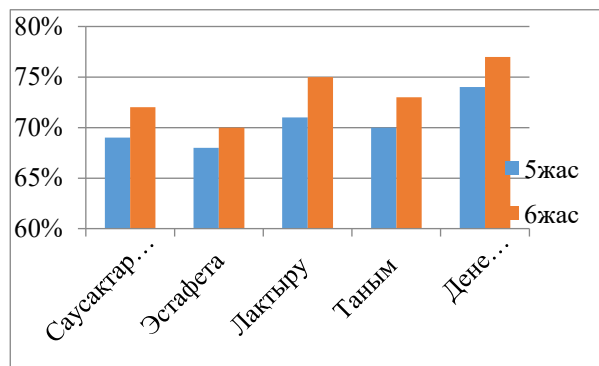
5 жастағы балалардың алаңдағы бестемше ойынының қимыл-қозғалыс дағдыларына дайындықтарын талдау 74 %, саусақтар ойыны 69%, эстафета 70%, лақтыру 71%, танымдылық бойынша дайындық деңгейін көрсетті 70%.

Доппен жарыста бағалау кезінде келесі нәтижелер алынды: 5-6 жас арасында 10 бала қатысып деңгейі 70 %.

Бестемше ойынын ойнап, 12 бала ойнады. Оқыту деңгейі 67 %.

5-6 жас бойынша оқытудың жалпы қорытындысы: балалар өте жақсы осы техникалық әрекетті игерді. Жас болсада, допты сенімді түрде басқарып, допты алып жүруде аздаған кемшіліктер болсада, жақсы нәтижеге жетеді.

6 жастағы балалардың алаңдағы бестемше ойынының қимыл-қозғалыс дағдыларына дайындықтарын талдау 77 %, саусақтар ойыны 72 %, эстафета 68%, лақтыру 75%, танымдылық бойынша дайындық деңгейін көрсетті 73%.

Күтілетін нәтиже

бестемше ойыны балабақшада балалар арасында кеңінен таратылады.

Балалардың танымдық қабілетіне, мінез-құлқына ойынның пайдасы, тиімділігі кеңінен анықталады.

Балалар ойынға машықтанады, мол тәжірибе жинайды.

Ойын әдістерін үйрету арқылы ұрпақтар сабақтастығы жалғасады.

Дарынды оқушылар іріктеледі.

Жарыстарға қатысу арқылы бұл ойын бұқаралық сипатқа ие болады.

Қорыта келе айтатын болсақ, ұлттық ойындардың тиімді жақтары, оның ішінде «Бестемше» ойыны мектепке дейінгі балалардың ойлау қабілеттерімен қатар, логикалық танымдылығын дамытуға ықпалы зор екендігін көрсетті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жарықбаев Қ. Психология негіздері: Алматы, «Эвро» 2005ж.
2. Құланова Қ.Қ., Марчибаева Ұ.С., Омаров Е.Б., Ахметов Ә.Қ. Ұлттық ойындарды оқу үрдісінде қолдануға арналған –әдістемелік құрал. Астана, 2008. – 28-78Б.
3. Тілеубаев С., Бизақов С. Тоғызқұмалақ әліппесі. А., Қанағат, 2000.
4. Шотаев М., Жумабаев Н., Ақназаров С. Таңғажайып тоғызқұмалақ – Түркістан, 2004 ж.
5. Құланова Қ.Қ., Марчибаева Ұ.С. "Ұлттық ойындар әдістемесі". Оқу әдістемелік құрал. Нұр-Сұлтан, 2017ж.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ: АНАЛАР МЕКТЕБІНІҢ РӨЛІ

Л.К.Бердижарова,

№11 «Балапан» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі,
педагог-модератор

Аннотация: Бұл мақалада аналар мектебі арқылы мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеудің маңызы қарастырылады. Ұлттық ойындардың

балалардың тұлғалық және танымдық дамуына, олардың мәдени құндылықтарды меңгеруіне әсері зерттеледі. Сонымен қатар, аналар мектебінің ролі мен оның мектепке дейінгі тәрбиеде ұлттық ойындарды енгізудегі тиімділігі талқыланады.

Кілт сөздер: аналар мектебі, ұлттық ойындар, тәрбие, балабақша, балалардың дамуы, мәдени құндылықтар, ұлттық дәстүр, ойын әдістері

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі таңда мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесінде ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді сақтау мен жаңғырту мәселесі өзекті болып табылады. Балалардың ұлттық ойындар арқылы тәрбиеленуі олардың мәдениетке деген сүйіспеншілігін арттырып, рухани байлығын, танымдық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл тұрғыда аналар мектебі ұлттық тәрбиені ұрпақтан ұрпаққа жеткізудің тиімді тәсілі ретінде маңызды рөл атқарады.

Зерттеудің мақсаты: Аналар мектебі арқылы мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық ойындар арқылы тәрбиелеудің тиімділігін анықтау, ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызын көрсету және оларды бала тәрбиесінде қолдану жолдарын зерттеу.

Зерттеу әдістері:

Теориялық талдау: Әдебиеттер мен ғылыми жұмыстарды сараптау.

Бақылау: Балабақшадағы тәрбиелеу процесінде ұлттық ойындарды қолдануды бақылау.

Әңгімелесу: Аналар мектебінің қатысушыларымен сұхбат жүргізу.

Тәжірибелік іс-әрекеттер: Ұлттық ойындарды тәрбиелеуде қолдану тәжірибесін жүргізу.

Салыстыру: Ұлттық ойындар мен басқа ойын түрлерінің балалардың дамуына әсерін салыстыру.

Зерттеу нәтижелері: Зерттеу барысында ұлттық ойындардың балалардың танымдық дамуына, сөздік қорына және шығармашылық қабілеттеріне әсері байқалды. Сондай-ақ, аналар мектебінің ролі ұлттық ойындарды бала тәрбиесінде тиімді қолдануға септігін тигізетіндігі анықталды. Ұлттық ойындар балаларды рухани байыту, әлеуметтік дағдыларды дамыту және мәдени құндылықтарды меңгеруге бағыттайды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың тәрбиесінде ұлттық ойындардың орны ерекше. Ойын арқылы бала өз ұлттық дәстүрлерін меңгереді, рухани құндылықтарын бойына сіңіреді. Сонымен қатар, ұлттық ойындар балалардың когнитивті және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуге маңызды құрал болып табылады. Аналар мектебі – бұл балалардың дұрыс тәрбиеленуіне, ата-аналар мен тәрбиешілердің бірлесіп жұмыс істеуіне бағытталған мектеп. Осы мектеп арқылы ұлттық ойындарды бала тәрбиесіне енгізу тиімді болар еді.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні

Ұлттық ойындар – қазақ халқының мәдени мұрасы мен тарихының маңызды бөлшегі болып табылады. Олар тек балалардың ойын-сауық құралы ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік функцияны да атқарады. Ұлттық ойындар балаларға мәдениетті, әдет-ғұрыпты, ұлттың моральдық құндылықтарын түсінуге және оны күнделікті өмірде қолдануға көмектеседі.

Ұлттық ойындардың түрлері мен маңызы:

Ұлттық ойындар балалардың ойлау қабілетін, физикалық белсенділігін, әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамытуға бағытталған. Мысалы:

«Асық ойыны» балалардың ептілік пен логикалық ойлауын дамытады, сондай-ақ олардың назарын, зейінін шоғырландыруға көмектеседі.

«Тоғызқұмалақ» ойыны баланың математикалық ойлауын дамытуға септігін тигізеді. Бұл ойын арқылы балалар санау, есептеу дағдыларын үйренеді.

«Ханталапай» ойыны балалардың реакциясын, шапшаңдығын және топпен жұмыс істей білу қабілеттерін арттырады.

«Қыз қуу» ойыны баланың физикалық дамуын және қозғалыс дағдыларын нығайтады.

Ұлттық ойындардың әрқайсысы балалардың шығармашылық қабілеттерін арттырып, оларды ұжымда жұмыс істей білуге үйретеді, сондай-ақ бала өз елінің тарихы мен мәдениетін ерте жастан бастап танып, ұлттық патриотизмді бойына сіңіреді.

Аналар мектебі – бұл ата-аналардың тәрбиелік міндеттерін орындау және балаларды дұрыс тәрбиелеу мақсатында ұйымдастырылатын арнайы мектеп. Бұл мектептің басты мақсаты – ата-аналарды ұлттық тәрбие берудің маңыздылығына үйрету, оларды балаларымен бірге ұлттық ойындар ойнауға шақыру, олардың мәдениетке деген сүйіспеншілігін арттыру. Аналар мектебінің жұмысында баланы дұрыс тәрбиелеуге арналған түрлі әдіс-тәсілдер мен тәжірибелер қарастырылады, және ұлттық ойындар осы әдіс-тәсілдердің бір бөлігі болып табылады. Аналар мектебінің жұмысының негізгі бағыттары:

Ұлттық дәстүрлерді үйрету: Аналар мектебі ұлттық ойындарды балаларға таныту арқылы олардың санасында ұлттық мәдениеттің маңыздылығын қалыптастырады.

Құндылықтарды түсіндіру: Аналар мектебі арқылы ата-аналар ұлттық ойындардың балаға беретін тәрбиелік мәнін түсінеді. Олар ойындар арқылы балаларына еңбекқорлық, әділдік, достық және ынтымақтастық сияқты құндылықтарды жеткізеді.

Бала тәрбиесінде ата-ананың рөлі: Аналар мектебі ата-аналарға бала тәрбиесінде олардың рөлін және ұлттық ойындарды қалай тиімді қолдану қажеттігін көрсетеді.

Бұл мектеп балалар мен ата-аналар арасында тығыз байланыс орнатуға, бірге уақыт өткізуге және ұлттық ойындарды отбасы ішінде жиі ойнауға мүмкіндік береді. Аналар мектебінің маңызды аспектісі – ата-аналарға баланы тәрбиелеуде ұлттық ойындардың пайдалы екенін түсіндіру, әрі оларды осы ойындарды балаларымен бірге ойнауға шақыру.

Ұлттық ойындарды мектеп жасына дейінгі балаларға енгізу жолдары.

Ұлттық ойындарды мектеп жасына дейінгі балаларға енгізу жолдары әртүрлі болуы мүмкін, бірақ барлығы да ата-аналар мен тәрбиешілердің бірлескен әрекетін талап етеді. Балабақшада ұлттық ойындарды жүйелі түрде ұйымдастырып, оларды балаларға түсінікті әрі қызықты ету маңызды.

Ұлттық ойындарды балабақшаға енгізудің тәсілдері:

Тәрбиешінің рөлі: Тәрбиешілер балаларға ұлттық ойындарды үйретуде жетекші рөл атқарады. Олар ойындардың мәні мен маңызын балаларға түсіндіре отырып, оларды қалай дұрыс ойнау керектігін көрсетеді. Әр ойынның балаларға беретін тәрбиелік мәні мен мақсаты айқын болу керек.

Ата-аналармен жұмыс: Ата-аналармен тығыз байланыс орнату, оларға ұлттық ойындардың бала тәрбиесіндегі рөлін түсіндіру өте маңызды. Бұл үшін аналар мектебінің жұмыстары тиімді болуы мүмкін. Ата-аналар балабақшадағы оқу процесіне қатысып, балаларымен бірге ұлттық ойындарды ойнауға үйренуі қажет.

Ойындар арқылы шығармашылық дамыту: Ұлттық ойындар балалардың қиялын, шығармашылық қабілеттерін арттырады. Мысалы, балаларға ұлттық ойындардың ережелерін үйретумен қатар, олардың ойлау шекараларын кеңейту үшін ойындарды өзгертуге немесе жаңа ережелер енгізуге болады.

Ойындарды енгізудің артықшылықтары:

Баланың танымдық қабілетін дамыту: Ұлттық ойындар баланың логикалық ойлауын, ептілігін, зейінін арттырады.

Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру: Топпен ойнау балаларды өзара қарым-қатынас жасауға үйретеді, достық, ынтымақтастық секілді әлеуметтік дағдыларды қалыптастырады.

Ұлттық құндылықтарды меңгеру: Ұлттық ойындар арқылы балалар өз халқының тарихы мен мәдениетін, салт-дәстүрлерін танып, ұлттық патриотизмді бойларына сіңіреді.

Ұлттық ойындар арқылы балалардың танымдық дамуы

Ұлттық ойындар балалардың танымдық дамуына үлкен әсер етеді. Олар тек ойын құралы ғана емес, сонымен қатар баланың білімін, шығармашылығын, ойлау қабілетін жетілдіруге бағытталған әдіс-тәсіл болып табылады. Ұлттық ойындар баланың қиялын кеңейтіп, шешім қабылдау дағдыларын дамытады, сондай-ақ олардың зейінін, есте сақтау қабілетін арттырады.

Ұлттық ойындардың танымдық дамуындағы маңызы:

Логикалық ойлау: «Бестемше» ойыны баланың логикалық ойлау қабілетін арттырады, өйткені бұл ойын барысында бала есептеулер жасап, стратегиялық шешімдер қабылдайды.

Есте сақтау: «Соқыр теке» ойыны балалардың есту қабілетін және есте сақтау дағдыларын дамытады. Бұл ойынның барысында балалар тек есту арқылы объектілерді табуға тырысады.

Шығармашылық: Ұлттық ойындар баланың шығармашылық ойлауын дамытады, өйткені олар қиялды қажет ететін жағдайларды жиі туындатады.

Қорытынды: Ұлттық ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың тәрбиесінде маңызды рөл атқарады. Олар баланың мәдени және рухани дамуында үлкен әсер етеді. Аналар мектебінің рөлі осы үдерісті қолдауда айқын көрінеді, өйткені ата-аналар ұлттық дәстүрлерді балаларға дұрыс жеткізе білуі қажет. Бұл мектептер ата-аналарға ұлттық ойындарды балаларға тиімді үйрету әдісін көрсете отырып, баланың дұрыс тәрбиеленуіне ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Айтқожина, Г. Қ. (2016). Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық дамуы. Алматы: Білім.
2. Кенжебекова, Н. А. (2018). Ұлттық ойындар және балалардың психологиялық дамуы. Жас ғалым журналы, 4(23), 45-49.
3. Тұрғынбекова, З. (2020). Мектепке дейінгі тәрбиедегі ұлттық ойындардың орны. Қазақ педагогикалық журналы, 6(12), 33-38.
4. Нұрмұханова, М. (2017). Аналар мектебі: дәстүр мен жаңашылдық. Қоғам және білім, 1(10), 14-19.
5. Шалғынбекова, Қ. (2019). Мектеп жасына дейінгі балалардың ұлттық тәрбиесі. Алматы: ҚазҰПУ баспасы.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДА СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Жабаев Калижан Абдикаримович,

Мақтаарал аграрлық колледжінің дене шынықтыру педагогі

Дамыған елдің қатарына ену үшін бізге экономикалық қуатты, саяси сауатты болу ғана жеткіліксіз. Өйткені, мақсатты бағындыруда, арманға жетуге адамға ең әуелі сенім мен рухани күш қажет. Өркениет көшімен алға қадым басқан Қазақ елі бұл құнылықтарын ешқашан ұмытпай, оны қайта заман талабына сай жаңғыртып отырса, ұрпақ тәрбиесінде де болашақта да ұтары көп болмақ.

Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет.

XXI ғасыр білімділер ғасыры болғандықтан бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой — өрісі жоғары, жан — жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр. Белгілі бір мамандық жайлы тәрбие мен білімнің алғашқы дәні — ол техникалық және кәсіптік білім беру ошағында беріледі. Оқушы яғни, студенттің денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетіліп мамандықтың жолындағы қиыншылықтарға төзе білу қабілеті осы кезеңде қалыптасады.

Біз бүгінгі және келешектегі өзіміздің әр ісіміз бен әр ойымызды, идеологиямыз бен саясатымызды Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» терең ойлы еңбегінде айтылған қағидаттармен байланыстыра білуіміз керек деп санаймын. Осы орайда ұлттық жаңғырудың ендігі басымдықты бағыттарында біздің ұлттық спорт ойындары да тұруға тиісті. Өйткені ұлттық спорт та ұлттық сананы, ұлттық рухты қалыптастырудың ұлттық коды болып саналатындығын да ұмытпағанымыз абзал. Әрине, заң жобасында Ұлттық олимпиадалық комитетінің рөлін күшейту, Олимпиада спорт түрлері бойынша талантты спортшыларды даярлауды жақсарту ұстанымының көрініс табуы да жөн, өте орынды. Алайда ұлттық спорт ойындарымыздың бәрі бірдей олимпиадалық ойындар қатарына енуі де мүмкін емес. Бұл талас тудырмайтын мәселе. Сондықтан ұлттық спорт ойындары бойынша Қазақстанның өз олимпиадасы болғаны дұрыс», -деп бір қатар жоғары лауазымды тұлғалардан ұсыныстар айтылған болатын. «Негізінен, ұлттық спорт ойындарымен айналысатын ауыл балалары мен жастары.

Халқымыздың тарихи — мәдени мұраларының түрлері сан алуан. Осындай құнды мәдени игіліктердің бірі — ұлттық ойындар. Ойын дегеніміз — адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан - ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе.

Қазақ халқының ұлы ақыны Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала бола ма?» - деп айтқандай, бала өмірінде ойын ерекше орын алады.

Ұлттық ойындар – қазақ халқының ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын — сауықтардың бір түрі. Оның бастауы алғашқы қауымдық қоғамда шыққан. Ұлттық ойындар негізінде әр халық түрлі-түрлі жаттығулар жасау жолымен дене шынықтыру ісінің негізін салды. Бертін келе шынайы спорт ойындарының шығуына түрткі болды. Оның адам денсаулығына жақсартуда пайдалы аса күшті екені қилы.

Ұлттық ойындар – ата-бабаларымыздан бізге байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, үйренудің күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын оқушының алдынан өмірдің есігін ашып, ұштаса береді.

Дене тәрбиесі, іс - әрекеті мазмұны негізінен қимылды, ұлттық ойындардан тұрады. Ойын кезінде жасалатын қимыл-қозғалыстар балалардың ептілік, шапшаңдық, күштілік, батылдық, төзімділік қабілеттерін дамытады. Денсаулығын нығайтып, ақыл-ойын өсіреді. Ойын барысында балалар бір-бірімен жақын араласып, тату, ұйымшыл болып өседі.

Сонымен бірге ойын ойнау негізінде оқушы:

- көңілді болып жақсы демалады;
- денесі қимылдап, бойы сергейді, миы тынығады;
- ойынға қатысушылар бір-бірін тез түсінеді, ұйымшылдыққа үйренеді.

Қазіргі жаңа технология заманында оқушыларды қызықтырып, асық, жаяу көкпар, батпан көтеру, алтын сақа, хан талапай, теңге алу, бес тас ойнандар деп айту өте қиын іс екені анық. Сондықтан білім берудің жаңа технологиясын пайдаланып, дене тәрбиесі пәнін жаңа технологиялық әдіспен оқушылардың жас ерекшеліктеріне, денсаулықтарына байланысты, ұлттық ойындарды, спорттық ойын түрлерін, сабақтың мазмұнына қарай іріктеп алып, пайдалануға болады. Әрбір оқушының санасына ойынды сіңістіріп енгізу үшін біз қызықты да дұрыс әдістерді қолдануымыз керек. Алдымен ұлттық ойындарды мазмұны мен күрделілігіне байланысты колледж оқушылары ойнайтын ойындар деп бөліп алу керек. Көп қозғалыс пен күшті талап ететін де ұлттық ойын түрлері бар, соларды әр дене шынықтыру пәнінде қолдану оқушылардың шымыр да ширақ боп өсуіне әсер етеді.

Сонымен, мен өз сабағымда техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының оқушыларына спорттық ойынның негізінде, қазақтың ұлттық ойындарын ойнатуды жөн деп шештім. Себебі спорттық ойындардың ережесімен, техникасы және тактикасы бар, ал ұлттық ойындардың ережесімен мен ойналу бағыты бар. Мен дене шынықтыру сабағында берілген бір тақырыпты өту барысында спорт ойын негізінде – баскетболды, ал ұлттық ойын негізінде жаяу көкпар ойындарын ұштастырудамын.

Баскетбол ойынының техникасы:

Екі қолмен кеудеден беру.

Допты кеудеде ұстау.

Шынтақ төменде, қолды алға жылжытуға байланысты доп алға қарай ұзату арқылы беру қолдың толық түзелуімен аяқталады.

Қолды алға қарай созу арқылы доп лақтырылады да, алақанның қимылымен аяқталады.

Баскетбол ойынында допты алып жүру әдіс-тәсілдері:

- бір орында тұрып оң және сол қолмен допты жерге соғып, ыршытып жаттығу.
- допты бір қолмен жетелеп жүріп, жерге соғып ыршыту.
- екі оқушы қарама-қарсы тұрып, допты екі қолмен кезек жерге соғып ыршытып тоқтамай бір-біріне кеуде тұстан лақтырып жаттығу.

Осылай берудегі жетілдіру мынадай жаттығулар арқылы жүзеге асырылады:

- Екі қатарда тұрып, допты бір-біріне бір адым жасау арқылы беру;
- ортада бір оқушы, қалғандары шеңберді айналады да ортадағы ойыншыға доп беріледі, ол басқа оқушыға беріп, соның орнына барып тұрады. Осылай ойынға қатысушылардың барлығы допты бір-бірінен беріп шығады.

Оқушыларды екі топқа бөліп баскетбол ойын ойнату.

- кедергінің арасынан допты соғып алып өту;
- допты жоғарыдан беру;
- допты төменнен беру;
- жерге қатар қойылған 5, 6 шығыршықтың ішіне соғып келе жатқан допты дәл түсіре ыршыту;

- бірден алаңның ортасынан баскетбол қалқанына қарай допты ыршытып келіп, қалқанға жақындағанда тоқтай қалып, допты шығыршыққа екі қолмен лақтырып түсіруге тырысу.

«Жаяу көкпар» ойынының ережесі - бұл ойын жазды күні, кең жазықта ойналады. Ойын өтетін жердің ұзындығы 50-60 метр, көлденеңі 25-30 метрден кем болмайды. Сол жазық алаңның бір шетіне шағын дөңгелек шеңбер сызылады да, ішіне құм түйілген ақ шүберек қойылады. Алаңның екінші шетінен де сондай сызық сызылып оны көмбе деп белгілейді. Ортадан сызық сызылады. Ойынға қатынасатындар екі топқа бөлінеді де сол ортадағы сызықта сан құрып тұрады. Ойынды жүргізу үшін екі топқа ортақ бір басқарушы тағайындалады. Орамал жатқан және көмбе етіп белгіленген жерде екі ойыншы бақылаушы болып тұрады. Басқарушының берген белгісі бойынша ойын басталады. Әр топтың ойыншысы құм түйілген шүберекке бұрын жетіп, оны көмбеге жеткізуге тырысады. Топтың қалған ойыншылары оған көмекке келеді. Ал қарсы топ, одан шүберекті алып, өздері апаруға тырысады. Қызу тартыс басталады. Ойынға қатысатындар айла-амал қолданып, алаңның ішінде бұлтартып қаша жүріп, өз тобының көмбеге бұрын әкелуін қарастырады. Бірақ белгіленген межелі жерден шығуға болмайды. Көмбеге белгіленген мерзімде жеткізген ойыншы ұпайды көбірек алады, Ойынға допты да пайдалануға болады. Ойын жастардың дене күшін, жүгіру қабілетін жетілдіріп, денелерін шыңдап, денсаулықтарын жақсартып түседі.

Қорыта айтқанда, ұлттық ойындар оқушыларды жаттығуға керек психикалық күйге түсіреді. Көңіл күйді көтеру, көңілдену, тактикалық ойлауды дамыту, сыртқы қоршаған ортаны тез сезіну, келешек істелетін жұмыстарға дайындалу, жинақталу қасиеттерін қамтамасыз етеді. Қазақтың ұлттық ойындары – оқушының зерек те ақылды, шымыр да ширақ боп өсуінің басты құралы. Оны оқыту процесінде қолдану - тиімді әдіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. М.Балғымбаев. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. – Алматы, Қайнар. – 1985.
2. Қ.Р.Байдосов, Е.М.Мұхиддинов, А.А.Жылмағамбетов. Қазақша күрес. –

Алматы, 1987.

3. М.Т.Тәнекеев, І.Қ.Адамбеков Қазақтың ұлттық спорт ойындары. – Алматы, 1994.

4. Қазақша күрес: Ереже. - Алматы: Ата мұра. – 2000

ЕРЕСЕК ТОПТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕСІН ДАМУДА «БЕСТЕМШЕ» ОЙЫНЫНЫҢ РӨЛІ

Жөкенов М.К.,

Аннотация. Мақалада ересек топтағы балалардың ұлттық тәрбиесін дамытуда «Бестемше» ойынының рөлі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – мектепке дейінгі ересек топ балаларына бестемше ойынын ойнатудың маңызын ашу, оның балалардың танымдық, психологиялық және физикалық дамуына ықпалын анықтау, сондай-ақ бұл ұлттық ойынды тәрбие мен оқыту үдерісінде тиімді пайдалану жолдарын ұсыну. Сонымен қатар, бестемше ойыны арқылы баланың ұсақ қол моторикасын, зейінін, жылдамдық пен үйлесімділігін дамыту мүмкіндіктерін көрсету және ұлттық ойындардың тәрбиелік құндылығын насихаттау болып табылады.

Кілт сөздер: балабақша, ересек топ, ұлттық ойын, бестемше ойыны, ұлттық тәрбие, дамыту

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесінде балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін ұлттық ойындардың рөлі артып келеді. Қазақтың көне дәстүрлі ойындарының бірі – бестемше ойыны. Бестемше ойыны балалардың танымдық қабілетін, саусақ моторикасын, шапшаңдық пен зейінділікті дамытуда ерекше маңызға ие. Бұл ойын арқылы баланың тек қимыл-қозғалысы ғана емес, сонымен қатар ойлау, есте сақтау, үйлесімді әрекет ету қабілеттері жетіледі.

Мектепке дейінгі ересек топ балалары – белсенді дамып келе жатқан жас ерекшелік кезеңінде. Дәл осы шақта баланың когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік дағдылары қалыптасып, жетіле бастайды. Осындай кезде дәстүрлі ұлттық ойындарды, соның ішінде бестемше сияқты дамытушы сипаттағы ойындарды жүйелі түрде қолдану баланың даму үрдісін тиімді жүргізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, бестемше ойыны баланы қазақ халқының мәдениетімен, ұлттық құндылықтарымен таныстырып, отансүйгіштік пен ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына да ықпал етеді. Осыған байланысты, мектепке дейінгі ұйымдарда бестемше ойынын тиімді қолданудың жолдарын зерттеу – педагогикалық тәжірибе үшін өзекті міндеттердің бірі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты – мектепке дейінгі ересек топ балаларына **бестемше** ойынын ойнатудың маңызын ашу, оның балалардың танымдық, психологиялық және физикалық дамуына ықпалын анықтау, сондай-ақ бұл ұлттық ойынды тәрбие мен оқыту үдерісінде тиімді пайдалану жолдарын ұсыну. Сонымен қатар, бестемше ойыны арқылы баланың ұсақ қол

моторикасын, зейінін, жылдамдық пен үйлесімділігін дамыту мүмкіндіктерін көрсету және ұлттық ойындардың тәрбиелік құндылығын насихаттау болып табылады.

Зерттеу әдістері:

Мектепке дейінгі ересек топ балаларына бестемше ойынын ойнатудың маңызын зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

Әдебиетке шолу әдісі – бестемше ойынына, ұлттық ойындардың тәрбиелік және дамытушылық мәніне қатысты ғылыми-педагогикалық еңбектер мен мақалаларға талдау жасалды. Бұл әдіс зерттеудің теориялық негізін қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Бақылау әдісі – балалардың бестемше ойынына қатысу барысындағы мінез-құлқы, қимыл-қозғалысы, ынтасы мен белсенділігі тікелей бақылауға алынды. Осы арқылы ойынның балаларға әсері жан-жақты сарапталды.

Сауалнама және әңгімелесу әдісі – тәрбиешілер мен ата-аналардан ойынның тиімділігі мен балалардың қызығушылығы туралы мәліметтер алу мақсатында сауалнама жүргізілді және әңгімелесу ұйымдастырылды.

Тәжірибелік-эксперименттік әдіс – мектепке дейінгі жоғары топтағы балалармен бестемше ойынын жүйелі түрде ұйымдастырып, оның баланың танымдық және моторикалық даму деңгейіне әсері зерттелді. Эксперимент нәтижелері салыстырылып, қорытындылар жасалды.

Қорытындылау және талдау әдісі – жинақталған мәліметтер мен бақылау нәтижелері сараланып, ғылыми тұжырымдар жасалды.

Бұл әдістердің жиынтығы зерттеудің мақсатына жетуге, бестемше ойынының тәрбиелік және дамытушылық мүмкіндіктерін нақты анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері:

Бестемше ойынның негізгі құралы — 5 ұсақ тас немесе арнайы жасалған бестемше тастар. Әдетте бұл тегіс, алақанға оңай сыйып кететін, домалақ әрі жеңіл тастар болады.

Ойын ережесі мен барысы: Балалар ойын тастарын алақанына салып, үстел немесе жерге шашып жібереді. Ойыншы алдымен бір тасты ауаға лақтырып, жердегі тастардың біреуін іліп, лақтырылған тасты қайта қағып алуы керек. Бұл әрекет барлық тас біткенше қайталанады яғни, бір тасты лақтыра отырып, жердегі тастарды бір-бірінен, кейін екіден, үшеуден т.б. теріп алуы тиіс. Егер ойыншы тасты қағып ала алмай қалса немесе жердегі тастарды дұрыс тере алмаса, кезек келесі ойыншыға өтеді. Ойын баланың ептілігіне, дәлдігіне және шапшаңдығына қарай жалғасады.

Бестемше ойынының ерекшеліктері:

Ұлттық сипаттағы ойын: Бестемше — қазақ халқының көне дәстүрлі ойындарының бірі. Ол ұлттық мәдениет пен салт-дәстүрді бала санасына сіңіруге көмектеседі.

Қарапайым құралдармен ойналады: Ойынға тек 5 ұсақ тас немесе арнайы жасалған ойын тастары жеткілікті, сондықтан қолжетімді әрі қарапайым.

Қозғалыс пен ойлауды ұштастырады: Ойын барысында бала әрі қимылдайды, әрі ойлайды — бұл оның дене және танымдық дамуын қатар жетілдіреді.

Жас ерекшелігіне бейімділігі: Әсіресе мектепке дейінгі жоғары топ (5–6 жас) балалары үшін өте қолайлы. Олардың саусақ моторикасы мен зейіні белсенді дамиды кезең.

Бәсекелестік пен достықты қатар дамытады: Ойын топпен де, жеке де ойналады. Бұл балалар арасында ынтымақтастық пен әділ бәсекелестікті қалыптастырады.

Бестемше ойынының мүмкіндіктері:

Саусақпен тас іліп, қайта қағып алу арқылы баланың қол бұлшықеттері, саусақ ептілігі дамиды. Бұл кейінірек жазу дағдысына оң әсер етеді.

Балалар ойын барысында бір мезетте бірнеше әрекетті орындайды: тасты лақтыру, жерден тас алу, қайта қағып алу. Бұл олардың зейінін жаттықтырады.

Қимылдың нақты әрі үйлесімді орындалуы — ойынның негізгі шарты. Бұл дене қозғалысын бақылауға үйретеді.

Бала әр әрекетте дәл болуға ұмтылады, қателік жіберсе қайта қайталап үйренуге дағдыланады.

Топпен ойнау кезінде балалар бір-бірімен сөйлесіп, келісіп, ойын шартын түсіндіреді — бұл тіл байлығы мен коммуникативтік қабілеттерін арттырады.

Бала ойынды ойнай отырып, қазақ халқының тарихы мен мәдениетін таниды, ұлттық болмысқа жақындай түседі.

Қойылған мақсатқа жету жолында аталған әдістерді қолдана отырып, зерттеу жұмысы жүргізілді. Осы бағытта Қызылорда облысы Қазалы ауданы Әйтеке би кентіндегі №11 Балапан бөбекжай балабақшасында «Ересек» «Мектеп алды даярлық» тобында «Бестемше ұлттық ойын» үйірмесі ашылып, 2-жылдан бері жұмыс жасап келеді. Үйірме аптасына 1 рет, 30 минуттан жүргізіледі, яғни жылына 36 сағатты қамтиды.

Балалармен қатар, «Бестемше» ойыншы бойынша тәрбиешілердің ынтасын арттыру мен ұлттық ойынды дәріптеу мақсатында балабақшада жарыс ұйымдастырылды. Жарыс барлық қатысушыларға көтеріңкі көңіл күй сыйлап, балабақшадағы тәрбиелік жұмыстарға тың серпін берді. Ұлттық ойын – тек балаға ғана емес, тәрбиешіге де пайдалы құрал екендігі дәлелденді. Осындай жарыстарды тұрақты түрде ұйымдастыру – ұлттық тәрбиені жандандырудың тиімді жолы ретінде танылды. Жарыс соңында барлық қатысушылар мақтау қағаздарымен, ал белсенді тәрбиешілер мен балалар шағын сыйлықтармен марапатталды. Бұл шара балабақша ұжымының ұлттық ойындарға деген қызығушылығын арттырып, тәрбиелік жұмыстың мазмұнын байытты.

Жүргізілген тәжірибе нәтижесі мынаны көрсетті: «Бестемше» ұлттық ойыны балалардың танымдық, қимыл-қозғалыс қабілеттерін дамытып, топпен жұмыс істеу, ережеге бағыну сияқты дағдыларын қалыптастыруға оң әсерін тигізді; Тәрбиешілер арасында ұлттық ойындарды қолдануға деген қызығушылық пен ынта артты; Ұйымдастырылған жарыстар тәрбие мен оқыту үрдісіне жаңа серпін беріп, ұлттық құндылықтарды насихаттауға жол ашты; Балабақша ұжымы мен ата-аналар тарапынан қолдау артып, ұлттық тәрбиеге деген көзқарас нығайды.

Осындай нәтижелер зерттеу жұмысында қолданылған әдістердің тиімділігін дәлелдеп, ұлттық ойын арқылы мектепке дейінгі білім беру мазмұнын байытуға болатынын көрсетті.

Қорытынды. Қорыта келгенде, «Бестемше» ойыны – баланың жан-жақты дамуына ықпал ететін ұлттық құндылыққа негізделген тиімді құрал. Бұл ойын арқылы балалардың қимыл-қозғалысы, ойлау қабілеті, ұйымшылдық пен тәртіпке бағыну дағдылары қалыптасады.

Сонымен қатар, тәрбиешілердің кәсіби шеберлігін арттыруға, ұлттық ойындарды тәрбиелік үдерісте кеңінен қолдануға мүмкіндік береді

«Бестемше» ойынын тұрақты түрде үйірме және жарыс түрінде өткізу – мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық тәрбиені жандандырудың, балабақша жұмысын мазмұнды етудің бір жолы екені дәлелденді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбілқасымова, Ш. (2012). Ұлттық ойындар мен халық ауыз әдебиеті мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде. Алматы: Білім.
2. Қоңырова, Р. (2015). Қазақтың ұлттық ойындары мен олардың тәрбиелік мәні. Астана: Қазақ университеті.
3. Жұманова, Г. (2017). Мектепке дейінгі балаларға ұлттық тәрбие беру. Алматы: Қазақ педагогикалық баспасы.

**ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР МЕН САЛТ-ДӘСТҮРЛЕР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ
ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТКЕ ТӘРБИЕЛЕУ**

Каримова Алуа Анешовна,

Павлодар облысының білім беру басқармасы, Екібастұз қаласы білім беру бөлімі №3 сәбилер бақшасының Дене тәрбиесі нұсқаушысы

Қазақ халқы – рухани зор байлықтың мұрагері. Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат міндеттерінің ең бастысы - өзінің ісін өмірін жалғастыратын салауатты саналы ұрпақ тәрбиелеу. ұрпақ тәрбиесі келешек қоғам қамын ойлау болып табылады. Ал ұрпақты жан - жақты келбетті етіп өсіруде халықтық салт - дәстүрлердің тәлім тәрбиелік, білім танымдылық рөлі орасан зор. Өзге халықтар сияқты қазақ елінің ұрпақ тәрбиесі жөнінде атам заманнан бері жиып - терген мол тәжірибесі бар. Аға буын өз бойындағы ізеттілікті, қайырымдылық, кішіпейілділік, әдептілік, елен - жерін, Отанын сүюшілік ең асыл қасиеттерін жас ұрпаққа күнделікті тұрмыста үнемі үйретіп, қаны мен жанына сіңіріп келеді.

Халық даналығында — «ойнай білмеген, ойлай да білмейді, ойында озған өмірде де озады» — деген аталы сөзінің сырына жүгінсек мектепке дейінгі кезеңдегі баланың ойынға деген құлқы, қарым-қатынасы олар өсіп өркендеп, есейгенде де өміріне жалғаса кететіндігін дәлелдерлік дәйекті деректер жетерлік. Оны біздің де күнделікті тәжірибеміз жан-жақты айқындап отыр.

Біз бақылау жасап, тәжірибе жүргізген мектепке дейінгі қоғамдық мекемелеріндегі және бірнеше жылдар бойы жинақталған деректерге зейін аударғанда жасаған пайымдауларымыз — бала ойында қандай болса, кейін ер жетіп, есейіп еңбекке араласқанда да, оқуда да, қызмет бабында да, атқаратын жұмысының барысында да көбіне сондай болатындығына көзіміз жетуде. Өйткені бала өзінің іс-әрекетін, күш-жігерін ойын арқылы машықтандырып, өзі қарым-қатынаста болған заттар мен құбылыстардың сыр сипатын ойын

барысында ұғынады. Болашаққа тән болмыс нышандары айқындала түседі. Мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуы үшін ойынның ролі ерекше.

Қазақтың ұлттық ойындары халықтың еңбек, шаруашылық үрдісіне байланысты туғандықтан, оның түрі мен мазмұны төзімділікке, батылдыққа, ұстамдылыққа, тапқырлыққа және мейірімділікке баулитын сипатта болады. Мұның өзі көңілге кеңдік пен дарқандық ұялатады. «Сайыс», «Аударыспақ», «Бәйге», «Көкпар тарту» т.б. ойындары үлкен адамдарға тән дегенімізбен, оның көріністері мен мәні бала ойынының репертуарынан да тиянақты орын алған. Балабақшадағы топта ойналып жүрген «Ақ серек пен көк серек», «Қазан доп», «Күшін жетсе, үзіп кет», «Арқан тарт», «Алақан соқпақ», «Жаңылма», «Байқап қал», т.б. ойындар баланың белсенділігін жебеп, жігерін қайрап, қапияда жол табатын тапқырлыққа, аңғарымпаздыққа баулиды. Ойындағы ұтқырлық - екінші жағынан өнер.

Халықтың аңсаған арман тілектеріндегі, іс-әрекеттеріндегі атрибуттар бала ойынынан көрінісін табумен қатар тікелей әрекетіне айналады. Халық ойындарына тән сипат-өмірге үйлесімділік шындықтан туындайды. Онда қойылған талаптарды орындау барысында дене ширап, көңіл көтеріліп, дербестік дамып, баланы ұғымталдыққа ұмтылдырады. Балалықтың базарлы шағындағы ойынның қайсысында болмасын, ойынның мазмұнына қарай, өлең, тақпақ, ән араласа жүреді. Ал олар ойынның тікелей мазмұнында болмаған күннің өзінде жеңіліс тапқан топ немесе ән, болмаса би билеп, күлдіргі әңгіме айтып айыбын етеуге тиіс. Бұл — қазақтың ұлттық ойынындағы басты ерекшелік.

Ұлттық ойын қазақтың халықтық шығармасы — ауыз әдебиетімен біте қайнасып, бірге өрістеп, бір тамырдан нәр алғандықтан бұларға ортақ құбылыстар көп. Бір-біріне ұтылай жалғасқан. Балалардың жүгіріп ойнайтын ойындарында айтылатын өлең, тақпақ, ән-әуен, немесе отырып ойналатын ойындарында айтылатын мәнінің (мәтін) мазмұнында әзіл-қалжың, сықақ, күлдіргі сөздер мейлінше қарапайым, айтуға жеңіл, сөздері ойнақы болып келеді. Өлеңнің дыбысталуы, ондағы аллитерация, ассонастық қайталаулар агглютипативтік тілдің табиғатына тән.

Сондықтан да, ұлттық ойындар халқының әдет-ғұрпын білуге, тілін меңгеруге ықпалы зор жол екенін ешбір шүбәсіз мойындаймыз. Бала ойынында жеңуші бар да, жеңілуші бар. Әрине, жеңген топ немесе бала табысын жұбаныш етсе, жеңілушінің айыбын өтеуі үшін айтатын тақпағы, биі, мақал-мәтелі, жұмбағы болу керек. Сонда бала ойынның қай түрінде болсын — іс-әрекет, ән, би, өлең, жұмбақ, нақыл сөз араласа жүретіндіктен синкретті деп танимыз. Мұның педагогикалық мәні-баланы жан-жақты дамуға, тәлім-тәрбиенің арнасын кеңейтуге мүмкіндік беретін тиімді жол екендігінде.

Халықтық ойын бала киялына қозғау салатын, эмоциялық сезімін тербеп, түрлі еліктеу барысында өзіндік жол-жосық іздеуге ұйытқы болуымен қатар ғажайып сыры мол фантазияға жетелейді. Ғажайып қиял адамның ойлау өресін жаңа сатыға көтеретін заңдылық деп білсек, болашақ тұлғаның ой-қиялын өрістетудің нышаны ойыннан бастау алары хақ. Әрине, мұндағы қиял дерексіз ұғымдар емес, тікелей өздері көріп, қабылдап, танып жүрген көріністерден туындайды. Сондықтан балабақшада шығармашылық (творчестволық) деп шартты түрде атап жүрген ойындарда, тек көрсетілген ережені малдану емес, балалардың ойын барысында өздері тапқан немесе жаңадан өздері құрастырған мазмұн мен түрге ерекше ықылас қойып, оны

ризашылық ниетпен қолдап, мадақтап отырамыз. Бұл, көбіне, аралас топтағы ересек балаларға тән.

Әсіресе, «Тоғызқұмалақ», «Ептілік», «Айтыс» ойындарында балаларды тапқырлыққа, математикалық ойлау қабілеттеріне баулуда, салыстыра айтсақ бұлар «Шахмат», «Дойбы» т.б. ойындардан артпаса кем түспейтін ұлттық ойындар қатарынан өзінің сыбағалы орын алатындығына қазіргі балабақша тәжірибелері көзімізді жеткізіп отыр. Халықаралық ойындар санатына қосылмағанымен де, асықпен ойналатын қазақтың ұлттық ойындарының балабақша үшін және жанұялар үшін мәні зор. Дене ширатуда, түсті ажыратуда, дәлдікке үйретуде, ұстамдылық көрсетіп тиісті тәртіп сақтауға баланы машықтандыратын «Хан», «Жиырма бір», «Алтын сақа», «Алшы, тәйке-хан талапай» т.б. асық ойындары — ойлау мен қимыл әрекеттің тұтаса келіп тоғысатын тәлімдік, тәрбиелік үйлесімі басым, бала үшін қызықты ұлттық, мәні зор ойындар.

Ұлттық ойын — халықпен бірге жасайтын өмірмен құбылыс. Балалық шақтың қайталанбас ескерткіші, әрбір тұлғаның, әрбір ұрпақтың балауса кезінде бастан кешкен өмірі. Ойыннан бастау алып, ертеңімен сабақтасатын тәлім-тәрбиені бойға қондырып, ойға дарытудың алғашқы машығы. Қазақ халқының ұлттық ойындарына тән басты ерекшелік- ойын адамгершілік әдептеріне баулудың тиімді жолы, тәлім, тәрбие мектебіне саналған. Ойын арқылы көңіл көтеру, түйсік сезімін арттыру, күлу, айтылмақ пікірін дәл жеткізу, тапқырлық, сыйластық, мейірімділік, кешірімділік, төзімділік, сабырлық сияқты қасиеттерді баланың бойына нәресте, сәби кезден бастап сіңіруді мақсат еткен. Айтар насихат, берер үлгі-ойынға жеңіл-желпі емес, терең мән бергендіктен «ойнап сөйлесең де, ойлап сөйле»- деген даналық сөз — қазақ халқының бұл саладағы құқылық тұжырымы, атадан балаға мирас болған өнегелі өсиеті.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ СТРЕССТІ ЖЕҢУ

Д.Е.Канбетова,

Аннотация: Ұлттық ойындар адам өмірінде маңызды рөл атқарады, себебі олар тек дене шынықтырумен ғана шектелмей, психологиялық күйге де әсер етеді. Стрессті жеңудің тиімді тәсілдерінің бірі – ұлттық ойындарды ойнау. Ұлттық ойындар денені сергітіп, көңіл-күйді көтереді, сондай-ақ ұжымдық жұмыс пен коммуникацияны нығайтады. Сонымен қатар,

ұлттық ойындар адамды табиғатқа жақындатып, мәдениеттің байлығын сезінуге мүмкіндік береді. Ойнау барысында адам өз эмоцияларын реттеп, күнделікті қиындықтарды ұмытып, жаңа күшпен өмірге деген оң көзқарасын қалыптастырады. Сондықтан ұлттық ойындар стрессті жеңу және жалпы психоэмоционалды жағдайды жақсарту үшін пайдалы әрі тиімді болып табылады.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, стрессті жеңу, денсаулық, көңіл күй, қозғалыс, сергектік, психология.

Зерттеудің өзектілігі: Ұлттық ойындар арқылы стрессті жеңу қазіргі қоғамда ерекше маңызға ие. Бүгінде адамдардың психологиялық жағдайы, стресстік жағдайлар мен күйзелістер жиі кездесетін мәселе болып отыр. Жұмыс пен күнделікті тұрмыс талаптары, ақпараттық жүктеме мен әлеуметтік өзгерістер адамның психоэмоционалдық ахуалын нашарлатады. Осы жағдайлардан арылудың бір жолы ретінде ұлттық ойындар ұсынылуы мүмкін. Ұлттық ойындар адамның дене және психикалық тұрғыдан дамуына ықпал етеді, олар ұлттық дәстүрлер мен мәдениетпен тығыз байланысты болып келеді. Мұндай ойындар арқылы физикалық белсенділік пен көңіл-күйдің көтерілуі, сондай-ақ ұлттық құндылықтарды насихаттау жүзеге асады. Сонымен қатар, бұл ойындар тек жастар үшін емес, барлық жас топтары үшін пайдалы бола алады. Оларды ойнау стрессті жеңуге көмектесіп қана қоймай, әлеуметтік қатынастарды нығайтуға, адамдардың бір-бірімен өзара түсіністік пен достық байланыстарын орнатуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – ұлттық ойындардың денсаулыққа және психологиялық жағдайға оң әсерін пайдалану арқылы стрессті жеңудің жаңа әдістерін ұсыну, ұлттық ойындарды психоэмоционалды сауықтыру құралдары ретінде кеңінен таныту арқылы халықтың рухани және денсаулықты сақтауға бағытталған мәдениетінің бір бөлігі ретінде насихаттау.

Зерттеу әдістері: Сауалнама (анкеталау), интервью, эксперимент, кейс-стадия, психологиялық тесттер.

Зерттеу нәтижелері: Ұлттық ойындар адамның психоэмоционалды жағдайын жақсартып, стресстен арылуына ықпал етеді. Әр түрлі зерттеулер ұлттық ойындардың адамның көңіл күйін көтеріп, физикалық және эмоциялық күйзелістерді жеңуге көмектесетінін көрсетеді.

Ұлттық ойындар көбінесе физикалық белсенділікті талап етеді, бұл қуаныш гормондары бөлінуіне ықпал етеді. Бұл гормондар көңіл күйді көтеріп, адамның стреске деген төзімділігін арттырады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар көбінесе қауымдық қатынасты қажет етеді, бұл әлеуметтік байланыстарды нығайтуға ықпал етеді, адамды жалғыздық пен оқшауланудан арылтады. Қазіргі заманның қарқынды өмірінде стресс пен мазасыздықтың көбейіп кеткені баршаға белгілі. Адамдардың өмірі сан түрлі күйзелістер мен қиындықтармен толы, ал оларды жеңу үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Бұл тұрғыда ұлттық ойындар адам психологиясын жақсартуға, стрессті жеңуге және психикалық жағдайды тұрақтандыруға ерекше әсер етеді.

Ұлттық ойындар – халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұрасы, ол тек қана ойын емес, адамды әлеуметтік ортада қалыптастыратын, рухани және физикалық тұрғыдан тәрбиелейтін құрал. Ұлттық ойындар арқылы адамның эмоциялық күйін жақсартуға, денсаулығын нығайтуға және стресстің теріс әсерлерінен арылуға болады. Қазақ халқының

ойындары көбінесе адамды жан-жақты тәрбиелеуге бағытталған. Олар дене шынықтыру, ақыл-ойды дамыту, ұжымдық және командалық рухты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ойындарда жарыс, мақсатқа ұмтылу, қиындықты жеңу сияқты элементтер бар, олар адамның стрессті жеңуге көмектеседі.

Қазақтың ұлттық ойындары мен стресстің байланысы

Ұлттық ойындар денені ғана емес, психиканы да дамытады. Мысалы, «Асық ату» сияқты ойындар адамды дәлдікке, тыныштыққа, зейін қоюға тәрбиелейді. Ойын барысында адамның ойлау қабілеті жақсарып, психологиялық қысымнан арылуға мүмкіндік алады. «Теңге алу» ойындарында топтасып жұмыс істеу және қарсыласты жеңу арқылы адамның әлеуметтік дағдылары жетіледі, бұл да стрессті жеңуге ықпал етеді.

Қазақтың ұлттық ойындарының психологиялық пайдасы:

Жүйке жүйесін тыныштандыру: Ұлттық ойындар – физикалық және менталды тынығудың тамаша тәсілі. Белсенді қимылдар мен сергітетін ойындар миға оттегінің көп түсуіне мүмкіндік береді, бұл жүйке жүйесінің тынышталуына ықпал етеді.

Жаттығулар арқылы көңіл күйді көтеру: Ойындар көңіл-күйді жақсартуға көмектеседі, бұл да стресс деңгейін төмендетуге әсер етеді. Мысалы, қазақтың «Қыз куу» сияқты ойындарында адам бойындағы адреналин мен қуаныш сезімдері психологиялық тұрғыдан оң әсер қалдырады.

Топтық ойындар арқылы әлеуметтік байланыстарды нығайту: Ұлттық ойындар көбінесе ұжыммен немесе топпен ойнайды. Бұл адамға қоғамда өз орнын сезінуге, командада жұмыс істеуге дағдылануға мүмкіндік береді. Осылайша, стресстік жағдайларда қолдау табуға, әлеуметтік желі құруға көмектеседі.

Ұлттық ойындар мен шығармашылықтың байланысы. Ұлттық ойындар тек денені ғана емес, ойлау қабілетін де дамытады. «Арқан тарту», «Көкпар», «Алтыбақан» сияқты ойындарда қатысушылар әртүрлі шешімдер қабылдап, шығармашылық ойлау арқылы қиындықтарды жеңеді. Бұл ақыл-ойды сергітеді және стресстің әсерін әлсіретеді.

Қорытынды. Ұлттық ойындар арқылы стрессті жеңу - бұл адамдардың денсаулығы мен психологиялық жағдайын жақсартудың тиімді тәсілдерінің бірі. Ұлттық ойындар халықтың мәдени мұрасы болып табылып, олар тек көңіл көтеру ғана емес, сондай-ақ адамды рухани және физикалық жағынан дамытатын ерекше құрал ретінде қызмет етеді. Мұндай ойындар белсенділікті арттыру, достық қарым-қатынас орнату және біртұтас ұжымдық рухты қалыптастыру үшін маңызды. Сонымен қатар, ұлттық ойындар адамның эмоциялық тепе-теңдігін сақтауына, өзін-өзі түсінуге және сыртқы қысымдардан босатылуына мүмкіндік береді. Ұлттық ойындар арқылы стрессті жеңу тек дәстүрлерімізді жаңғыртып қана қоймай, қазіргі заманның талаптарына сай жеке тұлғаның үйлесімді дамуына да ықпал етеді. Осылайша, біз тек денсаулығымызды жақсартумен шектеліп қалмай, сонымен қатар ұлттық мәдениетімізді насихаттай отырып, болашақ ұрпаққа мұра етіп қалдыра аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Бекбосынова, А. (2019). «Ұлттық ойындар және олардың денсаулыққа әсері». Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.
2. Қалиев С. (2021). «Қазақтың ұлттық ойындары: тарихи және мәдени аспектілері» Алматы: «Өркениет» баспасы.

3. Шәмшидинова, Р. (2020). «Стресс пен депрессияның алдын алу әдістері: ұлттық дәстүрлер мен ойындар». Психология журналы, 22(3), 45-53.
4. Жарқын М. (2018). «Спорттық және ұлттық ойындар арқылы психологиялық денсаулықты сақтау. Жоғары оқу орындары студенттеріне арналған психология оқулығы.
5. Ахметова Н. (2022). «Ұлттық ойындардың балалар мен жастар арасында стресс деңгейін төмендетудегі рөлі». Қоғамдық денсаулық сақтау журналында.
6. Сейтқалиев Ж. (2020). «Қазақ халқының ойындары және олардың психологиялық әсері». Қазақ педагогикалық журналында
7. Жасұланова С. (2021). «Ұлттық ойындар мен денсаулық: стресс пен мазасыздықты басқарудың тиімді жолдары». Қазақстан психологиясы журналы, 12(4), 67-74.
8. Мұқанова, Б. (2017). «Қазақтың ұлттық ойындары: психологиялық және әлеуметтік маңызы». Алматы: «Қазақстан» баспасы.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В ПРЕПОДАВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВИДОВ КУРАША И МЕТОДИКИ ЕГО ОБУЧЕНИЯ

Примбетов Азамат Ауезбаевич,

*Доктор философии по педагогическим наукам, доцент
Нукусский филиал Узбекского государственного университета физической культуры и
спорта. Azamat.1383@mail.ru Orcid ID: 0009-0001-2416-8073*

Жалел Али,

Доктор PhD кафедры физической культуры и спорта

Темирова Айгерим Канатовна,

Доктарант факультета информационных технологий, м. п. н.

Марчибаева Улбосын Саметхановна,

Профессор кафедры физической культуры и спорта, к. п. н.

Куланова Куралай Кадиоровна,

Доцент кафедры физической культуры и спорта, м. п. н.

Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева

Аннотация: В статье представлена информация о видах национальной борьбы, теоретическом и практическом значении использования образовательных технологий в обучении.

Ключевые слова: мотивация, компетентность, инновационная педагогическая технология, проблемная технология обучения.

Введение. В различных научно-теоретических и учебно-методических источниках настоящего времени отмечается необходимость разработки и внедрения «современных педагогических и информационных технологий», которые обеспечивают полное вовлечение студентов в учебно-познавательную деятельность, облегчают формы обучения, организуют

взаимодействие человеческого потенциала и технических средств, а также позволяют выявлять и исправлять ошибки в процессе усвоения знаний [1]. Это стало актуальным, поскольку образовательные технологии представляют собой совокупность методов и средств обучения, которые обеспечивают гарантированные результаты усвоения знаний, соответствующие запросам общества и обеспечивающие формирование личности студента заранее.

При преподавании учебной дисциплины «Национальные виды борьбы и технологии их преподавания» необходимо строить образовательный процесс с четкой последовательностью и целостностью, выбирая формы, методы и средства обучения, направленные на достижение определенной учебной цели. Для этого следует учитывать определенные закономерности, правила и особенности дидактики. Как подчеркивается в научных источниках, «технология обучения (в качестве результата) — это научная модель проекта дидактического процесса, которая обеспечивает успешность педагогических действий в ходе учебной деятельности».

Так что же включает в себя технология обучения:

Проектирование учебного процесса на основе образовательных стандартов.

Обеспечение ожидаемого результата и достижение его в полном объеме.

Четкое определение цели образования, то есть общей цели обучения и целей учебной темы, а также целей усвоения учебного материала.

Выбор и максимально эффективное использование дидактических средств обучения.

Опора на принципы непрерывности, последовательности, научности, доступности, наглядности, практичности в процессе обучения.

Разработка карты учебных занятий, которая основывается на БКМ (знания, умения, навыки) и педагогических действиях (деятельности преподавателя и студентов), а также составление учебных планов.

Обеспечение самостоятельности, активности и творческого развития обучающихся.

Структурирование образовательного процесса, включающего компоненты мотивации, учебной активности обучающегося, управления деятельностью студента и реализации этих компонентов [5].

Кроме того, при преподавании дисциплины «Национальные виды борьбы и методика их преподавания» подчеркивается необходимость использования передовых и современных методов обучения, внедрения инновационных педагогических технологий, а также применения передовых инновационных технологий в лекционных и практических занятиях. В связи с этим мы предлагаем рассмотреть возможные образовательные технологии, которые могут быть использованы при преподавании данной дисциплины.

В настоящее время для достижения целей образования разработаны различные педагогические технологии, такие как проблемно-модульные характеристики, средства обучения и уровни реализации содержания образования, а также технологии, такие как проблемное, личностно ориентированное, общее педагогическое, частное педагогическое и локальное (модульное) обучение. Эти технологии были разработаны такими учеными, как А.Я. Савельев, С.А. Смирнов, М.А. Чашанов, В.П. Беспалько, В.М. Шаталов, Е.Н. Шиянов, М.И. Махмутов, Л.А. Юцяевич, Д.В. Чернилевский и другие. В образовательных учреждениях нашей страны активно применяются такие технологии, как проблемное, личностно

ориентированное, модульное, развивающее, программируемое, дифференцированное, активное, игровые и другие, которые научно обоснованы и внедрены в практику Н. Авлиёкуловым, Н. Саидахмедовым, Б. Фарберманом, О.Т. Толиповым, М. Усмонбоевой, Б. Ходжаевым, Ш. Олимовым и другими.

Эти технологии способствуют развитию самостоятельного мышления, активного усвоения знаний, формированию и развитию творческого мышления, а также обеспечению гарантированного достижения результатов. В этом процессе непрерывно происходят такие действия, как осознание, понимание, восприятие, различение, самоконтроль и оценка собственной деятельности.

Обсуждение и результаты. Теперь представим краткое описание некоторых из упомянутых технологий.

Проблемное обучение — это технология, которая предполагает регулярное вовлечение учащихся в творческое усвоение ключевых аспектов учебной дисциплины. Основной особенностью проблемного обучения является то, что учащимся не предоставляются знания и информация в готовом виде, а создаются проблемные ситуации, которые побуждают учащихся к поиску решений и самостоятельному усвоению знаний, формированию навыков и умений. Поэтому эта технология способствует развитию у учащихся самостоятельного мышления и воспитанию веры в свои силы.

Действительно, «Проблемное обучение — это наиболее естественный и эффективный способ обучения, поскольку логика научных знаний сама по себе проявляет логику проблемных ситуаций» [2]. Таким образом, проблемная ситуация — это начальный этап мыслительного процесса обучаемых, который связан с пониманием и осмыслением, и она направляет ученика на решение проблемы, организует поиск решения. В этом процессе преподаватель не предоставляет знания и информацию готовыми, а предлагает учащимся решить проблемные задания, направляя их на самостоятельный поиск решения.

Проблемные задания представляют собой исследовательские задачи, результаты которых для обучающихся неизвестны, и они стремятся решить их, опираясь на собственный уровень подготовки.

Технология программированного обучения — это технология, при которой учащиеся самостоятельно работают с заранее подготовленными учебными материалами. В этом процессе учебный материал делится на дозы и последовательно излагается, начиная с простого и переходя к более сложному. Важно, что учащиеся не могут перейти к следующему материалу, если не усвоили предыдущий, что способствует эффективному усвоению знаний.

Модульное обучение — это технология, направленная на развитие самостоятельной учебной деятельности учащихся, в которой учебный материал структурируется на отдельные модули, которые учащиеся изучают поэтапно, соответствующие их уровню подготовки и потребностям.

Дифференцированное обучение — это технология, которая учитывает индивидуальные особенности учащихся (психологические и физические) и организует обучение в соответствии с различными уровнями подготовки учащихся, что помогает эффективно развивать их способности.

Модульное обучение в контексте национальных видов борьбы и технологий их преподавания помогает организовать учебный процесс в виде последовательных модулей, что позволяет улучшить усвоение материала и предоставляет учащимся возможность учиться в темпе, соответствующем их возможностям.

Дифференцированное обучение в спортивной борьбе позволяет разделить учеников по группам в зависимости от их физических, психических и технических навыков, что способствует улучшению их тактической и технической подготовки.

Закключение. Таким образом, современные технологии обучения, научно обоснованные и применяемые на практике, представляют собой систематическую совокупность методов, форм, средств и целей, которые способствуют успешному освоению учебного материала. Эти технологии являются продуктивными, поскольку они активизируют деятельность учащихся, помогают развивать их творческое мышление и способности к самостоятельному решению задач, что способствует подготовке высококвалифицированных специалистов.

Использованная литература:

1. Каримов I.A. Узбекистон XXII асрга интилмоқда.- Т.: «Узбекистон», 1999. 37-38.
2. Авлиёкулов Н.Н., Намозова N.J. Муаммоли ўқитиш технологиялари. -Т., 2004. 12.
3. Авлиёкулов N.Н., Мусаева N.N. Модулли ўқитиш технологиялари. -Т.: “Фан ва технологиялар”, 2007. 27.

**ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС
БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ**

С.С.Оспанова,

*«Таңиолпан» бөбекжайы МКҚК, дене тәрбие нұсқаушысы,
Тұрар Рысқұлов ауылы, Түркістан облысы, Түлкібас ауданы*

Аннотация: Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыруда қазақтың ұлттық ойындарының маңызы мен тиімділігі қарастырылады. Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттеріне ұлттық ойындарды енгізу арқылы балалардың дене қабілеттерін жетілдіру, олардың эмоционалды, танымдық және әлеуметтік дамуын ынталандыру жолдары сипатталған. Мақалада ұлттық ойын түрлері мен оларды қолдану әдістері тәжірибелік тұрғыдан талданады.

Түйін сөздер: Ұлттық ойындар, дене тәрбиесі, қимыл-қозғалыс белсенділігі, мектепке дейінгі білім беру, дәстүр, салауатты өмір салты.

Зерттеудің өзектілігі: Қазіргі таңда балалардың қимыл белсенділігінің төмендеуі алаңдатушылық тудыруда. Әсіресе балабақша жасындағы балаларда қозғалыс белсенділігі жеткіліксіз, бұл олардың денсаулық жағдайына, дене дамуына, тіпті психоэмоционалды күйіне әсер етеді. Осы орайда ұлттық ойындарды балабақшадағы дене тәрбиесіне енгізу – тәрбиелік

мәні зор, әрі тиімді тәсілдердің бірі болып саналады [1], [2]. Ұлттық ойындар арқылы балалардың қозғалыс белсенділігі артумен қатар, олар елдің тарихы мен мәдениетіне жақындай түседі [3], [4].

Зерттеудің мақсаты: Мектепке дейінгі балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыруда қазақтың ұлттық ойындарын тиімді пайдалану жолдарын зерттеу.

Зерттеу әдістері:

Теориялық зерттеу (ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге шолу жасау);

Практикалық бақылау (балалардың қимыл белсенділігі деңгейін бақылау);

Эксперимент (ұлттық ойындарды жүйелі түрде қолдану арқылы нәтижені салыстыру);

Сауалнама және сұхбат (ата-аналар мен тәрбиешілерден кері байланыс алу);

Салыстырмалы талдау (ұлттық ойын қолданылған және қолданылмаған топтардағы балалардың даму деңгейін салыстыру).

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу нәтижесінде ұлттық ойындарды дене тәрбиесі сабақтарында үнемі қолдану балалардың:

Жалпы қозғалыс белсенділігін арттыратыны;

Қимыл үйлесімділігі мен ептілігі жақсаратыны;

Сабаққа қызығушылығы жоғарылайтыны;

Коммуникативтік дағдылары нығаятыны;

Эмоционалды жағдайының тұрақтанатыны анықталды. [5].

Қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды жаңғырта отырып, ұрпақ тәрбиесіне ден қою – маңызды міндеттердің бірі. Әсіресе, мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық тәрбие мен салауатты өмір салты ұғымдары қатар жүруі қажет. Себебі дәл осы кезең – баланың тұлғалық қалыптасуының негізі қаланатын, дене дамуындағы алғашқы әдеттер мен дағдылар орнығатын аса маңызды кезең болып табылады.

Заман талабына сай, балалардың физикалық белсенділігін арттыру мен дене бітімінің дұрыс жетілуін қамтамасыз ету жолында жаңашыл, әрі тәрбиелік мәні терең әдістерді қолдану қажет. Осындай әдістердің бірі – қазақтың ұлттық ойындарын дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттеріне енгізу. Ұлттық ойындар баланың қимыл белсенділігін ғана емес, сонымен бірге олардың зейінін, логикасын, ұйымшылдығын, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады.

Зерттеушілердің пікірінше, ұлттық ойындарды жүйелі қолдану арқылы балалардың моторикалық қабілеттері жақсарып, денсаулық көрсеткіштері оң нәтижелерге жетеді [1], [2], [3]. Сонымен қатар бұл ойындар арқылы балалар өз халқының мәдениетін, салт-дәстүрін бойына сіңіреді, отансүйгіштік қасиеттері қалыптасады [4].

Ұлттық ойындар-бұл халқымыздың ғасырлар бойы жинақтаған бай тәжірибесіне негізделген мәдени құндылықтарының бірі. Ол-балаларды ептілікке, шапшаңдыққа, тәртіпке, ұйымшылдыққа баулитын, сонымен қатар денсаулығын нығайтып, дене қозғалысын дамытатын тиімді құрал.

Балалар үшін қимыл-қозғалыс-табиғи қажеттілік. Егер бұл қажеттілік қанағаттандырылмаса, балада түрлі жағымсыз мінез-құлық, эмоционалды тұрақсыздық, енжарлық пайда болады. Ұлттық ойындар бұл қажеттілікті табиғи жолмен өтеу мүмкіндігін

береді. Мысалы, «Ақсерек-көксерек», «Соқыртеке», «Арқан тартыс», «Қуыр-қуыр қуырмаш», т.б. ойындарда балалар жүгіріп, секіріп, өзара жарыса отырып белсенді қозғалады. Бұлшық еттері қатайды, буындары дұрыс қалыптасады, тыныс алу, жүрек-қан тамыр жүйесі жақсарады [5], [6].

Ұлттық ойындардың тағы бір ерекшелігі-олар балалардың жас ерекшеліктеріне сай өзгеріп, түрленіп отырады. Мысалы, 3-4 жастағы балаларға қарапайым қимылдарды қайталау түріндегі ойындар ұсынылса, 5-6 жастағы балаларға күрделірек, топтық жарыс элементтері бар ойындарды қолдануға болады.

Ұлттық ойындар тек дене белсенділігін ғана емес, баланың тұлғалық қасиеттерін де қалыптастырады. Ойын барысында балалар өзара тіл табысуды, келісуді, кезек күтуді, қарсыласына құрметпен қарауды үйренеді. Бұл дағдылар баланың болашақта ұжымда жұмыс істеу қабілетін дамытады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар-баланың туған халқына, тіліне, тарихына деген қызығушылығын оятатын тиімді құрал. Ойын барысында қолданылатын ұлттық музыка, қазақы сөздер, киім үлгілері – баланың таным көкжиегін кеңейтеді. Осылайша, ұлттық ойын арқылы бала өз ұлтының өкілі екенін мақтанышпен сезінеді [7].

Мен өз тәжірибемде әр ай сайын бір күнді «Ұлттық ойындар күні» ретінде ұйымдастырамын. Балалар бұл күнді асыға күтеді. Ұйымдастырылған іс-әрекет барысында «Асық ату», «Түйілген орамал», «Бестемше» сияқты ойын түрлері ойнатылады. Әр ойынның алдында оның шығу тарихы, мағынасы түсіндіріледі.

Тәжірибе көрсеткендей, ұлттық ойындарға тұрақты түрде қатысқан балаларда:

Шапшаңдық, ептілік, тепе-теңдік сақтай білу қабілеті артты;

Сабаққа деген қызығушылығы мен белсенділігі өсті;

Бір-біріне деген достық қарым-қатынасы нығайды;

Көңіл-күйі тұрақтанып, өзіне деген сенімі күшейді [9], [10], [11].

Балалар арасында ең көп қызығушылық тудырған ойындар қатарында «Сақина тастау», «Ақсерек-көксерек», «Асық ойыны», «Соқыртеке», «Арқан тарту» сияқты ұлттық ойын түрлері болды [8], [9].

Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдарда дене дамуына жеткілікті көңіл бөлу - өзекті мәселелердің бірі. Әсіресе, балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігінің төмендеуі, гаджеттерге тәуелділік, дене дамуының баяулауы бізді - дене тәрбиесі нұсқаушыларын алаңдатып отыр.

Осы мәселенің тиімді шешу жолының бірі – ұлттық қимылды ойындарды дене шынықтыру ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде жүйелі түрде енгізу. Қазақ халқының ежелден келе жатқан дәстүрлі ойындары тек қозғалыс белсенділігін арттырып қоймай, баланың ойлау қабілетін, тапқырлығын, ептілігін, шапшаңдығын дамытады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар арқылы бала халқымыздың мәдениетімен, салт-дәстүрімен, тілімен танысады.

Мен өз тәжірибемде келесі ойын түрлерін жиі қолданамын:

«Асық ойыны» - дәлдік, ептілік және көзбен өлшеу қабілетін дамытады;

«Ақ серек-көк серек» - топпен әрекеттесу, бірлесе қимылдау, жылдам шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады;

«Тақия тастамақ» - назар аудару мен қозғалыс үйлесімділігін дамытады;

«Арқан тартыс» - күш пен шыдамдылықты талап ететін ойындар.

Бұл ойындарды дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде бейімдей отырып, жас ерекшеліктеріне сай өзгерістер енгізіп қолданамын. Мысалы, асықтың орнына жұмсақ түйіршіктер, арқанның орнына жеңіл ленталар қолдануға болады. Ойындар ашық алаңда, спорт залында немесе топ бөлмесінде де өткізіледі.

Балалар ұлттық ойындарға ерекше қызығушылықпен қатысады. Себебі бұл ойындарда жарысу элементі, тапқырлық пен қимылдың үйлесімділігі бар. Ең бастысы — ойын процесінде әр бала өзін еркін сезінеді, қимыл жасауға ынталанады, бір-бірімен қарым-қатынасы дамиды.

Сонымен қатар, ата-аналарға да ұлттық ойындардың маңызын түсіндіріп, үй жағдайында бірге ойнауға шақырамын. Бұл балалардың қозғалыс белсенділігін арттырып қана қоймай, отбасы ішіндегі жылы қарым-қатынасты нығайтады.

Ұлттық ойындар - баланың тек физикалық белсенділігін емес, сонымен бірге патриоттық рухын, мәдени танымын, ұжымда жұмыс істеу қабілетін дамытатын әмбебап құрал. Мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесі барысында ұлттық ойындарды жүйелі қолдану арқылы балалардың қозғалыс белсенділігін арттыру - сапалы білім мен тәрбие берудің кепілі. Бұл тәжірибені кеңінен енгізу-ұлт болашағының денсаулығы үшін жасалған қадам болмақ [10], [11], [12]. Ұлттық ойындар-балалар үшін әрі танымдық, әрі тәрбиелік, әрі физикалық дамуға жол ашатын тиімді құрал. Біз, дене тәрбиесі нұсқаушылары, осы бай мұраны күнделікті жұмысымызда кеңінен қолданып, балалардың жан-жақты дамуына үлес қосуымыз керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Баймұханбетова, З. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолдану. – Алматы: Білім, 2021.
2. Сатыбалдиева, А. Қазақтың ұлттық ойындары – тәрбие құралы.-Нұр-Сұлтан: Мектепке дейінгі білім, 2020.
3. Құлмағамбетова, А. Дене тәрбиесі және ұлттық ойындар. – Алматы: Мектеп, 2018.
4. Керімқұлова, Г. Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні. // «Педагогика және психология», №2, 2021.
5. Нұртаева, А. Мектеп жасына дейінгі балалардың дене дамуы мен ұлттық ойындар. // «Бала тәрбиесі», №1, 2022.
6. Әбілқасымова, А. Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
7. Жүнісова, Д. Қозғалыс ойындарының балалар денсаулығына әсері. // «Дене тәрбиесі және спорт», №4, 2021.
8. Омарова, Б. Мектепке дейінгі жастағы балалардың қозғалыс белсенділігі. – Шымкент: Оқу, 2022.
9. Төлеуова, С. Ұлттық ойындарды балабақшада қолдану ерекшеліктері. – Семей: Балапан, 2019.
10. Елемесова, А. Ұлттық ойын – ұлт болмысы. // «Тәрбие құралы», №5, 2020.
11. Айтбаева, Ш. Балабақшадағы ойын әрекетінің маңызы. – Қостанай: Ұлағат, 2021.
12. Әлімжанова, Н. Қазақтың дәстүрлі ойындары – балалар әлемінде. – Көкшетау: Тап, 2020.
13. Мырзабаева, Ж. Қимыл-қозғалыс белсенділігін дамыту жолдары. // «Мектепке дейінгі тәрбие», №3, 2021.

14. Рахымжанова, З. Балалармен ұлттық ойындарды ұйымдастыру әдістемесі. – Астана: Педагогика, 2023.
15. Медеубаева, Г. Ұлттық мәдениет пен ойын арқылы тәрбие беру. – Орал: Білім, 2022.

ҰЛТТЫҚ СПОРТ ТҮРЛЕРІН РОБОТОТЕХНИКА САЛАСЫНДА ДӘРІПТЕУ

Уристов Галымжан Маханбетович,

*Түркістан облысы, Жетісай ауданы, Д.Қонаев атындағы №9 ІТ мектеп-лицей
Информатика пәні мұғалімі*

Аннотация. Бұл мақалада қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойындарын, оның ішінде тоғызқұмалақ, бестас, белдемше секілді ойлау мен шеберлікке негізделген ойындарын робототехника арқылы жаңғырту мүмкіндіктері қарастырылады. ХХІ ғасырдағы білім берудің басты бағыты – ғылым мен технологияны ұштастыра отырып, жас ұрпаққа ұлттық рухты сіңіру. Осы тұрғыдан робототехникалық платформалар мен программалау құралдары арқылы қазақтың зияткерлік ойындарын цифрлы ортада жаңғырту – оқушылардың функционалдық сауаттылығын, логикалық ойлау қабілетін арттырумен қатар, олардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын дамытады. Мақалада нақты ойындар үлгісінде пәнаралық ықпалдастық, инженерлік шешімдер, бағдарламалау жолдары және тәрбие мен танымдық маңыздылығы жан-жақты талданады.

Кіріспе. Қазақ халқының ұлттық ойындары – ғасырлар қойнауынан келе жатқан рухани байлық. Олар тек ермек қана емес, тәрбиенің, дене және ой дамуының, ұрпақтан ұрпаққа жететін танымдық негіздің бірегей түрі. Соңғы жылдары білім беру жүйесінде STEM, STEAM және робототехника бағыттары ерекше орын алып отыр. Бұл жаңа бағыттар оқушылардың шығармашылығын, техникалық сауаттылығын дамытуда үлкен рөл атқарады. Алайда, бұл процестерде ұлттық құндылықтар ескерілмей қалып жатады. Сол себепті, ұлттық ойындарды, әсіресе зияткерлік ойындарды заманауи технологиялармен байланыстыру өзекті мәселе болып отыр.

Бұл мақалада біз қазақтың аса танымал және тәрбиелік мәні зор зияткерлік ойындарын — тоғызқұмалақ, бестас, белдемше және басқа да ойын түрлерін робототехника саласында қалай дәріптеуге болады? деген сұраққа жауап іздейміз.

1. Тоғызқұмалақ: логика мен алгоритм

Тоғызқұмалақ — қазақ халқының ең көне және ең танымал ақыл-ой ойыны. Оның өзіндік ережелері, стратегиялық шешімдері бар. Бұл ойын — тікелей алгоритм мен логикалық ойлау жүйесіне негізделген, сондықтан оны робототехникамен байланыстыру өте тиімді.

Роботтық жүйеде тоғызқұмалақты жүзеге асырудың жолдары:

Arduino немесе Raspberry Pi көмегімен автоматты түрде жүріс танитын тақта жасау.

Python немесе Scratch тілінде тоғызқұмалақ логикасын модельдеу (AI қарсылас жасау).

Сенсорлар арқылы адамның жүрісін анықтап, жауап жүрісін автоматты есептеу.

Педагогикалық маңыздылығы:

Оқушылар программалау тілін үйрене отырып, өз мәдениетіне негізделген ойынды жаңғыртады.

Алгоритмдік ойлауы мен талдау қабілеті артады.

Ұлттық мақтаныш, отансүйгіштік сезімі дамиды.

Мысал: Тоғызқұмалақтың әрбір отауының есептеу жүйесі роботқа енгізілген жағдайда, оқушы сенсор арқылы таңдалған отаудың мәнін оқып, логикалық шешім шығара алады. Бұл үлкен жобалық жұмысқа айналуы мүмкін.

Негізгі бөлім

Бестас ойыны: моторика мен реакцияны дамыту

Бестас – қазақтың қыз балаларға арналған ойындарының бірі. Ойын барысында саусақтың икемділігі, дәлдігі, жылдамдығы мен көз мөлшері сынаққа түседі. Робототехникада бұл ойын сенсорлық басқару, моторика және уақыт өлшеу механизмдерін модельдеуге өте ыңғайлы.

Робот арқылы жаңғырту идеясы:

5 кішкентай датчикті немесе датчигі бар «тас» макеттерді пайдалану.

Робот қол (манипулятор) арқылы тастарды алу, лақтыру, ұстау сияқты әрекеттерді модельдеу.

Уақыт пен дәлдікті есептейтін бағдарлама құру.

Тәрбиелік және практикалық артықшылығы:

Қолдың ұсақ моторикасын меңгеру.

Қыз балалардың технологияға деген қызығушылығын арттыру.

Дәстүрлі қыз балалар ойынын гендерлік теңдікпен цифрлық форматта дамыту.

Белдемше ойыны: шапшаңдық пен сенсорлық дәлдік

Белдемше ойыны – балалар шеңберге тұрып, ортасына «белдемшені» айналдыра лақтыра отырып ойнайтын ойын. Бұл әрекет қозғалыс, жылдам бағдар алу, шапшаңдық секілді қасиеттерге негізделген.

Роботпен модельдеу:

Белдемше орнына қозғалтқышпен басқарылатын дөңгелек платформа құру.

Робот айналып тұратын кезде оқушы қозғалысты алдын ала болжай алатындай сенсорлармен жұмыс жасау.

Допты немесе пішінді дәл лақтыру механизмі қосылады.

Бұл ойыннан не үйренеді?

Қозғалыс сенсорларын пайдалану.

Роботтардың айналу, тоқтау, қайталау әрекеттерін бақылау.

Балалардың ептілігі мен қимыл реакциясын сенсорлық дәлдікпен байланыстыру.

Ұлттық ойындарды робототехникалық үйірмелерге енгізу жолдары

Ұлттық ойындарды робототехника саласына енгізу – тек бағдарламалық код жазу емес, пәнаралық байланыс пен шығармашылық жобалар арқылы жүзеге асады.

Мүмкін болатын форматтар:

Ұлттық ойындар апталығы: әр үйірме қатысушысы өз жобасында бір ұлттық ойынды робот көмегімен жүзеге асыру.

Робофестиваль: «Қазақтың ойыны – Роботтың орындауында» деген атаумен байқау ұйымдастыру.

Оқушылардың ғылыми жобаларына арқау ету. Мысалы: «Тоғызқұмалақты жасанды интеллектпен ойнау», «Бестас манипулятор» т.б.

Қолданылатын техникалық құралдар:

Arduino Uno/Nano

Servo Motor

Touch Sensor, Distance Sensor

Lego EV3 / Spike Prime

MIT App Inventor (қашықтан басқару)

Python немесе C++ негізінде алгоритм жазу

Ұлттық код пен заманауи цифрлық сауаттылықтың түйісуі

Ұлттық ойындарда тек дене қозғалысы немесе ойлау ғана емес, ұлттық рәміз, тәрбие мен сана жатыр. Робототехникада осыны сақтап, рухани жаңғырумен ұштастыру – үлкен жетістік.

Оқушы қандай құндылықтарды сіңіреді?

Шығармашылықпен жұмыс істеу

Инновация мен дәстүрдің байланысын түсіну

Топпен жұмыс істеу дағдысы

Инженерлік ойлау мен ұлттық сана арасындағы үндестік

Мұғалімдерге әдістемелік ұсыныстар

Ұлттық ойындарды таңдап, оларды роботты басқару элементтерімен ұштастыру.

Сабақ барысында квест түрінде қолданып көру (мысалы, «робот бестас ойнап үйренсін»).

Пәнаралық жоба ретінде пән мұғалімдері бірігіп өткізу.

Қорытынды. Ұлттық ойындарды робототехникамен үйлестіру — бұл баланың шығармашылығын, ұлттық рухын және цифрлық ойлауын қатар дамытатын заманауи бағыт. Тоғызқұмалақ, бестас, белдемше секілді ойындар тек өткеннің мұрасы емес, олар – болашақ ұрпақтың зияткерлік қазынасына айналуы тиіс. Осындай қадамдар арқылы біз тек техникалық біліммен ғана емес, мәдени таныммен қаруланған, ұлттық болмысын жоғалтпаған саналы ұрпақ тәрбиелей аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Тоғызқұмалақ» энциклопедиясы – Алматы, 2018.
2. Білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы – ҚР БҒМ, 2020.
3. Қазақтың ұлттық ойындары: Дәстүр мен тағылым. – Алматы: Рауан, 2015.
4. Grover M. «Robotics Programming Concepts». Pearson, 2021.
5. Arduino Projects Handbook – Mark Geddes, 2022.
6. World Robot Olympiad: www.wro-association.org
7. «STEM education and national identity» – Journal of Innovative Learning, 2020.
8. Құлманов С. «Ұлттық ойын – ұлттық сана негізі». Алматы: Рауан, 2016.

9. LEGO Spike Prime Teacher Guide, 2023.

БАЛАЛАРДЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ЖАҢАЛАНҒАН БАҒЫТТАРЫ

Шалов Асқар Орынбекович

Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тараз қаласы білім бөлімінің
С.Нұрмағамбетов атындағы № 10 орта мектебінің дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі

Андатпа. Аталған мақалада мектепке дейінгі жаста ұлттық ойындардың маңызы және оны инновациялық бағытта пайдаланудың жолдары көрсетілген. Балабақшада тәрбиені ұлттық құндылықтарға негіздеудегі ұлттық ойындар арқылы зияткерлік қабілеттерін дамытудың мүмкіндіктері ұсынылған. Бұл педагогтардың жаңаша ойлауын қалыптастыруды, әдіс-тәсілдерді тәжірибеде дұрыс, тиімді пайдаланудың өзгеруіне ықпал етеді. Білім беруді ізгілендіру тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік моральдық және кәсіби дамуының біртұтастығын қарастырады. Жас ұрпақтың ойлау, сөйлеу, еңбек мәдениетін өзара бірлікте қарастырып, зияткерлік әлеуетін жетілдіруге ықпал етеді. Ұлттық ойындар – балалардың зияткерлік, шығармашылық және әлеуметтік қабілеттерін дамытуда заманауи білім беру мен тәрбие жүйесінің тиімді құралы бола алады.

Түйін сөздер: ұлттық құндылық, ұлттық ойындар, зияткерлік қабілет, инновациялық бағыттар, мәдени мұра.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі кезеңде мектепке дейінгі ұйымдардың нормативтік құжаттарындағы тәрбиелеу мен білім біру мазмұнының өзгертілуі, мақсат, міндеттерінің нақтылануы, жас ерекшеліктерінің қысқаруы, әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану жолдары мен оны іске асыру құралдарының жаңартылуы деп айтсақ болады. Осы құралдардың бірі ретінде ұлттық ойындарды пайдалану арқылы еліміздің ертеңі өсіп келе жатқан жас ұрпақтың тәрбиесіне басымдық беру тақырыптың өзектілігін көрсетеді. Терең тәрбие – баланы дүниеге әкелуді жоспарлаудан бастап одан кейінгі ұлттық құндылықтарды үйрету емес, оны баланың санасына сіңіріп, көкірегіне түйіп, жүрегіне жеткізудің нақты тиімді жолдарын қарастыру болып табылады. Бос сөзбен емес, іспен, әрекетпен, үлгі болумен жас ұрпақтың қазіргі талап-тілектерін қанағаттандыру қажет-деп атап көрсетілген.

Біртұтас тәрбие бағдарламасында: «Тәрбие – ұрпақты биік мұратқа жетелейтін сапалы білімнің тұғыры. Адам жанын игілікпен, ізгілікпен қуаттандырып, адами құнды қасиеттермен қанаттандырады. Ал, қазіргі уақыт – өзгермелі әлемдегі жасампаз ұрпақтың дәуірі. Ұлттық құндылықтармен сусындап өскен ұрпақ ұлағатты болмақ. Ұлағатты ұрпақ ұлттың сапасын құрайды. Ал ар-ұят, намыс, адалдық, отаншылдық, жауапкершілік, әдептілік пен инабаттылық, мейірімділік пен бауырмалдық, отбасына сүйіспеншілік, үлкенге құрмет, кішіге ізетті болу қасиеттері берік қалыптасқан жасампаз азаматты тәрбиелеу маңызды. Еліміздің өркендеп

дамуы үшін халқын сүйетін, мемлекет мүддесін жоғары ұстайтын, білімді де адал ұрпақ тәрбиелеу аса өзекті мәселелердің бірі ретінде үнемі назарда ұстауды қажет етеді» -деп көрсетілген [1].

Қазақ халқының ұлттық ойындары - ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұра, олар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні зор дәстүрлердің бірі.

Бұл пікірлер ұлттық ойындардың тек ойын-сауық емес, сонымен қатар жас ұрпақты тәрбиелеуде, олардың физикалық және рухани дамуына ықпал ететін маңызды құрал екенін көрсетеді.

Қазақ халқының этнографиясы мен фольклорын зерттеуге зор үлес қосқан ғалым Әбубәкір Диваев: «ұлттық ойындар балалардың дене шынықтыруына, ептілік пен батылдыққа тәрбиелеуге, сондай-ақ олардың зияткерлік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді – деп атап көрсеткен [3].

Қазақтың көрнекті ғалымы, этнограф, археолог және тарихшы, қазақ халқының мәдениеті мен тарихын зерттеуге зор үлес қосқан тұлға Өлкей Марғұлан: «Қазақтың ұлттық ойындары - халықтың мәдениетінің айнасы, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан асыл мұрасы» -деп ой түйіндеген [4].

Осы орайда, бүгінгі сөз қозғалып отырған ұлттық ойындар мәселесі, ғасырдан-ғасырға жалғасып келе жатса да өзінің құндылығын жоймай, жауһардай жарқырып, әр қырынан айшықтала түсуде. Қазақ халқының ұлттық ойындары - ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұрасы және олар балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін тәрбиелік мәні зор дәстүрлердің бірі. Бұл пікірлер ұлттық ойындардың тек ойын-сауық емес, сонымен қатар жас ұрпақты тәрбиелеуде, олардың физикалық және рухани дамуына ықпал ететін маңызды құрал екенін көрсетеді.

Ұлттық ойындар қазақ халқының мәдени мұрасы болып табылады және олар балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Ұлттық ойындар балалардың физикалық, эмоционалдық және зияткерлік қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын оятады. Ұлттық ойындарды қолдану арқылы балалардың логикалық ойлау, есте сақтау және шапшаңдық қабілеттері дамиды. Бұл тақырып мектепке дейінгі және бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамыту үшін ұлттық ойындарды қолданудың жаңа, инновациялық әдістерін сипаттайды.

Зерттеудің мақсаты: ұлттық ойындар арқылы балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытудың инновациялық бағыттарын анықтаудың мақсаты – ұлттық ойындар арқылы балалардың танымдық белсенділігін, логикалық ойлау қабілетін, шығармашылық әлеуетін және шешім қабылдау дағдыларын жетілдіру. Инновациялық әдістерді тәжірибеге енгізу ұлттық және заманауи құндылықтарды бойына сіңірген тұлға ретінде қалыптастыру.

Ұлттық ойындар арқылы балалардың зияткерлік қабілетті дамытудың артықшылықтары:

Ұлттық ойындар балалардың танымдық қызығушылығын оятып, олардың ойын түрінде оқуға деген ынтасын арттырады. Шығармашылық қабілеттерін дамытып, балалар ұлттық ойындар барысында жаңа шешімдер табуға, ойлау қабілеттерін кеңейтуге үйренеді. Ұлттық ойындарды қолдану арқылы балалар мәдени мұраны сақтауды, ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді меңгереді, бұл олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Ұлттық ойындар балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Инновациялық бағыттарды қолдану арқылы ұлттық ойындарды заманауи білім беру процесіне енгізу мүмкіндігі артады. Бұл әдіс балалардың логикалық ойлау, мәселелерді шешу және шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, ұлттық ойындар балаларға ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді меңгеруге мүмкіндік береді, бұл олардың рухани дамуына оң әсер етеді.

Халық даналығындағы-«Ойнай білмеген, ойлайда білмейді, ойында озған өмірде де озады, ...ойнаған баланың ойы өседі» - деген аталы сөздің сырына жүгінсек, балалардың ойынға деген қызығушылығы, қарым – қатынасы, мінез – құлық көріністері олар өсіп, есейгенде де өмірде жалғаса беретіні белгілі. Ұлттық ойындарды ойнату «ата-ана-бала-тәрбиеші» жүйесіндегі қатынастарды өзгертуді-ынтымақтастық орнатуды талап етеді. Сондай-ақ, бұл педагогтардың жаңаша ойлауын қалыптастыруды, әдіс-тәсілдерді тәжірибеде дұрыс, тиімді пайдаланудың өзгеруіне ықпал етеді. Білім беруді ізгілендіру тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік моральдық және кәсіби дамуының біртұтастығын қарастырады. Жас ұрпақтың ойлау, сөйлеу, еңбек мәдениетін өзара бірлікте қарастырып, зияткерлік әлеуетін жетілдіруге ықпал етеді.

Зерттеудің нәтижелері: Ұлттық ойындардың тиімділігі: Балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытуда ұлттық ойындардың жоғары тиімділігі анықталды. Бұл ойындар олардың есте сақтау, логикалық ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етті. Танымдық қызығушылықтың артуы: Ұлттық ойындар танымдық белсенділікті арттыру құралы ретінде балалардың сабаққа деген қызығушылығын күшейтті. Әлеуметтік және коммуникативтік қабілеттердің жақсаруы: Ұжымдық ұлттық ойындар балалардың қарым-қатынас дағдыларын, топта жұмыс істеу және көшбасшылық қасиеттерін дамытуға оң әсерін тигізді. Эмоционалдық тұрақтылық: Балалардың эмоционалдық жағдайының жақсарғаны және стресстік жағдайларды жеңу қабілетінің артқаны байқалды. Ұлттық сана мен құндылықтардың қалыптасуы: Балаларда ұлттық мәдениетке қызығушылық пен құрмет сезімінің артуы анықталды.

Ұлттық ойындар балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытуға бірнеше маңызды тәсілдермен ықпал етеді: логикалық ойлауды, математикалық және стратегиялық ойлау қабілетін дамытады. Бұл ойындарда сандық есептеулер мен бірнеше қадам алға жоспарлай алады. Ұлттық ойындар балаларды шығармашылық шешімдер іздеуге және жағдайға бейімделуге үйретеді. Шығармашылық және тапқырлыққа баулиды. Мысалы, "Ақсүйек" немесе "Арқан тарту" ойындары баланың физикалық ғана емес, ақыл-ой қабілеттерін де сынайды. Есте сақтау қабілеті дамытады, кейбір ұлттық ойындар ережелер мен стратегияларды есте сақтауды талап етеді. Бұл балалардың жады мен ақпаратты өңдеу қабілетін нығайтады. Ұлттық ойындардың көбісі ұжымдық түрде ойналады, бұл балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау, көшбасшылық қасиеттерін дамыту және топтық үйлесімділікті нығайту қабілеттерін арттырады. Эмоционалдық интеллектті дамытуда ойын барысында балалар эмоцияларды басқара білуге, жеңіс пен жеңілісті қабылдауға үйренеді, бұл психологиялық тұрақтылықты арттырады. Осылайша, ұлттық ойындар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар балалардың зияткерлік және әлеуметтік қабілеттерін жан-жақты дамытуға тиімді құрал болып табылады.

Ұлттық ойындар балалардың танымдық және зияткерлік қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Ойындар барысында балалар логикалық ойлау, мәселелерді шешу, талдау және қорытынды жасау дағдыларын меңгереді. Бұл процестер балалардың зияткерлік дамуының негізгі компоненттері болып табылады. Инновациялық бағыттарды қолдану арқылы ұлттық ойындарды заманауи білім беру процесіне енгізу мүмкіндігі артады. Бұл әдіс балалардың логикалық ойлау, мәселелерді шешу және шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, ұлттық ойындар балаларға ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді меңгеруге мүмкіндік береді, бұл олардың рухани дамуына оң әсер етеді.

Ұлттық ойындарды заманауи білім беру технологияларымен біріктірудегі инновациялық бағыттарына тоқталатын болсақ ол: Цифрлық форматтағы ұлттық ойындар арқылы балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытудағы жаңа, инновациялық әдістерді қолдануға болады. Цифрлық платформалар: Ұлттық ойындарды цифрлық форматта жасау балалардың ойынға деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, "Тоғызқұмалақ" және «Бестемше» ойындары мобильді қосымша ретінде қолжетімді, бұл балаларға кез келген жерде ойнауға мүмкіндік береді.

Интерактивті ойындар: Интерактивті технологиялар арқылы ұлттық ойындарды оқыту процесіне енгізу балалардың зияткерлік қабілеттерін ойын түрінде дамытуға көмектеседі.

Мектепке дейінгі жастағы балалар үшін: ұлттық ойындар балалардың дәлдік пен көзбен көру қабілеттерін дамытуға бағытталған. Ойын барысында балалардың шапшаңдық, дәлдік және логикалық ойлау дағдылары қалыптасады. Балалардың аналитикалық ойлау қабілетін жетілдіреді. Педагогтер ұлттық ойындарды сабақтың бір бөлігі ретінде қолдана алады. Ұлттық ойындар балалардың танымдық қызығушылығын оятып, зияткерлік қабілеттерін дамытудың тиімді құралы ретінде кеңінен қолданылады. Балабақша мен мектептерде ұлттық ойындар арқылы балалардың логикалық ойлау, математикалық есептер шығару, мәселелерді шешу қабілеттері дамытылады.

Ұлттық ойындарды қолдану тәжірибесі. Мысалы, «Асық ату», «Ақсүйек», "Бестемше", «Аландағы бестемше», Тоғызқұмалақ», «Асық», «Бес кеней», «Асық қазан», «Ақсүйек» т.б. Ұлттық ойындарды оқу процесіне енгізу арқылы балалардың қызығушылығын арттыруға және олардың оқу мотивациясын көтеруге болады. Ойын түрінде тапсырмалар беру балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытудың тиімді әдісі болып табылады. Ұлттық ойындарды қолдану тәжірибесі. Ұлттық ойындар балалардың танымдық қызығушылығын оятып, зияткерлік қабілеттерін дамытудың тиімді құралы ретінде кеңінен қолданылады. Балабақша мен мектептерде ұлттық ойындар арқылы балалардың логикалық ойлау, математикалық есептер шығару, мәселелерді шешу қабілеттері дамытылады. Бұл педагогтардың жаңаша ойлауын қалыптастырады, әдіс-тәсілдерді тәжірибеде дұрыс, тиімді пайдаланудың өзгеруіне ықпал етеді. Білім беруді ізгілендіру тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік моральдық және кәсіби дамуының біртұтастығын қамтамасыз етеді. Жас ұрпақтың ойлау, сөйлеу, еңбек мәдениетін өзара бірлікте қарастырып, зияткерлік әлеуетін жетілдіруге ықпал етеді. Ұлттық ойындар – балалардың зияткерлік, шығармашылық және әлеуметтік қабілеттерін дамытуда заманауи білім беру мен тәрбие жүйесінің тиімді құралы бола алады.

Әдістері: педагогикалық эксперимент: Балаларға ұлттық ойындарды жоспарлы түрде ұйымдастыру және олардың әсерін бағалау үшін тәжірибелік топтарда ойын сабақтары

өткізілді. Сауалнама және бақылау: Балалардың қызығушылығы мен даму деңгейін анықтау мақсатында ата-аналар мен тәрбиешілерге сауалнама жүргізілді. Балалардың ойын кезіндегі мінез-құлқын бақылау арқылы дамудың сапалық көрсеткіштері талданды. Салыстырмалы талдау: ұлттық ойындарды қолданған және қолданбаған топтардың нәтижелері салыстырылды, бұл әдістің тиімділігін дәлелдеді. Әдістемелік нұсқаулықтар дайындау: зерттеу барысында ұлттық ойындарды білім беру процесінде тиімді қолдануға арналған әдістемелік құралдар әзірленді.

Қорытынды: Ұлттық ойындарды жүйелі түрде қолдану балалардың зияткерлік, танымдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына айтарлықтай оң ықпал ететіні анықталды. Бұл зерттеу нәтижелері мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру бағдарламаларына ұлттық ойындарды белсенді түрде енгізу қажеттілігін растайды. Ұлттық ойындар арқылы балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытудағы инновациялық бағыттарды түйіндейтін болсақ, ұлттық ойындар – балалардың зияткерлік, шығармашылық және әлеуметтік қабілеттерін дамытуда заманауи білім беру мен тәрбие жүйесінің тиімді құралы бола алады. Бұл бағытта инновациялық тәсілдерді қолдану, соның ішінде ойындарды цифрлық технологиялармен біріктіру, енгізу және заманауи оқыту әдістемелеріне ұлттық ойындарды ықпалдастыру, балалардың зияткерлік әлеуетін арттыруға жаңа мүмкіндіктер ашады. Осылайша, ұлттық ойындар мәдени мұра ретінде сақталып қана қоймай, жаңа буынның жан-жақты дамуы мен ұлттық құндылықтарды игеруіне үлес қосады. Сондай-ақ, ұлттық ойындар – баланың когнитивті, эмоционалдық және әлеуметтік дамуының іргетасын қалауда ғана емес, сонымен қатар ұлттық құндылықтарды насихаттауда маңызды құрал. Инновациялық тәсілдер, мысалы, ойындарды цифрлық форматта ұсыну, интерактивті платформаларда бейімдеу, білім беру бағдарламаларына енгізу, оларды қазіргі заманғы оқыту әдістерімен ұштастыру балалардың қызығушылығын арттырады және үйрену үдерісін жеңіл әрі қызықты етеді. Сонымен қатар, ұлттық ойындар арқылы жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін ашу, топтық жұмыс дағдыларын дамыту және көшбасшылық қабілеттерін қалыптастыру мүмкін болады. Осылайша, ұлттық ойындарды заманауи білім беру жүйесіне енгізу – ұлттық мәдениетті сақтау мен ұрпақ санасын тәрбиелеудің тиімді әрі ұзақ мерзімді стратегиясы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі.

1. Мұхамеджанова Ұ. Дене шынықтыру пәнін оқыту әдістемесі (Оқу құралы). Астана. «Фолиант». 2007ж.
2. Әбенбаев С.Ш. Тәрбие теориясы мен әдістемесі (Оқу құралы). Алматы. «Дарын». 2004.
3. Тәнікеев М.Т, Асарбаев А.Қ. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы (Оқу құралы). Алматы. ҚазСТА 2002ж.
4. Телеуғалиев Ю. Дене тәрбиесі. Қоғамдық-гуманитарлық бағыт бойынша мұғалімдерге арналған оқу-әдістемелік құрал. Алматы «Жазушы» 2006ж.
5. Баимбетов Т. Дене шынықтыру сабақтарындағы жалпыдамытушы жаттығулар және терминология. Әдістемелік құрал. Алматы. «Қазақ университеті» 2006ж
6. Ә.Бүркітбаев. Спорттың ұлттық түрлері және оның тәрбиелік мәні. Алматы 1985ж. Абай атындағы Қазақ педагогикалық институты.
7. Құрманбаева С.К. «Ұлттық ойындардың бүгіні мен келешегі», «Алматы» 2004 жыл.

«ӘЛЕМДЕГІ БЕСТЕМШЕ» КІЛЕМШЕ БЕСТЕМШЕСІ

Спанова Токтагул Васильевна,
*Ақтөбе облысы, Ақтөбе қаласы, №38 «Әлем»
бөбекжай-балабақшасының меңгерушісі*

Аңдатпа. Мақалада қазақтың ұлттық ойынының бірі — бестемше ойыны жөнінде сөз қозғалады. Әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын, логикалық ойлау өнері екені дәлелденеді. Бұл ойынның басты қасиеті — жеке тұлғаның сана-сезімін жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтын халқымыз, жасөспірімнің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген.

Түйін сөздер: ұлттық ойын, бестемше ойыны, жасөспірімдердің ақыл-ойын дамыту, логикалық ойлау.

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасы аясында ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеу, рухы биік болашақ жастарын тәрбиелеуде назар аударатын басты мәселе ол-ұлттық тәрбие яғни-ұлттық ойын. Ұлттық тәрбие, отбасылық тәрбие демекші тәрбиенің түп негізі отбасынан бастау алу керек. Қазақ болашағы кішкентай бүлдіршіндер тектілікпен кісілікті, бірлікпен татулықты, біліммен адамгершілікті бойына сіңіру үшін балабақшаның атқарар рөлі зор.

«Біртұтас тәрбие» бағдарламасын жүзеге асырып оны әрі қарай дамыту мақсатында менің ойыма осы көнеден кәде болып қалған, ұлттық идеялогиясы мықты, бесіктен белі енді шыққан бүлдіршіннің санасына ұлттық тәрбиені мәңгі сіңіріп алуы үшін ұлттық ойын «Бестемшені» ең қолайлы, ең тура жол деп білдім. Сонымен қатар өз балабақшамдағы ішкі тәртіппен ішкі саясатты бір қалыпты ұстай отыра бірлігі жарасқан, бір-біріне деген сыйластығы артқан бала тәрбиесі мен білімін арттыру негізінде алға қойған мақсат-мұраттарды ұйымшылдықпен жүзеге асыру барысында «Әлемдегі бестемше» атты кілемше ойынын ойлап шығардым.

Бұл ойын балабақшамдағы он топтың атауы мен оның құрамы арқылы кілемше тігіліп, тастары сол топтың атауы бойынша мүсін ретінде тігілді. Басты мақсат ұлттық ойын арқылы топтар арасындағы бірлік пен татулығы басым, зияткерлік танымдық қабілеті жоғары ұрпақ тәрбиелеу болды. Әлемдегі бестемше ойыны педагогтар мен балалар арасында ерекше қызығушылық тудырып, ойынды тез, әрі жеңіл қабылдап үйреніп кетуге үлкен септігін тигізді.

Бестемше ойыны — әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын, логикалық ойлау өнері. Бұл ойынның басты қасиеті — жеке тұлғаның сана-сезімін жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтын халқымыз, жасөспірімнің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген. Қазіргі кезде бестемше ойынының елімізде және шет елдерде кеңінен таралып, балабақша және мектеп бағдарламаларына енуі — ұлттық ойынның

бала тәрбиесінде алатын маңызына байланысты болып отыр. Осыған байланысты, осы ой өнерінің жасөспірім тәрбиесіне беретін қандай маңызды ерекшеліктері бар, соған тоқталайық:

Бестемше ойынының маңызы

- ойлау жүйесін дамыту;
- дербестікке үйрету;
- назарды шоғырландыру;
- уақытты тиімді пайдалану;
- жоспарлау және бас тартуды үйрету;
- жадыны жақсарту және есте сақтау қабілетін дамыту;
- қол моторикасының дамуы;
- жан-жақты қалыптасу.

Бестемшенің басты маңызы — ойлау жүйесін дамытады.

Бестемше ойыны — математикалық есеп ойыны. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау — оның негізгі өзегі. Сондықтан оқушы ойынды үйрену барысында оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Бұл кез-келген салада болашақта керек болады. Өйткені өмірде де болашақ істеріңді алдын-ала ойлау — негізгі мәнге ие.

Дербестікке үйрету. Бестемше жасөспірімнің тек өз ақыл-ой күшіне ғана сене алатынын тәжірибе жүзінде көрсетеді. Бала ойын барысында тек өзі ғана ойланады, өзі ғана шешім қабылдайды. Сондай-ақ, оңаша кезде есеп шығарса да, ойын барысына талдау жасаса да, жарысқа қатысса да тек өзінің сана-сезімімен ғана жүзеге асырады. Яғни ойын тұжырымдамасы тек өзіне ғана сенуіне үйретеді.

Назарды шоғырландыру. Бестемше ойнаған балалар алғашқы кезде бір орнында отыра алмай, жеңілтек мінездер көрсетеді. Олардың назары біресе ойында, біресе телефонда немесе басқа жақта болады. Уақыт өте келе ойынның құндылықтары оны шыдамды, төзімді етіп тәрбиелейді. Баланың назары тек тақтаға ғана ауып, ойынға ықыласы артады. Ойыннан қуаныш алып, жаман мінездерден арылады.

Уақытты тиімді пайдалану және жылдам шешім қабылдау. Бүлдіршін назарын ойынға аударған соң, ол бос уақыттарында бестемше ойнап уақытын да тиімді пайдаланады. Жарысқа қатысқан кезде бестемше ойыны барысында тақтадағы жағдайға байланысты тез және тапқыр шешім қабылдау керек. Өйткені сіз ұзақ ойласаңыз уақыттан жеңілуіңіз мүмкін. Сондықтан әрбір минутты және секундты қадірлейсіз.

Жадыны жақсарту және есте сақтау қабілетін дамыту. Бала ойынға берілген сайын ойынды қалай бастау керек, қалай аяқтау керек, бәрін есінде сақтайды. Әр құмалақтың жүріс жасаған сәтіндегі орны мен оның барған жеріне дейінгі аралықта отаулардағы құмалақ санын үнемі есептеп, жаңылыспау керек. Мұның барлығы баланың есте сақтау қабілетінің дамуына көмектеседі. Әрбір жақсы жүріс әдетке айналып, ол есінде қалады.

Қол моторикасының дамуы. Бестемше ойынында ұсақ шарларды ұстау кезінде қолқозғалысы арқылы ми және жүйке талшықтарына әсер етеді. Сонымен қатар, ойын барысында қол қозғалысының жылдамдығы сағатты басу кезінде ойын тағдырына да әсер етеді. Қол моторикасын дамыту — өз саулығыңызды үнемі зияткер ретінде сезінуге мүмкіндік береді.

Жан-жақты қалыптасу. Осы жоғарыдағы қабілеттердің дамуының арқасында болашақта бала жан-жақты жетілген тұлға боп қалыптасады. Оқу үлгерімінің артуы, ақыл-ой белсенділігінің дамуы, бәсекеге қабілеттілікке бейімделуі, имидж қалыптасуы барлығы ұлттық ойынның беретін маңызы болып табылады.

Бестемше ойыны жасөспірімдердің мінез-құлқын, сана-сезімін әлеуметтік жағынан тәрбиелеп, тәртіпті тиянақтауға, ойлау жүйесін шыңдауға көмектеседі.

Сонымен қатар, осы бестемше ойынын «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы «Ақтөбе облысы бойынша кәсіби даму институты» әдіскерлерге арналған курс қатысушыларына №38 «Әлем» бөбекжай-балабақшасында do_alem38 «Мектепке дейінгі ұйым әдіскерінің кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» тақырыбында көшпелі іс-тәжірибе алмасу облыстық семинары ұйымдастырылды. Бұл семинарда №38 «Әлем» бөбекжай-балабақшасының меңгерушісі: Спанова Токтагул Васильевна «Әлемдегі бестемшенің» тұсау кесерін жасап, курс тыңдаушыларына паш етті. «Әлем» бөбекжай-балабақшасында 10 топ болғандықтан, бестемшедегі 10 отауды сол 10 топтың атымен атап және сол атына сәйкес фетра матасынан ойыншық тігіп балаларға көз тартарлықтай етіп жасалынған.

Бұл ойындағы отаулар геометриялық пішіндермен белгіленген, 1-топ-ақбота(бота пішінді), 2-топ - «Құлыншақ», 3-топ - «Алма», 4-топ -«Бауырсақ», 5-топ - «Күншуақ», 6-топ - «Ақ көгершін», 7-топ - «Сылдырмақ», 8-топ - «Балапан», 9-топ - «Қарлығаш», 10-топ - «Ақ желкен» ойыншықтары балалардың танымдық қабілеттерін тез есте сақтауға дамытады. Ойыншықтар жұмсақ, қауіпсіз, қолжетімді етіп тігілген, бұл балалардың ұсақ қол моторикасын дамытуға үлкен пайдасы зор. Aktobe_orleu курс тыңдаушылары «Әлемдегі бестемше» ұлттық зияткерлік ойынын керемет бағалады.

Сонымен қатар балабақшамызда 20 педагог бестемше курсын оқып бестемшемен қамтамасыз етілді. Бестемше үйірмесі ашылып, ересек, мектепалды топтары арасында өткізіліп жатыр. Педагогтарымыз әртүрлі материал түрлерінен балаларға ыңғайлы, қауіпсіз етіп, бестемшенің бірнеше түрін жасап алып, күнделікті ойын іс-әрекетінде және ұйқыдан ояңғаннан кейінгі уақыттарында ойнатып машықтандырып жүр. Атап өтетін болсам, «Асық бестемшесі», «Робот бестемшесі», «Ойыншықтар бестемшесі» жасалынды.

Әрі қарай мектепке дейінгі білім беру саласында балалардың зияткерлік танымдық қабілеттерін дамыту мақсатында кеңінен қолданылса және теннис үстелі тәрізді балаларға ыңғайлы ықшам етіп жасалса деген ойым бар.

Қорытынды. Бұл ойын ой спортының дағдысын қалыптастырады, ойнаушы талғамайды, неге десең бала да, жас та, кәрі де, ойнай береді. Балғын ойыншыларды ұлттық ойын қызықтырады және мүдделі ете түседі.

Ұлттық ойын-мәңгілік мұра. Бүгінгі бүлдіршін болашаққа қанатын еркін қағуы үшін санасына ұлттық мұраны оның ішінде ұлттық ойын арқылы тікелей жол табады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «Пайдалы мәліметтер, мұғалімдерге арналған ақпараттар» Сәрсен Наурызбай Темірханұлы, әдістемелік құрал
2. Б.Төтенаев «Қазақтың ұлттық ойындары» (Алматы, 1994) атты еңбегінде дәстүрлі қазақ ойындарын бірнеше топқа бөліп, ойын шарттарын жазып, жастар үшін тәрбиелік мәнін дәлелдеп, ойын зерделеген.
3. «Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие ісінде пайдалану» (Алматы, 1993)

АСЫҚ АТУ ОЙЫНЫ АРҚЫЛЫ ТҮЛҒАНЫҢ ИНТЕЛЕКТУАЛДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫ

Омарбекова Фарида Қызырқанқызы,
Алматы қаласы, Түрксіб ауданы «№187 КМКҚ бөбекжай-балабақша» меңгерушісі

Аңдатпа: Мақалада асықты пайдалана отырып санау, құрастыру, асық үстінен жүру, математикалық логикалық тапсырмаларды шешу сияқты әртүрлі оқиғаларды ойлап тауып,

бала үшін әлдеқайда қызықты түрде білім мен өмірлік тәжірибені, қоршаған әлемнің заңдылықтары мен оқиғаларын көрсете білу қажет екендігі айтылады.

Түйін сөздер: асық ату, моторика, ойын.

Кіріспе. Асық ату ойынының тәрбиелік мәні де ерекше. Ойын барысында балалар арасындағы қарым-қатынас нығайып, достық байланыстар орнайды. Топтық жарыстарда балалар бір-бірінің жетістіктеріне қуанып, қолдау көрсетуді үйренеді, эмоционалдық интеллектінің дамуына ықпал етеді, өйткені балалардың өз эмоцияларын түсінуі және оларды басқару қабілеттері артады.

Асық ату ойыны арқылы балалардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығы артады. Ұлттық ойын қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарын, әдет-ғұрыптары мен салттарын таныстыруға мүмкіндік береді. Балалар ұлттық мәдениетті меңгеру барысында ұлттық мақтаныш сезімін дамытуға көмектесетін ортаға ие болады.

Ойынның талаптары, мақсаттары мен ережелерін есте сақтау, нәтиже мен есеп жүргізу балалардың зейін шоғырландыру, еске сақтау қабілеттерін күшейтеді. Бұл дағдылар өмірлік тәжірибеде, оқу процесінде маңызды рөл атқарады.

Асық ату ойыны - балалардың жан-жақты дамуына арналған тиімді құрал. Оның образының қарапайымдылығы мен шынайылығы арқылы балалар тек ойнау ғана емес, сонымен қатар өмірлік дағдыларды дамытуға ойын ретінде қатысып, әлеуметтік, эмоционалдық және интеллектуалдық қабілеттерін таниды.

1. Ұлттық асық ойындарының мектеп жасындағы балалардың дағдыларын дамытуы

Асық ату ойыны — қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойындарының бірі. Бұл ойын мектеп жасындағы балалар үшін ерекше маңызға ие, себебі ол бірнеше негізгі дағдыларды дамытуға ықпал етеді:

Координация: Асық ату, балалардың қол-аяқ координациясын дамытады. Олар асықты дәлдікпен ату барысында көзбен бағып, қозғалыс жасауды үйренеді.

Логикалық ойлау: Ойын барысында балалар стратегия құру, қарсыластың қимылдарын болжау арқылы логикалық ойлау қабілеттерін дамытады.

Сабырлылық және шыдамдылық: Ойынның жүйесі балаларды сабырлы болуға және сәтсіздіктері болса да, қайтадан әрекет етуге үйретеді.

Командалық жұмыс: Асық ойындары топта ойнау формасында да жүргізіледі, бұл балалардың командалық жұмыс істеуі мен коммуникация дағдыларын арттыруына көмектеседі.

2. Физиологиялық дамуы. Асық ату ойыны балалардың физиологиялық дамуына да жақсы ықпал етеді. Оның басты аспектілері:

Физикалық белсенділік: Асық ату — балаларды қозғалысқа мүлдем жетелейтін динамикалық ойын. Ойын барысында балалар дене белсенділігін арттырады, бұл сау және жетілген физикалық дене құрылымын қалыптастыруға ықпал етеді.

Бұрыштық және сызықтық жылдамдық: Ойынды ойнау кезінде балалардың реакция жылдамдығы мен жүріс-тұрысы жақсарады, бұл көпшілік спорт түрлеріне дайындық ретінде пайдалы болып табылады.

Моторика: Асық ату кезіндегі қозғалыстар балалардың дрожалық қозғалыстарын (fine motor skills) дамытуға көмектеседі, бұл әсіресе жазу және бейнелеу өнеріне қатысты дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді.

3. Интеллектуалдық дамуы. Асық ату ойынының интеллектуалдық даму үшін маңызы зор. Ойын барысында балалар:

Стратегиялық ойнау: Ойынның өзі стратегиялық ойлауды талап етеді. Балалар қарсыласты жеңу үшін өз стратегияларын дайындап, әрі қарай іс-қимыл жасауды үйренеді.

Шығармашылық: Ойын барысында балалар ұсынылған ережелерге жаңа түсініктер мен интерпретацияларды қосуға мүмкіндігі зор, бұл олардың шығармашылық әлеуетін дамытады.

Соматика: Ойын өтіп жатқанда, балалар жағдайды бағалау, реакция жасау, шешім қабылдау секілді дағдыларды дамытады, бұл олардың көпшілікті ажырату қабілеттерін арттырады.

Сабақтас әрекеттер: Асық ату балалардың көз алдында бірнеше процесстердің байланысын жасауға ықпал етеді, бұл олардың анализ жасау және синтез кезінде белсенді рөл ойнауы үшін тиімді.

Асықты пайдалана отырып санау, құрастыру, асық үстінен жүру, математикалық логикалық тапсырмаларды шешу сияқты әртүрлі оқиғаларды ойлап тауып, біз бала үшін әлдеқайда қызықты түрде өзіміздің біліміміз бен өмірлік тәжірибемізді, қоршаған әлемнің заңдылықтары мен оқиғаларын көрсете аламыз. Балаларды ұлттық ойындарды ойнау барысында шапшаңдылыққа, ептілікке, бір-бірін сыйлауға, өз ойын еркін жеткізе алуға баулимыз. Асық ату ойыны арқылы көз жітілігін, мергендікті дамытып, ұстамдылық пен шыдамдылыққа тәрбиелейміз. Асықтан құрастырылған инновациялық тақтайшалар мен массажды қолғаптар арқылы бала денсаулығын шыңдаймыз.

Асықты жіпке тізу: Балалар боялып, тесілген асықтарды жіпке бір түстен соң екінші түске тізбектеп тізеді. Бұл тізбекті тізу арқылы бала түстермен танысып, бір-бірінен ажырата

алады. Қолмен жұмыс жасау барысында баланың ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтарымен жұмыс жасауда баланың саусақтары иілгіш болып, жұмыс жасауға жаттығады (бірінші кіші топтағы жұмыс төмендегі әдіспен жүзеге асырылуда).

Асықпен із салу: Балалар түрлі – түсті бояуларды асықты қолдану арқылы пайдаланады. Бұл жерде балалар санына байланысты төрт – төрттен бірнеше топқа бөлінеді, әр топқа тиесілі түс пен шеңбер сызылған парақшалар беріледі. Балалар парақшада берілген шеңбердің ішіне асықты бояуға малу арқылы парақша бетіне нүктелер түсірулері тиіс. Бұл әрекет осылайша бірнеше рет қайталанады. Нәтижесінде парақ бетінде әр балада әртүрлі бейне пайда болады. Балалар үшін бұл жасырын пайда болған бейне, қызықты әрі сиқырлы сәт болады. Мұндай әдісті қолдану балалардың саусақ моторикасын дамытумен қатар, баланы берілген тапсырманы таза әрі ұқыпты орындауға баулиды.

Асықпен құмда сурет салу: Балалар құмның үстіне асықпен түрлі мазмұнды суреттер сала отырып, нені бейнелегендерін айтып береді. Ойнай отырып, құмға асықпен сурет салу бала үшін қызықты, әрі пайдалы. Баланың ұсақ моторикасымен қатар бейнелеуге деген қызығушылығы артады, қиялы дамиды және өзінің ойымен салынған бейнені өз сөзімен түсіндіру барысында сөздік қоры молаяды, өз ойын еркін жеткізуге дағдыланады.

«Асық» қолғаптары арқылы түрлі дене шынықтыру жаттығуларын орындайды. Бір-бірінің арқасын уқалау, сипалау арқылы омыртқа, арқа жоталарына демалдыру әдісін жасайды. Мәселен, бұл әдістерді «сиқырлы» қолғаптармен қолдану барысында балалардың арасындағы арқаның ұюы, майтабандылық, аяқтың ұйып қалуы деген денсаулыққа сыр беретін қолайсыз жағдайлар жойыла бастайды. Балалар түрлі жаттығуларды жасау барысында шыдамдылыққа, төзімділікке, ұқыптылыққа тәрбиеленеді.

Асықты тақтайшамен жүру: Тақтайшалармен жүру арқылы балалардың аяқ, қол еттері қатаяды, жұмысқа қабілеттілігі артады. Қимыл-қозғалыс координациясы артып, қол мен аяқтың бірлескен қимылы дамиды. Табандағы жүйке нүктелері арқылы ойлау қабілеті дамып, психикалық процестердің дамуына әсерін тигізеді. Жалпақ табанның алды алынып, ең бастысы балалардың дұрыс жүру дене бітімі артады.

«Луллия шеңбері» мақсаты: Сөздердегі дыбыстарды ажырата білуге үйрету, әріптерді тани білу дағдыларын жетілдіру. Ойын барысында балалары зейінді болуға дағдыландыру. Керекті құралдар: Луллия шеңберінің тақтасы, асықтар Ойын шарты: Үстелді айналып балалар отырады. Луллия шеңберінің жоғары бөлігіне әртүрлі суретті карточкалар қойылады. Балалар алдарына айналып келген шеңбердегі суретке қарап, оның қай дыбыстан басталып тұрғанын ажыратады да сол әріпті екінші шеңберге орналастырады. Ойын осылай жалғаса береді.

Асық терапиясының мектепке дейінгі балалардың дене, психологиялық және әлеуметтік дамуында орны ерекше, сонымен қатар оның көп функционалдық рөл атқаратынына көзіміз жетіп отыр. Бұл тек асық терапиясының бастапқы нұсқасы ғана. Келешекте мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту стандартына, үлгілік бағдарламаға сай барлық білім салаларында асық терапиясын қолдану мүмкіндігіне жол ашып, оны түрлендірудің теориясы мен әдістемесін дайындау және тұжырымдамалық негіздеу мақсатын қойып отырмыз.

Қорытынды. Асық ату ойыны — ұлттық құндылықтардың бір бөлігі, әрі балалардың физикалық, психологиялық және интеллектуалдық дамуына үлкен көмек береді. Бұл уақыт өткізудің түрлілігі жөніндегі үлгі бола отырып, балалардың тәрбиесіне оң әсер етеді. Сондықтан, асық ату ойындарын оқу процесіне енгізу қажет, өйткені олар балалардың тұлғасын қалыптастыруға және дамытуға үлкен үлес қосады. Мысалы:

Шығармашылық. Дәстүрден тыс сурет салуға, бояулардың түсін ажыратуға, заттардың шамасы мен үйлесімділіктегі айырмашылығын бере білуге үйретеді, музыкалық шығармалардың сипатын, көңіл күйін ажырата үйретеді, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Математика. Қарапайым дағдыларды қалыптастыруға, таным процестерін қалыптасырып, зейінді, есті қабылдауға балаларды кеңістікті бағдарлай білуге, санауға үйретіп, логикалық ойлау қабілетін дамытады.

Коммуникация. Дыбыстық талдау жасауға, дауысты, дауыссыз дыбыстарды ажырата білуге, сөздік қорын жетілдіруге ықпал етеді. Денсаулық шыдамдылыққа, жылдамдыққа, ептілікке, топпен бірлесе әрекет ете білуге тәрбиелейді.

Патриоттық. Отанға деген сүйіспеншілікке, туған жерге, ата дәстүріне, ұлттық құндылықтарына қамқорлықпен қарауға тәрбиелейді.

Физикалық. Физикалық тұрғыдан алғанда, асық ату қимыл-қозғалыс координациясын, моторика мен реакция жылдамдығын жақсартады. Бұл денсаулықты нығайтып қана қоймай, өмірлік дағдыларды дамытуға да септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы. – Астана 2007 ж.
2. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» заңы 2002 ж.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 21 желтоқсандағы № 1353 қаулысымен бекітілген.
4. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы», Астана, 2016ж.

5. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия.
6. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтама.
7. «Сен білесің бе?» мектеп жасына дейінгі балаларға арналған этнографиялық кітапша. «Аруна» баспасы, 2001ж.
8. А.Т. Ақажанова, Б.П.Мырзатаева. «6-7 жастағы балалардың ұлттық психологиясын қалыптастыру. Алматы, 2008ж.
9. З.А.Нусипова, Т.М.Илиев. «Оқу-тәрбие үрдісінде жаңа инновациялық әдістерді қолдану жолдары». Алматы, 2008ж.
10. Оразақын Асқар. «Ұлттық ойындар». Алматы, «Балауса» баспасы, 2005ж.
11. Е. С. Сағындықов. Қазақтың ұлттық ойындары. — Алматы: «Рауан» баспасы, 1991 ж.

«БЕС КЕНЕЙ» АСЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ БАЛАЛАР МЕКЕНІНДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ережепова Үміт Серікбекқызы,

*Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы «Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің
№ 6 «Күнишуақ» балабақша–бөбекжайы» КМҚК директоры, білім магистрі*

Андатпа: Бұл мақалада қазақ халқының ұлттық құндылықтарын сақтау, ұлттық ойынды ұрпақтан ұрпаққа жеткізу жолында маңызды мәдени элемент екендігі айтылған. Сонымен қатар, «Бес кеней» «Шертпек» ойындарын балаларға өз еріктерімен белсенді түрде ойнатуды қалыптастыру. Бұл ойындар баланың саусақ буындарын дамытады әрі барлық саусақтың жұмыс жасауын қадағалайтын таптырмас көмекші.

Түйін сөздер: асық, ұлттық ойын, балабақша.

Кіріспе: Бүгінгі күні ұрпақ тәрбиесі мен дамуына аса көңіл бөлуге көштік. Себебі баланың айналасында теріс әрекетке еліктейтін, бөгде қылыққа үйрететін қауіп көп болып тұр. Сондықтан балабақша педагогтері және ата-аналар бала тәрбиесі мен оқуына, жалпы дамуына сауатты, мейірімді, патриотты көзқараспен қарағаны өзекті болып отыр.

Бүгінгі балабақша – бақытты балалар мекені, себебі балабақшада баланы ойната отырып, тәрбиелейміз, оқытамыз, дамытамыз, яғни баланың бақытты балалық шағын сақтауымыз керек.

Ендеше, ойын құзыреттілігі белсенділік танытып тұрған болса, неге ұлттық ойындарды қолға алып балабақшаның өзегіне айналдырмасқа!

Біз – мектепке дейінгі мекемелер ойындардың түрлерін зерттей бастадық. Қазіргі гаджетпен, телефонмен өсіп келе жатқан баланы ойынға қызықтырудың амалдарын қарастырдық. Сөйтіп, ұлттық құндылықты бала бойында қалыптастыру үшін, ұлттық ойындарды баланың дағдыларын дамытуда кеңінен қолдануды дұрыс деп таптық.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні өте терең. Олар баланың дене, ақыл-ой, әлеуметтік және эмоционалдық дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар, ұлттық ойындар арқылы балалар бойына өз халқының мәдениетіне, тарихына, дәстүрлеріне деген құрмет пен сүйіспеншілік қалыптастырады. Ұлттық ойындар – бұл болашақ ұрпақтың рухани және физикалық жетілуінің негізі.

Бүгін мен ұлттық ойындардың ішінде асық ойындарына тоқталамын.

Біз – ШҚО білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша білім бөліміне қарасты «Күншуақ» балалабша-бөбекжайында асық ойындарын 2022 жылдан бері кеңінен қолданып жүрміз.

Асық ойыны – қазақ халқының дәстүрлі ойындарының бірі, бүгінгі күні мектеп жасына дейінгі балалар арасында жоғары қызығушылыққа ие болып отыр. Бұл ойынды ойнаудың бірнеше маңызы бар.

1. баланы физикалық дамытады;
2. зейін мен ойлау қабілетін арттырады;
3. қоғамдық қатынастарға үйретеді;
4. дәстүр мен мәдениетті сақтауға баулиды;
5. көңіл көтеру және демалуға үйретеді.

Ұлттық ойындарды заманауи тәсілдермен үйлестіріп, балалардың қызығушылығын арттыру үшін түрлі инновациялық әдістер қолдануға болатынын көрдік. Жаңа технологиялармен ойын элементтерін енгізу арқылы балалардың оқу процесін түрлендіріп қызықтырдық.

Мысалы, ұсақ асықтар математикалық түсініктерін қалыптастыру дағдысында таптырмас құрал болып отыр: санау, реттеу, топтау, жіктеу, аз-көп, қосу, азайту сияқты түсінік бергенде ұтымды қолданылады.

Сенсорикалық дағдыларды қалыптастыруда, асықтарды түстерге бояп түрлендіреміз, асықтың түрлі пішіндерін: сақа, кеней түрлі көлемдерін қолданамыз.

Әлеуметтік және дене шынықтыру дағдыларын қалыптастыруда түрлі асық ойындарын ойнатамыз.

Биылғы 2024-2025 оқу жылында балабақшаға мемлекеттік сатып алу порталы арқылы жаңадан шыққан ұлттық ойындар топтамасын алдық. Олар «Бес кеней» «Бес атар» «Қалашық» «Зерек» «Шертпек» «Үш асық» ойындары. Бұл ойындарды балабақшаға әкеліп, педагогтер ортасына ұсынған кезде педагогтар қатты қызығушылық танытты. Бірден зерттеу - іздену жұмысы жүріп кетті.

Егер педагогтер қызығушылық танытса, ендеше балаға ұсыным дұрыс жасалатынына күмән болған жоқ.

Бала қабылдауына байланысты ойындар түрлендірілді, жеңілдетілді, шарты өзгерді, бірақ ұлттық мәні сақталды.

Асықты барлық бала ұстап өссін деген саясатпен біз ойындарды түрлендіріп те ойнатудамыз. Мысалға, 3-4 жасар балалар «Шыр» ойынын жақсы меңгерген, енді асық лақтырып көздеп көру мақсатымен «Қалашық» ойынын жеңілдетіп бердік. Шарты: асықтарды қалашық жасап қаламаймыз түзу сызық бойына тіземіз. Бұл жеңіл түрі 3-4 жасар бала қабылдауы мен қызығуына сәйкес келді. Балалар бірден ұғып ойнап кеткенін байқадық.

4-5 жасар балалар «Бес кеней» «Шертпек» ойындарын қызығып жылдам меңгерді. Бұны балалар дербес әрекет кезінде өз еріктерімен белсенді ойнайтындарынан байқадық. «Шертпек» асық ойыны – баланың саусақ буындарын дамытады әрі барлық саусақтың жұмыс жасауын қадағалайтын таптырмас көмекші.

Үстел үсті «Үш асық» ойыны балаларды жылдамдыққа, ширақтыққа үйретеді. Бұны да ересек топ пен мектеп алды топ балалары жарыса ойнайды.

«Бесатар» ойыны алаңда кеңістікті бағдарлауда тамаша құрал. 5-6 жасар балалардың қимылын, мергендігін, көру қабілетін дамытуда тамаша жаттығу.

Соның ішінде «Бес кеней» асық ойынына ерекше тоқталғым келеді.

«Бес кеней» – асық ойыны екі түрлі: үстел үстінде ойналады және алаңда ойналады.

Алаңдағы «Бес кеней» асық ойыны үлкен асықтармен ойналады. Асықтардың үлкен көлемді болуы, алтын, күміс түстер балаларды өзіне тартып қызықтырады.

Үлкен сақа асықтарды орнынан көтеріп, жылжытып, жүріс жасап ойналатын «Бес кеней» ойыны балалар үшін ерекше әсерлі, түрлі позитивті эмоциялар туғызатыны рас.

Ойын топтық түрде өткізіледі, бұл балалардың коммуникация, ынтымақтастық және командалық жұмыс дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Олар бір-бірімен араласу арқылы әлеуметтік байланыстарын нығайтады – бұл әлеуметтік дағдылардың дамуы.

Практика барысында байқағанымыз, сөйлемейтін, тұйық, жасқаншақ немесе қырсық балалар «Бес кеней» ойыны барысында құрбыларымен қарым-қатынасқа түсіп, ашылды, ортақ ережеге бағынды, үйлесімді белсенділікке үйренді.

Ойын барысында балалар жеңіс пен жеңілісті тәжірибелеп, эмоцияларын басқаруға үйренеді. Бұл олардың эмоционалдық интеллектісінің дамуына ықпал етеді.

Асық ойыны балалардың физикалық белсенділігін арттырып, моторикасын жақсартады. Ойын барысында қозғалыс пен белсенділік балалардың денсаулығына пайдалы. Баяу қимылдайтындар, жарыста шапшаң әрекет жасап үйренді, темп қосып бір-бірін асықтырады.

«Бес кеней» асық ойыны қазақ мәдениетінің бір бөлігі болып табылады. Оны балаларға үйрету арқылы ұлттық құндылықтарды, дәстүрлерді сақтап, мәдениетке деген қызығушылықты арттыруға болады. Алаңда жүріс кезінде бір-бірін күтуге, кезектесуге, сабырға үйренгенін көрдік.

«Бес кеней» асық ойыны балалардың логикалық ойлау, стратегиялық жоспарлау және математикалық дағдыларын дамытуға көмектеседі. Ойын барысында балалар сандармен және есептеулермен жұмыс істейді, бұл олардың когнитивтік қабілеттерін арттырады, ендеше – бұл процесс бала дамуында бірден бір инструмент бола алады.

Балаларға жүріс кезінде жеңіл, икемді болуы үшін және барлық топтарға толығымен жеткілікті болу үшін біздің мамандар өз белсенділіктерімен үлкенді-кішілі асық жасауға кірісті.

Балабақшадағы әсіресе жас мамандар үлкен асық жасаудың технологиясын зерттеп меңгеріп алды. Алаңдағы «Бес кеней» ойынын тарату мақсатында сақа асықтарды көбейтіп жасады, қазір барлық топтар қызыға ойнайды. Ал кеней асықтарды балалар өз қолдарымен зерттеу бұрыштарында жасап жүр, олар санауға, шертуге, лақтыруға арналған ұсақ түрі.

Ұлттық ойындарды дамыту – бұл тек балаларды ойынмен айналдыру ғана емес, олардың тұлғалық, рухани және әлеуметтік дамуына, сондай-ақ елдің мәдени мұрасын сақтауға бағытталған маңызды қадам. Бұл әрекет болашақ ұрпақты жан-жақты дамуына, ұлтжандылық пен ұлттық құндылықтарды құрметтеуге ықпал етеді.

Әлеуметтік ортада жылдам бейімделу, адамдармен қарым-қатынас жасай алу, командада жұмыс жасай білу - болашақта табысқа жетудің кілті осылар болады.

Қорытынды: Асық ойындары – қазақ халқының ұлттық құндылықтарын сақтау мен ұлттық ойынды ұрпақтан ұрпаққа жеткізу жолында маңызды мәдени элемент болып табылады.

Баланы дамыту – бұл тек білім беру мен тәртіпті қалыптастыру ғана емес, оның жеке тұлға ретінде барлық аспектілерінде дамуына мүмкіндік жасау. Дене, ақыл-ой, әлеуметтік,

эмоциялық және рухани даму салаларының барлығына қамқорлық жасау арқылы, біз баланың болашақта тәуелсіз, шығармашыл, жауапкершілігі жоғары, қайырымды және қоғамға пайдалы азамат болып қалыптасуына ықпал етеміз.

Осы орайда түрлі тұжырымдар ойға келеді:

Тоғызқұмалақ ойыны сияқты асық ойынының да әлемдік сахнаға шығуына жол ашуымызға болмай ма? Ұлтымыздың мәдени мол мұрасын жоғалтып алмау үшін асыл қазыналарымызды неге ұлықтамасқа!?

Асық ойындары – балаларға керек ойындар. Түрлі вертуалды ойындармен уақыт өткізгенше, қызығушылықтарын бір мезет асық ойындарына аударып, ойнауды үрдіске айналдырған дұрыс.

Асық ойындары сияқты дүниетанымдық ойындарды бала зердесіне қайта құю – ұлтымыздың мерейін тасытып, мәртебесін биіктететін нәрсе емес пе?!

Ендеше, баяндаманың соңында балабақшада асық ойындарын дамытушы практик – маман ретінде төмендегідей ұсыныс айта кеткенді жөн санадым:

- Балаларға арналған асық ойындарының мәнін ашатын мультфильмдер, танымдық фильмдер шығарылса;
- Асық ойындарынан қалалық, облыстық, республикалық турнирлер өткізілсе;
- Республика көлемінде ұмытылып бара жатқан асық ойындарын зерттеу және жинақтау мақсатында баспасөз бетінде конкурс жарияланса;
- «Асық ойындары» атты балаларға арналған кітапшалар шығарылса.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ совет энциклопедиясы (1-том 538 –бет)
2. Балалар энциклопедиясы (1-том 127-бет)
3. Ұлан газеті «Балбұлақ» бөлімі жариялаған «Қазақтың ұлттық ойындары» мақаласы. Авторы: Досымбек Қатран 2005 ж.
4. Е.Сағындықов. «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы «Рауан»1991 ж,
5. Т.Асылқанова. «Асық» Мөлдір бұлақ журналы №1, 2010 ж.

ҚАЙТА ЖАҢҒЫРҒАН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН - БЕСТЕМШЕ

Мадикенова Меруерт Мадикеновна,

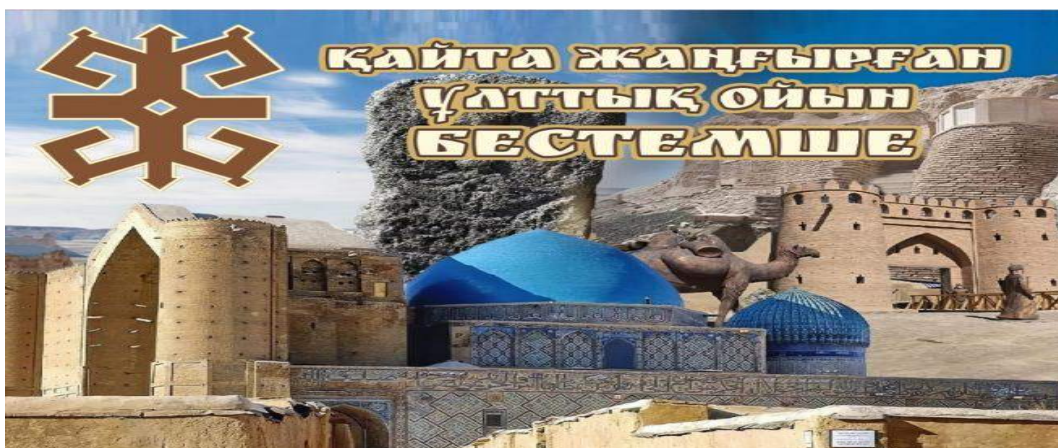
Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы «Қарлығаш» бөбекжайы КМҚК директоры

Аңдатпа. Мақалада ұлттық ойынның – халқымыздың мәдени асыл мұрасы екені жөнінде айтылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың қоғамдық құбылыстарды, қоғамдағы

ересек адамдардың іс-әрекетін өз түсінігінше әрекеті арқылы бейнелеуі ойын болып саналады. Балабақшадағы ұлттық ойындар балалардың денсаулығын жақсарту, ұлттың мәдени мұрасын сақтау және балалардың топтық ынтымақтастығын нығайту үшін маңызды рөл атқарады. Қазақ халқының дәстүрлі ойындары балалардың ақыл-ойын дамытуға, дене қимылдарын жетілдіруге және ұлттық құндылықтарды сақтауға көмектеседі.

Түйін сөздер: баланың денсаулығын жақсарту, ұлттық ойын, ұлттық құндылық, рухани жетілу

«Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» Абай Құнанбаев

Ұлттық ойын – халқымыздың мәдени асыл мұрасы. Мектеп жасына дейінгі балалардың қоғамдық құбылыстарды, қоғамдағы ересек адамдардың іс-әрекетін өз түсінігінше әрекеті арқылы бейнелеуі ойын болып саналады. Балабақшадағы ұлттық ойындар балалардың денсаулығын жақсарту, ұлттың мәдени мұрасын сақтау және балалардың топтық ынтымақтастығын нығайту үшін маңызды рөл атқарады. Қазақ халқының дәстүрлі ойындары балалардың ақыл-ойын дамытуға, дене қимылдарын жетілдіруге және ұлттық құндылықтарды сақтауға көмектеседі.

Қазақ халқы қай уақытта болмасын, ұрпақ тәрбиесін ұлттың болашағы деп білген. Бала табиғатының сүйетіні: жүру, жүгіру, ойнау. Баланың ойыны да – ойын, жұмысы да – ойын, бәрін ойын үстінде, ойын үшін істейді. Ойын баланың алдынан өмір есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін дамытады, ойынсыз ақыл-ойдың қалыптасуы мүмкін емес.

Балабақшада бүлдіршіндерді тәрбиелеу үшін қазақтың ұлттық ойындарын кеңінен пайдалану керек. Әсіресе, ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлерін, ұлттық ойындарын балдырғандарға үйретіп, бойына сіңірудің мән-маңызы ерекше. Өйткені, баланың ойы, сезімі, қиялы ойын арқылы өседі. Ұлттық ойындардың адамға тигізетін пайдасын халық ертеден-ақ білген. Демек, кезінде ойындарды көп ойнап, жүгіріп, далада, таза ауада жүру – жас организмнің дұрыс та сергек өсуінің көзі. Онымен бірге бүлдіршіндер ойын ойнаған кезде көпшіл, Отанның болашақ азаматы болуға, халқына адал қызмет етуге бағыт алады және тәуелсіз еліміздің жас ұрпағын уақыт талабына сай тәрбиелеу ісіне ойындардың қосар үлесі үлкен. Ертеден келе жатқан ұлттық ойындардың бірі - Бестемше.

Бестемше – қазақ халқының зияткерлік бренді, әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын, логикалық ойлау өнері. Бұл өнердің басты қасиеті – баланың санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады.

Бестемше ойынының тағылымдық, тәрбиелік, танымдық құндылықтары көп. 4 мың жылдық мерзімді қамтитын тарихы бар ата-бабамыздан аманат етіп қалдырған бұл ойынды келесі ұрпаққа тапсырудың маңызы біздер үшін өте зор және аманат. Бестемше ойыны бабаларымыздың кең ақыл, биік болмыс иесі болғандығын көрсетеді. Бұл ойынның әлемге тез арада жайылуы – оның өміршендік қуатының жоғарылығын, ережелерінің эстетикалық деңгейінің биіктігін көрсетеді. Көптеген елдер бестемшені бала тәрбиелеудің, математикалық қабілетін арттырудың озық үлгісі ретінде пайдаланады. Соңғы жылдары қазақтың ұлттық ойыны «Бестемше»-ге қызыққан балабақшалар саны артып келеді. Ол баланың логикасын дамытуға арналған зияткерлік ойын. Сондықтан, оны балабақшада ойнатудың маңызы өте зор.

Бала бестемше ойынын 4-5 жаста балабақша кезеңінен бастап ойнай алады. Бестемше ойынын балаларға ойнату тиімді, өйткені бұл барынша жеңіл әрі ережесі қарапайым, балаларға есептің 4 амалын меңгерумен бірге ойлау қабілетін қалыптастырады. Мінез-құлқын, санасезімін әлеуметтік жағынан тәрбиелеп, тәртіпті тиянақтауға, ойлау жүйесін шыңдауға көмектеседі.

Біздің бөбекжайымызда «Бестемше» ұлттық-зияткерлік ойыны 2023 жылдан бастап негізделіп келеді. Ең алдымен ойынды енгізуден бұрын тәрбиешілерімізге үйреттік. Сонымен қатар 2023 жылдың қараша айында қала бойынша 40-тан астам балабақша педагогтарының қатысуымен негіздеу семинары өткізілді. Желтоқсан айындағы Тәуелсіздік мерекесінің қарсаңында барлық қала педагогтарымен 32 команда арасында «Алаңдағы бестемшеден» командалық жарыс ұйымдастырылды. 2024 жылдың ақпан айында ата-аналардың арасында жарыс ұйымдастырылды. Бестемшенің шығу тарихына сүйенсек, алғашында тас тақтаға

жасалып, ойналған болса, бүгінгі күнде мектепке дейінгі шақтағы бүлдіршіннің құзіреттілігін арттыру және бөбекжай түлегінің моделін қалыптастыру мақсатында кілемшелерімізді (бес дағды, экологиялық тәрбие, ұлттық құндылық, зияткерлік дамуы) пайдаланудамыз.

«Садақ ату бестемшесі» - балаларды мергендікке, ептілікке баулиды.

«Робот бестемше» - логикалық, интеллектуалдық ойлауды дамытады.

«Наурыз бестемше» - салт-дәстүрімізді, мәдениетімізді қастерлеуге тәрбиелейді.

«Ертегі бестемше» - балалардың тілін дамытып, байланыстырып сөйлеу дағдыларын қалыптастырады.

«Көкпар бестемше» - ұлттық ойыны зеректікке, ұйымшылдыққа тәрбиелейді.

«Музыка бестемше» - қазақтың ұлттық аспабының дыбысталуымен таныстырады.

«Төрт жыл мезгілі» - (жаз, күз, қыс, көктем) Табиғаттың әсем көрінісін қызықтай білуге, қоршаған ортаны сүюге тәрбиелейді.

Орталық Қазақстан бойынша «Бестемше» ұлттық-зияткерлік ойының біздің бөбекжай ең алғаш негіздеп және түрлендіріп отырғандықтан біраз көрме, семинарларға қатыстық. 2024 жылдың ақпан айында Теміртау қаласындағы «Құндылыққа негізделген тәрбие мен білім» атты облыстық форумында «Бестемше» ойынының түрлерінен көрмеге ұйымдастырылды. Сарыарқа телеарнасының «Сәлем Қарағанды!» бағдарламысында «Бестемше» ойыны жайлы сұхбат берілді. Бөбекжайымызда «Наурызнама» айлығының аясында МДҰ мен ата-аналар арасындағы құрылған «Мейірім көпірі» аясындағы кездесулерде ата-аналарға Бестемше ойыны негізделіп жарыс өткізілді. Қыркүйек айында Республикалық форумға қатысып, Бестемшенің түрлерінен көрме ұйымдастырдық.

Қараша айында Түркия елінің Анкара қаласында өткен халықаралық семинарға қатысып, түрлендірілген Бестемше ойынымен таныстырып қайттым. Қараша айының 20-да педагогтеріміз Павлодар облысы Екібастұз қаласында өткен «Ұлттық ойындар – ұлттық құндылық» Республикалық семинарға қатысып, өз тәжірибелерімен бөлісіп қайтты. Алдағы уақытта «Бестемше» ойынынан педагогтар мен балалар арасынан облыстық жарыс жоспарланып отыр. Сонымен қатар «Бестемше» ойының әрі қарай түрлендіріп, балаларды жан-жақты дамыта және тәрбие бере отырып ұлттық құндылықтарды бойларына сіңіріп, рухани адамгершілік қасиеттері мен парасатты тұлға қалыптастыру біздің басты міндетіміз.

Бестемше ойынын дамытуға себеп болған тағы бір жайт, балалардың бойындағы сабырлылықты, төзімділікті, ойшылдық, есептегіштік пен үнемшілдік қасиеттерін қалыптастыру екені анық. Бұл қасиеттер дамыған елдер қатарына қосылам деген әр азаматтың бойынан табылу керек.

Балаларды қазақ халқының ұлттық ойындарымен, ойната отырып жан-жақты тәрбиелейміз. Ойын – балалар өмірінің нәрі, яғни оның рухани жетілуі мен табиғи өсуінің қажетті алғы шарты және халықтың салтын үйренуде, табиғат құбылысын тануда олардың

көру, есту, сезу қабілеттерін, зейінділік пен тапқырлықтарын дамытады. Бала ойын арқылы өзінің күш-жігерін жаттықтырады, қоршаған орта мен құбылыстарды ақиқат сырын ұғынып, еңбек дағдысына үйрене бастайды. Ойынды үйреніп, жарыстарға қатысып, жеңістің дәмін сезген ойыншы бұдан әрі гаджеттерде отырудан гөрі осы ойынға деген қызығушылығы артып, өзінің айналасына өзі секілді зияткер, талғампаз, ұлттық құндылықтарды құрметтейтін, бәсекеге қабілетті, есте сақтау қабілеті едәуір дамыған, қажетті ақпаратқа зейінің тез аудара алатын, дербес шешім қабылдап сол шешімнің нәтижесін дұрыс қабылдай алатын, кез-келген жағдайды алдын ала жоспарлай білетін, өзіне сенімді, өз ойын еркін білдіре алатын, жан-жақты қалыптасқан тұлға тәрбиеленіп шығады. Былайша айтқанда болашақ қайраткердің тәрбие жолы, тәлімдік өнегесі ойыннан бастап өрбиді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А.Быкованың басшылығымен баспадан шыққан «Физическое воспитание в детском саду»
2. «Казахские национальные виды спорта и игры» (Алматы, 1957)
3. Қазақстан халықтарының ұлттық ойындары – Национальные игры народов Казахстана [Мәтін] / ; [қазақ тіліне ауд. С. Г. Арапова ; құраст.: Г.К. Иорданиди, Г. К. Калимолдаева, С. Х. Турсунметов] - Алматы : [б. ж.], 2007-221, [1] б.
4. Ә. Диваев «Игры киргизских детей»
5. 1949 жылы «Краткий сборник казахских народно- национальных видов спорта»
6. Тайжанов С. Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы, 2019 - 124 б.
7. Есиркепов, Ж. М. Қазақтың ұлттық ойындарының зерттелуі және тәрбиелік мәні// Молодой ученый — 2014 - № 20.1

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫН ҚАШЫҚТАН ӨТКІЗУДІҢ ӘДІС- ТӘСІЛДЕРІ

Дәулетова Салтанат Әлімбайқызы,
№59 мектеп-лицейінің дене шынықтыру мұғалімі

Аңдатпа: Мақала автордың білім беруде қашықтан оқытудың заманауи әдіст - тәсілдерін қолдануы және платформалар туралы айтылған. Өз тәжірибесімен әріптестерімнің тәжірибесіне сүйене отырып, автор кері байланыс, критерийлік бағалау әдістерін іске асыру барысында қолданылатын платформалар туралы ақпарат береді.

Кілт сөздер: әдіс -тәсілдер, программа, платформа, синхронды, асинхронды. Елде төтенше жағдай енгізілген жағдайда қашықтықтан сапалы оқытуды ұйымдастыру өте өзекті болып саналады. Еліміздің білім беру жүйесінің алдына үздіксіз білім беру үшін мүмкіндік жасау міндеті қойылған.

Қашықтықтан оқыту жақында пайда болғанымен, білім берудің маңызды элементі және перспективті педагогикалық технологиясы ретінде ұсынылды.

Жалпы қашықтан оқыту (ҚО) дегеніміз компьютерлік және телекоммуникациялық технологияларға негізделген оқытудың құралдары мен түрлері, білім беруде қызмет көрсетудің маркетингтік көзқарастарын кеңінен қолданатын ғылыми-технологиялық революцияның жоғары технологиялық өнімі.(2.23-бет)

Қашықтықтан оқыту - білім, білік дағдыларды алу үрдісі, бұл кезде оқыту процедураларының тұтас немесе белгілі бір бөлігі мұғалім мен оқушының территориялық алшақтығына қарамастан жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асырылады.

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруғы маңызды кезең виртуалдық (синхрондық және асинхрондық) өзара іс-қимыл.

Синхрондық – мұғалім мен оқушының байланысы нақты уақытпен белгіленеді.

Асинхрондық - мұғалім мен оқушының байланысы белгілі бір уақытпен шектелмейді.(1.9-бет)

Қашықтықтан оқыту тәсілімен оқытатын оқытушыларға және осы істе мүдделі басқа да адамдарға бірнеше талаптар қойылады:

Оқытушы компьютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет.

Қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының негізінде дамуы туралы білуі қажет.

Қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін, білім саласындағы қызметкерлерді, оқушыларды таныстыра білуі қажет.

Жинақталған түрде оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстардың әдістемелерін баяндай және курстарды өткізуді ұйымдастыра білуі қажет.

Оқу үрдісін қашықтықтан оқыту шеңберінде жүргізу ісіне жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет.1.11-бет

2020 жылдың сәуір айынан бастап біз қашықтан оқыту технологияларын пайдалану арқылы оқуға көштік. Әрине бұл біз үшін күтпеген жағдай болды. Жүсіп Баласағұнның

мынандай бір қанатты сөзі бар ғой «Басқаларды үйрете жүріп біз өзіміз үйренеміз» деген, әрине бірінші орында біз өзімізден бастадық, қашықтан оқытуды ұйымдастыру үшін ұстаздар қауымы «Zoom» бағдарламасына тіркеліп кірдік, шынымды айтсам аздап қорқыныш болды, бірақ ұстаздарымыз өз ісінің үлкен шеберлері екендігін дәлелдеді.

Өз пәнім дене шынықтыру сабағында Kyndelik.rz, Whatsapp, электрондық оқулықтар және видеороликтер сияқты бағдарламаларды қолдандым. Аталған бағдарламалар өзара үйлесе отырып қашықтан оқытуға мүмкіндігін жасады

Мен сабақтың тақырыбына алдын – ала презентация жасадым, презентациямда балаларға қызық болсын деп ойын құрастырып отырдым, оқушыларға тақырыпқа байланысты видео сабақтарды байланыстырып жасадым.

Бейне конференциялар мен вебинарларды өткізуге арналған сервис. Тегін нұсқада 40 минутқа дейін және 100 адамға кездесулер өткізуге болады. Оқушылар кездесуге телефон арқылы (zoom бағдарламасын орнату ұсынылады) немесе компьютер арқылы қосыла алады. Кездесудің әрбір қатысушысы дауыстап сөйлеуге, бейнематериалды көрсетуге және экранды кеңейтуге мүмкіндігі бар.

Өзімнің қолданыста жүрген программаларым арқылы анимациялық бейнероликтер жасадым. INSHOT, Camtasia studio, Bandicam программасы— оның тиімдісі түсірілген фото, видеоларды осы программаға жүктеу арқылы әртүрлі өзгертулер енгізе аласыздар. Бұл платформа арқылы біз программалары арқылы жасалған анимациялық видео сабақтарымызды жүктеп оны ссыла түрінде оқушыларға тарата аламыз. Ол үшін біздің Google аккаунт тіркелген болу керек. Алғашында барлығымызға яғни ұстазға да, оқушыға да, ата-анаға да қиын болды. Бірақ ұстаздарымыз өз ісінің үлкен шеберлері екендігін дәлелдеді. Скринкаст, (монитор экранынан бейне), веб-камера арқылы бейне жасауға немесе веб-камера экран мен суретті бір уақытта жазуға мүмкіндік береді. Бейнежазбаның уақыты 15 минуттан аспауы керек және компьютерге сақталады немесе YouTube-да жарияланады. Экранға бейне түсіру шеңберін қажетті өлшемге дейін өзгертуге болады. Жазбаны кідіртуге қойып, экрандағы жақтаудың орнын өзгертуге болады. Бұл сервисің көмегімен: техникалық оқытуды жазуға (бағдарламалармен және сервистермен жұмыс істеу жөніндегі нұсқаулықтар), тақырыптың түсініктемесін, мысалдардың шешімін жаттығуларды жазуға (сабақ, дәріс) болады.

Google құжаты арқылы оқу материалын жасап, оқушыларға рұқсат беріңіз. Олардың әрқайсысы өзі үшін көшірмесін жасайды, түсініктеме беру құқығымен мұғалімге рұқсат береді. Жұмысты жеке немесе (міндетке байланысты) жұппен орындай алады. Осылайша, балалардың жұмысын бақылау және оларға бағыт-бағдар беруге ыңғайлы. Сабақта «Ыстық алақан», «Джигсо», «Кинометафора», «Фишбоун», «Бес саусақ», Ағылмалы» «Сәйкестендір», «Түрлі-түсті диаграмма» әдіс-тәсілдерін тұжырымдамалық карта құру, «Стоп кадр», «Кинометафора» т.б. әдіс-тәсілдерді қолданамын. Бір мәселе бойынша бейнесюжеттен үзінді көрсету арқылы баланың өз ойын, ой-пікірлерін білуге болады. Тиімділігі: Оқушының логикалық ойлау қабілеті дамиды. Мыс:«Будь собой» Пеле. Рождение легенды. Киносынан үзінді көрсету.

Сонымен бірге білім беру үрдісінде мұғалімнің оқушыны дұрыс бағалауға көңіл бөлгені дұрыс. Әрине, дене шынықтыру сабағы бағаланбайды. Сонда да сабақ кезінде әр берілген тапсырманы орындау барысында балаға ұпай беріп, бағалап отырса, қызығушылығы артар еді.

Жалпы баға–оқушының білімін көрсететін нәтиже. Мұғалім жаңа форматта құрылған сабақ тақырыбына байланысты критерийлер бойынша немесе бағалаудың әр түрлі тәсілдерін қолдануға болады. Сабақ барысында осы төменде көрсетілген платформаларды пайдаланған өте тиімді. Олар:

Plickers – бұл сабақта оқушылардың білімін жылдам бағалауға арналған ыңғайлы бағдарлама. Барлық оқушылармен сыныпта аз уақыт ішінде сауалнама жүргізуге мүмкіндік бар. Ол үшін мұғалімге тек сыныптағы әр оқушыға және телефоныңызға немесе планшетіңізге басып шығарылған парақшалар ғана қажет болады.

Response – жылдам жауап) – бұл ұялы телефондағы камера арқылы оны тез тану үшін ақпарат беретін екі өлшемді штрих-код .

Kahoot — кез-келген оқу пәні мен кез-келген жасқа сай келетін ойын түрінде оқытуға арналған тегін платформа. Оның көмегімен тест, сауалнама, оқу ойынын жасауға немесе білім марафонын ұйымдастыруға болады. Қосымша жұмыс үстелі нұсқасында да, смартфондарда да жұмыс істейді.

Quizlet- сабақты қорытындылауға арналған платформа.

Triventy – сұрақтар мен ойындар құрастыруға арналған платформа

Сабақты үнемі кері байланыспен аяқтаған өте тиімді. Кері байланыс оқушының оқыту үрдісі қалай өткені және қандай нәтижеге қол жеткізгендігі туралы ой-пікірін тыңдауға негізделеді. Кері байланыс сабақтың соңында ғана емес, сабақ барысында оқушылардың өз бетімен орындайтын тапсырмаларының соңында жүргізіліп отыруы керек. Рефлексия мақсаты-еске түсіру, өзінің сабақ бойындағы іс-әрекетіне баға беру, талдау және мәселелердің шешу жолдарын іздестіру. Мұғалім оқушының кез келген кері байланыс парағын оқи отырып, жұмысының сәтсіз шыққан тұсын және сәтті шыққан қадамын, ендігі іс-әрекетін қалай жақсартуға болатынын алдын-ала біледі. Кері байланыс кезінде мына платформаларды пайдалануға болады:

Socrative- іздеуді құру және жүргізу құралы

Flippity - оның көмегімен әртүрлі жаттығулар жасауға болады

Қашықтан оқыту кезінде дене шынықтыру сабағын тиімді ұйымдастырып өткізудің маңызы зор. Дене шынықтыру жалпы мәдениеттің құрамдас бөлігі екені, ал жастарға осы бағытта білім беру дене шынықтыру сабағынан басталатынын естен шығармауымыз керек.

Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары төмендегідей болып табылады:

- кез келген жерде, кез келген мерзімде оқуға мүмкіндігі бар;
- кәсіби қызметпен қатар білім алуға болады;
- оқу үрдісінде ақпараттық және телекоммуникациялық;

технологиялардың жаңа жетістіктерін пайдалана отырып, білімгерлер мен оқушылар арасындағы белсенді сұхбат, оқу ақпаратына мүмкіндік беру.

Қорытындылай келе, қашықтықтан оқыту - бұл оқытудың ерекше түрі, оның басты ерекшелігі білім беру процесіне қатысушылардың өзара әрекеттесуінің интерактивтілігі. Қашықтықтан оқыту технологиялары - бұл оқу процесін қашықтықта жүргізуді қамтамасыз ететін дамудың жаңа ақпараттық әдістері мен нысандарының жиынтығы. Қазіргі таңда, қашықтықтан оқытуды тиімді ұйымдастырудың қағидаттарын, технологияларын, әдіс тәсілдерін қолданудағы біздің міндетіміз ол өскелең ұрпаққа сапалы білім беру болып

табылады. Ұлт ұстазы, өткен ғасырдағы қазақ руханиятының көшбасшысы Ахмет Байтұрсынұлы: Мектептің жаны -мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектебі сондай болмақшы, яғни мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім біліп шықпақшы. Солай болған соң, ең әдемі, мектепке керегі білімді, педагогика, методикадан хабардар, оқыта білетін «мұғалім» депті. Арада бір ғасыр өтсе де, Алаш арысының бұл сөзі өз қадірін жоғалтқан жоқ. Отанымыздағы барша балаға қашықтықтан білім беріп, тәрбие тағылымын дарытып келе жатқан мыңдаған мұғалім қауымына қажырлы еңбектеріңіз жана берсін дегім келеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қашықтықтан оқыту технологиясы. Оқу-әдістемелік құралы Стереотиптік басылым Т.Хакимова Алматы «Қазақ университеті» 2020
2. Теория и практика дистанционного обучения : учебное пособие для вузов / Е. С. Полат [и др.] ; под редакцией Е. С. Полат. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2020. — 434 с. —
3. Методика применения дистанционных образовательных технологий преподавателями вуза / А.В. Маматов, А.Н. Немцев, А.Г. Клепикова, А.И. Штифанов. - Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. - 206 с.
4. Нағымжанова Қ.М. Инновациялы-креативті технологиялар. - Өскемен, 2005
5. Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару: әдіст. құрал/құраст. Ж.А.Жартынова, В.Н.Ким, Т.Б.Корнилова және т.б. – Алматы, 2014.-128б.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ХАНТАЛАПАЙ ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ермагамбет Самал Куандыковна,

Астана қаласының № 21 «Мерей» балабақшасы меңгерушісінің м.а.

Аңдатпа. Бұл мақалада ұлттық ойындардың мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуына тигізер ықпалы қарастырылады. Әсіресе, қазақтың дәстүрлі ойындарының бірі — ханталапай ойынының тәрбиелік, дамытушылық, танымдық мәні терең зерделенеді. Ханталапай ойыны балалардың ұжымда жұмыс істеу, шапшаңдық, зейін және қимыл- қозғалыс дағдыларын жетілдіруге бағытталған. Мақалада аталған ойынның мектепке дейінгі ұйымдарда қолданылуы, оны өткізудің әдіс-тәсілдері және педагогикалық нәтижелері ғылыми-теориялық негізде талданып, нақты тәжірибелік ұсыныстар беріледі. Халық педагогикасынан бастау алатын бұл ойын арқылы балалардың рухани дүниесі байып, ұлттық болмыспен танысуына жол ашылады. Сонымен қатар, мақалада қазіргі заманғы білім беру талаптарына сай ұлттық ойындарды қолданудың маңыздылығы атап көрсетіледі.

Тірек сөздер: ұлттық ойын, ханталапай, мектепке дейінгі тәрбие, балалардың дамуы, қимыл-қозғалыс, танымдық қабілет, халық педагогикасы, тәрбие әдістері.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру саласында ұлттық құндылықтарды насихаттау, баланың жан-жақты дамуына бағытталған әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану басты назарда. Бұл ретте, дәстүрлі ойындардың, соның ішінде ханталапай ойынының маңызы зор. Себебі, ойын – баланың дүниетанымын кеңейтіп, қозғалыс белсенділігін арттырып, ұжымда еркін әрекет етуіне мүмкіндік беретін негізгі құралдардың бірі. Халық педагогикасының мәйегін бойына сіңірген ұлттық ойындар балалардың дене, ақыл-ой, эмоциялық және әлеуметтік дамуын үйлесімді түрде жүзеге асыруға ықпал етеді [1].

Ханталапай ойыны – тек қызықты ойын ғана емес, сонымен қатар шапшаңдықты, ептілікті, әділдік пен ережеге бағынуды үйрететін ерекше құрал. Баланың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына, ұжымдасып әрекет ету дағдысының дамуына оң әсер етеді. Қазіргі заманауи білім беру жүйесінде ұлттық болмысты сақтау, ұлттық тәрбие мен білімді ұштастыру – тәрбиешілердің басты міндеттерінің бірі [2].

Сонымен қатар, балабақшада қолданылатын ойын түрлері көбінесе шетелдік әдістемелерге негізделген. Осы тұста, отандық тәжірибеден шыққан ұлттық ойындарды қолданысқа енгізу — балалардың рухани-мәдени танымын арттырып қана қоймай, отансүйгіштік қасиетін де қалыптастырады. Демек, ханталапай сынды дәстүрлі ойындарды мектепке дейінгі ұйымдарда жүйелі түрде қолдану — тәрбиелік және әдістемелік тұрғыдан өзекті мәселе [3].

Зерттеу мақсаты: Осы зерттеудің негізгі мақсаты – қазақтың ұлттық ойындарының бірі ханталапайдың мектепке дейінгі ұйымда қолданылу ерекшеліктерін айқындау және оның тәрбиелік, дамытушылық әлеуетін жан-жақты ашып көрсету. Баланың дене дамуы мен қимыл-қозғалыс координациясын жетілдірумен қатар, танымдық қабілеттері мен әлеуметтік қарым-қатынасын қалыптастырудағы ханталапай ойынының маңызын теориялық әрі практикалық тұрғыдан негіздеу зерттеудің басты нысаны болып табылады.

Сонымен қатар, ханталапай ойыны арқылы балалардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттыру, ұжымда бірлесе әрекет ету дағдыларын дамыту және ойын барысында пайда болатын түрлі жағдайларды шешу арқылы өмірлік дағдыларды меңгерту де зерттеудің маңызды міндеттері саналады. Бұл мақсатқа жету үшін ұлттық ойындарды балабақша бағдарламасына кіріктіру жолдарын қарастырып, олардың педагогикалық тиімділігін анықтау көзделеді [1][2].

Зерттеу әдістері. Ханталапай ойынының мектепке дейінгі ұйымда қолданылу ерекшеліктерін айқындау және оның бала дамуына ықпалын жан-жақты зерделеу мақсатында зерттеу барысында бірқатар кешенді әдістер қолданылды. Бұл әдістер зерттеудің теориялық және практикалық негізін нақтылауға бағытталды.

Бірінші кезекте, теориялық талдау әдісі арқылы ұлттық ойындар жөніндегі ғылыми-педагогикалық және психологиялық әдебиеттерге, әдістемелік құралдарға, отандық және шетелдік авторлардың еңбектеріне шолу жасалды. Бұл тәсіл ханталапай ойынының мазмұнын, құрылымын және тәрбиелік мүмкіндіктерін ашуға мүмкіндік берді [1][3].

Салыстырмалы талдау әдісі арқылы қазіргі заманғы және дәстүрлі ойындардың ерекшеліктері сараланып, олардың мектепке дейінгі балалардың дамуындағы орнын салыстыру негізінде ханталапайдың артықшылықтары анықталды.

Бақылау әдісі нақты тәжірибелік ортада, яғни балабақша топтарында жүргізіліп, балалардың ойынға қатысу барысындағы эмоциялық реакциялары, қозғалыс белсенділігі, ережелерді сақтау қабілеті мен ұжымда әрекеттесу деңгейі бақыланды. Бұл тәсіл ойынның нақты әсерін байқауға септігін тигізді [2].

Сауалнама және әңгімелесу әдістері тәрбиешілер мен ата-аналар арасында жүргізіліп, ханталапай ойынына деген қатысушылардың көзқарасын, оның тәрбиелік ықпалы жөніндегі пікірлерін анықтауға бағытталды. Аталған әдістер ойынның практикалық маңызын айқындауға негіз болды.

Зерттеу аясында тәжірибелік-эксперименттік әдіс те қолданылды. Балабақшадағы бір топта ханталапай ойыны арнайы жоспарға сай жүйелі түрде өткізіліп отырды (сурет 1). Экспериментке дейінгі және кейінгі балалардың даму деңгейі салыстырылып, қозғалыс дағдыларындағы, зейін тұрақтылығындағы және ұжымда әрекет ету қабілетіндегі оң өзгерістер анықталды [4].

Сонымен бірге, контент-анализ әдісі педагогикалық әдебиеттер мен бағдарламаларда ұлттық ойындардың, соның ішінде ханталапайдың мазмұндық сипатталу жиілігі мен бағытын талдауға негізделді. Бұл әдіс ойынның оқу бағдарламасына енгізілу әлеуетін бағалауға мүмкіндік берді.

Соңында, критериялды бағалау жүйесі енгізіліп, балалардың ойын барысындағы белсенділігі, ынтасы, ережелерді сақтауы, қимыл дәлдігі және топтық қарым-қатынас дағдылары нақты өлшемдер бойынша бағаланды.

Жоғарыда аталған әдістердің кешенді қолданылуы зерттеудің ғылыми дәйектілігін қамтамасыз етіп, ханталапай ойынының тәрбиелік және дамытушылық әлеуетін толықтай ашуға жағдай жасады.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу жұмысы барысында ханталапай ойынының мектепке дейінгі балалардың жан-жақты дамуына әсері жан-жақты зерделеніп, нақты нәтижелер алынды. Зерттеудің теориялық және тәжірибелік кезеңдері арқылы келесі маңызды тұжырымдар мен нәтижелерге қол жеткізілді:

Біріншіден, ханталапай ойыны балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыруда аса тиімді құрал екені дәлелденді. Ойын барысында баланың дене қозғалысы ширақтанып, ептілік, шапшаңдық, үйлесімділік сияқты физикалық қасиеттері қалыптасты. Балалар қозғалыс дағдыларын өз еркімен, еркін орындап, сонымен қатар белгіленген ережелер аясында әрекет етуді меңгерді. Бұл – олардың физиологиялық дамуына оң ықпал етті [2][4].

Екіншіден, ханталапай ойыны танымдық процестердің дамуына да әсер етті. Ойын барысында балалар зейінін шоғырландырып, есте сақтау, ойлау, тез шешім қабылдау қабілеттерін қолдануға мәжбүр болды. Өзіне тиісті шарты орындау сияқты әрекеттер балалардың логикалық ойлау жүйесін дамытты, ал қозғалысқа негізделген шешім қабылдау – олардың танымдық икемділігін арттырды [1].

Үшіншіден, ойын барысында балалардың әлеуметтік-эмоциялық дағдылары да дамыды. Ханталапай – ұжымдық ойын түрі болғандықтан, балалар бір-бірімен тіл табысуды,

ережелерге бағынуды, бірін-бірі күтіп, өзара сыйластықпен әрекет етуді үйренді. Бұл олардың топ ішінде бейімделуіне, коммуникативтік дағдыларын жетілдіруіне сеп болды [3].

Төртіншіден, тәрбиешілер мен ата-аналардан алынған сауалнама нәтижелері ханталапай ойынына деген жоғары қызығушылық пен оң көзқарасты көрсетті. Тәрбиешілердің көпшілігі бұл ойынды балалармен жүргізілетін күнделікті оқу қызметіне енгізудің қажеттілігін атап өтті. Ойынның мазмұны мен құрылымы балалардың жас ерекшеліктеріне сай екені де дәлелденді.

Соңында, тәжірибелік кезеңде қатысқан топтың балалары ойыннан кейінгі кезеңде белсенділік, өзіне деген сенімділік, бастамашылдық танытуда айтарлықтай оң өзгерістер көрсетті. Бұл ханталапай ойынының тұлғалық дамуға да әсер ететінін дәлелдеді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері ханталапай ойынының мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту процесінде тиімді қолдануға болатын ұлттық ойын түрі екенін көрсетті. Ол баланың дене дамуына ғана емес, тұлғалық, әлеуметтік және танымдық қасиеттерін қалыптастыруда зор маңызға ие.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері мен тәжірибелік жұмыстарға сүйене отырып, ханталапай ойынының мектепке дейінгі ұйымдарда қолданылуы – балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін тиімді педагогикалық құрал екендігі нақты айқындалды. Бұл ұлттық ойын баланың табиғи дамуына сай құрылып, олардың жас ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескеретін мазмұнға ие.

Біріншіден, ханталапай ойыны арқылы балалардың қозғалыс белсенділігі артып, дене қимылдарының үйлесімділігі, шапшандығы мен ептілігі дамиды. Бұл – дене тәрбиесінің маңызды аспектісі ретінде балабақшада жүйелі түрде жүзеге асуы тиіс [2][4].

Екіншіден, ойын барысында танымдық әрекеттер белсендіріледі. Зейін қою, есте сақтау, логикалық ойлау мен тез шешім қабылдау дағдылары қалыптасады. Бұл баланың мектепке дейінгі дайындық деңгейін көтеруге ықпал етеді [1].

Үшіншіден, ханталапай ойыны балалардың топ ішінде әрекет ету, қарым-қатынас орнату, бір-біріне құрмет көрсету сынды әлеуметтік-эмоциялық қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. Ұжымдық ойын барысында балалар бірлікке, ынтымаққа тәрбиеленеді [3].

Төртіншіден, ханталапай ойыны – халқымыздың төл мәдениетінің бір бөлігі ретінде балаға ұлттық тәрбие берудің пәрменді жолы. Ол арқылы балалар салт-дәстүрмен, этномәдени құндылықтармен танысып, өз ұлтына деген құрметі мен қызығушылығы артады.

Осылайша, ханталапай ойынын мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту процесіне жүйелі түрде енгізу – ұлттық болмысты сақтау мен дамыту, сонымен қатар баланың жан-жақты дамуына жағдай жасау жолындағы маңызды қадамдардың бірі болып табылады. Бұл бағыттағы жұмыс педагогтардың кәсіби ізденісін, шығармашыл тәсілін және ұлттық құндылықтарға негізделген көзқарасын қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қоянбаев, Ж.Б., Қоянбаев, Р.М. Педагогика. – Алматы: Білім, 2021. – 384 б.
2. Әлімжанова, А.Т. Мектепке дейінгі жастағы балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттырудағы ұлттық ойындардың маңызы // Қазақстан педагогикалық журналы. – 2022. – № 4. – Б. 45–49.

3. Мырзабаева, Г.А. Балабақшада дене тәрбиесін ұйымдастырудың заманауи әдістері. – Алматы: Фолиант, 2020. – 208 б.

4. Тұрсынова, С.Т. Дәстүрлі ойындар – рухани мұра ретінде // Тәрбие сағаты. – 2024. – № 1. – Б. 33–37.

БІЛІМ БЕРУДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ, БІЛІМ САЛАЛАРЫНЫҢ БАРЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ЕНГІЗУ МӘСЕЛЕРІ

Есиркегенова Тазагул Муратбаевна,
*Жамбыл облысы, Тараз қаласының №44 «Ертарғын»
бөбекжай-бақшасының нұсқаушысы*

Әрбір мәдениетті және тәрбиелі адамның өмір сүріп отырған қоғамда өзін қоршаған ортаның қалай құрылғаны туралы ең болмаса жалпылама түсінігі болуы керек. Табиғатты сүю үшін ондағы болып жатқан құбылыстарды, қандай заңдылықтарға байланысты өзгерістер болып отырғанын білу қажет.

Адамның жас шағында жетілдірілмеген ойлау қабілеті сол қалпында қалып қоятыны белгілі. Сондықтан қазіргі ақпараттық қоғамдағы өмірге адамдарды дайындау үшін олардың тек ойлау қабілетін, анализ бен синтез жасау мүмкіндіктерін ғана дамытып қоймай, оқыту іс-барысының ең маңызды бөлігі - ақпараттық мәдениет элементтерін бойларына сіңіріп, ұғындыру керек. Ақпараттық заманда өмір сүретін адам өзін-өзі шектей білетін негізгі мөлшерлер мен ережелерді игеруі тиіс.

Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты деуге болады.

Аталған бағыттарды дамыту үшін құқықтық-нормативтік, материалдық-техникалық, ғылыми-әдістемелік және ақпараттық жағынан қамсыздандыру педагог мамандарды даярлаудың негізгі бағыттарының біріне айналып отыр.

Білім беруді қайта құру мұғалімінен үлкен дайындықты талап етеді. Олай болса, олардың тұлғалық қасиеттері мен мамандық құзырлықтарына жоғарғы талап қойылады. Қазіргі уақытта мұғалім білім беру жүйесіндегі кез келген қайта құруларды педагогикалық процестің негізгі субъектісіне айналдыруда.

Қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан мұғалім қажет. Бір уақытта педагог, психолог және оқу-процесін ұйымдастырушы технолог бола білуі керек. Сонымен қатар оқушының шектеусіз қабілетін дамыта алатындай білім берудің әлемдік кеңістігін құруға қабілетті бола білуі, яғни мұғалімнің мамандық шеберлігі анықталады.

Білім беруді ақпараттандыру іс-барысы мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Ол мұғалімнің өзін-өзі дамуына, өзіндік білім алуына және

шығармашылық түрде өздігінен қызметтерін іске асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны өз қызметтеріне еркін пайдалана білуіне және оқыту құралы ретінде пайдалану бағыттары бойынша білімдерін көтеру және қайта даярлау курстарының мазмұнын өзгертіп, жасақтау қажеттілігі туындады.

Педагог мамандардың біліктілігін көтеру және қайта даярлауда ақпараттық әлемде оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың негізгі құралдарын, жаңа әдістер мен формаларды кез келген уақытта таба білуіне мүмкіндік туғызылады. Мұндай жағдайда педагог мамандар өзін-өзі дамытуына және өздігінен білім алуына мүмкіндік алады. Бұл жағдайда дамытудың өзектілігі – жаңа ақпараттық коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие процесіне жан-жақты, әрі еркін пайдалана білуге үйрету дайындау кезеңдерінің сапалығымен анықталады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болуда.

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Осы орайда келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндеті.

Ақпараттық мәдениетті, сауатты адам - ақпараттың қажет кезін сезіну, оны тауып алуға, бағалауға және тиімді қолдануға қабілетті, ақпарат сақталатын дәстүрлі және автоматтандырылған құралдарын пайдалана білуі керектігінде.

Адамзаттың қолы жеткен ең үлкен табыстарының бірі – осы ақпарат. Бірақ оны шектен тыс ашық қолдана берсе, жастар санасын улайтын да нәрсеге айналып кетуі мүмкін. Бұл ақпараттың пассивті түрде пайдаланатын бөлігінің артуына байланысты болып отыр. Интернеттің кең таралуына орай ақпарат таратудың бақылауға көнбейтін кері процесінің күнен-күнге артып бара жатқаны байқалады.

Жаңа мыңжылдық – бұл күнтізбедегі жаңа уақыт өткелі емес. Ол - өткенді таразылап, өмірдің мәнін жаңаша түсінуге, болашақты барынша жете дұрыс анықтайтын уақыт. Әсіресе, бүгін біз өз күшімізді жарқын болашаққа жұмсауымыз керек. Қоғамның қарқынды дамуы, көбіне оның білімімен және мәдениетімен анықталады. Сондықтан, біздің ойымызша, білім жүйесін құру, қоғамды мына күнде дамып отырған әлемге дайындау – бүгінгі күннің ең негізгі және өзекті мәселесі.

Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізгі шарттарының бірі. Осы мәселені шешудегі басты рөл мектепке жүктеледі.

Компьютерлік технологиялардың даму жағдайындағы ақпараттық сауаттылыққа компьютермен өз бетінше жұмыс істей білу, компьютерлік техниканың көмегімен есептеу, жазу, сурет салу, ақпараттарды іздеу дағдылары мен біліктерінің болуында.

Компьютерлік білімдарлықтың белгілеріне компьютерлер мен танымал бағдарламалардың кеңтүрлілігін бағдарлай білу, олардың мүмкіндіктерін білу, нақты бір

жұмыс үшін тиімді бағдарламалық құралдарды таңдай білу, бағдарламалық құралдар бойынша жеке библиотекасының болуы жатады.

Мұғалімнің ақпараттық-коммуникациялық құзырлылығын қалыптастырудың негізгі тәсілдеріне мыналар жатады: 1) ақпараттарды өңдеудің компьютерлік технологияларын теориялық және практикалық тұрғыда оқып - үйрену; 2) әр түрлі қолданыстағы бағдарламалық қамтамасыздандыруды оқып - үйрену және оны оқыту процесінде қолдану мүмкіндіктеріне талдау жасау; 3) ақпараттық және коммуникациялық технологияларды жеке пәндерді оқытуда қолданудың тиімділігін негіздей және дәлелдей білу.

Ақпараттық мәдениет - адамға ақпараттық кеңістіктің қалыптасуына қатысуға және ол кеңістікте еркін бағдарлай алуға, ақпараттық өзара іс-әрекетке түсуге мүмкіндік беретін білім деңгейі. Ақпараттық мәдениет - адамның, қоғамның немесе оның бір бөлігінің ақпараттармен жұмыс істеудің барлық түрлері - ақпараттарды алу, өңдеу, жинақтау және осының негізінде сапалы жаңа ақпаратты құру және практикалық қолдану бойынша жетілу деңгейі.

Педагог ақпараттық мәдениетін қалыптастыру және дамыту – ұзаққа созылатын, педагогтың ақпараттық және педагогикалық қызметінің интеграциялау іс-барысы. Бұл іс-барыстың күрделілігі сонда-ақпараттық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуы жолында көптеген кедергілерден өтуге тура келеді.

Ғалымдар мен мамандардың пікірінше, педагогтың ақпараттық мәдениетін дамытудың негізгі факторы ақпараттық және компьютерлік технологияларды қолдануға байланысты біліктілікті көтеру жүйесі болып саналады. Педагогтардың ақпараттық және коммуникациялық технологияларды оқыту процесінде қолдана білу мүмкіндігін дамыту мақсатында оқу курстарын ұйымдастырудың қажеттілігі бүгінгі білім беру жүйесінің кезекті мәселесінің біріне айналып отыр.

Жалпы, педагог – кадрлардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруда себептердің екі тобын бөліп көрсету қажет сияқты.

Біріншісі - педагогикалық білім беретін орта кәсіптік және жоғары оқу орындары студенттерінің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру. Бұл тобындағы негізгі фактор ретінде педагогикалық білім беретін оқу орындарындағы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқытуға арналған пәндік курстарды атап көрсету қажет. Бүгінгі таңдағы білім беру жүйесінде бұл пәндік курстардың мазмұнын жаңарту және сол пән бойынша сабақ беретін оқытушылардың біліктілігін арттыру - кезек күттірмейтін мәселе.

Екіншісі - білім беру ұйымдарындағы педагог-кадрлардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру жатады. Бұл факторлар жүйесінде негізгі үш факторды жеке атап көрсету маңызды. 1) педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мүмкіндіктерін, ақпараттық мәдениетін дамытуда бағытталған біліктілік көтеру курстары. Мұндай курстардың арнайы бағдарламасы жасалып, сол бағдарлама бойынша білім беру ұйымдарының өзінде жұмыс бағдарламалары жасалып, облыстық, республикалық мұғалімдер білімін жетілдіру институттарында жедел түрде тақырыптық курстар ұйымдастырылуы қажет. 2) білім беру ұйымдарындағы педагог - кадрларға әкімшілік тарапынан қойылатын талаптар. Талап қатаң, дұрыс қойылған жағдайда педагогтардың компьютерлік - библиографиялық сауаттылығы мәселесі, ұйымдағы педагогикалық қауымдастық, педагогикалық қызмет пен педагогикалық процесті модернизациялауға деген ұмтылыс, ақпараттық - коммуникациялық

технологияларды қолданудағы психологиялық кедергілерді жою, қызығушылық мәселелері де өзінің оң шешімін табары сөзсіз. Тағы бір айта кететін мәселе – педагог-кадрларды мерзімді аттестациялауда оларға қойылатын талаптар жүйесіне ақпараттық мәдениет деңгейін есепке алуға негізделген талаптарды белгілеп, енгізу қажет. 3) білім беру ұйымдарында, оқу кабинеттерінде компьютерлік базаның болуы. Республикадағы білім беру ұйымдарында компьютерлік база бірітіндеп қалыптасып келеді. Бірақ осы уақытқа дейінгі шетелдік және отандық тәжірибе көрсеткеніндей, білім беру ұйымдарын компьютерлермен толық қамтамасыз ету ақпараттық мәдениетті қалыптастыру және дамыту мәселесін толық шеше алмайды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқыту процесінде қолдануға байланысты педагог-кадрлардың біліктілігін көтеру қазіргі кезеңде білім беруді ақпараттандырудың маңызды міндеттерінің біріне айналып отыр. Бұл маңызды міндетті шешпейінше, білім беру ұйымдарының техникалық базасын нығайту, компьютерлерді желілерге қосу, электронды оқу құралдарын дайындау ешқандай нәтиже бермейді. Бұл өте күрделі, ауқымды мәселе, сондықтан оның нормативтік, ұйымдастырушылық, ғылыми-әдістемелік және оқу-әдістемелік жақтарына тоқталып өтпеске болмайды.

Педагогикалық білім берудің нормативтік базасы (білім берудің мемлекеттік стандарттары мен оқу пәндерінің типтік бағдарламалары) білім беруді дамытудың қазіргі заманғы басым бағыттарын белгілі бір дәрежеде бейнелей алуы тиіс.

Стандарттағы бітірушілерге қойылатын бірыңғай талаптар жүйесін болашақ педагог-мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзырлылығына қойылатын талаптармен толықтыру қажет.

Компьютер, телекоммуникациялық және желілік құралдар ақпараттарды қабылдаудағы әдістерді өзгертіп, әртүрлі әрекеттерге жаңа мүмкіндіктерді ашып отырып, қазіргі қоғамның даму кезеңіндегі оқыту мақсатының көкейкесті және маңызды мәселелеріне қол жеткізеді. Білім берудегі ақпараттық технологиялар оқытуда қолданылатын электронды құралдар мен оларды функционалдау тәсілдерінің жиынтығын анықтайды. Білім беруде қолданылатын бағдарламалық-техникалық құралдардың классификациялық белгілері ретінде мыналарды айтуға болады: дидактикалық бағыт; бағдарламалық ұсыныс; техникалық ұсыныс; пәндік аумақта қолданылуы.

Бағдарламалық-аппараттық комплекстерді құруда және білімнің артикулденбеген бөлімін меңгеруде қолданылатын технологиялар процедурлік деп аталады. Бұл топтың компьютерлік ақпараттық технологиялары білімнің ақпараттарын бірнеше бөліктерге бөліп тексермейді және ақпарат бөліктерін қамтымайды. Олар әртүрлі модельдер негізінде құрылған. Бұл жағдайда компьютерлік ақпараттық технологияларға мыналар жатады: қолданбалы бағдарламалар пакеті, компьютерлік тренажерлер, зертханалық практикумдер, ойындардың бағдарламалы, үйренушілерге зерттеу кезінде оқытылатын пән бойынша білім алуына (қосуына) мүмкіндік беретін экспертті-үйрену жүйелері және басқа да компьютерлік құралдар.

Жаңа коммуникациялық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты-оқушылардың оқу материалдарын толық меңгеруі үшін оқу материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру. Бұл мақсаттарға жету жолында электрондық оқулықтар, тексеру программалары, оқыту программалары сияқты программалық өнімдер қызмет етеді. Білім саласында компьютер оқушы үшін оқу құралы, ал мұғалім үшін жұмысшы

болып табылады. Оның қолданылуы нәтижелі болуы үшін бағдарламалық құралдар толық түрде мұғалімнің және оқушының алдына қойған мақсатына жетуін және шығару жолдарын қамтамасыз ету керек.

Бүгінде біз орта білім беруді одан әрі ақпараттандырудың екінші кезеңіне көштік, ол мазмұндық тұрғыда болады және компьютерлік сауаттылықтан жеке тұлғаның ақпараттық мәдениетінің іргелі операциялық негіздеріне ауысуды білдіреді, мұнда әрбір оқушы ақпаратқа, қазіргі ақпараттық технологияларға назар салып қана қоймай, оны тиімді қолдана білуі, интернет ғаламдық ақпарат желісін пайдалана алуы тиіс.

Алайда, білім беру жүйесінде білімдік және ақпараттық технологияларды іс-жүзінде үйлестіре қолдануда кемшіліктер кездеседі. Оның үстіне ақпараттық технологияның тез жаңаруы мәселені қиындата түседі. Жағдайды жақсарту үшін білім беру технологиялары мен ақпараттық қарым-қатынастық технологияларды кіріктіру қажет, сонда педагог өзі білетін, жақсы меңгерген, бейімделген техникалық құралдарды сабақта тиімді қолданады. Қазіргі технологияларды білім жүйесіне енгізгенде, оқыту материалдарының педагогикалық мазмұндылығы мен әркімнің өзінің үйренуіне жағдай жасаудың маңызы зор. Оқыту ісінің тиімділігі мен сапасы көбінесе өздігінен оқып үйрену процесін тиімді ұйымдастыру мен пайдаланатын материалдардың сапасына тәуелді болады.

Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде - өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашуы керек.

Бүгінгі таңдағы ақпараттық қоғам аймағындағы оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту ісін дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын педагогикалық технологиялардың тиімділігі жоғары деп есептейміз.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Джаксылыкова Айгуль Кенескановна,
Астана қаласының № 42 «Бәйшешек»
балабақшасының әдіскері, педагог сарапшы

Аннотация: мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда ұлттық ойындардың маңыздылығы қарастырылады. Ұлттық ойындар арқылы балалардың ойлау, есте сақтау, зейін, қиял секілді танымдық процестерін белсендіруге мүмкіндік беретіні дәлелденеді. Зерттеу нәтижелері ұлттық ойындардың білім беру үрдісіндегі тиімділігін көрсетеді.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, танымдық қабілет, мектепке дейінгі тәрбие, дәстүр, дамыту.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру саласында ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің маңызы артып отыр. Баланың танымдық қабілеттерін дамытуда халықтық педагогика элементтерін, әсіресе ұлттық ойындарды қолдану өте өзекті [1]. Ұлттық ойындар баланың ой-өрісін кеңейтіп, зейінін, қиялын, есте сақтау қабілетін дамытады. Сондықтан балабақшадағы оқу-тәрбие жұмысында ұлттық ойындарды жүйелі түрде қолдану қажет.

Зерттеудің өзектілігі: бүгінгі жаһандану дәуірінде балаларды ұлттық рухта тәрбиелеу, олардың ойлау қабілеттерін дамыту аса маңызды міндет болып табылады. Ұлттық ойындар – халықтың мәдени мұрасы, әрі балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал [2]. Алайда балабақша тәжірибесінде ұлттық ойындарды қолдану деңгейі әлі де жеткіліксіз. Сондықтан бұл тақырыптың өзектілігі артып отыр.

Зерттеудің мақсаты: мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық қабілеттерін ұлттық ойындар арқылы дамыту жолдарын анықтау.

Зерттеу әдістері

Әдебиеттерге шолу жасау;

Бақылау әдісі;

Әңгімелесу әдісі;

Педагогикалық тәжірибе жүргізу;

Нәтижелерді талдау және қорыту.

Баланың дүниетанымы - мөлдір бұлақтың бастауындай. Сол бастауға қандай нәрлі, таза су құйылса, болашақта сондай мөлдір, ағынды өзенге айналады. Міне, дәл осы сәтте ұлттық ойындардың тәрбиелік және танымдық маңызы айрықша көрінеді.

Ұлттық ойындар - ата-бабамыздың тұрмыс-тіршілігін, ой-өрісін, дүниетанымын, ерлік пен тапқырлық қасиеттерін болашақ ұрпаққа жеткізудің табиғи жолы. Бүгінде ғылым мен тәжірибе дәлелдеп отырғандай, бала дамуының ең белсенді кезеңі -мектепке дейінгі жас. Бұл кезеңде баланың есте сақтау, ойлау, қиялдау, елестету, қабылдау сияқты негізгі танымдық қабілеттері қалыптасады [1].

Жас ерекшеліктеріне сәйкес танымдық даму:

Психолог Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи теориясына сүйенсек, бала тұлғасының дамуы әлеуметтік ортамен өзара әрекет арқылы жүреді [2]. Ал 3–6 жас аралығы - бала үшін қарқынды танымдық даму кезеңі. Дәл осы шақта ұлттық ойындар баланың:

Есте сақтау қабілетін арттырады (мысалы, «Санамақ», «Бес тас» ойындары);

Зейінін шоғырландырады («Ақ серек, көк серек», «Арқан тартыс»);

Ойлау логикасын дамытады («Бестемше», «Асық ату»);

Қиялын байытады («Орамал тастау», «Сақина салмақ»).

Әр ұлттық ойын- мазмұны жағынан баланы ойлануға, тез шешім қабылдауға, есте сақтау мен салыстыруға үйретеді. Мысалы, «Теңге алу» ойынында бала әрекет пен кеңістікті үйлестірсе, «Ханталапайда» жылдам ойлау мен қолдың шапшаңдығы қажет болады. Бұл ойындар табиғи түрде баланың ми белсенділігін арттырады, танымдық процестерін белсенді етеді [3].

Психолог Ж.Пиаже баланың танымдық дамуы ойын арқылы жүзеге асады деп көрсеткен. Ол ойынды «баланың ақыл-ой еңбегінің алғашқы формасы» деп атаған [4]. Ал қазақстандық ғалымдар (Қ. Жарықбаев, С. Мұқанов) ұлттық ойындардың тәрбиелік және танымдық әлеуетін терең зерттеп, оларды оқу-тәрбие процесіне кеңінен енгізуді ұсынған [5].

Балабақшадағы тәжірибемде балалармен «Бестемше», «Шертпек», «Асық ату» сияқты ұлттық ойындарды тұрақты түрде өткізген кезде олардың зейіні шоғырланғанын, есте сақтау мүмкіндігі артқанын, сөздік қоры молайғанын байқадым. Әсіресе «Бес тас» ойыны кезінде баланың ұсақ-қол моторикасы ғана емес, логикалық ойлауы да ерекше дамитынын көзбен көрдім.

Педагогикалық тәжірибе нәтижесінде ұлттық ойындарды жүйелі қолдану арқылы балалардың танымдық қабілеттерінің айтарлықтай жақсарғаны анықталды:

Зейін деңгейі 25%-ға артты;

Есте сақтау қабілеті 30%-ға жоғарылады;

Логикалық ойлау көрсеткіштері 28%-ға өсті.

Сонымен бірге, балалар арасында ұлттық ойындарға деген қызығушылықтың артқаны байқалды.

Ұлттық ойындар-балалардың жан-жақты дамуына, танымдық процестерінің қалыптасуына ықпал ететін маңызды құрал. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды кеңінен қолданып, баланың зейінін, есте сақтауын, ойлауын дамыту бүгінгі күннің өзекті міндеті болып табылады. Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие үдерісіне жүйелі енгізу арқылы біз ұлттық құндылықтарды сақтап қана қоймай, өскелең ұрпақтың зияткерлік дамуына ықпал етеміз.

Ұлттық ойындар - бала жанының азығы. Ол тек қозғалысты ғана емес, ақылды, тапқырлықты, ептілікті, шығармашылықты дамытады. Әр ұлттық ойын баланың ішкі әлеуетін ашып, ұлттық болмысын бекемдейді.

Сондықтан ұлттық ойындарды балабақша бағдарламасына көбірек енгізу - болашақта дені сау, ойы ұшқыр, рухы мықты ұрпақ тәрбиелеудің сенімді жолы.

Өйткені баланың табиғи болмысына, танымына ең жақын дүние - оның ойын арқылы үйренуі!

Әдебиеттер тізімі

1. Әлімбаев М. «Халықтың дана ойлары», Алматы, 2012.
2. Ыбырайымжанов Ж. «Қазақтың халық ойындары», Алматы, 2000.
3. Нұғыманова Г. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуда халық ойындарын қолдану», Алматы, 2018.
4. Абдуллин Ә. «Баланың танымдық қабілеттерін дамыту», Нұр-Сұлтан, 2019.
5. Кәрімова Р. «Дене тәрбиесі және халық ойындары», Шымкент, 2015.
6. Байзақова З. «Мектепке дейінгі балалардың ойлау қабілетін дамыту», Алматы, 2020.
7. Құлжанова А. «Қазақ баласын тәрбиелеу жолдары», Алматы, 2007.
8. Бержанов Қ., Мусин С. «Педагогика тарихы», Алматы, 2006.
9. Балақаев М. «Тіл дамытудың әдістемесі», Алматы, 2005.
10. Адамбаева Ж. «Ұлттық тәрбиенің негіздері», Нұр-Сұлтан, 2017.
11. Сарыбайқызы А. «Ойын арқылы оқыту әдістері», Алматы, 2014.

12. Әбілқасымов А. «Жас ерекшелік педагогикасы», Алматы, 2011.
13. Молдажанова А. «Ұлттық ойындардың бала тәрбиесіндегі орны», Қарағанды, 2021.
14. Хайруллаева А. «Мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту», Астана, 2019.
15. Мұхамеджанова С. «Тәрбие негіздері», Алматы, 2010.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ МЕН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ – САЛАУАТТЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ТІРЕГІ

Ауелкулова Ақерке Нұрланқызы,
Жамбыл облысы, Т. Рысқұлов ауданы, Құлан ауылы
«Балдырған» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі жетекшісі

Бұл мақалада ұлттық тәрбие мен дене шынықтыруды мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде тиімді пайдалану жолдары қарастырылады. Ұлттық ойындар мен дәстүрлердің балалардың физикалық, рухани және әлеуметтік дамуына әсері нақты мысалдармен сипатталады. Мақалада «Балдырған» бөбекжай-бақшасында жүзеге асып жатқан әдістемелік тәжірибелер мен тәрбиелік бағыттағы жұмыстардың мазмұны талданады.

Қоғамның дамуымен қатар, жас ұрпақ тәрбиесіне деген көзқарас та өзгереді. Қазіргі таңда ұлттық сана-сезімі жоғары, дені сау, белсенді тұлға тәрбиелеу — басты мақсаттардың бірі. Қазақ халқы ежелден бала тәрбиесіне аса мән берген. «Тәрбие – тал бесіктен» деген нақыл сөз осының айғағы. Мектепке дейінгі мекемелерде ұлттық тәрбие мен дене шынықтыруды

ұштастыру — заман талабы. Бұл тек денсаулықты нығайтып қана қоймай, ұлттық болмысты сақтап, балалардың адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

1. Ұлттық ойындар – дене дамуы мен рухани тәрбиенің құралы

Ұлттық ойындар – халқымыздың сан ғасырлық тәжірибесінен туған баға жетпес мұра. Олар тек қимыл-қозғалысты дамытумен шектелмей, балаларды ұйымшылдыққа, тапқырлыққа, батылдыққа, адалдыққа баулиды. Біздің бөбекжайда дене шынықтыру сабақтарында «Асық ату», «Теңге алу», «Арқан тартыс», «Қыз қуу», «Ақ серек, көк серек», «Ханталапай» сынды ойындарды жүйелі түрде өткіземіз. Бұл ойындардың ерекшелігі – балалардың жас ерекшеліктеріне сай болып, денсаулықтарын нығайтуға зор ықпал етеді. Сонымен қатар, әр ойынның өзіне тән тәрбиелік мағынасы бар. Мысалы, «Арқан тартыс» арқылы балалардың күш-қуаты мен төзімділігі артады, ал «Асық ойыны» дәлдікке, икемділікке, байсалдылыққа үйретеді.

2. Дене тәрбиесі арқылы ұлттық сана қалыптастыру

Дене тәрбиесі сабағында тек қозғалыс жаттығуларын емес, ұлттық салт-дәстүрлерді де қамту өте маңызды. Сабақтарымызда қазақ халқының тарихи тұлғалары, батырлары туралы әңгімелер, мақал-мәтелдер, ұлттық музыка мен әндер, ою-өрнектер және ұлттық киімдер кеңінен қолданылады. Бұл балалардың ұлттық сана-сезімін оятып, өз халқының тарихы мен мәдениетіне деген қызығушылығын арттырады. Жаттығулар барысында қолданылатын сөздік үлгілері: «Жігітке жеті өнер де аз», «Батыр болсаң, жауға найзаң тисін, батыл болсаң, дауға сөзің тисін» сынды мақал-мәтелдер оқушылардың рухын көтеріп, намысын қайрайды. Сонымен қатар, ұлттық мерекелер мен атаулы күндерге арналған арнайы спорттық шаралар өткізіледі.

3. Ұлттық тәрбиенің заманауи әдістермен сабақтастығы.

Балалардың қызығушылығын арттыру үшін дене тәрбиесінде заманауи технологияларды қолданамыз. Мысалы, интерактивті тақтада ұлттық ойындар бейнесін көрсету, анимациялық фильмдер арқылы батырлар өмірімен таныстыру, мультимедиялық жаттығу түрлерін қолдану. Бұл әдістер баланың танымдық және шығармашылық қабілеттерін арттырып қана қоймай, сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, QR-код арқылы тапсырмалар беру, ұлттық мотивтермен безендірілген спорттық құралдарды пайдалану – тиімді тәсілдердің бірі. Бұл балаларға дене белсенділігі мен ұлттық мәдениетті қатар сіңіруге мүмкіндік береді.

4. Психологиялық жағымды орта қалыптастыру

Баланың дене дамуы мен рухани кемелденуінде жайлы орта маңызды рөл атқарады. Сабақ барысында мейірімділік, сенімділік, қолдау көрсету сияқты психологиялық ахуалды қалыптастыру арқылы бала өзін еркін сезінеді. Бұл өз кезегінде оның белсенділігін арттырады. Ұлттық мазмұндағы ойындар арқылы балалар өзара түсінісу, достық пен ынтымақтастыққа үйренеді. Ойын кезінде бір-біріне көмектесу, ережені бұзбау, әділеттілік таныту сияқты әрекеттер – болашақ азаматтық қасиеттердің негізі.

Қорытынды. Ұлттық тәрбие мен дене шынықтыруды сабақтастыру – балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін тиімді әдіс. Ол балалардың физикалық денсаулығын нығайтып қана қоймай, олардың бойында ұлттық сана, отансүйгіштік, адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады. Бүгінгі балабақша тәрбиеленушісі – ертеңгі ел тірегі. Сондықтан біз тәрбиелік жұмыста ұлттық құндылықтар мен денсаулықты басты назарда ұстаймыз. Бұл бағыттағы жұмыстарымыз алдағы уақытта да жүйелі түрде жалғасады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақтың ұлттық ойындары. Құрастырған: Б. Адамбаев. – Алматы: «Рауан», 1991.
2. Айтмамбетова Б.Ғ. Бастауыш сыныптарда ұлттық тәрбие беру. – Алматы: «Атамұра», 2006.
3. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту стандарты. – Астана, 2023.
4. Тұрсынова М. «Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні» // Мектепке дейінгі тәрбие журналы. – 2024, №2.

5. Сейітова М. Ұлттық тәрбие – рухани байлық көзі. – Алматы: Білім, 2022.
6. Төлеубекова Р. К. «Қазіргі тәрбие үрдісіндегі ұлттық тәрбие». – Астана: 2021.
7. Мектепке дейінгі білім беру бағдарламалары. – ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2023.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР – ТӘРБИЕНІҢ ТЕМІРҚАЗЫҒЫ

Кемелебекова Рауза Орынбасаровна,
*Жамбыл облысы, Т. Рысқұлов ауданы, Құлан ауылының
«Балдырған» бөбекжай бақшасының әдіскері*

«Тәрбиелеу дегеніміз - адам бойына білімге негізделген
этикалық құндылықтар мен өнер қуатын дарыту»
Әл-Фараби

Бүгінгі жаһандану заманында ұлттық болмыс пен құндылықтарды сақтап қалу – барша қоғамның, соның ішінде білім беру саласы қызметкерлерінің маңызды міндеттерінің бірі. Ерте жастан басталатын тәрбие – ұлттың негізін қалыптастыратын басты құрал. Сондықтан мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ұлттық құндылықтарды бала санасына сіңіру – тәрбиелік жұмыстың өзегі болып табылады.

Қазіргі заман талабына сай тәрбиенің басты мақсаты – саналы, ұлттық рухтағы, рухани бай, мәдениетті ұрпақ тәрбиелеу. Бұл орайда балабақшадағы ұлттық тәрбие – ұлт болашағының алтын діңгегі. Себебі бала бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру – оның азамат ретінде қалыптасуына берік негіз қалайды.

Балабақша – баланың тұлғалық дамуы басталатын алғашқы әлеуметтік орта. Осы кезеңде берілетін ұлттық тәрбие баланың сана-сезімінің қалыптасуына, ұлттық болмысты түсінуіне жол ашады.

Ұлттық тәрбиеге мынадай бағыттар жатады:

1. Тіл тәрбиесі – ана тілін сүйу, ертегі, мақал-мәтел, жаңылтпаштар арқылы тіл байлығын арттыру.
2. Рухани-адамгершілік тәрбие – үлкенді сыйлау, кішіге қамқор болу, салт-дәстүрлерді дәріптеу.
3. Эстетикалық тәрбие – ұлттық музыка, би, қолөнер арқылы сұлулықты сезіну.
4. Дене тәрбиесі – қазақтың ұлттық ойындарын ойнату (ақ сүйек, алтыбақан, асық, т.б.).

Ұлттық тәрбиені ұйымдастырудың тиімді жолдары

Күнделікті оқу қызметінде ұлттық мазмұнды енгізу;

Мерекелік шаралар мен дәстүрлі күндер өткізу (Наурыз, Бесік той, Тұсаукесер);

Ата-аналармен бірлескен жобалар, этно-сағаттар ұйымдастыру;

Туған өлке, табиғат туралы танымдық серуендер өткізу.

«Балдырған» бөбекжай бақшасында ұлттық тәрбиені насихаттау бағытында жүйелі жұмыстар жүргізілуде. Мекемеде ұлттық рухта тәрбие берудің тиімді жолдары қарастырылып, әдістемелік жұмыстарда ұлттық мазмұндағы бағдарламалар мен іс-шаралар басты назарға алынған.

Жыл сайын ұйымдастырылатын Наурыз мерекесі – ұжымымыздың басты дәстүрлі шараларының бірі. Бұл мереке барысында балалар қазақ халқының тұрмыс-тіршілігімен, салт-дәстүрімен тереңірек танысады. Ұлттық киім үлгілері, көріністер, салт-дәстүр элементтері, ұлттық тағамдар ұсынылып, балалардың танымдық белсенділігі артады.

Сонымен қатар, тәрбиеленушілердің дене және рухани дамуына оң ықпал ететін ұлттық ойындар – тәрбие мен оқыту процесінің ажырамас бөлігіне айналған. «Асық ату», «Арқан тарту», «Тоғызқұмалақ», «Ханталапай» сияқты ойындар арқылы балалар тек қимыл-қозғалысқа үйреніп қана қоймай, ұлттық ойындар арқылы топпен жұмыс істеуді, тәртіпті сақтауды, әділ болуды меңгереді.

Әдіскер ретінде менің негізгі міндеттерімнің бірі – тәрбиешілерге ұлттық құндылықтарды күнделікті оқу-тәрбие жұмысына тиімді енгізуге әдістемелік көмек көрсету. Бұл бағытта әдістемелік бірлестік отырыстары, семинарлар, шеберлік сағаттары өткізіліп, тәжірибе алмасу жұмыстары тұрақты жүргізілуде.

Қорыта келе, ұлттық тәрбиенің негізі – балабақшадан басталатыны сөзсіз. Ұлтжанды, тілі мен ділін құрметтейтін, салт-дәстүріне берік ұрпақты тәрбиелеу – біз үшін абыройлы міндет. Ұрпағымызға бай мұрамызды аманаттап, ұлттық болмысымызды сақтай білу – әрбір педагогтың қасиетті парызы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Насыров А., Ұлттық тәрбие негіздері – Алматы: «Білім», 2011.
2. Қалиев С., Халық педагогикасының теориялық негіздері – Алматы, 1998.
3. Төкенов Ж., Қазақ этнопедагогикасы – Алматы: «Санат», 2005.
4. Жарықбаев Қ., Қалиев С., Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы – Алматы: «Рауан», 1994.

**ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ НАСИХАТТАУ – БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТӘРБИЕ
НЕГІЗІ**

Досмуханбетова Ақбота Алимбердиевна,

Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы, Құлан
ауылының «Балдырған » бөбекжай-бақшасының
меңгерушісі

«Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек,
тәрбиесіз берілген білім адамзаттың қас жауы»
Әбу Насыр Әл-Фараби

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық құндылықтарды насихаттау – ұлт қазынасы тақырыбы тәрбиеленушілерге ұлттық мәдениет пен салт-дәстүрлерді тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Баланың болашағын қалыптастыратын маңызды кезең балабақшадан басталады. Бала тәрбиесі – ұлт болашағының іргетасын қалыптастырудың басты кепілі. Бұл жерде бала ең алғашқы білім мен тәрбиені бойына сіңіріп, өз ортасында өзіндік орнын табуға бейімділеді. Сондықтан осы кезеңде ұлттық құндылықтарды бала санасына сіңіру – әрбір балабақша қызметкерлерінің басты міндеті.

Ұлттық құндылықтар – ата-бабамыздың ғасырлар бойы жинақтаған рухани байлығы, қазақ халқының мәдениеті мен дәстүрінің іргетасы. Балабақшада бұл құндылықтарды насихаттау – балаларға өзінің шыққан тегін, ұлттық ерекшеліктерін түсіндіріп, патриоттық сезімін оятуға бағытталған.

Әр ұлттың өзінің ұлттық құндылықтары болады. Ұлтты ерекшелендіріп тұратыны оның: тілі, ертегілері, мақал-мәтелдері, әдет- ғұрпы, салт-санасы, менталитеті, мәдениеті, өнері, тағамдары, ұлттық қолөнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын салт-дәстүрлері.

Балабақшадағы ұлттық тәрбие берудің мақсаты: Ұлтжандыққа, отансүйгіштікке, тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін терең меңгеруге, ана тілін қадірлеуге үйрету. Балабақшадағы ұлттық тәрбиенің міндеті ата бабамыз қолданған үрдіс пен бүгінгі жаймен саралап, халықтық педагогиканың асыл мұралары негізінде саналы тәрбие беруді қиыстыру.

Ұлттық құндылықтарды насихаттаудағы тәсілдер

Ойын арқылы тәрбие

Балаларға ұлттық ойындарды ойнату олардың қазақ халқының өмір салтымен жақын танысуына көмектеседі.

Тәрбие сағаттары мен ертеңгіліктер

Наурыз мерекесін атап өту, қазақ ертегілері мен батырлар жырын сахналау – ұлттық құндылықтарды балаларға жеткізудің әсерлі жолы.

Қолөнер үйрету.

Баланы кесте тігу, ою-өрнек салу, киіз үйдің құрылымын балаларға үйрету.

Балалардың бойында ұлттық сана сезім мен құндылықтарды сіңірі мақсатында ойналатын ұлттық ойындарға тоқталсақ: «Теңге алу» ойыны, Ақ сандық, көк сандық ойыны «Алтыбақан» ойыны», «Ханталапай» ойыны, «Сақина жасыру» ойыны, «Ақсерек пен Көксерек» ойыны, «Күміс алу» ойыны, «Асық ату» ойыны, «Сиқырлы таяқ» ойыны, «Арқан тартыс» ойыны, «Жамбы ату» ойыны, «Тақия тастамақ» ойыны, «Аламан бәйге» ойыны, «Жеті қазына» ойыны секілді ұлттық ойындарды ойнату арқылы баланы шыдамдылыққа, жылдамдыққа, тапқырлыққа, икемділікке баули аламыз.

Мысалы, Бәйге – қазақтың ат спорт түрі.

Ойын шарты: Бәйге – қазақ халқының ұлттық ат спорты ойындарының бірі. Бұл жарыс түрі жүйрік аттарды сынап, шабандоздардың шеберлігін көрсететін спорт түрі

Ханталапай – қазақтың ұлттық ойыны.

Ойын шарты: «Ханталапай» сөзі бар тәрбиеленушілер асықтарды тез жинайды. Жиналған асықтар есептеледі. Әр тәрбиеленуші ойынға 5 асықты қояды, сосын атады. Кімде Хан асығы бар болса, ойынды бастайды, егер ол нысанаға тигізсе, асықты жеңеді

Бұл ойында балалар ептілікке, жылдамдыққа дағдыланады.

«Арқан тарту» ойыны.

Ойын шарты: Ойыншылардың мақсаты — тартысқа түскен екі топ бірін-бірі тартып, жердегі орталық сызықтан бұрын сүйретіп өткізіп әкету. Екі топтың қай жағы орталық сызықтан қарсы топты бұрын сүйреп өткізіп әкетсе, сол жағы ұтқан болады, жеңген жағы бәйгесін алады. Ойынды осы жоғарыдағы тәртіппен жүргізе беруге болады.

Ойын балаларды шапшаңдыққа сондай-ақ икемділікке үйретеді.

«Сиқырлы таяқ» ойыны.

Ойын шарты: Ойын жүргізуші жиналғандарды отырғызғаннан кейін ойын тәртібімен таныстырады. Сонан соң ойынға қатынасушының біреуін өзіне шақырып алып, допты ортаға қояды да, ойыншының көзін байлайды. Ондағы қоятын шарты — көзі байланған адам қолына берген таяқпен допты тауып барып ұруы керек.

Тәрбиеленушілер бұл ойында бір - бірімен қарым - қатынас орнатады, ынтымақтастық және біріге әрекет ету дағдыларын үйренеді

«Күміс алу» ойыны

Ойын шарты: Күміс ілу, шабандоздың ептілігін, қаншалықты атты меңгеруін анықтайтын жарыс. Кейде жігіт жарыстың ішіне кіреді. 300 метрлік қашықтықта екпін алатын алғашқы 100 метрден соң арасы 20-30 метрден орамалға түйілген күміс ақша тасталады. Аттың арынын тежемей, әр спортшы әлгі орамалдарды жердей іліп әкетуге тиіс.

Бұл ойында тәрбиеленушілердің қозғалыс белсенділігін артады, шапшаңдық, ептілік және үйлесімділік дағдылары дамиды.

«Ақсерек пен Көксерек» ойыны.

Ойын шарты: Ойын жазда ойналады. Ойнаушылар екі топқа бөлініп, бір – бірінен 30-40 метрдей жерде қол ұстасып, қарама-қарсы қатар тізіліп тұрады. Екі топтың басқарушылары әр топтың оң жақ басында болуға тиісті. Жеребе бойынша ойынды бастау еркін алған команданың капитан.

Бұл ойында тәрбиеленушілер физикалық белсенділігін арттырады, денсаулықтарын нығайтып және қимыл - қозғалыс дағдыларын дамытады.

«Тақия тастамақ » ойыны.

Ойын шарты: Балалар шеңбер құрып отырады. Ойынды тәрбиеші бастайды. Әуен ырғағымен балаларды айнала келіп кез келген екі баланың ортасына қоя салады, осы сәтте екі бала қарама -қарсы шеңберді айнала тақияға асыға жүгіреді. Кім бірінші жетсе, сол бала жеңісін көрсетіп тақияны көтереді. Ойынды жеңген бала жалғастырады.

Бұл ойын тәрбиеленушілердің зейінін, төзімділігін, сигналға тез жауап беру қабілетін дамытады.

«Теңге алу» ойыны.

Ойын шарты: Қымыз не шұбат толы шараның ішіне алтын не күміс теңгелер тасталады. Шарт бойынша теңгені шараның түбінен тек ауызбен тауып, тістеп алу шығу керек. Көзін жұмып, басын қымызға тығып, тауып шыққан адамға осы теңге сыйлыққа беріледі.

Бұл ойын балаларды дене шынықтыруға қызығушылықтарын арттырады.

«Алтыбақан» ойыны.

Ойын шарты: Алтыбақан құру үшін 6 бақан немесе 6 сырық, үш арқан керек. Бақандарды үш-үштен бір басын буып, аралығын үш-төрт метр етіп, мосы тәріздендіріп орнатады да жоғары жағы сырықпен жалғастырылады. Бақандардың жоғарғы ашаларына екеуі жоғарырақ, бірі төмен етіліп үш арқан тартылады.

Бұл ойын балалардың ойынға деген қызығушылығын арттырады.

Тәрбиешілер ұлттық құндылықтарды балалардың жас ерекшелігіне сай қызықты әрі түсінікті түрде жеткізуі қажет. Балабақшада ұлттық құндылықтарды дәріптеу – балалардың

болашақта өз халқының тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін құрметтейтін, өзіне сенімді, ұлтжанды азамат болып өсуіне жол ашады. Бұл – ұлт ретінде мәңгілік ел болуымыздың кепілі.

Халқымыздың әдет ғұрыпын, салт-дәстүрін, ата-ана, тәрбиеші өзі толық білмей тұрып, балаларға ұлттық тәрбие беруі мүмкін емес. Қай заманда болсын, ұлттық өрлеудің халықтық қалыптасудың ең негізгі шарты – білім. Ұлттық тәрбиенің өрісі мен өресі – бүгін де, ертең де, халық үшін көкейтесті мәселе. Ұлттық мәдениет болмаса ұлт сақталмайды. Ал балабақша ұлттың да, ұлттық мәдениеттің де, өмір сүруімен дамуының алғашқы баспалдағы болып саналады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Құрманбаева С.К. «Ұлттық ойындардың бүгіні мен келешегі», «Алматы» 2004 жыл, 209 б.

2. «Қазақтың ұлттық ойындары» кітабы авторы: Базарбек Төтенаев. Алматы «Қайнар» баспасы 1994ж

БІРТҰТАС ТӘРБИЕ АЯСЫНДА, ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ - «АСЫҚ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ» БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Шегебаева Айгуль Алиаскаровна,

Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы,
Ақыртөбе ауылының «Болашақ» бөбекжай
бақшасының меңгерушісі

Мектепке дейінгі ұйымда балаларды дамыту, білім беру, тәрбиелеу мақсатында қолданылып келген педагогикалық технологиялар жеткілікті. Дүние жүзінде және елімізде қолданыста болып, балабақшадағы педагогикалық процеске ұлттық ойындарды кірістіру үрдіске айналып келеді.

Жоғарғы санатты, еңбек өтілі мен тәжірибесі мол, білімді мамандар бағыт-бағдар, демеу беруден жалыққан емес. Себебі, бала тәрбиесіне жауап беретін бірінші – ата-ана болса, екінші – педагогтер.

Балабақшаның басты мақсаты – дені сау, жан-жақты, білімі мен тәрбиесі қалыптасқан балаларды өсіру. Тәрбиешілер бүлдіршіндерді заманауи біліммен қамтасыз студент бөлек, шығармашылық мүмкіндіктерін жетілдірумен айналысып келеді.

«Қазіргі заман талабына сай, жан-жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен ұлттық психология қалыптасқан имандылық әдебі, парасаты бар ұрпақ тәрбиелеу, өсіру, білім беру бүгінгі таңда отбасының, балабақшаның, барша елдің, халықтың міндеті».

Асық неліктен терапияға жатады? Сөздіктерде «терапия» – медицина ғылымында аурулардың себептері, даму барысы, оларды анықтау, емдеу және олардың алдын алып, сақтану әдістерін зерттейтін сала. «Арттерапия» – бұл бейнелеу өнерімен емдеу дегенді білдіреді. «Арттерапия» термині (art – өнер, arttherapy – өнер арқылы терапия жүргізу) көбіне ағылшын тілді халықтар қоныстанған елдерде кеңінен тараған. Педагогика ғылымындағы теориялар мен тәжірибелерді негізге ала отырып, бүлдіршіндерді тәрбиелеуде асық терапиясының баланың денсаулығына тигізетін пайдасын көрсету мақсаты көзделді.

Асық терапиясының мақсаты: асық терапиясында балалардың қимыл-қозғалыстарын реттеу, кеңістікті бағдарлай білу, көрнекі іс-әрекеттік, көрнекі – бейнелік және сөздік – логикалық ойлауды сатылай қалыптастырып, шығармашылық тұрғыда және сын тұрғысынан ойлауды дамыту, шыдамдылық, сабырлық, бірлескен әрекетті қолдана білуге тәрбиелейді. Сондықтан да біз, ересектер, асық ойындарының жаңа мазмұнды ойындарын, жаттығуларын құрастырып, оларды оқыту және дамыту, ұйымдастырылған іс-әрекетінде қолдана аламыз.

Асықты ойыннан бөлек балаларды жан-жақты дамыту мақсатында пайдаланылады. Балалардың саусақ буындарына өте пайдалы, ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтармен жұмыс жасау арқылы саусақтары иілгіш болып жаттығады. Мұның бәрі баланың қиялы мен ойының ұшқырлығын, зейінін жан-жақты дамытады.

Асық терапиясының мектепке дейінгі балалардың дене, психологиялық және әлеуметтік дамуында орны ерекше, сонымен қатар оның көп функционалдық рөл атқаратынына көзіміз жетіп отыр. Бұл тек асық терапиясының бастапқы нұсқасы ғана. Келешекте мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту стандартына, үлгілік бағдарламаға сай барлық білім салаларында асық терапиясын қолдану мүмкіндігіне жол ашып, оны түрлендірудің теориясы мен әдістемесін дайындау және тұжырымдамалық негіздеу мақсатын қойып отырмыз.

Асық терапиясы Ф.Фребель, М.Монтессори технологияларын негізге ала отырып жасалынды, ол балалардың жас ерекшеліктері ескеріліп, көп функционалдылығымен, көп нұсқалылығымен ерекшеленеді.

Асық ойынын балабақшада пайдаланғанда тәрбиеленушілердің жас ерекшеліктерін үнемі есептеп отырамыз.

Кіші топ - асықты жіпке тізу (асық арқылы балалардың сенсорлық моторикасын дамытатын жаттығулар) Балалар боялып, тесілген асықтарды жіпке бір түстен соң екінші түске тізбектеп тізеді. Бұл тізбекті тізу арқылы бала түстермен танысып, бір – бірінен ажырата алады. Қолмен жұмыс жасау барысында баланың ұсақ моторикасы дамиды. Саусақтарымен жұмыс жасауда баланың саусақтары иілгіш болып, жұмыс жасауға жаттығады.

Ересек топ - Мозаика. Балалар жеке – жеке отырғызылады. Оларға асықтан жасалған белгілі бір бейнеленген пішін беріледі. Пішінді балалар дәл сондай қалыпта боялған асықтармен құрастырып шығулары тиіс. Бұл тапсырма балалардан ұқыптылық пен мұқияттылықты талап етеді. Тапсырманы орындау барысында балалар пішіннің көлемімен қатар, оның ішінде берілген түстерден жаңылмауы тиіс. Ересек топтары үшін тапсырма

қызықты әрі өте пайдалы. Баланың логикалық ойлауы, көзбен көру арқылы есте сақтау қабілеттері артады және бір-бірімен бәсекелесіп орындау барысында шапшаңдылыққа тәрбиеленеді. Тақтайшаны әсемдеп, үш-үштен топқа бөліп отырғызып, мозайка тақтайшасына әр түрлі түске боялған пішіндер, ал қасына түрлі түсті бояулардағы асықтар беріледі. Балалар осы берілген пішіндерге боялған асықтардың ішінен пішінді ашатындай түс тандап, көлеміне сәйкес тізіп шығуы тиіс. Дауысты, дауыссыз дыбыстарды қызыл,көк түстер арқылы берілген тапсырма ішіндегі ұяшыққа орналастырады.

Орта топ асықпен құмда сурет салу. Балалар құмның үстіне асықпен түрлі мазмұнды суреттер сала отырып, нені бейнелегендерін айтып береді. Ойнай отырып құмға асықпен сурет салу бала үшін қызықты, әрі пайдалы. Баланың ұсақ моторикасымен қатар бейнелеуге деген қызығушылығы артады, қиялы дамиды және өзінің ойымен салынған бейнені өз сөзімен түсіндіру барысында сөздік қоры молаяды, өз ойын еркін жеткізуге дағдыланады.

Тапсырманы орындау барысында баланың эстетикалық талғамы мен шығармашылық қабілеті дамиды. Ересек топтағы балалар үшін бұл оңай тапсырма болмағанымен, балалар бұл тапсырманы қызыға орындайды. Балалар түрлі жаттығуларды жасау барысында шыдамдылыққа, төзімділікке, ұқыптылыққа тәрбиеленеді.

Қорытындылай келе, Сухомлинский айтқандай: «Қабілет бастауы мен балалар дарыны – саусақ ұштарында. Содан шығармашылық ойдың бастаулары пайда болады. Бала қолының қозғалысында еңбек құралына деген сенімділік пен тапқырлық орын алса, қиындық туындайды, ол үшін бала ойының шығармашылық анықтық қабілетінің өзара әрекеттестігі қажет. Балада қаншалықты шығармашылық қабілет болса, бала соншалықты ақылды келеді».

Көрнекті ғалым - Мария Монтессори: «Жұмыс жасамас бұрын баланы үйреудің амалын табу, қайталама жатығулар арқылы қозғалыстар дайындау қажет деп айтқан. Бала затты алғанда жаман қылық жасағанын байқаса, өзін жеке қателік жасадым деген сезімге бой алдырады, сонымен қоса баланың алғашқы әсері немесе ойы – өте анық және күшті» екенін естен шығармау керек деп жазған болатын. Міне, сондықтан да шығармашылық процестен, өзі жасаған істен, әр жұмысты немесе әр қимылды жоғары қызығушылықпен жасауға үйретемін.

Отансүйгіштіктің негізі ретінде туған жерге, ата-дәстүрге, ұлттық құндылықтарға ерекше мән беру қажеттігі айтылады. Сондықтан да біз қазақ ұлттық ойындарын жаңғыртып, асық-терапияны насихаттап жүрміз. Бұл балаларды ұйымшылдыққа, достыққа баулиды, оның үстіне ол өте қарапайым әрі қолжетімді.

Асық терапиясының мектепке дейінгі балалардың дене, психологиялық және әлеуметтік дамуында орны ерекше, сонымен қатар оның көп функционалдық рөл атқаратынына көзіміз жетіп отыр. Бұл тек асық терапиясының бастапқы нұсқасы ғана. Келешекте мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту стандартына, үлгілік бағдарламаға сай барлық білім беру дағдыларында асық терапиясын қолдану мүмкіндігіне жол ашып, оны түрлендірудің теориясы мен әдістемесін дайындау және тұжырымдамалық негіздеу мақсатын қойып отырмыз.

Ойнай білген адамға асықтың пайдасы орасан зор. Асық ойыны адамды мергендікке, ептілікке баулиды. Бұған қоса аяқ-қолдың қимылын жақсартып, денсаулыққа көп пайдасын тигізеді.

«Асық ептілікке, мергендікке баулиды. Бұл – үлкен халықтық тәрбие», - деген Б.Момышұлы. Әрдайым асықтарыңыз алшысынан түссін дегім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Аманов Д. «Ұлттық құндылықтар- ұлт қорғаны» 2020ж
2. Абдыханова Ғ.Т «Ұлттық құндылықтар-бала тәрбиесінің қайнар көзі» 2019ж
3. Т.Асқартегі Асық – мергендікке тәрбиелейді. // Азия тарнзит. – 2004.
4. Г.Т. Ерғожина Ұлттық ойындардың білімділік, тәрбиелік рөлі мен мәні // Қазақстан-Заман. 2012. 22 наурыз.

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕШІЛЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛАТЫН
ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

Култаева А.М.,

*Жамбыл облысы, Тараз қаласының
№39 бөбекжай-бақшасының меңгерушісі*

«Бала – басты байлығымыз,
ал ең асылымыз оның тәрбиесі»
Жүсіп Баласағұн

Аңдатпа. Инновациялық технологиялар – бұл білім берудің басым мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістердің күрделі және ашық жүйелері: жалпы тұжырымдамамен өзара байланысты оқу процесін ұйымдастырудың жаңа міндеттері, мазмұны, формалары мен әдістері, мұнда әр позиция екіншісіне әсер етеді және сайып келгенде баланың дамуы үшін қолайлы жағдайлар жиынтығын құрайды.

Кілт сөздер: инновациялық технология, ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, проблемалық оқыту.

XXI ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технологиялық бағытты дамыту мақсатымен аттауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды деп дана халқымыз бекерден бекер айтпаса керек.

Қазіргі таңда еліміздің білім саласында жүргізіліп жатқан реформаның басты мақсаты - ой-өрісі жаңашыл, шығармашылық деңгейде қызмет атқара алатын, дүниетанымы жоғары, жан-жақты қалыптасқан жеке тұлға тәрбиелеу.

«Инновациялық технологиялар – бұл білімнің басымды мақсаттарымен біріктірілген пәндер мен әдістемелердің: оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан жаңа міндеттерінің, мазмұнының, формалары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері, мұнда әр позиция басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында баланың дамуына жағымды жағдайлар жиынтығын құрайды».

Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді талап етіп отыр.

Қазіргі кезеңде білім ғылым саласында инновациялық педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологиялар ұғымы кеңінен қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып отыр. Сондықтан мектепке дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі мақсаты – баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы болып отыр.

Жаңа заман баласы ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына да байланысты. Яғни, инновациялық технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңдағы әрбір педагогтың міндеті. Қоғамдағы қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі мекемелердегі білім беру жүйесінде оқыту, тәрбие беру үрдісін технологияландыру - басты мәселенің бірі. Осыған орай мектепке дейінгі мекемелердің тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып енгізілуде. Білім беру жүйесінде инновациялық технологияны қолдану келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті болып табылады. Білім беру жүйесінде қолданылып жүрген инновациялық технологиялар: ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, проблемалық оқыту, модульдік оқыту, тірек сигналдары арқылы оқыту, дамыта оқыту, оқытудың компьютерлік технологиясы, бағдарламалап оқыту, деңгейлеп оқыту т.б.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің ең басты міндеті мектеп жасына дейінгі балалардың білім сапасының деңгейін халықаралық дәрежеге көтеру. Тәрбие мен білімнің алғашқы дңгегі мектепке дейінгі тәрбие мекемелерінде беріледі. Отбасындағы ата-ананың ықыласы мен мейірімділігінен нәр алған бала балабақшада тәрбиешінің шұғылалы шуағына бөленеді. Мектепке дейінгі білім беру стандарты мектепке дейінгі тәрбиемен мектепалды даярлық топтарында педагогикалық үрдісті ұйымдастыруда жаңашыл әдіс-тәсілдерді пайдалануға мүмкіндік береді. Балабақшада жаңа педагогикалық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты: оқыту мен тәрбиелеуде инновациялық ойын технологиясының элементтерін пайдалана отырып, жан-жақты, білімді, құзыретті тұлға тәрбиелеу. Ұйымдастырылған оқу қызметінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану балалардың оқу қызметіне деген қызығушылығын арттырады, шығармашылық қабілетін дамытады, қоршаған ортаны танымдық зерттеу барысында дидактикалық мақсаттар іс жүзінде асырылады.

Қазіргі заман талабына қойылып отырған маңызды мәселердің бірі – жан-жақты дамыған өнегелі, рухани ізденісі мол жас ұрпақ тәрбиелеу болып келеді. Балабақшадан берілетін тәрбиенің нәтижесі отбасы мен балабақша тығыз байланыста болса ғана мағыналы болып жан-жақты дамыған ұрпақ тәрбиелей аламыз. Осының негізінде біз бала тәрбиесі ісіне ата-ананы да жұмылдырып, тәрбие жұмысын бірге жүргізуіміз қажет.

Осы мақсатта №8 бөбекжай-бақшада ұйымдастырылған оқу қызметін беру барысында тілдік материалды есте сақтау мақсатымен суретті символды, мнемотехника мен тірек-сызбалары қолданылады. Мектепке дейінгі бала әріптерді танымас бұрын суретті сызбаларды қолданып, сөздерді дыбыстап сөйлем құрастыруға машықтанады. Бұл әдісті ата-аналардың отбасы жағдайында қолдануға баламен бірге сөздерді жаттауға мүмкіншіліктері болады.

Мектепке дейінгі бала есте сақтау мен қабылдауы жоғары қабілетімен ерекшеленеді. Ойын-тапсырмалармен жаттығулар тілді дамытумен қатар барлық сезім мүшелерінің жұмысын, танымдық белсенділігін арттыра түседі. Яғни тірек кестелер мен белгілерді тез ұғынып, есте сақтап баланың өзіндік жұмыс жасауына жағдай жасайды. Байланыстыра сөйлеу дағдылары шартты белгілер, суреттер, сызбалар, арқылы дамытылады. Балалардың есту, көру, ойлау қабілеттері танымдық іс-әрекеттері арқылы жетілдіреді.

«Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға» – деп, Абай атамыз айтпақшы, бүгінгі жас ұрпаққа қамқорлық жасап оларды ізгілікке, адамгершілікке, отаншылдыққа, ұлтжандылық пен мемлекеттік тілге деген құрметке тәрбиелесең ғана еңбегің жемісті болмақ! Ертеңімізді бүгін ойлап, жас ұрпақты жан-жақты тәрбиелеу мен жеткілікті білім қорын беру әр ұстаздың міндеті екенін естен шығармайық. Біздің басты мақсатымыз отбасымен ынтымақтастық орнатып, баланы жан-жақты тұлға ретінде тәрбиелеу.

Әдебиеттер тізімі:

1. Баймұратова Б.Б. Тіл дамыту. – А., 2017ж.
2. Бакреденова А.Б. Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. – ПМПИ ғылыми баспа орталығы, 2016ж.
3. Душка Н.Д. Синквейн в работе с дошкольниками» / М.Д. Душка // Журнал «Логопед», М.: «ТЦ Сфера», 2015ж. № 5. С. 85-91.
4. Козаренко В.А. Учебник мнемотехники // Система запоминания «Джордано» [Электронный ресурс], 2017ж. Режим доступа: <http://mnemonikon.ru> (дата обращения: 10.03.2017ж.).
5. Метербаева К.М., Исакова А.Т. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі. Оқу құралы. – Астана, Фолиант, 2017ж.- 184б.
6. Бұзаубақова Қ.Ж. Жаңа педагогикалық технология. – Тараз, 2017ж.
7. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – Алматы: Білім, 2018ж.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР - ҰЛТ ҚАЗЫНАСЫ

Абдрашова Ажар Даулетбековна,
Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы, Ақыртөбе ауылы
«Болашақ» бөбекжай бақшасының әдіскері

Мектепке дейінгі тәрбие - барлық тәрбиенің бастамасы. Осындай аса құнды игіліктердің бірі – ұлттық ойындары. Баланың жан - жақты дамуы үшін ойынның рөлі ерекше. Ойын барысында балалардың айналадағы дүние жайында мағлұматтары кеңейіп, жауапкершілігі артады. Ойын - өсіп келе жатқан бала организмнің қажеті құралы.

Ойын – мектеп жасына дейінгі балалар іс-әрекеттерінің негізгі түрі. Ойын – баланың өсіп жетілуіне, жан - жақты дамуында басты роль атқарады. Балаларға ұлттық ойындар арқылы халқымыздың тарихын, мәдениетін таныстыру қолға алынған. Мектеп жасына дейінгі балалардың қоғамдық құбылыстарды, қоғамдағы ересек адамдардың іс-әрекетін өз түсінігінше әрекеті арқылы бейнелеуі ойын болып саналады. Ойынның шығу тарихына шолу жасауда көңіл аударатынымыз ол еңбекпен, өнермен, қоршаған ортамен тығыз байланыста дамыған, яғни ойынды өмірден ажыратып қарай алмаймыз балалар тек ойнап қана қоймайды, сонымен бірге ойлайды аңғарады көп нәрсені білуге, зерттеуге талпынады. Олар бірдеңе жасап қана қоймайды, сондай-ақ заман ағымына да белсене қатысады.

Себебі, әр бала бірегей тұлға, оның өзіндік қажеттіліктері бар екенін мойындай отырып, оларға тиісті тәрбие мен білім беріп, дамуына жағдай жасау-педагогтерге жүктеліп отырған зор міндет.

С.Торайғыров кезінде: «Балалықтың қанына ойын азық», - деп бекер айтпаған. Өйткені, ойын кезінде бүдіршіннің бейімділігі, қызығушылығы және заттардың айырмашылығын ажырата алатыны анық байқалады. Ойын арқылы балалар қоғамдық тәжірибені меңгереді, өзінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады. Ойын балалар үшін айналасындағыны танып, білу тәсілі.

«Баланы танып, түсіну үшін оның ойын әрекетін бақылау керек. Ересек адамдар үшін қарым – қатынас құралы тіл болса, бала үшін қарым-қатынас құралы – ойын әрекеті болып табылады», - деп XVIII ғасырда Ж.Ж.Руссо айтып кеткен. Ойында баланың дене күші артады, қолы қатайып, денесі шыңдала түседі, көзі қырағыланады, зеректілігі, тапқырлығы, ынтасы артып жетіле түседі. Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары қалыптасып шыңдалады». Ұлттық ойындарымыз балаларға тәрбиелік мәнімен, дене бітімінің әсем де сымбатты болып бітуге пайдасы зор. Мысал келтіріп кетсе: «Қуыр-қуыр, қуырмаш» ойыны балалардың саусақ моторикасын дамытуға, тіл байлығын жетілдіруге, көңілін көтеруге қолдануға болады.

Балаларды қазақ халқының ұлттық ойындарымен, ойната отырып жан-жақты тәрбиелейміз. Ойын – балалар өмірінің нәрі, яғни оның рухани жетілуі мен табиғи өсуінің қажетті алғы шарты және халықтың салтын үйренуде, табиғат құбылысын тануда олардың көру, есту, сезу қабілеттерін, зейінділік пен тапқырлықтарын дамытады. «Қазақстан Ұлттық энциклопедия» кітабында қазақтың ұлттық ойындарының мән-маңызы туралы былай деп жазылған: «Қазақ ұлты негізінде ұрпақ қамын басты мақсат етіп қойып, балалардың нағыз азамат болып қалыптасуына аса зор мән берген.

Нәтижесінде дәстүрлі бала тәрбиесінің басты құралы ретінде ұлттық ойынды орайластырып, дамытып отырған». Ахмет Жүнісовтың айтуынша өзге халықтар сияқты қазақтың да ертеден қалыптасқан, атадан-балаға мұра болып жалғасып келе жатқан ұлттық ойын сауық түрлері бар. Зер салып байқап отырсақ, ол ойын-сауықтар қазақтың ұлттық ерешелігіне тығыз байланысты туған екен және адамға жастайынан дене тәрбиесін беруге,

оны батылдыққа, ептілікке, тапқырлыққа күштілікке төзімділікке баулуға бағытталған екен. Баршамызға белгілі, ойын арқылы баланың дене құрылысы жетіліп, өзі жасаған қимылына сенімі артады.

Баланың бойында ойлау, тапқырлық, ұйымдастырушылық, шыдамдылық, белсенділік қасиеттер қалыптасады. Ойын дегеніміз – жаттығу, ол арқылы бала өмірге әзірленеді. Ойын үстінде баланың бір затқа бейімділігі, мүмкіндігі және қызығуы анық байқалады. Ойын мазмұны мен түріне қарай: мазмұнды-бейнелі, қимыл-қозғалыс, дидактикалық, құрылыс, кейіптендіру ойындары болып бөлінеді.

Мазмұнды бейнелі ойында балалар ойын мазмұнын түсінікті етіп жеткізуге тырысады, оған қажетті құрал-жабдықтарды табуға талпынады, оларды дайындау үшін еңбектенеді, ал еңбек ұжымдық іс-әрекетке біріктіреді және шығармашылық іс-әрекетке бағдарлайды, балалардың өзара қарым-қатынасын реттеп, олардың бойында адамгершілік сапаларды қалыптастырады. Қимыл-қозғалыс ойынында балалар санамақтар, өлеңдер, тақпақтар қолданады. Бұндай ойындарда балалардың ептілігі, қимылдың әдемілігі дамып қалыптасады, кеңістікті, уақытты бағдарлауға үйренеді, батылдық, тапқырлық, қайраттылық, достық, жолдастық көмек, тәртіптілік, ойын ережесіне бағына білу сияқты адамгершілік сапалар тәрбиеленеді. Бала өмір құбылыстарына, адамдарға, жануарларға деген ынтасын, қоғамдық мәні бар іс-әрекетке деген құштарлығын ойын арқылы қанағаттандыратындықтан, ойынның қай түрі болсын балалардың адамгершілік тәрбиесінің дамуында маңызды рөл атқарады. Ойында шындықтың көрінісі, оның бейнелі сәулесі қылаң береді. Жалпы ойынға тән нәрсе өмірдің әртүрлі құбылыстары мен үлкендердің түрлі іс-әрекеттеріне еліктеу екені белгілі. Ойынның шартты түрдегі мақсаттары бар, ал сол мақсатқа жету жолындағы іс-әрекеттер бала үшін қызықты. Балаларға ақыл-ой, адамгершілік, дене шынықтыру және эстетикалық тәрбие берудің маңызды тетігі ойында жатыр.

Ойын барысында балалар өзін еркін сезінеді, ізденімпаздық, тапқырлық әрекет байқатады. Сезіну, қабылдау, ойлау, қиялдау, зейін қою, ерік арқылы түрлі психикалық түйсік пен сезім әлеміне сүңгиді. Сондықтан да педагогикада бала ойынына ерекше мән беріледі, өйткені ойын үстінде қалыптасатын балалық шақтың түйсігі мен әсері адамның көңіліне өмірбақи өшпестей із қалдырады.

Бала ойын арқылы өзін толқытқан қуанышын немесе ренішін, асқақ арманын, мұрат-мүддесін бейнелесе, күні ертең сол арман қиялын өмірде жүзеге асыруға мүмкіндік алады. Сөйтіп бүгінгі ойын, бейнелі әрекет ертеңгі шындық ақиқатқа айналатын кезі аз емес. Ойын мектеп жасына дейінгі баланың жеке басының дамуына игі ықпал ететін жетекші басты құбылыстың бірі деуге болады. Бала ойын арқылы өзінің күш-жігерін жаттықтырады, қоршаған орта мен құбылыстарды ақиқат сырын ұғынып, еңбек дағдысына үйрене бастайды. Былайша айтқанда болашақ қайраткердің тәрбие жолы, тәлімдік өнегесі ойыннан бастап өрбиді.

Ұлттық ойындардың адамға тигізетін пайдасын халық ертеден-ақ білген. Алғашқы қауымдық құрылыс, ертедегі тайпалардың одаққа біріккен дәуірлері ұлт ойындарының едәуір дамыған кезеңі болды. Көшпелі өмір кешіп, мал баққан тайпалардың көзін ашқаннан көрген театры да, өнері де, көңіл көтерер қызығы да осы ұлт ойындары еді. Халық арасында «Денсаулық – зор байлық» деп тегін айтылмаған. Бұл арқылы халық даналығы тіршіліктің

негізгі көзі осы денсаулық екенін тағы ескертеді. Адамның денсаулығы жас кезінен бастап қалыптасуы керек.

Демек, кезінде ойындарды көп ойнап, жүгіріп, далада таза ауада жүру – жас организмнің дұрыс та сергек өсуінің көзі. Онымен бірге бүлдіршіндер ойын ойнаған кезде көпшіл, Отанның болашақ азаматы болуға, халқына адал қызмет етуге бағыт алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ғаламтор көзінен, А.Ш. Балапанова, «Мектеп жасына дейінгі балаларды халық ойындары арқылы ұлттық мәдениет көздеріне тарту» презентациясы, 2015 жыл.
2. Құрманбаева С.К. «Ұлттық ойындардың бүгінгі мен келешегі», «Алматы» 2004 жыл, 209 б.
3. «Қазақтың ұлттық ойындары» кітабы авторы: Базарбек Төтенаев. Алматы «Қайнар» баспасы 1994ж

**МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ
ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН МАҢЫЗЫ**

Абдикулова Индира Каримкуловна,

*Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Абай ауылы. Жамбыл облысы әкімдігінің
білім басқармасы Байзақ ауданының білім бөлімінің
«Айгөлек» бөбекжай-бақшасының меңгерушісі*

Аннотация. Мектепке дейінгі кезеңде балалардың дене дамуы, психикалық және әлеуметтік қабілеттерінің қалыптасуы ерекше маңызды. Ұлттық ойындар осы кезеңдегі тәрбиенің маңызды құралы болып табылады, себебі олар балалардың рухани дамуына, мәдениетке және әлеуметтік ортаға бейімделуіне үлкен әсер етеді.

Ұлттық ойындар – әр халықтың мәдениеті мен дәстүрін, тұрмысын көрсететін, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыратын ойындар жүйесі. Бұл ойындар балалардың ғана емес, үлкендердің де денсаулығын жақсартуға, рухани байлығын арттыруға ықпал етеді. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолдану балалардың танымдық, физикалық және әлеуметтік дамуына зор әсерін тигізеді. Олар баланың қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіруге, логикалық ойлау қабілетін арттыруға, қазақ халқының дәстүрлері мен құндылықтарын түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ұлттық ойындар балаларға қоғамда дұрыс қарым-қатынас жасау, ынтымақтастық пен достықты бағалау сияқты әлеуметтік дағдыларды қалыптастырады. Бұл зерттеу мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ұлттық ойындардың маңыздылығын ашып көрсетіп, оларды балалардың тәрбиесінде тиімді қолдану әдістерін ұсынады.

Зерттеудің өзектілігі: Ұлттық ойындар – әрбір халықтың мәдени мұрасы мен тарихының ажырамас бөлігі. Олар тек ойын-сауық емес, сонымен қатар балалардың жеке

тұлғасын қалыптастыруға, денсаулығын нығайтуға, рухани және мәдени дамуында маңызды рөл атқаратын құрал болып табылады. Мектепке дейінгі кезеңдегі балалар үшін ұлттық ойындар олардың танымдық қабілеттерін, дене дамуын, әлеуметтік дағдыларын жетілдіруде үлкен маңызға ие.

Қазіргі қоғамда жаһанданудың әсерінен ұлттық дәстүрлер мен мәдениетке деген қызығушылықтың төмендеуі байқалуда. Бұл балалардың өз халқының тарихы, мәдениеті мен құндылықтары туралы білімінің әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Осыған байланысты, мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолдану балаларды өз мәдениетіне, тіл мен салт-дәстүрлеріне деген құрметті қалыптастырудың маңызды жолы болып табылады. Сонымен қатар, ұлттық ойындардың балаларға физикалық және интеллектуалды тұрғыда даму мүмкіндіктерін ұсынуы да өте өзекті.

Зерттеу осы мәселені шешуге бағытталып, мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды тәрбиелік мақсатта қолданудың тиімділігін анықтауды мақсат етеді. Мұндай зерттеу балалардың ұлттық ойындарды ойнау арқылы мәдени идентичность қалыптастыру, дене шынықтыру және ақыл-ой қабілеттерін дамыту мәселелеріне жан-жақты талдау жасайды.

Ұлттық ойындар – әр халықтың ғасырлар бойы жинақталған тәжірибесі мен салт-дәстүрлерін көрсететін ойындар жүйесі. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды пайдалану – балалардың халықтың мәдениетімен танысуына, тілін меңгеруіне, тәрбие алуына мүмкіндік береді. Әр халықтың өзіне тән ұлттық ойындары бар, сондықтан әртүрлі ойындардың ерекшеліктері мен мазмұны да түрліше болады. Олар:

Қимыл-қозғалыс ойындары: Баланың дене тәрбиесін дамыту үшін өте маңызды. Қарсыласу, секіру, жүгіру сияқты әрекеттер арқылы балалар физикалық дамуын жақсартады.

Ақыл-ойды дамыту ойындары: Бұл ойындар баланың логикалық ойлауын, еске сақтауды, ойлауды және қабылдауды дамытады. Мысалы, ұлттық салт-дәстүрлерге қатысты жұмбақтар мен шешімдер.

Рөлдік ойындар: Балалар белгілі бір рөлдерге енеді (мысалы, ойыншы, малшы, бақташы) және белгілі бір ұлттық дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды жүзеге асырады. Бұл балаларға қоғамда өзін дұрыс ұстау тәсілдерін үйретеді.

Ұлттық ойындар мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың жеке тұлғалық дамуына және танымдық қабілеттерінің қалыптасуына үлкен ықпал етеді. Олардың маңыздылығы мынадай аспектілерде көрінеді:

Мәдени-танымдық даму: Ұлттық ойындар балаларды өз елінің тарихымен, мәдениетімен таныстырады. Олар ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды түсінуге, оның мәнін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл балалардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Тілдің дамуы: Ұлттық ойындар барысында балалар жиі ұлттың тілінде сөйлеуге, ұлттық сөздер мен фразаларды қолдануға үйренеді. Бұл олардың тілдік дағдыларын дамытады, сонымен қатар қарым-қатынас жасау қабілетін жақсартады.

Әлеуметтік құндылықтар: Ұлттық ойындар балаларға достық, ынтымақтастық, адалдық, жауапкершілік сияқты құндылықтарды үйретеді. Олар топтық жұмыс пен ұжымдастықты дамытуға ықпал етеді, балалардың өзара сыйластығын және әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді.

Дене тәрбиесі: Көптеген ұлттық ойындар балалардың физикалық дамуында маңызды рөл атқарады. Мысалы, қазақтың «Арқан тарту», «Жамбы ату» сияқты ойындары балалардың қимыл-қозғалысын дамытуға ықпал етеді, олардың дене үйлесімділігін жақсартады.

Эмоционалды және психологиялық дамуы: Ұлттық ойындар балаларға позитивті эмоциялар сыйлап, оларды қызықтыратын әрекеттерге толы болады. Бұл олардың психологиялық жағдайын жақсартады, өзіне деген сенімділігін арттырады, қиындықтардан шығуға үйретеді.

Ақыл-ойдың дамуы: Ұлттық ойындар көбінесе балалардың ойлау қабілетін жетілдіруге көмектеседі. Логикалық тапсырмалар, жұмбақтар, қателіктер мен шешімдер іздеу арқылы балалар өздерін интеллектуалды тұрғыдан дамытады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды пайдалану әдістері

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды тиімді пайдалану үшін мынадай әдістер қолдануға болады:

Ойындарды күнделікті өмірге енгізу: Ұлттық ойындарды күнделікті тәрбие үдерісіне қосу балалардың оларды тереңірек түсініп, қызығушылықтарын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, балаларға әр түрлі ұлттық ойындарды үйрету, әрбір ойынның мағынасын түсіндіру.

Жеке және топтық ойындар ұйымдастыру: Балалардың жеке дамуы мен топта жұмыс істеу дағдыларын дамыту үшін ұлттық ойындарды жеке және топтық негізде өткізу қажет.

Қысқа бейнемазмұндар мен көрнекі құралдар қолдану: Ұлттық ойындарды түсіндіру үшін бейнемазмұндар мен көрнекі құралдарды қолдану балаларға ойындардың мәнін жеңіл әрі қызықты түрде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Қазақ халқының дәстүрлерін насихаттау: Ұлттық ойындар арқылы қазақ халқының дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын балаларға көрсету, оларды құрметтеуге баулу.

Зерттеу нәтижелілігі. Зерттеу нәтижелері бойынша мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды жүйелі түрде пайдалану балалардың көпжақты дамуына оң әсер ететінін көрсетеді. Ұлттық ойындардың балалардың физикалық, танымдық және әлеуметтік дамуын қалай әсер ететінін зерттеу барысында бірнеше маңызды нәтижелер анықталды:

Физикалық дамуы: Ұлттық ойындар балалардың дене тәрбиесін дамытуда маңызды рөл атқарады. Мысалы, «Арқан тарту», «Көкпар», «Қозы-лақ» сияқты ойындар балалардың қимыл-қозғалыс дағдыларын жақсартып, олардың денсаулығын нығайтады. Осы ойындарды ұйымдастыру арқылы балалардың дене үйлесімділігі, күш-қуаты мен төзімділігі артты.

Танымдық даму: Ұлттық ойындар балалардың ақыл-ойын дамытады. Логикалық ойындар мен жұмбақтар арқылы балалардың ойлау, есте сақтау, зейін қою қабілеттері жақсарады. Сонымен қатар, ойындар барысында қолданылатын шешімдер мен стратегиялар баланың шығармашылық қабілеттерін ұштауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік дағдыларды дамыту: Ұлттық ойындар балаларға топта жұмыс істеуді, ынтымақтастықты, достықты бағалауды үйретеді. Олар әлеуметтік қарым-қатынастарды қалыптастырып, балалардың өзара сыйластық, әділдік пен жауапкершілік сезімдерін дамытады. Сонымен қатар, ойындардың көпшілігі өзара бәсекелестік пен ынтымақтастықты талап ететіндіктен, бұл балалардың қарым-қатынас дағдыларын жетілдіреді.

Мәдениетке деген құрмет: Зерттеу барысында ұлттық ойындардың балалардың өз мәдениетіне, ұлттық құндылықтарға және дәстүрлерге деген құрметін арттыратыны

анықталды. Ұлттық ойындар арқылы балалар қазақ халқының тарихын, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын меңгереді. Бұл олардың мәдениетке деген сүйіспеншілігін қалыптастырады және өз ұлтына деген мақтаныш сезімін оятады.

Эмоционалды даму: Ұлттық ойындар балаларға оң эмоциялар сыйлайды, оларды қуанышқа бөлейді, топ ішінде көңілді әрі ұжымдық бірлікті сезінуге мүмкіндік береді. Бұл балалардың психологиялық жағдайын жақсартып, олардың өзін-өзі бағалау және сенімділік деңгейін арттырады.

Қорытынды. Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолдану балалардың жан-жақты дамуына, олардың мәдениетке деген құрметін қалыптастыруға, дене және ақыл-ой қабілеттерін жетілдіруге үлкен ықпал етеді. Ұлттық ойындар балаларды өз халқының мәдениетін тануға, өзара ынтымақтастыққа, жауапкершілікке, достыққа тәрбиелейді. Сондықтан ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдарда жүйелі түрде қолдану өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қоянбаев, Ж.Ә. (2007). Педагогика. Алматы: Дарын.
2. Тәжібаев, Т. (2013). Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту. Алматы: Мектеп.
3. Балаубаев, С. (2014). Қазақ халқының ұлттық ойындары және олардың тәрбиелік мәні. Алматы: Қазақ университеті.
4. Назарова, А.Т. (2016). Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ұлттық ойындардың рөлі. Алматы: Білім.
5. Шаханова, Г.Қ. (2011). Ұлттық ойындар мен олардың балабақшадағы тәрбиедегі маңызы. Астана: Қазмедиа.
6. Жексенбаева, Ә.М. (2015). Ұлттық ойындар арқылы балаларды тәрбиелеу әдістері. Алматы: Өнер.
7. Аманжолова, Б. (2013). Мектепке дейінгі кезеңде балалардың рухани дамуы: ұлттық ойындардың орны. Астана: ҚазҰПУ баспасы.
8. Смағұлова, С.Қ. (2012). Қазақ халық педагогикасының негіздері. Алматы: Рауан.
9. Лемберг, С. (2011). Мектепке дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Мәскеу: Академия.
10. Мұхамеджанова, М.Қ. (2014). Ұлттық ойындар мен олардың балабақшадағы тәрбиелік маңызы. Астана: Қазмедиа.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Макубаева Бакыт Маратовна,

*Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Абай ауылы
«Айгөлек» бөбекжай-бақшасының әдіскері, педагог-сарапшы*

Аннотация. Мақала мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың ойлау қабілетін дамыту, шығармашылықтарын ашу және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру мақсатында зиянкершілік ойындарының рөлі мен маңыздылығын қарастырады. Зиянкершілік ойындар – бұл балалардың психоәлеуметтік және когнитивті дамуында маңызды рөл атқаратын іс-шаралар болып табылады. Мақалада зиянкершілік ойындарының түрлері, олардың ерекшеліктері мен балалардың жеке тұлғасын қалыптастырудағы ықпалы талқыланады. Сондай-ақ, ойындардың дамытушылық және тәрбиелік мәні, олардың мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларына қалай енгізілетіні, педагогтардың осы бағыттағы жұмыстары туралы да сөз болады. Мақала мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру жүйесінде зиянкершілік ойындарын тиімді пайдалану үшін қажетті ұсыныстар береді.

Кілт сөздер: мектепке дейінгі ұйымдар, зиянкершілік ойындар, балалардың дамуы, шығармашылық, әлеуметтік дағдылар, педагогика, білім беру бағдарламасы.

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі уақытта мектепке дейінгі ұйымдардың алдында тұрған басты мақсаттардың бірі – балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ету. Баланың жеке тұлғасы, оның интеллектуалдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы осы кезеңде қалыптасады. Осыған байланысты, зиянкершілік ойындардың балалардың психоәлеуметтік және когнитивтік дамуына ықпалы ерекше маңызға ие болып отыр.

Зиянкершілік ойындар балаларды ғана емес, сонымен қатар педагогтарды да оқыту мен тәрбие процесінде белсенді қатысуға шақырады. Ойындар арқылы баланың танымдық қабілеттері мен шығармашылық қасиеттері дамиды, әлеуметтік қарым-қатынас дағдылары қалыптасады, сонымен қатар тұлғаның эмоциялық және моральдық қасиеттері шыңдалады. Бұл зерттеу мектепке дейінгі ұйымдарда зиянкершілік ойындардың түрлері мен ерекшеліктерін жүйелі түрде қарастырып, олардың баланың дамуына тигізетін әсерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, қазіргі кезде мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының оқу бағдарламаларында инновациялық әдістер мен технологиялардың қолданылуы маңызды орын алады. Зиянкершілік ойындарды қолдану, әсіресе балалардың шығармашылық қабілеттерін арттыруда, педагогтардың кәсіби шеберлігін жетілдіруде және білім берудің сапасын арттыруда үлкен әлеуетке ие. Осылайша, зерттеу өзектілігі мектепке дейінгі ұйымдарда зиянкершілік ойындарды тиімді пайдалану мәселесіне арналған.

Зияткерлік ойындардың түрлері:

Мангала – түркі халықтарының дәстүрлі ойыны. Бұл ойын есептеу, логикалық ойлау және стратегияны дамытады. Ойынның мақсаты – арнайы тақтадағы тастарды жинап, қарсыластан көбірек ұпай алу.

Бестемше – түркі халықтарының ежелден келе жатқан зияткерлік ойыны. Бұл ойын есептеуді, ойлау қабілетін және стратегиялық шешім қабылдауды жетілдіреді. Ойынның негізгі мақсаты – белгілі бір математикалық заңдылықтарға сүйене отырып, сандарды дұрыс орналастыру және тиімді жүріс жасау. Бестемше ойынының мектепке дейінгі және бастауыш сыныптағы балалар үшін маңызы зор, өйткені ол логикалық ойлауды, математикалық қабілетті және есте сақтау қабілетін дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, ойын топтық түрде ойналғанда балалардың қарым-қатынас дағдылары мен бірлесе жұмыс істеу қабілетін

арттырады. Қазіргі кезде бестемше ойынын заманауи форматта жаңғыртып, электронды нұсқаларын жасауға талпыныстар бар.

Шертпек – көз өлшемі мен дәлдікті дамытатын ойын. Бұл ойын әсіресе балалардың моторикасын дамытуға және зейінін шоғырландыруға көмектеседі.

Бес асық – кең таралған ұлттық ойындардың бірі. Бұл ойын моторлық дағдыларды, жылдамдықты және үйлесімділікті жетілдіруге ықпал етеді. Ойыншылар асықтарды қолданып, әртүрлі күрделі қозғалыстар орындайды.

Бескенеі – түркі халықтарының тағы бір қызықты ойыны. Бұл ойын балалардың ептілігін, логикалық ойлауын және стратегиялық қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі. Ойын топтық немесе жекелей түрде ойналады.

Зерттеудің негізгі мақсаты — зиянкершілік ойындарының маңыздылығын анықтау, олардың қазіргі қоғамдағы рөлін зерделеу және білім беру жүйесіндегі қолдану мүмкіндіктерін қарастыру. Сонымен қатар, бұл зерттеу балалардың танымдық қабілеттерін дамытудағы зиянкершілік ойындарының тиімділігін сипаттауға бағытталған.

Зерттеудің міндеттері: Зияткерлік ойындардың баланың ойлау қабілеті мен шығармашылық потенциалын дамытудағы рөлін талдау.

Зиянкершілік ойындардың балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудағы маңыздылығын қарастыру.

Түркі халықтарының ойын мәдениетін зерттеу арқылы олардың болашақ ұрпаққа берер тәрбиелік және интеллектуалдық маңызын айқындау.

Ойындарды білім беру жүйесінде тиімді пайдалану жолдарын анықтау, педагогикалық тәжірибеде қолданылуының ерекшеліктерін қарастыру.

Зияткерлік ойындарды мектепке дейінгі ұйымдар мен бастауыш білім беру деңгейінде қолдану мүмкіндіктерін зерттеу.

Зерттеу барысында, зиянкершілік ойындардың балалардың когнитивті және эмоционалды дамуына тигізетін әсері, олардың шығармашылық ойлауын, зейінін, есте сақтау қабілетін жақсарту, топтық жұмыстарда белсенділікті арттыру қабілетін зерттеу мақсаты көзделеді. Сонымен қатар, түркі халықтарының дәстүрлі ойындарының тәрбиелік және интеллектуалдық маңызы да зерделеніп, олардың қазіргі заман талабына сай қолдану мүмкіндіктері қарастырылады.

Зерттеу нәтижелері: Зерттеу барысында зияткерлік ойындардың мектепке дейінгі ұйымдардағы балалардың танымдық және әлеуметтік дамуына әсері жан-жақты зерделенді. Атап айтқанда, зерттеу келесі нәтижелерді көрсетті:

Зияткерлік ойындардың балалардың танымдық қабілеттерін дамытуға ықпалы: Зияткерлік ойындар балалардың логикалық ойлауын, зейінін және есте сақтау қабілетін дамытуды қамтамасыз етеді. Ойындар барысында балалар түрлі тапсырмаларды шешіп, жаңа ақпараттармен танысады, бұл олардың әлемді тану және қоршаған ортаға қатысты білімдерін кеңейтеді. Сонымен қатар, ойын барысында балалар өз қиялын еркін пайдалана отырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік алады.

Әлеуметтік дағдылардың қалыптасуы: Зияткерлік ойындар балаларға топтық жұмыс жасауды үйретіп, өзара қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі. Балалар ойын барысында өз пікірлерін айтуға, басқалардың пікірін тыңдауға және олармен бірге әрекет етуге

үйренеді. Бұл олардың әлеуметтік және эмоциялық дамуына, сондай-ақ әртүрлі әлеуметтік жағдайларда дұрыс әрекет етуіне ықпал етеді.

Түркі халықтарының ойын мәдениетінің маңызы: Түркі халықтарының дәстүрлі ойындары балаларды рухани жағынан байытып, оларды мәдени құндылықтармен таныстырады. Бұл ойындар ұрпақтан ұрпаққа берілетін тәрбиелік мұра болып табылады. Түркі мәдениетінің ойындарында балалардың отбасылық құндылықтар, еңбекке деген көзқарас, табиғатқа деген құрмет сияқты маңызды қасиеттерді игеруі көзделген. Бұл зерттеу арқылы қазіргі қоғамда осы ойындардың тәрбиелік және интеллектуалдық маңызын айқындауға мүмкіндік туды.

Зияткерлік ойындарды білім беру жүйесінде пайдалану мүмкіндіктері: Зерттеу нәтижелері зияткерлік ойындардың мектепке дейінгі ұйымдар мен бастауыш білім беру деңгейінде қолданылуының жоғары тиімділігін көрсетті. Мұндай ойындарды педагогикалық процесте пайдалану балалардың жан-жақты дамуына оң әсер етеді, оларды оқыту мен тәрбиелеу әдістерін жақсартуға ықпал етеді. Ойындардың әдістемелік аспектілерін дамыту және оны оқу жоспарына енгізу қажеттілігі анықталды.

Педагогикалық тәжірибедегі ұсыныстар: Зияткерлік ойындардың педагогикалық процеске тиімді енгізілуі үшін арнайы әдістемелік ұсыныстар жасалды. Ойындардың түрлерін таңдау, олардың баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес келуі, педагогтың ролі және балалардың ойын барысында белсенді қатысуы маңызды болып табылады. Сонымен қатар, мұндай ойындар балалардың интеллектуалдық дамуын қолдай отырып, олардың шығармашылық ойлауын арттыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Зерттеу барысында зияткерлік ойындардың балалардың психоәлеуметтік және когнитивтік дамуына маңызды әсер ететіні анықталды. Бұл ойындар баланың шығармашылық қабілеттерін, логикалық ойлауын, зейінін, есте сақтауын және әлеуметтік дағдыларын дамытуда тиімді құрал болып табылады. Зияткерлік ойындардың әртүрлі түрлері балалардың жеке тұлғасын қалыптастыруға ықпал етіп, олардың дүниетанымын кеңейтеді, қоршаған ортамен өзара қарым-қатынас жасауға үйретеді.

Зерттеу барысында мектепке дейінгі ұйымдар мен білім беру жүйесінде зияткерлік ойындарының қолданылуының маңыздылығы көрсетілді. Бұл ойындар балалардың танымдық қабілеттерін дамытуға, оларды әлеуметтендіруге және қоғамдағы әртүрлі рөлдерге дайындауға ықпал етеді. Сондай-ақ, ойындардың балалардың эмоциялық және моральдық дамуына оң әсер ететіндігі анықталды.

Түркі халықтарының дәстүрлі ойындары да терең тарихи және мәдени маңызға ие. Бұл ойындар баланың рухани дамуына, мәдени мұраны сақтап қалуға, сондай-ақ ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтуға ықпал етеді. Түркі халықтарының ойындарын зерттеу олардың тәрбиелік және интеллектуалдық мәнін айқындап, қазіргі қоғамда қолданудың тиімді жолдарын көрсетуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері зияткерлік ойындарын мектепке дейінгі ұйымдар мен білім беру жүйесінде тиімді пайдалану үшін педагогтарға арнайы әдістемелік ұсынымдар мен тәжірибелік кеңестер ұсынады. Бұл ойындар балалардың тұлғалық дамуында, шығармашылық қабілеттерінің артуында және олардың әлеуметтік бейімделуінде үлкен рөл атқаратынын көрсетеді.

Осылайша, зиянкершілік ойындар балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал болып табылады, ал түркі халықтарының ойын мәдениетін зерттеу мен қолдану болашақ ұрпаққа тәрбиелік және интеллектуалдық мәні зор мұра қалдыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбдібекқызы, Қ. (2020). «Қазақтың дәстүрлі ойындары». Алматы: ҚазҰУ баспасы.
2. Омаров, С. (2018). «Тоғызқұмалақ: стратегия мен логика». Астана: Фолиант.
3. Турсынова, А.С. (2019). «Балаларға арналған зияткерлік ойындар». Нұр-Сұлтан: Назарбаев Университеті баспасы.
4. Мұратова, Г. (2021). «Мектепке дейінгі мекемелердегі ұлттық ойындар». Алматы: Паритет.
5. UNESCO (2022). «Traditional Games and Their Role in Education». Paris: UNESCO Publishing.
6. Айтмұхамедов, Б. (2017). «Дәстүрлі ойындардың тәрбиелік мәні». Шымкент: ОҚМУ баспасы.
7. Балтабай, Т. (2021). «Ұлттық ойындар және олардың тәрбиелік маңызы». Алматы: Білім баспасы.
8. Исмаилова, Г. (2020). «Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде ойын технологиялары». Нұр-Сұлтан: АкадемПресс.

БАЛАБАҚШАДА ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Сегизбаева Нургуль Лесалиевна,
Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Құмжота
ауылы, «Балауса» бөбекжай-бақшасының
меңгерушісі

Аңдатпа. Бүгінде өсіп келе жатқан әр баланың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру, ұлттық тәрбие беру – ұлттық ұғым кепілі. Қазақ халқының ежелден келе жатырған адами қадір-қасиетін жаңғыртып, келешек ұрпақтың көзқарасын, дүниетанымын қалыптастыру – ұлттық тәрбиенің қайнар көзі. Біртұтас тәрбие» бағдарламасы аясында ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеу, рухы биік болашақ жастарын тәрбиелеуде назар аударатын басты мәселе ол-ұлттық тәрбие яғни-ұлттық ойын.

Түйін сөздер: ұлттық құндылықтар, ұлттық тәрбие, ұлттық ойын, бала тәрбиесі.

Кіріспе. Ұлттық құндылықтар – әрбір ұлттың болмысында ғасырлар бойы атадан балаға мирас болып келе жатқан адамгершілік қағидаттары. Ғасырдан ғасырға жеткен халықтың қазынасы – тілі, ділі, салт-дәстүрі, әдебиеті мен өнері ұлтымыздың рухани байлығы. Ол өзіне адамгершілікті, сыйластықты, имандылықты, кішіпейілділік пен ізеттілікті, мейірімділік пен досжандылықты, мәдениеттілік пен руханилықты қамтыған орны толмас құндылық болып табылады. Бүгінде өсіп келе жатқан әр баланың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру, ұлттық тәрбие беру – ұлттық ұғым кепілі. Қазақ халқының ежелден келе жатырған адами қадір-қасиетін жаңғыртып, келешек ұрпақтың көзқарасын, дүниетанымын қалыптастыру – ұлттық тәрбиенің қайнар көзі.

Мектепке дейінгі кезеңдегі тәрбие - адам қалыптасуының алғашқы баспалдағы.

Балабақша – бүлдіршіндерді болашақта салт-дәстүрді, өнерді дәріптейтін, ана тілін қадірлейтін, Отанын, елін, жерін сүйетін, ата-дәстүрін сақтайтын инабаты да, ибалы үлкен-кішіні сыйлай білуге үйрететін орталық.

Мектеп жасына дейінгі балалар үшін арнайы ұйымдастырылған іс-әрекеттер ұжымның жұмыс бағытын ескере отырып, балаларды қазақ халқының ұлттық құндылықтарына, Отан деген сүйіспеншілікке, мәдени-әлеуметтік нормаларға баулу, қауіпсіз мінез-құлық қағидаларын қалыптастыру бойынша міндеттерді іске асыру үшін күні бойы педагог ойын түріндегі түрлі балалар әрекетін ұйымдастырады. Бүгінгі заман талабына сай АКТ құралдары немесе кез-келген көрнелік құралдары арқылы бала бойына алғашқы ұлттық құндылықтар туралы түсінік қалыптастыра алады. Ол түсінікті одан әрі дамыту үшін бейнелі сөздер мен сөйлемдерді қолдана отырып, балалармен тығыз байланыста әңгімелесу әдісі арқылы дамытуға мүмкіндік жасаймыз. Мектеп жасына дейінгі баланың негізгі жетекші іс-әрекеті – ойын екені бәрімізге аян.

Ойын - баланың білім білік дағдысын қалыптастыратын тәрбие құралы. Міне, мұның бәрі баланың көңілін ашатын, оны ойдан-ойға жетелейтін, адамға қиялмен қанат қақтыратын ғажап ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы. Ойынның барлық кезеңдерінде баланың қабілеттерін дамытудың алдын алуға жағдай жасайды; өз деңгейіне өзінше көтеріле отырып, бала одан әрі нәтижелі дамиды. Бала ұқыптылыққа үйренеді, өз бетінше әрекет етуге тәрбиелейді, тез әрі тереңнен ойлау қабілетін дамытады

Балаларға берілген теориялық ақпараттарды дәл осы жетекші іс-әрекеттің көмегімен практикалық тұрғыда дамыта аламыз. Мектеп жасына дейінгі балаларды ұлттық құндылықтармен таныстыру үшін ойналатын ойын түрлеріне тоқталсақ:

«Асық ату», «Асық қағу», «Бестабан», «Ханталапай», «хан», «Арқан тартыс», «Ақсүйек», «Аударыспақ», т.б сынды спорттық ойындар және «Шік-бүк», «Ақсерек-көксерек», «Қуырмаш», «Арқан түю», «Соқыр теке», т.б сынды қимыл- қозғалыс

ойындары және «Тоғыз құмалақ», «Бестемше», «Бес асық», «Омпы», «Асықты дойбы» т.б» секілді үстел үсті ойындарын ойнату арқылы баланы тапқырлыққа, жылдамдыққа, шапшаңдыққа, икемділікке, батылдылыққа үйретеміз. Ұлттық ойындарды тек серуенде, денешынықтыруда немесе ертеңгіліктерді ғана пайдаланбай, оларды ұйымдастырылған іс-әрекеттерде де пайдалануға болады. Мынадай ұлттық ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекетте қолдануға болады. «Бес асық» (асық), «Тас қала», «Орнын тап», «Теңге ілу » т.б. ойындары. Бұл ойындарды математика іс-әрекетінде асықтарды 1- 10 санауға, асықтарды алу ретімен, берілген тапсырмаларды орындауға болады. Мысалы, «Қақпа қол»:

Ойын шарты: Бір асықты алақанға салып алып, жоғарыға жәймен лақтырып, асық қайтып түскенше алақанды төңкеріп, асықты қолдың сыртымен қағып алу керек. Содан соң, қолдың сыртындағы асықты қайта лақтырып, төмен түсіп келе жатқанда алақанды ашып қалу керек. Бұл ойын баланы жылдам қимылдауға, шапшаң әрекет жасауға, баланы өз бетінше жылдам ойлануға, есеппен әрекет етуге үйретеді.

«Кім жеңімпаз?» ойыны:

Мақсаты: Балаларды ептілікке, бәсекелестікке, ұстамдылыққа тәрбиелеу. Қол ұсақ моторикасын дамыту. Шарты: Ойында екі бала ойнайды. Кезектесіп асықты иіреді. Кімнің асығы алшысынан түссе, сол бала ойынды бастайды. Иірген асығы алшы түссе 3 асық, тәйке түссе 2 асық, шік түссе 1 асық, бүк түссе ұтпайды . Ұтып алған асықтарды өз тақтайшасына толтырып қояды. Кім бұрын тақтайшаны асықпен толтырса сол бала жеңімпаз.

Сондай-ақ, қазақтың ұлттық ойындары ерлікті, өжеттілігі, батылдықты, дененің шынығуын қажет етеді. «Асық ату», «Түйелген орамал», «Қыз қуу», «Ұшты-ұшты» т.б ұлттық ойындар баланың сөздік қорын молайтуға, өмір тәжірибесін кеңейту, ептілік қабілеттерін жетілдіруге өз әсерін тигізеді. «Асық ойыны»- қазақ халқының ежелгі өте кең тараған ұлттық ойын түрлерінің бірі. Асық ойыны, баланың күн ұзақ қимылына тигізер әсері мол.

Бестемше ойыны — жеке тұлғаның сана-сезімін жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтын халқымыз, жасөспірімнің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген. Қазіргі кезде бестемше ойынының елімізде және шет елдерде кеңінен таралуда.

Бестемше ойынының маңыздылығы: Ойлау жүйесін дамытады, дербестікке үйретеді, уақытты тиімді пайдаланады, жоспарлау және бас тартуды үйретеді, жадыны жақсарту және есте сақтау қабілетін дамытады, қол моторикасы дамиды, бала жан-жақты қалыптасды.

Балабақшада қазақтың ұлттық ойындарын бүлдіршіндерге ойнату мен үйретудің негізгі мақсаты балалардың дене тәрбиесін дұрыс жолға қоюға, спорттық шеберліктері мен мүмкіндіктерін арттыруға бағытталған. Сондай-ақ бұл халқымыздың ерлік-жауынгерлік тарихын, ерліктің өшпес үлгісін қалдырған қас батырлардың өмір-өнегесімен таныстыруға, өз жерін, өз елін қорғай алатын елжанды, ұлттық намысы мол жігерлі бүлдіршіндерді тәрбиелеуге жол ашады. Жас ұрпақты өздігінен білім деңгейін көтеруге үйретіп, өзін өзі тәрбиелеуге дағдыландырады.

Қорыта келе, Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні зор, ол баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Балабақшадағы ұлттық ойындарды пайдалану арқылы біз балаларға ұлттық құндылықтарды сіңдіріп, оларды рухани бай, жан-жақты дамыған тұлға етіп тәрбиелей аламыз. Бала тәрбиесі – баршамызға ортақ маңызды іс.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ: ТАРИХЫ МЕН МАҢЫЗЫ

Шардарбекова Акерке Бакирамовна,

*Жамбыл облысы әкімдігінің білім
басқармасы Байзақ ауданы білім бөлімінің «Бәйтерек» бөбекжайы –
бақшасының меңгерушісі*

Қазақ халқының ұлттық ойындары — оның мәдениетінің маңызды бөлігі, халықтың дүниетанымын, дәстүрлерін және әлеуметтік құрылымын айқындайтын ерекше құндылықтар. Ұлттық ойындар арқылы балалар мен жас өскіндерге тек ойын-сауық емес, өмірлік дағдылар мен тәрбие беріледі. Қазақтың ұлттық ойындары — тек физикалық белсенділікке ғана емес, сонымен қатар ақыл-ойды дамытуға, достықты нығайтуға және халықтың рухани байлығын сақтауға бағытталған. Ұлттық ойындар – ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын – сауықтардың бір түрі. Оның бастауы тым ерте ғасырлар қойнауында жатыр. Қазақтың ұлттық ойындары – бабалармызыдан қалған асыл қазына. Сондықтан халықтық мұраны үйренудің әрі күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуде пайдасы орасан зор.

Балабақшада қазақтың ұлттық ойындарын бүлдіршіндерге ойнату мен үйретудің негізгі мақсаты балалардың дене тәрбиесін дұрыс жолға қоюға, спорттық шеберліктері мен мүмкіндіктерін арттыруға бағытталған.

Қазақтың ұлттық ойындары ғасырлар бойы қалыптасып, елдің өмір салтына, көшпенді мәдениетке байланысты өзгеріп отырған. Қазақ халқы үшін ойындар тек уақыт өткізудің ғана амалы емес, баланы болашақ өмірге дайындаудың, денесін шынықтырудың, ой-өрісін дамыту мен ерік-жігерін тәрбиелеудің бір түрі болып табылған. Көшпенді халықтың өмірінде ойындардың үлкен маңызы болған, себебі олар табиғатпен тығыз байланыста өмір сүріп, өздерінің күшін, шапшаңдығын, төзімділігін дамытатын болған.

Қазақтың ұлттық ойындарының түрлері.

Қазақтың ұлттық ойындарын бірнеше категорияға бөлуге болады:

1. Дене шынықтыру ойындары

Бұл ойындар балалар мен ересектердің физикалық күш-қуатын арттыруға бағытталған. Олар сондай-ақ дене бітімін қалыптастыруға, шапшаңдық пен төзімділікке баулиды. Оларға мыналар жатады:

- Көкпар — қазақтың ұлттық ат спорты ойындарының бірі. Бұл ойын бірнеше ат үстінде өтеді, және оның мақсаты — ат үстінде қарсыластың жүнді немесе тері киімді малын алу және оны белгіленген орынға апару. Көкпар — батырлықты, ептілікті және дене күшін талап ететін ойын.

- Теңге алу — ат үстінде жүріп, жерден теңгені алу. Бұл ойын баланың шапшаңдығын және дәлдігін дамытады.

- Бәйге — ат жарысы. Бәйге — қазақтың ең танымал ұлттық ойындарының бірі. Ол аттардың жылдамдығы мен бағытын тексеретін жарыс болып табылады.

2. Ақыл-ой ойындары

Бұл ойындар балалардың логикалық ойлауын, зейінін және тапқырлығын дамытады. Олар ойлау қабілетін және дұрыс шешім қабылдау дағдыларын тәрбиелейді. Қазақтың дәстүрлі ақыл-ой ойындарына мыналар жатады:

- Тоғызқұмалақ — бұл ең танымал қазақтың ойынының бірі. Ойын екі адам арасында ойналады, оның мақсаты — қарсыластың тастарынан көбірек жинап алу. Бұл ойын көп ойлау мен стратегияны талап етеді.

- Асық ойындары — асықтармен ойналатын ойындар бірнеше түрлі ережелер бойынша жүргізіледі. Бұл ойында балалардың дәлдігі мен есептеу қабілеттері дамиды.

3. Қозғалыс пен белсенділікті дамыту ойындары

Бұл ойындар балалардың қозғалыс дағдыларын қалыптастырып, олардың физикалық тұрғыда белсенді болуына ықпал етеді.

- Жаяу жарыс — дәстүрлі жарыс түрлері, көбінесе балалар арасында өткізіледі.

- Құлыншақ (құлашақ) — бұл ойын әсіресе балалар арасында көп ойналады. Ойынның мәні — екі бала бір-бірімен жарысып, қарқынды қозғалып, жеткен жерінде тұрып алу.

4. Сюжеттік-рөлдік ойындар

Бұл ойындар балаларға түрлі әлеуметтік рөлдерді мойындап, олардың қоғамда өз орнын табуға көмектеседі. Олар қиял мен шығармашылықты дамытады.

- Айгөлек — дәстүрлі қазақ ойыны, ол балаларға әлеуметтік қарым-қатынасты үйретуге бағытталған. Бұл ойында балалар бір-біріне міндеттерін орындап, тапсырмаларды шешеді.

Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні

Ұлттық ойындардың бала тәрбиесінде оң ықпал атқаратынын дана халқымыз ерте танып, өмірлік мәні зор ойындардың сан түрін ойлап шығарған және бала тәрбиесіне пайдалана білген. Ұлттық ойындар — қазақ халқының бай мәдени мұрасының ажырамас бөлігі. Олар балаларға тек көңіл көтеру, демалу ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні бар білім береді. Ұлттық ойындар арқылы балалар физикалық және ақыл-ойлық тұрғыда дамиды, әлеуметтік дағдылар мен ұлттық құндылықтарды меңгереді. Сондықтан ұлттық ойындарды жаңғыртып, балалар арасында насихаттау маңызды. Бұл олардың рухани және физикалық дамуын қолдай отырып, ұлттық мәдениетті сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді.

Ұлттық ойындар: - Табиғатты құрметтеуге үйретеді. Көптеген ойындар табиғатпен байланыста ойналады, бұл балаларға табиғатты қорғаудың маңыздылығын түсіндіреді.

- Әлеуметтік өзара қарым-қатынас дағдыларын дамытады. Ойындар арқылы балалар бір-бірімен достық, адалдық, сенімділік сияқты қасиеттерді үйренеді.

- Ептілік пен шапшаңдықты дамытуға ықпал етеді. Көптеген ұлттық ойындар дене белсенділігі мен шапшаңдығын талап етеді, бұл балалардың физикалық дамуын жақсартады.

Қорытынды: Қазақтың ұлттық ойындары — бұл халқымыздың бай мәдениетінің, тарихының айнасы. Ойындар — ата-бабаларымыздың өмір салтын, дүниетанымын, құндылықтарын түсінуге көмектесетін маңызды құрал. Бүгінгі күні қазақтың ұлттық ойындарын сақтап, оларды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу маңызды. Бұл ойындар балаларымызды тәрбиешіге айналдырып, оларды тек қуатты емес, рухани бай, мейірімді, әділ азамат етіп қалыптастырады.

ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ

Каугабаева Анар Каугабаевна,

*Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тұрар Рысқұлов ауданы білім бөлімінің
МКҚК «Алтын сақа» бөбекжай –бақшасының әдіскері*

Ойын дегеніміз – тынысын кең алысқа меңзейтін, ойдан-ойға жетелейтін, адамға қиял мен қанат бітіретін сондай ғажап нәрсе, ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы. Балаларға ұлттық ойындар арқылы халқымыздың тарихын, мәдениетін таныстыру – басты міндет. Халықтық ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні зор.

Мектеп жасына дейінгі балалардың қоғамдық құбылыстарды, қоғамдағы ересек адамдардың іс-әрекетін өз түсінігінше әрекеті арқылы бейнелеуі ойын болып саналады. Балалар тек ойнап қана қоймайды, сонымен бірге ойлайды, аңғарады, көп нәрсені білуге, зерттеуге талпынады, айналаны таниды, танымы қалыптасады. Ойын – өсіп келе жатқан бала организмнің қажеті. Ойында баланың дене күші мен белсенділігі артады, денесі шыңдала түседі, көзі қырағыланады, зеректілігі, тапқырлығы, ынтасы артып жетіле түседі.

Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары мен танымы қалыптасып, шыңдалады. Ұлттық ойындар – байырғы бабаларымыздан бізге жеткен байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, үйренудің күнделікті өмірде пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, ұштаса береді. Ойынсыз ақыл – ойдың дамуы жоқ және болуы да мүмкін емес.

Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе сияқты, ол арқылы бала рухани сезімін өмірімен ұштастырып, өзін қоршаған, дүние туралы түсінік алады және танымы мен ойлауы қалыптасады. Ұлттық ойын баланың дамып жетілуіне, адамгершілік қасиеттерінің артуына, психикасына да тигізетін әсері мол. Ұлттық ойындар арқылы өз халқының тарихын, жерін, даму сатысын, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, қонақ жайлылығын айқындап көруге болады. Балаларға ұлттық ойындарды үйрету арқылы әділдікке, достыққа, сыйластыққа, кішіпейілділікке тәрбиелей отырып, яғни адамгершілік қасиеттері де қалыптастырылады.

Басқа ойындар сияқты қазақтың ұлттық ойындар тәртібін бұлжытпай орындауы баланың ойын барысында тәртіп сақтауы, баланы осы кезден бастап тәртіпке, әділдікке, жинақылыққа баулиды, адал, қайырымды, өжет болуға тәрбиелейді. Ұрпақ тәрбиесі жайындағы озық ұлттық мұраны бүгінгі тәлім-тәрбие жұмысына пайдалана отырып, атадан балаға жалғасып келе жатқан әдет-ғұрыпымызды, салт- дәстүрімізді, тілімізді, дінімізді қадірлеуді балаға сәби кезінен қалыптастырған жөн. Тағы бір ерекшелігі, ұлттық ойындардың, әсіресе, балаларға арналған турлері әдетте өлеңмен «өрнектеліп» те отырған.

Ұлттық ойындар – ата – бабаларымыздан бізге байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, үйренудің күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, ұштаса береді. Ұлттық ойындардың мектеп жасына дейінгі балаларға лайықтары «Көкпар», «Орамал алу»,

«Тақия жасыру», «Алтын қақпа», «Ақ серек-Көк серек», «Айгөлек», «Ақ сандық – Көк сандық», «Ақ сүйек» баланың көзін жұмғызып алаңдағы ағаш ішіне сүйекті лақтырып жіберіп, іздеу т.б. ойындар ойнату арқылы баланы тапқырлыққа, жылдамдыққа, шапшаңдыққа, икемділікке, батылдылыққа үйрету іске асырылады. Яғни, таңертеңгі қабылдау кезінен кешке баланың үйге қайтуына дейінгі уақыт аралығындағы күн тәртібіне сәйкес дене тәрбиесі күні бойғы тәрбие түрлерімен біртұтас сабақтасып жүргізіледі. Сондықтан да, бағдарлама бойынша арнайы өтілетін тақырыптық тәрбие сәттерінің арасында әуелі дене сергіту, жұмыс соңында ырғақты қимыл –қозғалыс ойындарын өткізу көзделеді.

Ең бастысы ата-бабадан қалған өнер мен өнеге, үлгілерінің лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып көзіне көрсете отырып, ойын арқылы бойына сіңіріп, оларды әдептілікке, мейірімділікке ізеттілікке, туысқандық пен бауырмалдыққа, үлкенге - құрмет, кішіге - қамқорлыққа баулып адамды қажеттерді ұғындыру, қалыптастыру. Бір ғажабы ойындар балалардың жан сұлулығында, тән сұлулығында жан-жақты жетілдіруге бағытталған. Өзгені былай қойғанда жан-жануарлар қалай дыбыстайды, қалай іс-әрекеттер жасайды, оларды тілімізде қалай айтады дейтін танымдық, тілдің маңызы зор мәселелерді «Қалай айтуды білесің?» ойынның өзі балалардың құлағына құйып береді.

Өтеш – шақырады

Есек – бақырады

Күзен – шақылдайды

Бақа-бақылдайды

Шыбын – ызылдайды

Шіркей ызындайды

Ойынды ойнау барысында балалардың жас ерекшелігі ескеріледі. Әр түрлі ойынның өтілу барысында, оның ережесін сақтап, яғни 3 кезеңнен тұратынын ескеруіміз керек:

ойынды өткізер алдындағы дайындық жұмыс;

ойынның басталуы мен ойналу барысы;

ойынның аяқталуы.

Дене тәрбиесі іс - әрекеті мазмұны негізінен қимылды, ұлттық ойындардан тұрады. Ойын кезінде жасалатын қимыл-қозғалыстар балалардың ептілік , шапшаңдық, күштілік, батылдық, төзімділік қабілеттерін дамытады. Денсаулығын нығайтып, ақыл – ойын өсіреді. Ойын барысында балалар бір-бірімен жақын араласып, тату, ұйымшыл болып өседі.

Сонымен бірге ойын ойнау негізінде бала:

- көңілді болып жақсы демалады;

- денесі қимылдап, бойы сергиді, миы тынығады;

- ойынға қатысушылар бір-бірін тез түсінеді, ұйымшылдыққа үйренеді.

Ойынды ойнату мен үйретудің мақсаты:

- ұлттық ойындар дене шынықтыру іс-әрекетінде кең қолдана отырып, балалардың дене тәрбиесін дұрыс жолға қою, спорттық шеберліктерін, мүмкіндіктерін арттыру;

- қазақ халқының ерлік-жауынгерлік тарихын ұрпаққа ерліктің өшпес үлгісін қалдырған хас батырлардың өмір өнегесімен таныстыру, өз жерін, өз елін қорғай алатын ел жанды, ұлттық намысы мол жігерлі бүлдіршіндерді тәрбиелеу;

- жас ұрпақты өздігінен білім деңгейін көтеруге үйретіп өзін-өзі тәрбиелеуге дағдыландыру.

Ұлттық ойын ойнатудың негізгі мақсаты:

балалардың денсаулығын нығайту;

денені шынықтыру;

мәдениетін қалыптастыру;

өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру.

Ойынды ойнату мен үйретудің міндеттері:

қажетті дене қозғалыс дағдыларын, танымдық-қозғалыс белсенділігін арттыру;

қалыптастыратын дене жаттығуларының негізгі түрлерімен балаларды таныстыру;

денсаулықты нығайтуға бағытталған қозғалыс әрекеттерімен дене жаттығуларының негізгі түрлерін балаларға меңгерту;

қызығушылығын қалыптастырып дамыту;

Оқу іс-әрекеттерінде бағдарламаның мазмұнына қарай сергіту жаттығулары ретінде қолдануға болады. Дене шынықтыру іс-әрекеттерінде қимылды ойын ретінде ұлттық ойындарды алуда тәрбиешінің өз еркінде.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұйымдастырылған тіршілік әрекетінің күн тәртібінде жоспарлауға болады.

Ойын – мектеп жасына дейінгі балалар іс-әрекеттерінің негізгі түрі. Ойын – баланың, бүкіл балалар коллективінің дамуында басты роль атқарады. Балаларға ұлттық ойындар арқылы халқымыздың тарихын, мәдениетін таныстыру қолға алынған. Ойынның шығу тарихына шолу жасауда көңіл аударатынымыз ол еңбекпен, өнермен, қоршаған ортамен тығыз байланыста дамыған, яғни ойынды өмірден ажыратып қарай алмаймыз. Балалар тек ойнап қана қоймайды, сонымен бірге ойлайды, аңғарады, көп нәрсені білуге, зерттеуге талпынады. Яғни, қазіргі заман ағымына қарай белсене қатысады. Ұлттық ойындарымыз балаларға тәрбиелік мәнімен, дене бітімінің әсем де сымбатты болып бітуге пайдасы зор. Бір-ақ мысал келтіріп кетейін: «Қуыр-қуыр, қуырмаш» ойыны балалардың саусақ моторикасын дамытуға, тіл байлығын жетілдіруге, көңілін көтеруге қолдануға болады. Балаларды қазақ халқының ұлттық ойындарымен, ойната отырып жан-жақты тәрбиелейміз. Сонымен қатар бірнеше ұлттық ойындарды

шартымен

ұсынамын:

Арқан тарту.

Бұл екі топқа бөлінген балалармен немесе екі баламен ойналады. Арқанның екі жағынан екі бала немесе екі топқа бөлінген балалар тартысады. Қай топ арқанды өз жағына тартып, алып, кесе сол топ жеңіске жетеді. Екі бала тартысқанда қай бала өзіне қарай арқанды тартып екінші баланы құлатса, құламаған бала жеңіске жетеді.

Орамал тастамақ

Балалар шеңбер жасап тұрады. Бастаушы(тәрбиеші) балаларды айнала жүріп бір баланың артына орамал тастап кетеді. Артына орамалды тастағанын сезген бала менің артымда деп жауап береді. Артына орамалдың тасталғанын сезбесе ол өлең, тақпақ айтып немесе билеп беруі керек. Балалар шеңбер бойында көздерін жұмып тұруы керек. Ойын осылай жалғаса береді.

Ақсерек-көксерек.

Бұл ойынды ойнау үшін балалар екі топқа бөлінеді, қолдарынан ұстап тұрады. Ара қашықтық 20-30 қадам.

1-ші топ. Ойынды бастайды: Ақсерек-ау ақ серек

Бізден сізге кім керек.

2-ші топ Ақсерек –ау ақ серек

Жаман-жаман бала (бала аты) керек

Аты аталған бала келесі топқа дейін жүгіріп барып ортасынан ұстасқан қолдарды ажыратып кету керек. Егер өтіп кетсе сол топтан бір баланы тобына алып қайтады, өте алмаса сол топта қалады. Ойын осылай жалғаса береді.

Қыз қуу

Балалар арасынан бір ер бала, бір қызды(ағаш атпен) қуады. Бала қызға жетіп қолынан ұстаса ол жеңіске жеткені. Кейде қызды 2 бала да қуады қай бала бұрын жетіп қыз қолын ұстаса сол бала жеңіске жетеді.

Түйілген орамал.

Ойын жүргізуші ойынды өзі бастайды. Ең алдымен балаларды айналасына жинап алады да «1, 2, 3» - деп дауыстайды. Осы кезде балалар жан-жаққа бытырай қашады. Ал ойын жүргізушісі қолында түйілген орамалы бар баланы қуалайды. Ол орамалды басқа біреуге лақтырады қағып алған бала қаша жөнеледі. Осылайша ойын жүргізіледі, түйулі орамалды алғанша қуалай береді. Ұсталған ойыншы көпшілік ұйғарымымен ортада тұрып өнер көрсетеді. Одан кейін ойын жүргізуші ауыстырылады. Ойын ойнап болған соң балалар шеңбер жасап тұрады.

Соқыр теке.

Балалар дөңгелене тұрады. Бір баланың көзі байланып қойылады.

Балалар: Бота, бұзау, қозы, лақ

Қайда кеткен құлыншақ

Соқыртеке бақ-бақ

Мені ізден тап-тап

Деп тақпақтайды.

Содан кейін Соқыртеке (баланың көзі байлаулы) балаларды қуалайды немесе балалар оның жанына келіп түртіп қашады. Соқыр теке ұстап алған баланың көзі байланады да ол «Соқыр теке» ролін атқарады. Ойын осылай жалғаса береді.

Сақина жасыру

Ойынды өткізуші және сақина жасырушы бала белгіленеді. Қалған ойыншылар жерге отырып тізілерінің үстіне алақандарын жаяды. Бастаушы жабулы қолын әрбір ойыншының алақанына салысымен, ол бала алақанын жаба қояды. Бастаушы бір баланың алақанына сақина салысымен, ойыншылардың біреуінен-«Сақина кімде»-деп сұрайды. Ол сақинаның кімде екенін білсе сол баламен орнын ауыстырады. Ал білмесе ол өз өнерін көрсетеді. Ойын басқарушы ойынды осылай жалғастыра береді.

Қуыр-қуыр қуырмаш.

Оң қолдың бес саусағын бір жерге түйістіреді де, сол қолымен оны бүрмелеп қапсыра ұстайды. Содан соң екінші балаға:

- ортаңғы саусағымды тапшы, - дейді. Екінші балаға қарап байқап отырады да, міне, - деп бір саусақтың басынан шымшып ұстап тұрады. Егер екінші бала жасырушының ортаңғы саусағын дәл тапса, ұпайды бірінші бала тартады. Ұтқан бала ұпай алу үшін мына ережелермен сөздерді жақсы білуі керек.

1. Бас бармақтан бастап шынаққа дейін саусақтардың атын бір түгел атап береді: басбармақ, балан үйрек, ортан терек, шылдыр шүмек, кішкентай бөбек. Бес саусағын түгел жұмады. Тағы да бас бармағынан бастап, былай деп 5 саусақты түгел жазады.

Сен тұр қойыңа бар.

Сен тұр түйеңе бар

Сен тұр жылқыңа бар

Сен тұр сиырыңа бар

Сен кішкентай әлі жас екенсің

Қазанның қаспағын қырып же де, жыламай отыра тұр.

Енді осы шынашақтың өзі алақан шұңқырына бүгіп тұқырта ұстайды да:

Қуыр-қуыр, қуырмаш

Балапанға бидай шаш

Әжең келсе есік аш

Қасқыр келсе мықтап бас

Шынашақты шыр айналдырып, баланың алақанын қытықтайды. Осыларды істеп бола беріп:

Мына жерде қой бар

Мына жерде жылқы бар

Мына жерде жылқы бар

Мына жерде түлкі бар

- деп баланың білегінен қолтығына дейін түртіп ең соңында мына жерде күлкі бар – деп сәл ғана қытық-қытық! Қытықтайды

Хан талапай.

Бұл отырып ойналатын, негізінен қыз балаларға арналған ойын. Оған төрт-бес үміткерден қатысады. Ойын үшін он асық таңдап алынады. Он бірінші асықтардан ерекше өзге түске (қызыл, не көк) боялған болуы шарт бір-бірден асық үйірусіудің қорытындысы бойынша ойыншылар кезектерін бөліседі. Бұдан соң алғашқы ойыншы қос уыстай ұстаған бар асықты ортаға үйіруі керек. Қалған ойыншылар аңдысын аңдап өзге асықтардан ерекшеленген «ханға» қадалады. Себебі, хан алшы түссе, барлығы тарпа бас салып, ортадағы асықтарды, хан талапай жасауы тиіс. Хан кімнің қолында кетсе, келесі үйірі кезегі соған беріледі екен, хан мен бірге қолына ілінген асықтардың санына қарай ұпай жазылады.

Хан алшы түспеген жағдайда үйірген ойыншы шашылған асықтардың бүгі мен бүгін, шігі мен шігін, алшысымен-алшысын тәйкесімен мен тәйкесін бір-біріне соғып, кенейлер бір-біріне тимей қалғанша ұпай жинайды. Көздеген асығы үшінші бір асыққа тиіп кетсе, немесе бөгде асықты қозғап қалса да, ойынның бұзылғаны. Онда кезек келесі ойыншыға беріледі. Осы ретпен әр ойыншы жинаған асығының санына қарай ұпай жинайды. Межелі ұпай санын (100 не 50 немесе 80-40) ойын жүргізуші алдын ала белгілейді. Межеге бұрын жеткен ойыншы жеңімпаз болып саналады. Ескерту: Асықтарды бір-біріне тигізу кезінде қолмен сүйретіп апаруға, орыннан қозғап түзетуге болмайды. Ойынның соңына дейін ханға бірде - бір асық тимеуі керек. Себебі ол – хан.

Аударыспақ

Қазақтың кәдімгі ұлттық ойын спорт ойыны. Қарапайым бөренеден «ағаш ат» жасаудың еш қиындығы жоқ. Екі жақ басы берік тұғырға бекітілген биіктігі бір-бір жарым метрдей (балалардың жасына қарай) ұзындығы 70-80 сантиметрдей бір –біріне қапталдас орналасқан «ағаштардың» ара қашықтығы екі жақтан созылған қол ерін жектетіндей болса жеткілікті. Оларға мінген «шабандоз» балалар бір-біріне қарама қарсы отырып қол ұстасады. Төрешінің белгісімен бірі-бірі тартып, не итеріп, әйтеуір қай айласын, не күшін асырғаны қарсыласын «ағаш аттан» аударып түсуі шарт. Аяқты жерге ағаш атқа тіреуге болмайды. Ойын шарты бұзылады. Ағаш аттың құлағанда айналасына құм немесе ағаш үгінділері төселуі керек.

Теңге ілу.

Ойынға қатысушылар тепе-тең екі топқа бөлінеді. Әр қайсысы жеке-жеке шыбықтан ат мінеді. Ойын кезгі басталатын жерге сызық сызылады. Одан әрі 20-30 метрдей жерден тереңдігі бір қарыстай екі шұңқыр қазылады. Шұңқырға он-оннан тас салынады. Содан екі топтан екі сайыскер шығады. сызыққа келіп қатарласып тұрады. Бастаушының белгісі бойынша шыбық аттарын құйғытып, шаба жөнеледі. Сол беттерімен әлгі шұңқырға жетіп қол соғып жібереді де, тасты іліп алып, әрі қарай шауып кете барады, шұңқыр тұсында бөгелуге болмайды. Ұпай әр сайыскердің іліп алған тастарының санына қарай есептеледі. Қай топ көп ұпай жинаса, сол топ жеңеді.

Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары мен танымы қалыптасып, шыңдалады. Ұлттық ойындар – байырғы бабаларымыздан бізге жеткен байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, үйренудің күнделікті өмірде пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор.

Ойын баланың алдынан өмірдің есігін ашып, ұштаса береді. Ойынсыз ақыл – ойдың дамуы жоқ және болуы да мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ғаламтор көздерінен
2. «Отбасы және балабақша»
3. Ежелгі Қазақстан .Қазақстан балалар энциклопедиясы 2002 ж

ҰРПАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНМЕН ШЫҢДАЛАДЫ

Әлімбаева Эльмира Еділбайқызы,

*Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Т.Рысқұлов ауданы білім бөлімі
«Алтын сақа» бөбекжай –бақшасының меңгерушісі*

Ұрпақ тәрбиесінде ұлттық ойындардың маңызы зор. Ұлттық ойындар арқылы балалардың дене бітімі шынығып, рухани дүниесі байып, ұлттық құндылықтарға деген сүйіспеншілігі артады.

Ұлттық ойындар – халқымыздың ғасырлар бойғы тәжірибесінен, салт-дәстүрінен, мәдениетінен сыр шертетін құнды мұра. Олар балаларға тек көңіл көтеру ғана емес, сонымен қатар тәрбиелік мәні зор сабақтар береді

Мектепке дейінгі ұйымда ұлттық ойындарды дене тәрбиесііс-әрекетінде пайдалану баланың ұлттық өнегені бойына сіңіріп, бүкіл ұлтқа тән қасиеттерді өз бойына дарытып, толығып, жетілу арқылы, өзінің жан – жақты тәрбиелік қасиетін шыңдай түсуге жол ашады. Ұлттық – қимыл ойындарының қай – қайсысы болса да күшті, жылдамдықты, ептілікті және төзімділікті мейілінше жетілдіруге мүмкіндік береді.. Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды. Бұл пікіріміз жалаң болмас үшін, заманымыздың заңғар жазушысы, ұлы ойшылдардың бірі – Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің мына бір пікірін еске ала кетейік:

«Біздің халқымыздың өмір кешкен ұзақ жолында, өздеріқызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген, менің түсінуімше, көңіл көтеру, жұрттың көзін қуанытып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір мағыналы болған»

Халқымыз ұлттық ойынның неше алуан түрлерін туғызып қана қойған жоқ, соны іс жүзінде қолданып, оның тәрбиелік, білімділік жақтарын да көре білген . Сондықтан олар«Бала ойынмен өседі» деген өмірлік қорытында жасап, осы тәжірибелік қорытындыны өздерінің бала тәрбиесі туралы көзқарастарының негізгі арқауы етті. Бала ойынды тоқтатса, одан қол үзіп үйде көбірек бола берсе, ол баланың денсаулығы ата – аналарын мазасыздандыратын болған.. Ересек адамдардың еңбек етуі қандай қажет болса, баланыңойыны да сондай қажет нәрсе ретінде қабылданған. Медицина ғылымы тарамаған,дәрігерлік мекемелері жоқ елде баланың денсаулығын бақылайтын, анықтайтын,қарапайым құралдардың бірі ойын болғанын айта кету жөн. Ойын әрі білімділік, тәрбиелік құрал ретінде, әрі бала денсаулығын байқайтын дәрігерлік диагностика ретінде де қолданылған. Ойын баланың өмірге қызығушылығын арттырады. «Ойын баланың қанына азық»деген сөзді Сұлтанмахмұт Торайғыров тегін айтпаған.

Ұлттық ойын жаттығулары негізгі қозғалыс қасиеттеріне тәрбиелейді және дененің функционалдық қасиеттерін дамытады. Сонымен қатар моральдық ерік жігерге, қиындықты

жеңуге, ұйымшылдаққа тәрбиелейді. Ұлттық спортпен шұғылданған адамдардың денесінде тек даму, өсу пайда болады.

Ұлттық ойын техникасын орындау кезінде қателер көрініс берсе, бала дене шынықтыру жетекшісінің көмегімен өз қатесінің мәнін міндетті түрде түсіну қажет. Қандай да болмасын ойынды үйрену үшін біріншіден, алдын ала жаттығулар жасап алу керек. Ұлттық ойындардың білімдік маңызы қозғалыс қасиеттерінің дамуы мен бір мезгілде қозғалыс дағдыларының баянды етіліп, жетілдірілуінде жатыр. Ойындарды күнделікті іс жүзінде пайдалану ұлттық ойындарда түрліше қозғалыстар бар екендігін, өсіп келе жатқан ағзаға жағымды әсер ететінін барлық бұлшық еттерінің жұмысқа қосылатындығын көрсетеді.

Адам өсіп жетілуі үшін, тұрмыс тіршілікте қажетті дағдыларды меңгеруде қимыл-қозғалыс ойындары үлкен маңызға ие. Оқу іс –әрекеттерінде, жаттығу кезеңдерінде қозғалыс ойындарын, оның ішінде ұлттық халықтық ойындары қолдану арнайы үйрену міндеттерін шешуге көмектеседі.

Серуенде кезеңдерінде қимылды ойындардың маңызы өте зор. Бұл қозғалыс ойындары әр түрлі табиғи кедергілерден өту, күш сынасу әрекеттері мен қатар, байқау және бағдарлау жаттығуларымен ұштастырылады. Тәрбиеленушілер қыста және жаздата табиғатпен тікелей қауышу жағдайында көптеген қозғалыс дағдыларын мейілінше дұрыс және дәйекті түрде қолдануға, шеберлікті, қабілеттілікті үйрене білуге дағдыланады.

Қазақтың ұлттық ойындары ерлікті, өжеттікті, батылдықты, шапшаңдықты, ептілікті, тапқырлықты, табандылықты, байсалдылықты, т. б. мінез құлықтың ерекшеліктерімен бірге күш-қуат молдылығын, білек күшін, дененің сомданып шынығуын қажет етеді.

Ұлттық ойын дегеніміз баланың өсіп жетілуіне, денсаулығын нығайтуына, тіршілікүшін маңызды қимыл әрекеттерін меңгеруіне, ой және дене еңбегімен айналысуына, еңбек етуге дайындалуға жәрдемдесетін жетілдіруші күш болып табылады. Сонымен қатар табандылық, жігерлілік, мақсатқа талпынушылық сияқты қасиеттердің де дамуына жәрдемдеседі. Ұлттық ойынның мәні негізгі үш жағдайға саяды. Біріншіден, бұл әр түрлі бұлшық ет, буын және сіңірлерге арналған ойындар, мұның өзі олардың қызметінің, сондай ақ үйлесімділігінің жақсы дамуына жәрдемдеседі. Мысалы: «Арқан тартыс», «Жаяу көкпар», «Қол күрес», «Аударыспақ» т.б. осы ойындарды ойнату кезінде балалардың бұлшықет, буын, сіңірлері жақсы дамиды. Екіншіден, қозғалысты қамтамасыз ететін тыныс алу, жүрек-тамыр жүйелеріне, зат және энергия алмасуына әсер ететін ойындар. Олар «Ұшты-ұшты», «Шортан мен шабақтар», «Үлек пен тайлақ», «Тенге алу» т.б. Үшіншіден, неше түрлі ойындарды белгілі мөлшерде ұдайы орындап отыру, оларды дұрыс және алдын-ала белгіленген көлемде орындауға тырысу және орындау қабілетін дамыту қозғалысты реттеу процестерін жетілдіру мен қоса, табандылық, жігерлілік, мақсаттылық, батылдық, өзін-өзі ұстай, бағалай және бақылай білу, белгілі мінез-құлықережелерін қатаң сақтау қажеттігі сияқты маңызды қасиеттерінің қалыптасуына көмектеседі.

Денені дамытуға арналған ойындар адамның мақсатқа жету жолындағы табандылық, қайсарлық сияқты маңызды қасиеттерінің қалыптасуына көмектеседі; бұл ойындардың оңды нәтижелері балалардың психикалық күйіне тікелей және қолайлы әсер

етеді. Сонымен қоса мұндай ойындар олардың артық күш – қуатын пайдалы қолданудың маңызды әдісі болып табылады.

Қазақтың ұлттық ойындарының бір қыдыруы асық ойынынан тұрады. Асық ойындар алдымен адамның нерв жүйелерін шыңдап, ұстамдылыққа дәлдікке, тұрақтылыққа, тыныс мүшелерінің қалыпты дамуына, т.б. тәрбиелейді. Мысалы: «Тас қала», «Омпы», «Бестас», «Үйіртпекіл», «Алшы» т.б.

«Бәйге» ойыны арқылы батылдық, жылдамдық, ептілік қасиеттері дарыса, «Асық ату» ойыны дәлдік пен зейінділікті арттырады, ал «Бестемше» «Бескеней» ойыны логикалық ойлау қабілетін дамытады.

Осы орайда Жамбыл облысы Тұрар Рысқұлов ауданы «Алтын сақа» бөбекжай – бақшасында 2024 – жылдан бастап балаларға ұлттық тәрбие беру бойынша мақсатында «Бестемше» танымдық бөлмесі ашылды. Тәрбиеленушілер танымдық бөлмеде ұлттық ойын түрлерімен таныстырылып, үйірме жұмыстарына қызыға қатысады.

2025-жылдың ақпан айында бөбекжай – бақшада «Біртұтас тәрбиенің мектепке дейінгі ұйымда іске асырылуы» тақырыбында аудандық семинар өткізіліп, семинар барысында үйірме жұмыстарының нәтижесі ретінде тәрбиеленушілер арасында «Бескеней», «Бестемше» ұлттық ойындары бойынша жарыс ұйымдастырылды. Балалар ұлттық ойындарға қызығушылық танытып өздерінің ептіліктерін көрсете білді.

Ұлт ойындары – ата-бабамыздан бізге жеткен, өткен мен бүгінді байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны үйренудің, күнделікті тұрмысқа пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор.

Міне, ойын дегеніміз тынысы кең, алысқа меңзейтін, ойдан-ойға жетелейтін, адамға қиялымен қанат бітіретін, шыңдайтын осындай ғажайып нәрсе, ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы демекпін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ғаламтор көзінен
2. Басылым беттерінен
3. Ежелгі Қазақстан. Қазақстан балалар энциклопедиясы 2002 ж

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ САНАЛЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕЛЕУ

Кожаметова Акмарал Мейрамкуловна,

Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының Тараз қаласының білім бөлімінің №1 бөбекжай-бақшасы» МКҚК

Дене шынықтыру нұсқаушысы

Ұлттық құндылықтарға әр халықтың ғасырлар бойы жинаған ұлттық, рухани және мәдени құндылықтары ұрпағымыздың бойына сіңіре отырып, оқу-тәрбие үдерісінде ұлтжандылыққа, отаншылдық пен салт-дәстүрімізді құрметтеуге баулып, өз халқының рухын жоғары ту етіп қорғайтын тұлға тәрбиелеу-әр ұстаздың алдында тұрған басты міндет.

Ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіру барысында балабақшада қолданылатын әдістер мен педагогикалық технологиялар маңызды рөл атқарады. Баланың психологиялық және жас ерекшеліктеріне сәйкес әртүрлі әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану арқылы оның бойында ұлттық сананы қалыптастыруға болады. Осы тұрғыда бірнеше негізгі бағыттарды қарастыруға болады.

Ойын арқылы ұлттық құндылықтарды сіңіру

Ойын-балаларды ең тиімді даму және тәрбиелеу құралы. Қазақ халқының ұлттық ойындары балалардың дене шынықтыруын қамтамасыз етіп, ұжымдық қарым-қатынасты дамытуға ықпал етеді. «Бестемше» «Бес кеней» «Тоғызқұмалақ» ойындары баланың ойлау қабілетін арттырады. Сонымен қатар, осы ойындар арқылы балалар қазақ халқының рухани құндылықтарын, ұлттық мәдениетін игереді. Балалар ұлттық ойындарды ойнау арқылы ұлттық дәстүрді құрметтеуді үйренеді.

Қазақтың ұлттық ойындары аңға, малға байланысты, алуан түрлі заттармен ойналатын, зеректікке, ептілік пен икемділікке, батылдыққа баулитын ойындар деп бірнеше түрге бөлінген. Балаларды зияткерлікке және алғырлыққа, сабырлық пен шыдамдылыққа тәрбиелейді, бала зейінін ашатын бестемше ойынымен жұмысымыз бөбекжай-бақшасында үшінші жыл жүйелі түрде жүргізілуде.

Бестемше ойыны Жамбыл облысы, Тараз қаласы №1 бөбекжай-бақшасында алғаш рет 2022 жылдың қыркүйек айынан бастап жүргізіле бастады. 2022-2023 оқу жылының желтоқсан айында бестемше ойыны бойынша қалалық семинар өткізіліп әріптестер арасында кеңінен қолдау тауып қаламыздың бөбекжай-бақша тәрбиешілері мен дене шынықтыру нұсқаушылары бестемше ойынын тәрбиеленушілерге үйретуді қызығушылықпен бастап кетті. Жаз айларында «Алаңдағы бестемше» ойыны далада ата-аналармен ойнатылады.

Балаларының дамуына ынталы ата-аналар осы бестемше ойынын өздері де үйреніп өз отбасыларында ойнауды әдетке айналдырғаны мені қуантады. Қазіргі уақытта осы бестемше ойыны ғана емес бес кеней ойындарында ата-аналар ортасында жиі ойнатылып өз мәресіне жетіп жүр. Қазіргі таңда бестемше ойынының Жамбыл облысында өз дәрежесінде таралуына Мақсат Есенбекұлы Шотаевтың атсалысуы нәтижесінде біршама игі істер атқарылуда.

2023 жылы сәуір айында Жамбыл облысы әкімдігі білім басқармасының оқу-әдістемелік кабинетімен бірлескен Тараз қаласында №1 бөбекжай бақшасында алғаш рет ұлттық ойын бестемшеден «Мектепке дейінгі мекемеде инновациялық технологияларды қолдануда ұлттық ойындардың маңыздылығы» тақырыбында облыстық семинар өткізіліп, қала және аудан бөбекжай-бақшалары арасында кеңінен насихатталып бестемше ойыны таралып өз жұмысын бастады. Бестемше ойынынан №1 бөбекжай-бақшасы қабырғасында 2024 жылы 14 наурызда тәрбиеленушілер арасында, 15 наурыз тәрбиешілер мен педагогтар арасында қалалық жарыс болып жүлделі орындармен жеңімпаздар марапатталды. Осы өткізілген қалалық бестемше жарысы республикалық ғылыми-әдістемелік «Білім өркениеті» журналының №12 нөмерінде «Бестемше ойыны ой дамытады» тақырыбында мақала жарық көрді. 2024 жылдың сәуір айында Қазақстан Республикасы оқу-ағарту министрлігі «Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы» біліктілікті арттыру курсы өтілді. Курста білімімізді жетілдіріп, қазіргі таңда ұшталу үстіндеміз. Курс соңында Жамбыл облысы бойынша әр өңірден келген курсанттарға өзіміздің №1 бөбекжай-бақшамыздың базасын көрсетіп, өз іс-тәжірибімізбен бөлістік. «Бестемше», «Ақ сүйек», «Асық ату», ойындарының ойналуы және ережелерімен таныстырдық. 2024 жылдың 29 қарашасында Астана қаласында Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы «Ұлттық зияткерлік ойындар» тақырыбында ғылыми-практикалық конференциясы өткізілді. Осы конференциядан кейін қазақтың ұлттық ойындарына деген қызығушылығымыз арта түсті.

2024 жылы 5 желтоқсанда Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы оқу-әдістемелік орталығының қолдауымен.

Тараз қаласының білім бөлімінің №1 бөбекжай-бақшасында «Ұлттық ойын- ұлт қазынасы» тақырыбында бестемше ойыны бойынша облыстық жарыс өткізілді.

Жарысқа Байзақ, Жамбыл, Жуалы, Меркі, Сарысу, Т. Рысқұлов аудандары және Тараз қаласының 12 бөбекжай-бақша педагогтері мен дене шынықтыру нұсқаушылары қатысты.

Облыстық тәрбиешілер мен дене шынықтыру нұсқаушылары арасында өткізілген бестемше жарысының нәтижелі өтуіне зор үлес қосқан Мақсат Есенбекұлы Шотаев мырзаға Жамбыл облысы білім басқармасы өкілі өз ықыласы мен ризашылығын білдіріп рахмет айтты.

Жарыс аяқталғаннан кейін «Бес кеней» Ұлттық асық ойындарынан Жамбыл облысы бөбекжай-бақша тәрбиешілері мен педагогтеріне асық ойындарының түрлері мен ойнау ережелері бойынша презентация жасалынды.

2025 жылы 29 қаңтар күні №55 Орта мектеп базасында №1 бөбекжай-бақшасының ұйымдастыруымен мектепке дейінгі білім мекемелерінің меңгерушілері, әдіскерлері мен педагогтары арасында «Бестемше ұлттық зияткерлік» ойыны атты қалалық жарысы өтті.

Жарыста «Бестемше» және «Алаңдағы бестемше» ойындарын өз іс-тәжірибесінде қолданып жүрген 14 бөбекжай-бақшасының 57 мамандары сайысқа түсті. Жарысқа Жамбыл облысы «Тоғызқұмалақ қазақ ұлттық ойын қауымдастығы» қоғамдық бірлестігінің атқарушы директоры Нурханов Ербол Сапарбекұлы төрешілік жасады. Жарысқа қатысқан педагогтар жүлделі орындармен және алғыс хаттармен марапатталды.

Жамбыл облысы Тараз қаласында №41 «Айналайын» бөбекжай-бақшасында «Мектеп жасына дейінгі балалардың бойында ұлттық құндылықтарды ата-аналармен бірлескен жұмыстарда қалыптастырудың маңызы» атты республикалық ғылыми-практикалық семинарда «Бестемше» атты тақырыпта тәрбиешімен бірге кіріктірілген сабақ өтіліп грамота мен дипломдармен марапатталдық.

2025 жылдың 17 наурызында Жамбыл облысы Тараз қаласы №1 бөбекжай-бақшасында «Ұлттық ойын-бестемше ұлттық зияткерлік ойыны» атты тақырыбында, тәрбиеленушілер арасында жарыс өткізілді. Қаладағы бөбекжай-бақшалардан 52 тәрбиеленушілер қатысты, оның ішінде жекеменшік бөбекжай-бақшалары да болды.

Ұлттық ойындар жас ұрпақты білімге, еңбекке баулып, бала денесін шынықтыруда маңызы зор. Халқымыздың ұлттық ойындары арқылы бүлдіршіндердің дағдыларын қалыптастыру, қиын сәттен жол таба білуге машықтандыру, логикалық ойын еркін жеткізу, стратегиялық дені сау, дербес, білуге құмар, сын тұрғысынан ойлайтын бала тәрбиелеу басты мақсат.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ғаламтор көзінен, А.Исраилова. «Бестемше ойынының бала тәрбиесіндегі орны».
2. Аманов Д. «Ұлттық құндылықтар – бала тәрбиесінің қайнар көзі» 2019ж
3. «Қазақтың ұлттық ойындары» кітабы авторы: Базарбек Төтенаев. Алматы «Қайнар» баспасы 1994ж
4. Ғаламтор көзінен, Қ.Бейсбаев, Ш.Уәлиханов ОМГ дене шынықтыру пән мұғалімі (Ескелді елі) Қазақтың ұлттық ойындары.

**ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ
ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТІ ТУРАЛЫ БІЛІМДЕРІН ДАМУ ТҰРАЛЫ**

Р.Т. Ищанова,

Астана қаласының №30 «Қайнар» балабақшасының әдіскері

Аңдатпа. Бұл мақалада зияткерлік ойындардың мектеп жасына дейінгі балалардың қазақ ұлттық мәдениеті туралы білімдерін қалыптастыру мен дамытудағы маңызы қарастырылады. Мектепке дейінгі кезең – баланың тұлғалық қалыптасуы мен ұлттық сана-сезімінің негізі қаланатын ерекше кезең. Осы жаста балалардың ойлау, сөйлеу, қабылдау, есте сақтау сияқты психикалық процестері тез дамиды, сондықтан танымдық мазмұны бар зияткерлік ойындарды мақсатты түрде қолдану – олардың дүниетанымын кеңейтіп, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады. Мақалада ұлттық мазмұндағы ойын түрлерінің тәрбиелік, дамытушылық мүмкіндіктері талданып, оларды оқу-тәрбие процесінде тиімді пайдалану жолдары ұсынылады. Сонымен қатар ойын арқылы балаларға қазақ халқының салт-дәстүрі, тұрмысы, ұлттық тағамдары мен киім үлгілері, ою-өрнек түрлері, музыкалық аспаптар туралы мағлұмат беру әдістері қарастырылады.

Түйін сөздер: зияткерлік ойын, ұлттық ойындар, ұлттық тәрбие, қазақ мәдениеті, мектеп жасына дейінгі балалар, балабақша, танымдық даму.

Өзектілігі: Ұлттық мәдениеттің ұмыт болу қаупі. Глобализация жағдайында көптеген ұлттық құндылықтар назардан тыс қалып жатыр. Сондықтан мектепке дейінгі жаста ұлттық мәдениетке баулу – уақыт талабы.

Ойын – баланың негізгі әрекеті. Бұл жаста балалар ойнай отырып дамиды. Ойын арқылы берілген білім тез қабылданып, ұзақ есте сақталады. Сол себепті, ойындарды мәдениетпен байланыстыру – тәрбие мен оқытудың тиімді тәсілі.

Мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру мазмұнының жаңаруы. Мемлекеттік стандарттарға сай, тәрбие мен оқыту мазмұнына ұлттық мазмұнды енгізу міндеттелген. Бұл зерттеу осы бағыттағы нақты, тиімді әдіс ұсынып отыр.

Патриоттық тәрбиенің қажеттілігі. Ерте жастан ұлттық мәдениетпен танысқан балада туған елге, жерге деген сүйіспеншілік, ұлттық болмысқа деген құрмет артады. Бұл – болашақ азаматты тәрбиелеудің іргетасы.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі-баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ету, оның ұлттық болмысын бойына сіңіру, тілін, мәдениетін, салт-дәстүрін тануға бағытталған ұлттық құндылықтар негізінде толыққанды дамыту мен әлеуетін ашу жүзеге асыру. Осы бағытта зияткерлік ойындар балалардың танымдық қызығушылығын арттырып қана қоймай, қазақ ұлттық мәдениеті туралы білімдерін жүйелі түрде қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады.

Зияткерлік ойын ұғымы және оның тәрбиелік маңызы.

Зияткерлік ойын – бұл баланың ойлау, есте сақтау, салыстыру, шешім қабылдау қабілеттерін дамытатын ойын түрі. Мұндай ойындарда тек ойын қызығы емес, сонымен қатар білім беру элементі де қамтылады. Бұл- ойындар балалардың ақыл-ойын дамытуға арналған. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін зияткерлік ойындардың мынадай ерекшеліктері бар:

Ойын арқылы жеңіл қабылдайды;

Ұлттық мазмұндағы білім қызығушылық тудырады;

Белсенділік, өз ойын жеткізу, пікір айту дағдылары қалыптасады.

Қазақ ұлттық мәдениеті – мазмұн көзі болып есептеледі.

Қазақ халқының салт – дәстүрі, әдет-ғұрпы, ұлттық тағамдары, ұлттық ойындары, ою-өрнегі, музыкасы – ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлшектері.

Осылардың барлығын балаға ойын арқылы үйрету – әрі қызықты, әрі тиімді.

Мысалы, мектеп жасына дейінгі қолдануға болатын ұлттық зияткерлік ойындар, қазіргі уақытта өте тиімді және сұранысқа ие ойындар:

«Бес кеней», «Бестемше», «Бес атар», «Зерек», «Шертпек», «Қалашық», т.б ойындар.

Бұл мақалада ерекшелігімен ұнаған «Бестемшеге» ұқсаған «Бес кеней» зияткерлік ұлттық ойынды таныстырғым келеді, болашақта әр балабақшада тәрбиеші болмаса дене шынықтыру нұсқаушысы ұйымдастырылған іс -әрекетте балалармен қолдана алады, тіпті ата-анада үйде оңай ойнап отбасылық, ұлттық құндылықты сақтайды.

«Бес кеней» ойыны

Ойын шарты: Ойынға көлемі бірдей бес кеней асық қолданылады (асықтардың төртеуі бір түсті, біреуі бөлек түсті болуы тиіс, бұл асық «хан» деп аталады) Ойнау кезегін анықтау үшін, төреші ойыншылардың «хан» асықтарын алып екеуін бірге иіреді. Иірген кезде кімнің асығы алшы немесе тәйкі түссе, сол бірінші болып ойынды бастайды. Егер екі баланың, үш баланың, немесе төртеуінің де сақасы бір қалыпта түссе, кезек ретін нақты белгілегенге дейін сақалар қайта иірледі немесе жеребе арқылы анықталады Ойын жеке және жұптасып командалық түрде өткізуге болады.

«Бес кеней» ойыны зияткерлік ойын ретіндегі маңызы мен беретін пайдасы:

Зейінді шоғырландыру мен бақылау қабілетін дамытады.

Ойын кезінде асықтардың қалай түскенін бақылап, әртүрлі түс, қалып пен рөлдерде есте сақтау арқылы баланың назары мен зейіні артады.

Танымдық және логикалық ойлауды дамытады.

«Хан» асықты ерекшелеу, оны пайдалану тактикасы – баланың логикалық ойлауын жетілдіреді.

Баланың себеп – салдарлық байланыстарды аңғаруға деген қабілеті дамиды.

Есте сақтау қабілетін жетілдіреді.

Асықтың түсу ретін, қарсыластың жүрісі есте сақтау баланың көру және есту жадысын дамытады.

Топпен қарым-қатынас пен рөлдік жауапкершілікті қалыптастырады.

Егер ойын жұппен немесе командамен ойналса-бұл балаларды бірігіп әрекет етуге, келісімге келуге, ойын ережесін сақтауға үйретеді.

Коммуникативтік дағдылар мен эмоционалды интеллект дамиды.

Қазақ ұлттық мәдениетімен байланыс орнатады.

«Хан», «алшы», «тәйке», «бүк», «шік» деген ұғымдар арқылы бала ұлттық құндылықтарды, дәстүрлі ойлау үлгілерін бойыңа сіңіреді.

«Бес кеней» - тек дәстүрлі ойын емес, ол баланың зияткерлік қабілетін дамытатын, ұлттық танымды тереңдететін, тәрбиелік мәні зор ойын. Осындай ұлттық зияткерлік ойындарды оқу – тәрбие процесіне еңгізу арқылы біз балалардың танымын, есте сақтауын, логикасын, қарым-қатынасын және ұлттық сана сезімін бір мезгілде дамытамыз.

Бестемше ойыны

Бестемше – қазақ халқының ерте заманнан келе жатқан ұлттық ойындарының бірі. Бұл ойынды 3-4 жастағы балабақша балалары ойнайды. Бестемше ойынын қазақ халқы ойлап шығарған және бұл есеп ойыны. Бұл ойынды ойы биік, есепке жүйрік балалар өте жақсы ойнайды. Талай ғасыр түркі халықтарының сүйікті ойыны болған бестемше елімізде жаңғыру аясында қайта түледі. Әлемнің әр түкпірінде өмір сүретін әр алуан халықтың өз ұлттық ойындары бар. Міне, осы ойындардың шығу тарихын дөп басып айта алатындар сирек. Бұл өнердің басты қасиеті-баланың санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады.

Түркі халықтарының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына осы ойынның өзі де дәлел бола алады. Жас бүлдіршіндердің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойнаған. Бестемше ойынын балаларға ойнату тиімді, өйткені бұл барынша жеңіл әрі ережесі қарапайым, балаларға есептің 4 амалын

меңгерумен бірге ойлау қабілетін қалыптастырады. Бестемшені бес ұяшық, бес таспен ойнайды. Бестемшенің маңыздылығы бұл ойынға барлық бала қатыса алады, нәтижесінде бала тез санап үйренеді.

Ғылыми кеңесте «Ұлттық құндылықтар академиясы» қоғамдық бірлестігі әзірлеген Ұлттық құндылықтардың жүйесі талқылауға ұсынылды.

Бұл мақалада аталған ғылыми кеңес мақұлдаған, «Ұлттық құндылықтар академиясы» қоғамдық бірлестігінің Президиум мүшелері бірлесіп идеясын ұсынған, ғылыми-философиялық тұрғыда дәйектелген Ұлттық құндылықтар жүйесі бойынша ұлттық ойындар алынып отыр.

Ұлттық құндылықтар академиясы» қоғамдық бірлестігі ұсынған құндылықтар жүйесі Адам, Отбасы, Отан, Тіл, Руханият, Білім, Еңбек, Табиғат деген 8 құндылықтан тұрады және ішкі құраушылары мен мазмұны айқындалады, сондықтан бұл мақалада зияткерлік ойындар бойынша «Бес кеней», «Бестемше» т.б. ойындары тиімді деп ойлаймын. «Бестемше» ойыны бойынша №69 «Еркемай» балабақшасында өткен қалалық ұлттық ойын жарысының аудандық кезеңіне біздің балабақшадан орыс халқының баласы, «Қуаныш» мектепалды орыс тобынан Геворков Кирил қатысты.

Қорытынды. Мектеп жасына дейінгі кезең – баланың ұлттық болмысын қалыптастырып, рухани дүниесін байытудың ең маңызды сатысы. Осы кезеңде зияткерлік ойындарды тиімді пайдалану арқылы балалардың қазақ ұлттық мәдениеті туралы білімдерін жүйелі түрде қалыптастыруға болады.

Зияткерлік ойындар – балалардың ойлау қабілетін, есте сақтауын, зейінін дамытуымен қатар, ұлттық дүниетанымды қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады. Олар ойын барысында халқымыздың дәстүрлері, салт-санасы, ұлттық ойындары мен заттық мәдениеті, тіл байлығы, адамгершілік құндылықтары жайлы мағлұмат беріп, баланың ұлтына деген құрметін оятады.

Бұл мақалада анықталғандай, зияткерлік ойын түрлерін (мысалы, «Бес кеней», «Хан талапай», «Санамақ», т.б.) ұйымдастырылған іс-әрекетте процесінде қолдану баланың танымдық, шығармашылық және сөйлеу дағдыларын жандандырады, ұлттық сана-сезімін оятады және әлеуметтік-мәдени ортаға бейімделуіне ықпал етеді.

Сондықтан балабақша педагогтері мен психолог мамандары зияткерлік ойындарды мақсатты түрде, жүйелі әрі әдістемелік жағынан сауатты қолдана отырып, балалардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруға және тұлғалық дамуына үлес қоса алады.

Болашағы: Бұл тақырыптың болашағы өте жоғары, өйткені: Ұлттық құндылықтарды сақтау және насихаттау – қазіргі таңда қоғамда ұлттық мәдениетке бетбұрыс артып келеді. Балаларға жастайынан қазақ халқының салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптары, музыкасы, тілі мен әдебиеті туралы түсінік беру – ұлттық болмысты сақтаудың басты жолы. Ойын арқылы оқыту – тиімді әдіс. Зияткерлік ойындар баланың танымын, логикалық ойлауын, есте сақтау қабілетін дамытады. Егер бұл ойындар қазақ мәдениетімен ұштастырылса, бала тек білім алып қана қоймай, ұлттық сана-сезімін де қалыптастырады. Заманауи білім беру талаптарымен үндесуі Қазіргі білім беру стандарттары баланың шығармашылық қабілеттерін, функционалдық сауаттылығын, тұлғалық дамуын басты назарда ұстайды. Зияткерлік ойындар осы бағыттарға сай келеді. Білім беру мен технологияны ұштастыруға мүмкіндік береді. Зияткерлік

ойындарды цифрлық форматта жасап, мультимедиа құралдары арқылы қолдану – білім беру процесін жаңғыртып, балалардың қызығушылығын арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. ҚР Оқу-ағарту министрінің №348 бұйрығы 03.08. 2022.
2. Әбішева, А.А. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы: «Ғылым», 2020.
3. Қазынабекова, Д. Балабақшадағы ұлттық тәрбие. – Алматы: Білім, 2019.
4. Ильясова, С.К. Мектепке дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін дамыту жолдары. – Астана: Ұлағат, 2021.
5. Төлеубекова, Р.К. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Рауан, 2016.
6. Сухомлинский, В.А. Балаларға жүрек жылуы. – Алматы: Мектеп, 1980.
7. Монтессори, М. Мектепке дейінгі тәрбие әдістемесі. – Алматы: Арда, 2018.

**ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИ БІЛІМІН ҚАЗАҚ ЭТНОПЕДАГОГИКА
МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ЖЕТІЛДІРУ**

Рысбаева Назкен Рыстыбаевна,

Астана қаласының №43 «Қызғалдақ» балабақшасы Инновация әдіскері

Аңдатпа. Мақалада қазақ этнопедагогикасы – ұлттық білім беру жүйесінің алтын қазығы, ол тек балаларды ғана емес, педагогтерді де тәрбиелеудің маңызды құралы болып табылатыны және этнопедагогика элементтерін кәсіби білімді жетілдірудің ерекшеліктері туралы баяндалады.

Түйін сөздер: табиғатпен және қоғам, адамгершілік пен еңбекқорлық, ұжымшылдық пен бауырмалдық құндылықтары, ұлттық мәдениетті сақтау мен дамыту.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауы Келесі маңызды мәселе – білім беру жүйесі туралы. Бұл сала ұлт сапасын жақсарту ісінде аса маңызды рөл атқарады. Қазақта «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген сөз бар. Сондықтан, мектепке дейінгі тәрбие жұмысы басты назарда болуы керек деп атап көрсетті [1].

Еліміздің білім беру саласындағы басты мақсаттарының бірі – ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, болашақ ұрпақты тәрбиелеу. Осы міндетті жүзеге асыруда педагогтердің кәсіби құзыреттілігі ерекше маңызға ие. Ұстаздар тек оқыту процесін ұйымдастырып қана қоймай, өскелең ұрпақтың рухани-адамгершілік, мәдени және ұлттық құндылықтарын қалыптастыруда негізгі рөл атқарады. Бұл ретте қазақ этнопедагогикасының бай мұрасын тиімді пайдалану педагогтердің кәсіби білімін жетілдірудің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

1). Қазақ этнопедагогикасы: мәні мен маңызы. Этнопедагогика – белгілі бір халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-дәстүріне негізделген тәрбие мен білім беру жүйесі. Қазақ этнопедагогикасы халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан өмірлік тәжірибесі мен ұлттық құндылықтарын қамтиды. Оның басты ерекшеліктері:

- Баланы табиғатпен және қоғаммен үйлесімді өмір сүруге үйрету;
- Адамгершілік пен еңбекқорлыққа тәрбиелеу;
- Ұжымшылдық пен бауырмалдық құндылықтарын насихаттау;
- Ұлттық мәдениетті сақтау мен дамыту.

Қазақ этнопедагогикасының құндылықтары қазіргі білім беру процесінде ұлттық сана-сезім қалыптастыру мен тұлғалық дамуды негіздейтін тиімді құрал бола алады [2,3,4].

Мұғалімдердің біліктілігін арттыруға және әлеуметтік мәртебесін көтеруге көңіл бөлген абзал. Ұстаздар – ұлттың зияткерлік қуаты. Олар білімді ұрпақ тәрбиелеу арқылы еліміздің өркендеуіне жол ашады. Үздік оқу бағдарламасы, заманауи мектептер, озық басқару жүйесі болса да, ұстаз білікті болмаса, оның бәрі бекер екені анық. Сондықтан педагогикалық жоғары оқу орындарына талапты, қабілетті жастарды қабылдауға баса мән беру керек. Жалпы, бұл бағыттағы жұмыстың беталысы жақсы, оны жалғастыру қажет. /Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жолдауы.

2). Педагогтердің кәсіби білімін жетілдіру қажеттілігі. Қасым Кәсіби біліктілік – бұл педагогтің білім беру мен тәрбиелеу процесінде қажетті әдіс-тәсілдерді меңгеру деңгейі. Заманауи білім беру жүйесінде ұстаздардың білімін үнемі жетілдіріп отыру – олардың кәсіби құзыреттілігін арттырудың басты шарты.

Мұндай білімді жетілдірудің бірнеше бағыты бар:

1. Теориялық білім: Пәндік, педагогикалық және психологиялық білімдерді тереңдету.
2. Әдістемелік дағдылар: Сабақ өткізудің жаңа тәсілдерін меңгеру.
3. Рухани даму: Ұлттық және мәдени құндылықтарды игеру[5,6].

Этнопедагогика негіздерін пайдалану арқылы педагогтер балалардың ұлттық болмысын қалыптастыруға арналған арнайы әдістерді меңгереді. Бұл оқыту мен тәрбиелеу сапасын жаңа деңгейге көтереді.

3). Қазақ этнопедагогикасының кәсіби білімді жетілдірудегі рөлі.

1).Білім беру процесінде ұлттық мазмұнды қолдану: Қазақ этнопедагогикасында оқу-тәрбие процесінде пайдалануға болатын бай материалдар бар.

Мысалы:

-Мақал-мәтелдер: Олар оқушыларды тәрбиелеп, өмірлік даналықты жеткізеді.
-Аңыз-әңгімелер: Ұлттық батырлар мен тарихи тұлғалар туралы әңгімелер баланың рухани дүниесін байытады.

-Дәстүрлі өнер: Домбыра тарту, айтыс, ұлттық қолөнер – баланың шығармашылық қабілетін арттырады.

2). Ұлттық ойындар арқылы оқыту:

Ұлттық ойындар педагогикалық процестің бір бөлігіне айналуы мүмкін. Мысалы:

«Ақ сүйек», «Асық ойыны»: Балаларды зейінді, жылдам ойлауға және шапшаңдыққа тәрбиелейді.

«Арқан тарту»: Ұжымдық жұмыс пен ұжымшылдыққа үйретеді.

3) Рухани-адамгершілік тәрбие:

Қазақ этнопедагогикасының материалдары жеке тұлғаның мінез-құлқын қалыптастыруға, оның жауапкершілік, адалдық, еңбекқорлық сияқты қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

4.Этнопедагогика элементтерін қазіргі білім беру жүйесіне интеграциялау

1) Заманауи технологиялар арқылы ұлттық құндылықтарды насихаттау:

Электронды оқу құралдары мен цифрлық ресурстарға этнопедагогика материалдарын енгізу.

Интерактивті платформаларда қазақ мәдениеті мен дәстүрлеріне негізделген білім беру бағдарламаларын жасау.

2) Тәрбиешілерді қайта даярлау курстары:

Этнопедагогика қағидаттарын қолдануға арналған арнайы тренингтер мен семинарлар өткізу.

Ұлттық мазмұндағы әдістемелік құралдар мен оқулықтарды кеңінен қолдану.

3) Ұйымдастырылған іс-әрекетіне ұлттық мазмұнды енгізу:

Қазақ этнопедагогикасы элементтерін әр ұйымдастырылған іс-әрекетіне енгізу.

Мысалы:

- қазақ батырларының ерліктері туралы мәліметтер;
- ұлттық шығарма ертегілер арқылы тәрбие беру;
- қазақ халқының табиғатқа деген көзқарасын түсіндіру.

5. Қазақ этнопедагогикасы негізінде педагогтердің кәсіби біліктілігін дамыту тәжірибелері. Қазіргі таңда этнопедагогика негізінде тәрбиешілерді оқытуға бағытталған бірнеше жобалар мен бағдарламалар жүзеге асырылуда:

Ұлттық тәрбие орталықтары: Мұнда педагогтерге ұлттық құндылықтарды оқыту әдістері үйретіледі.

Жергілікті тәжірибе: Мысалы, балабақшада, мектептерде ұлттық дәстүрлерді сақтай отырып білім беру.

Әлеуметтік жобалар: «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы аясында педагогтерге ұлттық мәдениетті насихаттау жолдары ұсынылуда [7,8,9,10].

Қорытынды: Қазақ этнопедагогикасы – ұлттық білім беру жүйесінің алтын қазығы. Ол тек балаларды ғана емес, педагогтерді де тәрбиелеудің маңызды құралы болып табылады. Этнопедагогика элементтерін кәсіби білімді жетілдіруде қолдану:

- Ұстаздардың кәсіби құзыреттілігін арттырады;
- Ұлттық мәдениетті насихаттауға мүмкіндік береді;
- Болашақ ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеуге жол ашады.

Ұсыныстар.

1.Этнопедагогика бойынша оқу бағдарламаларын жетілдіру: Педагогтерге арналған арнайы оқу-әдістемелік құралдар әзірлеу.

2. Тәжірибелік семинарлар мен тренингтер ұйымдастыру: Ұлттық мазмұнды білім беру тәжірибесін бөлісу.

3. Заманауи технологияларды қолдану: Қазақ этнопедагогикасы материалдарын цифрлық форматта кеңінен тарату. Бұл шаралар білім беру сапасын арттырып қана қоймай, ұлттық құндылықтарды сақтауға және дамытуға ықпал етеді.

Қолданған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy>
2. Қалиұлы С.Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы: оқу құралы. – Алматы.
3. «Этнопедагогика» Ақжарқын Бәделқызы. (қазақ этнопедагогикасы – тәрбие бастауы), Астана 2009 ж.
4. Ф.Н. Жұмабекова «Мектепке дейінгі педагогика», Оқу құралы 2008 ж.
5. «Педагог лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларын бекіту туралы» (ҚР БҒМ 2009 жылғы 13 шілдедегі N 338 бұйрығы)
6. «Ұлттық құндылықтар негізінде білім берудің педагогикалық аспектілері» (облыстық ғылыми-практикалық конференция) 25.12. 2013 ж.
7. Қазақ халқының салт дәстүрлері» ав: С. Калиев, М. Оразаев Алматы, 1994;
8. Г.Т. Ергожина «Ұлттық ойындардың білімділік, тәрбиелік рөлі мен мәні» Қазақстан – Заман 2012, №13.
9. ҚР Білім және ғылым министрлігінің Мектепке дейінгі Балалық шақ орталығы «Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына мектепке дейінгі білім берудің инновациялық әдістері мен технологияларын енгізу бойынша бағдарлама», Астана, 2015 ж.
10. ҚР Білім және ғылым министрлігінің Мектепке дейінгі Балалық шақ орталығы «Халық ауыз әдебиеті – мектеп жасына дейінгі балаларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің негіздері», Астана 2017ж.

**БАРЛЫҚ ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМНІҢ ЕҢ АЛҒАШҚЫ БАСПАЛДАҒЫ
МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕ**

Курбанбаева Гулэш Кармысовна,

*Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тұрар Рысқұлов ауданы білім бөлімінің
“Алтын сақа” бөбекжай-бақшасы МКҚК Дене шынықтыру нұсқаушысы*

Қазіргі таңда үздіксіз білім беру еліміздің ертеңі өсіп келе жатқан жас ұрпақтың білімінің тереңдігімен өлшенеді. Білімді, жан-жақты қабілетті ұрпақ – ұлтымыздың баға жетпес қазынасы.

Қоғамымызда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістерді енгізуді талап етіп отыр.

Білім беру балабақша табалдырығынан басталады десек ешқашан қателеспейміз. Барлық білімнің бастауы – балабақшада. Мектепке дейінгі мекемелерде тәрбие мен білім саласында заманауи педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологиялар ұғымы кеңінен қолданылатын ұғымның біріне айналды. Ендеше мектепке дейінгі білім беру саласының басты міндеттерінің бірі – өскелең ұрпақты оқыту мен тәрбие беру үрдісіне заманауи әдістерін енгізу. Әрине бұл үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуына педагогтардың заманауи инновациялық технологияларды қолдана білу сауаттылығына да байланысты.

Тәрбие мен білім – егіз. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып отыр. Егемен еліміздің талабына сай мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру, қазіргі заманға сай білімді де тәрбиелі ұрпақ тәрбиелеу – білімді, жан-жақты тәрбиешілердің еншісінде. Заман өзгерген сайын әдіс-тәсілдер көбейіп, жаңарып, толығып жатыр. Балалардың тілін дамытуды, қызықты үйрету үшін жаңа әдістер мен технологияларды өз тәжірибемізде қолдануға ізденеміз. Жаңа технологияны, әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану үздіксіз тәрбие беру мен білім сапасын арттырады.

Жаңа заман баласы – ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр-сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай жасау қажет. Біздің балабақшамызда балаларға үздіксіз білім беруде барлық жағдай қарастырылған. Балабақшада балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуына педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығы өте жоғары. Осы уақытқа дейін тәрбиеші ретінде балаларға үздіксіз тәрбие мен білім беруде жаңартылған педагогикалық технологияларды кеңінен қолдануға тырысамын. Себебі қазіргі заман балаларының берілген ақпаратты тез қабылдауынан, есте сақтау қабілеттері жоғары дамығандығын байқауға болады.

Мектепке дейінгі мекеме балаларына үздіксіз тәрбие мен білім беру келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына тікелей әсер ететін балабақша мен тәрбиешілері. Осыған орай мектепке дейінгі мекемелердің тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әртүрлі технологиялары енгізілуде. Мәселен, ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, түсіндіре басқарып оза оқыту, өздігінен оқыту, сын тұрғысынан ойлауды дамыту, оқытудың компьютерлік технологиясы, психологиялық, педагогикалық әдістемелік білімді, педагогикалық шеберлікті, балалардың жан-дүниесіне терең үңіліп оны ұғына білуді талап етеді.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде тәрбиешілердің ұстанымы ауысқан: ол балаларға басшы емес, білім беру қызметінің тең қатысушысы. Мұндай оқыту баланың интеллектуалды қабілеттілігін айтарлықтай шамада анықтайды, балаларға мінезін қалыптастыруға, байланыс тілді, логикалық ойлауды, дүниетанымды дамытуға, сыни ойлауды қалыптастыруға және жеке мүмкіндіктерді беретін дамытушы орта құруға мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі шақ адам өміріндегі ең маңызды кезең болып келеді. Өйткені осы кезде баланың бойындағы табиғи бар дарындылық жан-жақты дами бастайды. Сондықтан осы шақта балалармен анағұрлым жан-жақты дамытушылық әрекеттер жүйелі жүргізілсе, жұмыс

соншалықты нәтижелі болады. Тәрбиелі, білімді ұрпақ балабақшадан мектепке дайын шәкірт болып шығады.

Балабақша – барлық тәрбие мен білімнің ең алғашқы баспалдағы іспеттес. Мұндағы тәрбие мен білім балалардың табиғи мінезін, қабілетін ерте жастан дамытады. Бала – болашағымыз, бала – қуанышымыз. Ендеше мектепке дейінгі үздіксіз тәрбиемен, біліммен қамту өзімнің басты мақсаттарымның бірі екенін қуана айта аламын.

БАЛАЛАРДЫҢ БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕЛУІ

Секерова Ляйла Кайратбекона,

*Жамбыл облысы, Мойынқұм ауданы, Мойынқұм ауылы "Балбөбек" бөбекжай-
бақшасы МКҚК Дене шынықтыру нұсқаушысы*

Мектепке дейінгі мекемеде психологиялық қызмет құру қажеттілігі басқа түскен қиындықтарды шешуге қабілеттілігінен байқалады.

Баланы балабақшаға беру немесе бермеу жағдайы жанұяның барлық мүшелерінің эмоциялық күйіне, жанұяның маңызды мәселелеріне байланысты. Қазіргі уақытта көпшілік ата-ананы «Бала үшін балабақша қажет пе?» – деген сұрақ толғандырады. «Мектепке дейінгі мекемелерде тәрбиеленген бала мектепке тез бейімделеді, әлеуметтік қатынасқа жақсы түседі, құрдастарымен қарым-қатынаста тәжірибе жинақтайды» – деген түсінік қалыптасқан.

Баланың балабақшаға бейімделуі өзінің психо-физиологиялық және тұлғалық ерекшеліктеріне, отбасылық қарым-қатынастарына, мектепке дейінгі мекемедегі қатысу шарттарына байланысты. Анасынан және жанұядан тыс жерде ересектер және өзге балалармен жаңа қарым-қатынас орнату бала үшін қиындық тудырады. Әр бала жаңа жағдайға әртүрлі бейімделеді. Мысалы, 2-3 жастағы балалар үшін балабақшаға бейімделу күрделі құбылыс, өйткені анасымен құштарлық сезімі тығыз, анасының жоқ болғаны баланың қарқынды қарсылығын толғатады, әсіресе бала сезімтал болса. Бейімделу уақытында баланың эмоциялық жағдайы көп өзгеріске түседі.

Баланың балабақшаға қиын бейімделу себептері:

- Дәретке өзі отырып үйренбегендіктен;
- Кейбір тағамдарды жеу дағдысы жоқ, мысалы: қызылша, орамжапырақ, картоп;
- Балабақшаға келген алғашқы күндері 2 сағатқа қалу керек. Көбінесе ата-аналар жұмыс тәртібін айтып, баланы күні бойы балабақшада қалдырады. Осының нәтижесінде күрделі және созылмалы мәселелер пайда болады.

Әр отбасында бейімделудің үш түрі бар.

- Жеңіл түрі – баланың мінез-құлығы 10-15 күнде қалпына келеді;
- Орташа ауырлық бейімделу -1 айдың ішінде;

– Ауыр бейімделу – 2 айдан 6 айға дейін. Бала үшін өзінің отбасында өзін ұстау ережелері қалыптасып қалған. Балабақшаға келген күннен бастап үйреншікті өмір сүру ортасы өзгереді.

Бұл неден көрініс табады?

- Баланың эмоционалды жағдайы, ұйқысы, тәбеті нашарлайды;
- дене қызуы көтерілуі мүмкін;
- бала бойында қалыптасып қалған жақсы қасиеттерінің жоғалуы мүмкін;
- иммунитеттің төмендеуі, салмағының азаюы мүмкін. Бала ортаға бейімделгеннен кейін эмоционалды жағдайы қалпына келеді.

Қобалжулары қатты ата-аналардың балалары да балабақшаға қиын бейімделеді, өйткені ата-анасының қобалжуын көріп, баланың қорқынышы ұлғая бастайды. Осы кезде ата-аналар балаға көмек беруі керек.

Психологтің кеңесі:

- Баланы балабақшаға апармас бұрын, оның өзге балалармен көбірек араласуына мән беріңіз. Балалар саябағына, ойын алаңдарына жиі ертіп барып тұрғаныңыз абзал. Құмда ойнауға, әткеншекте ұшуға үйретіңіз;
- Балаңыз баратын топтың тәрбиешісімен алдын ала танысып алыңыз. Баланың бойындағы жеке ерекшеліктерінен хабардар етіңіз;
- Балабақшаның тамақтану ас мәзірімен танысып, баланың үйдегі тамақтануына балабақшада ішетін тамақтар түрін қосыңыз;
- Баланың үйдегі жағдайда өзіне-өзі қызмет етудің алғы шарттарына үйрете беріңіз: жуыну, қолын сүрту, шешіну, өз бетімен тамақтану, дәретке сұрану т.б.;
- Баланы ауладағы өзімен құрдас балалармен көбірек ойнатыңыз, жолдастарына қонаққа барсын, әжесінде қонуға қалсын.
- Баламен жағымды эмоционалдық жағдайлар жасау қажет, ол көбіне ата-ана жағынан болуы қажет. Балабақша туралы, оның өзіне керектігін түсіндіріп, балаңызды сүйіп, аймалап, жиі оған өз мейіріміңізді көрсетіңіз.
- Бірінші күні балабақшаға серуенге келген дұрыс: тәрбиешімен танысып, жаңа достар табу үшін.
- Бейімделу кезінде үйде демалыс күндері баламен көп шұғылдану керек.
- Балабақшаға бала тек ауырмай келуі қажет.

Психолог баланың балабақшаға барлық бейімделу уақытында бақылауға алады. Балабақшада баланың өзін еркін сезінуіне қажетті машықтарынан басқа, оның ұжымға араласуға психологиялық дайындығы да аса маңызды. Баланың көңілін ашық, жылтыр заттар өзіне аударады. Мысалы: сабын көпіршіктері, шарлар. Тәрбиешілер баланың назарын топтағы ойыншықтарға аудару қажет. Саусаққа киетін ойыншықтарды алып баламен сөйлесу, доппен ойын ұйымдастырып, жаңадан келген балаларды шақыру керек. Эмоция балалардың өмірінде маңызды роль атқарады. Олар шындықты ұғындыруға және дұрыс қарым-қатынас құруға көмектеседі. Сезім бет-әлпетімізде, іс-әрекетте, ым-ишарадан көрініп тұрады. Тәрбиешілер мен психологтардың балалармен жеке тұлға ретінде қарым-қатынас жасауындағы басты мақсаты – баланы өзі туралы айтуға, өзінің сезімі, ойы, әдеті туралы әңгімелесуге, оны ой елегінен өткізіп баға бере білуге, тек өзіне ғана емес, жанындағы адамдарға да көңіл аудартып,

оларды өзіндік табиғи болмысымен қабылдап, ізгі-ниет, ықылас таныта білуге, эмоционалдық көңіл-күй мен мінез-құлықты ұғына білуге үйретуден басталады. Баланың қабілеттерін ашуда, дамуында, бойындағы икемділіктерін байқауға, баланың психологиялық және жеке тұлғалық дамуындағы болатын кемшіліктерінің алдын алуда психологиялық көмектің маңызы зор.

Баланың балабақшаға бейімделуі оның жағдайы мен көңіл-күйінің тұрақтануы болып табылады. Балалар жаңа ережелерге, бір-бірімен сыйластыққа үйренеді. Ең бастысы, ата-ана баланың балабақшаға бейімделуіне өз ықыласы бар екенін түсінуі тиіс. Балабақшаға бейімделу мәселесі мерекеден, демалыстан және жанұяның ішкі жағдайлары өзгергенде (сәби дүниеге келгенде, анасы іс-сапарға кеткенде және т.б жағдайларда) қайта жалғасуы мүмкін. Балабақшада қалу уақытын азайтып, апта арасында үзіліс ұйымдастырумен шешуге болады. Балабақша туралы баламен әңгімелескенде, онда көп нәрсе үйренуге, баланың және тәрбиешісімен достасуға болатындығын айту қажет. Ата-ананың сенімділігі, жайлылығы балаға сенімділік берері сөзсіз. Үйдің жайлы және әдеттенген атмосферасынан ажырап, ол балабақшадан қажеттігін тауып, тәрбиешілермен балалармен жақсы қарым-қатынасқа түсуге үйренеді. Туындаған мәселелер бірдей болуы мүмкін, бірақ әр ата-анада одан шығу жолдары әртүрлі.

Егер де балаңыз жоғарыда айтылған машықтардың бәріне әдеттенген болса, онда ол балабақшаға баруға толығымен дайын. Дегенмен де, баланы балабақшаға дайындауға көбірек уақыт бөлсеңіз, оның жаңа өмірге бейімделуі оңай болмақ.

БАЛАБАҚШАНЫҢ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНЕ ТИГІЗЕР ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУЫ

Шаймбетова Кулшат Шамадинова,

*Жамбыл облысы әкімдігінің Тараз қаласы білім бөлімінің № 1 бөбекжай-бақшасы
меңгерушісі*

Қазіргі таңда ата-ана мен тәрбиеші арасындағы ортақ мәселе – жас ұрпақтың тәрбиесі екені баршамызға мәлім. Әлбетте, ата-ана үшін бала – өмір жалғасы, көздің нұры, үміт күткен шырағы, келешек қызық көрсетер болашағы болса, тәрбиеші үшін еңбегінің нәрлі жемісі болып табылады. «Балалар — біздің болашағымыз», – деп жиі айтып жатамыз. Болашағымыздың мықты, сапалы болуы үшін балаларды кішкентай шағынан ерекше күтіп, тәрбиелеу керек.

Әсіресе, ұлттық құндылықтарды перзенттеріміздің бойына жастайынан сіңіруіміз қажет. Дамыған жаңа заманда баланың үйде отырмай, балабақшаға барғаны жөн. Себебі, бала сыртқа шықса, айналадағы ортаға үйренеді, мінезі ашық болады, адамдармен тез араласады. Балабақша ұл мен қызды тәртіп пен жауапкершілікке үйретеді. Балабақша тәрбиешілері баланың ойлау қабілеттерін арттыру арқылы ұрпақты жақсылыққа тәрбиелейді. Байырғы бабаларымыз айтпақшы, “баланың тәрбиесі бесіктен басталады”, яғни тәрбиенің негізі

отбасынан бастау алады. Дей тұрғанмен, балабақша, одан кейін мектеп – бүлдіршіннің қоршаған ортада жеке тұлға ретінде қалыптасуына көмектесетін қосымша тәрбие ошақтары болып табылады.

Тәрбиеші – отбасы мен балабақшадағы тәрбиені ұтымды ұштастыра отырып, әрі қарай жақсы жолға түсуіне себепкер болатын ең қажетті маманның бірі. Осы күні қоғамда баланың дамуы үшін балабақша қажет деген пікір кең таралуда. Олай болса, “балабақша балаға не бере алады?”, – деген сұраққа жауап берейін. Ең алдымен, балабақшаға келген баланың санасында жаңа ортаға бейімделу, сіңісу сынды түсініктер қалыптасады. Мәселен, бала өзі қатарлы құрбы-құрдастарымен қарым – қатынас жасауды, топқа енуді, ынтымақтасу икемділігін, белгілі бір ережелерге бағына білуді, өзара әрекеттесуді үйренеді.

Мектепке дейінгі орталықтардағы кезең баланың болашақтағы ересектік шағына дайындық болып табылады. Балабақшада бала сурет салу, жабыстыру, құрастыру сынды іс-әрекеттерді меңгереді. Бүлдіршіндердің бақшада алған білімдері мектепке барған шағында қабылдау, зейін, қиял, ойлау сынды қасиеттерінің дамуына оң ықпалын тигізеді. Тәрбиешілердің берген білімі арқылы бүлдіршіндердің қоршаған дүние туралы түсініктері кеңейеді, олар өз мүмкіндіктерін тани бастайды. Балабақшаға барған баланың ата-аналары да бірнеше артықшылықтарға ие болады. Жұмыстарына барып, жеке шаруаларын жасауына уақыт табылады.

Сондай-ақ, баласының балабақшадағы үйлесімді, табиғи дамуы да ата-ана үшін маңызды. Балабақшада бала тәрбиешімен және топтағы балалармен байланысқа түсу арқылы жаңа деңгейде дамуға мүмкіндік алады. Әрі мінез-құлық ережелерін меңгеріп, ортақ іс пен ұжымдық тәртіпке үйренеді. Балабақшада оқыту және тәрбиелеу үйдегі жағдайларға қарағанда жоғары деңгейде ұйымдастырылып, мақсатты түрде жүреді. Мінекей, балабақшаның бала тәрбиесіне қосар үлесі осындай артықшылықтарымен ерекше маңызға ие.

Мектепке дейінгі білім беру жүйесінің ең маңызды міндеті сапалы білім берудің қолжетімділігін, оны дараландыру мен саралауды қамтамасыз ету болып табылады, бұл:

балалардың жеке құқықтарын қорғау, олардың психологиялық және физикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, проблемалық жағдайларда балаға педагогикалық қолдау және көмек көрсету;

баланың мүмкіндіктері мен қабілеттерінің білікті кешенді диагностикасы.

оқыту мен дамудағы қиындықтарды жеңу бағдарламаларын жүзеге асыру, балалардың мүмкіндіктері мен ерекшеліктеріне сәйкес келетін жеке бағдарламаларды әзірлеуге қолдау көрсету жүйесі мамандарының қатысуы;

тәуекел тобындағы балалардың отбасыларына психологиялық көмек көрсету.

Баланың толық және еркін даму құқығын жүзеге асыру туралы қамқорлық бүгінгі күні кез келген балабақша қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады, ол білім беру процесінің барлық қатысушылары үшін психологиялық-педагогикалық қолдауға сұранысты анықтайды.

Тәрбиеленушілердің бар психологиялық ерекшеліктерін анықтау педагог-психологқа балалардың дамуын психологиялық-педагогикалық қамтамасыз ету процесінде түзету-дамыту жұмыстарының негізгі бағыттарын анықтау үшін қажет.

Психологиялық-педагогикалық диагностика

Психологиялық-педагогикалық диагностика мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы диагностикалық жүйесінің бөлігі болып табылады, ол сонымен қатар логопедиялық және медициналық диагностиканы қамтиды және келесі мақсаттармен жүзеге асырылады:

балалардың қазіргі даму деңгейін анықтау,
оның жасына сәйкестігі,
баланың жеке ерекшеліктерін анықтау;
сөйлеу қабілетінің бұзылуымен байланысты қайталама ауытқулар.

Диагностика түзету-дамыту жұмыстарының негізгі бағыттарын дұрыс белгілеу, әр баланың жеке даму жолын үлгілеу мақсатында жүргізіледі.

Сондай-ақ, жыл бойы психолог балалар ұжымындағы қарым-қатынастарды зерттейді, мұғалімдермен бірлесіп балалар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту жұмыстарын жоспарлайды.

Педагог психолог жүргізетін диагностиканың жеке түрі баланың мектепке дайындығын жан-жақты бағалау болып табылады. Психологиялық-педагогикалық диагностика нәтижелері бойынша тәрбиешілермен және ата-аналармен жеке консультациялар өткізіліп, балалармен түзету-дамыту жұмыстарының негізгі бағыттары айқындалады.

Психологиялық түзету – психологтың осы балаларға арнайы көмек көрсетуге бағытталған балалармен жүйелі жұмысы.

Жұмыс келесі формаларда жүргізіледі: жеке және топтық психокоррекциялық сабақтар; балаларды мектепке психологиялық дайындау сабақтары, ата-аналармен тақырыптық сабақтар.

Түзету-дамыту жұмысы барысында келесі міндеттер шешіледі: балалардың танымдық белсенділігін дамыту; ойлау процестерін дамыту: талдау, салыстыру, жалпылау, топтастыру және жіктеу әдістерін; эмоционалды-еріктік сфераны дамыту, өзін-өзі бақылауға және өзін-өзі бағалауға тәрбиелеу; баланың мінез-құлқын түзету; қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.

Ата-аналар әдетте екі полярлық педагогикалық ұстаныммен сипатталады: Кейбір ата-аналар баладан барынша дербестікті, жауапкершілікті және тәртіпті көрсетуді талап етеді, мұны бала көрсетуге жетілмеген. Егер ата-ананың күту деңгейі баланың мүмкіндіктерінен асып кетсе, бұл оның өз қабілетіне деген сенімін жоғалтып, балаларда жоғары алаңдаушылық пен депрессияға әкеледі; дегенмен, ата-аналардың көпшілігі балаға өзінің мүмкіндіктері мен қызығушылықтарын, тәуелсіздіктің алғашқы қашуын көрсетуге мүмкіндік бермей, шектен тыс қамқорлық пен бақылау позициясын ұстанады. Мұндай ата-аналар баланың жетістігі мен сәтсіздігін өз балаларындай қабылдайды. Олардың көпшілігі балаға көмектесу процесінде шыдамсыздықтың көріністерімен, оның қателіктерінен және сәтсіздіктерінен көңілі қалуымен және баланың қиындықтарын түсінбеуімен сипатталады.

Мұның бәрі ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың әртүрлі бұзылуына әкеледі. Осы және басқа да мәселелер баланың дамуына және эмоционалдық әл-ауқатына теріс әсер етеді. Осыған байланысты педагог-психологтың жұмысы мыналарға бағытталған: балалардың отбасыларымен серіктестік орнату, балаларды дамыту мен тәрбиелеу үшін күш-жігерді біріктіру; мүдделер қауымдастығы атмосферасын құру, ата-аналарға эмоционалды қолдау көрсету; ата-аналардың құзыреттілігін және олардың психологиялық-педагогикалық

білімін арттыру. баланың жағдайы мен оның мүмкіндіктерін адекватты бағалауды қалыптастыру және оған адекватты талаптарды қалыптастыру.

Ата-аналарға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету, олардың бала дамуының әртүрлі аспектілеріндегі құзыреттілігін қалыптастыру процесі ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынасты жақсартуға көмектеседі, балалардың мектепке сәтті бейімделуін қамтамасыз етеді, олардың оқу іс-әрекетіне қызығушылығын арттырады, танымдық қабілетінің дамуына ықпал етеді. және тәрбиелік мотивация, балалардың дербестігі және өзін-өзі ұйымдастыруы.

Демек, балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау бағдарламасын жүзеге асырудың оларды табысты дайындаудың және одан әрі мектепке бейімдеудің маңызды шарты – педагог-психолог пен ата-ананың бірлескен, жан-жақты жұмысы, ата-аналардың белсенділігі, оларға деген қызығушылық пен сенім. балалардың жетістігі.

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ БОЙЫНША ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТҮРЛЕРІ

Агажанова Жулдызай Сагындыковна,
*Шымкент қаласы, №19 "Қызғалдақ" бөбекжай-бақшасының
дене шынықтыру нұсқаушысы*

Аңдатпа. Мақалада мектепке дейінгі мекемелерде дене тәрбиесі жұмыстарын ұйымдастыру мәселесі қамтылады. Дене шынықтыру сабақтарын өткізудің нұсқаулары, ұйымдастыру формалары берілген.

Түйін сөздер: нұсқаулар, қозғалыс әрекеті, оқу жұмысы

Кіріспе. Дене шынықтыру - сауықтыру жұмыстарына таңертеңгілік гимнастика, ашық ауада ойындар мен серуендеуге арналған дене жаттығулары (таңертең және кешке), дене шынықтыру минуты жатады. Таңертеңгілік жаттығулар баланың денесін оятуға көмектеседі, бұлшықет жүйесіне орташа әсер етеді, жүрек-тамыр, тыныс алу және басқа дене жүйелерінің қызметін белсендіреді, ішкі органдар мен сезім мүшелерінің жұмысын ынталандырады, дұрыс позаның, жақсы жүрістің қалыптасуына ықпал етеді, жалпақ аяқтың пайда болуына жол бермейді. Таңертеңгілік жаттығулар балалардың әдетін дамытуымен де, күн сайын таңертең дене жаттығуларын жасау қажеттілігімен де құнды. Сонымен қатар, ол балабақшадағы күнді ұйымдасқан түрде бастауды қамтамасыз етеді және балалардың назарын бірлескен іс-әрекет түрлеріне аударуға мүмкіндік береді.

Балалардың қозғалыс әрекеті.

Мектепке дейінгі мекемелердегі дене тәрбиесі жүйесінде балалардың қозғалыс әрекетінің келесі негізгі ұйымдастырушылық формалары қолданылады:

оқу жұмысы – дене шынықтыру сабақтары;

- күндізгі дене шынықтыру— сауықтыру жұмыстары – таңертеңгі гигиеналық гимнастика, ашық ойындар және серуендеудегі дене шынықтыру жаттығулары (таңертең және кешке), дене шынықтыру минуты;

- белсенді демалыс – дене шынықтыру демалысы, дене шынықтыру мерекелері, жаяу серуендеу, экскурсиялар, маршрут бойынша серуендеу (ең қарапайым туризм), денсаулық күндері;

- балалардың өз бетінше қозғалыс әрекеті;

- отбасымен жұмыс

Оқу жұмысының негізгі түрі - дене шынықтыру. Аптасына дене шынықтыру сабақтарының саны мен ұзақтығы жас балалар, мектеп жасына дейінгі балалар, орта және егде жастағы балалар үшін әртүрлі. Бұл балалардың даму ерекшеліктеріне, олардың физикалық дайындығы мен дербестік дәрежесіне байланысты және күндізгі уақытта жалпы бюджеттік уақытты бөлуге байланысты.

Екінші кіші топтан бастап аптасына үш сабақ жоспарланған. Олардың кіші топтағы ұзақтығы кемінде 15 минут, орташа – тобында кемінде 20 минут, үлкен – тобында кемінде 25 минут, дайындық тобында – 30 минут. Балалардың спорттық киімдері болса және медициналық қарсы көрсетілімдер болмаса, ересектер мен дайындық топтарындағы үш дене шынықтыру сабағының біреуі жыл бойы ашық ауада өткізілуі керек. Орта аймақтың аймақтары үшін қысқы маусымда учаскеде дене шынықтыру сабақтары, сондай-ақ 5–7 жастағы балалар –20°S төмен ауа температурасында және 15 м/сек жоғары жел жылдамдығында өткізілмейді. Жылы мезгілде, қолайлы ауа райы жағдайында сабақтардың максималды санын ашық ауада өткізу ұсынылады. Дене шынықтыру сабақтарын өткізудің әртүрлі нұсқалары бар:

- дәстүрлі схема бойынша сабақтар;

- жоғары орташа және төмен қарқындылықтағы ашық ойындар жиынтығынан тұратын сабақтар;

- сабақтар – қозғалыстардың негізгі түрлерінде оқыту;

- көркем гимнастика;

- сабақтар–жарыс, онда балалар екі команданың әртүрлі эстафеталары кезінде жеңімпаздарды анықтайды;

- сабақтар–Тесттер, оның барысында балалар дене шынықтыру нормаларын тапсырады;

- сюжеттік-ойын әрекеттері және т.б.

Таңертеңгілік жаттығулар

Таңертеңгілік жаттығулардың ұзақтығы 1 кіші топта – 4–5 мин, 2 кіші топта – 5–6 мин, ортаңғы топта – 6–8 мин, үлкен топта – 8–10 мин, дайындық тобында – 10–12 мин. Жылы мезгілде таңертеңгілік жаттығуларды өткізуге арналған оңтайлы орын – топтың ойын алаңдары, топтың суық – бөлмесі. Қоршаған ортаның температурасына байланысты балалар жеңіл киіммен немесе трусикамен айналысады. Жалпы дамыту жаттығуларынан басқа, таңертеңгілік гимнастиканың сауықтыру кешеніне. Тыныс алу жаттығуларын және арқа мен аяқ бұлшықеттерін нығайтуға арналған арнайы жаттығуларды қамтиды. 3 минут бойы әртүрлі қарқындылықтағы сауықтыру жүгірісі. Сыртқы тыныс алу функцияларын жақсартуға ерекше назар аударылады, ол үшін балаларды қозғалысты ингаляциямен және дем шығарумен біріктіруге үйретеді, дыбыстар мен буындардың айтылуымен «тыныс алу жаттығулары» деп аталатындарды қамтиды және мұрынның дұрыс тыныс алуын қалыптастыруға назар аударады. Балалардың таза ауада болуы олардың физикалық дамуы үшін үлкен маңызға ие. Жаяу жүру - баланың денесін қатайтудың бірінші және ең қолжетімді құралы.

Бұл оның төзімділігін және қоршаған ортаның қолайсыз әсерлеріне, әсіресе суық тиюге төзімділігін арттыруға көмектеседі. Серуендеу кезінде балалар ойнайды, көп қозғалады. Қозғалыс зат алмасуды, қан айналымын, газ алмасуды жақсартады, тәбетті жақсартады. Балалар әртүрлі кедергілерді жеңуге үйренеді, белсенді, епті, батыл және төзімді болады. Олар моторика мен дағдыларды дамытады, бұлшықет жүйесін нығайтады, өміршендігін арттырады. Дұрыс ұйымдастырылған және ойластырылған серуендер балалардың жан-жақты даму міндеттерін жүзеге асыруға көмектеседі. Балалардың таза ауада болуы үшін күніне шамамен төрт сағатқа дейін уақыт беріледі. Жазда бұл уақыт айтарлықтай артады. Балабақшаның күнделікті режимі сабақтан кейін күндізгі серуенді және түстен кейін кешкі —ді қамтиды. Жаяу жүруге бөлінген уақытты қатаң сақтау керек. Алаңда ашық ойындарды өткізуге және балалардың қимыл-қозғалысын дамытуға арналған орындар бар: өрмелеуге арналған қоршаулар (үшбұрышты, тетраэдрлік және алтыбұрышты), тепе-теңдік жаттығуларына арналған бөренелер, сырғанақ, секіру және лақтыру жаттығуларына арналған жабдықтар. Мұның бәрі тартымды көрініске ие болуы керек, берік, жақсы өңделген, берік және балалардың жасына сәйкес болуы керек.

Балалардың серуендеудегі іс-әрекетін жоспарлау жыл мезгіліне, ауа-райына, алдыңғы іс-шараларға, қызығушылықтары мен жасына байланысты. Ұйымдастырылған қозғалыс белсенділігінің маңызды құрамдас бөлігі – күннің бірінші жартысында серуендеу кезінде ойналатын ашық ойындар. Оңтайлы жаттығу әсеріне қол жеткізу үшін жасына байланысты 3–5 минут бойы жоғары қарқынды қозғалатын ойындар, спорттық ойындар, – жарыс ойындары, эстафеталар немесе жоғары қарқынмен жүгіру қолданылады (1–2 ойын немесе жүгіру, оларды тәуелсіз белсенділік кезеңдерімен ауыстырады). Жазда ашық ойын қатаю элементтерімен (сумен ойындар) толықтырылады. Оларда негізгі қозғалыстар дамып, сабақтан психикалық шиеленіс жойылып, адамгершілік қасиеттер қалыптасады.

Қозғалыс ойынын серуеннің басында ойнауға болады, егер сабақтар балалардың ұзақ отыруымен байланысты болса. Егер олар музыкалық немесе дене шынықтыру жаттығуларынан кейін серуендеуге барса, онда ойынды серуеннің ортасында немесе оның аяқталуына жарты сағат қалғанда ойнауға болады. Ойынды таңдау жыл мезгіліне, ауа райына және ауа температурасына байланысты. Суық күндерде серуендеуді жүгіруге, лақтыруға және секіруге байланысты үлкен ұтқырлық ойындарынан бастаған жөн. Көңілді және қызықты ойындар балаларға суық ауа райына жақсы төтеп беруге көмектеседі.

Ылғалды, жаңбырлы ауа-райында (әсіресе көктем мен күзде) көп орынды қажет етпейтін отырықшы ойындарды ұйымдастыру керек. Сондай-ақ көктемнің жылы, жаз күндері және күздің басында секіру, жүгіру, лақтыру, тепе-теңдік жаттығулары бар ойындар өткізілуі керек. Серуендеу кезінде заттармен сюжетсіз халық ойындарын кеңінен қолдануға болады, ал – үлкен топтарда спорттық ойындардың элементтері: волейбол, баскетбол, қалалар, бадминтон, үстел теннисі, футбол, хоккей. Жаяу серуендеуде ашық ойындар мен негізгі қозғалыстардағы жеке жаттығулардан басқа, спорттық ойын-сауық (жаттығу) да ұйымдастырылады.

Серуендеу кезінде мұғалім барлық балалардың бос еместігін, жалықпауын, ешкімнің қалып қоймауын немесе қызып кетпеуін қамтамасыз етеді. Ол өте белсенді балаларды тыныш ойындарға қатысуға тартады. Серуеннің аяқталуына жарты сағат қалғанда мұғалім тыныш ойындар ұйымдастырады. Күнделікті жаттығулар мен ашық ойындардың әртүрлі түрлерін дұрыс біріктіру балалардың ұтымды физикалық белсенділігін қамтамасыз етуге көмектеседі. Сабақта бағдарлама материалын меңгеру барлық дене шынықтыру— сауықтыру іс-

шараларының және балалардың өз бетінше жаттығулары мен ойындарының негізі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. С.Ерғали. Қазақы зияткерлік ойындарды жасөспірім логикасын дамытуға пайдалану. Астана, 2015 ж.
- 2.«Мектептегі дене шынықтыру» - Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал №5 2010 жыл.
- 3.«Мектептегі дене шынықтыру» - Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал №3 2014 жыл.
4. Уанбаев Е.К. «Дене тәрбиесінің теориясы» Өскемен, 2003ж

ШАХМАТ - ЖҮЙРІК ОЙДЫҢ ЖЕТЕКШІСІ

Бекжанов Талгат Серикович,

«Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» КММ «Петропавл қаласының білім бөлімі» КММ «Алтын-бесік» бөбекжай- бақшасы» МКҚК, Петропавл қаласы

Өмір – үлкен ойын, адамның ақылы мен
жүрегі сол ойынның мәнін түсінеді.
Абай Құнанбайұлы

Андатпа. Шахмат – адамзаттың ең көне әрі интеллектуалдық ойындарының бірі, ғасырлар бойы танымал болып келеді. Бұл ойын ақыл-ойды шыңдап, стратегия мен тактика тұрғысынан ойлауды қажет етеді. Шахмат арқылы адамдар өзара бәсекелестікке түсіп, достық қарым-қатынастарын дамыта алады.

Түйін сөздер: ұлттық мәдениет, бәсекелестік, эмоционалдық тұрақтылық, логикалық ойлау, ұлт өкілдері, ой – өріс.

Кіріспе. Шахмат ойыны балабақшада ұлттық құндылықтарды дамытуда маңызды рөл атқара алады. Балабақша — баланың алғашқы әлеуметтік және танымдық дамуы басталатын кезең, сондықтан шахмат сияқты ойындарды енгізу арқылы ұлттық құндылықтарды тәрбиелеуге ықпал етуге болады. Шахмат ойыны балаларға тек логикалық ойлауды дамытуға ғана емес, сонымен қатар олардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылықтарын арттыруға да көмектеседі. Шахмат ойынының шығу тегі туралы бірнеше нұсқа бар. Оның алғашқы нұсқасы Үндістанда б.з.д. 6 ғасырларда пайда болды деп есептеледі.

Үндістанда бұл ойынды чатуранга деп аталған. Ол төрт адамның қатысуымен өтетін әскери стратегия ойыны болды. Кейін шахмат Парсы империясына таралып, шатранж деп өзгертілді. Шахмат ойындарының бүгінгі түрі Еуропада пайда болып, 15-16 ғасырларда кеңінен тарала бастады. Сол кезеңде қазіргі фигуралардың қозғалыс ережелері қалыптасты, ал ойынды халықаралық деңгейде ұйымдастыру идеясы 19 ғасырда дамыды. Шахмат – бұл тек ақыл-ойды қажет ететін ойын емес, сонымен қатар оның психологиялық ықпалы да өте маңызды. Ойын кезінде ойыншылардың шешім қабылдау қабілеті мен эмоциялық тұрақтылығы сыналады.

Шешім қабылдау қабілеті

Шахматшы әрбір жүріс кезінде көптеген факторларды ескеруі керек. Олардың ішінде қарсылас әрекеттерін болжау, қолдағы ресурстарды тиімді пайдалану және өз жоспарын орындау бар. Бұл дағдылар өмірде де пайдалы – жұмыс орнында, отбасылық қарым-қатынастарда және басқа да әлеуметтік жағдайларда шешім қабылдау қабілетін арттыра

Назар аудару және шыдамдылық

Шахматта ойыншы ұзақ уақыт бойы бір стратегияны ұстануы керек, бірақ қарсыластың әрекеттеріне өзгерістер енгізіп отыруы тиіс. Бұл процесс ойыншының көңіл-күйін бақылауға, эмоцияларымен басқаруға үйретеді.

Стратегия мен тактика

Шахматта стратегия мен тактика арасындағы айырмашылықты түсіну өте маңызды. Стратегия – ұзақ мерзімді жоспарды құру, ал тактика – қысқа мерзімде қарсыласты жеңуге арналған нақты қадамдар. Ойыншыларға екі бағытта да ойлау дағдыларын дамыту қажет.

Шахмат – бұл әлемде кең таралған интеллектуалды спорт түрі, көптеген елдерде шахмат мектептер мен клубтар арқылы насихатталады. Оның таралуы адамның білім деңгейіне, әлеуметтік мәртебесіне қарамастан барлық жас аралықтарында үлкен қызығушылық туғызады. Шахмат арқылы адамдар өзара бәсекелестікке түсіп, достық қарым-қатынастарын дамыта алады.

1. Шахмат және білім: Әр елде шахмат балалардың логикалық ойлауын дамытатын пән ретінде оқытылады. Бұл ойынды мектеп бағдарламасына енгізген мемлекеттер де көп.

Шахматтың математикалық, тілдік және жалпы интеллектуалдық дамуға әсері ғылыми тұрғыдан дәлелденген.

2. Шахмат және мәдениет: Шахмат ойындары әртүрлі мәдениеттер мен тілдер арасындағы байланысты нығайтады. Әлемдік чемпионаттар мен халықаралық турнирлерде әртүрлі елдер мен ұлт өкілдері өзара бақ сынаиды, бұл мәдениетаралық диалогты дамытады.

3. Қарым-қатынас және психология: Шахмат ойыны адамды тек қана стратегиялық тұрғыдан ойлауға үйретіп қоймайды, сонымен бірге қарсыласымен өзара қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Көп жағдайда шахматтық партиялар тек ақыл-ой ғана емес, эмоционалдық тұрақтылық пен бәсекелестік сезімін де тексереді. Бұл ойында ойыншының өзін-өзі ұстауы, сабырлылығы мен қарсыласын сыйлауы маңызды.

Қазіргі кезде шахматтың дамуы жаңа технологиялардың арқасында біршама өзгерді. Компьютерлік бағдарламалар мен жасанды интеллект (AI) шахмат ойынының дамуына зор ықпал етті. Әлемде ең танымал шахмат бағдарламасы Stockfish пен AlphaZero сияқты жасанды интеллект бағдарламалары шахматтың жаңа қырларын ашып, ойынның болашақта қалай дамидынын көрсетіп отыр.

1. Интернет-шахмат: Қазіргі уақытта шахмат ойнаудың ең танымал формасы – интернет арқылы ойнау. Әлем бойынша миллиондаған адам Chess.com, Lichess.org сияқты платформаларда онлайн түрде өзара бәсекелеседі. Интернет арқылы шахмат турнирлері де өткізіліп, әлем чемпиондары анықталады.

2. Шахмат және жасанды интеллект: Шахматта жасанды интеллектпен өткізілген партиялар көпшілікке таныс. Мысалы, IBM Deep Blue бағдарламасы 1997 жылы әлем чемпионы Гарри Каспаровты жеңіп, тарихта қалған оқиға болды. Қазіргі AI жүйелері шахмат ойыншыларына түрлі ұсыныстар жасап, олардың ой-өрісін кеңейтеді.

3. Шахмат және YouTube: Соңғы жылдары шахмат әлемі YouTube және басқа да әлеуметтік медиа платформалар арқылы көпшіліктің қызығушылығын арттырды. Белгілі шахматшылар, мысалы, Magnus Carlsen, Hikaru Nakamura, және Bobby Fischer сияқты тұлғалар әлем бойынша үлкен танымалдылыққа ие. Бұл шахматты жастар арасында танымал етуге көп көмектесті.

Петропавл қаласының жаңашылдыққа бет түзеген мектепке дейінгі мекемелердің бірі «Алтын бесік» бөбекжай - бақшасы» МКҚК балабақшасының ұжымы болып табылады. Мұнда мектепке дейінгі балалардың оқыту-тәрбиелеу іс-әрекетіне, денсаулығын нығайтуға, замануи заманның талабына сай жан-жақты дамуына барлық жағдайлар жасалған.

Баланың тұлғалық, интеллектуалдық және әлеуметтік дамуын жоғарылату, коммуникативтік, инициативтілік, толеранттылық қабілеттерін дамыту мақсатында балабақшаның білікті педагогтарынан тұратын шығармашыл тобы «Жас шахматшы» атты авторлық бағдарлама жасап, оқыту және тәрбиелеу үрдісіне шахмат ойынын енгізді.

Бұл бағдарлама мектепке дейінгі білім беру мекемесінде жүзеге асырылады және балалар тұлғасының ақыл-ой, физикалық және психикалық дамуының тұтас процесін қамтамасыз етуге бағытталған.

Осы орайда «Алтын бесік» бөбекжай - бақшасы» МКҚК білім ордасында мен дене тәрбиесі нұсқаушысы Бекжанов Талғат Серикович тәрбиелінушілердің шахмат ойынына қызығушылықтарын арттыру мақсатында, әртүрлі сайыстарға қатысып, жүлделі орындарды иеленудеміз.

2020 жылы Петропавл қаласында стандартты шахматтан жеке облыс чемпионатында Байтемирова Айым атты тәрбиеленушіміз 1-орынға ие болды.

2021 жылы дәл осындай облыс чемпионатынан Мукашева Амаль жүлделі бірінші орынға ие болды.

2022 жылы Қайыржан Аллаберген атты тәрбиеленушіміз ұлдар арасындағы чемпионатқа қатысып, 1-орынға ие болды.

Қорыта айтқанда, Шахмат ойыны – бұл тек ақыл-ойды дамытатын ойын ғана емес, ол адамның рухани және психологиялық тұрғыдан өсуіне ықпал етеді. Бұл ойын, ең алдымен, стратегиялық ойлау мен есеп-қисапқа негізделген шешімдер қабылдауды талап етеді. Шахматтың әлемі жан-жақты, ол түрлі мәдениеттер мен халықтар арасындағы байланысты нығайтуға да септігін тигізеді. Ал қазіргі заманғы шахмат технологиялары мен интернеттің әсерінен бұл ойын көптеген жаңа қырлары мен мүмкіндіктерге ие болып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сухин И. Г. «Тек кішкентайларға арналған шахмат» ата-аналар мен балалардың бірігіп оқуына арналған ертегі кітаптар. – Москва, 2013ж.

2. Мектепалды жастағы балаларға шахмат ойынын үйрету. Әдістемелік нұсқаулық. Астана 2013ж

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНІҢ МАҢЫЗЫ

Бектемиров Канатбек Бекоскенович,

*Дене шынықтыру пәнінің мұғалімі М.Жұмабаев атындағы №15 мектеп-гимназиясы,
Түркістан қаласы*

Аңдатпа. Мақалада балалардың сымбатты, көрікті, шымыр, денсаулығы мықты болуы үшін мектептегі дене шынықтыру пәнінің бала өмірінде маңызды рөл атқаратыны жөнінде айтылады. Өйткені дені сау, қимылы ширақ, өзін жеңіл де сергек сезінетін бала ғана қатарының алды, оқушының озаты бола алады. Спортпен айналыспайтын, бойкүйездік пен енжарлыққа бой алдырған баланың денсаулығындағы ақаулық оның мінезіне, жүріс-тұрысына кері әсерін тигізеді. Яғни, дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері мектептегі әрбір оқушының саулығына көңіл бөліп, бөлінген уақытты тиімді пайдаланып, олардың әрқайсысымен жеке жұмыс істеп, салауатты өмір салтын қалыптастыра білу керектігі негізге алынған.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі сабағы, дене жаттығулары, спорт, салауаттылық

Кез-келген ұлт балаларының сымбатты, көрікті, шымыр, денсаулығы мықты болғанын қалайды. Міне, осы ретте мектептегі дене шынықтыру пәні бала өмірінде маңызды рөл атқарады. Өйткені дені сау, қимылы ширақ, өзін жеңіл де сергек сезінетін бала ғана қатарының алды, оқушының озаты бола алады. Спортпен айналыспайтын, бойкүйездік пен енжарлыққа бой алдырған баланың денсаулығындағы ақаулық оның мінезіне, жүріс-тұрысына кері әсерін тигізеді. Сондықтан біздер, яғни дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері мектептегі әрбір оқушының саулығына көңіл бөліп, бөлінген уақытты тиімді пайдаланып, олардың әрқайсысымен жеке жұмыс істеп, салауатты өмір салтын қалыптастыра білуіміз керек.

«Дене тәрбиесі» сабағы туралы жалпы ережеге бағына отырып, мектеп сабағы әр түрлі сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне, оқу бағдарламасының мазмұнына, оқу күнінің режиміне және сабақ кестесіндегі өзге де жалпы білім беретін пәндердің қатарында өзіндік ерекшеліктерге ие болады. Мұның барлығы сабақ әдістерінде кейбір талаптарды сақтауды қажет етеді.

Біріншіден, әрбір сабақ тақырыптық жоспарға сәйкес алдын ала жоспарланған сауықтыру, іскерлік және тәрбиелік міндеттердің жүйесін шешу керек. Сабақ міндеттерін анықтаған кезде нақты тақырыпты үйренуге бөлінген уақыт көлемін, оқу сатысын, оқушылардың білімділігін, дене дайындығының және олардың тәрбиелілік деңгейін, материалдық-техникалық жабдықталуын есепке алу керек. Міндеттерді айқындау нақты, қысқа және жоспарланған соңғы нәтижені анық көрсететіндей болуы қажет. Бұл мұғалім мен оқушылардың өзара іс-қимылының мақсат бағыттылығын қамтамасыз етіп қана қоймай, сол сабақтың нәтижесінде оқушылар жинақтаған дене қабілеттерінің, дағдыларының және білімінің өсуі туралы бағалауға да мүмкіндік жасайды. Міндеттерді ұсынғанда жаттығушылардың танымдық мүмкіндігі және олардың, көп реттерде көңіл күйі мен қажеттілігі есепке алынады. Мысалы, төменгі сыныптарда міндеттер әдетте нақты түрде (тура жолмен жылдам жүруді үйрену), орта сыныптарда арнаулы атауларды ендірумен (қысқа қашықтыққа жүгіруде адым техникасымен таныстыру), жоғары сыныптарда танымдық белсенділікті артыру түрінде (оқушылар қызметін белсенді ету) баяндалады. Бір сабақта жаңа

материалды үйрену немесе бұрын игерілгенді жетілдірумен байланысты 2-3 міндетті шешуі ғана тиімді.

Екіншіден, оқу материалының құрамы балалардың жас ерекшелігіне сәйкес келуі керек және көлемі тиімді болуы қажет (сабақтың ұзақтығы, оқушылар саны, т.б.). Бағдарламадан тыс материал үйретудің жекелеген мақсатында ғана міндетті емес, қосымша материал түрінде ұсынуы мүмкін.

Үшіншіден, әрбір сабақ ұйымдастырылу тұтастылығымен және логикалық аяқталумен, педагогикалық міндеттердің бағыттылығымен, оқу материалының мазмұны, бұрынғы және алдыңғы сабақтардың көлеміне және жеделділігіне байланысты болуы керек. Оны ішінде үйренетін тақырып деңгейіне ғана емес, оқу бағдарламасының таралуына да тәуелді.

Төртіншіден, үйрету мен тәрбиелеуде қолданылатын тәсілдер сабақтың міндеттерін есептей отырып ұсынылады. Мысалы, теориялық материал іс жүзінде жаңа болса немесе төменгі сынып оқушыларына баяндалатын болса, міндеттері – білімді түсінік деңгейінде қалыптастыру және берік есте сақтау болса, онда фактілерді баяндау, түсініктерді анықтау немесе хабарларды жеткізу әдісі қолданылады. Егер міндет – шығармашылық ойлауды және жеке дара қабілеттерді дамытуды ұсынса, онда айтылғандармен байланыстырыла түсіндіру, оқушыларды қатыстыру әдістері пайдаланылады.

Бесіншіден, сабақ кезінде оның мазмұнының барлық элементтері өзара тиімді байланысып, оқушыларға жан-жақты әсер етуі қажет. Мысалы, дене жаттығуларының мазмұны және қайталануы білімдік тиімділігін ғана емес, дене және адамгершілік қасиет-қабілеттерін, сезімталдықты дамыту, танымдық қызығушылықты кеңейту, оны тереңдету керек. Оқу қызметін ұйымдастыру түрлерінің өзара іс-қимылы жекелек элементтерінің ұжымдық жұмысқа қосылуымен қамтылады.

Алтыншыдан, сабақтың барлық кезеңінде кезекті жұмыстарға оқушылардың қозғалыс дайындығын қамтамасыз ету және бос болмауын қадағалау қажет, ол үшін жаттығулар арасында үзілістерде оқушылар жолдастарының бұрын бақыланбаған іс-қимылын талдау негізінде алдағы іс-әрекетті ойластыруға дайындалады. Өзара көмек көрсетуге, белсенді демалысты қамтамасыз ететін тапсырманы орындауға қатыстырылады. Оқушылар қызметін бұлай ұйымдастыру педагогикалық мүмкіндіктерді кеңейтіп, сабаққа уақытты тиімді пайдалануға және тәртіптің сақталуына әсер етеді.

Жетішіден, әрбір сабақты ынталандыру мен реттеуді және ұйымдастыруды қамтитын оқушылар қызметін басқару қамтамасыз етілуі қажет. Ол талдау, оқу тапсырмасының орындалуын бағалау және жаттығушылардың өзіндік сезінуін есептей отырып денеге түсетін күшке организмнің реакциясы негізінде жүзеге асырылады. Оқушылар қызметін басқару оқу хабарларын белсенді қабылдауды ұйымдастырып, оқу материалының мазмұның түсіну үшін танымдық белсенділік пен зейінді бірқалыпты ұстауды қарастырады. Мұны жүзеге асырудың дидактикалық жағдайлары мынадай: сөзбен баяндаудың сапасы мен көрнекі құралдарды ұсыну; үйренушілердің зейіні төмендеген кезеңде бақылау сұрақтарын пайдалану; түсіндіргеннен кейін, іле, жаппай сұрау; алынған білімді, қимылды іс жүзінде, үлгі бойынша стандартты емес жағдайда қолдану; бұрынғы тапсырма нәтижесінің тиімділігіне сәйкес денеге түсетін күш пен ойлау жүйесін реттеу. Сабақта оқушылар қызметін басқару ісінде мұғалімнің

әсерлі жағдай туғызу біліктілігіне едәуір маңызды болмақ. Бұған оқушылардың жаттығуға қызығушылығы мен ықыласын, жаттығу белсенділігін көрсету деңгейін, көңіл-күйін, ырғағын, қарым-қатынас стилін, сөз мәнерін өзгерте білуін, ымдау белгілерінің айқындық дәрежесін, т.т. көптеген нәрселерді жатқызуға болады.

Біз әрдайым мектептегі жас жеткіншектердің дұрыс білім алып, салауатты өмір салтын қалыптастырып кетулері жолында бар күш-жігерімізді аямаймыз. Өйткені бұл біздің халық алдындағы азаматтық борышымыз. Қашан да салауатты өмір салты туралы сөз болса, негізінен спорт пен дене шынықтыру бірінші болып ауызға ілінеді. Бұл заңды құбылыс та. Себебі, дене шынықтыру немесе арнайы спорт түрімен ұдайы шұғылданушының сыртқы пішімінің өзі салауаттылық эталоны ретінде қабылданып жүр емес пе? Салауаттылық негіздерінің мектеп жасында қалыптасқандығын ескерсек және орта білім беру мекемесінде салауатты өмір салтын насихаттап, балалардың жан-жақты өсіп жетілуіне жағдай туғызып, қамқорлық жасау отбасы мен мектеп педагогикалық ұжымына міндеттелгенмен, басты орын дене тәрбиесі мұғаліміне берілетіні даусыз. Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық серпіліс жағдайындағы құзырлығы жоғары, денсаулығы мықты өскелең ұрпақ тәрбиелеп шығару білім мекемелерінде жаңа тұрпаттағы ұстазды, соның ішінде дене тәрбиесі пәні мұғалімін қажет етеді. Басқаша айтсақ, қазіргі білім кеңістігіндегі ұстаз дене тәрбиесінің базалық мазмұнын сапа тұрғысынан жаңартуға көңіл бөліп, сабақ берудің оқытушылық, себеп-салдарлық және әлеуметтік негіздерін нығайту, нәтижеге бағытталған оқу үрдісін қалыптастыруды көздейтін шығармашыл педагог болуы керек.

Қалай болғанда да балаларға тәрбие беруде денсаулықтың аса қажет екенін түсіндіріп отыру ғана болашақтың дені сау азаматын тәрбиелеуге жол ашады. Біз мұны өз тәжірибемізден байқап жүрміз және осы салада жұмыс жасап келеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.И.Адамбеков, М.Ш.Тұяқбаева, Е.Қ.Уанбаев. Жалпы білім беретін мектептерде дене тәрбиесі сабағын жүргізу әдістемесі (Әдістемелік ұсыныстар, 2012 ж.)
2. Әбділлаев Ә.К., Мухамеджанов Б.Қ. Дене мәдениеті. Түркістан. 2008ж.
3. Е.Уақбаев. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. – Алматы: Санат, 2000ж.

САУЫҚТЫРУ ШЫНЫҚТЫРУ ШАРАЛАРЫНЫҢ БАЛА ДЕНСАУЛЫҒЫНА ТИГІЗЕР ПАЙДАСЫ

Букирова Жумагуль Молдабековна,

*Алматы облысы, Қонаев қаласы «Ақдидар» бөбекжай-
балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы*

Аңдатпа. Бұл мақалада балалардың денсаулығын нығайту, физикалық және психоэмоционалды жағдайын жақсарту, әлеуметтік дағдыларын дамыту мақсатында өткізілетін зерттеулер қарастырылған.

Түйін сөздер: денсаулық, әлеуметтік дағдылар, сауықтыру.

Кіріспе. Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесін сапалы дәрежеге келтіру қазіргі Қазақстанның білім беру саласындағы өзекті мәселенің бірі болып табылады. Осы маңызды жұмысты іске асыру барысында тарихи ел арасында қалыптасқан ойын түрлері баланың денесін шынықтыру барысында ұтымды пайдалануды зерттеу маңызды сала болып табылады, себебі халық арасында таралған ойындар баланың сүйіп ойнайтын және оның күш-жігерін жетілдіретін әсерімен ерекшеленеді. Соңғы жылдарда зерттелген көптеген ғылыми еңбектердің негізгі тұжырымдамасы бойынша осы мектеп жасына дейінгі балалардың дене шынықтырудың нақты бір мақсаты бағытпен дамытқанда ғана денсаулығы нығайып, жұмыс жасау қабілеті дамып жеке тұлға болып қалыптасуына тікелей әсері бар екендігі дәлелденуде.

Зерттеудің мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі жағынан тәрбиелеудің басты мақсаты – балалардың қозғалыстарын жетілдіру, қимылдық дағдыларын және дененің икемділік, шапшаңдық, ептілік пен жылдамдық қасиеттерін қалыптастыру.

Зерттеудің міндеттері:

1. Балалардың денсаулығын сақтау және нығайту
2. Балалардың жүру, жүгіру, секіру, өрмелеу лақтыру негізгі қимыл әрекеттерін дамыту.
3. Балалардың салауатты өмір салтын ұстауға тәрбиелеу.

Зерттеудің өзектілігі.

Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дене шынықтыру іс –әрекетін ұйымдастыру ерекшеліктеріне қарай іс-әрекетіне дайындау кіріспе бөліміне оның мақсаты балаларды ұйымдастыру олардың назарын жинақтау, эмоциялық қалыпқа келтіру, баланы күрделі жаттығулар жасауға әзірлеу болып табылады. Жаттығу барысында балалардың дене бітіміне, денесін, басын ұстауы мен қол, аяқтарының қимылдарын нық басуға аяқ алысына, жүгіру жеңілдігіне мән берілуі керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі дене қимылдарына жүру, жүгіру, секіру, лақтыру, еңбектеу, өрмелеу, асып түсу, шығу, тепе- теңдікті сақтау түрлерін дұрыс қалыптастыру. Дене шынықтырудың қимыл қозғалыс ойындары арқылы жүзеге асыру балалардың дене мүшелері мен көңіл күйлеріне қатты әсерін тигізеді. Қимыл-әрекетке толық жағдай жасаудың, барлық бала ойыннан қуаныш табуға мүмкіндік жасаудың маңызы зор.

Балабақшада балалардың қалыпты өсіп жетілуіне барлық жағдай жасалған, ойын бөлмесі, спорт бөлмесі талапқа сай жабдықталған. Балабақшада сонымен қатар ертеңгілік жаттығулар барлық топтарда жүргізіледі.

Ертеңгілік жаттығудың маңызы сан алуан, ол организмнің тіршілік әрекетін арттырады, ұйқыдан кейін нерв жүйесін сергітеді, ұйқыдан ширақтыққа ауысу уақытын қысқартады. Ертеңгілік жаттығу балалардың зеректігін, мақсатқа жетуге ұмтылысын қалыптастырады, ақыл-ой қызметін арттыруға көмектеседі, эмоция мен қуанышты сезім туғызады және тұлғаны дұрыс қалыптастыруға әсер ете отырып, тыныс алуды тереңдетеді, қан айналысын күшейтеді, зат алмасуға көмектеседі.

Балалардың дене тәрбиесі бағдарламасының сауықтыру және тәрбиелі білім беру міндеттері әр түрлі формада жүзеге асырылады.

Балабақшадағы дене тәрбиесінің ұйымдастыру түрлері:

Таңертеңгілік жаттығулар.

Спорттық жаттығулар.

Қимыл- қозғалыс ойындары.

Серуен.

Спорттық мерекелер, ойын сауықтар.

Қимыл-қозғалыс ойындары балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды, организмді сауықтыруға көмектеседі, балалардың өмірін жаңа мазмұнмен байытады, олардың сезімін, мінез-құлқын, қоршаған ортада бағдар ұстауын, дербестігі мен шығармашылық инициативасын қалыптастыру. 3-5 жас балалар үшін іс-әрекетінің ұзақтығы 15-25 минут және үш бөлімнен тұрады.

Кіріспе бөлім: Шеңбер бойымен жүру, жүгіру, секіру, әр түрлі қызықты жаттығулар 4-5 минут.

Негізгі бөлім: Жалпы дамыту жаттығулары 3-5 минут, негізгі қимыл қозғалыс түрлері 5-7 минут.

Қорытынды бөлім: Қимылы аз ойындар 3-5 минут, нүктелі массаж және тыныс алу жаттығулары 2-3 минут.

Бала денесінің өсуіне орындалатын жалпы дамыту жаттығуларын орындау үшін мына жабдықтар пайдаланылады. Олар: құрсау, таяқша, орташа доп, бұрымша, жалауша, орамал, текше, үлкен үрлемелі доп, құм салынған қапшық. Осы жабдықтарды пайдаланғанда жаттығудың маңыздылығы артады. Қимыл -қозғалыс жаттығуын орындағаннан балалардың аяқ, қол бұлшық еттері шынығады. Тұлғасын дұрыс қалыптастырады. Күн тәртібіндегі күнделікті серуен де бала денсаулығына көп әсерін тигізеді. Ойынның балаларға тигізетін әсері мол.

Табанды шынықтыру массажы:

Табанға массаж —өте тиімді пайдалы денені шынықтырудың түрі. Бұл табан бөлігіндегі активті нүктелерге қалыптасу үшін керек. Табанға арналған төсеніш үстерімен үйрекше жүру.

Сауықтырудың ең қажетті жағдайы таза ауадағы қозғалыс ойындары болып табылады. Сауықтыру жұмыстарында тұзды төсенішпен жалаң аяқ жүру, суық сумен су құю, сулы қолғаппен сүртіну, нүктелі төсеніштермен жүру сияқты шынықтырудың дәстүрлі тәсілдерін қолдануға болады. Сонымен қатар балабақшада жоспар бойынша сауықтыру іс-шаралары өткізіледі.

Жалпы жетілдіру жаттығулары:

1. Балалар төсекте жатып, бастарын оңға, солға бұрады.
2. Балалар төсекте жатып, қолды екі жаққа созу, жұдырықтап жұму.
3. Балалар төсекте жатып, велосипед тебу.
4. Балалар төсекте отырып, бір-біріне сәлемдесу.

Ұйқымызды ашайық,

Қолымызды созайық.

Нұсқаушы жаттығу туралы айтып, оның орындалуын көрсетеді. Осындай әдіс –тәсіл балаларды жаттығуды қалай орындау керек екенін, ал нұсқаушы жаттығу кезіндегі қателіктерін тез түзеуге мүмкіншілік береді. Әр балаға спорттық құралдар таратылып, жаттығу содан кейін басталады. Жалпы дамыту жаттығулары тыныс алу мүшелерінің дамуына өте пайдалы. Негізгі тыныс алу жолдарын дамытатын жаттығулар қабырға аралығындағы ет, іштің бұлшық еті бұлар терең тыныс алуына көмектеседі. Арнаулы тыныс алу жаттығуларын нүктелі массажбен бірге орындаған пайдалы. Дем алу жаттығуы және нүктелі массаждың мақсаты тек суық тиіу ауыруынан сақтану емес, баланың көңіл- күйін көтеріп, өз денсаулығына жауаптылығын, өзіне-өзі көмектесіп денсаулығын түзеуіне пайдасы зор. Нүктелі массаж және тыныс алу жаттығулары пайдалы ойлау қабілетімен дене күшін дамытады. Арнаулы дем алу жаттығулары, оң және сол танау арқылы жасалған жаттығулар, мидың қабілеттілігін арттырады. Тыныс алу бұлшық етін шынықтырып, жұмыс қабілетін арттырып, әр түрлі ауырулардан сақтайды.

Дұрыс тыныс алу үшін, тыныс алу бұлшық еттері жақсы жетілген болу керек. Мектеп жасына дейінгі балалардың тыныс алу жолдары нәзік, сондықтан оларды тыныс алу жаттығуларымен шыңдау керек. Жалпы дамыту жаттығулары тыныс алу мүшелерінің дамуына өте пайдалы. Негізгі тыныс алу жолдарын дамытатын жаттығулар қабырға аралығындағы ет, іштің бұлшық еті бұлар терең тыныс алуына көмектеседі. Арнаулы тыныс алу жаттығуларын нүктелі массажбен бірге орындаған пайдалы.

1. Алақандарын бір –біріне үйкеп жылытады.
2. Сұқ саусақпен мұрынның астындағы нүктені басады.
3. Сол жақ мұрын тесігі арқылы ауаны ішке тартып (оң жақ мұрын тесігін саусақпен жауып тұрады), оң жақ мұрын тесігі арқылы демді шығарады (бұл кезде сол жақ мұрын тесігін жауып тұрады).
4. Мұрын қуысы арқылы ауаны ішке тарту және ауыз қуысы арқылы ауаны баяу шығару.

Жалпы денеге арналған жаттығу-балалардың денсаулығын нығайтып, дене, қолдың саусақтарын ашып-жұму бітімін жақсы қалыптастырады.

«Ойын – өсіп келе жатқан бала организмінің қажеті. Ойында баланың дене күші артады, қолы қатайып денесі шыңдалады, көзі қырағыланады, зеректілігі, тапқырлығы, ынтасы артып жетіле түседі. Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары қалыптасып шыңдалады. Баланың басты қызметі- ойын, сонымен ол өзін және қоршаған ортаны таниды.

Ойында балалардың ұйымдастырушылық дағдылары қалыптасып шыңдалады. Балалардың алғашқы қоғамдық ойындары құм кеңістігінде туындайды. Құммен ойын әдістемесін балаларға үш жасынан қолдануға болады. Құммен ойын-жаттығуларда баланың қолы белсенділік таныта отырып, қоршаған ортамен танысу жүзеге асырылады.

Нәтижесі.

1. Тұлғасын дұрыс қалыптастырады.
2. Салқын тиіп аурудың алдын алады.
3. Қозғалыс ойынын қызыға ойнайды.
4. Шапшаңдық, күштілік, жылдамдық қасиеттерін қалыптастырады.
5. Жалпақ табандылықтан айығады.
6. Ауа райының кез-келген жағдайында ұзақ серуендейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Мектепке дейінгі тәрбиеде 5-6 жасар балаларды дене шынықтыру тәрбиесіне баулу» Тұрыскелдина М.Т.;
2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту;
3. «Денсаулық- балалық шақтан» Р.Әділбекова;
4. «Бала мен балабақша» журналы №8, 2015ж;
5. «Мектепке дейінгі ұйым» журналы №7, 2015ж;
6. «Шымыр болса денеміз, Сау болады деніміз» әдістемелік құрал Еденбаева Зәуре Дөненбекқызы.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНУ

Палашова Салима Кенесбековна,

*Ө. Жәнібеков атындағы №19 жалпы орта мектебі,
дене шынықтыру пәні мұғалімі, ҚР*

Аңдатпа . Бұл жұмыста қазақтың ұлттық ойындарын дене шынықтыру пәнінде қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Ұлттық ойындар оқушылардың дене тәрбиесін жетілдірумен қатар, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, адамгершілік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, аталған ойын түрлері арқылы оқушылардың ептілік, шапшаңдық, күш-жігер сынды қасиеттері шыңдалады. Зерттеуде нақты ойын түрлері мен оларды сабаққа енгізу

әдістері көрсетіліп, тиімділігі талданған. Қазақтың бай мәдени мұрасын сақтай отырып, білім беру жүйесіне енгізу – ұрпақ тәрбиесінің алтын арқауы болмақ.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, дене шынықтыру, қазақтың дәстүрі, оқушылардың тәрбиесі, дене дамуы, білім беру, халықтық педагогика, мәдени мұра.

Қазақтың ұлттық ойындарын дене шынықтыру пәнінде қолдану арқылы оқушылардың дене дайындығын жетілдіру, ұлттық құндылықтарды насихаттау және олардың бойында отансүйгіштік, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру.

Қазақтың ұлттық және спорттық ойындарының да өзіндік тарихы, даму жолдары, қалыптасу кезеңдері бар. Қазіргі кейбір тарихи деректерге қарағанда, бізге жеткен ұлт ойындарының біразы сонау көне заманнан басталады. Демек: Қазақстан жерінде қалыптасқан алғашқы құрылыс халқымыздың ұлттық ойындарын да тугызған. «Бес тас», «Асық», «Садақ ату», сияқты ұлт ойындары шамамен алғанда осыдан бес мың жылдар бұрын ойналғандығы жайында айта келіп ағылшын ғалымы З. Маккей «Бұл ойындардың барлығы дерлік Азия елдерінде тайпалы одақтардың арасында тарағанға ұқсайды» дейді.

Ұлт ойындары қоғамның өзгеруі, әлеуметтік экономикалық жағдай негізінде толығып, тұрмысқа сініп, өзгеріске ұшырап отырған. Мысалы, Қазақстан жеріндегі алғашқы қауымдастық құрылыста қалыптасқан «Аң аулау». «Таяқ жүгірту», «Садақ ату», «Какпа тас», «Карагие» ойындары келесі дәуірлерде қайталау толығы процесінде «Аң аулау», «Құс салу», «Жамбы ату», болып аттары өзгеріп, мазмұны сақталып қалды.

Ұлттық мұраның бай қазынасының бірі халықтың ұлттық ойындары көп салалы, көп қырлы құбылыс, ол тек ойындық сала емес, мәні жағынан да балабақша тәрбиеленушілерінің рухани өресі кең өсіп - жетілуіне, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелейтін негізгі құралдардың бірі. Ұлы педагог В.Сухомлинский «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, кикілсіз толық мәніндегі ақыл- ой тәрбиесі болмайды» дейді, демек, шәкірттің ақыл ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы байи түспек. Фольклортанушы ғалым Ә.Диваев

«Қазақ балаларының ойындарын деген еңбетінде адамның жас ерекшелігін үш топқа бөледі: вимірге келгеннен бастап жеті жасқа дейінгі бала, жеті жастан он бес жасқа дейінгі балалар, он бес пен жиырма жас аралығындағы жастар... Осының негізінде қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырып, бірінші топқа, сол жастағыларға лайықты «санамақ, тай-тай, айгелек, соқыр теке, қуырман, алақан сокпақ, ақ серек-кок серек» т.б. ойындарын, ал одан кейінгі топқа, «такия тастамақ, тартыс, сикыры коржын, бойте, кокпар, асық, кан талапай, тенге алу, кыз куу, орамал тастамақ, аксуйек, күрес» т.б. ойындарын жатқытуда болады. Мұндай ойындар базаны тез ойлауға, тапқырлыққа баулып, жана тақырыптарша жылдам менгеруге ықпал етеді, сөз тіркесіне ұйқастыруға дағдыландырады

Біз болашақ ұрпағымызға тілімізді ғана үйретіп қоймай, салт-санамызды, дәстүрімізді мирас етіп қалдырып, ұрпақтан ұрпаққа жалғасуына жағдай жасауымыз қажет.

Бұл ретте ойындардың мәні өте зор. Оларды қолдану негізінен дене тәрбиесі сабақтарында, спорттық жарыстар, серуендер кезінде жүзеге асады. Орайы келсе тіл дамыту мен көркем әдебиет сабақтарында да пайдаланған жөн. Себебі осы пәндерде санаға көбірек салмақ түседі. Сондай кезде өтетін тақырыпқа байланысты кимыл қозғалыстар, жаттығулар, жанылtpаштар, дене тәрбиесі, сергіту уақыттарын ұйымдастырса, баланың денесі ширап, көнілі көтеріліп, сабақ материалларын қабылдау сапасы да артады. Балалар ойын барысында

еркін тапқырлық әрекет байқатады, сезіну, қабылдау, ойлау, қиялдау, зейін қою, ықылас, ерік және т.б. түрлі психикалық түйсік пен сезімділікке тарбиеленеді.

Қазақтың ұлттық ойындарының зерттелуі

1. Ұлттық ойындарды оқу және тәрбие үрдісінде пайдаланудың өзектілігі

Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін *Durinti* жастарға үлгілі, өнегелі тәрбия беру міндеттердің бірі. *sasirgi*

Оқушыда жалпы адлияттық құрылыстар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалы қатынасын (пикалық, эстетикалық, аламгерлік тұрезесзынан) тарбиелеу максатын халқи модеми рухани мұрасының, соло-дастурінің ольх үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге веру болады. Сонымен байланысты бағдаревна каждымына тан азеттік, коноккайлык, мевіромзон

касиеттер, табиғатқа деген карым-катынасындағы біздің халыққа тән ерекшеліктер. Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен, асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды сабакта қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы.

Бірақ оны жүргізуге арналған нақты әдістемелік құралдар жоқтың қасы. Зерттеу жұмысында орыс тілінде жазылған әдебиеттер қолданылды. Соның нәтижесінде қазіргі таңда тақырыптың өзектілігі туындап отыр.

Халық педагогикасының адам, отбасы, өскелең жас ұрпақты тарбиелеу туралы арман-максаттарын, орныккан пікірлерін, ұсыныстарын қамтып көрсететін педагогикалық идеялар мен салт-дәстүрлері өткен мен қазіргінің арасындағы байланысты көрсетеді.

Ол тарихи даму барысындағы әлеуметтік мәні бар ақпаратта (білім, білік) т.б. жиналып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырады.

Ең алдымен, халық педагогикасы өскелең ұрпақтың еңбек пен өмір сүру бейнесінің негізі бо-лып, оларды келешектегі қызметіне дайындайды. Біздің халықтық педагогикада еңбек тәрбиесі өте ертеден бастау алады. Ертеден келе жатқан еңбек тәрбиесінің әдіс-тәсілдер құралы, сөз жоқ, еңбек болып табылады. Еңбек адамның қалыптасуы мен тарбиеленуінде бір ұрпақтан екінші ұрпаққа өмірлік тәжірибе береді және халықтың даму барысында шешуші роль атқарады. Еңбек ету кезінде адамның дене, ақыл-ой, эстетикалық дамуы мен еңбек тәрбиесі қатар жүреді.

Халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ойын жатады. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді.

Сөйтіп, өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Бәйге», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз куу», «Тоғызқұмалак» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Ойын дегеніміз адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен канат бітіретін гажайып.

Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен, асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған, Ойынды сабакта қолдану

оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы. Бірақ оны жүргізуге арналған нақты әдістемелік құралдар жоқтың қасы. Зерттеу жұмысында орыс тілінде жазылған әдебиеттер колданылды. Соның нәрсе, нәтижесінде қазіргі таңда тақырыптың өзектілігі туындап отыр. Халық педагогикасының адам, отбасы, өскелең жас ұрпақты тәрбиелеу туралы арман-максаттарын, орныққан пікірлерін, ұсыныстарын камтып көрсететін педагогикалық идеялар мен салт-дәстүрлері өткен мен қазіргінің арасындағы байланысты көрсетеді. Ол тарихи даму барысындағы әлеуметтік мәні бар ақпаратта (білім, білік) т.б. жиналып, ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырады. Ең алдымен, халық педагогикасы өскелең ұрпақтың еңбек пен өмір сүру бейнесінің негізі болып, оларды келешектегі қызметіне дайындайды. Біздің халықтық педагогикада еңбек тәрбиесі өте ертеден бастау алады. Ертеден келе жатқан еңбек тәрбиесінің әдіс-тәсілдер құралы, сөз жоқ, еңбек болып табылады. Еңбек адамның қалыптасуы мен тәрбиеленуінде бір ұрпақтан екінші ұрпаққа өмірлік тәжірибе береді және халықтың даму барысында шешуші роль атқарады. Еңбек ету кезінде адамның дене, ақыл-ой, эстетикалық дамуы мен еңбек тәрбиесі қатар жүреді. Халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ойын жатады. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Сөйтіп, өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жанғыртады.

Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Бәйге», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз куу», «Тоғызқумалак» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Ойын дегеніміз адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе. Е.Сағындықов өз еңбегінде: «Қазақтың ұлт ойындары тақырыпқа өте бай және әр алуан болады», дей келіп, ұлт ойындарын негізінен үш салаға бөліп топтастырған.

Ә.Диваев «Игры киргизских детей» атты еңбегінде тарихта алғаш рет қазақтың ұлттық ойындарын үш топқа бөліп қарастырады.

Қазақ балаларының ұлттық ойынына тоқталғандардың бірі орыс ғалымы А.Алекторов. Мәселен, оның «О рождении и воспитании детей киргизов, правилах и власти родителей» (Орынбор, 1891) атты еңбегі атауға болады.

М.Жұмабаев ойындарды халық мәдениетінен бастау алар қайнар көзі, ойлау қабілетінің өсу қажеттілігі, тілдің, дене шынықтыру тәрбиесінің негізгі элементі деп тұжырымдайды. Кезінде ұлттық ойындарды зерттеген авторлар қатарында М. Тәнекеев, Б.Төтенаев, М.Балғымбаев, Ә.Бүркітбаев, есімдерін атауға болады. т.б.

Кеңес Одағы кезіндегі ұлттық ойындардың маңызы мен қажеттілігін көрегендікпен қарастырған ғалым Б. Төтенаев «Қазақтың ұлттық ойындары» (Алматы, 1994) атты еңбегінде қазақ ойындарын бірнеше топқа бөліп, ойын шарттарын жазып, жастар үшін тәрбиелік мәнін зерделеп, ойын білдірген. Сабакта және тәрбиеде, яғни балабақшалар мен бастауыш мектептерде ұлттық ойынды ұтымды пайдаланса, алдымен еңбекке баулу және дене шынықтыру пәндерінде оқушылардың өз бетімен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру шарттары теориялық тұрғыдан негізделсе, онда оқушылардың білімге деген құштарлығын

арттыруға және халықтың асыл мұрасын бойына сіңіріп, ұлттық сананы қалыптастыруға болады.

2. Қазақ халқының ұлттық ойындарының зерттелуі Қай халықтың болмасын, оның ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен элеуметтік психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдауды қажет етеді.

Ұлттық дәстүрлі халық ойындарының ел арасындағы беделі, тарихи қоғамдағы алатын орны және болашақ ұрпақты өсірудегі қажеттілігі, оның шығу тарихы туралы ғылыми тұрғыдан бізге дейінгі ғалымдар да көп ізденді. Осы мәселеге байланысты зерттелген ғылыми еңбектерді біз хронологиялық шектігіне қарай бірнеше топқа бөліп қарастырамыз.

Қорыта айтқанда, казактың ұлттық ойындарын тек қана казак зерттеушілері емес, соның ішінде басқа ұат зерттеушілеріде зерттеп өз еңбектерінде мұра етіп қалдырған.

Қазақтың ұлттық ойындарын дене шынықтыру сабағында қолдану қазақтың патриоттық сезімін қалыптастыру ғана емес, ол өз орнына міндетті болып табылады. Қазақтың ұлттық ойындарының басқа халықтардың ұлттық ойындарынан айырмашылығы оның шығу, пайда болу тегінің ерекшелігіне байланысты белгілі бір тәрбиелік мақсат бірлігін көздейтіні. Еліміздің егемендік алуы Қазақстандағы дене шынықтыру, ұлттық ойындар мәселесіне басқаша сын көзбен қарауды талап етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Базарбегі Т. Бастауыш мектептегі дене тәрбиесі Алматы: Рауши, 1994.
2. Лене тәрбие жүйесінің мазмұны мен негіздері Ұлт тағылымы. № 4. Алматы, 2005.-Б.28-31
3. Дене шынықтыру және спорт психологиясы пані бойзонна тестта тапсырықзар жинагы. Оку әдістемелія құралы «Кентау, 2007, «Еркін в К-XXI ЖШС баспаханасы -1906

САПАЛЫ БІЛІМ – САНАТТЫ ӨМІР

Маханбетов Ерік Оралбекұлы.

М.Х.Дуллати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы

Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы,

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы, Астана қаласы

Тақырыптың өзектілігі: Жақында ғана Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарын іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекітілді.

Зерттеудің мақсаты: Мемлекеттік бағдарламаның мақсаты – азаматтардың материалдық және рухани әл-ауқатын жақсарту, экономиканы тұрақты дамыту үшін баршаға арналған сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, адами капиталды дамыту. Осы арқылы еліміз бен жеріміздің болашағы болатын білімді азаматтар тобын молынан қалыптастыру осы бағдарламаның басты көздегені болып, сол арқылы көп көкейіндегі түйткілдерге оң бағыт сілтеп отыр. Осы жобаларды іске асыруда Мемлекеттік бағдарламада білім беру жүйесін заңнамалық, инвестициялық, экономикалық және кадрлық жетілдіру жөнінде шаралар қарастырылған.

Зерттеудің нәтижесі: Мемлекеттік бағдарламадағы барлық балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен және оқытумен қамтамасыз ету, 12 жылдық білім беру моделін енгізу, техникалық және кәсіптік білімнің экономика талаптарымен өзара байланысы, кәсіптік стандарттар әзірлеу, жоғары білімнің сапасын арттыру мәселелері көрініс табуы өте қуанарлық жағдай.

Қазақстанның білім саласындағы жетістіктері талассыз екені анық. ЮНЕСКО мәліметтері бойынша 2009, 2010 жылдары Республикамыз білім дамуының ең жоғарғы индексі (ИРО) бойынша Жапония, Норвегия, Германиялармен қатар әлемнің үздік төрттігіне енген еді. ИРО мынандай өлшемдер бойынша анықталады: бастауыш білім берумен қамтамасыз ету, ересектердің сауаттылығының деңгейі, гендерлік индекс, 5 сыныпқа дейін оқушылар үлесі.

TIMSS зерттеулерінің нәтижесі көрсеткендей оқушыларымыз 4 сыныптың математикасы бойынша әлемнің бестігіне кірді. (Сингапур, Гонконг, Қытай Тәйбеясы, Жапониядан кейін). Осы жетістіктер 2010 жылғы шілдеде Астанада өткен 51-ші Халықаралық математика олимпиадасында айқын көрініс тапты.

Бұл осы олимпиадаға қатысу бойынша тарихымыздағы ең үлкен нәтиже екенін атап өтуге болады. Жаратылыстану пәні бойынша 11 орынды иелендік.

Жалпы есеп бойынша Қазақстан алдыңғы жетістіктен көрінді. Қазақстан оқушыларының осындай жарқын нәтижесі халықаралық көрсеткіштерімізді елеулі түрде жоғарылатты.

Әлемдік деңгейде бұндай жетістіктерге жетуімізге Білім саласын қаржыландыруды арттыру тенденциясы үлкен рөл атқарғаны айқын. 2000 жылы – білім саласына 103,1 млрд.теңге, 2002 – жылы 118,9 млрд.теңге, 2004 жылы – 195,6 млрд. теңге, 2006 жылы – 331,5 млрд.теңге, 2007 жылы – 480,7 млрд.теңге немесе ЖІӨ 3,7 пайызы, 2008 жылы – 641,1 млрд.теңге немесе ЖІӨ 4 пайызы, 2009 жылы бұл көрсеткіш 746 млрд.теңге немесе ЖІӨ 4 пайызын құрады. Ал 2010 жылғы білім саласына жұмсалған қаржы 797 млрд.теңгеге жетті.

2007 – 2010 жылдарда Қазақстанда мектепке дейінгі мекемелер саны 3004-тен 5192-ге дейін артты.

Бүгінгі таңда балабақшалар саны 7091(2007 жылдан 474-ке көбейді). Олардың ішінде мемлекеттік балабақша – 1807, жекеменшік – 284, шағын орталықтар – 3101 (3 жылдың ішінде бұлардың саны 2 есеге артты). Осындай қарқынмен 40 пайыз балалар мекетепке дейінгі біліммен қамтамасыз етіліп отыр.

Бұл саланың деңгейін арттыру мақсатында балаларды мектепке дейінгі тәрбие мен біліммен қамтамасыз ету үшін 2010 – 2014 жылдарға арналған «Балапан» бағдарламасы жұмыс істейді. Бағдарлама мақсатында 2015 жылға дейін 3-6 жастағылардың 70 пайызын және мектепке дейінгі дайындық бойынша 5-6 жастағылардың 100 пайызын қамту көзделген.

Қазақстанда дарынды балалар мектептері жүйесі дамып келеді. Бұндай білім орталықтарының саны қазір 107-ге жетті. Бұлардан өзге үш тілде оқытатын мектептер де пайда болуда. Олардың саны – 33.

Қазақстанның білім жүйесінің бір құрамы – техникалық және кәсіптік білім беру. Бұл салада 882 оқу орны жұмыс істейді. (322 кәсіптік лицей және 560 колледж), олардың 513-і, яғни 58 пайызы мемлекеттік, 548-і, яғни 62 пайызы техникалық профильді, 168, немесе 19,7 пайызы ауылдық мекендерде орналасқан.

Атап айтқанда Мемлекеттік бағдарламада көзделген төмендегі 10 бағыттың іске асуы, аталған мәселелер туралы тың серпін әкелетіндігінде дау жоқ. Нақтылап айтқанда:

Білім жүйесін қаржыландыру, білім берудегі менеджмент, педагог мәртебесі, «E-learning» электронды оқыту, мектепке дейінгі тәрбие және оқыту, орта білім, техникалық және кәсіптік білім, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім, өмір бойы оқу, тәрбие жұмысы және жастар саясаты – бұл бағдарламаның нақты көрінісі болып отыр.

Бағдарламаны іске асыруда қаржыландыруды жетілдіру мақсатында мына іс-шаралар қарастырылған:

- Жан басына шаққандағы қаржыландыру әдістемесін әзірлеу және оны білім беру ұйымдарына енгізу;

- Мемлекеттік білім беру жинақтық жүйесін құру арқылы білім беру қызметтерін қаржыландыруды қолдаудың мемлекеттік жүйесін жетілдіру (МБЖЖ) жоспарлануда.

Білім беруді басқаруға қалың жұртшылықты тарту арқылы білім беруді басқарудың жүйесі жетілдірілетін болады. Қоғамның білім беруді басқарудың түрлі деңгейіне қатысуы қамқоршылық кеңестер түрінде жүзеге асырылады. Корпоративті басқару принциптері жоғары оқу орындарына енгізілді.

Білім жүйесіндегі ұстаздық тәрбиесі және олардың мәртебесін көтеру жағдайы да осы бағдарламаларда кеңінен қарастырылған. Атап айтар болсақ, бұдан кейін педагог мәртебесін көтеру мақсатында педагог қызметкерлерді мемлекеттік қолдау және олардың еңбегін ынталандыру күшейтілмек. 2015 жылға қарай педагогтердің орташа жалақысы экономикадағы орташа жалақы деңгейіне дейін жетеді, ваучерлік қаржыландыру принципі бойынша педагогтердің барлығы біліктілігін арттырудан өтеді.

Сонымен қатар кәсіби шеберлігі деңгейі бойынша педагогке қойылатын талаптар арттырылатын болады. 2016 жылдан бастап жұмысқа алғаш рет немесе педагог қызметінің үзілісінен кейін қабылданып жатқан педагогтер біліктілігінің деңгейін растау рәсімі енгізілмек. Педагог кадрларды даярлау сапасын бақылау және ынталандыру үшін барлық өңірлерде тәуелсіз аттестаттау агенттіктері құрылады.

Осы арқылы Абай атамыз айтқан:

Ақырын жүріп анық бас,

Еңбегің кетпес далаға.

Ұстаздық еткен жалықпас,

Үйретуден балаға, – деген даналық тағылым іске асырылып, жақсы шәкіртті тәрбиелейтін дана ұстаздар қосынын жасақтауға негіз қаланады.

Қазақстанның 2020 жылға дейін стратегиялық даму жоспары бойынша электрондық оқып-үйрету жүйесі қарастырылған. Бүгінгі таңда Қазақстанда 28 пайыз оқушының ғана компьютері

бар және 16 пайыз ғана интернетке шыға алады, бұл дамыған елдердегіден 3 есе аз. Дәл сол уақытта мектептердің 60 пайызы кең жолақты интернетке шыға алмайды, сондықтан оған барлық білім беру ұйымдарын қосу жоспарлануда – бұл электрондық жоспарлау, журналдар, ата-аналарды смс арқылы құлақтандыру, сондай-ақ барлық оқушылар мен ұстаздарды әлемдегі білім беру ресурстарына шығу арқылы қамтамасыз ету. Жалпы алғанда 2010-2011 оқу жылының басында мектептердің 98 пайызы интернетке қосылды, прогресс ауылдық мектептердің 97 пайызына жетті.

2020 жылға қарай үш ауысымдық, апаттық жағдайдағы мектептер толығымен жойылады, оқушылар орнына жетіспеушілігі барынша азаяды. Бағдарлама екі кезеңде іске асырылады. Біріншісі – 2010-2015 жылдар, екіншісі 2011-2020 жылдар. Білім беру жүйесін басқару бұл іске негізінен қоғамды тарту арқылы жетілдіретін болады.

Білім беруші қоғамдық басқару қамқоршылар кеңесі арқылы іске асырылады. Корпоративтік басқару қағидасы ЖОО-ларға ендірілетін болады.

Әрбір ұстаз білімдік ИКТ қолдану сұрақтары бойынша біліктілігін көтеру апталық курстар өтеді. Мектепке дейінгі және үйрету сферасында қалалық және ауылдық жерде мектепке дейінгі оқу және үйретумен толық қамтылады. Бұл мақсатқа жету үшін мектепке дейінгі ұйымдардың баламалық – жекеменшік, отбасылық, ведомстволық, мемлекеттік жүйесі дамымақ. Оқу бағ-дарламалары жаңартылатын, жоғары білікті мамандар дайындалатын болады, ата-аналарға арналған кеңес беру пункттері құрылады. «Назарбаев – зияткерлік мектептер» жүйесі дамиды, инклюзивтік білім беру жүйесі, кәсіби мектептер жүйесі дамиды. МКШ даму стратегиясы жасалатын болады (ресурстық орталықтар-тіректік мектептер, қашықтан оқыту).

Қорытынды: Кәсіби және техникалық білім беру сферасында Ұлттық және салалық біліктілік шеңберлер негізінде мамандар дайындау құрылымы тәртіпке келтіріледі. Кәсіби стандарттар талабына сәйкес мемлекеттік ТКБ жаңартылатын болады, арнайы пәндер бойынша типтік оқулық бағдарламалар жасалады, бірнеше біліктілік алу үшін модульдік бағдарлама жасалады. Оқушылардың тәжірибелік машығын дамыту үшін оқу жоспарында кәсіби тәжірибенің үлесі көбейтіледі. Бұл үшін жұмыс берушілермен әріптестік есебінен тәжірибе базасы кеңейтіледі. Қазақстандық жоғарғы білім жүйесі бәсекелестікке жарамды болады. Ұлттық аккредитациялық органдар Аккредитациялық агенттіктің регистріне кіреді (сапа кепілдігінің европалық агенттіктер реестрі). Білім мен ғылымның интеграциясы қамтамасыз етіледі, зияткерлік меншік өнімдерін коммерциялау үшін қажетті жағдайлар жасалады, европалық жоғарғы білім аймағына интеграциялау қамтамасыз етіледі – Болонья үдерісі шеңберінде білім беру, ұсыну параметрлері орындалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Т.С. Сабилов Педагогика институттарында оқу-тәрбие процесін жетілдіру. Алматы «Мектеп» 1985ж.
2. А.Меңжанова. Педагогикалық пәндерді оқыту әдістемесі. Алматы 1996ж.
3. К.Өстеміров., Н.Шәметов., И.Васильев. Кәсіптік педагогика. Алматы. 2006ж.
4. Зинаш Байжанова. Жалпы педагогика. «Таймас» баспа үйі. Алматы. 2008ж.

5. Ш.Х.Құрманалина., Б.Ш.Мұқанова., Ә.У.Ғалымова., Р.К.Ильясова. Педагогика. Оқулық. «Фолиант» Астана. 2007ж.

6. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б, Құдиярова А.М. Педагогика. «Дарын» Алматы. 2004ж.

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ

Агажанова Жұлдызай Сагындыковна,

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №19 «Қызғалдақ» бөбекжай-бақшасының дене тәрбие нұсқаушысы

Аннотация:

Бұл мақалада білім беру жүйесіндегі дене шынықтыру мен спорттың маңызы, оның тұлғаның жан-жақты дамуына ықпалы талданады. Дене шынықтыру – оқушылардың физикалық және психологиялық денсаулығын нығайтып қана қоймай, оларды тәртіпке, ұжымшылдыққа және жауапкершілікке тәрбиелеудің маңызды құралы. Мақалада дене тәрбиесінің білім беру үдерісіндегі орны, оның заманауи әдіс-тәсілдері мен білім алушылардың қозғалыс белсенділігін арттырудағы рөлі қарастырылады. Сонымен қатар, мектептер мен жоғары оқу орындарында спорттық іс-шараларды ұйымдастырудың тиімді жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер:

Білім беру жүйесі, дене шынықтыру, спорт, тұлғаның дамуы, салауатты өмір салты, қозғалыс белсенділігі, тәрбие.

Қазіргі таңда дене шынықтыру және спорт – білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Дене тәрбиесі оқушылардың физикалық дамуын қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың психологиялық тұрақтылығын, зияткерлік әлеуетін арттыруға да ықпал етеді. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" заңында білім беру үдерісінде дене шынықтыруды дамытуға ерекше назар аударылған.

Дене шынықтыру және спорт сабақтары оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға, қозғалыс белсенділігін арттыруға бағытталған. Сонымен қатар, бұл бағыт жас ұрпақтың денсаулығын нығайтуда және олардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Сондықтан білім беру жүйесіндегі дене шынықтыру мен спортты дамыту мәселесі өзекті болып табылады.

Білім беру жүйесінде дене шынықтыру мен спорттың рөлін анықтау, оның оқушылардың денсаулығына, оқу үлгеріміне және әлеуметтік дағдыларының қалыптасуына әсерін талдау.

Зерттеу барысында теориялық және эмпирикалық әдістер қолданылды:

Теориялық талдау – дене шынықтыру мен спорттың білім беру жүйесіндегі рөліне қатысты отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерге шолу жасау.

Сауалнама жүргізу – мектеп оқушылары мен дене шынықтыру пәні мұғалімдерінен мәліметтер жинау.

Салыстырмалы талдау – дене шынықтырумен жүйелі айналысатын және айналыспайтын оқушылардың денсаулық жағдайын салыстыру.

Зерттеу барысында дене шынықтыру сабақтарының оқушыларға бірнеше оң әсерлері анықталды:

1. Денсаулықты жақсарту – жүйелі түрде өткізілетін дене шынықтыру сабақтары оқушылардың жүрек-қан тамырлары жүйесінің жұмысын жақсартып, бұлшықет тонусын арттырады .

2. Оқу үлгерімін арттыру – физикалық белсенділік когнитивті қабілеттерді дамытып, зейін мен есте сақтау қабілетін жақсартады .

3. Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру – командалық ойындар мен спорттық жарыстар оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын нығайтады, ұжымда жұмыс істеуге үйретеді.

4. Психоэмоционалдық жағдайды жақсарту – дене белсенділігі стресс деңгейін төмендетіп, эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастырады .

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесіндегі дене шынықтыру мен спорттың маңызы ерекше орын алады. Салауатты өмір салтын қалыптастыру – жас ұрпақтың денсаулығын нығайтып, өмірге деген белсенді көзқарасын дамытуда маңызды рөл атқарады. Дене шынықтыру сабақтары тек физикалық дайындықты ғана емес, сонымен қатар тұлғаның моральдық-еріктік қасиеттерін қалыптастырады.

Білім беру жүйесінде дене шынықтыру – оқушылардың денсаулығын нығайтудың және олардың оқу белсенділігін арттырудың маңызды факторы. Бұл мақалада дене шынықтырудың рөлі мен оның білім беру үдерісіндегі өзектілігі жан-жақты қарастырылады.

Білім беру үдерісінде дене шынықтыру балалар мен жасөспірімдердің дене және психикалық денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған. Дене тәрбиесі арқылы оқушылар өздерінің қозғалыс дағдыларын дамытып қана қоймай, психологиялық тұрақтылыққа, төзімділікке және мақсатқа жетуге дағдыланады.

Зерттеулер көрсеткендей, тұрақты дене белсенділігі оқушылардың үлгерімін арттырып, стресстік жағдайлардың алдын алады. Сондықтан білім беру мекемелерінде дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру мен спорттық іс-шараларды жүйелі өткізу өзекті мәселе болып табылады.

Дене шынықтырудың тағы бір маңызды аспектісі – тәрбиелік функциясы. Спорттық жаттығулар мен жарыстар оқушыларды тәртіпке, өзара көмекке, әділдікке және жеңіске деген ұмтылысқа үйретеді. Топтық ойындар мен жарыстар оқушылар арасында ынтымақтастық пен достық қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді.

Сонымен қатар, дене шынықтыру салауатты өмір салтын насихаттап, зиянды әдеттерден аулақ болуға бағыттайды. Қозғалыс белсенділігі жас ұрпақтың өмірге деген оң көзқарасын қалыптастырып, олардың денсаулығын сақтауына көмектеседі.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде дене шынықтыру сабақтарын өткізуде заманауи әдіс-тәсілдер қолданылуда. Инновациялық технологиялар, ойын әдістері және цифрлық құралдар дене тәрбиесінің тиімділігін арттырады. Мысалы, интерактивті жаттығулар, фитнес-трекерлер және қозғалыс белсенділігін бақылайтын бағдарламалар оқушылардың қызығушылығын арттырып, дене шынықтыруға деген ынтымақ күшейтеді.

Дене шынықтыру мен спорт білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде оқушылардың денсаулығын нығайтуда, тұлғалық дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл

атқарады. Заманауи әдістер мен инновациялық тәсілдерді қолдану дене тәрбиесінің тиімділігін арттырып, оқушылардың физикалық және психологиялық әл-ауқатын жақсартуға ықпал етеді.

Болашақта дене шынықтыруды дамыту мақсатында мектептер мен жоғары оқу орындарында спорттық инфрақұрылымды жетілдіру және салауатты өмір салтын насихаттау маңызды болып қала бермек.

Қорыта келе, білім беру жүйесіндегі дене шынықтыру және спорттың маңызы зор. Дене тәрбиесі – балалар мен жасөспірімдердің физикалық дамуы мен салауатты өмір салтын қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі. Ол оқушылардың денсаулығын нығайтып қана қоймай, тәртіпке, мақсатқа ұмтылуға, жауапкершілікке тәрбиелейді. Сонымен қатар, спорттық іс-шаралар арқылы оқушылардың ынтымақтастығы артып, психологиялық және эмоционалдық тұрақтылығы қалыптасады.

Заманауи білім беру жүйесінде дене шынықтыру сабақтарының инновациялық әдістерін қолдану – оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін күшейтеді. Спорттық секциялар мен үйірмелердің көптеп ашылуы балалардың қабілеттерін дамытып, болашақта денсаулыққа деген жауапкершілікті арттырады.

Дене тәрбиесін тиімді ұйымдастыру үшін білім беру мекемелерінде материалдық-техникалық базаны нығайту, кәсіби білікті мамандарды тарту және әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды. Оқушылардың дене шынықтыруға деген ынтасын ояту үшін жарыстар, спорттық ойындар және түрлі белсенді шаралар ұйымдастыру қажет.

Дене шынықтыру мен спорттың білім беру жүйесінде алатын орны ерекше, себебі ол дені сау, жан-жақты дамыған, рухани бай және белсенді тұлғаны қалыптастыруға негіз болады. Сондықтан білім беру жүйесінде дене шынықтыру және спортты дамыту – болашақ ұрпақтың салауатты өмір сүруінің кепілі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы. – Нұр-Сұлтан, 2007 ж
2. Төлеубекова, Р.К. Дене тәрбиесі теориясы және әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020ж
3. Ильяшенко, С.Н. Физическое воспитание в школе. – М.: Просвещение, 2019ж
4. World Health Organization. Global Recommendations on Physical Activity for Health. – Geneva: WHO Press, 2010ж
5. Жұмабаев, С.Т. Мектептегі дене шынықтыру жүйесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018ж
6. Bailey, R. Physical Education and Sport in Schools: A Review of Benefits and Outcomes. – Journal of School Health, 2006ж
7. Қасымова, А.Ф. Дене тәрбиесі және салауатты өмір салты. – Астана: Фолиант, 2021ж

КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖЕКЕ БАҒДАРЛАНҒАН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ

Абдыхайранов Усен Асанович,

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы

Андатпа: Оқу процесінде оқыту әдістемесінің теориясы мен практикасы, яғни оқу процесіне қатысатын субъектілердің ерекшеліктерін зерттеу қарастырылады.

Қазақстан Республикасының Ұлттық білім доктринасында білім берудің стратегиялық мақсаттары қазақстандық қоғамның аса маңызды проблемаларымен байланысты: прео.әлеуметтік-экономикалық және рухани дағдарысты үлестіру; халық өмірінің жоғары сапасын және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; білім беру саласында ғана емес, мәдениет, ғылым, технология және экономика салаларында дамушы ел ретінде әлемдік қоғамдастықтағы Қазақстан мәртебесін бекіту; Қазақстанның орнықты әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуы үшін негіз құру. Осыған байланысты кәсіптік білім беру мекемелерінің алдында барлық салалар үшін, әсіресе педагогикалық қызмет үшін жоғары білікті, құзыретті мамандар шығару міндеті тұр.

Қазіргі уақытта психологиялық-педагогикалық ғылымдардың қарқынды дамуы жалғасуда. Бұл көбінесе педагогиканың әдіснамалық негізінің өзгеруіне байланысты. Білім берудің гуманистік бағыты бекітіледі, онда педагогикалық процестің негізгі субъектісі студент болуы керек, өйткені көптеген жылдар бойы кәсіптік білім беру жүйесі "күшті" студентке бағытталған. Бірақ табиғи дарынды оқушылардың пайызы өте аз. Сонымен қатар, мектептегі білім деңгейі көп нәрсені қалайды. Нәтижесінде әр түрлі себептерге байланысты өзін бірден жариялай алмағандар назардан тыс қалады. Көптеген студенттер үшін оқу процесі үлкен ауыртпалыққа айналады, оқуға деген қызығушылық жоғалады, сайып келгенде, оқу орны өзінің кәсіби қызметі саласында жеткілікті Құзыретті емес маман шығарады. Осылайша, оқу процесін ұйымдастырудың басқа тәсілдерін табу қажеттілігі туындайды. Дәстүрлі оқытудың орнына тұлғаға бағытталған оқыту келеді.

Тұлғаға бағытталған оқыту-бұл білім алушы оқытудың және өзіндік дамудың субъектісі болып табылатын оқыту.

Тұлғаға бағытталған оқытуды игеру үшін мұғалім өзінің әдістемелік қызметін студенттің субъективті тәжірибесімен, білім алушының бірнеше деңгейдегі субъект ретіндегі мақсаттарымен байланыстыруды үйренуі керек. Осы мақсаттардың ішінде оқушылардың өмірімен байланысты оқу-танымдық, рефлексивті, мақсаттарды, педагогикалық процестің элементтерін өзгерту бойынша оқушылардың шығармашылық мақсаттарын, өзін-өзі дамыту бойынша II, оқушылардың ұжымдық іс-әрекетінің мақсаттарын бөліп көрсетуге болады.

Осыған байланысты білім беру мақсаттары:

Оқушылардың белгілі бір оқу нәтижесіне жетуі;

Байланысты тәжірибені байыту

білімді түсінумен;

оқу процесін ұйымдастырумен;

өзін-өзі оқыту процесін ұйымдастырумен;

рефлексиямен.

Осы мақсаттарды іске асыру құралдарының бірі білім беру технологиялары болып табылады. Технология-заманауи ғылыми-практикалық ойлау стилі. Ол қолданбалы

зерттеулердің (оның ішінде педагогикалық зерттеулердің) адам қызметін түбегейлі жетілдіруге, оның тиімділігін арттыруға (мақсатқа қол жеткізуге кепілдік берілген жағдайда), қарқындылыққа, аспаптыққа, техникалық қарулануға бағытталғандығын көрсетеді.

Кез-келген технология диагностикалық мақсатты алдын-ала анықтауды және оған педагогикалық қызмет процесінде қол жеткізуді қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда, оқыту үшін диагностикалық мақсатты анықтауға болады. Бұл, мысалы, студент кәсіби іс-әрекетке дайындық кезінде қажет болатын оқу материалының қажетті көлемі болуы мүмкін. Мұндай мақсатқа жету оңай басқарылады. Бұдан оқу процесі технологиялық негізде ұйымдастырылуы мүмкін екендігі шығады. Педагог-зерттеушілердің едәуір бөлігі "технология" терминін тәрбие мен даму саласында қолдану заңсыз болып табылады, өйткені педагогика мен психологияда қойылған білім беру және дамыту мақсаттарын диагностикалауға мүмкіндік беретін критерийлер жоқ. Қазіргі заманғы білім беру тұжырымдамаларына сәйкес, қазіргі уақытта студенттердің жеке басының белгілі бір қасиеттерін қалыптастыру туралы емес, оқу орнында олардың өзін-өзі дамытуы үшін оңтайлы жағдай жасау туралы айту керек.

Технология (процесс ретінде) үш белгімен сипатталады:

1) процесті өзара байланысты кезеңдерге бөлу;

қажетті нәтижеге (қойылған мақсатқа) қол жеткізуге бағытталған іс-әрекеттерді үйлестірілген және кезең-кезеңмен орындау;

технологияға енгізілген процедуралар мен операциялардың бірегейлігі, бұл мақсатқа сәйкес нәтижелерге қол жеткізудің таптырмас және шешуші шарты.

Оқыту технологиясы ақпараттық революция нәтижесінде пайда болатын және дидактикада қолданылатын адамдар арасындағы байланыс (байланыс) әдістері мен құралдарының жиынтығы ретінде сипатталады.

Әдістеме — стратегия - тактика триадасын оқыту технологияларын жіктеу критерийі ретінде қарастырайық.

Әдістемелік технологиялар (психологиялық-педагогикалық теориялар, тұжырымдамалар, тәсілдер деңгейінде) интегралды модельдер ретінде әрекет етеді. Бұл технологияларға мыналар жатады: ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңімен қалыптастыру теориясы; бағдарламаланған оқыту теориясы; тұлғалық-іс-әрекеттік оқыту; проблемалық оқыту; проективті оқыту; сараланған оқыту, жеке-сараланған оқыту; Контекстік оқыту; модульдік, модульдік-рейтингтік оқыту; шоғырланған оқыту; ойын арқылы оқыту; белсенді оқыту.

Стратегиялық технологиялар (өзара әрекеттесудің ұйымдастырушылық формасы деңгейінде), әдетте, білім беру процесінің бір параметріне бағытталған, стратегиялық мақсаттарға жетудің тәсілі ретінде әрекет етеді.

Негізгі стратегиялық технологияларға оқу іс-әрекетінің келесі формалары жатады: дәріс сабақтары; практикалық; пікірталас; ойын процедуралары; зерттеу; тренинг; шығармашылық белсенділікті жандандыру процедуралары; өзін-өзі басқару процедуралары.

Тактикалық технологиялар (оқыту, қабылдау әдістемесі, нысаны және/немесе әдісі деңгейінде) белгілі бір стратегиялық технология шеңберінде білім берудің тактикалық мақсаттарына қол жеткізудің нақты тәсілі болып табылады. Әртүрлі тактикалық әдістерді, әдістерді және т.б. қолдану арқылы белгілі бір стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге болады.

Тактикалық технологиялардың мысалдары-жұмыстың негізгі формалары, қажетті көмекті қабылдау, әдебиетпен жұмыс істеу әдістері және т. б.

Стратегиялық технологиялардың әрқайсысы білім беру мақсаттарына жету үшін оқу процесін ұйымдастыруға икемді түрде жақындауға мүмкіндік беретін тактикалық деңгейдегі технологиялардың тұтас жиынтығын қамтиды.

Нақты технологияны таңдау мұғалімнің педагогикалық тәжірибесіне байланысты. Тәжірибелі мұғалім өзінің және әріптестерінің жұмысын талдап, қорытындылай алады; ол өзінің шығармашылық әлеуетін қолдана отырып, оқытудың жаңа әдістерін дербес дамытады, демек ол әдіснамалық және тактикалық технологияларды тиімді және сауатты қолдана алады.

Бастауыш мұғалімге тактикалық технологияларды қолдануға кеңес берген жөн, өйткені курстың жеке тақырыптарын әзірлеу жас мұғалімге пәннің мазмұнын мұқият зерделеуге, тақырып бойынша оқу сабақтарын өткізудің әртүрлі нұсқаларын, тапсырмалардың әртүрлі формаларын ойластыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу элементтерімен жыл сайынғы жұмысқа ерекше орын беру керек. Бұл оқытушының шығармашылық жұмысындағы күрделі кезең, зерттеу әдістерін меңгеруді, Педагогикалық қызметті зерттеу бойынша әдебиеттерді зерттеуді талап етеді.

Әдістемелік әзірлеме тек автордың меншігі болып қалмас үшін оны рецензиялауды ұйымдастыру қажет. Сол оқу орнының рецензент-оқытушылары ұсыныс береді: онымен кім танысып, оны жұмыста қолдануы керек, қандай пысықтау қажет және осы мәселе бойынша оқытушылардың тәжірибесін одан әрі талдау және жалпылау қай бағытта жүргізілуі керек. Сонымен қатар, арнайы педагогикалық білімі жоқ оқытушылар үшін әдістемелік семинарлар жүйесін ұйымдастыру пайдалы.

Қорытындылай келе, жеке тұлғаға бағытталған оқыту принциптеріне негізделген, сауатты әдістемелік негізге негізделген ұтымды таңдалған оқыту технологиясы педагогикалық процесті дамудың жаңа, жоғары деңгейіне шығарады деп айтуға болады. Сонымен қатар, дәстүрлі педагогикалық тәжірибе біздің байлығымыз екенін ұмытпауымыз керек, оны мұқият сақтау керек, оған құрметпен қарау керек және қазіргі жағдайда барынша пайдалану керек.

Әдебиеттер:

1. М.Я. Виленский, П.И. Образцов, А.И. Уман. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: Учебное пособие. Издание второе /Под ред. В.А. Сластенина. -М.: Педагогическое общество России, 2015. 192с.

2. И.Е. Малова. Непрерывная методическая подготовка учителя математики к осуществлению личноно ориентированного обучения учащихся: Монография. Брянск: 2013. 225с.

3. Е.Ю. Игнатьева. Технологии профессионально - ориентированного обучения: Учебно-методическое пособие /Под науч. ред. О.С.Орлова.- Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2012. -68 с.

4. Л.Г.Семушина, Н.Г.Ярошенко. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях: Учеб. Пособие для преп. учреждений сред. проф. образования. -М.: Мастерство, 2011. - 272 с.

БЕЛБЕУ ТАРТЫС ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Алдабергенова Айгуль Советовна,

Шымкент қаласы білім басқармасының №42 «Толағай» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация

Бұл мақалада қазақтың ұлттық ойындарының бірі – белбеу тартыс туралы жан-жақты қарастырылады. Қазақ халқының мәдениеті мен салт-дәстүрінде ұлттық ойындардың орны ерекше, ал белбеу тартыс – дене шынықтырумен қатар, тәрбиелік мәні зор ойын түрі болып табылады. Мақалада ойынның шығу тарихы, ережелері, оның дене шынықтырудағы маңызы және бала тәрбиесіне тигізетін әсері туралы баяндалады. Ұлттық спорт түрлерінің жасөспірімдердің физикалық және рухани дамуына тигізетін ықпалы зор, сондықтан оны балабақша мен мектеп бағдарламаларына енгізудің қажеттілігі дәлелденеді.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, белбеу тартыс, дене шынықтыру, балалардың физикалық дамуы, тәрбиелік мән, қазақ мәдениеті, спорттық ойындар.

Белбеу тартыстың шығу тарихы және оның маңызы

Қазақ халқының ұлттық ойындары – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұра. Белбеу тартыс ойыны да қазақ халқының көшпелі өмір салты мен әскери даярлығының бір бөлшегі ретінде қалыптасқан. Бұл ойын ертеде жастардың жауынгерлік дайындығын жетілдіру үшін қолданылып, олардың күш-жігерін нығайтып, төзімділігін арттыруға көмектескен. Ойын барысында тек күш емес, айла мен шеберліктің де маңызы зор болған. Сондықтан белбеу тартыс – тек дене шынықтыру құралы ғана емес, сонымен қатар тәрбие мен рухани шыңдалудың маңызды әдісі болып табылады.

Белбеу тартыстың ережелері және ойын барысы

Белбеу тартыс ойыны екі ойыншының арасындағы бәсекеге негізделеді. Ойыншылар бір белбеудің екі ұшын мықтап ұстап, оны өз жағына қарай тартып, қарсыласын өзіне қарай еңкейтуге немесе орнынан жылжытуға тырысады. Кім бірінші болып тепе-теңдігін жоғалтса немесе белбеуді уысынан шығарып алса, сол жеңілген болып саналады. Бұл ойын күш пен ептілікті үйлестіруді қажет етеді. Ойын барысында әділдік, тәртіп сақтау, қарсыласты құрметтеу секілді қасиеттер де дамиды. Балабақшада белбеу тартыс ойынын өткізген кезде балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жұмсақ төсеніштер төсеу, қатысушылардың жас ерекшеліктеріне сай белбеу таңдау және ойын ережелерін түсіндіру маңызды.

Белбеу тартыстың дене шынықтырудағы орны

Белбеу тартыс балалардың дене бұлшықеттерін нығайтып, олардың жалпы физикалық дайындығын жақсартады. Бұл ойын қол бұлшықеттерін дамытып, саусақтардың икемділігін арттырады. Сонымен қатар, белбеу тартыс арқаның және аяқ бұлшықеттерінің жұмысына оң әсер етеді. Балалардың дене қимылдары үйлесімді болып, дене тепе-теңдігін сақтауға машықтанады. Белбеу тартыс ойыны арқылы балалар жылдамдық пен ептілікті жетілдіріп, дене күшін тиімді пайдалану қабілетін дамытады. Сонымен қатар, ойын барысында балалар шаршау мен жеңіліске мойымауға, шыдамдылық пен табандылыққа үйренеді.

Белбеу тартыстың тәрбиелік маңызы

Белбеу тартыс ойынының тәрбиелік мәні зор. Ойын арқылы балалар өздерінің күш-қуатын бақылай білуге, әділеттілікке, жеңіске деген ұмтылысқа, ал жеңіліске сабырмен қарауға дағдыланады. Балалар бұл ойында достық қарым-қатынасты нығайтып, өзара қолдау көрсетуді үйренеді. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды меңгеру арқылы олардың халқымыздың мәдениетіне деген құрметі артып, өз тарихына деген қызығушылығы оянады. Белбеу тартыс ойыны балалардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуға көмектесіп, өз-өзіне деген сенімділікті арттырады. Жаттығу кезінде балалар өздерін физикалық тұрғыдан шыңдап қана қоймай, психологиялық төзімділікке де үйренеді.

Ұлттық ойындарды балабақша бағдарламасына енгізу қажеттілігі

Балабақшада ұлттық ойындарды қолдану балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Белбеу тартыс секілді ойындар балалардың қозғалыс белсенділігін арттырып, денсаулығын нығайтады. Сонымен қатар, ойын барысында балалар ұжымда жұмыс істеуді, бір-біріне көмектесуді және спорттық бәсекеге дұрыс қарауды үйренеді. Қазіргі таңда технологияның дамуына байланысты балалардың қозғалыс белсенділігі төмендеуде, сондықтан балабақша бағдарламасына осындай ұлттық ойындарды енгізу – өте өзекті мәселе. Дене шынықтыру сабақтарында белбеу тартыс және басқа да ұлттық ойындарды қолдану арқылы балалардың денсаулығын жақсартып, олардың ұлттық дәстүрлерге деген қызығушылығын арттыруға болады.

Қорытынды

Белбеу тартыс – қазақтың ұлттық ойындарының бірі ғана емес, ол балалардың дене шынықтыруы мен тәрбиелік дамуына зор ықпал ететін спорттық бәсеке. Бұл ойын баланы тек физикалық тұрғыдан ғана емес, рухани тұрғыдан да дамытып, мінез-құлқын қалыптастыруға көмектеседі. Сондықтан ұлттық ойындарды насихаттау, оларды балабақша мен мектеп бағдарламаларына енгізу – өскелең ұрпақты ұлттық мәдениетке баулудың тиімді жолы. Белбеу тартыс ойыны арқылы балалардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына оң әсер етіп, олардың белсенді өмір салтын ұстануына мүмкіндік жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Қасымов Ж. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Ана тілі, 2002.

Төтенай С. Қазақтың дене тәрбиесі мен спорт тарихы. – Алматы: Өнер, 2010.

Мұхамеджанұлы Қ. Қазақ балабақшасындағы ұлттық тәрбие. – Астана: Фолиант, 2015.

Ахметов С. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Рауан, 1993.

Сейіт К. Ұлттық спорт түрлері. – Астана: Атамұра, 2018.

Байжігітов С. Балаларға арналған қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Білім, 2016.

Әбенев Т. Дене тәрбиесі негіздері. – Алматы: Жазушы, 2008.

Мырзахметов Ә. Қазақтың ойын мәдениеті. – Алматы: Өнер, 2012.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ

Аманқұлова Айдана Үсенқызы,

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №56 “Тұлпар” бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация:

Бұл мақалада түркі халықтарына тән зияткерлік ойындардың түрлері, тарихи маңызы және олардың қазіргі білім беру мен тұлғалық даму саласындағы орны қарастырылады. Ұлттық ойындардың адамның логикалық ойлау қабілетін дамытудағы, танымдық көкжиегін кеңейтудегі, сондай-ақ ұрпақ тәрбиесіндегі ролі сарапталады. Түркі өркениетінің рухани-мәдени мұрасының ажырамас бөлігі ретінде осы ойындарды қайта жаңғырту мен насихаттау қажеттілігі айқындалады.

Кілт сөздер: түркі халықтары, зияткерлік ойын, ми жаттығулары, логика, мәдени мұра, тоғызқұмалақ, ұлттық тәрбие, ойлау қабілеті

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – рухани мұра мен ақыл-ой мектебі

Түркі халықтарының мәдениетінде зияткерлік ойындар – халықтың өмір салты мен дүниетанымының, ұрпақ тәрбиесіндегі даналық жолының көрінісі болып табылады. Бұл ойындар ғасырлар бойы тек ойын-сауық құралы ретінде емес, ақыл-ойды, зердені, ептілік пен төзімділікті дамытатын тәрбие құралы ретінде қалыптасқан. Әсіресе, көшпенді тұрмыс кешкен түркі тайпалары үшін өмірлік маңызы бар тәжірибелерді балаларға үйрету, логикалық ойлау мен стратегиялық шешім қабылдау қабілеттерін дамыту зияткерлік ойындар арқылы жүзеге асырылған. Мысалы, тоғызқұмалақ ойынының әрбір элементі – ұяшықтар мен құмалақтар – математикалық ойлау мен ұзақ мерзімді жоспарлау дағдыларын жетілдіруге бағытталған. Мұндай ойындар баланы қарсыласты құрметтеуге, әділдікпен ойнауға, шыдамдылық пен сабыр сақтауға үйреткен. Сонымен қатар, түркі халықтары ойлап тапқан зияткерлік ойындар – ұлттық бірегейліктің, тарихи сабақтастықтың және ұжымдық зерденің айнасы іспетті. Оларда көшпенділердің тұрмыс тіршілігі, табиғатпен үйлесімде өмір сүру философиясы мен әлеуметтік қатынастар көрініс табады. Осы тұрғыдан алғанда, зияткерлік ойындар – түркі өркениетінің терең рухани дүниесін танытатын ерекше құндылықтар қатарына жатады. Бүгінгі таңда осы ойындарды ұрпақ санасына сіңіру, оларды заманауи форматта насихаттау – ұлттың тарихи жады мен мәдени негізін сақтап қалудың маңызды жолдарының бірі.

Тоғызқұмалақ – түркілердің ежелгі логикалық ойыны

Тоғызқұмалақ — түркі тілдес халықтар арасында кеңінен таралған, математикалық есепке негізделген стратегиялық ойын болып табылады. Бұл ойын тек қазақ халқының ғана емес, қырғыз, түрікмен, қарақалпақ, башқұрт және басқа да түркі халықтарының төл мұрасы ретінде танылып отыр. Ойынның тарихы бірнеше мыңжылдықтарға барып тіреледі және ол көшпелі өмір салтымен тығыз байланысты. Тоғызқұмалақ тақтасы мен ойын ережелері адамды ойлау логикасын жүйелеуге, қарсыластың келесі қадамын болжауға, шыдамдылық пен байсалдылыққа үйретеді. Қазіргі таңда тоғызқұмалақ халықаралық деңгейде дамып, әлемнің бірнеше елінде жарыстар ұйымдастырылып келеді. Бұл ойынның мазмұнында үлкен тәрбиелік мән бар – ол жастарды сабырлылыққа, әділдікке, стратегиялық ойлауға баулиды. Бүгінгі таңда тоғызқұмалақты мектеп бағдарламасына енгізу мен балалар үйірмелерінде үйрету — ұлттық мәдениетті жаңғыртудың бір жолы.

Зияткерлік ойындардың тәрбиелік және білімдік маңызы

Зияткерлік ойындар – тек ойлау қабілетін дамытудың құралы ғана емес, тұлғаның жан-жақты жетілуіне ықпал ететін тәрбиелік әрі білімдік маңызы зор мәдени мұра. Түркі халықтарының ұрпақ тәрбиесінде бұл ойындар балаларға тек есеп шығаруды немесе логикалық ойлау тәсілдерін үйретіп қоймай, адамгершілік құндылықтарды бойына сіңірудің бір жолы ретінде қолданылған. Мұндай ойындарда жеңіске жету үшін баланың тез шешім қабылдауы, қарсыластың ойы мен әрекетін алдын ала болжауы, өз әрекетінің салдарын саралай білуі талап етіледі. Осы арқылы бала өмірде кездесетін күрделі жағдайларды дұрыс шешуге, өз ісіне жауапкершілікпен қарауға үйренеді. Сонымен қатар, зияткерлік ойындар балаларды әділдікке, тәртіпке, табандылыққа, төзімділікке баулиды және өзін-өзі бағалау мен ішкі тәртіп дағдыларын дамытады.

Білім беру жүйесінде мұндай ойындарды пайдалану баланың қызығушылығын арттырып, оқуға деген ішкі уәжін күшейтеді. Зияткерлік ойындарды сабақ үрдісіне енгізу арқылы мұғалім

оқушылардың зейінін шоғырландыруға, есте сақтау қабілетін арттыруға және ұжыммен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға қол жеткізе алады. Бұл ретте, ойын түрінде ұсынылған білім мазмұны оқушылардың жадында ұзақ сақталып, терең ұғынылады. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды оқу үдерісінде қолдану – оқушыларды өз халқының тарихына, дәстүріне, тілі мен мәдениетіне жақындатудың тиімді жолы. Бала ойнау арқылы үйренеді, және сол үйренудің мазмұнына ұлттық рух пен тәрбиелік мән сіңірілсе, оның тұлға ретінде қалыптасуына үлкен ықпал етеді. Сондықтан да зияткерлік ойындарды білім беру мен тәрбиенің маңызды компоненті ретінде дамыту – ұлттық болмысымызды сақтап қалудың, болашақ ұрпақты жан-жақты дамыған тұлға ретінде тәрбиелеудің бірегей жолы.

Зияткерлік ойындарды жаңғырту – ұлт болашағына инвестиция

Қазақ халқының ғана емес, күллі түркі жұртының тарихынан тамыр тартатын зияткерлік ойындар – бүгінгі ұрпақ үшін тек өткеннің естелігі емес, келешекке бағдар беретін рухани қазына. Осындай мәдени мұраны қайта жаңғыртып, заман талабына сай бейімдеу – ұлттың зияткерлік әлеуетіне жасалған үлкен инвестиция болып табылады. Бүгінде жаһандану үдерісі ұлттық код пен тарихи жадты сақтау мәселесін күн тәртібіне шығарған кезде, зияткерлік ойындар ұрпақты төл болмысымен табыстыратын маңызды құралға айналуға айналуда. Бұл ойындарды мектепке дейінгі мекемелерден бастап, орта және жоғары білім беру сатыларында жүйелі түрде қолдану – білім беруді ұлттық құндылықтармен ұштастыруға жол ашады.

Сонымен қатар, зияткерлік ойындарды жаңғыртудың заманауи жолдары – оларды цифрлық форматқа көшіру, мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар арқылы кеңінен тарату, халықаралық деңгейде танымал ету сынды бағыттарды қамтиды. Тоғызқұмалақ сынды ойын түрлерін электронды түрде дамыту, республикалық және халықаралық турнирлер өткізу арқылы жастардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, оларды ұлттық рухта тәрбиелеуге де болады. Осындай бастамалар жас ұрпақтың бос уақытын мазмұнды өткізуіне, ақпараттық технологияны пайдалы бағытта қолдануына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, зияткерлік ойындар арқылы түркі халықтарының ортақ тарихи тамырын көрсетіп, рухани бірігу мен мәдени үндестікке жол ашуға болады.

Ұлттық ойындарды жаңғырту арқылы біз бір жағынан ұмыт бола бастаған дәстүрімізді қайта тірілтсек, екінші жағынан, жас ұрпақтың шығармашылық және аналитикалық ойлауын дамытып, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға сеп боламыз. Мұндай рухани-интеллектуалдық инвестициялар мемлекеттің ұзақ мерзімді даму стратегиясымен тығыз байланысты болуға тиіс. Өйткені ұлттық ойындар – бұл тек өткеннің көрінісі емес, болашақтың да іргетасын қалайтын құндылық.

Зияткерлік ойындар – ұлттық брендке айналуының мүмкіндігі

Бүгінгі жаһандану дәуірінде әрбір мемлекет өзінің мәдени ерекшелігін, тарихи тереңдігін және рухани байлығын әлемге таныту үшін жаңа жолдар іздеуде. Осы тұрғыдан алғанда, түркі халықтарының зияткерлік ойындарын ұлттық брендке айналдыру – бір жағынан, ұлттық болмысты жаңғырту болса, екінші жағынан, халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті мәдени өнім қалыптастырудың тиімді жолы бола алады. Тоғызқұмалақ, мангала, ашық ойлау және стратегиялық жоспарлауға негізделген басқа да ойын түрлері – өз ішінде терең философиялық, математикалық және логикалық жүйені қамтитын құнды мұра. Осындай ойындарды брендтік

деңгейге көтеру үшін оларды ғылыми тұрғыда зерттеп, заманауи форматта бейімдеу, ойын ережелерін бірнеше тілде жариялау, анимациялық және цифрлық нұсқаларын жасау қажет.

Сонымен қатар, зияткерлік ойындардың халықаралық жарыстарын ұйымдастыру, мектеп бағдарламасына енгізу және мәдени іс-шаралармен ұштастыру арқылы олардың танымалдығын арттыруға болады. Туризм, білім беру, IT технология және ойын индустриясы салаларында бұл ойындарды қолдану арқылы елдің зияткерлік бейнесін қалыптастырып, рухани экспансия жасауға мүмкіндік туады. Мысалы, тоғызқұмалақтың шетелдік баламаларымен салыстырғанда ерекшелігі мен тереңдігі бар екенін көрсету – оны тек этнографиялық құндылық ретінде емес, заманауи әлемге лайық интеллектуалды өнім ретінде ұсынудың жолы. Бұл – ұлттық ойындар арқылы жаһандық деңгейде мәдени ықпал жасау, әрі ұлттық бренд қалыптастырудың жаңа парадигмасы. Сондықтан да зияткерлік ойындарды ұлттың рухани капиталы ретінде қарастырып, олардың әлеуетін толыққанды дамыту – болашаққа бағытталған стратегиялық міндеттердің бірі болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Жұмаділов Ә. Тоғызқұмалақ ойынының тарихи негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2012.

Асанова А. Қазақтың ұлттық ойындарының тәрбиелік мәні. – Астана: Фолиант, 2019.

Тоғызқұмалақ: әдістемелік құрал / Құраст. Б. Ахметов. – Алматы: РБК, 2017.

Қосан Қ. Ұлттық ойындар – ұлттық тәрбие негізі // Білім. – 2020. – №3.

Нұрланұлы Б. Зияткерлік ойындардың мектепке дейінгі тәрбие жүйесіндегі орны. – Шымкент: ОҚМУ баспасы, 2021.

Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Мектеп, 2006.

Сатыбалдиева Ж. Ұлттық ойындар арқылы балалардың логикалық ойлауын дамыту // Мектептегі психология. – 2018. – №6.

Әлімжанов М. Қазақтың көне ойындары. – Алматы: Өнер, 2009.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ

Умирбаев Калдыбек Амантаевич

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы

Тақырыптың өзектілігі: Дене мәдениеті мен спорт бойынша оқу бағдарламасының мазмұнын таңдаудың әдістемелік негіздері оқытып, үйрету үдерісінің жалпы және арнайы міндеттерін шешумен байланысты. Бұл қандай да бір спорт түрінің ерекшелігіне байланысты оқу-тәрбие жүйесін ұйымдастыру және жүзеге асыруға дифференциалды жолмен шешу қажеттілігімен байланысты.

Дене мәдениеті мен спорттық білім жүйесінің мақсаты барлық жастағы азаматтардың оқып, үйренуге, өндірістік еңбекке және шығармашылық қызметке дене даярлығын қамтамасыз етуге жағдай жасаудан тұрады.

Зерттеудің мақсаты: Бұл мақсат дене мәдениеті мен спорттың қазіргі заманғы даму сатысында жетілдірудің жалпы және арнайы міндеттерін шешумен жүзеге асады. Білім беру мекемелеріндегі оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде дене мәдениеті мен спорт жүйесінің негізгі жалпы міндеттеріне мыналар жатады: оқып, үйренушілердің дене сапаларын дамыту және жетілдіру; әрбір оқып, үйренушіге дене мәдениетінің негізгі қолданбалы дағдыларын меңгерту; мақсатқа лайықтылық, батылдық және шешімшілдік, бастамашылдық және тапқырлық, табандылық және жігерлілік, ұстамдылық және байсалдылық, ұжымшылдық сезімі және өзара жолдастық көмек беру сияқты адамдық қасиеттерге тәрбиелеу; денсаулықты нығайту және ағзаны шынықтыру, қолайсыз қозғаушы күштердің және кәсіби қызмет жағдайының әсеріне орнылықты арттыру.

Зерттеудің нәтижесі: Дене мәдениеті курсының арнайы міндеттері – оқытып, үйретудің мақсаттар мен міндеттерін іске асыруға, бағыттылық оқыту бағдарламасына дене мәдениетінің барлық бөлімдерін кіргізу, олардың әрқайсысын меңгеруге оқу уақытының үйлесімді қатынасын белгілеу, оқу-тәрбие үдерісін жандандыру. Әрбір міндеттің өзінің өзгеше ерекшелігі болады. Бірінші міндет – дене мәдениеті міндеттерінің ішінде басты орынды дене сапаларын дамыту және жетілдіру алады. Төзімділікті, күшті, шапшаңдықты және әжілдікті дамытудың жоғары деңгейінің маңызы жалпыға белгілі және көпшілік мойындаған қағида болып табылады. Қазіргі заманғы жағдайда бұл дене сапаларының маңыздылығы тек дәлелденіп қойылған жоқ, сонымен бірге адам ағзасының жалпы тұлғалық жағдайына олардың әсерінің сандық және сапалық сипаттамасы алынған.

Жоғары дене дайындығы деңгейі бар, үлкен дене жүктемелері мен жүйке-психикалық күштенудің әсері жағдайында жан-жақты дамыған адам, тәжірибе бойынша, жұмыс қабілеттілігі, қажуы, жүйке орнықтылығы көрсеткіштері бойынша басқа адамдарға қарағанда едәуір басымдықта болады.

Екінші міндет - дене мәдениетінің негізгі қолданбалы дағдыларын әрбір оқып, үйренушінің меңгеруі жүруде, жүгіруде, секіруде, өзін-өзі қорғау әдістерін орындаудағы әрекетте және қозғалу біліктілігіндегі қалыптасуды қарастырады.

Адамның қозғалыс біліктілігінің бөлшегі ретінде әдістер мен жаттығулар дене және психологиялық сапаларды дамыту және жетілдірудің тиімді құралы болып табылады. Олар экстремальды жағдайларда апаттық-құтқару құралдарын, жеңіл суға сүңгудің (водолаз) жабдықтарымен, киімімен жүзу, сүңгу және басқа судағы және су астындағы әрекеттер, күтпеген жағдайда кедір-бұдырлы, жыртылған жермен жүгіру, қарлы- борасын жағдайында қашықтықты қажет болған жағдайда шаңғымен жүріп өту сияқты арнайы дағдыларды меңгеруге негіз болады

Суға жүзуді үйрету үдерісі ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін арттыру, әсіресе жүрек-қан- тамыры және тыныс алу жүйесінің қызметін жақсарту, денсаулықты нығайту және шынықтыру мақсатында жеке тұлғаның дене және ерік-жігер сапаларын жетілдіру үшін қолайлы мүмкіндік туғызады.

Шаңғымен жүру негізінен қысы қарлы аудандарда меңгеріледі. Қазіргі таңда кез келген ауа райында роликті шаңғылармен, роликті конькилермен шаңғымен қозғалу жаттығуларының иммитациялық мүмкіндіктерін орындауға болады.

Үшінші міндет – оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде оқып, үйренушілердің жеке тұлғалық сапаларын қалыптастыру.

Жеке тұлға – адамның психологиялық-әлеуметтік қасиеттерінің негізгі иесі.

«Жеке тұлға» ұғымында жеке адамның қоғам құрамында болатындығы анықталатын белгілері айқындалады.

Мақсатқа ұмтылуға, батылдыққа және шешімшілдікке, бастамшылдыққа және тапқырлыққа, табандылыққа және қажырлылыққа, ұстамдылыққа және сабырлылыққа, ұжымшылдық сезіміне және өзара жолдастық көмектесуге тәрбиелеу өскелең ұрпақтың және азаматтың жеке тұлғасы сипаты мен сапаларын қалыптастырудаға маңызды міндеті болып табылады.

Жоғарыда атап көрсетілген сапаларды дене мәдениеті мен спорт құралдары арқылы дамыту және жетілдірудің іс жүзіндегі мүмкіндіктері адамдардың жеке ерекшеліктерімен алдына қойылған оқу және тәрбиелік міндеттерді шешуі есепке алынып пайдаланылатын арнайы жаттығулар мен әдістемелік тәсілдерді шұғылдану сабақтарында орындау кезінде оларды жүйелі және мақсатты бағытта қолдану жағдайында ғана жүзеге асырылады.

Адамның өзінің даралық қасиеті (индивидуальность) қоғамдық-тарихи мәдениетті дамытудағы іс әрекет пен білім иесі ретінде әрбір адамның тіршілік қызметіндегі дара ерекшеліктері мен алдына қойған оқу және тәрбиелік міндеттерін жүзеге асырудағы өзіне тән қайталанбайтын рухани күйі мен ішкі сезімі болып табылады.

Төртінші міндет- оқу тәрбие үдерісіндегі сауықтыру бағыты. Бұл бірінші кезекте денсаулықты нығайту және ағзаны шынықтыру, қолайсыз жағдайлардың әсеріне орнықтылықты, төзімділікті арттыру және кәсіби қызметтің өзіне тән ерекшелігі болып табылады.

Бұл міндетті шешуде теория мен іс тәжірибені дене мәдениеті мен спорттың үдерісіндегі байланысы принципі өз көрінісін табады.

Кез келен спорттық міндетті шешу тек студенттің денсаулығы есебінен ғана емес, керісінше денсаулықты үнемі нығайту және ағзаны шынықтырудағы мақсатты міндеттерді орындау негізінде қамтамасыз етілуі тиіс. Жақсы денсаулық дене мәдениеті мен спортты дұрыс ұйымдастырудың басты нәтижелерінің бірі ретінде қарастырылады.

Оқу және кәсіби қызмет үдерісінде пайда болатын әртүрлі бейнедегі қолайсыз қозғаушы күштердің (факторлардың) көптігі, адам ағзасының орнықты төзімділігін арттыру шараларын талап етеді. Мұның негізі, жан-жақты дене даярлығын қажетті деңгейіне жеткізу болып табылады.

Бірқатар жағдайларда жекелеген сыртқы қолайсыз әсер етуші күштердің әсер етуіне ағзаның жоғары төзімділік көрсетуіне жетуі үшін жан-жақты дене даярлығы арнайы құралдар мен денені жаттықтыру әдістерімен толықтырылады.

Студенттің психикалық дамуының қозғаушы күші, оның қабілеттері мен қоршаған ортамен байланысу түрлерінің жеткен даму деңгейінің арасындағы үйлесушілік болып табылады.

Дене мәдениеті мен спорт саласындағы арнайы міндеттерді шешу жеке тұлғаның рухани және дене сапаларының қалыптасуы үшін үлкен маңызға ие. Оларды орындау спорттың қандай да бір түрі бойынша спортшыларды дайындаудың қажетті мүмкіндігі болып табылады.

Арнайы міндеттердің жекелеген (тобына) дене дамуында ауытқуы бар және дене даярлығы төмен студенттермен шұғылдану сабақтарын ұйымдастыру міндеттері арнайы қарастырылады. Бұл міндеттерді шешу оқытушыдан медицина саласы мен физиологияның жас ерекшеліктері мен морфологиясынан арнайы білімі болуын талап етеді.

Жеке тұлғаның құрылым негізі, яғни студенттің қызығушылығы мен қажеттілігі, күрделі психикалық құрылымының бағыты оның мінез – құлқын, іс әрекетін, спорттық қызығушылығын анықтайды.

Адамның оқу және кәсіби қызметі жағдайындағы және мінезіндегі мазмұндық айырмашылық дене мәдениеті мен спорттың жалпы және арнайы міндеттерін шешу қажеттілігін айқындайды. Арнайы міндеттерде дене дайындығына нақтылы, ерекше талап қою өз сипатын табады.

Арнайы міндеттерді шешу және оны жүзеге асыру жолдары студенттердің дене және психологиялық дайындықтарын дұрыс ұйымдастыруда негізді маңызы бар.

Алайда арнайы міндеттерді анықтау елеулі қиындықтар туындатады, яғни дене даярлығына қойылатын ерекше талаптың сипаты сырт көзге жиі байқалмайды.

Арнайы міндеттерді шешуге қойылатын негізгі талапты бөліп қарау үлкен қиыншылық туғызады, өйткені әрбір спорт түрі үшін оларды шешудің өзіндік ерекшелігі болады.

Студенттің психикалық дамуы – жеке тұлғаның сапалық біртіндеп дамушы өзгерісі, яғни оның барысында әртүрлі динамикамен жас ерекшелігіне қарай жаңа құрылу қалыптасады. [29;]

Студенттердің дене даярлығына қойылатын ерекше өзгешелігі бар талапты талдау негізінде дене мәдениеті мен спорттың арнайы міндеттерін анықтаудың маңызды мәселесі, студенттерді оқытып, үйрету үдерісінде барынша көп мөлшерде қажетті қозғалыс дағдылары мен дене, психологиялық, арнайы сапаларын анықтау болып табылады.

Студенттердің дене даярлығына қойылатын ерекше талап арнайы міндеттерде өз көрінісін табады.

Дене мәдениетінің құралдары мен әдістері арқылы шешілетін арнайы міндеттер мыналар болып табылады:

- оқу аудиторияларындағы аз қозғалыстағы және бір сарынды еңбек немесе сабақ кезіндегі орныққан күш түсуіне төзу қабілеттілігін қалыптастыру;
- төзімділікті, шапшаңдықты және жауап беру және әрекет реакциясының дәлдігі, кеңістікте және уақытқа бағдар жасауды дамыту және жетілдіру;
- дененің үйлесімді салмағын сүйемелдеу;
- ыстыққа, суыққа, температураның ауытқуына ағзаның төзімділігін арттыру;
- батылдықты және шешімшілдікті, ұстамдылық пен сабырлылықты, бастамашылдық пен тапқырлықты, мақсатқа ұмтылушылық пен сезім күші орнықтылығын дамыту;
- жүйке және жүрек қан-тамырлары жүйесіндегі, асқазан-ішек жолдарындағы қызметтік бұзылуды, көздің қажуын, мүсіннің ауытқуын қалпына келтіру.

Арнайы міндеттер дене мәдениетінің барлық тарауларын оқыту бағдарламасына ендіру, жекелеген тақырыптар бойынша шұғылдануға бөлінген оқу уақытының үйлесімді қатынасын белгілеу есебінен жүзеге асырылады.

Арнайы міндеттерді дұрыс анықтаудың негізді (принципті) мәні бар, өйткені бұл міндеттер оқу тәрбие үдерісінің мазмұны мен бағытына елеулі әсер етеді.

Арнайы міндеттердің сипаттамасы спорт түрінің ерекшеліктерін сапалы ұғынуға қажеттілікпен, олардың әрқайсысының оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне қоятын талаптарына байланысты болады.

Мектептерде және кәсіби орта білім беру мекемелерінде мамандық (профиль) бойынша оқыту ендірілуімен байланысты оқу үдерісін тиімді арттыратын, оған дараландыру мүмкіндіктерін туғызатын, оқушыларды дайындаудың дифференциялау бағдарламасы дайындалуда.

Дене мәдениетін жетілдірудің маңызды бағыты спорт мектептерінде, мамандандырылған спорт залдарында, спорт үйірмелері сияқты қосымша білім беру жүйелерінде оқытып, үйрету үдерісін даралау болып табылады, яғни олардың әрқайсысында әртүрлі спорт түрлерінің ерекшеліктерін есепке алатын күрделі бөліктерімен (дифференциял) оқу бағдарламалары болады.

Бұдан басқа, бөліктермен үйрету және даралау негізінде дене мәдениеті мен спорт бойынша оқытып, үйретуде оқу бағдарламасын қалыптастыру шұғылданушыларға биологиялық, ауа райы географиялық және әлеуметтік қозғаушы күштердің әсерлерін есепке алып жүзеге асырылады. Сонымен бірге, бұл қозғаушы күштер оқытып, үйретудің спецификалық міндеттерін анықтап, іске асыруға елеулі әсерін тигізеді.

Оқытып, үйретудің мазмұны, сипаты, жағдайы және студенттерді даярлаудың өзіндік ерекшеліктері болады, яғни оларды оқытып, үйретудің және тәрбиелеудің арнайы бағытын анықтайды. Студенттерді арнайы бағытпен дайындау дегеніміз, қандай да бір спорттың түріне жалпы және жекелеген бейімделу міндеттерін шешудің ең жақсы дәрежесін қамтамасыз ететін дене мәдениетін оқытып, үйретудің және тәрбиелеудің формалары мен әдістерін, жүйелі құралдарын іріктеу, таңдау және іс жүзінде қолдану болып табылады.

Қазіргі өскелең өмір талабы жағдайында дене мәдениетіне оқытып, үйрету және тәрбиелеудің арнайы бағыты жайлы мәселелер үлкен теориялық және тәжірибелік маңызға ие болуда.

Ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелері мен тәжірибе көрсеткендей студенттерді дене мәдениетіне оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің арнайы бағытын анықтайтын қозғаушы күштер мыналар болып табылады:

- білім беру үдерісі жүргізілетін орындағы жағдай;
- оқу барысындағы дене жүктемесінің және жүйке-психикалық күштенудің мөлшері мен сипаты;
- ЖОО-дағы оқытудың сапасы және оның студенттердің дене және психикалық жағдайларына әсер етуі;
- оқу топтарын жүйелеп, құру ерекшеліктері;
- кейбір жекелеген ерекшеліктері (білім, біліктілік және дағдыларды меңгеруге ынталану дәрежесі; оқу-спорттық базаның ұзақтығы және бытыраңқы, бөлек-бөлек орналасуымен байланысты және т.б.).

Студенттер күнделікті өздерінің уақыттарының негізгі бөлігін аудиторияларда, спорт ғимараттарында, яғни дымқылдық немесе құрғақтық көрсеткіштер жоғары, ауасы ластанған жерде жаттығумен шұғылдану кезіндегі ұзақ күштену жағдайында өткізеді.

Ағзаға елеулі әсер етуші тітіркендіргіштердің саны, жүктемелер сипаты, оларды жою үшін арнайы шаралар кешенінің әсерімен өзгеруі мүмкін. Мысалы, егер қажу, шаршау, жүйке-психикалық күштенуі пайда болса жеткіліксіз дене белсенділігін қалпына келтіретін, нашар сезім күйін түсіретін, жұмыс қабілеттілігін тез орнына келтіретін және көңіл-күйін көтеретін жаттығулар орындалады. Мұндай оқу бағдарламасында белгіленбеген жаттығулар спорт ойындары, қызмет түрі бойынша қызықты, күлкілі жарыстар түрінде өткізілуі мүмкін.

Дене тәрбиесінің маңызды міндеттерінің бірі әрбір шұғылданушыны дене жаттығуларын орындауға қызықтыру болып табылады. Мұнда оқытушының біліктілігіне, қабілеттілігіне және тәжірибелілігіне, оқу орнының материалдық-техникалық және оқу-спорттық базасына, санитарлық-гигиеналық жағдайына, сабақ өтілетін орынның спорт құрал-жабдықтарымен және спорт қондырғыларымен жарақтандырылуына көп дәрежеде байланысты.

Оқу тобының ұжымын ереже бойынша бірдей жастағы шұғылданушылар құрайды. Оқытып, үйрету барысында әрбір шұғылданушының спецификалық ерекшеліктері ескеріледі, спорттық құрал-жабдығынсыз және спорт қондырғыларынсыз да орындалуы мүмкін әртүрлі жаттығулар, әдістер мен әрекеттер меңгеріледі. Студенттердің даярлық деңгейі неғұрлым жоғары болса, солғұрлым оқытып, үйрету құралдары мен әдістері де әртүрлі және күрделірек болады.

Қорытынды: Оқытып, үйретудің арнайы бағытын анықтайтын қозғаушы күштер оқу-тәрбие үдерісінің мазмұнына және сипатымен өзара тығыз байланыста. Әрбір оқытушының барынша маңызды міндеті-студенттердің дене тәрбиесінде бұл қозғаушы күштердің барлығы жан-жақты талдануы және есепке алынуы мүмкін. Дене мәдениетіне оқытып, үйрету және тәрбиелеудің арнайы бағыттылығын жүзеге асыру, студенттердің жұмыс қабілеттілігін арттыру, сонымен бірге сабақ үлгерімін жақсарту үшін барлық құралдар мен әдістерді тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Сондықтан кәсіби қызметін табысты жүргізу үшін оқытушы оқу-тәрбие үдерісінің арнайы бағыттылығын анықтайтын негізгі қозғаушы күштерді ескеру қажет; шұғылданушылардың дене және психологиялық жағдайларына олардың әсер етуі; дене мәдениетіне оқытып, үйретудің барынша тиімді құралдары мен әдістерін пайдалану. Дене мәдениетіне оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің арнайы бағыттылығының міндеттерін шешу студенттермен жұмыс жүргізуде оқытушыдан (жаттықтырушы) кәсіби шығармашылық ізденіс және жоғары педагогикалық шеберлікті және арнайы дайындық деңгейін талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Еркін Уақбаев. Дене тәрбиесінің негіздері. Алматы «Санат» 2000ж.
2. Е.Ш. Шоңов, Н.О. Байзакова, Қ.Ж. Омаров, А.Ж. Жұмабеков. Дене тәрбиесі сабағында қолданылатын қысқаша терминдік сөздер. Әдістемелік нұсқау. Тараз 2001ж.
3. Тәникеев М, Асарбаев А. Қазақстандағы дене шынықтыру мен спорт тарихы. Оқу құралы. Алматы. 2002ж.
4. М.Н. Кошаев. Дене тәрбиесінің әлеуметтік- экономикалық тиімділігін Алматы 2002ж.
5. С.Ш. Әбенбаев Тәрбие теориясы мен әдістемесі (оқу құралы) Алматы «Дарын» 2004ж.

6. Т.Баимбетов. Дене шынықтыру сабақтарындағы жалпыдамытушы жаттығулар және терминология . Әдістемелік құрал. Алматы. «Қазақ университеті» 2006ж

7. Р.Р.Аманбаев. Спорт теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері.(оқу құралы) Алматы 2006ж. ҚС ж ТА.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ПӘНІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Амантай Толқынай Үсенқызы,

Шымкент қаласы білім басқармасының №2 кешкі мектебі, инженер-информатик,

Аннотация: Мақалада білім беру ұйымдарында дене тәрбиесі пәнінде жаңа инновациялық технологияларды пайдалана отырып, білім сапасын арттыру жолдары айтылады.

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіруі жөнінде мемлекет басшысы алға қойған міндетті жүзеге асыруда халықтың денсаулығы ең маңызды мәселе болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік жағдай, өмір сүру ұзақтығының төмендеуі және адам экологиясының қолайсыздығы бүкіл өркениетті әлем үшін көкейтесті мәселе болып отыр. Еліміздің даму бағытын бекіткен «Қазақстан – 2030» бағдарламасында салауатты өмір салтын ұстану мемлекеттік маңызы бар мәселелермен тең дәрежеде екендігі баса көрсетілген. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру туралы алған білімдері болашақ азаматтардың денсаулығын сақтап қалуға берік тірек болады.

Мектеп оқушыларының салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру дегеніміз:

I. Жеке тұлғаның өзін қоршаған жансыз және жанды табиғи ортамен жан – жақты үйлесім тауып, өз ғұмырын Отаны, елі, отбасы және өзі үшін барынша пайдалы өткізу дағдысын қалыптастыру;

II. Салауатты өмір салты – ол денсаулықтың үйлесімді дамып, сақталуы мен орнығуын қамтамасыз ету мақсатында денсаулықты нығайтуға бағытталған іс – шараларды жүргізу.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін қандай жағдайларға назар аудару керек? Өмір салты дегеніміз не?

Бұл жеке адамның тіршілік етуге бағытталған мүмкіндіктерін қалыптастыру. Біздіңше, адамның әлеуметтік – психологиялық және биологиялық жақтан салауатты өмір салтын қалыптастыруға мына жағдайлар негіз бола алады:

- белсенді қозғалыс нәтижесінде организмді шынықтыру дене тәрбиесі немесе спортпен шұғылдану;

- физикалық еңбектің гигиеналық талаптарын жүзеге асыру;
- жеке және әлеуметтік гигиеналық талаптарын жүзеге асыру;
- қарым – қатынас және экологиялық мәдениетке жету;
- дұрыс жыныстық тәрбие алу;
- зиянды әдеттерден аулақ болу.

Сондықтан балаларды жасынан салауатты өмір салтына қалыптастыруға күш салып, зиянды әдеттерден сақтандыруымыз керек. Денсаулық тәрбиесі – ортақ мәселе. Халық санының өсуі, оның сапасы, деннің саулығы мемлекет әл – ауқатының дамуына мұрындық болады. Дене тәрбиесі сабағында жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігі жоғары. Білім – қоғамды тұрақтандыратын, рухани мұраны сақтайтын, ұрпақты ұрпаққа сабақтастыратын құрал. Қолда бар мүмкіндікті пайдаланып оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін тиімді қолдану, жаңа технологияны әркімнің өз сабағында пайдалану арқылы оқушы жастарды халықтың дәстүр үрдісінде адамгершілікке, салауатты өмір сүруге баулу дені сау ұрпақ тәрбиелеу дене тәрбиесі пәні мұғалімдерінің басты міндеті. Олай болса, оқыту мен тәрбиелеудің ой елегінен өтетін әдіс-тәсілдерін, жаңашыл педагогтардың тапқан әдістемелерін біліп қана қою жеткіліксіз, оны әркім өз мүмкіндігінше күнделікті сабақта пайдалану қажет.

Дене шынықтыру пәнінің басқа пәндерге қарағанда көптеген ерекшеліктері бар. Мұнда негізінен оқушының қабілеті, бейімділігі баса назарда болуы керек. Дегенмен де оқушыларды бейімдеу, қабілетін дамыту, спортқа деген қызығушылығын арттыру жақсы ұйымдастырылған сабаққа байланысты. Сондықтан оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру, сабақта тақырыпқа байланысты спорт түрлерінің шығу тарихын, спорт түрлері дамыған елдерді спорттың әр саласындағы белгілі спортшылар өмірін алуға болады.

Сол себептен мұғалім сабақты тартымды етіп теория мен практиканы ұштастыруында жаңа инновациялық технологиялардың тиімділігі баса назарда болуы қажет. Бұл мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас, сабақты жақсы оқитын, спортқа бейім оқушылармен белсенді жұмыс істеп қана қоймай, барлық баланың дамуы үшін қолайлы жақсы ойлар туғызып, қабілеті жеткен жерге дейін еңбек етуін ойластыру тиіс. Барлық оқушылар өз қабілетін ең төменгі жеңіл тапсырмаларды орындаудан бастайды, оларды міндетті түрде толық орындап болғаннан кейін ғана, келесі күрделі деңгейдегі жаттығуларды орындауға көшіп отырады. Бұл оқушылар арасындағы бәсекелестікті және әр оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасалады.

Жаңаша әдістерді сабақтарда үнемі қолданысқа енгізуде теория мен практиканың ұштасуына мән бергенде ғана жұмыстың мазмұндылығы көріне алады. Осы бағыттарда сын тұрғысынан ойлау және деңгейлеп оқыту технологияларының тиімді әдістерін дене шынықтыру пәнінде қолдануды ұсынамын. Алдымен «Дене тәрбиесі пәні не береді?» –деген сұраққа:» Қимыл қозғалысты береді. Машықтандыру. Дене мәдениетін қалыптастыру. Денені шынықтыру, тәрбиелеу. Жалпы дамыту жаттығуларын меңгертеді. Мемлекеттік стандарттық бағдарламаны жоспарлай білуді, нормативтік тест жаттығуларды игертуді береді.

Дене тәрбиесі сабағында сын тұрғысынан ойлау технологиясын тиімді пайдалануға да болады. Осы технологияның шығармашылық бөлігін басшылыққа ала отырып, ой толғау

жасауға болады (мысалы, дене шынықтыру сабағын ойын түрінде ұйымдастыру), сол арқылы, оқушылардың бейімділігін арттыруға болады.

Күтілетін нәтиже - дене тәрбиесі пәніне деген қызығушылықтарының артуы. Оқушы шығармашылығы, өзін-өзі басқаруы, құрметі, эстетикалық талғамы да артып келеді. Мысалы, дене шынықтыру сабағында 5-6 сыныптарына сергіту сәтін алатын болсақ, 5-сыныптарға өткізген «Эстафеталық жарыстар» атты сабағында, алдымен оқушыларға ой толғау жасау мақсатында, қазақтың ұлттық ойын түрлеріне тоқталып, ұлттық ойындар туралы өз түсініктерін сұрай отырып, сабақ барысы кезінде орындатуды жоспарлауға болады. Міне, осы арқылы оқушылар сабақтың жарыс түрінде топтық ойын әдісінде болатына көз жеткізеді. Ойлау қабілетін дамыту тұрғысында 6 сыныптар арасында «Көңілді мәре» сайысы оқушылардың ой-қабілетін, жылдамдық ерекшелігін, тез шешім қабылдауына және топтық әрекет жасауына пәндерді байланыстыра отыра кіріктірілген сабақ көрермендердің көңілінен шығары сөзсіз. Сабақта биология, химия, математика, сурет, алғашқы әскери дайындық пен дене шынықтыру пәндерінен құралған ойындар пайдалануға болады. Сабақты қызықты өткізу үшін мультимедиалық проектор арқылы қазақтың ұлттық ойындарының тарихын таныстырып өтіп, жасырылған сұрақтарды табуға машықтандыру, әр топқа белгіленген ұпай сандарына қарай бағаланады. Кейін сабақ барысын: «Кім шапшаң?» бөлімі деп алып, бұл бөлімінде оқушылар белгіленген жерге дейін эстафеталық таяқшамен жүгіріп барып, белгілі жеріне жеткен кезде, тақтаға жазылып берілген есептерді шапшаң орындап шығып кейін қайтып келу талабы қойылады. Оқушылардың бұл бөлімде сабаққа деген қызығушылығының артуымен бірге машықтанады, логикалық ойлау қабілеттері артады, қимыл-қозғалыс әрекеті дамиды. Таңертеңгілік бой жазу және сергіту жаттығулары мен бірге ұлттық өнеріміз «Қара жорға» биін жаңғыртып, биді сергіту, таңертеңгі бой жазу жаттығуларының орнына да пайдалануға болады. Сондай-ақ «Спорт әлеміне саяхат» тақырыбында мультимедиалық проектор арқылы оқушылармен зияткерлік ойын сабағы оқушылардың спортқа деген қызығушылығын арттырады. Бұл сабақта Қазақстан спортының алғашқы шыққан, атақты да даңқты чемпиондарынан бастап қазіргі таңдағы олимпиада чемпиондары туралы викторина сайысы оқушылардың көңілінен шығып, өз елінің патриоты екендерін сабақ барысында дәлелдеп, мүдірместен жауап беруге тырысады. Сондай-ақ бастауыш сынып оқушылары арасында арасында ұлттық ойын және спорттық ойын түрлерінен жарыстар ұйымдастыру, жас ұрпақтың спортқа деген қызығушылығын арттырады. Наурыз айында ұлттық мерекемізді насихаттау барысында «Төрт түлікке ен салу», «Арқан тарту», «Қол күрес», «Асық ату» ойын түрлерінен жарыстар ұйымдастырып, ұлттық ойындарды насихаттау- басты міндетіміз.

Ұлттық телеарнада салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында өтіп жатқан жаңашыл әдістегі бағдарламалардың желісінде «Намыс дода», «Толағай» «Асық ату» атты спорттық-ұлттық ойындар сайысын сынып аралық топтық сайыс түрінде өткізуге болады. Әр тоқсан сайын ұлттық және спорттық ойындардан жарыстар өткізу, әсіресе «Асық ату» ойыны оқушылардың қызығушылығын арттырады. Себебі дене тәрбиесімен айналысатын адам өзін әрқашан сергек сезінеді. Ал сергек адамның өмірге көзқарасы ерекше. Спорт қайратты қажет етіп, өмірге құштарлықты арттырады.

Жоғарыда аталған ұлттық спорттық ойындардың өтілу нәтижесінде оқушының:

- Салт - дәстүрді құрметтеуі;

- Ұйымшылдығы, ізденімпаздығы;
- Намысқойлығы;
- Жүйке жүйесінің шынығуы;
- Ойлау қабілетінің дамуы;
- Білім алуға құштарлығы;

Деңгейлеп саралап оқыту технологиясын қолдануда қандай нәтижелерге қол жеткізуге болады? Сабақ барысында:

Алдымен оқушының «Не?» деген сұрағына: Сабақта шынайылық, оқыту бар екенін көрсету. Оқушының «Қашан?» деген сұрағына: сабақтан кейін болатын жағдайды толық анықтатуға көз жеткізу қажет. Оқушының «Қайда?» деген сұрағына: оқушының және ұстаз арасындағы серіктесін анықтап, нәтижеге қол жеткізу қажет.

«Акробатикалық жаттығулар» атты сабақта алдымен оқушыларға өткен тақырыптарға байланысты сұрақтар бере отырып, бүгінгі жаңа сабақтың қандай тақырыпта өткелі тұрғаны ашып алынады. Сабақ барысында оқушыларға жеңілдетілген логикалық сұрақтар беріп, кейін күрделі сұрақтарды тапсырма ретінде беріледі. Сұрақтарға байланысты жауабын тапқан оқушы, сол жерде практикалық түрде орындап көрсетеді. Сабақ кезінде оқушының ішкі позициялық көз қарасы мен бағыты айқын көрініс бере алады. Сонда ғана сабақ нәтижелі болып, білім сапасы артады. Осы бағыттарда әрбір педагогтің оқытуға, үйретуге өз тұғырнамасы болуы қажет. Олар мыналар:

- Әр оқушының білім деңгейін, қабілетін, мүмкіншілігін түсіну;
- Оқушының бойындағы жетістіктері мен кемшіліктерін қабылдау;
- Оқушыларға қиындықтарды жеңуге, кемшіліктерден арылуға көмектесу;

Осылай ойын элементтерін, әдістерін деңгейлеп орындату арқылы оқушылардың тапсырмаларды орындауда жинаған ұпайларын «даму мониторингі» кестесіне белгілей отырып, оқушы біліміне талдау жасап отыру қажет. Өтілетін тақырыптарға байланысты қызықты сергіту ойындарын ойнатудың да сабақ барысының сапасын арттыруға ықпалы көп. Атап айтсам: «Кім шапшаң?», «Көңілді ойындар!», «Мен чемпион!», «Санамақ» сонымен қатар қозғалмалы ойындар және ұлттық ойындарды сабақта түрлендіріп өткізуге машықтандыру.

Сонымен, дене шынықтыру пәнінде жаңа инновациялық технологияларды қолданудың орны орасаң болары хақ. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білім сапасын көтеруге сыныптан тыс спорттық шаралардың да маңызы зор. Соның ішінде қазақтың ұлттық ойындары мен қозғалмалы ойындарын, әр түрлі жарыстарын, тоғызқұмалақ, арқан тартыс, асық ату, аударыспақ сынды ойын түрлерін өткізіп отыру керек. Осындай жұмыстарды жүргізу нәтижесінде оқушылардың белсенділігі артып, спортқа деген бейімділігі қалыптасады. Оқушылардың танымдық қабілеттерін артырып, салауатты өмір сүру, адам денсаулығы осы спортқа байланысты екендігін түсінеді. Нәтижесінде оқушылардың білім сапасы артып, оқу тоқсандарында жоғары сапаға қол жеткізуге болады.

Қорыта айтқанда, алдымен жеке тұлғаның әлеуметтік құзыреттілігін дамытуды керек, сол арқылы ұжымдық зерттеуге қол жеткізуге, яғни оқушының өзін-өзі басқарудағы әлеуетін арттыруға қол жетеді. Жаңа идеяларды еңгізу барысындағы орындалатын міндеттер:

1. Оқушымен қарым-қатынасты қалыптастыру.

2. Оқушының логикалық ойлау қабілетін дамыту.
3. Әр оқушының әрекетін, ұлттық болмысын пайдалануға жұмыстану.
4. Оқушының ұлттық моралінің орындалуын қамтамасыз ету.
5. Оқушының санасын, сенімін, көзқарасын, білімін арттыру.
6. Оқушының парасатын, ойлауын қалыптастыра отырып машықтандыру.

Ең бастысы, оқу үрдісінде міндетті пәндерде оқушылардың теориялық білімін әлеуметтік тұрғыдан қалыптастыруға мән беру керек.

Жұмыс нәтижесі:

- 1) Әр оқушының білімі, қабілеті қалыптасады.
- 2) Оқушының бойындағы жетістіктері көрінеді.
- 3) Оқушылар қиындықтарды жеңеді, әлеуеті артады.
- 4) Жан-жақты дамуға қол жеткізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Г. Икіманова. Саулық пен сымбат. - Алматы: Қайнар, 1991.
2. «Қазақстан – 2030» стратегиясы
3. «Қазақстан мектебі» журналы, №4, 2006ж.
4. Дене мәдениеті – оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу жүйесінде. Ізденіс-Поиск. 2009ж. №2(2) -Б.262-264.
5. Е. Уақбаев. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. - Алматы: Санат, 2000ж.
6. «Мектептегі дене шынықтыру» журналы, № 2, 201

БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ

Тустикбаев Айдос Дюсембаевич,

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы

Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы,

С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы

Андатпа: Мақала болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби қызметіне арналған.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру процесінің міндетті шарты оның болашақ кәсіби қызметінің мазмұны мен құрылымының ерекшелігін ЖОО-да педагогикалық процесті жүзеге асырудың шарты ретінде анықтау болып табылады. Оқытудың белсенді сипаты болашақ мұғалімдердің нақты кәсіби міндеттерін қоюға және шешуге бағытталған оқу қызметі ретінде сабақтарды ұйымдастыруды қамтиды.

«Іс – әрекеттің» жалпы ғылыми тұжырымдамасы әлемге деген адамның белгілі бір тәсілін, адамның табиғатты шығармашылықпен өзгертетін, осылайша өзін белсенді субъектіге айналдыратын және И.М. табиғат құбылыстары-оның қызметінің объектісі.

Педагогикалық қызметтің мақсаты-тарихи құбылыс. Ол рухани және табиғи мүмкіндіктерін ескере отырып, қазіргі адамға қойылатын талаптардың жиынтығын ұсына отырып, әлеуметтік даму тенденциясының көрінісі ретінде әзірленеді және қалыптасады. Онда, бір жағынан, әртүрлі әлеуметтік және этникалық фуппалардың мүдделері мен үміттері, ал екінші жағынан, жеке тұлғаның қажеттіліктері мен ұмтылыстары қамтылған.

Қызметтің негізгі сипаттамаларының бірі-оның пәндігі.

Пән қызметтің пәндік мазмұнының маңызды элементі болып табылады, оған одан басқа құралдар, әдістер, өнім және нәтиже кіреді. Болашақ дене шынықтыру мұғалімін кәсіби даярлау процесінде іс-әрекеттің пәндігі Дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру процесі ретінде әрекет ететін білім мазмұнымен анықталады. «Тақырыптың мақсатты белсенділігінің мәні болып табылатын мазмұнды түсіну өзекті болып табылады, яғни. белгілі бір қызмет жүйесіндегі ішкі немесе сыртқы әрекеттің тікелей мақсатының құрылымдық орнын алады».

Іс-әрекеттің хабардарлығын жоғарыда келтірілген түсіндіру болашақ мұғалімнің кәсіби шеберлік пен дағдыларды қалыптастыруға дайындығын талдау үшін өте маңызды, өйткені болашақ дене шынықтыру мұғалімі оқу пәнінің мазмұнын рефлексиялауды және өзекті түрде білуді үйреніп қана қоймай, одан әрі оқушыларға үйретуі керек.

Болашақ мұғалімді кәсіби дағдыларды және дағдыларды қалыптастыруға дайындау тұрғысынан мұндай бағдарламаның рөлін тиісті оқу бағдарламасы, сондай-ақ кәсіби дағдыларды қалыптастыру бойынша арнайы курс немесе факультатив бағдарламасы орындай алады. Бұл бағдарламаларды ЖОО-ның кәсіптік оқытуында, жоғары мектеп аспектісінде жүзеге асыру технологиялық деңгейдің психологиялық-педагогикалық шарттарының бірі, болашақ мұғалімнің кәсіптік дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға қажетті дағдылар мен дағдыларды игеру шарты болып табылады.

Бұл оған педагогикалық практиканы жүргізу барысында, орта мектеп аспектісінде оқушылардың мақсаттары, тәсілдері мен тәсілдері туралы хабардарлығын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дене шынықтыру іс-әрекетінің нәтижелері, сондай-ақ кәсіби дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға, жеке өзін-өзі тануды рефлексия деңгейіне жеткізуге кең оң мотивацияның қалыптасуы мен дамуына ықпал ету, бұл өз кезегінде оқытудағы тұлғаға бағытталған тәсіл талаптарының бірі болып табылады.

Педагогикалық үдеріс екіжақты үдеріс ретінде құрылатыны белгілі: бір жағынан, бұл мұғалімнің, ақпараттың, өзінің және басқа адамдардың пәндік іс-әрекетінің сыртқы әсерлері, екінші жағынан, болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру. Онда шартты түрде үш кезең бөлінген. Бірінші кезеңде болашақ мұғалімдер өздерінің жеке, жеке және психофизикалық ерекшеліктерін біледі, анықтайды және бағалайды, олар дене шынықтыруға оң көзқарас қалыптастырады, өзін оның субъектісі ретінде бейнелейді.

Екінші кезең болашақ дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру әдістері мен құралдары туралы білімді игеруге бағытталған.

Үшінші кезең болашақ мұғалімнің дене шынықтыру-спорттық іс-әрекет процесінде болашақ мұғалімнің кәсіби дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру бойынша жүйелі және шығармашылық қызметін көздейді. Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінде дене

шынықтыру-спорттық іс-әрекет процесінде кәсіби дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру процесі компоненттерді дамытудың оңтайлы деңгейінде, жеке, рухани және физикалық әлеуетін тиісті жағдайларда қойылған міндеттерді шешуге жұмылдыру қабілеттерінің, қабілеттерінің болуымен көрінеді.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру процесіне мұғалімнің ықпалының тиімділігін арттыру үшін біз келесі өзара байланысты және өзара байланысты компоненттерді бөлдік: когнитивті, мотивациялық-құндылық, операциялық, рефлексивті.

Когнитивтік компонент негізінен кәсіптік білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу процесінде қалыптасады, дене шынықтыру пәні ретінде өзі туралы білім жүйесінің болуын ашады және дене шынықтыру саласындағы жеке тұлғаның практикалық іс-әрекетін білдірмейді. Когнитивті компонентті қалыптастыру физикалық өзін-өзі жетілдіру құралдары мен әдістерін қолдануда шығармашылық белсенділікті ынталандыру арқылы жүзеге асырылады; студенттердің сабақтарына және өзіндік жұмысына зерттеу сипатындағы элементтерді қосу (іздеу әдістері, жобалар, презентациялар, жаңа технологияларды әзірлеу және т.б.).

Мотивациялық-құндылық компоненті селективті анықтайды

мұғалім кәсібилігінің моральдық-психологиялық мазмұнын, мұғалім құндылықтарының жеке иерархиясындағы кәсіби қызметтің орнын, оның кәсіби іс-әрекетінің жағдайына байланысты мотивацияның, эмоциялар мен сезімдердің ерекшеліктерін көрсете отырып, кәсіби-педагогикалық қызметке назар аудару. Бұл компонент мұғалімнің шығармашылыққа деген қажеттілігін, кәсіби және шығармашылық іс-әрекеттің мақсатын өз бетінше қою және оған қол жеткізу, кәсіби маман ретінде өзін-өзі бейнелеу кешені (кәсіби «Мен-тұжырымдама»), мотивациялық-құндылық компонентін қалыптастыру кезінде: дене шынықтыру құндылықтарын интериоризациялау арқылы өзін-өзі тану мотивациясын дамыту, оларда өзін-өзі анықтауға, өмірлерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. жоспарлар; өзін-өзі танудың пайдалылығы мен нәтижелілігі өлшемін түсінуге бағытталған ақпаратты игеру; сабақтарда сәттілік жағдайын жасау; сабақтар процесіне және оларды өткізу шарттарына қанағаттану; топтағы және тұлғааралық қарым-қатынастағы сенімді қарым-қатынастар; тұлғаның психологиялық қорғалуы мен ішкі тыныштығын құру;

Сабақтың эмоционалды негіздері; қиындықтарды жеңуге көмек көрсету; мұғалімнің жеке мысалы; болашақ мұғалімдердің жеке психологиялық ерекшеліктерін ескеру; вербалды, вербалды емес, экспрессивті құралдар мен әдістерді қолдану.

Операциялық компонент дене шынықтырудың белсенді процесінде тиімді кәсіби дағдылар мен дағдылардың жиынтығын қамтиды, ол белгілі бір идеалды модельді қалыптастыруға бағытталған, болашақ мұғалімнің кәсіби қызметіне қатысты тиімді принциптің көріну ерекшеліктерін, оның педагогикалық технологияларды игеруін және білім беру кеңістігін құруды сипаттайды. Мұнда Дағдылар мен дағдылар пысықталады. іс жүзінде де, кәсіби қызметте де туындайтын барлық жаңа мәселелерді шешу қабілеті дамиды. Операциялық компонентті қалыптастыру процесі физикалық және психикалық өзін-өзі дамыту технологияларын қолданумен қатар жүреді; өзін-өзі тәрбиелеуді, дене шынықтыру саласында алған білімдерін, дағдыларын, дағдыларын өзін-өзі тануға қолдана білуді ынталандыру; дене

шынықтыру-спорттық іс-әрекеттің жеке ерекшеліктеріне әсерін анықтау; түсіндіру, сендіру және ұсыныс әдістерін қолдану.

Рефлексивті компонент барлық компоненттердің құрамына кіреді және өзін-өзі тану функциясын жүзеге асырады. Бұл компонент субъектінің өзінің ішкі психикалық әрекеттері мен кәсіби қызметке байланысты күйлерін түсіну және бағалау ерекшеліктерін сипаттайды. Оның күйін бейнелеу, бағалау, сананы өзіне бұру, физикалық және психикалық күйіңіз туралы ойлау қабілетін қамтиды. Не істелгенін, алған білімдерін, қасиеттері мен мінез-құлық ерекшеліктерін өзін-өзі бағалауға сүйене отырып, өзін-өзі дамытудың одан әрі перспективалары анықталады. Рефлексивті компоненттің қалыптасуы өзін-өзі тану процесінің құрылысын, оның әдістерін игеруді; өзін-өзі талдау және өзін-өзі бақылау дағдыларын, оның психофизикалық күйін және жеке дамуын дамытуды; дене шынықтыру және спорттық іс-әрекеттің тиімділігінің өзін-өзі бағалауын түсінумен қатар жүреді.

Әдебиеттер:

1. Орысша-қазақша сөздік. 1-2т. Қазақ совет энциклопедиясының бас редакциясы. Алматы 2014ж.
2. С.Қасымбекова., Д. Мырзамед. Дене тәрбиесі (сыныптас тыс жұмыстар) 5 сынып. Алматы «Атамұра» 2011.
3. М.Я. Виленский, П.И. Образцов, А.И. Уман. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: Учебное пособие. Издание второе /Под ред. В.А. Сластенина. -М.: Педагогическое общество России, 2015. 192с.
4. И.Е. Малова. Непрерывная методическая подготовка учителя математики к осуществлению личносно ориентированного обучения учащихся: Монография. Брянск: 2013. 225с.

БЕСТЕМШЕ – ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ

Амиралина Молдир Кайратовна,

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты
№118 «Әсел» бөбекжай бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация: Мақалада қазақтың балаларға арналған «Бестемше» ұлттық ойыны, ережесі мен бала бойына ұлттық құндылықты сіңіру жолдары айтылады.

Кілт сөздер: Бестемше, атсырау, отау, қазан, ұрпақ, салт-дәстүр, ұлттық құндылық.

Бестемше қазақ халқының ұлттық ойыны. Бестемше ойыны арқылы дене мәдениетін қалыптастыратын, бала қабілетін дамытатын ерекше ойын. Балаларға бестемше ойынын ойнату арқылы тұлғаның дамуында өзгешеліктері болатынын, жас ерекшелігіне сай құрылған ойын екендігін үйретуіміз керек. Қазақ халқының ұлттық құндылығын жоғалтып алмай, ұлттық ойынын ойнауға шақыру маңызды.

Бұл бестемше - қазақтың ұлттық зияткерлік ойыны. Бестемше ойынын ойнау арқылы математика пәнінен логикалық ойлау, шапшаң есептеу қабілетін арттырады. Оқушыларға үйрете бастағаннан кейін математика пәнінен шапшаң есептеуге, логикалық ойлауға қабілеттері артты. Сонымен қатар бұл ойын адамды сабырлыққа, жауапкершілікке міндеттеп, алға қойған мақсатына жете білуге талпындырады. Бестемше – ересектерді ғана емес, жас жеткіншектерге спорт әліппесін үйретумен қатар, олардың ой-өрісін, сана-сезімін дамытуға, оқу үлгерімін жақсартуға және сапалы тәрбие беруге дұрыс септігін тигізетін зияткерлік ойын. Бестемше – жасөспірімнің ақыл-ойын шыңдап, төзімділікке, ептілікке, дәлдікке баулиды. Компьютерден, теледидардан еш мағынасы жоқ, баланың ойына кері әсер ететін мультфильмдер көріп, зұлымдыққа үйренгенше, атадан мұра болып келе жатқан ұлттық ойындарымызды үйреніп, санамызға да, білімге де пайдасы бар іспен шұғылдану керек.

Ел болам десең, бесігіңді түзе деп айтқан атам қазақ. Бесіктен белі шыққан жаңа ғана білім жолына қадам басқан баланың қазіргі таңдағы айналасын мағынасыз дүниелер қоршап тұр. Сондықтан осы ұлттық ойынымыздың пайдасы балалардың логикасын дамытып, шапшаң есептеуге үйретеді. Бестемше – әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын, тоғызқұмалақтан кейінгі рухани ойын, логикалық ойлау өнері. Бұл өнердің басты қасиеті – адам санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Түркі халықтарының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына осы ойынның өзі де дәлел бола алады. Жасөспірімнің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойлап тапқан. Түркі тілдерінде әр сөздің негізгі мағынасымен қатар, астарлы, тұспалды мағынасы да болады.

Бестемше ойынның тақтасы әлі күнге жасалып, айналымға шықпады. Ойынның барынша қарапайым әрі тоғызқұмалаққа қарағанда тақтасы да мейлінше шағын, отау саны екі еседей аз болғандықтан, бұл ойынды тарату мен дамытудың мүмкіндігі де, маңызы да зор. Ойын екі ойыншының арасында өтеді. Ойынды бастайтын ойыншы – бастаушы, ал оның қарсыласы қостаушы аталады. Бастаушы ойыншы жеребе арқылы немесе рейтингтік көрсеткіштер бойынша анықталады. Қарсыластар алмакезек жүрістер жасайды. Ойын «Бестем тақтасы» аталатын арнаулы тақтада ойналады. Ойында домалақ немесе екі жағы дөңес табақша тәрізде тастар пайдаланылады. Бұл тақта тең екі бөлікке бөлінген он тік және екі көлденең ұяшықтардан тұрады. Екі ойыншыға тиесілі тақта тарабының әр жағында 5 отау және бір-бірден қазан болады. Қазанға әр ойыншы ұтып алған тастарын салады. Әр ойыншының қазаны өз бөлігінде емес, қарсыласының жағында орналасады. Отаулардың рет сандары 1ден 5ке дейін белгіленіп, солдан оңға қарай орналасқан. Ойын басында әр отауға 5 тас салынады, яғни ойын басталар кезде әр ойыншының 5 отауында барлығы 25 тас болып, ойынға жалпы 50 тас қатысады.

Бестем немесе бестемше әсіресе, балабақшалар мен бастауыш сыныптарға кеңінен таратып ойнату арқылы баланың математикалық қабілетін ашып, зердесін шыңдауға мүмкіндік береді. Ойыншылардың мақсаты ойынды жеңіп шығу, өзінің отауына тезірек 25 және одан көп құмалақ жинау. Осы мақсатқа қол жеткізген ойыншы ойынның жеңімпазы болып саналады. Егер ойын аяқталғаннан кейін әр ойыншының қазанында 25 тастан болса, ойын «тең ойын» деп бағаланады. Бірақ бұл өте сирек кездесетін құбылыс.

Тақ санды яғни 1, 3, 5, 7, 9 тас бар отаудағы тастар «ашық» отаулар болып есептеледі. Жұп санды 2, 4, 6, 10 тасы бар отаулар «жабық» отаулар деп аталады. Бұл есеп ойыны, отаудағы тастарды мақсатсыз жүре беруден сақ болу керек. Жүріске мән бермеу ойынның сапасын төмендетеді. Ойынға шығармашылық тұрғыда қарап, тактика қолдану керек. Тактика дегеніміз ойындағы қолданатын айла – тәсілдер. Бестемше ойынындағы сөздер құмалақ, отау, орда, тақта, тақ сандар, жұп сандар, «табысты жүріс», «табыссыз немесе кезекті жүріс», ойын, ойын іс-әрекеті, ойын дағдысы, стратегия, тактика, мәселе, шешім, ойынды жазу,ынтымақтастық, командадағы жұмыс. Бастаушы, қостаушы, «Отау», «Орда», «Атсырау».

Қазақтың ұлттық және зияткерлік ойындары, тиімді әрекет ету, «табысты жүріс» арқылы ойын ойнау шеберліктерін шыңдайды. Бестемше ойынын ойнау барысында ойынның ұтымды жағы, қарсыластың ойнау тактикасына қарап, ойын ережесін тез түсініп, ойнауға дағдыланады. Бестемше қазақтың ежелгі ұлттық ойыны қайта жаңғырды. Баланың зердесін ашатын зияткерлік ойын. Бестемше ойыны баланы ұлттық ойынға баулып қана қоймай, қазақ халқының ұлттық менталитетінің дұрыс қалыптасуына, бағыт-бағдар беретін ерекше ойын түрі. Бұл бестемше ойынын мектепте ойнау арқылы мектепшілік жарыстар ұйымдастырып, өзге оқушылардың да қызығушылығын оятып, математика пәні бойынша білімінің артуына, логикалық қабілетінің дамуына ерекше ықпал етудемін. Ойыншылардың қатары артқан соң ойынның үлкен тақтасын жасадық. Оқушылар мұнда топтасып ойнайды. Бестемше ойыны «Тоғызқұмалақ» секілді баланың ойлау қабілетін арттырып, есепке жүйрік болуына ықпал етеді. Мектептегі оқушылар да осы бестемше ойынын ойнап үйренуде. Бестемше – әлемдік мәдениетте озық ойындар үлгілерімен ой таластыратын, логикалық ойлау өнерін, ой өрісін кеңейтетін, ақыл – ойын кемелдендіретін бірден-бір ұлттық рухани ойын. Барлық қазақ халқының ұл мен қызының ойнауын, логикасын дамытуын қалаймын. Қырық жылға олжа боларлық ой қалдырды. Ұрпақ, салт-дәстүр сабақтастығы ұлттық құндылықтарымызбен маңызды болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Аюбай Құралұлының «Ұлттық дүниетаным» атты оқу құралы
2. «Шаңырақ» энциклопедиясы С.Қасиманов
3. Балалар энциклопедиясы (1-том 127-бет)
4. Ұлан газеті «Балбұлақ» бөлімі жариялаған «Қазақтың ұлттық ойындары» мақаласы. Авторы: Досымбек Қатыран 2005 жыл
5. Сейітбек Кенжахметұлы «Ұлттық ойын» (Ұлан газеті)
6. Е.Сағындықов. «Қазақтың ұлттық ойындары» Алматы «Рауан» 1991 ж.
7. Құрманбаева С.К. «Ұлттық ойындардың бүгіні мен келешегі», «Алматы» 2004 жыл, 209 б.
8. Несіпбаев Б.К. «Ұлт мәдениеті мен өнері», «Білім» 2003 жыл, 198 б.
9. Мақсат Шотаев «Түркологиялық зерттеулер» Астана, «Сарыарқа» баспа үйі, 2012. – 506 бет.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛҒАН ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ДӘСТҮРДЕН ТЫС ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Аскарова Жанат Халмуратовна,

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты
№61 «Нұртас» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация

Бұл мақалада дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде дәстүрден тыс әдістерді қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Ойын технологиясы, йога элементтері, би терапиясы және басқа да әдістердің балалардың физикалық және психологиялық дамуына әсері талданады. Зерттеу нәтижелері бұл тәсілдердің тиімділігін көрсетеді.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі, дәстүрден тыс әдістер, ойын технологиясы, йога, би терапиясы, психологиялық даму.

e-mail: janat.asskarova@gmail.com

Қазіргі білім беру жүйесінде дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінің маңызы артып келеді. Балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыру, олардың физикалық және психологиялық дамуын қамтамасыз ету – басты міндеттердің бірі. Дәстүрден тыс әдістерді қолдану арқылы балалардың қызығушылығын арттырып, ұйымдастырылған іс-әрекеттің тиімділігін жоғарылатуға болады.

Дене тәрбиесінде дәстүрден тыс әдістерді қолданудың тиімділігін анықтау және оларды оқу процесіне енгізудің мүмкіндіктерін зерттеу.

Зерттеу мақсаты:

- теориялық талдау (әдебиеттерді зерделеу);
- бақылау және эксперименттік зерттеулер
- сауалнама және сұхбат әдістері

Дәстүрден тыс әдістерді қолдану балалардың физикалық көрсеткіштерін жақсартып қана қоймай, олардың эмоционалды жағдайына да оң әсер етеді. Зерттеу барысында келесі нәтижелер анықталды:

- ойын технологияларын пайдалану балалардың қызығушылығын арттырады.
- йога элементтері дененің икемділігі мен бұлшық ет тонусын жақсартады.
- би терапиясы қозғалыс үйлесімділігін дамытады.
- музыкатерапия мен арт-терапия психологиялық жайлылықты қамтамасыз етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінің маңыздылығы артып келеді. Балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыру, олардың физикалық және психологиялық дамуын қамтамасыз ету – басты міндеттердің бірі. Дәстүрден тыс әдістерді қолдану арқылы балалардың қызығушылығын арттырып, ұйымдастырылған іс-әрекеттің тиімділігін жоғарылатуға болады. Бұл мақалада дене тәрбиесінде дәстүрден тыс әдістерді қолданудың маңызы, түрлері және олардың тиімділігі қарастырылады.

Балалардың денсаулығын нығайту, қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыру және физикалық дамуын жетілдіру – балабақшадағы дене тәрбиесінің негізгі міндеттерінің бірі. Дәстүрлі әдістермен қатар, заманауи педагогикада дәстүрден тыс әдістерді қолдану ерекше мәнге ие. Бұл тәсілдер баланың қимыл-қозғалыс қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың қызығушылығын оятып, шығармашылық әлеуетін арттыруға ықпал етеді.

Дәстүрден тыс әдістер – бұл балалардың дене шынықтыру сабағына деген ынтасын арттыратын, олардың психологиялық және физиологиялық дамуын қолдайтын жаңа тәсілдер. Оларға йога элементтері, би терапиясы, психогимнастика, квест-ойындар, су және құм терапиясы сияқты түрлі әдістер жатады. Осындай жаңашыл әдістерді қолдану арқылы балалардың қозғалыс белсенділігі артып, денсаулығы нығая түседі.

Балалардың физикалық дамуы мен денсаулығын нығайту – мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесінің басты бағыттарының бірі. Дене тәрбиесі сабағы тек бұлшықеттерді шынықтырып, қозғалыс белсенділігін арттырумен шектелмейді. Ол сондай-ақ баланың икемділігін, шыдамдылығын, үйлесімділігін дамытуға, сенсорлық қабылдауын жақсартуға ықпал етеді.

Қазіргі заманғы педагогикада дәстүрден тыс әдістерді қолдану арқылы дене тәрбиесін жандандыруға ерекше назар аударылады. Бұл тәсілдер баланың табиғи қозғалыс белсенділігін дамытып, дене шынықтыру сабақтарына деген қызығушылығын арттырады. Йога элементтері, қимыл-қозғалыс ойындары, массаж терапиясы, психогимнастика және басқа да инновациялық әдістер баланың денсаулығын жақсартып, оның жалпы дамуына оң ықпал етеді.

Бұл жұмыста балабақшадағы дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде дәстүрден тыс әдістерді қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Сондай-ақ олардың бала дамуына әсері мен тиімділігі жан-жақты талданады. Балабақшада дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде дәстүрден тыс әдістерді қолданудың маңыздылығын, олардың бала дамуына ықпалын және тәжірибеде тиімді енгізу жолдарын қарастырады. Дәстүрден тыс әдістер – стандартты емес, жаңашыл технологиялар мен тәсілдерді қолдану арқылы жүргізілетін дене тәрбиесі жаттығулары. Бұл әдістер балалардың дене қимылын жақсартумен қатар, олардың ойлау қабілеттерін дамытып, ынтасын арттырады. Дәстүрден тыс әдістерге мыналар жатады:

- ойын технологиясы;
- йога элементтері;
- би терапиясы;
- арт-терапия;
- музыкатерапия;
- су-емдеу әдістері;
- дене тәрбиесінде нейрожаттығуларды пайдалану;
- акробатикалық элементтерді енгізу;
- табиғи ортада дене жаттығуларын өткізу.

Ойын – баланың табиғи әрекеті. Дене тәрбиесінде ойын технологиясын пайдалану арқылы балалардың қимыл белсенділігі артады. Қозғалмалы және рөлдік ойындар дене жаттығуларына деген қызығушылықты арттырып, балалардың шығармашылық қабілетін дамытады. Ойын элементтері енгізілген сабақтарда балалар жаттығуларды еркін әрі қызыға

орындайды. Мысалы, «Жасырын қазына», «Көңілді эстафета» сияқты ойындар арқылы балалардың жылдамдығы мен икемділігі артады.

Йога балалардың икемділігін, тепе-теңдік сақтау қабілетін арттырып, олардың психоэмоционалдық жағдайын реттеуге көмектеседі. Сонымен қатар, тыныс алу жаттығулары арқылы балалардың жүйке жүйесі тынышталып, сабырлы болуға үйренеді. Бұл әдіс әсіресе гиперактивті балалар үшін өте пайдалы. Йога сабақтарында «Кобра», «Көбелек», «Тау» позалары қолданылады, олар дене мүсінін қалыптастырып, тыныс алу жүйесін жақсартады.

Би терапиясы арқылы балалардың қозғалыс белсенділігі артып, дене қимылдары икемді және үйлесімді бола түседі. Әртүрлі ұлттық билерді үйрету арқылы балалардың мәдени танымы да кеңейеді. Сонымен қатар, музыканың ырғағымен қозғалу балалардың эмоционалдық жағдайын жақсартады. Арт-терапия бояулармен жұмыс істеу арқылы балалардың эмоциялық жағдайын реттеуге ықпал етеді. Сурет салу кезінде саусақ бұлшық еттері дамып, ұсақ моторика жақсарады, бұл сөйлеу қабілетіне де оң әсерін тигізеді.

Музыка ырғағымен жасалатын жаттығулар баланың қимыл-қозғалысын жақсартады және жүйке жүйесін тыныштандырады. Музыкатерапия баланың көңіл-күйін көтеріп, сабақтың тиімділігін арттырады. Әртүрлі әуендерге сәйкес қимылдарды орындау арқылы балалардың ритм сезімі дамиды. Су-емдеу әдістері, атап айтқанда, суда жаттығулар жасау – бұлшық ет тонусын жақсартады және дене бітімінің дұрыс қалыптасуына ықпал етеді. Судың көтергіш күші балалардың қозғалысын жеңілдетіп, буындарға түсетін жүктемені азайтады.

Балалардың физикалық және психологиялық жағдайын жақсартудың тағы бір тиімді тәсілі – табиғи ортада жаттығулар жасау. Орман, саябақ немесе мектеп ауласында жүргізілетін жаттығулар балалардың көңіл-күйін көтеріп, олардың табиғатпен байланысын нығайтады. Ауа райының әртүрлі жағдайында шынығу да бала ағзасының төзімділігін арттыруға көмектеседі. Табиғат аясында қозғалыс ойындары мен жүгіру жарыстары балаларға ерекше сергектік береді.

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде нейро жаттығуларды қолдану балалардың екі жарты шар миының үйлесімді жұмыс істеуіне көмектеседі. Бұл әдіс есте сақтау қабілетін арттырып, логикалық ойлауын дамытады. Нейрожаттығуларға екі қолмен бірдей әртүрлі қимылдар жасау, «Айна» ойыны, әртүрлі бағытта жүру жаттығулары жатады. Мұндай жаттығулар балалардың когнитивтік дағдыларын жақсартып, назарын шоғырландыру қабілетін арттырады.

Акробатика элементтері балалардың дене тепе-теңдігін сақтауына, бұлшық еттерінің дамуына ықпал етеді. Қарапайым акробатикалық жаттығулар балалардың икемділігін арттырып, оларды батылдық пен өзіне деген сенімділікке тәрбиелейді. Кері аударылу, алға-артқа домалау сияқты жаттығулар балалардың физикалық дайындығын жақсартады.

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде дәстүрден тыс әдістерді қолдану – баланың физикалық және психологиялық дамуына оң әсер етеді. Жаңашыл тәсілдерді қолдану арқылы балалардың қимыл белсенділігі артып, олардың сабаққа деген қызығушылығы артады. Сондықтан да дене тәрбиесі сабағын тиімді ұйымдастыру үшін педагогтар дәстүрден тыс әдістерді белсенді түрде енгізуі қажет. Мұндай тәсілдер баланың жан-жақты дамуына ықпал етіп, денсаулығын нығайтады және өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастырады.

Қорыта келе, дәстүрден тыс әдістерді қолдану тек қана дене дамуына емес, сонымен қатар баланың әлеуметтік, психологиялық және интеллектуалдық дамуына да оң ықпал етеді. Болашақта осы әдістерді жетілдіру және жаңа технологиялармен ұштастыра отырып дамыту – білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекетінде дәстүрден тыс әдістерді қолдану балалардың физикалық дамуын жетілдірумен қатар, олардың шығармашылық қабілеттерін, қимыл-қозғалыс дағдыларын және ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Заманауи педагогикалық технологиялар мен инновациялық тәсілдерді енгізу арқылы балалардың денсаулық көрсеткіштерін жақсарту, оқу үрдісіне деген қызығушылығын арттыру және эмоционалдық көңіл-күйін көтеру мүмкіндігі артады.

Дәстүрден тыс құралдар мен әдістерді қолдану балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың логикалық ойлауын, қиялын және сенсомоторлық үйлесімділігін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, осындай тәсілдер сабақтың қызықты әрі тиімді өтуіне көмектесіп, балалардың дене шынықтыруға деген сүйіспеншілігін оятады.

Осыған байланысты, дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекет дәстүрден тыс әдістерді тиімді пайдалану үшін дене тәрбиесінұсқаушылары мен тәрбиешілердің кәсіби шеберлігі жоғары болуы қажет. Оқыту үрдісіне инновациялық технологияларды енгізу арқылы балалардың дене мәдениетін қалыптастыруға және олардың салауатты өмір салтын ұстануына жол ашуға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбілдина, Ә.Қ. "Мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесі" – Алматы: Білім, 2020ж
2. Баймұратова, Б. "Дене шынықтыру сабақтарында инновациялық әдістерді қолдану" – Астана: Нұр, 2019ж
3. Сейдахметова, Ж. "Балалар дене тәрбиесі: теория және практика" – Алматы: Өрлеу, 2021ж
4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. "Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты" – Астана, 2023ж
5. Балабақша мен бастауыш сыныпта дене тәрбиесі жөніндегі әдістемелік нұсқаулықтар.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЫНТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шарипова Гульнара Калдигуловна,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы

Андатпа. Мақала мектеп оқушыларының келешегі, оқуға ынталы оқушы мектепке тапсырмаларды қайта карап шығу, мұғалімнің сұрауына жауап беруге даяр тұруға тырысады.

әрқандай адамгершілік сапа, оқушының анықтаушы және өзіне тән құлқымен әрекетінен орын алатын мәселесі мен жұмысқа ұқыпты болғанмен басқалармен ұқыптылықпен қарым-қатынас жасай алмау әрекеті. Мұндай оқушыларды тек әрекетке ғана ұқыпты, басқа жағдайда ұқыпсыз деуге болады. Ынталы еңбек оқушының білімін тәжірибеде әржақтылы колдануына, ой-өрісін кеңейтіп табиғат пен қоғам өмірінің ішкі сырын ашуына, оны тура түсінуіне мүмкіндік беретіндігі қарастырылған.

Түйінді сөздер: мектеп оқушылары, мұғалім, сапа, ынта, ынталы, ынтасыз, мәселе.

Еліміздегі мектептер өз алдына жас ұрпақтарға ғылым негізінен білім берумен қатар, оларды адамгершілік сапаларына тәрбиелейді.

Мұндай сапалардың бірі оқушының ынтасы. Ынта деп бастаған ісін жемісті аяқтау үшін оқушының барлық ақыл-ойын, күш-қайратын жұмылдыруы, яғни басқаша айт қанда бар мүмкіндігін жұмсауы. Еңбекке беріліп жігермен істеуі. Ынталы еңбек оқушының әржақтылы өркендеуіне әсер етеді. Оқушының кісілік бейнесінде, сапасы мен қайратында еңбек әрекетінің ықпалында қалыптасып жетіледі. Оқушы еңбекті қаншылық ынтамен орындаса, соншалық рухани жағын байытып, мәдени өмірінің мол қазнасын құрады. Ынталы еңбек оқушының білімін тәжірибеде әржақтылы колдануына, ой-өрісін кеңейтіп табиғат пен қоғам өмірінің ішкі сырын ашуына, оны тура түсінуіне мүмкіндік береді. Соныктан ынтаны ар-намысы үшін абройлы еңбек етуші мектеп оқушыларының адамгершілік сапасы десе болады.

Әрқандай адамгершілік сапа, оқушының қоршауға қатысып анықтаушы және өзіне тән құлқымен әрекетінен орын алатын ерекшелік. Біреу жұмысқа ұқыпты болғанмен басқалармен ұқыптылықпен қарым-қатыс жасай алмауы мүмкін. Мұндай оқушыларды тек әрекетке ғана ұқыпты, басқа жағдайда ұқыпсыз деуге болады.

Мектеп оқушыларының келешегі, жас жеткіншектерді еңбекке ынталы ету мектеппен отбасының борышы. Оқуға ынталы бала мектепке оқу басталардан ерте келу, сабақ алдында үйде орындалған тапсырмаларды қайта қарап шығу, оқытушының сұрауына жауап беруге даяр тұруға тырысады. Қонырау болысымен өз орнына отырып, болатын сабаққа керекті кітап, дәптерлерін даярлайды. Сабақтың барысында оқытушының сөзін, жолдастарының жауабын ынтамен тыңдап, қажетті жерлерін дәптеріне жазып алып отырады. Мұғалімге берген жауабында, өзін-өзі қатты қадағалап, орынсыз, артық сөз жібермеуге күш салады. Жазу жұмыстарын орфографиялық мөлшерге сәйкес оқушы таза орындауға тырысады, істе табандылық көрсетеді. Егер істе кедергіге кездессе, мұғалім мен жолдастарынан тиісті көмек алумен қатар, өзі түрлі тәсіл-амалмен іс қабілеттілігін арттырып, кездескен қиыншылықты жөніп, бастаған жұмысын жемісті аяқтағанша істей береді. Сыныптан тыс жұмысқа мезгілінде қатысып, қоғам жұмысын орындауға даяр тұрады.

Ынтасыз оқушы оқуға да, іске де еріншек келеді. Сабақта селкостыққа салынып, оқытушы сөзіне де, жолдастарының жауабына да құлақ салмайды. Мұндай оқушы сабаққа ұдайы кешігіп келеді, кейде келмейтін күндеріде болады. Сабақтан тыс уақытын ойынға жіберу салдарынан үйге берілген тапсырманы шала орындайды. Кейде жолдастарынан шала-шарпы көшіріп ала салады. Қоғам жұмысына мүлдем қатыспайды.

Біз ынталы және ынтасыз балаларды анықтау және оларды тәрбиелеу үшін, оқушылардың білімге көзқарасын анықтау керекті жағдай деп есептедік. Себебі ынтаның не екенін білу үшін оқушылардың білімге көзқарасын анықтау керекті жандай деп есептедік. Себебі ынтаның не екенін білу және оны тәрбиелеуге лайықты жолдарды сонда ғана белгілеуге болатындығын түсіндік.

Шынында іске бағытталып және жұмыла кірісу әрекеті оның ынталы екендігін нанымды дәлелдей алмайды. Оны ыждағатты ісімен жігерлі амалы көрсетуі мүмкін. Сондықтан мұндай оқушы ынталы деуге болмайды. Кейбір оқушы әртүрлі себептердің әсерінен амалсыздан істе мұқияттылық көрсете алмайды. Осындай жағдайларға байланысты мұндай оқушыдан ынтасыз деп мүлде үміт үзуге болмайды. Іске ыждағатты, ықыласты жігерлі оқушы деп осы айтылған сапалар оның өмірінен тұрақты орын алған жағдайда ғана айтуға болады. Ынтаны қалыптастыру дәуірінде осы айтылған мәселе әрқашан есте болуы қажет.

Ынтаны қалыптастыруда іске қозғаушы әрекет маңызды болады. Себебі оқушылардың барлығын бір түрлі себеп ынталы әрекетке итермелемейді. Біреуі ғылым негізін меңгеру мақсатын көздеп ынталы оқыса, екіншісі жаман баға алуға байланысты оқытушы мен отбасын ренжітпеу мақсатын көздеп күшпен оқуы мүмкін. Мұндай жоғары баға алуға ғана тырысушы оқушыны ынталы деуге болмайды.

Ынта нақтылы педагогикалық процесс жағдайында қалыптасады. Сондықтан мұғалім балалардың сезіміне, санасына сенім ыждағатты, ынта, жігермен оқудың керектігі туралы ойландырушы әрекеттер мен тәсілдердің қолданылуы керек.

Ынтамен оқушы сабақта шыдамдылық және табандылық көрсетеді. Күрделі істі орындау оқушыдан ойдың орамдылығы мен белгілі күш жұмсауды талап етеді. Себебі тиісті жұмысты орындау кезінде кейбір қиындықтарға, сабақ әзірлеуде түрлі көңіл аударарлық әртүрлі кедергілерге тап болуы мүмкін. Мұндай кезде ешнәрсеге берілмей бастаған ісін жемісті аяқтауға шыдамдылықпен кіріскен бала ғана жете алады.

Ынталы іске дағдыланған оқушы істің қандайын болса да өз бетінше істеп оны әрқашанда нәтижелі аяқтайды. Жұмысының қалай басталып, қалай аяқталуын өзі жоспарлайды. Сабақта да, үй жұмысын орындауда да оқушы өз біліміне сүйеніп, міндетін жете түсініп, өзбетінше істеп білуін, оның әрқашанда түрлі іске сын көзбен қарау әдетін дамытатын сапасы десек қателеспейміз.

Ынталы оқушының өміріне енген ерекшеліктің бірі - ісі мен әрекетіне берік енген тәртіптілік. Мұндай оқушы күш-қайратын мақсатына жету талабына бағындырады. Жұмысын айқын жоспар, нақтылы амал мен жүргізіп, барысын бақылап отырады. Жұмысына керекті оқулықтармен басқада қажетті құралдар үнемі даяр тұрады. Сабақта түрліше жүргізілетін жұмыстың әр мезгіліне тез бағытталып, тез кіріседі. Мұғалімнің сұрауы мен балалардың жауабына көңілмен құлақ салып отыруға әдеттенуі нәтижесінде, кенеттен өзіне берілген сұраққа, басқалардың берген жауабына жалғастырып, толық және мазмұнды жауап бере алады.

Ынталы әрекет оқушыны істі жүйелі жүргізуге үйретеді. Мұндай оқушы ешуақытта бос отырмайды. Қажетті білім мен дағдыны жақсы меңгере алмаса, керекті білімді ала отырып, лайықты дағдыны дамытып, бастаған жұмысының жақсы сапалы нәтижесін алғанша істей береді. Өз жұмысын жан-жақты кеңейтіп, жұмысты тәртіпті орындауға ынталағанша шыдап білім мен дағды берік қалыптасуы, күнделікті режимді қатты сақтау, істелген жұмыстың

уақытын белгілеп алу әдетіне айландырады. Осындай мұқияттылыққа дағдыланған оқушыны ұқыптылықпен орындалған жұмыс қана сүйсіндіреді. Оқу құралдары мен басқада оқу саймандары ұқыпты ұсталады. Кандай іс болса да тәртіппен істеуге әдеттеніп сасқалақтық сияқты нұқсандарды өз өміріне ендірмейді.

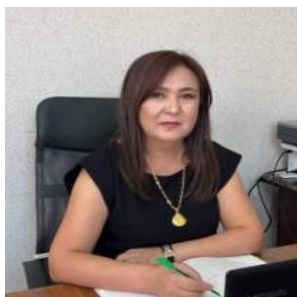
Осы ерекшеліктер оқушының дүниеге көзқарасын қалыптастырады және саналы тәртіпке мойын ұсыну әдетін дамытып, рухани жағынан қалыптастырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Т.С. Сабилов Педагогика институттарында оқу-тәрбие процесін жетілдіру. Алматы «Мектеп» 1985ж.
2. А.Меңжанова. Педагогикалық пәндерді оқыту әдістемесі. Алматы 1996ж.
3. Ш.Х.Құрманалина., Б.Ш.Мұқанова., Ә.У.Ғалымова., Р.К.Ильясова. Педагогика. Оқулық. «Фолиант» Астана. 2007ж.
4. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. «Дарын» Алматы. 2004ж.

БЕСТЕМШЕ-БАЛАЛАРДЫҢ СҮЙІКТІ ОЙЫНЫ

Сейдахметова Қалдыкүл Әбетайқызы

*Шымкент қаласы білім басқармасы
Мектепке дейінгі дамыту орталығының әдіскері*

Аннотация. Мақалада қазақ халқының ұлттық ойыны Бестемше туралы, ережесі мен мақсаты, ұлттық құндылықтарды ұрпақ бойына сіңіру жолының бірі - ұлттық ойын екені айтылады.

Түйін сөздер: Бестемше, ұлттық құндылықтар, ойын тақтасы

Кіріспе. Бала бойына ұлттық құндылықтарды сіңірудің бір жолы- ұлттық ойындар. Халқымыздың санасынан өшіп, ұмыт бола бастаған ұлттық ойындардың бірі- бестемше. Бестемше - тоғызқұмалақ ойынының кішірейтілген, балаларға арналған түрі. Бестемше ұлттық ойынының балабақшаларда қолданысқа кіруі қатты қуантады. Бұл ойын алғаш рет Астана қаласының балабақшаларында 2021 жылдан бастап, ал Шымкент қаласындағы мектепке дейінгі ұйымдарда 2022 жылдан бастап үйірме түрінде енгізілді.

Бестемше тақтасының авторлары: Мақсат Шотаев - халықаралық тоғызқұмалақ федерациясының вице-президенті, ҚР Еңбек сіңірген жаттықтырушысы, ғалым және Жандос

Полатбеков - Нұр-Сұлтан Тоғызқұмалақ Қауымдастығының атқарушы директоры, Тоғызқұмалақ және Бестемше ойындарының төрешісі.

Бестемше ұлттық ойыны арнайы тақтада екі бала арасында ойналады. Ойын тақтасы 2 қазан, 10 отау, 50 шардан (құмалақтан) тұрады. Қазанға ұтып алынған құмалақтар салынады. Ойын барысында әр ойыншыға 1 қазан, бес отау, 25 шардан тиесілі. Алғашқы жүріс жасаған ойыншыны-бастаушы, қарымта жүріс жасаған ойыншыны-қостаушы деп атайды.

Бестемше ойыны - математикалық есеп ойыны. Жүрістерді алдын ала ойлау, есептеу –оның негізгі өзегі. Сондықтан ойын барысында ойынға қатысушының стратегиялық және жүйелі ойнау қабілеті шыңдалады. Бұл бала үшін болашақта кез келген салада алдын ала жоспарлау, ойлау, мақсатқа жетудің алғашқы қадамдары.

Бестемше ойынында 3 ереже бар: жүріс жасау ережесі; құмалақ ұту ережесі; атсырату ережесі.

Ойынның мақсаты ойыншы өз қазанына 25 құмалақ жинау керек. Мақсатқа жету үшін ойыншы қарсыласының қазанында құмалақ қалдырмай, оның жүріс жасауына мүмкіндік бермей, өз жағындағы құмалақтарды қазанға салу керек. Ойыншылардың бірінің отауларындағы құмалақтары бірінші таусып алып, жүріссіз қалуы-атсырау деп аталады.

Бестемше ойынын меңгерген баланың логикалық ойлау қабілеті артып, дұрыс шешім қабылдау дағдысы қалыптасады. Мектепке дейінгі ұйым тәрбиеленушілерінің ұлттық ойынымызға деген қызығушылығы артуда. Қаламыздағы 16 мектепке дейінгі ұйымдарда 300-ге жуық бала «Бестемше» үйірмелеріне қатысуда. Үйірмені «Бестемше» ұлттық ойыны бойынша сертификатталған дене шынықтыру нұсқаушылары жүргізуде.

Биыл мамыр айында қаламызда алғаш рет мектепке дейінгі ұйымдардың дене шынықтыру нұсқаушылары арасында «Аландағы бестемше» ұлттық ойынынан жарыс өткізіліп, 16 команда (32 дене шынықтыру нұсқаушысы) қатысты. Қазақстан Республикасының ұлттық спорт төрешісі Аманова Мадина Сапаралықызы төрешілік еткен жарыс өте тартысты өткен болатын.

Шымкент қаласында ағымдағы жылдың 21 қазан күні Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2024 жылғы 30 шілдедегі №194 бұйрығымен бекітілген «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын жүзеге асыру жоспарына сәйкес мектепке дейінгі ұйым педагогтері арасында өткен жарысқа 26 команда (51 педагог) жоғары деңгейде дайындықпен келгендерін жарыс барысында көрсетті. Педагогтердің ойлау жүйесінің дамығандығын, дербес әрекеттерін, назарды шоғырландыру тәсілдерін, уақытты тиімді пайдалану, жоспарлау және бас тартуды көрсете білді. Тартысты өткен жарыста жадыны жақсартуы және есте сақтау қабілеті мықты командалар жеңіс тұғырынан көрінді.

Қорыта келе, бестемше-әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын, қисындық ойнау өнері. Бұл өнердің басты қасиеті - адам санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Балалардың дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына көп мән берген бабаларымыз ойлап тапқан осы ойын қазақ халқының ұрпақ тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайтынына бірден бір дәлел бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тогызкумалак-игра интеллектуалов. Астана, 2006ж.
2. С. Ерғали. Қазақи зияткерлік ойындарды жасөспірім логикасын дамытуға пайдалану, Астана, 2015ж.
3. Бестемше ойынының бала тәрбиесіндегі орны, Е. Шотаев, Астана, 2024ж.

ҰРПАҚ - ҰЛТТЫҚ ОЙЫНМЕН ШЫНДАЛАДЫ

Туленбаев Жанибек Оразбекұлы

Шымкент қаласы № 69 «Еркебұлан» бөбекжай – бақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы

Аннотация: Мақалада заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты ұрпақ қалыптастыру, ұлттық ойын –бестемшенің бала тәрбиесіндегі ролі, тарихы, қазіргі таңда елімізде дамытушылар, насихатталуы, іс-шаралар туралы айтылады.

Түйін сөздер: ой-өріс, рухани ойын, көшпенділер ойыны

Кіріспе. Бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр. Алғашқы тәрбие мен білім мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

Ұлттық ойындар қазақ халқының ерте заманнан қалыптасқан дәстүрлі ойын сауықтардың бір түрі. Ұлттық ойындар негізінде әр халық түрлі-түрлі жаттығулар жасау жолымен дене шынықтыру ісінің негізін салды. Оның адам денсаулығын жақсартуда пайдасы зор. Ұлттық ойындар ата – бабамыздан жалғасын тауып келе жатқан байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан, ұлттық ойындарды үйренудің, күнделікті пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор. Ұлттық ойындардың мектеп жасына дейінгі балаларға лайықтары – «Көкпар», «Бәйге», «Қыз қуу», «Ақ серек – көк серек», «Арқан тарту», «Бес кеней», «Бестемше» т.б. ойындар ойнату арқылы баланы тапқырлыққа, жылдамдыққа, икемділікке, шапшандыққа үйрету іске асырылады. Яғни күн тәртібіне сәйкес дене тәрбиесі күні бойғы тәрбие түрлерімен біртұтас сабақтас жүргізіледі.

Дүниежүзінде зияткерлік ойындарды дамыту, өркендету арқылы жеке тұлғаның біліктілік қасиеттерін осындай ойындар арқылы шыңдап дамыту көзделіп отыр. Балабақшада бүлдіршіндерді тәрбиелеу үшін қазақтың ұлттық ойындарын кеңінен пайдаланып, іске асыруымыз керек. Салт - дәстүрімізді, ұлттық ойындарды ұрпаққа үйретіп, бойына сіңірудің мән-маңызды ерекше.

Бестемше ойыны – бала санасын жетілдіруге, ақыл – ойын кемелдендіруге, адамның ойлау қабілетін, ой-өрісін шындайтын спорт түрі. Бестемше ойынының тағылымдық, танымдық құндылықтары көп. Бұл ойын арқылы балалардың сабырлық, төзімділік, ойшылдық, есептегіштік пен үнемшілдік қасиеттерін қалыптастыра аламыз. Ұрпағымыздың бойынан осы қасиеттер табылып жатса, келешегіміздің жарқын болатынына нық сеніммен айтуға болады.

Бестемше ойыны балалардың математикалық қасиетін шындауға топтырмас құрал. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау, оның негізгі өзегі. Ойыншы ойынды үйрену барысында, оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Алдын – ала жоспарлау, алдын ала ойлау, ойлаған мақсатқа жетудің басты әрі алғашқы қадамы. Құмалақ тастарды ұстап, жүріс жасаған кезде баланың қол моторикасы дамиды.

Түркі халықтарының сүйікті ойыны болған бестемше елімізде жаңғыру аясында қайта түледі. Бұл ойынның басты қасиеті баланың санасын жетілдіруге, ақыл – ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Жас бүлдіршіндердің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойнаған. Пайда болу мерзімі төрт мың жылдық мерзімді қамтиды. Бұл ойынға ұқсас ойындар Қырғызстан, Индонезия, Марокко, Вьетнам және Түркияда кездеседі. Бестемше ойыны туралы «Қазақ тілінің түсіндірме» сөздігінде былай

делінеді: «Тоғызқұмалақ ойының бірнеше түрі бар. Оның балаларға арналған қарапайым түрлерін «қоздату», «бестемше» деп атайды. (Ө.Жолымбетов, Айгөлек, 46).

Бестемшеге ұқсас ойындар түркі халықтарының көпшілігінде кездеседі. Дүниежүзінде де кеңінен насихатталып түрлі іс-шаралар өткізілуде. Бестемше ойынын алғаш рет халыққа таныстырылған және оның насихатшысы болған белгілі тоғызқұмалақ қайраткері – Серікбай Тілеубаев болды. Ол 1998 жылдан бастап тоғызқұмалақ көрмелерін жасап, сол жерде бестемше тақтасын да таныстырып жүрді. Бестемше ойыны – алғаш рет Астана қаласында 2010 жылы тоғызқұмалақтан Бірінші Әлем чемпионатына арналған көрмеде қойылды. Ол көрменің авторы – Серікбай Тілеубаев еді. Бұл көрмедегі бестемше тақтасы шет елден келген қонақтардың назарына түсіп, олар қатты қызығады.

Зияткерлік ойындарды зерттеуші ғалым Мақсат Шотаев өзінің іргелі мақаласына қазақтың бестемше және қырғыздың ұйымтуды ойындарының атауларында ерекшелік болғанымен, олардың тақта құрылысы ұқсас екендігін келтіреді. Ұлттық ойындарымызды дамытып, насихаттап жүрген зияткерлік ойындарды зерттеуші, қайраткер ғалым ағаларымызға айтар алғысымыз шексіз.

Биылғы жылы Астана қаласында өткен көшпенділер ойынында (1,2 суреттер) ұлттық ойындарымыз насихатталып, оның ішінде бестемше ойыны дүниежүзінен келген шетел өкілдеріне таныстырылып, олардың ойынға деген қызығушылықтарын байқауға болады.

1 сурет

2 сурет

Қазіргі кезде – Бестемше ойыны елімізде бүкіл өңірлерде кеңінен насихатталып келеді. Атап айтқанда, Шымкент қаласында да бұқаралық сипаты артып, түрлі іс-шаралар өткізілуде. Дәлел ретінде, мобилді топтың ұйымдастыруымен жекеменшік балабақшалардың педагогтеріне арналған «Ұлттық ойын ұлт қазынасы» тақырыбында шебер сынып (3 сурет) және де бестемше ұлттық ойынынан мектепке дейінгі ұйым педагогтерінің арасында қалалық жарыс (4 сурет) өткізілді. Жарысқа қатысушылар жоғары деңгейлі дайындықпен келгендері, ойлау жүйесінің дамығандығын, дербес әрекеттерін, уақытты тиімді пайдалану, ойын арқылы жадыны жақсарту және есте сақтау қабілетінің дамыған, жан-жақты қалыптасқан дамыған, жан-жақты қалыптасқан тұлға екендіктерін көрсете білді.

Қазақстан Республикасы Оқу – ағарту министрінің 2024 жылғы 30 шілдедегі №194 бұйрығымен бекітілген «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын жүзеге асыру жоспарына сәйкес №69 «Еркебұлан» бөбекжай-бақшасында тәрбиешілермен педагогтарға «Бестемше» ойынына шебер сынып (6 сурет) және тәрбиеленушілер арасында іс-шаралар (5 сурет)

ұйымдастырылды. Ойын ережесі өте қарапайым болғандықтан, іс-шара барысында ойынды жылдам меңгеріп, қызыға ойнады.

3 сурет

4 сурет

5 сурет

6 сурет

Қорыта келгенде, ең бастысы ата-бабадан қалған өнер мен өнеге, үлгерінің лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып, көзіне көрсете отырып, ойын арқылы бойына сіңіріп, оларды әдептілікке, мейрімділікке, ізеттілікке, туысқандық пен бауырмалдыққа, үлкенге – құрмет, кішіге қамқорлыққа баулып, адамдық қасиеттерді ұғындыру, қалыптастыру болып табылады. Сондықтан, ұлттық ойындарымызды үйрену арқылы заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы маңызды орасан зор. Бестемше – зияткерлік ойынын дамытудың маңызы – балабақшалар мен бастауыш сыныптарға кеңінен таратып ойнату – зияткерлік қабілетін ашып, зердесін шыңдауға мүмкіндік береді. Сонда ғана, жасөспірімнің жас кезінен озық ойлы болып өсуіне жағдай жасайтын боламыз. Ата – бабамыздың аманат етіп қалдырған ұлттық ойындарымызды келесі өскелең ұрпаққа тапсыру біздер үшін маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы, МТДИ, 2014 ж., Б.Қалиев.
2. С.Ерғали. Қазақы зияткерлік ойындарды жасөспірім логикасын дамытуға пайдалану. Астана, 2015 ж.
3. Жолымбетов Ө., Айгөлек – Алматы, «Қазақстан», 1975 ж.
4. Шотаев М.Е. №2 наурыз-сәуір 2023ж. «Спорт жұлдыздары».
5. Куланова К.К., Марчибаева У.С., Махашева З.У., Уалиева А.К. «Бестемше», Оқу құралы, Астана 2021ж.

БЕСТАС – ҰЛТТЫҚ ҰМЫТЫЛМАС ОЙЫНЫ

Уанасов Жамбылбек Таласбекович,

М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің «Дене шынықтыру мен спорт теориясы» кафедрасының аға оқытушысы

Уанасова Құралай Дауановна,

Тараз қаласы, «Аю» балабақшасының тәрбиешісі

Андатпа. Мақалада қазақ халқының ұлттық ойыны – бестас, адамға өмірде жиі кездесетін қажетті қозғалыс дағдыларын жетілдіруде адам бойында ептілік, жылдамдық, байқампаздық, санау, реттеу, топтау, жылдам ойлап, шешім шығару қасиеттерін жақсы дамытумен қатар, көз жанарын жетілдіруге, сауықтыруға да көп пайдасы бар екендігі ұсынылған.

Түйінді сөздер: бестас, ұлттық ойын түрі, қаршу, қақпақыл тас, жалату, қора, құдық, нәби, тастар, бірлік, екілік, үштік, төртбұрыш.

Бестас – қазақ халқының ұлттық ойынына жатады, адамға өмірде жиі кездесетін қажетті қозғалыс дағдыларын жетілдіреді. Мұның адам бойында ептілік, жылдамдық, байқампаздық, санау, реттеу, топтау, жылдам ойлап, шешім шығару қасиеттерін жақсы дамытумен қатар, көз жанарын жетілдіруге, сауықтыруға да көп пайдасы бар, сонымен қатар қол, дене бұлшық еттерінің жақсы дамуына әсер етеді. Оны жылдың барлық мезгілінде, барлық жастағы адамдардың ойнауына болады. Ойын адамның шаршағанын басып, сабырлыққа шақырады, көңіл-күйін жақсы артады. Ойынды сабақ үзілістері, жұмыс арасында ойнаған да тиімді. Ойынға домалақтау келген кішірек бес тас таңдалып алынады. Ойынды жеке адам немесе бірнеше адамдар топ құрып ойнауларына болады. Ойнау үшін тегіс жер немесе жазық тақтай үсті алынады.

Еліміздің мәдени мұраларымызда құнды бөлігінің бірі ретінде ұлттық ойын спорт түрлерін дамытуға көп көңіл бөлінген. Еліміздің негізінен ұрпақ қамын басты мақсат етіп қойып, балалардың нағыз азамат болып қалыптасуына аса зор мән берген. Нәтижесінде дәстүрлі бала тәрбиесінің басты құралы ретінде ұлттық ойынды орайластырып, дамытып отырған Еліміздің спорт ойындары дене қимылы ғана емес, сонымен бірге ұлттық психологиялық әсері зор. Ойындардың тәрбиелік жағынан алатын орны да маңызды. Солардың бірі бестас ойыны.

Ойын барысында кездесетін сөздерге анықтама бере отырып қарастырайық - 1) Қаршу - жоғары лақтырылған тастарды алақанмен жоғарыдан төмен қуып ұстау. 2) Қақпақыл тас – жоғары лақтырылатын тас. 3) Жалату – саусақтың басымен жерді жалату, тасты жылжыту. 4) Қора – сол (оң) қолдың бас бармағымен сұқ саусағын жерге тірей қақпа жасап ұстау. 5) Құдық – алақан саусақтарын қуыстап ұстау арқылы тастарды «құдыққа» жинау. 6) Нәби – жерге пашылған төрт тастың бірін нәби (ата) деп белгілеу.

Ойнаушылар алдымен кімнен кейін кім ойнайтындықтарын анықтайды. Ол үшін ойыншылар кезекпен бес тасты тобымен жоғары лақтырып, бір алақан сыртымен тосып алады да, алақан сыртында қалған тастарды қайта жоғары лақтырып, қаршып ұстайды. Қаршып ұстау дегеніміз – тасты қолды еңкейте жоғарыдан төмен қуып барып ұстау. Лақтырылған бес тасты қолдың сыртымен тосып алу және қаршып ұстау кезінде бірнеше тас жерге түсіп кетуі де мүмкін. Кім көп тас қаршып ұстап алса, сол бірінші ойнау кезегіне ие болады.

Бірінші кезек алған ойыншы бестас ойынының шартын бұзып алғанға дейін ойнайды. Ойыншы ережені бұзып алысымен өз уақытын тоқтатады. Одан кейін екінші кезектегі, ол тоқтаған соң үшінші кезектегі ойыншы бастайды. Ойын осы ретпен жалғаса береді.

Тастарды жерден теріп алу кезінде басқа тастарды қозғалтуға болмайды және қақпақыл тасты жерге түсіріп алмау керек. Ойнаушылардың қай-қайсы болмасын, ойынды өзінің бұрынғы тоқтаған жерінен ары қарай жалғастырады. Ойын басталар алдында ойыншылар алысқа түскен немесе реттеп алуға қажетті тастарды саусақпен бірнеше рет жылжытуға болатындығын немесе болмайтындығын келісіп алады.

Ойын барысы негізінен ойыншының іс әрекетімен басталады, яғни- Бірлік: бес тасты жерге иіріп тастаған соң, біреуін қақпақыл тас етіп алып, қалған төрт тасты қақпақыл тасты жоғары лақтыра отырып, бір-бірден бір қолмен теріп алу.

Екілік: тастарды жерге иіріп тастап, жердегі төрт тасты екі-екіден бір қолмен жинап алу (иірген қолмен). Үштік: үш тасты бірге, бір тасты жеке жинап алу. (Иірген қолмен). Төрттік: мұнда алақандағы бес тастың ішінен қақпақыл тасты жоғары лақтырып, ол қайта түскенше төрт тасты жерге қойып үлгереді де, қақпақыл тасты тағы жоғары лақтырып жердегі тастың төртеуін бірге жинап алады. Жалату: ойында үш немесе бес жалақ болады.

Қақпақыл тасты жоғары биікте лақтырып жіберіп, сұқ саусақпен жерді үш немесе бес рет жалатып үлгеру керек. Үш рет жалату немесе бес рет жалату ойыншылардың өзара келісулері бойынша белгіленеді. Жинау: қақпақыл тасты лақтыра отырып, қалған төрт тасты бір-бірлеп екінші қолдың үстіне жинайды. Тастар жиналғаннан соң барлығын жоғары лақтырып алақанға ұстайды. Ұсталған тастарға ұпай беріледі. Төрт бұрыш: жерге шашылған тастарды саусақпен төрт бұрыш жасап жинақтап, содан соң қақпақыл тасты биіктете лақтырып, тастардың төртеуін де жинап алу керек.

Төрт бұрыш жасаған әр тастың аралығы 5 см. кем болмауы қажет. Үндемес: бестас ойының бұл түрінің шарты бойынша қақпақыл тасты қағып алғанда, ол алақандағы басқа тасқа соғылмауы керек. «Үндеместі» ойнаған кезде ойыншының өзі де үндемей отыруы керек. Ал басқа ойыншылар үндеместі ойнап отырған ойыншыны күлдіруге, сөйлетуге тырысады. Ойыншы күліп немесе сөйлеп қойса, онда ойын тоқтатылып, кезек басқа ойыншыға өтеді. Сарт-сұрт: ойынның бұл түрінде әрбір тас бір-бірлеп қағып алынады. Бірақ қақпақыл тас пен жерден алынған тастың бір-біріне соғылғаны құлаққа естілуі қажет. Қаршу: ойыншы бес тасты жерге иіріп тастап, қақпақыл тасын қолына алады да, оны әрбір жоғары лақтырған сайын жерден бір тас алып, қақпақыл тасты қаршып қағып алып отырады. Нәби: ойынның бұл түрінде сол қолдың бас бармағымен сұқ саусағын жерге тірей қақпа жасап ұстайды.

Содан соң оң қолмен сол қолдың сыртынан бес тасты алдыға қарай иіріп тастап, қақпақыл тасты таңдап алады. Ойынға қатысып отырған басқа ойыншы жердегі төрт тастың бірін нәби (ата) деп белгілейді. Ойыншы белгіленген «нәби» тасты басқа тастардың бәрін қақпадан өткізіп болғаннан соң ғана қақпадан өткізеді. Ойынның шарты бойынша басқа тастарды «нәби» тасқа тигізіп алмай өткізу шарт. Балта шабу: қолдың қырымен бөліп орындау. Жерге қырымен қойылған алақанды әр тасты өткізу кезінде жылдам көтеріп отыру қажет. Тас қолға тіреліп қалса ойын тоқтатылады. Өткізілген тастардың барлығын қайта бірге жинап алады. Тоқылдақ: тастарды жерге ұрып орындау. Жерге шашылған тастарды ойыншы екі-екіден бөліп алып жоғары лақтырылған тасты ұстағанша жерге ұрып үлгеруі қажет.

Тарақтау: тастарды әр саусақ арасынан өткізу. Соңынан барлығын бірге жинап алу керек. Құдыққа салу: алақанды қуыстап ұстау арқылы жерге шашылған тастарды бір бірлеп саусақпен алып «құдыққа» жинайды. Соңынан барлық тастарды жерден жинап көтеріп алады. Қақпаны ашып-жабу: қақпақыл тасты жоғары лақтыру кезінде тас жинаушы қол алақанымен жерді жауып отырады. Тасты қораға айдаған кезде ғана қақпа ашылып алақанмен тосып алады. Үй үстіне қою: жерге шашылған төрт тастың бірін есігі ашық «үйдің» үстіне қойып, қалған тастарды үй есігінен өткізеді. Ең соңында үстіге қойылған тасты есіктен енгізеді. Тастарды үй есігінен енгізу кезінде қол үстіндегі тас жерге түсіп кетсе, ойын тоқтатылады. Қуалау: есігі ашық үйге тастарды алдынан енгізгеннен соң, барлық өткен тастарды қайтадан үйдің алдыңғы есігінен айналдырып енгізу қажет. Кедергі: қырынан қойылған алақан үстінен барлық тастарды бір-бірлеп асырып өткізеді.

Соңынан барлық тастарды біріктіріп жинап алады. Бұрау: жоғары лақтырылған тасты екінші қолды бұрап алақанымен ұстау. Барлық тастар бір-бірлеп ұсталады. Екі алақанмен ұстау: бес тасты түгел жоғары лақтырып екі алақанмен ұстау. Алақан сырты арқылы ұстау: бес тасты жоғары лақтырып екі алақанның сыртын қатар қою арқылы ұстау. Алақан сыртындағы тастарды қайта жоғары лақтыру арқылы алақанмен ұстап алу қажет. Бір қолдың сырты арқылы қаршу: жоғары лақтырылған барлық тастарды бір алақанның сыртымен ұстау керек. Алақан сыртында ұсталған тастарды қайта жоғары лақтыру арқылы қолдың алақанымен қаршып ұстау қажет. Қаршып ұсталған тастар санына байланысты ұпай беріледі. Орақ: жерге шашылған тастарды орақ ору қозғалысы түрінде бір-бірлеп жинап алады.

Кетпен: жерге шашылған тастарды кетпен шабу қозғалысына ұқсатып бір-бірлеп жинап алады. Сапқа тұрғызу: жерге шашылған тастарды қақпақыл тасты жоғары лақтыра отырып бір сызық бойына тізіп шығады да, соңынан барлық тастарды бірден жинап алады. Екі қол сыртында «Нәби» атау: жоғары лақтырылған тастарды екі қол сыртымен ұстап алғаннан соң ішінен бір тасты басқа ойыншы «Нәби» деп көрсетеді. Ойыншы «Нәби» аталған тасты барлық тастардан соң жерге түсіруі қажет. Қол сыртында ұсталған тастар санына қарай ұпай беріледі және уақыт есептеледі.

Бір қол сыртында «Нәби» атау: жоғары лақтырылған барлық тастарды бір қол сыртымен ұстап алғаннан соң, басқа ойыншы ішінен бір тасты «Нәби» деп көрсетеді. Ойыншы «Нәби» аталған тасты барлық тастардан соң жерге түсіруі қажет. Қол сыртында ұсталған тастар санына қарай ұпай беріледі және уақыт есептеледі.

Ойын аяқталуымен барлық қаршып ұстау түрлерінде әр қаршып алынған тастан 10 ұпай жинайды, яғни бес тасты түгел ұстаса жалпы ұпайы 50 болып есептелінеді.

Жеңімпаз бестасты әр ойыншының жіберген уақытын және қаршып алу кезінде жинақтаған ұпайларын қосу арқылы анықталады.

Ұлттық ойындар осылайша атадан балаға, үлкеннен кішіге мұра болып жалғасып отырған және халықтың дәстүрлі шаруашылық мәдени, өнер тіршілігінің жиынтық бейнесі көрінісі де болған. Әрине, ойын өнер ретінде әдебиет пен мәдениеттің сан алуан түрлерімен қабысып, атасып келіп, бірін-бірі толықтырып, байыта береді.

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ: КӨШПЕНДІЛЕРДІҢ АҚЫЛ-ОЙ ОЙЫНЫ

Байбекова Айгерим Мырзалиевна,

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты

№118 «Әсел» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация:

Бұл мақалада қазақ халқының ұлттық ойындарының ішіндегі ең танымал және тарихи маңызы зор ойын – тоғызқұмалақ жайында сөз қозғалады. Тоғызқұмалақтың тарихи тамыры, құрылымы, тәрбиелік және зияткерлік мәні, сонымен қатар қазіргі замандағы дамуы мен халықаралық деңгейдегі танымалдылығы қарастырылады. Ұлттық болмыстың айқын көрінісі саналатын бұл ойынның жастар тәрбиесіндегі, білім беру жүйесіндегі орны мен маңызы ашып көрсетіледі.

Түйін сөздер:

Тоғызқұмалақ, ұлттық ойын, зияткерлік даму, мәдени мұра, логикалық ойлау, тәрбиелік мән, тарихи негіз, цифрлық технология, қазақ мәдениеті.

e-mail : bajibekovaaigerim88@mail.com

Зерттеудің өзектілігі:

Қазіргі таңда ұлттық құндылықтарды сақтап, өскелең ұрпақтың зияткерлік дамуына ықпал ету – маңызды міндеттердің бірі. Осы тұрғыда тоғызқұмалақ тек тарихи мұра емес, ұлттың рухани және интеллектуалдық байлығы ретінде өзектілігін жоғалтпай келеді. Цифрлық технологиялар мен жаһандану заманында ұлттық ойындарды дәріптеу – ұлттық сананы жаңғыртудың тиімді жолы.

Зерттеудің мақсаты:

Тоғызқұмалақ ойынының тарихын, құрылымын, зияткерлік әлеуетін және қазіргі даму мүмкіндіктерін зерттеу арқылы оның тәрбиелік, мәдени және білім беру салаларындағы маңызын ашып көрсету.

Зерттеудің әдістері:

Тарихи деректерді талдау;

Салыстырмалы талдау әдісі;

Пәнаралық зерттеу (мәдениеттану, педагогика, этнография негізінде);

Қазіргі цифрлық ресурстар мен қолданбаларды шолу;

Практикалық бақылау мен жинақтау.

Зерттеудің нәтижелері:

Зерттеу нәтижесінде тоғызқұмалақ ойынының:

Тарихи-мәдени маңызы жоғары екендігі;

Жас ұрпақтың логикалық ойлауын, есте сақтау қабілетін дамытатыны;

Қазіргі заманғы цифрлық технологиямен оңтайлы интеграциялануы;

Халықаралық деңгейде танылып, зияткерлік спорт ретінде бағаланып отырғаны анықталды.

Осы нәтижелер ұлттық ойындардың білім беру мен тәрбие жүйесіндегі тиімділігін арттыру жолдарын нақтылауға мүмкіндік береді.

Қазақ халқының ұлттық мұрасы саналатын тоғызқұмалақ – ғасырлар бойы дамып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан зияткерлік ойын. Бұл ойын балалардың ойлау қабілетін, есте сақтауын, логикалық және математикалық ойлауын дамытатын бірегей құрал. Қазіргі уақытта ұлттық құндылықтарды дәріптеу, оларды оқу-тәрбие процесіне енгізу – балабақша педагогтарының маңызды міндеттерінің бірі. Сол себепті балабақшада тоғызқұмалақты қолдану – тәрбиелік, танымдық және дамытушылық маңызға ие.

Балабақша жасындағы балалар үшін тоғызқұмалақты жеңілдетілген түрінде қолдануға болады. Ойын ережелері қарапайым тілмен түсіндіріліп, арнайы әдістемелік тәсілдер арқылы меңгертіледі. Мысалы, әр бала ойын тақтасын (кіші нұсқасын) жеке пайдаланып, құмалақтарды санау, шұңқырларды толтыру арқылы сандарды ажыратып үйренеді.

Ұлт мәдениетінің байлығы – ғасырлар сүзгісінен өткен рухани мұралармен өлшенеді. Қазақ халқының төл өнері мен дәстүрінде ерекше орын алатын, ел зердесінің тереңдігін танытатын ұлттық ойындардың бірі – тоғызқұмалақ. Бұл – тек уақыт өткізуге арналған ойын ғана емес, адамның ой-өрісін, есептеу дағдыларын, зияткерлік қабілетін дамытатын күрделі логикалық сайыс. Тоғызқұмалақ – көшпенділердің өмір салты мен дүниетанымының көрінісі, ұлттық болмыстың ажырамас бір бөлігі.

Тоғызқұмалақтың тарихы тым тереңде жатыр. Ғалымдардың пайымдауынша, бұл ойын мыңдаған жыл бұрын пайда болған және ежелгі түркілердің арасында кеңінен таралған. Көшпенді өмір салты мен табиғи ортаға бейімделген халық қойдың тезегін (құмалақты) пайдалана отырып, ойынды қарапайым әрі қолжетімді түрде ойнаған. Осындай тұрмыстық жағдайдан туындағанымен, тоғызқұмалақ бірте-бірте күрделі логикалық жүйеге айналды.

Ойын арнайы тақтада өткізіледі, онда әр ойыншының 9 отауы мен 1 қазаны болады. Әр отауға 9 құмалақтан салынады, яғни барлығы 162 құмалақ. Екі ойыншы кезекпен жүріп, құмалақтарды өзара отауларға бөліп, қарсыласының отауындағы құмалақтарды өз қазанына түсіруге тырысады. Ойын барысында түрлі тактикалар мен комбинациялар пайдаланылады. Жеңіске жету үшін 46 немесе одан да көп құмалақ жинау қажет. Бұл – жай ережеге негізделген ойын емес, терең стратегиялық есепті талап ететін бәсеке.

Тоғызқұмалақ ойыны – ойлау мен есте сақтау қабілетін жетілдіретін таптырмас құрал. Ойын барысында ойыншы тек есеппен шектелмей, әр қадамын жоспарлап, қарсыласының мүмкін болатын әрекетін алдын ала болжауға тиіс. Мұндай қабілеттер, әсіресе жас ұрпақтың зияткерлік дамуына оң ықпал етеді. Тоғызқұмалақ арқылы балалар математикалық ойлау, логика, жүйелі жоспарлау сынды дағдыларды меңгереді.

Қазіргі таңда тоғызқұмалақ тек Қазақстанда ғана емес, әлемнің бірнеше елінде танылып келеді. Түркия, Қырғызстан, Моңғолия, Ресей, Чехия және басқа мемлекеттерде бұл ойынның жанашырлары бар. Халықаралық дәрежеде тоғызқұмалақтан түрлі турнирлер мен чемпионаттар ұйымдастырылып, ойынның ауқымы жылдан-жылға артып келеді. Сонымен қатар, халықаралық федерациялар құрылып, ойын ережелері стандартталған.

Бүгінде тоғызқұмалақ заманауи технологиялармен үйлесім тауып отыр. Әртүрлі мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар арқылы бұл ойын кез келген жерде, кез келген уақытта қолжетімді бола бастады. Электронды нұсқалар жастардың қызығушылығын арттырып, ұлттық ойынды кеңінен насихаттауға жол ашты. Мектепке дейінгі ұйымдарда тоғызқұмалақ үйірмелері, жарыстары жиі ұйымдастырылып, оқу бағдарламаларына енгізілуде.

Қорытынды

Тоғызқұмалақ – қазақ халқының рухани байлығы ғана емес, жаһандық интеллектуалдық кеңістікке ұмтылған зияткерлік өнер. Бұл ойын ұлттың дарынын, ойлау қабілетін айқындайтын асыл мұра ретінде бағалануы тиіс. Ұрпақ тәрбиесінде оның рөлі орасан зор. Сондықтан да тоғызқұмалақты дамытып, насихаттау – ұлттық сананы жаңғырту жолындағы маңызды бағыттардың бірі болмақ.

Балабақшада тоғызқұмалақ ойынын қолдану – ұлттық мұрамызды жас ұрпақтың бойына сіңірудің тиімді жолдарының бірі. Бұл ойын балалардың логикалық ойлау қабілетін, зейінін, есте сақтауын дамытып қана қоймай, сабырлылыққа, шыдамдылыққа, әділдікке тәрбиелейді. Сонымен қатар, тоғызқұмалақ арқылы балалар математикалық түсініктер мен ұғымдарды ерте жастан меңгеруге бейімделеді.

Ұлттық ойынның тәрбиелік мәні зор болғандықтан, оны жүйелі түрде оқу-тәрбие процесіне енгізу – рухани жаңғыру аясындағы маңызды қадамдардың бірі. Сондықтан тоғызқұмалақты мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында кеңінен қолдану – баланың жан-жақты дамуына және ұлттық құндылықтарды қастерлеуіне ықпал ететін маңызды құрал бола алады.

Тоғызқұмалақ – қазақ халқының сан ғасырлық мәдени өмірінен сыр шертетін, ұлт болмысын айшықтайтын бірегей зияткерлік ойын. Ол тек ойын-сауық немесе уақыт өткізу құралы ғана емес, адам ақыл-ойын шыңдайтын, тәрбие мен тағылымға толы рухани мұра болып табылады. Ойын арқылы ұрпақ бойында есеп-қисап, стратегиялық ойлау, жоспарлау, болжау сияқты маңызды дағдылар қалыптасады. Қазіргі заманда тоғызқұмалақ тек дәстүрлі сипатта ғана емес, заманауи форматта да дамып келеді. Электронды нұсқалары, мобильді қосымшалар, онлайн турнирлер мен халықаралық жарыстар – мұның барлығы ойынның қолжетімділігін арттырып, жаңа буынның қызығушылығын оятуда. Бұл ұлттық ойынды жаһандық деңгейге көтеруге мүмкіндік беріп отыр.

Тоғызқұмалақты оқу-тәрбие үрдісіне енгізу – ұлттық тәрбиені жандандыру, рухани мұраны сақтаумен қатар, оқушылардың интеллектуалдық әлеуетін арттырудың бір жолы. Сондықтан да бұл ойынға мемлекет тарапынан, білім беру мекемелері мен қоғамдық ұйымдардан қолдау көрсету – ұлттың мәдени және зияткерлік болашағына қосқан зор үлес болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Исабеков Б. Тоғызқұмалақ – ой серігі. // Қазақ тарихы журналы, 2017ж
2. Сейдахмет Қ. Ұлттық ойындардың тәрбиелік маңызы. // Педагогика және психология журналы, 2019ж
3. Тұрлыбекова А. Ұлттық сана және ойын мәдениеті. // Мәдениеттану еңбектері жинағы, 2021ж
4. Нұрғожаев Ә. Тоғызқұмалақ – сан ғасырлық стратегиялық ойын. // «Білім» журналы, 2022ж
5. Қазақстан Республикасы Тоғызқұмалақ федерациясының ресми сайты – www.9kumalak.kz, 2023 ж
6. Жетпісбай А. Цифрлық дәуірдегі ұлттық ойындар: Тоғызқұмалақтың жаңа тынысы. // «Ұлт тағылымы» ғылыми журналы, 2023ж
7. Әлімжанова Н. Мектептегі тоғызқұмалақ үйірмесінің тәрбиелік маңызы. // «Педагогикалық шеберлік» журналы, 2024ж

СПЕЦИФИКА ОСНОВНЫХ ЗАДАЧ СПЕЦИАЛЬНОСТИ ФИЗИЧЕСКАЯ
КУЛЬТУРА И СПОРТ

Макарова Елена Александровна,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы

Методические основы выбора содержания учебной программы по физической культуре и спорту связаны с изучением и решением общих и специальных задач процесса обучения. Этот факт продиктован необходимостью дифференцированного решения в организации и осуществлении учебно-воспитательной системы в зависимости от специфики какого-либо вида спорта.

Цель системы физического и спортивного образования заключается в создании условий для обеспечения физической подготовленности граждан всех возрастов к обучению, производственному труду и творческой деятельности.

Эта цель реализуется решением общих и специальных задач совершенствования физической культуры и спорта на современном этапе развития. В процессе обучения и воспитания в образовательных учреждениях формируются основные общие задачи системы физической культуры и спорта, к числу которых относятся: развитие и совершенствование физических качеств обучающихся; овладение каждым из них основными прикладными навыками физической культуры; воспитание общечеловеческих качеств, таких как целеустремленность, смелость и решительность, инициативность и находчивость, настойчивость и воля, выдержанность и спокойствие, чувство коллективизма и взаимопомощи; укрепление здоровья и закаливание организма, повышение устойчивости к влиянию неблагоприятных движущих сил и условий профессиональной деятельности.

Специальные задачи курса физической культуры-реализация целей и задач обучения, включение в программу направленного обучения всех разделов физической культуры, установление гармоничного соотношения учебного времени к освоению каждого из них, активизация учебно-воспитательного процесса. Каждая задача имеет свою отличительную особенность.

Первая задача: в числе задач физической культуры основное место занимает развитие и совершенствование физических качеств. Значение высокого уровня развития выносливости, силы, скорости и упорства является общеизвестным и общепризнанным принципом. В современных условиях значимость этих физических качеств не только доказана, но и составлена количественная и качественная характеристика их влияния на общее состояние организма человека.

Человек с высоким уровнем физической подготовленности, разносторонне развитый в условиях больших физических нагрузок и влияния нервно-психических нагрузок, по опыту, по показателям работоспособности, утомляемости, нервной устойчивости, находится в значительном приоритете, чем другие.

Вторая задача заключается в том, чтобы каждый овладевал основными прикладными навыками физической культуры в процессе ходьбы, бега, прыжков, самозащиты.

Методы и упражнения как часть двигательной компетентности человека являются эффективным средством развития и совершенствования физических и психологических качеств. Они служат основой для формирования аварийно-спасательных навыков в

экстремальных условиях, специальных навыков, таких как плавание в одежде, водолазном снаряжении, и других водных и подводных действиях, в случае непредвиденных обстоятельств формирование умений бегать по неровной, шероховатой поверхности, бег с препятствиями, преодоление расстояния в условиях снежных заносов, при необходимости, прохождение на лыжах.

Третья задача-формирование личностных качеств обучающихся в процессе обучения, преподавания и воспитания.

Индивидуальность-это основная составляющая психолого-социальных качеств человека.

В понятии «личность» определяются признаки, подчеркивающие, что личность является частью общества.

Воспитание целеустремленности, смелости и решимости, инициативности и находчивости, настойчивости и милосердия, сдержанности и терпимости, чувства коллективизма и взаимопомощи является важной задачей формирования характера и качеств личности подрастающего поколения и гражданина.

Практические возможности развития и совершенствования вышеперечисленных качеств через физическую культуру и средства спорта осуществляются только при условии их систематического и целенаправленного использования при выполнении заданий на занятиях, специальных упражнений и методических приемов, используемых с учетом решения учебных и воспитательных задач, поставленных перед человеком с учетом его личностных особенностей.

Личностные качества человека (индивидуальность) - это неповторимое духовное состояние и внутреннее чувство, свойственное каждому человеку, как обладателю умениями в процессе развития общественно-исторической культуры, реализации поставленных перед ним учебных и воспитательных задач.

Четвертая задача - оздоровительное направление в учебно-воспитательном процессе. Это, в первую очередь, укрепление здоровья и закаливание организма, противостояние влиянию неблагоприятных условий, повышение выносливости, что является специфической особенностью профессиональной деятельности.

В решении этой задачи находит свое отражение принцип взаимосвязи теории и практики в процессе физической культуры и спорта.

Решение любой спортивной задачи должно быть обеспечено не только благодаря здоровью студента, но и на основе постоянного укрепления здоровья и выполнения целевых задач закаливания организма. Хорошее здоровье рассматривается как один из главных результатов правильной организации физической культуры и спорта.

Большое количество неблагоприятных движущих сил (факторов) различного вида, возникающих в процессе учебной и профессиональной деятельности, требует мер повышения постоянной устойчивости организма человека. Основой этого является доведение всесторонней физической подготовленности до необходимого уровня.

В ряде случаев всесторонняя физическая подготовка для достижения высокой выносливости организма к воздействию отдельных неблагоприятных внешних воздействующих сил дополняется специальными средствами и методами тренировки тела.

Движущей силой психического развития студента является несовместимость между его способностями и достигнутым уровнем развития видов связей с окружающей средой.

Решение специальных задач в области физической культуры и спорта имеет большое значение для формирования духовных и физических качеств личности. Их выполнение является необходимой возможностью подготовки спортсменов по каким-либо видам спорта.

Для отдельных (групп) в целях реализации особых заданий специально рассматриваются задачи организации занятий со студентами с отклонениями в физическом развитии и низкой физической подготовкой. Решение этих задач требует от преподавателя специальных знаний в области медицины и возрастной физиологии и морфологии.

Основы структуры личности, то есть интересы и потребности студента, направления сложной психической структуры определяют его поведение, деятельность, спортивный интерес.

Содержательная разница в состоянии и характере учебной и профессиональной деятельности человека определяет необходимость решения общих и специальных задач физической культуры и спорта. В специальных задачах находят отражение четкое, особое требование к физической подготовке.

Решение специальных задач и пути их реализации имеют важное значение в правильной организации физической и психологической подготовки студентов.

Большое затруднение вызывает распределение основных требований к решению специальных задач, так как для каждого вида спорта существует особая специфика в процессе их решения. Специальные задачи осуществляются за счет включения всех разделов физической культуры в программу обучения, установления гармоничного соотношения учебного времени, выделенного для занятий по отдельным темам. Правильное определение специальных задач имеет обоснованное (принципиальное) значение, так как эти задачи оказывают существенное влияние на содержание и направление учебно-воспитательного процесса. Описание специальных задач зависит от необходимости качественного осмысления особенностей вида спорта, требований, которые связаны с целью и задачами обучения.

Важным направлением совершенствования физической культуры является индивидуализация процесса обучения в спортивных школах, специализированных спортивных залах, системах дополнительного образования, таких как спортивные кружки, где есть учебные программы со сложными частями (дифференцированными), учитывающими особенности различных видов спорта.

Кроме того, формирование учебной программы обучения по физической культуре и спорту на основе обучения и индивидуализации разделов осуществляется с учетом влияния биологических, географических и социальных движущих сил на обучающихся. Вместе с тем, эти движущие силы оказывают существенное влияние на определение и реализацию специфических задач обучения.

Содержание, характер, условия обучения и специфические особенности подготовки студентов определяют специальные направления их обучения и воспитания. Под специальной ориентацией понимается подбор и практическое применение системных средств, форм и методов обучения и воспитания в процессе физической культуры, обеспечивающих

наилучшую степень решения общих и отдельных адаптационных задач к какому-либо виду спорта.

Большое теоретическое и практическое значение приобретают проблемы специального направления воспитания и обучения физической культуре в условиях современных изменяющихся условий жизни.

Одной из важнейших задач физического воспитания является привлечение, формирование интереса каждого занимающегося к выполнению физических упражнений. Здесь в большей степени многое зависит от квалификации, способностей и опыта преподавателя, материально-технической и учебно-спортивной базы учебного заведения, санитарно-гигиенического состояния, оснащённости места проведения занятий спортивным инвентарем и спортивным оборудованием.

Коллектив учебной группы, как правило, состоит из занимающихся одинакового возраста. В процессе обучения учитываются специфические особенности каждого занимающегося, осваиваются различные упражнения, методы и действия, которые могут быть выполнены и без спортивного инвентаря и спортивных сооружений. Чем выше уровень подготовки студентов, тем сложнее и разнообразнее будут средства и методы обучения и преподавания.

Движущие силы, определяющие специальные направления обучения и преподавания, тесно взаимосвязаны с содержанием и характером учебно-воспитательного процесса. Наиболее важная задача каждого преподавателя – уяснение того, что в физическом воспитании студентов все эти движущие силы могут быть всесторонне проанализированы и взяты на учёт. Реализация специальной направленности обучения, преподавания и воспитания физической культуре позволит эффективно использовать все средства и методы для повышения работоспособности студентов, а также улучшения успеваемости. Поэтому для успешного проведения профессиональной деятельности преподаватель должен учитывать основные движущие силы, определяющие специальную направленность учебно-воспитательного процесса; учитывать их влияние на физические и психологические условия занимающихся; использовать наиболее эффективные средства и методы обучения и преподавания физической культуры.

Список литературы:

1. Уақбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері. Алматы «Санат» 2000г.
2. С.Ш. Әбенбаев Тәрбие теориясы мен әдістемесі (учебное пособие) Алматы «Дарын» 2004г.
3. Шилібаев Б.А. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. Учебное пособие. - г.Тараз, 2012г.
4. Р.Р.Аманбаев. Спорт теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері. (учебное пособие). - Алматы 2006 г. ҚС ж ТА.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ӨЗЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

Ережепов Дархан Бердалыұлы,
Шымкент қаласы білім басқармасының №17 «Достық» арнаулы (коррекциялық)
балабақшасының дене тәрбие нұсқаушысы

Аннотация. Бұл мақалада түркі халықтарының зияткерлік ойындарының тарихи-мәдени маңызы, олардың тәрбиелік құндылықтары және қазіргі қоғамдағы рөлі талданады. Зияткерлік ойындардың логикалық ойлауды дамытудағы ықпалы мен ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз етудегі маңызы ашып көрсетіледі. Сонымен қатар, ұлттық ойындарды заманауи технологиялармен ұштастыру арқылы олардың болашағын қамтамасыз ету жолдары қарастырылады. Мақалада «Тоғызқұмалақ», «Мангала» секілді ойындардың ерекшеліктері мен оларды халықаралық деңгейде насихаттау қажеттілігіне баса назар аударылады.

Түйін сөздер: Түркі халықтары, зияткерлік ойындар, тоғызқұмалақ, мәдени мұра, логикалық ойлау, ұлттық құндылықтар, инновация, болашақ.

Зерттеудің өзектілігі: Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан рухани және мәдени мұраның ажырамас бөлігі. Олар адамның логикалық ойлау қабілетін дамытуға, ұлттық бірегейлікті сақтауға ықпал етеді. Жаһандану заманында бұл ойындарды жаңғырту және кейінгі ұрпаққа жеткізу – мәдени мұраны сақтау ісіндегі өзекті міндеттердің бірі.

Зерттеу мақсаты: Түркі халықтарының зияткерлік ойындарының тарихи-мәдени маңызын ашып көрсету, олардың қазіргі қоғамдағы рөлін анықтау және болашаққа жеткізу жолдарын ұсыну.

Зерттеу әдістері:

- Ғылыми-теориялық талдау;
- Салыстырмалы-тарихи зерттеу әдісі;
- Мәдениеттанулық талдау.

Зерттеу нәтижелері:

Түркі халықтарының ішінде кең таралған зияткерлік ойындардың бірі – қазақ халқының "Тоғызқұмалақ" ойыны. Бұл ойын логикалық ойлауды, есептеу дағдыларын дамытады. Қырғыздардың "Тоғуз коргоол" және түрікмендердің "Овары" ойындары да осы мақсатқа қызмет етеді.

Түркі халықтарының мәдени мұрасы – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан баға жетпес құндылықтардың жиынтығы. Сол мұраның бірегей бөлігі – зияткерлік ойындар. Бұл ойындар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар адам ой-өрісін дамытатын, логикалық қабілетін арттыратын, ұлттық болмыс пен дүниетанымды қалыптастыратын тәрбие құралы ретінде де маңызды. Қазіргі заманғы цифрлық дәуірде бұл ойындарды жаңғырту мен болашақ ұрпаққа жеткізу өзекті мәселеге айналып отыр. Осы мақалада түркі халықтарының зияткерлік

ойындарының ерекшеліктері, олардың тәрбиелік маңызы, қазіргі қоғамдағы рөлі мен болашағы талданады.

Түркі халықтары тарихының тереңіне көз жүгіртсек, олардың өмір сүру салты мен дүниетанымында зияткерлік ойындардың ерекше орын алғанын көреміз. Мысалы, қазақ халқының «Тоғызқұмалақ» ойыны – логикалық ойлауды дамытатын күрделі стратегиялық ойындардың бірі. Бұл ойын ежелден бері қазақтың көшпелі мәдениетінде ақыл-ойды шыңдаудың негізгі құралдарының бірі болған. Түркі халықтарында «Мангала», «Ашық» секілді ойындар кеңінен таралған.

Зияткерлік ойындардың басты ерекшелігі – олардың ойлау қабілетін жетілдіріп, логикалық талдауды тереңдетуі. Бұл ойындар адамның зейінін шоғырландыруға, стратегиялық жоспар құруға және шешім қабылдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, ойын барысында қатысушылар бір-бірімен бәсекелесе отырып, әділдік, шыдамдылық, төзімділік секілді құндылықтарды бойына сіңіреді.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеудің маңызды құралы. Олар логикалық және сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді. Мысалы, «Тоғызқұмалақ» ойыны баланы есепке жүйрік болуға, аналитикалық ойлау қабілетін арттыруға үйретеді. Мұндай ойындар ұлттық сана-сезімді қалыптастырып, мәдени мұраны құрметтеуге баулиды.

Қазіргі таңда жаһандану үдерісінде ұлттық құндылықтарды сақтау және дамыту маңызды. Осы орайда түркі халықтарының зияткерлік ойындарын мектеп бағдарламасына енгізу арқылы балалардың ой-өрісін кеңейтуге, олардың тарихи-мәдени мұраға деген қызығушылығын арттыруға болады. Сонымен қатар, зияткерлік ойындар цифрлық форматта да жасалып, кең аудиторияға қолжетімді болуы қажет.

Бүгінде Қазақстанда және басқа да түркітілдес елдерде зияткерлік ойындарды насихаттау бағытында түрлі шаралар ұйымдастырылуда. Әсіресе, «Тоғызқұмалақ» ойыны бойынша халықаралық жарыстардың өткізілуі – бұл ойынның әлемдік деңгейде танылуына ықпал етуде. Мұндай бастамалар ұлттық ойындарды жаңғыртуға және олардың болашағын қамтамасыз етуге зор мүмкіндік береді.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – тарихи-мәдени мұраның ажырамас бөлігі. Осы мұраны сақтап қалу үшін оны заманауи технологиялармен ұштастыру қажет. Мысалы, зияткерлік ойындардың мобильді қосымшаларын жасап, оларды онлайн платформалар арқылы насихаттау – жастардың қызығушылығын арттыратын тиімді жол.

Сонымен қатар, зияткерлік ойындарды білім беру жүйесіне енгізу – олардың болашақ ұрпаққа жеткізілуін қамтамасыз етеді. Бұл тек ұлттық мәдениетті сақтап қана қоймай, жас ұрпақтың логикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Түркі халықтарының зияткерлік ойындарын халықаралық деңгейде дәріптеу де өзекті. Бұл бағытта мәдени алмасу бағдарламалары арқылы өзара тәжірибе бөлісу, бірлескен жобалар ұйымдастыру маңызды рөл атқарады.

Қорыта айтқанда, түркі халықтарының зияткерлік ойындары – ұрпақтар сабақтастығының символы әрі рухани мұра. Бұл ойындар адамды жан-жақты дамытып, ұлттық құндылықтарды дәріптеуде үлкен рөл атқарады. Сондықтан зияткерлік ойындарды жаңғырту, оларды цифрлық форматқа бейімдеу және халықаралық деңгейде насихаттау – бүгінгі күннің басты

міндеттерінің бірі. Бұл іс-шаралар ұлттық бірегейлікті сақтауға және болашақ ұрпақтың саналы азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Қорытынды

Түркі халықтарының зияткерлік ойындары – ұлттық мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан баға жетпес рухани мұра. Бұл ойындар тек бос уақытты тиімді өткізу құралы ғана емес, сонымен қатар ойлау қабілетін дамытуға, логикалық шешім қабылдауға және зияткерлік бәсекеге қабілеттілікті арттыруға ықпал етеді.

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялар дәуірінде дәстүрлі зияткерлік ойындарды жаңғырту және оларды жаңа форматта ұсыну – өзекті міндеттердің бірі. Түркі халықтарының «Тоғызқұмалақ», «Мангала», «Асық ату» сынды ойындары әлемдік деңгейде танылып, халықаралық жарыстарға енгізіліп келеді. Бұл үрдіс – ұлттық ойындардың болашағының зор екенін көрсетеді.

Зияткерлік ойындарды білім беру жүйесінде қолдану балалар мен жасөспірімдердің ойлау қабілетін, есте сақтауын және шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл ойындар түркі халықтарының ортақ мәдени құндылықтарын сақтауға және насихаттауға жағдай жасайды. Қорыта айтқанда, түркі халықтарының зияткерлік ойындары – ұрпақтар сабақтастығының символы әрі рухани мұра. Бұл ойындар адамды жан-жақты дамытып, ұлттық құндылықтарды дәріптеуде үлкен рөл атқарады. Сондықтан зияткерлік ойындарды жаңғырту, оларды цифрлық форматқа бейімдеу және халықаралық деңгейде насихаттау – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі. Бұл іс-шаралар ұлттық бірегейлікті сақтауға және болашақ ұрпақтың саналы азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аманжолов, Қ. Р. Түркі халықтарының мәдениеті мен тарихы. – Алматы: Ғылым, 2019ж
2. Жұмабаева, Л. Қазақтың ұлттық ойындары және олардың тәрбиелік мәні. – Астана: Фолиант, 2020ж
3. Оразбеков, М. Дәстүрлі ойындар және олардың заманауи дамуы. – Түркістан: Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ баспасы, 2021.
4. Togan, Z. V. Introduction to Turkic Studies. – London: Routledge, 2018ж
5. UNESCO. Intangible Cultural Heritage: Traditional Games of Turkic Peoples. – Paris: UNESCO Publishing, 2022ж
6. Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі. Ұлттық спорт түрлерін дамыту бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2023ж
7. Тоғызқұмалақ федерациясының ресми сайты: www.toguzkumalak.com (Кіру уақыты: 2025 ж.
8. Түркі халықтарының ұлттық ойындары жөніндегі ғылыми мақалалар жинағы. – Ташкент: Ўзбекстан ғылым академиясы, 2021ж

ҰЛТТЫҚ ОЙЫН - ҰЛТ ҚАЗЫНАСЫ

Жанысбаева Алия Кунанбаевна

*Шымкент қаласы, №46 «Ақбөпе» бөбекжай бақшасы МКҚК
дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация: Қазақтың ұлттық асық ойындары, оның ішінде «Бес кеней» және «Бес атар» ойындары жөнінде мәліметтер беріледі, асық ойындарының тәрбиелік және дамытушылық маңызы айтылады.

Кілт сөздер: Бес кеней, Бес атар, асық ойыны, ұлттық ойындар.

Қазақ халқының ұлттық ойындары – халқымыздың мәдени мұрасының ажырамас бөлігі. Олардың ішінде асық ойындары ерекше орын алады. Асық ойыны – балалардың дене қозғалысын дамытып қана қоймай, олардың логикалық ойлауын, мергендігін, дәлдігін және шапшаңдығын жетілдіретін маңызды ойын түрі. Қазіргі таңда балалардың қимыл-қозғалыс белсенділігі төмендеп, олардың ұсақ моторикасы мен назарын шоғырландыру қабілеті әлсіреп барады. Сондықтан балабақша жасындағы балалар үшін асық ойындарын оқу-тәрбие процесіне енгізу өзекті мәселе болып табылады. Бұл мақалада асық ойындарының тәрбиелік мәні, олардың балалардың дамуындағы рөлі және «Бес кеней» мен «Бес атар» ойындарының ерекшеліктері қарастырылады.

Асық ойындарының тәрбиелік және дамытушылық маңызын анықтау, «Бес кеней» және «Бес атар» ойындарының ережелерін сипаттау және оларды заманауи балалардың күнделікті өміріне енгізудің тиімді жолдарын ұсыну.

Бұл зерттеуде асық ойындарының балалардың мергендік, шапшаңдық, логикалық ойлау және командалық жұмыс дағдыларын дамытуға әсері қарастырылады. Сондай-ақ, «Бес кеней» және «Бес атар» ойындарының заманауи білім беру үдерісіне ықпалы сараланып, оларды мектепке дейінгі және бастауыш сыныптарда қолдану мүмкіндіктері ұсынылады.

Асық ойындарының тарихи және мәдени маңызы.

Асық ойындары – қазақ халқының көне дәуірден бері келе жатқан ұлттық мұрасы. Бұл ойындар балалардың бос уақытын тиімді өткізуімен қатар, олардың ойлау қабілетін, мергендігін және ептілігін шыңдаған. Ежелде асық тек ойын құралы ғана емес, болашақта баланың дәлдік пен стратегиялық ойлау қабілетін қалыптастыруға арналған тәлімдік құрал ретінде қолданылған. Ұлттық ойындардың бүгінгі ұрпаққа берілуі – мәдени сабақтастықты сақтаудың маңызды факторы.

«Бес кеней» және «Бес атар» ойындарының ерекшеліктері.

«Бес кеней» және «Бес атар» – асық ойындарының ең танымал түрлері. «Бес кеней» ойыны ептілік пен шапшаңдықты дамытса, «Бес атар» мергендік пен көз мөлшерін жетілдіруге бағытталған. Бұл ойындар баланың зейінін арттырып, моторикасын дамытады және достық қарым-қатынасты нығайтады. Сонымен қатар, асық ойындары командалық рухты қалыптастырып, балаларды ұлттық мәдениетке жақындатады. Ересек топтағы балаларға арналған тиімді әдістердің бірі:

Бес кеней ойыны – балалардың математикалық дағдыларын дамытуға арналған әдіс. Оған сәйкес, балалар асықтарды қолданып, бес кеней деп аталатын белгілі бір мөлшердегі

асықтарды санап, топтап, оның санын есептей алады. Бұл әдіс балалардың санау, топтастыру және сандық түсініктерін жақсартады.

Бес атар ойыны – балалардың көзбен мөлшерлеу және дәлдік дағдыларын дамытуға арналған. Бұл әдісте балалар асықты белгілі бір нысанға немесе белгіленген жерге дәл тигізуге тырысады. Бұл әдіс балалардың қол-саусақ координациясын, зейінін және дәлдік сезімін арттыруға ықпал етеді.

"Бес кеней" және "Бес атар" әдістерін қолдану тәжірибесі.

Зерттеу жұмысы барысында "Бес кеней" және "Бес атар" ойындары қолданылды. Бұл әдістердің көмегімен балалардың математикалық ойлау қабілеті, логикалық ойлау жүйесі және зейіні дамытылды.

"Бес кеней" ойынын қолдану барысы: Балалар өз орындарында тұрып, әрқайсысы санмен белгіленген асықты алды. Тәрбиеші белгілі бір санды атағанда, сол санды ұстаған бала жылдам жауап беруі қажет болды (мысалы, санды дұрыс айту, санға қатысты заттарды атау немесе есеп шығару). Бұл әдіс балаларды жылдам ойлауға және шапшаң жауап беруге дағдыландырды.

Нәтижелері:

- балалардың санау және есептеу дағдылары айтарлықтай жақсарды.
- математикалық ұғымдар мен логикалық байланыстарды түсіну қабілеттері артты.
- ойын барысында балалардың есте сақтау және зейін қою қабілеттері нығайды.

"Бес атар" ойынын қолдану барысы: Балалар асықты белгіленген нысанаға дәл тигізуге тырысты. Әр бала өз мүмкіндігін байқап, мергендік қабілетін жетілдірді.

Бұл ойын барысында балалар жарысып, шапшаңдықтарын көрсетті.

Нәтижелері:

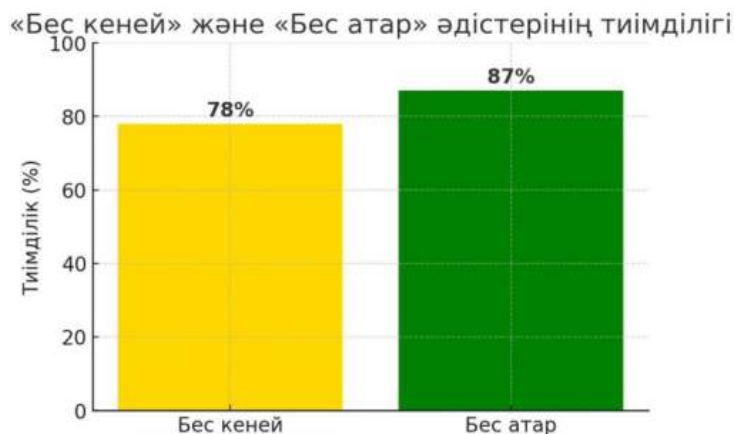
- Балалардың қол-саусақ координациясы мен қозғалыс дағдылары жақсарды.
- Балаларда кеңістіктік ойлау және нысанаға дәл тигізу дағдылары қалыптасты. Зейін мен дәлдікке мән беру қабілеті артты, сондай-ақ жылдам шешім қабылдау дағдылары күшейді.
- Бұл әдістер балалардың танымдық қабілеттерін жақсартуға және олардың қимыл-қозғалыс дағдыларын дамытуға көмектесті.

Жүргізілген тәжірибе барысында әр әдістің балалардың танымдық қызығушылығына тигізген пайдасы бағаланды. Тәжірибеге барлығы 23 бала қатысты. Қатысушылар 4-5 жас аралығындағы балалар болды. Бұл жастағы балалардың танымдық қабілеттерін дамыту үшін ойын түрінде жүзеге асырылатын әдістер маңызды рөл атқарады. Осы мақсатта "Бес кеней" және "Бес атар" әдістері қолданылды.

"Бес кеней" ойынының тиімділігі төмендегідей бағаланды:

23 баланың 18-і (78%) жақсы нәтижелер көрсетті. Олар есептерді дұрыс шығарды, санмен жұмыс істей отырып, өздерінің логикалық ойлау қабілеттерін арттырды.

"Бес атар" әдісінің тиімділігі келесідей болды: **23 баланың 20-сы (87%)** жақсы нәтижелер көрсетті. Олар асықтарды дәл тигізу арқылы мергендік қабілеттерін арттырды және шапшаңдықтарын жоғарылатты.

"Бес кеней" және "Бес атар" ойындары балалардың танымдық қабілеттерін дамытуда оң нәтиже берді. Әсіресе, "Бес атар" ойыны балалардың дәлдікке, шапшаңдыққа және қозғалыс белсенділігіне үлкен әсер етті. Дегенмен, "Бес кеней" әдісі балалардың математикалық ойлау қабілеттерін дамытуда айтарлықтай тиімді болды. Екі әдіс те балалардың логикалық ойлау, сандық ұғымдарды түсіну және шапшаң шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға зор ықпал етті.

Зерттеу нәтижелері бойынша:

Зерттеу барысында "Бес кеней" және "Бес атар" ойындары қолданылды.

"Бес кеней" ойыны балалардың математикалық қабілеттерін дамытуда ерекше әсерін тигізді.

"Бес атар" ойыны физикалық белсенділікке және шапшаңдыққа көбірек көңіл бөлгендіктен, жалпы тәжірибе барысында тиімдірек болды деп қорытынды жасауға болады.

Жүргізілген тәжірибе барысында екі әдістің де балалардың танымдық қызығушылығына оң әсер еткені анықталды. Дегенмен, "Бес кеней" әдісі – 78%, ал "Бес атар" ойыны – 87% нәтиже көрсетті. Тәжірибе барысында "Бес атар" ойыны балалардың қозғалыс белсенділігі мен шапшаң ойлау қабілетін дамытуда тиімді болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тойбекова, А. Қазақтың ұлттық ойындары және оның тәрбиелік мәні. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
2. Уразова, Г. С. Мектепке дейінгі балалардың ойын арқылы дамуы. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019.
3. Балақаев, М., Жарықбаев, Қ. Қазақтың ұлттық ойындары. – Алматы: Атамұра, 2006.
4. Аймағамбетова, Қ. Балалардың шығармашылық қабілетін дамытудағы ойынның рөлі. – Алматы: Білім, 2015.
5. Құнантаева, К. Мектеп жасына дейінгі балаларға арналған қазақтың ұлттық ойындары. – Шымкент: Ай-Көне, 2017.
6. Жұмабекова, Ф. Ойын – баланың танымдық қабілетін дамытудың негізі. – Нұр-Сұлтан: ҚазАқпарат, 2020.

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ- САЛААТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ НЕГІЗІ

Жиенбек Ақару Сахулқызы,

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №59 «Айша» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация. Спорттың адам өмірінде алатын орны ерекше. Спортпен айналысқан адамның денсаулығы мықты, шыдамды, шымыр болады. Біздің ата- бабаларымыз «тәні саудың – жаны сау» немесе «бірінші байлық-денсаулық», - деп бекер айтпаған. Бірақ, осы нақыл сөздің салмағын, жүктер жауапкершілігін сезінбейтін де, мойындамайтын да сыңайлымыз.

Салауатты өмір сүрудің, тазалықты сақтаудың белгілі ережелерін білмейтін де жан кемде-кем.

Салауатты өмір сүру дегеніміз – тазалық сақтап, дене тәрбиесі және спортпен шұғылдану, насихатталуы спорттың өсуі, одан әрі өркендеуі, әлемдік деңгейге жетуі, кейінгі жастар үшін үлгі-өнеге болатыны үлкен дәлел. Жас ұрпақ дұрыс өсіп жетілуі үшін денсаулығын күтуді үйрету, салауатты өмір салтын сақтап, өмір сүруге дағдыландыру. Қазіргі кезеңдегі білім беру орындарындағы дене тәрбиесінің жүйесі жастардың денсаулықтарын нығайтумен қоса, тұлға бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге деген белсенділігі мен ізгілікті қатынастарын дамытуға бағытталған.

Дене тәрбиесі — өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру саласының бір тармағы болып табылады. Жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне, ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыруға, оны Отан сүйгіштікке дайындауға қызмет етеді.

Кілт сөздер: салауатты өмір салты, спорт, дене шынықтыру жаттығулары, дұрыс тамақтану, күн тәртібі, денсаулықты сақтау, салауатты ұйқы, әдеттер, себептер, өзін-өзі тәрбиелеу.

zhiyenbek94@mail.ru

«Тазалық – саулық негізі, саулық байлық негізі» - деп бекер айтпаса керек. Гүлденген эканомиканы дені сау, саналы азаматтар жасайды. Дене тәрбиесі ағзаны шынықтырып, бала психикасының дамуына үлкен әсер ететін, адам ағзасының барлық жағынан жетілуіне, қимыл әрекеті мен дағдысының, білімінің қалыптасуын қамтамасыз етуге бағытталған, көп қырлы педагогикалық іс. Баланың қозғалыс дағдысы 7 жасқа дейін қалыптасып, әрі қарай даму, шыңдалу қызметі атқарыла бастайды. Бала ағзасының даму мен өсу үдерісінде бұлшық еттің күші қозғалыс факторлары арқылы артады. Сондықтан да мектепке дейінгі кезеңде балардың дене тәрбиесіне ерекше мән берілу керек.

Дене тәрбиесінің маңызы — адамның денсаулығын нығайтып, күш-жігерін, ақыл-ойын арттырады. Жаттығулармен ұдайы шұғылдану, жүгіру, жүзу, сияқты спорт ойындары мен арнаулы жаттығулар адамның тыныс алу үрдісін күшейтеді. Қан айналымын, зат алмасуын жақсартады. Дене-бітімінің дұрыс дамуы, денсаулығының нығаюы, жұмыс қабілетінің артуы сыртқы ортаның қолайсыз жағдайларына қарсы тұруға ықпал етеді. Дене шынықтыру пәнінің келешек ұрпақ өмірінде алатын орны жас ұрпақты жан-жақты дамыған, ой-өрісі биік, тұлғасы

сымбатты азамат етіп өсіру үшін, тәрбие жүйесінде дене тәрбиесінің алар орны орасан зор. Ал оны неғұрлым ерте кезден бастап, дұрыс жолға қойып жүргізсе соғұрлым нәтижесі жемісті болатыны анық. Демек болашақ азаматтың дені сау, мүсін тұлғасы дұрыс қалыптасқан, жігерлі де қайратты болып, көпшілдік дағдыларын бойына терең сіңіріп өсуіне, дене шынықтыру пәнінің қосар үлесі зор. Балабақша мұғалімінің алдында, тәрбиеленушіге білім берумен қатар олардың дені сау, дене бітімінің дұрыс жетілуін қадағалау міндеті тұр. Бүгінгі алдымызда отырған, тәрбиеленуші - ертеңгі еліміздің экономикалық қуатын, мәдени және рухани байлығын жақсартуға ықпал ететін жеке тұлға.

Дене тәрбиесі-өсіп келе жатқан жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру саласының бір тармағы болып табылады. Жеке тұлғаның жан-жақты дамуына, күшті де қуатты болып өсуіне, ұзақ уақыт шығармашылық еңбекке жарамды адамды қалыптастыруға, оны Отан сүйгіштікке дайындауға қызмет етеді.

Мектеп жасына дейінгі балаларға дене тәрбиесін берудің мақсаты – балалардың денсаулығын нығайту, денесінің дұрыс дамуын қамтамасыз ету, өйткені бұл кезде баланың дамуына қолайлы жағдай жасалса, бала денесі тез жетіліп өседі. Мектепке дейінгі шақта бала ағзасы әлсіз, әр түрлі жұқпалы ауруларға қарсы тұра алмайды, сондықтан оны аурудан сақтап, денсаулығын нығайтуда, қимыл әрекетін дамытуда, мәдени-гигиеналық дағдысын, әдетін қалыптастыруда дене тәрбиесінің мәні ерекше.

Күнде таңертеңгілік гимнастикалық жаттығулар. Бұл орталық нерв жүйесін қалыпқа келтіріп, ағзаны сергітеді. Таза ауада жаяу жүрудің өзі шынығу, сауықтыру әсерін тигізеді. Дене тәрбиесі сабақтары. Бұл сабақтар мазмұны мемлекеттік талап пен оқу бағдарламасына сәйкес белгіленіп, оқушылардың күші мен жылдамдығын, ептілігі мен шыдамдылығын, ерік-жігерін, батылдық пен табандылықты және тез шешім қабылдау секілді тәрбиелік қасиеттерді дамытады. Ой сергіту-еңбегі барысында ағзаның тынығуына әсерін тигізеді. Дене жаттығулары мен қозғалмалы ойындар белсенді демалысын қамтамасыз етеді. Дене тәрбиесі жаттығуларына қызығушылығын туғызып, салауатты өмір салтының негізін қалайды.

Басқа тәрбие салалары сияқты балабақша, дене тәрбиесін ұйымдастыру барысында да меңгеруші, тәрбиеші мен дене нұсқаушысы жауапты және олардың өміріне, денсаулығына, дамуына дербес жауап береді.

Дене нұсқаушы жұмысты медбикемен кеңесе отырып, сауықтыру шараларын жасайды. Олар келісе отырып күн тәртібі жасалынады. Күн тәртібі дегеніміз - баланың күнделікті қайталанып отыратын іс-әрекетінің, тынығатын кезеңдерінің нақты, белгілі бір жүйемен ауысып келуін көздейтін, тиімділігі ғылыми негізделген, үйреншікті өмір тәртібі.

Балалар күтімі және өсуіне қолайлы мәдени-гигиеналық жағдай жасау, дұрыс жасалған күн тәртібі, тамақтандыру, дененің тазалығы, баланың жасына, ауа-райына ыңғайлы киінуі, гимнастика және қимылды ойындар ойнату, ұйқысын ұйымдастыру, серуенге шығару, күнді ауаны, суды тиімді пайдалану. Бүкіл әлемдегі дәрігерлер мен педагогтар әлдеқашан ортақ пікірге келген. Ұлт денсаулығын сақтап қалу үшін, барлық күш жігерді біріктіру және оны балалар денсаулығын қорғауға бағыттау қажет.

Жас ұрпақ денсаулығын сақтау – қоғамның маңызды әлеуметтік міндеттерінің бірі, салауатты өмір салтын қалыптастыру қажет. Бүгінгі таңда халықтың бұл санаты қоршаған ортаның теріс әсеріне, ақыл-ой және физикалық шиеленіске, өмірдің өзгеретін жаңа жағдайларына бейімделуге ұшырайды.

Мектеп жасына дейінгі баланың денесін шынықтыруды зерттеген белгілі ғалымдардың бірі Т.И. Осокина «...дене шынықтыруды педагогикалық ықпалмен мақсатты жүргізгенде нақты

нәтижеге жетіп, бала денсаулығы нығайып, жалпы шыдамдылығы, жұмыс жасау қабілеті артып, жеке тұлға болып қалыптасып, жан-жақты дамуына әсерін тигізеді деп көрсетеді.

Дене тәрбиесінің негізгі міндеттері:

- баланың денсаулығын сақтау және нығайту;
- мәдени-гигиеналық дағдылар мен әдеттерді қалыптастыру;
- бала денесін шынықтыру;
- балалардың жүру, жүгіру, секіру, өрмелеу, лақтыру сияқты негізгі қимыл әрекеттерін дамыту.

Мағжан Жұмабаевтың «Дене тәрбиесіне жеңіл қарауға болмайды. Дене — жанның қабы. Қап берік болса ішіндегі заты берік болмақ, Дене – жанның құралы. Құрал мықты болса иесі де мықты. Сау жан - сау денеде ғана болады» - деген сөзі де бар. Біз балаларға денсаулықты сақтау, түрлі аурулардың алдын-алу, салауатты өмір салты туралы көп айтып жүрміз. Бұл мәселелерді шешу балалар денсаулығын сақтау, оның ішінде дене тәрбиесі, психологиялық тұрақтылықты арттыру, орынды тамақтану және көптеген басқа мәселелер бойынша маңызды жұмыстарды қажет етеді. Баланың бақытты болуы үшін, денінің сау болуы үшін үлкен қамқорлық жасауымыз керек. Дені сау баланың ақыл- ойы айқын, өз- өзіне сенімді, жан- жағына қуанышпен шаттана қарайтындай болуы шарт. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Сондықтан, бала организмінің қызметін жетілдіру, қабілетін арттыру ең басты міндетіміз.

Спортпен шұғылданған баланың денсаулығы мықты, өзі әлді, төзімді, икемді, әрі нәтижелі болады. Еліміздің келешегін жалғастыратын жігерлі, білімді азамат болып шығады. Денсаулық-байлық қана емес, ол адам бақытының бастауы, тіршілік көзі. Ұлы ақын Абай данамызда «Денсаулық- терең бақыт» деген.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қасымбекова С, Герасименко В. Дене тәрбиесі. – А. «Мектеп» баспасы, 2005.
2. 12 жылдық білім 2007 ж. № 9
3. Валеология 2011 жыл №1
4. Физическая культура в детском саду: книга для воспитателя [Осокина, Т.И.](#)

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ҮДЕРІСІНІҢ НЕГІЗГІ

Пушқулов Жомарт Азімханұлы

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Педагогика магистрі

Андатпа. Жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесіне келетін болсақ, онда ол жалпы тәрбие ілімі мен дене тәрбиесі іліміне сүйене отырып, мыналарды оқып игереді. жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесін ұйымдастыру мен оның тәсілдерін; дене тәрбиесінің жаратылыс-ғылыми негіздерін; дене мәдениеті мен спорттық гигиеналық негіздерін;

білімгерлердің оқу-еңбек қызметі кезіндегі психофизиологиялық; спорттық жаттығулар негіздерін; дене мәдениеті мен спорттың әлеуметтік қызметін; кәсіби-қолданбалы дене тәрбиесі дайындығын; еңбек ғылыми ұйымдастырудағы дене мәдениетін. Оның негізгі түсініктері мен терминдері де айқындалады.

Түйінді сөз: тәрбие, дене тәрбиесі дайындығы, оқу сабағы, оқу-жаттығу сабағы, оқу бөлімдері (негізгі, спорттық, арнаулы), оқу топтары, медициналық топтар (негізгі, дайындық, арнаулы), тұлғаны дамыту, дене тәрбиесі дайындығының дәрежесі, дене қабілеттерін жетілдіру.

Жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесі процестерінің негізгі түрлері сабақ кезіндегі (тәжірибелік, ілімдік, жекелей) және сабақтан тыс кездегі (оқу күні режимі бойынша дене тәрбиесі жаттығулары, секцияларда жаттығу, өз бетінше жаттығу, жаппай сауықтырғыш, дене тәрбиесі спорттық шаралар) жаттығулар болып табылады. Сөйтіп, жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесі олтандаған мамандығына, болашақ кәсібі еңбегіне, әскери қызметіне өзінің функционалдық және тұлғалық жағдайына сай келетін, жеке адамның дене тәрбиесі дайындығын қалыптастыратын мамандырылған педдагогикалық процесс. Сабақтың өзінің құрылымы, тәсілдері бар және оған жалпы педагогикалық тәрбие мен жеке ерекше қызмет жүктелген.

Онда дене тәрбиесі мен дәрігерлік бақылаудың жаратылыс-ғылыми және гигиеналық негіздері, спорттық жаттығулар мен дене тәрбиесі жаттығуларымен өз бетінше айналысудың әдістемелері кеңінен берілген. Кәсіби-қолданбалы дене тәрбиесі дайындығының түсіндірмесі мен білімгерлерге дене тәрбиесін беру сабақтары мен сабақтан тыс түрлерінің құрылымы айқындалған, еңбекті ғылыми ұйымдастыру жүйесіндегі мақсаттар мен міндеттер белгіленген. Оқулық жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесінің ілімін дамытуда өзінің рөлін атқарады, алайда, қазіргі кезеңде, дене мәдениеті ілімінің дамуына байланысты оны қайта жасап, қайта бастыру керек.

Одан бөлек, сол себептерге байланысты біз жиі артта қалушылардың қалпында қалып жүрміз, бұрын біздің елде болмаған (мысалы, бейсбол, фристайл және т.б.) спорт түрлерін жылдам дамыту қажет болғанда мәселелер пайда болады. Біздің спорттық ұйымдар (олимпиада бағдарламасына енгізгенде ғана асып-сасып дамытуды бастайды.

Жоғарыда және көптеген жеке себептердің нәтижесінде қазіргі кезде дене тәрбиесі білімі өзінің ұйымдастыру құрылымында жоғарғы оқу орнының түлектеріне мамандарға күнделікті жұмыста біріншіден кәсіби, әлеуметтік және басқа мәселелерді шешуге қажетті білім, білгірлік және дағдыларды бермейді. Осының бәрін ескере отырып, біздің елдегі дене тәрбиесі білімі жүйесіндегі қайта құру осы жүйедегі барлық маңызды үрдістер мен құбылыстарды бұқаралық (сауықтандыру) дене шынықтыруда және жоғары көрсеткіштер спортында-білімдерін практика жүзінде жан-жақты және толық көрсетуі керек.

Білім жүйесі міндетті озық болу күн тәртібінде әрекет етуі қажет, бүгінгі талаптар мен сұраныстарға ғана бағытталмай,сонымен бірге ертеңгі күннің талаптары мен сұраныстарына бағытталу керек.

Дене шынықтыру және спорт мамандарын даярлаудағы жоғарғы оқу орнының белгіленген мамандық талаптарына жауап беретін басты міндеті болып табылады:

- мәдениетті, әлеуметті белсенді азаматтарды тәрбиелеу;

- ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру және өткізу;
- оқу үрдісімен тығыз байланыстағы дене шынықтыру және спорт саласындағы маңызды қолданбалы міндеттерді шешу;
- жоғары маманданған ғылыми-педагогикалық кадрлар даярлау;
- дене тәрбиесінде, дене шынықтыру және спортта т.б. практика жүзінде ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін қолдану.

Әлеуметтік-экономикалық және дене шынықтыру және спортты ұйымдастыру құқық негіздері кафедраларын, сонымен бірге қазіргі әлемдегі Адам денсаулығын қорғау кафедрасын құру қарастырылуда.

Жоғарғы оқу орнында білімгерлердің оқитын пәндерін, біліктілігін интеграциялау мәселесін шешу, осы барлық біліктілігін практикалық қажеттілікке қосу қажет. Бұл жерде мынаны ойлану керек, институтта білімгерді пәндерді «өтіп» және «тапсырып» қана қоймай, сонымен бірге алған біліктілікті болашақ кәсіби қызметте практика жүзінде қолданатындай қарастыруға, оқытуға тырысу керек. Басқа сөзбен айтқанда жоғарғы оқу орнында анатомия, физиология немесе биохимия пәндерін оқып қана қоймай, осы біліктілікті адам ағзасындағы қызметте, оның жүйелерін және мүшелерін спорт түрлерінде екпінді жұмыс жасау кезінде, сауықтандыру сабағында дене шынықтыру жаттығуларын жасау кезінде қолданатындай түсіндіру қажет.

Жоғары оқу орындарындағы осы заманға оқу-тәрбие жұмыстарының сан салалы түрлері (дәрістер, зертханалық, семинарлық, тәжірибелік, өзіндік жұмыстар, сынақтар, емтихандар, курс және диплом жұмыстарын дайындап, қорғау, педагогикалық және өндірістік тәжірибелер, т.б.) қызмет бабының әртүрлі саласындағы оқытушылар мен білімгерлердің өзара бірлесіп жұмыс жасау арқылы жүзеге асырылады.

«Қызмет - адамның қоршаған ортаға белсенді қатынасының айрықша түрі, оның мазмұны оған қолайлы өзгерістер жасап және қайта құру. Кез келген қызметтің өзінің мақсаты, жолдары, нәтижесі және жұмыс процесі болады, олай болса, қызмыттың ажырамас сипаттамасы – оны саналы түрде ұғыну. Қызмет қоғамдық прогрестің нақты қозауыш күші және қоғамның өзінің емір сүру шарты болып табылады. Қызмет түрлері көп салаға жіктеледі-рухани және материалдық өндірістік еңбек пен еңбексіз тіршілік және т.б.»

Жоғары оқу орындары студенттерінің оқу-тәрбие қызметінің түрлеріне: сабақ, таным, ақыл-ой тәрбиесі, оқу-өндірістік, қоғамдық, еңбеку ғылыми-зерттеу, спорт, қоғамдық дене бағыттағы түрі ретінде дене тәрбиесіне өз кезегінде жалпы педагогикалық және арнаулы педагогикалық қызмет түрлері жүктеледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ю.Телеуғалиев. Дене тәрбиесі. Оқу-әдістемелік құрал. «Жазушы» Алматы. 2016
2. Қазақша-орысша орысша-қазақша терминологиялық сөздік. Дене тәрбиесі және спорт. 31т. Республикалық мемлекеттік «Рауан» баспасы. Алматы 2013
3. С.И. Қасымбекова., В.Г.Герасименко. Дене тәрбиесі оқушы жастарды сауықтыру үшін тренажерлерді пайдалану. Алматы «Мектеп» 2015

ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ

Кистаубаева Меруерт Махамбетқызы,
*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты
№34 «Ақ желкен» бөбекжай-бақшасының
дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация: Мақалада Ұлы дала елінің ұлттық ойындарының мән-мағынасы мен болашақ ұрпақтың бойына ұлттық құндылықтарды жан-жақты ақпарат беру арқылы ұлттық ойындарға деген ерекше сүйіспеншіліктерін дамытудағы әдіс-тәсілдер мен ұлттық ойынның маңызы мен оң нәтижесі айтылады.

Кілт сөздер: Қазақтың ұлттық ойындары – халқымыздың мәдени мұрасы, алтын қазынасы.

Мен алғашқы сөзімді ұранмен бастағым келеді. Ұраным: «Ұлы елдің әлем сүйген ұланымыз! Қазақ елге лайық болу – ұранымыз!», - демекші біздің бойымызда өз Отанымызға деген биік рух пен патриоттық сезіміміз болуы өте маңызды. Өз бойымыздағы асыл қасиеттерді бақшамыздағы тәрбиеленушілеріміздің бойына дарытып, ұлттық құндылығымыз бен жинаған білімімізді іс-тәжірибімізде күнделікті қолданып, балаларды жаттықтырып, жақсы нәтижеге қол жеткізу біздің жетістігіміз деп білемін...

Зерттеудің өзектілігі: Балаларға арналған қазақтың ұлттық ойындарының өзектілігі - ұтқырлық, ептілік және ұқыптылықта екені белгілі. Ұлттық ойын арқылы балаларға қазақ халқының ұрпақтары мен игіліктерінің даналығы беріледі. Ұлттық ойындар балаларға жанашырлық сезімін, командалық қолдауды және жеңімпаз болуға деген ұмтылысқа бейімдейді. Ұлттық ойындардың жүйелі жүзеге асуы балалардың бойында қазақ халқының ұлттық болмасы мен ұлттық құндылықтарды жан-жақты дамытады.

Жалпы, қазақтың ұлттық ойындарының қай-қайсысының да қоғамдық және әлеуметтік мәні зор. Бұған қоса, ұлттық ойындар қазақ халқының о бастан ерекше мәдениетті болғанын айқындайды. Ата-бабаларымыз ұлттық ойындар арқылы ұрпақтың береке-бірлігі мен ынтымағын жарастырып отырған. **Ұлттық ойындар** адамгершілікке тәрбиелей отырып, балаларды ұжымдық бірлестікке, достық қарым-қатынасқа баулиды.

Зерттеудің әдістері:

Бестемше ойыны – мағынасы терең, баланың жүйелі ойлануына, ортада ойын жеткізе білуіне, қол моторикасын дамытуға септігін тигізетін ұлттық ойын түрі. Бестемше ойынын балалар белсенді ойнайды. Балалардың ойынға деген қызығушылықтары орасан зор. **Бестемше ойыны** арнайы тақтада екі адам арасында ойналады. Ойын тақтасы — 2 орда, 10 отау, 50 шардан тұрады.

Ойын басында әр ойыншыға бір орда, бес отау және 25 шардан тиесілі. Шарлар әр отауға бес-бестен салынады.

«Жүріс» ойыншылар тарапынан кезектесіп жүріледі. Жүрісті кімнің жасайтыны келісімімен анықталады.

Жүріс жасау үшін өз жағыңыздағы отаулардың бірінен бар шарды қолға алып, біреуін орнына қалдырып, солдан оңға қарай бір-бірлеп таратамыз.

Егер соңғы шар қарсыластың тақ санды шары бар отауына түсіп, ондағы шарды жұп қылса (2, 4, 6, 10, 12), сол отаудағы шарлар ұтып алынып, өз ордамызға салынады.

Егер соңғы шар қарсыластың отауына түсіп, ондағы шардың саны тақ болса немесе өз отауымызға түссе, шар ұтып алынбайды.

«Бес атар» ұлттық ойыны - асық ату ойыны түріне қатысу үшін өтінімі жасалады, өтінім берген кезде команда өкілі сақалар бойынша ойыншыларды бірінші сақа, екінші сақа ойыншысы деп жазып көрсетуге міндетті.

Ойынға қажетті құрал-жабдықтар: Асықтар, сақа, кілемше, уақыт өлшегіш.

Ойынға диаметрі жас ерекшеліктеріне қарай 75 см, (100 см) көнсызығы 30 см, бес түсті (сары, жасыл, қызыл, көк, қоңыр) кілемше қолданылады. Ату сызығы мен көн аралығы 100 см (150 см) болады. Көнге тігілетін 5 асық бір түсті, арасына бір сақа сиятындай орын қалдырып, бір сызықтың бойына тігіп шығады. Ойнайтын ойыншылардың сақасын иіру арқылы кім бастайтынын анықтап алады. Мысалы, сақасы алшы тұрған ойыншы бірінші, тәйке тұрса екінші, бүк үшінші, шік төртінші болып асықтарды ату кезегіне ие болады. Ойын жекелей және жұптасып командалық түрде өткізуге болады.

«Бес кеней» ұлттық ойыны - ойынға көлемі бірдей бес кеней асық қолданылады (асықтардың төртеуі бір түсті, біреуі бөлек түсті болуы тиіс, бұл асық «хан» деп аталады). Ойнау кезегін анықтау үшін, төреші ойыншылардың «хан» асықтарын алып екеуін бірге иіреді. Иірген кезде кімнің асығы алшы немесе тәйкі түссе, сол бірінші болып ойынды бастайды. Егер екі баланың, үш баланың, немесе төртеуінің де сақасы бір қалыпта түссе, кезек ретін нақты белгілегенге дейін сақалар қайта иірледі немесе жеребе арқылы анықталады. Ойын жеке және жұптасып командалық түрде өткізуге болады.

Ойын ережесі: Ойынды тақта немесе алаңда екі ойыншы ойнайды. Он үш оюлы шеңберден тұратын тақтада, бес кенейден екі түсті асықтарды бір ойыншы бүк жағымен, екінші ойыншы шік жағымен қойып ойнайды. Бүк жағымен ойнайтын ойыншы ойынды бастайды. Ойын кенейлерді оюлы шеңберден, оюлы шеңберге жылжыту арқылы жалғасады. Ойын барысында кенейлерді алға, артқа, оңға, солға жылжыта отырып қарсыластың кенейі аттау арқылы алу, ойын қарсыластың кенейлері таусылғанша жалғасады, бірақ кенейлерді жылжытқанда арасында оюлы шеңбер қалып кетпеуі керек. Ойында кенейі таусылмаған ойыншы жеңіске жетеді.

Ақсүйек ұлттық ойыны

Бұл ойынның негізгі атрибуты — "ақ сүйек" болады, ол дегеніміз түйреуіш немесе доп.

Ойын шарттары:

Қатысушылар қолдарында "ақ сүйек" ұстаған жүргізушіге қарап, қатарға тұрады. Жүргізуші "ақ сүйекті" қатысушылардың басынан жоғары "Ақ сүйек, көк сүйек, бізден сізге кім керек" деп лақтырады.

Ойынға қатысушылар сүйектің қайда түсетінін көрмейді. Жүргізушінің бұйрығымен олар негізгі атрибутты іздеп табуға тырысады.

Ойында "сүйекті" жылдам тауып, жүргізушіге әкеліп берген адам жеңеді. Егер ойыншының қолындағы затты басқа қатысушы байқап, оған қолын тигізе алса, "сүйек" қайтарылып берілуі керек.

Зерттеу нәтижелері: Ұлы педагог В.И.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды», - дейді. Демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы баии түседі. Оқу үрдісінде

ұлттық ойын элементтерін пайдалану оқу қызметінің тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Балалар әсіресе, «Бестемше», «Алаңдағы бестемше», «Бескеней», «Ақ сүйек», секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді және балалар ерекше қызығушылықпен ойнайды. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды. Батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді. Ендеше еңбекке баулу барысында ұлттық ойындар арқылы түсіндіру балалардың тез, жылдам меңгеруге ықпал етеді. Баланың сөздік қорын байыта және қимыл-қозғалыстары дамиды.

«Мәңгілік ел жастары» қоғамдық қорының ұйымдастыруымен мектепке дейінгі ұйымдар мен балабақша тәрбиешілеріне арналған «ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР - 2024» Республикалық байқауына 8 ата-ана мен 8 баланы қатыстырып үздік бейне сабағынан ҚҰРМЕТ ГРАМОТАСЫМЕН марапатталдым.

Қорытынды: Қорыта келе ұлттық ойындарды көбірек қолданудың нәтижесінде балалардың ойын ойнап үйренуге деген қызығушылықтары арта түсті. Ұлттық ойындар арқылы баланың бойында адамгершілік қасиеттері мен іс-әрекетке деген қызығушылығы жан-жақты дамыды.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» 1998ж.
2. Дарын ақпараттық әдістемелік жинағы №2, 2005ж.
3. М.Н.Смайлова Ұлттық тәрбиені мектептерде енгізу Түркістан, 2000ж.
4. Ұ.Асыллов Даналардан шыққан сөз «Мектеп баспасы» Алматы, 1987ж.

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Малтай Абай Асқарұлы,

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №30 «Алпамыс» бөбекжай-бақшасының
дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация

Бұл мақалада балабақшадағы дене тәрбиесінде инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі талданған. Заманауи цифрлық құралдар, робототехника, жасанды интеллект және виртуалды шындық технологиялары балалардың дене дамуына, қозғалыс дағдыларының қалыптасуына және психологиялық жағдайының жақсаруына ықпал ететіндігі көрсетілген. Бұл технологиялар дене тәрбиесі сабақтарының қызықты әрі тиімді өтуіне, балалардың денсаулығын нығайтуға және физикалық белсенділікті арттыруға бағытталған. Мақалада әртүрлі инновациялық әдістердің балалардың дамуындағы рөлі қарастырылып, олардың денсаулығына және танымдық қабілеттеріне ықпалы дәлелденген.

Түйін сөздер: балабақша, дене тәрбиесі, инновациялық технологиялар, робототехника, жасанды интеллект, виртуалды шындық, қозғалыс дағдылары, денсаулық, физикалық даму.

e-mail: maltayabav1997@icloud.com

Зерттеудің өзектілігі:

Қазіргі кезеңде балабақшадағы дене тәрбиесі әдістері мен құралдары үздіксіз даму үстінде. Инновациялық технологиялар осы салада жаңа мүмкіндіктер ұсына отырып, балалардың физикалық және психологиялық дамуына әсер етеді. Бұл зерттеу балабақшадағы дене тәрбиесінде инновациялық технологиялардың тиімділігін анықтауға бағытталған, өйткені бұл технологиялар баланың денсаулығын сақтау мен дамытуда маңызды рөл атқарады.

Зерттеу мақсаты:

Балабақшадағы дене тәрбиесінде инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігін анықтап, олардың балалардың физикалық дамуы мен денсаулығына әсерін зерттеу.

Зерттеу әдістері:

Зерттеу барысында теориялық талдау, әдебиеттерді шолу, практикалық тәжірибелер мен балалардың дене тәрбиесі сабақтарында қолданылған жаңа технологиялардың тиімділігін бағалау әдістері қолданылды. Сонымен қатар, балалардың физикалық белсенділігін және психоэмоционалды күйін бақылауға арналған арнайы құралдар мен бағдарламалар пайдаланылды.

Зерттеу нәтижелері :

Зерттеу нәтижесінде инновациялық технологиялар балабақшадағы дене тәрбиесінде балалардың қозғалыс дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқаратыны анықталды. Цифрлық құралдар мен робототехника баланың дене тәрбиесіне деген қызығушылығын арттырып, олардың физикалық дамуына оң әсер етті. Виртуалды және қосымша шындық технологиялары балаларды жаңа тәжірибелерге тартты, бұл олардың денсаулығын нығайту мен қозғалыс белсенділігін арттыруға ықпал етті. Балабақша – баланың алғашқы әлеуметтік ортасы, оның жеке тұлғасының қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Балабақшадағы дене тәрбиесі балалардың физикалық денсаулығын сақтауға, дене бітімінің дұрыс дамуына және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Қазіргі кезде, заманауи қоғамда дене тәрбиесінің әдістері мен құралдары да өзгереді. Бұл салада инновациялық технологиялардың енгізілуі дене тәрбиесін оқытуды жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді. Инновациялық технологиялар баланың дене тәрбиесінде тиімді жұмыс істеуге ғана емес, оның жеке тұлғасын дамытуға, танымдық қабілеттерін арттыруға және қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялар дене тәрбиесін оқытуда өте тиімді құралдар ретінде қарастырылады. Интерактивті тақталар, планшеттер мен смартфондардағы арнайы қосымшалар баланың дене тәрбиесіне деген қызығушылығын арттырады. Балалар дене жаттығуларын орындау кезінде осы құралдардың көмегімен жаттығулардың дұрыс орындалуын көреді. Мысалы, әрбір дене жаттығуын көрсету үшін видеолар мен анимациялар пайдаланылады, олар балаларға қозғалыс техникасын дұрыс түсінуге көмектеседі. Бұл әдіс балалардың назарын ұзақ уақыт сақтауға мүмкіндік беріп, оқу процесін қызықты әрі тартымды етеді.

Цифрлық құралдар арқылы баланың жаттығу әрекетін бақылау және бағалау да мүмкіндігі бар. Мысалы, арнайы қосымшалар немесе сенсорлық жүйелер баланың қозғалысын бақылап, оның қозғалыс белсенділігін және физикалық жағдайын бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар,

бағдарламалар әр балаға жеке-жеке ұсыныстар мен түзетулер жасайды, бұл олардың даму ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту процесін дербестендіруге ықпал етеді.

Робототехника мен жасанды интеллект сияқты жаңа технологиялар да дене тәрбиесінде тиімді қолданылуда. Роботтар мен түрлі сенсорлық жүйелер балалардың қозғалыс дағдыларын бақылап, жаттығулардың дұрыс орындалуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, роботтар балаға физикалық белсенділікті арттыру үшін ойын элементтерін қосып, жаттығуларды қызықты әрі тиімді етеді. Роботтың көмегімен балалар дене қозғалысын орындап, оны интерактивті түрде жетілдіре алады.

Жасанды интеллект балалардың қозғалыс дағдыларын қадағалап, олар үшін жеке бағдарлама жасап бере алады. Бұл бағдарламалар балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, әр баланың даму деңгейіне сәйкес жаттығуларды ұсынады. Мысалы, бір бала үшін ең оңай жаттығулар ұсынылса, басқалары үшін күрделірек жаттығулар енгізілуі мүмкін. Бұл тәсіл балалардың қозғалыс қабілетін жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді.

Виртуалды және қосымша шындық технологиялары соңғы жылдары дене тәрбиесінде қолданылуда. VR (виртуалды шындық) және AR (қосымша шындық) технологиялары балаларға жаңа тәжірибе ұсынады, оларды жаңа ортаға орналастырады және әртүрлі жаттығуларды интерактивті түрде орындауға мүмкіндік береді. Мысалы, балалар виртуалды әлемде жүгіру, би билеу немесе спорттық ойындар ойнау арқылы белсенділігін арттырады. Мұндай технологиялар балаларға қозғалыс дағдыларын дамытуда ерекше әсер қалдырады және оларды қызықты әрі белсенді етеді.

Қосымша шындық балаларға нақты өмірде өздеріне бейімделген жаттығулар жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, балаларға белгілі бір спорттық ойынның немесе жаттығудың дәл суреті көрсетіліп, олар сол бейнені нақты әлемде көруге мүмкіндік алады. Бұл әдіс балалардың дене қозғалыстарын дұрыс орындап, өздерінің күш-жігерін толыққанды пайдалануға ықпал етеді.

Инновациялық технологияларды қолдану балалардың физикалық дамуын жетілдіруге ықпал етеді. Цифрлық құралдар мен робототехника қозғалыс белсенділігін арттырып, әрбір баланың физикалық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Жаңа технологиялар балалардың қозғалыс дағдыларын бақылап, олардың жеке мүмкіндіктеріне сай жаттығулар ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл баланың қозғалыс қабілетін жан-жақты дамытуға, оған қосымша көңіл бөлуді қамтамасыз етеді.

Инновациялық технологиялардың тағы бір тиімділігі – балалардың қызығушылығын арттыру. Цифрлық ойындар мен қосымшалар балалар үшін тартымды әрі қызықты болып келеді, олар дене тәрбиесін ойын арқылы үйренуге мүмкіндік алады. Олардың қызығушылығы мен ынтасы оқу процесіне оң әсер етеді. Сонымен қатар, виртуалды және қосымша шындық сияқты технологиялар балаларға жаңа тәжірибе ұсынып, оларды жаңа орталарда жұмыс істеуге ынталандырады.

Жаңа технологиялар денсаулықты нығайтуға да ықпал етеді. Балалардың дене белсенділігі, олардың физикалық дамуы мен жалпы денсаулығы жаңа технологиялар арқылы оңтайлы түрде бақыланады. Роботтар мен басқа да сенсорлық жүйелер баланың денсаулық жағдайын бақылап, жаттығу процесін бақылауға мүмкіндік береді. Бұл жүйелер әрбір баланың жеке

денсаулық жағдайын ескеріп, оған сәйкес жаттығулар ұсынады, бұл өз кезегінде балалардың жалпы денсаулығын жақсартуға ықпал етеді.

Қорытынды

Қазіргі заманда балабақшадағы дене тәрбиесі балалардың физикалық дамуы мен денсаулығын жақсартуда маңызды рөл атқарады. Инновациялық технологиялардың енгізілуі бұл процесті жаңа деңгейге көтеріп, балалардың денсаулық жағдайын, қозғалыс дағдыларын бақылап, дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық құралдар, робототехника, жасанды интеллект, виртуалды және қосымша шындық технологиялары балалардың қызығушылығын арттырып, олардың оқу процесін әрі қызықты, әрі тиімді етеді. Мұндай технологиялар балалардың дене тәрбиесін ойын мен тәжірибеге негізделген қызықты әрі қарқынды оқу процесіне айналдырады. Сонымен қатар, олар баланың психоэмоционалды жағдайын жақсартып отырып, денсаулықты нығайтуға да әсер етеді.

Робототехника мен жасанды интеллект балалардың дене жаттығуларын нақты уақыт режимінде бақылауға мүмкіндік береді, ал виртуалды шындық арқылы олар жаттығуларды басқа орталарда орындап, жаңа тәжірибелерге ие болады. Бұл технологиялар баланың физикалық қабілеттерін дамыта отырып, оның рухани дамуына да ықпал етеді. Сонымен қатар, әрбір баланың жеке мүмкіндіктері ескеріле отырып, жаттығулар мен ұсыныстарды персонализациялау арқылы әрбір бала үшін тиімді оқу жағдайлары жасалады. Дене тәрбиесі сабақтарында инновациялық технологияларды қолдану балалардың қозғалыс дағдыларын дамытуда зор мүмкіндіктер береді. Сонымен қатар, бұл тәсілдердің қолданылуы педагогикалық процесті жаңғыртып, балалардың денсаулығын жақсартып, оқу мотивациясын арттырады. Болашақта осы технологияларды пайдалану, балабақшаларда дене тәрбиесінің жаңа мүмкіндіктерін ашып, балалардың дамуына үлкен септігін тигізетінін айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айтқұлов, С. (2020). Балабақшадағы дене тәрбиесінің әдістері мен құралдары. Алматы: Білім.
2. Киселев, А. (2018). Инновациялық технологиялар және олардың білім беру жүйесіндегі қолданылуы. Мәскеу: Академия.
3. Сапарова, Л. (2019). Дене тәрбиесінде цифрлық технологияларды қолдану. Қарағанды: Қарағанды университеті.
4. Муратова, Г. (2021). Білім беру саласындағы робототехника мен жасанды интеллект. Шымкент: Оңтүстік Қазақстан.
5. Әбдібеков, Қ. (2017). Балабақшадағы дене тәрбиесінің педагогикалық негіздері. Астана: Елордалық баспа.
6. Тасмағамбетова, М. (2020). Виртуалды және қосымша шындық технологияларын қолдану. Алматы: Мектеп.

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-БАРЫСТА ЖАҢАША ОҚЫТУ МАҚСАТЫ МЕН
ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ**

Ахметов Несипжан Аманжолович,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы

Тақырыптың өзектілігі: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен тәжірибе жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар: оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» -деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Сондықтан да қазіргі қоғамымызға әр мұғалімдердің инновациялық іс - әрекетінің ғылыми – педагогикалық негіздерін меңгеру маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Ғылыми – педагогикалық әдебиеттерде теория жүзінде анықталып, тәжірибеде қолданыс тапқан әрі оқыту үрдісінің тиімділігін арттыратын жаңа әдіс – амалдарды инновациялық тәсілдер деп атайды.

Зерттеудің мақсаты: «Инновация» жаңалық, жаңашылдық, өзгеріс деген ұғымды білдіреді. Инновация құрал және іс-барыс ретінде әлдебір жаңалықты ендіру деген сөз. Педагогикалық іс-барыста инновация оқыту мен тәрбиенің тәсілдері, түрлері, мақсаты мен мазмұнын, оқытушы мен білімгердің бірлескен қызметін ұйымдастыруға жаңалық енгізуді білдіреді. Білім беру процесіне енгізілген инновация адамның кәсіптік қызметіне тән болғандықтан, ол табиғи түрде зерттеудің, талдаудың және тәжірибеге енгізудің нысанына айналды.

Зерттеудің нәтижесі: Инновация өздігінен пайда болмайды. Ол ғылыми ізденістердің, жекелеген оқытушы мен тұтас ұжымның озық педагогикалық тәжірибесінен туындайды. Бұл процесс өздігінен дамымайтындықтан ол басқаруды қажет етеді. Білім берудегі инновациялық процестердің мәнін педагогикалық маңызы екі мәселені құрайды. Олар – озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау және тарату мәселесі және педагогикалық – психологиялық ғылымдардың жетістігін тәжірибеге енгізу проблемасы. Инновациялық процестердің мазмұны мен механизмі осы кезеңге дейін бір-бірінен оқшау қарастырылып келген өзара тығыз байланысты екі іс-барыстың тұтастығы тұрғысынан қарастырылуы тиіс, яғни инновациялық процестің нәтижесі теория мен практиканың тоғысуында пайда болатын теориялық және практикалық жаңалықтарды қолдануға тиіс. Бұның барлығы педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануда басқару қызметінің маңыздылығына көз жеткізе түседі. Өйткені, мұғалім жаңа педагогикалық технологияның , теория мен концепцияның авторы, талдап жасаушысы, зерттеушісі, тұтынушысы және насихатшысы қызметін атқарады. Осы процесті басқару мұғалімнің өз қызметінде әріптестерінің тәжірибесі немесе ғылымындағы жаңа идеялар, әдістемелерді дұрыс таңдап, бағалау және қолдануын қамтамасыз етеді.

Ақпараттық мәдениетті, сауатты адам-ақпараттың қажет кезін сезіну, оны тауып алуға, бағалауға және тиімді қолдануға қабілетті, ақпарат сақталатын дәстүрлі және автоматтандырылған құралдарын пайдалана білуі керектігінде.

Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың,

ғылымның, мәдениеттің дамуының негізгі шарттарының бірі. Осы мәселені шешудегі басты рөл мектепке жүктеледі.

Компьютерлік технологиялардың даму жағдайындағы ақпараттық сауаттылыққа компьютермен өз бетінше жұмыс істей білу, компьютерлік техниканың көмегімен есептеу, жазу, сурет салу, ақпараттарды іздеу дағдылары мен біліктерінің болуында.

Компьютерлік білімдарлықтың белгілеріне компьютерлер мен танымал бағдарламалардың кең түрлілігін бағдарлай білу, олардың мүмкіндіктерін білу, нақты бір жұмыс үшін тиімді бағдарламалық құралдарды тандай білу, бағдарламалық құралдар бойынша жеке библиотекасының болуы жатады.

Мұғалімнің ақпараттық-коммуникациялық құзырлылығын қалыптастырудың негізгі тәсілдеріне мыналар жатады: 1) ақпараттарды өңдеудің компьютерлік технологияларын теориялық және практикалық тұрғыда оқып - үйрену; 2) әр түрлі қолданыстағы бағдарламалық қамтамасыздандыруды оқып - үйрену және оны оқыту процесінде қолдану мүмкіндіктеріне талдау жасау; 3) ақпараттық және коммуникациялық технологияларды жеке пәндерді оқытуда қолданудың тиімділігін негіздей және дәлелдей білу.

Ақпараттық мәдениет - адамға ақпараттық кеңістіктің қалыптасуына қатысуға және ол кеңістікте еркін бағдарлай алуға, ақпараттық өзара іс-әрекетке түсуге мүмкіндік беретін білім деңгейі. Ақпараттық мәдениет - адамның, қоғамның немесе оның бір бөлігінің ақпараттармен жұмыс істеудің барлық түрлері - ақпараттарды алу, өңдеу, жинақтау және осының негізінде сапалы жаңа ақпаратты құру және практикалық қолдану бойынша жетілу деңгейі.

Педагог ақпараттық мәдениетін қалыптастыру және дамыту – ұзаққа созылатын, педагогтың ақпараттық және педагогикалық қызметінің интеграциялау іс-барысы. Бұл іс-барыстың күрделілігі сонда- ақпараттық мәдениеттің қалыптасуы мен дамуы жолында көптеген кедергілерден өтуге тура келеді.

Ғалымдар мен мамандардың пікірінше, педагогтың ақпараттық мәдениетін дамытудың негізгі факторы ақпараттық және компьютерлік технологияларды қолдануға байланысты біліктілікті көтеру жүйесі болып саналады. Педагогтардың ақпараттық және коммуникациялық технологияларды оқыту процесінде қолдана білу мүмкіндігін дамыту мақсатында оқу курстарын ұйымдастырудың қажеттілігі бүгінгі білім беру жүйесінің кезекті мәселесінің біріне айналып отыр.

Ал педагогикалық қызметте инновациялық бағыттылықты қазіргі заманға білім беру, қоғамдық және мәдени даму жағдайында педагогикалық қызметтің инновациялық бағыттылығының қажеттілігі бірқатар жағдайлармен айқындалады.

Біріншіден, қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік – экономикалық қайта құрулар білім беру жүйесін, әдістемесі мен түрлі типтегі оқу орындарының оқу тәрбие процестерін ұйымдастырудың технологиясын түбірінен жаңартуды талап етуде. Педагогикалық жаңалықты жасау, игеру және пайдалануға негізделген мұғалім мен тәрбиеші қызметінің инновациялық бағыттылығы білім беру саясатын жаңартудың құралына айналуға.

Екіншіден, білім беру мазмұнын ізгілендірудің күшеюі, пәндерінің көлемі мен құрамының үнемі өзгеріске ұшырауы, жаңа оқу пәндерінің енгізілуі жаңа ұжымдық формалар мен оқыту технологиясын үздіксіз іздестіруді талап етуде. Осы жағдайда мұғалімдер арасында педагогикалық білімнің рөлі мен беделі арта түсіп отыр.

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасының жобасында «жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыру, қарқынды ғылыми – зерттеу қызметімен ықпалдастырылған инновациялық білімді дамыту, жоғары оқу орындары зерттеулерінің әлеуметтік сала мен экономиканың қажеттіліктерімен тығыз байланысы, білім беру және ақпараттық технологияларды жетілдіру болып табылады» деп көрсетілген.

Қазіргі білім беру саласындағы басты мәселе әлеуметтік – педагогикалық ұйымдастыру тұрғысынан білім мазмұнын оңтайлы анықтаудың тиімді жаңа әдістерін іздестіру мен оларды жүзеге асыра алатын болашақ мамандарды даярлау да.

Еліміздің өміріндегі білім берудің және интеллектуалды ресурстардың рөлі Елбасы сөзінде нақты көрсетілген: «Әр азаматтың денсаулық, интеллект және білім деңгейі қаншалықты сапалы болса, соншалықты мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі әлемдік қауымдастығында жоғары болады». Жаһандану заманында Қазақстандағы білім саласының дамуындағы жаңа технологиялар; электронды оқытудың пилоттық жобасы, білім беру порталын құру.

Білім беру порталы оқу үрдісінің мекен – жайлық, яғни: үйде оқыту; оқу - әдістемелерімен қамтамасыз ету, әрбір білімгер үшін оқу әдебиетінің, оқу - әдістемелік кешендердің, жеке тапсырмалардың электронды нұсқаларының қолжетімдігі, оқудан тыс уақыттағы профессор – оқытушылардың және тәрбие жетекшілерімен интерактивті байланыс және білім қызметі нәтижелерін үнемі мониторингтілеу мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Қорытынды: Педагогикалық іс-барыстың инновациялық стратегиясында жаңашылдық процестерді тікелей алға апарушылар ретінде мектеп директоры, мұғалімдер мен тәрбиешілердің рөлі арта түсуде. Оқыту процесінің көптүрлілігіне қарамастан - дидактикалық, компьютерлік, проблемалық, модульдық және басқа — жетекші педагогикалық қызметті іске асыру мұғалімнің еншісінде қалып отыр. Оқу-тәрбие процесіне қазіргі заманғы технологиялардың енгізілуіне байланысты мұғалім мен тәрбиеші кеңесшінің, ақылшының және тәрбиешінің қызметін одан әрі игеруде. Мұғалімнің кәсіптік қызметі арнаулы, пәндік білімдермен ғана шектелмей, педагогика мен психологияның, оқыту мен тәрбие технологиясы салаларының қазіргі заманғы білімдерін де қамтитын болғандықтан мұғалімнен арнайы психологиялық - педагогикалық дайындық талап етіледі. Осы негізде педагогикалық инновацияны қабылдау, бағалау және іске асыруға дайындық қалыптасады.

Интернет желісіне жаппай енуді жүзеге асыру, әлемдік білім беру кеңістігіне ену, шетелдік жоғары оқу орындарымен екі жақты тәжірибе алмасу, білім берудің халықаралық стандарттарына қол жеткізу, оқытушылар мен студенттердің академиялық мобильдігі, екі дипломдық білім беру, «Тілдердің үш тұғырлы» жобасын іске асыру, кредиттік оқыту жүйесін жүзеге асыру, Қазақстандық зиялы, Интеллектуалды ұлтты қалыптастыру білім беру саласының басымдықтары болып отыр. Жаңа дәуір ұлттық бәсекеге, мәліметтік сайыс, психологиялық өзгерістер сияқты көріністермен белең алады. Сондықтан, сол кезеңге сай интеллектуалды, ой - өрісі жоғары дамыған азаматты қалыптастыру – мемлекеттің бүгінгі күнгі ең өзекті мәселесі.

Әдебиеттер тізімі:

1. А.Бейсенбаева «Теория и практика гуманизация школьного образования», Алматы, Ғылым, 1998
2. Закон Республики Казакстан «Об образований», Алматы, 2007
3. И.Зиминя «педагогическая психология», Ростов на Дону, 2000
4. «Педагогика» Курс лекции, Алматы «Нұрлыәлем», 2003
5. Бөрібаев Б, Балапанов Е. Жаңа ақпараттық технологиялар. – Алматы, 2001.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Маханбетова Сауле Нурлановна,

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №59 «Айша» бөбекжай-бақшасының
тәрбиешісі*

Аннотация: Бұл зерттеу мектеп жасына дейінгі балалардың тәрбиесінде ұлттық ойындардың маңыздылығын қарастырады. Ұлттық ойындар халықтың мәдени мұрасы ретінде балалардың физикалық, интеллектуалдық және рухани дамуына ерекше ықпал етеді. Зерттеу барысында ұлттық ойындардың тәрбиелік құндылықтары мен олардың балалардың жан-жақты дамуына әсері талданды. Ұлттық ойындардың балаларды адамгершілікке, достыққа, мақсатқа жетуге үйретудегі рөліне ерекше назар аударылған. Сонымен қатар, ойынның педагогикалық құрал ретінде тиімділігі мен тәрбиешілердің әдістемелік шеберліктерін талап ететіндігі көрсетілген.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, тәрбиелік мән, балалардың дамуы, мәдени мұра, педагогикалық құрал.

Зерттеудің өзектілігі: Зерттеу мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуы мен тәрбиесінде ұлттық ойындардың орны мен маңыздылығын көрсету мақсатында жүргізілді. Қазіргі уақытта ұлттық құндылықтар мен халықтық тәрбиені қайта жаңғырту қажеттілігі артып отыр. Бұл зерттеу балалардың психологиялық, физикалық және әлеуметтік дамуына әсер ететін ұлттық ойындардың тәрбиелік маңыздылығын зерделеуді мақсат етеді.

Зерттеудің мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеуде ұлттық ойындардың ролін зерттеп, олардың дамуға әсерін анықтау. Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие процесіне енгізу арқылы баланың жан-жақты дамуына қолдау көрсету.

Зерттеудің әдістері:

1. Теориялық әдіс – ұлттық ойындардың тарихи және педагогикалық аспектілерін талдау.

2. Құжаттарды зерттеу – қазақтың ұлттық ойындары туралы әдебиеттер мен педагогикалық еңбектерді зерттеу.

3. Бақылау әдісі – балабақшадағы ұлттық ойындармен өткізілетін тәрбие процесін бақылау.

4. Сұхбат әдісі – тәрбиешілер мен ата-аналармен сұхбаттасып, ұлттық ойындардың балаларға әсерін талқылау.

Зерттеудің нәтижесі:

Зерттеу нәтижесінде ұлттық ойындардың балалардың физикалық және рухани дамуына ерекше ықпал ететіндігі анықталды. Ұлттық ойындар балаларды ұжыммен жұмыс істеуге, қиындықтарды шешуге, өзара қарым-қатынасқа үйретеді. Олардың сөйлеу, ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі, сондай-ақ ұлттық құндылықтар мен салт-дәстүрлерді ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді. Ұлттық ойындарды педагогикалық процессінде қолдану тәрбиешілердің шығармашылық қабілеттерін арттырады және балалардың жеке тұлғалық дамуына қолайлы жағдай жасайды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуы мен тәрбиесінде ұлттық ойындардың алатын орны ерекше. Ұлттық ойындарды оқу-тәрбие процесіне тиімді түрде енгізу тәрбиешіден терең білімді, әдістемелік шеберлікті, сондай-ақ үлкен төзімділік пен шығармашылықты талап етеді. Себебі бұл – бір күнде не бір жылда жүзеге асатын іс емес, ұзақ уақыт бойы жинақталған тәжірибе мен еңбектің нәтижесі.

Ұлттық ойындарды оқу үдерісіне енгізу – педагогиканың жалпы заңдылықтарына сүйене отырып жүзеге асырылады. Бұл ойындар өзінің болмысында халқымыздың салт-дәстүрі мен тәлім-тәрбиелік құндылықтарын бойына сіңіріп, ұлтқа тән асыл қасиеттермен толығып, балалардың жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Қазақтың біртуар зиялылары – А.Байтұрсынұлы, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, Н.Құлжанова, М.Жұмабаев және тағы басқалар – ойынның бала өміріндегі негізгі әрекет түрі екендігін өз еңбектерінде атап көрсеткен. Олардың пікірінше, ойын арқылы бала тек көңіл көтеріп, уақыт өткізбей, сонымен бірге ойлау, байқау, зерттеу қабілеттерін де дамытады. Осыған орай, ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні жайлы пікірлер көне дәуірден бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан емес.

Ұлттық ойындар – қазақ халқының көне дәуірден бері жалғасып келе жатқан мәдени мұрасының маңызды бөлігі. Бұл ойындардың негізі алғашқы қауымдық құрылыстан бастау алады. Көптеген ойындар дене шынықтыруға бағытталған жаттығулардың негізінде пайда болып, кейіннен спорт түрлерінің қалыптасуына жол ашты. Мұндай ойындардың адам ағзасына тигізер пайдасы мол екенін ғылым да дәлелдеп отыр.

Балалар ойын барысында тек көңіл көтеріп қана қоймай, сонымен қатар ойлануға, байқауға, өздігінен әрекет жасауға, түрлі сұрақтарға жауап іздеуге талпынады. Демек, ұлттық ойындар қазіргі заман талабына сай балалардың белсенділігін арттырып, жан-жақты дамуына септігін тигізеді. Мәселен, «Қуыр-қуыр, қуырмаш» секілді ойындар баланың саусақ моторикасын дамытуға, тілдік қорын кеңейтуге әрі эмоциялық көңіл-күйін көтеруге көмектеседі.

Ойын балалардың көңілін көтеріп, денесін сергітумен қатар, олардың өмірлік құбылыстар туралы түсініктеріне де ықпал етеді. Ойын арқылы балалар арасында тіл табысу мен өзара түсіністік қалыптасады, олар бір-бірінен ептілік пен шеберлікті үйренеді. Сондай-

ақ, ойын барысында дене қозғалыстарын дамыту арқылы балалар өз денсаулықтарын нығайтады. Қазақ халқы ойындарды балаларды ғана ойнату тәсілі ретінде емес, олардың мінез-құлқы мен көзқарасының қалыптасуына әсер ететін маңызды құрал деп бағалаған. Қазақтың дәстүрлі жыр-дастандарының ішінде ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні ерекше көрсетілген. Мысалы, «Қобыланды», «Алпамыс», «Ер Тарғын» сияқты эпостық шығармаларда ел қорғаған батырлар мен қоғамның сүйіктілері ұлттық ойындарда сайысып, өздерінің шеберліктерін, палуандық, мергендік және шабандоздық дағдыларын көрсеткен. Ұлы педагогтар халықтың мәдени мұрасын, ұлттық ерекшеліктерін, құндылықтарын, тілдің ерекше формалары мен мазмұнын ұрпаққа таныту үшін ұлттық ойындардың маңыздылығын ерекше атап өткен. Олар балаларды осы ойындар арқылы моральдық құндылықтарға, ұжым алдындағы жауапкершілікке, достыққа, мақсатқа жетуге және шынайы мәселелерді шешуге үйрету қажеттігін айтады. Ойын барлық тәрбие әдістерінен жоғары тұрады, өйткені ол баланың күнделікті өмірін ұйымдастыруға, оның белсенділігін арттыруға, сондай-ақ өз бетінше әрекет етуге мүмкіндік береді. Қорыта айтқанда, ұлттық ойындар арқылы баланы тәрбиелеу – тек бір қырынан ғана емес, тұлғаның барлық жақтарын дамытатын, кешенді педагогикалық құрал. Осындай халықтық негіздегі әдістерді қолдану арқылы біз жас ұрпақты рухани, мәдени және физикалық тұрғыдан үйлесімді қалыптастырамыз

Қорытынды

Ұлттық ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуына елеулі әсерін тигізеді. Қазақ халқының ұлттық ойындары тек балалардың физикалық дамуымен шектелмей, олардың ақыл-ойы мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Ойындардың тәрбиелік мәні ерекше, себебі олар балаларды ұлттың мәдениеті мен дәстүрлеріне таныстырып қана қоймай, ұжымшылдық, достық, жауапкершілік сияқты адамгершілік қасиеттерді де қалыптастырады. Ойын арқылы балалар өздерін еркін сезініп, қоғамда өз орнын табуға дағдыланады.

Ұлттық ойындарды балалардың тәрбиесінде қолдану арқылы біз олардың тек дене ғана емес, психологиялық және әлеуметтік дамуын да қамтамасыз етеміз. Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарды насихаттау арқылы ұрпақтар сабақтастығын сақтап, ұлттық бірегейлікті нығайтамыз. Қазіргі заман талабына сай, мұндай ойындар балалардың белсенділігін арттырып, білім алу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Қорыта келгенде, ұлттық ойындарды оқу-тәрбие процесіне тиімді түрде енгізу – ұрпақ тәрбиесінің негізін қалаудың маңызды кезеңі болып табылады. Бұл баланың жеке тұлға ретінде дамуына, ойлау қабілетінің жетілуіне, сондай-ақ ұлттық мәдениеттің сақталуына үлкен септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Меңдібаева Б.Ж. «Ұлттық ойындар және олардың балалар тәрбиесіндегі рөлі». – Алматы: «ҚазҰПУ», 2020ж
2. Ілиясов М. «Қазақтың ұлттық ойындары және тәрбиелік мәні». – Алматы: «Білім», 2021ж
3. Құдиярова Б. «Балабақшадағы инновациялық әдістер мен ұлттық ойындар». – Астана: «Фолиант», 2021ж

4. Шыңғысова А. «Балалар психологиясы мен тәрбиесіндегі ұлттық мұра». – Алматы: «Сөздік», 2022ж

5. Әбиев Ж., Құдиярова Б., Сырымова А. «Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеуде ұлттық ойындардың маңызы». – Алматы: «Нұрлы әлем», 2022ж

6. Омарова А. «Ұлттық тәрбиенің негіздері мен балаларға деген гуманистік көзқарас». – Алматы: «Шаңырақ», 2023ж

7. Ахметова С. «Қазақ педагогикасы мен ұлттық ойындардың тәрбиелік функциялары». – Астана: «Дарын», 2023ж.

«БҮЛДЕ» ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ

Палашова Жамила Кенесбековна,

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №71 «Қ. Қазив атындағы» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация. Қазақ халқының дәстүрлі асық ойындарының бірі – "Бүлде" ойыны қарастырылады. Ойынның тарихы, ережелері, қажетті құралдары мен тәрбиелік маңызы жан-жақты сипатталады. Сонымен қатар, оның балалардың ептілік, мергендік, логикалық ойлау қабілеттерін дамытудағы рөлі талқыланады.

Түйін сөздер: Асық ойыны, Бүлде, ұлттық ойын, қазақ дәстүрі, мергендік, ептілік, балалар ойыны, сақа, асық ату, тәрбиелік мән.

Асық ойыны – қазақ халқының ұлттық ойындарының бірі. Ол балалардың ептілігін, көз мергендігін, жылдамдығын дамытып қана қоймай, оларды шапшаң ойлауға, есептеуге баулиды. Асық ойындарының көптеген түрлері бар, солардың бірі – "Бүлде" ойыны.

"Бүлде" ойыны – қатысушылардың дәлдікпен ату, жылдамдық пен есептеу дағдыларын жетілдіруге бағытталған. Ойын балалар арасында кең таралған және ұлттық тәрбие құралы ретінде маңызды рөл атқарады.

Ойынға қажетті құралдар

Асықтар (саны ойыншылар санына байланысты)

Бір бас асық (бұл "бүлде" деп аталады)

Тегіс, қатты жер (далада немесе арнайы алаңда ойнауға болады)

«Бүлде» - асық ойынының ережесі

«Бүлде ойыны» ойнаушылар саны негізіне бес баладан жоғары болмауы керек. Ал егер ойыншы саны бес баладан көп болса онда топтарға бөлініп ойнайды. Ойын басталар алдында ұзындығы қырық сантиметр, ені қырық сантиметр болатын шеңбер сызылады. Шеңбердің дәл ортасынан түзу сызық сызылады. Сызықтың дәл ортасында асықтар тігіледі. Асық қатысушы адам санына қарай бірінің үстіне бірі тігіледі.

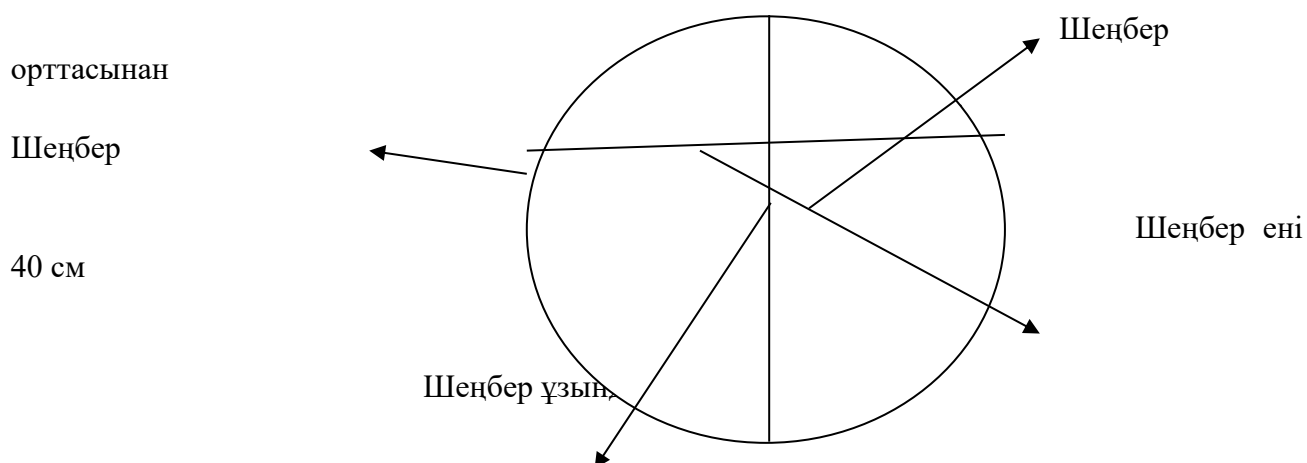
Бірінші ойыншы шеңберден алшақ жерге сақасын иіреді ,қалған ойыншылар шеңбер ішіне және алшақ, қалаған жеріне иіре алады және бірінші ойыншының сақасын шеңберге аяқтың өкшесін қойып ата алады және шеңбердің ішіне яғни көнге сақасын иіре алады көнге иіргенде сақасы азик немесе тәмпі түссе көндегі асықты аталады.Ойыншы асық атқан уақытта шеңберден шығып кетіп ойыншының асығымен сақасы бірдей бік,шік,тәмпі немесе азик түссе мысалы (бік –бік; шік-шік;) түссе онда ойыншы сол асықты алады. Егер ойыншы шеңберден асық атып,атқан сақасы «азик» түссе шеңберден шыққан шеңбердің ішіндегі бар асық ойыншынікі болып есептеледі. «Тәмпі» - түссе шеңберден шыққан бір асықты алалады. Ал «бік» немесе «шік» түссе шеңберден шыққан асық сақасымен бірдей «бәк - бік»немесе «шік - шік» түссе ғана асық алады,атқан асығы басқа қалыпта (бік - шік) жатса асық алмайды, кезек келесі ойыншыда болады.

«Бүлде» - асық ойынының тәсілі

Шеңбер жанында ойын кезегін анықтау барысында ойыншылардың сақасы иіріледі.

- топпен сақа иіру;
- сақасын жекелей иіруі;
- сақасы – шік түсуі;
- сақасы – азик түсуі;
- Сақасы – бік түсуі
- Шеңберден асық ату.
- Екі асығы бік және шік болса асықты ала алмайды

Ойын шеңберінің сызылу тәртібі

Асықтың тігілу тәртібі

Мысалы: ойынға 5 адам қатысты деп алатын болсақ асықтар мына үлгіде тігіледі

Тігілген асық
үстінен түсірілген

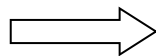
Тігілген асық
жанынан түсірілген

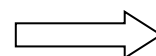
Тігілген асық
қырынан түсірілген

Ойыншылар сақаларын иіреді қай ойыншының асығы «азик» түссе сол ойыншы ойынды бірінші бастайды.

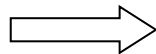
Асықтың иірілу түрлері:

*Ең сәтті тұрғандағы атауы
(Азык) барлығын бірден
ұтасың*

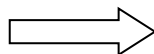
*Төңкеріліп тұрғаны
(Тәмні) яғни тәуекел
мағынасы*

Дөңес бетімен түсуі (Бік) бік түсіп жатуы

Шалқасынан түскені (Шік) асықтың іші көрініп жатуы

Егер еңкейіп тұмсығымен тік қадалса (оң қай)

Қорытынды

"Бүлде" – тек ойын ғана емес, ол балалардың дене қозғалысын жетілдіріп, оларды ептілікке, мергендікке баулиды. Бұл асық ойыны қазақ халқының ұлттық мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады және оны жас ұрпаққа насихаттау өте маңызды.

Қазақтың ұлттық асық ойындарының бірі – "Бүлде" ойыны бүгінде ұмыт қалмай, керісінше, қайта жаңғыруда. Балаларға асық ойынын үйрету арқылы олардың физикалық және ойлау қабілеттерін дамытуға болады. Сонымен қатар, ұлттық дәстүрлерді дәріптеу арқылы біз болашақ ұрпаққа мәдени мұрамызды жеткіземіз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Асық және Шекемтас» мұғалімдерге арналған әдістемелік оқыту құралы. «Жеке» баспа – 2015жыл
2. Дене шынықтыру оқу әдістемесі №4 – Т. Базарбег; С. Қасымбек ова «Атамұра» 2000жыл

БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҚОЗҒАЛЫС: ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МЕН СПОРТТЫҢ РӨЛІ

Сейдахметова Калдыкуль Абетайевна,

Шымкент қаласы білім басқармасының Әдістемелік орталығының әдіскері

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде дене шынықтыру мен спорттың орны ерекше. Дене тәрбиесі тек физикалық жетілдіру ғана емес, сонымен қатар адамның интеллектуалды және психоэмоционалды дамуына да ықпал ететін маңызды фактор болып табылады [1; 23 бет]. Дене шынықтыру пәні мектептерде, колледждерде және жоғары оқу орындарында оқытылып, оқушылардың денсаулығын нығайтуға, қозғалыс белсенділігін арттыруға және салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған [2; 45 бет].

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) мәліметтері бойынша, қазіргі қоғамда адамдардың физикалық белсенділігі төмендеуде, бұл жүрек-қан тамырлары ауруларының, семіздік пен қант диабетінің көбеюіне әкеліп соғуда [3; 67 бет]. Сондықтан, білім беру жүйесінде дене шынықтыруды дамыту – денсаулықты нығайту мен болашақ ұрпақтың өмір сапасын арттырудың басты шарты болып отыр.

Зерттеудің мақсаты – білім беру жүйесінде дене шынықтыру мен спорттың рөлін жан-жақты талдау және оны жетілдіру жолдарын ұсыну. Бұл мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

Дене шынықтырудың теориялық негіздерін қарастыру;

Оның білім алушыларға әсерін талдау;

Қазіргі білім беру жүйесіндегі дене тәрбиесінің жағдайын сипаттау;

Дене шынықтыруды жетілдірудің тиімді жолдарын ұсыну.

Зерттеу барысында отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сүйеніп, ғылыми көзқарастарды жүйелеу мен салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Сонымен қатар, зерттеудің ғылыми жаңалығы – қазіргі білім беру жүйесінде дене шынықтырудың рөлі мен маңызын кешенді түрде қарастыру болып табылады.

Жалпы, дене шынықтыру мен спорттың білім беру жүйесіндегі маңыздылығы ғылыми тұрғыда дәлелденген және оның оң әсерлері көптеген зерттеулермен расталған [4; 89 бет]. Сондықтан дене тәрбиесі бағдарламаларын жетілдіру, заманауи әдістерді қолдану және инфрақұрылымды жақсарту қажеттілігі туындап отыр.

Дене шынықтыру – оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал ететін білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі. Педагогикалық теорияда дене тәрбиесі адамның физиологиялық, психологиялық және әлеуметтік дамуына әсер ететін маңызды құрал ретінде қарастырылады [5; 32 бет]. В. А. Сухомлинскийдің пікірінше, дене тәрбиесі баланың ақыл-ой дамуын күшейтуге және оның оқу үлгерімін жақсартуға ықпал етеді [6; 47 бет]. Сонымен қатар, педагогика ғылымында дене шынықтыру оқушылардың тәртіптілігін, ерік-жігерін және жауапкершілігін қалыптастыратын фактор ретінде қарастырылады [7; 58 бет].

Дене шынықтырудың дамуы мен эволюциясы

Дене шынықтырудың тарихи дамуы қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайлармен тікелей байланысты. Ежелгі Грецияда дене тәрбиесі әскери дайындық пен азаматтық тәрбие жүйесінің негізгі элементі болса, Қайта өрлеу дәуірінде дене шынықтыру жеке тұлғаның үйлесімді дамуына бағытталған [8; 76 бет]. XX ғасырда спорт пен дене тәрбиесі мектеп бағдарламаларына енгізіліп, ғылыми зерттеулердің нысанына айналды.

Бүгінгі таңда дене шынықтырудың дамуы жаңа технологиялар мен инновациялық әдістерді қолдану арқылы жүзеге асуда. Заманауи зерттеулер көрсеткендей, дене тәрбиесі бағдарламаларына цифрлық құралдарды енгізу оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін жоғарылатады.

Физикалық және психологиялық даму

Дене шынықтыру мен спорт адамның физикалық жағдайын жақсартумен қатар, психологиялық тұрақтылығын нығайтады. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, тұрақты физикалық белсенділік жүрек-қан тамырлары жүйесін күшейтіп, бұлшық ет тонусын жақсартады [8; 24 бет]. Сонымен қатар, спорттық белсенділік адамның психологиялық әлауқатына оң әсер етеді, өйткені ол стресс деңгейін төмендетіп, көңіл-күйді көтереді [9; 39 бет].

Балалардың дамуында дене шынықтыру ерекше орын алады. Оқушылардың моторикасы, төзімділігі және үйлесімділігі жақсарып, когнитивті қабілеттері күшейеді [10; 55 бет]. Сонымен қатар, спорттық жаттығулар мидың нейропластикалық қасиеттерін арттырып, есте сақтау мен зейінді шоғырландыру қабілеттерін жақсартады.

Академиялық үлгерімге ықпалы

Дене шынықтырудың білім алушылардың академиялық жетістіктеріне тікелей әсер ететіні дәлелденген. Физикалық белсенділік мидың қан айналымын жақсартып, когнитивті функцияларды күшейтеді, бұл өз кезегінде оқушылардың оқу үлгерімін арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, спорт оқушылардың өзін-өзі басқару қабілетін дамытып, оларды тәртіптілікке үйретеді.

Мектеп бағдарламасына дене тәрбиесін белсенді түрде енгізген елдерде оқушылардың үлгерімі жоғарылағаны байқалған. Мысалы, Финляндияда оқушыларға арналған спорттық бағдарламалар олардың академиялық жетістіктерін арттыруда маңызды рөл атқаратыны дәлелденген.

Әлеуметтік бейімделу мен мінез-құлыққа әсері

Дене шынықтыру мен спорттың әлеуметтік аспектілері де маңызды. Спорттық іс-шаралар оқушылардың командада жұмыс істеу дағдыларын дамытып, олардың қарым-қатынасын жақсартады. Сонымен қатар, спорт жасөспірімдер арасында агрессия деңгейін төмендетіп, өзіне деген сенімділікті арттырады.

Зерттеулер көрсеткендей, спортпен айналысатын оқушыларда көшбасшылық қабілеттері қалыптасып, олар өз эмоцияларын жақсы бақылайды. Бұл олардың қоғамға бейімделуіне және болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, дене шынықтыру мен спорт тек физикалық денсаулықты ғана емес, сонымен қатар, психологиялық, академиялық және әлеуметтік дамуды қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесінде дене шынықтырудың рөлін күшейту өзекті мәселе болып қала бермек.

Дене тәрбиесі мен спорттың негізгі теориялық тұжырымдамалары

Дене шынықтыру саласында бірнеше теориялық тұжырымдамалар қалыптасқан. Солардың бірі – «Гармониялық даму теориясы», бұл теорияға сәйкес, дене тәрбиесі адамның физикалық қана емес, психикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуі керек. Сонымен

қатар, «Денсаулық сақтау педагогикасы» тұжырымдамасы дене шынықтыру мен спорттың адамның өмір сапасын жақсартудағы рөлін қарастырады .

Қазіргі таңда дене тәрбиесі білім беру жүйесінде кешенді тәсілді талап етеді. Ол тек денсаулықты нығайту құралы ғана емес, сондай-ақ, тұлғаның әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудың маңызды аспектісі болып табылады .

Жалпы, дене шынықтырудың педагогикадағы орны, оның дамуы және теориялық негіздері білім беру процесінде ерекше рөл атқарады. Сондықтан, бұл салада ғылыми-зерттеу жұмыстарын жалғастыру және жаңа әдістемелерді енгізу өзекті мәселе болып отыр.

Дене шынықтыру және спорт – білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі. Олар білім алушылардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына оң ықпал етіп, олардың академиялық жетістіктерін жақсартуға көмектеседі. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, тұрақты физикалық белсенділік оқушылардың денсаулығын нығайтып қана қоймай, олардың ойлау қабілетін, есте сақтауын және зейінін шоғырландыруын жақсартады.

Сонымен қатар, дене тәрбиесі мен спорт жас ұрпақтың өзін-өзі тәртіпке келтіруіне, командада жұмыс істеу қабілетін дамытуға және көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруға септігін тигізеді. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде дене шынықтыруды тиімді ұйымдастыру – дені сау, әрі жан-жақты дамыған ұрпақ тәрбиелеудің маңызды шарты болып табылады.

Осыған байланысты, білім беру мекемелерінде дене шынықтыру сабақтарының сапасын арттыру, инновациялық әдістерді енгізу және оқушылардың спортқа деген қызығушылығын күшейту өзекті міндеттердің бірі болып қала береді. Дене тәрбиесі мен спорттың маңыздылығы ғылыми тұрғыдан дәлелденгендіктен, бұл бағыттағы зерттеулерді одан әрі дамыту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Баевский Р.М. Адаптация организма к физическим нагрузкам. – Москва: Наука, 2004. – 320 с.
2. Вербицкий А.А. Педагогика и спортивная подготовка. – Санкт-Петербург: Питер, 2010. – 256 с.
3. Назарова О.В. Физическое воспитание в образовательных учреждениях. – Новосибирск: Сибирское университетское издательство, 2015. – 198 с.
4. Кенесарин Т.С. Основы спортивной физиологии. – Алматы: КазНУ, 2012. – 275 с.
5. Жұманова Г.К. Дене шынықтырудың психологиялық аспектілері. – Астана: Фолиант, 2018. – 189 б.
6. Құдайбергенов Б. Спорт педагогикасы: Оқулық. – Алматы: Білім, 2016. – 312 б.
7. Алексеева Н.И. Влияние спорта на социальную адаптацию подростков. – Екатеринбург: Уральское издательство, 2014. – 223 с.
8. Бекенов Ә. Жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесі. – Шымкент: Университет баспасы, 2019. – 202 б.
9. Досанов М. Дене тәрбиесі және спорт: теория мен практика. – Қарағанды: Болашақ, 2021. – 268 б.
10. Smith J., Brown L. The Role of Physical Education in Academic Performance. – London: Academic Press, 2017. – 315 p..

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ТАҢҒЫ ЖАТТЫҒУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Смаилов Нұрлан Шаншарханович,

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №71 «Қ. Қазиев атындағы» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация: Мақалада мектепке дейінгі ұйымдардағы таңғы жаттығудың маңызы мен міндеттері, балалардың жас ерекшелігіне қарай жаттығулардың түрлері туралы баяндалады.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі ұйым, таңғы жаттығулар жиынтығы,

Зерттеудің өзектілігі: Ұлтымыздың болашағы - дені сау ұрпақ, ал денсаулық – табиғаттың адамға сыйлаған құнсыз сыйлығы. Сондықтан жас ұрпақтың дене түзілісінің дұрыс қалыптасып, денсаулығының нығаюына жағдай жасау - басты міндетіміз. Бұл міндеттер балабақшадан бастау алып, өмірлік ұстаным ретінде жалғаса беретін дүние.

Таңымыздың берекелі, күніміздің өнімді болуы таңғы жаттығуды жасаудан басталады. Адам ағзасы үшін таңғы жаттығудың маңызы зор. Деніміздің сау болып, кескін -келбетімізге әсемдік сыйлайтын да, энергия беретін де таңғы жаттығу екені белгілі. Зерттеуге арқау болған бұл тақырып дене тәрбиесі нұсқаушысының лауазымдық міндеттерінде айқындалған міндеттердің бірі. Әр баланың шынығып, шымыр болуы маған серпін беріп, үлкен үміттер күттіреді.

Зерттеу әдістері:

- таңғы жаттығу жасатудың әдістері;
- жас ерекшелігіне қарай таңғы жаттығулардың түрлері.

Зерттеу нәтижелері:

Дене тәрбиесінің нұсқаушысы ретінде практикалық тұрғыдан балаларды жаттықтырудан жалықпай, салауатты өмір салтын қалыптастыруына ықпал ету менің басты ұстанымым.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымында бүлдіршіндердің дене құрылысының дұрыс қалыптасып, жетілуі бағытында таңғы жаттығуларды әртүрлі әдістермен жасатудың маңызы зор.

Бала денсаулығының мықты болып, дене құрылысының дұрыс қалыптасуына жағдай жасау - басты міндетіміз. Таңертеңгі жаттығуда жүріп, секіріп алып ұшқан балалар тынышталады, белсенділігі артып, өзара теңеседі. Мұның бәрі балалардың көңіл күйін бірдей етеді, сергітеді және оларды келесі ұйымдастырылған іс-әрекетіне дайындайды. Сергектікті қалыптастыра біліп, жүйелі жаттығуларды үнемі орындау қан айналымын жақсарта отырып, кез- келген білім мен дағдыны қалыптастыруына оң әсерін тигізеді.

Таңертеңгілік жаттығу - балалардың сергек, шат көңілді және күн бойы белсенді болуларына ықпал етеді. Жалпы алғанда таңертеңгі жаттығумен күнделікті айналысқан балалардың ұйқылары ашылып, эмоционалдық қабілеттілігі артады. Таңертегі жаттығу жылы мезгілдерде сыртқы алаңда, ал жылдың суық мезгілдерінде спорт залында өткізіледі.

Таңертеңгілік жаттығулар арнайы бір уақытта таңғы асқа дейін жүргізіледі. Жаттығуды кіші топтарда тәрбиеші, ортаңғы, ерексек, мектепалды топтарында дене тәрбиесі нұсқаушысы жүргізеді.

Жаттығу өткізілетін бөлмелерді балалар келер алдында алдын ала желдетіп алған жөн. Күнделікті жаттығулар жаңа жаттығулармен алмастырылып отыру керек. Балабақшада таңертеңгілік жаттығу балалардың сапқа тұруымен басталады. Сапқа тұрғызу тез өтеді. Балаларды спорт залдың ауданына бірдей орналастыру қажет. Жаттығу алдында балалардың зейінін аударып, жүруден және жеңіл жүгіруден бастауға болады. Балабақшалар таңертеңгі жаттығуларды таңдаған уақытта барлық бұлшық еттерін шынықтыратын жаттығуларға назар аудару керек. Олар: бас, мойын, иық, қол бұлшықеттері, бел, кеуде бұлшық еттеріне, сан, тізе бұлшықеттерін шынықтыратын жаттығулар

Ортаңғы топтан бастап таңертеңгілік жаттығу арнайы дене шынықтыру залында жасалуы керек. Жаттығудың ұзақтығы 5-6 минут.

Таңертеңгі жаттығу комплексі жалпы шынықтыру сипатындағы 4-5 жаттығудан құралады және 4-5 рет қайталанады. Олардың мазмұнына жеңіл жүру, жүгіру, бір орында тұрып секіру, иық пен қолды алға, артқа айналдыру, қол кеудені жазу, аяқты алшақ қойып белді айналдыру, бір орында отырып тұрып жасалатын жаттығуларды орындау.

Ересек және мектепалды топтарына арналған жаттығуларға келетін болсақ, жаттығудың ұзақтығы 8-10 минут. Таңертеңгі жаттығу комплексі жалпы шынықтыру сипатындағы 5-6 жаттығудан құралады және 7-8 рет қайталанады. Олардың мазмұнына жеңіл жүру, жүгіру, бір орында тұрып секіру, иық пен қолды алға-артқа айналдыру, қол, кеудені жазу, аяқты алшақ қойып, қолды белге қойып оңға-солға, артқа-алға жасалатын жаттығулар, бір орында отырып-тұру жаттығуларын орындау.

Бұл жаттығулардан кейін сергектік пайда болған балалармен көңілді әрі қызықты қимыл ойындары ойнатылады. Көтеріңкі көңіл күймен ойнаған балалардың танымдық қабілеті артып, сергектік пайда болады. Осы қарқынмен бүлдіршіндер топқа оралып, білім алу үрдістері өз жалғасын табады.

Қорытынды

Балабақшадағы балаларға арналған таңертеңгілік жаттығудың ерекшелігі – балаларды дұрыс қимылдауға үйрету. Балалар жаттығуды жасай отырып, кеңістіктегі орнын бағдарлай білуіне яғни, математикалық тұрғыдан кеңістікті дұрыс бағдарлауға мүмкіндік береді. Жаттығуға байланысты сөздерді қимылмен қайталай жүріп, тілдік қоры көбейе түседі. Топпен бірлесіп атқарған жаттығулар балаларды ұйымшылдық пен достыққа тәрбиелеп, бәсекеге қабілеттілік пайда болады. Себебі бәсеке бар жерде үлкен жетістік бар. Таңғы жаттығу барысында тәрбиеленушілердің жан жақты қабілеттері ашыла түседі.

Баланың балалық шағы балдай өтуі үшін педагогтер мен дене тәрбиесі нұсқаушысының еңбегінің маңызы зор. Балабақшадан бастау алатын бұл жұмыстар өмірдің үлкен сапарына қанат қақтыратын алғашқы жол. «Дені сау ұрпақ – ұлт болашағы» тақырыбындағы ұлттық жоспарымыздың аясында еңбек етуге, еткен еңбектің жемісін көруге және әрбір үйреткен білім мен дағды біздің кәсіби шеберлігіміз бен басты міндетіміз екенін ұмытпаған жөн.

Келешегіміздің кемел, болашағымыздың жарқын болуы біз дайындаған бүлдіршіндермен жарқырайды. Әр баланың жеңісі біздің де жеңісіміз!

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1.«Мұғалім қыз» - Республикалық оқу-әдістемелік газеті. №5 (10) мамыр 2011 жыл.
- 2.«Мектептегі дене шынықтыру» - Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал №5 2010 жыл.
- 3.«Мектептегі дене шынықтыру» - Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал №3 2014 жыл.

ЖАЗ МЕЗГІЛІНДЕГІ САУЫҚТЫРУ-ШЫНЫҚТЫРУ ШАРАЛАРЫ

Таспанова Алтынкуль Туленовна,

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №122 «Ақ көгершін» бөбекжай-
бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация

Жаз мезгіліндегі сауықтыру-шынықтыру шараларының балалардың денсаулығына, физикалық, психоэмоционалдық және әлеуметтік дамуына әсерін зерттейді. Зерттеудің негізгі мақсаты – жаз мезгіліндегі дене шынықтыру шараларының балалардың денсаулығын нығайтуға және олардың психоэмоционалдық жағдайын жақсартуға қалай ықпал ететінін анықтау. Өртүрлі жаттығулар, ойындар мен табиғатпен танысу, су процедуралары және спорттық жарыстардың балаларға пайдалы әсері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері бойынша жазғы сауықтыру-шынықтыру шараларының балалардың физикалық және психоэмоционалдық дамуында маңызы зор екені көрсетіледі.

Зерттеудің өзектілігі:

Жаз мезгілі – бұл балалардың денсаулығын нығайту үшін ең тиімді кезеңдердің бірі. Бұл кезеңде дұрыс ұйымдастырылған сауықтыру-шынықтыру шаралары балалардың денсаулығын жақсартып, олардың физикалық дамуын қамтамасыз етіп, психоэмоционалдық жағдайларын жақсартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, жазғы уақыт табиғатпен танысу және экологиялық сана-сезімді дамыту үшін өте маңызды болып табылады. Бұл зерттеу қазіргі уақытта денсаулық сақтау мен балалардың дамуына байланысты өзекті тақырып болып табылады.

Түйін сөздер: жаз мезгілі, сауықтыру шаралары, дене шынықтыру, балалар денсаулығы, психоэмоционалдық даму, физикалық даму, су процедуралары, табиғатпен танысу, ашық ауада жаттығу, спорттық жарыстар, әлеуметтік даму.

e-mail: @aray.kayrat.98mail.ru

Зерттеу мақсаты:

Зерттеудің мақсаты – жаз мезгілінде өткізілетін сауықтыру-шынықтыру шараларының балалардың денсаулығына, психоэмоционалдық жағдайына және физикалық даму деңгейіне

әсерін анықтау. Сонымен қатар, жазғы кезеңдегі дене шынықтыру әдістерінің тиімділігін бағалау және олардың балаларға оң әсерін көрсету.

Зерттеу әдістері:

1. Әдебиетке шолу – жаз мезгіліндегі дене шынықтыру шаралары мен сауықтыру әдістері туралы қолда бар зерттеулер мен ғылыми мақалаларды талдау.

2. Эксперименттік әдіс – балалардың жаз мезгілінде қатысқан сауықтыру-шынықтыру шараларының физикалық және психоэмоционалдық жағдайына әсерін бақылау.

3. Сауалнама жүргізу – педагогтар мен ата-аналардан балалардың жаз мезгіліндегі дене шынықтыру шараларына қатысты пікірлерін жинау.

4. Статистикалық талдау – жиналған мәліметтерді өңдеу және нәтижелердің тиімділігін бағалау.

Зерттеу нәтижелері :

Зерттеу нәтижелері бойынша жаз мезгілінде өткізілген сауықтыру-шынықтыру шараларының балалардың денсаулығын нығайту мен психоэмоционалдық жағдайын жақсартуға оң әсер ететіндігі анықталды. Ауада өткізілген жаттығулар мен ойындар, су процедуралары, спорттық жарыстар мен эстафеталық ойындар балалардың физикалық дамуына септігін тигізеді, ал табиғатта өткізілген уақыт олардың психологиялық саулығын нығайтады. Сондай-ақ, жазғы дене шынықтыру шаралары балалардың әлеуметтік дағдыларын, өзара қарым-қатынастарын дамытуға ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жаз мезгілі – балалар үшін денсаулықты жақсарту мен салауатты өмір салтын қалыптастырудың ең тиімді кезеңі. Жаз мезгілі – бұл балалардың денсаулығын нығайту мен олардың дене белсенділігін арттыру үшін ең қолайлы кезең. Табиғаттың барлық сыйы мен ресурстарын пайдалана отырып, бұл уақытты балалардың ағзасын шынықтыру, олардың психоэмоционалдық жағдайын жақсарту және дене тәрбиесін дамыту үшін тиімді пайдалану мүмкіндігі бар. Күннің ұзақтығы, жылы ауа райы және таза ауада болу, балалар үшін ең жақсы мүмкіндіктер ұсынады. Бұл кезеңде сауықтыру-шынықтыру шараларының маңызы ерекше артады, өйткені жазғы күндер балалардың физикалық, эмоционалдық және психикалық дамуында маңызды рөл атқарады.

Жаз мезгілінде балалардың денсаулығын нығайту, физикалық тұрғыда шынықтыру және табиғатпен таныстыру – ең маңызды мақсаттардың бірі. Бұл мезгілде дене шынықтыруға арналған іс-шаралар балалардың жүрек-қан тамырлары жүйесін, тыныс алу органдарын, бұлшық еттерін дамытуды және психоэмоционалдық жағдайын жақсартуды қамтамасыз етеді. Жаз мезгілінде денені шынықтырудың түрлі әдістері мен тәсілдерін қолдану балалардың иммунитетін нығайтып, ағзасының сыртқы ортаның қолайсыз жағдайларына төзімділігін арттырады.

Дене шынықтырудың негізгі әдістерінің бірі – ауада өткізілетін жаттығулар мен ойындар. Балалар таза ауада жүріп, денелерін жаттықтырып қана қоймай, серуендеу арқылы психологиялық релаксация мен стресс жағдайын жеңілдетеді. Сонымен қатар, жаз мезгілі балалардың денсаулығын нығайтуға көмектесетін түрлі салауатты өмір салты мен дұрыс

тамақтану тәртібін қалыптастыруға ықпал етеді. Сондықтан жаз мезгілінде сауықтыру-шынықтыру шараларын ұйымдастырудың маңызы зор.

Жаз айларында балалардың физикалық белсенділігін арттыру үшін түрлі шаралар мен әдістер қолдануға болады. Олардың қатарында судағы ойындар, жаттығулар, серуендер мен спорттық жарыстар бар.

Жаз айларында балаларды әр күннің басталуында дене шынықтыруға баулу өте маңызды. Ертеңгілік жаттығулар – бұл балалардың физикалық белсенділігін арттырып, денесін сергітеді. Жаттығуларды ашық ауада өткізудің пайдасы зор, өйткені табиғатта жүргізілген жаттығулар баланың көңіл күйін көтеріп, денсаулығына оң әсер етеді. Жаттығуларды әртүрлі ойын түрінде өткізсе, балалардың қызығушылығы артады, және олар белсенді түрде қатысады.

Жаз мезгілінде су процедураларын өткізу – ағзаны шынықтырудың ең тиімді әдістерінің бірі. Жүзу, суға түсу, су ішінде ойындар өткізу балалардың денсаулығын нығайтып қана қоймай, олардың жағымды эмоциялар алуына себеп болады. Су процедуралары балалардың терісін жақсылап тазартып, тері арқылы ағзаға пайдалы әсер етеді. Су – балалардың денесін қатайтуға және оларды түрлі ауруларға қарсы қорғауға көмектесетін керемет табиғи ресурс.

Жаз айларында балалардың физикалық белсенділігін арттыру мақсатында түрлі спорттық жарыстар мен эстафеталық ойындар ұйымдастыру өте тиімді. Мұндай ойындар балалардың ынтымақтастығын арттырып, оларды ұйымшыл болуға тәрбиелейді. Сондай-ақ, жарыстар арқылы балалардың өзара бәсекелестік рухын қалыптастырып, жеңіске деген ұмтылысын арттыруға болады. Жарыстар әртүрлі жас топтары мен дене мүмкіндіктеріне қарай ұйымдастырылуы мүмкін. Мысалы, шағын футбол, волейбол, эстафеталар, арқан тарту, скакалкамен секіру және т.б.

Жүгіру мен велосипед тебу – бұл жаз мезгіліндегі дене шынықтыру шараларының маңызды түрлері. Олар балалардың жүрек-қан тамырлары жүйесін нығайтып, жалпы физикалық тұрғыдан дамуына көмектеседі. Жүгіру мен велосипед тебу кезінде балалар денесін қатайтып, салауатты өмір салтын қалыптастыруда маңызды тәжірибе алады. Бұл шаралар балаларды табиғатпен байланыстырып, сергек әрі көңілді болуға септігін тигізеді.

Жаз мезгілі балаларды табиғатпен таныстыру үшін өте жақсы уақыт. Табиғатта өткізілген уақыт баланың психоэмоционалдық жағдайына оң әсер етеді. Ағаштар арасында серуендеу, табиғатты бақылау және түрлі өсімдіктер мен жануарларды танып-білу балалардың қоршаған ортаға деген қызығушылығын арттырады, олардың экологиялық сана-сезімін дамытады. Сонымен қатар, табиғатта өткізілген уақыт баланың психикалық денсаулығын нығайтып, олардың табиғатпен үйлесімділігін арттырады.

Жазғы дене шынықтыру шаралары балалардың тек физикалық денсаулығын ғана емес, психоэмоционалдық жағдайын да жақсарта алады. Ашық ауада өткізілетін ойындар мен серуендер баланың бойындағы күйзеліс пен стрессті жеңілдетіп, оның көңіл күйін жақсартады. Сонымен қатар, балалардың бір-бірімен қарым-қатынасы нығаяды, достық байланыстар мен өзара түсіністік орнайды. Жазғы демалыс кезеңі балалар үшін ерекше жағымды әсер қалдырып, олардың өміріне жаңа қуаныш пен есте қаларлық сәттер әкеледі.

Жаз мезгілі балалардың денсаулығын нығайту мен шынықтырудың тиімді кезеңі болып табылады. Бұл кезеңде дұрыс ұйымдастырылған сауықтыру-шынықтыру шаралары балалардың физикалық дамуымен қатар, психоэмоционалдық және әлеуметтік дамуына да зор әсер етеді. Табиғаттың барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, балаларды дене шынықтыруға баулу және оларды салауатты өмір салтына үйрету маңызды міндет болып табылады. Жазғы дене шынықтыру шаралары балаларға денсаулықты жақсартып, жақсы көңіл күй мен жарқын естеліктер сыйлайды.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері бойынша жаз мезгіліндегі сауықтыру-шынықтыру шаралары балалардың денсаулығын нығайтуда, психоэмоционалдық жағдайын жақсартуда және физикалық дамуында маңызды рөл атқаратыны анықталды. Жаз айларында өткізілген дене шынықтыру жаттығулары мен ойындар балалардың жүрек-қан тамырлары жүйесін нығайтып, олардың бұлшық еттерінің күшін арттырады. Су процедуралары мен спорттық жарыстар балалардың ағзасының төзімділігін арттырып, олардың психоэмоционалдық күйін жақсартады. Табиғатта өткізілген уақыт баланың экологиялық сана-сезімін дамытып, қоршаған ортаға деген қызығушылығын арттырады.

Зерттеу барысында анықталғандай, жаз мезгілі балалар үшін физикалық белсенділікті арттыру мен денсаулықты нығайтудың ең тиімді кезеңі болып табылады. Дұрыс ұйымдастырылған сауықтыру-шынықтыру шаралары балалардың тек дене дамуын ғана емес, олардың әлеуметтік дағдылары мен психологиялық саулығын да жақсартады.

Қорытындылай келе, жаз мезгілінде балаларға дене шынықтыру шараларын ұйымдастыру өте маңызды, өйткені бұл олардың денсаулығын нығайтып, өмір сапасын арттыруға, сондай-ақ салауатты өмір салтын қалыптастыруға септігін тигізеді. Сондықтан балаларға жазғы кезеңде тиімді дене шынықтыру шараларын өткізу маңызды міндет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғаппарова Г. «Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесі». – Алматы: Рауан, 2020ж
2. Жұмабекова Ж. «Балабақшадағы сауықтыру шаралары». – Астана: Фолиант, 2019ж
3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беру стандарты». – Нұр-Сұлтан, 2021ж
4. Сәтбаева Р., Баймұратова Ә. «Дене шынықтыру – салауатты өмір салтының негізі». – Алматы: Дәуір, 2018ж
5. WHO (World Health Organization). Physical Activity and Young People: Recommended levels of physical activity. – Geneva, 2020ж
6. С. Нұрмағамбетова. «Жазғы сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру». // «Дошкольное образование» журналы, №3, 2022ж
7. Қожахметова К. «Табиғат аясында балаларды шынықтыру». – Тәрбие сағаты, №2, 2021ж
8. Мектепке дейінгі ұйымдарға арналған әдістемелік құрал. – ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2022ж

БАЛАБАҚШАДА АСЫҚ ТЕРАПИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Тастанбекова Айнур Аманкызы,

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты
№45 «Аққу» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация

Бұл зерттеу асық терапиясының мектепке дейінгі балалардың дамуына тигізетін әсерін талдауға арналған. Асық ойыны – қазақ халқының ұлттық мұрасы, оның тәрбиелік, танымдық және денсаулыққа пайдалы жақтары бар. Зерттеуде асық терапиясының физикалық, когнитивтік және эмоционалдық дамуға ықпалы қарастырылады.

Түйін сөздер: асық терапиясы, ұлттық ойындар, мектепке дейінгі тәрбие, баланың дамуы, арттерапия, дене қозғалысы, когнитивтік даму.

e-mail: ainurstanbekova1975@gmail.com

Қазіргі таңда ұлттық ойындарды білім беру үдерісіне енгізу өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бала дамуының психомоторлық, когнитивтік және әлеуметтік аспектілерін жетілдіруде дәстүрлі ойындардың маңызы зор. Асық терапиясы – балалардың моторикасын, ойлау қабілетін және әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектесетін тиімді әдіс.

Асық терапиясының мектепке дейінгі балалардың дене қозғалысын, танымдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға әсерін зерттеу және оны балабақшадағы тәрбиелік үдерісте қолдану жолдарын ұсыну.

Зерттеу әдістері:

- теориялық талдау (әдебиеттер мен ғылыми зерттеулерді қарастыру);
- практикалық бақылау (балабақшадағы асық ойындарын ұйымдастыру);
- эксперименттік зерттеу (балалардың даму көрсеткіштерін салыстыру).

Асық терапиясы балалардың ұсақ моторикасын, кеңістікті бағдарлау қабілетін, ойлау және есте сақтау дағдыларын жақсартатыны анықталды. Ойын элементтері арқылы балалардың математикалық ойлау қабілеті дамиды, ал қимылдық әрекеттері олардың физикалық денсаулығына оң әсер етеді. Сонымен қатар, асық ойындары балаларды сабырлыққа, төзімділікке және әділдікке баулиды.

Мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды дамыту, тәрбиелеу және білім беру мақсатында түрлі педагогикалық технологиялар қолданылып келеді. Бүгінде әлемдік тәжірибе мен еліміздің білім беру жүйесінде ұлттық ойындарды тәрбие үдерісіне енгізу кеңінен қолдау табууда.

Салт-дәстүр – әр ұлттың ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұрасы, ұлттық бірегейлікті айқындайтын басты белгілердің бірі. Қазақ халқы ежелден салт-дәстүрге бай халық ретінде танылған. Сол дәстүрдің бірі – асық ойыны.

Асық ойыны – ата-бабаларымыздан қалған құнды мұра. Ертеректе қазақ халқы төрт түлік мал өсіріп, шаруашылықпен айналысқан кезде асық әрбір шаңырақтың балалары мен жастары үшін ортақ ойын құралы болған. Қазақтар тіпті жаңа туған нәрестеге арнап асық жинайтын дәстүрді ұстанған.

Асықтың қасиеті ерекше деп саналып, Бұл ойын ежелгі түркі халықтары арасында кең таралып, кейіннен гректер мен римдіктердің мәдениетінде де белгілі болған. Дегенмен, асық ойыны қазақ халқының төл ұлттық ойыны ретінде ерекше маңызға ие. Сонымен қатар, оны Орта Азия халықтары – өзбек, қырғыз, тәжік балалары да бүгінгі күнге дейін ойнап келеді.

Асық ойынының тәрбиелік мәні зор. Ол баланы мергендікке, ептілікке, шапшаңдыққа және зейінділікке баулиды. Ойын барысында балалардың дене қимылы жақсарып, қозғалыс үйлесімділігі артады. Әсіресе, үнемі отырып-тұру, тізені бүгу, жүгіру сияқты әрекеттер баланың дене шынықтыруына оң әсер етеді. Сонымен қатар, асық ойыны баланың бойында намысшылдық, жеңіске деген ұмтылыс, әділдік пен төзімділік қасиеттерін қалыптастырады.

Ұлан-ғайыр кең даламызда, таза ауада достармен асық ойнаудың өзі бір ғанибет. Бұл ойын үлкен мен кішіні жақындастырып, достық пен сыйластықты арттырады. Қызығы мен шыжығы мол бұл ойында баланың мергендігі сыналып, жеңіске деген жігері артады. Жеңу мен жеңілу, бәсекелестік пен әділдік сияқты қасиеттерді бойға сіңіретін бұл ұлттық мұрамыз – тәрбиенің таптырмас құралы.

Асық ойыны – тек қана ермек емес, баланың ой-өрісін дамытатын, денсаулығына пайдасы мол ұлттық құндылық. Сол себепті оны ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде кеңінен қолдану – маңызды міндеттердің бірі.

Терапия термині медицина саласында аурулардың пайда болу себептерін, олардың дамуын, емдеу жолдарын және алдын алу әдістерін зерттеуге бағытталған. Ал арттерапия – өнер арқылы емдеу тәсілі. "Арттерапия" (art – өнер, art therapy – өнер арқылы терапия жүргізу) ұғымы ағылшын тілінен шыққан және әлемнің көптеген елдерінде кеңінен қолданылуда. Педагогикалық теориялар мен тәжірибелерге сүйене отырып, асық терапиясының баланың денсаулығына тигізетін оң әсерін көрсету басты мақсат болып табылады.

Асық терапиясының мақсаты – балалардың қимыл-қозғалысын жетілдіру, кеңістікті бағдарлау дағдыларын дамыту, ойлау қабілеттерін жетілдіру (көрнекі-әрекеттік, көрнекі-бейнелік және сөздік-логикалық), шығармашылық пен сын тұрғысынан ойлауды қалыптастыру. Сонымен қатар, асық ойындары арқылы балаларды сабырлыққа, төзімділікке, бірлесе әрекет етуге тәрбиелеуге болады. Осы себепті асық ойындары жаңа мазмұнда ұйымдастырылып, оқыту мен дамытудың тиімді құралы ретінде қолданылуы мүмкін.

Асықтарды пайдалану арқылы түрлі танымдық және дамытушы іс-әрекеттерді ұйымдастыруға болады: санау, құрастыру, асық үстінде жүру, логикалық-математикалық тапсырмаларды шешу. Мұндай тәсілдер балалардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, өмірлік тәжірибесін кеңейтеді. Ұлттық ойындар балаларды ептілікке, жылдамдыққа, өз ойын еркін жеткізуге үйретеді. Асық ату ойыны арқылы мергендік, көз дәлдігі дамып, ұстамдылық пен шыдамдылыққа баулу жүзеге асады.

Асықтан жасалған арнайы тақтайшалар мен массаждық қолғаптар балалардың денсаулығын нығайтуға көмектеседі. Осылайша, асық терапиясы – ұлттық ойындарды заманауи білім беру үдерісіне тиімді енгізудің бірегей жолы болып табылады.

Асық терапиясы – ұлттық ойын элементтерін пайдалана отырып, балалардың дене және ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған әдіс. Бұл тәсіл балалардың қимыл-қозғалыстарын реттеуге, кеңістікті бағдарлау қабілетін арттыруға, логикалық ойлауын жетілдіруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, шыдамдылық, сабырлылық, өзара әрекеттестік дағдыларын қалыптастырады. Сондықтан да асық ойындары мен жаттығуларын оқу үдерісінде тиімді қолдану маңызды.

Асықпен ойнау арқылы балалар есептеуді үйреніп, түрлі математикалық тапсырмаларды орындай алады. Асық үстімен жүру арқылы тепе-теңдік сақтауды меңгереді. Ұлттық ойындар арқылы олар шапшаңдыққа, дәлдікке, мергендікке үйреніп, өз ойларын еркін жеткізуге дағдыланады. Сондай-ақ, асықтан жасалған массажды қолғаптар мен тақтайшалар балалардың денсаулығын нығайтуға септігін тигізеді.

Асық терапиясының негізінде Ф.Фребель мен М.Монтессори әдістері алынған, бұл технология балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып әзірленеді және көпқырлылығымен ерекшеленеді.

Кіші топтар:

– Асықты жіпке тізу: Бұл жаттығу арқылы балалар ұсақ моторикасын дамытып, түстерді ажыратуды үйренеді. Балалар боялған, тесігі бар асықтарды жіпке бір түстен кейін екіншісін ретімен орналастырады. Бұл әрекет олардың саусақтарын икемді етіп, қол бұлшықеттерін дамытады.

– Асықпен із салу: Балалар бояуға малынып, асықтың ізін қағаз бетіне түсіреді. Тапсырма бірнеше рет қайталанып, нәтижесінде түрлі бейнелер пайда болады. Бұл әрекет баланың ұқыптылығын арттырып, саусақ моторикасын дамытады.

– Тор мен асық: Фетр қағазында берілген торларға сәйкес балалар асықтарды орналастырады. Бұл тапсырма логикалық ойлауды дамытып, зейін қою қабілетін арттырады.

Ортаңғы топ:

– Асықпен құмда сурет салу: Балалар құм бетіне асықпен әртүрлі суреттер салады және олардың мағынасын түсіндіреді. Бұл әдіс бейнелеу қабілетін, қиялын және сөздік қорын дамытуға көмектеседі.

Ересек топ:

– Мозайка: Балаларға белгілі бір пішін беріледі, оны боялған асықтармен дәлме-дәл құрастыру қажет. Бұл логикалық ойлау мен көзбен көру арқылы есте сақтау қабілетін дамытады.

– Тақтайша безендіру: Балалар боялған асықтарды мозайка тақтайшасындағы пішіндерге сәйкес орналастырады. Бұл тапсырма эстетикалық талғам мен шығармашылық қабілетті жетілдіруге көмектеседі.

Осылайша, асық терапиясы балалардың денсаулығын нығайтып, ойлау қабілетін дамытып, оларды ұлттық құндылықтарға баулуға ықпал етеді.

Асық терапиясы мектепке дейінгі тәрбиеде қолдануға болатын тиімді әдістердің бірі. Ол балалардың жан-жақты дамуына ықпал етіп, денсаулықтарын нығайтады, танымдық қабілеттерін арттырады және ұлттық құндылықтарды бойларына сіңіреді.

Асық терапиясы – балабақшада балалардың физикалық, когнитивтік және әлеуметтік дамуына ықпал ететін тиімді әдіс. Зерттеу нәтижелері асық ойындарының ұсақ моториканы

дамытуға, кеңістіктік бағдарлау қабілетін жетілдіруге, математикалық ойлау мен есте сақтау қабілетін нығайтуға көмектесетінін көрсетті. Сонымен қатар, асық терапиясы балаларды сабырлыққа, әділдікке, ынтымақтастыққа және шыдамдылыққа тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Ұлттық мұрамыздың ажырамас бөлігі ретінде асық ойындарын мектепке дейінгі білім беру жүйесіне енгізу – балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды қадам. Сондықтан асық терапиясын заманауи педагогикалық технологиялармен ұштастыра отырып қолдану – білім беру саласындағы өзекті мәселелердің бірі болып қала береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жарықбаев Қ. Жалпы психология. – Алматы: Білім, 2005ж
2. Төлеубекова Р.К. Мектепке дейінгі педагогика. – Алматы: Мектеп, 2010ж
3. Қазақстан Республикасының Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2018ж
4. Аймағамбетова Қ.Ұ. Баланың танымдық дамуына ұлттық ойындардың әсері // Педагогика ғылымдары журналы. – 2020ж
5. Мырзабаева А.Қ. Арттерапияның балалардың дамуына әсері // Білім беру жүйесіндегі инновациялар. – 2021ж

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Тогыспаев Манат Садыкович,

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №60 «Тараз» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы

Аннотация: Бұл мақалада ұлттық ойындардың бала тәрбиесіндегі рөлі, ұлттық құндылықтарды ұрпақ бойына сіңіру жолының бірі ұлттық ойын екені, ұлттық ойындардың түрлері және балабақшада қолдану әдістері қарастырылады.

Түйін сөздер: ұлттық ойын, ұлттық құндылық, салт-дәстүр

Қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан мәдениеті мен салт-дәстүрі ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келеді. Сол мәдениеттің ажырамас бөлігі – ұлттық ойындар. Ұлттық ойындар – тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар баланың ой-өрісін дамытуға, дене шынықтыруына, тәрбие алуына ықпал ететін маңызды құрал.

Балабақша балалары үшін ұлттық ойындар ерекше маңызға ие. Себебі олар ойын барысында қимыл-қозғалысын дамытып қана қоймай, халқымыздың салт-дәстүрімен, ұлттық ерекшеліктерімен танысады. Сонымен қатар, бұл ойындар баланың мінез-құлқын қалыптастырып, достыққа, ұйымшылдыққа, әділдікке тәрбиелейді.

Балалардың денелерін шынықтырып, дене бітімінің дұрыс қалыптасуына, ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіруде ұлттық ойындардың маңызын айқындау.

Зерттеу әдістері:

- қимыл-қозғалыс ойындарын талдау
- зияткерлік ойындардың маңызы
- ойын арқылы ұлттық құндылықтарды сіңіру жолдары

Зерттеу нәтижелері:

Ойын ойнап, ән салмай өсер бала бола ма? - балалар ойын арқылы дамиды, өседі. Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымда тәрбие құралы ретінде қолданудың тиімділігі мол.

Ұлттық қимыл-қозғалыс ойындары арқылы бала денесі шынығып, сымбатты болып өседі. Бұл ойындар баланың дене бітімін дамытып, күштілікке, ептілікке, жылдамдыққа баулуға бағытталады. Ұлттық қимыл-қозғалыс ойындарының түрлері:

- Асық ату – баланың қол үйлесімділігі мен көз дәлдігін дамытады;
- Арқан тартыс – балаларды бірлікке, күш-қайратқа баулиды;
- Соқыр теке – баланың қимыл-қозғалысын жетілдіреді;
- Қыз қуу – шапшаңдық пен ептілікті талап ететін ойын;
- Аударыспақ – дене шынықтыруға және батылдыққа үйрететін ойын.

Бұл ойындарды балабақшада күнделікті сергіту сәттерінде немесе спорттық іс-шараларда ойнатуға болады.

Ұлттық зияткерлік ойындардың балаларды жан-жақты дамытудағы маңызы:

- ақыл-ой қабілеті дамып, логикалық және ойлау қабілеттерін жетілдіреді.
- ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіріп, ойын барысында қазақ халқының дәстүрлерін, мәдениетін үйренеді;
- ұжымдық сезімді қалыптастырады, топпен ойнау арқылы бір-біріне көмектесуге, достыққа, ұйымшылдыққа үйренеді;
- қоршаған ортаны тануға көмектеседі. - төзімділік пен батылдыққа тәрбиелейді;
- шығармашылық қабілетін дамытады.

Ұлттық ойындардың мазмұны мен ерекшеліктеріне бірнеше түрі бар:

1. Қимыл-қозғалыс ойындары- баланың дене бітімін дамытуға бағытталған. Олар күшті, ептілікті, жылдамдықты қажет етеді. Олар:
 - «Асық ату» – баланың қол үйлесімділігі мен көз дәлдігін дамытады;
 - «Арқан тартыс» – балаларды бірлікке, күш-қайратқа баулиды;
 - «Соқыр теке» – баланың қимыл-қозғалысын жетілдіреді;
 - «Қыз қуу» – шапшаңдық пен ептілікті талап ететін ойын;
 - «Аударыспақ» – дене шынықтыруға және батылдыққа үйрететін ойын. Бұл ойындарды балабақшада күнделікті сергіту сәттерінде немесе спорттық іс-шараларда қолдануға болады.

2. Логикалық ойындар

Логикалық ойындар баланың ойлау қабілетін, есте сақтауын және зеректігін дамытады. Логикалық ойындардың түрлері:

- «Тоғызқұмалақ» – есептеуге, логикалық ойлауға баулитын ұлттық зияткерлік ойын;
- «Орамал тастамақ» – зейін мен реакция жылдамдығын арттырады;
- «Ұлдар мен қыздар» – есте сақтау қабілетін жетілдіреді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ән-билерді қолдана отырып, ойналатын ойын түрлерін ұйымдастырылған іс-әрекет арасында, балалардың бойын сергіту мақсатында өткізуге болады. Ән мен би ойындары балалардың эстетикалық тәрбиесіне бағытталған.

- «Айгөлек» – ән айтып, шеңбер бойымен қимыл жасайтын ойын;
- «Қара жорға» – қазақтың ұлттық биін үйрететін ойын;
- «Ақсерек – көксерек» – балалардың ырғақты қозғалысын дамытатын әнді ойын.

4. Табиғатты танып-білуге арналған ойындар

- «Құстар қайда ұшып барады?» – балаларға құстар мен табиғат туралы білім береді.
- «Қой бағып кел» – қазақтың мал шаруашылығы туралы түсінік қалыптастырады. Бұл ойындарды табиғат аясында, серуен кезінде қолдануға болады.

Ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдарда тиімді ұйымдастыру үшін төмендегі әдістерді қолдануға болады:

- ойындарды күн барысында тұрақты қолдану.
- математика ұйымдастырылған іс-әрекетінде ұлттық зияткерлік ойындарды қолдану;
- дәстүрлі мерекелерде ұлттық ойындарды ойнату;

Ұлттық ойындарды балалардың жас ерекшеліктеріне сай таңдаған жөн. Мысалы: 3-4 жастағы балалар үшін қарапайым ойындар («Айгөлек», «Қуырмаш»), ал 5-6 жастағы балалар үшін күрделірек ойындар («Бестемше», «Қыз қуу») ұйымдастырған дұрыс.

Ұлттық ойындарды насихаттап, балалардың қызығушылығын арттыру мақсатында ойындарға ата-аналарды тартып, отбасылық жарыстар ұйымдастырудың маңызы зор.

Ұлттық ойындар балалардың тек физикалық дамуына ғана емес, сонымен қатар бала психологиясына да оң әсер етеді. Балалардың өз-өзіне деген сенімділігі артады, шыдамдылық пен табандылыққа үйренеді, достарымен қарым-қатынас жасау дағдысы, эмоционалдық тұрақтылығы, ұжыммен жұмыс істеу дағдысы қалыптасады.

Ұлттық ойындарды ойнаған балалар ашық, креативті, тез шешім қабылдайтын, ұйымшыл болып өседі.

Қорытынды

Ұлттық ойындар – қазақ халқының рухани және мәдени мұрасының ажырамас бөлігі. Олар балалардың физикалық, интеллектуалдық, психологиялық дамуына оң әсерін тигізеді.

Балабақшада ұлттық ойындарды жүйелі түрде қолдану балаларға қазақ халқының салт-дәстүрлерін үйретіп қана қоймай, оларды дене және ақыл-ой тұрғысынан жан-жақты дамытады.

Ұлттық ойындарды тәрбие құралы ретінде қолданып, болашақ ұрпаққа жеткізу арқылы біз дені сау, рухани бай, ұлттық сана-сезімі жоғары ұрпақ тәрбиелей аламыз.

Қолданылған әдебиеттер:

3. «Асық және Шекемтас» мұғалімдерге арналған әдістемелік оқыту құралы. «Жеке» баспа – 2015 жыл
4. Дене шынықтыру оқу әдістемесі №4 – Т. Базарбег; С. Қасымбек оға «Атамұра» 2000 жыл

БАЛАБАҚШАДА ҮСТЕЛ ҮСТІ ОЙЫНДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Токсанбаева Майра Ташкенбаевна,

Шымкент қаласы білім басқармасының Әдістемелік орталығының әдіскері

Аннотация:

Бұл мақалада мектепке дейінгі ұйымдарда оқу-тәрбие процесінде үстел үсті ойындарын қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Үстел үсті ойындары балалардың танымдық қызығушылығын арттыру, ойлау, сөйлеу, есте сақтау, қимыл-қозғалыс, коммуникативтік және әлеуметтік-эмоционалдық қабілеттерін дамытуда тиімді құрал ретінде сипатталады. Автор ойын әрекетінің тәрбиелік және дамытушылық әлеуетіне назар аудара отырып, тәрбиешінің кәсіби шеберлігі мен шығармашылық ізденісінің маңызын атап көрсетеді.

Түйін сөздер:

мектепке дейінгі тәрбие, үстел үсті ойындары, ойын әрекеті, танымдық даму, сөйлеу тілі, ұсақ моторика, әлеуметтік-эмоционалдық даму, тәрбиеші рөлі.

Зерттеудің өзектілігі:

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру мазмұны балалардың жан-жақты дамуын көздейді. Осыған орай, оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану қажеттілігі артып отыр. Үстел үсті ойындары – балалардың ойлау, сөйлеу, зейін, есте сақтау, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын дамытуда өзекті, заманауи әдістердің бірі ретінде кең қолданыс табуда.

Зерттеудің мақсаты:

Балабақшада үстел үсті ойындарын қолдану арқылы балалардың танымдық, сөйлеу, логикалық, коммуникативтік және ұсақ моторика қабілеттерін дамыту жолдарын анықтау және олардың тиімділігін дәлелдеу.

Зерттеудің әдістері:

Теориялық талдау (әдебиеттерді зерттеу, оқу бағдарламаларын саралау);

Практикалық бақылау (балалардың ойын барысындағы мінез-құлқын бақылау);

Жүйелі талдау және салыстыру;

Сұхбат және сауалнама (тәрбиешілермен және ата-аналармен жұмыс).

Зерттеудің нәтижелері:

Зерттеу нәтижесінде үстел үсті ойындарының мектепке дейінгі жастағы балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететіні анықталды. Атап айтқанда, балалардың танымдық қабілеттері, зейіні, логикалық ойлауы, сөйлеу тілі мен әлеуметтік дағдылары айтарлықтай дамыған. Сонымен қатар, тәрбиешілердің ойындарды шығармашылықпен қолдануы, балалардың оқу-тәрбие процесіне қызығушылығын арттырғаны байқалды.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру жүйесінде балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін заманауи, тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану өзекті мәселеге айналууда. Соның ішінде, үстел үсті ойындарын оқу-тәрбие процесінде пайдалану – балалардың ойлау, сөйлеу, қимыл-қозғалыс, ұжымда жұмыс жасау және коммуникативтік қабілеттерін дамытудың бірден-бір тиімді жолы болып табылады. Бұл ойындар балалардың жас ерекшеліктеріне сай таңдалып, олардың танымдық қызығушылығын арттыруға, логикалық ойлауын, есте сақтауын, зейінін, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мақалада балабақшада үстел үсті

ойындарын қолданудың маңыздылығы мен олардың бала дамуына тигізетін әсері қарастырылады. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласы жаңартылған білім беру мазмұнына сай балалардың танымдық, әлеуметтік, эмоционалдық дамуын қамтамасыз етуге бағытталуда. Осы тұрғыда ойын әрекетінің маңызы ерекше. Себебі ойын – баланың негізгі әрекеті, айналаны танып-білуінің, өзіндік қабілеттерін дамытудың басты құралы. Ал үстел үсті ойындары – осы мақсаттарды жүзеге асыруда тәрбиешіге үлкен қолдау көрсететін, тиімділігі жоғары дидактикалық әдіс түрі болып саналады.

Үстел үсті ойындары – баланың ойлауын, есте сақтауын, логикалық қабілетін дамытуға ықпал ете отырып, оларды тәртіпке, ережеге бағынуға, ұжымда жұмыс істеуге баулиды. Мұндай ойындар тәрбиешілердің шебер қолдануына қарай балабақшада білім беру мен тәрбиелеу үдерісінің барлық салаларында кеңінен қолданыла алады.

Балабақшада үстел үсті ойындарын қолдану арқылы келесі бағыттарда нәтижеге қол жеткізуге болады:

1. Танымдық қабілеттерді дамыту.

Үстел үсті ойындары – балалардың айналадағы құбылыстар туралы түсініктерін кеңейтіп, заттардың қасиеттері мен ерекшеліктерін тануға, салыстыруға үйретеді. Мысалы, "Қандай пішін?", "Қай түсті таңдайсың?", "Сандар сөйлейді" сияқты ойындар арқылы балалар түс, көлем, пішін, сан, бағыт туралы білімдерін бекітеді.

2. Ойлау мен зейінді қалыптастыру.

Логикалық тапсырмалар мен ережеге негізделген ойындар балалардың зейінін тұрақтандыруға, есте сақтауын жақсартуға, пайымдау қабілетін жетілдіруге көмектеседі. Балалар ойын барысында дұрыс шешім қабылдауға, ойлануға, салыстыруға және қателіктерін түзетуге дағдыланады.

3. Сөйлеу және тілдік қарым-қатынас дағдыларын дамыту.

Ойын барысында балалар сөздік қорларын кеңейтіп, дұрыс сөйлеуге, ойын жеткізе білуге, сұрақ қоюға, жауап беруге машықтанады. Бұл әсіресе тіл дамыту, көркем әдебиет бағытындағы ойындарда маңызды. "Суретті құрастыр", "Сөйлемді аяқта", "Ертегіні құрастыр" сияқты ойындар бала тілінің байлығын арттырады.

4. Әлеуметтік-эмоционалдық даму.

Үстел үсті ойындары балаларды бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, өзара сыйластық пен достыққа, ережені сақтауға, топпен жұмыс істеуге баулиды. Олар ойын барысында қуану, ренжу, жеңу мен жеңілуді қабылдау сияқты түрлі эмоцияларды бастан кешіреді. Бұл өз кезегінде эмоциялық тұрақтылыққа тәрбиелейді.

5. Қолдың ұсақ моторикасын дамыту.

Бала саусақтарының қозғалысын жетілдіру арқылы жазуға дайындық жүреді. Өртүрлі бөлшектерді орналастыру, суреттерді құрастыру, пішіндерді сәйкестендіру барысында бала қолын икемдейді. Бұл әсіресе мектепалды даярлық тобы үшін маңызды.

Үстел үсті ойындарын ұйымдастыруда тәрбиешінің рөлі зор. Ол ойындарды балалардың жас ерекшеліктеріне, қызығушылықтарына, білім деңгейіне сай іріктеп, жүйелі түрде қолдануы қажет. Ойын барысында баланың белсенділігін ояту, дер кезінде көмек көрсету, балаға өзін еркін сезінуге мүмкіндік беру – тәрбиешінің кәсіби шеберлігінің көрінісі. Сонымен

қатар, ойын түрлерін жаңартып отыру, өздігінен ойындар ойлап табу немесе оларды жетілдіру – шығармашылық ізденістің нәтижесі.

Қорытынды

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында үстел үсті ойындарын оқу-тәрбие процесінде қолдану – балалардың жан-жақты дамуына жол ашатын маңызды әдістердің бірі. Бұл ойын түрлері балалардың танымдық қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың зейінін, есте сақтауын, ойлау қабілетін, тілдік және коммуникативтік дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, үстел үсті ойындары арқылы балалар өзара қарым-қатынас жасауды, ережелерге бағынуды, ұжымда жұмыс істеуді үйренеді. Мұндай ойындардың ерекшелігі – оларды баланың жас ерекшелігіне сай бейімдеп қолдануға болатындығында және кез келген білім беру саласына интеграциялауға қолайлы болуында.

Тәрбиеші – баланың ойын арқылы дамуына бағыт-бағдар беретін негізгі тұлға. Сондықтан үстел үсті ойындарын дұрыс тандап, жүйелі қолдану тәрбиешіден кәсіби шеберлік пен шығармашылықты талап етеді. Баланың қызығушылығын оята алатын, танымдық әлеуетін дамытатын ойындарды тандау – сапалы білім мен тәрбиенің кепілі.

Қорыта келе, үстел үсті ойындарын тиімді қолдану – балабақшадағы оқу-тәрбие жұмысын жандандырып, балалардың дамуына оң әсер етеді. Бұл әдісті жүйелі, мақсатты қолдану – жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес келетін, заман талабына сай педагогикалық тәжірибенің озық үлгісі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007ж
2. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың Мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2020ж
3. Меңжанова Т.И. «Мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық дамуы» – Алматы: Рауан, 2021ж
4. Жұмабекова Ж. «Балабақшада дидактикалық ойындарды қолдану жолдары», Ұстаздар әлемі. – 2022ж
5. Мусинова Н.А. «Ойын арқылы оқыту – мектепке дейінгі білім берудің тиімді жолы», Мектепке дейінгі тәрбие. – 2023ж
6. Құлыншак, балабақша тәрбиешілеріне арналған әдістемелік журнал. – Алматы, 2023ж

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕ ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Туленбаев Жанибек Оразбекович

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №69 «Еркебұлан» бөбекжай-бақшасының
дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация: Мақалада балабақшадағы дене шынықтыру ұйымдастырылған іс-әрекетін дәстүрлі емес құрал-жабдықтарды – әсіресе спорттық орамалды қолдану арқылы ұйымдастырудың әдістемелік негіздері мен тәрбиелік әсері айтылады. Инновациялық жаттығулар, шығармашылық ойындар және топтық ынтымақтастықты дамыту әдістері қарастырылып, баланың физикалық, рухани және эстетикалық дамуына септігін тигізетін тәжірибелер баяндалады.

Кілт сөздер: балабақша, дене шынықтыру, дәстүрлі емес құрал-жабдықтар, спорттық орамал, шығармашылық, топтық ынтымақтастық, педагогикалық жоба, инновациялық әдістер.

Балабақша – әрбір баланың өміріндегі алғашқы жарқын сәттердің, алғаш қадам басқан әлемнің көрінісі. Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеті – тек денені сергіту ғана емес, сонымен қатар балалардың жан дүниесін, қиялын оятатын, рухани және эстетикалық құндылықтарды тәрбиелейтін ерекше алаң.

Дене шынықтыру – бұл баланың тек денесін ғана емес, жанын да тәрбиелейтін, ішкі «менін» оятатын, шексіз кеңістік. Алайда дәстүрлі әдістермен шектеліп қалу баланың бойындағы табиғи шығармашылықты шектеуі мүмкін. Сондықтан бүгінгі таңда педагогтердің алдында тұрған басты міндет – ұйымдастырылған іс-әрекетті жанды, мағыналы, баланың ішкі әлеміне жақын етіп ұйымдастыру. Осы бағытта спорттық орамалды қолдану – нағыз әдістемелік жаңалықтың бірі. Бұл құрал арқылы қозғалыс пен қиялдың, дене мен жанның үндестігіне қол жеткізуге болады.

Спорттық орамал – қозғалысқа жан бітіретін құрал

Орамал – бұл жай ғана мата емес. Ол – бала қиялының ұшар қанаты, шығармашылықтың нәзік сазы, қозғалыстың көркем көрінісі. Түсті, жеңіл әрі қауіпсіз орамалмен жұмыс істеу баланы шабыттандырады, ішкі кедергілерден арылуға көмектеседі. Әсіресе, ұялшақ, эмоциясын сыртқа шығара алмайтын балалар үшін бұл – өзін-өзі еркін көрсету құралы.

Ұйымдастырылған іс-әрекеттің құрылымы

Спорттық орамалмен өткізілетін ұйымдастырылған іс-әрекет бірнеше кезеңге бөлінеді:

- Қызықтыру және елестету кезеңі – бала орамалды қолына алған сәттен бастап, оны бейнеге айналдырады.
- Қимыл әрекет кезеңі – бала берілген рөлді қимылмен жеткізеді. Музыка, ырғақ, кеңістіктегі қозғалыс – бәрі ұйымдастырылған іс-әрекеттің көркемдік жағын арттырады.
- Эмоциялық толықтыру кезеңі – ұйымдастырылған іс-әрекет соңында балалар өз әсерімен бөліседі.

Музыка мен қозғалыстың үйлесімі

Музыканың адам жанына әсер ететіні белгілі. Балалар орамалмен жұмыс істегенде музыкалық сүйемелдеу олардың қимылын ырғақпен байланыстырып, сезімді тереңдетеді. Табиғат құбылыстары бейнеленген шығармалармен жұмыс – балалардың танымын да кеңейтеді.

Педагог– серіктес және шабыт көзі

Педагог- бұл ұйымдастырылған іс-әрекетте тек бақылаушы емес, тікелей серіктес. Оның әрбір қимылы, дауыс ырғағы, тіпті көзқарасы да баланың шығармашылық сезіміне әсер етеді.

Ол балаларды еркіндікке жетелей отырып, олардың бойындағы бірегейлікті, даралықты ашады.

Тәрбиелік мәні мен маңызы

Бүгінгі балабақша – болашақ қоғамның іргетасы. Мұнда бала тек әріп пен санды ғана емес, өмірді, сезімді, өз орнын үйренеді. Сондықтан спорттық орамал сияқты құралдар баланың рухани дамуына, эмоционалды саулығына тікелей ықпал етеді.

Спорттық орамал – кішкентай ғана мата, бірақ оның қуаты – шексіз. Ол баланың жанын қимылмен сөйлетіп, ойын көрініске айналдырып, рухын қозғалыс арқылы оятады. Мұндай сабақтарда бала өзін еркін сезінеді, қателесуден қорықпайды, ал бұл – дамудың басты шарты. Педагог үшін бұл – баланың ішкі әлеміне терең ену, қиялын тану, тұлға ретінде құрметтеу мүмкіндігі. Балабақшадағы осындай сабақтардан басталған шығармашылық еркіндік – болашақта үлкен жетістіктерге жол ашуы мүмкін.

Сондықтан дәстүрлі емес құралдарды қолдану – бұл педагогикалық батылдық, көркемдікке деген қадам және балаға деген сенім. Ал спорттық орамал – сол сенімді жүзеге асыратын нәзік көпір.

Бала – қозғалыс, бала – қиял. Ал дене шынықтыру ұйымдастырылған іс-әрекет – сол қозғалысқа рең беретін, қиялға қанат бітіретін өмір мектебі. Бұл мектепте спорттық орамал – көркем тәрбиенің жұлдызы секілді жарқырайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізім:

1. Смадиярова, Н. Б. (2021). «Дене тәрбиесі сабағында қолданатын дәстүрлі емес құрал-жабдықтарды пайдалану». Ұстаз тілегі.
2. Демжанова, С. Ж. (2013). «Денешынықтыру оқу іс-әрекетінде дәстүрлі емес құралдарды қолдану». Инфоурок.
3. «Мектепке дейінгі балалардың дене тәрбиесінде дәстүрден тыс жабдықтарды қолдану». Білім айнасы.
4. «Дене шынықтыру сабағында дәстүрлі емес құрал-жабдықтарды тиімді әрі дұрыс пайдалану». Ұстаз тілегі.
5. «Балабақшадағы дене шынықтыру дәстүрлі емес жабдықтар». Birmiss.
6. Мұратова, Л. (2017). *Инновациялық әдістер және педагогикалық жобалар*. Шымкент: Заманауи педагогика баспасы.

«АЛАҢДАҒЫ БЕСТЕМШЕ» ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Жолбарысова Молдир Айткалиевна

*Астана қаласы, №5 «Ақбота» балабақшасының меңгерушісі,
педагогика ғылымдарының магистрі*

Аңдатпа. Бұл мақалада мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында қайта жаңғырып ойнатылып жүрген «Алаңдағы бестемше» ұлттық ойыны туралы айтылады.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, «Бестемше» ұлттық ойыны, «Алаңдағы бестемше» ойыны, ойынының тәрбиелік маңызы.

Кіріспе. Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің міндетті бірі баланың дене, зияткерлік және эмоционалдық қажеттіліктерін қанағаттандыру, оның әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету, тиісті мінез-құлықтарын қалыптастыру болып табылады. Осы орайда мемлекеттік стандарттар мен бағдарламаларда бала ерте жастан бастап елжандылыққа тәрбиелеу шеңберінде адами құндылықтарға негізделген ұлттық дүниетанымдық сипаттағы іс-шаралар ұйымдастыру мақсатты түрде қамтылады. Тәрбиеленушілердің жеке және жас ерекшеліктерін ескеріп, күн тәртібін құруда олардың үнемі қозғалыста болуы, қимылқозғалысын меңгеруі, үйлесімді қарымқатынасқа түсуі жоспарланады. М. Жұмабаевтың пікірінше, ойын – ұлттық мәдениеттің қайнар көзі, дене шынықтыру тәрбиесінің негізгі элементі. Баланың қиялы ойын барысында байқалады. Айналасындағы тұрмыстан нені көрсе, соны істеуге тырысады. Бала үшін ойын шын мәніндегі бір жұмыс. Ойында бала жанындағы заттарды пайдалану, ойынның мәнін, бала өмірінде алатын орнын аша түседі. Сонымен, балаларға арналған ойындарда, әсіресе, ұлттық ойындарда баланың жас ерекшелігі, оның физиологиялық дамуына үйлесімді қимыл-қозғалысқа жаттықтыру, сөздік қорын молайту жағынан өте бай және педагогикалық заңдылықтар үйлесімді қиыстырылған. Қазақ ұлттық ойындарының өзіндік ерекшелігі балалардың ой-өрісін, ойлау жылдамдығын дамыту, баланың қиялын байыту және шығармашылық өзін-өзі көрсету мүмкіндіктерінің болуы болып табылады [5].

Қазіргі таңда елордалық мектепке дейінгі ұйымдарында «Бестемше» инновациялық жобасы 2022 жылдан бастап 38 елордалық мектепке дейінгі ұйымдар арасында жүргізіліп келеді. Сонымен қатар, Астана қаласының білім басқармасы тұрақты түрде балабақшалар арасында қалалық жарыстар, олимпиадалардың қалалық кезеңін ұйымдастырып отырады. Қазіргі таңда ұлттық ойынымызға деген қызығушылық кеңінен артуда. Атап кетсек, «Бестемше» ұлттық ойыны мектепке дейінгі жастағы балалардың танымдық, логикалық және зияткерлік дағдыларының дамуына үлкен үлес қосуда. Ұлттық ойынымызды шетелдік әріптестеріміз Түркия мемлекетінің Анталия қаласындағы әріптестерімізге «Зияткерлік ойындардың жасөспірімнің когнитивтік қасиеттерін дамытудағы маңызы» атты халықаралық семинарда таныстырып, елордалық балабақшалар халықаралық ісшарада «Бестемше» және «Алаңдағы бестемше» ойынының ережесі мен маңыздылығы бойынша шетелдік әріптестермен іс- тәжірибе алмасты.

Баланың креативтілікті, коммуникативтілікті, сыни ойлауды және командада жұмыс істей білу дағдыларын яғни стандарт талаптарына сай барлық бес дағдыны дамытуға бағытталған және әлеуметтік-тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін ойындардың бірі – «Алаңдағы бестемше» ұлттық ойыны. Ұлттық ойынға Астана қаласының №5 «Ақбота» балабақшасы кейбір ерекшеліктер енгізіп, «Алаңдағы бестемше» авторлық ойынын қолданысқа ұсынуда. Жыл сайын жаңғырып, адам тұрмақ баланың қызығушылығын арттырған «Алаңдағы бестемше» ойынын өткен жылы жан-жақты зерттеу жүргізіп, Түркия еліне апарып екі жақты меморандумға отырды

«Алаңдағы бестемше» ойынының негізі «Бестемше» ойынынан алынған. Бестемше ойыны қазақ халқының ақыл-ой ойындарының бірі. Оның пайда болу мерзімі 4 мың жылдық мерзімді қамтиды. Бұл ойынға ұқсас ойындар Қырғызстан, Индонезия, Вьетнам, Малазия, Марокко және Түркияда кездеседі. Бестемше туралы мәліметтер өте аз. Ойын туралы «Қазақ тілінің түсіндірме» сөздігінде былай делінеді: «Тоғызқұмалақ ойынының бірнеше түрі бар. Оның балаларға арналған қарапайым, түрін «бестемше» деп атайды. Ойын алғашқыда ашық аспан астында тас үстінде ойналған [3].

Тоғызқұмалақ ойынның тарихы 4 мыңжылдық кезеңді қамтығаны туралы мәліметтер бар, бестемше туралы жоқ. Ең алғашқы жазба әдебиет үлгісі ретінде Махмуд Қашғаридің «Диуани лұғат ат - түрік» жазбасында кездеседі, нақты жазба деректерінің болмауы кесірінен ойынның хронологиялық кезеңдері бірізді емес. Ауыз әдебиеті үлгілері мен аңыз-эпсаналарда ғана тоғызқұмалақ ғармасын айтуға болады. Шығарма XI ғасырда жазылған. Осы еңбекте Бестемше ойынына ұқсас ойын – «көшүрме» деген атпен ұшырайды [2].

Бестем немесе бестемше аталатын ойынның қазақ халқында барын іздеп тауып, ережесін қалпына келтірген зияткер ойындарды зерттеуші, ҚР еңбегі сіңірген жаттықтырушы, спорт шебері, математик Серікбай Тілеубаев екенін атаған абзал. Қазіргі таңда зияткерлік ойынды зерттеуші, ғалым Мақсат Шотаев елордалық мектепке дейінгі ұйымдар арасында кеңінен таралуына өз үлесін қосып отыр. Мектепке дейінгі жастағы балаларға ойынның барынша қарапайым әрі тоғызқұмалаққа қарағанда тақтасы да мейлінше шағын отау саны екі есе аз болғандықтан, бұл ойынды тарату мен дамытудың мүмкіндігі де, маңызы да зор. Ойынды балабақшада кеңінен таратып ойнату арқылы баланың арифметикалық есепке жүйрік болу қабілетін ашып, зердесін шыңдауға мүмкіндік береді [1].

«Бестемше» ойыны – математикалық есеп ойыны. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау – оның негізгі өзегі. Сондықтан бала ойынды үйрену барысында оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Бұл кез-келген салада болашақта керек болады. Өйткені өмірде де болашақ істерінді алдын-ала ойлау, жоспарлау – негізгі мәнге ие. Бестемше ойынында арнайы тақтада екі адам арасында ойналады. Ойын тақтасы – 2 орда, 10 отау, 50 шардан тұрады.

Ойын басында әр ойыншыға бір орда, бес отау және 25 шардан тиесілі. Шарлар әр отауға бес-бестен салынады. Алғашқы жүріс жасаған ойыншыны – бастаушы, қарымта жүріс жасаған ойыншыны – қостаушы деп атайды [4]. Бұл ойын тарихында белгілі болғандай ерте кезде «Бестемше» деген атаумен танылып, балалардың сүйікті ойыны болған. Бірақ, ойынға екі бала қатысуымен ғана шектерген. Қазіргі уақытта балабақша тобындағы балалардың санының өсуіне байланысты ойынға кейбір ерекшеліктер енгізіліп, «Алаңдағы бестемше»

ретінде қоланысқа ұсынылуда. Заманауи тұрғыда бейімделген «Алаңдағы бестемше» ойынына қатысатын баланың саны 10-ға дейін артады. Сонымен қатар, төмендегідей артықшылықтар да бар:

- ойнау құралы ретінде құмалақтардың көлемі үлкейтілген, мектепке дейінгі жастағы баланың қауіпсіздік нормасына сәйкестендірілген;
- балаларды қимыл-қозғалысқа түсіріп, ептілікке баулиды;
- топтағы балалар ұжымда бірігіп жұмыс мүмкіндік алады;
- балалардың коммуникациялық дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндігі мол;
- ойын арқылы ұжымдық мақсатқа бірігу дағдылары қалыптасады;
- ойынға қатысушы топтағы балалардың топтасып эмоционалдық қанағат алуға жағдай жасалады.

Ойынның мақсаты: Мектеп жасына дейінгі балалардың ақыл-ойын, қимылқозғалыс дағдыларын қалыптастыру арқылы мектепке дайындау. Ойынның міндеттері:

- ойын барысында зейінділік, есте сақтау, бақылау, шұғыл шешім қабылдау, талдау, келісу, қырағылық және т.б. дағдылардың қалыптасуына психологиялық дайындық жасау;
- мектеп жасына дейінгі балалардың ұлттық танымын қалыптастыруға ықпал ету;
- ойын ережелерін сақтау арқылы топта жұмыс жасау, тәртіп сақтау, эмоциясын басқару, әлеуметтену дағдыларын қалыптастыру;
- санау, кеңістікті бағдарлау, сөздік қорды молайту негізінде сыни ойлауға үйрету;
- қимыл-қозғалысын жетілдіру, ептілік және шапшаңдыққа баулу негізінде денсаулығын жетілдіру [6].

«Алаңдағы бестемше» ойынының тәрбиелік маңыздылығы:

«Алаңдағы бестемше» ойынын адамзат мәдениетінің феномені, оның қайнар көзі ретінде қарастыруға тұрарлық. Ойынның кейбір нұсқалары әлемде ойналады. Мәдениет феномені ретінде ол үйрету, дамыту және тәрбиелеу міндеттерін де толық атқарады. Сондықтан да баланы жан жақты дамытып, мектепке дайындау үшін «Алаңдағы бестемше» ойынының ролі ерекше. Ойын кезінде баланың психологиялық күйі арта түседі. Себебі, бала ойнайды, эмоциялық әсер алады, белсенді қозғалады, ерік-жігері мен еркіндігі өріс алады, қиялға беріліп, елестету, жобалауға ұмтылады. Мұның барлығы баланың жасампаздық қабілеті мен дарынын ұштайды.

Ойынды дидактикалық ойын, қимыл-қозғалыс ойыны ретінде де қарастыруға болады. Өйткені, ойын барысында білімдік міндеттермен қатар баланы қозғалысқа түсіретін, оның моторикасын икемдейтін элементтер де бар. Қимыл – қозғалыс арқылы балалардың ептілігі, қимылдың әдемілігі, тәртіпке бағыну, жолдастық көмек, ойын ережесін басшылыққа алу сияқты адамгершілік сапалары тәрбеленеді. Ойын үстінде бала бейне өмірдің қуаныш, реніш сезіміне бөленеді. Ол ойнау арқылы өмір құбылыстарын, адам бойында кездесетін мінез-құлық ерекшеліктерін көріп, таниды да адамды өз ерекшелігімен қабылдай бастайды. Бұл бала бойында қалыптасуға тиісті әлеуметтік-эмоционалдық мәні бар сапа [5]. Ата-аналар мен тәрбиешілердің міндеті ойынды ойнату барысында бала бойына жас кезінен бастап ізгілік, адалдық, мейірімділік, инабаттылық, шыншылдық сезімдерін қалыптастыру. Дұрыс та әділ ұйымдастырылған ойын еліміздің ертеңін, ұлтымыздың болашағын ойлайтын ой-өрісікең, рухани болмысы жетілген азаматтарының қалыптасуына зор ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ә. Ақшораев «Тоғызқұмалақ даналығы»- Тараз, 2000ж;
2. З. Есмағамбетов «Дене тәрбиесі ілімі мен әдістемесінің негіздері» - 2011ж; 3. М. Ноғайбаев «Ұлттық өнеріміз тоғызқұмалақ мектеп бағдарламасында» - Тараз, 1999 ж;
4. С. Тілеубаев, С.Бизақов «Тоғызқұмалақ әліппесі» - А.Қанағат, 2000ж;
5. М. Шотаев, Н.Жумабаев, С.Ақназаров «Таңғажайып тоғызқұмалақ» - Түркістан, 2004 ж;
6. М. Шотаев «Тоғызқұмалақ есептері мен этюдтері» - 2014ж.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ «АСЫҚ АТУ» - ДӘСТҮРДІ ЖАҢҒЫРТУ

Жумагулова Самал Болатовна,

Астана қаласы, №36 «Балапан» балабақшасы Дене шынықтыру нұсқаушысы

Аңдатпа. Қазақ халқының «Асық ату» дәстүрлі ойыны ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан мәдени мұраның маңызды бөлігі болып табылады. Бұл ойын халықтың тұрмыс-тіршілігін, мәдениетін, мінез-құлқын көрсетіп, балаларды тәрбиелеу мен дамытудың құралы қызметін атқарады. Олар ептілік, ұқыптылық, реакция жылдамдығы және ұжымда өзара

әрекеттесу қабілеті сияқты қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Бұл мақалада біз осы ойынға, оның тарихына, ережелеріне және қазіргі мәдениеттегі маңызына тереңірек тоқталамыз.

Түйін сөздер: ұлттық ойын, асық ату, нейропсихологиялық тәсіл, нейро ойын.

Кіріспе. «Асық ату» – Орталық Азиядағы көшпелі халықтардың, әсіресе қазақтардың арасында кең тараған көне ойындардың бірі. Бұл ойын күнделікті өмір мал шаруашылығымен тығыз байланысты кезде пайда болды. Асықтар – үй жануарларының, көбінесе қошқарлардың ойында пайдаланылған буындарынан жасалған сүйектер. Оларды жануарлардың буындарынан алып, ойынға жарамды ету үшін мұқият дайындаған.

Қазақ халқы үшін «Асық атудың» ойын-сауықтық қана емес, тәрбиелік мәні де болған. Бұл ойын балаларға дәлдік, ептілік және стратегиялық ойлауды дамытуға көмектесті. Ойын барысында балалар әділдікке, қарсыластарын сыйлауға, ұжымшылдыққа үйренді. Сонымен қатар, ойын әртүрлі жастағы және ұрпақ өкілдерін біріктіре отырып, қоғамдастық ішіндегі әлеуметтік байланыстарды нығайтуға көмектесті.

«Асық атуға» байланысты әдет-ғұрыптар оның қазақ мәдениетіндегі маңызын атап көрсетеді. Көптеген отбасыларда асықтар ерекше құндылық саналып, ұзақ уақыт бойы сақталды. Тіпті маңызды ойындардың алдында асықтарды жылтырату немесе сырлау сияқты арнайы рәсімдер де болған [1].

Ойынның негізгі элементтері

«Асық атуды» ойнау үшін ең аз жабдық қажет: бірнеше асық және тегіс ойын алаңы. Ойынның негізгі элементтеріне мыналар жатады:

Асық. Ойынға бірнеше асықтар қолданылады, олар ойын алаңына қойылады. Қатысушылардың санына байланысты асықтар саны әртүрлі болуы мүмкін.

Сақа. Қатысушылар басқа асықтарды аймақтан шығару үшін қолданатын арнайы асық. Сақа көбінесе арнайы таңдалады, өйткені оның сапасы ойыншының жетістігін анықтайды.

Ойын процесі

Орын дайындау: Асықтар орналасқан жерге шеңбер немесе түзу сызық сызылады. Ойыншылар сақтарды шеңберден немесе сызықтан асып түсіруге тырысып, белгілі бір қашықтықтан лақтырады.

Қозғалыс реті: Ойыншылар сақ лақтырады, мүмкіндігінше көп асықты түсіруге тырысады. Егер асық алаңнан шығып қалса, ойыншы оны жұлде ретінде алады немесе өзіне ұпай жинайды.

Бағалау: Ұпай қағып кеткен асықтар санына беріледі. Ойын барлық асықтар қағылғанша немесе алдын ала белгіленген ұпай санына жеткенше жалғасады.

Жеңімпаз: Ең көп ұпай жинаған немесе көп асық жинаған ойыншы жеңімпаз атанады.

Көшпелі қазақ халқының негізгі қызметі ең алдымен мал шаруашылығымен байланысты болғандықтан асық ойындары балалар мен ересектер арасында кеңінен таралған. Асықтары бар көптеген ойындар бар. Бірақ оларды сәтті ойнау үшін асықтардың түрлерін және олардың құлаған кездегі негізгі орындарын білу керек.

Асықтың түрі өте көп. Мұнда ең көп таралғандары:

1. Кеней, кентай – қойдың немесе ешкінің ұсақ асықтары.

2. Саа-биток немесе Сақа- ең маңызды, үлкен және ауыр асық. Көбінесе бұл үлкен қойдың немесе арқардың сүйегі.

3. Ешкімер – қозы асық. Әдетте ең кішкентай және ең жеңіл.

4. омпы – қошқардың асығы. Асықтың ең көп тараған түрі.

5. топай, сомпай – сиырдың асығы.

Жалпы, асықтың негізгі 4 ережесі бар. Тәйке - алшының қарама-қарсы позициясы. Бүк - дөңес жағы жоғары қарайтын асық жалпақ орны, ал шік - асық жалпақтығы, оның ойыс жағы жоғары қарайтын қалпы [2].

Асық ойынының нұсқалары бар: алшы, омпы, шеңбер, хан, құнар, қора. Алшы, хан, қора, құнар жабық жерде, қалғандары далада ойналады.

Негізгі асық «сақа» ең жоғары бағаға ие. «Сақа» әдетте пісірілмеген буындардан алынады, өйткені пісіру кезінде сүйек өзінің массасын жоғалтады, бұл соққы күшіне теріс әсер етеді. Үлкен тұрақтылық үшін «сақа» әдетте қорғасынмен толтырылады. Ал хан мен сұлтан балаларының арасында «сақа» тіпті алтынмен толтырылған.

Қазақстанның кейбір аймақтарында мерекелерде немесе ерекше іс-шараларда аға және жас ұрпақ жиналып «Асық ату» ойнайтын дәстүр әлі күнге дейін сақталған. Бұл тек көңіл көтеру ғана емес, сонымен қатар мәдени білім беру мен отбасылық байланысты нығайтудың бір жолы[3].

Соңғы онжылдықтарда қазақтың дәстүрлі «Асық ату» ойындарына қызығушылық қайта жандады. Жаһандану мен урбанизация жағдайында мәдени мұра мен ұлттық бірегейлікті сақтауда ұлттық ойындардың маңызы зор.

Қазақстанда ұлттық ойындарды жастар арасында кеңінен насихаттауға бағытталған бағдарламалар белсенді түрде дамып келеді. Көптеген балабақшаларда, мектептер мен колледждерде балаларға асық атудың ережелері мен әдістерін үйрететін сабақтар өткізіледі.

Балабақшадағы балаларға арналған асық ойнаудың жүйке-психикалық ерекшелігі – мектеп жасына дейінгі балалар асық ату ойынын мектепке дайындау, қиын тапсырма немесе әрекет ретінде қабылдамайды[4]. Бұл ойынды көбірек ойын және ойын-сауық ретінде қабылдайды. Сондықтан тапсырмаларды орындау және дағдыларды шыңдау үйде де, балалар оқу орындарында да сәтті өтеді. Асық атуды нейро-ойын ретінде қарастыруға болады. Себебі, Нейро-ойын – миды жаттықтыруға арналған ғылыми негізделген жаттығу және әсіресе гиперактивтіліктен, мидың реттеуші функцияларының бұзылуынан және жүйке-психикалық бұзылулардан зардап шегетін қазіргі заманғы балалар үшін маңызды. Бұл дегеніміз, балаларға тек асық ойнатып қана қоймай, олардың ойлау қабілетін, шапшаңдығын, зеректігін де арттырамыз.

Қорытынды. Бұл ойын балалардың физикалық дамуына ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар олардың мәдени ортасын тереңірек түсінуге және бағалауға көмектеседі.

Жоғарыда айтылғандардың барлығына сүйене отырып, мұғалімдер жұмысында нейрожаттығуларды, нейроойындарды, атап айтқанда асық ойынын белсенді және жүйелі түрде қолдануды ұсынамын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Ойын ережелері» Сабыржанов Ж.С., Нарымбаев Е.Б., Курганбаев А.К.; Книга «Казахские детские игры»; <https://www.kazakhistori.ru>;

2. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. М. Academia, 2002, 158 с.;

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДАҒЫ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жумбаев Дастан Алданышевич,
*Астана қаласы, №5 «Ақбота» балабақшасының дене
шынықтыру
нұсқаушысы. Педагогика ғылымдарының магистрі*

Аңдатпа. Дене шынықтыру сабағының нәтижесінде оқушылардың белсенділігі артып, спортқа деген бейімділігі қалыптасады. Оқушылардың танымдық қабілеттерін артырып, салауатты өмір сүру, адам денсаулығы осы спортқа байланысты екендігін түсінеді. Нәтижесінде оқушылардың білім сапасы артып, оқу тоқсандарында жоғары сапаға қол жеткізуге болады.

Түйін сөздер: білім сапасы, салауатты өмір сүру бейімділік, танымдық қабілеттілік

Кіріспе. Қазіргі білім беру мазмұнын бағдарламасы негізінде «Дене шынықтыру» пәнінің мәртебесі артты деуге болады. Мұнда пән белгілі нормативтерге бекітілген талаптар бойынша тек дене шынықтырып қана қоюға бағытталмайды. Арнайы педагогикалық тәсілдерге негізделеді. Жеке адамға бағытталған тәсіл арқылы бала организмінің функционалдық мүмкіндіктеріне сәйкес келетін дене жүктемелерін мөлшерлеуді көздейді. Әрекет ету тәсілі бала қозғалыс арқылы дамитындығын қарастырса, құзыреттілік тұрғыдан келу негізгі біліктіліктерді меңгеруді көздейді. Сондай-ақ, денсаулықты сақтау тәсілі үйрету процесінде баланың денсаулығын міндетті түрде сақтауды қарастырады. Мұғалімдердің пайдаланатын оқыту тәсілдері (яғни, педагогикалық әдістемелер) оқушыларды оқытудың ең жоғары стандарттарын қамтамасыз ету үшін аса қажет. Олар алдында қол жеткізген жетістіктерден кейін оқушылардың алға жылжуына мұғалімдердің педагогикалық шеберлігі айтарлықтай септігін тигізетінін дәйекті түрде көрсетті. Мұғалімдер пайдаланатын әдіс-тәсілдер оқудың тиімділігіне елеулі әсерін тигізеді.

«Дене шынықтыру» пәнінің жеке тұлғаны тәрбиелеуде алатын орны ерекше. Ол оқушының дене дамуына, сондай-ақ әлеуметтік, дербес және рухани қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Мектептің білім беру жүйесінің құрамында бола отырып,

денешынықтыру оқушыларда салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған. Осындай жол арқылы болашақта салауатты әлеумет қалыптастыруға болады. Сонымен қатар, дене шынықтыру сабағындағы негізгі қағидаттардың бірі – белсенділік. Ол дене шынықтыру мен айналысатындардың ойластырылған негізде, терең түсінуін қамтамасыз етіп, дене шынықтыру-спорт шараларына тұрақты қызығушылық мен қажеттілік тудыруға, сондай-ақ барынша белсенді болуға жетелеуге бағытталған.

Бұл қағидатты іске асыру денешынықтыру мен айналысатындардың түрлі жаттығуларды орындау техникаларын біліп, терең түсініп, денешынықтыру үдерісіне саналы және байсалды қарауға көмектеседі.

Белсенділік – адам орындайтын іс-шаралардың өлшемі, оның жұмысқа тартылу деңгейі. Дидактикалық тұрғыдан алғанда, белсенділік деп білім, білік және дағдыларды саналы түрде игерудің алғы шарттарын, шарттары мен нәтижесін атаймыз. Проблемалық оқыту әдісі теориялық сабақтарда да, тәжірибелік сабақтарда да қолданылады. Мысалы, проблемалық оқыту әдісі қолданылатын сабақта оқушыларға тірек-қозғалыс дағдыларын дамыту мәселесін қарастырғанда оларға мынадай сұрақтар қойылуы мүмкін:

Аяқпен неше түрлі жол мен қозғала аласың? Оқушылар бұл қозғалыс түрлерін көрсету керек. Жоғарыда аталған сабақ түрлерінің барлығына тән ортақ белгілер бар. Олар:

- оқушы мен мұғалімнің арасындағы тығыз қарым-қатынас;
- ойлау қызметі жоғары деңгейде іске қосылған;
- ұжымдық жұмыс түрлері жеке жұмыс түрлері мен бірге қолданылады;
- оқушыларға әсер ететін эмоция деңгейі артады;
- танымдық тұрғыдан оқушылардың дербестігі;
- өзбетінше білім алуға ынталандыру, бұл саралау әдісін іске асыруға мүмкіндік береді;
- оқу үдерісінің тиімділігі артады.

Бұның барлығы оқушы білімінің сапасына қазіргі заман сабағына қойылатын маңызды талаптардың бірі – оқушының денсаулық жағдайын, дене бітімінің дамуын, қимыл-қозғалысқа дайындығын, психикалық даму ерекшеліктерін, ерекеше балаларды есепке ала отырып, саралау және жекешелендіру тәсілін қолданудың маңызы зор.

Саралау және жекешелендіру тәсілі денешынықтыру саласында жоғары нәтижелері бар балалармен қоса, бұл саладағы нәтижелері төмен балалар үшін де маңызды. Әдетте қимыл-қозғалысқа білетінің нашар дамуы оқушының бұл сабақта үлгерімінің төмен болуының басты себебі болып жатады. Ал орташа оқушыға есептелген сабақта деңгейі жоғары оқушыға қызықсыз болады. Оның үстіне, денешынықтыру сабағында балалар негізгі, дайындық және арнайы топ деп бөлінеді. Сондықтан, тапсырмаларды да, сабақ мазмұнын да, оқу материалын игеру қарқынын да, нәтижелерді бағалауды да саралау қажет.

Дене шынықтыру сабағында оқытуды тиімді түрде саралай білу әркімге білім бере отырып, оларды лайықты әрі шабыттандырушы түрде жұмылдыруға жол ашады.

Оқушыларының ішкі уәжін арттыру үшін бір қатар педагогикалық оқыту тәсілдерін қолдануға болады. Мысалы: оқушылардың қызығушылығын туғызып, олардың қажеттіліктері мен ұмтылысына сай келетін тапсырма орындауды қамтитын жаттығуларды әзірлеу және жетілдіру. Бұл оқушылардың спортшыларды тануына мүмкіндік береді. Олардың сынып қабырғасынан тыс дене шынықтыру жаттығуларымен айналысу тәжірибесі қандай? Олардың

білетіні және қолынан келетіні мен істегісі келетінінің арасында қалай байланыс орнатуға болады? Мұны оқытуға қалай тиімді кіріктіре алуға болады? Сондай-ақ, мұғалім оқушылар өздері баратын секцияда үйренген дағдыларын көрсетуді өтіне алады. Оқушыларды оқыту мен оқудың жаңа әдістерімен қызықтырыңыз. Бұл мұғалімдер мен оқушылардың арасын байланыстырады, сонымен қатар, жақсы кері байланыс үшін жағдай жасап, оқытуға қолайлы мүмкіндіктер туғызады. Оқушылар сізді спортшы ретінде қабылдауы үшін, әрдайым модельдер құрыңыз көрсетілімдер жасаңыз.

Ынтымақтастық ортасындағы топтық жұмысқа ынталандыру керек. Балалар спортты қазірдің өзінде жақсы көреді, сіздің міндетіңіз – олардың спортқа деген сүйіспеншілігін арттыра түсу.

Оқушыларды ынталандыруға арналған осы ұсынылған тәсілдер тізімінде қандай да бір мадақтау немесе жазалау ескерілмегеніне мән беріңіз. Олар – жалпы қолданылатын техникалар әдетте, «сыртқы» уәж немесе «оқу керек» деген талаппен байланыстырылады. Оқушыларды мұндай жолмен уәждеу стратегияларын пайдалануға сақтық пен қараған жөн, себебі олар ішкі уәжді төмендетуі мүмкін. Атап айтқанда, оқушыларда төмендегідей сезім тудыруы мүмкін марапаттардан (әсіресе мақтаудан), жаза немесе кері байланыстан аулақ болған дұрыс:

тапсырманы орындауға өзін қабілетсіз сезіну;

тапсырманы аяғына дейін орындаудың қажеті жоқ деп сезіну;

тапсырманы орындау үшін аз ғана әрекететіп, шектеулі күш-жігер жұмсаса жеткілікті деп сезіну;

өзіне аз тапсырма берілді деп сезіну.

Бастапқы ішкі уәж төмен болған жағдайда сыртқы марапат пайдалы болуы мүмкін. Шын мәнінде, мұғалім оқушылардан жоғары нәтиже күтіп, олардың өз күшіне деген сенімін нығайту үшін мадақтауды пайдаланғаны дұрыс. Оқушының жұмысына құрмет пен қарай отырып, оның ішкі уәжін арттыруға ықпал етуге тырысыңыз (мысалы, оның жеке қызығушылығы, тақырыпқа қызығушылығы, жеке мақсаттарға ұмтылуы және т.б.). Оқушының оқуға құлқының болмауы, негізінен, мұғалімнің оның уәжін оята алмауының салдарынан болады. Мұғалім қызметінің аса маңызды қыры – оқушылардың уәжін анықтауға көмектесетін көптеген факторларды түсіну.

Сонымен, денешынықтыру пәнін оқытудың орны ерекше. Онда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білім сапасын көтеруге барлық мүмкіндіктер қарастырылған. Дене шынықтыру сабағының нәтижесінде оқушылардың белсенділігі артып, спортқа деген бейімділігі қалыптасады. Оқушылардың танымдық қабілеттерін артырып, салауатты өмір сүру, адам денсаулығы осы спортқа байланысты екендігін түсінеді.

Нәтижесінде оқушылардың білім сапасы артып, оқу тоқсандарында жоғары сапаға қол жеткізуге болады.

Қорыта айтқанда, дене шынықтыру сабағында алдымен жеке тұлғаның әлеуметтік құзіреттілігін дамытуға баса назар аударылады. Бұл оқушының өзін –өзі басқарудағы әлеуеті артады, салауатты өмір салтын ұстануына өзіндік септігін тигізеді деп айтқым келеді.

БАЛАЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫС ИКЕМДІЛІГІН ДАМУ МАҚСАТЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНАТЫН ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ

Ильясова Б.

Дене шынықтыру нұсқаушысы

Аңдатпа. Тәжірибемде, балалардың қозғалыс икемділіктерін дамытуда спорттық, ұлттық ойындар, жаттығулар мен түрлі тапсырмаларды тиімді пайдалану нәтижесінде, топтағы балалардың дене шынықтыруға қызыққандығын, қозғалысқа байланысты әрекеттерді дұрыс әрі қызыға орындайтын болғандарын байқадым.

Түйін сөздер: ұлттық ойындар, иіру, сақа, асық ойыны

Кіріспе. Қазақтың ұлттық ойындарын дене тәрбиесі сабағында жоспарға енгізу арқылы өткізу жас бунды тәрбиелеуде тендесі жоқ құрал. Әр сабақ сайын ұлттық ойынның үш-төрт түрін алып, солардың ойнау тәсілін үйретіп отырса, жетілдіре, қайталау арқылы пысықтап отырса, әрбір бала жадында сақтайды да, оны ойнай біледі.

Ұлттық ойындарды мектептегі дене тәрбиесі іс- әрекетінде қолданудың заманға сай дәстүрін ойлап табу әрине қиын. Қазіргі компьютер заманында балаларды қызықтырып асық, бес тас ойнандар деп айту өте қиын іс. Әрбір баланың санасына ойынды сіңістіріп енгізу үшін біз қызықты да дұрыс әдістерді қолдануымыз керек. Ұлттық ойындар өзінің табиғатында, жаратылысында ұлттық өнегені бойына сіңіріп, бүкіл ұлтқа тән қасиеттерді өз бойына дарытып, толығып, жетілу арқылы, өзінің жан жақты тәрбиелік қасиетін шындай түседі.

Ұлт ойындары өте күрделі дүние, ол адам баласының табиғи әрекеті. Іс-әрекет барысында сол табиғилықты сақтай отырып, оның элементтерін ретті пайдалану іс- әрекеттің әр кезеңінде балалардың көңіл-күйіне психологиялық жағынан барлау жасай отырып білгірлікке әрекет жасауды талап етеді.

Бала ойын арқылы ойлап, ойын арқылы қиялдайды. Көңіл аударарлық ойынның бір түрі - «Асық ойыны».

«Асық ату ойыны».

Мақсаты: ойын барсыныда балалардың ептілігі мен төзімділігін дамыту.

Бұл ойынды тек асығы бар балалар ғана ойнайды. Асық ойнаушылардың саны 4-8 балаға дейін жетеді. Бұл ойынның түпкі мақсаты - асық ұтып алу. Асық ойынының түрлері өте көп.

Олар -алшы, омпы, хан, құмар, көтеріспек.

Асық ойынында тігілген асықтарды атуға жарамды сақа тандап алынады. Сақа болатын асық салмақты, ірі болуға тис. Ол көбінесе еркек қойлардың, не қошқарлардың асығы болып келеді.

«Алшы ойыны» сақаның салмақты да алшы тұрғыштығына байланысты. Бұл ұту үшін өте қажет.

«Алшы ойының» ойнаушыларға шек қойылмайды. Ойын басталар алдында, ойын жүргізуші, барлығының сақаларын жинап алып, ойында әркімнің кезегін белгілеу үшін, яғни, кімнен кейін кім асық ату керектігін анықтау үшін, сақаларды иіреді.

Иірген кезде кімнің сақасы алшы түссе, сол бірінші, тәйке түссе екінші, бүк түссе үшінші, шік түссе одан кейін асық ататын болады.

Атқан кезде сақасы мен асығы бір жақты түссе, атқан асығын алып, әрі карай ата береді. Енді бірде асық атқан кезде сақасы алшы түсіп, асық кез келген жағында жатса да асықты алады, тағы атады, ал сақа мен асық екеуі екі түрлі түссе, онда алмайды. Ол атуды тоқтатып, кезекті келесі ойыншыға береді.

Екінші ойыншы ез кезегінде сақасын ирген кезде тәйке түссе, онда езінен кейін кезекте тұрған ойыншы көмбеде тұрып оның тәйке түскен сақасын атады, тигізсе, сақа есі ойыннан шығып қалады, тигізе алмаса, өзі ойыннан шығады. Кезек алу үшін сақаларын иірген кезде бүк, шік түскен ойыншылар өз кезектерімен көнге тігілген асықты ата береді. Осы ретпен көндегі асықты атып тауысқанға дейін ойнайды да, асықтарын қайта тігіп, ойынды жалғастыра береді.

Асық ойыны өте карапайым болып көрінгенмен, мұнда адам денесін шыңдап, сомдайтын қасиеттер, баланын «бұзылып» кетпеуі үшін, оны өзара әрекетке жетелейтін қимыл каншама. Ен бастысы, ол баланы жастайынан салауатты өмір сүру салтына жетелейді.

Адамның ойлау жүйелерінің жетілуінен бастап, бұлшық еттерінің жетілуіне, тынысалу мүшелерінің реттелуіне, өз дене мүшелерін менгеруге, сонын нәтижесінде қырағылық пен мергендікке баулиды.

Асық ойының балабақшадағы дене тәрбиесі іс-әрекетінде үйретіп алып, топтар арасында жарыс түрінде өткізуге болады. Асық ойыны білмейтін бала қазір ауыл түгіл, қалада да жоқ. Демалыс кезінде аула ішінде асық ойынын балалар көп ойнайды, ішінара қыздар да кездеседі.

ұлттық ойындар арқылы біз баланы көпшілдікке, ұйымшылдыққа тәрбиелейміз, оларды жеке-дара тұлға ретінде қалыптастырамыз.

Қазақтың ұлттық ойындарының біразы ойлауды қажет ететін ойындарға жатады. Олар негізінен логикалық ойлау мен математикалық, философиялық ойлануды дамытуға негізделген.

«Алтын қабақ» (жамбы ату) ойыны.

Мақсаты: спорт икемділігі мен қырағылықты дамыту.

Бұл ойын негізінен нысананы дәл көздеп атпен шауып келе жатып ату. Біз іс-әрекет кезінде бұл ойынды басқаша түрде пайдаланып қолданамыз. Бүкіл спортзалдың басынан жүгіріп келіп, 5 метр жер калғанда бала нысанада тұрған жамбыға кіші допты дол тигізуі керек. Немесе (дротик) деген ойынның құралын пайдаланып, нысананы көздеп дәл тигізіп үйретуге болады.

Бір дөнгелек картон ілулі тұрады, соны ұшы үшкір құралмен атады. Бұл ойын түрі балаларды мергендікке, ептілікке,

жылдамдыққа үйретеді.

Дротик құралы

«Соқыр теке» - ойыны да біздің қазақтың көптен келе жатқан ойын түрі. Бұл ойын кез-келген жерде ойнала беретін

болғандықтан, көп пайдалануға болады.

Максаты: балалардың есту қабілеті мен қозғалыс

ікемділігін дамыту.

Балалар шенбер құрып, дөңгелене тұрады да, ортада көзі байланған бір адамды қалдырады. Соқыр теке - сол. Қалғандары оны қолымен түртіп қойып, одан айнала кашады. Соқыр теке түрткен адамды ұстап алуы керек. Ойын солай жалғаса береді, кашанпедагог тоқтатқанша. Бұл ойын сезімталдыққа, жылдамдыққа баулиды. Ойынға 10-12 адамға шейін қатысуға болады.

Қорытынды. Мектепке дейінгі жастағы дене тербиесі және оның мақсат-міндеттері нақтыланды. Дене тәрбиесіне қажетті жағдайлар және дене тәрбиесін балабақшада ұйымдастырудың жолдарымен танысады. Салауатты өмір салтын қалыптастыру шараларын түсініп, тәжірибеде пайдалану мүмкіндіктерін қарастырады.

Әдістемелік нұсқау. Дерісте ұсынылған материалдарды тәрбиешілер мен дене шынықтыру жетекшілеріне толық меңгеру үшін төмендегідей мәселелерге басым көңіл бөлу, керек:

- Дене тәрбиесіне сәйкес негізгі тірек түсініктердің мәнін ашып, мағынасын түсінуі;
- Дене тәрбиесінің мақсаты мен міндеттерін нақтылай білуі;
- Дене тәрбиесінің мазмұны мен құралдарын айқындай білуі;
- Дене тәрбиесінің шарттары мен принциптерін және құралдарын жете түсінуі;
- Дене тәрбиесінің әдіс-тәсілдерін, негізгі қимыл-қозғалыстар, қимылды ойындар, сауықтыру шараларына талдау жасау, педагогикалық жағдаяттарды (есептерді) шешу, тәжірибелік жаттығулар жасау;
- Өз ой-пікірлерін жүйелі жеткізіп айтып бере білуге үйрену тиіс.

Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесін ұйымдастыру ерекшеліктеріне дене тәрбиесі нұсқаушысы басты назар аударуы тиіс: өмірді қорғау мен денсаулықты нығайту, бала организмнің қызметін жетілдіру, оның денені дұрыс жетілдірудегі ықпалы, жұмыс қабілетін арттыру дене жағынан тәрбиелеудегі ең басты міндеттер болып табылады.

Тәжірибеде, балалардың қозғалыс ікемділіктерін дамытуда спорттық, ұлттық ойындар, жаттығулар мен түрлі тапсырмаларды тиімді пайдалану нәтижесінде, топтағы балалардың дене шынықтыруға қызыққандығын, қозғалысқа байланысты әрекеттерді дұрыс әрі қызыға орындайтын болғандарын байқадым.

Әдебиеттер тізімі:

1. Уанбаев Е. «Дене тәрбиесінің негіздері», Алматы, 2000 ж
2. Тілеугалиева Ю. Адамбеков К. Қасымбекова С. «Дене тәрбиесі». Алматы 2003.
3. Тайжанов С. Кулназаров А, «Дене тәрбиесінің бала өміріндегі маңызы». Алматы 2002 ж.

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫ

Камигат Жанарбек,

Жетісу облысы, Көксу ауданы, Балпық би ауылы Н.Алдабергенов атындағы орта мектептің дене шынықтыру пәні мұғалімі

Аңдатпа. Бұл мақаламда Тоғызқұмалақ ұлттық ойыны туралы айтылады. Ойынның ережелерімен таныстырылып, бірнеше өз ұсыныстарымды ұсынамын.

Түйін сөздер: тоғызқұмалақ ереже, турнирлер, ойын.

Кіріспе. Тоғызқұмалақ ойыны аңыз деректер бойынша қой бағып жүріп, уақыт өткізу үшін қарапайым қойшылар ойлап тапқан деседі. Бірақ ойын ережесіне, тақта құрылымына қарап отырып, бұл қойшылардың ермегі үшін ойланып табылған ойын емес, ерекше арифметикалық цифрсыз есеп ойыны. Тоғызқұмалақ еліміз Тәуелсіздік алғалы басқада ұлттық ойындармен бірге қарқынды насихатталып, кең таралып келе жатқан зияткерлік ойын. Елімізде түрлі дәрежеде жарыстар, турнирлер өткізіліп жүр.

Ал жалпы Ұлттық ойындарды дәріптеу мақсатындағы ұзақ жылдар бойы атқарылған жұмыстардың нәтижесінде 1974 жылы Қазақ КСР Тоғызқұмалақ федерациясы құрылды. Арада уақыт салып 1977 жылы республикалық жарыста жеңімпаз атанған спортшыға «Қазақ КСР спорт шебері» атағы беріле бастады. Осылайша 1978 жылы қостанайлық Д. Поляков ерлер арасында алғашқы спорт шебері атанса, 1989 жылы павлодарлық Г. Қабылдинова әйелдер арасындағы спорт шебері дәрежесіне ие болды. Дүние жүзінде тоғызқұмалақ ойындарына ұқсас ойын түрлерін жалпы атаумен мангала ойындары деп атайды.

Осыған қатысты зерттеулерді қарастырсақ, ойынның пайда болу мерзімі 7 мың жылдық тарихты қамтиды. Ғалымдардың зерттеуінше, алғашқы мангала ойыны Гвинея жартыаралында пайда болған сияқты, одан кейін Африка халықтарының арасында таралған. Ойын ережелерінің ауыздан-ауызға таралуы оның түрлі нұсқаларының көбеюіне әкелген. Ойынның Таяу Шығыс және Орта Азия елдеріне жайылуына арабтар ықпал жасаған. Ұлы Жібек жолы арқылы ойын Үнді еліне паллангузи деген атпен таралған.

Үндістан арқылы мангала ойындары Тынық мұхит елдеріне таралды. Тайланд, Шри-Ланка, Малайзия, Индонезия және Филиппинде ойын – сунгка, жонглак, дакон сияқты атауларға ие боп ойнатылып жүр. Бүгінгі күні де бұл елдерде мангала ойыны кеңінен танымал. Өнеңің көзі демекші, сан ғасырлық тарихы бар ұлттық тоғызқұмалақ ойынының тәрбиелік мәні өте зор. Бұл ойынды ойнап, мәнін терең түсіну үшін адам бойында белгілі бір қабілеттер болу қажет деп дөп басып айту қиын. Себебі, әр адамның қабылдауы мен түсінуіне байланысты уақыт өте адам бойында белгілі бір қабілеттер қалыптаса бастайды екен. 10 жылдық тәжірибемнен айтар болсам, бұл ойынмен тұрақты түрде айналысқан соң, тоғызқұмалақтан туындаған дағдылар қалыптасты. Атап айтар болсам, кез келген дүниені тереңінен ойланып, шешім қабылдауды, сонымен қатар әр уақытта төзімділік пен сабыр сақтай білу керек.

Тоғызқұмалақ ойыны ол ұлтымыздың алтын жауһарларының бірі. Сондықтан тоғызқұмалақты ұрпаққа ұлттық құндылық ретінде бойына сіңіре білу қажет. Ол үшін тоғызқұмалаққа қатты қызығушылықпен қараған ұлтымыздың атақты тұлғалары А.Құнанбаев,

М.Әуезовпен Б.Момышұлын айтсақ жеткілікті. Олардың ойын тарихында алар орындары зор. Одан ары Ұлтымыздың ойшылдары А. Құнанбаев пен М.Әуезовтың ойынды өте сүйіп ойнағанын еске алсақ жеткілікті. Әрбір қазақ баласы, Болмасаңда ұқсап бақ,-деп Абай атамыз сияқты болғанды қаласақ тоғызқұмалақты міндетті түрде ойнау керек.

Тоғызқұмалақ ойыны алдында ;

Жүрсе – дағы қой бағып,

Жүрсе – дағы тойда анық.

Қарсы отырып екі адам

Ойнар мұны ойланып.

Құмалақтар басы артық,

деп аталар «базарлық»,

Бар он сегіз.. Көмек Ыбырайұлының осы тоғызқұмалақ ойынын суреттеген өлеңін талдау ретінде қарастыру керек. Мұндағы қойдағы екі адам, тойдағы екі адам олар бәрі жай ғана ойыншы емес ,арифметиканы жетік меңгерген математиктер ретінде қарау керек. Сондықтан үйренушілерге тоғызқұмалақты кез-келген адам ойнай алмайды,мұны ойы озық адамдар ғана ойнай алады деп қызығушылықтарын арттыру үшін айтуға болады.

Ойын алдында тақ сан мен жұп сандар ережесін қайталау мен 9-9-81 мұндағы 9 құмалақ,9 отау мен барлығы 81 құмалақпен 2-18-162 қағидасы 2ойыншы,18 отау жалпы 162 құмалақты білу.

Жоғарыдағы кестеге қарап оқушыларды тоғызқұмалақтың атауларымен ,ойын ережелерімен бірден таныстыруға болады. Одан ары осы сілтемеден ойын туралы толық мәлімет алуға болады.<https://tsj.enu.kz/index.php/new/article/download/275/147>.

Ұсыныс.1.Республикалық,облыстық,аудандық деңгейдегі тоғызқұмалақ федерациялары оқу орындарымен (мектеп,колледж,ЖОО) тығыз байланыс орнату керек.

2.Қазір тоғызқұмалақ тақташалары ағаштан жасалып жатыр ,дұрыс оған қарсылық жоқ бірақ ойын кезінде сәл-пәл қолайсыздау (отаулар терең емес,құмалақтарды алған кезде құмалақтар екі жанында тұрған отауларға оп-оңай секіріп кетеді.)

3.Жарыстарға бірыңғай Кентау қаласында жасалған пластмассалық тақташаны пайдаланса деген ұсыныс бар.

**ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН
БЕЙІМДЕЛГЕН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ**

Аскарова Назгуль Оразкеевна

Ақмола облысы білім басқармасы Көкшетау қаласы бойынша білім бөлімі жанындағы Көкшетау қаласы «Арай» бөбекжайының дене шынықтыру нұсқаушысы

Аңдатпа. Еліміздің әрбір болашақ азаматын жан-жақты тәрбиелеп, білім беру арқылы дамыту ең жауапты іс. Кез келген мемлекеттің өркендеуі онда өмір сүретін халықтың білім деңгейімен және денсаулығымен бағаланады. Соңғы жылдары психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балалардың ойлау ерекшеліктерін дамыту-түзету жұмыстарын анықтау, арнайы мамандарды даярлау өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Бұл мақалада осы мәселерді шешу мақсатында денсаулық сақтау технологиясын қолдана отырып, балалардың қимылдық белсенділігін дамыту және дене жаттығуларын орындауға қызығушылықтарын артыру мақсатында балабақшамызда жүргізіліп отырған көптеген жұмыстар туралы айтылады.

Түйін сөздер: адаптивті дене шынықтыру, аутизм, инклюзивті білім беру

Кіріспе. Қазіргі уақытта дамуында проблемалары бар балалар саны артып отырғаны шындық. Ресми мәліметке сәйкес елімізде аутизмге шалдыққан балалардың саны 5000 асады. Тұлғаға бағытталған білім беру логикасы ерекше білім алуға қажеттіліктері бар балаларды жеке дамыту траекториясын құруды көздейді. Инклюзивті білім беру-ерекше балаға білім беру саясатының бір түрі болып табылады.

Инклюзивті білім беру-бұл балалардың арасын бөлетін тосқауылдарды жоюға; барлық балаларды жалпы білім беру процесіне толық қосуға: жасына, жынысына, ұлтына және дініне, дамуда кейін қалуына немесе экономикалық жағдайына қарамастан отбасының белсенді қатысуымен, түзету-педагогикалық және баланың жеке қажеттіліктеріне және баланы бейімдеуге емес, ортаны баланың жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне сәйкес атаулы әлеуметтік қолдау көрсетуге, яғни білім берудің парапар жолын құруға бағытталған мемлекет саясаты.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы №137 қаулысымен Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың дамыту моделі бекітілді. Моделдің басты міндеттерінің бірі инклюзивті білім беруді қоса алғанда, оқу жоспарлары мен бағдарламаларының икемділігін қамтамасыз ету арқылы педагогикалық процесті ғылыми негізде жетілдіру жолымен мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мазмұнын өзгертуге жағдай жасау. Ерекше білім алуға қажеттіліктері бар балаларды осындай жолмен оқытуда білім беру ортасын балаға бейімдеуге көңіл бөлінеді. Яғни, ерекше бала оқитын балабақшада, мектепте баланы денсаулығы дұрыс құрбы-құрдастарынан бөліп-жармай, қолайлы жағдай жасайды.

Еліміздің әрбір болашақ азаматын жан-жақты тәрбиелеп, білім беру арқылы дамыту ең жауапты іс. Кез келген мемлекеттің өркендеуі онда өмір сүретін халықтың білім деңгейімен және денсаулығымен бағаланады. Соңғы жылдары психикалық дамуы тежелген (ПДТ)

балалардың ойлау ерекшеліктерін дамыту-түзету жұмыстарын анықтау , арнайы мамандарды даярлау өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Психикалық дамудың тежелуі – бұл баланың интеллектуалды қабілетінің жасына сәйкес келмеуі. Баланың психикалық дамуының тежелуінің негізгі себептері түрлі болуы мүмкін. Бұл жағдайдың негізгі себебі бала миының әлсіз түрдегі органикалық зақымдануы немесе іштен туа біткен, туылу кезінде және өмірінің бастапқы кезеңдерінде болған жағдайлар, негізгі әлеуметтік жағдайы, нашар көруі, құлақ ауруы тағы да басқа себептерден болуы мүмкін. Қазіргі қоғам дамуында мұндай балалар саны көбейіп отыр. Олардың салмағы аз, бойы кіші, көп сойлемейтін, әлжуаз, тез шаршап, бастаған ісін аяқсыз қалдырады. Мұндай балалардың ұсақ қол моторикасы нашар дамыған, тіл кемістігі бар, кеңістікті бағдарлай алмайды, тепе-теңдікті ұстай алмайды. Тегін оңалту орталықтары саусақпен санарлықтай болған соң, сырқаттар кезегін жылдап күтуге мәжбүр.

Осы мәселерді шешу мақсатында денсаулық сақтау технологиясын қолдана отырып, балалардың қимылдық белсенділігін дамыту және дене жаттығуларын орындауға қызығушылықтарын артыру мақсатында балабақшамызда көптеген жұмыстар жүргізіліп жатыр. Жоспарланған жұмыс балалардың мүмкіндігіне байланысты мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес жеңілдетілген, бейімделген түрінде алынады. Ал бейімделген спорт баланың екі аяғы мен қолын қатар жұмыс жасауы арқылы баланың бұрын қалыптаспаған дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Ол: есте сақтау, зейін, нұсқауды түсіну, түсінік қалыптастыру, моторлы жоспарлау, үлкен спортқа бейімдеу. Педагог баланың барынша мүмкіндіктері мен қабілеттерін пайдалана отырып, сөйлеуге, түсінуге, өзіне қызмет етуге, есте сақтауға, әлемді тануға көмектеседі.сөйлеу мен түсіну, қабылдау, ойлау, есте сақтау, эмоцияны дамытуда мидың екі бөлігінің қатар жұмыс істегені маңызды.

Бейімделген спорт –белгілі бір спорт түріне бейімдеу мақсатында жүйелі жұмыстар жүргізу. Баланы қоғамнан алшақтау емес, қоғамға кіргізу, әлеуметтендіру, топта жұмыс жасауды үйрету. Баланы барынша топқа қосуды бірінші орынға қоямыз. Себебі ол бала ертең мектепке барғанда жалғыз жүрмеуі керек, керісінше балалармен бірге ойнай алуы, қарым-қатынасқа түсе алуы керек. Бейімделген спорт сабағының негізгі міндеттерінің бірі-баланы белгілі бір спорт түріне қарай бейімдеу . ЗРР, ЗППР, РАС, СДВГ, Аутизм секілді диагноздағы балалармен жұмыс жасаудағы жаңа бағыт, жаңа әдіс болып табылады. Еуропа елдерінде бұл әдіспен жұмыс жасау нәтижесін көрсетуде. Бейімделген спорт баланы психо-эмоционалды тұрғыдан тәрбиелеп, баланың моторлы дамуына әсер етеді. Ал моторлы даму дұрыс болғанда, сөйлеу мен таным пайда болады.Қозғалыс арқылы дамыту баланы физикалық тұрғыдан тәрбиелеп, спорт арқылы тыныштандырып, нұсқауды түсінуге, атына қарауға, өз әлемінен алып шығуға көмектеседі.Топтастыруға, ажыратуға, көру мен есту гнозистеріне арналған көптеген тапсырмалар орындайды. Балалардың ұйымдастырылған іс-әрекетіне қатысуы дене шынықтыру кіре берістен ұйымдастыру кезеңіннен басталады. ҰІӨ маңызды кезеңі балалардың зейінін педагогқа қарату.

Балаларды бірінің артынан бірі қолдарын иықтарына қойып, саппен жүруге үйретіп, кейін балалар шеңбер бойы бірінің артынан бірі жүріп, жалпақтабандылықтың алдын алу

мақсатынада жерде жатқан денсаулық жолдарымен жүреді. Бірінші өткенде иықтарынан ұстап өтсе, кейін қолдарын түсіріп бірінің артынан бірі саптан шығып кетпей жүруге тырысады.

ҰІӨ кезеңіне сай балалар шеңбер бойы жүгірсе, кейбір балалар тәрбиеші, нұсқаушының көмегімен жүгіріп, тыныс алу жаттығуларын жасайды.

Етпетінен жатып маттың үстінде айналу, төрттағандап еңбектеудің бірнеше тәсілдері арқылы жасалған жаттығулар, баланың арқа бұлшықеттерін дамытып, жалпы дене қалпын күшейтуге көмектеседі. Әрбір жаттығудан кейін балалармен байланысты орнату мақсатында, әр баламен «жылы алақан» әдісін қолдану өте тиімді. Аталған әдістің пайдасы біріншіден балалармен педагогтың арасында жылулық, мейірімділік орнатса, екіншіден баланы мадақтау «нәтижеге жетті» дегенді білдіреді.

Психикалық дамуы тежелген балалар ақыл-ойды қажет етпейтін механикалық жұмыстарды жақсы көреді. Жаттығуларды орындау кезінде, алдында тұрған бала жаттығуларды дұрыс орындап шықса, келесі бала сол жаттығуды дұрыс орындауға тырысады.

Сондықтан осындай балалардың арасынан міндетті түрде топ басшы тандап алған дұрыс деп ойлаймын. Себебі қалған балалар сол баланың қимылына еліктеп, дәл солай қайталауға тырысады.

Қауіпсіздік ережелерін сақтай отыра, ҰІӨ көбінесе дәстүрден тыс құралдарды пайдаланып, жаттығулар мен ойындарды қызықты өткізі балалар үшін тиімді болып есептеледі.

Балаларға жалпы дене тұлғасының дұрыс қалыптасуына арналған гимнастикалық жаттығуларды, соның ішінде тепе-теңдікті сақтап жүруге арналған, қимыл-қозғалысының үйлесімділігін қалыптастыруға, күш, ептілік, жылдамдық сапаларын дамытуға, дұрыс тыныс алуға, икемділік, шапшаңдыққа арналған жаттығуларды қолдану маңызды. Бала тепе-теңдікті сақтай алмағанда, кеңістікте өз денесін бағдарлай алмай қалады. Ал кеңістікте өз денесін бағдарлай алмаған бала бас ауған жаққа жүгіріп кете беретін болады. Балада қалыптастыру керек ең қажет дағды. Кеңістікті бағдарлауды үйрету-денесін басқару арқылы жүзеге асады. Сонымен қатар спортқа деген қызығушылықтарын дамытып, өз күшіне сенімділік сезімін оятып, ойын барысында өзін-өзі басқара білуге үйрету, алға қойған міндеттеріміздің бірі болып табылады. Бастысы баланың денесін сезініп, кеңістікте өзін басқара алуын қадағалауды үйрету керек. Әйтпеген жағдайда, бала әр жерге аунап, жата беруді әдетке айналдырады.

Әрбір жаттығудан кейін балалармен байланысты үзбей, міндетті түрде мадақтап отыру балалармен жұмыс жасаудың бір түрі болып есептеледі. Жаттығуларды үйрету, көрсету кезінде көптеген қиыншылықтар кездесіп отырады. Жаттығуларды орындатқанда, бір балаға нұсқаушының көмегінен басқа, бірнеше педагогтардың көмегі керек болып жатады. Мысалы: «Тунельден өт» ойынында балалар алғашқы уақытта қорқып өтпейді, кейін тәрбиеші, педагог-психолог мамандарының бірлескен жұмыстарынан кейін, мақсатымызға қол жеткіземіз. Жаттығудың пайдасы баланың бойындағы қорқыныш сезімін жеңіп, өз күшіне деген сенімділік сезімін ояту. Жаттығуларды бекіту мақсатында «Допты жеткіз», «Кедергілерден өт», «Шеңберден шықпа», «Дәл тигіз» т.б. қызықты ойындар ойналып, ҰІӨ –нің қорытынды кезеңінде тыныс алу жаттығулары, реалаксация, аз қимылды ойындарды қолдану маңызды. Әрбір жасалған қадам, тіпті бір орында болсын, күндердің күнінде жемісін береді. Жетістікке жету үшін кіші қадамдардан басталады. Кешенді әдіс-тәсілдер әрдайым өз нәтижесін

көрсетеді. Түзету жұмыстары күнде болып отырғаны маңызды. Баланың бір күн босқа өтпеу керек.

Мониторинг нәтижесі негізінде күннің екінші жартысында, балалармен меңгермеген жаттығуларды пысықтау мақсатында, баламен жеке қосымша жұмыс жүргізуге болады. Баламен жеке жүргізілген жұмыстар, топпен өткізетін ҰІӨ-де оң нәтиже береді. Жеке баланың мүмкіндігіне қарай жаттығулар жасатып, ойындар ойнаймыз. Ұсақ қол моторикасы нашар дамыған, тепе-теңдікті қажет ететін, тіл кемістігі бар, кеңістікті бағдарлай алмайтын балаларға арналған арнайы жаттығуларды қолданамын. Әр баламен жеке жұмыс жасау, оны топқа қосу, ерінбей әр жаттығуды баламен 1001 рет қайталау, түсінігі мен мінез-құлқындағы бұзылыстарын реттеу, балаға тыңдауды үйрету, көзге қарауды үйрету, көзге қарауды үйрету, қимыл-қозғалыспен үйлесімді түрде мимен жұмыс істеу маман үшін оңай шағыла салатын жаңғақ емес. Әр баланы қоғамға қосып жіберу үшін қозғалыспен реттілік маңызды. Бейімделген спорт арқылы болашақта үлкен спортқа бағыттаймыз.

Қорытынды. Осылайша баланы сөйлеуге, білім алуға, мектепке тәрбиелейміз. Балабақшада мамандардың оқыту түзету процесінде әдістемелік нұсқауларды сауатты және жоғары деңгейде ұйымдастырса, ПДТ баланың әлеуметтенуіне және мектепке дейінгі мекемеде сәтті бейімделуіне, денсаулығының дұрыс дамып жетілуіне үлкен әсер тигізеді деп ойлаймын.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІН ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ТӘРБИЕЛЕУГЕ ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Шүйтенова Айнур Бақытжанқызы

*Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №118 «Әсел» бөбекжайбақшасының дене
тәрбие нұсқаушысы*

Андатпа: Мақалада мектеп оқушыларында салауатты өмір салты негіздерін қалыптастыру бойынша дене тәрбиесі мұғалімнің кәсіби даярлығын жетілдіру жолдары қарастырылған.

Бүгінгі жағдай физикалық, психикалық және рухани денсаулықтың нашарлауымен сипатталады, әсіресе жас ұрпақ және ғалымдардың пікірінше, табиғаттан алшақтау, гиподинамия, темекі шегу, алкоголь мен басқа да есірткілерді жүйелі тұтынумен байланысты адамның өмір салтына байланысты. Денсаулық әлеуетін сақтау мен дамытуға адамның өз күшімен ғана қол жеткізуге болатындығын, сондай-ақ салауатты әдеттерді, "өмірлік философияны" қалыптастыру балалық шақта тиімді болатындығын ескере отырып. Демек, адамның денсаулығына деген көзқарасының өзгеруі ең алдымен тәрбиелік мәселе болып

табылады. Сондықтан қоғам әлеуметтік тапсырысты қоғамға ұсынады-мектеп ортасын сауықтыру, балалардың денсаулығын нығайту және олардың салауатты өмір салтын қалыптастыру жөніндегі жұмысты күшейту.

Демек, қазіргі кезеңдегі Мектептегі дене тәрбиесінің негізгі проблемасы балалар мен жасөспірімдердің психофизикалық денсаулығын сақтау, нығайту және жетілдіру, олардың денсаулығына мәдени-құндылық қатынасын қалыптастыру, дене шынықтыру процесінде салауатты өмір салтына баулу мәселесі болып табылады.

Бұл проблема жан-жақты болғандықтан, оны шешу миогиялық ғылымдардың жетістіктерін: философия, педагогика, психология, физиология, гигиена, медицина, валеология және басқаларын қолдана отырып, кешенді тәсілмен ғана жүзеге асырылуы мүмкін.

Дене шынықтыру интегратор рөлін қабылдауы керек, өйткені. біріншіден, адам денсаулығын сақтау мен көбейтуге әсер ету қабілеті бойынша ол басқа құбылыстар арасында тең білмейді, өйткені дене шынықтыру құндылықтарының кез-келгені адам денсаулығына белгілі бір дәрежеде жұмыс істейді.

Екіншіден, қазіргі кезеңде өскелең ұрпақтың дене тәрбиесіндегі басым бағыттар мынадай құндылықтар болуы тиіс: оқушы тұлғасының тұтас үйлесімді дамуына ықпал ететін гуманистік; баланың жеке басының дене шынықтыруын тәрбиелеуге негізделген мәдениеттанулық; оқушыны белсенді құндылық-бағдарланған дене шынықтыру-сауықтыру шығармашылық қызметінің толыққанды субъектісіне айналдыруды көздейтін белсенділік, оның барысында оқушының дене шынықтыру-сауықтыру іс-әрекетінің оның денсаулығына, дене шынықтыру құралдарына құндылық қатынасы қалыптасады.

Денсаулық сақтау бағытындағы мінез-құлық реакцияларын түзетуде мұғалім шешуші рөл атқаратыны даусыз, ол білім беру процесінің субъектісіне оның іс-әрекеттерінің салауатты өмір салтының принциптері мен шарттарына сәйкестігі туралы ақпарат береді. Сонымен қатар, денсаулық сақтау саласындағы зияткерлік және практикалық іс-әрекеттер үшін оқушыға қажетті және жеткілікті ақпаратты таңдауда мұғалім - білім беру процесінің жетекшісі ынталандыратын жеке-жеке қажеттіліктер шешуші мәнге ие болады.

Денсаулық сақтау қызметін жүзеге асыру үшін мұғалімнен

білімнің, дағдылардың, дағдылардың белгілі бір багажы. Сондықтан бұл туралы қорытынды жасауға болады. бұл қызмет кәсіби-педагогикалық қызметтің ажырамас бөлігі болып табылады қызметі.

Демек, біздің ойымызша, мұғалімнің денсаулығын сақтау қызметін професиялық-педагогикалық біліктіліктің аспектілерінің бірі ретінде бөлу өте заңды. Біз зерттеушілердің бұл аспектіні «Мұғалімнің мектеп оқушыларының денсаулығын сақтауға дайындығы» деп қарастыру пікірімен бөлісеміз, бұл мұғалімнің білім беру процесіне қатысушылардың денсаулығын сақтау және нығайту жөніндегі қызметті жүзеге асырудың интегративті қабілеті, белгілі бір білімнің, тәжірибенің, дағдылардың болуы және осы салада дағдылардың қалыптасуы.

Айта кетейік, дене шынықтыру мұғалімі, оның іс-әрекеті балалардың дене шынықтыру жаттығуларына, қозғалыс режимін сақтауға деген қажеттілігін қалыптастыру болып табылады, дені сау ұрпақты тәрбиелеу процесінде ерекше рөл атқарады. Қойылған міндеттерді іске

асыруда халықтық ойындарды дене шынықтыру құралы ретінде тиімді пайдаланудың маңызы зор.

Бүгінде Қазақстанда өз халқының тарихына, ата-баба мәдениетін жаулап алуға деген қызығушылықтың артуы байқалады, ұлттық мәдениеттің түрлі салт-дәстүрлерін, рухани құндылықтарын сақтау және қалпына келтіру үшін белсенді күрес жүргізілуде. Кез-келген халықтық рәсімнің маңызды құрамдас бөлігі-жаттығулар мен ойындар. Күш, ептілік, қашықтық жарыстары мерекелік ойын-сауық қана емес, сонымен қатар халықтың физикалық және моральдық-ерік-жігерін тексеру, оның өміршеңдігін, мызғымастығын, салауатты рухын растау болды.

Оқушы жастардың физикалық мәртебесі оңтайлы емес екенін ескере отырып, оқу сабақтарының тиімділігі өте төмен, дене шынықтыру сабақтарының ұсынылған түрлері танымал емес, оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне сәйкес келмейді және қолайсыз, біздің ойымызша, бұл көбінесе мұғалімдердің дене шынықтыруды қолданудың аймақтық, мәдени және тұрмыстық ерекшеліктеріне жеткіліксіз назар аударуымен байланысты.

Дене шынықтыру сабақтарында мектепте ұлттық ойындар мен дене жаттығуларын қолдану оқушылардың дене шынықтыру сабақтарына назарын аударуға айтарлықтай ықпал ететінін ерекше атап өткен жөн. Аталған міндеттер мен өскелең ұрпақты физикалық жетілдіру мәселелерін шешуден басқа, ұлттық ойындар бірқатар маңызды әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектеседі, мысалы, отбасылық демалысты бірлесіп ұйымдастыру нәтижесінде отбасын нығайту және т. б.

Дене тәрбиесі бойынша педагогикалық үдерісте ұлттық ойындарды пайдалану педагогке қамқорлықтағы адамдарға қатысты және адамгершілік жағынан жетілдіру бойынша педагогикалық арсеналды едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді, оқушылардың ұлттық сана-сезімін тәрбиелейді, қарым-қатынас шеңберін кеңейтеді және жалпы оларды қазақ халқының тарихи жетістіктері мен мәдени мұрасына баулиды.

Денсаулық сақтайтын білім беруді жүзеге асыру білім алушылардың денсаулығын нығайту, оқу жүктемесін қалыпқа келтіру міндеттеріне сүйене отырып, білім беру процесін ұйымдастыруды түбегейлі жақсартуды көздейді. Ол үшін балалардың денсаулығын қорғауға және нығайтуға, сондай-ақ валеологиялық даярлық жүйесін дамытуға, оқушылардың денсаулығын сақтау және дене бітімін дамыту мәселелерінде педагогтердің біліктілігін арттыруға бағытталған бағдарламалардың орындалуын ынталандыру қажет.

Сонымен, дені сау ұрпақты тәрбиелеу міндетін іске асыру мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық құзыреттілігін арттыру бойынша арнайы жұмыс жүргізуді; педагогтердің Денсаулық сақтау қағидаттарында мектептің оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға дайындығын қалыптастыруды; Қазақстан аумағында тұратын қазақ халқының және басқа да халықтардың салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын және халықтық педагогиканың тәрбиелік әлеуетін пайдалану дағдыларын дамытуды көздейді; дене шынықтыру және спорт құралдарын пайдалана отырып, профилактикалық іс-шараларды жүргізу және сауықтыру жұмыстарының әртүрлі нысандарын қолдану.

Әдебиеттер:

1. М.Я. Виленский, П.И. Образцов, А.И. Уман. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: Учебное пособие. Издание второе /Под ред. В.А. Сластенина. -М.: Педагогическое общество России, 2015. 192с.
2. И.Е. Малова. Непрерывная методическая подготовка учителя математики к осуществлению личностно ориентированного обучения учащихся: Монография. Брянск: 2013. 225с.
3. Е.Ю. Игнатьева. Технологии профессионально - ориентированного обучения: Учебно-методическое пособие /Под науч. ред. О.С.Орлова.- Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2012. -68 с.
4. Л.Г.Семушина, Н.Г.Ярошенко. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях: Учеб. Пособие для преп. учреждений сред. проф. образования. -М.: Мастерство, 2011. - 272 с.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚТЫҢ БАЙЛАНЫСЫ

Елесбаева Айзада Бауржановна,

Қызылорда облысы. Қазалы ауданы. Әйтеке би кенті, №11 «Балапан» бөбекжай-
балабақшасының музыка жетекшісі, педагог-модератор

Аннотация. Қазіргі уақытта баланың тұлғалық дамуы мен шығармашылық қабілеттерін дамытуда ұлттық ойындардың рөлі айрықша. Әсіресе, қазақ ұлттық ойындары баланың музыкалық қабілеттерін қалыптастыруда маңызды құрал болып табылады. Бұл жұмыс «Ұлттық ойындар арқылы баланың музыкалық қабілетін дамыту: дәстүр мен жаңашылдықтың байланысы» тақырыбын қарастырады. Мұнда ұлттық музыкалық ойындардың бала дамуына әсері, оларды қолданудың жаңа әдіс-тәсілдері және дәстүр мен жаңашылдықтың үйлесімділігі зерттеледі.

Баланың музыкалық дағдыларын дамытуда ұлттық ойындардың ықпалы ерекше орын алады. Аталған ойындар тек физикалық емес, сонымен қатар психоэмоционалдық, мәдени және әлеуметтік тұрғыдан да дамуға ықпал етеді. Жаңашылдық тұрғысынан, қазіргі заман талаптарына сай жаңа әдістерді енгізу арқылы ұлттық ойындардың музыкалық білім беру саласындағы потенциалы арттырылады. Дәстүрлі және жаңашыл әдістердің үйлесімі баланың шығармашылық ойлауын дамытып, ұлттық мәдениетті меңгеруге жол ашады. Бұл зерттеу жұмысында ұлттық ойындардың музыкалық қабілетті дамытудағы орны, олардың бүгінгі күні қалай жаңарып, жаңа педагогикалық әдістемелермен қалай үйлесімді жұмыс істейтіні туралы кеңінен баяндалады.

Кілт сөздер: Ұлттық ойындар, баланың музыкалық қабілеті, дәстүрлі музыка, жаңашылдық, баланың шығармашылық дамуы, музыкалық тәрбие, ән мен би

Зерттеудің өзектілігі: қазіргі заманғы білім беру жүйесінде ұлттық ойындар мен музыка бір-бірімен тығыз байланыста болуы керек. Бұл балалардың музыкалық тәрбиесін дәстүрлі

және заманауи тәсілдермен үйлестіре отырып, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді жолдарын табуға көмектеседі. Әсіресе, музыкалық тәрбиені тек сабақтарда ғана емес, күнделікті өмірде де қолдану балалардың білімін арттырады, әрі олардың мәдениеті мен ұлттық санасын нығайтады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар мен музыканың бірігуі балалардың назарын тек теориялық білімге емес, практикалық тұрғыда да дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе, бұл процесс балаларды өз мәдениетімен таныстыру арқылы олардың ұлтқа деген мақтаныш сезімін оятады.

Зерттеудің мақсаты: ұлттық ойындар мен музыкалық қабілеттерді дамыту арасындағы байланысты зерттеу, ұлттық дәстүрлер мен жаңашылдықтың бір-біріне әсерін түсіну, ұлттық ойындар арқылы музыкалық дәстүрлерді ұрпақтан ұрпаққа жеткізу және жаңғырту.

Зерттеу әдістері: теориялық талдау, эмпирикалық зерттеу әдістер, әдістемелік тәсілдер, қолданбалы зерттеу әдістері, талдамалық және салыстырмалы зерттеу

Зерттеу нәтижелері: ұлттық ойындар, әсіресе балаларға арналған музыкалық ойындар, ритм, дыбыс биіктігі, темп секілді музыкалық элементтерді түсінуге және игеруге ықпал етеді. Қазіргі педагогикалық әдістер, мысалы, музыкалық ойындар, интерактивті технологиялар мен мультимедианы пайдалану, дәстүрлі ойындарды заманауи тәсілдермен үйлестіре отырып, музыкалық білімді жетілдіруде тиімді құрал болып табылады. Ұлттық ойындар арқылы музыкалық қабілеттерін дамытатын балалар әлеуметтік ортада өздерін сенімді сезініп, басқа балалармен ынтымақтастықта жұмыс істеу дағдыларын меңгереді. Балалар ұлттық музыкалық шығармаларды орындау, жыр-термелерді тыңдау арқылы қазақтың музыкалық мәдениетін тереңірек түсінеді.

Ұлттық ойындар – халықтың мәдени мұрасының бір бөлігі болып табылады және олар балалардың дене шынықтыруын, ақыл-ойын, әлеуметтік қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Осы ойындар арқылы баланың музыкалық қабілетін дамыту – бұл қазақ халқының дәстүрін жаңғыртып, сол арқылы балалардың шығармашылық, эстетикалық сезімін ояту мақсатында қолданылатын тәсілдердің бірі.

Ұлттық ойындар мен музыка арасындағы байланыс өте терең. Қазақтың дәстүрлі ойындары әуен мен ырғаққа негізделген, оның көпшілігі ән мен би элементтерін қамтиды. Мысалы, «Қыз қуу», «Теңге алу», «Арқан тарту» сияқты ойындар, сондай-ақ, «Жұмбақ», «Домбыра тарту» секілді музыкалық элементтермен үйлескен ойындар балалардың музыкалық талғамын қалыптастырады.

Баланың ойыны мен музыкалық қабілеті арасында тығыз байланыс бар. Музыканың әуені мен ырғақтары ойынның қозғалыс динамикасымен біртұтас үйлесім табады. Әрбір ойынның өзіндік ырғақтық құрылымы мен әуендік сипаты бар, ол баланың музыкалық есту қабілетін, ырғақты сезінуін жетілдіреді. Бұл процесс ұлттық мәдениетке деген баланың қызығушылығын арттырады, өйткені музыка мен ойын арқылы олар халықтың мәдениетіне ену мүмкіндігіне ие болады.

Баланың музыкалық қабілетін дамытудағы дәстүр мен жаңашылдықтың байланысы

Ұлттық ойындардың музыкалық мазмұны қазіргі заманғы білім беру жүйесінде жаңашылдықпен үйлесімді түрде қолданылуы қажет. Қазақтың дәстүрлі әндері, күйлері, ұлттық музыкалық аспаптары – домбыра, қобыз, даңғыра, сыбызғы сияқты құралдар баланың музыкаға деген қызығушылығын оятуға көмектеседі. Әрбір халықтық музыка баланың эмоционалды дүниесін байытып, оны музыкалық көркемдікке тәрбиелейді.

Жаңашылдық тұрғысынан алғанда, қазіргі уақытта баланың музыкалық қабілетін дамыту үшін түрлі инновациялық әдістер қолданылуда. Бұл әдістер ұлттық ойындарды заман талабына

сай жаңа техникалық құралдармен толықтыруды қамтиды. Мысалы, музыка мен ойындарды цифрлық платформаларда жүзеге асыру, музыкалық ойындар мен әндерді үйлестіре отырып, виртуалды және интерактивті әдістерді енгізу арқылы балалардың қызығушылығын арттыруға болады.

Ұлттық ойындар арқылы музыкалық қабілетті дамыту әдістері

1. **Ән мен би элементтері:** Балаларға ұлттық әндер мен билерді үйрету, сол арқылы олардың музыкалық талғамын қалыптастыру. Ән айту мен би қозғалыстарын үйлестіру, музыкалық ырғаққа сәйкес келетін ойындар өткізу – бұл баланың музыкалық қабілетін дамытудың тиімді жолы.

2. **Музыкалық аспаптарды қолдану:** Домбыра, қобыз сияқты қазақтың ұлттық музыкалық аспаптарында ойнауды үйрету. Балаларға бұл аспаптарды үйрету, сонымен қатар оларды ойын барысында пайдалану олардың музыкалық қабылдауын жетілдіреді.

3. **Интерактивті ойындар мен технологиялар:** Қазіргі кезде балаларға арналған музыкалық онлайн ойындар, қосымшалар мен мобильді қосымшалар арқылы балаларға музыкалық білім беру жаңа бағытқа бет алды. Мұндай әдістер дәстүрлі ойындарға жаңа көзқарас қосады.

4. **Көркемдік және музыкалық шығармашылық:** Балаларды музыкалық шығарма жазуға немесе орындауға тарту. Балалар өздерінің музыкалық қабілеттерін көрсету үшін ұлттық аспаптар мен әндерді қолдана отырып шығармашылық жұмыстарын ұсынуы мүмкін.

Қорытынды: Ұлттық ойындар мен музыкалық өнердің арасында терең байланыс бар екенін зерттеу барысында анықталды. Дәстүрлі қазақ ұлттық ойындары, әсіресе, музыкалық аспаптар мен әндер арқылы балалардың музыкалық қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Осы ойындардың әрбір элементі, оның ішінде қимылдар, ырғақтар, дыбыстар мен әуендер, балада музыкалық есту қабілетін, ырғақ сезімін, және шығармашылық ойлау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысы көрсеткендей, ұлттық ойындарды қолдану балалардың музыкалық тәрбие алуында ерекше орын алады. Әсіресе, ұрпақтан ұрпаққа мұра болып келе жатқан әндер мен күйлер, музыкалық ойындар мен би қимылдары балалардың тек ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін оятумен қатар, олардың музыкалық дағдыларын да дамытады. Мұндай ойындар баланың музыкалық сауатын ашып, жеке музыкалық талғамын қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, жаңашылдық пен дәстүр арасындағы үйлесімділік маңызды. Жаңа әдіс-тәсілдерді ұлттық ойындармен біріктіре отырып, баланың музыкалық қабілетін дамытуда заманауи білім беру әдістері мен технологияларын енгізу қажет. Бұл әсіресе балалардың музыкалық шығармашылығын ынталандырып, оларға музыканы тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, ұлттық ойындар арқылы музыкалық қабілеттерді дамыту — бала тұлғасының жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды фактор. Бұл үрдіс дәстүр мен жаңашылдықты үйлестіре отырып, балаға ұлттық мәдениетті, музыканы және өнерді бағалауды үйретеді, сондай-ақ оның шығармашылық әлеуетін ашуға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Ахметова, Г. (2010). Музыка және өнер педагогикасы. Алматы: Қазақ университеті.
2. Есмағамбетова, М. (2015). Ұлттық ойындар және баланың танымдық дамуы. Алматы: Білім.
3. Нұрғалиева, С. (2017). Ұлттық музыка және балаларды тәрбиелеу. Қостанай: Қостанай мемлекеттік университеті.

4. Сәтмурзаева, Б. (2018). Музыкалық тәрбиеде ұлттық ерекшеліктер. Алматы: Атамұра.
5. Шаяхметова, Л. (2020). Дәстүр мен жаңашылдық: балалардың музыкалық қабілеттерін дамыту. Астана: Педагогика баспасы.
6. Құнанбаев, М. (1991). Ұлттық музыка және өнер. Алматы: Жазушы.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Н.А.Жолымбетова,
психология магистрі, педагог-сарапшы,
инновация әдіскері, №69 «Еркем-ай» балабақшасы, Астана қаласы

Аннотация. Мақалада мектепке дейінгі ұйымда ұлттық ойындарды қолданудың жолдары, осы саладағы зерттеулер, ұлттық ойындардың балаға тигізетін ықпалы туралы айтылған.

Кілт сөздер: ұлттық ойындар, ұйымдастырылған іс-әрекет, мектепке дейінгі ұйым.

Қоғамымыздың іргетасын нығайту үшін бүгінгі жастарға үлгілі, өнегелі тәрбие беру - қазіргі міндеттердің бірі. Қай халықтың болмасын, оның ұлттық ойындарының белгілі-бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады.

Зерттеудің мақсаты - халық арасында қалыптасқан мектепке дейінгі жаста балаларға арналған ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдау. Ұлттық ойындар бала тәрбиесінде негізгі екі жауапты қызмет атқарады: біріншіден, жаттығулар жасап, ұлт ойындарын ойнаған кезде дене дамуы жақсарса, екіншіден, ұлт ойындарының мазмұнын, ойлау тәртібін түсіндірген кезде ұлттық әдет-ғұрпымыздан, өткен өмірімізден хабар береді.

Қазақтың ұлттық ойындары бес түрге бөлінеді. Олар: аңға байланысты, малға байланысты, түрлі заттармен ойналатын, зеректікті, ептілікті және икемділікті қажет ететін, соңғы кезде қалыптасқан ойындар. Көптеген тәжірибелер көрсеткендей қазақтың ұлттық ойындары жастарды тәрбиелеуде үлкен маңызға ие болып отыр. Ұлттық ойындардың балалардың математикалық амалдарды жетуге, ойлау қабілетін арттыруға, күш, төзімділік, ептілік қабілеттерін жетілдіруге көп әсерін тигізеді.

Баланың өмірге қадам басардағы алғашқы қимыл-әрекеті – ойын, сондықтан да оның мәні ерекше. Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» деп айтқандай баланың өмірінде ойын ерекше орын алады.

Кезінде қазақтың ұлттық ойындарының шығуын, адамға тигізер пайдасын, ережесін зерттеген өте көп ғалымдар болған. Олар Қазақстандық ғалымдар М.Таникеев, әйгілі ғалым-этнограф Ә.Диваев, халық мұғалімі Байтоғайұлы Балқай, орыс ғалымдары И.И.Рычков, А.Алектров, ертеде Қазақстанға саяхат жасаған ағылшын ғалымы Э.Маккей, Венецияның саяхатшысы Марко Поло, неміс ғалымы А.Гумбольдт, неміс этнографы Рихтер Каргуц,

француздың атақты жазушысы А.Дюма, ұлы Абайдың достары А.Янушкевич пен С.Гросс және тағы көптеген атақты ғалымдар өз еңбектерінде қазақтың ұлттық ойындары туралы шеберлікпен баяндаған. Атақты орыс ғалымы, дәрігер – педагог Покровский А.А.: «Ойын – күнделікті бала еңбегі, болашақ өмірдің бастамасы. Ойын үстінде баланың ертеңгі өмірге деген қабілеті байқалады» дей келіп, қазақ халқының ұлттық ойындарының, дене тәрбиесінің халық тәрбиесіндегі алатын орнын жан-жақты зерттеп, дәлелдеген. Халық мұғалімі Байтоғайұлы Балқайдың айтуынша, «адамның басынан өтетін өмірінің әр уақытындағы жазғы, күзгі, қысқы істелетін кәсібі сияқты тіршіліктің түрлері бар. Сол сияқты балалардың да өзіне меншікті бала кезінде істелетін істері бар. Ол ісі – жас уақытындағы ойын» [4].

Ә.Диваев ұлттық ойындарды жан-жақты зерттей келіп, қазақ балаларының жас ерекшеліктеріне қарай ойындарды бір жасқа дейінгі нәресте, бір жастан жеті жасқа дейін сәби, сегіз жастан он бес жасқа дейін жас өспірім, он алтыдан жиырма беске дейін жігіт жаста ойналлатын ойындар – деп төрт топқа бөліп қарастырды [1].

Мектеп жасына дейінгі балаларға ұлттық ойындардың маңызы зор және де осы жинақтың бала денсаулығына, ойлау қабілеттерін дамытып, ұлттық сана-сезімін, патриоттық сезімдерін оятады. Ұлттық ойындарды аз қимылды және қимылды ойындар қылып ойнауға болады. Ұлттық ойындарды тек серуенде, дене шынықтыруда немесе ертеңгіліктерді ғана пайдаланбай, оларды ұйымдастырылған іс-әрекеттерде де пайдалануға болады. Мынадай ұлттық ойындарды ұйымдастырылған іс-әрекетте қолдануға болады. Математика негіздерінде «Хан талапай» (асық), «Хан алшы», «Орнын тап», «Теңге ілу» т.б. ойындары. Бұл ойындарды математика іс-әрекетінде асықтарды 1-5 санауға, асықтарды алу ретімен, берілген тапсырмаларды орындауға болады.

Сөйлеуді дамытуда «Соқыр теке», «Сакина жасыру», «Орамал тастамақ», «Ұшты-ұшты», «Сымсыз телефон», «Қуыр-қуыр қуырмаш», «Киіз үй» т.б. ойындары. Бұл ойындар сөйлеуді дамыту, қоршаған ортамен таныстыруды қолдануға болады. Балабақшада білім алушылардың дамуы мен тәрбиесіне әсер ететін ұлттық спорт ойындары маңызды рөл атқарады, себебі олар баланың физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуына ықпал етеді. Ұлттық спорт ойындары балаларға тек дене шынықтыруды ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәдениетті, тәртіпті, шыдамдылық пен ептілікті де үйретеді. Мұндай ойындар балалардың көңіл күйін көтеріп, өз-өзіне сенімділігін арттырады.

Балабақшадағы ұлттық спорт ойындарының түрлері:

«Арқан тарту». Балалар екі топқа бөлініп, арқанды әртүрлі бағытта тартып, күш сынасады. Бұл ойын ұжымдық жұмысқа үйретеді, әрі күш-қуатты дамытады.

«Аударыспақ». Балалар ат үстінде қарсыластарын жығып түсіруге тырысады. Бұл ойын дене шынықтыруды жақсартады, сондай-ақ ептілікті дамытады.

«Тоғызқұмалақ». Балалар ойлау қабілетін дамытатын ұлттық ойынның бір түрі. Бұл ойында балалар есептеуге, стратегия құруға дағдыланады.

Мысалы, қазақ ұлттық спорт ойындары, олардың арасында «көкпар», «күсбегілік», «күрес», «аударыспақ» және «жамбы ату» сияқты түрлері, баланың физикалық күш-қуатын ғана емес, ойлау қабілетін, ептілігін, табандылығын, шыдамдылығын да дамытады. Сонымен қатар, ұлттық ойындар ұлттық бірегейлікті сақтауға, өз мәдениетіне деген құрметті арттыруға ықпал етеді [3].

Ұлттық спорт ойындарының мектепке дейінгі ұйымдардағы пайдасы:

Физикалық даму: Ұлттық спорт ойындары балалардың дене бітімін дұрыс қалыптастырып, моторикасын дамытуға көмектеседі. Олар ептілік, икемділік, шыдамдылық сияқты қасиеттерді қалыптастырады. Балалар күшті, шапшаң және денсаулығы мықты болады.

Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру: Ұжымдық ұлттық спорт ойындары балаларға топта жұмыс істеуді, бір-біріне көмек көрсетуді, ережелерді сақтауды үйретеді. Мысалы, «Арқан тарту» немесе «Қол көтеру» сияқты ойындар балаларды біріктіреді, әрі топта ынтымақтастықты нығайтады.

Тәрбиелік мәні: Ұлттық спорт ойындары балаларды өз ұлттық мәдениетімен таныстырады. Бұл ойындар арқылы балалар ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлері мен мәдени мұрасын меңгеріп, өз ұлтына деген сүйіспеншілігін арттырады.

Когнитивтік даму: Ұлттық ойындар балалардың ақыл-ойын дамытады. Балалар бұл ойындар арқылы өздеріне бағытталған тапсырмаларды орындауды, стратегияларды құруды және логикалық ойлауды үйренеді.

Эмоционалды және психологиялық дамуы: Ұлттық спорт ойындары балалардың эмоциялық жағдайын жақсартады, өйткені олар белсенді әрекеттер арқылы өздерін қуанышты әрі босаңсу сезімдеріне бөлейді. Ойындар барысында балалар жеңіс пен жеңіліс сезімдерін түсініп, оларды дұрыс қабылдауды үйренеді [2].

Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық спорт ойындары балалардың физикалық, психологиялық, әлеуметтік және когнитивтік дамуына ықпал етіп қана қоймай, олардың ұлттық мәдениетпен танысуына көмектеседі. Бұл ойындар балаларды тәртіпті болуға, еңбексүйгіштікке, топта жұмыс істеуге үйретеді, сондай-ақ ұлттық құндылықтарды сақтауға және құрметтеуге тәрбиелейді.

Әдебиеттер тізімі

1. Диваев Ә. Игры киргизская детей // Тургайская газета. - 1905. - №152.
2. Есиркепов Ж.М. Қазақтың ұлттық ойындарын мектепке дейінгі мекемедегі дене тәрбиесіне қолдану әдістемесі /Ж.М.Есиркепов, Г.М.Есиркепова. – Текст: непосредственный// Молодой ученый.-2014.-№4 (63). -С.Т.53-54.
3. Қалиұлы С., Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. -Алматы: «Білім», 2003. -151 б.
4. Қалиев С., Аюбай Қ. Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы -Алматы, 1996 -3. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. -Алматы,2007.-9 том.-326.

ҒТАМП 77.29.33

ЖАСТАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН ДАМУЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аккаирова Айнура Амантурлиевна,
Ақтөбе қаласы «Ұмай» бөбекжай балабақшасы меңгерушісі

Андатпа. Мақалада қазіргі қоғамның өмір сүру жағдайында дене шынықтыру мен спорттың ең өзекті мәселелеріне қатысты материалдар берілген, сондай-ақ осы мәселелерді ғылыми-практикалық шешу жолдары ұсынылған.

Түйінді сөздер: дене шынықтыру, спорт, қазіргі мәселелер, қоғам, қазіргі өмір сүру жағдайлары.

Зерттеудің өзектілігі. Ұсынылып отырған қазіргі өмір жағдайлары адам ағзасына жоғары талаптар қояды және экстремалдылықтың жоғарылауымен сипатталады. Бұл қолайсыз экологиялық жағдайды алдын ала анықтайтын экологиялық ерекшеліктерге ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық, психологиялық сипаттағы көптеген факторларға және т.б.

Бүгінгі таңда қазіргі қоғамда кез келген адам оның психологиялық жағдайына да, денсаулығының жалпы деңгейіне де сөзсіз әсер ететін әр түрлі жағымсыз әсерлердің үлкен мөлшерін бастан кешіретіні белгілі болды. Соңғы жылдары халықтың әртүрлі топтары арасында жедел және созылмалы аурулардың әртүрлі түрлерінің айқын өсуі тіркелуді кездейсоқ емес, көбінесе олардың әлеуметтік жағдайы айтарлықтай ерекшеленеді. табыс деңгейі және т.б.

Қазіргі күрделі әлеуметтік-экономикалық, психологиялық және экологиялық жағдай қоғам өмірінің әртүрлі салаларына, оның ішінде дене шынықтыру және спорт сияқты адам әрекетінің түрлеріне мүлде жаңа талаптар қоюы әбден заңды. Қазіргі қоғамның әртүрлі қабаттарының өкілдеріне нақты оң әсер ете алатын ғылыми және практикалық білімнің осы саласындағы ең өзектісі қандай?

Ең алдымен айта кету керек, бүгінгі күні де дене шынықтыру мен спорттың әртүрлі түрлерін халықтың әртүрлі топтары арасында кеңінен тарату қажеттігі туралы ұстаным әлі де өзектілігін жойған жоқ. Әртүрлі формадағы дене жаттығуларының әртүрлі түрлерін жүйелі түрде орындау қазіргі тұрғындардың әртүрлі табиғаттың қолайсыз әсерлеріне жалпы төзімділігін арттыруға көмектесетіні анық.

Бұл мәселе әсіресе біздің жас ұрпаққа қатысты өткір. Жастардың денсаулығының айтарлықтай төмендеуі және олардың арасында әртүрлі аурулардың таралуы біздің қоғамымыздың жақын болашақтағы экономикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік тұрақтылығына қауіп төндіреді. Өкінішке орай, соңғы жылдары мектеп оқушыларының да, жас студенттердің де дене тәрбиесі деңгейінің күрт төмендегенін атап өтуге болады. Оқушылар мен студенттер арасында дене шынықтыру және спортпен шұғылдану уақытының негізсіз қысқаруы ғана емес, ең өкініштісі, салауатты өмір салтын ұстану, жүйелі спорт беделінің төмендеуі, сонымен қатар спорттың беделінің тез төмендеуін айтпағанда. мектеп

дене шынықтыру мұғалімі, әртүрлі типтегі балалар мен жасөспірімдер спорт мектептеріндегі жаттықтырушы мамандығының қоғамы.

Оның үстіне фитнес, бодибилдинг, теннис және т.б. сияқты дене шынықтыру жаттығуларының элиталық түрлеріне және негізінен белгілі бір әлеуметтік мәртебесі мен қаржылық байлығы бар адамдардың қатаң шектеулі тобына қатысты негізсіз бейімділік байқалды. Дене шынықтыру мен спортты дамытудың бұл стратегиясының салдары жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарында оқу-жаттығу сабақтарының санының қысқаруы болды. Осының барлығы балалар мен жастардың дене саулығы мен дене дайындығы деңгейінің төмендеуіне ғана емес, сонымен қатар бұқаралық дене шынықтырудың қолайсыз бейнесінің қалыптасуына әкеледі.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты қазіргі қоғамдағы дене шынықтыру мен спорттың экономикалық, әлеуметтік және ұлттық тұрғыдан маңыздылығын тез қалпына келтіруге бағытталған жұмыс қазіргі кезеңдегі аса өзекті мәселе болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін әртүрлі мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың бірлескен күш-жігері декларативті түрде емес, іс жүзінде қажет. Көп мөлшерде қабылданған түрлі бағдарламалар енді бұл мәселені нақты шешуді қамтамасыз ете алмайтыны анық, олар отандық дене шынықтыру мен спорт саласындағы қолайсыз жағдайды қалпына келтіре алады.

Спорт бойынша дене шынықтыру саласындағы мамандарды тікелей таңдаған мамандығы бойынша мақсатты, ұзақ мерзімді дайындаудың қазіргі кездегі жеткіліксіздігі де айтарлықтай күрделі мәселе болып табылады.

Бұл мәселеде дене шынықтыру мен спортта жаңа тартымды және бәсекеге қабілетті мамандықтарды ашумен де, оларды толық материалдық қамтамасыз етуді ұйымдастырумен де байланысты сапалы серпіліс қажеттілігі әлдеқашан кешіктірілді. қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы қоғамның қажеттіліктері.

Біздің жетекші спортшыларымыздың халықаралық аренадағы жетістіктерінің көпшілігі негізінен бірнеше ондаған жылдар бұрын жасалған материалдық және адами ресурстармен байланысты екені ешкімге кұпия емес. Қазіргі уақытта көптеген мамандар әртүрлі спорт түрлері бойынша мамандар жұмысының тиімділігінің айтарлықтай төмендеуін атап өтті, бұл оларды мемлекеттік қаржыландырудың жеткіліксіздігінің объективті себептерімен, білікті кадрлардың шетелге кетуімен, балалар жаттықтырушыларын материалдық ынталандырудың төмен деңгейімен және т.б.. Бұл мәселелерді шешу қазіргі бұқаралық спорт пен элиталық спорттың өзекті мәселелерінің бірі екені анық. Спорттағы оқу-жаттығу процесін медициналық-биологиялық қамтамасыз ету мәселесі де өзекті болып табылады.

Спорт ғылымының осы бағыттағы елеулі табыстарына қарамастан, қазіргі заманғы компьютерлік технологиялардың жетістіктерін пайдалана отырып, спортшылардың қазіргі жағдайын жедел бағалауға, оңалту шараларының тиімділігін арттыруға және спортшыларды сауықтыру шараларының тиімділігін арттыруға мүлдем жаңа әдістемелік тәсілдерді әзірлеу үдерісін белсендіру қажет сияқты. Тек осы жағдайда ғана біз болашаққа сеніммен қарап, спортшыларымыздан жоғары спорттық жетістіктер күтуге болады.

Мектеп оқушыларының психикалық дамуына дене жаттығуларының әсері дене тәрбиесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Қазіргі балалар компьютерлер, ноутбуктер, теледидарлар мен планшеттер серуендеуден, дене шынықтырумен және спортпен айналысудан (қалыпты дене дамуына кедергі келтіріп, денсаулыққа зиян келтіретін) олардың назарын көбірек аударатын жоғары технологиялар мен ғылыми-техникалық жетістіктер дәуірінде өсіп, дамиды. Таңертеңгілік жаттығуларды жасайтын немесе спорттық үйірмелерге баратын балалар азайып келеді, бірақ физикалық белсенділік бұрыннан дәлелденген.

Бүгінгі таңда дене шынықтырумен байланысты емес адам қызметінің бір саласын табу мүмкін емес, өйткені дене шынықтыру мен спорт қоғамның және әрбір адамның жеке материалдық және рухани құндылықтары болып табылады.

Дене шынықтыру жалпы мәдениеттің құбылысы ретінде ерекше.

Дене шынықтыру адамның денесінің күйіне, психикасына және әлеуметтік жағдайына айтарлықтай әсер етуі мүмкін.

Тарихи тұрғыдан алғанда, дене шынықтыру, ең алдымен, қоғамның қазіргі жас ұрпақты және ересек тұрғындарды еңбекке толық физикалық дайындауға арналған практикалық қажеттіліктерінің әсерінен дамыды. Әрбір адам өмір бойы қозғалысқа деген қажеттілігін қанағаттандырды. Ғылыми-техникалық прогресс дамыған сайын еңбек пен күнделікті өмірде дене күшінің үлесі тұрақты түрде төмендей бастады. Бұған Қазақстанның басқа қалаларындағы халықтың урбанизациялануы да ықпал етті. Осылайша, ірі қалалардың өсуі қалалық көліктің, лифттердің, телефондардың, теледидардың дамуына әкелді, бұл адамдардың физикалық белсенділігінің айтарлықтай төмендеуіне ықпал етті.

Осылайша, ғылыми-техникалық прогресс қазіргі қоғамдағы өмір сүру және еңбек жағдайларын жақсартумен қатар, қозғалысты шектеу денсаулықты нашарлататын, зат алмасуды және миға ақпараттың түсуін төмендететін ерекше физикалық белсенділіктің алғышарттарын жасайды. бұлшықет рецепторларынан, бұл мидың реттеу функциясының бұзылуына әкеледі және барлық ішкі органдардың жұмысына әсер етеді. Бүгінгі күннің басты проблемасы адамдардың физикалық белсенділігінің жетіспеушілігі болып табылады, бұл аурулардың басталуы, олардың арасында жүрек-қан тамырлары патологиясы: гипертония, атеросклероз, ишемиялар, инфаркт және т.б. жетекші орынды алады.

Қазақстандық оқушылардың дене белсенділігінің оңтайлы деңгейі мектеп жасындағы балалар ағзасының қалыпты физикалық және функционалдық дамуының алғы шарты болып табылады. Осылайша, мектеп жасына дейінгі балаларда қозғалысқа (негізінен ойынға) табиғи, туа біткен қажеттілік бар, ол тек оқу әрекетімен шектелмейді және күніне орта есеппен 13,5-15,7 мың қадам жасайды. Кіші мектеп оқушылары үшін демалыс кезіндегі негізгі қозғалыстың (жүру, жүру) тәуліктік көлемі 16,3-20,6 мың қадамға жетеді. Сабақ уақытында олардың қозғалыс саны 20-30%-ға азаяды. Балалардың денсаулығы мен қалыпты дамуы мен оқу үлгеріміне бей-жай қарамайтын қозғалыс тапшылығы мәселесі туындайды.

Орта мектеп жасында (11-15 жас) қозғалыс белсенділігінің көріністері күрт сараланады. Спортпен белсенді айналысатын Қазақстанның қазіргі ұрпағы дене белсенділігінің жоғары деңгейін көрсетеді (күніне орта есеппен 35-38 мың қадам). Міндетті дене шынықтыру сабақтарымен ғана шектелетін мектеп оқушыларының дене белсенділігі айтарлықтай төмендейді (13,5-15,3 мың қадам). Жоғары сынып оқушыларында қазақ мектеп оқушыларының психикалық жүктемесінің айтарлықтай артуына байланысты қозғалыс ауқымы

одан да шектелген және спортпен шұғылданбайтындар үшін орташа есеппен күніне 9-11 мың қадамды құрайды.

Бұл жерде өте маңызды мәселе туындайды. қазақ мектеп оқушыларының дене белсенділігінің минималды, оңтайлы және максималды көлемдерін анықтау. Ең төменгі шек барлық дене жүйелерінің қалыпты жұмысын қамтамасыз ету үшін адамға қажет қозғалыс мөлшерін сипаттауы керек. Максималды шек балаларды шамадан тыс жұмыс істеуге, шамадан тыс жаттығуларға және үлгерім деңгейінің күрт төмендеуіне әкелетін және көбінесе қазақстандық мектеп оқушыларының денсаулығына қауіп төндіретін шамадан тыс жоғары физикалық белсенділіктен ескертуі керек.

Сонымен, практикалық іс-әрекетте мектеп оқушыларының дене белсенділігінің оңтайлы көлемін анықтау, олардың денсаулығын сақтауға және нығайтуға, сонымен қатар жоғары сынып оқушыларының дене белсенділігінің деңгейін зерттеу маңызды олардың қозғалыс белсенділігін төрт деңгейге бөлуге мүмкіндік берді.

- төмен деңгей, онда орташа тәуліктік қозғалыс (қозғалыс) көлемі 11 мың қадам немесе одан аз, қозғалыс тапшылығы оптимумның 50-70% құрайды, мұндай мектеп оқушылары 44,1% құрайды.

- 10-20 мың қадам дыбыстың орташа деңгейін құрайды, ал қозғалыс тапшылығы 25,6% құрайды.

мектеп оқушылары 20-40% құрайды

- дейінгі көлемге жоғары деңгей сәйкес келеді

21-30 мың қадамдық қозғалыс оңтайлы болып саналады немесе мектеп оқушыларының 21,7% гигиеналық норма болып табылады,

дене белсенділігінің максималды деңгейі тәулігіне 31 мың қадамнан асатын шектерде және негізінен циклдік спортпен шұғылданатын және жоғары физикалық белсенділікке ие жоғары сынып оқушыларының 8,6% -ында байқалады.

Қазақстандық орта мектеп шындығының дайындығы (тестілеу нәтижелері бойынша) дене белсенділігінің төмен деңгейі бұл көрсеткіштердің жоғарылауын қамтамасыз етпейтінін көрсетті, ал кейбір жағдайларда олардың төмендеуі байқалады. Дене белсенділігінің қалыпты деңгейі кезінде мектеп оқушылары физикалық және функционалдық дайындығының қалыпты жоғарылауын сезінеді. Дене белсенділігінің жоғары деңгейі балалар ағзасының қалыпты дамуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, физикалық белсенділіктің максималды деңгейі гиперкинезия жағдайын тудырады (яғни, артық қозғалыстар) және кейіннен мектеп оқушыларының денсаулығы мен физикалық дамуына теріс әсер етуі мүмкін.

Адамның қозғалыс белсенділігінің барлық түрлерінің ішінде жүру және жүгіру адам денесінің бұлшық еттерінің көп бөлігін және орталық жүйке жүйесінің көптеген бөліктерін қамтитын ең табиғи қозғалыстардың бірі болып табылады, сондықтан бұл қозғалыстар оңтайландыру үшін ең тиімді және қол жетімді.

Қозғалыстардың денеге жағымды әсер етуінің мәні мынада: тіпті салыстырмалы түрде қарапайым жаттығулар көп бұлшықеттердің қатысуымен орындалады (мысалы, алға еңкейгенде 90-ға жуық бұлшықет қатысады). Жұлын сигналдары жұмыс істейтін бұлшықеттерде пайда болады, олар орталық жүйке жүйесіне ынталандырушы әсер етеді, жүйке орталықтарының жұмысын сақтайды. Мұндай сигналдардың жүйелі ағымы мидың

әртүрлі функцияларының (зейін, есте сақтау, ойлау және т.б.) дамуына және вегетативті жүйке жүйесінің күйіне оң әсер етеді.

Мектеп оқушыларының қозғалыс белсенділігін оңтайландыру үшін өз бетінше дене шынықтыру жаттығулары да маңызды.

Біз үшін дене шынықтыру сабақтарында балаларды бос уақытында физикалық жетілдіру үшін қолданатын әртүрлі қозғалыс әрекеттерін (әсіресе спорттық және ашық ойындар) үйрету маңызды болды.

Жаттығуларды ашық жерлерде және қолайсыз ауа райы жағдайында ғана орындаған жөн, сабақтар мектеп ғимаратына ауыстырылады. Өзгерістерге ең үлкен әсер төмен және орташа қарқындылықпен орындалатын ойындарды қамтиды. Ойын кезіндегі жүктеменің жоғары қарқындылығы балаларды қатты толғандырады және мектеп оқушыларының спорт түрлері бойынша секцияларында және спорт бойынша балалар спорт мектептерінде сабақтарда жаттығулардың одан әрі жұмыс істеуіне кері әсер етуі мүмкін. Аптасына 3-4 жаттығу сабақтары мектеп оқушыларының дене шынықтыру сабақтарында алатын қозғалыстар санын тиімді толықтырады және мектеп оқушыларының қозғалыс белсенділігін оңтайландырады, сонымен бірге бір мезгілде денсаулықты нығайтады және мектеп оқушыларының физикалық және интеллектуалдық мүмкіндіктерін арттырады.

Сонымен, қазақ мектеп оқушыларының оқу-тәрбие процесін айтарлықтай интеллектуализациялау және компьютерлендіру мектеп жасындағы балалардың денсаулығына, физикалық және интеллектуалдық дамуына теріс әсер ететін қозғалыстардың күрт төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, дене шынықтыру жаттығуларын оңтайландыру қазақстандық мектеп оқушыларының физикалық және ақыл-ой қабілеттерін айтарлықтай арттыруға, сондай-ақ олардың денсаулығын жақсартуға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1. Жанысбеков М.А., Абдурахманов Н.А., Еркінбекова А.С. Қазақстанның қазіргі заманғы тарихы 2017. <https://aknurpress.kz/reader/web/1298>

2. Примбетов Е.У. Қазақ елі тарихы 2019. <https://aknurpress.kz/reader/web/1787>

3. Алимханов Е. Қазақтың ұлттық халық ойындары мен спортының теориялық және педагогикалық негіздері:2020. <http://rmebrk.kz/book/1178858>

4. Шилибаев Б. Ұлттық спорт ойындары: Оқу құралы. - Алматы : Альманахъ, 2019. <http://rmebrk.kz/book/1175662> 19

ҚОЗҒАЛЫСТЫҢ НЕГІЗГІ ПАЙДАСЫ

Усербаев А.Б.,

*Астана қаласының №53 “Мерей” балабақшасының
дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-сарапшы*

Аннотация.

Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың сенсорлық интеграциясын дамытуда қозғалыс ойындары мен жаттығуларының маңызы қарастырылады. Қозғалыс арқылы ақыл-ой қабілеттерін арттыру, дене үйлесімділігін жақсарту және кеңістікті бағдарлауды дамыту жолдары сипатталған. Зерттеу барысында қозғалыс ойындары мен жаттығуларының баланың физикалық және когнитивтік дамуына тигізетін әсері талданды. Алынған нәтижелер қозғалыс белсенділігі мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік және эмоциялық дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетті.

Кілт сөздер:

қозғалыс ойындары, сенсорлық интеграция, мектеп жасына дейінгі балалар, моторикалық үйлесімділік, кеңістікті бағдарлау, ақыл-ой қабілеттері, әлеуметтік даму, дене үйлесімділігі.

Зерттеудің өзектілігі. Мектеп жасына дейінгі балалардың сенсорлық интеграциясын дамыту қазіргі педагогика мен психология саласындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сенсорлық интеграция – бұл баланың қоршаған ортадан алынған сезімдік ақпараттарды өңдеу және оларға жауап беру қабілеті. Бұл қабілеттің дамуы баланың ақыл-ойының, моторикалық үйлесімділігінің және әлеуметтік дағдыларының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Қозғалыс ойындары мен жаттығулары арқылы сенсорлық интеграцияны дамыту балалардың жалпы дамуына оң ықпал етеді.

Бұл зерттеудің мақсаты – мектеп жасына дейінгі балалардың сенсорлық интеграциясын дамыту үшін қозғалыс ойындары мен жаттығуларының тиімділігін анықтау, сондай-ақ олардың ақыл-ой қабілеттерін, дене үйлесімділігін және кеңістікті бағдарлау дағдыларын жетілдіру.

Әдебиеттерді талдау: Сенсорлық интеграция және қозғалыс ойындарының балалар дамуына әсері туралы ғылыми еңбектер мен мақалаларды зерттеу.

Бақылау: Балалардың қозғалыс ойындары мен жаттығуларына қатысуын және олардың дамуындағы өзгерістерді жүйелі түрде бақылау.

Тәжірибелік жұмыс: Балабақша жағдайында арнайы қозғалыс ойындары мен жаттығуларын енгізу және олардың әсерін бағалау.

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу барысында мектеп жасына дейінгі балалармен келесі қозғалыс ойындары мен жаттығулары өткізілді:

Дене қыздыру және қозғалысты басқару:

«Аққұтандар» ойыны: Музыка ойнағанда балалар жүгіреді, музыка тоқтағанда бір аяқпен тұрады. Бұл жаттығу дене тепе-теңдігін сақтауды және қозғалысты басқаруды дамытады.

Көзді ашып және жұмып айналу: Музыка ырғағымен қозғалып, музыка тоқтағанда бір аяқпен тұрып, көзді ашып немесе жұмып айналу. Бұл жаттығу кеңістікті бағдарлау мен тепе-теңдікті жақсартады.

Тепе-теңдік пен сенсорлық қабылдауды дамыту:

«Қамшы» жаттығулары: Балалар қамшыны пайдалана отырып, әртүрлі қозғалыстарды орындайды: қамшыны жоғары көтеру, төмен түсіру, кеудеге әкелу, белге қою және т.б. Бұл жаттығулар қол моторикасын және дене үйлесімділігін дамытады.

Дененің орта сызығын кесіп өту жаттығуы: Оң аяқты сол жаққа, сол аяқты оң жаққа жылжыту арқылы жолақтарды баспай жүру. Бұл жаттығу кеңістікті бағдарлау мен дене координациясын жақсартады.

Сенсорлық жол: Балалар әртүрлі материалдармен (құм, тас, бұршақ, үгінділер) толтырылған жәшіктерден өтіп, тактильді сезімдерін дамытады.

Координация мен ойлау қабілетін дамыту ойындары:

Доппен нейро-ойын: Балалар жұптасып, допты оң қолмен серігіне беріп, келесі қадамда сол қолмен ауыстырады. Бұл жаттығу қол координациясын және ойлау қабілетін дамытады.

«Жасушалар» ойыны: Балалар жүгіру немесе қозғалу кезінде тек қимыл арқылы бағыт алады (алға, оңға, солға, артқа). Кейбір ойыншылар көздерін жұмып жүгіреді немесе үнсіз қалады. Бұл ойын сенсорлық қабылдауды және әлеуметтік өзара әрекеттесуді жақсартады.

Дем алу жаттығулары: «Стакандағы дауыл», «Сорпаны суытып іш», «Айнаның бетін тазала» сияқты жаттығулар арқылы балалардың тыныс алу жүйесі мен релаксация дағдылары дамытылады.

Қорытындылар

Өткізілген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қозғалыс ойындары мен жаттығулары мектеп жасына дейінгі балалардың сенсорлық интеграциясын, ақыл-ой қабілеттерін, дене үйлесімділігін және кеңістікті бағдарлау дағдыларын дамытуда тиімді құрал болып табылады. Сонымен қатар, бұл ойындар балалардың әлеуметтік және эмоциялық дағдыларын қалыптастыруға, өзіне деген сенімділікті арттыруға ықпал етеді. Осылайша, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде қозғалыс ойындары мен жаттығуларын жүйелі түрде қолдану балалардың жан-жақты дамуына оң әсерін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Акишева Б. Г. Ерте жас және мектеп жасына дейінгі балалардың сенсорлық мәдениетін дамыту жолдары // Білім айнасы газеті. 2020. 12 маусым. [Электрондық ресурс].
2. Мектеп жасына дейінгі балаларға сенсорлық тәрбие беру // InfoHub. [Электрондық ресурс].
3. Мектеп жасына дейінгі балаларға сенсорлық тәрбие берудің теориялық негіздері // Stud.kz.

БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДА "БЕСТЕМШЕ" ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Каратаева Гульбану Ержигитқызы

*Шымкент қаласы №86 «Алтынай» бөбекжай – бақшасының
дене тәрбиесі нұсқаушысы*

Аннотация: Мақалада заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты ұрпақ қалыптастыру, ұлттық ойын – Бестемшенің бала тәрбиесіндегі рөлі, тарихы, қазіргі таңда елімізде дамытушылар, насихатталуы, іс-шаралар туралы айтылады.

Аннотация: В статье рассказывается о формировании умного, всесторонне развитого поколения в соответствии с нашим временем, роли национальной игры - Бестемше в воспитании детей, ее истории, пропаганде, событиях в стране.

Annotation: The article talks about the formation of an intelligent, comprehensively developed generation in accordance with our time, the role of the national game - Bestemsha in raising children, its history, propaganda, events in the country.

Түйін сөз: Бестемше – әлемдік мәдениеттің озық үлгісі – рухани ойын.

Бүгінгі таңда заманымызға сай зерделі, ой-өрісі жоғары, жан-жақты дамыған ұрпақ қалыптастыру мемлекетіміздің алға қойған аса маңызды міндеті болып тұр. Алғашқы тәрбие мен білім мектепке дейінгі тәрбие ошағында беріледі. Бала денсаулығының мықты болып, қозғалыс, дене құрылысының дұрыс жетілуі мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады.

Білім беру ұйымдарда зияткерлік ойындарды дамыту, өркендету маңызды болып отыр. Жас ұрпақтың біліктілік қасиеттері осындай ойындар арқылы шыңдала түседі. Зияткерлік ойындар-ой шығармашылығын дамытатын спорт түрі.

Балабақшада бүлдіршіндерді тәрбиелеу үшін қазақтың ұлттық ойындарын кеңінен пайдалану керек. Әсіресе ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлерін, ұлттық ойындардың балдырғандарға үйретіп, бойына сіңірудің мән-маңызы ерекше. Өйткені баланың ойы, сезімі, қиялы ойын арқылы өседі. Зияткерлік ойындар- әлемдік мәдениеттің озық үлгілерімен бой теңестіре алатын рухани ойын, қисындық ойлау өнері. Зияткерлік ойындар – бала санасын жетілдіруге, ақыл-ойын кемелдендіруге ерекше күш салады.

Дүниежүзінде зияткерлік ойындарды дамыту, өркендету арқылы жеке тұлғаның біліктілік қасиеттерін осындай ойындар арқылы шыңдап дамыту көзделіп отыр. Балабақшада бүлдіршіндерді тәрбиелеу үшін қазақтың ұлттық ойындарын кеңінен пайдаланып, іске асыруымыз керек. Салт - дәстүрімізді, ұлттық ойындарды ұрпаққа үйретіп, бойына сіңірудің мән-маңызы ерекше.

Бестемше- баланың ойлау қабілетін, ой-өрісін дамытатын зияткерлік ойын. Бестемше ойынның тағылымдық, тәрбиелік, танымдық құндылықтары көп. Ата-бабамыздан аманат етіп қалдырылған бұл ойынды келесі ұрпаққа тапсырудың маңызы біздер үшін өте зор.

Бұл ойын қазақ халқының ұмытылған ойындарының бірі. Бестемше ойынын дамытуға себеп болған тағы бір жайт, балалардың бойындағы сабырлылықты, төзімділікті, ойшылдық,

есептегіштік пен үнемшілдік қасиеттерін қалыптастыру екені анық. Бұл қасиеттер дамыған елдер қатарына қосылам деген әр азаматтың бойынан табылу керек.

Бестемше ойыны – бала санасын жетілдіруге, ақыл – ойын кемелдендіруге, адамның ойлау қабілетін, ой-өрісін шыңдайтын спорт түрі. Бестемше ойынының тағылымдық, танымдық құндылықтары көп. Бұл ойын арқылы балалардың сабырлық, төзімділік, ойшылдық, есептегіштік пен үнемшілдік қасиеттерін қалыптастыра аламыз. Ұрпағымыздың бойынан осы қасиеттер табылып жатса, келешегіміздің жарқын болатынына нық сеніммен айтуға болады.

Бестемше ойыны балалардың математикалық қасиетін шыңдауға топтырмас құрал. Жүрістерді алдын-ала ойлау, есептеу, қиялдау, оның негізгі өзегі. Ойыншы ойынды үйрену барысында, оның бойында стратегиялық және жүйелі ойлау қабілеті қалыптасады. Алдын – ала жоспарлау, алдын ала ойлау, ойлаған мақсатқа жетудің басты әрі алғашқы қадамы ойын барысында қалыптасады. Бұл кез-келген салада болашақта керек болады. Өйткені өмірде де болашақ істеріңді алдын-ала ойлау – негізгі мәнге ие.

Бестемшенің басты маңызы – ойлау жүйесін дамытады, дербестікке, жеңілісті дұрыс қабылдауға, назарды шоғырландыруға, уақытты тиімді пайдалануға үйретеді. Сондай ақ, жоспарлау және бас тартуды үйретеді, жадыны жақсартады, есте сақтау қабілетін дамиды, ақпаратпен жұмыс істеу дағдысы қалыптасады, қол моторикасының дамиды.

Бестемше ойынында ұсақ шарларды ұстау кезінде баланың қол қозғалысы арқылы ми және жүйке талшықтарына әсер етеді. Сонымен қатар, ойын барысында қол қозғалысының жылдамдығы сағатты басу кезінде ойын тағдырына да әсер етеді. Қол моторикасын дамыту – өз саулығыңызды үнемі зияткер ретінде сезінуге мүмкіндік береді.

Осы жоғарыдағы қабілеттердің дамуының арқасында болашақта бала жан-жақты жетілген тұлға боп қалыптасады. Оқу үлгерімінің артуы, ақыл-ой белсенділігінің дамуы, бәсекеге қабілеттілікке бейімделуі, имидж қалыптасуы барлығы ұлттық ойынның беретін маңызы болып табылады.

Түркі халықтарының сүйікті ойыны болған бестемше елімізде жаңғыру аясында қайта түледі. Бұл ойынның басты қасиеті баланың санасын жетілдіруге, ақыл – ойын кемелдендіруге ерекше күш салады. Жас бүлдіршіндердің дене күшінің мол болуымен қатар, ақылды болуына да көп мән берген бабаларымыз осы ойынды ойнаған. Пайда болу мерзімі төрт мың жылдық мерзімді қамтиды. Бұл ойынға ұқсас ойындар Қырғызстан, Индонезия, Марокко, Вьетнам және Түркияда кездеседі. Бестемше ойыны туралы «Қазақ тілінің түсіндірме» сөздігінде былай делінеді: «Тоғызқұмалақ ойының бірнеше түрі бар. Оның балаларға арналған қарапайым түрлерін «қоздату», «бестемше» деп атайды. (Ө.Жолымбетов, Айгөлек, 46).

Бестемшеге ұқсас ойындар түркі халықтарының көпшілігінде кездеседі. Дүниежүзінде де кеңінен насихатталып түрлі іс-шаралар өткізілуде. Бестемше ойынын алғаш рет халыққа таныстырылған және оның насихатшысы болған белгілі тоғызқұмалақ қайраткері – Серікбай Тілеубаев болды. Ол 1998 жылдан бастап тоғызқұмалақ көрмелерін жасап, сол жерде бестемше тақтасын да таныстырып жүрді. Бестемше ойыны – алғаш рет Астана қаласында 2010 жылы тоғызқұмалақтан Бірінші Әлем чемпионатына арналған көрмеде қойылды. Ол көрменің авторы – Серікбай Тілеубаев еді. Бұл көрмедегі бестемше тақтасы шет елден келген қонақтардың назарына түсіп, олар қатты қызығады.

Зияткерлік ойындарды зерттеуші ғалым Мақсат Шотаев өзінің іргелі мақаласына қазақтың бестемше және қырғыздың ұйымтуды ойындарының атауларында ерекшілік болғанымен, олардың тақта құрылысы ұқсас екендігін келтіреді. Ұлттық ойындарымызды дамытып, насихаттап жүрген зияткерлік ойындарды зерттеуші, қайраткер ғалым ағаларымызға айтар алғысымыз шексіз.

Астана қаласында 2024 жылы өткен көшпенділер ойынында ұлттық ойындарымыз насихатталып, оның ішінде бестемше ойыны дүниежүзінен келген шетел өкілдеріне таныстырылып, олардың ойынға деген қызығушылықтарын байқауға болады.

Қорыта келгенде, ең бастысы ата-бабадан қалған өнер мен өнеге, үлгерінің лайықтыларын баланың сана сезіміне құйып, көзіне көрсете отырып, ойын арқылы бойына сіңіріп, оларды әдептілікке, мейрімділікке, ізеттілікке, туысқандық пен бауырмалдыққа, үлкенге – құрмет, кішіге қамқорлыққа баулып, адамдық қасиеттерді ұғындыру, қалыптастыру болып табылады. Сондықтан, ұлттық ойындарымызды үйрену арқылы заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы маңызды орасан зор. Бестемше – зияткерлік ойынын дамытудың маңызы – балабақшалар мен бастауыш сыныптарға кеңінен таратып ойнату – зияткерлік қабілетін ашып, зердесін шыңдауға мүмкіндік береді. Сонда ғана, жасөспірімнің жас кезінен озық ойлы болып өсуіне жағдай жасайтын боламыз. Ата – бабамыздың аманат етіп қалдырған ұлттық ойындарымызды келесі өскелең ұрпаққа тапсыру біздер үшін маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы, МТДИ, 2014 ж., Б.Қалиев.
2. С.Ерғали. Қазақы зияткерлік ойындарды жасөспірім логикасын дамытуға пайдалану. Астана, 2015 ж.
3. Жолымбетов Ө., Айгөлек – Алматы, «Қазақстан», 1975 ж.
4. Шотаев М.Е. №2 наурыз-сәуір 2023ж. «Спорт жұлдыздары».
5. Куланова К.К., Марчибаева У.С., Махашева З.У., Уалиева А.К. «Бестемше», Оқу құралы, Астана 2021ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ДҰРЫС ДЕНЕ ҚАЛПЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ. ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДӘРІПТЕУ.

Мынжасарова Гулмира Абайевна

Түркістан облысы, Жетісай ауданы Жетісай қаласы
«Ю.Гагарин атындағы №3 ЖББМ» дене шынықтыру пәні мұғалімі

Тақырыпдың өзектілігі: Бастауыш сынып оқушыларының дене шынықтыру сабағында дұрыс дене қалпын қалыптастыру - бұл баланың денсаулығы мен өсуі үшін өте маңызды. Дұрыс дене қалпы –бұл баланың сүйектері мен бұлшықеттерінің дұрыс дамуына, сонымен қатар оның өмірінің сапасына әсер етеді.

Мақсаты: Балалардың физикалық және психологиялық денсаулығын сақтау, дене дамуын қолдау, омыртқаның дұрыс қалыптасуын қамтамасыз ету, бұлшықеттердің үйлесімді дамуына ықпал ету, ұлттық құндылықтарын дәріптеу.

Міндеттері:

- балалардың қимыл белсенділігін арттыру;
- дене жаттығулары арқылы дұрыс отыру, тұру, жүру әдеттерін қалыптастыру;
- оқушылардың өдерін сергек, сенімді сезінуіне әсер ету;

Дұрыс дене қалпының маңыздылығы: Дұрыс дене қалпын қалыптастыру адамның денсаулығы мен жалпы әл- ауқаты үшін өте маңызды. Ол омыртқаның дұрыс орналасуын қамтамасыз етіп, бұлшықеттердің теңгерімді жұмысын қолдайды және көптеген аурулардың алдын алады. Дұрыс дене қалпының маңыздылығын төрт салаға бөлеміз. 1. Денсаулық – дұрыс дене қалпы денсаулықты жақсартады, өйткені ол жүрек- қан тамыр жүйесінің, тыныс алу жүйесінің және ас қорыту жүйесінің жұмысын жақсартады. 2.Өнімділік- дене қалпының жақсы болуы баланың оқуына, ойлауына және жалпы өмір сүру сапасына оң әсер етеді. 3. Сыртқы көрініс дұрыс дене қалпы баланың сыртқы көрінісін жақсартады, оның сенімділігін арттырады. 4. Өзін –өзі ұстау- дұрыс дене қалпы бұл сенімділік пен өзін өзі ұстаудың белгісі.

Бастауыш сынып оқушыларының дамуының ерекшеліктері: Сүйектер-бастауыш сынып оқушыларының сүйектері әліде қалыптасу кезеңінде болғандықтан дұрыс дене қалпын қалыптастыру өте маңызды. Бұлшықеттер-баланың бұлшықеттері әліде дамып жатқандықтан дұрыс дене қалпын қалыптастыру үшін арнайы жаттығулар қажет. Тыныс алу – дұрыс дене қалпы тыныс алу жүйесінің дұрыс жұмыс істеуіне ықпал етеді, бұл баланың денсаулығына оң әсер етеді.

Табан бұлшықеттерін дамыту, жалпақтабандылықтың алдын алу. Табан бұлшықеттерін дамыту – жалпақтабандылықтың (плоскостопия) алдын алудың маңызды әдістерінің бірі. Бұл жаттығулар табан доғасын күшейтіп, аяқтың дұрыс пішінін сақтауға көмектеседі.

Құм немесе түйіршікті материалға қадам жасау: Тереңдігі 2-3см болатын құмды немесе түйіршікті материал салынған ыдысқа табанмен қадам жасау табан доғасын табиғи түрде күшейтеді. Әр түрлі заттармен жолақтармен жүру бұл жаттығу табан бұлшықеттерін нығайтуға көмектеседі. Осы жаттығулар мен кеңестерді тұрақты түрде орындау арқылы

табан бұлшықеттерін нығайтып, жалпақтабандылықтың алдын алуға болады.

Дұрыс дене қалпын қалыптастыруға арналған жаттығулар:

1. Жаттығулар – омыртқаны нығайту, бұлшықеттерді дамыту және дене қалпын жақсартуға бағытталған жаттығулар.
2. Ойындар – дене қалпын жақсартуға көмектесетін ойындар мысалы: «Қоянды ұста», «Түзу тұр», «Төмен иіл»..
3. Әдістер – дене қалпын жақсартуға көмектесетін әдістер, мысалы дұрыс отыруды үйрету, дұрыс жүруді үйрету, дұрыс тұруды үйрету.

Қазақтың ұлттық құндылықтарын дәріптеу. Хантаалапай.

Хантаалапай – қазақтың ұлттық ойындарының бірі. Ойынның негізгі мақсаты қатысушыларды жылдамдыққа, ептілікке және шапшаңдыққа тәрбиелеу. Хантаалапайда ойыншылар асықтарды лақтырып тез жинауға тырысады. Әр ойыншы түскен асықтардың түріне қарай өзіне тиесілі ұпай жинайды. Бұл ойын арқылы балалардың реакциясы, көзбен шамалау қабілеті дамып, ойын барысындағы қызығушылықтары арта түседі. Хантаалапай көбіне мерекелік жиындарда немесе балалардың басы қосылған кезде ойнайды.

Зейін мен шапшаңдықты дамыту: Балалар асықтарды тез жинауға тырысқанда олардың зейіні артып, шапшаңдық қабілеттері дамиды. Бұл қасиеттер мектептеде күнделікті өмірде де маңызды.

Сабыр мен төзімділік: Ойын барысында жеңіліс де болуы мүмкін. Мұндай жағдайлар балаларға жеңілісді дұрыс қабылдап, төзімді болуға, жеңілісті мойындауға және келесі жолы жақсы нәтиже көрсетуге талпынуға көмектеседі. Қол және көз координациясын жақсарту: Асық жинау кезінде бала қолдың қимылын көзбен үйлестіруді үйренеді. Бұл әсіресе ерте жастағы балалардың ұсақ қол моторикасын дамуына пайдалы.

Жарысқа деген қызығушылық пен командалық жұмыс: Балалар бірге ойнау арқылы жеңіске жету үшін жарысудың, сондай – ақ командалық жұмыстың маңызын түсінеді. Бұл олардың әлеуметтік дағдыларын дамытып, өзгелермен ынтымақтастықта болуға үйретеді.

Қортынды: Дұрыс дене қалпын сақтау үшін тұрақты дене шынықтыру, дұрыс жұмыс және демалыс режимі, сондай –ақ эргономикалық жағдайларды қамтамассыз ету маңызды. Бұл шаралар денсаулықты нығайтып, өмір сапасын арттыруға ықпал етеді. Жаттығуларды жүйелі түрде қолдану – жүйелі түрде жаттығу жасау арқылы дұрыс дене қалпын дамуға және балалардың физикалық дамуына оң әсер етеді. Қозғалыс үйлесімділігін дамыту –дене шынықтыру сабақтарында тепе-теңдік икемділік және дұрыс қозғалысты дамытуға бағытталған жаттығулар маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бастауыш сынып оқушыларымен дене тәрбиесі сабағын жүргізудің әдістемелік ерекшеліктері // Bilim-All.kz. – URL: <https://bilim-all.kz/jospar/590-Bastauysh-synyp-oqushylarymen-dene-tarbiesi-sabagyn--zhurgizudin-adistemelik-erekshelikteri> (дата обращения: 21.10.2025).
2. Дене шынықтыру сабағында қойылатын талаптар // Uroki.me. – URL: <https://uroki.me/dene-shynytyru-sabaynda-oyylatyn-talaptar.html> (дата обращения: 21.10.2025).
3. Оқушылардың дене сымбатын дұрыс қалыптастыруды тәрбиелеу // Stud.kz. – URL: <https://stud.kz/referat/show/76579> (дата обращения: 21.10.2025).
4. Дене шынықтыру сабағы үрдісінде оқушылардың денсаулығын нығайту // Stud.baribar.kz. – 2018. – URL: <https://stud.baribar.kz/15871/dene-shynyqtyru-sabaghy-urdisinde-oqushylardynh-densaulyghyn-nyghaytu/> (дата обращения: 21.10.2025).
5. Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің жалпы білім беретін пәндері мен тандау курстары бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы // Adilet.zan.kz. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029767> (дата обращения: 21.10.2025).

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ НҰСҚАУШЫСЫНЫҢ БАЛАЛАР ТІЛІН ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Досанова Салтанат Утегенова

Дене тәрбиесі нұсқаушысы, № 56 «Тұлпар» бөбекжай бақшасы, Шымкент
dosanovasaltanat9@gmail.com

Аннотация: мақала мектепке дейінгі ұйымдардағы дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде балалардың тілдік дамуына ықпалын дене тәрбиесі нұсқаушысының көзқарасымен зерттейді. Зерттеушілер тілдің дамуына тәрбиешілер мен логопедтер жауап береді деп қарастырады, бірақ қозғалыс белсенділігі мен физикалық жаттығулар да тілдің дамуына тікелей және жанама әсер ететіндігі баршамызға мәлім. Мақалада жалпы және ұсақ моториканың мидағы сөйлеу орталықтарымен байланысы, сондай-ақ кеңістіктік бағдарлаудың сөздік қорды байытудағы рөлі қарастырылады. Жаңашыл әдістемелер баланың физикалық белсенділігін арттыра отырып, оның сөздік қорын байытуға, байланыстырып сөйлеуін дамытуға, дыбыстық мәдениетін қалыптастыруға және жалпы қарым-қатынас дағдыларын жетілдіруге бағытталған.

Түйін сөздер: Дене тәрбиесі, тіл дамыту, мектепке дейінгі жас, моторика, ритм, инновациялық әдістер, интерактивті ойындар.

Баланың дүниеге келіп, қоршаған ортамен танысуына, жеке тұлға болып қалыптасуына сөйлеу тілінің рөлі ерекше. Тіл - адамзат қоғамының аса маңызды құралы, тіл арқылы адамдар өзара пікір алмасады, білім алады, тәжірибе жинақтайды және рухани байлықтарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отырады. Әсіресе, мектепке дейінгі жас кезеңі бала тілінің дамуы үшін ең қолайлы және шешуші кезең болып табылады [3, 15 б]. Бұл уақытта баланың сөздік қоры қарқынды дами бастайды, байланыстырып сөйлеу дағдылары қалыптасады, дыбыстық мәдениеті жетіледі және грамматикалық құрылысты меңгерудің негізі қаланады.

Сөйлеу тілінің қалыптасуы мен дамуы баланың танымдық қабілеттерімен (зейін, есте сақтау, қабылдау, ойлау) тығыз байланысты. Сөз арқылы бала қоршаған ортаны таниды, өз ойын білдіреді және әлеуметтік ортаға бейімделеді [1,40-б]. Сондықтан, мектепке дейінгі ұйымдарда тіл дамыту жұмыстарын дұрыс ұйымдастыру - болашақ мектеп оқушысының білім алуға деген дайындығын, қарым-қатынас дағдыларын және жалпы зияткерлік деңгейін анықтайды.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің жаңаруы мен жаңа талаптардың қойылуы, мектепке дейінгі ұйымдардағы тіл дамыту әдістемелерін үнемі жетілдіріп отыруды талап етеді.

Зерттеудің өзектілігі: дене тәрбиесінен ұйымдастырылған іс-әрекеттердің бала тілінің дамуына әсері әлі де толық зерттелмеген бағыттардың бірі болып табылады. Нейропсихологиялық зерттеулер мидың қозғалыс және сөйлеу аймақтарының өзара байланысын көрсетеді, атап айтқанда, ұсақ моториканың дамуы сөйлеудің жетілуіне әсер етеді [7,50-б]. Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттеріндегі үйлесімді қозғалыстар, ырғақты жаттығулар, ұсақ және жалпы моториканың дамуы баланың сөйлеу аппаратының жетілуіне, сөздік қорының молаюына, дыбыстарды дұрыс айтуына және байланыстырып сөйлеу дағдыларының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді етеді. Сондықтан, дене тәрбиесі нұсқаушыларының тіл дамытудағы рөлін анықтау және осы бағыттағы инновациялық әдістерді ұсыну өзекті мәселе болып табылады [8,112-б].

Зерттеудің мақсаты: мектепке дейінгі ұйымдарда дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттері арқылы балалардың тілін дамытудың теориялық және практикалық негіздерін айқындау, сондай-ақ бұл процесте қолдануға болатын инновациялық және жаңашыл әдістемелерді анықтап, жүйелеу.

Зерттеудің әдістері

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- **Теориялық талдау:** Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді, оның ішінде тіл дамыту, дене тәрбиесі және мектепке дейінгі педагогикаға қатысты еңбектерді талдау.
- **Жүйелеу және жіктеу:** Дене тәрбиесі сабақтарында тіл дамытуға арналған қолданыстағы және инновациялық әдістемелерді жүйелеу.
- **Педагогикалық бақылау:** Мектепке дейінгі ұйымдардағы дене тәрбиесі сабақтарында балалардың тілдік белсенділігін бақылау.
- **Алдыңғы қатарлы педагогикалық тәжірибені зерделеу:** Дене тәрбиесі мен тіл дамытуды біріктірудегі үздік әлемдік және отандық тәжірибелерді саралау.

Баланың жан-жақты толыққанды дамуына қимыл-қозғалыс пен тіл тікелей әсер етеді. Әдетте, тіл дамыту мәселесі көбінесе тәрбиешілер мен логопедтердің еншісіндегі жұмыс болып көрінгенімен, дене тәрбиесі нұсқаушысы ретінде, қозғалыс белсенділігі мен физикалық жаттығулардың баланың тілдік дамуына тікелей әсер ететініне сеніміміз жоғары. Қозғалыс қабілетінің жетілуі, үйлесімділіктің дамуы, жалпы және ұсақ моториканың жақсаруы – бұлардың бәрі тілдің дамумен тығыз байланысты [6,80-б]. Осы орайда инновациялық және жаңашыл әдістерді қолдануға болатынын қарастырайық:

-Моторика және сөйлеу: Ұсақ қол моторикасының (саусақтардың қозғалысы) дамуы мидың сөйлеуге жауап беретін бөліктерінің дамуына тікелей әсер етеді. Нейропсихологтардың зерттеулері көрсеткендей, қолдың ұсақ бұлшықеттерінің дамуы мен сөйлеу орталықтары арасында тікелей байланыс бар [7,50-б]. Дене

тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде қолданылатын жаттығулар, мысалы, ұсақ заттармен жұмыс (бау байлау, моншақ тізу, жіп орау), саусақ ойындары, спорттық құралдарды (шағын доптар, кегльдер) ұстау және лақтыру-осы байланысты нығайтады. Жалпы моториканың (дененің үлкен бұлшықеттерінің қозғалысы) дамуы да баланың кеңістікте бағдарлануына, дене тепе-теңдігіне және ырғақ сезімін дамытуға көмектеседі, бұл өз кезегінде сөйлеу ритмін қалыптастыруға ықпал етеді.

-Кеңістікті бағдарлау және сөздік қор: «Жоғары», «төмен», «алға», «артқа», «оңға», «солға», «арасында», «үстінде», «астында» сияқты кеңістіктік ұғымдарын қозғалыс арқылы меңгеру баланың сөздік қорын байытып қана қоймай, осы сөздердің мағынасын тереңірек түсінуіне мүмкіндік береді [4,110-б]. Олар денесін кеңістікте бағдарлау арқылы сөздердің мағынасын іс-жүзінде сезінеді. Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде тіл дамыту жұмыстарын келесі әдістер арқылы интеграциялауға болады:

-Қозғалысқа негізделген сөздік ойындар: Бұл әдіс балалардың орындаған әрекеттерін сөзбен сипаттау арқылы белсенді сөздік қорын арттыруға бағытталған.

- **«Не істедік, соны айтамыз»:** Жаттығулар кешенін орындағаннан кейін, балаларға «Біз секірдік», «Біз жүгірдік», «Біз допты лақтырдық», «Біз аяғымызды жоғары көтердік» сияқты етістіктерді және заттардың атауларын қолдана отырып, өз әрекеттерін қысқа сөйлемдермен сипаттап беруді сұрау. Бұл олардың іс-әрекет пен сөз арасында байланыс орнатуына көмектеседі.

- **«Қозғалысты диктант»:** Нұсқаушы бірнеше рет қайталанатын жаттығулар тізбегін атайды (мысалы, «Екі рет отыр, бір рет секір, шапалақты ұр»), ал балалар оларды орындай отырып, әр әрекетті дауыстап қайталайды. Бұл зейінді, есте сақтауды және сөйлеу ырғағын дамытады.

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған іс-әрекеттерінде қолдануға болатын инновациялық әдістер:

- Интерактивті ойын алаңдары және проекциялық ойындар:

Бұл әдіс арнайы проекторлар мен сенсорлар арқылы еденге немесе қабырғаға түрлі интерактивті суреттер, ойындар және тапсырмалар жобалауды қамтиды. Балалар қозғалыс арқылы осы проекцияланған элементтермен өзара әрекеттеседі [9,45-б]. Мысалы, «Әріптер әлемі» ойынында балалар едендегі проекцияланған әріпті басып, оның дыбысын айтады және сол әріптен басталатын затқа (мысалы, «А»-«алма», «А» әрпін басқанда алманың суреті шығады) қатысты қозғалыс жасайды. Балаларға «Қызыл түсті шарды ұста», «Үшбұрышқа секір» сияқты нұсқаулар беріледі, бұл олардың түстер мен пішіндердің атауларын есте сақтауына және түсінуіне көмектеседі.

Денемен ырғақты қимылдар жасау: бұл әдіс дененің әртүрлі бөліктерін (алақан, саусақ, аяқ, кеуде) пайдаланып, ырғақты дыбыстар шығаруға негізделген. Балалар «та-та-та» деп шапалақ ұрып, топ-топ-топ» деп аяқпен топырлату арқылы сөздер мен буындардың ырғағын сезінеді. Бұл сөйлеудің анықтығын және түсініктілігін арттырады. Балалар әртүрлі дыбыстарды ажыратуды үйренеді, бұл фонематикалық есту қабілетін дамытады. Қозғалыспен біріктірілген ырғақтар балалардың сөйлеуіне эмоционалды мәнерлілік қосуға көмектеседі.

Спорттық құралдарды «сөйлету»: Доптар, арқандар, гимнастикалық таяқшалар, кегльдер сияқты спорттық құралдарды қарапайым сөздермен, сөйлемдермен және диалогтармен байланыстыру. Балалар «Доп, сен қайда барасың?», «Арқан, мені секіртуге көмектес», «Кегль, мен сені құлаттым» сияқты сұрақтар қояды немесе сипаттамалар береді. Құралдардың түсін, пішінін, салмағын сипаттау («Бұл үлкен, көк доп», «Мына арқан ұзын»). «Допты лақтыру», «Арқанмен секіру», «Кегльді құлату» сияқты етістіктерді белсенді қолдану.

«Спорттық ертегілер» немесе «қозғалысты әңгімелер»: Бұл әдіс балалардың қиялын және шығармашылық ойлауын дамыта отырып, белгілі бір ертегінің немесе қысқа әңгіменің сюжетін қозғалыс арқылы баяндауды қамтиды. Нұсқаушы ертегіні әңгімелейді, ал балалар оны қозғалыстармен көрсетеді, сонымен қатар кейбір сөздерді, дыбыстарды немесе қарапайым сөйлемдерді қайталайды. Сюжетті ретімен баяндау, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін сипаттау арқылы байланыстырып сөйлеу дағдылары қалыптасады. Ертегілерде кездесетін жаңа сөздерді меңгеру. Кейіпкерлердің эмоцияларын қозғалыспен көрсету, бұл сөйлеудің эмоционалды мәнерлілігіне әсер етеді.

Дене тәрбиесінен ұйымдастырылған іс-әрекеттер баланың физикалық дамуына ғана емес, сонымен қатар тілдің дамуына да зор ықпал ететін бірегей орта болып табылады. Дене тәрбиесі нұсқаушысының креативті және инновациялық тәсілдерді қолдануы, тіл дамыту жұмыстарын ойын түрінде, қозғалыспен ұштастыра отырып ұйымдастыруы баланың сөздік қорын байытуға, байланыстырып сөйлеуін жетілдіруге, дыбыстық мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, біз баланың жан-жақты дамыған, қарым-қатынасқа бейім тұлға болып қалыптасуына үлкен үлес қоса аламыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1.Выготский, Л.С. (1984). Мышление и речь. Педагогика.
- 2.Лурия, А.Р. (1979). Язык и сознание. Издательство Московского университета.
- 3.Жуковская, Р.И. (1974). Развитие речи детей дошкольного возраста. Просвещение.
- 4.Қоянбаев, Ж. Б. (2000). Мектепке дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі. Алматы: Білім.
- 5.Есебаева, Н. (2012). Мектепке дейінгі педагогика. Астана: Фолиант.
- 6.Новотворцева, Н. В. (1995). Развитие речи детей: Популярное пособие для родителей и педагогов. Ярославль: Академия развития.
- 7.Сагынбаева, Р. Е. (2018). Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамытудағы инновациялық әдістер. Қазақстанның білім берудегі инновациялық тәсілдері жинағы.

БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ТАБИҒИ ОРТАДА ҚОЗҒАЛЫСҚА НЕГІЗДЕЛГЕН ЖАҢА ТӘСІЛМЕН ДАМУ

Ескожинова Индира Кабдылгалымовна

Дене тәрбиесі нұсқаушысы, № 14 «Айбөбек» бөбекжай-бақшасы МКҚК,
Талдықорған, Қазақстан
iyeskozhinova@bk.ru

Аннотация: Бұл мақалада автор мектепке дейінгі ұйым жағдайында табиғи ортада жүргізілетін қимыл-қозғалыс әрекеттері арқылы балалардың сөйлеу тіліне әсер етудің жолын ұсынады. Қалалық балабақшаларда сирек қолданылатын «Экологиялық қозғалыс сабағы» әдісін сипаттай отырып, балалардың тілдік белсенділігі табиғи кеңістіктегі ойындар арқылы қалай дамитынын дәлелдейді. Зерттеу барысында сөйлеу дағдылары мен қоршаған орта арқылы алынған тілдік әсерлердің баланың танымдық және коммуникативті қабілеттерін арттырудағы маңызы көрсетіледі.

Түйін сөздер: сөйлеу тілі, табиғи орта, дене тәрбиесі, экологиялық қозғалыс сабағы, мектепке дейінгі тәрбие, тілдік орта.

Қазіргі балалардың сөйлеу тілінің дамуына кері әсер ететін бірнеше факторлар бар: шамадан тыс экран алдындағы уақыт, ересектермен көзбе-көз қарым-қатынастың жетіспеуі және жасанды білім беру ортасы. Осы орайда, табиғи ортада ұйымдастырылған дене белсенділігі балаларға тек қимыл ғана

емес, тірі тілдік ортаға бойлауға көмектеседі. Балабақша дене тәрбиесі нұсқаушысы ретінде мен «экологиялық қозғалыс сабағы» атты жаңа әдісті тәжірибемде енгіздім. Бұл - серуен кезінде және далада өткізілетін дене тәрбиесінен ұйымдастырылған іс-әрекеттерде сөйлеуді белсендіру мақсатында құрылған қозғалыс пен диалогті біріктіретін педагогикалық әдіс-тәсіл.

1. Әдістің мазмұны мен құрылымы

Экологиялық қозғалыс сабағы үш кезеңнен тұрады:

1. **Тақырыптық серуен (10–15 мин)** – мысалы, «Ауладағы достар», «Бұлт пен жел», «Көктемгі құбылыстар». Бұл кезеңде балалармен бірге табиғи нысандарын бақылау және оларды атау жүргізіледі.
2. **Қозғалыс арқылы бейнелеу (10 мин)** – балалар бақылаған құбылыстарды қимылмен көрсетеді: «құс қанаты», «ағаш тербелісі», «бұлттың көшуі».
3. **Сөйлеуді дамыту (5–7 мин)** – әр бала көргенін сипаттап айтуға тырысады, қойылған сұрақтарға жауап береді («Не көрдің?», «Ол қалай қозғалады?», «Сен қандай дыбыс естідің?»).

Баланың қимыл белсенділігі мен сөйлеу тілінің дамуы өзара тығыз байланысты. Бұл туралы ресейлік ғалым В.В.Лебединский: *«Қозғалыстың дамуы - баланың психикалық және тілдік дамуының негізі»* деп атап өтеді [1,34-б]. Ол сөйлеу қызметін орталық жүйке жүйесінің моторлы процестерімен байланыста қарастырады. Демек, қозғалысты дамытпай, сөйлеу механизмін белсендіру мүмкін емес.

Сондай-ақ, финдік педагог Хейкки Хяртиненнің айтуынша, *«табиғи ортада еркін қозғалыс пен тілдік қарым-қатынас - баланың өзіндік танымына, сеніміне және тілдік икеміне тікелей әсер етеді»* [2,19-б]. Бұл тұжырым біздің «экологиялық қозғалыс сабағы» әдісіміздің негізін нақтылап береді.

Когнитивтік психология өкілдерінің бірі, америкалық ғалым Э. Брюнердің пікірінше: *«Сөйлеу мен қимыл бір уақытта пайда болады және оларды бөліп қарау бала дамуына зиян келтіреді»* [3,52-б].

Жасанды заттық-кеңістіктік орталармен салыстырғанда, табиғи орта – тірі, дыбыстық, бейнелі, көрнекі тілдік кеңістік. Балалар табиғи дыбыстарды тыңдау, бейнелерді көру, заттарды ұстау арқылы нақты әрі сезімге әсер ететін сөздерді үйренеді. Психолог Ю. А. Афанасьев *«баланың тілдік белсенділігі эмоционалды жағдайға және табиғи стимулға тікелей тәуелді»* екенін дәлелдеген [4,77-б].

Табиғи орта баланы ойынға, сұрақ қоюға, сезіну мен жауап беруге еріксіз талпындырады. Бұл - сөйлеу тілін белсендірудің ең қауіпсіз әрі экологиялық әдісі.

Экологиялық қозғалыс сабағына тұрақты қатысқан 5 жастағы балалармен жүргізілген бақылау барысында келесі нәтижелер алынды:

- **Сөйлеу белсенділігі:** Тәжірибе басталғанда сөйлем құруда қиналған балалардың 62%-ы оқу кезеңінің соңына қарай өз ойын еркін жеткізе бастады.
- **Сөздік қор:** Балалар табиғат белгілері мен құбылыстарын сипаттайтын жаңа сөздермен танысып, орта есеппен әр бала сөздік қорына 30–50 жаңа сөз қосты.
- **Қарым-қатынасқа түсу:** Қарапайым сұрақтарға жауап беру, өзара сөйлесу, басқа да сөйлеу дағдылары қалыптаса бастады.
- **Психоэмоциялық ахуал:** Табиғи ортада өткізілген ұйымдастырылған іс-әрекеттер балалардың мазасыздығын азайтып, сөйлеу кезінде сенімділік пен еркіндік тудырды.

Ғалым А.А. Леонтьев сөйлеу тілінің дамуы туралы: *«Сөйлеу - тек тілдік қабілет емес, ол - адамның дүниені сезіну және түсіну әрекетінің көрінісі»* деп жазады [5,16-б]. Бұл көзқарас біздің табиғи ортада сөйлеуді дамыту идеямызбен тікелей үйлеседі.

Экологиялық тәсіл арқылы баланың сөзін жай ғана қайталапаймыз, керісінше, оны өздігінен байқауға, бақылауға, елестетуге және сол негізде сөйлеуге итермелейміз. Бұл - сөйлеудің ішкі мотивациясын оятатын тәсіл.

Қимылға негізделген «экологиялық қозғалыс сабағы» – мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамытуда жаңашыл, тиімді, әрі баланың жас ерекшелігіне толық сәйкес келетін әдіс. Табиғи ортадағы қозғалыс пен байқау арқылы бала затты көреді, сезеді, салыстырады, атау береді - бұл оның сөйлеу тілінің дамуына қуатты серпін береді.

Бұл әдістің артықшылықтары:

- Қозғалыс пен сөйлеудің байланысы – баланың психофизиологиялық дамуын қолдайды;
- Табиғи орта – бала үшін стресссіз, еркін тілдік кеңістік;
- Эмоция, қызығушылық және тілдік белсенділік қатар іске қосылады;
- Балаларда тілдік бастамашылдық артады, ал тілдік қоршаған орта нақты әрі өмірлік мәнді болады.

Бұл тәсілді Қазақстан балабақшаларында кеңінен енгізу – сөйлеу тілі кешеуілдеген балаларға қолжетімді, қауіпсіз және табиғи көмек формасы болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей. – М.: МГУ, 2013. – 276 б.
2. Hyärtinen H. Children and Nature-based Learning. – Helsinki: Early Education Publishing, 2018. – 104 p.
3. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960. – 97 p.
4. Афанасьев Ю.А. Эмоции и речь у ребенка. – СПб.: Речь, 2015. – 144 б.
5. Леонтьев А.А. Проблемы развития речи. – М.: Педагогика, 1981. – 192 б.
6. Қожахметова К., Әлиева А. Мектепке дейінгі балалармен экологиялық білім және тіл дамыту. // Балбөбек. – 2022. – №3. – Б. 75–80.

«Асық ойыны ұлттық мұра және ұрпақ сабақтастығы»

*Сәмиев Отаржан Қуандықұлы - Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы
№29 «Балауса» бөбекжайы МКҚК, дене шынықтыру нұсқаушысы*

Аңдатпа. ұлттық ойын асықты балаларға дәріптеу, қимыл-қозғалыс тәжірибесін қалыптастыру, дене сапаларын және қимыл белсенділігіне қажеттілікті дамыту.

Түйін сөздер: түрлі-түсті асықтар, арнайы төсеніш, т.б.

Асық – төрт түлік мал мен қоңыр аңдар тілерсегінде болатын, қызметі аса күрделі, буынға біткен шымыр сүйек. Қой, ешкі, сиыр, түйе асығы үлкен-кішілігіне қарамастан бір пішіндес, мүсіндес келеді. Ал жылқы асығы басқа пішінді болады. Асықпен «Ханталапай», «Үш табан», «Шеңбер», т.б. неше түрлі асық ойындары ойналады. Ойында асықтың сыртқы пішіндері үлкен рөл атқарады.

Асықты ұстау қалыптары:

- Оңқай – асықтың бүгесі алақанға қарап, тәйкесі оң қол бас бармағына басылып ыңғайлы ұсталуы. Оңқай асық малдың сол жақ аяғының тілерсегінде болады.
- Солақай – асықтың шігесі сыртқа қарап, алшысы оң қол бас бармағына басылып ыңғайлы ұсталуы. Солақай асық малдың оң жақ аяғының тілерсегінде болады.

Асықтың ойын кезіндегі атаулары:

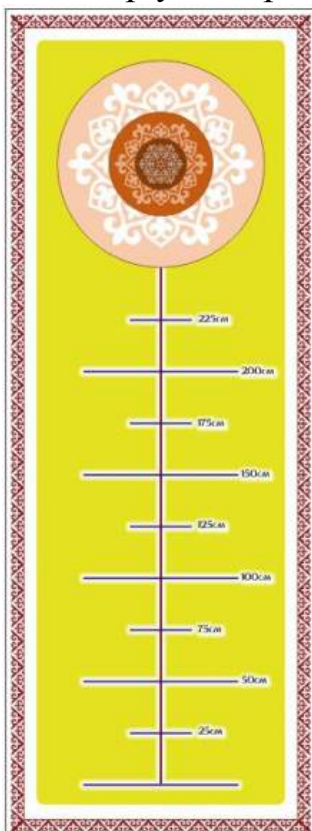
- Сақа — қолдағы бар асықтың үлкенінен, ірісінен, межемдісінен, салмақтысынан белгіленеді.
- Кеней, кентай - асық ойынында ұпайға тігілетін асық. "Кішкентай" сөзі "Кіші" және "кентай" сөздерінен шыққан. Шүкейдің мүжілген түрі.

Асықтың түсу қалыптары:

- **Асықтың тұру қалыптары:**
- Омпы — асықтың тұмсығымен жер тіреп, тік шаншылып түсуі.
- Сомпы (шоңқы) — асық тұмсығының көкке қарап, тік шаншылып шоңқая түсуі.
- Алшы — асықтың иірілгенде тегіс табаны жерге тиіп түсуі. Ойын кезінде оған бірінші дәрежелі мән беріледі.
- Тәйке (таба) — асықтың иірілгенде шұңқырлау табаны жерге тиіп, тұрық түсуі. Ол екінші дәрежелі мәнге ие.

Ескерту: сақаларды иіргенде бір сақа омпы немесе шоңқы тұрса, екінші сақа алшы тұрса, бірінші сақа жеңеді.

- **Асықтың жату қалыптары:**
- Бүк (бүге) — асықтың иірілгенде дөңес жоны үстіне қарап, етпетінен жатық түсуі. Ол үшінші дәрежелі мәнге ие.

- Шік (шіге) — асықтың иірілгенде шұңқыр құрсақ жағы үстіне қарап, шалқасынан жатық түсуі. Ол төртінші дәрежелі мәнге ие.

Асықтың түрлері:

- Ешкімер — ешкінің асығы.
- Қойлақ, жабай — қойдың асығы.
- Құлжаз — құлжаның асығы.
- Топай, сомпай — бұзау, тайынша асығы.
- Шүкейт — киіктің асығы.
- Шүкей — қозы, ешкі асығы.
- Пұш — тәйке түспесін деп, алшы жағы жонылған асық. "Пұшайман болу" деген сөз осыдан шыққан.

«Қазан» ойыны.

Қазан — тамақ пісіруге арналған шойыннан немесе басқа металдан құйылып жасалған ыдыс. Қоладан, мыстан, шойыннан құйылады. Мыс пен қоладан қалыпқа құйылып, түрлі өрнекпен, аңдар бейнесімен әшекейленген қазандар алғаш рет сақ дәуірі ескерткіштерінен қазып алынған. Басқа ыдыстарға қарағанда қазақ өмірі мен мәдениетінде алатын орны мүлде жоғары. Өйткені ол күнделікті тіршілік құралы. Қазақ дастарханына түсетін тағамдардың барлығы да (қымыздан басқасы) ең алдымен осы қазаннан өтеді. Халық жай ғана қазан демей

«қара қазан» деп қастерлеп айтады. Бұл жерде қара сөзі қасиетті, киелі, берекелі деген ұғымды білдіреді. Бұл кезеңде құрбан шалуға арналған қола қазандар кең тараған. Кейінірек қазан шойыннан құйылатын болған.

Бұл ойында асықтарды атып түсірудің қажеті жоқ. Бірақ қарсы топтың асығына тиіп кеткен жағдайда ешқандай ескету немесе ойыннан шығарылмайды. Тағы бір ерекшелігі жеке-жеке де ойнауға болады. Асықтарды көлденең нысанаға 3 метр қашықтықтан шиырып атады. Сөреден 3 метр жерде үлкен қазан тұрады (шеңбер). Шеңбер диаметрі – 1 метр болады. Ал шеңберіміз тағы үш бөлікке бөлінеді. Түбі – 25 см, ортасы – 50 см, жиегі немесе шеті – 100 см.

Ойын бастамас бұрын ойыншылар белгілі бір түстегі асықтарды тандап алады. Жеке-жеке ойын барысында әр ойыншыға 7 асықтан беріледі. Өйткені, ұлттық тағамымыз наурыз көже 7 түрлі тағамнан тұрады. Ойын бастаушыны анықтау үшін сақаларын иіреді. Сақаларды иіру барысында алақан 50 см биіктіктен аспауы керек. Сақалар үш рет иіріледі. Бұл жерде алшы тұру қағидасын естен шығармаймыз. Бір иіргеннен бір сақа алшы түссе, бастаушы болады. Белгі бойынша әр топтың ойыншылары асықтарды қазанға шиырып атады. Егер асық түбіне түссе, 3 ұпай беріледі. Егер асық ортасына түссе, 2 ұпай беріледі. Егер асық жиегі немесе шеті түссе, 1 ұпай беріледі. Ал егер асық асып түссе, 0 ұпай беріледі. Қазанның ішіне көбірек асық түсірген және көп ұпай алған топ жеңеді.

Әдебиеттер:

1. Ж.С.Сабыржанов, Е.Б.Нарымбаев, А.Қ.Кургамбаев. Асық ойыны ережесі. Астана 2011ж.
2. «Білім және еңбек» журналы. Сөзстан. Асық атаулары. №1. 1985ж. 34 б.
3. Оқытушылар ойлап тапқан «Үшбас» ойыны. Арай газеті. 8 қараша 2018 ж. №45 (680).
4. «Асық ойыны - балалардың ежелгі спорттық ойыны. Қазақ совет энциклопедиясы. 1-том. 538 – беті.
5. «Асық ойыны - қазақ халқының дәстүрлі ұлттық ойыны.«Балалар энциклопедиясы» 1-том. 127-беті. 2008ж. Алматы баспасы.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ /CONTENT

р/с	АЛҒЫ СӨЗ	6
1	ЖАҒАНДЫҚ БІРЛІК ПЕН ІЗГІ МАҚСАТТЫ КӨЗДЕЙТІН ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ Темірбекова Жанар Амангелдіқызы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің ректоры	8
2	ҰЛТТЫҚ СПОРТ ДОСТЫҚҚА ДӘНЕКЕР Доскараев Бауржан Мелдебекович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Т.Р. Тастан, психология ғылымдарының докторы, профессор, Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті Б.А. Жолдасбек, докторант, Қазақ спорт туризм академиясы Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы	10
3	ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛҚЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЫНЫ Ниязов Асқар, Ажинияз атындағы Нокис Мамлекетлик Педагогикалык институты, Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Қалмұратов Жақсыбай, Өзбекстан Республикасы Тоғызқұмалақ Федерациясының директоры. Ташкент қаласы, Өзбекстан Республикасы	12
4	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ БАЛА ДАМУЫНА ӘСЕРІ Батырбекова Кулянда Уалихановна, «BilimInvest» білім беру саласындағы инвесторлардың ұлттық қауымдастығы басшысы. Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы	14
5	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ Муратов Абдикарим Жаркынбаевич, Педагогика ғылымдарының докторы, профессор. Ишеналы Арабаев атындағы Қырғызтан мемелекттік университеті. Бишкек қаласы, Қырғызтан	15
6	БЕСТЕМШЕ – КАК МЕТОД КОГНИТИВНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ Азимова Любовь, президент Латвийской Федерации Тогыз Кумалак, руководитель клуба настольных интеллектуальных игр «Логика». Латвия Республикасы	17
7	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖӘНЕ ФИЗИКАЛЫҚ ДАМУЫ Билибаева Фарида Аманбаевна, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының зертханасының аға әдіскері, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы	20
8	АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Байбосынов Дархан Самбетович ҚР Оқу-ағарту министрлігі «Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы» бас директорының спорт жөніндегі орынбасары, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы	24
9	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР МЕН ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА	28

	ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫМЕН МАҢЫЗДЫЛЫҚТАРЫ Амантай Динара Муратқызы, Республикалық мектепке дейінгі дене шықтыру нұсқаушыларының ассоциясының төрайымы. Астана қаласы, Қазақстан Республикасы	
10	АЛАҢДАҒЫ БЕСТЕМШЕ» ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Жолбарысова Мөлдір Айтқалиқызы, № 5 «Ақбота» балабақшасының меңгерушісі, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы	33
11	ТҮРІК ЕЛІ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Гүмүш Айше, Джемал Мүмтаз атындағы әлеуметтік ғылымдар орта мектебінің маман тарих мұғалімі, Эскишехир қаласы, Түркия Республикасы	36
12	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНДАРЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ Шотаев Мақсат Есенбекұлы, ҚР Оқу-ағарту Министрлігі, Ұлттық-ғылыми практикалық орталығының жетекші ғылыми қызметкері, Дүниежүзілік тоғызқұмалақ федерациясының вице-президенті, ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушысы, филология ғылымдарының кандидаты, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы	39
13	ЗАМАНУИ ҮЛГІДЕГІ ОЙЫНШЫҚТАР АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ЖАҢҒЫРТУ Керимбаева Рысты Калдыхановна, М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің «Әлеуметтік психология» кафедрасының профессоры, Тараз қаласы. Қазақстан Республикасы	41
14	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫҢ ЕР БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ Ахат Нұртас Ахатұлы, Ж. Мусин атындағы Көкшетау жоғары қазақ педагогикалық колледжінің директоры, ф.ғ.к. профессор. Көкшетау қаласы, Қазақстан Республикасы	46
15	«ҚАЗАҚ ШАҢЫРАҒЫ» ИННОВАЦИЯЛЫҚ - ЛОГИКАЛЫҚ, ТАНЫМДЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ НЕГІЗІ Бекбергенова Жанар Ешеналықызы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, педагогика және психология магистрі. Тараз қаласы, Қазақстан Республикасы.	48
16	ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ, ҰЛТТЫҚ ОЙЫН МӘДЕНИЕТІ Мурзабеков Мирамбек Махмұтович, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы.	55
КОНСЕРТТІК БАҒДАРЛАМАСЫ		
17	«ҮШБАС» СПОРТТЫҚ АСЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ ДАМУЫ Шилибаев Бекболат Аманжолұлы, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының ғылыми зертхана жетекшісі, «Үшбас» спорттық асық ойынының авторы, қауымдастырылған профессор (доцент), Астана қаласы. Қазақстан Республикасы	60
18	ҰЛТТЫҚ ОЙЫН «БЕС КЕНЕЙ»	65

	Рахметов Ескендір Серікұлы, Әділбаев Жасұлан Шыңғысұлы, Исламбеков Марат Калшабекұлы, «Асық ату» федерациясы. Астана қаласы. Қазақстан Республикасы	
19	АЛАҢДАҒЫ АСЫҚТАР ЖАРЫСЫ Кадыров Нурхат Асхатович, Астана қаласының №111 орта мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы	69
20	ҰЛТТЫҚ ОЙЫН «ХАН ДОЙБАСЫ» Әнуар Қабдолла, Бүлдіршіндерге арналған «Тәуелсіздік әліппесі» атты көрнекі құралдың авторы, зерттеуші, этнограф. Талдықорған қаласы, Қазақстан Республикасы	71
21	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА КҮНДЕЛІК.KZ ПОРТАЛЫ АРҚЫЛЫ ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ Бисембаева Айгүл Сейітмұратқызы, ҚР Оқу-ағарту министрлігінің Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы, Дене шынықтыру саласындағы ғылыми-зерттеу қызметі зертханасының маманы, Астана қаласы, Қазақстан Республикасы	76
22	САДАҚ АТУ СПОРТЫ Қазбек Диляра Мұхтарқызы, «Бал-Айбике» ұлттық сауықтыру бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы Астана қаласы. Қазақстан Республикасы	78
23	АСЫҚ ЖИНАУ- АТА-БАБА ДӘСТҮРІ Сыздықова Райхан Шекербековна, Түркістан облысы, Шардара ауданы, № 1 М. Әуезов атындағы мектептің дене шынықтыру мұғалімі	81
24	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ Сәрсен Наурызбай Темірханұлы, Түркістан облысы, Білім беруді дамыту орталығының бөлім басшысы	84
25	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНЕ АРНАЛҒАН ЗАМАНАУИ ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚУЛЫҚ ТУРАЛЫ КЕҢЕЙТІЛГЕН СИПАТТАМА Кадыров Максат Иманбедиевич, Түркістан қаласының № 31 ЖОМ дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі, Түркістан қаласы, Қазақстан Республикасы	87
26	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ Абдуллаев Баходир Батырбаевич, Түркістан облысы, Түркістан қаласы, Ә. Науаи атындағы № 13 мектеп-гимназияның дене шынықтыру пәні мұғалімі, педагог-шебер, педагогика-психология ғылымдарының магистрі	89
I СЕКЦИЯ \ SESSION I		
ҰЛТТЫҚ СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАР БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ РӨЛІ		
27	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МЕН ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ МЕН МАҢЫЗЫ. Ганиев Нурбол Копбаевич, Ғ.Мұратбаев атындағы Жетісай гуманитарлық-техникалық колледжі, «Дене тәрбиесі және спорт» кафедрасының оқытушысы, модератор, Түркістан облысы, Жетісай қаласы	92

28	ҰЛТТЫҚ СПОРТТЫҢ ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ДАМУДАҒЫ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ Әбіш Ержан Төребекұлы, Ғ.Мұратбаев атындағы Жетісай гуманитарлық-техникалық колледжі, «Дене тәрбиесі және спорт» кафедрасының оқытушысы, модератор, ғылым магистрі, Түркістан облысы, Жетісай қаласы	96
29	БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР Е.С. Хамзин, Ж.Мусин атындағы Көкшетау жоғары қазақ педагогикалық колледжінің дене тәрбиесі пән оқытушысы, педагог-зерттеуші, Көкшетау қаласы.	100
30	МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРМЕН ҰШҚЫР ОЙЫНДАР: ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ Ильгельдина Назира Кабиболлаевна, Екібастұз қаласы, №2 сәбилер бақшасының тәрбиешісі	101
31	БЕС АСЫҚ ОЙЫҢҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН АРТЫРАТЫН ҚҰРАЛДАРМЕН ЖАТТЫҒУ ЖАСАУ Ивышева Эльмира Кияковна, Астана қаласының № 3 жалпы орта білім беретін мектебінің дене шынықтыру пән мұғалімі, Астана қаласы	104
32	ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИГРЫ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ Тен Галина Алексеевна, Область Жетісу, Каратальский район, ГККП «Бастобинский сервисно-технический колледж» Преподаватель физической культуры, педагог-эксперт	106
33	ОЙЫН – ЖЕТЕКШІ ІС-ӘРЕКЕТ ЖӘНЕ БАЛАЛАРДЫ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ Сиражева Светлана Халеновна, Кудашева Даурия Тулегеновна Батыс Қазақстан облысының әдістемелік орталығының әдіскерлері, Орал қаласы	109
34	«БЕСТЕМШЕ» - БАЛА ЛОГИКАСЫН ДАМУҒА АРНАЛҒАН ӘРІ БАЛАБАҚШАДА ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Таждинова Анар Жаксылыковна, Астана қаласы, № 69 «Еркем-ай» балабақшасының тәрбиешісі	114
35	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ Жалел Али, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық университетінің аға оқытушысы, доцент м.а, PhD докторы Рахметов Ескендір Серікұлы, Астана қаласының асық ату спортынан жаттықтырушысы, Жоғары ұлттық дәрежедегі спорттық төреші, педагог-зерттеуші	117
36	БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДАҒЫ ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІ Калыбекова Алтынбике Ыждахатовна, Қызылорда қаласындағы Ұ.Қараманов атындағы 262 мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі. Педагог-сарапшы.	120
37	АСЫҚ АТУ ОЙЫНЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ	125

	Шилибаев Нурболат Аманжолович , Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық университеті, «Дене шынықтыру және спорт» кафедрасының аға оқытушысы, Педагогика магистрі.	
38	КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ ҮШІН ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ Жулсаитова Гульжан Ерубаетна , Тараз қаласы, №11 орта мектебінің «Көркем еңбек» пән мұғалімі, мұғалім-зерттеуші.	128
39	АСЫҚ ОЙЫНЫ - ҰЛТТЫҚ ҚАЗЫНА Нурумбетов Елубай , №2 Ш.Уәлиханов атындағы жалпы білім беретін мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі. Түркістан облысы, Төлеби ауданы, Ленгір қаласы	131
40	ҰЛТТЫҚ ОЙЫН ҰЛТ -ҚАЗЫНАСЫ Қусаинова Даметкен Боранбековна , №70 «Құлыншақ» балабақшасы	136
41	ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ Рахимжанова Айжан Бауыржановна , №70 «Құлыншақ» балабақшасы	141
42	ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ДАМУДАҒЫ АЛАТЫН ОРНЫ Ж.М. Есиркепов , педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан қаласы, Қазақстан Ғ.Ә. Сәдуақас , Ү.Түктібаев атындағы №24 орта мектебінің дене шынықтыру пәнінің педагог-зерттеуші мұғалімі, Қызылорда облысы, Қазалы ауданы, Қазақстан М.І. Молдабеков , К.Қаракөзов атындағы №235 мектеп-гимназияның дене шынықтыру пәнінің педагог-сарапшы мұғалімі, Қызылорда қаласы, Қазақстан	144
43	БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНІҢ МАҢЫЗЫ Бектемиров Канатбек Бекоскенович , Дене шынықтыру пәнінің мұғалімі М.Жұмабаев атындағы №15 мектеп-гимназиясы, Түркістан қаласы	148
44	ТАБИҒАТ АЯСЫНДАҒЫ ҚОЗҒАЛЫС: ЖАСЫЛ БАЛАБАҚШАДА ДЕНЕ ДАМУЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҰШТАСТЫРУ А.Ж.Шуиншалиева , педагог-сарапшы	151
45	ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАР АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН БАЛАБАҚШАДА ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ С.Н.Нұрғабыл , педагог-модератор	153
46	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ СТРЕССТІ ЖЕҢУ Д.Е.Канбетова , Астана қаласының педагог-сарапшы	156
47	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ Сапаров Азиз Талипович , Түркістан облысы. Сауран ауданы, Х.А.Яссауи атындағы жалпы білім беретін мектебі Үсенов Олжас Қожа-Ниязұлы , Түркістан облысы. Сауран ауданының білім бөлімінің әдіскері	159

48	БАЛАБАҚШАДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕ БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ А.Қ.Набиева , №11 «Балапан» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі, педагог-модератор	161
49	АҒАШ АЯҚ – БАЛАБАҚША БАЛАЛАРЫНА АРНАЛҒАН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН А.С.Ешмахан, К.Н.Исаева, Г.К.Сеитова,	164
50	БАЛАБАҚШАДАҒЫ ҰЛТТЫҚ СПОРТТЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ОНЫ ТӘРБИЕ ҮРДІСІНЕ ЕНГІЗУ Маханбетова Сауле Кенесовна, Утеулиева Гулайна Мухитовна, Жуманова Ляззат Шакмуратовна, Астана қаласының №11 «Балапан» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешілері	166
51	ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ – БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ ҚУАТЫН ЖЕТІЛДІРУГЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ Адилбаев Жасұлан Шыңғысұлы, Астана қаласы 42 орта мектебінің дене тәрбиесі мұғалімі Исламбеков Марат Калшабекович, Астана қаласы 18 орта мектебінің дене тәрбиесі мұғалімі Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы	168
52	ЖАСТАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН ДАМУЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ Спатаева Бакытгул Курбановна Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының Республикалық курс лекторы. Астана қаласы, № 71 мектеп-лицейі, бірінші білікті басшы, қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, педагогика ғылымдарының магистрі, педагог-шебер Сламов Адилбек Мананович, Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының лекторы, педагог-психолог, дефектолог	171
53	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОРНЫ А.Е.Калиоллаев, Балдырған бөбекжайы КМҚК, дене тәрбиесі нұсқаушысы, Абай облысы., Ақсуат ауданы., Ақсуат ауылы	176
54	ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ ӨЗАРА АЙЛАНЫСТАРЫ Минарбеков Дархан Изтилеуович, М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің «Спортық пәндердің әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы, педагогика магистрі Касымов Муратбек Рахимбекович, М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің «Музыка және Көркем білім» кафедрасының аға оқытушысы	180
55	БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы	184

56	ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ДАМУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫННЫҢ ОРНЫ Қазыбай Жандос Ерболұлы, Қордан Досым Аскербекұлы, Ұлытау облысы, Жезқазған қаласы, Қарсақпай агротехникалық колледжінің дене тәрбиесі пәнінің оқытушылары	187
57	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ОҚУШЫЛАРДЫҢ СПОРТҚА ДЕГЕН СҮЙІСПЕНШІЛІГІН АРТТЫРЫП, ДЕНЕ БІТІМІН ДАМУ Бақытберген Дәулет Бақытбергенұлы, Қызылорда облысы, Қазалы ауданы, Ғани Мұратбаев атындағы № 91 орта мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші	190
58	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ МҰҒАЛІМІНІҢ ОҚУШЫЛАРДЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ТӘРБИЕЛЕУГЕ ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ Әбіл Әмірхан Базарбайұлы, Қызылорда обл., Қазалы ауданы, Әйтеке би кенті № 288 орта мектеп дене шынықтыру пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші	193
59	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ҚҰРАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР МАЗМҰНЫ Ермашова Камшат Мусилимхановна, Қызылорда облысы, Қазалы ауданы, №15 Балдәурен бөбекжай-балабақшасы тәрбиешісі	195
60	МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМЫН ДАМУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ Ә.Т.Өтепберген, педагог-сарапшы	200
61	БАЛАБАҚШАДА ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ А.Т.Кушербаева, педагог-модератор	204
62	САЛАУАТТЫ ӨМІР СҮРУДІҢ НЕГІЗГІ Бекежанов Максат Газизович, Джунисов Дархан Берикович, Мойлауов Ануар Абдул-Азизович, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының Ғылыми-тәжірибелік дене шынықтыру орталығының аға әдіскерлері	206
63	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР – ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖҮЙЕСІНІҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛЫ Н.Б. Мамиев, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, дене тәрбиесі кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР еңбегі сіңген жаттықтырушысы, Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы	209
64	ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР ЖӘНЕ ОНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Абдыхайранов Нурбек Усенович, Тараз қаласы, М.Мақатаев атындағы №14 орта мектебінің «Дене шынықтыру» пәні педагогі, педагог-зерттеуші	215
65	ТҮРІК ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК БЕСТЕМШЕ ОЙЫНЫ	219

	Сумбаева Злиха Усеновна , Түркістан облысы, Кентау қаласы Дарын мектеп - интернаты дене шынықтыру мұғалімі	
66	АСЫҚ ОЙЫНЫ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ЖАҢҒЫРУДА Омарова Раушан Кудайбергеновна , Түркістан облысы, Кентау қаласы Дарын мектеп-интернаты дене шынықтыру мұғалімі	224
67	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ Жансакалов Ильяс Женисбаевич , Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Абай ауылы, Абай атындағы орта мектебінің «Дене шынықтыру» пәні педагогі. Педагог-шебер.	228
68	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ӘРТҮРЛІ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПСИХОФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Ержанова Қызылгүл , Қызылорда облысы, Шиелі кенті, №46 А.С. Пушкин атындағы мектеп-лицейдің дене шынықтыру пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші	230
69	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУДІҢ ТИІМДІ ЖАҚТАРЫ Мухатаев Мейрбек Шарипович , Ақмола облысы, Көкшетау қаласы «Ақмола облысы білім басқармасының туризм, дене шынықтыру, алғашқы әскери және технологиялық дайындық орталығы» КММ, басшының орынбасары	235
70	ТҮРКІ ХАЛҚЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ Мурзабеков Мирамбек Махмутұлы , аға оқытушы Назарова Гүлмира Асылбековна , педагогика ғылымдарының кандидаты Маханова Нұрсұлу Базарбаевна , аға оқытушы Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қаласы	239
71	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ Бекбергенова Майра Нурлановна , аға оқытушы Ахметов Несипжан Аманжолович , аға оқытушы Өтеген Руслан Қанатұлы , оқытушы Шерхан Мұртаза атындағы Тараз инновациялық университеті, Тараз қаласы	244
72	РОЛЬ СЕМЕЙНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КАК ФАКТОР ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ Десятков Сергей Викторович , КГУ «Средняя школа имени Геннадия Зенченко», учитель физической культуры	249
73	ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЛОГИКАСЫН ДАМУ Хайырлиева Мейрамгул Камидуллиевна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі	253
74	МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚИМЫЛ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРАТЫН ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР Сарсенғалиева Тамара Темірболатқызы , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі	256
75	АСЫҚ - ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ	259

	Сагингалиева Асия Еркиновна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор	
76	ҰЛТТЫҚ ОЙЫН – БАЛАНЫҢ БІЛІМ-БІЛІК ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН ТӘРБИЕ ҚҰРАЛЫ Орунбасарова Жанат Мырзакуловна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, Педагог-модератор	262
77	ТРАНСФОРМЕР МЕН LEGO ОЙЫНШЫҚТАРЫ АРҚЫЛЫ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР ОЙНАТУ Нуртазина Зиягул Амантаевна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог – модератор	267
78	БАЛА ДАМУЫНДАҒЫ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫННЫҢ ОРНЫ Капизова Бибинур Сагынгалиевна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі	272
79	МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА «БЕСАСЫҚ» ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ АРҚЫЛЫ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ Камбарова Алия Алипбаевна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог – модератор	275
80	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР-БАБАЛАРЫМЫЗДАН ҚАЛҒАН АСЫЛ ҚАЗЫНА. Жалелова Акжаркын Бериковна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог – модератор	278
81	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕ ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНА БІЛУ ЖОЛДАРЫ Есмакова Толкын Жумаситовна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог – модератор	281
82	ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫН «БЕСТЕМШЕ» АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫ ЖАН - ЖАҚТЫ ДАМУ Джанбузова Райхан Хамидулловна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай Дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог -модератор	286
83	БАЛАБАҚШАЛАРДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ Байбатырова Асылгул Мураткалиевна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі, педагог-модератор	288
84	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ Арыстанова Салтанат Муратовна , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай директоры	290
85	АСЫҚ КӨНЕДЕН КЕЛЕ ЖАТҚАН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН А.М Сулейменова , Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Ақжайық ауылы «Айгөлек» бөбекжай тәрбиешісі	296
86	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАНЫҢ АҚЫЛ-ОЙЫН ДАМУДЫҢ МАҢЫЗЫ	299

	Шалова Ботакуз Орынбековна , Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тараз қаласы білім бөлімінің № 11 орта мектебінің мектепалды сынып педагогі	
87	БАЛАБАҚШАДА БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУҒА АРНАЛҒАН ШЫНЫҚТЫРУ ШАРАЛАРЫ Хайролдина Акбаян Жарылхановна , Астана қаласының №27 «Балауса» балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-сарапшы	302
88	БЕСТЕМШЕ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ Тукибаева Камшат Кенжебековна , Шымкент қаласы №126 «Шұғыла» бөбекжай-бақша ІІ корпус дене шынықтыру нұсқаушысы	304
89	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ НАСИХАТТАУ ЖӘНЕ ДАМУЫ Т.Т.Беристемова , Шымкент қаласының № 95 «Алтын дән» бөбекжай-бақшасы МКҚК, дене тәрбиесі нұсқаушысы	306
90	ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ Т.А.Карабалаева , Шымкент қаласының № 98 «Мерей» бөбекжай - бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	309
91	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ АҚЫЛ-ОЙЫН ДАМУЫ Сагидолда Орынбек , Ақмола облысы, Көкшетау қаласы «Ақмола облысы білім басқармасының туризм, дене шынықтыру, алғашқы әскери және технологиялық дайындық орталығы басшысы	313
92	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ДАМУЫ МЕН ТӘРБИЕСІНЕ АРНАЛҒАН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН «БЕСТЕМШЕ» Нұрымбетова Беибткул Хусайнвна , Шымкент қаласы №126 «Шұғыла» бөбекжай-бақша ІІ корпус дене шынықтыру нұсқаушысы	317
93	ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ - «АТҚА МІНУ МӘДЕНИЕТІ» Оралбай Динара Керімбайқызы , Астана қаласының №20 «Арайлым» балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-сарапшы	319
94	ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ Ж.Р. Медиева , Астана қаласының №76 «Әдемі» балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы	323
95	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР Ж.С. Есенгулова , Астана қаласының №25 «Таңшолпан» балабақшасының спорт нұсқаушысы	328
96	ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕ ОРТАҚ ОЙЫН – МАНГАЛА Ахмадеева Мақпал Исламқызы , дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі	333
97	ЖАСТАРДЫҢ РУХАНИ ЖӘНЕ ФИЗИКАЛЫҚ ДАМУЫ: ҰЛТТЫҚ МҰРА МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР ЖОЛЫ Ж.М. Молдаханов , дене тәрбие нұсқаушысы	337
98	ФУТБОЛДАҒЫ ФИЗИКА ЗАҢДАРЫ Суйнешева Асель Мухтаровна , Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы, Вальдорф бағытындағы мектеп-гимназиясы	340

99	«БАЛАБАҚШАМЫЗДА КІШІ ОЛИМПИАДА» ТАҚЫРЫБЫНДА ЭСТЕФЕТАЛЫҚ САЙЫС Мирзахмедова Огулжан Таировна , Түркістан облысы, Кентау қаласы, Қарнақ ауылы «Айша-Бибі» бөбекжай-бақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы	346
100	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ АҚЫЛ-ОЙЫН ДАМУЫ Амиралина Молдир Кайратовна , Шымкент қаласы білім басқармасы «Мектепке дейінгі дамыту орталығы» №118 «Әсел» бөбекжай бақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы	348
101	БАЛАБАҚШАДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР-ДӘСТҮР МЕН ТӘРБИЕНІҢ ҮНДЕСТІГІ Ж.Ж.Махмутова , Астана қаласының № 42 «Бәйшешек» балабақшасының меңгерушісі	352
102	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ХАНТАЛАПАЙ ОЙЫНЫ Кошенова Манат Джанибековна , Шымкент қаласының «Гүлмерей» бөбекжай балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы	355
103	БАЛАНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ ҰТЫМДЫЛЫҒЫ Космаханова Гулшат Еламановна , Астана қаласының №84 «Кәусар» балабақшасы дене тәрбиесі нұсқаушысы	358
104	СПОРТ ПЕН ҰЛТТЫҚ МҰРА М.Б. Жұмәділлә , дене тәрбиесі пәнінің оқытушысы	362
105	ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ - ҚАЗАН АСЫҚ Бегман Жазира Оразалықызы , Шымкент қаласы №26 «Самұрық» бөбекжай-бақша дене шынықтыру нұсқаушысы	364
106	МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ САПАЛАРЫН ЖӘНЕ ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КОМАНДАМЕН БІРГЕ ӘРЕКЕТ ЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУЫ МАҚСАТЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН АРНАЙЫ ОЙЫНДАР ТИІМДІЛІГІ Таукебаева Г.Б	366
107	МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНЕ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚТАРЫН САҚТАНДЫРУ МАҚСАТЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН АРНАЙЫ ЖАТТЫҒУЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ Бағдатова Б.Б.	369
II СЕКЦИЯ \ SESSION II		
ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ		
108	БЕСТЕМШЕ ОЙЫНЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Шотаев Максат Есенбекұлы , Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығының	373

	ғылыми қызметкері, Дүниежүзілік Тоғызқұмалақ Федерациясының бас хатшысы, филология ғылымының кандидаты	
109	БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ЗАМАНАУИ МҮМКІНДІКТЕРІ Аңсағанов Ерсұлтан Мейржанұлы, Семей қаласы	376
110	ҰЛТ САУЛЫҒЫ – ҰЛТ МЕРЕЙІ Сабиева Улжан Абеновна, Астана қаласы әкімдігінің №48 «Ақ көгершін» балабақшасының меңгерушісі	379
111	БЕСКЕНЕЙ ОЙЫНЫ: ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ МЕН ТӘРБИЕЛІК МӘНІ Акбулатов Әділхан Нурланұлы, Батыс Қазақстан облысы, Теректі ауданы, Теректі ауылы, Федоровка ЖОББМ дене шынықтыру нұсқаушысы	381
112	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ. Е.А.Курманғалиев, Дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-модератор	384
113	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАҒЫ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ Д.К.Муратбеков, Абай облысы, Жарма ауданы, Қалбатау ауылы, «Алтынай» балабақшасы КМҚК дене тәрбиесі нұсқаушысы	387
114	БАЛАБАҚШАДА ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ А.Т.Кушербаева, педагог-модератор	391
115	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ Курманова Гүльбану Ерпаисовна, Қызылорда облысы, Қазалы қаласы, №3 «Өрімтал» бөбекжай балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы	393
116	БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНДА, ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ БЕСТЕМШЕ АРҚЫЛЫ ТАНЫМДЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ Куланова Куралай Кадировна, Дене шынықтыру және спорт кафедрасының доценті, п.ғ.м. Марчибаева Улбосын Саметхановна, Дене шынықтыру және спорт кафедрасының профессоры, п.ғ.к. Жалел Али, Дене шынықтыру және спорт кафедрасының доктор PhD Темирова Айгерим Канатовна Ақпараттық технологиялық факультетің докторанты, п.ғ.м., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті	399
117	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ: АНАЛАР МЕКТЕБІНІҢ РӨЛІ Л.К.Бердигарова, педагог-модератор	404
118	ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН ЖАҢАрту ЖАҒДАЙЫНДА СПОРТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ Жабаев Калижан Абдикаримович, Мақтаарал аграрлық колледжінің дене шынықтыру педагогі	408
119	ЕРЕСЕК ТОПТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕСІН ДАМУДА «БЕСТЕМШЕ» ОЙЫНЫНЫҢ РӨЛІ Жөкенов М.К.,	411

120	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР МЕН САЛТ-ДӘСТҮРЛЕР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТКЕ ТӘРБИЕЛЕУ Каримова Алуа Анешовна, Павлодар облысының білім беру басқармасы, Екібастұз қаласы білім беру бөлімінің «№3 сәбилер бақшасы» КМКК, дене тәрбиесінің нұсқаушысы	414
121	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ СТРЕССТІ ЖЕҢУ Д.Е.Канбетова, педагог-сарапшы	417
122	ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В ПРЕПОДАВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ВИДОВ КУРАША И МЕТОДИКИ ЕГО ОБУЧЕНИЯ Примбетов Азамат Ауезбаевич, доктор философии по педагогическим наукам, доцент Нукусский филиал Узбекского государственного университета физической культуры и спорта Жалел Али, Доктор PhD кафедры физической культуры и спорта Темирова Айгерим Канатовна, докторант факультета информационных технологий, м. п. н. Марчибаева Улбосын Саметхановна, Профессор кафедры физической культуры и спорта, к. п. н. Куланова Куралай Кадиловна, Доцент кафедры физической культуры и спорта, м. п. н., Евразийского национального университета им. Л. Н. Гумилева	419
123	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚИМЫЛ-ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ С.С.Оспанова, «Таңшолпан» бөбекжайы МКҚК, дене тәрбие нұсқаушысы, Тұрар Рысқұлов ауылы., Түркістан облысы,Түлкібас ауданы	422
124	ҰЛТТЫҚ СПОРТ ТҮРЛЕРІН РОБОТОТЕХНИКА САЛАСЫНДА ДӘРІПТЕУ Уристов Галымжан Маханбетович, Түркістан облысы, Жетісай ауданы, Д.Қонаев атындағы № 9 ІТ мектеп-лицейің информатика пәні мұғалімі	426
125	БАЛАЛАРДЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ЖАҢАЛАНҒАН БАҒЫТТАРЫ Шалов Асқар Орынбекович, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тараз қаласы білім бөлімінің С.Нұрмағамбетов атындағы № 10 орта мектебінің дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі	429
126	«ӘЛЕМДЕГІ БЕСТЕМШЕ» КІЛЕМШЕ БЕСТЕМШЕСІ Спанова Токтагул Васильевна, Ақтөбе облысы, Ақтөбе қаласы, №38 «Әлем» бөбекжай-балабақшасының меңгерушісі	434
127	АСЫҚ АТУ ОЙЫНЫ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒАНЫҢ ИНТЕЛЕКТУАЛДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІНІҢ ДАМУЫ Омарбекова Фарида Қызырқанқызы, Алматы қаласы, Түрксіб ауданы «№187 КМКҚ бөбекжай-балабақша» меңгерушісі	438
128	«БЕС КЕНЕЙ» АСЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ БАЛАЛАР МЕКЕНІНДЕГІ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	443

	Ережепова Үміт Серікбекқызы , Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы «Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің № 6 «Күншуақ» балабақша–бөбекжайы» КМҚК директоры, білім магистрі	
129	«ҚАЙТА ЖАНҒЫРҒАН ҰЛТТЫҚ ОЙЫН - БЕСТЕМШЕ» Мадикенова Меруерт Мадикеновна , Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы «Қарлығаш» бөбекжайы КМҚК директоры	448
130	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҚТАРЫН ҚАШЫҚТАН ӨТКІЗУДІҢ ӘДІС- ТӘСІЛДЕРІ Дәулетова Салтанат Әлімбайқызы , №59 мектеп-лицейінің дене шынықтыру мұғалімі	453
131	МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ХАНТАЛАПАЙ ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ Ермагамбет Самал Қуандыковна , Астана қаласы, № 21 «Мерей» балабақшасы меңгерушісінің м.а.	457
132	БІЛІМ БЕРУДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ, БІЛІМ САЛАЛАРЫНЫҢ БАРЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ЕНГІЗУ МӘСЕЛЕРІ Есиркегенова Тазагул Муратбаевна , Жамбыл облысы, Тараз қаласының №44 «Ертарғын» бөбекжай-бақшасының нұсқаушысы	460
133	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ Джаксылыкова Айгуль Кенескановна , Астана қаласының № 42 «Бәйшешек» балабақшасының әдіскері, педагог сарапшы	465
134	ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ МЕН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ – САЛАУАТТЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ТІРЕГІ Ауелкулова Ақерке Нұрланқызы , Жамбыл облысы, Т. Рысқұлов ауданы, Құлан ауылы, «Балдырған» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі жетекшісі	467
135	ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР – ТӘРБИЕНІҢ ТЕМІРҚАЗЫҒЫ Кемелебекова Рауза Орынбасаровна , Жамбыл облысы, Т. Рысқұлов ауданы, Құлан ауылының «Балдырған» бөбекжай бақшасының әдіскері	470
136	ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ НАСИХАТТАУ – БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ Досмуханбетова Ақбота Алимбердиевна , Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы, Құлан ауылының «Балдырған» бөбекжай-бақшасының меңгерушісі	472
137	БІРТҮТАС ТӘРБИЕ АЯСЫНДА, ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ - «АСЫҚ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ» БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ Шегебаева Айгуль Алиаскаровна , Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы, Ақыртөбе ауылының «Болашақ» бөбекжай бақшасының меңгерушісі	476
138	МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕШІЛЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЖАҢАШЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР Култаева А.М. Жамбыл облысы, Тараз қаласының №39 бөбекжай-бақшасының меңгерушісі	479
139	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР - ҰЛТ ҚАЗЫНАСЫ Абдрашова Ажар Даулетбековна , Жамбыл облысы, Т.Рысқұлов ауданы, Ақыртөбе ауылының «Болашақ» бөбекжай бақшасының әдіскері	482

140	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН МАҢЫЗЫ Абдикулова Индира Каримкуловна, Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Абай ауылы. Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Байзақ ауданының білім бөлімінің «Айгөлек» бөбекжай-бақшасының меңгерушісі	484
141	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Макубаева Бакыт Маратовна, Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Абай ауылы, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Байзақ ауданының білім бөлімінің «Айгөлек» бөбекжай-бақшасының әдіскері, педагог-сарапшы	488
142	БАЛАБАҚШАДА ҰЛТТЫҚ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ Сегизбаева Нургуль Лесалиевна, Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Құмжота ауылы, «Балауса» бөбекжай-бақшасының меңгерушісі	492
143	ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ: ТАРИХЫ МЕН МАҢЫЗЫ Шардарбекова Акерке Бакирамовна, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Байзақ ауданы білім бөлімінің «Бәйтерек» бөбекжай – бақшасының меңгерушісі	495
144	ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ Каугабаева Анар Каугабаевна, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тұрар Рысқұлов ауданы білім бөлімінің МКҚК «Алтын сақа» бөбекжай-бақшасының әдіскері	497
145	ҰРПАҚ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНМЕН ШЫНДАЛАДЫ Әлімбаева Эльмира Еділбайқызы, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Т.Рысқұлов ауданы білім бөлімі «Алтын сақа» бөбекжай-бақшасының меңгерушісі	504
146	ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ САНАЛЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕЛЕУ Кожаметова Акмарал Мейрамкуловна, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасының Тараз қаласының білім бөлімінің №1 бөбекжай-бақшасы» МКҚК, дене шынықтыру нұсқаушысы	507
147	ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТІ ТУРАЛЫ БІЛІМДЕРІН ДАМУ ҚҰРАЛЫ Р.Т. Ищанова, Астана қаласының №30 «Қайнар» балабақшасының әдіскері	510
148	ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИ БІЛІМІН ҚАЗАҚ ЭТНОПЕДАГОГИКА МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ ЖЕТІЛДІРУ Рысбаева Назкен Рыстыбаевна, Астана қаласының №43 «Қызғалдақ» балабақшасы инновация әдіскері	514
149	БАРЛЫҚ ТӘРБИЕ МЕН БІЛІМНІҢ ЕҢ АЛҒАШҚЫ БАСПАЛДАҒЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕ Курбанбаева Гулэш Кармысовна, Жамбыл облысы әкімдігінің білім басқармасы Тұрар Рысқұлов ауданы білім бөлімінің «Алтын сақа» бөбекжай-бақшасы МКҚК, дене шынықтыру нұсқаушысы	517
150	БАЛАЛАРДЫҢ БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕЛУІ	519

	Секерова Ляйла Кайратбекона , Жамбыл облысы, Мойынқұм ауданы, Мойынқұм ауылы «Балбөбек» бөбекжай-бақшасы МКҚК, дене шынықтыру нұсқаушысы	
151	БАЛАБАҚШАНЫҢ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНЕ ТИГІЗЕР ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУЫ Шаймбетова Күлшат Шамадинова , Жамбыл облысы әкімдігінің Тараз қаласы білім бөлімінің № 1 бөбекжай-бақшасы меңгерушісі	521
152	БАЛАБАҚШАДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ БОЙЫНША ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ТҮРЛЕРІ Агажанова Жұлдызай Сағындыковна , Шымкент қаласы, №19 «Қызғалдақ» бөбекжай-бақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы	524
153	ШАХМАТ - ЖҮЙРІК ОЙДЫҢ ЖЕТЕКШІСІ Бекжанов Талгат Серикович , «Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің білім басқармасы» КММ «Петропавл қаласының білім бөлімі» КММ «Алтын-бесік» бөбекжай- бақшасы» МКҚК, Петропавл қаласы	529
154	БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНІҢ МАҢЫЗЫ Бектемиров Канатбек Бекоскенович , дене шынықтыру пәнінің мұғалімі М.Жұмабаев атындағы №15 мектеп-гимназиясы, Түркістан қаласы	533
155	САУЫҚТЫРУ ШЫНЫҚТЫРУ ШАРАЛАРЫНЫҢ БАЛА ДЕНСАУЛЫҒЫНА ТИГІЗЕР ПАЙДАСЫ Букирова Жумагуль Молдабековна , Алматы облысы, Қонаев қаласы «Ақдидар» бөбекжай-балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы	536
156	ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНУ Палашова Салима Кенесбековна , Ө. Жәнібеков атындағы №19 жалпы орта мектебі, дене шынықтыру пәні мұғалімі	540
157	САПАЛЫ БІЛІМ – САНАТТЫ ӨМІР Маханбетов Ерік Оралбекұлы. М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы , С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы, Астана қаласы	544
158	БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ Агажанова Жұлдызай Сағындыковна , Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №19 «Қызғалдақ» бөбекжай-бақшасының дене тәрбие нұсқаушысы	548
159	КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖЕКЕ БАҒДАРЛАНҒАН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ Абдыхайранов Усен Асанович , М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы	551
160	БЕЛБЕУ ТАРТЫС ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ Алдабергенова Айгуль Советовна , Шымкент қаласы білім басқармасының №42 «Толағай» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	554

161	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ <i>Аманқұлова Айдана Үсенқызы, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №56 “Тұлпар” бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы</i>	556
162	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ <i>Умирбаев Калдыбек Амантаевич, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы</i>	559
163	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ПӘНІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ <i>Амантай Толқынай Үсенқызы, Шымкент қаласы білім басқармасының №2 кешкі мектебі, инженер-информатик</i>	565
164	БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІ <i>Тустикбаев Айдос Дюсембаевич, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы</i> <i>Сейдуалы Жұмабек Төребекұлы, С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық зерттеу университеті Дене тәрбие кафедрасының қауымдастырылған профессор лауазымын орындаушы міндетін атқарушы</i>	569
165	БЕСТЕМШЕ – ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ <i>Амиралина Молдир Кайратовна, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №118 «Әсел» бөбекжай бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы</i>	572
166	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛҒАН ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ДӘСТҮРДЕН ТЫС ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ <i>Аскарова Жанат Халмуратовна, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №61 «Нұртас» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы</i>	574
167	МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЫНТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ <i>Шарипова Гульнара Калдигуловна, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы</i>	578
168	БЕСТЕМШЕ-БАЛАЛАРДЫҢ СҮЙІКТІ ОЙЫНЫ <i>Сейдахметова Қалдыкүл Әбетайқызы, Шымкент қаласы білім басқармасы Мектепке дейінгі дамыту орталығының әдіскері</i>	581
169	ҰРПАҚ - ҰЛТТЫҚ ОЙЫНМЕН ШЫНДАЛАДЫ <i>Туленбаев Жанибек Оразбекұлы, Шымкент қаласы № 69 «Еркебұлан» бөбекжай-бақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы</i>	583
170	БЕСТАС – ҰЛТТЫҚ ҰМЫТЫЛМАС ОЙЫНЫ <i>Уанасов Жамбылбек Таласбекович, М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің «Дене шынықтыру мен спорт теориясы» кафедрасының аға оқытушысы</i> <i>Уанасова Құралай Дауановна, Тараз қаласы, «Аю» балабақшасының тәрбиешісі</i>	587
171	ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ: КӨШПЕНДІЛЕРДІҢ АҚЫЛ-ОЙ ОЙЫНЫ	590

	Байбекова Айгерим Мырзалиевна, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №118 «Әсел» бөбекжай- бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	
172	СПЕЦИФИКА ОСНОВНЫХ ЗАДАЧ СПЕЦИАЛЬНОСТИ ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ Макарова Елена Александровна, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы	593
173	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ӨЗЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ Ережепов Дархан Бердалыұлы, Шымкент қаласы білім басқармасының №17 «Достық» арнаулы (коррекциялық) балабақшасының дене тәрбие нұсқаушысы	597
174	ҰЛТТЫҚ ОЙЫН - ҰЛТ ҚАЗЫНАСЫ Жанысбаева Алия Кунанбаевна, Шымкент қаласы, №46 «Ақбөпе» бөбекжай бақшасы МКҚК дене тәрбиесі нұсқаушысы	600
175	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ- САЛААТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ НЕГІЗІ Жиенбек Ақару Сахулқызы, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №59 «Айша» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	603
176	ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ҮДЕРІСІНІҢ НЕГІЗГІ Пушкулов Жомарт Азімханұлы, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, педагогика ғылымдарының магистрі	605
177	ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІНІҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ Кистаубаева Меруерт Махамбетқызы, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №34 «Ақ желкен» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	608
178	БАЛАБАҚШАДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ Малтай Абай Асқарұлы, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №30 «Алпамыс» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	610
179	ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-БАРЫСТА ЖАҢАША ОҚЫТУ МАҚСАТЫ МЕН ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ Ахметов Несипжан Аманжолович, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті. Тараз қаласы	614
180	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ Маханбетова Сауле Нурлановна, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №59 «Айша» бөбекжай-бақшасының тәрбиешісі	617
181	«БҮЛДЕ» ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ Палашова Жамила Кенесбековна, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №71 «Қ. Қазив атындағы » бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	620

182	БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҚОЗҒАЛЫС: ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МЕН СПОРТТЫҢ РӨЛІ Сейдахметова Калдыкуль Абетайевна, Шымкент қаласы білім басқармасының Әдістемелік орталығының әдіскері	624
183	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ТАҢҒЫ ЖАТТЫҒУДЫҢ МАҢЫЗЫ Смаилов Нұрлан Шаншарханович, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №71 «Қ. Қазиев атындағы» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	627
184	ЖАЗ МЕЗГІЛІНДЕГІ САУЫҚТЫРУ-ШЫНЫҚТЫРУ ШАРАЛАРЫ Таспанова Алтынкуль Туленовна, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №122 «Ақ көгершін» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	629
185	БАЛАБАҚШАДА АСЫҚ ТЕРАПИИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ Тастанбекова Айнур Аманкызы, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №45 «Аққу» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	633
186	БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ Тогыспаев Манат Садыкович, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №60 «Тараз» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	636
187	БАЛАБАҚШАДА ҮСТЕЛ ҮСТІ ОЙЫНДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ Тоқсанбаева Майра Ташкенбаевна, Шымкент қаласы білім басқармасының Әдістемелік орталығының әдіскері	639
188	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНДЕ ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ Туленбаев Жанибек Оразбекович, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №69 «Еркебұлан» бөбекжай-бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	642
189	«АЛАҢДАҒЫ БЕСТЕМШЕ» ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫНЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ Жолбарысова Молдир Айткалиевна, Астана қаласы, №5 «Ақбота» балабақшасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының магистрі	644
190	ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНЫ «АСЫҚ АТУ» - ДӘСТҮРДІ ЖАҢҒЫРТУ Жумагулова Самал Болатовна, Астана қаласы, №36 «Балапан» балабақшасы Дене шынықтыру нұсқаушысы	648
191	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДАҒЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІГІ Жумбаев Дастан Алданышевич, Астана қаласы, №5 «Ақбота» балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы, педагогика ғылымдарының магистрі	650

192	БАЛАЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫС ИКЕМДІЛІГІН ДАМУ МАҚСАТЫНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНАТЫН ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫ Ильясова Б., Дене шынықтыру нұсқаушысы	653
193	ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫ Камигат Жанарбек, Жетісу облысы, Көксу ауданы, Балпық би ауылы Н.Алдабергенов атындағы орта мектептің дене шынықтыру пәні мұғалімі	656
194	ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЗІРГІ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН БЕЙІМДЕЛГЕН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ Аскарова Назгуль Оразкеевна, Ақмола облысы білім басқармасы Көкшетау қаласы бойынша білім бөлімі жанындағы Көкшетау қаласы «Арай» бөбекжайының дене шынықтыру нұсқаушысы	658
195	ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМІН ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ТӘРБИЕЛЕУГЕ ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ Шүйтенова Айнуր Бақытжанқызы, Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты №118 «Әсел» бөбекжайбақшасының дене тәрбие нұсқаушысы	662
196	ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚТЫҢ БАЙЛАНЫСЫ Елесбаева Айзада Бауржановна, Қызылорда облысы. Қазалы ауданы. Әйтеке би кенті, №11 «Балапан» бөбекжай-балабақшасының музыка жетекшісі, педагог-модератор	664
197	МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Н.А.Жолымбетова, психология магистрі, педагог-сарапшы, инновация әдіскері, №69 «Еркем-ай» балабақшасы, Астана қаласы	667
198	ЖАСТАРДЫҢ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН ДАМУЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ Аккаирова Айнуր Амантурлиевна, Ақтөбе қаласы «Ұмай» бөбекжай балабақшасы меңгерушісі	670
199	ҚОЗҒАЛЫСТЫҢ НЕГІЗГІ ПАЙДАСЫ Усербаев А.Б., Астана қаласының №53 “Мерей” балабақшасының дене шынықтыру нұсқаушысы, педагог-сарапшы	675
200	БАЛАНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДА "БЕСТЕМШЕ" ОЙЫНЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ Каратаева Гульбану Ержигитқызы, Шымкент қаласы №86 «Алтынай» бөбекжай – бақшасының дене тәрбиесі нұсқаушысы	677
201	Байдилдина Балым Бөгенбаевна,	
202	Смагулова Айжан Иргебаевна,	
203	БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ДҰРЫС ДЕНЕ ҚАЛПЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ. ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДӘРІПТЕУ. Мынжасарова Гулмира Абайевна	680

	<i>Түркістан облысы, Жетісай ауданы Жетісай қаласы</i> <i>«Ю.Гагарин атындағы №3 ЖББМ» дене шынықтыру пәні мұғалімі</i>	
204	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ НҰСҚАУШЫСЫНЫҢ БАЛАЛАР ТІЛІН ДАМУДАҒЫ РӨЛІ Досанова Салтанат Утегенова Дене тәрбиесі нұсқаушысы, № 56 «Тұлпар» бөбекжай бақшасы, Шымкент	681
205	БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ТАБИҒИ ОРТАДА ҚОЗҒАЛЫСҚА НЕГІЗДЕЛГЕН ЖАҢА ТӘСІЛМЕН ДАМУ Ескожинова Индира Кабдылгалымовна Дене тәрбиесі нұсқаушысы, № 14 «Айбөбек» бөбекжай-бақшасы МКҚК, Талдықорған, Қазақстан	685
206	«Асық ойыны ұлттық мұра және ұрпақ сабақтастығы» Сәмиев Отаржан Қуандықұлы - Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы, №29 «Балауса» бөбекжайы МКҚК, дене шынықтыру нұсқаушысы	688
207		
	Мазмұны	

**«ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ОЙЫНДАРЫ: ӨЗЕКТІЛІГІ
МЕН БОЛАШАҒЫ»**
халықаралық ғылыми-практикалық конференция
материалдарының жинағы
2025 жылғы 15-16 сәуір

Журналда жарияланған мақалалардың стиліне, мазмұнына, грамматикалық қателеріне
редакциялық алқа мүшелері жауап бермейді

Есепті б.т.25. Шартты б.т. 21,3
Қағазы офсеттік
Офсеттік басылым. Таралымы 200 дана
Тапсырыс № 25

ҚРО-АМ. «ҰҒ-ПДТО» РМҚК, АСТАНА 2025
